

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η συμβολή των ειδικών μορφών τουρισμού στην τοπική οικονομία:
Η περίπτωση του αθλητικού τουρισμού στη Μεσσηνία

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Παναγιώτης Δρακάκης

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Αθανάσιος Παπαδασκαλόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Δημήτριος Λαγός, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

Μανώλης Χριστοφάκης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

Copyright © Παναγιώτης Δρακάκης, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στους γονείς μου
Κωνσταντίνο και Ελένη*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω όλους εκείνους που βοήθησαν στην εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής. Πρώτα από όλους, τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, καθηγητή Αθανάσιο Παπαδασκαλόπουλο (επιβλέπων), καθηγητή Δημήτριο Λαγό και καθηγητή Μανώλη Χριστοφάκη, που με τα σχόλια και τις υποδείξεις τους συνέβαλαν στην ολοκλήρωσή της. Ακόμα, τις αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις που επέτρεψαν να διεξαχθεί στο χώρο τους η έρευνα τουριστικών δαπανών, καθώς και όλους τους επισκέπτες που συμμετείχαν σε αυτή, τις τοπικές επιχειρήσεις που διέθεσαν αρκετό από τον πολύτιμο χρόνο τους για την παροχή στοιχείων στην έρευνα επιχειρήσεων, το τμήμα ανθρώπινου δυναμικού της Costa Navarino που συνεργάστηκε με την έρευνα καταναλωτικού προτύπου απασχολουμένων σε τουριστικές επιχειρήσεις, και τους ιδιοκτήτες αθλητικών τουριστικών επιχειρήσεων και τους εκπροσώπους αθλητικών και αναπτυξιακών φορέων που δέχτηκαν να παραχωρήσουν συνέντευξη. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Επιμελητήριο Μεσσηνίας που συνέταξε επιστολή ενημερώνοντας τα μέλη του σχετικά με την έρευνα επιχειρήσεων και καλώντας τα να συμμετάσχουν σε αυτή, τον κ. Δημήτριο Πουλόπουλο, μέλος του Δ.Σ. του Μεσσηνιακού Γυμναστικού Συλλόγου, που με έφερε σε επαφή με αρκετούς εκπροσώπους αθλητικών φορέων του νομού, και το Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης για την υποστήριξη (ερευνητική και υλική) που μου παρείχε κατά τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής.

Αθήνα, Δεκέμβριος 2018

Παναγιώτης Δρακάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ.....	15
ΣΧΗΜΑΤΑ.....	29
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	30
ΕΙΚΟΝΕΣ.....	30
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	31
ABSTRACT.....	33
ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ.....	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	37
1.1 Διατύπωση της γενικότερης προβληματικής της έρευνας στον αθλητικό τουρισμό.....	37
1.2 Σκοπός διατριβής.....	38
1.3 Μεθοδολογία.....	40
1.4 Συνεισφορά και χρησιμότητα της διατριβής.....	41
1.5 Δομή διατριβής.....	44
ΜΕΡΟΣ Ι: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	48
2.1 Συνεισφορά του τουρισμού στην παγκόσμια και εθνική οικονομία.....	48
2.2 Τουρισμός και περιφερειακή σύγκλιση / απόκλιση.....	49
2.3 Τουρισμός και πολιτική ανάπτυξη.....	52
2.3.1 Ο τουρισμός ως προωθητική δραστηριότητα.....	55
2.4 Τουρισμός και τοπική - ενδογενής ανάπτυξη.....	56
2.4.1 Χωρικά μοντέλα τοπικής τουριστικής ανάπτυξης.....	60
2.4.1.1 Τουριστικά δίκτυα και συστάδες.....	61
2.4.1.2 Τοπικά τουριστικά παραγωγικά συστήματα.....	64
2.5 Διακλαδικές σχέσεις και τουριστικοί πολλαπλασιαστές.....	66
2.6 Εξέταση των δύο προτύπων περιφερειακής ανάπτυξης στο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού και της ΠΕ Μεσσηνίας.....	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΓΕΝΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	71
3.1 Ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός διακοπών.....	71
3.2 Οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού.....	75
3.2.1 Ο εναλλακτικός τουρισμός.....	78
3.2.2 Ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων.....	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	82
4.1 Ο αθλητικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού.....	82
4.2 Λόγοι ανάπτυξης του αθλητικού τουρισμού.....	83
4.3 Εννοιολογικό περιεχόμενο και ορισμοί.....	84
4.4 Κατηγορίες αθλητικού τουρισμού.....	89
4.4.1 Η κατηγοριοποίηση των Kurtzman και Zauhar.....	89
4.4.1.1 Αθλητικά τουριστικά θέλγητρα.....	89
4.4.1.2 Αθλητικά τουριστικά θέρετρα.....	90
4.4.1.3 Αθλητικές τουριστικές κρουαζιέρες.....	90

4.4.1.4 Αθλητικές τουριστικές εκδρομές	91
4.4.1.5 Αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις	91
4.4.2 Η κατηγοριοποίηση της Gibson.....	91
4.4.2.1 Ενεργητικός αθλητικός τουρισμός	92
4.4.2.2 Αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων	92
4.4.2.3 Αθλητικός τουρισμός νοσταλγίας	94
4.4.3 Η κατηγοριοποίηση των Weed και Bull	95
4.4.3.1 Συμπληρωματικός αθλητικός τουρισμός	96
4.4.3.2 Αθλητικός τουρισμός συμμετοχής.....	96
4.4.3.3 Προπονητικός αθλητικός τουρισμός	97
4.4.3.4 Αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων	97
4.4.3.5 Αθλητικός τουρισμός πολυτελείας	98
4.4.4 Κατηγορίες στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	98
4.5 Το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon	100
4.6 Συμβολή της διατριβής στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού.....	104

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΠΕ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	108
5.1 Φυσικοί και περιβαλλοντικοί πόροι.....	108
5.1.1 Κλιματικές - μετεωρολογικές συνθήκες	108
5.1.2 Ακτές	112
5.1.3 Ορεινοί όγκοι - φαράγγια - σπήλαια.....	112
5.1.4 Ποτάμια - λίμνες	113
5.1.5 Περιοχές προστασίας με ιδιαίτερη οικολογική και αισθητική αξία	114
5.1.6 Σεισμικότητα - Τεκτονική.....	114
5.2 Διοικητική οργάνωση	115
5.3 Πληθυσμός	117
5.3.1 Πραγματικός πληθυσμός	117
5.3.2 Νόμιμος πληθυσμός	118
5.3.3 Μόνιμος πληθυσμός	119
5.3.4 Συμπεράσματα	122
5.4 Οικονομικά ενεργός πληθυσμός, απασχόληση και ανεργία	123
5.4.1 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης	124
5.4.2 Κλαδική διάρθρωση απασχόλησης	126
5.4.3 Εξέλιξη ανεργίας.....	127
5.4.4 Συμπεράσματα	130
5.5 Εισόδημα	131
5.5.1 ΑΕΠ	131
5.5.2 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ	134
5.5.3 Τομεακή διάρθρωση ΑΠΑ	136
5.5.4 Κλαδική διάρθρωση ΑΠΑ	138
5.5.5 Συμπεράσματα	138
5.6 Συντελεστές συμμετοχής, εγκατάστασης και ειδίκευσης.....	139
5.6.1 Ο συντελεστής συμμετοχής	139
5.6.1.1 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας με στοιχεία απασχόλησης	140
5.6.1.2 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας με στοιχεία ΑΠΑ	142
5.6.1.3 Συντελεστές συμμετοχής Δήμων Μεσσηνίας	144
5.6.2 Ο συντελεστής εγκατάστασης	146
5.6.2.1 Συντελεστές εγκατάστασης στην ΠΕ Μεσσηνίας	146
5.6.3 Ο συντελεστής ειδίκευσης	147

5.6.3.1	Συντελεστές ειδίκευσης ΠΕ Μεσσηνίας με στοιχεία απασχόλησης	148
5.6.3.2	Συντελεστές ειδίκευσης ΠΕ Μεσσηνίας με στοιχεία ΑΠΑ	148
5.6.4	Συμπεράσματα	149
5.7	Πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας	150
5.7.1	Η θεωρία και ο πολλαπλασιαστής οικονομικής βάσης	150
5.7.2	Τομεακοί πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας	152
5.7.3	Κλαδικοί πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας	153
5.8	Τεχνικές υποδομές	156
5.8.1	Υποδομές μεταφορών	156
5.8.1.1	Οδικό δίκτυο	156
5.8.1.2	Αεροπορικές μεταφορές	158
5.8.1.3	Θαλάσσιες μεταφορές	159
5.8.1.4	Σιδηροδρομικό δίκτυο	160
5.8.2	Ενεργειακές υποδομές	161
5.8.2.1	Ηλεκτρική ενέργεια	161
5.8.2.2	Φυσικό αέριο	162
5.8.2.3	Αιολικά πάρκα	162
5.8.2.4	Ηλιακή ενέργεια	163
5.8.2.5	Βιομάζα	163
5.8.2.6	Μικρά υδροηλεκτρικά	164
5.8.3	Ύδρευση	164
5.8.4	Διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων	165
5.9	Υποδομές υγείας	166
5.10	Πολιτιστικοί, ιστορικοί και ανθρωπογενείς πόροι	168
5.10.1	Αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι	168
5.10.2	Μουσεία	169
5.10.3	Παραδοσιακοί οικισμοί και διατηρητέα κτήρια	170
5.10.4	Πολιτιστικές εκδηλώσεις	170
5.10.5	Μοναστήρια-μονές και βυζαντινοί ναοί	171
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΑΦΙΞΕΙΣ -		
	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ	173
6.1	Υποδομές φιλοξενίας	173
6.1.1	Ξενοδοχειακές μονάδες	173
6.1.2	Ενοικιαζόμενα δωμάτια, ενοικιαζόμενα επιπλωμένα διαμερίσματα και τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες	177
6.1.3	Μονάδες κάμπινγκ	180
6.2	Ειδικές τουριστικές υποδομές	181
6.2.1	Συνεδριακά κέντρα και συνεδριακοί χώροι	181
6.2.2	Γήπεδα γκολφ	183
6.2.3	Κέντρα θαλασσοθεραπείας και εγκαταστάσεις spa	183
6.2.4	Ειδικοί τουριστικοί λιμένες (μαρίνες)	183
6.3	Αφίξεις και διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ	184
6.4	Αφίξεις επιβατών στον Κρατικό Αερολιμένα Καλαμάτας	189
6.5	Αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και επιβατών	193
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ		
7.1	Συνεδριακός τουρισμός	194
7.2	Τουρισμός υγείας	196
7.3	Θαλάσσιος τουρισμός	199
7.4	Πολιτισμικός τουρισμός	201

7.5 Αγροτικός τουρισμός	202
7.6 Οικολογικός τουρισμός	205
7.7 Θρησκευτικός τουρισμός	208
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ	211
8.1 Αθλητικές υποδομές	211
8.2 Αθλητικοί φορείς	215
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	218
9.1 Ενεργητικός αθλητικός τουρισμός.....	218
9.1.1 Γκολφ	218
9.1.2 Αθλήματα σέρφινγκ.....	233
9.1.3 Ιππασία	243
9.1.4 Αυτόνομη κατάδυση	254
9.1.5 Αλεξίπτωτο πλαγιάς	262
9.1.6 Ορειβασία - πεζοπορία	265
9.1.7 Ποδηλασία	268
9.1.8 Προετοιμασία αθλητών στίβου.....	270
9.2 Αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων	273
9.2.1 Διεθνής Συνάντηση Στίβου «Τα Παπαφλέσσεια»	273
9.2.2 Διεθνής Συνάντηση Ρυθμικής Γυμναστικής «Κύπελλο Καλαμάτας»	275
9.2.3 Διεθνής Κολυμβητικός Μαραθώνιος	277
9.2.4 Αγώνες δρόμου	279
9.2.5 Ανοικτό Πρωτάθλημα Ταε Κβον Ντο	283
9.2.6 Τουρνουά τένις	285
9.2.7 Διασυλλογικοί Περιφερειακοί αγώνες ιστιοπλοΐας	287
9.2.8 Αγώνες ποδηλασίας	289
9.2.9 Αγώνες σκοποβολής	291
9.2.10 Αγώνες Πανελλήνιου Πρωταθλήματος ελεύθερης κατάδυσης	293
9.2.11 Πελοποννησιακοί αγώνες ιππασίας	294
9.2.12 Τουρνουά γκολφ	296
9.2.13 Navarino Challenge	297
9.3 Αθλητικός τουρισμός νοσταλγίας / Τουρισμός αθλητικής κληρονομιάς	301
9.4 Το αθλητικό τουριστικό προϊόν της ΠΕ Μεσσηνίας	302
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	305
10.1 Δήμος Καλαμάτας.....	305
10.2 Δήμος Πύλου-Νέστορος	308
10.3 Δήμος Μεσσήνης	312
10.4 Δήμος Τριφυλίας.....	315
10.5 Δήμος Δυτικής Μάνης	317
10.6 Δήμος Οιχαλίας.....	319
10.7 Επιμελητήριο Μεσσηνίας	320
10.8 Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας.....	321
10.9 Συμπεράσματα	322
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΕ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ	325
11.1 Προγραμματική περίοδος 2007–2013	325
11.1.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ΔΕΠΙΝ	325

11.1.2 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα & Επιχειρηματικότητα	326
11.1.3 Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2007–2013.....	328
11.1.4 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας	331
11.2 Προγραμματική περίοδος 2014–2020	332
11.2.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πελοποννήσου	332
11.2.2 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία.....	333
11.2.3 Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014–2020.....	336
11.2.4 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας & Θάλασσας	337
11.3 Συμπεράσματα	338
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: SWOT ANALYSIS ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ.....	339
12.1 Δυνατά σημεία - Πλεονεκτήματα	339
12.2 Αδύνατα σημεία - Αδυναμίες	343
12.3 Ευκαιρίες	346
12.4 Απειλές	348
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13: ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	352
ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14: ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ	357
14.1 Καταναλωτική συμπεριφορά ενεργητικών αθλητικών τουριστών στις τέσσερις εξεταζόμενες δραστηριότητες	358
14.2 Μέθοδοι εκτίμησης τουριστικής δαπάνης	360
14.2.1 Υφιστάμενα δεδομένα (Existing data).....	360
14.2.2 Έρευνα νοικοκυριών (Household survey)	361
14.2.3 Έρευνα τουριστικών δαπανών (Visitor expenditure survey).....	361
14.2.4 Έρευνα τουριστικών επιχειρήσεων (Tourism establishment survey)	362
14.2.5 Δεδομένα κεντρικής τράπεζας (Central bank data)	363
14.2.6 Υπόδειγμα δείκτη / λόγου δαπανών (Expenditure ratio model)	363
14.2.7 Υπόδειγμα συντελεστών κόστους (Cost factor model)	364
14.2.8 Υπόδειγμα εποχικών διαφορών (Seasonal-difference model).....	365
14.2.9 Υπόδειγμα υποκειμενικής κρίσης από τη μεριά της προσφοράς (Supply-side judgmental model).....	366
14.2.10 Υπόδειγμα υπολειπόμενων εσόδων (Residual receipts model)	366
14.2.11 Άμεση παρατήρηση (Direct observation)	367
14.2.12 Επιλογή καταλληλότερης μεθόδου	367
14.3 Επισκόπηση της τουριστικής βιβλιογραφίας για τον σχεδιασμό της έρευνας τουριστικών δαπανών	367
14.3.1 Μέθοδος συγκέντρωσης δεδομένων τουριστικής δαπάνης	368
14.3.2 Διεξαγωγή έρευνας σε σχέση με την επίσκεψη του τουρίστα	369
14.3.3 Χρονικό πλαίσιο αναφοράς των τουριστικών δαπανών	371
14.3.4 Καταναλωτική - δειγματοληπτική μονάδα	372
14.3.5 Κατηγορίες τουριστικής δαπάνης	373
14.3.6 Εύρος καλυπτόμενων δαπανών	374
14.4 Διεξαγωγή έρευνας τουριστικών δαπανών	375
14.4.1 Γκολφ	375
14.4.2 Αθλήματα σέρφινγκ.....	378

14.4.3	Ιππασία.....	381
14.4.4	Αυτόνομη κατάδυση	383
14.5	Ανάλυση τουριστικής δαπάνης.....	384
14.5.1	Γκολφ	384
14.5.1.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	384
14.5.1.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	388
14.5.1.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	392
14.5.2	Αθλήματα σέρφινγκ.....	398
14.5.2.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	398
14.5.2.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	401
14.5.2.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	404
14.5.3	Ιππασία.....	408
14.5.3.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	408
14.5.3.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	410
14.5.3.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	412
14.5.4	Αυτόνομη κατάδυση	415
14.5.4.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	415
14.5.4.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	416
14.5.4.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	418
14.5.5	Σύγκριση των δαπανών στις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες	420
14.5.5.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	420
14.5.5.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	424
14.5.5.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	424
14.6	Ανάλυση τουριστικής δαπάνης με κλίμακα σημαντικότητας.....	429
14.6.1	Γκολφ	432
14.6.1.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	432
14.6.1.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	434
14.6.1.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	437
14.6.2	Αθλήματα σέρφινγκ.....	440
14.6.2.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	440
14.6.2.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	443
14.6.2.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	443
14.6.3	Ιππασία.....	448
14.6.3.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	448
14.6.3.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	450
14.6.3.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	454
14.6.4	Αυτόνομη κατάδυση	454
14.6.4.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	454
14.6.4.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	455
14.6.4.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	455
14.6.5	Σύγκριση των δαπανών στις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες	458
14.6.5.1	Μέσες και συνολικές δαπάνες	458
14.6.5.2	Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων	460
14.6.5.3	Γεωγραφική κατανομή δαπανών	463
14.7	Συμπεράσματα	465

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15: ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ	469
15.1 Σχηματική παρουσίαση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων του τουρισμού σε μια τοπική οικονομία	469
15.2 Υποδείγματα εκτίμησης πολλαπλασιαστικών επιδράσεων	472
15.2.1 Το υπόδειγμα οικονομικής βάσης	473
15.2.2 Το κενύσιανό υπόδειγμα	474
15.2.3 Το υπόδειγμα εισροών-εκροών	476
15.2.3.1 Ο πίνακας εισροών-εκροών	476
15.2.3.2 Το ανοικτό υπόδειγμα εισροών-εκροών	478
15.2.3.3 Το κλειστό υπόδειγμα εισροών-εκροών	481
15.2.3.4 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του υποδείγματος εισροών- εκροών	483
15.2.4 Το ad hoc υπόδειγμα	485
15.2.4.1 Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος	485
15.2.4.2 Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης	488
15.2.4.3 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ad hoc υποδείγματος	489
15.2.4.4 Εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στο ad hoc υπόδειγμα	489
15.2.5 Άλλα υποδείγματα εκτίμησης πολλαπλασιαστικών επιδράσεων	490
15.2.5.1 Ο πίνακας κοινωνικής λογιστικής	490
15.2.5.2 Το υπολογιστικό υπόδειγμα γενικής ισορροπίας	491
15.3 Είδη τουριστικών πολλαπλασιαστών	492
15.4 Τύποι τουριστικών πολλαπλασιαστών	493
15.5 Η χρησιμοποιούμενη μέθοδος εκτίμησης των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων	494
15.6 Έρευνα επιχειρήσεων	496
15.7 Η δομή του τεταρτημορίου των διακλαδικών συναλλαγών και των πρωτογενών εισροών	499
15.7.1 Το τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών	499
15.7.2 Το τεταρτημόριο των πρωτογενών εισροών	499
15.7.2.1 Το διευρυμένο τεταρτημόριο των πρωτογενών εισροών	505
15.8 Η μήτρα των συντελεστών εισροών	510
15.9 Η μήτρα πολλαπλασιαστής	510
15.10 Άμεσοι και έμμεσοι συντελεστές (μερικοί πολλαπλασιαστές) οικονομικών δραστηριοτήτων	511
15.10.1 Μερικός πολλαπλασιαστής πωλήσεων	511
15.10.2 Μερικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος (προστιθέμενης αξίας)	513
15.10.3 Μερικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	515
15.10.4 Μερικός πολλαπλασιαστής φόρων, τελών και εισφορών	516
15.10.5 Μερικός πολλαπλασιαστής εισαγωγών	517
15.10.6 Μερικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης	519
15.10.7 Συγκεντρωτική παρουσίαση μερικών πολλαπλασιαστών	521
15.11 Εκτίμηση δευτερογενών επιδράσεων	523
15.11.1 Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	526
15.11.1.1 Δευτερογενείς επιδράσεις από μισθούς και ημερομίσθια μη μόνιμων κατοίκων	529
15.11.2 Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης	535
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16: ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΥΝΟΛΙΚΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	539
16.1 Ανάλυση συνολικών επιδράσεων	540

16.1.1	Επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα	540
16.1.1.1	Γκολφ	540
16.1.1.2	Αθλήματα σέρφινγκ	543
16.1.1.3	Ιππασία	546
16.1.1.4	Αυτόνομη κατάδυση	549
16.1.2	Επιδράσεις στην απασχόληση	552
16.1.2.1	Γκολφ	552
16.1.2.2	Αθλήματα σέρφινγκ	556
16.1.2.3	Ιππασία	559
16.1.2.4	Αυτόνομη κατάδυση	561
16.2	Ανάλυση συνολικών επιδράσεων με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες	566
16.2.1	Επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα	566
16.2.1.1	Γκολφ	566
16.2.1.2	Αθλήματα σέρφινγκ	568
16.2.1.3	Ιππασία	571
16.2.1.4	Αυτόνομη κατάδυση	573
16.2.2	Επιδράσεις στην απασχόληση	576
16.2.2.1	Γκολφ	576
16.2.2.2	Αθλήματα σέρφινγκ	580
16.2.2.3	Ιππασία	583
16.2.2.4	Αυτόνομη κατάδυση	586
16.3	Σύγκριση των επιδράσεων από τις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες	589
16.4	Σύγκριση των πολλαπλασιαστών με άλλες μελέτες στη τουριστική βιβλιογραφία	592
16.5	Συμπεράσματα	594
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17: ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΠΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ		
17.1	Μεθοδολογία για τη διερεύνηση ΤΤΠΣ	597
17.2	Διερεύνηση ΤΤΠΣ στη Μεσσηνία	599
17.2.1	Εξειδίκευση στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης	599
17.2.2	Συγκέντρωση μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων	601
17.2.3	Τοπικές οικονομικές συνδέσεις	602
17.2.4	Τοπικές δικτύώσεις	607
17.3	Συμπεράσματα	611
ΜΕΡΟΣ IV: ΣΥΖΗΤΗΣΗ		
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ - ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ		
18.1	Συμπεράσματα	614
18.1.1	Αξιολόγηση πολιτικής για τον αθλητικό τουρισμό	614
18.1.2	Γενικά συμπεράσματα από την εμπειρική έρευνα	615
18.1.2.1	Σύγκριση οικονομικής συνεισφοράς αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων και τυπολογιών	615
18.1.2.2	Το γκολφ ως προωθητική δραστηριότητα	616
18.1.2.3	Η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας πόλος (τουριστικής) ανάπτυξης	617
18.1.2.4	Συνεργασίες (δικτύώσεις) μεταξύ εμπλεκόμενων φορέων στον αθλητικό τουρισμό	618

18.1.2.5 Δίκτυο / συστάδα στον τουρισμό και ΤΤΠΣ	619
18.1.2.6 Περιορισμοί στην εμπειρική έρευνα	620
18.2 Προεκτάσεις.....	621
18.2.1 Θεωρητικές προεκτάσεις	621
18.2.1.1 Προσθήκη του πόλου / πυρήνα τουριστικής ανάπτυξης στο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης με θύλακες	621
18.2.1.2 Διπλό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης όπου ο πόλος λειτουργεί ενισχυτικά στο ΤΤΠΣ	622
18.2.2 Μεθοδολογικές προεκτάσεις.....	623
18.2.2.1 Χρήση κλίμακας σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες	623
18.2.2.2 Συντηρητικότερη εκτίμηση συνολικών πολλαπλασιαστών σε συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες	624
18.2.2.3 Επέκταση του μοντέλου για τη διερεύνηση της δυνατότητας λειτουργίας ΤΤΠΣ	624
18.3 Προτεινόμενες παρεμβάσεις.....	625
18.3.1 Ενέργειες για την προσέλκυση / προσέγγιση αθλητικών και αθλούμενων τουριστών.....	625
18.3.2 Στρατηγικές ενίσχυσης διαθέσιμου εισοδήματος και απασχόλησης.....	626
18.3.3 Δημιουργία δικτύου στον αθλητικό τουρισμό	627
18.3.4 Σχηματισμός συστάδας στον τουρισμό	628
18.4 Θέματα για περαιτέρω διερεύνηση	630
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	631
Πηγές.....	631
Βιβλιογραφία	638
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: ΠΙΝΑΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΓΩΓΗ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ.....	661
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΓΚΟΛΦ, ΑΘΛΗΜΑΤΑ ΣΕΡΦΙΝΓΚ, ΠΠΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΚΑΤΑΔΥΣΗ	664
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ.....	667
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4: ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΑΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΜΗΤΡΕΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΕΙΣΡΟΩΝ- ΕΚΡΟΩΝ	672
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5: ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΑΓΑΘΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΟΠ.....	705
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6: ΔΑΠΑΝΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	718
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7: ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ «ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ» ΚΑΙ «ΑΛΛΟ».....	719
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8: ΤΕΣΤ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑΣ	729
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 9: ΑΓΟΡΕΣ ΕΝΔΙΑΜΕΣΩΝ ΕΙΣΡΟΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΕΞΕΤΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΠΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	732

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 10: ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ / ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ	733
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 11: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	757
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 12: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	776
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 13: ΧΑΡΤΗΣ ΠΕ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	779

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 2.1 Διαφορές μεταξύ επιχειρηματικών συστάδων και δικτύων	62
Πίνακας 2.2 Σύγκριση τουριστικών πολλαπλασιαστών εισοδήματος σε διάφορες χώρες	68
Πίνακας 2.3 Τουριστικοί πολλαπλασιαστές εισοδήματος.....	68
Πίνακας 5.1 Διοικητική διαίρεση ΠΕ Μεσσηνίας.....	115
Πίνακας 5.2 Εξέλιξη πραγματικού πληθυσμού ΠΕ Μεσσηνίας κατά την περίοδο 1971–2011	118
Πίνακας 5.3 Εξέλιξη νόμιμου πληθυσμού ΠΕ Μεσσηνίας κατά την περίοδο 1971–2011	119
Πίνακας 5.4 Εξέλιξη μόνιμου πληθυσμού ΠΕ Μεσσηνίας κατά την περίοδο 2001–2011	120
Πίνακας 5.5 Μόνιμος πληθυσμός στις ΠΕ Πελοποννήσου, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (2011)	120
Πίνακας 5.6 Κατανομή μόνιμου πληθυσμού ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα (2011)	121
Πίνακας 5.7 Μόνιμος πληθυσμός κατά ομάδες υπηκοοτήτων (2011)	121
Πίνακας 5.8 Δημοτικές Κοινότητες με μόνιμο πληθυσμό άνω των 2.000 κατοίκων	122
Πίνακας 5.9 Οικονομικά ενεργός και μη ενεργός πληθυσμός, απασχολούμενοι ανά τομέα παραγωγής, και άνεργοι στους δήμους και στην ΠΕ Μεσσηνίας κατά την απογραφή πληθυσμού 2011	124
Πίνακας 5.10 Κατανομή απασχόλησης ΠΕ Μεσσηνίας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων (απογραφή πληθυσμού 2011)	127
Πίνακας 5.11 Ποσοστό ανεργίας στις ΠΕ Πελοποννήσου κατά την περίοδο 2001–2016.....	128
Πίνακας 5.12 Μηνιαία εξέλιξη ανεργίας στους δήμους και στην ΠΕ Μεσσηνίας κατά την περίοδο 2010–2016	129
Πίνακας 5.13 Διαχρονική εξέλιξη ΑΕΠ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Πελοποννήσου, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας (2000–2014)	132
Πίνακας 5.14 Διαχρονική εξέλιξη κατά κεφαλήν ΑΕΠ (€, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Πελοποννήσου, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας (2000–2014)	133
Πίνακας 5.15 Δείκτες και ρυθμός μεταβολής κατά κεφαλήν ΑΕΠ ΠΕ Πελοποννήσου και Περιφέρειας Πελοποννήσου ως προς την Ελλάδα (= 100) κατά τα έτη 2000–2014	135
Πίνακας 5.16 Διαχρονική εξέλιξη ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Μεσσηνίας ανά τομέα παραγωγής κατά τα έτη 2000–2014	136
Πίνακας 5.17 ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ανά τομέα παραγωγής στην ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρεια Πελοποννήσου και Ελλάδα (2014).....	137
Πίνακας 5.18 Κατανομή ΑΠΑ ΠΕ Μεσσηνίας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων (2014).....	138
Πίνακας 5.19 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (2011)	141
Πίνακας 5.20 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας για το έτος 2011(τομεακό επίπεδο - απασχόληση)	141
Πίνακας 5.21 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας για το έτος 2011 (κλαδικό επίπεδο - απασχόληση)	142

Πίνακας 5.22 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας για τα έτη 2009 και 2014 (τομεακό επίπεδο - ΑΠΑ)	143
Πίνακας 5.23 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας για τα έτη 2009 και 2014 (κλαδικό επίπεδο - ΑΠΑ).....	144
Πίνακας 5.24 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης στους δήμους, στην ΠΕ Μεσσηνίας και στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (2011)	145
Πίνακας 5.25 Συντελεστές συμμετοχής δήμων Μεσσηνίας ως προς την ΠΕ Μεσσηνίας για το έτος 2011	145
Πίνακας 5.26 Συντελεστές συμμετοχής δήμων Μεσσηνίας ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου για το έτος 2011	145
Πίνακας 5.27 Κατανομή (σε %) τομεακής και συνολικής απασχόλησης ανά Δήμο Μεσσηνίας.....	147
Πίνακας 5.28 Εξαγωγική δραστηριότητα στους τομείς της ΠΕ Μεσσηνίας	152
Πίνακας 5.29 Τομεακοί πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας.....	153
Πίνακας 5.30 Εξαγωγική δραστηριότητα στους κλάδους της ΠΕ Μεσσηνίας	154
Πίνακας 5.31 Κλαδικοί πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας.....	155
Πίνακας 5.32 Κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας στην ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία χρήσης κατά τα έτη 1997–2012	162
Πίνακας 5.33 Κέντρα Υγείας και Περιφερειακά Ιατρεία Μεσσηνίας.....	167
Πίνακας 6.1 Ξενοδοχειακό δυναμικό ΠΕ Πελοποννήσου, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας (2017).....	173
Πίνακας 6.2 Εξέλιξη ξενοδοχειακού δυναμικού ΠΕ Μεσσηνίας (2005–2017)	175
Πίνακας 6.3 Ξενοδοχειακές μονάδες ανά δήμο και κατηγορία αστερών (Ιούνιος, 2017).....	176
Πίνακας 6.4 Μονάδες, δωμάτια, διαμερίσματα και κλίνες ΠΕ Μεσσηνίας ανά τύπο καταλύματος (Ιούλιος, 2017).....	177
Πίνακας 6.5 Μονάδες, δωμάτια, διαμερίσματα και κλίνες ΠΕ Μεσσηνίας ανά τάξη κλειδιών (Ιούλιος, 2017).....	177
Πίνακας 6.6 Γεωγραφική κατανομή μονάδων, δωματίων, διαμερισμάτων και κλινών ΠΕ Μεσσηνίας (Ιούλιος, 2017).....	180
Πίνακας 6.7 Συνολικός αριθμός μονάδων κάμπινγκ, οικίσκων και θέσεων κατασκήνωσης ανά ΠΕ Πελοποννήσου και κατηγορία αστερών (2016)	180
Πίνακας 6.8 Μονάδες κάμπινγκ, θέσεις κατασκήνωσης και οικίσκοι ανά δήμο (Ιούνιος, 2017).....	181
Πίνακας 6.9 Συνεδριακά κέντρα ΠΕ Μεσσηνίας	182
Πίνακας 6.10 Συνεδριακοί χώροι ΠΕ Μεσσηνίας	182
Πίνακας 6.11 Αφίξεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ κατά τα έτη 2003–2015	186
Πίνακας 6.12 Διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ κατά τα έτη 2003–2015	187
Πίνακας 6.13 Συμμετοχή ΠΟΤΑ στις διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και στις ξενοδοχειακές κλίνες της ΠΕ Μεσσηνίας.....	189
Πίνακας 6.14 Αφίξεις επιβατών στον Κρατικό Αερολιμένα Καλαμάτας κατά τα έτη 2009–2017	190
Πίνακας 6.15 Μηνιαία κατανομή αφίξεων επιβατών από τακτικές πτήσεις εξωτερικού και τσάρτερ κατά τα έτη 2011–2017	191

Πίνακας 6.16 Κατανομή αφίξεων επιβατών από τακτικές πτήσεις εξωτερικού και τσάρτερ ανά χώρα προέλευσης κατά τα έτη 2010–2017	192
Πίνακας 6.17 Αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και επιβατών κατά τα έτη 2009–2017.....	193
Πίνακας 8.1 Αθλητικές υποδομές ΠΕ Μεσσηνίας	212
Πίνακας 8.2 Αθλητικά σωματεία ΠΕ Μεσσηνίας	216
Πίνακας 9.1 Επιστρεφόμενα ημερολόγια και ερωτηματολόγια ανά τμήμα τουριστών	224
Πίνακας 9.2 Δημογραφικά δεδομένα στο γκολφ	225
Πίνακας 9.3 Στοιχεία επισκεψιμότητας για δραστηριότητες γκολφ το έτος 2011	226
Πίνακας 9.4 Κατανομή επισκέψεων για δραστηριότητες γκολφ ανάλογα με τον τόπο διανυκτέρευσης (εντός ή εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας)	227
Πίνακας 9.5 Αναλογία αθλητικών και αθλούμενων τουριστών ανά είδος διαμονής (σε %)	227
Πίνακας 9.6 Συνολικές επισκέψεις για δραστηριότητες γκολφ ανά τμήμα τουριστών	228
Πίνακας 9.7 Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών	228
Πίνακας 9.8 Συνολικός αριθμός επισκεπτών	229
Πίνακας 9.9 Μέση διάρκεια παραμονής.....	229
Πίνακας 9.10 Συνολικές διανυκτερεύσεις	230
Πίνακας 9.11 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τμήμα τουριστών.....	230
Πίνακας 9.12 Ποσοστό συμμετοχής σε δραστηριότητες γκολφ.....	231
Πίνακας 9.13 Συνολικοί επισκέπτες που ασχολήθηκαν ενεργά με το γκολφ.....	232
Πίνακας 9.14 Βαθμός σημαντικότητας του γκολφ	232
Πίνακας 9.15 Επιστρεφόμενα ημερολόγια και ερωτηματολόγια ανά τμήμα τουριστών	236
Πίνακας 9.16 Δημογραφικά δεδομένα στα αθλήματα σέρφινγκ.....	236
Πίνακας 9.17 Στοιχεία επισκεψιμότητας για τα αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα) το έτος 2012	238
Πίνακας 9.18 Αναλογία αθλητικών και αθλούμενων τουριστών ανά είδος διαμονής (σε %)	239
Πίνακας 9.19 Συνολικές επισκέψεις για αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα) ανά τμήμα τουριστών	239
Πίνακας 9.20 Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών	240
Πίνακας 9.21 Συνολικός αριθμός επισκεπτών.....	240
Πίνακας 9.22 Μέση διάρκεια παραμονής.....	240
Πίνακας 9.23 Συνολικές διανυκτερεύσεις	241
Πίνακας 9.24 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τμήμα τουριστών.....	241
Πίνακας 9.25 Ποσοστό συμμετοχής στα αθλήματα σέρφινγκ	242
Πίνακας 9.26 Συνολικοί επισκέπτες που συμμετείχαν ενεργά στα αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα).....	242
Πίνακας 9.27 Βαθμός σημαντικότητας των αθλημάτων σέρφινγκ	243
Πίνακας 9.28 Επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια ανά τμήμα τουριστών	248
Πίνακας 9.29 Δημογραφικά δεδομένα στην ιππασία	248
Πίνακας 9.30 Ομάδες επισκεπτών και επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια ανά σχολή / κέντρο ιππασίας.....	250

Πίνακας 9.31 Στοιχεία επισκεψιμότητας για δραστηριότητες ιππασίας το έτος 2012.....	250
Πίνακας 9.32 Συνολικές επισκέψεις για δραστηριότητες ιππασίας ανά τμήμα τουριστών	250
Πίνακας 9.33 Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών	251
Πίνακας 9.34 Συνολικός αριθμός επισκεπτών.....	251
Πίνακας 9.35 Μέση διάρκεια παραμονής.....	252
Πίνακας 9.36 Συνολικές διανυκτερεύσεις	252
Πίνακας 9.37 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τμήμα τουριστών.....	252
Πίνακας 9.38 Ποσοστό συμμετοχής σε δραστηριότητες ιππασίας.....	253
Πίνακας 9.39 Συνολικοί επισκέπτες που ασχολήθηκαν ενεργά με την ιππασία	253
Πίνακας 9.40 Βαθμός σημαντικότητας της ιππασίας	254
Πίνακας 9.41 Επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια ανά τυπολογία τουριστών	258
Πίνακας 9.42 Δημογραφικά δεδομένα στην αυτόνομη κατάδυση	258
Πίνακας 9.43 Ομάδες επισκεπτών και επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια ανά καταδυτικό κέντρο το έτος 2013	259
Πίνακας 9.44 Συνολικές επισκέψεις για δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης ανά τυπολογία τουριστών.....	260
Πίνακας 9.45 Μέσο μέγεθος και μέση διάρκεια παραμονής.....	260
Πίνακας 9.46 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τυπολογία τουριστών	261
Πίνακας 9.47 Ποσοστό συμμετοχής και συνολικοί επισκέπτες που συμμετείχαν ενεργά στην αυτόνομη κατάδυση.....	261
Πίνακας 9.48 Βαθμός σημαντικότητας της αυτόνομης κατάδυσης	261
Πίνακας 9.49 Δραστηριότητες στον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό.....	272
Πίνακας 9.50 Επαναλαμβανόμενες αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις.....	299
Πίνακας 12.1 Μήτρα ανάλυσης SWOT.....	350
Πίνακας 13.1 Πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης	352
Πίνακας 14.1 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)	384
Πίνακας 14.2 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€).....	385
Πίνακας 14.3 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€).....	385
Πίνακας 14.4 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€).....	386
Πίνακας 14.5 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών....	387
Πίνακας 14.6 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης.....	389
Πίνακας 14.7 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	391
Πίνακας 14.8 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	394
Πίνακας 14.9 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ανά κατηγορία δαπάνης.....	397
Πίνακας 14.10 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	397
Πίνακας 14.11 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€).....	398
Πίνακας 14.12 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€).....	399
Πίνακας 14.13 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€).....	399
Πίνακας 14.14 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)	400

Πίνακας 14.15	Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών..	400
Πίνακας 14.16	Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης.....	402
Πίνακας 14.17	Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	403
Πίνακας 14.18	Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	405
Πίνακας 14.19	Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	407
Πίνακας 14.20	Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€).....	408
Πίνακας 14.21	Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€).....	408
Πίνακας 14.22	Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€).....	409
Πίνακας 14.23	Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)	409
Πίνακας 14.24	Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών..	409
Πίνακας 14.25	Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης.....	410
Πίνακας 14.26	Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	411
Πίνακας 14.27	Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	413
Πίνακας 14.29	Μέσες δαπάνες (€).....	415
Πίνακας 14.30	Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τυπολογία τουριστών	416
Πίνακας 14.31	Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης.....	417
Πίνακας 14.32	Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	418
Πίνακας 14.33	Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	418
Πίνακας 14.34	Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	419
Πίνακας 14.35	Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€).....	420
Πίνακας 14.36	Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€).....	421
Πίνακας 14.37	Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€).....	421
Πίνακας 14.38	Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)	422
Πίνακας 14.39	Μέσες δαπάνες από άλλες μελέτες στη τουριστική βιβλιογραφία....	422
Πίνακας 14.40	Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τυπολογία τουριστών και αθλητική δραστηριότητα	423
Πίνακας 14.41	Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά κατηγορία δαπάνης.....	425
Πίνακας 14.42	Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	426
Πίνακας 14.43	Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	427
Πίνακας 14.44	Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	429
Πίνακας 14.45	Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)	432
Πίνακας 14.46	Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€).....	433
Πίνακας 14.47	Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€).....	433
Πίνακας 14.48	Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€).....	433
Πίνακας 14.49	Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών..	434

Πίνακας 14.50 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης.....	435
Πίνακας 14.51 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	436
Πίνακας 14.52 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	438
Πίνακας 14.53 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ανά κατηγορία δαπάνης.....	438
Πίνακας 14.54 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	440
Πίνακας 14.55 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€).....	441
Πίνακας 14.56 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€).....	441
Πίνακας 14.57 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€).....	441
Πίνακας 14.58 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)	442
Πίνακας 14.59 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών..	442
Πίνακας 14.60 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης.....	444
Πίνακας 14.61 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	445
Πίνακας 14.62 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	446
Πίνακας 14.63 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	446
Πίνακας 14.64 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€).....	448
Πίνακας 14.65 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€).....	449
Πίνακας 14.66 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€).....	449
Πίνακας 14.67 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)	449
Πίνακας 14.68 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών..	450
Πίνακας 14.69 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης.....	451
Πίνακας 14.70 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	452
Πίνακας 14.71 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	452
Πίνακας 14.72 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	453
Πίνακας 14.73 Μέσες δαπάνες (€).....	454
Πίνακας 14.74 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τυπολογία τουριστών	455
Πίνακας 14.75 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης.....	456
Πίνακας 14.76 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	456
Πίνακας 14.77 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	457
Πίνακας 14.78 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	457
Πίνακας 14.79 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€).....	458
Πίνακας 14.80 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€).....	459
Πίνακας 14.81 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€).....	459
Πίνακας 14.82 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)	459
Πίνακας 14.83 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τυπολογία τουριστών και αθλητική δραστηριότητα	460

Πίνακας 14.84 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά κατηγορία δαπάνης.....	461
Πίνακας 14.85 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης	462
Πίνακας 14.86 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή	463
Πίνακας 14.87 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€).....	465
Πίνακας 15.1 Γενικός πίνακας εισροών-εκροών	477
Πίνακας 15.2 Τεχνολογικοί συντελεστές.....	478
Πίνακας 15.3 Κατανομή δείγματος έρευνας επιχειρήσεων	498
Πίνακας 15.4 Τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών	500
Πίνακας 15.5 Διευρυμένο τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών	506
Πίνακας 15.6 Μερικός πολλαπλασιαστής πωλήσεων	512
Πίνακας 15.7 Μερικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος.....	514
Πίνακας 15.8 Μερικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος.....	516
Πίνακας 15.9 Μερικός πολλαπλασιαστής φόρων, τελών και εισφορών	517
Πίνακας 15.10 Μερικός πολλαπλασιαστής εισαγωγών.....	518
Πίνακας 15.11 Μερικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (αστάθμητος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)	520
Πίνακας 15.12 Μερικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (σταθμισμένος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)	521
Πίνακας 15.13 Μερικοί πολλαπλασιαστές	522
Πίνακας 15.14 Δαπάνες νοικοκυριών (σε %).....	525
Πίνακας 15.15 Άθροισμα γινομένων $X_i Z_i Y_i$ (βάση ΕΟΠ)	527
Πίνακας 15.16 Δευτερογενής επίδραση στο διαθέσιμο εισόδημα - Τιμή πολλαπλασιαστή	528
Πίνακας 15.17 Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος (βάση ΕΟΠ).....	529
Πίνακας 15.18 Άθροισμα γινομένων $X_i Z_i Y_i$ (βάση ΕΚΠ)	531
Πίνακας 15.19 Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος για τις οικονομικές δραστηριότητες όπου απασχολούνταν μη μόνιμοι κάτοικοι που διέμεναν εντός του νομού καθόλη την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση.....	533
Πίνακας 15.20 Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος (βάση ΕΟΠ και ΕΚΠ)	534
Πίνακας 15.21 Άθροισμα γινομένων $X_i E_i$ (αστάθμητη και σταθμισμένη απασχόληση)	535
Πίνακας 15.22 Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (αστάθμητος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)	536
Πίνακας 15.23 Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (σταθμισμένος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)	537
Πίνακας 16.1 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ.....	541
Πίνακας 16.2 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ.....	541
Πίνακας 16.3 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ.....	542

Πίνακας 16.4	Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ.....	543
Πίνακας 16.5	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ.....	544
Πίνακας 16.6	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ.....	544
Πίνακας 16.7	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ.....	545
Πίνακας 16.8	Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ.....	546
Πίνακας 16.9	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους τουρίστες της ιππασίας.....	547
Πίνακας 16.10	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας.....	547
Πίνακας 16.11	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας.....	548
Πίνακας 16.12	Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας.....	549
Πίνακας 16.13	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	549
Πίνακας 16.14	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	550
Πίνακας 16.15	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	550
Πίνακας 16.16	Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	551
Πίνακας 16.17	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ.....	553
Πίνακας 16.18	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ.....	553
Πίνακας 16.19	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ.....	554
Πίνακας 16.20	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ.....	554
Πίνακας 16.21	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ.....	555
Πίνακας 16.22	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ.....	555
Πίνακας 16.23	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ.....	556
Πίνακας 16.24	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ.....	557
Πίνακας 16.25	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ.....	557
Πίνακας 16.26	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ.....	558

Πίνακας 16.27	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ..	558
Πίνακας 16.28	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ..	559
Πίνακας 16.29	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της ιππασίας.....	560
Πίνακας 16.30	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας.....	560
Πίνακας 16.31	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της ιππασίας.....	561
Πίνακας 16.32	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας.....	561
Πίνακας 16.33	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας.....	562
Πίνακας 16.34	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας.....	562
Πίνακας 16.35	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	563
Πίνακας 16.36	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	563
Πίνακας 16.37	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	564
Πίνακας 16.38	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	564
Πίνακας 16.39	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	565
Πίνακας 16.40	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.....	565
Πίνακας 16.41	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	566
Πίνακας 16.42	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	567
Πίνακας 16.43	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	567
Πίνακας 16.44	Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες (με κλίμακα σημαντικότητας) και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ.....	568
Πίνακας 16.45	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	569
Πίνακας 16.46	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	569
Πίνακας 16.47	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	570

Πίνακας 16.48	Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες (με κλίμακα σημαντικότητας) και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ..	570
Πίνακας 16.49	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	571
Πίνακας 16.50	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	572
Πίνακας 16.51	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	572
Πίνακας 16.52	Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες (με κλίμακα σημαντικότητας) και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας	573
Πίνακας 16.53	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	574
Πίνακας 16.54	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	574
Πίνακας 16.55	Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	575
Πίνακας 16.56	Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες (με κλίμακα σημαντικότητας) και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης.	575
Πίνακας 16.57	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	576
Πίνακας 16.58	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	577
Πίνακας 16.59	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	577
Πίνακας 16.60	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	578
Πίνακας 16.61	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	579
Πίνακας 16.62	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	579
Πίνακας 16.63	Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	580

Πίνακας 16.80	Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	589
Πίνακας 16.81	Επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες.....	590
Πίνακας 16.82	Επιδράσεις στην απασχόληση (αστάθμητη ή σταθμισμένη) από τις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες.....	591
Πίνακας 16.83	Τουριστικοί και διαφορικοί πολλαπλασιαστές εισοδήματος και απασχόλησης σε διάφορες τουριστικές μελέτες.....	593
Πίνακας 17.1	Απασχόληση και ΑΠΑ στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης και στο σύνολο των κλάδων της ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας.....	600
Πίνακας 17.2	Συντελεστές συμμετοχής του κλάδου φιλοξενίας και εστίασης της ΠΕ Μεσσηνίας.....	601
Πίνακας 17.3	Αριθμός και μέγεθος μονάδων φιλοξενίας και εστίασης.....	602
Πίνακας 17.4	Δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές ανά οικονομική δραστηριότητα (σε ποσοστά).....	604
Πίνακας 17.5	Συντελεστές συμμετοχής δαπανών για ενδιάμεσες εισροές.....	606
Πίνακας 17.6	Δικτυώσεις μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικών κοινωνικών και αναπτυξιακών φορέων.....	610
Πίνακας Π1.1	Κλαδική διάρθρωση απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (2011).....	661
Πίνακας Π1.2	Κατανομή ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας ανά τομέα παραγωγής (2009).....	662
Πίνακας Π1.3	Κατανομή ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων (2014).....	662
Πίνακας Π1.4	Κατανομή ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων (2009).....	663
Πίνακας Π2.1	Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών.....	664
Πίνακας Π2.2	Μέση διάρκεια παραμονής.....	664
Πίνακας Π2.3	Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τυπολογία τουριστών.....	665
Πίνακας Π2.4	Ποσοστό συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες.....	665
Πίνακας Π2.5	Επισκέπτες που συμμετείχαν ενεργά στις αθλητικές δραστηριότητες.....	666
Πίνακας Π2.6	Βαθμός σημαντικότητας των αθλητικών δραστηριοτήτων.....	666
Πίνακας Π3.1	Χρησιμοποιούμενα ημερολόγια / ερωτηματολόγια για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης στο γκολφ.....	667
Πίνακας Π3.2	Χρησιμοποιούμενα ημερολόγια / ερωτηματολόγια για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης στα αθλήματα σέρφινγκ.....	667
Πίνακας Π3.3	Χρησιμοποιούμενα ερωτηματολόγια για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης στην ιππασία.....	667
Πίνακας Π3.4	Χρησιμοποιούμενα ερωτηματολόγια για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης στην αυτόνομη κατάδυση.....	667

Πίνακας Π3.5 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλητικών τουριστών που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.....	668
Πίνακας Π3.6 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλητικών τουριστών που διανυκτέρευσαν σε λοιπά τουριστικά καταλύματα	668
Πίνακας Π3.7 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλητικών τουριστών που δε διανυκτέρευσαν (ημερήσιοι επισκέπτες)	668
Πίνακας Π3.8 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.....	669
Πίνακας Π3.9 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν σε λοιπά τουριστικά καταλύματα	669
Πίνακας Π3.10 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς.....	669
Πίνακας Π3.11 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλητικών τουριστών που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	670
Πίνακας Π3.12 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλητικών τουριστών που διανυκτέρευσαν σε λοιπά τουριστικά καταλύματα.....	670
Πίνακας Π3.13 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλητικών τουριστών που δε διανυκτέρευσαν (ημερήσιοι επισκέπτες).....	670
Πίνακας Π3.14 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	671
Πίνακας Π3.15 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν σε λοιπά τουριστικά καταλύματα.....	671
Πίνακας Π3.16 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς.....	671
Πίνακας Π4.1 Τεταρτημόριο διακλαδικών συναλλαγών (οικονομικές δραστηριότητες).....	680
Πίνακας Π4.2 Τεταρτημόριο διακλαδικών συναλλαγών (σε €)	681
Πίνακας Π4.3 Τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών (σε €).....	684
Πίνακας Π4.4 Διευρυμένο τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών (σε €)	688
Πίνακας Π4.5 Μήτρα Α των τεχνολογικών συντελεστών (σε ποσοστά)	692
Πίνακας Π4.6 Μήτρα των άμεσων συντελεστών πρωτογενών εισροών (σε ποσοστά).....	694
Πίνακας Π4.7 Διευρυμένη μήτρα των άμεσων συντελεστών πρωτογενών εισροών (σε ποσοστά).....	696
Πίνακας Π4.8 Μήτρα πολλαπλασιαστής $(I - A)^{-1}$	698
Πίνακας Π4.9 Η μήτρα $(I - A)^{-1} - I$	701
Πίνακας Π4.10 Απασχόληση και ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης ανά οικονομική δραστηριότητα	704
Πίνακας Π5.1 Ενδιάμεσες εισροές επιχειρήσεων (σε €, ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ).....	711

Πίνακας Π5.2	Πρωτογενείς εισροές (σε €) και απασχόληση επιχειρήσεων (ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ).....	712
Πίνακας Π5.3	Πρωτογενείς εισροές επιχειρήσεων (σε €, ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ).....	713
Πίνακας Π5.4	Τεχνολογικοί συντελεστές (σε %, ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ).....	714
Πίνακας Π5.5	Άμεσοι συντελεστές πρωτογενών εισροών (σε %) και απασχόλησης (ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ).....	715
Πίνακας Π5.6	Άμεσοι συντελεστές πρωτογενών εισροών (σε %, ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ).....	716
Πίνακας Π5.7	Απασχόληση και ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης (ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ).....	717
Πίνακας Π6.1	Δαπάνες (σε €) απασχολουμένων σε τουριστικές επιχειρήσεις (n = 112).....	718
Πίνακας Π6.2	Δαπάνες (σε %) απασχολουμένων σε τουριστικές επιχειρήσεις.....	718
Πίνακας Π7.1	Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης.....	720
Πίνακας Π7.2	Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης (αστάθμητος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων).....	721
Πίνακας Π7.3	Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης (σταθμισμένος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων).....	721
Πίνακας Π7.4	Ενδιάμεσες εισροές επιχειρήσεων (σε €, ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης).....	722
Πίνακας Π7.5	Πρωτογενείς εισροές (σε €) και απασχόληση επιχειρήσεων (ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης).....	723
Πίνακας Π7.6	Πρωτογενείς εισροές επιχειρήσεων (σε €, ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης).....	724
Πίνακας Π7.7	Τεχνολογικοί συντελεστές (σε %, ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης).....	725
Πίνακας Π7.8	Άμεσοι συντελεστές πρωτογενών εισροών (σε %) και απασχόλησης (ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης).....	726
Πίνακας Π7.9	Άμεσοι συντελεστές πρωτογενών εισροών (σε %, ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης).....	727
Πίνακας Π7.10	Απασχόληση και ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης (ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης).....	728
Πίνακας Π8.1	Τουριστικοί πολλαπλασιαστές.....	730
Πίνακας Π8.2	Τουριστικοί πολλαπλασιαστές (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	730
Πίνακας Π8.3	Συνολικές επιδράσεις.....	731
Πίνακας Π8.4	Συνολικές επιδράσεις (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	731
Πίνακας Π9.1	Δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές ανά οικονομική δραστηριότητα (σε €).....	732
Πίνακας Π11.1	Ερωτηματολόγια ανά τοποθεσία και οικονομική δραστηριότητα ...	775

ΣΧΗΜΑΤΑ

Σχήμα 2.1 Προσδιορισμός και σχέση τοπικής και ενδογενούς ανάπτυξης	57
Σχήμα 3.1 Η σχέση μεταξύ εναλλακτικού τουρισμού, ειδικών μορφών τουρισμού και αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης	80
Σχήμα 4.1 Τύποι αθλητικού τουρισμού σύμφωνα με τους Standeven και De Knop (1999)	87
Σχήμα 4.2 Το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004)	102
Σχήμα 9.1 Το αθλητικό τουριστικό προϊόν της ΠΕ Μεσσηνίας με βάση το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004)	303
Σχήμα 14.1 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (γκολφ)	396
Σχήμα 14.2 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (αθλήματα σέρφινγκ).....	406
Σχήμα 14.3 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (ιππασία)	414
Σχήμα 14.4 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (αυτόνομη κατάδυση).....	419
Σχήμα 14.5 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία και αυτόνομη κατάδυση)	428
Σχήμα 14.6 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (γκολφ, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	439
Σχήμα 14.7 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (αθλήματα σέρφινγκ, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	447
Σχήμα 14.8 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (ιππασία, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)	453
Σχήμα 14.9 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (αυτόνομη κατάδυση, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).....	457
Σχήμα 14.10 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία και αυτόνομη κατάδυση, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες) ...	464
Σχήμα 15.1 Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις τουριστικής δαπάνης	470
Σχήμα 15.2 Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις τουριστικής δαπάνης (αριθμητικό παράδειγμα)	471

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διάγραμμα 5.1 Μέσες μηνιαίες θερμοκρασίες στους ΜΣ Καλαμάτας και Μεθώνης κατά την περίοδο 1956–2014	109
Διάγραμμα 5.2 Μέσο μηνιαίο ύψος νετού στους ΜΣ Καλαμάτας και Μεθώνης κατά την περίοδο 1956–2014	110
Διάγραμμα 5.3 Μέση μηνιαία σχετική υγρασία στους ΜΣ Καλαμάτας και Μεθώνης κατά την περίοδο 1956–2014	110
Διάγραμμα 5.4 Μέσες μηνιαίες ώρες ηλιοφάνειας στους ΜΣ Καλαμάτας και Μεθώνης κατά την περίοδο 1956–2014	111
Διάγραμμα 5.5 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας και στους δήμους (απογραφή πληθυσμού 2011).....	125
Διάγραμμα 5.6 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης στις ΠΕ Πελοποννήσου, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (απογραφή πληθυσμού 2011)	126
Διάγραμμα 5.7 Ταξινόμηση ΠΕ Πελοποννήσου και Περιφέρειας Πελοποννήσου με βάση τη χώρα	136
Διάγραμμα 5.8 Τομεακή διάρθρωση ΑΠΑ στις ΠΕ Πελοποννήσου, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (2014).....	137
Διάγραμμα 6.1 Κατανομή ξενοδοχειακών μονάδων ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία αστερών	174
Διάγραμμα 6.2 Κατανομή ξενοδοχειακών δωματίων ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία αστερών	174
Διάγραμμα 6.3 Κατανομή ξενοδοχειακών κλινών ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία αστερών.....	175
Διάγραμμα 6.4 Κατανομή μονάδων ενοικιαζόμενων δωματίων, ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων και μικτής μορφής ανά τάξη κλειδιών.....	178
Διάγραμμα 6.5 Κατανομή δωματίων στα ενοικιαζόμενα δωμάτια και καταλύματα μικτής μορφής ανά τάξη κλειδιών	178
Διάγραμμα 6.6 Κατανομή διαμερισμάτων στα ενοικιαζόμενα επιπλωμένα διαμερίσματα και καταλύματα μικτής μορφής ανά τάξη κλειδιών ..	179
Διάγραμμα 6.7 Κατανομή κλινών ενοικιαζόμενων δωματίων, ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων και καταλυμάτων μικτής μορφής ανά τάξη κλειδιών	179

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 5.1 Διοικητική διαίρεση ΠΕ Μεσσηνίας	116
Εικόνα Π13.1 Χάρτης ΠΕ Μεσσηνίας	779

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η βιβλιογραφία που αφορά τις οικονομικές επιδράσεις του αθλητικού τουρισμού κυριαρχείται από μελέτες στις αθλητικές διοργανώσεις, ενώ αντίθετα ο αριθμός των εργασιών που σχετίζονται με τον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό είναι μικρός. Μάλιστα, οι εργασίες στη δεύτερη περίπτωση περιορίζονται σε μία μόνο αθλητική δραστηριότητα, χωρίς να υιοθετείται έτσι μία ανάλυση πολλαπλών δραστηριοτήτων. Επιπλέον, παραμένει άγνωστο ποια από τις δύο τυπολογίες τουριστών (αθλητικοί ή αθλούμενοι) παρουσιάζει μεγαλύτερο πολλαπλασιαστή εισοδήματος / απασχόλησης. Σε μία προσπάθεια να καλυφθούν τα παραπάνω κενά στη βιβλιογραφία, η παρούσα διατριβή επιχειρεί να διερευνήσει τις οικονομικές επιδράσεις που προκαλούν τέσσερις δραστηριότητες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία, αυτόνομη κατάδυση) στην ΠΕ Μεσσηνίας, ενώ ταυτόχρονα συγκρίνεται και η συνεισφορά των δύο τυπολογιών που συμμετέχουν σε αυτές. Βασιζόμενοι στη θεωρία της πολιτικής ανάπτυξης εξετάζεται εάν κάποια από τις παραπάνω δραστηριότητες διαθέτει τα χαρακτηριστικά μιας προωθητικής δραστηριότητας. Επιπρόσθετα, με βάση τη θεωρία της ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης διερευνούνται οι πρωτοβουλίες και οι ενέργειες των ενδιαφερόμενων φορέων (τοπικοί παράγοντες), καθώς και οι συνεργασίες (δικτυώσεις) που δημιουργούνται μεταξύ τους, για την ανάπτυξη όλων των δραστηριοτήτων του αθλητικού τουρισμού (ή για τον τουρισμό εν γένει). Οι δικτυώσεις επιτρέπουν, επιπλέον, να διαπιστώσουμε εάν στο νομό α) έχει δημιουργηθεί ένα οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα στον αθλητικό τουρισμό (ή στον τουρισμό) και β) τη δυνατότητα λειτουργίας τοπικού τουριστικού παραγωγικού συστήματος (ΤΠΣ). Για την εκτίμηση των οικονομικών επιδράσεων χρησιμοποιείται μία μεθοδολογική προσέγγιση του ad hoc υποδείγματος, η οποία συνδυάζει την ανάλυση εισροών-εκροών με το εν λόγω υπόδειγμα. Για την εξέταση των πρωτοβουλιών, ενεργειών και συνεργασιών των τοπικών παραγόντων πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με τους εμπλεκόμενους φορείς και μελετήθηκαν τα Επιχειρησιακά Προγράμματα των δήμων. Όσον αφορά τη δυνατότητα λειτουργίας ΤΠΣ, το χρησιμοποιούμενο μοντέλο επεκτείνεται, σε σχέση με τις άλλες συναφείς μελέτες, ως προς την εξέταση των οικονομικών συνδέσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων του ΤΠΣ και των κλάδων της τοπικής οικονομίας. Ένα από τα κύρια συμπεράσματα είναι ότι το γκολφ μπορεί να θεωρηθεί ως μία προωθητική δραστηριότητα τόσο για την τοπική οικονομία όσο και για το αθλητικό τουριστικό προϊόν του νομού, ενώ ο πάροχος αυτής (ΠΟΤΑ Μεσσηνίας) ως ένας

πόλος (τουριστικής) ανάπτυξης. Ακόμα, οι αθλητικοί τουρίστες παρουσιάζουν σε όλες τις εξεταζόμενες περιπτώσεις μεγαλύτερο πολλαπλασιαστή από τους αντίστοιχους αθλούμενους. Από τις δικτυώσεις που σχηματίζονται προκύπτει ότι έχει δημιουργηθεί ένα είδος άτυπου δικτύου στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων, και μεταξύ ορισμένων επιχειρήσεων και συγκεκριμένων αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων. Επίσης, ο νομός ικανοποιεί όλα τα κριτήρια για τη λειτουργία ενός ΤΤΠΣ, ωστόσο παρουσιάζει σε αυτά δυνατά και αδύνατα σημεία. Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι στην περιοχή μελέτης έχει διαμορφωθεί ένα διπλό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης όπου ο πόλος συνυπάρχει με ένα – μη ισχυρό – ΤΤΠΣ, λειτουργώντας, μάλιστα, ενισχυτικά προς το δεύτερο και αναπτύσσοντας οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις σε τοπικό επίπεδο. Συνάγεται, συνεπώς, ότι η ώθηση που μπορεί να δώσει μία μεγάλη επιχείρηση σε ένα τοπικό παραγωγικό σύστημα, και που συναντάται κυρίως σε μεταποιητικούς κλάδους, μπορεί να επεκταθεί και στο πεδίο του τουρισμού. Συστήνεται, επίσης, στο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης με θύλακες των Κοκκώση και Τσάρτα (2001) να προστεθεί και ο πόλος (ή πυρήνας) τουριστικής ανάπτυξης, καθώς ο θύλακας από μόνος του αποκλείει την ύπαρξη περιπτώσεων (τουριστικά χωριά, κλπ.) που λειτουργούν ως πόλοι ανάπτυξης και δημιουργούν παράλληλα σχέσεις με το τοπικό οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Στη διατριβή, ακόμα, εφαρμόζονται και προτείνονται κάποιες επεκτάσεις στη μεθοδολογία, όπως α) η χρήση κλίμακας σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες, β) η επέκταση του μοντέλου για τη δυνατότητα λειτουργίας ΤΤΠΣ, και γ) μία εναλλακτική προσέγγιση για την εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων. Τέλος, προτείνονται στους ενδιαφερόμενους φορείς παρεμβάσεις που αποσκοπούν στην προσέλκυση ή προσέγγιση αθλητικών και αθλούμενων τουριστών, στην ενίσχυση του διαθέσιμου εισοδήματος και της απασχόλησης, στη δημιουργία αθλητικού τουριστικού δικτύου, και στο σχηματισμό τουριστικής συστάδας.

Λέξεις-κλειδιά:

Περιφερειακή ανάπτυξη, ειδικές μορφές τουρισμού, αθλητικός τουρισμός, ανάλυση εισροών-εκροών, τοπικά τουριστικά παραγωγικά συστήματα, τουριστικά δίκτυα - τουριστικές συστάδες

The contribution of special interest tourism to the local economy: The case of sports tourism in Messinia

Panayiotis Drakakis

Abstract

The literature on the economic impact of sport tourism is largely dominated by studies on sport events, with a smaller body of work being dedicated to that of active sport tourism. Moreover, relevant studies in the case of the latter are limited to one activity, without thus employing a multi-activity analysis. There is also a dearth of research concerning which typology (primary sports tourists or tourists interested in sport) presents a higher income / employment multiplier. In a bid to address these gaps in the research, this dissertation seeks to investigate and compare the economic impact of four sport tourism activities (golf, wind and kite surfing, horse riding, and scuba diving) in the Regional Unit (RU) of Messinia, and to examine the relative contribution of each typology participating in these activities. Based on the growth pole strategy, it inquires whether any of the above activities display the characteristics of a propulsive activity. Furthermore, based on the local-endogenous development theory, local stakeholders' initiatives, actions and synergies (networking) for the development of all sport tourism activities (or tourism) are explored. Their networking additionally allow us to ascertain a) the existence of an organised network or cluster in sport tourism (or tourism) and b) the potential operation of a local tourism production system (LTPS), in RU Messinia. For the estimation of economic impacts, a methodological approach of the ad hoc (Archer) model, which combines input-output analysis with the above model, is employed. For the exploration of initiatives, actions and synergies, interviews were conducted with local stakeholders, and the municipalities' Operational Programmes were studied. Regarding the operation of an LTPS, the applied model was extended, in relation to other relevant studies, by examining the economic linkages between the LTPS activities and the local sectors. One of the main conclusions is that golf can be viewed as a propulsive activity to the local economy, as well as to the overall sport tourism product, and the provider of this activity (Integrated Tourist Development Area of Messinia) as a growth (tourist) pole. Also, primary sports tourists exhibit a higher multiplier than their corresponding tourists interested in sport in every case. Local networking shows that some type of informal network has been created in the category

of event sport tourism, and between some businesses and certain development agencies and social entities. The region, moreover, fulfills all the criteria for the operation of an LTPS; however, it displays both strengths and weaknesses. It is, therefore, extrapolated that a double tourism development model has evolved in the study area where the pole coexists with a – non robust – LTPS, reinforcing, in addition, the operation of the latter and building local economic and social relationships. Thus, the notion that a large enterprise can provide a boost to a local production system, which is often the case in the manufacturing sector, can be extended into the tourism context. Furthermore, it is suggested that the growth tourist pole (or core) be added in the Coccossis and Tsartas' (2001) enclave tourism development model, as the enclave alone precludes cases (tourist villages, etc.) that act as growth poles and additionally form ties with their local economic and social environment. The dissertation also applies and puts forward some extensions in the methodology, such as a) the use of an importance scale in tourism spending, b) the extension of the model for the LTPS potential operation, and c) an alternative approach for the estimation of induced effects. Lastly, managerial implications regarding the attraction of or approach to the two typologies, the enhancement of disposable income and employment, the creation of a sports tourism network, and the formation of a tourism cluster are discussed and recommended to local stakeholders.

Keywords:

Regional development, special forms of tourism, sports tourism, input-output analysis, local tourism production systems, tourism networks - clusters

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Σε επιστημονικά περιοδικά:

- Drakakis, P. and Papadaskalopoulos, A. (2014), “Economic contribution of active sport tourism: The case of four sport activities in Messinia, Greece”, *Journal of Sport & Tourism*, **19** (3-4), pp. 199-231.
- Drakakis, P., Papadaskalopoulos, A. and Christofakis, M. (2017), “Exploring the potential operation of a local tourism production system: The case of Messinia, Greece”, *Local Economy*, **32** (2), pp. 110-128.

Σε επιστημονικά συνέδρια:

- Δρακάκης, Π. (2014), «Ενδογενής τοπική τουριστική ανάπτυξη: Η περίπτωση του αθλητικού τουρισμού στη Μεσσηνία», *12^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ERSA-GR*, 27-28 Ιουνίου 2014, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, Ελλάδα.
- Δρακάκης, Π., Παπαδασκαλόπουλος, Α. και Χριστοφάκης, Μ. (2015), «Τοπικά τουριστικά παραγωγικά συστήματα: Η περίπτωση της Μεσσηνίας», *13^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ERSA-GR*, 26-27 Ιουνίου 2015, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Αθήνα, Ελλάδα.
- Drakakis, P., Papadaskalopoulos, A. and Lagos, D. (2017), “Multiplier effects of active sport tourism on the local economy of Messinia, Greece”, *54th Colloquium of the ASRDLF and 15th Conference of the ERSA Greek section*, 5-7 July 2017, Panteion University of Social and Political Sciences, Athens, Greece.
- Δρακάκης, Π. και Παπαδασκαλόπουλος, Α. (2018), «Διερεύνηση της δυνατότητας λειτουργίας οργανωμένου δικτύου ή συστάδας στον αθλητικό τουρισμό και στον τουρισμό στην ΠΕ Μεσσηνίας», *16^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ERSA-GR*, 22-23 Ιουνίου 2018, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Αθήνα, Ελλάδα.

Σε συλλογικούς τόμους:

- Δρακάκης, Π. και Παπαδασκαλόπουλος, Α. (2018), «Διερεύνηση της δυνατότητας λειτουργίας οργανωμένου δικτύου ή συστάδας στον αθλητικό τουρισμό και στον τουρισμό στην ΠΕ Μεσσηνίας – Η σχέση τους με το κοινωνικό κεφάλαιο», στον

συλλογικό τόμο Παπαδασκαλόπουλος, Α. (επιμελητής έκδοσης), *Κοινωνικό κεφάλαιο & περιφερειακή ανάπτυξη*, Αθήνα: Παπαζήση, σελ. 57-74.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Διατύπωση της γενικότερης προβληματικής της έρευνας στον αθλητικό τουρισμό

Η επιτυχία ενός τουριστικού προορισμού σε ένα συνεχώς αυξανόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διαφοροποίηση του τουριστικού του προϊόντος μέσω της ανάδειξης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού (EEMT). Ο εμπλουτισμός του προϊόντος με EEMT συμβάλει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και στην προσέλκυση ζήτησης ακόμα και σε δωδεκάμηνη βάση. Επίσης, η επέκταση σε νέα τμήματα της τουριστικής αγοράς, όπου υπάρχουν τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα και δράσεις, βοηθά στη σταδιακή απεξάρτηση από τον μαζικό τουρισμό χαμηλής συναλλαγματικής απόδοσης και στην αναβάθμιση της τουριστικής ζήτησης. Για τους παραπάνω λόγους, δίνεται μία ιδιαίτερη προτίμηση, τα τελευταία χρόνια, στην ανάπτυξη EEMT σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο διοίκησης και προγραμματισμού. Επισημαίνεται, πάντως, ότι ο πλέον δόκιμος όρος που έχει καθιερωθεί και χρησιμοποιείται διεθνώς για την περιγραφή των EEMT είναι οι *ειδικές μορφές τουρισμού* (Λαγός, 2018) και ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι προτιμότερο να αντιμετωπίζεται ως μία αναπτυξιακή στρατηγική, με συγκεκριμένους στόχους και αρχές, παρά ως ένα προϊόν ή μορφή τουρισμού (Φαρσάρη, 2009).

Στο πλαίσιο, λοιπόν, της ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού εντάσσεται και ο αθλητικός τουρισμός. Αυτός έχει την ιδιαιτερότητα ότι οι ποικίλες αθλητικές δραστηριότητες που περιλαμβάνει μπορούν κάλλιστα να ανήκουν ή να αποτελέσουν αντικείμενο έρευνας σε άλλες ξεχωριστές μορφές τουρισμού (π.χ. στον τουρισμό διοργανώσεων, τουρισμό γκολφ, χιονοδρομικό τουρισμό, τουρισμό θαλάσσιων αθλημάτων, τουρισμό περιπέτειας, ορειβατικό τουρισμό). Επίσης, μπορεί να προκαλέσει σημαντικές οικονομικές επιδράσεις τόσο σε αστικά κέντρα (κυρίως μέσω της διοργάνωσης αθλητικών εκδηλώσεων), όσο και σε μη αστικές περιοχές (μέσω κυρίως της ανάπτυξης υπαίθριων αθλητικών δραστηριοτήτων). Στη δεύτερη περίπτωση, μάλιστα, οι υπαίθριες δραστηριότητες δύνανται να αποτελέσουν (για την μη αστική περιοχή) μοχλό οικονομικής ανάπτυξης (Hautbois and Durand, 2004).

Παρόλα αυτά, η βιβλιογραφία που αφορά τις οικονομικές επιδράσεις του

αθλητικού τουρισμού κυριαρχείται από μελέτες στις αθλητικές διοργανώσεις. Αυτό αποτυπώνεται σε διαδοχικές επισκοπήσεις της σχετικής βιβλιογραφίας (Weed, 2006; Weed, 2009; Martin and Assenov, 2012) και αναφέρεται από ορισμένους ερευνητές (Downward, Lumsdon and Weston, 2009; Dixon, Dixon and Cockrell, 2014; Weed, 2014). Αντίθετα, ο αριθμός των εργασιών που σχετίζονται με τον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό, δηλαδή την κατηγορία όπου οι τουρίστες συμμετέχουν ενεργά στις αθλητικές δραστηριότητες, οι οποίες αναπτύσσονται συνήθως σε μη αστικά περιβάλλοντα, είναι μικρός. Επιπρόσθετα, οι εργασίες αυτές (π.χ. Ritchie and Hall, 1999; Stynes, Sun and Talhem, 2000; Stynes and Sun, 2001; Ditton et al., 2002; Haydu and Hodges, 2002; Kim, Hallab and Smith, 2008; Murphy and Bernal, 2008) περιορίζονται σε μία μόνο αθλητική δραστηριότητα. Απουσιάζουν, συνεπώς, στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού μελέτες που να ακολουθούν μία ανάλυση πολλαπλών δραστηριοτήτων (multi-activity analysis), συγκρίνοντας έτσι την οικονομική συνεισφορά τους.

Επιπλέον, στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού έχουν παρουσιασθεί εννοιολογικά πλαίσια / μοντέλα που διαχωρίζουν τους τουρίστες σε δύο τυπολογίες: σε αθλητικούς (πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψης σε έναν προορισμό ο αθλητισμός) και αθλούμενους (δευτερεύουσα δραστηριότητα στην επίσκεψη ο αθλητισμός) τουρίστες (Gammon and Robinson, 1997; Standeven and De Knop, 1999; Sofield, 2003; Robinson and Gammon, 2004). Ωστόσο, ο διαχωρισμός αυτός δεν έχει εφαρμοστεί – από όσο γνωρίζουμε – σε μελέτες οικονομικών επιδράσεων. Παραμένει άγνωστο, επομένως, ποια από τις δύο τυπολογίες παρουσιάζει μεγαλύτερο πολλαπλασιαστή και συνεπώς έχει την τάση να προκαλεί πιο μεγάλες επιδράσεις στο εισόδημα ή στην απασχόληση μιας οικονομίας.

1.2 Σκοπός διατριβής

Σε μία προσπάθεια να καλυφθούν τα παραπάνω κενά στη βιβλιογραφία, η παρούσα διατριβή επιχειρεί να διερευνήσει τις οικονομικές επιδράσεις που προκαλούν τέσσερις δραστηριότητες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία, αυτόνομη κατάδυση) στην ΠΕ Μεσσηνίας, ενώ ταυτόχρονα θα συγκριθεί και η συνεισφορά των δύο τυπολογιών που συμμετέχουν σε αυτές. Βασιζόμενοι στη θεωρία της πολιτικής ανάπτυξης, θα εξεταστεί, επίσης, εάν κάποια από τις παραπάνω δραστηριότητες διαθέτει τα χαρακτηριστικά μιας προωθητικής

δραστηριότητας και επομένως θα μπορούσε να διαδραματίσει έναν προωθητικό ρόλο στην τοπική οικονομία.

Στη διατριβή θα συμπεριληφθούν, ωστόσο, και οι υπόλοιπες αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στο νομό, υιοθετώντας έτσι μία ολιστική προσέγγιση. Ειδικότερα, με βάση τη θεωρία της ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης, θα διερευνηθούν οι πρωτοβουλίες και οι ενέργειες που αναλαμβάνουν και υλοποιούν οι τοπικές επιχειρήσεις και οι τοπικοί αθλητικοί και αναπτυξιακοί φορείς (τοπικοί παράγοντες), καθώς και οι συνεργασίες που δημιουργούνται είτε μεταξύ τους, είτε με άλλους φορείς του νομού, για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων του αθλητικού τουρισμού (ή για τον τουρισμό γενικότερα). Οι σχέσεις συνεργασίας (δικτυώσεις) θα μας επιτρέψουν, επιπλέον, να διαπιστώσουμε εάν έχει δημιουργηθεί στο νομό ένα οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα στον αθλητικό τουρισμό (ή στον τομέα του τουρισμού).

Τέλος, αξιοποιώντας τα στοιχεία από την έρευνα επιχειρήσεων της διατριβής μπορούμε να διερευνήσουμε τη δυνατότητα λειτουργίας τοπικού τουριστικού παραγωγικού συστήματος (ΤΠΣ) στην ΠΕ Μεσσηνίας. Η εξέταση αυτού του συστήματος, ως χωρικού μοντέλου τοπικής τουριστικής ανάπτυξης, εμφανίστηκε σχετικά πρόσφατα στη τουριστική βιβλιογραφία. Παρουσιάζει, επομένως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αναλυθεί το χωρικό αυτό μοντέλο στην περίπτωση της ΠΕ Μεσσηνίας και να διαπιστωθεί εάν αυτή διαθέτει τις προϋποθέσεις για τη λειτουργία ενός τέτοιου συστήματος.

Συνοπτικά, οι επιμέρους στόχοι της διατριβής είναι οι κάτωθι:

- Σύγκριση των οικονομικών επιδράσεων τεσσάρων δραστηριοτήτων του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία, αυτόνομη κατάδυση) που αναπτύσσονται στην ΠΕ Μεσσηνίας. Εξέταση εάν κάποια από αυτές μπορεί να λειτουργήσει ως προωθητική δραστηριότητα στην τοπική οικονομία.
- Σύγκριση της οικονομικής συνεισφοράς των δύο τυπολογιών τουριστών (αθλητικών και αθλούμενων) που συμμετέχουν στις παραπάνω δραστηριότητες.
- Διερεύνηση των πρωτοβουλιών, ενεργειών και συνεργασιών (δικτυώσεων) των τοπικών παραγόντων για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού (ή του τουρισμού εν γένει). Διαπίστωση εάν στο νομό έχει δημιουργηθεί ένα οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα στον αθλητικό τουρισμό (ή στον τομέα του τουρισμού).
- Διερεύνηση της δυνατότητας λειτουργίας ΤΠΣ στην ΠΕ Μεσσηνίας.

1.3 Μεθοδολογία

Τα υποδείγματα που προτιμώνται περισσότερο από τους ερευνητές για την εκτίμηση των οικονομικών επιδράσεων που προκαλεί ο τουρισμός είναι το υπόδειγμα εισροών-εκροών και το ad hoc υπόδειγμα (Fletcher and Archer, 1991; Frechtling, 1994; Lagos, 2009). Στην παρούσα διατριβή, δεδομένου της έλλειψης πινάκων εισροών-εκροών στο επιθυμητό επίπεδο ανάλυσης (τοπικό και κλαδικό), θα χρησιμοποιηθεί μία μεθοδολογική προσέγγιση του ad hoc υποδείγματος, η οποία συνδυάζει την ανάλυση εισροών-εκροών με το εν λόγω υπόδειγμα. Συγκεκριμένα, σε πρώτη φάση θα κατασκευαστεί η μήτρα των συντελεστών εισροών για εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που επηρεάζονται άμεσα και έμμεσα από τις τέσσερις υπό εξέταση αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες. Η μήτρα αυτή θα επιτρέψει την εξαγωγή των άμεσων και έμμεσων συντελεστών (ή μερικών πολλαπλασιαστών) μέσω της ανάλυσης εισροών-εκροών. Στη συνέχεια, ο υπολογισμός των δευτερογενών επιδράσεων θα γίνει μέσω του ad hoc υποδείγματος. Οι συνολικοί πολλαπλασιαστές των οικονομικών δραστηριοτήτων που θα προκύψουν από την παραπάνω διαδικασία θα αντιστοιχηθούν (πολλαπλασιαστούν) αργότερα με τις συνολικές δαπάνες στις διάφορες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης, ώστε να υπολογιστούν οι συνολικές επιδράσεις και οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές των εξεταζόμενων δραστηριοτήτων, αλλά και των δύο τυπολογιών.

Η διερεύνηση της δυνατότητας λειτουργίας ΤΤΠΣ στην ΠΕ Μεσσηνίας θα βασιστεί στο μοντέλο των Lazzarretti και Carone (2006, 2008, 2009) και Carone και Boix (2008). Αυτό περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά ενός τέτοιου συστήματος (υψηλή συγκέντρωση μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων, ειδίκευση της περιοχής στον τουρισμό, οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις μεταξύ τουριστικών επιχειρήσεων και τοπικής κοινωνίας), τα οποία έχουν αναφερθεί και από άλλους συγγραφείς. Ωστόσο, ένα πρόσθετο χαρακτηριστικό που έχει αναφερθεί, αλλά δεν έχει – εξ όσων γνωρίζουμε – μελετηθεί διεξοδικά σε συναφείς εργασίες, αφορά τις οικονομικές σχέσεις (συνδέσεις) μεταξύ των επιχειρήσεων. Θεωρείται ότι οι επιχειρήσεις (ή οικονομικές δραστηριότητες) που συνιστούν ένα ΤΤΠΣ αναπτύσσουν ισχυρές οικονομικές συνδέσεις με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας. Για να το εξακριβώσουμε, το χρησιμοποιούμενο μοντέλο των παραπάνω συγγραφέων θα επεκταθεί ως προς αυτό το χαρακτηριστικό, χρησιμοποιώντας στοιχεία δαπανών για ενδιάμεσες εισροές (αγαθά και υπηρεσίες) από την έρευνα επιχειρήσεων της διατριβής.

Τέλος, για την εξέταση των πρωτοβουλιών, ενεργειών και συνεργασιών (δικτυώσεις) των τοπικών παραγόντων πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με τους εμπλεκόμενους φορείς. Πιο συγκεκριμένα, με τις επιχειρήσεις και τους αθλητικούς φορείς (συνλόγους / ομίλους) που προσφέρουν το αθλητικό τουριστικό προϊόν, με εκπροσώπους αναπτυξιακών φορέων (δήμοι, Επιμελητήριο Μεσσηνίας, Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας), αλλά και με τοπικές επιχειρήσεις από διάφορες οικονομικές δραστηριότητες που συμμετείχαν στην έρευνα επιχειρήσεων. Επίσης, μελετήθηκαν τα Επιχειρησιακά Προγράμματα των δήμων, ή τα Ετήσια Προγράμματα Δράσης / Ολοκληρωμένα Πλαίσια Δράσης σε περίπτωση που δεν είχαν εκπονηθεί τα πρώτα, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν αυτοί ενσωματώνουν τον αθλητικό τουρισμό στον στρατηγικό σχεδιασμό και επιχειρησιακό προγραμματισμό τους.

Συνολικά, για τους σκοπούς της διατριβής, εκτός από τη συλλογή δευτερογενών στοιχείων, συγκεντρώθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν πρωτογενή στοιχεία από:

- Έρευνα τουριστικών δαπανών (229 ημερολόγια και 124 ερωτηματολόγια).
- Έρευνα επιχειρήσεων (443 ερωτηματολόγια μέσω προσωπικών συνεντεύξεων).
- Έρευνα καταναλωτικού προτύπου απασχολουμένων σε τουριστικές επιχειρήσεις (112 ερωτηματολόγια).
- Τριάντα επτά (37) συνεντεύξεις (προσωπικές ή τηλεφωνικές), εκ των οποίων 11 με αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις, 16 με αθλητικούς φορείς (συνλόγους / ομίλους) και δέκα με εκπροσώπους αναπτυξιακών φορέων του νομού.

1.4 Συνεισφορά και χρησιμότητα της διατριβής

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, το υπόδειγμα εισροών-εκροών, καθώς και το ad hoc υπόδειγμα, προτιμώνται περισσότερο από τους ερευνητές για την εκτίμηση των οικονομικών επιδράσεων του τουρισμού. Δυστυχώς, όμως, στην περίπτωση της Ελλάδας δεν υπάρχουν διαθέσιμοι πίνακες εισροών-εκροών σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο. Οι εθνικοί πίνακες που δημοσιεύονται από την ΕΛΣΤΑΤ ή τη EUROSTAT μπορούν να περιφερειοποιηθούν με τη χρήση συντελεστών συμμετοχής, όμως η περιφερειοποίηση των εθνικών συντελεστών εισροών-εκροών σε τοπικούς απαιτεί στατιστικά στοιχεία (παραγωγής ή απασχόλησης) που δεν υπάρχουν σε τοπικό επίπεδο. Επιπρόσθετα, συχνά οι εν λόγω πίνακες δεν περιλαμβάνουν σε ξεχωριστούς κλάδους εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που θέλουμε να αντιστοιχήσουμε αργότερα με τις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης. Η μεθοδολογία

που χρησιμοποιείται στην παρούσα διατριβή δε βασίζεται σε διαθέσιμους πίνακες εισροών-εκροών. Αντίθετα, τα τεταρτημόρια των διακλαδικών συναλλαγών και των πρωτογενών εισροών, απαραίτητα για την εξαγωγή της μήτρας των συντελεστών εισροών και της μήτρας πολλαπλασιαστή, κατασκευάζονται *ad hoc*, βασιζόμενοι σε πρωτογενή στοιχεία της έρευνας επιχειρήσεων. Η συλλογή πρωτογενών στοιχείων επιτρέπει μία πιο λεπτομερή εκτίμηση των οικονομικών επιδράσεων στο τοπικό εισόδημα σε σχέση με τα δευτερογενή στοιχεία των πινάκων εισροών-εκροών, όπου γίνονται αυθαίρετες υποθέσεις όσον αφορά τις διαρροές που δημιουργούνται από τις αμοιβές των κατόχων των παραγωγικών συντελεστών που κατοικούν / εδρεύουν εκτός της υπό εξέταση οικονομίας. Η διαδικασία εκτίμησης των οικονομικών επιδράσεων περιγράφεται αναλυτικά ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σε αντίστοιχες περιπτώσεις όπου δεν υπάρχουν πίνακες σε τοπικό / περιφερειακό επίπεδο.

Στη διατριβή, επίσης, εφαρμόζονται και προτείνονται κάποιες επεκτάσεις στη μεθοδολογία. Πρώτον, οι οικονομικές επιδράσεις και οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές εκτιμούνται με δύο διαφορετικούς τρόπους: χωρίς ή με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες. Στη δεύτερη περίπτωση, λαμβάνονται υπόψη μόνο εκείνες οι δαπάνες που αντιστοιχούν στον βαθμό επίδρασης / επιρροής της εκάστοτε αθλητικής δραστηριότητας στην απόφαση των τουριστών να επισκεφθούν την περιοχή. Με την προσέγγιση αυτή υπολογίζονται μόνο εκείνες οι συνολικές δαπάνες και επιδράσεις που αναλογούν (οφείλονται) στις υπό εξέταση δραστηριότητες. Ακόμα, δίνεται η δυνατότητα να διαπιστώσουμε εάν τα γενικότερα συμπεράσματα ισχύουν και με τις δύο μεθόδους εκτίμησης. Δεύτερον, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, το χρησιμοποιούμενο μοντέλο για τη διερεύνηση της δυνατότητας λειτουργίας ΤΠΠΣ επεκτείνεται εξετάζοντας, επιπλέον, διεξοδικά τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ των επιχειρήσεων του ΤΠΠΣ και των κλάδων της τοπικής οικονομίας. Η εξέτασή τους παρέχει μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα του βαθμού έντασης των παραπάνω σχέσεων και επιτρέπει, επίσης, μία πιο σωστή αξιολόγηση της δυνατότητας λειτουργίας ενός ΤΠΠΣ. Τρίτον, σε συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες (σε εκείνες όπου απασχολούνται και μη μόνιμοι κάτοικοι, που διαμένουν, όμως, εντός της περιοχής μελέτης κατά την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση) χρησιμοποιείται μία εναλλακτική προσέγγιση για την εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων. Με την προσέγγιση αυτή αποφεύγεται η υπερεκτίμησή τους και επιτυγχάνεται έτσι μία πιο συντηρητική εκτίμηση των συνολικών πολλαπλασιαστών.

Όσον αφορά τη θεωρία, με βάση τα συμπεράσματα της ανάλυσης, όπου το γκολφ μπορεί να θεωρηθεί ως μία προωθητική δραστηριότητα και ο πάροχος αυτής (ΠΟΤΑ Μεσσηνίας) πόλος (τουριστικής) ανάπτυξης, συστήνεται στο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης με θύλακες των Κοκκώση και Τσάρτα (2001) να προστεθεί και ο πόλος / πυρήνας τουριστικής ανάπτυξης. Ο θύλακας ανάπτυξης από μόνος του αποκλείει την ύπαρξη περιπτώσεων (τουριστικά χωριά, θεματικά πάρκα, κλπ.) που λειτουργούν ως πόλοι ανάπτυξης και δημιουργούν παράλληλα οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις σε τοπικό επίπεδο, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Επίσης, από τα συμπεράσματα της ανάλυσης διαπιστώνουμε ότι στην περιοχή μελέτης έχει διαμορφωθεί ένα διπλό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, όπου ο πόλος, που αναφέρθηκε προηγουμένως, συνυπάρχει με ένα – μη ισχυρό – ΤΠΠΣ. Ο πόλος, μάλιστα, λειτουργεί ενισχυτικά, και όχι ανταγωνιστικά, του ΤΠΠΣ. Συνάγεται, συνεπώς, από την έρευνά μας ότι η ώθηση που μπορεί να δώσει μία μεγάλη επιχείρηση σε ένα τοπικό παραγωγικό σύστημα (ΤΠΣ), και που συναντάται κυρίως σε μεταποιητικούς κλάδους, μπορεί να επεκταθεί και στο πεδίο του τουρισμού.

Τέλος, η διατριβή παρέχει ένα πρακτικό εργαλείο και χρήσιμες κατευθύνσεις στους εμπλεκόμενους με τον αθλητικό τουρισμό (ή τον τουρισμό γενικότερα) φορείς. Ειδικότερα, με βάση το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004) παρουσιάζεται με συνοπτικό τρόπο το συνολικό αθλητικό τουριστικό προϊόν της ΠΕ Μεσσηνίας. Το πλαίσιο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους εμπλεκόμενους φορείς προκειμένου να δημιουργήσουν το χαρτοφυλάκιο του προϊόντος που θέλουν να προβάλουν και να προωθήσουν. Ακόμα, επιχειρώντας να καλυφθεί το κενό στη βιβλιογραφία που αφορά τη σύγκριση των οικονομικών επιδράσεων των δύο τυπολογιών, προκύπτει ότι οι φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής του νομού (τοπική αυτοδιοίκηση) θα πρέπει να εστιάσουν περισσότερο στους αθλητικούς τουρίστες, καθώς αυτοί έχουν την τάση / ροπή να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας. Επιπρόσθετα, προτείνονται στους ενδιαφερόμενους φορείς παρεμβάσεις που αποσκοπούν στην προσέλκυση ή προσέγγιση αθλητικών και αθλούμενων τουριστών, στην ενίσχυση του διαθέσιμου εισοδήματος και της απασχόλησης, στην περαιτέρω ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού μέσω της δημιουργίας κατάλληλου δικτύου, και στην αξιοποίηση των υφιστάμενων δικτυώσεων μεταξύ τουριστικών επιχειρήσεων και τοπικών φορέων μέσω του σχηματισμού συστάδας.

1.5 Δομή διατριβής

Το υπόλοιπο της διατριβής χωρίζεται σε τέσσερα Μέρη:

Στο πρώτο Μέρος γίνεται επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας. Ειδικότερα, στο **Κεφάλαιο 2** παρουσιάζονται τα δύο πρότυπα (θεωρίες) περιφερειακής ανάπτυξης (πολική και τοπική - ενδογενής) που έχουν χρησιμοποιηθεί ως αναπτυξιακή διαδικασία στον τουρισμό, καθώς και ορισμένα χωρικά μοντέλα τοπικής τουριστικής ανάπτυξης. Συζητείται, ακόμα, το αν ο τουρισμός αμβλύνει ή εντείνει τις χωρικές ανισότητες, και αναφέρονται οι παράγοντες που επηρεάζουν την ένταση των διακλαδικών σχέσεων και καθορίζουν το μέγεθος ενός τουριστικού πολλαπλασιαστή. Στο **τρίτο Κεφάλαιο** περιγράφονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των γενικών μορφών τουρισμού (μαζικός, εναλλακτικός, και τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων). Τέλος, στο **τέταρτο Κεφάλαιο** συζητείται το εννοιολογικό περιεχόμενο του αθλητικού τουρισμού και οι βασικότεροι ορισμοί που έχουν προταθεί. Παρουσιάζονται, ακόμα, αναλυτικά οι κυριότερες κατηγοριοποιήσεις του, καθώς και το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004) βάση του οποίου διακρίνονται σε δύο τυπολογίες (αθλητικοί και αθλούμενοι) οι τουρίστες που συμμετέχουν σε αθλητικές δραστηριότητες.

Το δεύτερο Μέρος ασχολείται με θέματα τουριστικής πολιτικής και ανάπτυξης που σχετίζονται με τη διατριβή και την περιοχή μελέτης. Αρχικά (**Κεφάλαιο 5**), εξετάζεται η αναπτυξιακή φυσιολογία της ΠΕ Μεσσηνίας. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της (πληθυσμός, οικονομικά ενεργός πληθυσμός, απασχόληση, ανεργία και εισόδημα), διερευνάται η χωρική συμπεριφορά των οικονομικών δραστηριοτήτων, διαπιστώνεται σε ποιους τομείς και κλάδους παρουσιάζει ο νομός ειδίκευση, και υπολογίζονται οι πολλαπλασιαστές (τομεακοί και κλαδικοί) οικονομικής βάσης. Επίσης, περιγράφονται οι πόροι και οι υποδομές (πλην των τουριστικών και αθλητικών) που συνθέτουν το τουριστικό προϊόν του νομού. Οι τουριστικές υποδομές, καθώς και οι αφίξεις - διανυκτερεύσεις, παρουσιάζονται στο **Κεφάλαιο 6**. Στο επόμενο (**Κεφάλαιο 7**), γίνεται μία σύντομη παρουσίαση των ΕΕΜΤ (εκτός του αθλητικού) που αναπτύσσονται στην ΠΕ Μεσσηνίας. Στο **Κεφάλαιο 8** παραθέτονται οι αθλητικές υποδομές και οι αθλητικοί φορείς, ενώ στο **Κεφάλαιο 9** περιγράφονται αναλυτικά οι αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στο νομό και οι πρωτοβουλίες / συνεργασίες των παρόχων για την ανάπτυξή τους. Η παρουσίαση των δραστηριοτήτων γίνεται σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της Gibson (1998), η οποία χρησιμοποιείται πιο

συχνά στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού. Στο τέλος του κεφαλαίου παρουσιάζεται και το συνολικό αθλητικό τουριστικό προϊόν του νομού με βάση το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004). Στη συνέχεια, εξετάζονται οι ενέργειες των τοπικών αναπτυξιακών φορέων (**Κεφάλαιο 10**) και οι πολιτικές που ακολουθούνται σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο προγραμματισμού (**Κεφάλαιο 11**), για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού. Με βάση όλα τα προηγούμενα κεφάλαια του δεύτερου Μέρους, πραγματοποιείται στο **Κεφάλαιο 12** η ανάλυση SWOT για τον αθλητικό τουρισμό στη Μεσσηνία. Τέλος, στο **Κεφάλαιο 13** διατυπώνεται το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που έχει διαμορφωθεί στο νομό, βασιζόμενοι στα πρότυπα των Κοκκώση και Τσάρτα (2001) και στην ανάλυση που έγινε στα προηγούμενα κεφάλαια.

Το τρίτο Μέρος περιλαμβάνει τα κεφάλαια που αφορούν την εκτίμηση των οικονομικών επιδράσεων και τη διερεύνηση της δυνατότητας λειτουργίας ΤΤΠΣ. Ειδικότερα, στο **Κεφάλαιο 14** αναλύονται οι τουριστικές δαπάνες στις τέσσερις υπό εξέταση δραστηριότητες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία, αυτόνομη κατάδυση) εξετάζοντας τρεις διαστάσεις τους (μέσες και συνολικές δαπάνες, κατανομή σε κατηγορίες επιχειρήσεων, γεωγραφική κατανομή) και χρησιμοποιώντας δύο διαφορετικούς τρόπους για την εκτίμησή τους (χωρίς ή με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες). Στο ίδιο κεφάλαιο, νωρίτερα, γίνεται επισκόπηση της βιβλιογραφίας όσον αφορά τις δαπάνες που πραγματοποιούν οι τουρίστες που συμμετέχουν στις παραπάνω δραστηριότητες, παρουσιάζονται όλες οι μέθοδοι που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκτίμηση της τουριστικής δαπάνης, και περιγράφεται για κάθε δραστηριότητα ο τρόπος διεξαγωγής της έρευνας τουριστικών δαπανών που επιλέχτηκε από όλες τις διαθέσιμες μεθόδους. Το επόμενο (**Κεφάλαιο 15**), πραγματεύεται τη μέθοδο εκτίμησης των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων. Αρχικά, παρουσιάζονται τα κυριότερα υποδείγματα εκτίμησης, καθώς και τα είδη και οι τύποι τουριστικών πολλαπλασιαστών, που έχουν χρησιμοποιηθεί στη τουριστική βιβλιογραφία. Στη συνέχεια, διατυπώνεται η μέθοδος που εφαρμόζεται στη παρούσα διατριβή, περιγράφεται ο τρόπος διεξαγωγής της έρευνας επιχειρήσεων, και παρουσιάζεται αναλυτικά η διαδικασία κατασκευής των τεταρτημορίων των διακλαδικών συναλλαγών και των πρωτογενών εισροών, που απαιτούνται για να εξαχθεί η μήτρα των συντελεστών εισροών και η μήτρα πολλαπλασιαστής. Στο τέλος του κεφαλαίου υπολογίζονται οι μερικοί και οι συνολικοί πολλαπλασιαστές των οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται από τις παραπάνω αθλητικές

δραστηριότητες. Με βάση τα αποτελέσματα από τα δύο προηγούμενα κεφάλαια (συνολικές δαπάνες και συνολικοί πολλαπλασιαστές), αναλύονται στο **Κεφάλαιο 16** οι συνολικές επιδράσεις των αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων και των δύο τυπολογιών τουριστών στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας. Οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές που προκύπτουν (ανά δραστηριότητα και τυπολογία) συγκρίνονται με αντίστοιχους άλλων μελετών στη τουριστική βιβλιογραφία. Τέλος, στο **Κεφάλαιο 17** διερευνάται η δυνατότητα λειτουργίας ΤΠΠΣ στην ΠΕ Μεσσηνίας, επεκτείνοντας, παράλληλα, το χρησιμοποιούμενο μοντέλο των Lazzeretti και Carone (2006, 2008, 2009) και Carone και Boix (2008).

Η διατριβή ολοκληρώνεται με το τέταρτο Μέρος, που αποτελεί ταυτόχρονα και το τελευταίο κεφάλαιο (**Κεφάλαιο 18**). Αρχικά σε αυτό, γίνεται αξιολόγηση της πολιτικής που ακολουθείται για τον αθλητικό τουρισμό σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο διοίκησης και προγραμματισμού, και παρουσιάζονται τα γενικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την εμπειρική έρευνα. Οι μεθοδολογικές και θεωρητικές προεκτάσεις που απορρέουν από τη διατριβή συζητούνται στη συνέχεια. Έπειτα, παρέχονται χρήσιμες κατευθύνσεις στους ενδιαφερόμενους φορείς μέσα από προτεινόμενες παρεμβάσεις. Τέλος, προτείνονται θέματα για περαιτέρω διερεύνηση.

ΜΕΡΟΣ Ι

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο τουρισμός είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο και ένας κοινωνικός θεσμός που προκαλεί σημαντικές οικονομικές επιδράσεις. Σε πολλές χώρες, αποτελεί βασικό πυλώνα της εθνικής οικονομίας ή μοχλό ανάπτυξης σε περιφερειακές / τοπικές οικονομίες. Έτσι, σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο διοίκησης και προγραμματισμού δίνεται μεγάλη σημασία στην ανάπτυξή του ως μέσου προώθησης της οικονομικής ευημερίας και ανάσχεσης των χωρικών (περιφερειακών ή τοπικών) ανισοτήτων. Παρόλα αυτά, ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι ο τουρισμός δεν αμβλύνει πάντα τις χωρικές ανισότητες, αλλά αντίθετα τις ενισχύει. Οι δύο αυτές αντικρουόμενες απόψεις συζητούνται στο παρόν κεφάλαιο. Επίσης, παρουσιάζονται τα δύο πρότυπα (θεωρίες) περιφερειακής ανάπτυξης (πολική και τοπική - ενδογενής) που έχουν χρησιμοποιηθεί ως αναπτυξιακή διαδικασία στον τουρισμό, καθώς και ορισμένα χωρικά μοντέλα τοπικής τουριστικής ανάπτυξης. Τέλος, αναφέρονται οι παράγοντες που επηρεάζουν την ένταση των διακλαδικών σχέσεων στον τουρισμό και που καθορίζουν το μέγεθος ενός τουριστικού πολλαπλασιαστή.

2.1 Συνεισφορά του τουρισμού στην παγκόσμια και εθνική οικονομία

Ο τουρισμός θεωρείται από αρκετούς ως μία από τις μεγαλύτερες βιομηχανίες στον κόσμο. Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (World Travel and Tourism Council), η άμεση συνεισφορά των ταξιδιών και του τουρισμού στο παγκόσμιο ΑΕΠ και στην απασχόληση το 2016 ήταν \$2,1 τρισεκατομμύρια και 109 εκατομμύρια θέσεις απασχόλησης, αντίστοιχα. Λαμβάνοντας υπόψη τις άμεσες, έμμεσες και δευτερογενείς επιδράσεις, η συνολική συνεισφορά ανέρχεται στα \$7,6 τρισεκατομμύρια (10,2% του παγκόσμιου ΑΕΠ) και στις 292 εκατομμύρια θέσεις απασχόλησης (9,6% της παγκόσμιας απασχόλησης) (WTTC, 2017a).

Σε κρατικό επίπεδο, ο τουρισμός συνεισφέρει σημαντικά στα εθνικά μεγέθη μιας οικονομίας. Συγκεκριμένα, μέσω των διασυνδέσεών του με τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγικής δραστηριότητας, του ΑΕΠ και της απασχόλησης. Οι δαπάνες των εισερχόμενων τουριστών αυξάνουν τα συναλλαγματικά διαθέσιμα, βελτιώνοντας παράλληλα την κατάσταση στο ισοζύγιο πληρωμών. Επιπρόσθετα, μπορεί να προσελκύσει ξένες τουριστικές επενδύσεις

προβάλλοντας προς τα έξω μία εικόνα ευνοϊκού επιχειρηματικού κλίματος και εξωστρέφειας. Τέλος, αυξάνει τα κρατικά έσοδα μέσω των άμεσων και έμμεσων φόρων και των εργατικών και εργοδοτικών εισφορών που επιβάλλονται στην παραγωγική δραστηριότητα των τουριστικών επιχειρήσεων.¹

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η άμεση συνεισφορά των ταξιδίων και του τουρισμού στο ΑΕΠ και στην απασχόληση το 2016 ήταν €13,2 δισεκατομμύρια (7,5% του εθνικού ΑΕΠ) και 423 χιλιάδες θέσεις εργασίας (11,5% της συνολικής απασχόλησης), αντίστοιχα. Η συνολική συνεισφορά ήταν €32,8 δισεκατομμύρια (18,6% του εθνικού ΑΕΠ) και 860,5 χιλιάδες θέσεις εργασίας (23,4% της συνολικής απασχόλησης) (WTTC, 2017b). Την ίδια χρονιά η μέση δαπάνη ανά ταξίδι ανήλθε στα €581,9 και τα τουριστικά έσοδα σε €14,55 δισεκατομμύρια. Οι καθαρές εισπράξεις αντιστοιχούν στο 73% των καθαρών εισπράξεων του ισοζυγίου υπηρεσιών και καλύπτουν το 67,6% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου (Λαγός, 2017β).

2.2 Τουρισμός και περιφερειακή σύγκλιση / απόκλιση

Μπορεί η συνεισφορά του τουρισμού στα εθνικά μεγέθη μιας οικονομίας να είναι πολύ σημαντική, ωστόσο, η θετική επίδρασή του θα πρέπει να εξετάζεται πιο προσεκτικά. Ειδικότερα, είναι δυνατό σε μία χώρα να σημειωθεί αύξηση του ΑΕΠ λόγω του τουρισμού, όμως, σε περιφερειακό επίπεδο η αύξηση αυτή να λάβει χώρα σε συγκεκριμένες περιφέρειες επειδή εκεί συγκεντρώνεται η τουριστική προσφορά και ζήτηση. Επομένως, το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν ο τουρισμός, που χρησιμοποιείται ως εργαλείο περιφερειακής ανάπτυξης, συμβάλει εν τέλει σε περιφερειακή σύγκλιση ή απόκλιση.

Αρχικά, ορισμένοι συγγραφείς υποστήριξαν ότι ο τουρισμός λαμβάνει χώρα και μπορεί να ωφελήσει τις φτωχότερες περιμετρικές περιοχές - περιφέρειες. Η άποψη αυτή εμφανίστηκε χρονικά λίγο αργότερα από τη διατύπωση των πρώτων θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης. Έτσι, στο πλαίσιο της πολιτικής περιφέρειας, ο Christaller τόνισε το 1964 ότι ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει ένα μέσο οικονομικής ανάπτυξης για τις περιμετρικές περιοχές, καθώς η ροή των κατοίκων των μητροπολιτικών κέντρων προς την περιβάλλουσα περιφέρεια θα μπορούσε να αντιστρέψει τη ροή εισοδήματος και απασχόλησης προς τους κεντρικούς πόλους. Οι παράκτιες, αγροτικές και ορεινές περιοχές αποτελούν προορισμούς για τους κατοίκους των μεγάλων

¹ Βέβαια, δεν αποκλείεται να προκαλέσει και αρνητικές επιδράσεις στην οικονομία μιας χώρας (π.χ. εμφάνιση πληθωριστικών πιέσεων).

αστικών κέντρων και έτσι ο τουρισμός θα μπορούσε να αναδιανεμίει τον πλούτο από τις πλουσιότερες μητροπολιτικές στις φτωχότερες περιμετρικές περιοχές, βοηθώντας τις δεύτερες να επιστρέψουν στο ρεύμα της οικονομικής ανάπτυξης (Murphy and Andressen, 1988; Telfer, 2002). Ο Friedmann το 1966, επίσης, θεωρούσε τον τουρισμό ως μία αναπτυξιακή επιλογή για εκείνες τις προβληματικές περιοχές που έχουν περιορισμένες δυνατότητες σε άλλους τομείς της οικονομίας (Oppermann, 1993). Τέλος, ο Peters το 1969 υποστήριζε ότι ο τουρισμός έχει, από τη φύση του, την τάση να διανέμει την ανάπτυξη μακριά από τα βιομηχανικά κέντρα προς τις μη ανεπτυγμένες περιοχές (Williams and Shaw, 1995; Krakover, 2004).

Στην παραπάνω αντίληψη, ότι ο τουρισμός αποφεύγει τα κεντρικά σημεία και συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη των φτωχότερων περιφερειών, ασκήθηκε αργότερα κριτική. Αρκετοί είναι οι συγγραφείς που υποστήριζαν ότι η τουριστική δραστηριότητα (προσφορά και ζήτηση) συγκεντρώνεται σε συγκεκριμένα σημεία (πρωτεύουσες, οικονομικά κέντρα, παράκτιες περιοχές) που έχουν τις κατάλληλες τουριστικές υποδομές, τα απαραίτητα δίκτυα μεταφορών, και την υποστήριξη και προβολή από το κράτος. Η πολιτική αυτή συγκέντρωση ενισχύει ακόμα περισσότερο τις ανισότητες μεταξύ των περιφερειών και οδηγεί εν τέλει σε μεγαλύτερες αποκλίσεις.

Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται κυρίως, σύμφωνα με τον Oppermann (1993), στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στη Μαλαισία, για παράδειγμα, η τουριστική δραστηριότητα συγκεντρώθηκε σε δύο μόνο πολιτείες (Κουάλα Λουμπόρ και Πενάγκ), που αποτελούν τα οικονομικά και πολιτικά κέντρα της χώρας, ενώ ήταν λιγότερο ανεπτυγμένη στις περιμετρικές περιφέρειες (Oppermann, 1992). Στο Περού, επίσης, η ανάπτυξη του τουρισμού συνέβαλε στην αύξηση του ΑΕΠ και της απασχόλησης σε εθνικό επίπεδο. Όμως, η ανάλυση σε περιφερειακό επίπεδο έδειξε ότι οι πλουσιότερες περιφέρειες της χώρας επωφελήθηκαν πιο πολύ, έναντι των φτωχότερων, από τους εισερχόμενους τουρίστες, καθώς αυτοί επισκέπτονταν λιγότερο τις δεύτερες. Επιπρόσθετα, σε τοπικό επίπεδο, οι εισερχόμενοι και οι εγχώριοι τουρίστες συγκεντρώθηκαν στην κύρια επαρχία ή διοικητική πρωτεύουσα της εκάστοτε περιφέρειας (O'Hare and Barrett, 1999).

Η συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας σε κεντρικά σημεία μπορεί να συμβεί και σε ανεπτυγμένες χώρες. Οι Williams και Shaw (1995) σε εργασία τους για την Μεγάλη Βρετανία παρουσιάζουν στατιστικά στοιχεία διανυκτερεύσεων και απασχόλησης, και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο τουρισμός ευνοεί περισσότερο τις πλουσιότερες περιφέρειες. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους: πρώτον η ανάπτυξη του διεθνούς τουρισμού έχει μεταβάλει τις προτιμήσεις των Βρετανών, οι οποίοι επιλέγουν

να κάνουν διακοπές σε χώρες του εξωτερικού αντί στο εσωτερικό της χώρας. Παράλληλα, οι εισερχόμενοι τουρίστες δείχνουν μία ιδιαίτερη προτίμηση στις μεγάλες πόλεις της Βρετανίας. Δεύτερον, η ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού, όπως ο πολιτισμικός, ο επαγγελματικός και ο αστικός, έχει μεταβάλει τις ροές του εγχώριου τουρισμού από τις περιφέρειες στα μεγάλα αστικά κέντρα. Οι παραπάνω δύο παράγοντες (διεθνοποίηση και νέες μορφές τουρισμού) λειτουργούν υπέρ των κεντρικών περιοχών, συμβάλλοντας σε μεγαλύτερη απόκλιση μεταξύ των περιφερειών. Ο Zimmerman (1998), επίσης, παρατηρεί στην περίπτωση της Αυστρίας σημαντική μεταστροφή της τουριστικής ζήτησης προς τις πλουσιότερες πολιτείες της Βιέννης και της Κάτω Αυστρίας.

Ο Krakover (2004), όμως, επεξεργάζοντας στατιστικά στοιχεία (δωμάτια, διανυκτερεύσεις, τουριστικά έσοδα, τουριστική απασχόληση) που αφορούν το Ισραήλ, διαπιστώνει ότι η τουριστική βιομηχανία δημιούργησε μία τάση σύγκλισης, και όχι απόκλισης και πώλωσης σε κεντρικά σημεία. Μολονότι οι εισερχόμενοι τουρίστες επισκέπτονταν κυρίως τις μεγάλες πόλεις (Τελ Αβίβ και Ιερουσαλήμ), ο μεγάλος αριθμός εγχώριων τουριστών προς τις περιμετρικές περιφέρειες αύξησε το μερίδιο των περιοχών αυτών στους παραπάνω δείκτες (διανυκτερεύσεις, κλπ.) και επιβεβαίωσε την άποψη που είχε διατυπωθεί τη δεκαετία του 1960 από τους Christaller και Peters. Μάλιστα, στις περιμετρικές περιφέρειες δε μεταφέρθηκαν μόνο τουρίστες και εισοδήματα, αλλά και ιδιωτικά κεφάλαια (τουριστικές επενδύσεις) που προσέλκυαν όλο και περισσότερους εισερχόμενους τουρίστες τα τελευταία χρόνια. Παρόλα αυτά, ο ερευνητής επισημαίνει ότι δεν είναι σωστό να γενικευτούν τα συμπεράσματα σε άλλες ανεπτυγμένες οικονομίες, επειδή στο Ισραήλ υπάρχουν ειδικές συνθήκες που μπορούν να επηρεάσουν τη χωροθέτηση των τουριστικών δραστηριοτήτων: α) το μικρό μέγεθος της χώρας, β) τα κίνητρα (επιδοτήσεις) επενδύσεων από την κυβέρνηση στις περιμετρικές περιφέρειες, και γ) θέματα ασφαλείας στα βόρεια σύνορα και στις πόλεις του Τελ Αβίβ και της Ιερουσαλήμ.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι και οι δύο απόψεις έχουν γίνει αποδεκτές στη τουριστική βιβλιογραφία. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες, η γενική αντίληψη που επικρατεί είναι ότι ο τουρισμός ευνοεί πιο πολύ τις πλουσιότερες και περισσότερο ευνοούμενες (από το κράτος) περιφέρειες. Ωστόσο, ακόμα και σε αυτές τις περιφέρειες οι επιδράσεις του τουρισμού μπορεί να είναι μικρές, καθότι η τουριστική τους βιομηχανία ελέγχεται, συνήθως, από επιχειρήσεις ανεπτυγμένων χωρών, δημιουργώντας έτσι διαρροές (εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, επαναπατρισμός

εισοδημάτων) από το οικονομικό τους κύκλωμα. Όσον αφορά τις ανεπτυγμένες χώρες, η περιφερειακή σύγκλιση ή απόκλιση εξαρτάται από τις μορφές τουρισμού που αναπτύσσονται, καθώς και από μία σειρά παραγόντων (οικονομικοί, κοινωνικοί, θεσμικοί, πολιτικοί, γεωγραφικοί) που ισχύουν στην εκάστοτε χώρα. Σε κάθε περίπτωση, ο τουρισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μείωση των δια-περιφερειακών, αλλά και των ενδο-περιφερειακών ανισοτήτων. Για την επίτευξη αυτών των στόχων έχει εφαρμοστεί η πολιτική ή «από τα πάνω» ανάπτυξη, καθώς και η τοπική - ενδογενής ή «από τη βάση» ανάπτυξη.

2.3 Τουρισμός και πολιτική ανάπτυξη

Σύμφωνα με το πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης, μία προωθητική βιομηχανία ή ένα σύνολο προωθητικών βιομηχανιών² συγκεντρώνεται σε ορισμένα σημεία τα οποία έχουν φυσικά και επίκτητα πλεονεκτήματα. Στα σημεία αυτά, που γίνονται πόλοι ανάπτυξης, επιτυγχάνονται οικονομίες αστικής συγκέντρωσης, εξωτερικές οικονομίες και οικονομίες κλίμακας. Δεν αποκλείεται, όμως, να εμφανιστούν και αρνητικές εξωτερικές οικονομίες, λόγω της ανεξέλεγκτης συσσώρευσης πληθυσμού και δραστηριοτήτων που επηρεάζουν αρνητικά τη λειτουργία των προωθητικών και λοιπών δραστηριοτήτων του πόλου. Ο πόλος ανάπτυξης δημιουργεί μία σειρά συστηματικών σχέσεων και ροών με την περιβάλλουσα περιφέρεια στην οποία μπορεί να ασκήσει θετικές ή αρνητικές επιδράσεις. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε διάχυση της αναπτυξιακής διαδικασίας του πόλου στην περιβάλλουσα περιφέρεια, με συνέπεια την αύξηση του περιφερειακού της εισοδήματος, τη δημιουργία απασχόλησης, τη συγκράτηση του πληθυσμού και τη δημιουργία κατάλληλου κλίματος για επενδύσεις. Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση η κεντρομόλος δύναμη του πόλου απορροφά κεφάλαια, πληθυσμό και δραστηριότητες του τριτογενή τομέα, συντελώντας στην παραπέρα υποβάθμιση της περιφέρειάς του. Η διάχυση της αναπτυξιακής διαδικασίας, που είναι και το επιθυμητό αποτέλεσμα, εξαρτάται α) από την ικανότητα της περιβάλλουσας περιφέρειας να απορροφήσει την ανάπτυξη, έχοντας τους κατάλληλους οικονομικούς, κοινωνικούς και θεσμικούς παράγοντες που δε θα την εμποδίσουν και β) την καταλληλότητα του πόλου ανάπτυξης, που εξαρτάται από το είδος και το περιεχόμενο των προωθητικών του βιομηχανιών, τη μορφή και

² Οι προωθητικές βιομηχανίες αφορούν κυρίως μεταποιητικές βιομηχανίες, αλλά μπορούν, επίσης, να περιλαμβάνουν δραστηριότητες συναφείς με την παροχή υπηρεσιών στις επιχειρήσεις, την έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, και τα μεγάλα έργα υποδομών.

την εμβέλειά του, και τη συγκέντρωση όλων των χαρακτηριστικών που απαιτούνται για να λειτουργήσει αποτελεσματικά (Παπαδασκαλόπουλος, 1995).

Στην περίπτωση του τουρισμού, η τουριστική δραστηριότητα μπορεί σκόπιμα να συγκεντρωθεί σε συγκεκριμένα χωρικά σημεία, τα οποία μετατρέπονται αργότερα σε πόλους ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, οι κυβερνήσεις επιλέγουν τοποθεσίες που είναι οικονομικά περιθωριοποιημένες, αλλά θεωρούνται ταυτόχρονα κατάλληλες για τουριστική ανάπτυξη. Οι ενέργειες που υλοποιούν και τα κίνητρα που παρέχουν προσελκύουν στις περιοχές αυτές δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις, συχνά υπό τη μορφή επιδοτούμενων εγκαταστάσεων και υποδομών. Τα παραπάνω δημιουργούν με τη σειρά τους πρόσθετη τουριστική ανάπτυξη και προσελκύουν ακόμα περισσότερο εργατικό δυναμικό. Τελικά, η οικονομική ανάπτυξη που επιτυγχάνεται καθίσταται αυτάρκης και ανεξάρτητη του τουρισμού, καθόσον ο μεγάλος πληθυσμός που συγκεντρώνεται προσελκύει και άλλες οικονομικές δραστηριότητες. Έτσι, τα κίνητρα μπορούν στη συνέχεια να αποσυρθούν και οι θετικές επιδράσεις του τουρισμού να περάσουν από τον πόλο στην περιβάλλουσα περιφέρεια (Telfer, 2002). Ωστόσο, μελέτες περίπτωσης στη τουριστική βιβλιογραφία έχουν δείξει ότι η δημιουργία τουριστικών πόλων ανάπτυξης, μπορεί από τη μια μεριά να συμβάλει θετικά στα εθνικά μεγέθη της οικονομίας, όμως, δεν αποφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα όσον αφορά την μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων.

Στο Μεξικό, για παράδειγμα, οι διαδοχικές κυβερνήσεις από το 1970–2000 υποστήριξαν τη δημιουργία τουριστικών πόλων ανάπτυξης. Στόχος της πολιτικής αυτής ήταν, εκτός από την αύξηση των συναλλαγματικών διαθεσίμων, του εθνικού εισοδήματος και της απασχόλησης, η ανάσχεση των περιφερειακών ανισοτήτων. Συγκεκριμένα, αναμενόταν ότι οι τουριστικές επιχειρήσεις θα δημιουργούσαν σχέσεις και ροές με τους υπόλοιπους κλάδους της περιφερειακής οικονομίας, διαχέοντας έτσι την αναπτυξιακή διαδικασία. Οι κυβερνήσεις, λοιπόν, ύστερα από λεπτομερείς μελέτες επέλεξαν συγκεκριμένες παράκτιες περιοχές (στον Ειρηνικό Ωκεανό και στην Καραϊβική) τις οποίες μετέτρεψαν σε τουριστικά κέντρα, υλοποιώντας δημόσιες επενδύσεις και παρέχοντας κίνητρα στον ιδιωτικό τομέα. Όμως, δόθηκε έμφαση στην ανάπτυξη του τουρισμού πολυτελείας και στην κατασκευή τουριστικών θέρετρων - θυλάκων (enclave resorts), και όχι στον εγχώριο τουρισμό που θα αντιστάθμιζε την εξάρτηση από τον εισερχόμενο. Ως αποτέλεσμα, η πολιτική της πολιτικής ανάπτυξης προκάλεσε δύο αρνητικές συνέπειες. Πρώτον, η αναπτυξιακή διαδικασία δεν πέρασε στην ενδοχώρα επειδή δεν αναπτύχθηκαν σημαντικές διασυνδέσεις. Τα πολυτελή

ξενοδοχεία και εστιατόρια, θέλοντας να αγοράσουν μεγάλες ποσότητες και υψηλής ποιότητας αγαθά και υπηρεσίες, αναγκάζονταν να στραφούν στα μεγάλα οικονομικά κέντρα της χώρας (Μέξικο Σίτι, Γουαδαλαχάρα, Μοντερρέι), καθώς δεν υπήρχαν στην περιοχή τους οι επιχειρήσεις που θα ικανοποιούσαν τη ζήτησή τους. Δεύτερον, τα τουριστικά κέντρα μετατράπηκαν με την πάροδο του χρόνου σε αστικά κέντρα, απορροφώντας από τις γύρω περιοχές όλο και περισσότερο πληθυσμό που αναζητούσε εργασία. Η συσσώρευση αυτή δημιούργησε αρνητικές εξωτερικές οικονομίες, όπως ανεπάρκεια χώρων για στέγαση και υποβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης (Brenner and Aguilar, 2002).

Ένα ακόμα παράδειγμα «από τα πάνω» ανάπτυξης αποτελεί η Τουρκία. Στη γείτονα χώρα θεσπίστηκαν από το 1982 τουριστικές περιοχές, τουριστικές ζώνες και τουριστικά κέντρα, τα οποία θα συγκέντρωναν δημόσιες, αλλά και ιδιωτικές με πολλά κίνητρα, τουριστικές επενδύσεις. Όμως, τα σημεία που καθορίστηκαν βρίσκονταν στις ήδη ανεπτυγμένες περιφέρειες της χώρας (Μαρμαρά, Αιγαίου, και Μεσογείου) λόγω των φυσικών και επίκτητων πλεονεκτημάτων που είχαν. Αυτά δέχτηκαν πολλά προνόμια από τις διαδοχικές κυβερνήσεις, οι οποίες αποσκοπούσαν στην ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού στις παράκτιες περιοχές. Αντίθετα, δεν υπήρξε καμία πολιτική για ανάπτυξη του τουρισμού στην ενδοχώρα. Οι χωρικές συγκεντρώσεις τουριστικών δραστηριοτήτων μπορεί να επέφεραν αύξηση στα τουριστικά έσοδα της Τουρκίας (που ήταν και το ζητούμενο), ωστόσο διεύρυναν ακόμα περισσότερο τις περιφερειακές και ταξικές ανισότητες (Tosun, Timothy and Ozturk, 2003).

Τέλος, η κυβέρνηση της Βρετανικής Κολομβίας στον Καναδά ακολουθούσε και αυτή τον κεντρικό προγραμματισμό σε ότι αφορούσε την τουριστική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα, σχεδίαζε και αποφάσιζε για τις τοπικές κοινότητες, χωρίς να γνωρίζει επαρκώς τις ανάγκες και τις προτεραιότητές τους. Έτσι, στο νησί του Βανκούβερ δημιουργήθηκε μία σχέση πόλου - περιφέρειας, με την πρωτεύουσα του νησιού (Βικτώρια) να κυριαρχεί και να συγκεντρώνει όλη την τουριστική δραστηριότητα. Μπροστά στον κίνδυνο η Βικτώρια να ξεπεράσει τα όρια φέρουσας ικανότητας, η κυβέρνηση αποφάσισε να την αποκλείσει από τα χρηματοδοτικά προγράμματα και να τα διανείμει στις υπόλοιπες περιοχές του νησιού που τα είχαν πραγματικά ανάγκη (Murphy and Andressen, 1988).

Το φαινόμενο της τουριστικής πόλωσης παρατηρείται και στον ελλαδικό χώρο, και πιο συγκεκριμένα στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου. Σε αυτή την περιφέρεια συγκεντρώνεται μεγάλο μέρος της τουριστικής δραστηριότητας, με συνέπεια να

κατατάσσεται στις πλέον ανεπτυγμένες της χώρας. Ωστόσο, εμφανίζει ταυτόχρονα πολύ μεγάλες ενδοπεριφερειακές ανισότητες. Αυτό οφείλεται στην άνιση κατανομή της τουριστικής ανάπτυξης μεταξύ των νησιών, καθώς αυτή συγκεντρώνεται σε λίγα νησιά-πόλους τουριστικής ανάπτυξης (Λαγός, 2017α).

Το ζητούμενο στη χάραξη περιφερειακής πολιτικής είναι η ισόρροπη ανάπτυξη στο χώρο, και όχι η δημιουργία περιφερειακών ανισοτήτων. Όπως είδαμε παραπάνω, είναι πιθανό η περιβάλλουσα περιφέρεια να μην είναι ικανή να απορροφήσει την αναπτυξιακή διαδικασία λόγω ανασταλτικών παραγόντων. Ταυτόχρονα, μπορεί να τεθεί θέμα καταλληλότητας του πόλου. Ακόμα, πολλές περιφέρειες δεν έχουν τα κατάλληλα φυσικά ή επίκτητα πλεονεκτήματα που θα τις επιτρέψουν να αποκτήσουν τουριστικά κέντρα ανάπτυξης. Στις περιπτώσεις αυτές, η τουριστική πολιτική θα πρέπει να ακολουθήσει το πρότυπο της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, που ταυτίζεται με την τοπική - ενδογενή ή «από τη βάση» ανάπτυξη (βλέπε Ενότητα 2.4).

2.3.1 Ο τουρισμός ως προωθητική δραστηριότητα

Με βάση τη θεωρία των πόλων ανάπτυξης, μία τουριστική δραστηριότητα μπορεί να θεωρηθεί προωθητική εάν παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- Προκαλεί, μέσω διασυνδέσεων, μεγάλες επιδράσεις στην τοπική / περιφερειακή οικονομία σε όρους παραγωγής, εσόδων, εισοδήματος και απασχόλησης.
- Συγκεντρώνει επιχειρήσεις / επενδύσεις στον πόλο της (ή στην ευρύτερη περιοχή).
- Δημιουργεί οικονομίες αστικής συγκέντρωσης, οικονομίες κλίμακας και εξωτερικές οικονομίες για άλλες σχετικές (οικονομικές ή τουριστικές) δραστηριότητες.

Φυσικά, οι οικονομίες αστικής συγκέντρωσης επιτυγχάνονται όταν η τουριστική δραστηριότητα λαμβάνει χώρα σε πόλεις (π.χ. αστικός τουρισμός). Ο Maitland (1997), για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι ο τουρισμός – και οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου (τέχνες, πολιτισμός, ψυχαγωγία) – μπορεί να διαδραματίσει έναν προωθητικό ρόλο στην οικονομική αναζωογόνηση των πόλεων, να προσθέσει ποικιλία και ζωτικότητα στις περιοχές της, να μετατρέψει εγκαταλελειμμένα κτίρια σε περιουσιακά στοιχεία, και να παίξει έναν σημαντικό ρόλο στην αλλαγή της εικόνας τους. Δεν αποκλείεται, όμως, μία τουριστική δραστηριότητα να γίνει προωθητική και εκτός αστικού χώρου³. Ο Christofakis (2010), βασιζόμενος στα αποτελέσματα μελέτης του

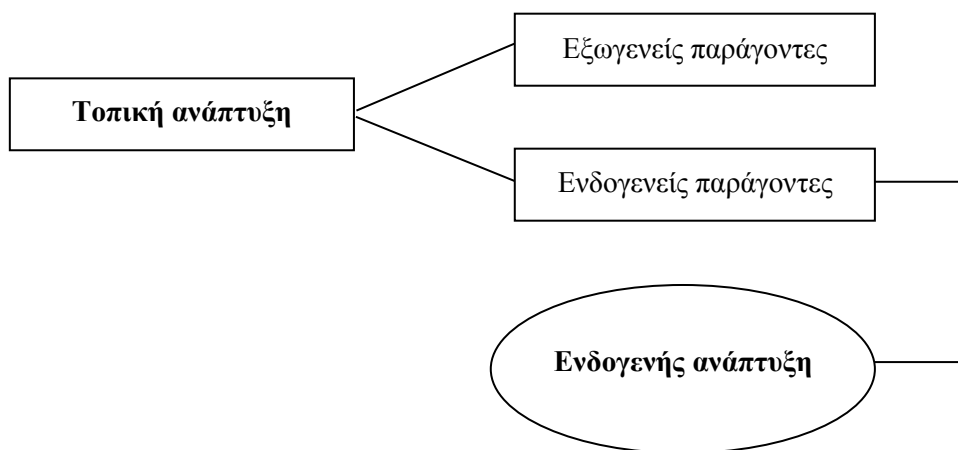
³ Σύμφωνα με την προσέγγιση του Perroux, άλλωστε, η προωθητική βιομηχανία (ή δραστηριότητα) δε δημιουργείται μόνο στα αστικά κέντρα.

ESPON (2010), αναφέρει δύο περιπτώσεις ορεινών περιοχών (επαρχία Σουτσεάβας στη Ρουμανία και Τρόδος στην Κύπρο), όπου ο τουρισμός αποτελεί μία προωθητική δραστηριότητα, καθώς βρίσκεται στον «πυρήνα» της οικονομίας τους και διατηρεί ισχυρές οικονομικές διασυνδέσεις. Ο τουρισμός, επομένως, με τις διάφορες μορφές του, μπορεί να λειτουργήσει ως προωθητική δραστηριότητα τόσο στις αστικές, όσο και στις μη αστικές περιοχές.

2.4 Τουρισμός και τοπική - ενδογενής ανάπτυξη

Σε αντίθεση με την πολιτική ανάπτυξη, η τοπική - ενδογενής ανάπτυξη είναι μία μορφή περιφερειακής ανάπτυξης και ένα μέσο περιφερειακής πολιτικής, όπου οι τοπικοί παράγοντες (τοπικοί φορείς, οργανισμοί και επιχειρήσεις, τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα, κάτοικοι) συνιστούν τους βασικούς μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας. Επομένως, πρόκειται για μία «από τα κάτω» ή από τη βάση της πολιτικοδιοικητικής πυραμίδας ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, οι τοπικοί παράγοντες, οι οποίοι γνωρίζουν καλύτερα τα προβλήματα, τις ανάγκες και τις δυνατότητες της περιοχής τους, αναλαμβάνουν να αξιοποιήσουν το ενδογενές δυναμικό της. Αυτό αποτελείται από ένα σύνολο οικονομικών, ανθρώπινων, φυσικών, πολιτιστικών και θεσμικών πόρων που αποτελούν το υπόβαθρο της αναπτυξιακής τους διαδικασίας. Οι πρωτοβουλίες που αναλαμβάνουν και οι συνεργασίες που αναπτύσσονται μεταξύ τους μπορούν να οδηγήσουν στη δημιουργία νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων προσαρμοσμένων στα πλεονεκτήματα της περιοχής, στην ανάπτυξη της καινοτομίας, και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας. Πρέπει να επισημανθεί, πάντως, ότι η τοπική οικονομική ανάπτυξη δεν αφορά και δεν πρέπει να ταυτίζεται με την ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης χωρικής μονάδας, αλλά όπως αναφέρθηκε παραπάνω, με την ανάπτυξη που βασίζεται σε τοπικούς παράγοντες. Άλλωστε, η εφαρμογή του μοντέλου μπορεί να γίνει σε οποιαδήποτε χωρική κλίμακα (Παπαδασκαλόπουλος, 1995; Χριστοφάκης, 2001).

Όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 2.1, η τοπική ανάπτυξη εξαρτάται από ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες, και επομένως είναι μία πιο ευρεία έννοια από την ενδογενή ανάπτυξη. Ωστόσο, οι περισσότεροι συγγραφείς θεωρούν εννοιολογικά ταυτόσημες την τοπική και ενδογενή ανάπτυξη (Χριστοφάκης, 2001). Η τοπική - ενδογενής ανάπτυξη συμβάλλει στην οικονομική (κάθετη) και χωρική (οριζόντια) ολοκλήρωση της ανάπτυξης, και έτσι ταυτίζεται με το πρότυπο της ολοκληρωμένης

Σχήμα 2.1 Προσδιορισμός και σχέση τοπικής και ενδογενούς ανάπτυξης (Χριστοφάκης, 2001, σελ. 59)

περιφερειακής ανάπτυξης και θεωρείται το σημαντικότερο μέσο προώθησής της (Παπαδασκαλόπουλος, 1995; Χριστοφάκης, 2001).

Σε παγκόσμιο επίπεδο, πολλές περιοχές αξιοποιούν το ενδογενές δυναμικό και τα τοπικά πλεονεκτήματά τους στον τομέα του τουρισμού. Ο Rogerson (2002b) αναφέρει ότι η πρακτική αυτή απέκτησε έντονο ενδιαφέρον στη Βόρεια Αμερική και τη Δυτική Ευρώπη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Η ανάληψη πρωτοβουλιών από τοπικούς παράγοντες εμφανίστηκε και σε άλλες χώρες τη δεκαετία του 1990, όπως Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Σιγκαπούρη και Χονγκ Κονγκ. Τέλος, η ενδογενής τοπική τουριστική ανάπτυξη διαδόθηκε και στην Αφρική στα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Ενδεικτικό παράδειγμα ενδογενούς τοπικής τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί η Νότια Αφρική. Στη χώρα αυτή, η κεντρική κυβέρνηση αποφάσισε στη μετα-απαρτχάιντ εποχή να ακολουθήσει μία «από τα κάτω» ανάπτυξη, μεταβιβάζοντας εξουσία και αρμοδιότητες σε τοπικές κυβερνήσεις. Αυτές ανέλαβαν να αξιοποιήσουν τους τοπικούς πόρους και τις ικανότητές τους και να αναζητήσουν καινοτόμες αναπτυξιακές επιλογές, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη φτώχεια και να επιφέρουν οικονομική αλλαγή. Παράλληλα, η κεντρική κυβέρνηση θα χρηματοδοτούσε τα προκρινόμενα σχέδια των τοπικών φορέων. Αρκετές πρωτοβουλίες αναπτύχθηκαν στον τομέα του τουρισμού (αν και πολύ λιγότερες σε σχέση με τους άλλους τομείς της οικονομίας), μερικές από τις οποίες είχαν θετικά αποτελέσματα. Παράγοντες επιτυχίας των πρωτοβουλιών ήταν η παρουσία ικανών τοπικών ηγετών, οι τοπικές συνεργασίες, οι τοπικοί πόροι με αναπτυξιακό δυναμικό, οι ενωμένες κοινότητες, η κυβερνητική υποστήριξη, και η επιδίωξη καινοτόμων αναπτυξιακών στρατηγικών (Binns and Nel, 2002).

Ο Rogerson (2002a), για παράδειγμα, παρουσιάζει την περίπτωση πέντε γειτονικών πόλεων που αποφάσισαν να σταματήσουν να προβάλλουν η κάθε μία την περιοχή τους ξεχωριστά και, αντίθετα, σχημάτισαν έναν οργανισμό στον οποίο οι εκπρόσωποι κάθε πόλης κατέβαλλαν κοινές προσπάθειες και προώθησαν την ευρύτερη περιοχή ως ένα ενιαίο τουριστικό προϊόν. Οι Binns και Nel (2002) αναφέρουν τις πρωτοβουλίες δύο περιοχών στην προσπάθειά τους να διαφοροποιήσουν την οικονομία τους από τους παραδοσιακούς κλάδους που είχαν παρακμάσει. Στην πρώτη (Still Bay), οι τοπικοί φορείς και οργανισμοί σχεδίασαν από κοινού μία στρατηγική μάρκετινγκ βασισμένη στους φυσικούς, πολιτιστικούς και ιστορικούς πόρους της περιοχής, η οποία κατάφερε να προσελκύσει ιδιωτικές επενδύσεις και να καταστήσει την αναπτυξιακή διαδικασία ανεξάρτητη από κρατικές χρηματοδοτήσεις. Στη δεύτερη (Ουτρέχτη), η συνεργασία κατοίκων, τοπικών φορέων και μιας ιδιωτικής επιχείρησης συντέλεσε στο να κατασκευαστούν (με κρατικές ενισχύσεις) αρκετές υποδομές που θα προσέλκυαν επισκέπτες και θα βελτίωναν την εικόνα και τις συνθήκες της περιοχής. Τέλος, στην περιοχή Midlands Meander, σύμφωνα με τον Rogerson (2002b), ιδρύθηκε ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός, ο οποίος αποσκοπούσε κυρίως στην προσέλκυση ειδικής τουριστικής αγοράς μέσω της ανάπτυξης ειδικών θεματικών διαδρομών. Οι διαδρομές αυτές πέτυχαν να συνδέσουν απομακρυσμένες επιχειρήσεις που μετέπειτα προβλήθηκαν ως ένας ενιαίος προορισμός.

Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι η μεγάλη έμφαση και υπερεξάρτηση σε εξωγενείς παράγοντες μπορεί να θέσει σε κίνδυνο οποιαδήποτε προσπάθεια τοπικής ανάπτυξης μέσω του τουρισμού. Οι Zapata κ.α. (2011) εξετάζουν στη Νικαράγουα την περίπτωση του τουρισμού που η ανάπτυξή του βασίζεται στη συμμετοχή της τοπικής κοινότητας (community-based tourism). Από την έρευνά τους διαπιστώνουν δύο αναπτυξιακά μοντέλα. Στο πρώτο, τα σχέδια των κοινοτήτων βασίστηκαν στην τοπική επιχειρηματικότητα, χρηματοδοτήθηκαν σχεδόν εξολοκλήρου από ιδιωτικούς πόρους, εστίασαν στον εγχώριο τουρισμό όπου υπήρχε ευκολότερη πρόσβαση, και δέχτηκαν μικρότερη υποστήριξη (χρηματική, νομική, οργανωτική) από εξωτερικούς φορείς. Ως αποτέλεσμα, πέτυχαν ικανοποιητικούς αριθμούς επισκεπτών, οφέλη για την τοπική οικονομία (δημιουργούμενη απασχόληση και εισόδημα), τόνωση των διακλαδικών συνδέσεων, και τοπικό έλεγχο και βιωσιμότητα των σχεδίων. Αντίθετα, στο δεύτερο μοντέλο, που περιλάμβανε και την πλειονότητα των περιπτώσεων, οι εξωτερικοί (εγχώριοι και διεθνείς) οργανισμοί ήταν αυτοί που προγραμματίζαν τα σχέδια, υλοποιούσαν τις ιδέες και έπαιρναν τις αποφάσεις, υπήρχε εξωτερική

χρηματοδότηση, και οι τουριστικές δραστηριότητες απευθύνονταν αποκλειστικά σε εισερχόμενους τουρίστες. Οι συνέπειες ήταν να δημιουργηθούν μικρότερα οφέλη, οι τοπικές κοινότητες να εξαρτώνται από μεσάζοντες οργανισμούς, και τα σχέδια να καταδικαστούν σε αποτυχία ή να εγκαταλειφθούν από τους εξωτερικούς φορείς μόλις ολοκληρώθηκε η κατασκευή των απαιτούμενων υποδομών. Έτσι, στο πλαίσιο αυτής της αναπτυξιακής στρατηγικής (community-based tourism), οι ερευνητές ονομάζουν το πρώτο «από τα κάτω» μοντέλο και το δεύτερο «από τα πάνω» μοντέλο.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ενδογενής τοπική τουριστική ανάπτυξη σχετίζεται με την ανάπτυξη EEMT. Αυτό συμβαίνει επειδή ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός απαιτεί επενδύσεις σε μεγάλης κλίμακας υποδομές (τουριστικές και μεταφορών) που πολλές περιοχές αδυνατούν από μόνες τους να υλοποιήσουν. Ακόμα, περιλαμβάνει μικρή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στην αναπτυξιακή διαδικασία και στο σχεδιασμό του προσφερόμενου προϊόντος. Έτσι, περιοχές που δε διαθέτουν το τρίπτυχο ήλιος, θάλασσα και άμμος (απαραίτητο για την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού) αξιοποιούν άλλα τοπικά πλεονεκτήματα που μπορούν, σύμφωνα με τον Λαγό (2017α), να διαχωριστούν σε τρεις αλληλένδετες κατηγορίες παραγόντων: α) στους φυσικούς πόρους, β) στην παράδοση και την πολιτιστική κληρονομιά, και γ) στις περιβαλλοντικές συνθήκες και την ποιότητα ζωής. Αναδεικνύουν, επομένως, EEMT, όπως ο οικοτουρισμός (Nelson, 2004), ο γαστρονομικός τουρισμός (Montanari and Staniscia, 2009), ο αγροτουρισμός (Che, Veeck and Veeck, 2005), ο αθλητικός τουρισμός (Hautbois and Durand, 2004), κλπ.

Αντίθετα, η εξωγενής τουριστική ανάπτυξη είναι περισσότερο συνυφασμένη με τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Συνήθως, οι ξένες προς τον τόπο επιχειρήσεις κατασκευάζουν μεγάλης κλίμακας τουριστικές υποδομές για να πετύχουν μεγάλους αριθμούς επισκεπτών και δεν αναπτύσσουν οικονομικούς ή κοινωνικούς δεσμούς με την τοπική κοινωνία. Επίσης, οι οργανωτές ταξιδιών (tour operators) πραγματοποιούν οργανωμένες και μαζικές μετακινήσεις αλλοδαπών επισκεπτών επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό τη τουριστική βιομηχανία ενός τόπου προορισμού. Πολλές φορές, οι ξένες επιχειρήσεις κυριαρχούν έναντι των τοπικών, αφήνοντας μικρά περιθώρια σχεδιασμού, προγραμματισμού και ελέγχου της αναπτυξιακής διαδικασίας στην τοπική κοινωνία. Για το λόγο αυτό, η εξωγενής τουριστική ανάπτυξη συνδέεται με τις θεωρίες της εξάρτησης ή του ιμπεριαλισμού⁴.

⁴ Για αναλυτική παρουσίαση αυτών των δύο θεωριών στον τουρισμό βλέπε Λαγός (2017α).

2.4.1 Χωρικά μοντέλα τοπικής τουριστικής ανάπτυξης

Χωρικά μοντέλα, όπως τα δίκτυα ή οι συστάδες, οι βιομηχανικοί τόποι (industrial districts), το καινοτομικό περιβάλλον (*milieu innovateur*) και τα συστήματα καινοτομίας (innovation systems), έχουν εφαρμοστεί στη τουριστική βιβλιογραφία για να αναλυθεί ένας τουριστικός προορισμός και να διερευνηθούν οι συνέργειες που αναπτύσσονται μεταξύ των εταίρων - ενδιαφερόμενων φορέων (δημόσιοι, ιδιωτικοί, μη κερδοσκοπικοί). Τα δίκτυα και οι συστάδες έχουν χρησιμοποιηθεί από ερευνητές για να εξετάσουν τις σχέσεις των εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων (Tinsley and Lynch, 2001; Dredge, 2006; Presenza and Cipollina, 2010; Del Chiappa and Presenza, 2013), καθώς αυτά μπορούν να βοηθήσουν στη δημιουργία τουριστικών προϊόντων ειδικού ενδιαφέροντος (Hall, 2005; Novelli, Schmitz and Spencer, 2006; Wäsche and Woll, 2013), στην αποτελεσματικότερη προβολή ενός προορισμού (Nordin, 2003) και στον περιορισμό των διαρροών από ένα οικονομικό κύκλωμα (Gollub, Hosier and Woo, 2003). Η έννοια του τουριστικού τόπου (tourist district), βασισμένη στη θεωρία του βιομηχανικού τόπου, παρουσιάστηκε αρχικά από την Hjalager (2000) και στη συνέχεια από τον Carone (2006). Εμπειρικές μελέτες πάνω σε αυτό το θέμα έχουν γίνει από την Della Lucia (2006) και την Maulet (2006). Οι Williams και Copus (2005) χρησιμοποιούν κάποια στοιχεία της έννοιας του καινοτομικού περιβάλλοντος για να διερευνήσουν γιατί δύο αγροτικές περιοχές της Σκωτίας παρουσιάζουν ανομοιότητες στην καινοτομία και στην επιχειρηματική κουλτούρα, ενώ οι Magas και Basan (2007) τονίζουν τη σημασία της χρήσης της παραπάνω έννοιας όταν πρόκειται να ιδρυθεί εταιρεία διαχείρισης προορισμού (destination management company). Τέλος, η θεωρία των συστημάτων καινοτομίας έχει εφαρμοστεί από τους Flagestad κ.α. (2005) και Prats, Guia και Molina (2008) για να κατασκευάσουν σχετικά μοντέλα (τουριστικά συστήματα καινοτομίας) στο πλαίσιο ενός προορισμού. Μέσω αυτών, η εξέταση των αλληλοσχετίσεων (μεταξύ των φορέων) μπορεί να εξηγήσει γιατί ορισμένες περιοχές γίνονται / έχουν καινοτομικοί/ά τουριστικούς/ά προορισμοί / προϊόντα (Hjalager et al., 2008; Hjalager, 2009, 2010) ή έχουν μειωμένη ικανότητα για καινοτομία (Carson, Carson and Hodge, 2014; Booyens, 2016).

Εκτός των παραπάνω κύριων μοντέλων, ένα άλλο που έχει εμφανιστεί στη τουριστική βιβλιογραφία είναι το τοπικό τουριστικό παραγωγικό σύστημα - ΤΤΠΣ (local tourism production system) ή τοπικό τουριστικό σύστημα - ΤΤΣ (local tourism system) που διατυπώθηκε κυρίως από τους Lazzeretti και Carone (2006, 2008, 2009)

και Carone και Boix (2008). Το μοντέλο αυτό βασίζεται ουσιαστικά στη θεωρία του βιομηχανικού τύπου. Έτσι, ένα ΤΤΠΣ (ή ΤΤΣ) αποτελείται από έναν σημαντικό αριθμό μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) που εξειδικεύονται στον τουρισμό. Ακόμα, οι επιχειρήσεις συνυπάρχουν με την τοπική κοινωνία, αναπτύσσοντας μεταξύ τους οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις. Στις επόμενες δύο ενότητες παρουσιάζονται εκτενέστερα τα τουριστικά δίκτυα / συστάδες και τα τοπικά τουριστικά παραγωγικά συστήματα, που θα εξεταστούν στην περίπτωση της ΠΕ Μεσσηνίας.

2.4.1.1 Τουριστικά δίκτυα και συστάδες

Ένα **δίκτυο επιχειρήσεων** αποτελείται από τουλάχιστον τρεις επιχειρήσεις που συνάπτουν κοινή σύμβαση συνεργασίας για να υλοποιήσουν προδιαγεγραμμένες δράσεις εντός συγκεκριμένου χρονικού ορίζοντα. Η σύμβαση συνεργασίας μπορεί να έχει τη μορφή υπεργολαβιών, στρατηγικών συμμαχιών, μεταφοράς τεχνογνωσίας, κλπ. Η δημιουργία ενός δικτύου γίνεται με πρωτοβουλία μιας επιχείρησης, η οποία αναλαμβάνει έναν κοινά αποδεκτό ηγετικό ρόλο. Μία **συστάδα επιχειρήσεων**, αντίθετα, περιλαμβάνει επιχειρήσεις και υποστηρικτικούς φορείς (π.χ. εκπαιδευτικά ιδρύματα, οργανισμούς ή φορείς έρευνας και ανάπτυξης, αναπτυξιακούς φορείς), συνήθως εγκατεστημένων σε γειτνιάζουσες περιοχές, που αλληλεπιδρούν για την επίτευξη κοινών στρατηγικών μέσω της υλοποίησης προγραμματισμένων ενεργειών σε καθορισμένους τομείς δραστηριοτήτων. Βασικά χαρακτηριστικά της είναι η εταιρικότητα, η ισότητα των μελών που την απαρτίζουν, και η βιωσιμότητα του εγχειρήματος. Η δημιουργία μιας συστάδας γίνεται συνήθως ύστερα από συλλογική πρωτοβουλία, με την εμπύχωση ενός άτυπου ηγέτη (EOMMEX, 2009).

Τα δίκτυα και οι συστάδες επιχειρήσεων παρουσιάζουν ομοιότητες και διαφορές. Όσον αφορά τις ομοιότητες, και οι δύο ανωτέρω τύποι συνεργασιών βασίζονται στην αλληλεπίδραση των μελών - εταίρων και στην αποκόμιση κοινών ωφελειών (win-win σχήματα). Στις ομοιότητες περιλαμβάνονται, ακόμα, οι κοινοί στόχοι, η οργάνωση με βάση την επίτευξη αυτών των στόχων, η ομαδικότητα, και η ανάγκη ενεργοποίησης και συμμετοχής των μελών. Ταυτόχρονα, όμως, παρουσιάζουν διαφορές, οι οποίες παρατίθενται στον Πίνακα 2.1. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η βασική ειδοποιός διαφορά είναι ότι στις συστάδες συμμετέχουν, εκτός από τις επιχειρήσεις, και άλλα μέλη (πανεπιστήμια, ερευνητικά ινστιτούτα, συμβουλευτικές εταιρίες, κλπ.) τα οποία λειτουργούν υποστηρικτικά για την επίτευξη των κοινών στόχων της συστάδας. Η

Πίνακας 2.1 Διαφορές μεταξύ επιχειρηματικών συστάδων και δικτύων

Συστάδες επιχειρήσεων	Δίκτυα επιχειρήσεων
• Ισότιμη συμμετοχή εταίρων	• Ανάμεσα στα μέλη του δικτύου υπάρχουν από την αρχή ή αναπτύσσονται ιεραρχικές σχέσεις
• Συνήθως, οι επιχειρήσεις - μέλη της συστάδας γειτνιάζουν	• Δεν τίθενται γεωγραφικοί περιορισμοί
• Όσα περισσότερα μέλη, τόσο καλύτερα	• Ο αριθμός των μελών καθορίζεται εξαρχής και συνήθως δε μεταβάλλεται
• Η συμμετοχή των μελών είναι ισότιμη	• Η συμμετοχή των μελών δεν είναι πάντα ισότιμη
• Οι σχέσεις είναι ελαστικές	• Οι σχέσεις είναι καθορισμένες
• Αποτελούν ξεχωριστή οντότητα που εξελίσσεται (νέα εταιρεία)	• Αποτελούν δραστηριότητα των επιχειρήσεων
• Περιλαμβάνουν επιχειρήσεις, αλλά και φορείς που παρέχουν υπηρεσίες σε αυτές	• Περιλαμβάνουν μόνο ομοειδείς επιχειρήσεις
• Οι επιχειρήσεις - μέλη διαθέτουν συνήθως ανταγωνιστικά αγαθά / υπηρεσίες	• Οι επιχειρήσεις - μέλη διαθέτουν συνήθως συμπληρωματικά αγαθά / υπηρεσίες
• Ενθαρρύνουν την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών σε συγκεκριμένη γεωγραφικά περιοχή	• Επιτρέπουν την ανάπτυξη εξειδικευμένων υπηρεσιών σε χαμηλότερο κόστος
• Δύνανται να περιέχουν δίκτυα επιχειρήσεων	• Δεν περιέχουν συστάδες (αλλά μπορούν να μετατραπούν με την πάροδο του χρόνου)
• Οι στόχοι μπορεί να είναι ποικίλοι, αλλά πάντως διαφορετικοί από εκείνους των επιχειρήσεων (π.χ. εξυπηρέτηση του κοινού οφέλους)	• Οι στόχοι είναι ομοειδείς με τους στόχους των επιχειρήσεων

Πηγή: EOMMEX (2009, σελ. 25).

εταιρικότητα και η ισότιμη συμμετοχή των εταίρων αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη συγκρότησή της. Αντίθετα, στα δίκτυα οι σχέσεις των μελών (επιχειρήσεων) είναι ιεραρχημένες και η συμμετοχή τους δεν είναι πάντα ισότιμη (EOMMEX, 2009).

Στη τουριστική βιβλιογραφία, όμως, τα δίκτυα δεν περιορίζονται στις επιχειρήσεις, αλλά εξετάζονται περισσότερο ως ένα σύστημα από ενδιαφερόμενους φορείς στο πλαίσιο ενός τουριστικού προορισμού. Οι συγγραφείς που διερευνούν τη λειτουργία τους (π.χ. Tinsley and Lynch, 2001; Dredge, 2006; Presenza and Cipollina, 2010; Del Chiappa and Presenza, 2013) εξετάζουν τις σχέσεις (δικτυώσεις) που αναπτύσσονται μεταξύ ιδιωτικών (τουριστικές επιχειρήσεις, κλπ.), δημόσιων (τοπική αυτοδιοίκηση, κλπ.) και μη κερδοσκοπικών (τουριστικοί οργανισμοί, κλπ.), φορέων. Αυτό συμβαίνει επειδή όλοι οι παραπάνω φορείς επηρεάζουν – άλλοι περισσότερο και άλλοι λιγότερο – την τουριστική ανάπτυξη. Στην περίπτωση του αθλητικού τουρισμού, οι Wäsche και Woll (2013) αναπτύσσουν ένα μοντέλο διαχείρισης αθλητικών τουριστικών δικτύων, όπου το δίκτυο διαθέτει πολλά από τα χαρακτηριστικά μιας συστάδας (π.χ. μπορούν να συμμετάσχουν όλοι οι εμπλεκόμενοι με τον αθλητικό τουρισμό φορείς, δεν υπάρχει ηγέτιδα επιχείρηση αλλά κεντρικός φορέας-συντονιστής, τα μέλη είναι ισότιμα, οι επιχειρήσεις διαθέτουν ανταγωνιστικά προϊόντα, οι στόχοι είναι ευρύτεροι

από εκείνους των επιχειρήσεων, δεν υπάρχει συγκεκριμένος χρονικός ορίζοντας στη λειτουργία του). Επομένως, στον τομέα του τουρισμού, τα δίκτυα και οι συστάδες δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, αλλά, αντίθετα, έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, σε σημείο που οι έννοιές τους θα μπορούσαν να θεωρηθούν ταυτόσημες.

Μία καλή πρακτική τουριστικής συστάδας συναντάται στο Ανατολικό Σάσσεξ της Μεγάλης Βρετανίας, όπου οι τοπικοί φορείς, οι επιχειρήσεις και οι κάτοικοι θέλοντας να αντιμετωπίσουν τον ολοένα και αυξανόμενο ανταγωνισμό στον τομέα του τουρισμού, αποφάσισαν να διαφοροποιήσουν την ταυτότητα και το τουριστικό προϊόν της περιοχής τους και να τα προσαρμόσουν στις ανάγκες εκείνων των ατόμων που ακολουθούν έναν υγιή τρόπο ζωής (άθληση, υγιεινή διατροφή, υπαίθριες δραστηριότητες, κατανάλωση προϊόντων με ονομασία προέλευσης, κλπ.). Έτσι, δημιουργήθηκε σταδιακά μία συστάδα βασιζόμενη σε αυτή την ιδέα, η οποία περιλάμβανε μικρομεσαίες επιχειρήσεις (μονάδες φιλοξενίας, εστιατόρια, παρόχους υπαίθριων, αθλητικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, λιανικά καταστήματα), καθώς επίσης θέλγητρα, δημόσια μέσα μεταφοράς, παραγωγούς οργανικών και παραδοσιακών προϊόντων, και τοπικούς φορείς από αστικές, παράκτιες και αγροτικές περιοχές. Η συγκρότηση της συστάδας συνέβαλε α) στη μεταφορά γνώσης μεταξύ των μελών, απαραίτητη για να προσαρμόσουν τις υπηρεσίες τους στις απαιτήσεις της συγκεκριμένης κατηγορίας τουριστών, β) στην ανάπτυξη συνεργιών μεταξύ των επιχειρήσεων, και γ) στη δημιουργία συμπληρωματικών προϊόντων. Ως αποτέλεσμα, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις αποκόμισαν περισσότερα οφέλη απ' ό,τι όταν λειτουργούσαν ανεξάρτητα. Επίσης, το Ανατολικό Σάσσεξ πέτυχε να τοποθετηθεί στον τουριστικό χάρτη ως ένας προορισμός «Υγιούς Τρόπου Ζωής» (Novelli, Schmitz and Spencer; 2006).

Ακόμα, μεταποιητικές επιχειρήσεις μπορεί να δημιουργήσουν τοπικά δίκτυα και συστάδες, όχι μόνο για να κερδίσουν από τις οικονομίες κλίμακας που θα προκύψουν στην παραγωγή τους, αλλά και για να επωφεληθούν από την ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή τους. Ο Hall (2005) περιγράφει τις προσπάθειες οινοποιητικών επιχειρήσεων για τη δημιουργία δικτύων και συστάδων σε τρεις περιοχές της Νέας Ζηλανδίας. Η πιο πετυχημένη συναντάται στο Hawkes Bay, όπου οι ηγέτιδες επιχειρήσεις συνειδητοποίησαν ότι είχαν να κερδίσουν περισσότερα από μία δυνατή επωνυμία προέλευσης του προϊόντος τους και ένα κοινό δίκτυο παραγωγής με τα υπόλοιπα οινοποιεία. Στον τομέα του τουρισμού, έφτιαξαν από κοινού μονοπάτια με

πινακίδες, τύπωσαν φυλλάδια, και σχεδίασαν στρατηγικές μάρκετινγκ για την προώθηση του οινοτουρισμού στην περιοχή τους. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, καθοριστικοί παράγοντες για την επιτυχία μιας συστάδας ήταν α) η ύπαρξη ηγέτιδων επιχειρήσεων που θα έπαιρναν την πρωτοβουλία για τη συγκρότησή της και β) οι συναντήσεις των μελών σε τακτική βάση οι οποίες συνέβαλαν στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης, και πιο αποτελεσματικής επικοινωνίας και συνεργασίας.

Εκτός από τη δημιουργία τουριστικών προϊόντων ειδικού ενδιαφέροντος, η συγκρότηση μιας συστάδας μπορεί να αποσκοπεί στην αποτελεσματικότερη προβολή ενός προορισμού. Αυτό συνέβη στο Τροπικό Βόρειο Κουίνσλαντ της Αυστραλίας, όπου οι τουριστικές επιχειρήσεις συνεργάστηκαν για την κοινή προβολή τους, συστήνοντας έναν τουριστικό οργανισμό για να τους εκπροσωπεί σε εγχώριες και διεθνείς τουριστικές / ταξιδιωτικές εκθέσεις. Επιπρόσθετα, οι θαλάσσιες τουριστικές επιχειρήσεις συνεργάστηκαν με κυβερνητικούς φορείς για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, που αποτελεί το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της περιοχής. Οι συνεργασίες αυτές συνέβαλαν στο να καθιερωθεί το Τροπικό Βόρειο Κουίνσλαντ ως ένας παγκόσμιος τουριστικός προορισμός (Nordin, 2003)⁵.

2.4.1.2 Τοπικά τουριστικά παραγωγικά συστήματα

Η ανάλυση των βιομηχανικών τόπων από τον Marshall το 1920 διαμορφώνει τη θεωρητική βάση για τη μελέτη των τοπικών παραγωγικών συστημάτων. Το χωρικό του μοντέλο κατέστη ιδιαίτερα δημοφιλές στους Ιταλούς ερευνητές και εφαρμόστηκε αργότερα σε μη μεταποιητικές δραστηριότητες, όπως ο τουρισμός, σύμφωνα με τους Lazzeretti και Carone (2009). Η Della Lucia (2006), για παράδειγμα, χρησιμοποιεί αυτό το μοντέλο για να αναγνωρίσει τοπικά τουριστικά συστήματα (local tourist systems) στις Αλπικές επαρχίες Τρέντο, Μπολτσάνο, και Μπελούνο. Συγκεκριμένα, ορίζει τις δραστηριότητες που συνθέτουν τον τουριστικό τομέα, καθώς επίσης το κατώφλι μεγέθους των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων, και εξετάζει την παραγωγική τους εξειδίκευση και τη χωρική τους συγκέντρωση, προκειμένου να ξεχωρίσει τα τοπικά τουριστικά συστήματα (ΤΤΣτα). Αναλύει ακόμα τη φύση και την ένταση των σχέσεων που σχηματίζονται μεταξύ των εταίρων σε αυτά τα συστήματα,

⁵ Σύμφωνα με τη συγγραφέα, όμως, σημαντικό ρόλο σε αυτή την επιτυχία διαδραμάτισαν (εκτός από τη συστάδα) και η ύπαρξη καλών υποδομών μεταφοράς, η γειννίαση με τις μεγάλες ασιατικές αγορές, το κατάλληλο κλίμα, και τα δύο Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην περιοχή: ο Μεγάλος Κοραλλιογενής Ύφαλος (Great Barrier Reef) και το τροπικό δάσος Γουέτ Τρόπικς (Wet Tropics Rainforest).

ξεχωρίζοντας ως «τουριστικούς τόπους» εκείνα όπου υπάρχουν ισχυροί δεσμοί μεταξύ της επιχειρηματικής και τοπικής κοινότητας. Το επόμενο έτος, η Della Lucia (2007) τονίζει ξανά τη χρησιμότητα του μοντέλου των βιομηχανικών τόπων για την εύρεση ΤΤΣτων, σε αντίθεση με τον ιταλικό νόμο 'Riforma della legislazione nazionale del turismo' (Μεταρρύθμιση της εθνικής νομοθεσίας για τον τουρισμό) που δεν παρέχει συγκεκριμένες οδηγίες και μεθόδους για την επιλογή τους⁶.

Η Maulet (2006), επίσης, χρησιμοποιεί την έννοια του βιομηχανικού τόπου ώστε να κατασκευάσει ένα θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης ενός ΤΤΣ ('localised tourism system'). Συγκεκριμένα, επιλέγει ορισμένα χαρακτηριστικά του μοντέλου (χωρική συγκέντρωση, κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις, μέγεθος των επιχειρήσεων, από κάτω προς τα πάνω προσέγγιση) και τα χωρίζει σε τέσσερις κύριες περιγραφικές διαστάσεις: α) βαθμός της συστημικής επίγνωσης, β) εμφάνιση στρατηγικών μέσων, γ) βαθμός της σωρευτικότητας, και δ) βαθμός της χωρικής συγκέντρωσης. Στη συνέχεια εφαρμόζει το πλαίσιο της σε έναν δήμο του Βελγίου (Ροσφόρ) για να συμπεράνει ότι βρίσκεται κοντά στο να χαρακτηριστεί ως ένα ΤΤΣ. Η εξέταση των σχέσεων μεταξύ των διαφόρων εταίρων, όταν μελετάται η οργανωσιακή δομή ενός τοπικού παραγωγικού συστήματος, υποδεικνύεται ακόμα από τους Arfini κ.α. (2002). Επιπρόσθετα, συμπεριλαμβάνουν στην ανάλυσή τους τις σχέσεις μεταξύ εταίρων και τουριστών. Οι Hautbois, Ravenel και Durand (2003), ακόμα, συζητούν την κατασκευή ενός μοντέλου που θα αφορά τον αθλητικό τουρισμό και την τοπική οικονομική ανάπτυξη: το τοπικό παραγωγικό σύστημα του αθλητικού τουρισμού (local productive system of sport tourism). Σε ότι αφορά το θεωρητικό του πλαίσιο, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι ο βιομηχανικός τόπος του Marshall μπορεί να χρησιμοποιηθεί (αν και οι ίδιοι δεν τον εφαρμόζουν) για τη σύλληψη ενός τέτοιου συστήματος. Όπως και να έχει, τα χαρακτηριστικά του θα ήταν: α) παραγωγική εξειδίκευση σε μία κεντρική (αθλητική) δραστηριότητα, β) μεγάλος αριθμός μικρών επιχειρήσεων, αλλά καμία μεγάλη / ηγέτιδα επιχείρηση, και γ) αλληλεξάρτηση μεταξύ

⁶ Το 2001, η Ιταλία θεσμοθέτησε τα λεγόμενα τοπικά τουριστικά συστήματα, τα οποία είναι ανεξάρτητες νομικές οντότητες που περιλαμβάνουν οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, τουριστικούς οργανισμούς, επιχειρήσεις, και άλλες ομάδες ενδιαφερομένων (επιμελητήρια, ιδρύματα, κλπ.). Τα συστήματα αυτά δεν περιορίζονται στα διοικητικά όρια ενός δήμου, αλλά μπορούν να περιλαμβάνουν περισσότερους από έναν, αρκεί όμως να μοιράζονται κοινούς πολιτιστικούς, ιστορικούς και φυσικούς πόρους (Giannone, 2002). Ο νόμος επιτυγχάνει τη δημιουργία ενός ευρύτερου και βαθύτερου δικτύου μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων και την ενσωμάτωση του τουρισμού στις άλλες οικονομικές δραστηριότητες. Παρόλα αυτά, έχει ασκηθεί κριτική σε αυτόν, καθώς – μεταξύ άλλων – ακολουθεί μία επισφαλή προσέγγιση για την επιλογή ΤΤΣτων και στα περισσότερα σχέδια που υποβλήθηκαν ακολουθήθηκε μία από πάνω προς τα κάτω προσέγγιση (Carone, 2006, Della Lucia, 2007).

των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων οι οποίες διατηρούν ισχυρές – όχι μόνο οικονομικές – σχέσεις.

Τέλος, οι Lazzeretti και Carone (2006, 2008, 2009) και Carone και Boix (2008), βασιζόμενοι στη θεωρία του βιομηχανικού τόπου, περιγράφουν ένα τοπικό τουριστικό παραγωγικό σύστημα (local tourism production system) ή τοπικό τουριστικό σύστημα (local tourism system) ως ένα σύστημα το οποίο χαρακτηρίζεται από τα ακόλουθα στοιχεία:

1. Υψηλή συγκέντρωση τουριστικών επιχειρήσεων μικρού και μεσαίου μεγέθους.
2. Η χωρική ενότητα όπου είναι συγκεντρωμένες αυτές οι επιχειρήσεις παρουσιάζει ειδίκευση στον τομέα του τουρισμού.
3. Στην χωρική ενότητα αναπτύσσονται οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των επιχειρήσεων και της τοπικής κοινωνίας. Έτσι, το τοπικό σύστημα δημιουργεί πλούτο και απασχόληση αξιοποιώντας τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, και προσελκύοντας τουρίστες.

2.5 Διακλαδικές σχέσεις και τουριστικοί πολλαπλασιαστές

Η χρησιμοποίηση του τουρισμού ως μέσου περιφερειακής ανάπτυξης θα έχει επιτυχία εάν ενδυναμωθούν οι διακλαδικές σχέσεις εντός της περιφερειακής ή τοπικής οικονομίας. Έτσι, είναι θεμιτό οι τουριστικοί πόλοι ανάπτυξης να αγοράζουν αγαθά και υπηρεσίες από την περιβάλλουσα περιφέρεια ώστε να υπάρξει διάχυση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Στην περίπτωση της ενδογενούς τοπικής τουριστικής ανάπτυξης, θα πρέπει να υπάρχουν εκείνοι οι κλάδοι στην περιφερειακή / τοπική οικονομία που θα υποστηρίζουν τις τουριστικές επιχειρήσεις και την αυτόνομη ανάπτυξη. Άλλωστε, η τόνωση των ενδοπεριφερειακών ροών και η ολοκλήρωση του παραγωγικού κυκλώματος είναι ένας από τους στόχους της ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Παπαδασκαλόπουλος, 1995). Σε κάθε περίπτωση, η ενδυνάμωση των ενδοπεριφερειακών διασυνδέσεων (linkages) και η μείωση των διαρροών (leakages) από το οικονομικό κύκλωμα θα επιφέρει αύξηση στο μέγεθος του τουριστικού πολλαπλασιαστή.

Η γενική αντίληψη που επικρατεί στη τουριστική βιβλιογραφία είναι ότι οι μεγάλης κλίμακας τουριστικές επιχειρήσεις αναπτύσσουν αδύναμες διασυνδέσεις με τις τοπικές επιχειρήσεις, σε αντίθεση με τις μικρής κλίμακας που έχουν στενότερους δεσμούς με την τοπική οικονομία. Ο Milne (1987), μελετώντας εργασίες στον τουρισμό και σε άλλους κλάδους της οικονομίας, καταλήγει στο ότι οι παράγοντες

που καθορίζουν εάν μία επιχείρηση αναπτύξει οικονομικές σχέσεις με άλλες της ίδιας χωρικής ενότητας είναι α) το μέγεθός της, β) η οργανωσιακή της δομή, και γ) το ιδιοκτησιακό της καθεστώς. Έτσι, οι τουριστικές επιχειρήσεις που είναι απλά οργανωμένες, μικρές σε μέγεθος, και ανήκουν σε ντόπιους ιδιοκτήτες αγοράζουν τοπικά αγαθά και υπηρεσίες και δεν έχουν συνήθως πρόσβαση σε άλλες αγορές, εν αντιθέσει με τις μεγάλες τουριστικές επιχειρήσεις που δεν ανήκουν σε ντόπιους, οι οποίες αγοράζουν (εισάγουν) μεγάλο ποσοστό των ενδιάμεσων εισροών τους από άλλες χωρικές ενότητες. Οι Liu και Var (1982), επίσης, βρήκαν ότι στη μητρόπολη της Βικτώρια, στη Βρετανική Κολομβία του Καναδά, οι μεγάλες, σε κεντρικά σημεία, θυγατρικές, και ξένης ιδιοκτησίας επιχειρήσεις στον κλάδο της φιλοξενίας είχαν μικρότερους πολλαπλασιαστές εξαιτίας των μικρότερων διασυνδέσεών τους με την τοπική οικονομία. Άλλες μελέτες σε ανεπτυγμένες (Andriotis, 2002) ή αναπτυσσόμενες (Rodenburg, 1980; Bélisle, 1984; Scheyvens and Russell, 2012) χώρες υποστηρίζουν ότι όσο πιο μεγάλη είναι η επιχείρηση, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα οι αγορές τους να πραγματοποιούνται εκτός της περιοχής τους. Οι Telfer και Wall (2000), παράλα αυτά, βρήκαν στην εργασία τους ότι οι μεγάλες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις δύνανται να διατηρούν ισχυρές διασυνδέσεις με την τοπική οικονομία, ωστόσο αυτές είναι αναλογικά μικρότερες όταν συγκρίνονται με εκείνες των μικρότερων ξενοδοχείων.

Εκτός από την οικονομική συμπεριφορά των επιχειρήσεων, η ένταση των διακλαδικών σχέσεων, και κατ' επέκταση το μέγεθος του τουριστικού πολλαπλασιαστή, εξαρτάται ακόμα από το μέγεθος και την παραγωγική δομή μιας χωρικής ενότητας. Γενικά, οι μεγάλες σε έκταση περιοχές με ολοκληρωμένες οικονομίες παρουσιάζουν μικρές διαρροές και υψηλούς πολλαπλασιαστές καθώς οι επιχειρήσεις δεν εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από εξωτερικούς προμηθευτές, και το αντίστροφο (Wall, 1997). Το παραπάνω επιβεβαιώνεται από τους Van Leeuwen, Nijkamp και Rietveld (2009), οι οποίοι έκαναν μία μετα-ανάλυση στους τουριστικούς πολλαπλασιαστές παραγωγής (βασιζόμενοι σε 32 μελέτες περιπτώσεων από διαφορετικές χώρες) και διαπίστωσαν ότι όσο πιο μεγάλη είναι η οικονομική βάση (εννοώντας το μέγεθος και το πόσο διαφοροποιημένη είναι μια οικονομία), τόσο υψηλότερος θα είναι και ο πολλαπλασιαστής. Μελέτες που συγκρίνουν τους τουριστικούς πολλαπλασιαστές μεταξύ περιοχών της ίδιας χώρας, δείχνουν επίσης μία θετική συσχέτιση ανάμεσα στο μέγεθος της τοπικής οικονομίας και των δευτερευόντων (έμμεσων και δευτερογενών) επιδράσεων του τουρισμού (Huse, Gustavsen and Almedal, 1998) και ότι οι αστικές περιοχές έχουν

Πίνακας 2.2 Σύγκριση τουριστικών πολλαπλασιαστών εισοδήματος σε διάφορες χώρες

Προορισμοί	Πολλαπλασιαστής εισοδήματος	Προορισμοί	Πολλαπλασιαστής εισοδήματος
Τουρκία	1,98	Μαυρίκιος	0,96
Ηνωμένο Βασίλειο	1,73	Αντίγκουα	0,88
Ιρλανδία	1,72	Μπαχάμες	0,79
Αίγυπτος	1,23	Φίτζι	0,72
Τζαμάικα	1,23	Κέιμαν Νήσοι	0,65
Δομινικανή Δημοκρατία	1,20	Ισλανδία	0,64
Κύπρος	1,14	Βρετ. Παρθένες Νήσοι	0,58
Βόρεια Ιρλανδία	1,10	Νήσοι Σολομώντα	0,52
Βερμούδες	1,09	Παλάου	0,50
Χονγκ Κονγκ	1,02	Δυτική Σαμόα	0,39

Πηγή: Kim and Kim (1998, σελ. 53).

Πίνακας 2.3 Τουριστικοί πολλαπλασιαστές εισοδήματος

Χωρική ενότητα	Αριθμητικός μέσος	Διάστημα	Αριθμός μελετών
Εθνικές οικονομίες	1,67	1,23–1,98	4
Νησιωτικές οικονομίες	0,85	0,39–1,59	18
Πολιτείες και κομητείες (ΗΠΑ)	0,68	0,44–1,30	7
Περιφέρειες και κομητείες (Ην. Β.)	0,35	0,29–0,47	7
Πόλεις (Ην. Β.)	0,28	0,19–0,40	7

Πηγή: Wanhill (1994, σελ. 281).

υψηλότερους πολλαπλασιαστές από τις αγροτικές, καθώς διαθέτουν μία πιο ευρεία παραγωγική δομή (Zhang, Madsen and Jensen-Butler, 2007).

Στους Πίνακες 2.2 και 2.3 παρουσιάζονται οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές εισοδήματος που συγκεντρώθηκαν από διάφορες μελέτες⁷. Από τους πίνακες αυτούς βλέπουμε καθαρά ότι υπάρχει μία θετική σχέση μεταξύ μεγέθους χωρικής ενότητας και πολλαπλασιαστή. Σημειώνεται, πάντως, ότι στις μελέτες αυτές χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις για τον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή, ενώ συχνά ο ορισμός σχετικά με το τι περιλάμβανε το εισόδημα ήταν ασαφής ή διέφερε μεταξύ των μελετών (Wanhill, 1994).

Σε τελική ανάλυση, το μέγεθος του τουριστικού πολλαπλασιαστή εισοδήματος εξαρτάται από (Baaijens, Nijkamp and Montfort, 1998):

- Το οικονομικό υπόδειγμα που θα χρησιμοποιηθεί.
- Την οικονομική συμπεριφορά των τουριστών.
- Την οικονομική συμπεριφορά των επιχειρήσεων.

⁷ Ανάλογος πίνακας, με εργασίες που μελετήθηκαν από τον ίδιο τον ερευνητή, παρουσιάζεται στην Ενότητα 16.4 (Πίνακας 16.83).

- Την οικονομική συμπεριφορά των τοπικών νοικοκυριών.

Η επιλογή του υποδείγματος και ο ορισμός των διαφόρων μεταβλητών επηρεάζει το μέγεθος του πολλαπλασιαστή που θα προκύψει. Για παράδειγμα, οικονομικά μοντέλα που λαμβάνουν υπόψη τους τις δευτερογενείς επιδράσεις του τουρισμού δίνουν μεγαλύτερους πολλαπλασιαστές από εκείνα που υπολογίζουν μόνο τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις. Επίσης, από τα υποδείγματα εισροών-εκροών προκύπτουν πιο μεγάλοι πολλαπλασιαστές από τα ad hoc υποδείγματα, καθώς τα πρώτα μοντελοποιούν την οικονομία με έναν πιο συστηματικό τρόπο, περιλαμβάνοντας περισσότερους κλάδους.

Το καταναλωτικό πρότυπο των τουριστών επηρεάζει με τη σειρά του το μέγεθος του πολλαπλασιαστή. Όσα περισσότερα χρήματα δαπανούν οι επισκέπτες σε κλάδους που έχουν υψηλούς πολλαπλασιαστές, τόσο μεγαλύτερος θα είναι και ο τουριστικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος.

Η οικονομική συμπεριφορά των επιχειρήσεων διατυπώθηκε προηγουμένως. Οι επιχειρήσεις που αγοράζουν ενδιάμεσες εισροές (αγαθά και υπηρεσίες) από την περιοχή τους δημιουργούν επιπρόσθετη οικονομική δραστηριότητα σε αυτή και επομένως μεγαλύτερες έμμεσες επιδράσεις στο εισόδημα. Εκτός από τις διακλαδικές σχέσεις, σημαντικό είναι να χρησιμοποιούν τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές, έτσι ώστε το άμεσο εισόδημα που δημιουργείται από την αμοιβή τους (μισθοί και ημερομίσθια, κέρδη, ενοίκια) να παραμένει στη χωρική ενότητα.

Τέλος, η καταναλωτική συμπεριφορά των νοικοκυριών επηρεάζει τις δευτερογενείς επιδράσεις του τουρισμού και κατ' επέκταση τον πολλαπλασιαστή. Αυτός επηρεάζεται αρνητικά όταν τα νοικοκυριά αγοράζουν αγαθά και υπηρεσίες απευθείας από άλλες χωρικές ενότητες⁸. Επίσης, εάν στο υπόδειγμα η αποταμίευση θεωρηθεί ως μία διαρροή από το οικονομικό κύκλωμα, τότε η μικρότερη ροπή για κατανάλωση θα τείνει να μειώσει τον πολλαπλασιαστή.

Οι Baaijens, Nijkamp και Montfort (1998) προχωρούν σε μετα-ανάλυση για να συγκρίνουν τους τουριστικούς πολλαπλασιαστές εισοδήματος που εκτιμήθηκαν σε 11 διαφορετικές μελέτες. Οι μελέτες που επέλεξαν χρησιμοποιούν το ad hoc υπόδειγμα (υπόδειγμα του Archer) ή το υπόδειγμα εισροών-εκροών. Αν και το δείγμα είναι μικρό, παρατηρούν ότι υπάρχει μία θετική σχέση μεταξύ της έκτασης μιας χωρικής

⁸ Αυτό μπορεί να συμβεί εύκολα σε αναπτυσσόμενες χώρες, όπου η αύξηση του εισοδήματος (εξαιτίας του τουρισμού) και η τάση αντιγραφής και μίμησης των τουριστών μπορούν να προκαλέσουν μεταβολή της ζήτησης από τα τοπικά στα εισαγόμενα προϊόντα (Archer, 1978).

ενότητας και του μεγέθους του πολλαπλασιαστή.

2.6 Εξέταση των δύο προτύπων περιφερειακής ανάπτυξης στο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού και της ΠΕ Μεσσηνίας

Τα δύο πρότυπα περιφερειακής ανάπτυξης που αναλύθηκαν παραπάνω (πολική και τοπική - ενδογενής τουριστική ανάπτυξη) μπορούν να εξεταστούν και στο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού. Έτσι, στην παρούσα διατριβή μπορούμε να διερευνήσουμε εάν κάποια από τις εξεταζόμενες δραστηριότητες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιπασία, αυτόνομη κατάδυση) διαθέτει τα χαρακτηριστικά μιας προωθητικής δραστηριότητας και επομένως μπορεί να διαδραματίσει έναν προωθητικό ρόλο στην τοπική οικονομία. Επίσης, τις πρωτοβουλίες και ενέργειες που αναλαμβάνουν και υλοποιούν α) οι τοπικές επιχειρήσεις και β) οι τοπικοί αθλητικοί φορείς που προσφέρουν το αθλητικό τουριστικό προϊόν, αλλά και γ) οι τοπικοί αναπτυξιακοί φορείς (τοπική αυτοδιοίκηση, επιμελητήριο, διαδημοτική επιτροπή τουρισμού), καθώς και τις συνεργασίες που αναπτύσσουν είτε μεταξύ τους, είτε με άλλους φορείς / επιχειρήσεις του νομού, για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού στην ΠΕ Μεσσηνίας. Οι σχέσεις συνεργασίας (δικτυώσεις) που αναπτύσσονται θα μας επιτρέψουν, επιπλέον, να διαπιστώσουμε εάν στο νομό έχει δημιουργηθεί ένα οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα στον αθλητικό τουρισμό (ή στον τουρισμό γενικότερα).

Ακόμα, στην περίπτωση της ενδογενούς τοπικής τουριστικής ανάπτυξης μπορούμε να διερευνήσουμε τη δυνατότητα λειτουργίας ΤΤΠΣ στην ΠΕ Μεσσηνίας. Για το σκοπό αυτό, τα χαρακτηριστικά / στοιχεία που περιέγραψαν οι Lazzeretti και Carone (2006, 2008, 2009) και Carone και Boix (2008) – τα οποία έχουν αναφερθεί και από άλλους συγγραφείς (βλέπε Ενότητα 2.4.1.2) – θα χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια. Ωστόσο, ένα πρόσθετο χαρακτηριστικό που μπορεί να ληφθεί υπόψη αφορά τις οικονομικές σχέσεις (συνδέσεις) μεταξύ των επιχειρήσεων. Μολονότι γίνεται αναφορά στις σχέσεις αυτές όταν περιγράφονται τέτοια συστήματα, εντούτοις δεν έχουν – από όσο γνωρίζουμε – μελετηθεί διεξοδικά σε οικονομικούς όρους. Θεωρείται ότι οι επιχειρήσεις (ή οικονομικές δραστηριότητες) που συνιστούν ένα ΤΤΠΣ αναπτύσσουν ισχυρές οικονομικές συνδέσεις με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας. Για να το εξακριβώσουμε, το χρησιμοποιούμενο μοντέλο των Lazzeretti και Carone (2006, 2008, 2009) και Carone και Boix (2008) επεκτείνεται ως προς αυτό το χαρακτηριστικό, χρησιμοποιώντας στοιχεία δαπανών για ενδιάμεσες εισροές (αγαθά και υπηρεσίες) από την έρευνα επιχειρήσεων της παρούσας διατριβής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΓΕΝΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός κατηγοριοποιείται σε τρεις γενικές μορφές με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα όπως η μαζικότητα των μετακινήσεων, ο βαθμός οργάνωσης των ταξιδίων και των λοιπών τουριστικών υπηρεσιών, το βασικό κίνητρο, η χρονική περίοδος εμφάνισης της κάθε μορφής τουρισμού, κλπ. Έτσι, διακρίνεται στον (Λαγός, 2018):

- **Μαζικό τουρισμό** (mass tourism), που είναι και η παραδοσιακή αγορά διακοπών, η οποία περιλαμβάνει και το μεγαλύτερο τμήμα τουριστών, που μετακινούνται μαζικά και οργανωμένα και αναζητούν στο ταξίδι τους την ξεκούραση και τη διασκέδαση σε ηλιοτροπικούς κατά κύριο λόγο προορισμούς⁹.
- **Τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων** (special interest tourism), που σχετίζεται με ένα πλήθος επιμέρους μορφών τουρισμού οι οποίες διαμορφώνονται από τα κοινά ειδικά ενδιαφέροντα των ανθρώπων που τις προτιμούν.
- **Εναλλακτικό τουρισμό** (alternative tourism), που σχετίζεται με ένα πλήθος επιμέρους μορφών τουρισμού όπου οι άνθρωποι αναζητούν έναν διαφορετικό τρόπο διακοπών, ο οποίος συνδέεται με την προστασία της τοπικής κουλτούρας, του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, και την αναζήτηση νέων αξιών και τρόπων ζωής.

Επισημαίνεται, πάντως, ότι «ο πλέον δόκιμος όρος που έχει καθιερωθεί και διεθνώς χρησιμοποιείται για την περιγραφή των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι οι ειδικές μορφές τουρισμού (*special interest tourism*). Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε σε κάθε μορφή τουρισμού που η ανάπτυξή της συνδέεται με μια αμφίδρομη ενεργοποίηση της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς και με επίκεντρο τουλάχιστον ένα βασικό ή ειδικό κίνητρο» (Λαγός, 2018, σελ. 65).

3.1 Ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός διακοπών

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ο μαζικός τουρισμός αποτελεί την παραδοσιακή αγορά διακοπών και αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής τουριστικής

⁹ Ο μαζικός τουρισμός αναπτύσσεται και σε χιονοδρομικούς προορισμούς (ski destinations) κατά τη χειμερινή περίοδο.

δραστηριότητας. Τα χαρακτηριστικά του οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών (ΟΜΤΔ) είναι τα ακόλουθα (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011):

1. Μεγάλης κλίμακας υποδομές

Για την εξυπηρέτηση του μεγάλου αριθμού τουριστών απαιτούνται τουριστικά καταλύματα μεγάλης κλίμακας¹⁰. Απαραίτητη είναι, επίσης, η ύπαρξη υποστηρικτικών υποδομών, κυρίως στις μεταφορές (αεροδρόμια, λιμάνια, οδικά δίκτυα), για την πιο εύκολη και γρήγορη μετακίνηση του μεγάλου όγκου επισκεπτών. Αναμφίβολα, η αυξημένη ανάγκη για τουριστικές υποδομές μπορεί να οδηγήσει σε επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος, σε συνεχή χωρική επέκταση (που πολλές φορές είναι άναρχη και χωρίς προγραμματισμό), στην οικοπεδοποίηση, σε συγκρούσεις χρήσεων γης και αύξηση της τιμής της, ιδιαίτερα σε δημοφιλείς τουριστικές περιοχές.

2. Κυρίαρχο κίνητρο: διακοπές

Στην περίπτωση του ΟΜΤΔ το βασικό κίνητρο των τουριστών είναι οι διακοπές, η ανάγκη δηλαδή για ξεκούραση, αναψυχή και διασκέδαση, είτε την καλοκαιρινή είτε τη χειμερινή περίοδο. Ο λόγος μετακίνησης παραμένει συνήθως ένας, για αυτό και οι διακοπές μπορεί να αποτελούν το μοναδικό κίνητρο των επισκεπτών.

3. Συγκεκριμένες χωρικές επιλογές και κύκλος ζωής

Η τουριστική δραστηριότητα (ζήτηση και προσφορά) συγκεντρώνεται σε συγκεκριμένα χωρικά σημεία. Τα σημεία αυτά είναι κυρίως παραθαλάσσιες ή νησιωτικές περιοχές με πλούσιους φυσικούς πόρους, αλλά και ορεινές περιοχές με πλούσιο φυσικό και δομημένο περιβάλλον. Η χωρική αυτή συγκέντρωση προκαλεί συχνά δυσμενείς επιπτώσεις στις τουριστικές περιοχές (αναλύονται παρακάτω), με αποτέλεσμα τον κορεσμό τους σύμφωνα με τη θεωρία του κύκλου ζωής.

4. Διεθνοποίηση της λειτουργίας του ΟΜΤΔ

Το τουριστικό προϊόν του ΟΜΤΔ αποτελεί ένα ιδιαίτερα διεθνοποιημένο καταναλωτικό προϊόν το οποίο απευθύνεται σε ολοένα και μεγαλύτερο αριθμό τουριστών. Αυτό έχει οδηγήσει διεθνώς σε θεσμικές παρεμβάσεις (ελευθερία διακίνησης, οδηγία για τα οργανωμένα ταξίδια), στη λήψη μέτρων και στη θέσπιση πολιτικών που επιτρέπουν την μετακίνηση των τουριστών με ασφάλεια, στην οργάνωση των τουριστικών επιχειρήσεων σύμφωνα με πρότυπα λειτουργίας, και στην ευκολότερη απόκτηση του τουριστικού προϊόντος «ταξίδι διακοπών» (π.χ. μέσω της χρήσης πιστωτικών καρτών ή του διαδικτύου).

¹⁰ Εκτός από το μεγάλο μέγεθος, απαιτείται συνήθως και μεγάλος αριθμός τουριστικών καταλυμάτων.

5. Εποχικότητα

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό του ΟΜΤΔ είναι η εποχικότητα που τον διακρίνει. Το μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής ζήτησης συγκεντρώνεται τους καλοκαιρινούς μήνες στην περίπτωση των παραθαλάσσιων και νησιωτικών περιοχών, και τους χειμερινούς μήνες στην περίπτωση των δημοφιλών ορεινών περιοχών (ορεινά τουριστικά θέρετρα). Αυτή η άνιση χρονική κατανομή της ζήτησης οδηγεί σε υποαπασχόληση της τουριστικής προσφοράς τους υπόλοιπους μήνες του έτους με συνέπεια την περιορισμένη απόδοση του επενδεδυμένου κεφαλαίου. Επίσης, μπορεί να επηρεάσει αρνητικά το κόστος και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών με συνακόλουθη αρνητική επίδραση στην εικόνα και ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος.

6. Ισχυρή επιρροή των tour operators

Η εμφάνιση των οργανωτών ταξιδιών ήταν ένας από τους λόγους που συνέβαλε στην ανάπτυξη του ΟΜΤΔ. Όμως, μετά το 1980 συγκεντρώθηκε μεγάλη οικονομική δύναμη σε έναν μικρό αριθμό τέτοιων επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις αυτές κατόρθωσαν να πετύχουν μεγάλη διαπραγματευτική δύναμη έναντι των ξενοδοχειακών μονάδων και έχουν φτάσει, μάλιστα, στο σημείο να ελέγχουν σε μεγάλο βαθμό την τουριστική βιομηχανία. Αυτή η εμφάνιση των μονοπωλιακών και ολιγοπωλιακών φαινομένων στο διεθνή τουρισμό θίγει τον ανταγωνισμό και υποβαθμίζει το τουριστικό προϊόν πολλών παραδοσιακών προορισμών.

7. Εμπορευματοποίηση της ταξιδιωτικής εμπειρίας

Το τουριστικό προϊόν που δημιουργείται και πωλείται από τους οργανωτές ταξιδιών υπό τη μορφή τουριστικών πακέτων είναι τυποποιημένο και ομοιογενές. Έτσι, τα ταξίδια που προσφέρονται έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά ανεξαρτήτως του προορισμού, της εποχής, της εθνικότητας των τουριστών, και βασίζονται στη σχέση αγοράς - πώλησης. Συχνά, οι επισκέπτες δεν έρχονται σε επαφή με την τοπική κοινωνία και το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής, με αποτέλεσμα να χάνονται η ποιότητα και το νόημα της αναζήτησης στην ταξιδιωτική εμπειρία.

8. Μαζικότητα του ΟΜΤΔ

Τα τουριστικά πακέτα προορίζονται για ευρεία κατανάλωση από έναν μεγάλο αριθμό καταναλωτών - τουριστών. Επίσης, η μετακίνηση των επισκεπτών προς και εντός των τουριστικών προορισμών γίνεται μαζικά. Αυτή η μαζικότητα θεωρήθηκε ότι αποτελεί την βασική αιτία υποβάθμισης πολλών τουριστικών προορισμών, ιδιαίτερα όταν υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα και τουριστική χωρητικότητά τους.

9. Οργάνωση

Βασικό χαρακτηριστικό του τουριστικού πακέτου και των ταξιδιών που προσφέρονται στον ΟΜΤΔ είναι η απόλυτη οργάνωση διαδικασιών, δραστηριοτήτων και λειτουργιών από τη στιγμή της αναχώρησης έως τη στιγμή της επιστροφής.

10. Δυσμενείς επιπτώσεις

Η έλλειψη ελέγχου και προγραμματισμού που συνοδεύει την ανάπτυξη του ΟΜΤΔ οφείλεται για μία σειρά από δυσμενείς επιπτώσεις στις περιοχές ή χώρες υποδοχής. Στις κοινωνικές επιπτώσεις μπορούν να αναφερθούν α) η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού στα μεγάλα αστικά κέντρα και η συνακόλουθη ερημοποίηση των τουριστικών περιοχών κατά τους μη καλοκαιρινούς μήνες, β) οι αλλαγές στα ήθη και έθιμα, γ) προβλήματα κοινωνικής ανομίας και δ) οι επιβαρύνσεις και τα προβλήματα στη λειτουργία των οικισμών κατά τις περιόδους αιχμής (φόρτιση των υποδομών, στάθμευση, κυκλοφορία, θόρυβος). Στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις διακρίνονται α) η μόλυνση και ρύπανση των φυσικών πόρων, ιδιαίτερα σε οικολογικά ευαίσθητες περιοχές, β) η ανεξέλεγκτη και άναρχη τουριστική ανάπτυξη και γ) τα προβλήματα από τις συγκρούσεις χρήσεων γης. Σε ότι αφορά τις πολιτισμικές επιπτώσεις, έχει παρατηρηθεί α) η εμπορευματοποίηση στοιχείων της τοπικής παράδοσης, β) οι τάσεις μιμητισμού του σύγχρονου δυτικού τρόπου ζωής από κατοίκους αναπτυσσόμενων χωρών και γ) η επιβάρυνση περιοχών ή πόρων με ιδιαίτερη πολιτισμική και ιστορική σημασία. Τέλος, προκαλούνται αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις όπως α) εποχική απασχόληση, β) υποαπασχόληση της τουριστικής προσφοράς που ζημιώνει τις επιχειρήσεις, γ) εξάρτηση της τοπικής ή εθνικής οικονομίας από τη διεθνή ζήτηση και τους τουρ οπερέιτορ και δ) εγκατάλειψη άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων (π.χ. του πρωτογενή τομέα) λόγω του τουρισμού.

Οι παραπάνω δυσμενείς επιπτώσεις, καθώς και η γενική αντίληψη ότι η πλήρης υιοθέτηση του ΟΜΤΔ από τις τουριστικές περιοχές / χώρες είναι πιθανό να οδηγήσει σε μείωση της τουριστικής ζήτησης (λόγω του έντονου εγχώριου ή διεθνούς ανταγωνισμού) ή σε προσέλκυση χαμηλότερης ποιότητας τουρισμού, ανάγκασε πολλούς επιστήμονες, φορείς και οργανισμούς, ιδιαίτερα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, να αμφισβητήσουν και να ασκήσουν έντονη κριτική σε αυτό το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης. Αντίθετα, αναζητήθηκε ένα νέο πρότυπο που να είναι σύμφωνο με τις αρχές της βιωσιμότητας και όπου οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού να μπορούν να παίξουν, ιδιαίτερα στο πλαίσιο μιας συνδυασμένης ανάπτυξης, καταλυτικό ρόλο (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

Η Φαρσάρη (2009) αναφέρει ότι στη γνωσιακή πλατφόρμα του Jafari και στο τέταρτο στάδιο του εξελικτικού μοντέλου της Clarke αναγνωρίζεται ότι όλες οι μορφές τουρισμού (ακόμα και ο μαζικός) μπορούν εν δυνάμει να είναι σύμφωνες με τις αρχές της αειφορίας και ότι όλες θα πρέπει να έχουν στόχο τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, απαιτείται οργανωμένος και προσεκτικός σχεδιασμός της ανάπτυξης.

3.2 Οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Μετά το 1980 εμφανίστηκε στη τουριστική βιομηχανία ένας αριθμός νέων τουριστικών προϊόντων, οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού (EEMT), που προστέθηκαν στον ήδη καθιερωμένο τότε ΟΜΤΔ¹¹. Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι ορισμένα από αυτά τα προϊόντα προϋπήρχαν και είχαν ικανή ζήτηση, όπως ο εκθεσιακός και ο συνεδριακός τουρισμός. Όμως, η αλματώδης αύξηση της ζήτησης και του αριθμού τους, η συνεχής εξειδίκευση και τμηματοποίηση των προσφερόμενων υποδομών και υπηρεσιών τους, και η διαμόρφωσή τους ως εξειδικευμένα προϊόντα με ειδική προσφορά και ζήτηση έλαβε χώρα από το 1980 και μετά. Τα χαρακτηριστικά των EEMT είναι τα ακόλουθα (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011):

1. Βιώσιμος σχεδιασμός της ανάπτυξης

Σε αντίθεση με την έλλειψη ελέγχου και προγραμματισμού της ανάπτυξης στον ΟΜΤΔ, ο βιώσιμος σχεδιασμός της ανάπτυξης μέσω των EEMT στοχεύει στη θέσπιση ορίων στην ανάπτυξη και υλοποίηση χρησιμοποιώντας, με βάση τους πόρους που διαθέτει η περιοχή και τις συνέργειες που μπορεί να προκύψουν από αυτούς, μία ποικιλία δραστηριοτήτων μικρής και μεσαίας κλίμακας σε τοπικό επίπεδο (τοπικό πλέγμα αναπτυξιακών δραστηριοτήτων) οι οποίες ανταποκρίνονται στα διαφορετικά κίνητρα της ζήτησης. Με αυτό το πρότυπο ανάπτυξης εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα του τοπικού τουριστικού προϊόντος καθώς επιδιώκεται η ισορροπία ανάμεσα στην οικονομία, την κοινωνία, το περιβάλλον και τον πολιτισμό, και παράλληλα διαμορφώνονται οι διαδικασίες ανατροφοδότησης και ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης.

2. Υποδομές ενταγμένες στην τοπική κλίμακα

Στην περίπτωση των EEMT χρησιμοποιούνται υποδομές μικρής ή μεσαίας έκτασης στην τοπική κλίμακα λαμβάνοντας υπόψη την τουριστική χωρητικότητα και φέρουσα

¹¹ Ο ΟΜΤΔ εμφανίστηκε μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

ικανότητα της περιοχής. Ασφαλώς, υπάρχουν και περιπτώσεις όπου η ανάπτυξη των ΕΕΜΤ απαιτεί γενικές υποδομές ή / και ειδικές τουριστικές υποδομές μεγάλων επενδύσεων (π.χ. μαρίνες, γήπεδα γκολφ, συνεδριακά κέντρα).

3. Ειδικά κίνητρα: διαφορετικά προϊόντα ΕΕΜΤ

Τα ειδικά κίνητρα των τουριστών για ταξίδια διαμορφώνουν μία σειρά από τουριστικά προϊόντα στις ΕΕΜΤ. Βέβαια, τα προϊόντα αυτά για να είναι αυτόνομα θα πρέπει – εκτός από το ειδικό κίνητρο – να διαθέτουν δυναμική ζήτηση, ειδικές υποδομές και δραστηριότητες, συχνά ειδικό θεσμικό πλαίσιο, υπαρκτή διαφημιστική εικόνα, εξειδικευμένους προορισμούς και ανθρώπινο δυναμικό. Ταυτόχρονα με τα ειδικά προϊόντα μπορούν να προκύψουν και ομάδες τουριστικών προϊόντων (πλέγματα δραστηριοτήτων) με βάση ομοειδή / συναφή κίνητρα που ικανοποιούν.

4. Ενεργητικές διακοπές (συνδυασμός ομάδας κινήτρων)

Οι τουρίστες των ΕΕΜΤ (και ειδικότερα των εναλλακτικών μορφών) επιλέγουν έναν προορισμό με βάση ένα κυρίαρχο κίνητρο, αλλά παράλληλα αναπτύσσουν στην περιοχή που επισκέπτονται και άλλες ενεργητικές δραστηριότητες (με βάση κάποια άλλα κίνητρα), εμπλουτίζοντας έτσι την ταξιδιωτική τους εμπειρία. Πρόκειται, επομένως, για «πολυκίνητρικούς τουρίστες» οι οποίοι κάνουν «ενεργητικές διακοπές» σε αντίθεση με τις «παθητικές διακοπές» των τριών ‘s’ (sea, sun, sand).

5. Ανάπτυξη «πλέγματος» δραστηριοτήτων σε τοπικό επίπεδο

Οι περιοχές που διαθέτουν τις κατάλληλες υποδομές, υπηρεσίες και δραστηριότητες μπορούν να αναπτύξουν μία ομάδα τουριστικών προϊόντων ΕΕΜΤ που απευθύνονται σε τουρίστες με ομοειδή / συναφή κίνητρα. Για παράδειγμα, εάν οι επισκέπτες ενδιαφέρονται για περιβάλλον - φυσιολατρία και υγιεινή διαβίωση, μπορεί (αν φυσικά υπάρχουν οι κατάλληλοι πόροι) να αναπτυχθεί ένα πλέγμα δραστηριοτήτων ΕΕΜΤ που να περιλαμβάνει οικολογικό, αθλητικό, εκπαιδευτικό και τουρισμό ευεξίας.

6. Σύνδεση τοπικότητας και περιβάλλοντος (φυσικού και δομημένου)

Πολλές περιοχές που δε διαθέτουν τους φυσικούς πόρους ήλιο, θάλασσα και ακτογραμμή ή ένα χιονοδρομικό κέντρο, απαραίτητα για την ανάπτυξη του θερινού ή χειμερινού μαζικού τουρισμού αντίστοιχα, μπορούν να μετατραπούν σε τουριστικούς προορισμούς αξιοποιώντας και αναδεικνύοντας άλλους τοπικούς πόρους όπως η τοπική ιστορία, η παράδοση και ο πολιτισμός, και προστατεύοντας παράλληλα το φυσικό ή δομημένο περιβάλλον τους.

7. Μεγάλη ποικιλία χωρικών επιλογών

Η μεγάλη ποικιλία των τουριστικών προϊόντων των ΕΕΜΤ αυξάνει ταυτόχρονα τις χωρικές επιλογές των τουριστών. Έτσι, σε αντίθεση με τον ΟΜΤΔ που αναπτύσσεται μόνο σε παραθαλάσσιες, νησιωτικές, και συχνά ορεινές περιοχές, οι ΕΕΜΤ αναπτύσσονται επίσης σε αγροτικές, απομονωμένες και περιμετρικές περιοχές, σε αστικά κέντρα και περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ΕΕΜΤ συμβάλλουν σε μία ορθολογικότερη χωρική κατανομή της τουριστικής ζήτησης.

8. Ταξίδια όλο το χρόνο

Εκτός από την μεγάλη ποικιλία χωρικών επιλογών, τα τουριστικά προϊόντα των ΕΕΜΤ επιτρέπουν στους τουρίστες να πραγματοποιούν ταξίδια όλο το χρόνο, σε αντίθεση με τα ταξίδια του ΟΜΤΔ που γίνονται σχεδόν στο σύνολό τους το καλοκαίρι και το χειμώνα. Έτσι, οι ΕΕΜΤ συμβάλλουν στην άμβλυνση της εποχικότητας, στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και κατ' επέκταση σε μία ορθολογικότερη χρονική κατανομή της τουριστικής ζήτησης.

9. Αναζήτηση ποιοτικών ταξιδιωτικών εμπειριών

Σε αντίθεση με τον ΟΜΤΔ, όπου το τουριστικό προϊόν τυποποιείται και ομογενοποιείται και η ταξιδιωτική εμπειρία εμπορευματοποιείται, οι τουρίστες των ΕΕΜΤ (και ιδιαίτερα των εναλλακτικών μορφών) αναζητούν ποιοτικές - αυθεντικές εμπειρίες στο ταξίδι τους. Έτσι για παράδειγμα, έρχονται σε επαφή με την τοπική κοινωνία μέσω της συμβίωσης ή διαβίωσης για αρκετό χρονικό διάστημα με τους ντόπιους κατοίκους, συμμετέχουν σε τοπικές παραδοσιακές και παραγωγικές δραστηριότητες, μαθαίνουν την ιστορία και δείχνουν ενδιαφέρον για την παράδοση και τη λαογραφία της περιοχής που επισκέπτονται.

10. Αυτονομία στην οργάνωση (επιχειρήσεις, τουρίστες, διαδίκτυο, φορείς ΟΤΑ)

Οι τουρίστες των ΕΕΜΤ έχουν μεγαλύτερο βαθμό ελευθερίας και αυτονομίας στον τρόπο οργάνωσης και διεξαγωγής του ταξιδιού τους σε σχέση με εκείνους του ΟΜΤΔ. Έτσι, μπορούν να επιλέξουν μόνοι τους τη διάρκεια παραμονής τους, το κατάλυμα στο οποίο θα διανυκτερεύσουν, ποιες περιοχές θα επισκεφτούν και τις δραστηριότητες που θα συμμετάσχουν. Επιπρόσθετα, η οργάνωση των ταξιδιών δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο των τουρ οπερέιτορ και των ταξιδιωτικών πρακτορείων, αλλά σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν, εκτός από τους παραπάνω με εξειδικευμένο πλέον χαρακτήρα, και οι ίδιοι οι τουρίστες, το διαδίκτυο, οι επιχειρήσεις παροχής των

τουριστικών προϊόντων και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης που σχετίζονται με την ανάπτυξη των ΕΕΜΤ.

Η Φαρσάρη (2009) αναφέρει ότι για τους όρους *εναλλακτικός τουρισμός* και *τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων* έχουν εκφραστεί διαφορετικές ερμηνείες και ότι υπάρχει ασάφεια μεταξύ των δύο αυτών όρων χωρίς να υπάρχουν κοινά αποδεκτοί ορισμοί. Έτσι, υπάρχουν συγγραφείς που θεωρούν τον εναλλακτικό τουρισμό διαμετρικά αντίθετο του μαζικού, άλλοι ότι είναι ταυτόσημος με τις ειδικές μορφές, ενώ άλλοι κάνουν διάκριση μεταξύ εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού. Στις δύο ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται ξεχωριστά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εναλλακτικού τουρισμού και του τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων.

3.2.1 Ο εναλλακτικός τουρισμός

Ο εναλλακτικός τουρισμός θεωρείται ότι βρίσκεται στον αντίποδα του μαζικού τουρισμού. Σε αντίθεση με τον δεύτερο, σέβεται το περιβάλλον, τον πολιτισμό της κοινωνίας υποδοχής και τις ανάγκες της κοινότητας φιλοξενίας. Προσελκύει τουρίστες που αποστρέφονται τον ΟΜΤΔ, έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο, είναι πιο ευαίσθητοι και συνειδητοποιημένοι σε θέματα περιβάλλοντος και πολιτισμού, διεγείρονται από το αίσθημα της περιήγησης, και αναζητούν την κουλτούρα, τις αξίες και τον τρόπο ζωής των κατοίκων στον τόπο προορισμού (Βενετσανοπούλου, 2006; Αποστολόπουλος και Σδράλη, 2009; Λαγός, 2018). Ο τουρίστας είναι περισσότερο ελεύθερος και αυτόνομος στον τρόπο οργάνωσης και διεξαγωγής του ταξιδιού του (Τσάρτας και Κοκκώσης, 1999; Βαρβαρέσος, 2000; Λαγός, 2018). Για το λόγο αυτό, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι λιγότερο εξαρτημένες από τους τουρ οπερέιτορ (Τσάρτας και Κοκκώσης, 1999; Λαγός, 2018).

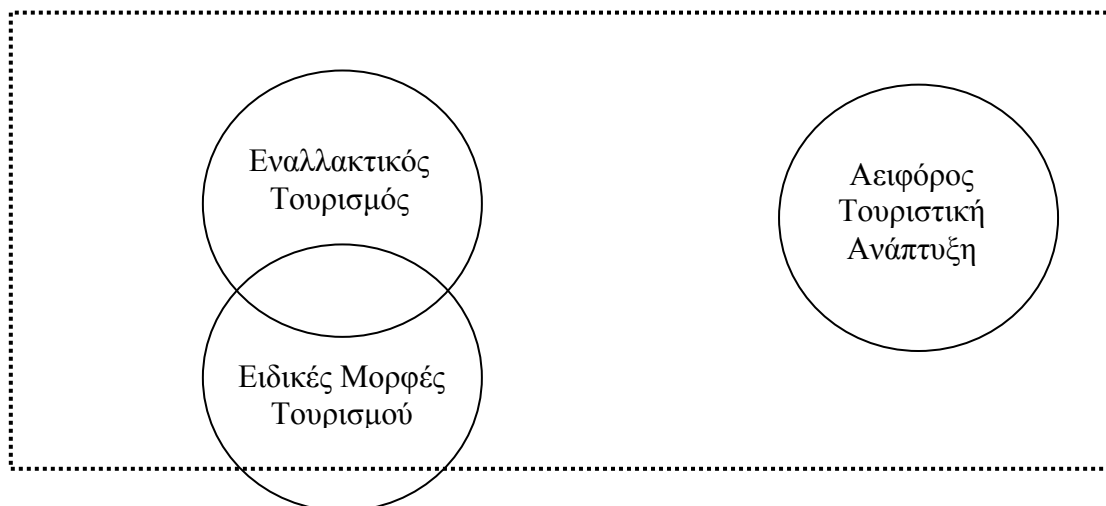
Ο εναλλακτικός τουρισμός χρησιμοποιεί μικρής κλίμακας υποδομές με σεβασμό στα όρια και τις δυνατότητες της περιοχής, προκαλώντας έτσι λιγότερες αρνητικές επιπτώσεις. Ένα άλλο χαρακτηριστικό του είναι ότι ο σχεδιασμός της ανάπτυξης προέρχεται και από τον τοπικό πληθυσμό ή / και τους τοπικούς φορείς (τοπική - ενδογενής ανάπτυξη), με συνέπεια αυτό το πρότυπο ανάπτυξης να έχει μεγαλύτερες πιθανότητες ευνοϊκής αποδοχής καθότι εξασφαλίζει τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (Βενετσανοπούλου, 2006; Φαρσάρη, 2009; Αποστολόπουλος και Σδράλη, 2009). Επίσης, τα οικονομικά οφέλη παραμένουν ως επί το πλείστον στην τοπική κοινωνία επειδή οι περισσότερες επιχειρήσεις είναι τοπικές, σε αντίθεση με τον

μαζικό τουρισμό όπου τα δημιουργούμενα εισοδήματα διαρρέουν συχνά προς άλλες περιοχές ή χώρες (Βενετσανοπούλου, 2006; Αποστολόπουλος και Σδράλη, 2009). Παρόλα αυτά έχει ασκηθεί κριτική στον εναλλακτικό τουρισμό ότι α) σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό τις υποδομές και τα συστήματα του μαζικού τουρισμού, β) δημιουργούνται διαρροές από την τοπική οικονομία, γ) χρησιμοποιείται για λόγους μάρκετινγκ η λέξη «εναλλακτικός» και δ) εάν δεν υπάρξει προσεκτικός σχεδιασμός υπάρχει ο κίνδυνος να μετατραπεί και ο ίδιος σε μαζικό (Φαρσάρη, 2009).

Οι κυριότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού σύμφωνα με τον Λαγό (2018) είναι οι ακόλουθες:

1. Αγροτουρισμός (agrotourism).
2. Τουρισμός υπαίθρου (outdoor tourism).
3. Αθλητικός τουρισμός (sports tourism).
4. Περιηγητικός τουρισμός (sight-seeing tourism).
5. Θαλάσσιος τουρισμός (marine / maritime tourism).
6. Οικοτουρισμός ή οικολογικός τουρισμός (ecotourism or ecological tourism).
7. Πολιτιστικός τουρισμός (cultural tourism).
8. Ορεινός τουρισμός (mountain tourism).
9. Χειμερινός τουρισμός (winter tourism).
10. Ορειβατικός τουρισμός (mountaineering tourism).
11. Τουρισμός περιπέτειας (adventure tourism).
12. Αργός τουρισμός (slow tourism).

Οι Τσάρτας και Κοκκώσης (1999) και Βαρβαρέσος (2000) θεωρούν ότι οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν τμήμα των ειδικών μορφών, που όμως, σύμφωνα με τους πρώτους, συνδέονται με συγκεκριμένα θέματα όπως φυσιολατρία, ταξίδια περιπέτειας, αθλητισμός, περιήγηση, περιβάλλον, γνωριμία με την τοπική παράδοση. Ο Σφακιανάκης (2000) θεωρεί ως εναλλακτικές μορφές τουρισμού εκείνες τις μορφές που δεν αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο ποσοστό της τουριστικής δραστηριότητας και δεν απασχολούν το μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής υποδομής σε έναν τόπο υποδοχής επισκεπτών. Συνεπώς, μία μορφή τουρισμού (π.χ. παράκτιος) μπορεί να είναι κύρια ή επικρατούσα σε μία χώρα, και εναλλακτική σε μία άλλη, ανάλογα με τους φυσικούς πόρους που διαθέτουν. Στη συνέχεια χωρίζει όλες τις δυνατές μορφές τουρισμού σε «κατηγορίες τουρισμού», οι οποίες περιλαμβάνουν μορφές με κοινά χαρακτηριστικά.

Σχήμα 3.1 Η σχέση μεταξύ εναλλακτικού τουρισμού, ειδικών μορφών τουρισμού και αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης (Φαρσάρη, 2009, σελ. 51)

Η Φαρσάρη (2009), αντίθετα, υποστηρίζει ότι «ο εναλλακτικός τουρισμός είναι προτιμότερο να αντιμετωπίζεται ως μία αναπτυξιακή στρατηγική με συγκεκριμένους στόχους και αρχές παρά ως ένα προϊόν ή μορφή τουρισμού» (σελ. 49) και ότι «κάποιες ειδικές μορφές τουρισμού μπορεί να είναι ταυτόχρονα και εναλλακτικός τουρισμός ενώ κάποιες άλλες όχι» (σελ. 50). Εάν η εναλλακτική αυτή τουριστική ανάπτυξη συμβαδίζει με τις αρχές της αειφορίας, τότε αναπαρίσταται ως ένα υποσύνολο της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, καθόσον η τελευταία μπορεί να επιτευχθεί και μέσω άλλων μορφών τουρισμού, ακόμα και από τον μαζικό (Σχήμα 3.1).

3.2.2 Ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων

Ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων «είναι μια εξειδικευμένη μορφή τουρισμού που περιλαμβάνει ομαδικές ή ατομικές μετακινήσεις ανθρώπων που θέλουν να αναπτύξουν ειδικά ενδιαφέροντα και να επισκεφθούν αξιοθέατα και μέρη που συνδέονται με ένα συγκεκριμένο θέμα» και «υπάρχει όταν το κίνητρο και η απόφαση του ταξιδιώτη βασίζονται πρωταρχικά σε ένα ειδικό ενδιαφέρον» (Λαγός, 2018, σελ. 68). Συνεπώς, το κίνητρο των τουριστών δεν είναι τόσο το να κάνουν υπεύθυνο τουρισμό, όσο το να λάβουν μέρος σε κάποια δραστηριότητα ή να επισκεφθούν έναν συγκεκριμένο τόπο / σημείο προκειμένου να ικανοποιήσουν το ειδικό ενδιαφέρον τους (Jafari 2000 στη Φαρσάρη, 2009). Το ειδικό αυτό ενδιαφέρον, που αποτελεί τον κύριο σκοπό και πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού, μπορεί στην πράξη να αναφέρεται α) σε κάποια δραστηριότητα (π.χ. αθλητισμός, συνέδριο), β) σε κάποια γεωγραφική περιοχή (π.χ.

τροπικό δάσος, έρημος, πόλη με ιδιαίτερο πολιτιστικό ενδιαφέρον) και γ) σε ομάδες ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά (π.χ. ηλικιωμένοι, άτομα με ειδικές ανάγκες, ομοφυλόφιλοι), όπου οι μικροί και μεγάλοι εξειδικευμένοι οργανωτές ταξιδιών αναλαμβάνουν να ικανοποιήσουν τις ανάλογες επιθυμίες (Trauer 2006 στη Φαρσάρη, 2009). Τέλος, σύμφωνα πάλι με τους παραπάνω συγγραφείς (Jafari και Trauer), πολλές από τις ειδικές μορφές τουρισμού (π.χ. συνεδριακός, τουρισμός κρουαζιέρας) μπορεί να είναι μαζικού χαρακτήρα.

Οι κυριότερες ειδικές μορφές τουρισμού που έχουν αναπτυχθεί είναι οι εξής (Λαγός, 2018):

1. Κοινωνικός τουρισμός (social tourism).
2. Τουρισμός υγείας (health tourism).
3. Εκπαιδευτικός τουρισμός (educational tourism).
4. Θρησκευτικός τουρισμός (religious tourism).
5. Συνεδριακός τουρισμός (congress / convention tourism).
6. Εκθεσιακός τουρισμός (exhibition tourism).
7. Τουρισμός κινήτρων (incentive tourism).
8. Επαγγελματικός τουρισμός (business travel / tourism).
9. Θεματικός τουρισμός (theme tourism).
10. Αστικός τουρισμός ή τουρισμός των πόλεων (urban / city tourism).

Η Βενετσανοπούλου (2006) θεωρεί ως ειδική μορφή τουρισμού και τον τουρισμό παραχείμασης¹².

¹² Η μορφή αυτή μπορεί να θεωρηθεί ως υποπροϊόν του κοινωνικού τουρισμού (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

4.1 Ο αθλητικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού

Ο αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνει δύο από τους μαζικότερους κοινωνικούς θεσμούς: τον τουρισμό και τον αθλητισμό. Η εμφάνισή του σε πρώιμο στάδιο συναντάται σε διάφορους πολιτισμούς - περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας (βλέπε Zauhar, 2004), με πιο γνωστή τους Ολυμπιακούς Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα όπου οι πόλεις - κράτη σταματούσαν τους πολέμους ώστε να μπορούν οι πολίτες να ταξιδεύσουν για να παρακολουθήσουν ή να συμμετάσχουν στους αγώνες. Από τα τέλη του 21^{ου} αιώνα έλαβε μαζικές διαστάσεις, με αποτέλεσμα στις μέρες μας να αποτελεί μία ξεχωριστή και δυναμική μορφή τουρισμού.

Όμως, ο αθλητικός τουρισμός είναι δύσκολο να οριοθετηθεί επειδή περιλαμβάνει αθλητικές δραστηριότητες που κάλλιστα μπορούν να ανήκουν και να αποτελέσουν αντικείμενο έρευνας σε άλλες μορφές τουρισμού. Έτσι, για παράδειγμα, περιλαμβάνει αθλητικές διοργανώσεις που συγκαταλέγονται στον τουρισμό διοργανώσεων (event tourism), αθλήματα περιπέτειας που τοποθετούνται και στον τουρισμό περιπέτειας, ορειβασία που αποτελεί είτε ξεχωριστή μορφή τουρισμού (ορειβατικός τουρισμός) είτε υπάλληλη έννοια του ορεινού τουρισμού, χιονοδρομικά (και παγοδρομικά) αθλήματα που συχνά συμπεριλαμβάνονται στον χιονοδρομικό ή χειμερινό τουρισμό, θαλάσσια αθλήματα που συμπίπτουν με τον θαλάσσιο / παράκτιο τουρισμό ή τον τουρισμό θαλάσσιων αθλημάτων, ακόμα και κρουαζιέρες με θεματολογία τον αθλητισμό που αποτελούν εξειδικευμένο προϊόν του τουρισμού κρουαζιέρας. Η επικάλυψη αυτή επιβεβαιώνει τη συνάφεια που μπορεί να προκύψει μεταξύ διάφορων μορφών τουρισμού, που στη προκειμένη περίπτωση ικανοποιούν ένα βασικό κίνητρο που είναι η άθληση ή ο αθλητισμός γενικότερα.

Εάν θα θέλαμε να κάνουμε διάκριση μεταξύ εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού, τότε λαμβάνοντας υπόψη την ποικιλομορφία του αθλητικού τουρισμού και την ανάλυση που προηγήθηκε στο Κεφάλαιο 3, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο αθλητικός τουρισμός μπορεί να χαρακτηριστεί είτε ως εναλλακτική, είτε ως ειδική μορφή τουρισμού. Εναλλακτική, επειδή ορισμένες αθλητικές δραστηριότητες, όπως η ιππασία, η ορειβασία, η πεζοπορία, η αυτόνομη κατάδυση, η ποδηλασία δρόμου / βουνού και πολλά από τα αθλήματα περιπέτειας, είναι ήπιας μορφής και

αντίθετες προς το πρότυπο ανάπτυξης του ΟΜΤΔ. Ειδικότερα, α) δεν απαιτούν υποδομές μεγάλης κλίμακας, β) οι επισκέπτες σέβονται το περιβάλλον και έρχονται συχνά σε επαφή με την τοπική κοινωνία, γ) η συμμετοχή εξειδικευμένων οργανωτών ταξιδιών στην παροχή των τουριστικών προϊόντων είναι μικρή και δ) τα οικονομικά οφέλη παραμένουν (τις περισσότερες φορές) στην τοπική κοινωνία. Ταυτόχρονα, όμως, υπάρχουν και αθλητικές δραστηριότητες, όπως το γκολφ, τα χιονοδρομικά αθλήματα, οι αθλητικές διοργανώσεις και οι κρουαζιέρες με θεματολογία τον αθλητισμό, που χαρακτηρίζονται από τα κοινά ειδικά ενδιαφέροντα των τουριστών και παράλληλα προσεγγίζουν ορισμένα χαρακτηριστικά του μαζικού τουρισμού. Συγκεκριμένα, α) απαιτούν γενικές, και ειδικές τουριστικές, υποδομές μεγάλης κλίμακας (που μπορεί να επιβαρύνουν το περιβάλλον) και β) περιλαμβάνουν μαζικές μετακινήσεις επισκεπτών μέσω οργανωμένων καναλιών διανομής (εξειδικευμένοι οργανωτές ταξιδιών και ταξιδιωτικοί πράκτορες).

Παρόλα αυτά, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο όρος *ειδικές μορφές τουρισμού* χρησιμοποιείται για την περιγραφή των εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού και αναφέρεται σε κάθε μορφή τουρισμού που η ανάπτυξή της συνδέεται με μια αμφίδρομη ενεργοποίηση της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς και με επίκεντρο τουλάχιστον ένα βασικό ή ειδικό κίνητρο (Λαγός, 2018). Τα κίνητρα αυτά εξετάζονται στην περίπτωση του αθλητικού τουρισμού, όπου γίνεται διάκριση μεταξύ αθλητικών τουριστών (κυρίως κίνητρο της επίσκεψης σε έναν προορισμό ο αθλητισμός) και αθλούμενων τουριστών (δευτερεύουσα δραστηριότητα στην επίσκεψη ο αθλητισμός). Έτσι, στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιείται ο όρος *ειδικές μορφές τουρισμού*, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κάποιες δραστηριότητες του αθλητικού τουρισμού δεν είναι ταυτόχρονα και εναλλακτικός τουρισμός (βλέπε και Σχήμα 3.1).

4.2 Λόγοι ανάπτυξης του αθλητικού τουρισμού

Οι Kurtzman και Zauhar (1993, 1995) διακρίνουν πέντε κύριους λόγους οι οποίοι συνέβαλαν στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού:

1. Η παγκόσμια δημοσιότητα που λαμβάνουν οι αθλητικές διοργανώσεις, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Επίσης, αρκετοί φίλαθλοι έχουν την τάση να ακολουθούν τις αγαπημένες/ους ομάδες και αστέρες του αθλητισμού.
2. Η γενική αντίληψη ότι η καλή υγεία και σωματική κατάσταση επιτυγχάνεται μέσω της άθλησης, που έχει επικρατήσει κυρίως στις ΗΠΑ και σε χώρες της Δυτικής

Ευρώπης, δημιούργησε μεγάλο ενδιαφέρον για ανάμειξη και συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες.

3. Η αλληλεπίδραση που δημιουργείται μεταξύ αθλητισμού και τουρισμού, όπως η συνεισφορά στην εφαρμογή αναπτυξιακών σχεδίων, η προώθηση της φιλίας και της κατανόησης μεταξύ ανθρώπων και κοινωνιών σε εθνικό ή παγκόσμιο επίπεδο, οδήγησε τους υπεύθυνους άσκησης πολιτικής στο να ενθαρρύνουν και να ενισχύσουν την ανάπτυξη αθλητικών δραστηριοτήτων.
4. Η τάση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια να πραγματοποιούν οι τουρίστες περισσότερα ταξίδια κατά τη διάρκεια του έτους, αλλά με μικρότερη χρονική διάρκεια. Έτσι, μπορούν να ασχοληθούν ενεργά ή να παρακολουθήσουν αθλητικές δραστηριότητες σε περισσότερες από μία τοποθεσίες το χρόνο.
5. Η μεγάλη ανάπτυξη στα δίκτυα μεταφορών και επικοινωνιών διευκόλυνε την κινητικότητα των αθλητικών τουριστών.

Ο Kurtzman (2005b) προσθέτει ακόμα το αυξημένο ενδιαφέρον που υπάρχει για τα αθλήματα περιπέτειας (ή ακραία αθλήματα), όπου οι κάτοικοι θέλουν να αλλάξουν περιβάλλον για να ζήσουν μοναδικές εμπειρίες. Η Gibson (1998b) ισχυρίζεται ότι ο αυξημένος ανταγωνισμός μεταξύ των προορισμών για να κερδίσουν σημαντικό μερίδιο σε αυτή τη μορφή τουρισμού έφερε τον αθλητικό τουρισμό στο προσκήνιο. Έτσι, ο αθλητικός τουρίστας σήμερα έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα σε πολλά είδη αθλητικών δραστηριοτήτων και προορισμούς. Τέλος, οι Swart και Bob (2007) πιστεύουν ότι η αυξημένη ζήτηση για τηλεοπτικές μεταδόσεις, καθώς και τα μεγάλα χρηματικά ποσά που δίνονται από εταιρίες για χορηγίες σε ομάδες και αθλητικές διοργανώσεις, συνέβαλαν στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού.

4.3 Εννοιολογικό περιεχόμενο και ορισμοί

Για το εννοιολογικό περιεχόμενο του αθλητικού τουρισμού δεν υπάρχει μία κοινά αποδεκτή άποψη στη τουριστική βιβλιογραφία, με αποτέλεσμα να έχουν προταθεί διάφοροι ορισμοί από ακαδημαϊκούς και ερευνητές (για μία μετα-επισκόπηση επί του θέματος βλέπε και Van Rheenen, Cernaianu και Sobry (2017)). Αρχικά, ο Hall (1992) αναγνωρίζει ότι ο αθλητικός τουρισμός είναι μία μορφή τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων, που αφορά «ταξίδια για μη εμπορικούς λόγους [αλλά] για συμμετοχή ή παρακολούθηση αθλητικών δραστηριοτήτων μακριά από την περιοχή κατοικίας» (p. 194). Μάλιστα, εκφράζει την άποψη ότι συσχετίζεται με τις «ιδιαιτέρως

ταυτότητας» διοργανώσεις (hallmark events), τον τουρισμό περιπέτειας, και τον τουρισμό ευεξίας.

Το Διεθνές Συμβούλιο Αθλητικού Τουρισμού (Sports Tourism International Council) χρησιμοποίησε έναν πιο ευρύ ορισμό, που είναι «η χρήση του αθλητισμού ως μέσο για τουριστικές δραστηριότητες». Με άλλα λόγια, «ο αθλητισμός χρησιμοποιείται ως μέσο για να προσελκύσει τουρίστες» (Kurtzman, 1995, pp. 6-7). Στη συνέχεια, ο αθλητικός τουρισμός διαχωρίστηκε σε πέντε κατηγορίες (ή τομείς από τη μεριά της προσφοράς): α) αθλητικά τουριστικά θέλγητρα, β) αθλητικά τουριστικά θέρετρα, γ) αθλητικές τουριστικές κρουαζιέρες, δ) αθλητικές τουριστικές εκδρομές, και ε) αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις (βλέπε και Ενότητα 4.4.1). Από τη μεριά της ζήτησης, οι αθλητικοί τουρίστες είναι «εκείνα τα άτομα που το ταξίδι τους (εκτός της περιοχής κατοικίας τους) ‘επηρεάζεται πρωτίστως από τον αθλητισμό’ – προκειμένου να επισκεφθούν αθλητικούς χώρους, να παρευρεθούν / συμμετάσχουν σε αθλητικές διοργανώσεις, να παρακολουθήσουν αθλητικές δραστηριότητες, να μάθουν πιο πολλά για τον αθλητισμό ή να βελτιώσουν τις ικανότητές τους, να ζήσουν την εμπειρία της ατμόσφαιρας μιας μεγάλης διοργάνωσης, του περιβάλλοντος μιας αθλητικής δραστηριότητας, της συνάντησης με έναν άνθρωπο από το χώρο του αθλητισμού, κλπ.» (Kurtzman, 2005b, p. 49).

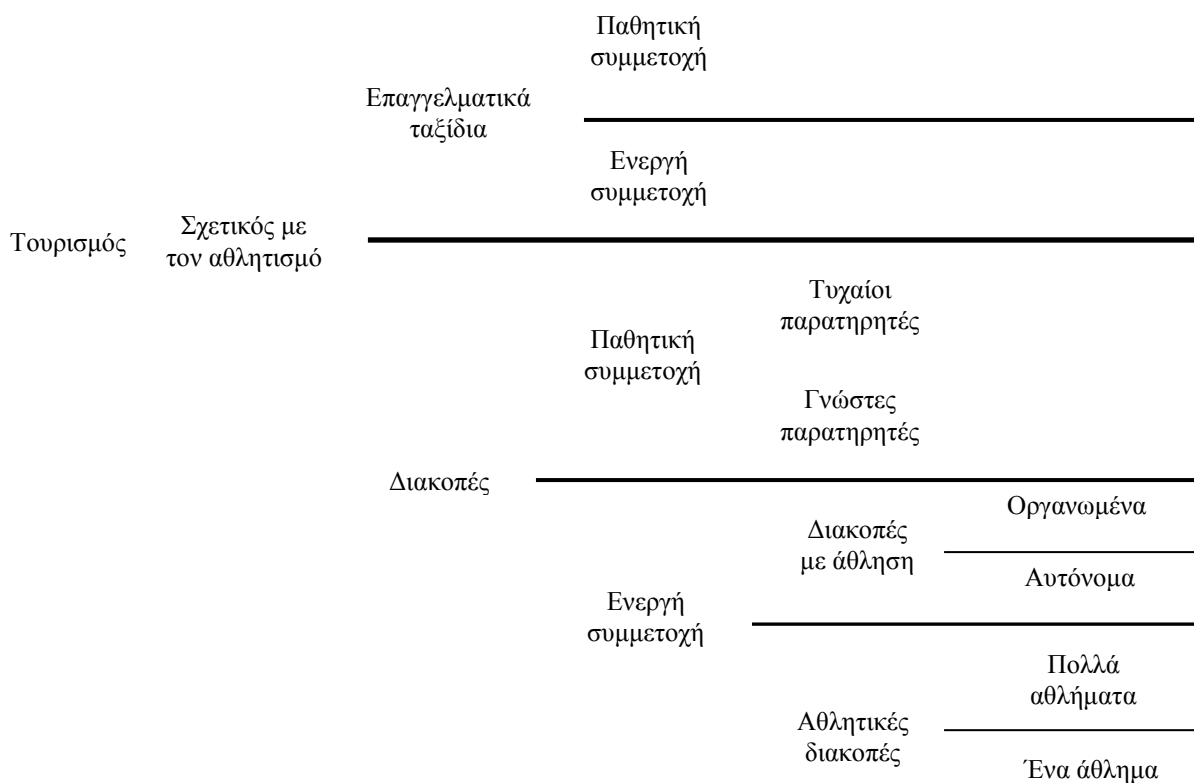
Οι Gammon και Robinson (1997), και Robinson και Gammon (2004), αναπτύσσουν ένα εννοιολογικό πλαίσιο (παρουσιάζεται εκτενέστερα στην Ενότητα 4.5) όπου κάνουν διάκριση μεταξύ αθλητικού τουρισμού (sport tourism) και τουριστικού αθλητισμού (tourism sport). Σύμφωνα με αυτό, ο αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνει εκείνα τα άτομα ή / και ομάδες ανθρώπων που ταξιδεύουν προς, και διαμένουν (ή όχι), σε μέρη εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός τους και συμμετέχουν ενεργά ή παθητικά σε αθλητικές δραστηριότητες ανταγωνιστικού ή ψυχαγωγικού χαρακτήρα. Ο αθλητισμός αποτελεί το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού τους, αν και το τουριστικό στοιχείο μπορεί να λειτουργήσει ενισχυτικά στη συνολική εμπειρία. Στον τουριστικό αθλητισμό, αντίθετα, οι διακοπές ή οποιοσδήποτε άλλος λόγος επίσκεψης αποτελούν το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού και ο αθλητισμός είναι μια δευτερεύουσα δραστηριότητα.

Η Gibson (1998b) ορίζει τον αθλητικό τουρισμό ως «ταξίδι ελεύθερου χρόνου που μεταφέρει προσωρινά τα άτομα εκτός των κοινοτήτων όπου βρίσκονται οι κατοικίες τους για να συμμετάσχουν σε σωματικές δραστηριότητες, να παρακολουθήσουν σωματικές δραστηριότητες, ή να επισκεφθούν εν είδει προσκυνήματος θέλγητρα που σχετίζονται με σωματικές δραστηριότητες» (p. 49). Υπό αυτόν τον ορισμό, διακρίνει

τρεις βασικές κατηγορίες: α) τον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό, β) τον αθλητικό τουρισμό διοργανώσεων, και γ) τον αθλητικό τουρισμό νοσταλγίας (βλέπε και Ενότητα 4.4.2).

Η Delphy (1998) αναγνωρίζει ότι ο ορισμός του αθλητικού τουρισμού μπορεί να ποικίλει ανάλογα με τις διαφορετικές ερμηνείες που αποδίδονται στον αθλητισμό και στον τουρισμό. Όμοια με την Gibson, αναφέρει ότι αφορά «ταξίδια μακριά από την κατοικία για ενασχόληση με τον αθλητισμό, παρακολούθηση αθλημάτων, ή επίσκεψη σε αθλητικά θέλγητρα, συμπεριλαμβάνοντας ανταγωνιστικές και μη ανταγωνιστικές δραστηριότητες» (Delphy, 1998, p. 23). Στη συνέχεια, όπως ο Kurtzman (1995), διακρίνει πέντε κατηγορίες (θέλγητρα, θέρετρα, κρουαζιέρες, εκδρομές, και διοργανώσεις) τονίζοντας ότι κάθε μία από αυτές βρίσκεται σε άμεση ή έμμεση σχέση με άλλους τομείς του τουρισμού, όπως ο φυσιολατρικός, ο εκπαιδευτικός, ο τουρισμός υγείας, ο τουρισμός περιπέτειας, κ.α.

Οι Standeven και De Knop (1999) υποστηρίζουν ότι ο αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνει «όλες τις μορφές ενεργητικής και παθητικής ανάμειξης σε αθλητική δραστηριότητα, όπου η συμμετοχή είναι τυχαία ή οργανωμένη και γίνεται για μη εμπορικούς ή επαγγελματικούς / εμπορικούς λόγους, που απαιτούν ταξίδι μακριά από την τοποθεσία όπου βρίσκεται η κατοικία και ο χώρος εργασίας» (p. 12). Έτσι, η συμμετοχή μπορεί να πραγματοποιηθεί στις διακοπές ή σε ένα επαγγελματικό ταξίδι, και να είναι ενεργή ή παθητική (Σχήμα 4.1). Στην πρώτη περίπτωση (διακοπές), οι ενεργητικοί τουρίστες μπορούν να διακριθούν σε α) αυτούς που κάνουν αθλητικές διακοπές (sport activity holidays), όπου ο αθλητισμός είναι η κύρια αιτία του ταξιδιού και ασχολούνται με ένα συγκεκριμένο ή περισσότερα αθλήματα και β) αυτούς που κατά τη διάρκεια των διακοπών τους συμμετέχουν τυχαία σε αθλητικές δραστηριότητες (holiday sport activities), οργανωμένα ή αυτόνομα. Οι τουρίστες που συμμετέχουν παθητικά μπορούν να χωριστούν σε α) «γνώστες παρατηρητές» (connoisseur observers), όπως είναι οι θεατές, οι διαιτητές, οι κριτές, οι αγωνοδίκες, οι οποίοι έχουν εκτεταμένη παθητική ανάμειξη και β) «τυχαίους παρατηρητές» (casual observers), οι οποίοι παρακολουθούν μία αθλητική εκδήλωση πιο πολύ επειδή έτυχε να βρίσκονται στην περιοχή, παρά επειδή το είχαν σχεδιάσει. Στη δεύτερη περίπτωση (επαγγελματικά ταξίδια) περιλαμβάνονται αυτοί που ασχολούνται με τον αθλητισμό επαγγελματικά (αθλητές, προπονητές, αθλητικοί δημοσιογράφοι, κλπ.), καθώς και άτομα που ταξιδεύουν για επαγγελματικούς λόγους (π.χ. συνέδριο, επιχειρηματική συνάντηση), που ενεργά ή παθητικά συμμετέχουν σε αθλητικές δραστηριότητες.

Σχήμα 4.1 Τύποι αθλητικού τουρισμού σύμφωνα με τους Standeven και De Knop (1999, p.13)

Οι Hinch και Higham (2001) έχοντας συγκεντρώσει διάφορους ορισμούς για τον αθλητικό τουρισμό, διαπιστώνουν ότι συχνά περιλαμβάνονται σε αυτούς η χωρική διάσταση (spatial dimension), η χρονική διάσταση (temporal dimension), και η διάσταση της δραστηριότητας (activity dimension), οι οποίες χρησιμοποιούνται και σε ορισμούς του τουρισμού. Παράλληλα, όμως, ασκούν κριτική και τονίζουν ότι η έννοια του αθλητισμού, που συνιστά τη διάσταση της δραστηριότητας, παραμένει ασαφής στους διαθέσιμους ορισμούς. Για το λόγο αυτό, ορίζουν τον αθλητικό τουρισμό ως «ταξίδι βασισμένο στον αθλητισμό, μακριά από το περιβάλλον της κατοικίας για περιορισμένο χρονικό διάστημα, όπου ο αθλητισμός χαρακτηρίζεται από μοναδικά σετ κανόνων, ανταγωνισμό που σχετίζεται με τη σωματική ικανότητα, και παιχνιδιάρικη φύση» (p. 49). Με αυτό τον τρόπο δίνουν στον ορισμό μεγαλύτερη έμφαση στον αθλητισμό, όπου κάθε άθλημα έχει το δικό του σύστημα κανόνων, ο ανταγωνισμός παρουσιάζεται ως ένα συνεχές που εκτείνεται από το ψυχαγωγικό έως το ανταγωνιστικό επίπεδο, και που έχει μία παιχνιδιάρικη φύση υπό την έννοια ότι το αποτέλεσμα της έκβασης ενός αγώνα / παιχνιδιού είναι αβέβαιο.

Ο Pigeassou (2004) υποστηρίζει ότι ο αθλητικός τουρισμός αποτελεί «ένα ανθρώπινο πείραμα που εστιάζει σε μια σειρά από υπηρεσίες απαραίτητες για την πραγματοποίηση μη επαγγελματικών προσωρινών ταξιδιών προς συγκεκριμένους προορισμούς για την εμπειρία της αθλητικής κουλτούρας» (p. 287). Η εμπειρία της αθλητικής κουλτούρας, σύμφωνα με τον Pigeassou, επηρεάζει την απόφαση για τον προορισμό που θα επισκεφθεί ένας τουρίστας και διαχωρίζει τον αθλητικό τουρισμό από την άθληση κατά τη διάρκεια των διακοπών (τουριστικός αθλητισμός) που παρομοιάζεται με οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα. Ακόμα, διαχωρίζει τον αθλητικό τουρισμό σε τέσσερις οικογένειες (ή μορφές συμπεριφοράς): α) άσκηση σωματικών ή / και αθλητικών δραστηριοτήτων, β) συμμετοχή σε διοργάνωση ή επίδειξη που εστιάζει στον αθλητισμό, γ) γνώση ή / και ανάμνηση της ιστορικής και σύγχρονης αθλητικής κουλτούρας, και δ) συμμετοχή στη διοίκηση του αθλητισμού. Οι τρεις πρώτες κατηγορίες συμπίπτουν με εκείνες της Gibson (1998b), όπως παρουσιάστηκε παραπάνω.

Οι Ritchie και Adair (2004) στο εισαγωγικό κεφάλαιο του βιβλίου τους αναφέρουν ότι ο αθλητικός τουρισμός «περιλαμβάνει ταξίδι για τη συμμετοχή σε παθητικές αθλητικές διακοπές (π.χ. αθλητικές διοργανώσεις, αθλητικά μουσεία) ή / και ενεργητικές αθλητικές διακοπές (π.χ. αυτόνομη κατάδυση, ποδηλασία, γκολφ), και μπορεί να περιλαμβάνει περιπτώσεις όπου είτε ο αθλητισμός είτε ο τουρισμός είναι η κυρίαρχη δραστηριότητα ή αιτία του ταξιδιού» (p. 8).

Επικριτικός ως προς τους ορισμούς του αθλητικού τουρισμού είναι και ο Weed (2005), ο οποίος θεωρεί ότι προέρχονται ή εξαρτώνται από τους ορισμούς του αθλητισμού και του τουρισμού. Υποστηρίζει, δε, ότι ο αθλητικός τουρισμός μπορεί να σχετίζεται, αλλά είναι κάτι παραπάνω από το άθροισμα του αθλητισμού και του τουρισμού. Έτσι, σύμφωνα με τους Weed και Bull (2004) «ο αθλητικός τουρισμός είναι ένα κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό φαινόμενο που προκύπτει από την μοναδική αλληλεπίδραση δραστηριότητας, ανθρώπων και τόπου» (p. 37). Η αλληλεπίδραση αυτή δίνει έμφαση στη συνεργιστική φύση του φαινομένου απομακρύνοντας την εξάρτησή του από τους ορισμούς του αθλητισμού και του τουρισμού. Οι Weed και Bull (2009), ακόμα, προτείνουν πέντε είδη αθλητικού τουριστικού προϊόντος: α) συμπληρωματικός αθλητικός τουρισμός, β) αθλητικός τουρισμός συμμετοχής, γ) προπονητικός αθλητικός τουρισμός, δ) αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων, και ε) αθλητικός τουρισμός πολυτελείας (βλέπε και Ενότητα 4.4.3).

4.4 Κατηγορίες αθλητικού τουρισμού

4.4.1 Η κατηγοριοποίηση των Kurtzman και Zauhar

Η κατηγοριοποίηση που ακολουθεί έχει γίνει ουσιαστικά από το Διεθνές Συμβούλιο Αθλητικού Τουρισμού¹³. Η τουριστική βιβλιογραφία, όμως, αναφέρεται στους Kurtzman και Zauhar που ήταν μέλη του Συμβουλίου και δημοσίευσαν τα σχετικά άρθρα. Σύμφωνα με αυτούς, ο αθλητικός τουρισμός διακρίνεται σε πέντε βασικές κατηγορίες, οι οποίες αντιπροσωπεύουν ταυτόχρονα τους παρόχους του αθλητικού τουριστικού προϊόντος (Kurtzman, 1995, 2005a; Kurtzman and Zauhar, 1993, 1997):

1. Αθλητικά τουριστικά θέλγητρα (sports tourism attractions).
2. Αθλητικά τουριστικά θέρετρα (sports tourism resorts).
3. Αθλητικές τουριστικές κρουαζιέρες (sports tourism cruises).
4. Αθλητικές τουριστικές εκδρομές (sports tourism tours).
5. Αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις (sports tourism events).¹⁴

Επισημαίνεται, πάντως, ότι η κατηγοριοποίηση των Kurtzman και Zauhar δεν έχει χρησιμοποιηθεί αρκετά στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού (Weed, 2009).

4.4.1.1 Αθλητικά τουριστικά θέλγητρα

Τα θέλγητρα αυτά μπορεί να είναι είτε φυσικά (π.χ. πάρκα, βουνά, τοπία άγριας ζωής) είτε κατασκευασμένα (π.χ. μουσεία, κτίρια). Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει επισκέψεις σε:

- Σύγχρονες ή / και μοναδικές αθλητικές εγκαταστάσεις που φιλοξενούν αθλητικές εκδηλώσεις, όπως στάδια, γήπεδα, αρένες, κλπ.
- Μουσεία που εστιάζουν στην αθλητική κληρονομιά, όπως της Αρχαίας Ολυμπίας.
- Τοποθεσίες αθλητικής κληρονομιάς συνυφασμένες με ιδρυτές, δημιουργούς, ή ειδικές εκδηλώσεις, όπως ο τόπος γεννήσεως του επινοητή της καλαθοσφαίρισης.
- Αθλητικά 'halls / walls of fame' αφοσιωμένα στο να τιμούν συγκεκριμένους αθλητικούς ήρωες, ηγέτες και οργανωτές.
- Μεγάλες και μοναδικές αθλητικές εγκαταστάσεις, όπως υδάτινα πάρκα με νεροτσουλήθρες, λόφοι για άλματα σκι το καλοκαίρι, σταθμοί ελεύθερης πτώσης με

¹³ Το Συμβούλιο αυτό δεν υφίσταται πλέον.

¹⁴ Ο Kurtzman (2005b) προσθέτει μία έκτη κατηγορία, τον αθλητικό τουρισμό περιπέτειας (sports adventure tourism), ο οποίος περιλαμβάνει αθλητικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε υπαίθριους / εξωτερικούς χώρους, όπως το ράφτινγκ, η ποδηλασία, η ορειβασία και πεζοπορία, το σκι, το γκολφ, και η αυτόνομη κατάδυση.

ελαστικό σχοινί δεμένο στα πόδια (bungee jumping).

- Αθλητικά θεματικά πάρκα, όπως το ‘Wide World of Sports’ στη Disney World της Φλόριντα.
- Αθλητικά σόου και επιδείξεις, όπως θεαματικές παραστάσεις μηχανοκίνητου αθλητισμού.

4.4.1.2 Αθλητικά τουριστικά θέρετρα

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει πολύ καλά οργανωμένα και ολοκληρωμένα θέρετρα, όπου ο αθλητισμός αποτελεί τη βασική τους δραστηριότητα και κατέχει σημαντική θέση στη στρατηγική μάρκετινγκ. Ορισμένα απευθύνονται σε αθλητικούς τουρίστες υψηλού / επαγγελματικού επιπέδου, ενώ άλλα σε εκείνους που αθλούνται για λόγους διασκέδασης / ψυχαγωγίας. Σε κάθε περίπτωση, τα θέρετρα αυτά παρέχουν υψηλής ποιότητας αθλητικές εγκαταστάσεις και υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα, παρέχουν:

- Καθηγητές, εκπαιδευτές και προπονητές που διαθέτουν μεγάλη εμπειρία.
- Υψηλής τεχνολογίας όργανα διδασκαλίας για εξάσκηση και άθληση.
- Δυνατότητα για συναγωνισμό και εξάσκηση των βασικών κάποιου αθλήματος.
- Περιοχές, τοποθεσίες και εγκαταστάσεις για πιο γενικές αθλητικές δραστηριότητες.

4.4.1.3 Αθλητικές τουριστικές κρουαζιέρες

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται ταξίδια με κρουαζιερόπλοια που εστιάζουν σε συγκεκριμένες αθλητικές δραστηριότητες ή στον αθλητισμό γενικότερα, ως κύρια στρατηγική μάρκετινγκ. Ειδικότερα, συναντώνται περιπτώσεις όπου:

- Προσφέρουν στους τουρίστες ειδική μεταφορά από μία τοποθεσία σε κάποια άλλη παρέχοντας σε αυτές δυνατότητες για γκολφ, τένις, κολύμβηση με αναπνευστήρα σε μοναδικά και ποικίλα θαλάσσια περιβάλλοντα, κλπ.
- Προσκαλούν στην κρουαζιέρα αστέρες και διασημότητες του αθλητισμού, οι οποίοι μοιράζονται ιστορίες, συζητούν και προπονούν τους επιβάτες.
- Παρέχουν εγκαταστάσεις για σωματικές δραστηριότητες, τροποποιημένα παιχνίδια (π.χ. μίνι γκολφ) και αθλητικούς διαγωνισμούς, εν πλω.
- Φιλοξενούν αθλητικά συνέδρια όπου εμπειρογνώμονες προσφέρουν σεμινάρια και ειδικές θεματικές ενότητες.

4.4.1.4 Αθλητικές τουριστικές εκδρομές

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει εκδρομές που οργανώνονται από εξειδικευμένες εταιρίες στον τομέα του αθλητισμού. Οι εκδρομές αυτές αφορούν:

- Ειδικές επισκέψεις σε ένα ή περισσότερα αθλητικά θέλγητρα (αθλητικά μουσεία, ‘halls of fame’, στάδια, θεματικά πάρκα, κλπ.) κατά τη διάρκεια ενός προκαθορισμένου αριθμού ημερών.
- Συνδυασμένες επισκέψεις σε αθλητικά θέλγητρα και σημαντικές αθλητικές διοργανώσεις.
- Παρακολούθηση ενός προκαθορισμένου αριθμού αθλητικών εκδηλώσεων (π.χ. επαγγελματικοί αγώνες χόκεϊ και καλαθοσφαίρισης) σε μία ή περισσότερες τοποθεσίες.
- Συμμετοχή σε συνέδρια / φόρουμ και παρακολούθηση αθλητικών διοργανώσεων (π.χ. επιστημονικό συνέδριο πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες).
- Επισκέψεις σε τοπία φυσικού κάλλους για αισθητικούς λόγους ή / και για σωματικές δραστηριότητες (πεζοπορία, ποδηλασία, κωπηλασία, κλπ.). Στην ουσία η περίπτωση αυτή περιλαμβάνει τους «εξερευνητές» και εκείνους «που αναζητούν το καινούργιο» με στόχο να αποκτήσουν αυθεντικές και ποιοτικές εμπειρίες.

4.4.1.5 Αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις

Οι αθλητικές διοργανώσεις μπορούν να προσελκύσουν από άλλες περιοχές και χώρες θεατές, αθλητές, προπονητές, διαιτητές, οργανωτές, μέσα ενημέρωσης, τεχνικό προσωπικό, επισήμους, σπόνσορες, κ.α. Τα κύρια χαρακτηριστικά των αθλητικών τουριστικών διοργανώσεων είναι:

- Οι τουρίστες ταξιδεύουν αποστάσεις προκειμένου να δουν από κοντά σημερινούς και παλιούς αστέρες του αθλητισμού και τις αγαπημένες τους ομάδες.
- Οι τουρίστες παρακολουθούν ή συμμετέχουν στις αθλητικές δραστηριότητες της διοργάνωσης.

4.4.2 Η κατηγοριοποίηση της Gibson

Όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 4.3, η Gibson (1998b) διακρίνει τρεις βασικές μορφές στον αθλητικό τουρισμό:

1. Ενεργητικός αθλητικός τουρισμός (active sport tourism).
2. Αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων (event sport tourism).

3. Αθλητικός τουρισμός νοσταλγίας (nostalgia sport tourism).

Η κατηγοριοποίηση αυτή έχει τύχει ευρείας αποδοχής στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού (Weed, 2009) και είναι αυτή που θα χρησιμοποιηθεί στη παρούσα διατριβή.

4.4.2.1 *Ενεργητικός αθλητικός τουρισμός*

Ο ενεργητικός αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνει εκείνα τα άτομα που ταξιδεύουν προσωρινά εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός τους για να συμμετάσχουν ενεργά σε αθλητικές δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες αυτές λαμβάνουν κυρίως χώρα σε υπαίθριους / εξωτερικούς χώρους. Μερικά παραδείγματα είναι το γκολφ, τα χειμερινά αθλήματα, τα θαλάσσια αθλήματα, η ιππασία, η ποδηλασία δρόμου / βουνού, η ορειβασία, η πεζοπορία, τα αθλήματα περιπέτειας, το αθλητικό ψάρεμα (sport fishing), τα θεραπευτικά σπα, κλπ.

Η τελευταία δραστηριότητα προτάθηκε αρχικά από τον Hall (1992) και στη συνέχεια από τους Spivack (1998) και Hall (2003), οι οποίοι πιστεύουν ότι τα σπα συσχετίζονται και μπορούν να συμπεριληφθούν στον αθλητικό τουρισμό. Όμως, στη τουριστική βιβλιογραφία έχει επικρατήσει να συμπεριλαμβάνονται στον τουρισμό υγείας (Weed, 2009). Πιο στενά είναι τα όρια στην περίπτωση των αθλημάτων περιπέτειας, όπου μερικοί υποστηρίζουν ότι συσχετίζονται με τον αθλητικό τουρισμό (π.χ. Hudson, 2003), ενώ άλλοι, όπως οι Swarbrooke κ.α. (2003), ισχυρίζονται ότι αποτελούν ένα ξεχωριστό πεδίο έρευνας ή μορφή τουρισμού (τουρισμός περιπέτειας).

Η Gibson (1998a) σε εργασία της στις ΗΠΑ σχετικά με τα χαρακτηριστικά ενός αθλητικού τουρίστα που συμμετέχει ενεργά σε αθλητικές δραστηριότητες καταλήγει στο ότι είναι πιο πιθανό να είναι άνδρας, οικονομικά ευκατάστατος, και να έχει κολεγιακή μόρφωση. Επίσης, είναι πρόθυμος να ταξιδεύσει μακρινές αποστάσεις για να ασχοληθεί με το αγαπημένο του άθλημα και έχει την τάση να εξασκείται επανειλημμένα (όχι μια φορά στις διακοπές του).

4.4.2.2 *Αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων*

Ο αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων περιλαμβάνει εκείνα τα άτομα που ταξιδεύουν προσωρινά εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός τους για να παρακολουθήσουν (ή να συμμετάσχουν παθητικά σε) αθλητικές δραστηριότητες. Οι Weed και Bull (2004), όμως, υποστηρίζουν ότι δεν περιλαμβάνει μόνο τους παραπάνω, αλλά και εκείνους που ταξιδεύουν για να συμμετάσχουν ενεργά (π.χ. να τρέξουν στο μαραθώνιο μιας

πόλης). Η κατηγορία αυτή έχει συγκεντρώσει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και αριθμό ερευνών στο πεδίο του αθλητικού τουρισμού (Weed, 2009, 2014). Αυτό οφείλεται, εν μέρει, στο ότι συμπίπτει με το πεδίο του τουρισμού διοργανώσεων.

Οι αθλητικές διοργανώσεις μπορούν να διακριθούν σε (Sofield, 2003):

- Μεγάλες διοργανώσεις (mega events), όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες και το Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου.
- Ιδιαίτερης ταυτότητας διοργανώσεις¹⁵ (hallmark events), που είναι μικρότερης κλίμακας από τις μεγάλες διοργανώσεις, αλλά έχουν μεγάλο κύρος και απήχηση στο κοινό, όπως το τουρνουά τένις ‘Wimbledon’ στην Αγγλία ή ο ποδηλατικός γύρος ‘Tour de France’ στη Γαλλία.
- Παγκόσμιες διοργανώσεις (international events), που έχουν μικρότερο κύρος από τις μεγάλες ή τις ιδιαίτερης ταυτότητας διοργανώσεις (π.χ. Παγκόσμιο Κύπελλο Πετοσφαίρισης, Παγκόσμιο Κύπελλο Καλαθοσφαίρισης Γυναικών).
- Εθνικές διοργανώσεις (national events), που διοργανώνονται σε ετήσια βάση (π.χ. Πανελλήνιο Πρωτάθλημα Στίβου).
- Περιφερειακές διοργανώσεις (regional events), όπως είναι οι περιφερειακοί αγώνες που διεξάγονται σε διάφορα αθλήματα με σκοπό την ανάδειξη των αθλητών / ομάδων που θα διαγωνιστούν στα εθνικά πρωταθλήματα.
- Τοπικές διοργανώσεις (local events), που περιορίζονται στα όρια μιας κομητείας, ενός νομού ή μιας πόλης.

Η διοργάνωση αθλητικών γεγονότων μπορεί να προκαλέσει μία σειρά από θετικές επιπτώσεις. Οι Brown κ.α. έχοντας εξετάσει προσεκτικά τη βιβλιογραφία στον τουρισμό διοργανώσεων, διακρίνουν οκτώ βασικούς λόγους για τους οποίους οι χώρες ή πόλεις διεκδικούν τη διοργάνωση εκδηλώσεων: α) για να αυξήσουν την επισκεψιμότητα στην περιοχή τους, β) για τις θετικές οικονομικές επιδράσεις που προκαλούν, γ) για την αύξηση της απασχόλησης, δ) για να βελτιώσουν την εικόνα ή την αναγνωρισιμότητα του προορισμού, ε) για την ενίσχυση της τουριστικής ανάπτυξης, στ) επειδή λειτουργούν ως καταλύτης γενικότερης ανάπτυξης (βελτίωση υποδομών, αστική ανάπτυξη, κλπ.), ζ) για τη μείωση των εποχικών διακυμάνσεων ή την επέκταση της τουριστικής σεζόν, και η) για την ενίσχυση του αισθήματος περηφάνιας (στον Sofield, 2003). Οι λόγοι αυτοί ισχύουν, σύμφωνα με τον Sofield (2003), και στην περίπτωση των αθλητικών εκδηλώσεων.

¹⁵ Η απόδοση στην ελληνική προήλθε ύστερα από συζήτηση με την Βρόντου Ουρανία, Επίκουρος Καθηγήτρια στο Τμήμα Οργάνωσης και Διαχείρισης Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Ωστόσο, αρκετοί υποστηρίζουν ότι οι αθλητικές διοργανώσεις προκαλούν σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις. Η Gibson (1998b) και ο Weed (2009) έχοντας κάνει επισκόπηση στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού, αναφέρουν μεταξύ άλλων α) το βαρύ φορτίο που επωμίζονται οι φορολογούμενοι για την κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων, οι οποίες ύστερα από την τέλεση της διοργάνωσης δεν καθίστανται προσβάσιμες στο ευρύ κοινό, β) το αποτέλεσμα εκτόπισης (displacement effect) του τοπικού πληθυσμού και των δυνητικών τουριστών από την περιοχή λόγω των μεγάλων κατασκευαστικών έργων και της αύξησης του πληθωρισμού που συνοδεύει συνήθως μία διοργάνωση μεγάλης κλίμακας, γ) τις συγκρούσεις βίας μεταξύ ανεπιθύμητων τουριστών (χούλιγκαν), κλπ. Για το λόγο αυτό, ορισμένοι ερευνητές (π.χ. Higham, 1999; Ritchie, 2004) ισχυρίζονται ότι οι μικρής κλίμακας (small-scale) και σε τακτική βάση αθλητικές εκδηλώσεις προκαλούν περισσότερα οφέλη και λιγότερα βάρη στις τοπικές κοινωνίες από τις μία-φορά μεγάλες ή ιδιαίτερης ταυτότητας αθλητικές διοργανώσεις.

4.4.2.3 Αθλητικός τουρισμός νοσταλγίας

Ο αθλητικός τουρισμός νοσταλγίας περιλαμβάνει εκείνα τα άτομα που ταξιδεύουν προσωρινά εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός τους για να επισκεφθούν και ενδεχομένως να αποτίσουν φόρο τιμής σε θέλγητρα που σχετίζονται με αθλητικές δραστηριότητες. Η κατηγορία αυτή προήλθε ουσιαστικά από τον Redmond, ο οποίος πρώτος εξέτασε την ανάπτυξη αθλητικών μουσείων και 'halls of fame' (Gibson, 1998b).

Οι Weed και Bull (2004), όμως, υποστηρίζουν ότι η *νοσταλγία* αποτελεί περισσότερο ένα κίνητρο, που συμβάλλει στην ενεργή ή παθητική συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες, παρά μία ξεχωριστή κατηγορία αθλητικού τουρισμού. Αντί αυτής, ο Weed (2005) προτείνει να χρησιμοποιείται ο όρος *έμμεση* (vicarious) συμμετοχή. Για την εξήγηση αυτού του όρου χρησιμοποιεί το παράδειγμα των θεατών, οι οποίοι αν και δε συμμετέχουν ενεργά στις αθλητικές διοργανώσεις, πιστεύουν ότι η συμμετοχή τους είναι κάτι περισσότερο από παθητική, επειδή αλληλεπιδρούν με τους αθλητές και επομένως συμμετέχουν έμμεσα σε αυτές (Weed, 2008).

Αντίθετα, οι Ramshaw και Gammon (2005) αποδέχονται ότι ο αθλητικός τουρισμός νοσταλγίας συνιστά μία ξεχωριστή κατηγορία στον αθλητικό τουρισμό, ωστόσο, προτείνουν να χρησιμοποιείται εναλλακτικά ο ευρύτερος όρος *κληρονομιά*. Οι επισκέψεις στα αθλητικά θέλγητρα δε γίνονται μόνο για λόγους νοσταλγίας, αλλά και

για μάθηση ή εορτασμό, του αθλητικού παρελθόντος. Ακόμα, ο όρος *κληρονομιά* δίνει έμφαση στα χαρακτηριστικά αθλητικής κληρονομιάς που μπορεί να έχει ένα θέλγητρο (μουσείο, τοποθεσία, κλπ.), και όχι στο κίνητρο επίσκεψης που δίνει ο όρος *νοσταλγία*. Έτσι, δίνουν σε αυτή την κατηγορία την ονομασία «τουρισμός αθλητικής κληρονομιάς» (heritage sport tourism). Διακρίνουν, μάλιστα, τέσσερις κατηγορίες αθλητικής κληρονομιάς: α) υλική και αμετακίνητη (π.χ. στάδια / γήπεδα, τοποθεσίες όπου «γεννήθηκε» κάποιο άθλημα), β) υλική κινητή (π.χ. εκθέματα ενός αθλητικού μουσείου ή ‘hall of fame’, εκδηλώσεις αθλητικής κληρονομιάς, αθλητικά ‘fantasy camps’), γ) άυλη (π.χ. τελετουργικά, παραδόσεις, συνθήματα, αναμνήσεις, νοσταλγία, που σχετίζονται με τον αθλητισμό), και δ) αγαθά και υπηρεσίες (π.χ. οι ρετρό εμφανίσεις μιας ομάδας).

Παραδείγματα δραστηριοτήτων στον αθλητικό τουρισμό νοσταλγίας / τουρισμό αθλητικής κληρονομιάς αποτελούν οι (Ritchie and Adair, 2004):

- Επισκέψεις σε αθλητικά μουσεία, αθλητικά ‘halls / walls of fame’, γήπεδα / στάδια και τοποθεσίες αθλητικής κληρονομιάς.
- Εκδρομές σε αθλητικά μουσεία, αθλητικά ‘halls / walls of fame’, γήπεδα / στάδια και τοποθεσίες αθλητικής κληρονομιάς.
- Διακοπές σε κρουαζιέρες ή θέρετρα με ειδική θεματολογία τον αθλητισμό, όπου οι τουρίστες γνωρίζουν από κοντά επαγγελματίες, διάσημους και αστέρες από κάποιο άθλημα με τους οποίους μοιράζονται ιστορίες, συζητούν και μερικές φορές προπονούνται. Η δραστηριότητα αυτή είναι γνωστή και ως ‘fantasy camp’.

4.4.3 Η κατηγοριοποίηση των *Weed* και *Bull*

Οι Weed και Bull (2009) διακρίνουν πέντε είδη αθλητικού τουριστικού προϊόντος (sports tourism product types), που αντιπροσωπεύουν ταυτόχρονα τους παρόχους του αθλητικού τουρισμού. Η κατηγοριοποίησή τους βασίζεται σε εκείνη που προτάθηκε από την Glyptis το 1982, η οποία αναφερόταν σε πέντε είδη ζήτησης (demand types). Κάνοντας μερικές τροποποιήσεις, οι Weed και Bull (2009) διακρίνουν σε:

1. Συμπληρωματικό αθλητικό τουρισμό (supplementary sports tourism).
2. Αθλητικό τουρισμό συμμετοχής (sports participation tourism).
3. Προπονητικό αθλητικό τουρισμό (sports training tourism).
4. Αθλητικό τουρισμό διοργανώσεων (event sports tourism).
5. Αθλητικό τουρισμό πολυτελείας (luxury sports tourism).

4.4.3.1 Συμπληρωματικός αθλητικός τουρισμός

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει α) όλους εκείνους τους τουρίστες που πριν το ταξίδι δεν είχαν προγραμματίσει τη συμμετοχή τους σε αθλητικές δραστηριότητες, αλλά συμμετέχουν σε αυτές (όταν βρεθούν στον προορισμό) τελείως συμπτωματικά ή τυχαία, και β) εκείνους που έχουν προγραμματίσει κάποια δραστηριότητα, χωρίς όμως αυτή να αποτελεί τον κύριο λόγο της επίσκεψης. Για παράδειγμα, ορισμένοι επισκέπτες ασχολούνται με κάποια αθλητική δραστηριότητα (π.χ. ποδηλασία) επειδή ακυρώθηκε κάποια άλλη μη αθλητική (π.χ. επίσκεψη σε ένα αξιοθέατο). Επίσης, είναι πιθανό κατά τη διάρκεια της βόλτας τους να συναντήσουν μία αθλητική διοργάνωση ή ένα αθλητικό μουσείο και να αποφασίσουν να την παρακολουθήσουν ή να το επισκεφθούν, αντίστοιχα. Φυσικά, η συμμετοχή στις παραπάνω δραστηριότητες μπορεί να έχει προσχεδιαστεί, χωρίς όμως να αποτελεί το κύριο κίνητρο του ταξιδιού.

Η εν λόγω κατηγορία είναι η πιο ευρεία και χαρακτηρίζεται από το ότι ο αθλητικός τουρισμός δεν αποτελεί το κύριο αντικείμενο εργασίας των παρόχων. Αρκετοί οργανωτές ταξιδιών, για παράδειγμα, συμπεριλαμβάνουν στα διαφημιστικά τους φυλλάδια εικόνες και δυνατότητα συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες, προκειμένου να συμπληρώσουν και να υποστηρίξουν το προϊόν που προσφέρουν. Επίσης, ξενοδοχειακές μονάδες κατασκευάζουν αθλητικές υποδομές ή συμπράττουν με εξωτερικούς συνεργάτες που εξειδικεύονται στον αθλητισμό, ώστε να προσφέρουν ένα πιο ολοκληρωμένο πακέτο υπηρεσιών. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται, επίσης, πάροχοι που μπορεί να μην έχουν κάποια σχέση με τον τουρισμό (π.χ. δημοτικές αθλητικές εγκαταστάσεις, επαγγελματικές ομάδες), αλλά προσφέρουν, χωρίς να το επιδιώκουν, το αθλητικό τουριστικό προϊόν.

4.4.3.2 Αθλητικός τουρισμός συμμετοχής

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις αθλητικές δραστηριότητες όπου οι τουρίστες συμμετέχουν ενεργά, καθώς και επισκέψεις σε αθλητικά θέλγητρα (π.χ. αθλητικά μουσεία, 'halls of fame') όπου συμμετέχουν *έμμεσα*¹⁶. Σε αντίθεση με την προηγούμενη κατηγορία, ο αθλητικός τουρισμός συνιστά το κύριο αντικείμενο εργασίας των παρόχων. Αυτοί εξειδικεύονται είτε σε ένα συγκεκριμένο άθλημα (π.χ. σκι, γκολφ) είτε σε πολλαπλές αθλητικές δραστηριότητες (π.χ. αθλήματα περιπέτειας). Μπορεί να

¹⁶ Οι Weed και Bull (2009) χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο αντί της *νοσταλγίας*, όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 4.4.2.3.

είναι οργανωτές ταξιδιών, μικρής κλίμακας αθλητικές επιχειρήσεις, ξενοδοχεία, ή τουριστικά θέρετρα που προσφέρουν ποικίλες αθλητικές δραστηριότητες. Πάροχοι αυτής της κατηγορίας είναι επίσης τα αθλητικά θέλγητρα που το μεγαλύτερο μέρος της ζήτησής τους προέρχεται από τουρίστες¹⁷.

4.4.3.3 Προπονητικός αθλητικός τουρισμός

Ο προπονητικός αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνει εκείνα τα ταξίδια όπου ο πρωταρχικός σκοπός είναι η προπόνηση ή η εκμάθηση ενός αθλήματος. Διακρίνονται τρεις περιπτώσεις: α) η παρακολούθηση μαθημάτων για την απόκτηση βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων ('learn to' courses), β) η προχωρημένη διδασκαλία (advanced training) και γ) η προπόνηση υψηλού επιπέδου αθλητών (elite training). Η κατηγορία αυτή έχει πιο στενά όρια από τις δύο προηγούμενες και έτσι περιλαμβάνει μικρότερο αριθμό παρόχων. Αυτοί μπορεί να είναι αθλητικοί φορείς (σύλλογοι / όμιλοι, οργανισμοί), μικρής κλίμακας αθλητικές επιχειρήσεις, ξενοδοχεία με τις απαραίτητες αθλητικές υποδομές, ακόμα και προορισμοί που διαθέτουν το κατάλληλο κλίμα και τις απαραίτητες δημόσιες αθλητικές εγκαταστάσεις.

4.4.3.4 Αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων

Η κατηγορία αυτή έχει προταθεί επίσης από τους Kurtzman και Zauhar (1993, 1997) και τη Gibson (1998b), και επομένως παρουσιάστηκε στις Ενότητες 4.4.1.5 και 4.4.2.2. Ωστόσο, οι Weed και Bull (2009), σε αντίθεση με τη Gibson (1998b), υποστηρίζουν ότι οι τουρίστες συμμετέχουν στις αθλητικές εκδηλώσεις είτε λαμβάνοντας μέρος στον αγώνα (ενεργή συμμετοχή), είτε ως θεατές (παθητική και έμμεση συμμετοχή). Για τη διοργάνωσή τους απαιτείται, στις περισσότερες περιπτώσεις, η συνεργασία δημόσιου (π.χ. κυβέρνηση, τοπική αυτοδιοίκηση), επιχειρηματικού (π.χ. χορηγοί, προμηθευτές αθλητικού εξοπλισμού) και μη κερδοσκοπικού (π.χ. αθλητικοί φορείς, εθελοντές) τομέα. Υπάρχουν, βέβαια, και περιπτώσεις όπου δεν εμπλέκονται και οι τρεις τομείς, όπως για παράδειγμα στη Φόρμουλα 1 που διοργανώνεται αποκλειστικά με πρωτοβουλία και ευθύνη του επιχειρηματικού τομέα (αν και ο δημόσιος μπορεί να συμμετέχει με την παροχή των εγκαταστάσεων).

¹⁷ Αντίθετα, τα αθλητικά θέλγητρα που εξυπηρετούν κατά βάση τους μόνιμους κατοίκους μιας περιοχής (π.χ. το μουσείο ενός ποδοσφαιρικού συλλόγου) συγκαταλέγονται στον συμπληρωματικό αθλητικό τουρισμό.

4.4.3.5 Αθλητικός τουρισμός πολυτελείας

Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας είναι η πολύ καλή ποιότητα των αθλητικών εγκαταστάσεων και υπηρεσιών που προσφέρονται στους τουρίστες, και επομένως η αποκλειστικότητα που αυτοί απολαμβάνουν. Ουσιαστικά, το προϊόν αυτό συμπίπτει με τα υπόλοιπα είδη που αναφέρθηκαν προηγουμένως, με τη μόνη διαφορά ότι απευθύνεται σε συγκεκριμένο τμήμα της αγοράς που είναι και το πιο εύπορο (high-end market). Παραδείγματα δραστηριοτήτων που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία είναι το γκολφ, το σκι και η ιστιοπλοΐα¹⁸. Οι πάροχοι αυτού του προϊόντος προέρχονται μόνο από τον επιχειρηματικό τομέα και δύνανται να αποκομίζουν μεγάλα κέρδη. Μπορεί να είναι φημισμένες αθλητικές εγκαταστάσεις, πολυτελή τουριστικά θέρετρα ή ξενοδοχεία πέντε αστέρων.

4.4.4 Κατηγορίες στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Οι κατηγορίες που συναντώνται στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία προέρχονται είτε από ίδιες κατηγοριοποιήσεις των συγγραφέων, είτε με βάση την ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Ο Σφακιανάκης (2000) διαχωρίζει αρχικά τον αθλητισμό σε τρεις κατηγορίες:

- Στον μαζικό λαϊκό αθλητισμό, που είναι προσιτός σε όλους τους ανθρώπους.
- Στον αθλητισμό επιδόσεων, που είναι προσιτός σε ορισμένες μόνο ομάδες πληθυσμού, τους αθλητές, που επιδίδονται σαν επαγγελματίες ή σαν ερασιτέχνες στα επαγγελματικά ή ερασιτεχνικά αγωνίσματα επιδόσεων ή πρωταθλητισμού και που έχουν σκοπό να επιτύχουν μία επίδοση που συνήθως αμείβεται υλικά ή ηθικά.
- Στον ελιτίστικο αθλητισμό, που είναι προσιτός μόνο σε προνομιούχες από οικονομικής άποψης ομάδες πληθυσμού (elites), που μπορούν να αντιμετωπίσουν το κόστος της ενασχόλησής τους με ορισμένα αθλήματα ή είναι μέλη κλειστών αθλητικών λεσχών.

Έτσι, διακρίνει στη συνέχεια σε:

1. Αθλητικό τουρισμό ανάπαυσης ή αναψυχής, που περιλαμβάνει εκείνους τους τουρίστες που κατά τη διάρκεια των διακοπών τους αναπτύσσουν αθλητικές δραστηριότητες, οι οποίες υπάγονται στον μαζικό λαϊκό αθλητισμό. Η ψυχαγωγική αθλητική δραστηριότητα αναπτύσσεται κατά τη διάρκεια των διακοπών (χρόνος ανάπαυσης).

¹⁸ Πρέπει να διευκρινιστεί ότι η ιστιοπλοΐα που γίνεται για λόγους θαλάσσιας περιήγησης (τουρισμός γότινγκ και ιστιοπλοΐας) δεν περιλαμβάνεται στον τουρισμό θαλάσσιων αθλημάτων, και κατ' επέκταση στον αθλητικό τουρισμό.

2. Αθλητικό τουρισμό επιδόσεων ή άμιλλας, που περιλαμβάνει τους ασχολούμενους με τον αθλητισμό (αθλητές, προπονητές, συνοδοί, θεατές, βοηθητικό προσωπικό) οι οποίοι πριν, ενδιάμεσα και μετά τους αγώνες επιδόσεως αναπτύσσουν τουριστικές δραστηριότητες. Το ταξίδι στην προκειμένη περίπτωση γίνεται για συμμετοχή ή παρακολούθηση αθλητικών γεγονότων.

3. Ελιτίστικο αθλητικό τουρισμό, που περιλαμβάνει εκείνους τους τουρίστες που κατά τη διάρκεια των διακοπών τους ασχολούνται με τα ελιτίστικά αγωνίσματα.

Σύμφωνα πάντα με τον Σφακιανάκη (2000), οι τουρίστες που αναπτύσσουν αθλητικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια των διακοπών τους (κατηγορίες 1 και 3) έχουν ως κύριο κίνητρο του ταξιδιού τους την ικανοποίηση τουριστικών αναγκών. Αντίθετα, οι τουρίστες της δεύτερης κατηγορίας έχουν ως κύριο κίνητρο την ικανοποίηση αθλητικών αναγκών (και παρεμπιπτόντως των τουριστικών αναγκών).

Οι Γκιόσος, Παπαδημητρίου και Συναδινός (2000) χωρίζουν τις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της Gibson (1998b) και τις ονομάζουν:

1. Τουρισμός άθλησης και άσκησης.
2. Τουρισμός αθλητικών γεγονότων.
3. Πολιτιστικός-αθλητικός τουρισμός.

Ο Γκουτζιούπας (2006) σε μελέτη του διακρίνει τέσσερις επιμέρους μορφές στον αθλητικό τουρισμό:

1. Προπονητικός τουρισμός, που περιλαμβάνει την επαγγελματική και ερασιτεχνική ομάδα ή / και αθλητή που ταξιδεύει για να συμμετάσχει σε ειδικά προγράμματα προετοιμασίας και αποθεραπείας σε προπονητικά κέντρα, διαμένοντας σε καταλύματα (ανεξάρτητα ή ενσωματωμένα στα προπονητικά κέντρα) εξοπλισμένα με γυμναστήριο, ιατρείο / φυσικοθεραπευτήριο, spa, ειδικά γεύματα και τεχνικό προσωπικό.
2. Τουρισμός αθλητικών διοργανώσεων, που περιλαμβάνει α) τον τουρίστα που ταξιδεύει για να παρακολουθήσει ως θεατής αθλητικούς αγώνες, με τουλάχιστον μία διανυκτέρευση στον προορισμό διεξαγωγής του αγώνα, συνδυάζοντας χρονικά τις αθλητικές διοργανώσεις με τις διακοπές του και β) την ομάδα ή τον αθλητή που ταξιδεύει για να λάβει μέρος σε αθλητικούς αγώνες, όπου πέρα από τις καθαρά αθλητικές υποχρεώσεις, παρατείνει τη διαμονή του για τουλάχιστον μία διανυκτέρευση στον προορισμό διεξαγωγής του αγώνα, καταναλώνοντας τουριστικές υπηρεσίες.
3. Τουρισμός αθλητικών δραστηριοτήτων, που περιλαμβάνει τον τουρίστα που ταξιδεύει για να βιώσει την εμπειρία επαγγελματικά παρεχόμενων αθλητικών δραστηριοτήτων

(ανταγωνιστικών και μη) που λαμβάνουν χώρα σε α) φυσικά τοπία συνδυαζόμενα με ήπια διαμορφωμένες εγκαταστάσεις (π.χ. χιονοδρομικά κέντρα) και β) αστικά τοπία (π.χ. μαραθώνιοι πόλεων, ποδηλατικοί γύροι).

4. Τουρισμός αθλητικής αναψυχής, που περιλαμβάνει τον τουρίστα που ταξιδεύει για να απολαύσει τις διακοπές του, βελτιώνοντας παράλληλα τη φυσική του κατάσταση, και επιλέγει εκείνα τα ξενοδοχεία που α) παρέχουν ειδικά ψυχαγωγικά αθλητικά προγράμματα / υπηρεσίες / εξοπλισμό (animation, γυμναστήριο, spa, γήπεδα) και β) είναι κοντά σε θεματικά πάρκα και οργανωμένες παραλίες. Η διαφορά του αθλητικού τουρίστα από τους υπόλοιπους τουρίστες που διαμένουν στα ίδιου τύπου ξενοδοχεία είναι η συστηματική, καθημερινή (και όχι περιστασιακή) ενασχόλησή του με τις αθλητικές δραστηριότητες, η χρήση του εξοπλισμού και η κατανάλωση των υπηρεσιών.

Τέλος, οι Αποστολόπουλος και Σδράλη (2009) κατηγοριοποιούν τον αθλητικό τουρισμό σε:

1. Τουρισμό μετακίνησης φιλάθλων.
2. Τουρισμό αθλητών για προπονήσεις εκτός έδρας.
3. Άθληση τουριστών που δραστηριοποιούνται ευκαιριακά.

4.5 Το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon

Οι Gammon και Robinson (1997) εξετάζουν τα κίνητρα επίσκεψης των τουριστών που συμμετέχουν σε αθλητικές δραστηριότητες και καταλήγουν σε δύο βασικές κατηγορίες στο εννοιολογικό τους πλαίσιο: α) στον αθλητικό τουρισμό (sport tourism) που περιλαμβάνει εκείνα τα άτομα (αθλητικοί τουρίστες) όπου ο αθλητισμός αποτελεί το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού τους και β) στον τουριστικό αθλητισμό (tourism sport) που περιλαμβάνει εκείνα τα άτομα (αθλούμενοι τουρίστες¹⁹) όπου ο τουρισμός παίζει πρωταρχικό ρόλο στο ταξίδι τους. Στη συνέχεια διαχωρίζουν τις δύο κατηγορίες σε «αυστηρές» (hard) και ήπιες (soft) υποκατηγορίες. Οι Robinson και Gammon (2004) αναθεωρούν το εννοιολογικό τους πλαίσιο (Σχήμα 4.2), συμπληρώνοντας ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί όχι μόνο για να διακριθούν οι τέσσερις τυπολογίες τουριστών, αλλά και για να δημιουργηθεί από τους ενδιαφερόμενους φορείς το χαρτοφυλάκιο του αθλητικού τουριστικού προϊόντος. Παρακάτω παρουσιάζονται οι

¹⁹ Η απόδοση του όρου 'tourism sportists' (sic), όπως αναφέρεται από τον Weed (2006, 2009), δεν έχει βρεθεί στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιείται ο όρος *αθλούμενοι τουρίστες*, που θεωρήθηκε ως ο καταλληλότερος.

ορισμοί των εννοιών, σύμφωνα με το αναθεωρημένο πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004).

Αθλητικός τουρισμός

Περιλαμβάνει «άτομα και / ή ομάδες ανθρώπων που ταξιδεύουν προς και διαμένουν (ή όχι) σε μέρη εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός τους, και ενεργά ή παθητικά συμμετέχουν σε ανταγωνιστικές ή ψυχαγωγικές αθλητικές δραστηριότητες. Το προσδιοριστικό κριτήριο είναι ότι ο αθλητισμός αποτελεί το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού, αν και το τουριστικό στοιχείο μπορεί να λειτουργήσει για να ενισχύσει τη συνολική εμπειρία» (p. 226).

Αυστηρός / στενός ορισμός (hard definition) αθλητικού τουρίστα

Περιλαμβάνει «εκείνα τα άτομα που ενεργά ή παθητικά συμμετέχουν σε μία ανταγωνιστική αθλητική διοργάνωση. Μπορούμε επομένως να ταξινομήσουμε έναν *αυστηρό αθλητικό τουρίστα* ως εκείνο το άτομο που ταξιδεύει προς και διαμένει (ή όχι) σε μέρη εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός του ειδικά για λόγους ενεργής ή παθητικής συμμετοχής σε ανταγωνιστικές αθλητικές δραστηριότητες. Σε αυτή την περίπτωση, ο αθλητισμός είναι το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού και περιλαμβάνει συμμετοχή σε αθλητικές διοργανώσεις, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες ή το Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου. Η ανταγωνιστική φύση αυτών των διοργανώσεων είναι ο διακριτικός παράγοντας» (p. 226).

Ήπιος / ευρύς ορισμός (soft definition) αθλητικού τουρίστα

Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει εκείνο το άτομο «που ταξιδεύει προς και διαμένει (ή όχι) σε μέρη εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός του κυρίως για να συμμετάσχει ενεργά και για λόγους ψυχαγωγίας σε ένα συγκεκριμένο άθλημα: για παράδειγμα διακοπές σκι και ποδηλασίας. Τα στοιχεία της ενεργής συμμετοχής και της ψυχαγωγίας είναι οι διακριτικοί παράγοντες σε αυτή την περίπτωση» (p. 226).

Τουριστικός αθλητισμός

Ο τουριστικός αθλητισμός περιλαμβάνει «άτομα που ταξιδεύουν προς και διαμένουν (ή όχι) σε μέρη εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός τους όπου η ενασχόλησή τους, ενεργή ή παθητική, με τον ανταγωνιστικού επιπέδου ή ψυχαγωγικού χαρακτήρα αθλητισμό πραγματοποιείται ως μία δευτερεύουσα δραστηριότητα. Οι διακοπές ή η επίσκεψη αποτελούν τον πρώτο κίνητρο λόγο του ταξιδιού» (p. 226).

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ και ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Σχήμα 4.2 Το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004, p. 225)

Αυστηρός / στενός ορισμός αθλούμενου τουρίστα

Περιλαμβάνει «εκείνους που κάνουν διακοπές και χρησιμοποιούν τον αθλητισμό δευτερογενώς για να εμπλουτίσουν τις διακοπές τους (ενεργητικές ή παθητικές). Παραδείγματα ανταγωνιστικού και μη ανταγωνιστικού αθλητισμού μπορούν να εφαρμοστούν, όπως τα Center Parcs²⁰, η Eurocamp²¹ και οι παραθαλάσσιες διακοπές. Έτσι, για αυτούς τους τουρίστες, ενώ οι διακοπές αποτελούν το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού, προσδοκούν επίσης ότι θα συμμετάσχουν σε κάποια αθλητική δραστηριότητα. Επομένως, ο αθλητισμός θα λειτουργήσει ως μία δευτερεύουσα ενίσχυση για τις διακοπές τους» (p. 227).

Ήπιος / ευρύς ορισμός αθλούμενου τουρίστα

Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει «επισκέπτες που σε ένα μικρό τμήμα του ταξιδιού

²⁰ Τουριστικά χωριά χωροθετημένα σε πάρκα (parcs), όπου οι επισκέπτες μένουν σε βίλες ή οικίσκους (bungalows) και παράλληλα μπορούν να συμμετάσχουν σε ποικίλες αθλητικές δραστηριότητες. Συναντώνται στην Ευρώπη (Ολλανδία, Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία και Ηνωμένο Βασίλειο).

²¹ Βρετανική εταιρεία που πουλά τουριστικά πακέτα για διακοπές σε πάρκα (κάμπινγκ και τουριστικά χωριά) της Ευρώπης.

τους συμμετέχουν σε κάποια μορφή αθλητισμού τελείως συμπτωματικά. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους σε ένα παραθαλάσσιο θέρετρο παίζουν ή παρακολουθούν για μια μέρα παιχνίδι στο χόρτο με ειδικές μπάλες (bowls) ή παίζουν τένις σε ένα τοπικό γήπεδο· ή οι επισκέπτες στο Κέμπριτζ της Μεγάλης Βρετανίας μπορεί να επιθυμήσουν να κωπηλατήσουν στον ποταμό. Αυτό θεωρείται ‘ήπιο’ επειδή η συμμετοχή τους είναι καθαρά συμπτωματική» (p. 227).

Σύμφωνα με τους Hinch και Higham (2011), το εννοιολογικό πλαίσιο περιλαμβάνει τρεις διαστάσεις που αναδεικνύουν τις παραλλαγές που μπορούν να προκύψουν στη ζήτηση του αθλητικού τουρισμού. Έτσι, διακρίνει εάν: α) το κίνητρο των επισκεπτών ως προς τη συμμετοχή τους στις αθλητικές δραστηριότητες είναι πρωταρχικό ή δευτερεύον, β) η συμμετοχή τους είναι ενεργή ή παθητική, και γ) συμμετέχουν σε ανταγωνιστικής ή μη ανταγωνιστικής φύσης αθλητικές δραστηριότητες. Ακόμα, όπως αναφέρθηκε στην αρχή της ενότητας, το πλαίσιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί από ενδιαφερόμενους φορείς (υπουργεία τουρισμού / αθλητισμού, τοπική αυτοδιοίκηση, αθλητικούς και τουριστικούς φορείς, τουριστικές επιχειρήσεις, κλπ.) προκειμένου να δημιουργήσουν το χαρτοφυλάκιο του αθλητικού τουριστικού προϊόντος που θέλουν να προβάλλουν και να προωθήσουν. Αυτό μπορεί να γίνει σε παγκόσμιο, εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, καθώς και για ένα συγκεκριμένο άθλημα (π.χ. γκολφ). Τέλος, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να γίνει σύγκριση του αθλητικού τουριστικού προϊόντος μεταξύ ανταγωνιστριών περιοχών ή χωρών (Robinson and Gammon, 2004).

Ο Sofield (2003) επεκτείνει το πλαίσιο των Gammon και Robinson (1997) προσθέτοντας σε αυτό ορισμένα στοιχεία από τη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού, όπως είναι α) η κεντρική θέση που κατέχουν οι διοργανώσεις στον επίσημο αθλητικό τουρισμό και η ικανότητά τους να συνεισφέρουν στη δημιουργία επωνυμίας και γενικότερης ανάπτυξης σε μια περιοχή, β) η συνεργασία μεταξύ αθλητικών και τουριστικών φορέων και γ) η υποκουλτούρα (subculture) στον αθλητικό τουρισμό. Τον διαχωρισμό ανάμεσα στον αθλητικό τουρισμό και την άθληση κατά τη διάρκεια των διακοπών (τουριστικός αθλητισμός) ενστερνίζεται και ο Pigeassou (2004), χωρίς όμως να προχωρά στους αυστηρούς και ήπιους ορισμούς, όπως ο Sofield (2003). Παλαιότερα, μάλιστα, οι Pigeassou, Bui-Xuan και Gleyse (1999) τόνιζαν ότι είναι απαραίτητο να καθιερωθεί μία «επιστημολογική ρήξη» (‘epistemological rupture’) η οποία «θα διαχωρίζει τα φαινόμενα και θα αποτρέπει οποιαδήποτε σύγχυση μεταξύ αθλητισμού, τουρισμού και αθλητικού τουρισμού» και ότι αυτό είναι εφικτό μόνο

μέσω της υποκατάστασης, χωρίς την οποία «ο αθλητικός τουρισμός δε θα υπήρχε και οι δραστηριότητες που περιγράφονται ή παρατηρούνται θα συγγέονταν με τα φαινόμενα του τουρισμού» (p. 30).

Αντίθετα, ο Weed (2005) υποστηρίζει ότι η αντίληψη (ή η προοπτική) που δημιουργείται από το πλαίσιο είναι λανθασμένη, καθώς βασίζεται στο να ορίζει την τουριστική δραστηριότητα στην περίπτωση του αθλητισμού, ή την αθλητική δραστηριότητα στην περίπτωση του τουρισμού, και έτσι αναπόφευκτα καθιερώνει έναν υποκατάστατο ρόλο για τον τουρισμό ή για τον αθλητισμό στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε το φαινόμενο. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο αθλητικός τουρισμός είναι κάτι παραπάνω από το άθροισμά τους. Απαιτεί την κατανόηση του αθλητισμού και του τουρισμού, αλλά ταυτόχρονα πρέπει να απεξαρτηθεί από τους ορισμούς τους.

Οι Weed και Bull (2004), πάντως, αποδέχονται ότι η συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες μπορεί να αποτελεί το πρωταρχικό ή όχι κίνητρο των τουριστών. Διακρίνουν, μάλιστα, τρία επιμέρους προφίλ αθλητικών τουριστών: α) τους βασικούς αθλητικούς τουρίστες (primary sports tourists), β) τους αθλητικούς τουρίστες «σχετικής (με το άθλημα) εμπειρίας» ('associated experience' sports tourists) και γ) τους τουρίστες που ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με τον αθλητισμό (tourists interested in sport) ο οποίος δεν αποτελεί το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού τους. Η αντίληψη ότι η συμμετοχή των τουριστών σε αθλητικές δραστηριότητες μπορεί είτε να επηρεάζεται πρωτίστως από τον αθλητισμό, είτε ο αθλητισμός να αποτελεί μία δευτερεύουσα ή συμπτωματική δραστηριότητα κατά τη διάρκεια των διακοπών, ξεκίνησε από την Glyptis το 1982 (Weed and Bull, 2004; Weed, 2009) και εν συνεχεία έγινε αποδεκτή και από άλλους συγγραφείς (Standeven and De Knop, 1999; Gibson, 2003; Ritchie and Adair, 2004; Hinch and Higham, 2011). Η διάκριση αυτή θα χρησιμοποιηθεί και στη παρούσα διατριβή.

4.6 Συμβολή της διατριβής στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού

Η βιβλιογραφία που αφορά τις οικονομικές επιδράσεις του αθλητικού τουρισμού κυριαρχείται από μελέτες στις αθλητικές διοργανώσεις, ενώ αντίθετα ο αριθμός των εργασιών που σχετίζονται με τον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό είναι μικρός. Η κυριαρχία του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων αποτυπώνεται σε επισκοπήσεις της σχετικής βιβλιογραφίας. Ο Weed (2006), αρχικά, κάνοντας συστηματική επισκόπηση (systematic review) σε 80 άρθρα που σχετίζονται με τον αθλητικό τουρισμό και που

δημοσιεύτηκαν στα έτη 2000–2004, διαπιστώνει ότι τα πιο πολλά (23%) ασχολούνται με τις επιπτώσεις (οικονομικές, κυρίως) που προκαλούν οι αθλητικές διοργανώσεις. Η τάση αυτή μπορεί να αποδοθεί στη μεγάλη δημοσιότητα που συνήθως λαμβάνουν, καθώς επίσης στην ανάγκη εκπόνησης μελετών από τις οργανωτικές επιτροπές²². Αντίθετα, μόλις δύο είναι εκείνα τα άρθρα που ασχολούνται με τις επιδράσεις που προκαλούν τα αθλήματα όπου οι τουρίστες συμμετέχουν ενεργά, εκ των οποίων μόνο το ένα εξετάζει τις οικονομικές επιδράσεις.

Ο Weed (2009) κάνοντας αυτή τη φορά μετα-επισκόπηση (meta-review) σε 18 επισκοπήσεις που σχετίζονται με τον αθλητικό τουρισμό και διενεργήθηκαν από το 1990 έως το 2008, καταλήγει πάλι στο συμπέρασμα ότι ο αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων κυριαρχεί στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού. Παραθέτει, μάλιστα, την άποψη του Chalip από την επισκόπησή του (2001), ότι «ο αθλητικός τουρισμός δεν είναι συνώνυμος με τον αθλητικό τουρισμό διοργανώσεων. Αντίθετα, ο αθλητικός τουρισμός είναι πολυπρόσωπος» (Weed, 2009, p. 621). Για να ενισχύσει το επιχείρημα αυτό, τονίζει την μεγάλη σημασία που έχει για την τουριστική βιομηχανία ο τουρισμός γκολφ και ο χιονοδρομικός τουρισμός, που ανήκουν στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού συμμετοχής (ή στον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της Gibson). Επισημαίνει, όμως, ότι μολονότι έχουν γραφτεί αρκετά άρθρα για τα αθλήματα αυτά, αλλά και για την κατηγορία γενικότερα, τα περισσότερα εστιάζουν στη συμπεριφορά των αθλητικών τουριστών. Αντίθετα, πολύ λιγότερα είναι εκείνα τα άρθρα που ασχολούνται με τις επιδράσεις (θετικές ή αρνητικές) που προκαλούν, και ιδιαίτερα με τις οικονομικές επιδράσεις, σύμφωνα με τις εργασίες που αναφέρει.

Την ίδια άποψη ενστερνίζονται οι Swart και Bob (2007), οι οποίοι προτείνουν να γίνεται μία πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση και έρευνα στον αθλητικό τουρισμό. Η κυριαρχία των αθλητικών διοργανώσεων στις μελέτες οικονομικών επιδράσεων αναφέρεται, επίσης, από τους Downward, Lumsdon και Weston (2009), Dixon, Dixon και Cockrell (2014) και Weed (2014), ενώ διαπιστώνεται και σε συστηματική επισκόπηση της βιβλιογραφίας του τουρισμού σέρφινγκ (Martin and Assenov, 2012). Εν τω μεταξύ, οι Hautbois και Durand (2004) υποστηρίζουν ότι οι υπαίθριες αθλητικές δραστηριότητες μπορούν να αποτελέσουν έναν μοχλό οικονομικής ανάπτυξης,

²² Για το θέμα αυτό έχει ασκηθεί έντονη κριτική από αρκετούς ερευνητές (π.χ. Crompton, 1995), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι σε πολλές από αυτές τις μελέτες οι ανάδοχοι δε βασίζονται στη σωστή μεθοδολογία, αλλά αντίθετα προσπαθούν να «ωραιοποιήσουν» τα αποτελέσματα προκειμένου να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις των εντολέων τους.

ιδιαίτερα σε εκείνες τις μη αστικοποιημένες περιοχές που δεν έχουν τις απαραίτητες εγκαταστάσεις για να φιλοξενήσουν αθλητικές διοργανώσεις.

Σε μία προσπάθεια να καλυφθεί αυτό το κενό στη βιβλιογραφία, η παρούσα διατριβή επιχειρεί να διερευνήσει τις οικονομικές επιδράσεις που προκαλεί ο ενεργητικός αθλητικός τουρισμός. Ανάλογες εργασίες και μελέτες έχουν γίνει σε τοπικό (Ditton et al., 2002; Murphy and Bernal, 2008), περιφερειακό (Ritchie and Hall, 1999; Kim, Hallab and Smith, 2008) και πολιτειακό (Stynes, Sun and Talhem, 2000; Stynes and Sun, 2001; Urpeja et al., 2001; Haydu and Hodges, 2002) επίπεδο. Ωστόσο, αυτές περιορίζονται σε μία μόνο αθλητική δραστηριότητα, ενώ στην παρούσα διατριβή εξετάζονται περισσότερες από μία, συγκρίνοντας παράλληλα τη συνεισφορά κάθε μιας στην τοπική οικονομία. Επιπρόσθετα, συγκρίνεται η συνεισφορά των αθλητικών και αθλούμενων τουριστών. Μολονότι ο διαχωρισμός των δύο τυπολογιών έχει παρουσιαστεί στη βιβλιογραφία, όπως είδαμε σε προηγούμενες ενότητες του κεφαλαίου, εν τούτοις δεν έχει εφαρμοστεί – σύμφωνα με όσα γνωρίζουμε – σε μελέτες οικονομικών επιδράσεων. Παραμένει άγνωστο, επομένως, ποια από τις δύο τυπολογίες παρουσιάζει μεγαλύτερο πολλαπλασιαστή και συνεπώς έχει την τάση να προκαλεί μεγαλύτερες επιδράσεις στο εισόδημα ή στην απασχόληση μιας οικονομίας, κάτι το οποίο διερευνάται στη παρούσα διατριβή.

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΠΕ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται τα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της ΠΕ Μεσσηνίας, και πιο συγκεκριμένα ο πληθυσμός, ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός, η απασχόληση, η ανεργία και το εισόδημα. Επίσης, με τη βοήθεια ποσοτικών μεθόδων περιφερειακής ανάλυσης εξετάζεται η χωρική συμπεριφορά των οικονομικών δραστηριοτήτων, διαπιστώνεται σε ποιους τομείς και κλάδους παρουσιάζει ειδίκευση η ΠΕ Μεσσηνίας και υπολογίζονται οι πολλαπλασιαστές (τομεακοί και κλαδικοί) οικονομικής βάσης. Τέλος, περιγράφονται οι φυσικοί και περιβαλλοντικοί πόροι, οι τεχνικές υποδομές, οι υποδομές υγείας, και οι πολιτιστικοί, ιστορικοί και ανθρωπογενείς πόροι που συνθέτουν το τουριστικό προϊόν του νομού.

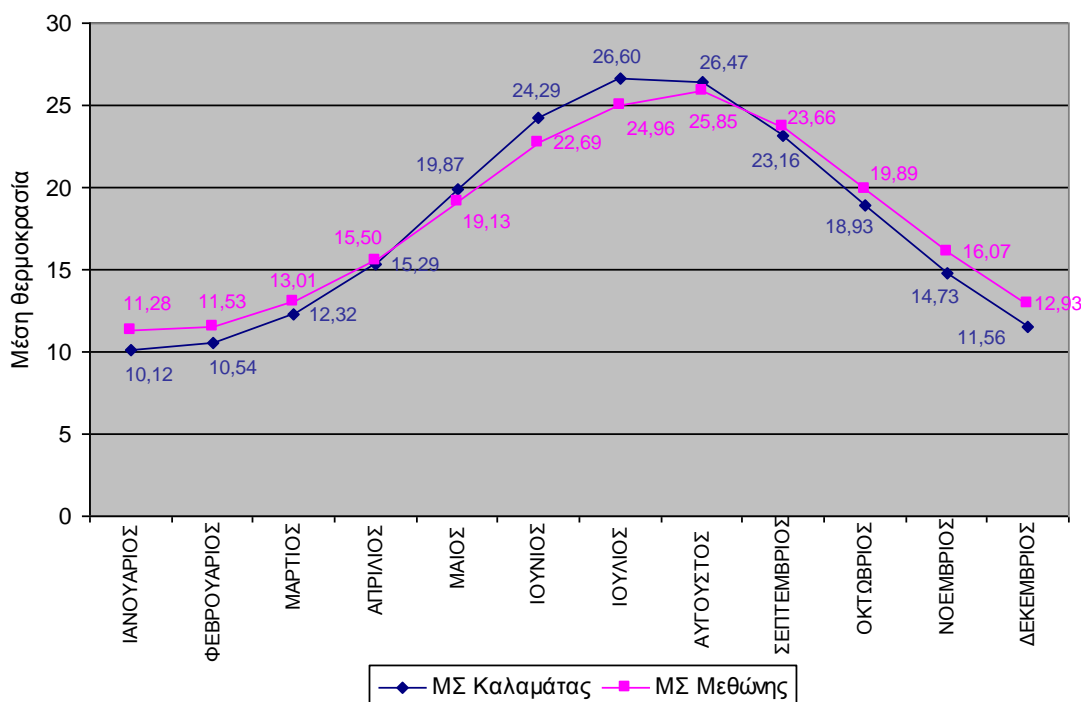
5.1 Φυσικοί και περιβαλλοντικοί πόροι

Η ΠΕ Μεσσηνίας βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα της Πελοποννήσου και έχει έκταση 2.991 τ. χλμ. Συνορεύει στα βόρεια με την ΠΕ Ηλείας, στα βορειοανατολικά με την ΠΕ Αρκαδίας και στα ανατολικά με την ΠΕ Λακωνίας. Στα βόρεια περικλείεται από τον ποταμό Νέδα και τα Αρκαδικά Όρη, στα ανατολικά από το όρος Ταΰγετος, στα νότια από τον Μεσσηνιακό Κόλπο και στα δυτικά από το Ιόνιο Πέλαγος. Οι ορεινές περιοχές καταλαμβάνουν το 40,2% της συνολικής έκτασης του νομού, ενώ οι πεδινές και ημιορεινές το 33,9% και 25,9%, αντίστοιχα.

5.1.1 Κλιματικές - μετεωρολογικές συνθήκες

Το κλίμα στη Μεσσηνία είναι εύκρατο. Συγκεκριμένα, ο χειμώνας είναι ήπιος με την ψυχρή περίοδο να διαρκεί από το Νοέμβριο έως τον Απρίλιο, ενώ το καλοκαίρι είναι εκτεταμένο και θερμό με τη θερμή περίοδο να διαρκεί από το Μάιο έως τον Οκτώβριο. Φυσικά, μεταξύ των επιμέρους περιοχών του νομού (ορεινές, πεδινές, παράκτιες) παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στα κλιματικά - μετεωρολογικά τους χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία της Εθνικής Μετεωρολογικής Υπηρεσίας (ΕΜΥ) από τους μετεωρολογικούς σταθμούς (ΜΣ) Καλαμάτας και Μεθώνης που αφορούν την περίοδο 1956–2014, η μέση ετήσια θερμοκρασία είναι 18°C (17,82°C στην Καλαμάτα και 18,04°C στη Μεθώνη). Ψυχρότερος μήνας είναι ο Ιανουάριος με μέση θερμοκρασία 10,12°C (ΜΣ Καλαμάτας) και 11,28°C (ΜΣ Μεθώνης), και θερμότερος

Διάγραμμα 5.1 Μέσες μηνιαίες θερμοκρασίες στους ΜΣ Καλαμάτας και Μεθώνης κατά την περίοδο 1956–2014

Πηγή: Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία.

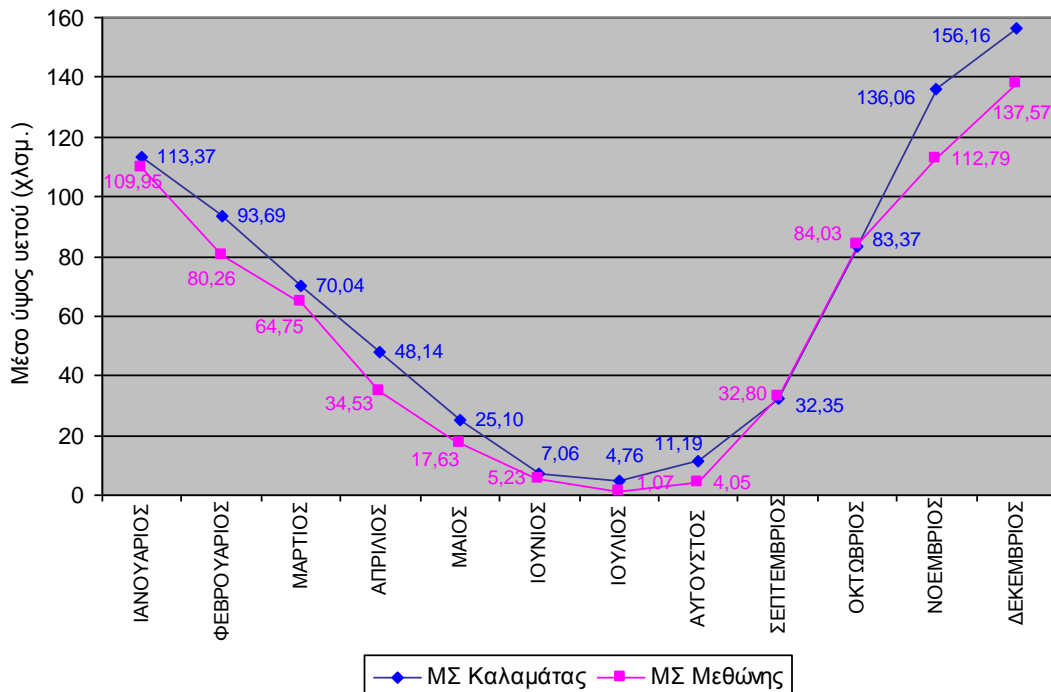
ο Ιούλιος (ΜΣ Καλαμάτας) ή ο Αύγουστος (ΜΣ Μεθώνης) με μέσες θερμοκρασίες 26,60°C και 25,85°C, αντίστοιχα (Διάγραμμα 5.1). Η μέση θερμοκρασία το καλοκαίρι είναι χαμηλότερη στις παράκτιες περιοχές και αυξάνει προχωρώντας προς το εσωτερικό του νομού, ενώ αντίθετα το χειμώνα είναι υψηλότερη στις πρώτες και μειώνεται προς το εσωτερικό του.

Ο υετός (βροχή, χιόνι, χιονόνερο, χαλάζι, κλπ.) ακολουθεί αντίθετη πορεία από τη θερμοκρασία (Διάγραμμα 5.2). Οι περισσότερο υετοφόροι μήνες είναι κατά σειρά οι Δεκέμβριος, Νοέμβριος και Ιανουάριος, ενώ οι λιγότεροι υετοφόροι είναι οι καλοκαιρινοί και δη ο Ιούλιος. Οι βροχοπτώσεις στο νομό είναι σχετικά μεγάλες, ενώ αντίθετα οι χιονοπτώσεις είναι σπάνιες και περιορίζονται στις ψηλές κορυφές του Ταϊγέτου. Το μέσο ετήσιο ύψος υετού κατά την περίοδο 1956–2014 είναι 781,29 χλσμ. (ΜΣ Καλαμάτας) και 684,66 χλσμ. (ΜΣ Μεθώνης).

Ο νομός έχει υψηλή υγρασία, η οποία γίνεται εντονότερη προχωρώντας προς τις παράκτιες περιοχές. Οι υγρότεροι μήνες είναι οι Δεκέμβριος και Νοέμβριος, ενώ οι λιγότερο υγροί είναι οι καλοκαιρινοί, χωρίς όμως αυτό να ισχύει στις παράκτιες περιοχές, οι οποίες έχουν πολύ υγρό κλίμα και το καλοκαίρι (βλέπε για παράδειγμα στοιχεία από τον ΜΣ Μεθώνης στο Διάγραμμα 5.3). Η μέση ετήσια σχετική υγρασία

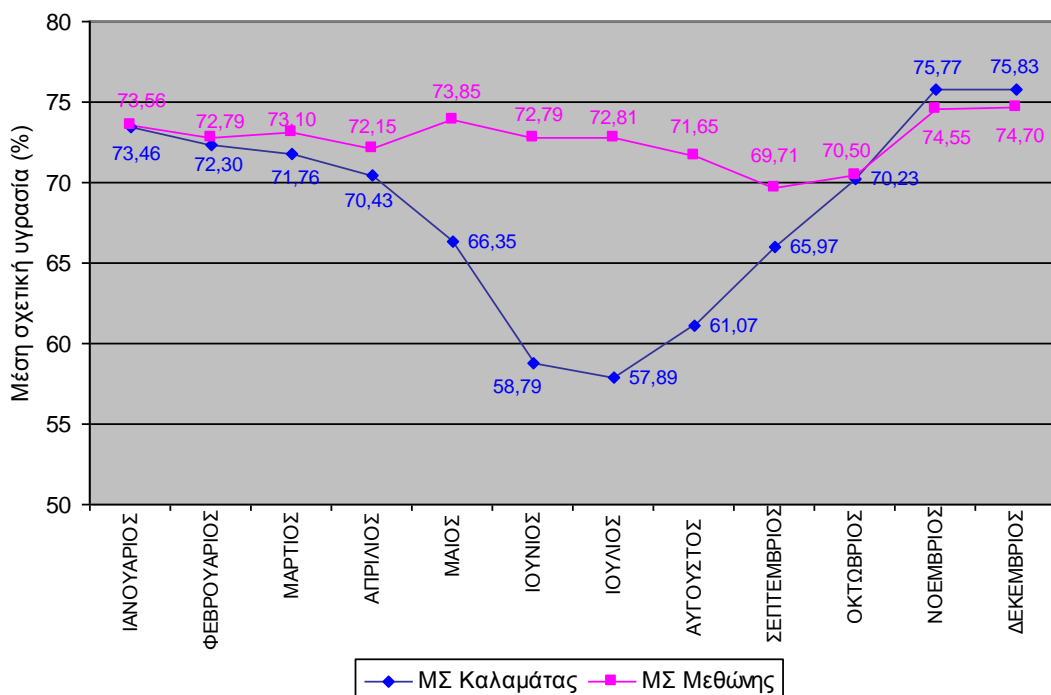
στην περίοδο αναφοράς (1956–2014) είναι 68,32% (ΜΣ Καλαμάτας) και 72,68% (ΜΣ Μεθώνης).

Διάγραμμα 5.2 Μέσο μηνιαίο ύψος υετού στους ΜΣ Καλαμάτας και Μεθώνης κατά την περίοδο 1956–2014

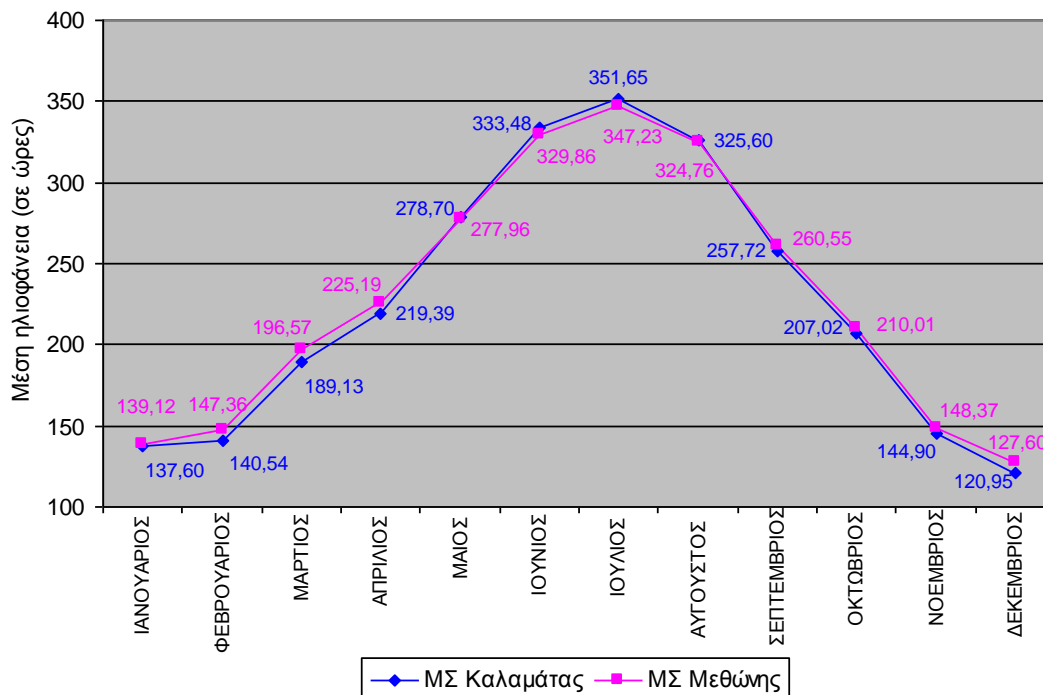
Πηγή: Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία.

Διάγραμμα 5.3 Μέση μηνιαία σχετική υγρασία στους ΜΣ Καλαμάτας και Μεθώνης κατά την περίοδο 1956–2014

Πηγή: Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία.

Διάγραμμα 5.4 Μέσες μηνιαίες ώρες ηλιοφάνειας στους ΜΣ Καλαμάτας και Μεθώνης κατά την περίοδο 1956–2014

Πηγή: Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία.

Η νέφωση στη Μεσσηνία είναι σχετικά μικρή (2,99 όγδοα²³ στο ΜΣ Καλαμάτας και 3,18 όγδοα στο ΜΣ Μεθώνης) με τα μεγαλύτερα επίπεδα να παρατηρούνται τον Δεκέμβριο, Ιανουάριο και Φεβρουάριο και τα μικρότερα τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο. Η μικρή νέφωση συνεπάγεται αρκετές ώρες ηλιοφάνειας (Διάγραμμα 5.4). Τέλος, οι άνεμοι στο νομό είναι σχετικά μικρής εντάσεως, με εξαίρεση την περιοχή της Μεθώνης όπου εκδηλώνονται συχνά ισχυροί άνεμοι. Στο εσωτερικό του νομού επικρατούν οι βόρειοι-βορειοανατολικοί άνεμοι, ενώ στις παράκτιες περιοχές οι νότιοι-νοτιοδυτικοί.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι οι κλιματικές - μετεωρολογικές συνθήκες που επικρατούν στο νομό είναι ευνοϊκές για την ανάπτυξη του τουρισμού όχι μόνο την καλοκαιρινή περίοδο (τουρισμός διακοπών), αλλά και τις υπόλοιπες εποχές του έτους. Έτσι, οι κατάλληλες συνθήκες που επικρατούν την άνοιξη και το φθινόπωρο, αλλά και ο ήπιος χειμώνας, ευνοούν την ανάπτυξη ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

²³ Οι κλίμακες μέτρησης της νέφωσης είναι η οκτάβαθμη ή η δεκάβαθμη.

5.1.2 Ακτές

Η ακτογραμμή της ΠΕ Μεσσηνίας βρέχεται στο σύνολό της από το Ιόνιο Πέλαγος. Ξεκινά από το νότιο τμήμα του Κυπαρισσιακού Κόλπου και καταλήγει στις ακτές της Δυτικής Μάνης στον Μεσσηνιακό Κόλπο. Το συνολικό της μήκος είναι 250 χλμ., εκ των οποίων τα 120 (48%) σχηματίζουν παραλίες (αμμώδεις ή με βότσαλο). Μερικές από τις πιο γνωστές βρίσκονται (με κατεύθυνση από Κυπαρισσιακό προς Μεσσηνιακό Κόλπο) στο Καλό Νερό, Κυπαρισσία, Χρυσή Άμμο ή Μάτι, Βοϊδοκοιλιά, Γιάλοβα, Μεθώνη, Φοινικούντα, Κορώνη, Βελίκα, Ανάληψη, Μπούκα, Καλαμάτα, Αλμυρό, Μικρή Μαντίνεια, Σάντοβα, Καρδαμύλη, Στούπα, και Άγιο Νικόλαο. Σύμφωνα με την Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης (ΕΕΠΦ), συντονιστή του Διεθνούς Προγράμματος «Γαλάζιες Σημαίες» στη χώρα μας από το 1992, έξι συνολικά ακτές του νομού βραβεύτηκαν με τη Γαλάζια Σημαία το 2017. Αυτές είναι η Μικρή Μαντίνεια, η Ανατολική Καλαμάτα 1/Ανάσταση, η Ανατολική Καλαμάτα 2/Τέρμα Ναυαρίνου και η Βέργα-Αλμυρός στο Δήμο Καλαμάτας, η Μπούκα στο Δήμο Μεσσήνης, και η Dunes Beach - Costa Navarino στο Δήμο Πύλου-Νέστορος. Ακόμα, όλες οι ακτές του νομού που ελέγχθηκαν (37) στο πλαίσιο του «Προγράμματος παρακολούθησης της ποιότητας των υδάτων κολύμβησης στις ακτές της Ελλάδας» ταξινομούνται στην κατηγορία «εξαιρετικής ποιότητας»²⁴, σύμφωνα με την έκθεση της Ειδικής Γραμματείας Υδάτων του Υπουργείου Περιβάλλοντος & Ενέργειας το 2015.

5.1.3 Ορεινοί όγκοι - φαράγγια - σπήλαια

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ένα μεγάλο τμήμα της έκτασης του νομού (40,2%) είναι ορεινό. Το μεγαλύτερο μέρος των ορεινών όγκων καταλαμβάνει η οροσειρά του Ταυγέτου, η οποία ακολουθεί τη συνοριακή γραμμή με την ΠΕ Λακωνίας. Η πιο ψηλή κορυφή του (Προφήτης Ηλίας) φτάνει τα 2.407 μέτρα υψόμετρο και αποτελεί την υψηλότερη της Πελοποννήσου και μία από τις υψηλότερες της Ελλάδας. Στα βορειοανατολικά σύνορα με την Αρκαδία βρίσκεται το Λύκαιο όρος (1.421 μ.), ενώ στα βόρεια με την Ηλεία το Τετράτζιο όρος (1.389 μ.). Στα δυτικά του νομού εκτείνονται από βορρά προς νότο τα όρη Κυπαρισσίας ή Αιγάλεω με μέγιστο υψόμετρο 1.224 μέτρα, στην προέκταση των οποίων βρίσκεται το όρος Λυκόδημος (960 μ.). Τέλος,

²⁴ Οι υπόλοιπες κατηγορίες ταξινόμησης είναι οι «καλής ποιότητας», «επαρκούς ποιότητας», και «ανεπαρκούς ποιότητας».

στο κέντρο του νομού και πάνω από την αρχαία Μεσσήνη βρίσκεται ο ιστορικός λόφος της Ιθώμης (περίπου 800 μ.). Στους ορεινούς όγκους σχηματίζονται φαράγγια με τα πιο γνωστά να είναι του Ριντόμου στη ΔΕ Αβίας, του Βυρού στη ΔΕ Λεύκτρου και της Νέδας στη ΔΕ Αυλώνος²⁵. Αξιόλογα είναι ακόμα και τα σπήλαια του νομού, όπως το Βατσινίδι και Καταφύγχι στη ΔΕ Λεύκτρου και του Νέστορα στο Δήμο Πύλου-Νέστορος. Ο φυσικός αυτός ορεινός πλούτος, συνδυαζόμενος με τη δημιουργία κατάλληλων υποδομών, μπορεί να αξιοποιηθεί για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων ορεινού τουρισμού (π.χ. ορειβασία, ορεινή πεζοπορία, διάσχιση φαραγγιών, εξερεύνηση σπηλαίων).

5.1.4 Ποτάμια - λίμνες

Ο μεγαλύτερος ποταμός του νομού είναι ο Πάμισος (μήκους 48 χλμ.), ο οποίος πηγάζει από το Λύκαιο όρος, διασχίζει κάθετα την πεδιάδα της Καλαμάτας και εκβάλλει στον Μεσσηνιακό Κόλπο ανάμεσα στις πόλεις Μεσσήνη και Καλαμάτα. Ο δεύτερος μεγαλύτερος ποταμός είναι η Νέδα (32 χλμ.), η οποία πηγάζει επίσης από το Λύκαιο όρος, αλλά ρέει προς τα δυτικά διασχίζοντας τα σύνορα Μεσσηνίας και Ηλείας πριν εκβάλλει στο Ιόνιο Πέλαγος μεταξύ των ακτών Κυπαρισσίας και Ζαχάρας. Η Νέδα είναι επισκέψιμη από αρκετούς τουρίστες, καθώς χαρακτηρίζεται από συνεχείς εναλλαγές τοπίου, πλούσια βλάστηση, διαυγή νερά, επιβλητικούς βράχους και καταρράκτες, φαράγγι, φυσικά τούνελ και πολιτιστικά μνημεία. Μεγάλος ποταμός είναι και ο Νέδωνας ή Νέδοντας (30 χλμ.) που πηγάζει από τον Ταΰγετο, διασχίζει την πόλη της Καλαμάτας και εκβάλλει δυτικά της στον Μεσσηνιακό Κόλπο. Φυσικά, υπάρχουν και άλλα μικρότερα ποτάμια, όπως η Βελίκα, ο Άρις, ο Αρκαδικός, κλπ.

Σε αντίθεση με τα ποτάμια, η Μεσσηνία στερείται λιμνών. Εξαίρεση αποτελεί το Πολυλίμνιο που βρίσκεται στη Χαραυγή της ΔΕ Βουφράδος. Το Πολυλίμνιο αποτελείται από ένα σύμπλεγμα 15 λιμνών (εξού και το όνομα) και μικρών καταρρακτών, που δημιουργούνται λόγω του ανώμαλου εδάφους της περιοχής. Όμοια με τον ποταμό Νέδα, το επισκέπτονται αρκετοί τουρίστες που επιθυμούν να κάνουν πεζοπορία κατά μήκος του ή να βουτήξουν στα κρύα νερά του το καλοκαίρι.

²⁵ Για τη γεωγραφική θέση και το πού ανήκουν διοικητικά οι ΔΕ του νομού βλέπε στην Εικόνα 5.1 (Ενότητα 5.2). Επίσης, στο Παράρτημα 13 υπάρχει χάρτης με τις πόλεις και τους κυριότερους οικισμούς του νομού.

5.1.5 Περιοχές προστασίας με ιδιαίτερη οικολογική και αισθητική αξία

Η ΠΕ Μεσσηνίας διαθέτει εννέα **Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους** (ΤΙΦΚ), οι περιοχές των οποίων αφορούν βιότοπους, φυσικά τοπία, δομημένα τοπία (οικισμοί), ή συνδυασμό αυτών. Τα τοπία αυτά είναι: 1) άνω πόλη Κυπαρισσίας, 2) Καρδαμύλη, 3) Κορώνη, 4) Μανιάκι - Ταμπούρια Παπαφλέσσα, 5) Μεθώνη, 6) όρος Προφήτης Ηλίας (Λιούστρα) Μεσσηνίας, 7) Πύλος και όρμος Ναυαρίνου, 8) φαράγγι Κοσκάρακας, και 9) φαράγγι ποταμού Νέδα. Στη Μεσσηνία έχουν καταγραφεί, επίσης, επτά **βιότοποι CORINE** οι οποίοι συμβάλλουν στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος. Οι βιότοποι αυτοί είναι: 1) ακρωτήριο Ακρίτας, νήσοι Σαπιέντζα και Σχίζα, 2) Διβάρι Πύλου, 3) όρος Ιθώμη, 4) όρος κεντρικός Ταΰγετος, 5) όρος Ταΰγετος, 6) ποταμός Πάμισος, και 7) φαράγγια Κοσκάρακας και Βυρού. Ακόμα, στο πανευρωπαϊκό οικολογικό **δίκτυο Natura 2000** έχουν θεσμοθετηθεί οκτώ περιοχές: 1) φαράγγι Νέδωνα (Πεταλόν - Χάνι), 2) λιμνοθάλασσα Πύλου (Διβάρι) και νήσος Σφακτηρία, Άγιος Δημήτριος, 3) νήσοι Σαπιέντζα και Σχίζα, ακρωτήριο Ακρίτας, 4) όρος Ταΰγετος, 5) θαλάσσια περιοχή στενού Μεθώνης, 6) θίνες Κυπαρισσίας (Νεοχώρι - Κυπαρισσία), 7) λιμνοθάλασσα Γιάλοβας και νήσος Σφακτηρία, και 8) όρος Ταΰγετος - Λαγκαδά Τρύπης. Οι έξι πρώτες είναι Τόποι Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) και οι δύο τελευταίες Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ). Τέλος, ως **διατηρητέα μνημεία της φύσης** έχουν χαρακτηριστεί: 1) το δάσος αειφύλλων πλατύφυλλων στο νησί Σαπιέντζα, 2) ο πλάτανος του Άγιου Φλώρου Μεσσηνίας, 3) η ελιά της Καλαμάτας, και 4) ο σφένδαμος του Σιδηροκάστρου Μεσσηνίας. Όλες οι παραπάνω περιοχές ή σημεία ενδιαφέροντος (ΤΙΦΚ, βιότοποι CORINE, Natura 2000, διατηρητέα μνημεία της φύσης) εμπλουτίζουν το τουριστικό προϊόν του νομού. Με τον κατάλληλο σχεδιασμό και προγραμματισμό μπορούν να συμβάλλουν, επίσης, στην ανάδειξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο οικοτουρισμός.²⁶

5.1.6 Σεισμικότητα - Τεκτονική

Η Μεσσηνία είναι μία σεισμογενής περιοχή που έχει δώσει στο παρελθόν αρκετά μεγάλους σεισμούς. Αυτό οφείλεται στο ότι η γεωτεκτονική της θέση βρίσκεται πολύ κοντά στο ελληνικό τόξο (νότιο Ιόνιο - Ρόδος). Η σύγκλιση της αφρικανικής τεκτονικής πλάκας, που βυθίζεται κάτω από την ευρασιατική, επηρέασε και συνεχίζει να

²⁶ Τα στοιχεία της ενότητας αυτής έχουν αντληθεί από τη βάση δεδομένων για την Ελληνική φύση «Φιλότης» του Τομέα Υδατικών Πόρων & Περιβάλλοντος του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και από την ιστοσελίδα «Βιοποικιλότητα στην Ελλάδα».

επηρεάζει την τεκτονική εξέλιξη της περιοχής. Μάλιστα, νοτιοδυτικά του συμπλέγματος των μεσσηνιακών Οινουσσών (νήσοι Σαπιέντζα, Σχίζα, Βενέτικο και Αγία Μαριανή) βρίσκεται το βαθύτερο σημείο της Μεσογείου (5.121 μέτρα) που είναι γνωστό και ως τάφρος ή φρέαρ των Οινουσσών. Σύμφωνα με τον χάρτη σεισμικής επικινδυνότητας της Ελλάδας από τον Οργανισμό Αντισεισμικού Σχεδιασμού και Προστασίας (ΟΑΣΠ), όλες οι περιοχές του νομού βρίσκονται στην ενδιάμεση Ζώνη επικινδυνότητας II (δυσμενέστερη η Ζώνη III), με εξαίρεση τη ΔΕ Είρας που βρίσκεται στη λιγότερο επικίνδυνη Ζώνη I (ΟΑΣΠ, 2003).

5.2 Διοικητική οργάνωση

Σύμφωνα με το Νόμο υπ' αριθμ. 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης», η Μεσσηνία ανήκει διοικητικά, ως Περιφερειακή Ενότητα, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου. Αυτό σημαίνει ότι δεν αποτελεί αυτοδιοικούμενο θεσμό, όπως συνέβαινε παλαιότερα όντας

Πίνακας 5.1 Διοικητική διαίρεση ΠΕ Μεσσηνίας

Δήμοι	Δημοτικές Ενότητες (ΔΕ)	Έδρα
Δυτικής Μάνης	<ul style="list-style-type: none"> • Αβίας • Λεύκτρου 	Καρδαμύλη
Καλαμάτας	<ul style="list-style-type: none"> • Άριος • Αρφαρών • Θουρίας • Καλαμάτας 	Καλαμάτα
Μεσσήνης	<ul style="list-style-type: none"> • Αίπειας • Ανδρούσας • Αριστομένους • Βουφράδων ή Βουφράδος • Ιθώμης Μεσσηνίας • Μεσσήνης • Πεταλιδίου • Τρικόρφου 	Μεσσήνη
Οιχαλίας	<ul style="list-style-type: none"> • Ανδανίας • Δωρίου • Είρας • Μελιγαλά • Οιχαλίας 	Μελιγαλάς
Πύλου-Νέστορος	<ul style="list-style-type: none"> • Κορώνης • Μεθώνης • Νέστορος • Παπαφλέσσα • Πύλου • Χίλιοχωρίων 	Πύλος
Τριφυλίας	<ul style="list-style-type: none"> • Αετού Μεσσηνίας • Αυλώνος Τριφυλίας • Γαργαλιάνων • Κυπαρισσίας • Τριπύλης • Φιλιατρών 	Κυπαρισσία

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών.

Εικόνα 5.1 Διοικητική διαίρεση ΠΕ Μεσσηνίας

δευτεροβάθμιος Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), ως Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, αλλά μέρος των αρμοδιοτήτων της ασκείται πλέον από την Περιφέρεια Πελοποννήσου. Σύμφωνα με τον ίδιο Νόμο, οι 29 Δήμοι και οι δύο Κοινότητες του νομού που είχαν θεσπιστεί με το Σχέδιο «Καποδίστριας» (Ν. 2539/1997) καταργήθηκαν

και συνενώθηκαν σε έξι πλέον διευρυμένους Δήμους (πρωτοβάθμιοι ΟΤΑ), οι οποίοι ανέλαβαν μέρος των αρμοδιοτήτων της παλαιότερης Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης. Οι Καλλικράτειοι Δήμοι, και οι Δημοτικές Ενότητες και έδρες τους, παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.1 και στην Εικόνα 5.1.

5.3 Πληθυσμός

Για τη συγκέντρωση δεδομένων που αφορούν την εξέλιξη του πληθυσμού στην ΠΕ Μεσσηνίας χρησιμοποιήθηκαν οι απογραφές της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) για τα έτη 1971, 1981, 1991, 2001 και 2011. Επισημαίνεται ότι κατά την περίοδο αυτή η διοικητική διαίρεση της Μεσσηνίας διέφερε, καθώς υπήρχαν Επαρχίες στις απογραφές 1971, 1981 και 1991, Καποδιστριακοί Δήμοι το 2001, και Καλλικρατικοί Δήμοι το 2011. Για το λόγο αυτό οι Δημοτικές και Τοπικές Κοινότητες ομαδοποιήθηκαν σε Δήμους, σύμφωνα με την τελευταία διοικητική διαίρεση του προγράμματος Καλλικράτης, ώστε τα δεδομένα να είναι άμεσα συγκρίσιμα μεταξύ τους.

Ακόμα, ο πληθυσμός μιας χωρικής ενότητας μπορεί να διακριθεί στον α) πραγματικό (de facto), β) νόμιμο (de jure-registered) και γ) μόνιμο (resident) πληθυσμό. Στις επόμενες ενότητες εξετάζονται και οι τρεις κατηγορίες, επειδή προκύπτουν διαφορετικά συμπεράσματα από κάθε μία, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Ωστόσο, το 2011 η ΕΛΣΤΑΤ εστίασε στην καταγραφή του μόνιμου πληθυσμού της χώρας (σε αντίθεση με τις προηγούμενες απογραφές που είχαν σκοπό την καταγραφή του πραγματικού πληθυσμού) σύμφωνα με τα πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, η διάρθρωση του πληθυσμού και η σύγκρισή του με εκείνον της Περιφέρειας Πελοποννήσου και της Ελλάδας γίνεται σε όρους μόνιμου πληθυσμού.

5.3.1 Πραγματικός πληθυσμός

Ο πραγματικός πληθυσμός αφορά στον αριθμό των ατόμων, ανεξαρτήτως υπηκοότητας, που κατά την ημερομηνία αναφοράς της απογραφής βρέθηκαν σε κάθε Περιφέρεια, Περιφερειακή Ενότητα, Δήμο, Δημοτική Ενότητα, Δημοτική ή Τοπική Κοινότητα και αυτοτελή οικισμό, για οποιαδήποτε αιτία, είτε αυτά διέμεναν μόνιμα είτε βρέθηκαν εκεί προσωρινά ή τυχαία. Τα στοιχεία για τον πραγματικό πληθυσμό της ΠΕ Μεσσηνίας παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.2. Από αυτόν διαπιστώνουμε ότι κατά την περίοδο 1971–2011 σημειώθηκε μείωση κατά 6,81%. Η μείωση αυτή δεν ήταν συνεχόμενη, καθώς στις δεκαετίες 1981–1991 και 1991–2001 υπήρξε αύξηση

Πίνακας 5.2 Εξέλιξη πραγματικού πληθυσμού ΠΕ Μεσσηνίας κατά την περίοδο 1971–2011

Δήμοι	1971	1981	1991	2001	2011
Καλαμάτας Μεταβολή (%)	54.780	56.466	59.694	67.127	69.090
Τριφυλίας Μεταβολή (%)	30.273	26.959	29.482	33.581	27.926
Μεσσήνης Μεταβολή (%)	35.229	30.050	29.229	28.754	23.885
Πύλου-Νέστορος Μεταβολή (%)	27.075	23.192	23.756	23.780	21.376
Οιχαλίας Μεταβολή (%)	18.585	16.273	15.987	14.987	11.753
Δυτικής Μάνης Μεταβολή (%)	7.135	6.878	8.816	8.647	7.258
Σύνολο Μεταβολή (%)	173.077	159.818	166.964	176.876	161.288

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή και ίδια επεξεργασία.

του πραγματικού πληθυσμού. Όμως, η μεγάλη μείωση που σημειώθηκε στην τελευταία δεκαετία της περιόδου αναφοράς (15.588 άτομα) είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί ο πραγματικός πληθυσμός κάτω από εκείνον του 1971.

Όσον αφορά τους δήμους, βλέπουμε ότι ο μοναδικός που έχει θετική μεταβολή σε όλες τις δεκαετίες είναι ο Δήμος Καλαμάτας. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι η Καλαμάτα, ως πρωτεύουσα και αστικό κέντρο του νομού, απορροφά πληθυσμό / εργατικό δυναμικό από τις υπόλοιπες περιοχές. Αντίθετα, στους υπόλοιπους δήμους ο πραγματικός πληθυσμός μειώθηκε κατά την περίοδο 1971–2011, με εξαίρεση το Δήμο Δυτικής Μάνης (+1,72%). Αξιοσημείωτο είναι ότι οι Δήμοι Μεσσήνης και Οιχαλίας παρουσιάζουν συνεχή μείωση του πραγματικού πληθυσμού τους.

5.3.2 Νόμιμος πληθυσμός

Ο νόμιμος πληθυσμός αφορά στον αριθμό των δημοτών κάθε Δημοτικής Ενότητας και Δήμου που είναι άτομα με Ελληνική υπηκοότητα και διαμένουν μόνιμα στην Ελλάδα. Λαμβάνοντας υπόψη τον πληθυσμό με αυτό το κριτήριο εξάγουμε διαφορετικά συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, η ΠΕ Μεσσηνίας παρουσιάζει συνεχή – και μάλιστα με αυξανόμενο ρυθμό – μείωση του νόμιμου πληθυσμού της σε όλες τις δεκαετίες της περιόδου αναφοράς, με τη συνολική μείωση να ανέρχεται σε 19,86% ή 43.525 δημότες (Πίνακας 5.3). Μείωση του νόμιμου πληθυσμού σε όλες τις δεκαετίες παρατηρείται και σε όλους τους δήμους, με εξαίρεση το Δήμο Καλαμάτας όπου

Πίνακας 5.3 Εξέλιξη νόμιμου πληθυσμού ΠΕ Μεσσηνίας κατά την περίοδο 1971–2011

Δήμοι	1971	1981	1991	2001	2011
Καλαμάτας Μεταβολή (%)	59.528	63.605	65.667	66.677	66.363
Μεσσήνης Μεταβολή (%)	47.662	45.975	41.996	36.193	33.086
Τριφυλίας Μεταβολή (%)	39.461	39.317	38.266	35.400	28.520
Πύλου-Νέστορος Μεταβολή (%)	33.780	32.465	30.338	26.841	24.538
Οιχαλίας Μεταβολή (%)	28.009	26.827	23.174	19.037	15.592
Δυτικής Μάνης Μεταβολή (%)	10.679	10.557	10.233	8.701	7.495
Σύνολο Μεταβολή (%)	219.119	218.746	209.674	192.849	175.594
		-0,17	-4,15	-8,02	-8,95

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή και ίδια επεξεργασία.

σημειώθηκαν αυξήσεις πλην της τελευταίας δεκαετίας. Η πληθυσμιακή συρρίκνωση οφείλεται, μάλλον, στο ότι οι κάτοικοι του νομού μετανάστευσαν σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας, μεταφέροντας έτσι τις ατομικές ή οικογενειακές μερίδες τους σε άλλους δήμους.

5.3.3 Μόνιμος πληθυσμός

Ο μόνιμος πληθυσμός αφορά στον αριθμό των Ελλήνων και αλλοδαπών κατοίκων που έχουν ζήσει συνεχώς στον τόπο συνήθους διαμονής τους, για περίοδο, τουλάχιστον, 12 μηνών πριν την ημερομηνία αναφοράς της απογραφής ή έφθασαν στον τόπο συνήθους διαμονής τους κατά τους τελευταίους 12 μήνες πριν την ημερομηνία αναφοράς, με την πρόθεση να παραμείνουν εκεί για, τουλάχιστον, ένα χρόνο. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η ΕΛΣΤΑΤ, ακολουθώντας τα πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εστίασε στην καταγραφή του μόνιμου πληθυσμού στην απογραφή του 2011, ενώ οι προηγούμενες είχαν σκοπό την καταγραφή του πραγματικού πληθυσμού. Έτσι, διαθέσιμα στοιχεία μόνιμου πληθυσμού υπάρχουν μόνο για τις τελευταίες δύο απογραφές. Σύμφωνα με αυτές, ο μόνιμος πληθυσμός της ΠΕ Μεσσηνίας μειώθηκε κατά 3,97% (6.612 κατοίκους) την περίοδο 2001–2011 (Πίνακας 5.4). Όλοι οι δήμοι του νομού, με εξαίρεση το Δήμο Δυτικής Μάνης, σημείωσαν αρνητική μεταβολή. Όμως, στις περιπτώσεις των Δήμων Καλαμάτας και Πύλου-Νέστορος η μείωση ήταν πάρα πολύ μικρή (0,22% και 0,45%, αντίστοιχα). Η

Πίνακας 5.4 Εξέλιξη μόνιμου πληθυσμού ΠΕ Μεσσηνίας κατά την περίοδο 2001–2011

Δήμοι	2001	2011
Καλαμάτας Μεταβολή (%)	70.006	69.849 -0,22
Τριφυλίας Μεταβολή (%)	31.190	27.373 -12,24
Μεσσήνης Μεταβολή (%)	25.859	23.482 -9,19
Πύλου-Νέστορος Μεταβολή (%)	21.172	21.077 -0,45
Οιχαλίας Μεταβολή (%)	11.681	11.228 -3,88
Δυτικής Μάνης Μεταβολή (%)	6.658	6.945 4,31
Σύνολο Μεταβολή (%)	166.566	159.954 -3,97

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή και ίδια επεξεργασία.

συνολική μείωση στη Μεσσηνία οφείλεται κυρίως στις μεγάλες απώλειες που είχαν οι Δήμοι Τριφυλίας και Μεσσήνης (3.817 και 2.377 κατοίκους, αντίστοιχα).

Συγκρίνοντας την ΠΕ Μεσσηνίας με τις υπόλοιπες ενότητες της Περιφέρειας Πελοποννήσου, βλέπουμε ότι βρίσκεται στην πρώτη θέση έχοντας το 27,68% του μόνιμου πληθυσμού της περιφέρειας (Πίνακας 5.5). Στον συνολικό μόνιμο πληθυσμό της χώρας συμμετέχει κατά 1,48%. Η πληθυσμιακή πυκνότητα του νομού ανέρχεται σε 53,47 κατοίκους ανά τ. χλμ.

Όσον αφορά τη δημογραφική δομή του νομού, από τα στοιχεία του Πίνακα 5.6 συμπεραίνουμε ότι η Μεσσηνία παρουσιάζει εικόνα «γερασμένου» πληθυσμού, καθώς η αναλογία του παιδικού (ηλικίας έως 14 ετών) προς τον γεροντικό (ηλικίας 70

Πίνακας 5.5 Μόνιμος πληθυσμός στις ΠΕ Πελοποννήσου, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (2011)

Χωρική ενότητα	Μόνιμος πληθυσμός	Συμμετοχή (%) στην Περιφέρεια Πελοποννήσου
ΠΕ Μεσσηνίας	159.954	27,68
ΠΕ Κορινθίας	145.082	25,10
ΠΕ Αργολίδας	97.044	16,79
ΠΕ Λακωνίας	89.138	15,42
ΠΕ Αρκαδίας	86.685	15,00
Περιφέρεια Πελοποννήσου	577.903	100
Ελλάδα	10.816.286	–

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας 5.6 Κατανομή μόνιμου πληθυσμού ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα (2011)

Ηλικιακές ομάδες	Άρρενες	Θήλειες	Σύνολο	Ποσοστό
0–4	3.535	3.537	7.072	4,42
5–9	3.720	3.388	7.108	4,44
10–14	3.794	3.617	7.411	4,63
15–19	4.078	3.751	7.829	4,89
20–24	4.318	3.947	8.265	5,17
25–29	5.268	4.668	9.936	6,21
30–34	5.639	5.218	10.857	6,79
35–39	5.429	5.207	10.636	6,65
40–44	5.904	5.816	11.720	7,33
45–49	5.678	5.399	11.077	6,93
50–54	5.726	5.313	11.039	6,90
55–59	5.011	4.876	9.887	6,18
60–64	5.037	4.601	9.638	6,03
65–69	4.033	3.763	7.796	4,87
70–74	4.410	4.494	8.904	5,57
75–79	4.105	4.653	8.758	5,48
80–84	2.921	3.868	6.789	4,24
85+	1.983	3.249	5.232	3,27
Σύνολο	80.589	79.365	159.954	100

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

ετών και άνω) πληθυσμό είναι 0,72 προς 1, με ποσοστό παιδικού πληθυσμού 13,5% και γεροντικού 18,56%. Στις ηλικιακές ομάδες 20–39 ετών, που περιλαμβάνουν κατά κανόνα τις ηλικίες σχηματισμού νέων νοικοκυριών και τεκνοποίησης (παραγωγικός πληθυσμός), συγκεντρώνεται το 24,82% του μόνιμου πληθυσμού. Ως προς το φύλο, ο

Πίνακας 5.7 Μόνιμος πληθυσμός κατά ομάδες υπηκοοτήτων (2011)

Γεωγραφική περιοχή	Πληθυσμός	Ποσοστό
Ελλάδα	140.399	87,77
Λοιπή Ευρώπη	9.355	5,85
Χώρες Ευρωπαϊκής Ένωσης	8.688	5,43
Ασία	760	0,48
Αφρική	404	0,25
Βόρεια Αμερική	187	0,12
Χωρίς / Αδιευκρίνιστη υπηκοότητα, δεν δήλωσε	78	0,05
Καραϊβική, Νότια / Κεντρική Αμερική	44	0,03
Ωκεανία	39	0,02
Σύνολο από ξένες χώρες	19.555	12,23
Σύνολο	159.954	100

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας 5.8 Δημοτικές Κοινότητες με μόνιμο πληθυσμό άνω των 2.000 κατοίκων

Δημοτική Κοινότητα	Πληθυσμός	Δημοτική Ενότητα	Δήμος
Καλαμάτας	54.567	Καλαμάτας	Καλαμάτας
Φιλιατρών	6.791	Φιλιατρών	Τριφυλίας
Μεσσήνης	6.287	Μεσσήνης	Μεσσήνης
Κυπαρισσίας	5.784	Κυπαρισσίας	Τριφυλίας
Γαργαλιάνων	5.569	Γαργαλιάνων	Τριφυλίας
Χώρας	3.498	Νέστορος	Πύλου-Νέστορος
Πύλου	2.767	Πύλου	Πύλου-Νέστορος
Βέργας	2.252	Καλαμάτας	Καλαμάτας

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

ανδρικός πληθυσμός υπερτερεί του γυναικείου (50,38% έναντι 49,62%). Μάλιστα, οι άρρενες πλειοψηφούν σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, εκτός από την πρώτη (0–4) και τις τέσσερις τελευταίες. Η πλειονότητα των κατοίκων είναι Έλληνες (87,77%), ενώ το υπόλοιπο 12,23% του μόνιμου πληθυσμού αφορά αλλοδαπούς, εκ των οποίων οι περισσότεροι προέρχονται από χώρες της λοιπής Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πίνακας 5.7).

Τέλος, στον Πίνακα 5.8 παρουσιάζονται οι Δημοτικές Κοινότητες με μόνιμο πληθυσμό άνω των 2.000 κατοίκων. Η πόλη της Καλαμάτας είναι το μεγάλο αστικό κέντρο του νομού και συγκεντρώνει πάνω από το 1/3 (34,11%) του συνολικού μόνιμου πληθυσμού. Σε τοπικό επίπεδο αποτελεί τον πόλο ανάπτυξης του νομού, καθώς συγκεντρώνει αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και λειτουργίες πολιτικού χαρακτήρα (π.χ. συγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων και πληθυσμού)²⁷. Οι υπόλοιπες Δημοτικές Κοινότητες, με εξαίρεση τη Βέργα που βρίσκεται στην ευρύτερη αστική περιοχή της Καλαμάτας, θα μπορούσαν να αποτελέσουν κέντρα ανάπτυξης για το νομό.

5.3.4 Συμπεράσματα

Ανεξαρτήτως του τρόπου υπολογισμού του πληθυσμού, η ΠΕ Μεσσηνίας παρουσιάζει πληθυσμιακή συρρίκνωση στην περίοδο αναφοράς (1971–2011), με την πιο μεγάλη να σημειώνεται την τελευταία δεκαετία. Ο μοναδικός δήμος που εμφανίζει συνεχή αύξηση ή τουλάχιστον αντιστέκεται στη συρρίκνωση είναι ο Δήμος Καλαμάτας. Αντίθετα, οι δήμοι που έχουν τις μεγαλύτερες απώλειες είναι της Μεσσήνης, της

²⁷ Η Καλαμάτα έχει αναγνωρισθεί και ως πόλος ανάπτυξης εθνικής εμβέλειας από το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007–2013.

Οιχαλίας και της Τριφυλίας. Ο Δήμος Πύλου-Νέστορος έχει μικρότερες μειώσεις σε σχέση με τους προηγούμενους τρεις, ενώ ο Δήμος Δυτικής Μάνης παρουσιάζει αύξηση ή μείωση ανάλογα με το είδος πληθυσμού υπό εξέταση. Οι δήμοι με τον μεγαλύτερο πληθυσμό είναι κατά σειρά της Καλαμάτας, της Τριφυλίας, της Μεσσηνίας (αν και στην περίπτωση του νόμιμου πληθυσμού κατέχει τη δεύτερη θέση), της Πύλου-Νέστορος, της Οιχαλίας, και της Δυτικής Μάνης. Εκτός από την πληθυσμιακή συρρίκνωση, εξίσου ανησυχητικό είναι και το φαινόμενο της γήρανσης του πληθυσμού.

5.4 Οικονομικά ενεργός πληθυσμός, απασχόληση και ανεργία

Ο οικονομικά ενεργός (απασχολούμενοι και άνεργοι) και μη ενεργός πληθυσμός της ΠΕ Μεσσηνίας και των δήμων αυτής, όπως προέκυψε από την απογραφή πληθυσμού 2011, παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.9. Προτού, όμως, αναλυθούν τα στοιχεία του πίνακα, είναι σκόπιμο να διευκρινιστούν οι παραπάνω έννοιες. Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, οι **απασχολούμενοι** περιλαμβάνουν όλα τα άτομα ηλικίας 15 ετών και άνω τα οποία κατά τη διάρκεια της προηγούμενης από την απογραφή εβδομάδας δήλωσαν ότι α) ασκούσαν τουλάχιστον επί μία ώρα εργασία έναντι αμοιβής ή κέρδους, σε μετρητά ή σε είδος, ή β) απουσίαζαν προσωρινά από τη θέση εργασίας στην οποία είχαν ήδη εργαστεί και με την οποία διατήρησαν επίσημη σύνδεση, ή από τη δραστηριότητα αυτοαπασχόλησης. Αντίθετα, οι **άνεργοι** περιλαμβάνουν όλα τα άτομα ηλικίας 15 ετών και άνω τα οποία α) κατά τη διάρκεια της προηγούμενης από την απογραφή εβδομάδας δήλωσαν «χωρίς εργασία», δηλαδή δεν είχαν αμειβόμενη απασχόληση ούτε αυτοαπασχόληση, ή β) «διαθέσιμα για εργασία κατ' αυτή την περίοδο», δηλαδή έτοιμα για έναρξη δραστηριότητας ως μισθωτοί ή αυτοαπασχολούμενοι κατά τη διάρκεια της προηγούμενης από την απογραφή εβδομάδας και επί δύο εβδομάδες μετά από αυτήν και γ) «αιτούντες εργασία», δηλαδή είχαν λάβει τα συγκεκριμένα μέτρα για την επιδίωξη αμειβόμενης απασχόλησης ή αυτοαπασχόλησης εντός τεσσάρων εβδομάδων από τη λήξη της προηγούμενης από την απογραφή εβδομάδας. Τέλος, ο **οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός** περιλαμβάνει τα άτομα κάτω από την εθνική ελάχιστη απαιτούμενη ηλικία (15 ετών) για την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας καθώς και τους συνταξιούχους, τους εισοδηματίες, κοκ.

Πίνακας 5.9 Οικονομικά ενεργός και μη ενεργός πληθυσμός, απασχολούμενοι ανά τομέα παραγωγής, και άνεργοι στους δήμους και στην ΠΕ Μεσσηνίας κατά την απογραφή πληθυσμού 2011

Δήμοι	Μόνιμος πληθυσμός (1) = (2) + (3)	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός						Μη οικονομικά ενεργός πληθυσμός (3)
		Σύνολο (2) = (4) + (5)	Απασχολούμενοι (4)	Τομείς			Άνεργοι (5)	
				Πρωτογενής (4α)	Δευτερογενής (4β)	Τριτογενής (4γ)		
Καλαμάτας	69.849	29.749	23.967	1.746	4.280	17.941	5.782	40.100
Τριφυλίας	27.373	12.205	10.738	5.155	1.323	4.260	1.467	15.168
Μεσσήνης	23.482	8.397	7.050	2.762	932	3.356	1.347	15.085
Πύλου-Νέστορος	21.077	7.925	6.981	3.140	925	2.916	944	13.152
Οιχαλίας	11.228	3.632	2.996	991	524	1.481	636	7.596
Δυτικής Μάνης	6.945	2.439	2.160	742	371	1.047	279	4.506
Σύνολο	159.954	64.347	53.892	14.536	8.355	31.001	10.455	95.607

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Από τον Πίνακα 5.9 βλέπουμε ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός είναι μικρότερος του μη οικονομικά ενεργού τόσο σε επίπεδο νομού, όσο και σε κάθε δήμο ξεχωριστά. Έτσι, το εργατικό δυναμικό (απασχολούμενοι και άνεργοι) του νομού αποτελεί μόλις το 40,23% του μόνιμου πληθυσμού, με τα αντίστοιχα ποσοστά σε κάθε δήμο να κυμαίνονται από 32,35% έως 44,59%. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι μικρότερο ποσοστό του πληθυσμού αναγκάζεται να παράγει προϊόν (εισόδημα) που θα καλύπτει όχι μόνο τις ανάγκες του, αλλά και τις ανάγκες μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού²⁸. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της ΠΕ Μεσσηνίας αποτελείται από 83,75% απασχολούμενους και 16,25% ανέργους. Τα ποσοστά ανεργίας, όπως προκύπτουν από την απογραφή πληθυσμού 2011, είναι κατά σειρά μεγαλύτερα για τους Δήμους Καλαμάτας (19,44%), Οιχαλίας (17,51%), Μεσσήνης (16,04%), Τριφυλίας (12,02%), Πύλου-Νέστορος (11,91%), ενώ το μικρότερο ποσοστό έχει ο Δήμος Δυτικής Μάνης (11,44%)²⁹.

5.4.1 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης

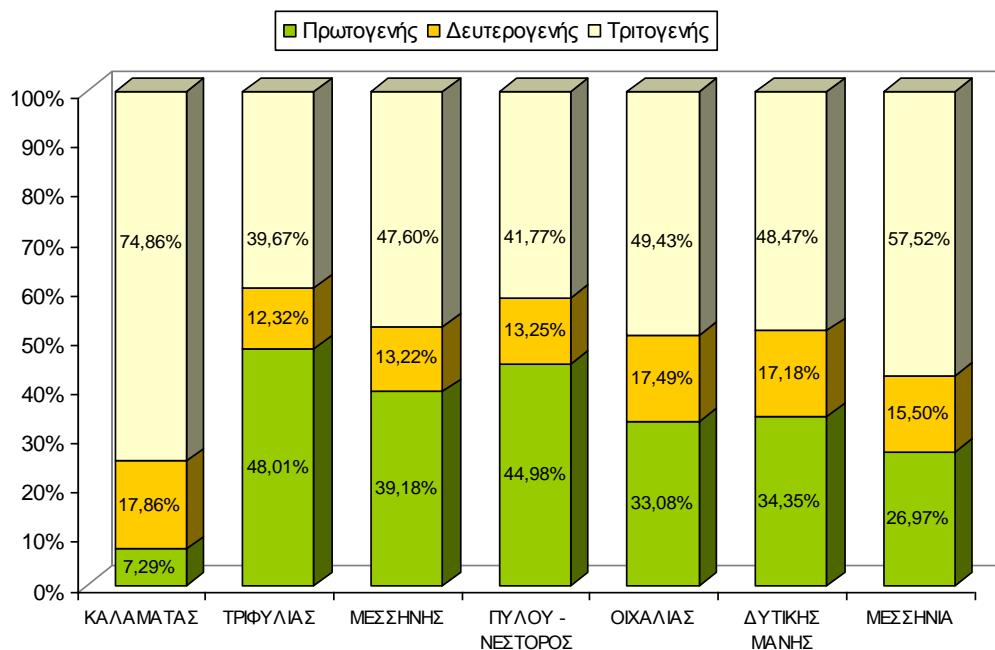
Οι περισσότεροι εργαζόμενοι στην ΠΕ Μεσσηνίας απασχολούνται στον τριτογενή τομέα (57,52%), ακολουθούν εκείνοι του πρωτογενή (26,97%), ενώ στο δευτερογενή τομέα απασχολούνται οι λιγότεροι (15,5%) (Διάγραμμα 5.5)³⁰. Σε επίπεδο δήμων, ο

²⁸ Το ίδιο ισχύει και για το σύνολο της χώρας.

²⁹ Πιο πρόσφατα στοιχεία ανεργίας παρουσιάζονται στην Ενότητα 5.4.3.

³⁰ Δυστυχώς, η ΕΛΣΤΑΤ δημοσιεύει στοιχεία απασχόλησης σε επίπεδο Περιφερειακής Ενότητας μόνο στις απογραφές της. Έτσι, η τομεακή – και κλαδική στην επόμενη ενότητα – διάρθρωση απασχόλησης προκύπτει με βάση την απογραφή πληθυσμού 2011.

Διάγραμμα 5.5 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας και στους δήμους (απογραφή πληθυσμού 2011)

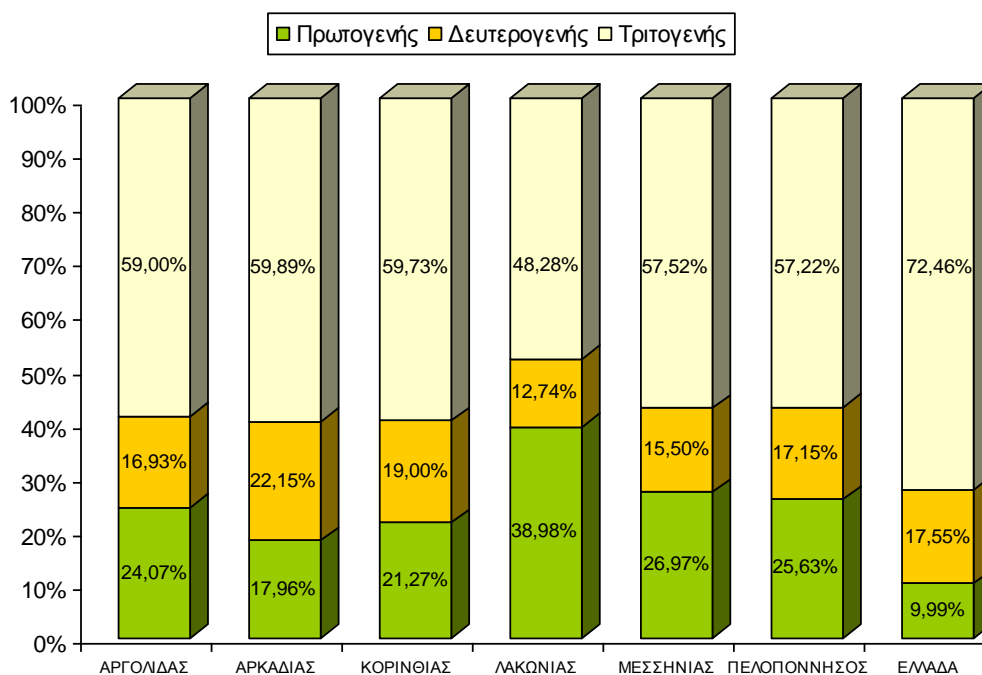

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

τριτογενής τομέας απασχολεί τους περισσότερους εργαζομένους, με εξαίρεση τους Δήμους Τριφυλίας και Πύλου-Νέστορος όπου τους πιο πολλούς απασχολεί ο πρωτογενής. Στους υπόλοιπους δήμους, ο πρωτογενής τομέας καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση, εκτός από το Δήμο Καλαμάτας όπου κυριαρχεί το αστικό κέντρο του νομού και υπάρχει συγκέντρωση βιομηχανιών και βιοτεχνιών (π.χ. στη ΒΙ.ΠΕ. Σπερχογείας και γύρω από αυτήν), με αποτέλεσμα ο δευτερογενής τομέας να βρίσκεται στη δεύτερη θέση. Σημαντικά ποσοστά απασχόλησης στον δευτερογενή τομέα συναντώνται, επίσης, στο Δήμο Οιχαλίας (λειτουργεί η ΒΙ.ΠΕ. Μελιγαλά) και στο Δήμο Δυτικής Μάνης (λόγω του κλάδου των κατασκευών).

Στο Διάγραμμα 5.6 που ακολουθεί συγκρίνεται η ποσοστιαία κατανομή της απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας με τις αντίστοιχες κατανομές στις υπόλοιπες ΠΕ της Περιφέρειας Πελοποννήσου, στην περιφέρεια και στο σύνολο της χώρας. Στον πρωτογενή τομέα, η Μεσσηνία απασχολεί αναλογικά περισσότερους εργαζομένους σε σχέση με την Ελλάδα, την Περιφέρεια Πελοποννήσου και τις υπόλοιπες ΠΕ (εκτός της Λακωνίας). Ακριβώς αντίθετη εικόνα εμφανίζεται σε ότι αφορά τον δευτερογενή τομέα: η Μεσσηνία έχει μικρότερο ποσοστό απασχόλησης από το σύνολο της χώρας, την περιφέρεια και τις υπόλοιπες ΠΕ (εκτός της Λακωνίας). Τέλος, στον τριτογενή τομέα το ποσοστό απασχόλησης είναι μεγαλύτερο μόνο από εκείνο της περιφέρειας

Διάγραμμα 5.6 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης στις ΠΕ Πελοποννήσου, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (απογραφή πληθυσμού 2011)

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

(με ελάχιστη διαφορά) και της ΠΕ Λακωνίας. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η ΠΕ Μεσσηνίας (όπως και η ΠΕ Λακωνίας) παρουσιάζει μεγαλύτερο αγροτικό, και ταυτόχρονα μικρότερο βιομηχανικό, προσανατολισμό απ' ότι οι υπόλοιπες ΠΕ (Αργολίδας, Αρκαδίας και Κορινθίας), η Περιφέρεια Πελοποννήσου και η Ελλάδα.

5.4.2 Κλαδική διάρθρωση απασχόλησης

Η κατανομή της απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.10. Οι πέντε κλάδοι που απασχολούν τους περισσότερους εργαζομένους είναι κατά σειρά: 1) γεωργία, δασοκομία και αλιεία, 2) χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, 3) δημόσια διοίκηση και άμυνα – υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, 4) κατασκευές, και 5) δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης.

Πίνακας 5.10 Κατανομή απασχόλησης ΠΕ Μεσσηνίας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων (απογραφή πληθυσμού 2011)

Κλάδοι		Απασχόληση	Ποσοστό
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	14.536	26,97
B	Ορυχεία και λατομεία	59	0,11
Γ	Μεταποίηση	2.995	5,56
Δ	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	592	1,10
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	223	0,41
ΣΤ	Κατασκευές	4.486	8,32
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	7.681	14,25
H	Μεταφορές και αποθήκευση	1.861	3,45
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	4.183	7,76
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	514	0,95
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	803	1,49
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	88	0,16
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	1.990	3,69
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	875	1,62
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	4.627	8,59
O	Εκπαίδευση	3.513	6,52
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	2.673	4,96
P	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	423	0,78
Σ	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	992	1,84
T-Y	Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ιδία χρήση – Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	778	1,44
Σύνολο		53.892	100

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

5.4.3 Εξέλιξη ανεργίας

Η εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά και στις υπόλοιπες ΠΕ της Περιφέρειας Πελοποννήσου, κατά τη χρονική περίοδο 2001–2016 παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.11. Από τον πίνακα βλέπουμε ότι το ποσοστό ανεργίας στη Μεσσηνία αυξομειώνεται μέχρι το 2008. Όμως, από το 2009, όταν και ξεκίνησε η οικονομική κρίση στη χώρα μας, βαίνει συνεχώς αυξανόμενο, με εξαίρεση το 2016. Μάλιστα, το 2012 αυξήθηκε 9,1 ποσοστιαίες μονάδες μέσα σε ένα έτος. Το ποσοστό ανεργίας του τελευταίου έτους υποδηλώνει ότι σχεδόν το ¼ του εργατικού δυναμικού του νομού παραμένει χωρίς απασχόληση.

Σε σχέση με τις υπόλοιπες ΠΕ, η Μεσσηνία βρίσκεται στις δύο πρώτες θέσεις με τα υψηλότερα ποσοστά στα μισά έτη της εξεταζόμενης περιόδου. Συγκεκριμένα,

Πίνακας 5.11 Ποσοστό ανεργίας στις ΠΕ Πελοποννήσου κατά την περίοδο 2001–2016

ΠΕ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αργολίδας	8,6	5,1	6,5	11,6	9,7	7,6	7,0	6,8	8,8	8,8	11,1	13,5	24,1	24,6	15,6	13,6
Αρκαδίας	13,1	9,7	10,5	10,1	10,2	12,0	11,0	10,3	10,2	13,3	14,6	21,5	24,4	19,9	25,2	25,9
Κορινθίας	7,8	10,5	8,9	7,1	7,6	6,0	6,1	7,6	9,4	12,3	16,7	20,1	21,0	27,4	25,5	17,1
Λακωνίας	3,6	3,3	6,0	8,2	6,9	4,8	6,0	5,5	5,2	6,9	10,8	15,1	14,7	12,8	11,5	13,1
Μεσσηνίας	10,1	7,9	9,3	8,7	8,8	7,7	7,2	5,9	6,8	7,9	14,0	23,1	24,0	25,8	27,5	23,8

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

καταλαμβάνει την πρώτη θέση δύο χρονιές (2012 και 2015) και τη δεύτερη έξι φορές (2001, 2003, 2006, 2007, 2014 και 2016). Στα υπόλοιπα οκτώ έτη βρίσκεται στην τρίτη (πέντε χρονιές) και στην προτελευταία (τρεις χρονιές) θέση. Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας κατέχει στα περισσότερα έτη (10) η ΠΕ Αρκαδίας. Ακολουθούν οι ΠΕ Κορινθίας (τρία έτη), Μεσσηνίας (δύο) και Αργολίδας (ένα).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, να εξεταστεί η εξέλιξη της ανεργίας στο νομό τόσο σε επίπεδο δήμων, όσο και ανά μήνα. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία εγγεγραμμένων ανέργων από την Υπηρεσία Στατιστικής του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) που αφορούν τα έτη 2010–2016. Από τον Πίνακα 5.12 παρατηρούμε ότι η σειρά κατάταξης των δήμων ως προς την ανεργία ακολουθεί εκείνη ως προς τον μόνιμο και οικονομικά ενεργό πληθυσμό (βλέπε Πίνακα 5.9), με τη μόνη διαφορά ότι ο Δήμος Μεσσήνης έχει περισσότερους ανέργους από το Δήμο Τριφυλίας μολονότι ο πληθυσμός του (μόνιμος ή οικονομικά ενεργός) είναι μικρότερος από εκείνον του δεύτερου. Ακόμα, σε όλους τους δήμους με εξαίρεση το Δήμο Δυτικής Μάνης, αλλά και στο σύνολο του νομού, η μέση ετήσια ανεργία μειώθηκε μόνο το 2015³¹. Στην περίπτωση της Δυτικής Μάνης σημείωσε συνεχή αύξηση. Κατά την περίοδο 2010–2016 η μέση ετήσια ανεργία αυξήθηκε περισσότερο κατά σειρά στο Δήμο Τριφυλίας (110,82%), Δυτικής Μάνης (81%), Πύλου-Νέστορος (80,2%), Οιχαλίας (70,58%), Μεσσήνης (62,99%), ενώ ο Δήμος Καλαμάτας σημείωσε τη μικρότερη ποσοστιαία αύξηση (58,34%). Η αντίστοιχη αύξηση για το σύνολο του νομού είναι 63,75%.

³¹ Στον Πίνακα 5.11 είδαμε ότι το ποσοστό ανεργίας του νομού μειώθηκε το 2016 και όχι το 2015. Έτσι, είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι το 2015 η απασχόληση μειώθηκε περισσότερο από την ανεργία. Αντίστοιχα, το 2016 η απασχόληση αυξήθηκε περισσότερο από την ανεργία. Τα παραπάνω μπορούν να συμβούν από τη στιγμή που ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός (εργατικό δυναμικό) δεν παραμένει σταθερός.

Πίνακας 5.12 Μηνιαία εξέλιξη ανεργίας στους δήμους και στην ΠΕ Μεσσηνίας κατά την περίοδο 2010–2016

Δήμοι	ΙΑΝ	ΦΕΒ	ΜΑΡ	ΑΠΡ	ΜΑΪ	ΙΟΥΝ	ΙΟΥΛ	ΑΥΓ	ΣΕΠ	ΟΚΤ	ΝΟΕ	ΔΕΚ	Μέγιστη τιμή	Ελάχιστη τιμή	Μέση τιμή
2010															
Καλαμάτας	5.135	5.243	5.252	5.098	4.868	4.900	4.904	4.763	4.742	4.941	5.166	5.332	ΔΕΚ	ΣΕΠ	5.029
Μεσσήνης	802	801	812	787	748	711	681	665	680	772	850	891	ΔΕΚ	ΑΥΓ	767
Τριφυλίας	503	525	522	503	467	445	431	439	460	502	567	580	ΔΕΚ	ΙΟΥΛ	495
Πύλου-Νέστορος	352	358	357	326	280	287	274	268	287	333	412	420	ΔΕΚ	ΑΥΓ	330
Οιχαλίας	276	280	266	261	242	243	245	247	253	267	280	291	ΔΕΚ	ΜΑΪ	263
Δυτικής Μάνης	165	174	176	146	101	96	85	72	67	124	167	180	ΔΕΚ	ΣΕΠ	129
Σύνολο	7.233	7.381	7.385	7.121	6.706	6.682	6.620	6.454	6.489	6.939	7.442	7.694	ΔΕΚ	ΑΥΓ	7.012
2011															
Καλαμάτας	5.604	5.680	6.026	5.887	5.791	5.916	6.014	5.915	5.703	5.676	5.789	5.965	ΜΑΡ	ΙΑΝ	5.831
Μεσσήνης	909	925	951	923	889	905	880	852	849	892	918	944	ΜΑΡ	ΣΕΠ	903
Τριφυλίας	617	634	641	619	596	650	645	631	618	633	676	700	ΔΕΚ	ΜΑΪ	638
Πύλου-Νέστορος	430	432	451	405	379	372	365	355	364	394	455	472	ΔΕΚ	ΑΥΓ	406
Οιχαλίας	296	302	326	335	329	363	364	355	357	345	359	353	ΙΟΥΛ	ΙΑΝ	340
Δυτικής Μάνης	190	194	197	155	109	99	95	88	86	137	158	159	ΜΑΡ	ΣΕΠ	139
Σύνολο	8.046	8.167	8.592	8.324	8.093	8.305	8.363	8.196	7.977	8.077	8.355	8.593	ΔΕΚ	ΣΕΠ	8.257
2012															
Καλαμάτας	6.262	6.379	6.581	6.690	6.888	7.082	7.016	6.820	6.644	6.761	6.737	6.798	ΙΟΥΝ	ΙΑΝ	6.722
Μεσσήνης	936	1.003	1.011	1.037	1.027	1.036	1.000	970	945	991	1.009	1.065	ΔΕΚ	ΙΑΝ	1.003
Τριφυλίας	693	687	709	711	760	773	769	769	783	823	860	894	ΔΕΚ	ΦΕΒ	769
Πύλου-Νέστορος	466	463	492	489	478	477	440	434	455	495	535	561	ΔΕΚ	ΑΥΓ	482
Οιχαλίας	355	333	352	369	382	379	386	381	384	379	381	403	ΔΕΚ	ΦΕΒ	374
Δυτικής Μάνης	154	164	169	143	120	120	114	120	124	177	202	215	ΔΕΚ	ΙΟΥΛ	152
Σύνολο	8.866	9.029	9.314	9.439	9.655	9.867	9.725	9.494	9.335	9.626	9.724	9.936	ΔΕΚ	ΙΑΝ	9.501
2013															
Καλαμάτας	7.266	7.585	7.778	8.162	8.191	8.190	8.215	8.142	7.946	7.875	7.940	7.798	ΙΟΥΛ	ΙΑΝ	7.924
Μεσσήνης	1.114	1.151	1.185	1.230	1.235	1.224	1.207	1.178	1.193	1.252	1.262	1.246	ΝΟΕ	ΙΑΝ	1.206
Τριφυλίας	918	972	996	1.017	1.008	973	946	942	950	989	985	983	ΑΠΡ	ΙΑΝ	973
Πύλου-Νέστορος	579	620	621	637	603	576	563	539	560	596	657	665	ΔΕΚ	ΑΥΓ	601
Οιχαλίας	420	437	450	458	460	471	476	469	485	470	473	456	ΣΕΠ	ΙΑΝ	460
Δυτικής Μάνης	223	223	226	228	174	141	122	110	107	172	218	233	ΙΑΝ	ΣΕΠ	181
Σύνολο	10.520	10.988	11.256	11.732	11.671	11.575	11.529	11.380	11.241	11.354	11.535	11.381	ΑΠΡ	ΙΑΝ	11.347
2014															
Καλαμάτας	7.641	7.786	7.868	7.828	7.861	8.081	8.215	8.220	8.216	8.327	8.249	8.158	ΟΚΤ	ΙΑΝ	8.038
Μεσσήνης	1.233	1.247	1.262	1.238	1.233	1.251	1.269	1.247	1.228	1.276	1.280	1.273	ΝΟΕ	ΣΕΠ	1.253
Τριφυλίας	975	987	984	958	964	966	985	993	1.015	1.016	1.062	1.082	ΔΕΚ	ΑΠΡ	999
Πύλου-Νέστορος	679	667	661	630	602	571	544	542	538	575	613	655	ΙΑΝ	ΣΕΠ	606
Οιχαλίας	453	465	458	453	453	475	473	474	480	471	470	459	ΣΕΠ	ΙΑΝ	465
Δυτικής Μάνης	240	252	241	207	160	153	139	132	134	192	225	229	ΦΕΒ	ΑΥΓ	192
Σύνολο	11.221	11.404	11.474	11.314	11.273	11.497	11.625	11.608	11.611	11.857	11.899	11.856	ΝΟΕ	ΙΑΝ	11.553
2015															
Καλαμάτας	8.106	8.145	8.245	8.097	7.948	7.838	7.812	7.772	7.561	7.530	7.665	7.685	ΜΑΡ	ΟΚΤ	7.867
Μεσσήνης	1.255	1.239	1.315	1.267	1.233	1.176	1.142	1.140	1.113	1.157	1.268	1.284	ΜΑΡ	ΣΕΠ	1.216
Τριφυλίας	1.091	1.096	1.112	1.055	1.004	986	943	917	900	902	959	965	ΜΑΡ	ΣΕΠ	994
Πύλου-Νέστορος	655	648	635	579	543	515	468	441	469	522	637	694	ΔΕΚ	ΑΥΓ	567
Οιχαλίας	455	458	475	468	475	460	456	447	407	411	396	396	ΜΑΡ	ΝΟΕ,ΔΕΚ	442
Δυτικής Μάνης	245	242	248	191	154	139	134	126	125	174	267	283	ΔΕΚ	ΣΕΠ	194
Σύνολο	11.807	11.828	12.030	11.657	11.357	11.114	10.955	10.843	10.575	10.696	11.192	11.307	ΜΑΡ	ΣΕΠ	11.280
2016															
Καλαμάτας	7.911	8.084	8.163	7.828	7.681	7.666	7.849	8.113	7.918	7.964	8.203	8.170	ΝΟΕ	ΙΟΥΝ	7.963
Μεσσήνης	1.317	1.346	1.337	1.268	1.193	1.146	1.135	1.155	1.131	1.247	1.360	1.360	ΝΟΕ,ΔΕΚ	ΣΕΠ	1.250
Τριφυλίας	1.007	1.019	1.035	959	944	943	945	966	958	1.014	1.071	1.076	ΔΕΚ	ΙΟΥΝ	995
Πύλου-Νέστορος	725	704	673	590	514	481	458	464	471	588	701	756	ΔΕΚ	ΙΟΥΛ	594
Οιχαλίας	411	437	441	440	441	438	451	457	448	466	472	473	ΔΕΚ	ΙΑΝ	448
Δυτικής Μάνης	289	286	282	229	165	151	144	139	150	268	352	356	ΔΕΚ	ΑΥΓ	234
Σύνολο	11.660	11.876	11.931	11.314	10.938	10.825	10.982	11.294	11.076	11.547	12.159	12.191	ΔΕΚ	ΙΟΥΝ	11.483

Πηγή: Υπηρεσία Στατιστικής Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) και ίδια επεξεργασία.

Η μηνιαία εξέλιξη της ανεργίας στην ΠΕ Μεσσηνίας δεν παρουσιάζει ένα σταθερό μοτίβο. Οι μέγιστες τιμές της παρατηρούνται, συνήθως, το μήνα Δεκέμβριο. Το ίδιο συμβαίνει σε όλους τους δήμους, εκτός από το Δήμο Καλαμάτας όπου στην εξεταζόμενη περίοδο η ανεργία ήταν μεγαλύτερη πιο πολλές φορές (δύο) τον Μάρτιο. Αντίθετα, η Μεσσηνία σημειώνει ελάχιστες τιμές είτε τον Ιανουάριο, είτε τους μήνες με μεγάλη τουριστική ζήτηση (συγκεκριμένα τον Ιούνιο, Αύγουστο και Σεπτέμβριο). Οι ελάχιστες τιμές τον Ιανουάριο προκαλούνται, κυρίως, από το Δήμο Καλαμάτας, ο οποίος επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την ανεργία στο σύνολο του νομού και στον συγκεκριμένο μήνα παρουσιάζει ελάχιστη τιμή αρκετές φορές. Αξίζει να αναφερθεί ότι στους Δήμους Πύλου-Νέστορος και Δυτικής Μάνης, όπου συγκεντρώνεται η πλειονότητα των υποδομών φιλοξενίας του νομού (βλέπε Ενότητα 6.1), οι ελάχιστες τιμές παρατηρούνται μόνο στους μήνες Ιούλιο, Αύγουστο και Σεπτέμβριο.

5.4.4 Συμπεράσματα

Εκτός από τη μείωση και γήρανση του πληθυσμού (όπως είδαμε στις Ενότητες 5.3.1–5.3.3), η ΠΕ Μεσσηνίας αντιμετωπίζει πρόβλημα και όσον αφορά τον παραγωγικό της πληθυσμό, καθώς το εργατικό δυναμικό της είναι μικρότερο από τον μη οικονομικά ενεργό πληθυσμό της. Το μεγαλύτερο ποσοστό απασχόλησης συγκεντρώνεται στον τριτογενή τομέα· αυτό είναι ελάχιστα μεγαλύτερο από το αντίστοιχο της Περιφέρειας Πελοποννήσου, αλλά μικρότερο από εκείνο της χώρας. Ακολουθούν ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας. Τα ποσοστά απασχόλησης σε αυτούς τους δύο τομείς υποδηλώνουν ότι η Μεσσηνία παρουσιάζει μεγαλύτερο αγροτικό, και ταυτόχρονα μικρότερο βιομηχανικό, προσανατολισμό από την περιφέρεια και την Ελλάδα. Όπως ήταν αναμενόμενο, η οικονομική κρίση επέτεινε την ανεργία στο νομό. Από το 2009 έως το 2016, ο αριθμός των εγγεγραμμένων ανέργων και το ποσοστό ανεργίας μειώθηκαν μόνο το 2015 και το 2016, αντίστοιχα. Οι μέγιστες τιμές της ανεργίας στο νομό σημειώνονται, συνήθως, τον Δεκέμβριο, ενώ οι ελάχιστες τον Ιανουάριο ή τους μήνες με τη μεγαλύτερη τουριστική ζήτηση. Το τελευταίο καταδεικνύει τη συμβολή και σημασία του τουρισμού στην αντιμετώπιση της ανεργίας. Μάλιστα, ο κλάδος Θ (Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης), που αντιπροσωπεύει ένα μέρος του τουριστικού τομέα, διαθέτει το πέμπτο μεγαλύτερο ποσοστό απασχόλησης στο νομό.

5.5 Εισόδημα

5.5.1 ΑΕΠ

Η διαχρονική εξέλιξη του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) της ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά και των υπόλοιπων ΠΕ Πελοποννήσου, παρατίθεται στον Πίνακα 5.13. Στον ίδιο πίνακα παρουσιάζεται, επίσης, η συμμετοχή των ΠΕ στο ΑΕΠ της περιφέρειας, καθώς και της περιφέρειας στο ΑΕΠ της χώρας. Από τον Πίνακα 5.13 βλέπουμε ότι η ΠΕ Μεσσηνίας σημειώνει την μεγαλύτερη απόλυτη (434 εκ. ευρώ), και τη δεύτερη μεγαλύτερη ποσοστιαία (28,53%), μεταβολή στο ΑΕΠ σε σχέση με τις υπόλοιπες ΠΕ Πελοποννήσου κατά τη χρονική περίοδο 2000–2014. Μάλιστα, η ποσοστιαία μεταβολή είναι μεγαλύτερη από εκείνη της περιφέρειας (20,09%) και της Ελλάδας (25,98%). Επίσης, κατά την ίδια περίοδο ο σταθερός μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο της περιφέρειας και της χώρας, ενώ σε σχέση με τις υπόλοιπες ενότητες βρίσκεται στη δεύτερη θέση πίσω από την ΠΕ Αργολίδας. Το ΑΕΠ της αυξανόταν συνεχώς κάθε χρόνο μέχρι το 2009, όταν και λόγω της οικονομικής κρίσης – που έπληξε το σύνολο της χώρας – άρχισε να μειώνεται. Παρόλα αυτά, το 2014 σημείωσε μικρή αύξηση (όπως και στην ΠΕ Αργολίδας), σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ΠΕ, την Περιφέρεια Πελοποννήσου και την Ελλάδα. Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης (2009–2014) παρουσιάζει στην Περιφέρεια Πελοποννήσου την τρίτη μικρότερη ποσοστιαία μείωση στο ΑΕΠ (-20,72%) μετά τις ΠΕ Αρκαδίας (-18,73%) και Λακωνίας (-20,16%), η οποία είναι μικρότερη από αυτή που παρατηρείται στο σύνολο της περιφέρειας (-22,58%) και της χώρας (-25,09%).

Ως προς τη συμμετοχή των ΠΕ Πελοποννήσου στο περιφερειακό ΑΕΠ, οι ΠΕ Κορινθίας και Μεσσηνίας καταλαμβάνουν τις δύο πρώτες θέσεις, με τη Μεσσηνία να βρίσκεται στην πρώτη θέση τα έτη 2006, 2007, 2010–2012 και 2014. Την τρίτη μεγαλύτερη συνεισφορά έχει σχεδόν πάντα η ΠΕ Αργολίδας, ακολουθούμενη από την ΠΕ Αρκαδίας, ενώ η ΠΕ Λακωνίας καταλαμβάνει πάντα την τελευταία θέση. Τέλος, στα περισσότερα έτη της εξεταζόμενης περιόδου, η Περιφέρεια Πελοποννήσου συμμετέχει όλο και λιγότερο στο ΑΕΠ της χώρας ή τουλάχιστον διατηρεί σταθερή τη συμμετοχή της, κάτι το οποίο υποδηλώνει ότι δεν μπορεί πάντα να ακολουθήσει το ρυθμό ανάπτυξης άλλων περιφερειών. Άλλωστε ο σταθερός μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ της (1,32%) είναι μικρότερος από τον μέσο όρο της χώρας (1,66%).

Πίνακας 5.13 Διαχρονική εξέλιξη ΑΕΠ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Πελοποννήσου, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας (2000–2014)

Χωρική ενότητα	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Μεταβολή (2000–2014)	Σταθερός μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής ¹
ΠΕ Αργολίδας	1.101 17,23%	1.223 17,70%	1.372 18,78%	1.444 18,56%	1.478 18,18%	1.543 18,44%	1.715 18,80%	1.868 19,09%	1.953 19,33%	1.908 19,25%	1.811 19,21%	1.600 18,17%	1.491 18,02%	1.433 18,27%	1.437 18,72%	335 30,46%	1,92%
ΠΕ Αρκαδίας	1.132 17,71%	1.203 17,41%	1.275 17,46%	1.394 17,91%	1.489 18,31%	1.509 18,05%	1.641 17,98%	1.688 17,25%	1.645 16,28%	1.677 16,92%	1.611 17,08%	1.510 17,14%	1.400 16,93%	1.376 17,54%	1.363 17,76%	231 20,38%	1,33%
ΠΕ Κορινθίας	1.744 27,29%	1.877 27,16%	1.902 26,05%	2.025 26,03%	2.073 25,50%	2.119 25,33%	2.275 24,94%	2.446 24,99%	2.632 26,06%	2.491 25,13%	2.342 24,84%	2.192 24,89%	2.092 25,30%	1.976 25,19%	1.826 23,79%	82 4,67%	0,33%
ΠΕ Λακωνίας	890 13,93%	961 13,90%	1.040 14,24%	1.083 13,92%	1.159 14,26%	1.127 13,47%	1.217 13,34%	1.334 13,62%	1.357 13,43%	1.367 13,80%	1.280 13,58%	1.262 14,33%	1.172 14,17%	1.126 14,35%	1.092 14,23%	202 22,67%	1,47%
ΠΕ Μεσσηνίας	1.523 23,83%	1.648 23,84%	1.714 23,47%	1.835 23,58%	1.930 23,74%	2.066 24,70%	2.275 24,94%	2.453 25,06%	2.515 24,90%	2.469 24,91%	2.386 25,30%	2.243 25,47%	2.116 25,59%	1.935 24,66%	1.957 25,51%	434 28,53%	1,81%
Περιφέρεια Πελοποννήσου	6.390 4,52%	6.911 4,54%	7.304 4,47%	7.781 4,35%	8.129 4,20%	8.364 4,20%	9.124 4,19%	9.790 4,21%	10.102 4,17%	9.912 4,17%	9.430 4,17%	8.806 4,25%	8.270 4,33%	7.847 4,34%	7.674 4,31%	1.284 20,09%	1,32%
Ελλάδα	141.247	152.194	163.461	178.905	193.716	199.242	217.862	232.695	241.990	237.534	226.031	207.029	191.204	180.654	177.941	36.693 25,98%	1,66%

¹Ο υπολογισμός έγινε βάση του τύπου: $ΑΕΠ_{2014} = ΑΕΠ_{2000} (1 + \rho)^{14}$, όπου ρ : ο σταθερός μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής.

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή και ίδια επεξεργασία.

Πίνακας 5.14 Διαχρονική εξέλιξη κατά κεφαλήν ΑΕΠ (€, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Πελοποννήσου, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας (2000–2014)

Χωρική ενότητα	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Μεταβολή (2000–2014)	Σταθερός μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής
ΠΕ Αργολίδας	11.558	12.592	13.871	14.635	14.994	15.666	17.416	18.950	19.787	19.309	18.310	16.170	15.097	14.574	14.656	3.098 26,81%	1,71%
ΠΕ Αρκαδίας	12.323	12.980	13.733	15.133	16.297	16.641	18.181	18.789	18.382	18.805	18.141	17.110	16.027	15.941	15.954	3.630 29,46%	1,86%
ΠΕ Κορινθίας	12.211	12.919	12.998	13.902	14.275	14.615	15.679	16.810	18.011	16.944	15.843	14.770	14.081	13.291	12.270	59 0,48%	0,03%
ΠΕ Λακωνίας	9.751	10.642	11.676	12.203	13.071	12.691	13.671	14.930	15.125	15.158	14.118	13.880	12.878	12.375	11.996	2.245 23,03%	1,49%
ΠΕ Μεσσηνίας	9.198	9.926	10.354	11.165	11.808	12.696	14.008	15.107	15.480	15.182	14.652	13.771	13.037	11.971	12.155	2.957 32,15%	2,01%
Περιφέρεια Πελοποννήσου	10.889	11.687	12.322	13.198	13.842	14.281	15.588	16.715	17.224	16.862	16.009	14.942	14.066	13.390	13.134	2.245 20,61%	1,35%
Ελλάδα	13.071	14.011	14.994	16.371	17.683	18.134	19.769	21.061	21.845	21.386	20.324	18.643	17.311	16.475	16.336	3.265 24,98%	1,61%

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή και ίδια επεξεργασία.

5.5.2 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Διαφορετικά συμπεράσματα προκύπτουν λαμβάνοντας υπόψη τον πληθυσμό της κάθε χωρικής ενότητας. Τώρα, η ΠΕ Μεσσηνίας βρίσκεται διαχρονικά στις δύο τελευταίες θέσεις (μαζί με την ΠΕ Λακωνίας) όσον αφορά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Πίνακας 5.14). Τις δύο πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν οι ΠΕ Αρκαδίας (στα πιο πολλά έτη) και Αργολίδας, ενώ η ΠΕ Κορινθίας βρίσκεται σχεδόν πάντα στην τρίτη θέση. Εξετάζοντας, όμως, τη μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά την εξεταζόμενη περίοδο (2000–2014), βλέπουμε ότι η Μεσσηνία εμφανίζει τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μεταβολή (32,15%), καθώς και τον μεγαλύτερο σταθερό μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης (2,01%), από τις υπόλοιπες ΠΕ Πελοποννήσου, και το σύνολο της περιφέρειας και της χώρας. Επιπρόσθετα, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης (2009–2014), παρουσίασε τη δεύτερη μικρότερη ποσοστιαία μείωση στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ (-19,94%), μετά την ΠΕ Αρκαδίας (-15,16%), η οποία ήταν μικρότερη και από εκείνη της Πελοποννήσου (-22,11%) και της Ελλάδας (-23,61%).

Ο δείκτης του κατά κεφαλήν της ΑΕΠ ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας παρέμεινε στα ίδια περίπου επίπεδα στα περισσότερα έτη της εξεταζόμενης περιόδου, σημειώνοντας μάλιστα αύξηση στα έτη της οικονομικής κρίσης (Πίνακας 5.15). Η αύξηση αυτή οφείλεται περισσότερο στο ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας μειωνόταν πιο πολύ από εκείνο της Μεσσηνίας (βλέπε Πίνακα 5.14). Αξιοσημείωτο είναι ότι όχι μόνο η Μεσσηνία, αλλά και οι υπόλοιπες ΠΕ – και κατ' επέκταση η Περιφέρεια Πελοποννήσου – έχουν μικρότερα κατά κεφαλήν ΑΕΠ από τον μέσο όρο της χώρας. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι έχουν χαμηλότερα του μέσου όρου επίπεδα ευημερίας.

Τα παραπάνω μπορούν να συνοψιστούν στο σταυροειδές Διάγραμμα 5.7 που δείχνει την ταξινόμηση των ΠΕ και της περιφέρειας με βάση το αναπτυξιακό κριτήριο (βλέπε Παπαδασκαλόπουλος, 2000). Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 5.15, συμπεραίνουμε ότι η Μεσσηνία είναι μία αναπτυσσόμενη περιφερειακή ενότητα (όπως και οι ΠΕ Αργολίδας και Αρκαδίας), καθότι έχει μικρότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε σχέση με τη χώρα, όμως αυτό αυξάνεται με ρυθμό μεγαλύτερο του εθνικού μέσου ρυθμού. Αντίθετα, οι ΠΕ Κορινθίας και Λακωνίας, καθώς και η Περιφέρεια Πελοποννήσου, χαρακτηρίζονται ως προβληματικές επειδή έχουν μικρότερο του εθνικού μέσου όρου κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το οποίο αυξάνεται με ρυθμό μικρότερο από τον εθνικό μέσο ρυθμό.

Πίνακας 5.15 Δείκτες και ρυθμός μεταβολής κατά κεφαλήν ΑΕΠ ΠΕ Πελοποννήσου και Περιφέρειας Πελοποννήσου ως προς την Ελλάδα (= 100) κατά τα έτη 2000–2014

Χωρική ενότητα	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ρυθμός μεταβολής κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ρυθμός χώρας = 100)
ΠΕ Αργολίδας	88,42	89,87	92,51	89,39	84,80	86,39	88,10	89,98	90,58	90,29	90,09	86,73	87,21	88,46	89,71	106,57
ΠΕ Αρκαδίας	94,28	92,64	91,59	92,44	92,16	91,77	91,97	89,21	84,15	87,93	89,26	91,78	92,58	96,76	97,66	115,95
ΠΕ Κορινθίας	93,41	92,20	86,69	84,92	80,73	80,60	79,31	79,82	82,45	79,23	77,95	79,23	81,34	80,67	75,11	2,15
ΠΕ Λακωνίας	74,60	75,95	77,87	74,54	73,92	69,99	69,16	70,89	69,24	70,88	69,47	74,45	74,39	75,11	73,43	92,89
ΠΕ Μεσσηνίας	70,36	70,84	69,06	68,20	66,78	70,01	70,86	71,73	70,86	70,99	72,09	73,87	75,31	72,66	74,40	125,29
Περιφέρεια Πελοποννήσου	83,31	83,41	82,18	80,62	78,28	78,75	78,85	79,36	78,85	78,85	78,77	80,15	81,26	81,27	80,40	83,96
Ελλάδα	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Ίδια επεξεργασία με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 5.14.

Διάγραμμα 5.7 Ταξινόμηση ΠΕ Πελοποννήσου και Περιφέρειας Πελοποννήσου με βάση τη χώρα

2000–2014	2014	Δείκτης κατά κεφαλήν ΑΕΠ > 100	Δείκτης κατά κεφαλήν ΑΕΠ < 100
$\rho > 100$		ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΕΣ	ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΕΣ ΠΕ Αργολίδας, Αρκαδίας, Μεσσηνίας
$\rho < 100$		ΦΘΙΝΟΥΣΕΣ	ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΕ Κορινθίας, Λακωνίας Περιφέρεια Πελοποννήσου

ρ : ρυθμός μεταβολής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ρυθμός χώρας = 100).

5.5.3 Τομεακή διάρθρωση ΑΠΑ

Στον Πίνακα 5.16 παρατίθεται η διαχρονική εξέλιξη της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (ΑΠΑ) της ΠΕ Μεσσηνίας ανά τομέα παραγωγής κατά τα έτη 2000–2014. Από τον πίνακα εξάγουμε δύο βασικά συμπεράσματα. Πρώτον, η συνολική ΑΠΑ αυξάνεται συνεχώς μέχρι το 2008, και από το 2009 αρχίζει η συνεχής μείωσή της (εκτός από το 2014). Δεύτερον, παρατηρείται μία αποδυνάμωση του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, και στροφή της οικονομίας προς τον τριτογενή τομέα.

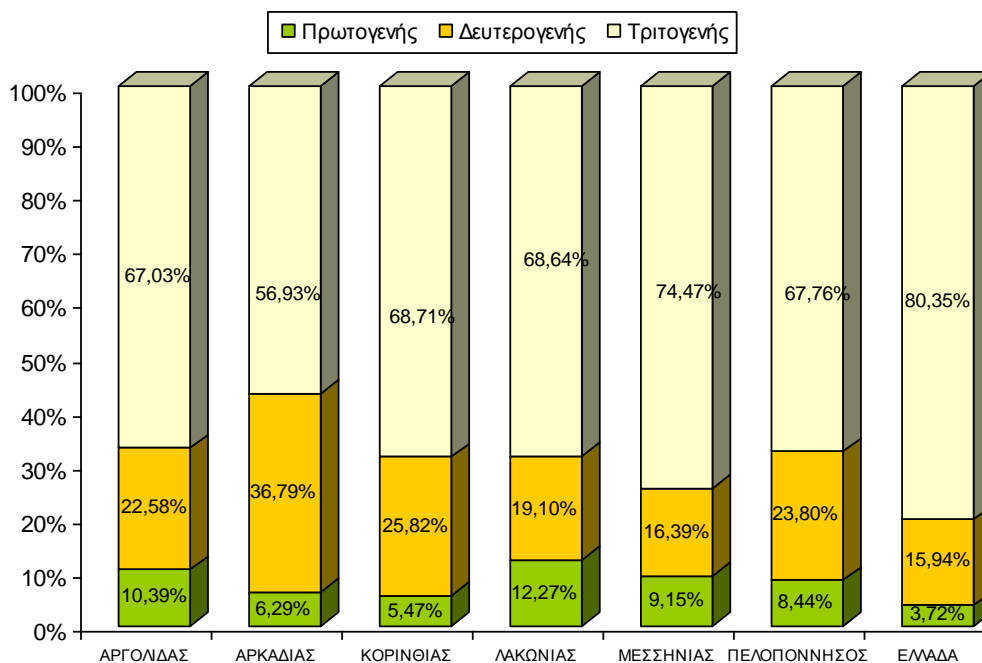
Πίνακας 5.16 Διαχρονική εξέλιξη ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Μεσσηνίας ανά τομέα παραγωγής κατά τα έτη 2000–2014

Έτη	Πρωτογενής τομέας	%	Δευτερογενής τομέας	%	Τριτογενής τομέας	%	Συνολική ΑΠΑ
2000	160,48	11,80	318,39	23,40	881,60	64,80	1.360,47
2001	211,28	14,41	334,16	22,79	921,10	62,81	1.466,54
2002	170,32	11,14	328,22	21,47	1.030,36	67,39	1.528,90
2003	207,92	12,63	355,25	21,58	1.083,18	65,79	1.646,36
2004	188,98	10,85	353,95	20,33	1.198,10	68,82	1.741,03
2005	217,99	11,76	328,50	17,72	1.307,85	70,53	1.854,34
2006	193,30	9,59	459,58	22,79	1.363,28	67,62	2.016,16
2007	177,01	8,18	453,73	20,96	1.533,53	70,86	2.164,27
2008	137,39	6,18	443,85	19,97	1.641,21	73,85	2.222,45
2009	136,15	6,17	420,85	19,06	1.650,68	74,77	2.207,69
2010	154,70	7,34	357,80	16,98	1.594,64	75,68	2.107,14
2011	133,58	6,78	341,94	17,35	1.494,90	75,87	1.970,42
2012	158,97	8,50	311,78	16,67	1.399,62	74,83	1.870,37
2013	124,65	7,26	292,53	17,05	1.298,93	75,69	1.716,10
2014	158,14	9,15	283,33	16,39	1.287,58	74,47	1.729,05

Σημείωση: Ο πρωτογενής τομέας περιλαμβάνει τον κλάδο Α, ο δευτερογενής τους κλάδους Β–ΣΤ, και ο τριτογενής τους κλάδους Ζ–Υ της ΣΤΑΚΟΔ 2008.

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή και ίδια επεξεργασία.

Διάγραμμα 5.8 Τομεακή διάρθρωση ΑΠΑ στις ΠΕ Πελοποννήσου, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (2014)

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Η συμμετοχή του πρωτογενή τομέα στη συνολική ΑΠΑ του νομού το 2014 είναι 9,15% και είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη συμμετοχή στην Ελλάδα, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στις ΠΕ Αρκαδίας και Κορινθίας (Διάγραμμα 5.8). Η συμμετοχή του δευτερογενή τομέα (16,39%) είναι μεγαλύτερη μόνο από την αντίστοιχη στη χώρα. Αντίθετα, η συμμετοχή του τριτογενή τομέα είναι αρκετά μεγάλη (περίπου $\frac{3}{4}$ της συνολικής ΑΠΑ) και υπολείπεται μόνο από την αντίστοιχη στη χώρα. Σε απόλυτους όρους η ΠΕ Μεσσηνίας έχει μεγαλύτερη ΑΠΑ ανά τομέα παραγωγής (εκτός του δευτερογενή), και συνολικά, από όλες τις ΠΕ (Πίνακας 5.17).

Πίνακας 5.17 ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ανά τομέα παραγωγής στην ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρεια Πελοποννήσου και Ελλάδα (2014)

Χωρική ενότητα	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
ΠΕ Αργολίδας	131,81	286,64	850,71	1.269,16
ΠΕ Αρκαδίας	75,68	442,83	685,29	1.203,80
ΠΕ Κορινθίας	88,27	416,46	1.108,10	1.612,82
ΠΕ Λακωνίας	118,30	184,17	661,93	964,40
ΠΕ Μεσσηνίας	158,14	283,33	1.287,58	1.729,05
Περιφέρεια Πελοποννήσου	572,20	1.613,44	4.593,60	6.779,24
Ελλάδα	5.843,07	25.048,53	126.295,84	157.187,43

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

5.5.4 Κλαδική διάρθρωση ΑΠΑ

Στον Πίνακα 5.18 παρουσιάζεται η κατανομή της ΑΠΑ ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων για το έτος 2014. Οι πέντε κλάδοι που δημιουργούν τη μεγαλύτερη ΑΠΑ στο νομό είναι κατά σειρά: 1) διαχείριση ακίνητης περιουσίας, 2) ορυχεία και λατομεία – μεταποίηση – παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, 3) δημόσια διοίκηση και άμυνα – υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, 4) χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, και 5) γεωργία, δασοκομία και αλιεία.

Πίνακας 5.18 Κατανομή ΑΠΑ ΠΕ Μεσσηνίας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων (2014)

Κλάδοι		Εκατομμύρια ευρώ (σε τρέχουσες τιμές)	Ποσοστό
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	158,14	9,15
B-Δ	Ορυχεία και λατομεία – Μεταποίηση – Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	210,44	12,17
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	21,60	1,25
ΣΤ	Κατασκευές	51,29	2,97
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	188,08	10,88
H	Μεταφορές και αποθήκευση	45,83	2,65
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	102,35	5,92
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	19,05	1,10
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	45,98	2,66
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	387,38	22,40
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	23,07	1,33
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	13,71	0,79
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	194,47	11,25
O	Εκπαίδευση	100,76	5,83
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	95,25	5,51
P-T	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία – Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών – Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση	71,65	4,14
Σύνολο		1.729,05	100

Σημείωση: Η ΕΛΣΤΑΤ έχει κάνει συνένωση στους κλάδους Β, Γ και Δ για λόγους εμπιστευτικότητας. Επίσης, δεν παρέχει στοιχεία ΑΠΑ για τον κλάδο Υ: Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων.

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

5.5.5 Συμπεράσματα

Η Μεσσηνία είναι μία αναπτυσσόμενη περιφερειακή ενότητα που παράγει το μεγαλύτερο ή δεύτερο πιο μεγάλο ΑΕΠ στην Περιφέρεια Πελοποννήσου. Σε όρους κατά κεφαλήν

ΑΕΠ βρίσκεται διαχρονικά στις δύο τελευταίες θέσεις, ωστόσο κατά τη χρονική περίοδο 2000–2014 παρουσίασε την μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση, καθώς και μεγαλύτερο σταθερό μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης, από τις υπόλοιπες περιφερειακές ενότητες, την περιφέρεια και τη χώρα. Μάλιστα, στα έτη της οικονομικής κρίσης (2009–2014), γνώρισε μικρότερη ύφεση από την Περιφέρεια Πελοποννήσου και την Ελλάδα τόσο σε όρους ΑΕΠ, όσο και σε όρους κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Η οικονομία της βασίζεται περισσότερο στον τριτογενή τομέα, ενώ ακολουθούν ο δευτερογενής και ο πρωτογενής. Επιπρόσθετα, κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο (2000–2014) παρατηρήθηκε μία αποδυνάμωση του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, και στροφή της οικονομίας προς τον τριτογενή. Τέλος, οι τρεις κλάδοι που δημιουργούν την μεγαλύτερη ΑΠΑ στο νομό είναι α) η διαχείριση ακίνητης περιουσίας, β) τα ορυχεία και λατομεία – μεταποίηση – παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, και γ) η δημόσια διοίκηση και άμυνα – υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση.

5.6 Συντελεστές συμμετοχής, εγκατάστασης και ειδίκευσης

Για την εξέταση της ειδίκευσης μιας χωρικής ενότητας και της χωρικής συμπεριφοράς των οικονομικών δραστηριοτήτων χρησιμοποιούνται οι συντελεστές συμμετοχής, εγκατάστασης και ειδίκευσης. Ο υπολογισμός τους βασίζεται, συνήθως, σε στοιχεία απασχόλησης, αλλά μπορούν να χρησιμοποιηθούν και άλλες μεταβλητές, όπως η προστιθέμενη αξία, οι αμοιβές των απασχολούμενων και η παραγωγικότητα. Στις ενότητες που ακολουθούν υπολογίζονται οι παραπάνω συντελεστές για την ΠΕ Μεσσηνίας χρησιμοποιώντας στοιχεία απασχόλησης και ΑΠΑ.

5.6.1 Ο συντελεστής συμμετοχής

Ο συντελεστής συμμετοχής (location quotient) δείχνει την ένταση της εξειδίκευσης μιας χωρικής ενότητας ως προς μία ευρύτερη χωρική ενότητα και δίνεται από τον τύπο (Παπαδασκαλόπουλος, 2000):

$$QL = \frac{A_{ir}}{A_r} \bigg/ \frac{A_{in}}{A_n} \quad (5.1)$$

όπου A: η χρησιμοποιούμενη μεταβλητή (απασχόληση, ΑΠΑ, κλπ.)

i: η δραστηριότητα (κλάδος ή τομέας παραγωγής)

r: η εξεταζόμενη χωρική ενότητα (π.χ. περιφερειακή ενότητα ή περιφέρεια)

n : η ευρύτερη χωρική ενότητα αναφοράς (π.χ. περιφέρεια ή χώρα)

Η ερμηνεία του συντελεστή συμμετοχής έχει ως εξής:

- Εάν $QL > 1$, τότε η δραστηριότητα i είναι περισσότερο ανεπτυγμένη στην υπό εξέταση χωρική ενότητα r απ' ό,τι στο σύνολο της ευρύτερης χωρικής ενότητας n .
- Εάν $QL < 1$, η δραστηριότητα i είναι λιγότερο ανεπτυγμένη στην υπό εξέταση χωρική ενότητα r απ' ό,τι στο σύνολο της ευρύτερης χωρικής ενότητας n .
- Εάν $QL = 1$, η δραστηριότητα i είναι ανεπτυγμένη στην υπό εξέταση χωρική ενότητα r όσο και στο σύνολο της ευρύτερης χωρικής ενότητας n .

Εναλλακτικά, ο συντελεστής συμμετοχής προκύπτει και από τον ακόλουθο τύπο (Παπαδασκαλόπουλος, 2000):

$$QL = \frac{A_{ir}}{A_{in}} / \frac{A_r}{A_n} \quad (5.2)$$

Στην περίπτωση αυτή:

- Εάν $QL > 1$, τότε η υπό εξέταση χωρική ενότητα r συμμετέχει στη δραστηριότητα i κατά μεγαλύτερο ποσοστό από αυτό με το οποίο συμμετέχει στο σύνολο των δραστηριοτήτων.
- Εάν $QL < 1$, η υπό εξέταση χωρική ενότητα r συμμετέχει στη δραστηριότητα i κατά μικρότερο ποσοστό από αυτό με το οποίο συμμετέχει στο σύνολο των δραστηριοτήτων.
- Εάν $QL = 1$, η υπό εξέταση χωρική ενότητα r συμμετέχει στη δραστηριότητα i κατά το ίδιο ποσοστό που συμμετέχει στο σύνολο των δραστηριοτήτων.

Ο συντελεστής συμμετοχής είναι ένας ικανοποιητικός δείκτης του εξαγωγικού προσανατολισμού μιας δραστηριότητας (τομέα ή κλάδου) και συνδέεται με τους πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης (βλέπε Ενότητα 5.7). Έτσι,

- Εάν $QL > 1$, η δραστηριότητα i θεωρείται βασική ή εξαγωγική.
- Εάν $QL < 1$, η δραστηριότητα i θεωρείται μη βασική.
- Εάν $QL = 1$, η δραστηριότητα i θεωρείται εξισορροπημένη.

5.6.1.1 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας με στοιχεία απασχόλησης

Ο Πίνακας 5.19 περιλαμβάνει την κατανομή της απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής στην ΠΕ Μεσσηνίας, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα για το έτος

Πίνακας 5.19 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (2011)

Χωρική ενότητα	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
ΠΕ Μεσσηνίας	14.536	8.355	31.001	53.892
Περιφέρεια Πελοποννήσου	50.439	33.740	112.582	196.761
Ελλάδα	372.209	654.377	2.701.047	3.727.633

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας 5.20 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας για το έτος 2011(τομεακό επίπεδο - απασχόληση)

Ως προς την	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας
Περιφέρεια Πελοποννήσου	1,05	0,90	1,01
Ελλάδα	2,70	0,88	0,79

2011³². Με βάση τα στοιχεία αυτού του πίνακα μπορούμε να υπολογίσουμε τους συντελεστές συμμετοχής της ΠΕ Μεσσηνίας τόσο ως προς την περιφέρεια, όσο και ως προς τη χώρα. Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 5.20, σε σχέση με την Περιφέρεια Πελοποννήσου, η Μεσσηνία παρουσιάζει (οριακή) ειδικευση στον πρωτογενή και τριτογενή τομέα. Σε σχέση με τη χώρα, παρουσιάζει πολύ υψηλή ειδικευση στον πρωτογενή τομέα, λόγω του πολύ χαμηλού ποσοστού απασχόλησης της Ελλάδας σε αυτόν τον τομέα (9,99%), έναντι της Μεσσηνίας (26,97%) (βλέπε και Διάγραμμα 5.6).

Για να εξετάσουμε τι συμβαίνει σε κλαδικό επίπεδο χρησιμοποιούμε τα στοιχεία του Πίνακα Π1.1, που παρουσιάζει την κλαδική κατανομή της απασχόλησης, και με βάση αυτά υπολογίζουμε τους συντελεστές συμμετοχής (Πίνακας 5.21). Από τον Πίνακα 5.21 διαπιστώνουμε ότι η ΠΕ Μεσσηνίας παρουσιάζει ειδικευση σε εννέα κλάδους ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου και τέσσερις ως προς τη χώρα. Ειδικότερα:

- Ως προς την περιφέρεια, ειδικεύεται (κατά σειρά έντασης εξειδίκευσης) στους κλάδους Τ-Υ, Ξ, Π, Α, Σ, Θ, Ο, Λ και Μ.
- Ως προς τη χώρα, ειδικεύεται (κατά σειρά έντασης εξειδίκευσης) στους κλάδους Α, Δ, ΣΤ και Τ-Υ.
- Ως προς την περιφέρεια και τη χώρα, η Μεσσηνία ειδικεύεται στους κλάδους Α και Τ-Υ.

³² Όπως αναφέρθηκε και στην υποσημείωση 30, η ΕΛΣΤΑΤ δημοσιεύει στοιχεία απασχόλησης σε επίπεδο Περιφερειακής Ενότητας μόνο στις απογραφές της.

Πίνακας 5.21 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας για το έτος 2011 (κλαδικό επίπεδο - απασχόληση)

Κλάδοι		Ως προς την	
		Περιφέρεια Πελοποννήσου	Ελλάδα
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	1,05	2,70
B	Ορυχεία και λατομεία	0,61	0,52
Γ	Μεταποίηση	0,84	0,61
Δ	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	0,77	1,31
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	0,91	0,78
ΣΤ	Κατασκευές	0,98	1,22
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	0,98	0,82
H	Μεταφορές και αποθήκευση	0,92	0,67
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	1,03	0,99
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	0,99	0,39
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,94	0,54
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1,01	0,82
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	1,003¹	0,68
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,90	0,59
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	1,11	0,89
O	Εκπαίδευση	1,02	0,83
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	1,06	0,78
P	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	0,54	0,62
Σ	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	1,04	0,97
T-Y	Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση – Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	1,20	1,03

¹Η Μεσσηνία ειδικεύεται (οριακά) σε αυτό τον κλάδο, αυξάνοντας τα δεκαδικά ψηφία σε τρία. Όπως θα δούμε αργότερα (Ενότητα 5.7.3), ο κλάδος αυτός έχει εξαγωγική δραστηριότητα (έστω και μικρή).

5.6.1.2 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας με στοιχεία ΑΠΑ

Σχεδόν παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν χρησιμοποιώντας τα στοιχεία ΑΠΑ από τον Πίνακα 5.17. Έτσι, για το 2014, οι τομείς ειδίκευσης της ΠΕ Μεσσηνίας ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου (πρωτογενής και τριτογενής τομέας) συμπίπτουν με εκείνους στην περίπτωση της απασχόλησης (βλέπε Πίνακες 5.22 και 5.20). Ωστόσο, ως προς τη χώρα, η Μεσσηνία ειδικεύεται επιπλέον στον δευτερογενή τομέα. Ο τομέας αυτός είναι περισσότερο ανεπτυγμένος στο νομό (16,39%) απ' ό,τι είναι στη

Πίνακας 5.22 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας για τα έτη 2009 και 2014 (τομεακό επίπεδο - ΑΠΑ)

Ως προς την	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας
2009			
Περιφέρεια Πελοποννήσου	0,86	0,80	1,08
Ελλάδα	1,97	1,11	0,94
2014			
Περιφέρεια Πελοποννήσου	1,08	0,69	1,10
Ελλάδα	2,46	1,03	0,93

χώρα (15,94%) σε όρους ΑΠΑ (βλέπε και Διάγραμμα 5.8), κάτι το οποίο δεν ισχύει στην περίπτωση της απασχόλησης.

Στον Πίνακα 5.22 υπολογίστηκαν, επίσης, οι συντελεστές συμμετοχής για το 2009 (βασιζόμενοι στα στοιχεία ΑΠΑ του Πίνακα Π1.2), προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η τομεακή ειδίκευση της ΠΕ Μεσσηνίας διαφοροποιήθηκε μεταξύ του πρώτου έτους της οικονομικής κρίσης και του 2014. Η μόνη αλλαγή που παρατηρείται είναι στον πρωτογενή τομέα. Συγκεκριμένα, εντός της Περιφέρειας Πελοποννήσου, η Μεσσηνία ειδικεύεται πλέον, έστω και οριακά, σε αυτόν τον τομέα. Αξιοσημείωτο είναι ότι στον ίδιο τομέα αυξήθηκε ο βαθμός της εξειδίκευσής της ως προς το σύνολο της χώρας.

Συνεχίζοντας την ανάλυση σε κλαδικό επίπεδο (Πίνακας 5.23³³), βλέπουμε ότι το 2014 η ΠΕ Μεσσηνίας ειδικεύεται σε περισσότερους κλάδους στην περιφέρεια (11) απ' ό,τι στο σύνολο της χώρας (8). Συγκεκριμένα:

- Ως προς την περιφέρεια, ειδικεύεται (κατά σειρά έντασης εξειδίκευσης) στους κλάδους Ν, Ξ, Λ, Π, Ε, Α, Θ, Ο, Ζ, Κ και Μ.
- Ως προς τη χώρα, ειδικεύεται (κατά σειρά έντασης εξειδίκευσης) στους κλάδους Α, Λ, Π, ΣΤ, Ξ, Ζ, Β-Δ και Ρ-Τ.
- Ως προς την περιφέρεια και τη χώρα, η Μεσσηνία ειδικεύεται στους κλάδους Α, Ζ, Λ, Ξ και Π.

Συγκρίνοντας, τώρα, την κλαδική ειδίκευση της ΠΕ Μεσσηνίας για τα έτη 2009 και 2014, παρατηρούμε ότι γίνονται κάποιες διαφοροποιήσεις. Ως προς την περιφέρεια, η Μεσσηνία χάνει το 2014 την ειδίκευσή της στους κλάδους ΣΤ και Ρ-Τ, αλλά αποκτά στους κλάδους Α, Θ και Μ. Ως προς τη χώρα, την χάνει στον κλάδο Ο, αλλά την αποκτά στον κλάδο Π.

³³ Οι συντελεστές συμμετοχής του πίνακα προέκυψαν με βάση τα στοιχεία ΑΠΑ στους Πίνακες Π1.3 και Π1.4.

Πίνακας 5.23 Συντελεστές συμμετοχής ΠΕ Μεσσηνίας για τα έτη 2009 και 2014 (κλαδικό επίπεδο - ΑΠΑ)

		2009		2014	
		ως προς την		ως προς την	
		ΠΠ	Ελλάδα	ΠΠ	Ελλάδα
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	0,86	1,97	1,08	2,46
B-Δ	Ορυχεία και λατομεία – Μεταποίηση – Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	0,70	1,10	0,64	1,02
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	1,29	0,84	1,09	0,84
ΣΤ	Κατασκευές	1,0002	1,22	0,84	1,19
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	1,01	1,06	1,06	1,02
H	Μεταφορές και αποθήκευση	0,73	0,47	0,66	0,37
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	0,9995	0,97	1,07	0,98
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	0,70	0,36	0,68	0,33
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	1,07	0,59	1,03	0,55
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1,27	1,28	1,25	1,22
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,77	0,45	1,01	0,40
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	1,20	0,50	1,61	0,55
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	1,27	1,13	1,26	1,11
O	Εκπαίδευση	1,06	1,13	1,06	0,93
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	1,07	0,89	1,13	1,19
P-T	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία – Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών – Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ιδία χρήση	1,13	1,15	0,91	1,02

ΠΠ: Περιφέρεια Πελοποννήσου

5.6.1.3 Συντελεστές συμμετοχής Δήμων Μεσσηνίας

Σε επίπεδο δήμων υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία μόνο για την απασχόληση ανά τομέα παραγωγής. Αυτά παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.24. Με βάση τα στοιχεία αυτού του πίνακα υπολογίζονται αρχικά οι συντελεστές συμμετοχής των δήμων ως προς την ΠΕ Μεσσηνίας (Πίνακας 5.25). Όπως βλέπουμε, όλοι οι δήμοι, με εξαίρεση το Δήμο Καλαμάτας, ειδικεύονται στον πρωτογενή τομέα. Η ειδίκευση είναι πολύ μεγάλη στους Δήμους Τριφυλίας και Πύλου-Νέστορος, καθότι σε αυτόν τον τομέα εργάζεται το 48,01% και 44,98% των απασχολούμενων, αντίστοιχα, ποσοστά πολύ μεγαλύτερα από το αντίστοιχο (26,97%) στο σύνολο του νομού (βλέπε και Διάγραμμα 5.5). Αντίθετα, ο Δήμος Καλαμάτας είναι ο μοναδικός δήμος που παρουσιάζει ειδίκευση στον τριτογενή τομέα. Τέλος, ο δευτερογενής τομέας αποτελεί βασική δραστηριότητα

Πίνακας 5.24 Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης στους δήμους, στην ΠΕ Μεσσηνίας και στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (2011)

Χωρική ενότητα	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
Δ. Καλαμάτας	1.746	4.280	17.941	23.967
Δ. Τριφυλίας	5.155	1.323	4.260	10.738
Δ. Μεσσήνης	2.762	932	3.356	7.050
Δ. Πύλου-Νέστορος	3.140	925	2.916	6.981
Δ. Οιχαλίας	991	524	1.481	2.996
Δ. Δυτικής Μάνης	742	371	1.047	2.160
ΠΕ Μεσσηνίας	14.536	8.355	31.001	53.892
Περιφέρεια Πελοποννήσου	50.439	33.740	112.582	196.761

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας 5.25 Συντελεστές συμμετοχής δήμων Μεσσηνίας ως προς την ΠΕ Μεσσηνίας για το έτος 2011

Δήμος	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας
Καλαμάτας	0,27	1,15	1,30
Τριφυλίας	1,78	0,79	0,69
Μεσσήνης	1,45	0,85	0,83
Πύλου-Νέστορος	1,67	0,85	0,73
Οιχαλίας	1,23	1,13	0,86
Δυτικής Μάνης	1,27	1,11	0,84

για τους Δήμους Καλαμάτας (ΒΙ.ΠΕ Σπερχογείας και περιοχή γύρω από αυτήν), Οιχαλίας (ΒΙ.ΠΕ Μελιγαλά) και Δυτικής Μάνης (κλάδος των κατασκευών).

Εξετάζοντας τους συντελεστές συμμετοχής των δήμων ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου (Πίνακας 5.26) εξάγουμε ακριβώς τα ίδια συμπεράσματα. Οι δήμοι παρουσιάζουν ειδίκευση στους ίδιους παραγωγικούς τομείς με την προηγούμενη

Πίνακας 5.26 Συντελεστές συμμετοχής δήμων Μεσσηνίας ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου για το έτος 2011

Δήμος	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας
Καλαμάτας	0,28	1,04	1,31
Τριφυλίας	1,87	0,72	0,69
Μεσσήνης	1,53	0,77	0,83
Πύλου-Νέστορος	1,75	0,77	0,73
Οιχαλίας	1,29	1,02	0,86
Δυτικής Μάνης	1,34	1,002	0,85

ανάλυση³⁴. Αυτό οφείλεται στο ότι η τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας δε διαφέρει σημαντικά από την αντίστοιχη στην περιφέρεια (βλέπε Διάγραμμα 5.6).

5.6.2 Ο συντελεστής εγκατάστασης

Ο συντελεστής εγκατάστασης (location coefficient) προκύπτει από τον συντελεστή συμμετοχής και δίνεται από τον ακόλουθο τύπο (Παπαδασκαλόπουλος, 2000):

$$CL = \frac{1}{2} \sum_r \left| \frac{A_{ir}}{A_{in}} - \frac{A_r}{A_n} \right| \quad (5.3)$$

Ο συντελεστής εγκατάστασης παίρνει τιμές από 0 έως 1. Έτσι, όταν:

- $CL = 0$, η δραστηριότητα i είναι εγκατεστημένη στο χώρο κατά τρόπο ταυτόσημο με την εγκατάσταση του συνόλου των δραστηριοτήτων.
- $CL = 1$, η δραστηριότητα i είναι εγκατεστημένη στο χώρο κατά τρόπο εντελώς διαφορετικό από την εγκατάσταση του συνόλου των δραστηριοτήτων.

Με τη βοήθεια, λοιπόν, του συντελεστή εγκατάστασης μπορούμε να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο είναι εγκατεστημένες οι δραστηριότητες στην ΠΕ Μεσσηνίας. Η ανάλυση περιορίζεται αναγκαστικά στο τομεακό επίπεδο, επειδή σε επίπεδο δήμων υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία μόνο για την απασχόληση ανά τομέα παραγωγής.

5.6.2.1 Συντελεστές εγκατάστασης στην ΠΕ Μεσσηνίας

Η τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης στους δήμους και στην ΠΕ Μεσσηνίας παρουσιάστηκε στον Πίνακα 5.24. Με βάση τα στοιχεία αυτού του πίνακα και τον τύπο της σχέσης (5.3), οι συντελεστές εγκατάστασης για κάθε τομέα είναι:

Πρωτογενής τομέας $CL = 0,32$

Δευτερογενής τομέας $CL = 0,08$

Τριτογενής τομέας $CL = 0,13$

Οι παραπάνω τιμές υποδηλώνουν ότι ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας παρουσιάζουν μικρή διαφοροποίηση από την εγκατάσταση της συνολικής απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας. Αντίθετα, ο πρωτογενής τομέας είναι εγκατεστημένος στο νομό κατά τρόπο που διαφοροποιείται περισσότερο από την εγκατάσταση της συνολικής απασχόλησης. Η υψηλότερη τιμή στον πρωτογενή τομέα οφείλεται κυρίως στους

³⁴ Εξαίρεση αποτελεί ο Δήμος Δυτικής Μάνης, όπου ο δευτερογενής τομέας μπορεί να θεωρηθεί εξισορροπημένος ($QL = 1$).

Πίνακας 5.27 Κατανομή (σε %) τομεακής και συνολικής απασχόλησης ανά Δήμο Μεσσηνίας

Χωρική ενότητα	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
Δ. Καλαμάτας	12,01	51,23	57,87	44,47
Δ. Τριφυλίας	35,46	15,83	13,74	19,93
Δ. Μεσσήνης	19,00	11,15	10,83	13,08
Δ. Πύλου-Νέστορος	21,60	11,07	9,41	12,95
Δ. Οιχαλίας	6,82	6,27	4,78	5,56
Δ. Δυτικής Μάνης	5,10	4,44	3,38	4,01
ΠΕ Μεσσηνίας	100	100	100	100

Δήμους Καλαμάτας, Τριφυλίας και Πύλου-Νέστορος. Συγκεκριμένα, ο Δήμος Καλαμάτας, όπου βρίσκεται το μεγάλο αστικό κέντρο του νομού, συμμετέχει στην απασχόληση του πρωτογενή τομέα κατά πολύ μικρότερο ποσοστό (12,01%) απ' ό τι συμμετέχει στη συνολική απασχόληση (44,47%) (βλέπε και Πίνακα 5.27). Επιπρόσθετα, οι Δήμοι Τριφυλίας και Πύλου-Νέστορος συμμετέχουν στον πρωτογενή τομέα κατά πολύ μεγαλύτερο ποσοστό (35,46% και 21,60%, αντίστοιχα) απ' ό τι συμμετέχουν στη συνολική απασχόληση (19,93% και 12,95%, αντίστοιχα). Οι μεγάλες αυτές διαφορές στους παραπάνω δήμους, αυξάνουν τις απόλυτες τιμές στον συντελεστή εγκατάστασης (βλέπε σχέση (5.3)), και κατ' επέκταση την τιμή του στην περίπτωση του πρωτογενή τομέα.

5.6.3 Ο συντελεστής ειδίκευσης

Ο συντελεστής ειδίκευσης (specialization coefficient) προκύπτει, επίσης, από τον συντελεστή συμμετοχής και δίνεται από τον τύπο (Παπαδασκαλόπουλος, 2000):

$$CS = \frac{1}{2} \sum_i \left| \frac{A_{ir}}{A_r} - \frac{A_{in}}{A_n} \right| \quad (5.4)$$

Και ο συντελεστής αυτός παίρνει τιμές από 0 έως 1. Έτσι, όταν:

- $CS = 0$, η διάρθρωση των δραστηριοτήτων της υπό εξέταση χωρικής ενότητας r είναι ταυτόσημη με την αντίστοιχη της ευρύτερης χωρικής ενότητας n . Η χωρική ενότητα r δεν είναι ειδικευμένη.
- $CS = 1$, η διάρθρωση των δραστηριοτήτων της υπό εξέταση χωρικής ενότητας r είναι εντελώς διαφορετική από την αντίστοιχη της ευρύτερης χωρικής ενότητας n . Η χωρική ενότητα r θεωρείται ειδικευμένη.

Χρησιμοποιώντας, επομένως, στοιχεία απασχόλησης και ΑΠΑ μπορούμε να συγκρίνουμε την τομεακή ή κλαδική διάρθρωση της ΠΕ Μεσσηνίας με την αντίστοιχη διάρθρωση της Περιφέρειας Πελοποννήσου και της Ελλάδας, ώστε να διαπιστώσουμε το βαθμό ειδίκευσης του νομού.

5.6.3.1 Συντελεστές ειδίκευσης ΠΕ Μεσσηνίας με στοιχεία απασχόλησης

Η τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα παρουσιάστηκε στον Πίνακα 5.19. Με βάση τα στοιχεία αυτού του πίνακα, οι συντελεστές ειδίκευσης που προκύπτουν είναι οι εξής:

Συντελεστής ειδίκευσης ως προς την περιφέρεια $CS = 0,02$

Συντελεστής ειδίκευσης ως προς τη χώρα $CS = 0,17$

Από τις παραπάνω τιμές συμπεραίνουμε ότι η τομεακή διάρθρωση της Μεσσηνίας είναι σχεδόν ταυτόσημη με την αντίστοιχη της περιφέρειας. Πράγματι, κοιτάζοντας ξανά το Διάγραμμα 5.6, βλέπουμε ότι η κατανομή της απασχόλησης στους τρεις τομείς παραγωγής στη Μεσσηνία (26,97%, 15,50% και 57,52%) είναι σχεδόν ίδια με εκείνη στην περιφέρεια (25,63%, 17,15% και 57,22%). Για αυτό το λόγο, άλλωστε, η ΠΕ Μεσσηνίας παρουσίαζε, όπως είδαμε στον Πίνακα 5.20, οριακή ειδίκευση στον πρωτογενή και στον τριτογενή τομέα. Αντίθετα, η τομεακή διάρθρωση του νομού παρουσιάζει μεγαλύτερη διαφοροποίηση από την αντίστοιχη της χώρας. Αυτό οφείλεται κυρίως στις μεγάλες διαφορές που υπάρχουν στον πρωτογενή (26,97% στη Μεσσηνία, 9,99% στην Ελλάδα) και στον τριτογενή (57,52% έναντι 72,46%, αντίστοιχα) τομέα.

Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν εξετάζοντας την κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης. Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία του Πίνακα Π1.1, εξάγουμε τους εξής συντελεστές ειδίκευσης:

Συντελεστής ειδίκευσης ως προς την περιφέρεια $CS = 0,03$

Συντελεστής ειδίκευσης ως προς τη χώρα $CS = 0,19$

Η κλαδική διάρθρωση της Μεσσηνίας είναι σχεδόν ταυτόσημη με την αντίστοιχη της περιφέρειας, ενώ παρουσιάζει μεγαλύτερη διαφοροποίηση από εκείνη της χώρας.

5.6.3.2 Συντελεστές ειδίκευσης ΠΕ Μεσσηνίας με στοιχεία ΑΠΑ

Η τομεακή διάρθρωση της ΑΠΑ στην ΠΕ Μεσσηνίας, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα για το 2014 παρουσιάστηκε στον Πίνακα 5.17. Από τα στοιχεία

αυτού του πίνακα προκύπτουν οι εξής συντελεστές ειδίκευσης:

Συντελεστής ειδίκευσης ως προς την περιφέρεια $CS = 0,07$

Συντελεστής ειδίκευσης ως προς τη χώρα $CS = 0,06$

Από τις τιμές αυτές συμπεραίνουμε ότι η τομεακή διάρθρωση της ΠΕ Μεσσηνίας (σε όρους ΑΠΑ) δε διαφέρει σημαντικά από την αντίστοιχη της περιφέρειας και της χώρας. Ωστόσο, ο νομός παρουσιάζει τώρα μεγαλύτερη ειδίκευση ως προς την περιφέρεια και όχι ως προς τη χώρα, σε αντίθεση με ότι προέκυψε χρησιμοποιώντας ως μεταβλητή την απασχόληση (βλέπε προηγούμενη ενότητα).

Συνεχίζοντας την ανάλυση σε κλαδικό επίπεδο, από τα στοιχεία του Πίνακα Π1.3 εξάγονται οι παρακάτω συντελεστές ειδίκευσης:

Συντελεστής ειδίκευσης ως προς την περιφέρεια $CS = 0,10$

Συντελεστής ειδίκευσης ως προς τη χώρα $CS = 0,12$

Τώρα, η διάρθρωση της ΠΕ Μεσσηνίας διαφέρει περισσότερο από την αντίστοιχη της χώρας, παρά από εκείνη της περιφέρειας. Και στις δύο περιπτώσεις, πάντως, οι συντελεστές ειδίκευσης σε κλαδικό επίπεδο είναι μεγαλύτεροι από τους αντίστοιχους σε τομεακό (το ίδιο συνέβη και στην προηγούμενη ενότητα, με μικρότερες όμως διαφορές). Με άλλα λόγια, η κλαδική διάρθρωση του νομού παρουσιάζει μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις απ' ό,τι η τομεακή διάρθρωση.

5.6.4 Συμπεράσματα

Χρησιμοποιώντας διαθέσιμα στοιχεία απασχόλησης και ΑΠΑ, διαπιστώσαμε ότι η ΠΕ Μεσσηνίας ειδικεύεται στον πρωτογενή και τριτογενή τομέα ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου, και στον πρωτογενή, αλλά και δευτερογενή (μόνο με στοιχεία ΑΠΑ) τομέα, ως προς το σύνολο της χώρας. Σε κλαδικό επίπεδο, παρουσιάζει ειδίκευση σε αρκετούς κλάδους. Θέτοντας, όμως, ως κριτήριο την ταυτόχρονη ειδίκευση ως προς την περιφέρεια και τη χώρα, οι βασικοί της κλάδοι είναι οι Α και T-Y (με στοιχεία απασχόλησης) και Α, Ζ, Λ, Ξ και Π (με στοιχεία ΑΠΑ). Ακόμα, συγκρίνοντας την ειδίκευσή της στα έτη 2009 και 2014, είδαμε ότι έγιναν κάποιες διαφοροποιήσεις. Ειδικότερα, η Μεσσηνία απέκτησε ειδίκευση στον πρωτογενή τομέα και εντός της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Επιπρόσθετα, έχασε την ειδίκευσή της, ως προς την περιφέρεια, στους κλάδους ΣΤ και P-T και την απέκτησε στους κλάδους Α, Θ και Μ, ενώ ως προς τη χώρα την έχασε στον κλάδο Ο, αλλά την απέκτησε στον κλάδο Π. Μόνο τρεις δήμοι του νομού ειδικεύονται σε περισσότερους από έναν παραγωγικούς

τομείς: ο Δήμος Καλαμάτας στον δευτερογενή και τριτογενή, και οι Δήμοι Οιχαλίας και Δυτικής Μάνης στον πρωτογενή και δευτερογενή. Οι υπόλοιποι Δήμοι (Τριφυλίας, Μεσσήνης και Πύλου-Νέστορος) ειδικεύονται μόνο στον πρωτογενή τομέα. Τέλος, όσον αφορά τους συντελεστές εγκατάστασης και ειδίκευσης, προέκυψε ότι ο πρωτογενής τομέας είναι εγκατεστημένος στο νομό κατά τρόπο που διαφοροποιείται περισσότερο από την εγκατάσταση της συνολικής απασχόλησης, και ότι η τομεακή και κλαδική διάρθρωση της ΠΕ Μεσσηνίας δε διαφέρει σημαντικά από τις αντίστοιχες της περιφέρειας.

Από τα στοιχεία των Πινάκων 5.21 και 5.23 διαπιστώσαμε, επίσης, ότι η ΠΕ Μεσσηνίας παρουσιάζει ειδίκευση στον κλάδο Θ (Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης) εντός της περιφέρειας³⁵. Έτσι, κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι ο νομός ειδικεύεται στον τουρισμό. Ωστόσο, ένα τέτοιο συμπέρασμα θα πρέπει να γίνεται με μεγαλύτερη προσοχή. Πρώτον, οι υπηρεσίες αυτού του κλάδου (και ιδιαίτερα της εστίασης) καταναλώνονται όχι μόνο από τουρίστες, αλλά και από μόνιμους κατοίκους. Δεύτερον, ο κλάδος Θ δεν αντιπροσωπεύει το σύνολο του τουριστικού τομέα. Αυτός αποτελείται από ένα σύνολο οικονομικών δραστηριοτήτων που ανήκουν σε διάφορους κλάδους της οικονομίας (π.χ. μεταφορές, λιανικό εμπόριο, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών). Επομένως, θα ήταν προτιμότερο να πούμε ότι η παραπάνω ειδίκευση υποδηλώνει ότι ένα σημαντικό τμήμα του τουριστικού τομέα αποτελεί βασική δραστηριότητα για το νομό.

5.7 Πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας

5.7.1 Η θεωρία και ο πολλαπλασιαστής οικονομικής βάσης

Η θεωρία της οικονομικής βάσης στηρίζεται στην υπόθεση ότι ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης μιας περιφέρειας και ο προσανατολισμός της οικονομίας της εξαρτώνται από την εξαγωγική της δραστηριότητα. Σύμφωνα με το υπόδειγμα αυτό, η οικονομία μιας περιφέρειας αποτελείται από δύο τομείς: τον βασικό ή εξαγωγικό και τον μη βασικό ή τοπικό. Ο βασικός ή εξαγωγικός τομέας περιλαμβάνει τις εξαγωγές στις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας και στο εξωτερικό, τις οποίες συνθέτουν αγορές αγαθών και υπηρεσιών από άλλες χωρικές ενότητες ή δαπάνες επισκεπτών (για αγαθά και υπηρεσίες) μέσα στα όρια της περιφέρειας. Ο μη βασικός ή τοπικός τομέας περιλαμβάνει δραστηριότητες που υποστηρίζουν τον βασικό τομέα και καλύπτουν τις

³⁵ Οριακά δεν ειδικεύεται στον ίδιο κλάδο ως προς το σύνολο της χώρας.

ανάγκες του πληθυσμού της περιφέρειας. Όταν αυξάνεται η εξωγενής ζήτηση για τα αγαθά και τις υπηρεσίες του βασικού τομέα, αυξάνεται και η ροή εισοδήματος προς την περιφέρεια, μεγεθύνεται ο βασικός τομέας της οικονομίας, αυξάνεται η ζήτηση μέσα στην περιφέρεια και κατ' επέκταση διευρύνονται και οι κλάδοι του μη βασικού τομέα. Αντίθετα, όταν μειώνεται η δραστηριότητα του βασικού τομέα, μειώνεται και το εισόδημα που εισρέει στην περιφέρεια με αποτέλεσμα τη μείωση των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει και προσφέρει ο μη βασικός τομέας (Κόνσολας, 1997; Παπαδασκαλόπουλος, 2000; Χριστοφάκης, 2001).

Ο υπολογισμός του πολλαπλασιαστή οικονομικής βάσης γίνεται με τη χρήση δεδομένων εισοδήματος. Εναλλακτικά, χρησιμοποιούνται δεδομένα απασχόλησης επειδή πολλές φορές δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία εισοδήματος για μικρές χωρικές ενότητες και επί μέρους κλάδους. Η συνολική απασχόληση μιας περιφέρειας διακρίνεται στο τμήμα εκείνο που παράγει αγαθά και υπηρεσίες για εξαγωγές (βασική απασχόληση) και στο τμήμα εκείνο που παράγει αγαθά και υπηρεσίες για τοπική κατανάλωση (μη βασική απασχόληση). Έτσι για παράδειγμα, εάν η απασχόληση στο βασικό τομέα μιας περιφέρειας είναι 100.000 άτομα και στο μη βασικό 80.000 άτομα, ο πολλαπλασιαστής οικονομικής βάσης ισούται με:

$$\frac{100.000 + 80.000}{100.000} = \frac{180.000}{100.000} = 1,8$$

Στην περίπτωση αυτή, εάν η απασχόληση του βασικού τομέα αυξηθεί κατά 10.000 άτομα, τότε η συνολική απασχόληση θα αυξηθεί κατά 18.000 άτομα.

Ο πολλαπλασιαστής μιας χωρικής ενότητας r στην δραστηριότητα i δίνεται από τον τύπο (Παπαδασκαλόπουλος, 2000):

$$K_{ir} = \frac{A_{ir}}{E_{ir}} \quad (5.5)$$

όπου E_{ir} : η απασχόληση ή προστιθέμενη αξία στην εξαγωγική δραστηριότητα i της χωρικής ενότητας r .

Η εξαγωγική δραστηριότητα i της χωρικής ενότητας r ισούται με:

$$E_{ir} = A_{ir} - \frac{A_{in}}{A_n} A_r = \left(1 - \frac{1}{QL_{ir}} \right) A_{ir} \quad (5.6)$$

Εάν:

- $QL_{ir} > 1$, τότε υπάρχει εξαγωγική δραστηριότητα ($E_{ir} > 0$) και επομένως πολλαπλασιαστής οικονομικής βάσης.
- $QL_{ir} \leq 1$, τότε δεν υπάρχει εξαγωγική δραστηριότητα ($E_{ir} \leq 0$) και έτσι δεν

δημιουργούνται πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα.

Τέλος, ο συνολικός πολλαπλασιαστής της χωρικής ενότητας r δίνεται από τον τύπο (Παπαδασκαλόπουλος, 2000):

$$K_r = \frac{A_r}{\sum_i E_{ir}} \quad (5.7)$$

Βάση των παραπάνω τύπων, υπολογίζονται στη συνέχεια οι πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας χρησιμοποιώντας στοιχεία απασχόλησης και ΑΠΑ.

5.7.2 Τομεακοί πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας

Με βάση τα στοιχεία των Πινάκων 5.19 και 5.17, που δείχνουν την τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης και της ΑΠΑ, αντίστοιχα, υπολογίζονται αρχικά οι εξαγωγικές δραστηριότητες του νομού τόσο ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου, όσο και ως προς το σύνολο της χώρας (Πίνακας 5.28). Από τον πίνακα βλέπουμε ότι ο νομός παρουσιάζει εξαγωγική δραστηριότητα μόνο σε εκείνους τους τομείς όπου ο αντίστοιχος συντελεστής συμμετοχής είναι μεγαλύτερος της μονάδας (βλέπε Πίνακες 5.20 και 5.22)³⁶. Παρατηρούμε, επίσης, ότι ο πρωτογενής τομέας έχει μεγαλύτερη εξαγωγική δραστηριότητα ως προς τη χώρα παρά ως προς την περιφέρεια. Αυτό συμβαίνει επειδή η Μεσσηνία παρουσιάζει σε αυτόν τον τομέα μεγαλύτερη ειδίκευση ως προς τη χώρα απ' ό,τι ως προς την περιφέρεια.

Έχοντας υπολογίσει τις εξαγωγικές δραστηριότητες, και με βάση τα στοιχεία των Πινάκων 5.19 και 5.17, μπορούμε στη συνέχεια να υπολογίσουμε τους τομεακούς,

Πίνακας 5.28 Εξαγωγική δραστηριότητα στους τομείς της ΠΕ Μεσσηνίας

Απασχόληση (2011)				
Ως προς την	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
Περιφέρεια Πελοποννήσου	721	–	165	886
Ελλάδα	9.155	–	–	9.155
ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές, 2014)				
Ως προς την	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
Περιφέρεια Πελοποννήσου	12,20	–	115,98	128,17
Ελλάδα	93,86	7,80	–	101,66

³⁶ Αντίθετα, οι τομείς που έχουν συντελεστή συμμετοχής μικρότερο της μονάδας παρουσιάζουν αρνητική εξαγωγική δραστηριότητα, η οποία δεν συμπληρώθηκε στον Πίνακα 5.28. Εάν προσθέσουμε τις θετικές και αρνητικές εξαγωγικές δραστηριότητες (της ίδιας γραμμής), τότε το αλγεβρικό άθροισμα ισούται με μηδέν.

Πίνακας 5.29 Τομεακοί πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας

Απασχόληση (2011)				
Ως προς την	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
Περιφέρεια Πελοποννήσου	20,162	–	187,578	60,810
Ελλάδα	1,588	–	–	5,887
ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές, 2014)				
Ως προς την	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
Περιφέρεια Πελοποννήσου	12,967	–	11,102	13,490
Ελλάδα	1,685	36,313	–	17,007

αλλά και τους συνολικούς, πολλαπλασιαστές απασχόλησης και ΑΠΑ (Πίνακας 5.29). Ο μεγαλύτερος πολλαπλασιαστής απασχόλησης συναντάται στον τριτογενή τομέα. Μικρότερο πολλαπλασιαστή έχει ο πρωτογενής τομέας, το πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα του οποίου είναι μεγαλύτερο ως προς την περιφέρεια παρά ως προς τη χώρα, επειδή η εξαγωγική δραστηριότητα ως προς την πρώτη είναι μικρότερη³⁷. Το ίδιο ισχύει και με τον πολλαπλασιαστή ΑΠΑ του ίδιου τομέα. Σε όρους ΑΠΑ, ο μεγαλύτερος πολλαπλασιαστής συναντάται στον δευτερογενή τομέα.

5.7.3 Κλαδικοί πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία των Πινάκων Π1.1 και Π1.3, που δείχνουν την κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης και της ΑΠΑ, αντίστοιχα, υπολογίζονται τώρα οι εξαγωγικές δραστηριότητες του νομού ανά κλάδο (Πίνακας 5.30). Από τον πίνακα βλέπουμε ξανά ότι ο νομός παρουσιάζει εξαγωγική δραστηριότητα μόνο σε εκείνους τους κλάδους όπου ο αντίστοιχος συντελεστής συμμετοχής είναι μεγαλύτερος της μονάδας (βλέπε Πίνακες 5.21 και 5.23). Σε όρους απασχόλησης, ο νομός παρουσιάζει εξαγωγική δραστηριότητα σε περισσότερους κλάδους ως προς την περιφέρεια (9), παρά ως προς τη χώρα (4). Εξαγωγική δραστηριότητα ως προς και τις δύο ευρύτερες χωρικές ενότητες παρατηρείται στους κλάδους Α και Τ-Υ. Επίσης, σε όρους ΑΠΑ ο

³⁷ Υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ πολλαπλασιαστή και εξαγωγικής δραστηριότητας, όπως είδαμε από τη σχέση (5.5). Αυτό ερμηνεύεται ως εξής: ο κλάδος μιας περιφέρειας που έχει μεγάλη ειδίκευση, και κατ' επέκταση μεγάλη εξαγωγική δραστηριότητα, έχει δημιουργήσει από πριν σχέσεις ροών με τους υπόλοιπους κλάδους της περιφέρειας, με συνέπεια τα νέα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα να είναι μικρά. Αντίθετα, στους κλάδους που έχουν μικρή εξαγωγική δραστηριότητα υπάρχει μεγάλο περιθώριο για νέες διακλαδικές συναλλαγές και έτσι τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα που μπορούν να προκληθούν είναι μεγαλύτερα. Επομένως, από άποψη παρεμβατικής πολιτικής, είναι προτιμότερο για τον προγραμματιστή να επενδύσει σε κλάδους που έχουν χαμηλούς συντελεστές συμμετοχής και μικρές εξαγωγικές δραστηριότητες (Παπαδασκαλόπουλος, 2000).

νομός έχει εξαγωγική δραστηριότητα σε περισσότερους κλάδους ως προς την περιφέρεια (11), παρά ως προς τη χώρα (8). Οι εξαγωγικοί κλάδοι ως προς την περιφέρεια και τη χώρα ταυτόχρονα είναι οι Α, Ζ, Λ, Ξ και Π.

Πίνακας 5.30 Εξαγωγική δραστηριότητα στους κλάδους της ΠΕ Μεσσηνίας

Κλάδοι		Απασχόληση (2011)		ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές, 2014)	
		ως προς την		ως προς την	
		ΠΠ	Ελλάδα	ΠΠ	Ελλάδα
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	721	9.155	12,20	93,86
B	Ορυχεία και λατομεία	–	–	Δ / Υ	Δ / Υ
Γ	Μεταποίηση	–	–	Δ / Υ	Δ / Υ
Δ	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	–	139	Δ / Υ	Δ / Υ
B-Δ	Ορυχεία και λατομεία – Μεταποίηση – Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	Δ / Υ	Δ / Υ	–	3,91
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	–	–	1,86	–
ΣΤ	Κατασκευές	–	813	–	8,01
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	–	–	9,87	3,74
H	Μεταφορές και αποθήκευση	–	–	–	–
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	135	–	6,35	–
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	–	–	–	–
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	–	–	1,13	–
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1	–	76,31	70,72
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	7	–	0,29	–
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	–	–	5,20	–
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	458	–	40,14	19,01
O	Εκπαίδευση	77	–	6,03	–
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	141	–	10,74	15,14
P	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	–	–	Δ / Υ	Δ / Υ
Σ	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	42	–	Δ / Υ	Δ / Υ
T-Y	Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ιδία χρήση – Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	127	25	Δ / Υ	Δ / Υ
P-T	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία – Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών – Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ιδία χρήση	Δ / Υ	Δ / Υ	–	1,25
Σύνολο		1.710	10.131	170,11	215,64

ΠΠ: Περιφέρεια Πελοποννήσου, Δ / Υ: Δεν υπολογίστηκαν καθώς δεν υπάρχουν οι αντίστοιχοι συντελεστές συμμετοχής στους Πίνακες 5.21 και 5.23.

Οι κλαδικοί, αλλά και οι συνολικοί, πολλαπλασιαστές απασχόλησης και ΑΠΑ παρατίθενται στον Πίνακα 5.31. Οι τρεις μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές απασχόλησης βρίσκονται στους κλάδους Μ (συνέπεια του πολύ χαμηλού συντελεστή συμμετοχής $QL = 1,003$), Λ και Ο όταν υπολογίζονται ως προς την περιφέρεια, και στους κλάδους

Πίνακας 5.31 Κλαδικοί πολλαπλασιαστές οικονομικής βάσης στην ΠΕ Μεσσηνίας

Κλάδοι		Απασχόληση (2011)		ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές, 2014)	
		ως προς την		ως προς την	
		ΠΠ	Ελλάδα	ΠΠ	Ελλάδα
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	20,162	1,588	12,967	1,685
B	Ορυχεία και λατομεία	–	–	Δ / Υ	Δ / Υ
Γ	Μεταποίηση	–	–	Δ / Υ	Δ / Υ
Δ	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	–	4,260	Δ / Υ	Δ / Υ
B-Δ	Ορυχεία και λατομεία – Μεταποίηση – Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	Δ / Υ	Δ / Υ	–	53,766
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	–	–	11,599	–
ΣΤ	Κατασκευές	–	5,520	–	6,405
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	–	–	19,047	50,251
H	Μεταφορές και αποθήκευση	–	–	–	–
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	30,901	–	16,116	–
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	–	–	–	–
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	–	–	40,706	–
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	97,653	–	5,077	5,477
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	296,090	–	80,760	–
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	–	–	2,634	–
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	10,096	–	4,845	10,231
O	Εκπαίδευση	45,636	–	16,722	–
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	18,943	–	8,873	6,293
P	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	–	–	Δ / Υ	Δ / Υ
Σ	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	23,546	–	Δ / Υ	Δ / Υ
T-Y	Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση – Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	6,102	31,578	Δ / Υ	Δ / Υ
P-T	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία – Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών – Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση	Δ / Υ	Δ / Υ	–	57,287
Σύνολο		31,516	5,319	8,505	8,018

ΠΠ: Περιφέρεια Πελοποννήσου, Δ / Υ: Δεν υπολογίστηκαν καθώς δεν υπάρχουν οι αντίστοιχοι συντελεστές συμμετοχής στους Πίνακες 5.21 και 5.23.

T-Y, ΣΤ και Δ όταν υπολογίζονται ως προς τη χώρα. Σε όρους ΑΠΑ, οι τρεις μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές βρίσκονται στους κλάδους Μ, Κ και Ζ (ως προς την περιφέρεια) και Ρ-Τ, Β-Δ και Ζ (ως προς τη χώρα). Ο κλάδος Θ δημιουργεί πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα τόσο σε όρους απασχόλησης, όσο και σε όρους ΑΠΑ (όταν οι πολλαπλασιαστές υπολογίζονται ως προς την περιφέρεια). Μάλιστα, έχει τον τέταρτο και πέμπτο μεγαλύτερο πολλαπλασιαστή απασχόλησης (από τους συνολικά εννέα) και ΑΠΑ (από τους συνολικά 11), αντίστοιχα. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι ο κλάδος αυτός, ο οποίος αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο τμήμα του τουριστικού τομέα, αποτελεί για το νομό έναν από τους σημαντικούς βασικούς (εξαγωγικούς) κλάδους, καθότι δημιουργεί μεγάλα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα.

5.8 Τεχνικές υποδομές

Οι τεχνικές υποδομές που διαθέτει μία περιοχή επηρεάζουν όχι μόνο την ποιότητα ζωής των κατοίκων της, αλλά και τη δυνατότητα τουριστικής ανάπτυξης. Εκείνες που επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την τουριστική ανάπτυξη είναι οι υποδομές μεταφορών και ενέργειας, τα δίκτυα ύδρευσης, και η διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων. Η επάρκεια και η ποιότητά τους καθορίζουν την προσβασιμότητα ενός προορισμού, βελτιώνουν τις υπηρεσίες που παρέχονται στους τουρίστες, και περιορίζουν τις επιβαρύνσεις που δέχεται το περιβάλλον από την τουριστική δραστηριότητα κατά τις περιόδους αιχμής.

5.8.1 Υποδομές μεταφορών

5.8.1.1 Οδικό δίκτυο

Οι κύριοι οδικοί άξονες που συνδέουν τη Μεσσηνία με την υπόλοιπη Πελοπόννησο είναι:

- Ο αυτοκινητόδρομος Κόρινθος-Τρίπολη-Μεγαλόπολη-Καλαμάτα (Α7).
- Η εθνική οδός Πάτρα-Πύργος-Τσακώνα/Μεθώνη (Ε.Ο. 9).
- Η εθνική οδός Σπάρτη-Καλαμάτα-Μεσσήνη-Πύλος (Ε.Ο. 82).

Ο αυτοκινητόδρομος Κόρινθος-Τρίπολη-Μεγαλόπολη-Καλαμάτα ή Ανατολική Οδός Πελοποννήσου διαπερνά την Περιφέρεια Πελοποννήσου ενώνοντας τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της περιφέρειας. Η κατασκευή του, που ολοκληρώθηκε το Δεκέμβριο του 2016 με την παράδοση της περιφερειακής Καλαμάτας, βελτίωσε αισθητά την προσβασιμότητα στο νομό (η διαδρομή Αθήνα-Καλαμάτα διαρκεί τώρα μόλις δύο

ώρες και λίγα λεπτά). Ο αυτοκινητόδρομος αναμένεται, επίσης, να αποτελέσει έναν από τους κύριους παράγοντες περιφερειακής ανάπτυξης στην κεντρική και νότια Πελοπόννησο, καθώς εκτός από τον υπάρχον οδικό άξονα, έχει παραδοθεί και το τμήμα Λεύκτρο (Μεγαλόπολη)-Σπάρτη (Α71), ενώ υπό μελέτη βρίσκεται και το τμήμα Τρίπολη-Αρχαία Ολυμπία-Πύργος (Α72).

Ο δεύτερος σημαντικός οδικός άξονας για το νομό είναι η εθνική οδός Πάτρα-Πύργος-Τσακώνα/Μεθώνη. Το τμήμα Πάτρα-Πύργος-Τσακώνα σχεδιάζεται να μετατραπεί σε κλειστό αυτοκινητόδρομο. Μέχρι στιγμής, όμως, έχουν ολοκληρωθεί οι δημοπρατήσεις για την ανάληψη των εργολαβιών μόνο στο τμήμα Πάτρα-Πύργος. Η κατασκευή του συνόλου του αυτοκινητόδρομου θα συνδέσει με περισσότερη οδική ασφάλεια τη Μεσσηνία με τη δυτική Πελοπόννησο, και ιδιαίτερα με το λιμάνι της Πάτρας όπου καταφθάνει μεγάλος αριθμός Ευρωπαίων που επισκέπτονται τον νομό, μειώνοντας σημαντικά και τη χρονική διάρκεια του ταξιδιού.

Τέλος, η εθνική οδός Σπάρτη-Καλαμάτα-Μεσσήνη-Πύλος συνδέει τη Μεσσηνία με την ΠΕ Λακωνίας και τους ορεινούς οικισμούς του Ταυγέτου. Ο άξονας αυτός εξυπηρετεί οχήματα που κινούνται, κυρίως, στο εσωτερικό του νομού Μεσσηνίας. Το τμήμα Σπάρτη-Καλαμάτα χρήζει συντήρησης και βελτίωσης λόγω φθορών και καταπτώσεων βράχων κατά μήκος αυτού.

Όσον αφορά το εσωτερικό οδικό δίκτυο, οι κυριότεροι οδικοί άξονες είναι:

- Καλό Νερό-Κυπαρισσία-Πύλος-Μεθώνη (τμήμα της Ε.Ο. 9).
- Καλό Νερό-Τσακώνα (τμήμα της Ε.Ο. 9).
- Καλαμάτα-Τσακώνα (τμήμα της Ε.Ο. 7).
- Καλαμάτα-Μεσσήνη-Ριζόμυλος-Πύλος (τμήμα της Ε.Ο. 82).
- Ριζόμυλος-Πεταλίδι-Κορώνη (9^η επαρχιακή οδός).
- Κορώνη-Βασιλίτσι-Μεθώνη (νέα 13^η επαρχιακή οδός).
- Καλαμάτα-Καρδαμύλη-Αρεόπολη (1^η επαρχιακή οδός).

Η κατάσταση των παραπάνω οδικών αξόνων δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητική, καθώς αρκετά τμήματά τους απαιτούν βελτιώσεις, συντήρηση οδοστρώματος, διαπλατύνσεις, και σε ορισμένα σημεία καινούργια χάραξη. Η δημιουργία ενός σύγχρονου εσωτερικού οδικού δικτύου θα βοηθήσει στην ευκολότερη και ασφαλέστερη μετακίνηση των επισκεπτών, και θα ευνοήσει την προσέλκυση σημαντικών τουριστικών επενδύσεων. Προς το παρόν, τα έργα που συγκεντρώνουν περισσότερες πιθανότητες για να υλοποιηθούν με ολική ή σε ορισμένα σημεία καινούργια χάραξη είναι αρχικά

τα τμήματα Σουληνάρι-Κορυφάσιο και Καλαμάτα-Ριζόμυλος, και σε μετέπειτα στάδια τα τμήματα Ριζόμυλος-Πύλος-Μεθώνη και Καλό Νερό-Τσακώνα.

5.8.1.2 Αεροπορικές μεταφορές

Η Μεσσηνία διαθέτει ένα πολιτικό αεροδρόμιο, τον Κρατικό Αερολιμένα Καλαμάτας «Καπετάν Βασ. Κωνσταντακόπουλος» (Kalamata International Airport), το οποίο βρίσκεται ανάμεσα στην Καλαμάτα (9 χλμ. δυτικά) και τη Μεσσήνη (2 χλμ. ανατολικά), και δίπλα από την εθνική οδό Σπάρτη-Καλαμάτα-Μεσσήνη-Πύλος. Λειτουργήσε για πρώτη φορά το 1959³⁸, ενώ από το 1986 ξεκίνησαν οι πρώτες πτήσεις τσάρτερ. Περιλαμβάνει έναν αεροδιάδρομο τριών χλμ. περίπου, έναν χώρο στάθμευσης χωρητικότητας τεσσάρων αεροσκαφών, δύο αίθουσες αφίξεων, δύο αίθουσες αναχωρήσεων και μία αίθουσα αναμονής. Το αεροδρόμιο υπολειτουργούσε για πολλά χρόνια, όμως από το 2010 και μετά η Μεσσηνία προσέλκυσε το ενδιαφέρον ελληνικών και ξένων αεροπορικών εταιριών με αποτέλεσμα να δρομολογηθούν αρκετές πτήσεις από το εξωτερικό και να σημειωθεί μεγάλη αύξηση στις αφίξεις (βλέπε Ενότητα 6.4). Η λειτουργία του είναι κομβικής σημασίας για την τουριστική ανάπτυξη του νομού. Παράλληλα, μπορεί να μετατραπεί σε πύλη εισόδου και γέφυρα τουριστικής ανάπτυξης για όλη την Περιφέρεια Πελοποννήσου, καθώς είναι το μοναδικό ενεργό πολιτικό αεροδρόμιο σε αυτή³⁹ και επίσης συνδέεται άμεσα με τον αυτοκινητόδρομο Κόρινθος-Τρίπολη-Μεγαλόπολη-Καλαμάτα. Για να ανταποκριθεί, όμως, στην αυξανόμενη ζήτηση που παρουσιάζεται είναι απαραίτητο να βελτιωθούν οι υποδομές του (π.χ. η επέκταση του κτηρίου του αεροσταθμού και του χώρου στάθμευσης των αεροπλάνων, η λειτουργία καταστημάτων εντός του κτηρίου).

Η Μεσσηνία, ακόμα, συγκαταλέγεται στις περιοχές της Ελλάδας όπου επιδιώκεται να αναπτυχθούν υδατοδρόμια, σύμφωνα με το χάρτη που δημοσιεύει στην ιστοσελίδα της η εταιρεία που δραστηριοποιείται στον συγκεκριμένο τομέα (Hellenic Seaplanes). Πιο συγκεκριμένα, στα σχέδια της εν λόγω εταιρείας προβλέπεται η κατασκευή κεντρικού υδατοδρομίου στην Καλαμάτα και δύο περιφερειακών, στην Πύλο και

³⁸ Από το 1959 έως το 1970 λειτουργούσε στο αεροδρόμιο της Τριόδου, που βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα βορειοδυτικά. Το αεροδρόμιο Τριόδου έχει παραχωρηθεί από το Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας στο Δήμο Μεσσήνης.

³⁹ Το Σεπτέμβριο του 2014 υπεγράφη ΚΥΑ μεταξύ των υπουργών Άμυνας και Υποδομών, σύμφωνα με την οποία το μέχρι πρότινος στρατιωτικό αεροδρόμιο της Τρίπολης μετατρέπεται σε μεικτής χρήσης από την Πολεμική και Πολιτική Αεροπορία. Ωστόσο, μέχρι στιγμής το αεροδρόμιο αυτό δεν έχει λειτουργήσει ως πολιτικό, καθώς τα έργα υποδομής που απαιτούνται για τη μετατροπή του είναι αρκετά.

στην Καρδαμύλη. Μάλιστα, το Δημοτικό Λιμενικό Ταμείο Καλαμάτας ενέκρινε την προκήρυξη πλειοδοτικής δημοπρασίας για την παραχώρηση άδειας χρήσης χερσαίου χώρου, όπου θα εκτελεστούν από τον παραχωρησιούχο οι αναγκαίες εργασίες ώστε να λειτουργήσουν οι απαιτούμενες εγκαταστάσεις. Τα υδατοδρόμια αυτά αναμένεται να συνδέσουν τη Μεσσηνία με περιοχές της Πελοποννήσου και της Δυτικής Ελλάδας, καθώς και με νησιά του Αιγαίου και Ιονίου, συμβάλλοντας στην αύξηση της τουριστικής κίνησης. Εκτός από την μεταφορά επιβατών, θα προσφέρουν και υπηρεσίες αεροδιακομιδής ασθενών και μεταφοράς φορτίων.

5.8.1.3 Θαλάσσιες μεταφορές

Η περιοχή μελέτης διαθέτει:

- Πέντε λιμάνια (Καλαμάτας, Κυπαρισσίας, Πύλου, Μεθώνης, Κορώνης).
- Έξι αλιευτικά καταφύγια (Μαραθόπολης, Φοινικούντας, Αγίου Ανδρέα, Πεταλιδίου, Καρδαμύλης, Αγίου Νικολάου).
- Δύο μαρίνες (Καλαμάτας, Πύλου).

Το μεγαλύτερο λιμάνι του νομού είναι της Καλαμάτας, το οποίο όμως παρουσιάζει περιορισμένη επιβατική και εμπορική κίνηση. Η μοναδική ακτοπλοϊκή σύνδεση, που λειτουργεί μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες, είναι η γραμμή Καλαμάτα-Κύθηρα-Κρήτη (Κίσσαμος). Επισημαίνεται, πάντως, ότι στο λιμάνι της Καλαμάτας, όπως και σε αυτό της Πύλου, καταφθάνουν κάθε έτος κρουαζιερόπλοια (βλέπε Ενότητα 6.5 για στοιχεία αφίξεων). Σε μελέτη προγραμματικού σχεδίου (masterplan) που εκπονήθηκε για το λιμένα Καλαμάτας, επιδιώκεται η βελτίωση των υποδομών του και η αναδιοργάνωση της λειτουργίας τόσο του εμπορικού όσο και του επιβατικού τμήματος (Δήμος Καλαμάτας, 2012α). Μάλιστα, για την εξυπηρέτηση της κίνησης μεταφοράς εμπορευμάτων και τη σταδιακή μετατροπή του κυρίως λιμένα σε αμιγώς επιβατικό, έχει προταθεί η δημιουργία νέου εμπορευματικού λιμένα στη δυτική παραλία Καλαμάτας.

Στα αλιευτικά καταφύγια, όπως και στα μικρότερα λιμάνια (Κυπαρισσία, Πύλος, Μεθώνη, Κορώνη), ελλιμενίζουν κυρίως τοπικά αλιευτικά σκάφη, ενώ τους καλοκαιρινούς μήνες αγκυροβολούν και μικρά σκάφη αναψυχής. Ορισμένα από αυτά έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές λόγω ακραίων καιρικών συνθηκών. Για το λόγο αυτό η Περιφέρεια Πελοποννήσου έχει προχωρήσει κατά καιρούς σε εργασίες ενίσχυσης και εκβάθυνσης (π.χ. στη Μαραθόπολη, Φοινικούντα, Πεταλίδι, Άγιο Νικόλαο). Τα έργα

αυτά καλύπτουν κυρίως τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, ταυτόχρονα, όμως, είναι απαραίτητα και για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού, και ειδικότερα του τουρισμού γιότινγκ και ιστιοπλοΐας.

Η ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού απαιτεί, επίσης, την κατασκευή ειδικών τουριστικών λιμένων (μαρινών), οι οποίοι δεν αποτελούν μόνο χώρο φύλαξης και ασφαλούς παραμονής των σκαφών αναψυχής, αλλά παράλληλα παρέχουν και ολοκληρωμένες υπηρεσίες μέσω των υποδομών που διαθέτουν. Η μαρίνα της Καλαμάτας λειτουργεί από το 1998 και βρίσκεται δίπλα από το κεντρικό λιμάνι και σε μικρή απόσταση από το κέντρο της πόλης. Έχει χωρητικότητα 250 θέσεων, λειτουργεί όλο το χρόνο και προσφέρει αρκετές υπηρεσίες στους ιδιοκτήτες σκαφών αναψυχής (βλέπε αναλυτικότερα στην Ενότητα 6.2.4). Το κύριο πλεονέκτημά της είναι ότι βρίσκεται σε πόλη που διαθέτει και αεροδρόμιο. Αντίθετα, η μαρίνα της Πύλου είναι υπό κατασκευήν. Μέχρι στιγμής, έχει χωρητικότητα 190 σκαφών, κυρίως μεσαίου μεγέθους. Η μαρίνα (και τμήμα του λιμένα Πύλου) βρίσκεται σε διαδικασία ιδιωτικοποίησης από το Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ).

5.8.1.4 Σιδηροδρομικό δίκτυο

Τα δύο σιδηροδρομικά δίκτυα που συνδέουν τη Μεσσηνία με την υπόλοιπη Πελοπόννησο είναι:

- Κόρινθος-Πάτρα-Πύργος-Καλό Νερό-Ζευγολατιό-Ασπρόχωμα-Καλαμάτα, και
- Κόρινθος-Άργος-Τρίπολη- Ζευγολατιό-Ασπρόχωμα-Καλαμάτα.

Τα δίκτυα αυτά συναντώνται στο Ζευγολατιό και από εκεί, μέσω μονής γραμμής, καταλήγουν στην Καλαμάτα. Σε κάθε ένα από αυτά υπάρχει και μία διακλάδωση: στο πρώτο από Καλό Νερό για Κυπαρισσία και στο δεύτερο από Ασπρόχωμα για Μεσσήνη. Δυστυχώς, όμως, τα σιδηροδρομικά δίκτυα στη Μεσσηνία, όπως και στην υπόλοιπη Πελοπόννησο (εκτός από το τμήμα Κόρινθος-Πάτρα που έχει εκσυγχρονιστεί) δεν είναι συμβατά με το υπόλοιπο εθνικό δίκτυο λόγω της διαφοροποίησης στο πλάτος γραμμής (μετρική αντί κανονικού εύρους). Προς το παρόν, οι σιδηροδρομικές γραμμές του νομού βρίσκονται εκτός λειτουργίας, καθώς από το 2011 και μετά διακόπηκαν τα δρομολόγια στις γραμμές Καλαμάτα-Πύργος-Πάτρα και Καλαμάτα-Μεσσήνη-ΤΕΙ-Καλαμάτα, ενώ την ίδια χρονιά σταμάτησε και η λειτουργία της γραμμής Κόρινθος-

Άργος-Τρίπολη⁴⁰. Το δίκτυο από την Καλαμάτα μέχρι το Ζευγολατιό είχε χαρακτηριστικά προαστιακού σιδηρόδρομου, πριν σταματήσει. Η επαναλειτουργία τουλάχιστον της γραμμής Καλαμάτα-Μεσσήνη-ΤΕΙ-Καλαμάτα αποτελεί αίτημα της τοπικής κοινωνίας και των τοπικών φορέων⁴¹, καθώς εξυπηρετεί και συνδέει τα κέντρα της Καλαμάτας και της Μεσσήνης με τη ΒΙ.ΠΕ. Σπερχογείας, το στρατιωτικό και πολιτικό αεροδρόμιο, το ΤΕΙ Καλαμάτας, τον ΟΑΕΔ και τις δυτικές συνοικίες Καλαμάτας. Ταυτόχρονα, συμβάλλει στην αποσυμφόρηση του κορεσμένου οδικού άξονα Καλαμάτα-Μεσσήνη. Επίσης, το Επιμελητήριο Μεσσηνίας καταβάλλει προσπάθειες για την επαναλειτουργία της γραμμής Καλαμάτα-Άργος-Ναύπλιο, που διέρχεται μέσα από διαδρομή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, στο πλαίσιο δρομολογίων εκδρομικού-τουριστικού χαρακτήρα. Αντίθετα, η επαναλειτουργία της γραμμής Κόρινθος-Τρίπολη-Καλαμάτα είναι πολύ δύσκολο να πραγματοποιηθεί, καθώς δεν μπορεί να ανταγωνιστεί τον αντίστοιχο νέο αυτοκινητόδρομο.

5.8.2 Ενεργειακές υποδομές

5.8.2.1 Ηλεκτρική ενέργεια

Η ΠΕ Μεσσηνίας δε διαθέτει μονάδα της ΔΕΗ για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Αυτή προέρχεται κατά βάση από το ενεργειακό κέντρο Μεγαλόπολης. Σε περιόδους αιχμής (κυρίως τους θερινούς μήνες), παρουσιάζονται πρόσκαιρα προβλήματα ηλεκτροδότησης. Η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Από τον Πίνακα 5.32 βλέπουμε ότι σε όλα τα έτη, με εξαίρεση το 2010 και 2011, σημειώθηκε αύξηση της κατανάλωσης, με την συνολική αύξηση στην περίοδο 1997–2012 να φτάνει το 79,58%. Καθόλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι κατηγορίες χρήσεως με τη μεγαλύτερη κατανάλωση είναι κατά σειρά η οικιακή, η εμπορική, η βιομηχανική, η γεωργική, η χρήση από δημόσιες και δημοτικές αρχές, και τέλος ο φωτισμός οδών. Η συμμετοχή τους στη συνολική κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας το 2012 είναι 46,11%, 33,96%, 7,37%, 5,2%, 4,23% και 3,13%, αντίστοιχα.

⁴⁰ Η ΟΣΕ/ΤΡΑΙΝΟΣΕ επανενεργοποιεί το σιδηροδρομικό δίκτυο Πελοποννήσου μόνο με τη μορφή περιοδικών δρομολογίων εκδρομικού-τουριστικού χαρακτήρα, ενώ το ίδιο κάνει και το Σεπτέμβρη στη γραμμή Καλαμάτα-Μεσσήνη με αφορμή το πανηγύρι που διεξάγεται στην πόλη της Μεσσήνης.

⁴¹ Σημαντική δράση και πολλές πρωτοβουλίες έχει αναλάβει ο Σύλλογος Φίλων του Σιδηροδρόμου Μεσσηνίας (ΣΦΣΜ).

Πίνακας 5.32 Κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας στην ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία χρήσης κατά τα έτη 1997–2012

Έτος	Οικιακή χρήση	Εμπορική χρήση	Βιομηχανική χρήση	Γεωργική χρήση	Δημόσιες & Δημοτικές Αρχές	Φωτισμός οδών	Σύνολο (σε χιλ. kwh)
1997	142.500	77.900	38.100	23.000	10.800	10.600	302.900
1998	147.177	91.444	42.879	28.711	13.153	10.426	333.790
1999	155.209	97.054	42.826	27.427	14.093	10.791	347.400
2000	177.490	105.262	42.880	25.592	15.361	10.926	377.511
2001	182.405	111.855	46.451	25.926	16.252	10.829	393.718
2002	197.236	118.872	43.644	24.358	17.413	11.194	412.717
2003	211.580	130.493	43.205	23.934	18.441	11.701	439.354
2004	217.513	135.847	42.545	26.712	19.344	12.752	454.713
2005	222.886	145.436	45.108	26.021	18.894	12.290	470.635
2006	235.872	158.894	46.045	26.430	19.845	12.792	499.878
2007	235.480	169.886	44.865	28.431	21.543	13.429	513.634
2008	245.222	179.817	46.690	28.288	22.447	14.427	536.891
2009	248.510	185.483	44.066	27.017	23.204	15.709	543.989
2010	248.388	182.162	42.421	28.262	22.878	16.551	540.662
2011	240.479	157.337	37.878	25.541	22.571	16.938	500.743
2012	250.822	184.708	40.086	28.298	22.993	17.048	543.955

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

5.8.2.2 Φυσικό αέριο

Το Εθνικό Σύστημα Μεταφοράς Φυσικού Αερίου (ΕΣΜΦΑ), που υλοποιείται από τον Διαχειριστή του Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου (ΔΕΣΦΑ), προβλέπει την κατασκευή αγωγού υψηλής πίεσης, μήκους 159 χλμ., που θα συνδέει το σταθμό στους Αγίους Θεοδώρους της ΠΕ Κορινθίας με το σταθμό ηλεκτροπαραγωγής της ΔΕΗ στη Μεγαλόπολη. Το δίκτυο θα διέρχεται από την Κόρινθο και την Τρίπολη, ενώ το έργο έχει σχεδιασθεί με τρόπο ώστε να είναι εφικτή η μελλοντική επέκταση του δικτύου αγωγών σε Άργος, Καλαμάτα και Σπάρτη.

5.8.2.3 Αιολικά πάρκα

Έντονο είναι το ενδιαφέρον επενδυτών για την κατασκευή χερσαίων αιολικών πάρκων στο νομό. Ήδη από τον Αύγουστο του 2013 λειτουργεί στη θέση Άγιος Αθανάσιος κοντά στην Πύλο αιολικό πάρκο ισχύος 6,8 MW αποτελούμενο από οκτώ ανεμογεννήτριες. Η ετήσια παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας εκτιμάται σε 13.900 MWh, ενώ η αποφυγή CO₂ σε 13.900 τόνους ετησίως (www.elperes.gr). Ακόμα, άδεια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας έχει δοθεί από τη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΕ) σε άλλες πέντε περιπτώσεις αιολικών πάρκων, τα οποία δεν έχουν λειτουργήσει

ακόμα σύμφωνα με τη βάση δεδομένων της Energy Register AE⁴². Συγκεκριμένα, σε δύο αιολικά πάρκα στις ΔΕ Κορώνης (θέση Μαυροβούνι ισχύος 22,5 MW και θέση Μπρούτου - Σιροπούλου ισχύος 40 MW) και Καλαμάτας (θέση Μαλεβός ισχύος 5,10 MW και θέση Γραμμένη Πέτρα⁴³) και σε ένα στη ΔΕ Παπαφλέσσα (θέση Αμυδαλίτσα ισχύος 12 MW). Τα έξι αιολικά πάρκα έχουν συνολική ισχύ 86,4 MW (πλην αυτού στη θέση Γραμμένη Πέτρα) και αναμένεται να συμβάλλουν σημαντικά στις ενεργειακές ανάγκες του νομού.

5.8.2.4 Ηλιακή ενέργεια

Οι πολλές ώρες ηλιοφάνειας στο νομό (βλέπε Ενότητα 5.1.1) καθιστούν αποδοτική την εγκατάσταση φωτοβολταϊκών συστημάτων και πάρκων. Σύμφωνα με την ΡΑΕ, έως τον Φεβρουάριο του 2016 είχαν εκδοθεί άδειες για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από φωτοβολταϊκά συνολικής ισχύος 60,70 MW⁴⁴. Ακόμα, υπήρχαν φωτοβολταϊκά συνολικής ισχύος 5,35 MW τα οποία δεν εντάσσονται στις αδειοδοτικές αρμοδιότητες της ΡΑΕ⁴⁵, δίνοντας έτσι ένα συνολικό δυναμικό της τάξης των 66,05 MW. Τα φωτοβολταϊκά χωροθετούνται σε όλους τους δήμους της Μεσσηνίας.

5.8.2.5 Βιομάζα

Με τον όρο βιομάζα αποκαλείται οποιοδήποτε υλικό που παράγεται από ζωντανούς οργανισμούς (π.χ. ξύλο και άλλα προϊόντα του δάσους, υπολείμματα καλλιεργειών, κτηνοτροφικά απόβλητα, απόβλητα βιομηχανιών τροφίμων) και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως καύσιμο για παραγωγή ενέργειας. Η ενέργεια που είναι δεσμευμένη στις φυτικές ουσίες προέρχεται από τον ήλιο. Συγκεκριμένα, τα φυτά κατά τη διαδικασία της φωτοσύνθεσης μετασχηματίζουν και αποθηκεύουν την ηλιακή ενέργεια σε βιομάζα. Οι ζωικοί οργανισμοί με τη σειρά τους προσλαμβάνουν με την τροφή τους αυτή την ενέργεια και αποθηκεύουν ένα μέρος της.

Στη Μεσσηνία έχει εκδοθεί (από τη ΡΑΕ) σε δύο μονάδες άδεια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από βιομάζα ισχύος 26,20 MW και 5 MW, αντίστοιχα. Η

⁴² Η γενική διαδικασία αδειοδότησης ΑΠΕ, όπως ορίζεται από τον Ν. 3851/2010 και τον Ν. 4001/2011, περιλαμβάνει τα εξής στάδια: α) άδεια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, β) έγκριση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, προσφορά σύνδεσης με το σύστημα και έγκριση επέμβασης σε δάσος ή δασική έκταση, γ) άδεια εγκατάστασης - σύμβαση σύνδεσης και πώλησης - πολεοδομική άδεια, και δ) άδεια λειτουργίας.

⁴³ Η ισχύς του συμπεριλαμβάνεται στην άδεια παραγωγής με άλλα δύο πάρκα στην ΠΕ Λακωνίας.

⁴⁴ Αρκετά από τα φωτοβολταϊκά δεν έχουν λειτουργήσει ακόμα.

⁴⁵ Πρόκειται για μικρά φωτοβολταϊκά συστήματα ισχύος έως 1 MW για τα οποία δεν χρειάζεται άδεια παραγωγής από την ΡΑΕ.

παραγωγή ενέργειας θα προέρχεται και στις δύο μονάδες, που χωροθετούνται στη ΒΙ.ΠΕ Μελιγαλά, από υπολείμματα παραγωγής ελαιόλαδου. Προς το παρόν, καμία από αυτές δεν έχει λειτουργήσει, καθώς υπήρξαν έντονες αντιδράσεις από την τοπική κοινωνία και τους τοπικούς φορείς, που υποστηρίζουν ότι η λειτουργία τους θα επιβαρύνει το περιβάλλον της γύρω περιοχής.

5.8.2.6 Μικρά υδροηλεκτρικά

Το υδατικό δυναμικό του νομού δεν έχει αξιοποιηθεί για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Από τη ΡΑΕ έχει εκδοθεί άδεια παραγωγής ισχύος 0,84 MW σε μικρή υδροηλεκτρική μονάδα στη θέση Κεφαλόβρυσο της ΔΕ Δωρίου, η οποία, όμως, δεν έχει ξεκινήσει ακόμα τη λειτουργία της.

5.8.3 Ύδρευση

Οι υδροληψίες στην ΠΕ Μεσσηνίας γίνονται από πηγές και γεωτρήσεις. Η ποιότητα του νερού ύδρευσης θεωρείται γενικώς καλή και παρακολουθείται συστηματικά από τις Δημοτικές Επιχειρήσεις Ύδρευσης-Αποχέτευσης (ΔΕΥΑ) Καλαμάτας, Μεσσήνης, Πύλου και Τριφυλίας, και από ιδιωτικά εργαστήρια. Τα δίκτυα ύδρευσης έχουν αντικατασταθεί στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, ωστόσο ένα μικρό τμήμα εξακολουθεί να είναι πεπαλαιωμένο (κατασκευασμένο κυρίως από σωλήνες αμιαντοτσιμέντου) και χρήζει άμεσης αντικατάστασης, ώστε να περιοριστούν οι απώλειες σε υδάτινους πόρους και να προστατευτεί η υγεία των κατοίκων. Κατά τους θερινούς μήνες αυξάνεται σημαντικά η κατανάλωση και ενδεχομένως να παρατηρηθούν προβλήματα υδροδότησης, κυρίως σε τουριστικές περιοχές όπου αυξάνεται ο πληθυσμός. Για το λόγο αυτό τα δίκτυα ύδρευσης ενισχύονται από επιπλέον τοπικές γεωτρήσεις.

Οι δήμοι του νομού υλοποιούν προγράμματα αντικατάστασης και επέκτασης του εσωτερικού και εξωτερικού τους δικτύου ύδρευσης. Ενδεικτικά αναφέρονται το έργο «Ανακαίνιση και επέκταση δικτύου ύδρευσης Δήμου Καλαμάτας» προϋπολογισμού 2,3 εκ. ευρώ που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΠ ΔΕΠΙΝ 2007–2013, «Κατασκευή εξωτερικού δικτύου ύδρευσης για ενίσχυση υδρευτικών αναγκών από πηγές Αγίου Παύλου προς τοπικές κοινότητες και δημοτική κοινότητα Μεσσήνης του Δήμου Μεσσήνης» το οποίο θα υλοποιηθεί από το Δήμο Μεσσήνης και τη ΔΕΥΑ Μεσσήνης στο ύψος των €2.375.000 και €1.325.000, αντίστοιχα, και «Εξωτερικό υδραγωγείο Πύλου» προϋπολογισμού €2.250.000 το οποίο εντάχθηκε στο ΕΠ ΔΕΠΙΝ 2007–2013.

5.8.4 Διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου είναι η αρχή σχεδιασμού του Περιφερειακού Σχεδίου Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων (ΠΕΣΔΑ), το οποίο εκπονήθηκε το 2004 και τροποποιήθηκε το 2010. Η Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ) του ΠΕΣΔΑ Πελοποννήσου (ΕΠΕΜ, 2010) προβλέπει για την ΠΕ Μεσσηνίας το σταδιακό κλείσιμο και την αποκατάσταση όλων των Χώρων Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων (ΧΑΔΑ). Επίσης, προβλέπεται ένας Χώρος Υγειονομικής Ταφής Υπολειμμάτων (ΧΥΤΥ) και δύο Σταθμοί Μεταφόρτωσης Απορριμμάτων (ΣΜΑ) (από ένας στους Δήμους Καλαμάτας και Πύλου-Νέστορος). Ακόμα, αναπτύσσονται στοχευμένα προγράμματα διαλογής στην πηγή υλικών συσκευασίας / οργανικού κλάσματος των Αστικών Στερεών Απορριμμάτων, καθώς και δίκτυο Πράσινων Σημείων το οποίο θα δέχεται ανακυκλώσιμα υλικά και απόβλητα που δε συλλέγονται με τον κλασικό τρόπο αποκομιδής. Σύμφωνα με τη μελέτη, μέχρι το 2010 υπήρχαν στη Μεσσηνία 42 ΧΑΔΑ, εκ των οποίων οι 18 ήταν ενεργοί, οι 11 προς άμεση αποκατάσταση / ανενεργοί, και οι υπόλοιποι 13 είχαν αποκατασταθεί.

Οι δήμοι διαχειρίζονται με δικά τους μέσα και πόρους τα απορρίμματά τους, η συλλογή των οποίων εντείνεται σε ορισμένες κοινότητες κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Ταυτόχρονα, συμμετέχουν σε προγράμματα ανακύκλωσης. Συγκεκριμένα, στο Δήμο Καλαμάτας λειτουργεί Κέντρο Διαλογής Ανακυκλώσιμων Υλικών (ΚΔΑΥ) και η Μονάδα Λιπασματοποίησης Απορριμμάτων Καλαμάτας (ΜΟΛΑΚ). Στον Δήμο Πύλου-Νέστορος λειτουργεί, επίσης, ΚΔΑΥ. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι στην Καλαμάτα έχουν τοποθετηθεί 171 υπόγειοι κάδοι απορριμμάτων οι οποίοι βελτιώνουν την αισθητική της πόλης.

Όσον αφορά τη διαχείριση υγρών αποβλήτων, χωριστικά αποχετευτικά δίκτυα⁴⁶ διαθέτουν μέχρι στιγμής η πόλη της Καλαμάτας (στο οποίο έχουν συνδεθεί οι Τοπικές Κοινότητες (ΤΚ) του δήμου, η Μεσσήνη, η ΒΙ.ΠΕ. Σπερχογείας και η ΤΚ Μαυροματιού του Δήμου Μεσσήνης), η Πύλος, η Μεθώνη, η Φοινικούντα, η Χώρα και ο Ρωμανός στο Δήμο Πύλου-Νέστορος, η Κυπαρισσία, τα Φιλιατρά, το Κοπανάκι και η Χριστιανούπολη στο Δήμο Τριφυλίας, και ο Μελιγαλάς στο Δήμο Οιχαλίας. Στις υπόλοιπες κοινότητες του νομού, είτε υπάρχουν παντοροϊκά (μικτά) δίκτυα

⁴⁶ Τα χωριστικά δίκτυα αποτελούνται από δύο ξεχωριστά δίκτυα υπονόμων: το δίκτυο ακαθάρτων που μεταφέρει τα λύματα και τα απόβλητα, και το δίκτυο ομβρίων που μεταφέρει τα όμβρια νερά. Αντίθετα, στα παντοροϊκά (μικτά) δίκτυα τα ακάθαρτα και όμβρια νερά συλλέγονται από το ίδιο δίκτυο αγωγών. Έτσι, μερικές φορές κατά τις ξηρές περιόδους αναδύονται από αυτά δυσάρεστες οσμές.

αποχέτευσης, είτε η διάθεση των λυμάτων γίνεται σε μεμονωμένους ανά οικία στεγανούς ή σηπτικούς βόθρους. Οι δήμοι του νομού προχωρούν στην υλοποίηση προγραμμάτων που αφορούν την ολοκλήρωση - επέκταση των αποχετευτικών τους δικτύων ή την κατασκευή νέων που δύνανται να συνδυάζονται με Εγκαταστάσεις Επεξεργασίας Λυμάτων (ΕΕΛ).

ΕΕΛ, ή διαφορετικά βιολογικό καθαρισμό, διαθέτουν μέχρι στιγμής η Καλαμάτα (εξυπηρετεί και ΤΚ του δήμου, την πόλη της Μεσσήνης, τη ΒΙ.ΠΕ. Σπερχογείας και το Μαυρομάτι Μεσσήνης), η Κυπαρισσία, τα Φιλιατρά, η Πύλος (θα εξυπηρετήσει στο μέλλον τη Γιάλοβα), η Μεθώνη (εξυπηρετεί και τη Φοινικούντα), η Χώρα (εξυπηρετεί και τον Ρωμανό), ο Μελιγαλάς και το Κοπανάκι⁴⁷. Υπό κατασκευή βρίσκεται ο βιολογικός των Γαργαλιάνων (θα εξυπηρετεί και τις ΤΚ Βάλτας, Λεύκης, Μαραθόπολης, Μουζακίου, Πύργου Τριφυλίας, Τραγάνας και Φλόκας), καθώς και η αναβάθμιση και επέκταση του βιολογικού της Καλαμάτας (θα αυξηθεί η δυναμικότητά του από 90.000 σε 120.000 κατοίκους). Στο ΕΠ «Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη 2007–2013» έχουν ενταχθεί η κατασκευή ΕΕΛ στο Πεταλίδι, στην Κορώνη, και μίας μονάδας που θα εξυπηρετεί τις ΤΚ Καρδαμύλης, Στούπας, Νεοχωρίου και Αγίου Νικολάου του Δήμου Δυτικής Μάνης. Τέλος, από το Δήμο Μεσσήνης έχουν υποβληθεί προτάσεις για ΕΕΛ στους παραλιακούς οικισμούς της ΔΕ Αιπείας και στις ΤΚ Αρσινόης και Αρχαίας Μεσσήνης.

5.9 Υποδομές υγείας

Η ΠΕ Μεσσηνίας διαθέτει δύο δημόσια νοσοκομεία: ένα στην Καλαμάτα και ένα στην Κυπαρισσία. Το Γενικό Νοσοκομείο Καλαμάτας λειτουργεί από τον Ιούνιο του 2000 σε νέες κτιριακές εγκαταστάσεις έκτασης 24.273 τ. μ. με νέο ιατροτεχνολογικό και ξενοδοχειακό εξοπλισμό (314 ανεπτυγμένες κλίνες). Στο νοσοκομείο λειτουργούν πέντε μονάδες: 1) εντατικής θεραπείας, 2) μεσογειακής αναιμίας, 3) κλινική ημερήσιας νοσηλείας MMA, 4) τεχνητού νεφρού και 5) εμφραγμάτων. Τέλος, εργάζονται 131 ιατροί διαφόρων ειδικοτήτων και 636 υπάλληλοι στη νοσηλευτική και διοικητική υπηρεσία, καθώς και 82 ιατροί στα κέντρα υγείας που ανήκουν διοικητικά σε αυτό

⁴⁷ Σύμφωνα με την Οδηγία 91/271/ΕΟΚ «για την επεξεργασία και διάθεση αστικών λυμάτων», η οποία ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με την ΚΥΑ 5673/400/1997, όλοι οι οικισμοί με πληθυσμό μεγαλύτερο από 2.000 κατοίκους θα έπρεπε να έχουν εγκαταστήσει και θέσει σε λειτουργία μονάδες ΕΕΛ έως τις 31 Δεκεμβρίου 2005. Στο πλαίσιο των απαιτήσεων της Οδηγίας, ολοκληρώθηκε και λειτουργεί η Εθνική Βάση Δεδομένων των ΕΕΛ από την Ειδική Γραμματεία Υδάτων του Υπουργείου Περιβάλλοντος & Ενέργειας.

Πίνακας 5.33 Κέντρα Υγείας και Περιφερειακά Ιατρεία Μεσσηνίας

Κέντρα Υγείας	Αγ. Νικολάου, Γαργαλιάνων, Μελιγαλά, Μεσσήνης, Πύλου, Φιλιατρών
Πολυδύναμο Περιφερειακό Ιατρείο	Χώρας
Περιφερειακά Ιατρεία	Αβραμιού, Αετού, Αμπελιώνας, Ανδρούσας, Άριος, Αριοχωρίου, Αριστομένη, Αρτεμισίας, Αρφαρών, Βαλύρας, Βλαχόπουλου, Δεσύλλας, Διαβολιτσίου, Δωρίου, Ελαίας, Εύας, Ζευγολατιού, Ίκλαινας, Καλλιθέας, Κάμπου Αβίας, Καπλανίου, Καρδαμύλης, Κατσαρού, Κάτω Μέλπειας, Κοπανακίου, Κορυφασίου, Κορώνης, Λογγά, Μαυροματίου Ιθώμης, Μεθώνης, Μηλίτσας, Οιχαλίας, Πελεκανάδας, Πεταλιδίου, Πλατανόβρυσης, Πλάτσα, Ραπτόπουλου, Σελλά, Σιδηροκάστρου, Σπηλιάς, Τρίκορφου, Φοινικούντας, Χανδρινού, Χαρακοπιού, Χατζή, Ψαρίου

Πηγή: Ατλας Υγείας Υπουργείου Υγείας.

(Αγίου Νικολάου, Μελιγαλά, Μεσσήνης και Πύλου).

Το Γενικό Νοσοκομείο Κυπαρισσίας ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1947 και σήμερα εξυπηρετεί πάνω από 50.000 πολίτες, κυρίως από την (παλαιότερη) Επαρχία Τριφυλίας. Όμως, σε αντίθεση με αυτό της Καλαμάτας, δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις σύγχρονες ανάγκες περίθαλψης. Εντούτοις διαθέτει παθολογικό και χειρουργικό τομέα δυναμικότητας 42 και 28 κλινών αντίστοιχα, εργαστηριακό τομέα, ένα πλήρως εξοπλισμένο και τελευταίας τεχνολογίας χειρουργείο, καθώς και μία υποδειγματική μονάδα τεχνητού νεφρού.

Στο νομό λειτουργούν, ακόμα, έξι κέντρα υγείας, ένα πολυδύναμο περιφερειακό ιατρείο και 46 περιφερειακά ιατρεία (Πίνακας 5.33) τα οποία προσφέρουν υπηρεσίες πρωτοβάθμιας υγειονομικής περίθαλψης. Τα παραπάνω παρουσιάζουν μεγαλύτερες ελλείψεις σε μηχανολογικό και ιατρικό εξοπλισμό, καθώς και σε ιατρικό προσωπικό, σε σχέση με τα νοσοκομεία, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εξυπηρετήσουν επαρκώς την τοπική κοινωνία. Μάλιστα, στα περισσότερα από αυτά, τα προβλήματα γίνονται εντονότερα κατά την τουριστική περίοδο, όταν και αυξάνεται ο πληθυσμός. Τέλος, στην Καλαμάτα λειτουργεί Δημοτικό Ιατρείο ως συμβουλευτικό κέντρο προληπτικής ιατρικής και πρωτοβάθμιας περίθαλψης σε ανασφάλιστους και ασφαλισμένους του ΟΓΑ.

Εκτός από τις υποδομές δημόσιας υγειονομικής περίθαλψης, υπάρχουν και υποδομές ιδιωτικού τομέα, όπως κλινικές (μαιευτική-χειρουργική γυναικολογική, μικτή χειρουργική, οφθαλμολογική), διαγνωστικά κέντρα, και κέντρα αποθεραπείας. Αυτές, όμως, βρίσκονται μόνο στην πόλη της Καλαμάτας, με εξαίρεση το Μεσογειακό Κέντρο Διακοπών Αιμοκάθαρσης (Μεσόγειος) που βρίσκεται λίγο έξω από τη Μεσσήνη. Το συγκεκριμένο κέντρο λειτουργεί από τον Φεβρουάριο του 2009 και παρέχει αμιγώς

υπηρεσίες αιμοκάθαρσης σε ασθενείς της ευρύτερης περιοχής, αλλά και επισκέπτες-αιμοκαθαρομένους, για όσο χρονικό διάστημα επιθυμούν (μπορεί να εξυπηρετήσει συνολικά 160 ασθενείς). Ένα άλλο κέντρο που συνδυάζει θεραπεία με διακοπές είναι το Πρότυπο Κέντρο Αποκατάστασης & Αποθεραπείας «Διάπλαση» που βρίσκεται στην Καλαμάτα (λειτουργεί από το 2010). Το κέντρο αυτό αναλαμβάνει την μετανοσοκομειακή αποκατάσταση και αποθεραπεία ενός ασθενούς. Για τον εξωτερικό ασθενή και την οικογένειά του κανονίζει τη διαμονή τους σε ξενοδοχείο με ειδικές εγκαταστάσεις ΑμεΑ και την καθημερινή μεταφορά του (με εξοπλισμένα ασθενοφόρα του κέντρου) για τις θεραπείες, ενώ για τον εσωτερικό ασθενή αναλαμβάνει πλήρως την αποθεραπεία του, επιτρέποντας έτσι στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας να τον επισκέπτονται όποτε μπορούν. Τέλος, λίγο έξω από την πόλη της Καλαμάτας λειτουργεί από το 2015 ο Οίκος Φιλοξενίας «Παπαδοπούλειον». Η συγκεκριμένη μονάδα παρέχει στα άτομα τρίτης ηλικίας τη δυνατότητα διαμονής για μικρή ή μεγάλη διάρκεια, συνδυάζοντας ιατρική επίβλεψη, νοσηλευτική φροντίδα και προγράμματα θεραπειών. Η λειτουργία των παραπάνω δύο κέντρων και της μονάδας βοηθά στην ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού στην περιοχή (βλέπε αναλυτικότερα στην Ενότητα 7.2).

5.10 Πολιτιστικοί, ιστορικοί και ανθρωπογενείς πόροι

Οι πολιτιστικοί, ιστορικοί και ανθρωπογενείς πόροι αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία του τουριστικού προϊόντος ενός προορισμού. Μπορούν να διακριθούν σε υλικούς (π.χ. αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι, μουσεία, παραδοσιακοί οικισμοί - κτήρια - αρχιτεκτονική) και μη υλικούς (π.χ. πολιτιστικές εκδηλώσεις, ιστορία περιοχής, ήθη και έθιμα). Η αξιοποίησή τους μπορεί να συνδράμει στην ανάπτυξη ενός πλέγματος δραστηριοτήτων EEMT, που ικανοποιούν συναφή κυρίαρχα κίνητρα, όπως είναι ο πολιτισμικός, ο θρησκευτικός, ο εκπαιδευτικός και ο αστικός τουρισμός.

5.10.1 Αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι

Οι αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι του νομού αποτελούν σημαντικούς πόλους έλξης επισκεπτών και χρησιμοποιούνται συχνά ως εικόνες στην τουριστική προβολή όχι μόνο της Μεσσηνίας, αλλά και της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Οι πιο σημαντικοί αρχαιολογικοί χώροι είναι α) το μυκηναϊκό ανάκτορο του Νέστορος, β) η αρχαία πόλη της Μεσσήνης και γ) ο αρχαιολογικός χώρος Περιστεριάς, με τους δύο πρώτους

να είναι και οι πιο δημοφιλείς⁴⁸. Το ανακτορικό συγκρότημα που έζησε ο (μυθικός) βασιλιάς Νέστωρ είναι το πιο καλά διατηρημένο μυκηναϊκό παλάτι που έχει έως τώρα ανακαλυφθεί. Η αρχαία Μεσσήνη είναι μία από τις σημαντικές σε μέγεθος, μορφή και διατήρηση πόλεις της αρχαιότητας. Οι ανασκαφικές έρευνες, οι οποίες ξεκίνησαν το 1831 από γαλλική αποστολή και συνεχίζονται μέχρι σήμερα από την Αρχαιολογική Εταιρεία με υπεύθυνο τον καθηγητή Πέτρο Θέμελη, έχουν φέρει στο φως όλα τα δημόσια και ιερά οικοδομήματα της πόλης που είδε και περιέγραψε ο Πausanias. Ο αρχαιολογικός χώρος χρησιμοποιείται, επίσης, για τη διεξαγωγή πολιτιστικών εκδηλώσεων. Τέλος, ο αρχαιολογικός χώρος Περιστεριάς (ΒΑ της Κυπαρισσίας) θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα κέντρα πρωτομυκηναϊκού πολιτισμού. Περιλαμβάνει τρεις θολωτούς τάφους, εκ των οποίων ο ένας έχει αναστηλωθεί.

Όσον αφορά τους ιστορικούς χώρους, ο νομός διαθέτει αρκετά κάστρα, τα οποία διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο σε διάφορες περιόδους της ιστορίας. Τα κυριότερα είναι α) της Καλαμάτας, β) της Κορώνης, γ) της Μεθώνης, δ) το Νιόκαστρο Πύλου, ε) το Παλαιόκαστρο Πύλου και στ) της Κυπαρισσίας. Ορισμένα από αυτά βρίσκονται σε καλή κατάσταση (Νιόκαστρο Πύλου), ενώ άλλα (Μεθώνης, Κορώνης) χρειάζονται έργα αναστήλωσης και συντήρησης. Στα παραπάνω κάστρα θα πρέπει να προστεθούν και οι πύργοι της Δυτικής Μάνης, όπως των Τρουπάκηδων - Μούρτζινων, των Καπετανάκηδων, του Κουμουνδούρου, και άλλων πολλών. Σημαντικός ιστορικός χώρος είναι, ακόμα, ο όρμος του Ναυαρίνου όπου έλαβε χώρα η ομώνυμη ναυμαχία το 1827, η εξέλιξη της οποίας (νίκη των συμμαχικών δυνάμεων έναντι του τουρκοαιγυπτιακού στόλου) έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της Ελληνικής Επανάστασης.

5.10.2 Μουσεία

Τα μουσεία έχουν ως έργο τη συλλογή, μελέτη, διατήρηση, γνωστοποίηση και έκθεση τεκμηρίων του ανθρώπινου πολιτισμού και περιβάλλοντος. Εξυπηρετούν όχι μόνο την τοπική κοινωνία, αλλά και τους τουρίστες. Τα μουσεία που λειτουργούν στη Μεσσηνία μπορούν να διακριθούν σε κατηγορίες και είναι τα εξής:

- *Αρχαιολογικά μουσεία:* α) αρχαιολογικό μουσείο Μεσσηνίας (Καλαμάτα), β) Μπενάκειο αρχαιολογικό μουσείο Καλαμάτας, γ) Αντωνοπούλειο αρχαιολογικό

⁴⁸ Πρόσφατα ανακαλύφθηκε αρχαιολογικός χώρος στη Θουρία, η αρχαία Θουρία. Ο χώρος, όμως, δεν είναι μέχρι στιγμής επισκέψιμος, καθώς οι εργασίες ανασκαφής δεν έχουν τελειώσει.

- μουσείο Πύλου, δ) αρχαιολογικό μουσείο Χώρας, ε) αρχαιολογικό μουσείο Αρχαίας Μεσσηνίας (Μαυρομάτι Ιθώμης) και στ) ιστορική και αρχαιολογική συλλογή Κορώνης.
- *Ιστορικά και λαογραφικά μουσεία:* α) ιστορικό και λαογραφικό μουσείο Καλαμάτας, β) μουσείο παραδοσιακής ενδυμασίας και κοσμήματος του Λυκείου των Ελληνίδων Καλαμάτας, γ) μουσείο του οχυρού συγκροτήματος των Τρουπάκηδων - Μούρτζινων (παλιά Καρδαμύλη), δ) λαογραφικό μουσείο Γλυφάδας, ε) ιστορικό λαογραφικό μουσείο Εξωχωρίου «Η Ανδρούβιστα», και άλλα μικρά (κυρίως ιδιωτικά) διάσπαρτα σε αρκετές περιοχές του νομού.
 - *Ειδικά μουσεία:* α) στρατιωτικό μουσείο Καλαμάτας και β) δημοτικό πάρκο σιδηροδρόμων Καλαμάτας (υπαίθριο μουσείο).
 - *Πινακοθήκες:* α) πινακοθήκη σύγχρονης ελληνικής τέχνης (Καλαμάτα), β) δημοτική πινακοθήκη Καλαμάτας «Α. Τάσσο», γ) πινακοθήκη - βιβλιοθήκη Πύλου και δ) μουσείο χαρακτηριστικής Τάκη Κατσουλίδη (Μεσσήνη).

5.10.3 Παραδοσιακοί οικισμοί και διατηρητέα κτήρια

Παραδοσιακοί οικισμοί θεωρούνται εκείνοι οι οικισμοί που έχουν διατηρήσει αναλλοίωτη την εικόνα που είχαν στο παρελθόν, καθώς και τον τοπικό τους χαρακτήρα. Στη Μεσσηνία έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί οι οικισμοί α) της Καρδαμύλης, β) της Κορώνης, γ) της Μεθώνης, δ) της Πύλου, ε) τμήμα της πόλης (ιστορικό κέντρο) της Καλαμάτας, στ) οι Θαλάμαι (Κουτηφάρι) και Λαγκάδα στη Δυτική Μάνη και ζ) το Μυστράκι στη ΔΕ Κορώνης. Σε αυτούς θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και την Άνω πόλη Κυπαρισσίας, κτισμένη στους πρόποδες του μικρού λόφου της πόλης, η οποία έχει διατηρήσει πολλά από τα παραδοσιακά της στοιχεία και έχει ανακηρυχθεί ιστορικός διατηρητέος οικισμός.

Δεκάδες κτήρια έχουν κηρυχθεί ιστορικά και διατηρητέα. Τα περισσότερα βρίσκονται στην Καλαμάτα (π.χ. παλαιό δημαρχείο, ωδείο, κτήριο λαογραφικού μουσείου, κτήριο του Γαλλικού Ινστιτούτου), αλλά και σε άλλες περιοχές, όπως στη Μεσσήνη (πρώην δημοτικό μέγαρο), στην Κυπαρισσία (κτήριο Εθνικής Τράπεζας), στην Πύλο (οικία Ολυμπιονίκη Κώστα Τσικλητήρα) και στη Μεθώνη (Καποδιστριακό σχολείο).

5.10.4 Πολιτιστικές εκδηλώσεις

Στην ΠΕ Μεσσηνίας διεξάγεται κάθε έτος πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων, είτε διεθνούς, είτε τοπικής / υπερτοπικής εμβέλειας. Στην πρωτεύουσα του νομού ξεκίνησε

από το 1995 το Διεθνές Φεστιβάλ Χορού Καλαμάτας που αποτελεί ένα μοναδικό θεσμό στο χώρο του χορού στην Ελλάδα, φιλοξενώντας υψηλού επιπέδου παραστάσεις με συγκροτήματα από όλο τον κόσμο. Πραγματοποιείται κάθε χρόνο τον Ιούλιο, προβάλλεται από ξένα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ενώ για τις δραστηριότητές του χρησιμοποιείται πλέον το νεόδμητο Μέγαρο Χορού Καλαμάτας. Στην ίδια πόλη διεξάγεται κάθε έτος, από το 2005 και μετά, το διεθνές 'Video Art Festival Μηδέν' στο οποίο προβάλλονται έργα βιντεοτέχνης από κάθε γωνιά του πλανήτη. Ακόμα, στην Κυπαρισσία διεξάγεται από το 2002 και κάθε χρόνο το Διεθνές Φεστιβάλ Παράδοσης, στο οποίο συμμετέχουν χορευτικά συγκροτήματα από διάφορες χώρες του κόσμου και την Ελλάδα. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι εκδηλώσεις του φεστιβάλ, το οποίο ξεκίνησε με πρωτοβουλία του Μορφωτικού Εκπολιτιστικού Συλλόγου Κυπαρισσίας (ΜΕΣΚ), γίνονται και σε άλλες περιοχές του Δήμου Τριφυλίας, όπως Φιλιατρά, Γαργαλιάνοι και Πλατάνια.

Στην καλοκαιρινή περίοδο πραγματοποιούνται πολλές πολιτιστικές εκδηλώσεις τοπικής ή υπερτοπικής εμβέλειας. Μία από αυτές είναι τα Νεστόρεια στο Δήμο Πύλου-Νέστορος, τα οποία περιλαμβάνουν συναυλίες, χορευτικά, θέατρο, ομιλίες, διαλέξεις, παιδικές παραστάσεις, έκθεση παραδοσιακών τοπικών προϊόντων, καθώς και αθλητικές εκδηλώσεις. Πολιτιστικές εκδηλώσεις πραγματοποιούνται και κατά την περίοδο των Απόκριω (π.χ. καρναβάλι Καλαμάτας και Μεσσήνης, του «Κουτρούλη ο Γάμος» στη Μεθώνη, καρναβάλι της Νέδουσας ή Μουτζουροδευτέρα) και του Πάσχα (π.χ. σαϊτοπόλεμος στην Καλαμάτα).

5.10.5 Μοναστήρια-μονές και βυζαντινοί ναοί

Η θρησκεία συνδέεται στενά με την ιστορία και τον πολιτισμό ενός τόπου. Στη Μεσσηνία υπάρχουν μερικά γνωστά μοναστήρια-μονές, όπως η Μονή (παλαιά και νέα) του Βουλκάνου στην αρχαία Μεσσήνη, το Ανδρομονάστηρο κοντά στην αρχαία Μεσσήνη, η Ιερά Μονή Σαμαρίνας στη ΔΕ Ανδρούσας, η Μονή Δήμιοβας κοντά στην Καλαμάτα, και τα μοναστήρια της Αλαγονίας στον Ταΰγετο. Επίσης, υπάρχει μεγάλος αριθμός βυζαντινών ναών. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον ναό των Αγίων Αποστόλων της Καλαμάτας, όπου στις 23 Μαρτίου 1821 ο Θ. Κολοκοτρώνης με τους Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, Παπαφλέσσα, Νικηταρά και άλλους αγωνιστές, έχοντας απελευθερώσει την Καλαμάτα από τους Τούρκους, συγκεντρώθηκαν με τον λαό και τον κλήρο στην ομώνυμη πλατεία και τέλεσαν την πρώτη δοξολογία σε ελεύθερο

ελληνικό έδαφος. Στον ίδιο χώρο συντάχθηκε η «Μεσσηνιακή Σύγκλητος», η οποία απέστειλε ένα κείμενο προς τις ευρωπαϊκές δυνάμεις στο οποίο εξηγούσε τους σκοπούς της εξέγερσης και ζητούσε τη συνδρομή τους για να αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό. Οι θρησκευτικοί χώροι του νομού θα μπορούσαν, με τον κατάλληλο σχεδιασμό και προγραμματισμό, να αποτελέσουν πόλους έλξης για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΑΦΙΞΕΙΣ - ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ

6.1 Υποδομές φιλοξενίας

6.1.1 Ξενοδοχειακές μονάδες

Σύμφωνα με τα συγκεντρωτικά στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδος (ΞΕΕ) για το 2017, η ΠΕ Μεσσηνίας διαθέτει 152 ξενοδοχειακές μονάδες, 5.101 δωμάτια και 10.261 κλίνες (Πίνακας 6.1). Το ξενοδοχειακό της δυναμικό θεωρείται φτωχό ως προς το σύνολο της χώρας, αναλογιζόμενοι τους πλούσιους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και τις δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης που έχει. Ειδικότερα, συμμετέχει μόλις στο 1,55%, 1,23% και 1,27% επί του συνόλου των ξενοδοχειακών μονάδων, δωματίων και κλινών της χώρας, αντίστοιχα. Σαφώς καλύτερη εικόνα παρουσιάζει ο νομός συγκρίνοντάς τον με τις υπόλοιπες ΠΕ της Πελοποννήσου. Συγκεκριμένα, βρίσκεται στη δεύτερη θέση, τόσο στις ξενοδοχειακές μονάδες (πίσω από την ΠΕ Λακωνίας), όσο και στα δωμάτια και στις κλίνες (πίσω από την ΠΕ Αργολίδας), συμμετέχοντας κατά 23,06%, 26,67% και 27,19%, αντίστοιχα, στο σύνολο της περιφέρειας. Μάλιστα, στις κατηγορίες πέντε και δύο αστέρων βρίσκεται στην

Πίνακας 6.1 Ξενοδοχειακό δυναμικό ΠΕ Πελοποννήσου, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας (2017)

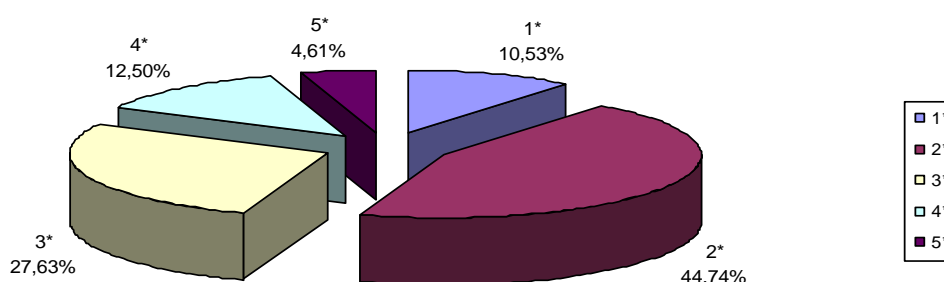
Χωρική ενότητα		5*	4*	3*	2*	1*	Γενικό άθροισμα
ΠΕ Αργολίδας	Μονάδες	7	24	31	57	25	144
	Δωμάτια	756	1.455	1.556	1.467	272	5.506
	Κλίνες	1.527	2.772	3.140	2.858	519	10.816
ΠΕ Αρκαδίας	Μονάδες	2	27	38	30	12	109
	Δωμάτια	18	360	631	608	176	1.793
	Κλίνες	34	806	1.269	1.102	336	3.547
ΠΕ Κορινθίας	Μονάδες	3	12	34	38	11	98
	Δωμάτια	748	680	1.171	1.022	136	3.757
	Κλίνες	1.419	1.284	2.371	1.907	267	7.248
ΠΕ Λακωνίας	Μονάδες	3	40	67	38	8	156
	Δωμάτια	83	622	1.330	845	91	2.971
	Κλίνες	149	1.314	2.614	1.590	194	5.861
ΠΕ Μεσσηνίας	Μονάδες	7	19	42	68	16	152
	Δωμάτια	1.301	963	1.084	1.543	210	5.101
	Κλίνες	3.013	1.894	2.015	2.945	394	10.261
Περιφέρεια Πελοποννήσου	Μονάδες	22	122	212	231	72	659
	Δωμάτια	2.906	4.080	5.772	5.485	885	19.128
	Κλίνες	6.142	8.070	11.409	10.402	1.710	37.733
Ελλάδα	Μονάδες	496	1.485	2.515	3.900	1.387	9.783
	Δωμάτια	74.884	107.805	96.129	108.383	26.926	414.127
	Κλίνες	153.132	211.064	186.056	204.193	51.600	806.045

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος.

πρώτη θέση όσον αφορά τις μονάδες (στην κατηγορία πέντε αστέρων μαζί με την ΠΕ Αργολίδας), τα δωμάτια και τις κλίνες.

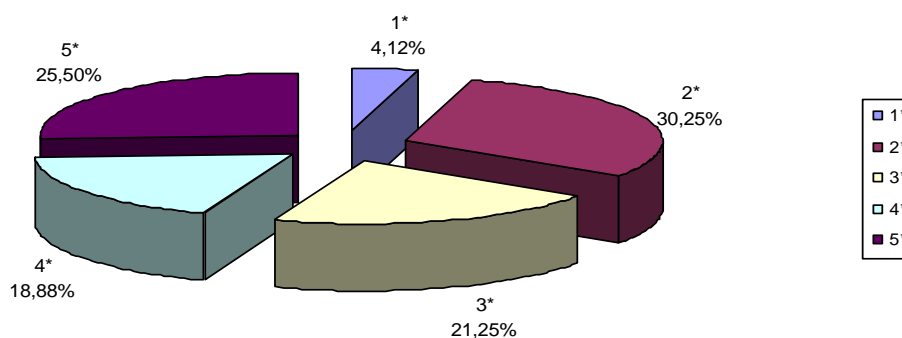
Στα παρακάτω διαγράμματα παρουσιάζεται η κατανομή των ξενοδοχειακών μονάδων, δωματίων και κλινών της ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία αστέρων. Από το Διάγραμμα 6.1 βλέπουμε ότι η ποιοτική στάθμη του ξενοδοχειακού δυναμικού χαρακτηρίζεται από την έντονη παρουσία μονάδων χαμηλής κατηγορίας, κυρίως δύο αστέρων οι οποίες αποτελούν περίπου τις μισές (44,74%) ξενοδοχειακές μονάδες του νομού. Εάν, μάλιστα, στην κατηγορία αυτή προστεθούν και οι μονάδες ενός αστεριού, τότε πάνω από τις μισές ξενοδοχειακές μονάδες (55,26%) είναι από δύο αστέρια και κάτω. Αντίθετα, οι μονάδες τεσσάρων και πέντε αστέρων αποτελούν μόλις το 17,11% του συνόλου, διαθέτοντας όμως το 44,38% και 47,82% των συνολικών δωματίων και κλινών, αντίστοιχα (βλέπε Διαγράμματα 6.2 και 6.3).

Διάγραμμα 6.1 Κατανομή ξενοδοχειακών μονάδων ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία αστέρων

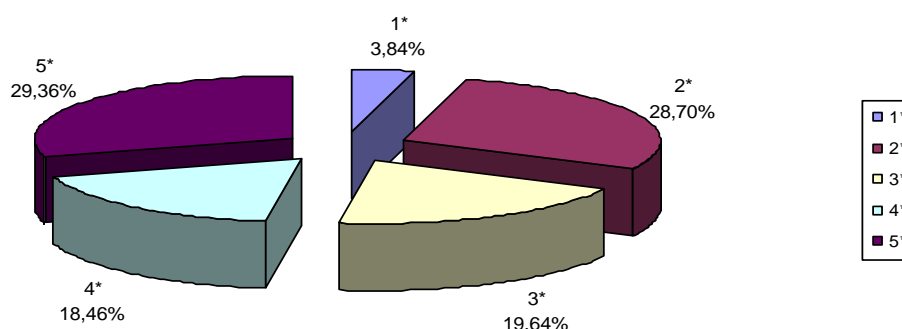
Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος και ίδια επεξεργασία.

Διάγραμμα 6.2 Κατανομή ξενοδοχειακών δωματίων ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία αστέρων

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος και ίδια επεξεργασία.

Διάγραμμα 6.3 Κατανομή ξενοδοχειακών κλινών ΠΕ Μεσσηνίας ανά κατηγορία αστερών

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος και ίδια επεξεργασία.

Η μεγάλη συμμετοχή των ξενοδοχείων τεσσάρων και πέντε αστερών στα συνολικά δωμάτια και στις συνολικές κλίνες του νομού, αποδίδεται, εν μέρει, στη μεγάλη επένδυση της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Συγκεκριμένα, οι δύο μεγάλες ξενοδοχειακές της μονάδες πέντε αστερών διαθέτουν το 34% και 38,52% των δωματίων και κλινών, αντίστοιχα, στις παραπάνω δύο κατηγορίες. Μάλιστα, όταν ξεκίνησαν τη λειτουργία τους το καλοκαίρι του 2010, πρόσθεσαν στο ξενοδοχειακό δυναμικό του νομού 1.890 κλίνες, αυξάνοντας τον αριθμό των συνολικών κλινών κατά 25,91% (η συνολική αύξηση στο εν λόγω έτος ήταν 26,98% (βλέπε Πίνακα 6.2)).

Πίνακας 6.2 Εξέλιξη ξενοδοχειακού δυναμικού ΠΕ Μεσσηνίας (2005–2017)

Κατηγορία		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
5*	Μονάδες	1	1	1	1	1	3	3	4	5	5	7	7	7
	Δωμάτια	252	252	252	252	252	1.022	1.022	1.154	1.201	1.201	1.301	1.301	1.301
	Κλίνες	497	497	497	497	497	2.387	2.387	2.697	2.795	2.795	3.013	3.013	3.013
4*	Μονάδες	7	8	9	9	9	9	9	9	10	14	15	18	19
	Δωμάτια	335	523	598	598	598	598	598	598	616	765	790	940	963
	Κλίνες	647	1.031	1.202	1.202	1.202	1.202	1.202	1.202	1.239	1.552	1.568	1.850	1.894
3*	Μονάδες	25	26	29	33	35	36	38	39	46	46	44	41	42
	Δωμάτια	1.102	1.026	1.056	1.130	1.161	1.176	1.264	1.302	1.472	1.472	1.375	1.039	1.084
	Κλίνες	2.177	2.001	2.010	2.159	2.213	2.243	2.394	2.465	2.813	2.813	2.617	1.895	2.015
2*	Μονάδες	66	66	66	68	70	70	71	71	69	69	67	70	68
	Δωμάτια	1.525	1.523	1.541	1.556	1.579	1.607	1.620	1.620	1.562	1.562	1.535	1.605	1.543
	Κλίνες	2.907	2.906	2.937	2.964	3.007	3.055	3.082	3.082	2.972	2.972	2.922	3.066	2.945
1*	Μονάδες	16	16	16	15	15	15	15	15	14	17	15	15	16
	Δωμάτια	208	208	208	201	206	206	206	206	196	228	206	200	210
	Κλίνες	389	389	389	366	375	375	375	375	356	409	375	375	394
Σύνολο	Μονάδες	115	117	121	126	130	133	136	138	144	151	148	151	152
	Δωμάτια	3.422	3.532	3.655	3.737	3.796	4.609	4.710	4.880	5.047	5.228	5.207	5.085	5.101
	Κλίνες	6.617	6.824	7.035	7.188	7.294	9.262	9.440	9.821	10.175	10.541	10.495	10.199	10.261
Μεταβολή (%)	Μονάδες	–	1,74	3,42	4,13	3,17	2,31	2,56	1,47	4,35	4,86	-1,99	2,02	0,66
	Δωμάτια	–	3,21	3,48	2,24	1,58	21,42	2,19	3,61	3,42	3,59	-0,40	-2,34	0,31
	Κλίνες	–	3,19	3,09	2,17	1,47	26,98	1,92	4,04	3,60	3,60	-0,44	-2,82	0,61

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος και ίδια επεξεργασία.

Από τον ίδιο πίνακα βλέπουμε ότι κάθε χρόνο, με εξαίρεση το 2015 και το 2016, το ξενοδοχειακό δυναμικό ενισχύεται. Η ενίσχυση, όμως, της τουριστικής προσφοράς δε συντελείται μόνο σε αριθμούς, αλλά και σε ποιότητα καταλυμάτων. Ειδικότερα, κατά την εξεταζόμενη περίοδο (2005–2017) παρατηρείται μία συνεχής τάση αύξησης των ξενοδοχειακών μονάδων υψηλής κατηγορίας (τεσσάρων και πέντε αστέρων), αλλά και της μεσαίας (τριών αστέρων) με εξαίρεση τα έτη 2015 και 2016, ενώ αντίθετα τα ξενοδοχεία χαμηλής κατηγορίας (ενός και δύο αστέρων) παραμένουν στα ίδια περίπου επίπεδα (σημειώνοντας μείωση σε ορισμένα έτη). Μάλιστα, στην κατηγορία πέντε αστέρων, άλλες τέσσερις μονάδες αναπτύχθηκαν μετά την επένδυση στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, κατηγορία στην οποία ο νομός διέθετε μόλις ένα ξενοδοχείο μέχρι το 2009.

Τέλος, στον Πίνακα 6.3 παρουσιάζεται η γεωγραφική κατανομή των ξενοδοχειακών μονάδων⁴⁹. Οι περισσότερες βρίσκονται στο Δήμο Πύλου-Νέστορος, και ακολουθούν κατά σειρά οι Δήμοι Δυτικής Μάνης, Καλαμάτας, Τριφυλίας, και Μεσσήνης. Αξιοσημείωτο είναι ότι στο Δήμο Οιχαλίας, που δε συνορεύει με τη θάλασσα, δε λειτουργεί καμία μονάδα. Ο Δήμος Πύλου-Νέστορος καταλαμβάνει των πρώτη θέση και σε όλες τις κατηγορίες αστέρων, εκτός από αυτή των τεσσάρων, όπου βρίσκεται ο Δήμος Καλαμάτας. Σχεδόν όλες οι ξενοδοχειακές μονάδες συγκεντρώνονται σε παραθαλάσσιους/ες οικισμούς, πόλεις ή περιοχές.

Πίνακας 6.3 Ξενοδοχειακές μονάδες ανά δήμο και κατηγορία αστέρων (Ιούνιος, 2017)

Δήμος	5*	4*	3*	2*	1*	Σύνολο	Ποσοστό
Πύλου-Νέστορος	3	3	16	23	7	52	34,44
Δυτικής Μάνης	–	3	10	17	2	32	21,19
Καλαμάτας	1	10	3	7	5	26	17,22
Τριφυλίας	–	2	9	8	2	21	13,91
Μεσσήνης	3	1	3	13	–	20	13,25
Οιχαλίας	–	–	–	–	–	0	0,00
Σύνολο	7	19	41	68	16	151	100

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος και ίδια επεξεργασία.

⁴⁹ Αυτή αναφέρεται στον μήνα Ιούνιο του 2017 και προέκυψε ύστερα από αναζήτηση των ξενοδοχείων στην ιστοσελίδα του ΞΕΕ.

6.1.2 Ενοικιαζόμενα δωμάτια, ενοικιαζόμενα επιπλωμένα διαμερίσματα και τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες

Στις υποδομές φιλοξενίας της ΠΕ Μεσσηνίας συμμετέχουν κατά μεγάλο ποσοστό και οι μονάδες ενοικιαζόμενων δωματίων, ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων, μικτής μορφής (ενοικιαζόμενα δωμάτια - επιπλωμένα διαμερίσματα), και τουριστικών επιπλωμένων κατοικιών (ΤΕΚ). Από τον Πίνακα 6.4 βλέπουμε ότι στο νομό λειτουργούν συνολικά 660 μονάδες, οι οποίες διαθέτουν 760 δωμάτια, 2.125 διαμερίσματα και 7.963 κλίνες. Οι παραπάνω τουριστικές μονάδες υπολείπονται σε κλίνες έναντι των ξενοδοχείων (10.261), μολονότι ο αριθμός τους είναι υπερτετραπλάσιος (660 έναντι 152), κάτι που καταδεικνύει το σχετικά μικρό τους μέγεθος (12,07 κλίνες ανά μονάδα). Τις περισσότερες μονάδες και κλίνες διαθέτουν τα ενοικιαζόμενα επιπλωμένα διαμερίσματα.

Στον Πίνακα 6.5 και στα Διαγράμματα 6.4–6.7 παρουσιάζεται η κατανομή των μονάδων, δωματίων, διαμερισμάτων και κλινών ανά τάξη (κατηγορία) κλειδιών.

Πίνακας 6.4 Μονάδες, δωμάτια, διαμερίσματα και κλίνες ΠΕ Μεσσηνίας ανά τύπο καταλύματος (Ιούλιος, 2017)

Τύπος καταλύματος	Μονάδες	Δωμάτια	Διαμερίσματα	Κλίνες
Ενοικιαζόμενα δωμάτια	83	467	–	1.013
Ενοικιαζόμενα επιπλωμένα διαμερίσματα	239	–	1.083	2.994
Μικτής μορφής (δωμάτια - διαμερίσματα)	119	293	405	1.872
Τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες	219	–	637	2.084
Σύνολο	660	760	2.125	7.963

Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) Περιφέρειας Πελοποννήσου και ίδια επεξεργασία.

Πίνακας 6.5 Μονάδες, δωμάτια, διαμερίσματα και κλίνες ΠΕ Μεσσηνίας ανά τάξη κλειδιών (Ιούλιος, 2017)

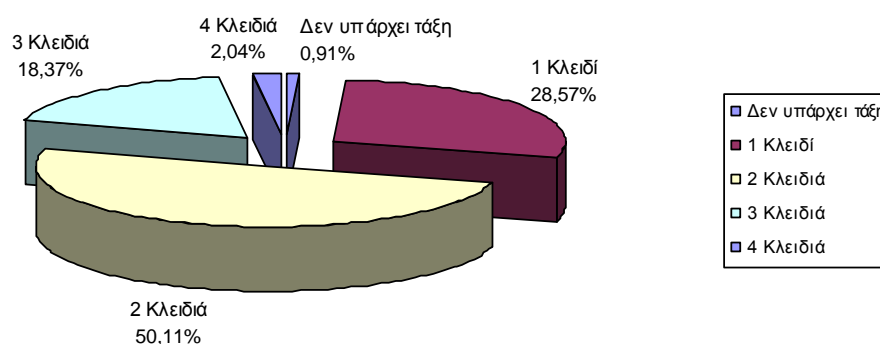
Τάξη	Μονάδες	Δωμάτια	Διαμερίσματα	Κλίνες
Δεν υπάρχει τάξη	4	8	8	42
4 Κλειδιά	9	26	34	166
3 Κλειδιά	81	111	357	1.230
2 Κλειδιά	221	345	778	2.998
1 Κλειδί	126	270	311	1.443
Σύνολο	441	760	1.488	5.879
ΤΕΚ	219	–	637	2.084
Σύνολο	660	760	2.125	7.963

ΤΕΚ: Τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες.

Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) Περιφέρειας Πελοποννήσου και ίδια επεξεργασία.

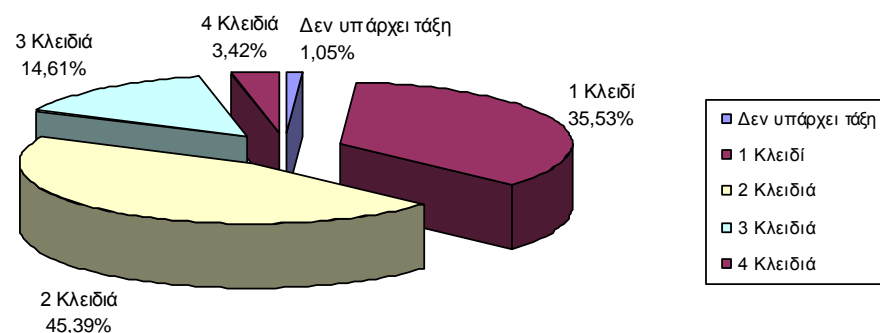
Σημειώνεται ότι στις ΤΕΚ δε γίνεται διάκριση σε κλειδιά. Από τον πίνακα και τα διαγράμματα γίνεται φανερό ότι η ΠΕ Μεσσηνίας κυριαρχείται από μονάδες χαμηλής τάξης, ενός και δύο κλειδιών. Συγκεκριμένα, σε αυτές τις δύο κατηγορίες συγκεντρώνεται το 78,68%, 80,92%, 73,19% και 75,54% των συνολικών μονάδων, δωματίων, διαμερισμάτων και κλινών, αντίστοιχα. Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι είναι απαραίτητη η ποιοτική αναβάθμιση των ενοικιαζόμενων δωματίων, των ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων και των καταλυμάτων μικτής μορφής.

Διάγραμμα 6.4 Κατανομή μονάδων ενοικιαζόμενων δωματίων, ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων και μικτής μορφής ανά τάξη κλειδιών

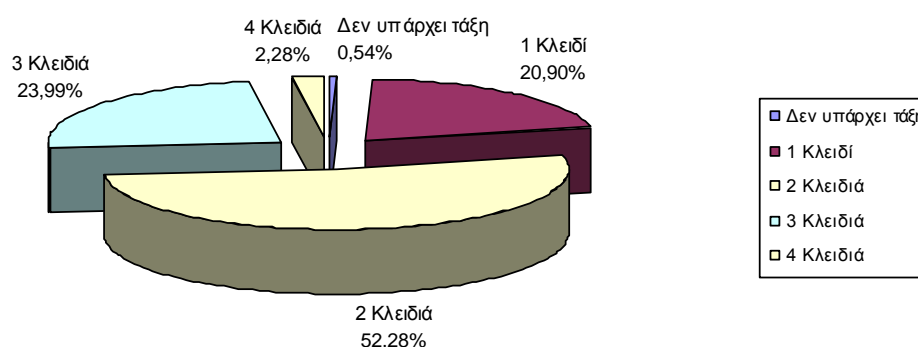
Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) Περιφέρειας Πελοποννήσου και ίδια επεξεργασία.

Διάγραμμα 6.5 Κατανομή δωματίων στα ενοικιαζόμενα δωμάτια και καταλύματα μικτής μορφής ανά τάξη κλειδιών

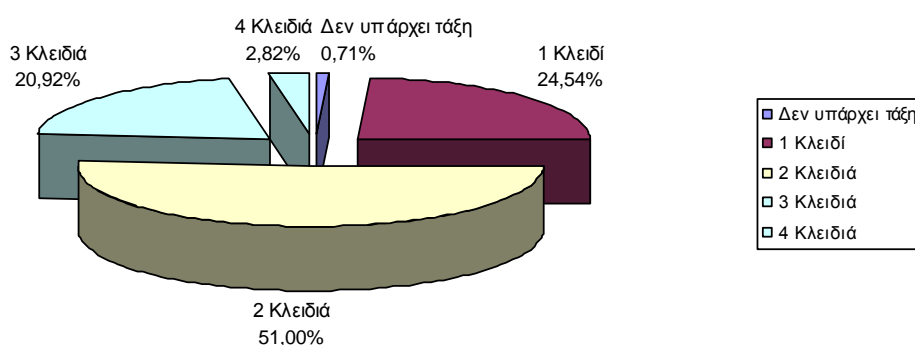
Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) Περιφέρειας Πελοποννήσου και ίδια επεξεργασία.

Διάγραμμα 6.6 Κατανομή διαμερισμάτων στα ενοικιαζόμενα επιπλωμένα διαμερίσματα και καταλύματα μικτής μορφής ανά τάξη κλειδιών

Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) Περιφέρειας Πελοποννήσου και ίδια επεξεργασία.

Διάγραμμα 6.7 Κατανομή κλινών ενοικιαζόμενων δωματίων, ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων και καταλυμάτων μικτής μορφής ανά τάξη κλειδιών

Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) Περιφέρειας Πελοποννήσου και ίδια επεξεργασία.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η γεωγραφική κατανομή των μονάδων, δωματίων, διαμερισμάτων και κλινών. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 6.6, οι περισσότερες μονάδες βρίσκονται στους Δήμους Δυτικής Μάνης και Πύλου-Νέστορος. Συγκεκριμένα, οι δύο αυτοί δήμοι συγκεντρώνουν το 74,55%, 73,03%, 70,54% και 71,82% των συνολικών μονάδων, δωματίων, διαμερισμάτων και κλινών, αντίστοιχα, με το Δήμο Δυτικής Μάνης να βρίσκεται στην πρώτη θέση. Ακολουθούν σε δυναμικότητα κατά σειρά οι Δήμοι Μεσσήνης, Τριφυλίας, Καλαμάτας και Οιχαλίας. Όπως συμβαίνει και με την περίπτωση των ξενοδοχείων, η πλειονότητα των μονάδων συγκεντρώνεται σε παραθαλάσσιους/ες οικισμούς / περιοχές (π.χ. Στούπα, Καρδαμύλη, Φοινικούντα, Κορώνη).

Πίνακας 6.6 Γεωγραφική κατανομή μονάδων, δωματίων, διαμερισμάτων και κλινών ΠΕ Μεσσηνίας (Ιούλιος, 2017)

Δήμος	Μονάδες	%	Δωμάτια	%	Διαμερίσματα	%	Κλίνες	%
Δυτικής Μάνης	269	40,76	288	37,89	794	37,36	3.073	38,59
Πύλου-Νέστορος	223	33,79	267	35,13	705	33,18	2.646	33,23
Μεσσήνης	83	12,58	106	13,95	309	14,54	1.125	14,13
Τριφυλίας	41	6,21	53	6,97	188	8,85	599	7,52
Καλαμάτας	39	5,91	43	5,66	121	5,69	486	6,10
Οιχαλίας	5	0,76	3	0,39	8	0,38	34	0,43
Σύνολο	660	100	760	100	2.125	100	7.963	100

Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) Περιφέρειας Πελοποννήσου και ίδια επεξεργασία.

6.1.3 Μονάδες κάμπινγκ

Από τα συνολικά 250 χλμ. της μεσσηνιακής ακτογραμμής, τα 120 (48%) σχηματίζουν παραλίες, οι οποίες στην πλειονότητά τους είναι αμμώδεις και εύκολα προσβάσιμες. Η εκτεταμένη και ήπια ακτογραμμή έχει καταστήσει τη Μεσσηνία δημοφιλή προορισμό για κάμπινγκ. Σύμφωνα με τα συγκεντρωτικά στοιχεία του ΞΕΕ για το 2016, ο νομός διαθέτει 16 μονάδες κάμπινγκ οι οποίες προσφέρουν 1.191 θέσεις κατασκήνωσης και 34 οικίσκους (Πίνακας 6.7). Η Μεσσηνία, μάλιστα, βρίσκεται στη δεύτερη θέση μεταξύ των ΠΕ Πελοποννήσου όσον αφορά τον αριθμό επιχειρήσεων κάμπινγκ και τις θέσεις κατασκήνωσης, και στην πρώτη θέση όσον αφορά τους

Πίνακας 6.7 Συνολικός αριθμός μονάδων κάμπινγκ, οικίσκων και θέσεων κατασκήνωσης ανά ΠΕ Πελοποννήσου και κατηγορία αστερών (2016)

Περιφερειακή ενότητα		4*	3*	2*	1*	Γενικό άθροισμα
ΠΕ Αργολίδας	Μονάδες	–	2	19	–	21
	Οικίσκοι	–	–	10	–	10
	Θέσεις	–	248	1.009	–	1.257
ΠΕ Αρκαδίας	Μονάδες	–	–	6	–	6
	Οικίσκοι	–	–	–	–	–
	Θέσεις	–	–	385	–	385
ΠΕ Κορινθίας	Μονάδες	–	2	3	1	6
	Οικίσκοι	–	5	–	–	5
	Θέσεις	–	174	259	31	464
ΠΕ Λακωνίας	Μονάδες	1	1	7	–	9
	Οικίσκοι	–	–	10	–	10
	Θέσεις	98	100	673	–	871
ΠΕ Μεσσηνίας	Μονάδες	–	3	12	1	16
	Οικίσκοι	–	13	21	–	34
	Θέσεις	–	275	816	100	1.191
Σύνολο	Μονάδες	1	8	47	2	58
	Οικίσκοι	–	18	41	–	59
	Θέσεις	98	797	3.142	131	4.168

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος.

Πίνακας 6.8 Μονάδες κάμπινγκ, θέσεις κατασκήνωσης και οικίσκοι ανά δήμο (Ιούνιος, 2017)

Δήμος	Μονάδες κάμπινγκ	%	Θέσεις κατασκήνωσης	%	Οικίσκοι	%
Πύλου-Νέστορος	10	62,50	745	62,55	29	85,29
Δυτικής Μάνης	2	12,50	174	14,61	–	0
Καλαμάτας	2	12,50	145	12,17	–	0
Μεσσήνης	1	6,25	68	5,71	5	14,71
Τριφυλίας	1	6,25	59	4,95	–	0
Οιχαλίας	–	0	–	0	–	0
Σύνολο	16	100	1.191	100	34	100

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος και ίδια επεξεργασία.

οικίσκους (bungalows). Ωστόσο, η πλειονότητα των μονάδων της, όπως και των οικίσκων και των θέσεων κατασκήνωσης, είναι κατηγορίας δύο αστέρων.

Ο Δήμος Πύλου-Νέστορος συγκεντρώνει με διαφορά τις περισσότερες μονάδες κάμπινγκ, στις οποίες προσφέρονται πάνω από τις μισές θέσεις κατασκήνωσης του νομού και η πλειονότητα των διαθέσιμων οικίσκων (Πίνακας 6.8)⁵⁰. Ακολουθούν οι Δήμοι Δυτικής Μάνης και Καλαμάτας με δύο μονάδες, οι Δήμοι Μεσσήνης και Τριφυλίας με μία, ενώ ο Δήμος Οιχαλίας δε διαθέτει καμία (όπως συμβαίνει και στην περίπτωση των ξενοδοχειακών μονάδων).

6.2 Ειδικές τουριστικές υποδομές

6.2.1 Συνεδριακά κέντρα και συνεδριακοί χώροι

Ο συνεδριακός τουρισμός θεωρείται μία από τις πλέον προσοδοφόρες μορφές τουρισμού με υψηλή μέση κατά κεφαλή δαπάνη. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξή του είναι η ύπαρξη συνεδριακών κέντρων, τα οποία λειτουργούν, συνήθως, καθόλη τη διάρκεια του έτους και είναι ικανά να φιλοξενήσουν μεγάλο αριθμό συνέδρων. Ωστόσο, σύμφωνα με το Γραφείο Υποδοχής Συνεδρίων, Επισκεπτών & Θεματικού Τουρισμού Μεσσηνίας, ο νομός διαθέτει μόλις δύο συνεδριακά κέντρα: ένα στο ξενοδοχείο 'Elite Blue Center' στην πόλη της Καλαμάτας και ένα στο τμήμα Ρωμανού της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ('House of Events, Navarino Dunes'). Το τελευταίο διαθέτει, επίσης, εκθεσιακούς χώρους και χώρους πολιτιστικών και τουριστικών

⁵⁰ Η γεωγραφική κατανομή αναφέρεται στο έτος 2017 και προέκυψε ύστερα από αναζήτηση των μονάδων κάμπινγκ στην ιστοσελίδα του ΞΕΕ.

Πίνακας 6.9 Συνεδριακά κέντρα ΠΕ Μεσσηνίας

Συνεδριακό κέντρο	Αίθουσες	Εμβαδόν (σε m ²)	Μέγιστη χωρητικότητα (σε άτομα)
Elite Blue Center	6	80–700	1.000
House of Events, Navarino Dunes	12	377–14.769	1.700

Πηγή: Γραφείο Υποδοχής Συνεδρίων, Επισκεπτών & Θεματικού Τουρισμού Μεσσηνίας.

εκδηλώσεων⁵¹. Τα χαρακτηριστικά των παραπάνω συνεδριακών κέντρων παρουσιάζονται στον Πίνακα 6.9.

Εκτός από τα δύο συνεδριακά κέντρα, ο νομός διαθέτει 13 συνεδριακούς χώρους, οι οποίοι βρίσκονται εντός ξενοδοχειακών μονάδων (10), αλλά και εκτός ξενοδοχείων (3). Οι περισσότεροι συγκεντρώνονται στο Δήμο Καλαμάτας (10), ενώ στους Δήμους Τριφυλίας (στο Καλό Νερό) και Πύλου-Νέστορος (στην Πύλο) υπάρχουν δύο και ένας, αντίστοιχα. Φυσικά, η μέγιστη χωρητικότητά τους είναι μικρότερη από εκείνη των συνεδριακών κέντρων. Τα χαρακτηριστικά τους παρουσιάζονται αναλυτικότερα στον Πίνακα 6.10.

Πίνακας 6.10 Συνεδριακοί χώροι ΠΕ Μεσσηνίας

Συνεδριακός χώρος	Περιοχή	Αίθουσες	Εμβαδόν (σε m ²)	Μέγιστη χωρητικότητα (σε άτομα)
Classical e-Filoxenia Hotel	Καλαμάτα	7	33–610	760
Elite City Hotel	Καλαμάτα	4	25–70	50
Horizon Blu	Καλαμάτα	2	140–350	300
‘Elea Conference Hall’, Akti Taygetos	Μικρή Μαντίνεια	2	90–200	300
Messinian Bay	Αλμυρός	2	150	200
Pharae Palace Hotel	Καλαμάτα	2	140–220	180
Elektra Hotel & Spa	Καλαμάτα	2	40–90	80
‘Mesana’, Rex Hotel	Καλαμάτα	1	151	180
Natura Club Hotel	Καλό Νερό	1	220	150
Messina Resort Hotel	Καλό Νερό	1	800	120
Δημοτικό Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καλαμάτας, Πανταζοπούλειος Λαϊκή Σχολή	Καλαμάτα	1	480	400
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου	Καλαμάτα	1	230	120
«Μεγάλη Θόλος», Φρούριο Πύλου (Νιόκαστρο)	Πύλος	1	91	80

Πηγή: Γραφείο Υποδοχής Συνεδρίων, Επισκεπτών & Θεματικού Τουρισμού Μεσσηνίας.

⁵¹ Ένα ακόμη συνεδριακό κέντρο προβλέπεται να κατασκευαστεί στο τμήμα Πύλου της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, το οποίο θα διαθέτει και εκθεσιακούς χώρους.

6.2.2 Γήπεδα γκολφ

Στην ΠΕ Μεσσηνίας λειτουργούν δύο γήπεδα γκολφ 18 οπών, ένα στην ΠΟΤΑ Ρωμανού ('The Dunes Course') και ένα στην ΠΟΤΑ Πύλου ('The Bay Course'), τα οποία διαχειρίζεται το τουριστικό θέρετρο Costa Navarino σε συνεργασία με την Troon Golf⁵². Το πρώτο ξεκίνησε τη λειτουργία του τον Μάιο του 2010 και αποτέλεσε το πρώτο επώνυμο γήπεδο γκολφ στην Ελλάδα, καθώς σχεδιάστηκε από τον Bernhard Langer (πρώην πρωταθλητή US Masters και αρχηγό του Ryder Cup) σε συνεργασία με τη European Golf Design. Το δεύτερο λειτούργησε από τον Οκτώβριο του 2011 και σχεδιάστηκε από τον Robert Trent Jones II. Τα δύο αυτά γήπεδα έχουν λάβει τιμητικές διακρίσεις σύμφωνα με τις οποίες συμπεριλαμβάνονται στα καλύτερα της Ευρώπης και του κόσμου (www.costanavarino.com). Επίσης, είναι τα μοναδικά που διαθέτει η Περιφέρεια, αλλά και το γεωγραφικό διαμέρισμα, Πελοποννήσου⁵³.

6.2.3 Κέντρα θαλασσοθεραπείας και εγκαταστάσεις spa

Ο τουρισμός ευεξίας μπορεί να δημιουργήσει αφίξεις και διανυκτερεύσεις σε έναν προορισμό καθόλη τη διάρκεια του έτους. Λαμβάνει χώρα σε πολυτελείς, κυρίως, ξενοδοχειακές μονάδες που διαθέτουν σύγχρονες υποδομές και παρέχουν υψηλή ποιότητα υπηρεσιών. Δυστυχώς, η ΠΕ Μεσσηνίας δε διαθέτει πληθώρα πολυτελών ξενοδοχείων (βλέπε Ενότητα 6.1.1). Έτσι, στο νομό λειτουργεί μόνο ένα (σύγχρονο) κέντρο θαλασσοθεραπείας, το οποίο βρίσκεται στην ΠΟΤΑ Ρωμανού και είναι δυναμικότητας 200 ατόμων⁵⁴. Εγκαταστάσεις spa λειτουργούν εντός 10 ξενοδοχείων: σε τρία στους Δήμους Καλαμάτας (Horizon Blu, Elektra, Filoxenia) και Μεσσήνης (Sunrise Beach Resort, Messini Beach Club, Buca Beach Resort), σε δύο στο Δήμο Τριφυλίας (Artina Nuove, Natura Club), και σε ένα στους Δήμους Πύλου-Νέστορος (Camvillia Resort) και Δυτικής Μάνης (Kolokotronis)⁵⁵.

6.2.4 Ειδικό τουριστικό λιμάνι (μαρίνες)

Ο τουρισμός γιότινγκ και ιστιοπλοΐας είναι μία εξειδικευμένη μορφή τουρισμού που συγκαταλέγεται στην ευρύτερη κατηγορία του θαλάσσιου τουρισμού. Απευθύνεται σε τουρίστες υψηλού εισοδήματος (ιδιοκτήτες σκαφών αναψυχής), αλλά και μεσαίου,

⁵² Η Troon Golf θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους golf operator στον κόσμο.

⁵³ Στο μέλλον σχεδιάζεται να κατασκευαστούν και λειτουργήσουν άλλα δύο γήπεδα στη Μεσσηνία, ένα στην ΠΟΤΑ Ριζόμυλου και ένα στην περιοχή Κυνηγού.

⁵⁴ Το κέντρο αυτό έχει λάβει τιμητικές διακρίσεις στο εξωτερικό (www.costanavarino.com).

⁵⁵ Εγκαταστάσεις spa πολύ υψηλών προδιαγραφών προβλέπεται να κατασκευαστούν στην ΠΟΤΑ Πύλου.

καθόσον οι δεύτεροι μπορούν εναλλακτικά να ναυλώσουν ένα γιοτ. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του είναι η κατασκευή ειδικών τουριστικών λιμένων (μαρινών) που να παρέχουν ολοκληρωμένες υπηρεσίες στους επισκέπτες. Στο νομό υπάρχουν δύο μαρίνες: μία στην Καλαμάτα και μία στην Πύλο.

Η μαρίνα Καλαμάτας λειτουργεί από το 1998 και βρίσκεται δίπλα από το κεντρικό λιμάνι και σε μικρή απόσταση από το κέντρο της πόλης. Η μαρίνα είναι ιδιωτική και λειτουργεί όλο το χρόνο. Έχει χωρητικότητα 250 θέσεων και παρέχει στον επισκέπτη νερό και ηλεκτρικό ρεύμα, ενώ κατόπιν παραγγελίας γίνεται ανεφοδιασμός καυσίμων, ανταλλακτικών, και μηχανικές επισκευές σε συνεργασία με εξωτερικά συνεργεία και τεχνικούς. Δέχεται σκάφη μήκους μέχρι 25 μέτρα και μέγιστου βυθίσματος τριών μέτρων. Ο χερσαίος χώρος περιλαμβάνει 150 θέσεις εναπόθεσης σκαφών τα οποία ανεγκλύονται και καθεκλύονται με σύγχρονο travellift 60 τόνων. Οι χερσαίες εγκαταστάσεις περιλαμβάνουν ακόμη 860 τ.μ. κτιριακών εγκαταστάσεων στις οποίες στεγάζονται καταστήματα, γραφεία, αναψυκτήρια, εστιατόριο, γραφεία ενοικίασης σκαφών και αυτοκινήτων, σταθμός ανεφοδιασμού καυσίμων, WC και ντους (www.medmarinas.com). Υπολογίζεται ότι σε ετήσια βάση επισκέπτονται την πόλη της Καλαμάτας μέσω της μαρίνας περίπου 5.000 επισκέπτες (1.000 σκάφη με πέντε άτομα κατά μέσο όρο στο κάθε ένα). Το 70% των επισκεπτών είναι ξένοι και προέρχονται κατά βάση από ευρωπαϊκές χώρες, ενώ παλαιότερα υπήρχαν αρκετές επισκέψεις από τις ΗΠΑ και την Αυστραλία (Ελευθερία, 2012).

Η μαρίνα της Πύλου (και τμήμα του λιμένα), αντίθετα, βρίσκεται σε διαδικασία ιδιωτικοποίησης από το Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ). Σύμφωνα με το νέο Γενικό Προγραμματικό Σχέδιο, η μαρίνα θα έχει δυνατότητα ελλιμενισμού 129 σκαφών με μήκος από οκτώ έως 30 μέτρα (www.hradf.com). Προς το παρόν φιλοξενεί σκάφη για αγκυροβολία, χωρίς όμως τη δυνατότητα παροχής νερού και ηλεκτρικού ρεύματος. Κατόπιν παραγγελίας μπορεί να γίνει ανεφοδιασμός καυσίμων, ανταλλακτικών, και μηχανικές επισκευές από εξωτερικά συνεργεία και τεχνικούς. Η συνολική της χωρητικότητα εκτιμάται στα 190 σκάφη, κυρίως μεσαίου μεγέθους.

6.3 Αφίξεις και διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ

Όπως είδαμε στην Ενότητα 6.1.1, το ξενοδοχειακό δυναμικό της ΠΕ Μεσσηνίας ενισχύεται συνεχώς με την πάροδο των χρόνων. Δυστυχώς, όμως, οι αφίξεις στα

ξενοδοχειακά καταλύματα δεν ακολουθούν ανάλογη πορεία. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο 2004–2015 οι αφίξεις στα ξενοδοχεία αυξήθηκαν μόνο στα έτη 2007, 2008, 2009, 2013 και 2015 (Πίνακας 6.11). Μεγαλύτερο μερίδιο στις αφίξεις έχουν οι ημεδαποί (εγχώριος τουρισμός) έναντι των αλλοδαπών (εισερχόμενος τουρισμός). Οι περισσότερες αφίξεις πραγματοποιήθηκαν το 2009 και οι λιγότερες το 2006. Ομοίως, οι αφίξεις στα κάμπινγκ παρουσιάζουν μείωση στα περισσότερα έτη της περιόδου αναφοράς. Σε αντίθεση με τα ξενοδοχεία, τα κάμπινγκ βασίζονται πιο πολύ στους αλλοδαπούς τουρίστες. Η χρονιά με τις περισσότερες αφίξεις ήταν το 2005 και εκείνη με τις λιγότερες το 2012.

Συνολικά, οι αφίξεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ βαίνουν μειούμενες, με εξαίρεση τα έτη 2007–2009, 2013 και 2015. Οι περισσότεροι επισκέπτες προέρχονται από το εσωτερικό της χώρας. Συγκεκριμένα, η συμμετοχή των ημεδαπών τουριστών κυμαίνεται από 69–81% και των αλλοδαπών από 19–31%. Οι περισσότερες αφίξεις πραγματοποιήθηκαν το 2009 και οι λιγότερες το 2012. Μάλιστα, το 2012 σημειώθηκε η μεγαλύτερη μείωση στις αφίξεις των αλλοδαπών τουριστών (-36,84%), κάτι που ίσως οφείλεται στην αρνητική εικόνα που διαμορφώθηκε για την Ελλάδα σε ορισμένες χώρες του εξωτερικού λόγω των αναταραχών που έγιναν εκείνη τη χρονιά για το μνημόνιο.

Ανάλογη εικόνα με τις αφίξεις εμφανίζουν και οι διανυκτερεύσεις (Πίνακας 6.12). Στα ξενοδοχειακά καταλύματα παρατηρείται θετική μεταβολή μόνο στα έτη 2007, 2009, 2011, 2013, 2014 και 2015. Οι περισσότερες διανυκτερεύσεις έγιναν το 2015 και οι λιγότερες το 2006. Από τον ίδιο πίνακα βλέπουμε, επίσης, ότι τα ξενοδοχεία έχουν χαμηλές πληρότητες (η χαμηλότερη το 2012), οι οποίες αυξομειώνονται. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι χαμηλές πληρότητες οφείλονται, εν μέρει, στην έλλειψη παροχής συμπληρωματικών υπηρεσιών από τις μικρού μεγέθους ξενοδοχειακές μονάδες που κατά πλειονότητα διαθέτει ο νομός. Οι μονάδες αυτές δε διαθέτουν εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής που θα μπορούσαν να προσελκύσουν επισκέπτες και τους μη καλοκαιρινούς μήνες. Ως αποτέλεσμα, υπολειτουργούν για μεγάλο χρονικό διάστημα παρουσιάζοντας χαμηλές μέσες πληρότητες. Όσον αφορά τα κάμπινγκ, θετική μεταβολή παρατηρείται στα έτη 2005, 2006, 2008, 2010 και 2013, με τις περισσότερες διανυκτερεύσεις να πραγματοποιούνται το 2010 και τις λιγότερες το 2012.

Πίνακας 6.11 Αφίξεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ κατά τα έτη 2003–2015

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ξενοδοχειακά καταλύματα													
Ημεδαποί	152.568	148.944	125.120	125.047	141.856	154.598	172.151	167.948	154.544	139.846	151.749	139.918	142.345
Αλλοδαποί	47.454	39.963	37.590	32.374	46.296	36.352	35.378	35.076	37.930	25.377	41.091	47.765	51.991
Σύνολο	200.022	188.907	162.710	157.421	188.152	190.950	207.529	203.024	192.474	165.223	192.840	187.683	194.336
Μεταβολή (%)	–	-5,56	-13,87	-3,25	19,52	1,49	8,68	-2,17	-5,20	-14,16	16,71	-2,67	3,54
Κάμπινγκ													
Ημεδαποί	6.786	9.700	7.323	5.327	5.110	4.922	8.094	7.275	7.955	6.745	7.473	7.172	6.753
Αλλοδαποί	19.676	14.874	21.283	20.396	18.053	17.413	17.179	18.675	16.747	9.158	14.037	14.809	13.664
Σύνολο	26.462	24.574	28.606	25.723	23.163	22.335	25.273	25.950	24.702	15.903	21.510	21.981	20.417
Μεταβολή (%)	–	-7,13	16,41	-10,08	-9,95	-3,57	13,15	2,68	-4,81	-35,62	35,25	2,19	-7,12
Σύνολο (ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ)													
Ημεδαποί	159.354	158.644	132.443	130.374	146.966	159.520	180.245	175.223	162.499	146.591	159.222	147.090	149.098
Αλλοδαποί	67.130	54.837	58.873	52.770	64.349	53.765	52.557	53.751	54.677	34.535	55.128	62.574	65.655
Σύνολο	226.484	213.481	191.316	183.144	211.315	213.285	232.802	228.974	217.176	181.126	214.350	209.664	214.753
Μεταβολή (%)	–	-5,74	-10,38	-4,27	15,38	0,93	9,15	-1,64	-5,15	-16,60	18,34	-2,19	2,43

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας 6.12 Διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ κατά τα έτη 2003–2015

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ξενοδοχειακά καταλύματα													
Ημεδαποί	315.961	302.052	264.611	266.064	311.900	352.806	394.744	353.665	351.800	334.252	354.246	338.590	352.528
Αλλοδαποί	239.259	203.454	140.159	119.102	241.930	170.150	166.866	163.857	203.359	121.990	211.912	260.600	275.018
Σύνολο	555.220	505.506	404.770	385.166	553.830	522.956	561.610	517.522	555.159	456.242	566.158	599.190	627.546
Μεταβολή (%)	–	-8,95	-19,93	-4,84	43,79	-5,57	7,39	-7,85	7,27	-17,82	24,09	5,83	4,73
Πληρότητα	42,8%	39,9%	40,0%	37,2%	42,1%	36,7%	34,4%	30,8%	32,4%	25,7%	31,5%	32,1%	31,7%
Κάμπινγκ													
Ημεδαποί	19.407	28.593	25.942	23.989	23.289	26.065	33.247	38.601	40.924	38.864	39.914	38.429	34.360
Αλλοδαποί	71.338	57.965	81.961	84.108	79.743	80.581	73.105	83.737	79.751	45.967	68.803	65.785	57.555
Σύνολο	90.745	86.558	107.903	108.097	103.032	106.646	106.352	122.338	120.675	84.831	108.717	104.214	91.915
Μεταβολή (%)	–	-4,61	24,66	0,18	-4,69	3,51	-0,28	15,03	-1,36	-29,70	28,15	-4,14	-11,80
Σύνολο (ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ)													
Ημεδαποί	335.368	330.645	290.553	290.053	335.189	378.871	427.991	392.266	392.724	373.116	394.160	377.019	386.888
Αλλοδαποί	310.597	261.419	222.120	203.210	321.673	250.731	239.971	247.594	283.110	167.957	280.715	326.385	332.573
Σύνολο	645.965	592.064	512.673	493.263	656.862	629.602	667.962	639.860	675.834	541.073	674.875	703.404	719.461
Μεταβολή (%)	–	-8,34	-13,41	-3,79	33,17	-4,15	6,09	-4,21	5,62	-19,94	24,72	4,23	2,82

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Συνολικά, στις μισές χρονιές της εξεταζόμενης περιόδου παρατηρείται μείωση των συνολικών διανυκτερεύσεων. Αύξηση σημειώθηκε στα έτη 2007, 2009, 2011, 2013–2015. Η καλύτερη χρονιά ήταν το 2015 και η χειρότερη το 2006. Οι ημεδαποί τουρίστες έχουν μεγαλύτερο μερίδιο (51–69%) στις συνολικές διανυκτερεύσεις, όπως συμβαίνει και με τις αφίξεις.

Συμπερασματικά, οι αφίξεις και οι διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ αυξομειώνονται κατά την περίοδο 2004–2015. Ωστόσο, στις πιο πολλές χρονιές παρατηρείται μείωση παρά αύξηση. Έτσι, μολονότι το ξενοδοχειακό δυναμικό ενισχύεται σταδιακά, ο νομός αδυνατεί να αυξήσει ή τουλάχιστον να σταθεροποιήσει τις αφίξεις και τις διανυκτερεύσεις. Θετική εικόνα τα τελευταία έτη (2013–2015) παρατηρείται μόνο στις διανυκτερεύσεις που έγιναν στα ξενοδοχεία, και κατ' επέκταση στα δύο είδη φιλοξενίας συνολικά (μολονότι οι αντίστοιχες στα κάμπινγκ μειώθηκαν αρκετά).

Αξίζει να αναφερθεί, επίσης, ότι η συμμετοχή του νομού στις συνολικές αφίξεις και διανυκτερεύσεις της χώρας είναι πάρα πολύ μικρή. Συγκεκριμένα, οι αφίξεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ αποτελούν μόλις το 1,14% των αντίστοιχων της χώρας (18.821.179) το 2015. Οι διανυκτερεύσεις στα δύο είδη φιλοξενίας συνιστούν μόνο το 0,92% των αντίστοιχων της χώρας (78.332.342) για το ίδιο έτος. Τα ποσοστά αυτά, που είναι απόρροια και της χαμηλής συμμετοχής του νομού στο ξενοδοχειακό δυναμικό της χώρας (βλέπε Ενότητα 6.1.1), καταδεικνύουν ότι η Μεσσηνία δεν έχει καθιερωθεί, τουλάχιστον ακόμα, στους δημοφιλείς προορισμούς της Ελλάδας.

Σημαντικό ρόλο στην αύξηση των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων στο νομό μπορεί να διαδραματίσει η λειτουργία εγκαταστάσεων ειδικής τουριστικής υποδομής στις ξενοδοχειακές μονάδες. Οι εγκαταστάσεις αυτές, αν και συχνά αρκετά δαπανηρές, εμπλουτίζουν το προσφερόμενο προϊόν δημιουργώντας έτσι επιπρόσθετες αφίξεις και διανυκτερεύσεις. Παράδειγμα αποτελεί η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, περιοχή όπου λειτουργούν δύο γήπεδα γκολφ, ένα αυτόνομο συνεδριακό κέντρο και ένα κέντρο θαλασσοθεραπείας. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 6.13, η συνεισφορά της ΠΟΤΑ στις διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα του νομού είναι πολύ μεγάλη (30–41%, με εξαίρεση το 2010). Μάλιστα, η συνεισφορά αυτή είναι μεγαλύτερη από τη συμμετοχή της στις ξενοδοχειακές κλίνες του νομού (18–20%). Επιπρόσθετα, η πληρότητα που παρουσιάζουν τα ξενοδοχεία της ΠΟΤΑ είναι μεγαλύτερη από τον μέσο όρο της ΠΕ Μεσσηνίας. Τα παραπάνω οφείλονται, εν

Πίνακας 6.13 Συμμετοχή ΠΟΤΑ στις διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και στις ξενοδοχειακές κλίνες της ΠΕ Μεσσηνίας

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Διανυκτερεύσεις (ΠΟΤΑ)	76.697	169.379	172.038	215.096	244.557	203.350
Διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα (ΠΕ Μεσσηνίας)	517.522	555.159	456.242	566.158	599.190	627.546
Πληρότητα (ΠΟΤΑ)	36,49%	40,94%	42,26%	51,20%	57,43%	52,64%
Πληρότητα στα ξενοδοχειακά καταλύματα (ΠΕ Μεσσηνίας)	30,8%	32,4%	25,7%	31,5%	32,1%	31,7%
Συμμετοχή ΠΟΤΑ στις διανυκτερεύσεις	14,82%	30,51%	37,71%	37,99%	40,81%	32,40%
Συμμετοχή ΠΟΤΑ στις ξενοδοχειακές κλίνες	20,41%	20,02%	19,24%	18,57%	17,93%	18,01%

Πηγή: Costa Navarino, Ελληνική Στατιστική Αρχή και ίδια επεξεργασία.

μέρει, στην προσφορά ειδικών μορφών τουρισμού στις εγκαταστάσεις της, οι οποίες δρουν υπέρ της επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου και της διεύρυνσης της τουριστικής δραστηριότητας.

6.4 Αφίξεις επιβατών στον Κρατικό Αερολιμένα Καλαμάτας

Ο Κρατικός Αερολιμένας Καλαμάτας υπολειπορούσε για πολλά χρόνια, καθώς οι προγραμματισμένες πτήσεις με την Αθήνα είχαν καταργηθεί (υπήρχαν μόνο ναυλωμένες πτήσεις), ενώ μόλις το 2008 ξεκίνησαν προγραμματισμένες πτήσεις με τη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα, ελάχιστες πτήσεις τσάρτερ καταγράφονταν (τους καλοκαιρινούς μήνες) κάθε χρόνο. Ωστόσο, τα τελευταία έτη (από το 2010 και μετά) η Μεσσηνία ως προορισμός προσέλκυσε το ενδιαφέρον ελληνικών και ξένων αεροπορικών εταιριών οι οποίες δρομολόγησαν πτήσεις προς / από το συγκεκριμένο αεροδρόμιο. Μάλιστα, από το Μάρτιο του 2013 το αεροδρόμιο έγινε βάση της Aegean Airlines στην Ελλάδα (Σινάπης, 2013). Σημαντικό ρόλο στην αναβάθμιση της λειτουργίας του αεροδρομίου διαδραμάτισαν η μεγάλη επένδυση της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, οι προσπάθειες του Επιμελητηρίου Μεσσηνίας (βλέπε Ενότητα 10.7) και η γενικότερη τουριστική προβολή της Πελοποννήσου από την Περιφέρεια.

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 6.14, οι συνολικές αφίξεις επιβατών σημείωσαν αύξηση κατά την περίοδο 2010–2017, με εξαίρεση το 2015. Η μείωση το 2015 οφείλεται στις πολλές αφίξεις που πραγματοποιήθηκαν το 2014 εξαιτίας του μεγάλου ενδοεταιρικού προγράμματος που διοργάνωσε η Volkswagen στην Costa Navarino⁵⁶.

⁵⁶ Υπολογίζεται ότι περίπου 20.000 στελέχη της Volkswagen, αλλά και αντιπρόσωποι από όλη την Ευρώπη, έφθασαν στη Μεσσηνία προκειμένου να γνωρίσουν από κοντά και να δοκιμάσουν τα νέα

Μάλιστα, η αύξηση το 2014 (71,86%) ήταν η τρίτη μεγαλύτερη μεταξύ των αεροδρομίων της Ευρώπης εκείνο το έτος (ANNA, 2014).

Διαφορετικά συμπεράσματα προκύπτουν, όμως, εξετάζοντας τις επιμέρους κατηγορίες πτήσεως. Στις εμπορικές τακτικές πτήσεις εσωτερικού (Αθήνας και Θεσσαλονίκης) σημειώθηκε αύξηση μόνο στα έτη 2010, 2012, 2016 και 2017. Στις εμπορικές τακτικές (εποχικές) πτήσεις εξωτερικού και τσάρτερ παρατηρείται αύξηση σε όλα τα έτη, εκτός από το 2011 και το 2015. Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ), στο αεροδρόμιο της Καλαμάτας σημειώθηκε στα έτη 2013, 2014 και 2016 η μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση στις διεθνείς αφίξεις από όλα τα αεροδρόμια της χώρας. Ωστόσο, σε απόλυτους αριθμούς οι διεθνείς αφίξεις είναι συνολικά πολύ λιγότερες από πολλά άλλα αεροδρόμια της Ελλάδας. Στην κατηγορία της εμπορικής κίνησης αεροταξί και έκτακτων πτήσεων τσάρτερ σημειώθηκε αύξηση μόνο στα έτη 2011, 2015 και 2017. Τέλος, στη γενική αεροπορία εσωτερικού και εξωτερικού (ιδιωτικές - ελικόπτερα) παρατηρείται μείωση σε όλα τα έτη όπου υπάρχουν στοιχεία για δύο συνεχόμενες χρονιές.

Πίνακας 6.14 Αφίξεις επιβατών στον Κρατικό Αερολιμένα Καλαμάτας κατά τα έτη 2009–2017

Κατηγορία πτήσεως	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
I. Εμπορική τακτική εσωτερικού	6.990	14.515	13.484	14.278	9.573	7.932	6.561	6.662	15.851
Μεταβολή (%)	–	107,65	-7,10	5,89	-32,95	-17,14	-17,28	1,54	137,93
II. Εμπορική εξωτερικού τακτική και τσάρτερ	30.446	33.568	30.967	33.469	58.085	109.398	86.861	107.890	121.609
Μεταβολή (%)	–	10,25	-7,75	8,08	73,55	88,34	-20,60	24,21	12,72
III. Εμπορική κίνηση αεροταξί & έκτακτα τσάρτερ	Δ / Υ	276	5.011	2.574	695	642	1.111	588	743
Μεταβολή (%)	–	–	1.715	-48,63	-73	-7,62	73,05	-47,07	26,36
IV. Γενική αεροπορία εσωτ. & εξωτ. (ιδιωτικές - ελικόπτερα)	Δ / Υ	Δ / Υ	Δ / Υ	Δ / Υ	290	Δ / Υ	239	141	51
Μεταβολή (%)	–	–	–	–	–	–	–	-41	-63,83
Σύνολο (I + II + III + IV)	37.436	48.359	49.462	50.321	68.643	117.972	94.772	115.281	138.254
Μεταβολή (%)	–	29,18	2,28	1,74	36,41	71,86	-19,67	21,64	19,93

Σημείωση: Για ορισμένα έτη και κατηγορίες πτήσεως δεν υπάρχουν (Δ / Υ) διαθέσιμα στοιχεία.

Πηγή: Στατιστική αεροπορικής κίνησης Κρατικού Αερολιμένα Καλαμάτας, Χαραλαμπίδης (2014).

μοντέλα της γερμανικής αυτοκινητοβιομηχανίας, αλλά και να γίνει εκπαίδευση των στελεχών της στο συνεδριακό κέντρο της Costa Navarino (Καραλής, 2014).

Πίνακας 6.15 Μηνιαία κατανομή αφίξεων επιβατών από τακτικές πτήσεις εξωτερικού και τσάρτερ κατά τα έτη 2011–2017

Μήνας	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ιανουάριος	–	–	–	–	–	–	–
Φεβρουάριος	–	–	–	231	38	220	389
Μάρτιος	–	–	880	1.329	1.476	1.421	1.507
Απρίλιος	605	231	1.928	2.639	3.108	3.955	4.609
Μάιος	4.180	3.697	5.333	8.282	10.481	12.072	12.642
Ιούνιος	6.012	7.016	10.895	17.690	15.767	17.795	21.505
Ιούλιος	7.464	8.451	12.361	20.944	18.127	24.093	25.430
Αύγουστος	6.821	7.752	11.673	20.808	18.834	21.490	23.494
Σεπτέμβριος	5.098	5.965	10.225	14.900	13.040	18.032	22.748
Οκτώβριος	787	357	4.008	11.979	5.026	7.829	8.278
Νοέμβριος	–	–	782	9.552	870	983	1.007
Δεκέμβριος	–	–	–	1.044	94	–	–
Σύνολο	30.967	33.469	58.085	109.398	86.861	107.890	121.609

Πηγή: Στατιστική αεροπορικής κίνησης Κρατικού Αερολιμένα Καλαμάτας.

Στον Πίνακα 6.15 παρουσιάζεται η μηνιαία κατανομή των αφίξεων στις τακτικές πτήσεις εξωτερικού και τσάρτερ (κατηγορία II) για τα έτη 2011–2017. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι περισσότερες αφίξεις πραγματοποιήθηκαν τη χρονική περίοδο Ιούνιος - Σεπτέμβριος. Όμως, από το 2013 και μετά παρατηρείται μία μεγάλη αύξηση στους μη καλοκαιρινούς μήνες, ενώ πραγματοποιήθηκαν για πρώτη φορά αφίξεις τους μήνες Φεβρουάριο, Μάρτιο, Νοέμβριο και Δεκέμβριο. Το 2013 οι πρώτες πτήσεις ξεκίνησαν στις 9 και 10 Μαρτίου από Στοκχόλμη και Μόναχο, αντίστοιχα, με την πλειονότητα των επιβατών σε αυτές τις πτήσεις να είναι παίκτες του γκολφ για τα γήπεδα της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (Ελευθερία, 2013). Τα επόμενα έτη οι πρώτες πτήσεις ξεκίνησαν τον Φεβρουάριο (στα τέλη του μήνα), επιμηκύνοντας έτσι την τουριστική περίοδο. Γενικά, οι διεθνείς πτήσεις στους μη καλοκαιρινούς μήνες δρομολογούνται στη Μεσσηνία για να καλύψουν κυρίως τις ανάγκες ζήτησης για τουρισμό γκολφ⁵⁷.

Εξετάζοντας τη χώρα προέλευσης στην ίδια κατηγορία πτήσεως (Πίνακας 6.16) βλέπουμε ότι το αεροδρόμιο Καλαμάτας υποδέχεται σταδιακά νέες αγορές. Σε όλα τα έτη οι περισσότεροι επισκέπτες προέρχονται με διαφορά από την Αγγλία, με εξαίρεση

⁵⁷ Η μεγάλη κίνηση κατά τους μήνες Οκτώβριο - Δεκέμβριο του 2014 οφείλεται, ως επί το πλείστον, στο μεγάλο ενδοεταιρικό πρόγραμμα που πραγματοποίησε η Volkswagen στη Μεσσηνία και στις εγκαταστάσεις της Costa Navarino (βλέπε υποσημείωση 56).

Πίνακας 6.16 Κατανομή αφίξεων επιβατών από τακτικές πτήσεις εξωτερικού και τσάρτερ ανά χώρα προέλευσης κατά τα έτη 2010–2017

Χώρα προέλευσης	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Αγγλία	17.429	14.953	15.374	15.505	28.182	33.465	40.558	37.745
Γερμανία	4.090	5.055	2.702	6.541	30.188	15.307	17.981	22.979
Ολλανδία	6.070	5.184	4.170	3.809	4.599	4.067	4.787	7.440
Τσεχία	1.448	1.444	1.277	1.294	2.058	2.414	1.615	2.394
Ρωσία	–	1.692	3.448	7.603	4.864	2.044	1.485	3.770
Νορβηγία	–	2.639	2.416	2.126	2.623	2.581	2.457	2.864
Αυστρία	–	–	1.734	6.092	9.239	7.573	7.506	6.898
Σουηδία	–	–	2.155	5.342	3.095	3.053	4.156	3.489
Ιταλία	–	–	–	7.406	6.012	4.114	3.540	5.322
Ουκρανία	–	–	–	1.748	726	–	–	–
Γαλλία	–	–	–	–	3.304	4.872	11.226	16.434
Πολωνία	–	–	–	–	8.323	5.095	5.576	3.089
Σλοβακία	–	–	–	–	998	554	543	645
Δανία	–	–	–	–	–	–	5.887	6.400
Ισραήλ	–	–	–	–	–	–	1.061	1.348
Σλοβενία	–	–	–	–	–	–	149	–
Κύπρος	–	–	–	–	–	–	–	1.070
Άλλης προέλευσης / Λοιπά	4.531	–	193	619	5.187	1.722	–	–
Σύνολο	33.568	30.967	33.469	58.085	109.398	86.861	108.527¹	121.887¹

¹Το σύνολο δεν είναι ίσο με το αντίστοιχο του Πίνακα 6.15, ίσως επειδή στις χώρες προέλευσης προστέθηκαν και επιβάτες από τις κατηγορίες πτήσεων III και IV.

Πηγή: Στατιστική αεροπορικής κίνησης Κρατικού Αερολιμένα Καλαμάτας, Χαραλαμπόπουλος (2014).

το 2014 όπου την πρώτη θέση καταλαμβάνουν οι Γερμανοί επισκέπτες⁵⁸. Η μοναδική χώρα που παρουσιάζει συνεχή ανοδική τάση είναι η Γαλλία, ενώ οι επισκέπτες από τη Δανία και το Ισραήλ αυξήθηκαν το 2017 σε σχέση με το προηγούμενο έτος.

Εν κατακλείδι, η επιβατική κίνηση του αεροδρομίου αυξήθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Η λειτουργία του συμβάλει καθοριστικά στην τουριστική ανάπτυξη του νομού. Παράλληλα, ο Κρατικός Αερολιμένας Καλαμάτας μπορεί να μετατραπεί σε πύλη εισόδου και γέφυρα τουριστικής ανάπτυξης για όλη την Περιφέρεια Πελοποννήσου, καθώς είναι το μοναδικό ενεργό πολιτικό αεροδρόμιο σε αυτή και συνδέεται άμεσα με τον αυτοκινητόδρομο Κόρινθος-Τρίπολη-Καλαμάτα. Ωστόσο, είναι επιτακτική ανάγκη η βελτίωση των υποδομών του, όπως για παράδειγμα η επέκταση του κτηρίου του αεροσταθμού και του χώρου στάθμευσης των αεροπλάνων, ώστε να ανταποκριθεί στην ολοένα και αυξανόμενη ζήτηση που παρουσιάζεται.

⁵⁸ Αυτό οφείλεται και στο μεγάλο ενδοεταιρικό πρόγραμμα που πραγματοποίησε η Volkswagen εκείνο το έτος (βλέπε υποσημείωση 56).

6.5 Αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και επιβατών

Η ΠΕ Μεσσηνίας διαθέτει πέντε λιμάνια (Καλαμάτας, Πύλου, Κυπαρισσίας, Μεθώνης, Κορώνης). Όμως, από τα παραπάνω λιμάνια μόνο εκείνα της Καλαμάτας και της Πύλου ενδείκνυνται για υποδοχή κρουαζιερόπλοιων. Από τον Πίνακα 6.17 βλέπουμε ότι κατά τα έτη 2010–2017 οι αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και επιβατών στο λιμάνι της Καλαμάτας παρουσίασαν αύξηση, με εξαίρεση το 2013, 2016 και 2017. Αντίθετα, στο λιμάνι της Πύλου οι αντίστοιχες αφίξεις αυξομειώνονταν κατά τη διάρκεια της παραπάνω περιόδου. Μέχρι το 2013, το λιμάνι αυτό υποδεχόταν κάθε έτος περισσότερα κρουαζιερόπλοια. Ωστόσο, τα κρουαζιερόπλοια που επισκέπτονταν το λιμάνι της Καλαμάτας μετέφεραν κατά μέσο όρο πιο πολλούς επιβάτες (εκτός από το 2013). Συνολικά για τον νομό, οι αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και επιβατών κινήθηκαν αυξητικά, με εξαίρεση τρεις χρονιές (2013, 2016 και 2017). Κατά μέσο όρο ένα κρουαζιερόπλοιο μετέφερε από 277 μέχρι 848 επισκέπτες.

Πίνακας 6.17 Αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και επιβατών κατά τα έτη 2009–2017

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Λιμάνι Καλαμάτας									
Κρουαζιερόπλοια	2	2	7	10	6	16	31	25	9
Επιβάτες	871	1.875	4.966	12.595	1.128	9.161	28.117	24.384	8.526
Μεταβολή (%) στους επιβάτες	–	115,27	164,85	153,62	-91,04	712,14	206,92	-13,28	-65,03
Μέσος όρος επιβατών ανά κρουαζιερόπλοιο	435,5	937,5	709,42	1.259,5	188	572,56	907	975,36	947,33
Λιμάνι Πύλου									
Κρουαζιερόπλοια	12	12	19	18	13	9	11	5	9
Επιβάτες	3.178	4.361	4.297	5.028	4.133	1.435	3.080	1.060	1.601
Μεταβολή (%) στους επιβάτες	–	37,22	-1,47	17,01	-17,80	-65,28	114,63	-65,58	51,04
Μέσος όρος επιβατών ανά κρουαζιερόπλοιο	264,83	363,42	226,16	279,33	317,92	159,44	280	212	177,89
Σύνολο									
Κρουαζιερόπλοια	14	14	26	28	19	25	42	30	15
Επιβάτες	4.049	6.236	9.263	17.623	5.261	10.596	31.197	25.444	10.127
Μεταβολή (%) στους επιβάτες	–	54,01	48,54	90,25	-70,15	101,41	194,42	-18,44	-60,20
Μέσος όρος επιβατών ανά κρουαζιερόπλοιο	289,21	445,43	356,27	629,39	276,89	423,84	742,79	848,13	675,13

Πηγή: Κεντρικό Λιμεναρχείο Καλαμάτας, Λιμεναρχείο Πύλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μία σύντομη παρουσίαση των ΕΕΜΤ (εκτός του αθλητικού) που αναπτύσσονται στην ΠΕ Μεσσηνίας, σύμφωνα με το Γραφείο Υποδοχής Συνεδρίων, Επισκεπτών & Θεματικού Τουρισμού Μεσσηνίας⁵⁹. Συγκεκριμένα, για κάθε μία μορφή αναφέρονται οι υποδομές, οι πόροι και τα θέλγητρα που διαθέτει ο νομός, σε ποιες περιοχές λαμβάνει χώρα, κατά πόσο μπορεί να θεωρηθεί ανεπτυγμένη, οι ενέργειες που κάνουν οι ενδιαφερόμενοι φορείς για την περαιτέρω ανάπτυξή της, κλπ. Οι μορφές τουρισμού που αναπτύσσονται στο νομό, αλλά συμπεριλαμβάνονται στον αθλητικό τουρισμό (τουρισμός γκολφ, τουρισμός θαλάσσιων αθλημάτων, ορειβατικός τουρισμός), εξετάζονται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 9.

7.1 Συνεδριακός τουρισμός

Ο συνεδριακός τουρισμός (congress / convention tourism) περιλαμβάνει κάθε είδους οργανωμένες εκδηλώσεις (συνέδριο, διάσκεψη, ημερίδα, φόρουμ, συμπόσιο, κλπ.) σε οποιοδήποτε γεωγραφικό επίπεδο (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, διεθνές), όπου οι συμμετέχοντες (σύνεδροι, ομιλητές) έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν και τουριστική δραστηριότητα. Θεωρείται σε παγκόσμιο επίπεδο ως μία από τις πλέον προσοδοφόρες μορφές τουρισμού. Οι συμμετέχοντες είναι κυρίως άτομα υψηλού μορφωτικού επιπέδου (π.χ. επιστήμονες, υψηλόβαθμα στελέχη επιχειρήσεων), οι οποίοι κατά τη διάρκεια της παραμονής τους έχουν τη δυνατότητα να δαπανήσουν αρκετά χρήματα. Λόγω της περιορισμένης χρονικής διάρκειας που έχουν τα συνέδρια (δύο έως τέσσερις μέρες), συνδυάζεται συνήθως με κάποια άλλη ΕΕΜΤ (Λαγός, 2018).

Η ανάπτυξη του απαιτεί την κατασκευή ειδικών τουριστικών υποδομών, και πιο συγκεκριμένα συνεδριακών κέντρων ή τουλάχιστον συνεδριακών χώρων. Ο νομός διαθέτει δύο συνεδριακά κέντρα και 13 συνεδριακούς χώρους (βλέπε Ενότητα 6.2.1 για τα χαρακτηριστικά τους). Τα συνεδριακά κέντρα βρίσκονται α) στο ξενοδοχείο 'Elite Blue Center' στην πόλη της Καλαμάτας και β) στο τμήμα Ρωμανού της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, το οποίο διαθέτει, επίσης, εκθεσιακούς χώρους και χώρους πολιτιστικών

⁵⁹ Το γραφείο αυτό ιδρύθηκε από το Επιμελητήριο Μεσσηνίας και φιλοδοξεί να διαδραματίσει το ρόλο ενός τοπικού CVB (δηλαδή ενός Γραφείου Συνεδρίων και Επισκεπτών κατά τα διεθνή πρότυπα), ενώ ταυτόχρονα θα αποτελεί όργανο συστηματικής προώθησης όλων των θεματικών μορφών τουρισμού, που είναι δυνατόν να αναπτυχθούν στη Μεσσηνία (www.discovermessinia.gr).

και τουριστικών εκδηλώσεων. Οι συνεδριακοί χώροι βρίσκονται εντός (10) ή εκτός (3) ξενοδοχείων, και οι αίθουσες που διαθέτουν είναι μικρού μεγέθους (έως 400 σύνεδροι), εκτός από μία (760 σύνεδροι μέγιστη χωρητικότητα). Συνολικά, στην πόλη της Καλαμάτας και γύρω από αυτή υπάρχουν 10 συνεδριακοί χώροι, στο Καλό Νερό (Δήμος Τριφυλίας) δύο, και ένας στην Πύλο.

Το Γραφείο Υποδοχής Συνεδρίων, Επισκεπτών & Θεματικού Τουρισμού Μεσσηνίας που έχει ιδρυθεί από το Επιμελητήριο του νομού α) προωθεί τη Μεσσηνία ως προορισμό επαγγελματικού τουρισμού⁶⁰, β) παρέχει εξειδικευμένη πληροφόρηση σε όλους τους επαγγελματίες που οργανώνουν συνέδρια, εκδηλώσεις, κ.α. για τις δυνατότητες υποδοχής επαγγελματικού τουρισμού στο νομό και γ) φέρνει σε επαφή τη ζήτηση επαγγελματικού τουρισμού κάθε μορφής με όλες τις τοπικές επιχειρήσεις που συνιστούν την αντίστοιχη προσφορά. Δυστυχώς, όμως, το γραφείο αυτό, όπως και η Ένωση Ξενοδόχων Μεσσηνίας, δεν κρατούν στατιστικά στοιχεία των συνεδρίων που πραγματοποιούνται και των συνέδρων που επισκέπτονται το νομό. Ωστόσο, δήλωσαν ότι τα περισσότερα και κυριότερα συνέδρια λαμβάνουν χώρα στην πόλη της Καλαμάτας (συγκεκριμένα στα ξενοδοχεία 'Elite Blue Center' και 'Classical e-Filoxenia Hotel') και στην ΠΟΤΑ Ρωμανού (Costa Navarino). Στο συνεδριακό κέντρο του 'Elite Blue Center' πραγματοποιήθηκαν 12 συνέδρια το 2013, σύμφωνα με την υπεύθυνη του τμήματος εκδηλώσεων του ξενοδοχείου. Ο μέσος όρος των συνέδρων ήταν περίπου 300 άτομα, ενώ τα περισσότερα ήταν επιστημονικά (π.χ. ιατρικά, μαθηματικά) και πανελλήνιας εμβέλειας. Αντίστοιχα, στον συνεδριακό χώρο του 'Classical e-Filoxenia Hotel' έγιναν πέντε συνέδρια (μ.ο. 300 σύνεδροι) με τα περισσότερα από αυτά να είναι επιστημονικά και πανελλήνια. Τέλος, σύμφωνα με στοιχεία της Costa Navarino, στο συνεδριακό της κέντρο έλαβαν χώρα το ίδιο έτος 32 διαφόρου τύπου συνεδριακές εκδηλώσεις, οι οποίες αντιστοιχούσαν σε 9.273 διανυκτερεύσεις στο ξενοδοχειακό της συγκρότημα. Μικρότερης κατηγορίας εκδηλώσεις (π.χ. ημερίδες, συναντήσεις) πραγματοποιούνται σε άλλα ξενοδοχεία της Καλαμάτας, αλλά και σε εκείνα στο Καλό Νερό, τα οποία διαθέτουν μικρότερης χωρητικότητας αίθουσες. Σε κάθε περίπτωση, οι συνεδριακές εκδηλώσεις στη Μεσσηνία γίνονται κυρίως τους μήνες Απρίλιο, Μάιο, Ιούνιο, Σεπτέμβρη και Οκτώβρη, δηλαδή στη χαμηλή ή μέση τουριστική περίοδο.

⁶⁰ Ο επαγγελματικός τουρισμός (business tourism) περιλαμβάνει το ατομικό επαγγελματικό ταξίδι, το ταξίδι κινήτρων, τον συνεδριακό τουρισμό, και τον εκθεσιακό τουρισμό (βλέπε Κοκκώση, Τσάρτα και Γκρίμπα, 2011). Αναφέρεται επίσης και ως MICE (Meetings, Incentives, Conventions, Exhibitions).

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο συνεδριακός τουρισμός έχει αναπτυχθεί αρκετά στην ΠΕ Μεσσηνίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης. Φυσικά, ηγετικό ρόλο στην ανάπτυξή του έχει διαδραματίσει η μεγάλη τουριστική επένδυση της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας με το μεγάλο αυτόνομο συνεδριακό κέντρο. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από τις 6 Οκτωβρίου έως τις 4 Δεκεμβρίου 2014 έφθασαν στη Μεσσηνία και στην Costa Navarino περίπου 20.000 στελέχη της Volkswagen, αλλά και αντιπρόσωποι από όλη την Ευρώπη, προκειμένου να γνωρίσουν από κοντά και να δοκιμάσουν τα νέα μοντέλα της γερμανικής αυτοκινητοβιομηχανίας, αλλά και να γίνει εκπαίδευση των στελεχών της στο συνεδριακό κέντρο. Επίσης, τον Οκτώβριο του 2015 η Περιφέρεια Πελοποννήσου διοργάνωσε στο ίδιο κέντρο το ετήσιο συνέδριο της ABTA (Association of British Travel Agents) στο οποίο συμμετείχαν περισσότερα από 500 μέλη της, σύμβουλοι επιχειρήσεων, αεροπορικές εταιρείες και κορυφικοί φορείς που διαμορφώνουν την τουριστική κίνηση και τις τάσεις της βρετανικής τουριστικής αγοράς. Η ολοκλήρωση του αυτοκινητόδρομου Κόρινθος-Τρίπολη-Καλαμάτα, που μείωσε τη χρονική διάρκεια της διαδρομής από την Αθήνα σε περίπου δύο ώρες, η δρομολόγηση περισσότερων πτήσεων στο αεροδρόμιο Καλαμάτας, καθώς και η ύπαρξη άλλων μορφών τουρισμού στο νομό που μπορούν να συνδυαστούν με τον συνεδριακό (π.χ. πολιτισμικός τουρισμός, τουρισμός γκολφ), αποτελούν εχέγγυα για την περαιτέρω ανάπτυξή του.

7.2 Τουρισμός υγείας

Ο τουρισμός υγείας (health tourism) διακρίνεται σε (Λαγός, 2018):

- Ιαματικό ή θερμαλιστικό τουρισμό (thermalism tourism), κυρίαρχο στοιχείο του οποίου είναι η χρήση ιαματικών πηγών και στόχος η πρόληψη, διατήρηση ή αποκατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας και ευεξίας των ατόμων.
- Ιατρικό τουρισμό (medical tourism), όπου βασικός σκοπός είναι η παροχή ιατρικής περίθαλψης από εξειδικευμένα ιατρικά κέντρα σε ημεδαπούς ή αλλοδαπούς τουρίστες που χρειάζονται εξειδικευμένη ιατρική αγωγή.
- Τουρισμό ευεξίας (wellness tourism), που αποτελείται από ένα σύνολο οργανωμένων και αλληλοσυμπληρούμενων δράσεων που έχουν στόχο την πρόληψη, τη διατήρηση ή την αποκατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας και ευεξίας των ατόμων.

Στην ΠΕ Μεσσηνίας δεν υπάρχουν ιαματικές πηγές και ως εκ τούτου αναπτύσσονται μόνο ο τουρισμός ευεξίας και ο ιατρικός τουρισμός.

Ο τουρισμός ευεξίας απαιτεί εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής. Όπως παρουσιάστηκε στην Ενότητα 6.2.3, στο νομό λειτουργεί ένα σύγχρονο κέντρο θαλασσοθεραπείας δυναμικότητας 200 ατόμων στο τμήμα Ρωμανού της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Εγκαταστάσεις spa λειτουργούν εντός 10 ξενοδοχείων (σε τρία στους Δήμους Καλαμάτας και Μεσσήνης, σε δύο στο Δήμο Τριφυλίας, και σε ένα στους Δήμους Πύλου-Νέστορος και Δυτικής Μάνης). Μερικές από τις παραπάνω υποδομές παραμένουν ανοικτές όλο το χρόνο και ικανοποιούν είτε το βασικό κίνητρο για ευεξία, είτε λειτουργούν συμπληρωματικά στις παρεχόμενες ξενοδοχειακές υπηρεσίες.

Όσον αφορά τον ιατρικό τουρισμό, η Μεσσηνία διαθέτει τρεις μονάδες. Η πρώτη είναι το Μεσογειακό Κέντρο Διακοπών Αιμοκάθαρσης «Μεσόγειος» που βρίσκεται λίγο έξω από τη Μεσσήνη. Το συγκεκριμένο κέντρο λειτουργεί από το Φεβρουάριο του 2009 και παρέχει αμιγώς υπηρεσίες αιμοκάθαρσης σε ασθενείς της ευρύτερης περιοχής, αλλά και επισκέπτες-αιμοκαθαρομένους, για όσο χρονικό διάστημα επιθυμούν. Το κέντρο μπορεί να εξυπηρετήσει συνολικά 160 ασθενείς και διαθέτει μηχανήματα καινούργιας τεχνολογίας που μπορούν να πραγματοποιήσουν όλες τις σύγχρονες θεραπείες αιμοκάθαρσης. Σύμφωνα με τον διευθυντή της μονάδας, κύριο Παρασκευόπουλο, κατά το έτος 2013 φιλοξενήθηκαν στο κέντρο 116 Έλληνες και αλλοδαποί τουρίστες. Η μέση διάρκεια παραμονής τους ήταν 28 ημέρες. Μαζί με αυτούς διανυκτέρευαν σε διάφορες περιοχές του νομού και οι συνοδοί τους (συνήθως μέλη της οικογένειάς τους), καθώς οι αιμοκαθαρομένοι είναι ΑμεΑ και σχεδόν ποτέ δε μετακινούνται μόνοι τους. Όμως, η ζήτηση συγκεντρώνεται κυρίως τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο, κάτι το οποίο οφείλεται στη σχετική νομοθεσία⁶¹.

Η δεύτερη μονάδα συνδυάζει θεραπεία με διακοπές και είναι το Πρότυπο Κέντρο Αποκατάστασης & Αποθεραπείας «Διάπλαση» που βρίσκεται στη Καλαμάτα. Το κέντρο λειτουργεί από το 2010 και είναι μία απόλυτα εξειδικευμένη κλινική η οποία αναλαμβάνει την μετανοσοκομειακή αποκατάσταση και αποθεραπεία ατόμων με κινητικά και λειτουργικά προβλήματα. Διαθέτει 107 υπερσύγχρονες κλίνες αποκατάστασης, αυτόνομη Μονάδα Αυξημένης Φροντίδας (ΜΑΦ) με 10 κλίνες υψηλών προδιαγραφών, και τμήματα ρομποτικής αποκατάστασης, φυσικοθεραπείας, θεραπευτικής ιππασίας, υδροθεραπείας, εργοθεραπείας, λογοθεραπείας, ψυχολογικής

⁶¹ Η νομοθεσία επιτρέπει στους Έλληνες αιμοκαθαρομένους να λαμβάνουν το επίδομα μετακίνησής τους κατά τη διάρκεια των διακοπών τους μόνο εάν τις πραγματοποιούν στο διάστημα 1/6 έως 30/9 καθ' εκάστου έτους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι μονάδες υγείας να υπερλειτουργούν κατά την καλοκαιρινή περίοδο και οι μετακινούμενοι ασθενείς να υποχρεώνονται να κάνουν διακοπές σε περίοδο υψηλού κόστους.

υποστήριξης, εργομετρικό, κοινωνικής υπηρεσίας, διαιτολογίας και διατροφής, και διαγνωστικών μονάδων. Το κέντρο συνεργάζεται και κανονίζει πακέτα διακοπών με τουριστικό γραφείο και ξενοδοχεία της Καλαμάτας. Συγκεκριμένα, για τον εξωτερικό ασθενή και την οικογένειά του κανονίζει τη διαμονή τους σε ξενοδοχείο με ειδικές εγκαταστάσεις ΑμεΑ και την καθημερινή μεταφορά του (με εξοπλισμένα ασθενοφόρα οχήματα του κέντρου) για τις θεραπείες. Για τον εσωτερικό ασθενή, αναλαμβάνει πλήρως την αποθεραπεία του, επιτρέποντας έτσι στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας να τον επισκέπτονται όποτε μπορούν. Δυστυχώς, όμως, από την γραμματειακή υποστήριξη διεύθυνσης της μονάδας δε δόθηκαν στοιχεία επισκεψιμότητας. Παρόλα αυτά τονίστηκε ότι αυτό το είδος ιατρικού τουρισμού βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο στη Μεσσηνία.

Τέλος, λίγο έξω από την πόλη της Καλαμάτας λειτουργεί από το καλοκαίρι του 2015 μία πρότυπη μονάδα φροντίδας ηλικιωμένων, ο Οίκος Φιλοξενίας «Παπαδοπούλειον». Πρόκειται για υπερσύγχρονη μονάδα με ξενοδοχειακές προδιαγραφές που παρέχει στα άτομα τρίτης ηλικίας τη δυνατότητα διαμονής για μικρή ή μεγάλη διάρκεια, συνδυάζοντας ιατρική επίβλεψη, νοσηλευτική φροντίδα και προγράμματα θεραπειών. Επίσης, μπορούν να κοινωνικοποιούνται μέσω της συμμετοχής τους σε ψυχαγωγικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές δραστηριότητες, εντός ή εκτός της μονάδας. Αξίζει να αναφερθεί, ακόμα, ότι υπάρχει η δυνατότητα φιλοξενίας αιμοκαθαρομένων και της μεταφοράς τους προς / από το κέντρο «Μεσόγειος» που αναφέρθηκε παραπάνω. Από το Τμήμα Μάρκετινγκ δε δόθηκαν στοιχεία επισκεψιμότητας, ωστόσο απαντήθηκε κατηγορηματικά ότι ο ιατρικός τουρισμός δεν είναι ανεπτυγμένος. Επιπρόσθετα, υπάρχει εποχικότητα στη διαμονή των φιλοξενουμένων, η οποία συμπίπτει με την καλοκαιρινή και τις εορταστικές περιόδους (Χριστούγεννα, Πάσχα) όταν και οι οικογένειες εμπιστεύονται τους ηλικιωμένους γονείς τους στον οίκο φιλοξενίας προκειμένου να μπορέσουν να φύγουν για διακοπές. Στην καλοκαιρινή περίοδο, η διαμονή ποικίλει από μία εβδομάδα έως ένα μήνα.

Συνοψίζοντας, δύο από τις τρεις κατηγορίες τουρισμού υγείας αναπτύσσονται στο νομό. Στον τουρισμό ευεξίας είναι πολύ δύσκολο να προκύψουν στοιχεία επισκεψιμότητας, καθώς όσα ξενοδοχεία διαθέτουν σύστημα κρατήσεων καταχωρούν εισιτήρια για σχετικές υπηρεσίες και όχι αριθμό ατόμων. Το σίγουρο, πάντως, είναι ότι ο νομός δεν έχει καταφέρει ακόμα να καταστεί προορισμός σε αυτή την κατηγορία. Οι περισσότερες εγκαταστάσεις spa είναι μικρής δυναμικότητας και λειτουργούν περισσότερο συμπληρωματικά προς τις υπόλοιπες ξενοδοχειακές υπηρεσίες. Εξαίρεση αποτελεί το

σύγχρονο κέντρο θαλασσοθεραπείας στην ΠΟΤΑ Ρωμανού. Όσον αφορά τον ιατρικό τουρισμό, οι αποκρινόμενοι στις τρεις μονάδες υποστήριξαν ότι δεν είναι ακόμα ανεπτυγμένος στη Μεσσηνία, όπως άλλωστε συμβαίνει και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Ο νομός μπορεί να διαθέτει τις απαραίτητες υποδομές (μονάδες υγείας και φιλοξενίας, αεροδρόμιο), ωστόσο η ανάπτυξή του προϋποθέτει και ενέργειες σε κεντρικό επίπεδο, όπως αλλαγή νομικού πλαισίου, πιστοποίηση ιατρικών υπηρεσιών, ενιαία εθνική στρατηγική, και έντονη δραστηριοποίηση του ΕΟΤ επί του θέματος.

7.3 Θαλάσσιος τουρισμός

Ο θαλάσσιος τουρισμός (marine tourism) περιλαμβάνει εκείνους τους τουρίστες που αποφασίζουν να περάσουν τον περισσότερο ή και όλο το χρόνο των διακοπών τους «εν πλω», επιλέγοντας ως μέσο μετακίνησης και ως τόπο διαμονής και ψυχαγωγίας τους ένα πλοίο, που τους προσφέρει ένα προκαθορισμένο πρόγραμμα θαλάσσιας περιήγησης, ή ένα σκάφος, στο οποίο μπορούν να συναποφασίσουν για το πρόγραμμα της θαλάσσιας περιήγησης που θα εκτελεστεί (Λαγός, 2018). Υπό αυτόν τον ορισμό, τα κύρια προϊόντα ή τύποι θαλάσσιου τουρισμού είναι ο τουρισμός κρουαζιέρας (cruise tourism) και ο τουρισμός γιότινγκ και ιστιοπλοΐας (yachting tourism), που αποτελούν ταυτόχρονα και ξεχωριστές μορφές τουρισμού⁶² (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

Όπως είδαμε στην Ενότητα 6.5, οι συνολικές αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και επιβατών στα λιμάνια της Καλαμάτας και της Πύλου αυξάνονταν κάθε έτος κατά την περίοδο 2010–2017, με εξαίρεση το 2013, 2016 και 2017 (βλέπε Πίνακα 6.17). Κατά μέσο όρο ένα κρουαζιερόπλοιο μετέφερε από 277 έως 848 επισκέπτες. Μολονότι ο τουρισμός κρουαζιέρας παρουσιάζει αυξητικές τάσεις στο νομό, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι ανεπτυγμένος σε μεγάλο βαθμό (όπως συμβαίνει για παράδειγμα στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους). Οι Δήμοι Καλαμάτας και Πύλου-Νέστορος, στην προσπάθειά τους να συμβάλουν στη στήριξη και ενίσχυσή του, θεωρούν απαραίτητη τη λήψη συγκεκριμένων πρωτοβουλιών για τη διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου επιχειρησιακού σχεδιασμού. Στόχος αυτού θα είναι η καθιέρωση των αντίστοιχων λιμανιών τους σε σημαντικούς προορισμούς κρουαζιέρας, προσφέροντας παράλληλα ποιοτικές υπηρεσίες (Δήμος Καλαμάτας, 2012α; Δήμος Πύλου-Νέστορος, 2013α).

⁶² Τύπος θαλάσσιου τουρισμού και ξεχωριστή μορφή θεωρείται και ο τουρισμός θαλάσσιων σπορ (marine / sea sports tourism). Οι δραστηριότητες αυτής της κατηγορίας που αναπτύσσονται στη Μεσσηνία περιλαμβάνονται και περιγράφονται στον αθλητικό τουρισμό (Κεφάλαιο 9).

Ειδικά για το λιμάνι της Καλαμάτας, προβλέπεται σε μελέτη προγραμματικού σχεδίου η δημιουργία επιβατικού σταθμού στην αποθήκη του Λιμενικού Ταμείου για τα κρουαζιερόπλοια, που θα περιλαμβάνει – μεταξύ άλλων – περίπτερα εκθέσεων και εμπορικά καταστήματα. Το ίδιο λιμάνι, επιπρόσθετα, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ως λιμένας εκκίνησης κρουαζιέρας (home port), δημιουργώντας έτσι μεγαλύτερα οφέλη στην τοπική οικονομία⁶³. Η πόλη της Καλαμάτας διαθέτει διεθνές αεροδρόμιο και τις απαραίτητες ξενοδοχειακές υποδομές, τόσο σε ποσότητα (2.207 κλίνες μαζί με τα προάστια της), όσο και σε ποιότητα (ένα ξενοδοχείο πέντε αστέρων και εννέα τεσσάρων), για να υποστηρίξει μία τέτοια τουριστική δραστηριότητα.

Η ανάπτυξη του τουρισμού γιότινγκ και ιστιοπλοΐας επιτυγχάνεται μέσω της κατασκευής ειδικών τουριστικών λιμένων (μαρινών), οι οποίοι δεν αποτελούν μόνο χώρο φύλαξης και ασφαλούς παραμονής των σκαφών αναψυχής, αλλά ταυτόχρονα παρέχουν ολοκληρωμένες υπηρεσίες μέσω των υποδομών που διαθέτουν. Ο νομός διαθέτει δύο μαρίνες: μία στην Καλαμάτα χωρητικότητας 250 θέσεων και μία στην Πύλο 190 θέσεων. Η μαρίνα της Καλαμάτας είναι οργανωμένη (βλέπε Ενότητα 6.2.4 για τις υποδομές και υπηρεσίες που παρέχει) και έχει το πλεονέκτημα ότι βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το κέντρο της πόλης και σε σχετικά κοντινή από το αεροδρόμιο. Υπολογίζεται ότι σε ετήσια βάση επισκέπτονται την πόλη μέσω της μαρίνας περίπου 5.000 επισκέπτες (Ελευθερία, 2012). Η μαρίνα της Πύλου (και τμήμα του λιμένα), αντίθετα, βρίσκεται σε διαδικασία ιδιωτικοποίησης από το ΤΑΙΠΕΔ, όπου σύμφωνα με το νέο Γενικό Προγραμματικό Σχέδιο θα έχει δυνατότητα ελλιμενισμού 129 σκαφών μήκους 8–30 μέτρων. Στην ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού συμβάλλουν επίσης τα μικρά λιμάνια και αλιευτικά καταφύγια του νομού. Δυστυχώς, όμως, λόγω ακραίων καιρικών συνθηκών, ορισμένα από αυτά έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές. Η Περιφέρεια Πελοποννήσου έχει προχωρήσει κατά καιρούς σε εργασίες ενίσχυσης και εκβάθυνσης (π.χ. στη Φοινικούντα, στη Μαραθόπολη, στο Πεταλίδι, στον Άγιο Νικόλαο). Επίσης, στα Επιχειρησιακά Προγράμματα των δήμων προβλέπεται η βελτίωση των υποδομών και ο εκσυγχρονισμός του εξοπλισμού στο αλιευτικό καταφύγιο του Άγιου Ανδρέα από το Δήμο Μεσσήνης, η συντήρηση των λιμενικών εγκαταστάσεων στη Μεθώνη από το Δήμο Πύλου-Νέστορος, οι εργασίες επισκευής του αλιευτικού καταφυγίου Μαραθόπολης από το Δήμο Τριφυλίας, και η βελτίωση αλιευτικών καταφυγίων από το Δήμο Δυτικής Μάνης.

⁶³ Η μέση δαπάνη ανά επιβάτη στο λιμάνι εκκίνησης είναι πολύ μεγαλύτερη από εκείνη στο λιμάνι διέλευσης.

Σε αντίθεση με τον τουρισμό κρουαζιέρας, δεν μπορούν να προκύψουν αξιόπιστα δεδομένα επισκεψιμότητας στην περίπτωση του τουρισμού γιότινγκ και ιστιοπλοΐας, καθώς η δραστηριότητα αυτή αναπτύσσεται όχι μόνο οργανωμένα (από εξειδικευμένες επιχειρήσεις, τουριστικά γραφεία, τουριστικά θέρετρα), αλλά και αυτόνομα (από ιδιοκτήτες σκαφών). Αδιαμφισβήτητα, η έλλειψη (μέχρι στιγμής) κατάλληλου σχεδιασμού και αξιόλογων υποδομών (με εξαίρεση τη μαρίνα της Καλαμάτας) δεν έχουν επιτρέψει να αναπτυχθεί στο μέτρο του δυνατού. Και οι δύο τύποι θαλάσσιου τουρισμού έχουν δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης, δεδομένου της γεωγραφικής θέσης του νομού (ενδιάμεσος σταθμός προς / από τα νησιά του Ιονίου και την Ιταλία, διάπλους Πελοποννήσου), της μεγάλης ακτογραμμής, και του κατάλληλου κλίματος που ευνοεί τον πλου ενός σκάφους.

7.4 Πολιτισμικός τουρισμός

Ο πολιτισμικός τουρισμός (cultural tourism) «αναφέρεται σε τουριστικά ταξίδια τα οποία έχουν ως κυρίαρχα κίνητρα διαφορετικές δραστηριότητες και εμπειρίες σχετικές με τον πολιτισμό, όπως συμμετοχή σε φεστιβάλ και πολιτιστικές εκδηλώσεις, γνωριμία με την ιστορία και την παράδοση τόπων και χωρών, επίσκεψη σε περιοχές με παραδοσιακά δομημένο περιβάλλον, επίσκεψη σε πολιτιστικά μνημεία και μουσεία, γνωριμία με τα τοπικά ήθη και έθιμα καθώς και την τοπική γαστρονομία» (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011, σελ. 196). Οι πολιτιστικοί τουρίστες είναι άτομα με υψηλό μορφωτικό-εκπαιδευτικό επίπεδο, προέρχονται από τα μεσαία και υψηλότερα κοινωνικά στρώματα, συνδέονται, συνήθως, επαγγελματικά με τον πολιτισμό, και αποτελούνται κυρίως από άτομα μεσαίων ή μεγαλύτερων ηλικιών (Αποστολόπουλος και Σδράλη, 2009). Η ζήτηση εκδηλώνεται καθόλη τη διάρκεια του έτους, όταν όμως αποτελεί συμπληρωματική δραστηριότητα άλλων μορφών τουρισμού (π.χ. τουρισμός διακοπών), τότε ακολουθεί τη δική τους εποχικότητα.

Ο νομός Μεσσηνίας διαθέτει αξιόλογο πολιτισμικό πλούτο, όπως σημαντικούς αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους, ενδιαφέροντα μουσεία, παραδοσιακούς οικισμούς και διατηρητέα κτήρια, αρκετές πολιτιστικές εκδηλώσεις, και γνωστά μοναστήρια-μονές και βυζαντινούς ναούς⁶⁴ (βλέπε αναλυτικότερα στην Ενότητα 5.10). Θέληγτρα όπως η Αρχαία Μεσσήνη, το μυκηναϊκό ανάκτορο του Νέστορος, τα

⁶⁴ Τα μοναστήρια-μονές και οι βυζαντινοί ναοί που διαθέτει ο νομός συμβάλλουν στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού, που παρουσιάζεται ξεχωριστά στην Ενότητα 7.7. Επίσης, η γαστρονομία περιλαμβάνεται στον αγροτικό τουρισμό (Ενότητα 7.5).

κάστρα της Μεσσηνίας, ο όρμος του Ναυαρίνου και τα πυργόσπιτα της Μάνης προσελκύουν πολλούς επισκέπτες. Τα θέλγητρα αυτά, μάλιστα, χρησιμοποιούνται συχνά ως εικόνες στην τουριστική προβολή όχι μόνο του νομού, αλλά και της Περιφέρειας Πελοποννήσου.

Ωστόσο, η ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού, ως ξεχωριστής μορφής τουρισμού, δεν είναι ανάλογη του πολιτισμικού πλούτου που διαθέτει η περιοχή. Οι επισκέψεις σε θέλγητρα πολιτισμικού ενδιαφέροντος πραγματοποιούνται κυρίως την περίοδο αιχμής (καλοκαιρινούς μήνες), από τουρίστες που συνδυάζουν στις κύριες διακοπές τους τις επισκέψεις αυτές, και σε μικρότερο βαθμό τους υπόλοιπους μήνες του έτους⁶⁵. Θα μπορούσαμε να πούμε, επομένως, ότι ο πολιτισμικός τουρισμός στη Μεσσηνία αποτελεί, στο μεγαλύτερο μέρος του, ένα συμπληρωματικό προϊόν του τουρισμού διακοπών ακολουθώντας την εποχικότητα του δεύτερου.

Οι περισσότεροι δήμοι του νομού αναγνωρίζουν στον Στρατηγικό Σχεδιασμό των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων τους τη σημασία του πολιτισμικού τουρισμού για την περιοχή τους. Όλοι οι δήμοι, πάντως, προγραμματίζουν δράσεις και ενέργειες οι οποίες, πέρα από τη συμμετοχή των πολιτών τους σε πολιτιστικές δραστηριότητες, μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξή του. Οι δράσεις - ενέργειες αφορούν α) τη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, β) την επισκευή - συντήρηση μνημείων, κτηρίων και εγκαταστάσεων, γ) την κατασκευή νέων πολιτιστικών υποδομών, δ) την ανάδειξη και προβολή αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων, ε) την τεκμηρίωση και προβολή της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, και στ) την αξιοποίηση νέων τεχνολογιών ξενάγησης στα μνημεία.

7.5 Αγροτικός τουρισμός

Στον αγροτικό τουρισμό ή αγροτουρισμό (agrotourism), οι τουρίστες «διαμένουν είτε σε ξενοδοχειακό κατάλυμα στην αγροτική περιοχή είτε σε ένα αγρόκτημα ή αγροτικό κατάλυμα (φάρμα ή ράντζο), μαζί ή σε διαφορετικό χώρο από τη γεωργική οικογένεια, παρατηρούν τις αγροτικές δραστηριότητες, τρέφονται με τα ίδια φαγητά και συχνά συμμετέχουν στις αγροτικές εργασίες» (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011, σελ. 136). Το ελληνικό πρότυπο αγροτουρισμού που έχει διαμορφωθεί διαφέρει από το κεντροευρωπαϊκό μοντέλο. Στην Ελλάδα υπάρχει σαφής διαχωρισμός του τύπου διανυκτέρευσης από τον τόπο γεωργικής ή κτηνοτροφικής παραγωγικής δραστηριότητας,

⁶⁵ Επισκέψεις από σχολεία κατά τη διάρκεια του έτους εντάσσονται καλύτερα στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού τουρισμού.

σε αντίθεση με τις χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης όπου τα αγροκτήματα (φάρμες ή ράντζα) λειτουργούν ως αυτόνομα αγροτικά συγκροτήματα που συνδυάζουν κατοικία και παραγωγική δραστηριότητα. Οι τουρίστες (και κυρίως οι Έλληνες) ενδιαφέρονται περισσότερο να γίνουν ενεργά μέλη της αγροτικής κοινωνίας και να ενσωματωθούν στον κοινωνικό ιστό της (μέσω της γνωριμίας με ντόπιους κατοίκους, της συμμετοχής σε παραδοσιακές γιορτές και πανηγύρεις, της μάθησης του τρόπου προετοιμασίας του φαγητού και της δοκιμής της τοπικής κουζίνας), και όχι τόσο πολύ να συμμετάσχουν ενεργά σε αγροτικές / κτηνοτροφικές παραγωγικές δραστηριότητες (Βενετσανοπούλου, 2006).

Η Μεσσηνία διαθέτει εκτεταμένο ελαιώνα και πολλές άλλες σημαντικές καλλιέργειες (π.χ. σύκα, σταφίδα, κηπευτικά, εσπεριδοειδή). Ο τουρίστας έχει τη δυνατότητα να επισκεφθεί αγροτικούς οικισμούς και να συμμετάσχει σε αγροτουριστικές δραστηριότητες, όπως στο μάζεμα της ελιάς και τη μεταφορά σε κάποιο ελαιοτριβείο, στη διαδικασία του τρύγου και του πατήματος των σταφυλιών, και στη συγκομιδή ξερών σύκων. Επίσης, στο νομό πραγματοποιούνται, κυρίως το καλοκαίρι, αρκετές γιορτές τοπικών προϊόντων, όπως της βρώσιμης ελιάς (στο Τρίκορφο), του σύκου (στο Πολύλοφο ΔΕ Ανδρούσας), του καρπουζιού (στον Αγρίλη ΔΕ Φιλιατρών), της αγκινάρας (στη Μικρομάνη ΔΕ Θουρίας), του κρασιού (στη Χώρα Τριφυλίας, στο Περδικονέρι ΔΕ Κυπαρισσίας και στο Πετρίτσι ΔΕ Βουφράδος), του βακαλάου (στη Σπηλιά ΔΕ Κυπαρισσίας), της μπάμιας (στους Αρμενιούς ΔΕ Κυπαρισσίας), της τομάτας και του κρεμμυδιού (στη Μεταμόρφωση ΔΕ Παπαφλέσσα), της ρίγανης (στο Στασιό ΔΕ Κυπαρισσίας) και της χυλοπίτας - τραχανά (στο Σιδηρόκαστρο ΔΕ Αυλώνας). Σημειώνεται, ακόμα, ότι κάποια τουριστικά γραφεία της περιοχής, καθώς και το τουριστικό θέρετρο Costa Navarino, διοργανώνουν επισκέψεις σε τοπικά ελαιοτριβεία και οινοποιεία. Η Costa Navarino, επιπρόσθετα, διοργανώνει επισκέψεις σε αγροτικές οικογένειες που χρησιμοποιούν τοπικές συνταγές και παρασκευάζουν τοπικά προϊόντα.

Ωστόσο, παρά τον αγροτικό της χαρακτήρα και τις σχετικές δραστηριότητες με τις οποίες δύναται να ασχοληθεί ένας επισκέπτης, ο αγροτουρισμός στη Μεσσηνία δεν είναι ακόμα ανεπτυγμένος. Σύμφωνα με την κυρία Μπαλιτσάρη, συνιδρύτρια του ελληνικού δικτύου επιλεγμένων παραδοσιακών και αγροτουριστικών καταλυμάτων 'Guest Inn'⁶⁶, παρότι δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία στη χώρα μας όσον αφορά

⁶⁶ Το δίκτυο 'Guest Inn' είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Αγροτουρισμού 'EuroGites'. Περιλαμβάνει στην Ελλάδα περισσότερα από 220 μέλη. Στη Μεσσηνία αριθμεί πέντε καταλύματα - μέλη (www.guestinn.gr).

τον αγροτουρισμό, μπορούμε να πούμε ότι βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο στη Μεσσηνία (όπως και σε πολλές άλλες περιοχές της χώρας), τόσο από πλευράς ζήτησης, όσο και από τη μεριά της προσφοράς.

Σημαντικές προσπάθειες για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού καταβάλλονται από την Αναπτυξιακή Μεσσηνίας - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ. Σύμφωνα με τον κύριο Σπαρτιάνο, υπάλληλο της εταιρείας, στην προγραμματική περίοδο 2007–2013 υλοποιήθηκαν διαμέσου αυτής στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας «Αλέξανδρος Μπαλτατζής» 28 αιτήσεις για ίδρυση, επέκταση ή εκσυγχρονισμό καταλυμάτων (μικρής δυναμικότητας) και εστίασης στον Άξονα Προτεραιότητας 3: «Ποιότητα ζωής στις αγροτικές περιοχές και διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας» και 11 αντίστοιχες αιτήσεις στον Άξονα Προτεραιότητας 4: «Εφαρμογή της προσέγγισης Leader». Στον Άξονα 4, μάλιστα, η Αναπτυξιακή Μεσσηνίας συμμετείχε ως Ομάδα Τοπικής Δράσης.

Ο αγροτουρισμός, ακόμα, έχει μεγάλο βαθμό συνάφειας με τη γαστρονομία και τον γαστρονομικό τουρισμό. Η Κορώνη του Δήμου Πύλου-Νέστορος έχει επιλεγεί από την Ελλάδα ως Εμβληματική Κοινότητα της Μεσογειακής Διατροφής⁶⁷. Επιλέχτηκε επειδή συνδυάζει αρμονικά το τρίπτυχο τοπικά προϊόντα διατροφής - παράδοση - ιστορία. Συγκεκριμένα, είναι μία περιοχή πλούσια σε αγροτικά προϊόντα (βρώσιμες ελιές, κρασί, σταφίδες, μεγάλη ποικιλία χορταρικών, βοτάνων και αρωματικών φυτών) με κυρίαρχο το εξαιρετικής ποιότητας ελαιόλαδο και την κορωνέικη ελιά που φύεται σε όλο το δήμο (και όχι μόνο). Αυτά συνδυάζονται με τον παραδοσιακό τρόπο καλλιέργειας, την πίστη στα ήθη και έθιμα, και τον παραδοσιακό τρόπο μαγειρέματος. Η επιλογή της Κορώνης αναγνωρίζει και επίσημα τον διατροφικό πλούτο, την ποιότητα των αγροτικών προϊόντων, και μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη του γαστρονομικού και αγροτικού τουρισμού όχι μόνο στην περιοχή της Πυλίας, αλλά και σε ολόκληρη τη Μεσσηνία. Στο πλαίσιο αυτό, ο Δήμος Πύλου-

⁶⁷ Η Μεσογειακή Διατροφή έχει ενταχθεί από την Unesco στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο για την Προστασία της Αυλής Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Περιλαμβάνει δεξιότητες, γνώση, τελετουργίες, σύμβολα και παραδόσεις σχετικά με την καλλιέργεια, τη συγκομιδή, τη διατήρηση και συντήρηση, τον τρόπο μαγειρέματος, και κυρίως την κατανάλωση του φαγητού. Στοχεύει στην ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για τη σημασία του υγιεινού τρόπου διατροφής και της αειφόρου ανάπτυξης, στη διαφύλαξη και προώθηση όχι μόνο του διατροφικού μοντέλου αλλά και του πολιτισμού που αυτό εμπεριέχει, και τέλος προωθεί τη συνεργασία ανάμεσα στις Εμβληματικές Κοινότητες των χωρών που συμμετέχουν: Κορώνη (Ελλάδα), Soria (Ισπανία), Cilento (Ιταλία), Chefchaouen (Μαρόκο), νησιά Hvar και Brac (Κροατία), Αγρός (Κύπρος) και Tavira (Πορτογαλία) (www.pylos-nestor.gr).

Νέστορος βρίσκεται σε στενή συνεργασία με το Μανιατάκειο Ίδρυμα⁶⁸ για τη διαφύλαξη και προβολή της Μεσογειακής Διατροφής (www.pylos-nestor.gr).

Αξιοσημείωτες είναι, επίσης, οι προσπάθειες του Επιμελητηρίου Μεσσηνίας, το οποίο δημιούργησε το 2014, σε συνεργασία με διεθνή επιστημονική ομάδα 13 εταίρων από έξι μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Αίγυπτος, Λίβανος και Τυνησία), το κοινό «Σήμα Ποιότητας Μεσογειακής Διατροφής MedDiet». Το σήμα απευθύνεται σε εστιατόρια (εκτός ή εντός ξενοδοχείων) του νομού⁶⁹ που σκοπεύουν να αποκτήσουν προφίλ μεσογειακού εστιατορίου. Μέχρι στιγμής, βρίσκεται στο στάδιο της ένταξης όπου χορηγείται χωρίς κόστος και ύστερα από αξιολόγηση σε 40 εστιατόρια. Ακόμα, το επιμελητήριο σκοπεύει να ανακαινίσει το κτήριο των πρώην Σχολών Παπαφλέσσα στην Καλαμάτα και να δημιουργήσει τη «Μεσογειακή Πόλη», έναν πολυχώρο πολιτισμού και εκπαίδευσης για την αγροτική παράδοση, τη γαστρονομική τέχνη και την πράσινη ανάπτυξη. Το κτήριο θα περιλαμβάνει Μουσείο Αγροτικών Προϊόντων και Σχολή Γαστρονομίας (www.messinianchamber.gr).

7.6 Οικολογικός τουρισμός

Ο οικολογικός τουρισμός ή οικοτουρισμός (ecological tourism or ecotourism) περιλαμβάνει εκείνα τα άτομα που είναι προσανατολισμένα στη φύση και στην οικολογία και έχουν ως ειδικά ενδιαφέροντα την παρατήρηση, γνωριμία, περιήγηση, εξερεύνηση, μελέτη / επιστημονική διερεύνηση του φυσικού περιβάλλοντος. Συχνά αναφέρεται και ως «πράσινος», υπεύθυνος, ήπιος, φυσιολατρικός, «μαλακός» τουρισμός, που βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση από τον «σκληρό», οργανωμένο μαζικό τουρισμό διακοπών. Περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως η παρατήρηση της χλωρίδας και πανίδας, καταδύσεις για παρατήρηση του βυθού, επισκέψεις σε εθνικούς δρυμούς και εθνικά πάρκα, φωτογραφικά σαφάρι, πολιτιστικές περιηγήσεις, περιηγήσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα (π.χ. για παιδιά), επιστημονικές περιηγήσεις και έρευνες. Οι περισσότερες από αυτές τις δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα σε περιοχές με πλούσιους φυσικούς πόρους και πραγματοποιούνται κυρίως μεταξύ φθινοπώρου και άνοιξης (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011; Λαγός, 2018).

Ο νομός διαθέτει αρκετές περιοχές προστασίας με ιδιαίτερη οικολογική και

⁶⁸ Κύριος σκοπός του Ίδρυματος είναι η συστηματική ανάδειξη της ιστορικής και πολιτιστικής παρουσίας της Κορώνης στη διαχρονική πορεία του Ελληνισμού, και η υποστήριξη της πνευματικής, οικονομικής και κοινωνικής προόδου των κατοίκων της.

⁶⁹ Ενδιαφέρον μπορούν να εκδηλώσουν και εστιατόρια εκτός νομού Μεσσηνίας.

αισθητική αξία (βλέπε Ενότητα 5.1.5). Εκείνες που σχετίζονται άμεσα με το φυσικό περιβάλλον είναι α) το όρος Προφήτης Ηλίας (Λιούστρα) Μεσσηνίας, β) ο όρμος του Ναυαρίνου, γ) το φαράγγι Κοσκάρακας και δ) το φαράγγι του ποταμού Νέδα, ως Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους. Ακόμα, α) το ακρωτήριο Ακρίτας, νήσοι Σαπιέντζα και Σχίτζα, β) το Διβάρι Πύλου, γ) το όρος Ιθώμη, δ) το όρος κεντρικός Ταΰγετος, ε) το όρος Ταΰγετος, στ) ο ποταμός Πάμισος και ζ) τα φαράγγια Κοσκάρακας και Βυρού, ως βιότοποι CORINE. Τέλος, α) το φαράγγι Νέδωνα (Πεταλόν - Χάνι), β) η λιμνοθάλασσα Πύλου (Διβάρι) και νήσος Σφακτηρία, Άγιος Δημήτριος, γ) οι νήσοι Σαπιέντζα και Σχίτζα, ακρωτήριο Ακρίτας, δ) το όρος Ταΰγετος, ε) η θαλάσσια περιοχή στενού Μεθώνης, στ) οι θίνες Κυπαρισσίας (Νεοχώρι - Κυπαρισσία), ζ) η λιμνοθάλασσα Γιάλοβας και νήσος Σφακτηρία και η) το όρος Ταΰγετος - Λαγκαδά Τρύπης, ως Natura 2000. Σε όλες τις παραπάνω περιοχές μπορούν να αναπτυχθούν δραστηριότητες οικοτουρισμού. Εκεί, όμως, όπου έχει αναπτυχθεί εντονότερη δραστηριότητα και προγράμματα οικοτουρισμού είναι στη λιμνοθάλασσα της Γιάλοβας και στις θίνες Κυπαρισσίας (Νεοχώρι - Κυπαρισσία).

Η λιμνοθάλασσα της Γιάλοβας και η ευρύτερη περιοχή της περιλαμβάνουν σημαντικούς οικοτόπους και απειλούμενα είδη χλωρίδας και πανίδας⁷⁰. Είναι πολύ σημαντική για τα μεταναστευτικά πουλιά που φιλοξενεί γιατί αποτελεί τον νοτιότερο σταθμό των Βαλκανίων πριν (ή μετά) τη μεγάλη πτήση πάνω από τη Μεσόγειο και τη Σαχάρα για την Αφρική (για την Ευρώπη)⁷¹. Επίσης, η περιοχή αυτή είναι η μοναδική στην Ευρώπη όπου ζει ο αφρικάνικος χαμαιλέοντας, ενώ οι παραλίες που γειτνιάζουν αποτελούν βιότοπο αναπαραγωγής της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta*. Η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία (ΕΟΕ) εργαζόταν συστηματικά στην προστατευόμενη περιοχή από το 1998 μέχρι το 2012, όταν και σταμάτησαν να «τρέχουν» τα προγράμματά της. Συγκεκριμένα, εφάρμοξε ειδικά διαχειριστικά μέτρα προστασίας, υλοποιούσε προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε μαθητικές ομάδες, και διοργάνωνε δράσεις οικοτουριστικής προβολής και περιήγησης. Ακόμα, στη λιμνοθάλασσα και

⁷⁰ Έχουν καταγραφεί 16 είδη οικοτόπων, 271 είδη πουλιών, 34 είδη ερπετών, 28 είδη θηλαστικών και 16 είδη ψαριών (www.ornithologiki.gr).

⁷¹ Τα περισσότερα ευρωπαϊκά πουλιά είναι αναγκασμένα να μεταναστεύουν το χειμώνα προς τα ζεστότερα κλίματα του νότου για αναζήτηση τροφής. Μερικά από αυτά σταματάνε στη Μεσόγειο, ενώ άλλα συνεχίζουν για την Αφρική ακολουθώντας το δρομολόγιο τριών κυρίως αεροδιαδρομών: του Γιβραλτάρ, της Ιταλίας, και του Βόσπορου. Μία τέταρτη μικρότερη διαδρομή είναι αυτή που περνάει από τη Δυτική Ελλάδα με τελευταίο σταθμό τη λιμνοθάλασσα της Γιάλοβας. Αντίθετα, την άνοιξη η λιμνοθάλασσα είναι ο πρώτος σταθμός μετά από μία συνεχή πτήση 3.000 χλμ. πάνω από τη Σαχάρα και τη Μεσόγειο Θάλασσα. Τα πουλιά φτάνουν κουρασμένα και για αυτό σταματάνε για λίγες μέρες ή ώρες ανάπαυσης πριν το μεγάλο τους ταξίδι για τη Βόρεια Ευρώπη.

στον οικισμό της Γιάλοβας λειτουργούσαν κέντρο και περίπτερο ενημέρωσης, αντίστοιχα, όπου τα μέλη και οι εθελοντές της ΕΟΕ ενημέρωναν τους επισκέπτες για τη σημασία και την ιδιαιτερότητα της περιοχής. Τέλος, συνεργαζόταν με την τοπική αυτοδιοίκηση (Δήμοι Πύλου-Νέστορος και Καλαμάτας) για την προβολή και ανάδειξη της περιοχής, αλλά και με τοπικές επιχειρήσεις (Costa Navarino) για την εκπόνηση μελετών.

Ο Κυπαρισσιακός κόλπος αποτελεί τον δεύτερο μεγαλύτερο βιότοπο αναπαραγωγής της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta* στη Μεσόγειο. Ολόκληρος ο κόλπος φιλοξενεί κατά μέσο όρο 870 φωλιές κάθε χρόνο, εκ των οποίων το 86% εντοπίζεται στο νοτιότερο τμήμα του, και συγκεκριμένα μεταξύ των εκβολών της Νέδας (ποτάμι που συνορεύει με την ΠΕ Ηλείας) και του χωριού Καλό Νερό, μήκους 10 χλμ., που αποτελεί και τον πυρήνα του βιοτόπου (www.archelon.gr). Ο σύλλογος για την προστασία της θαλάσσιας χελώνας «ΑΡΧΕΛΩΝ» διεξάγει στο τμήμα αυτό πρόγραμμα καταγραφής και προστασίας της αναπαραγωγικής δραστηριότητας από το 1983 έως σήμερα⁷². Στο πλαίσιο του κοινοτικού προγράμματος LIFE-Nature, ιδρύθηκε και λειτουργεί Περιβαλλοντικός Επιστημονικός Σταθμός του συλλόγου στον Αγιαννάκη Κυπαρισσίας, όπου γίνονται οργανωμένες ξεναγήσεις για μαθητές και άλλες ομάδες επισκεπτών. Επίσης, στα πλαίσια του ίδιου προγράμματος εκπονήθηκε στο παρελθόν ειδική περιβαλλοντική μελέτη και διαχειριστικό σχέδιο για την παράκτια ζώνη, που στόχευε στην προώθηση της αειφορικής διαχείρισης, με τη συνεργασία της τοπικής κοινωνίας, για την αποτελεσματική προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την ήπια ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας. Ο σύλλογος συνεργάζεται, ακόμα, με τουριστικές μονάδες της περιοχής για τη διενέργεια ενημερωτικών παρουσιάσεων στους επισκέπτες, καθώς και με την Costa Navarino για την καταγραφή και προστασία της αναπαραγωγικής δραστηριότητας στην παραλία του Ρωμανού.

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΟΕ, το 2011 επισκέφθηκαν το κέντρο ενημέρωσης στη λιμνοθάλασσα και το περίπτερο ενημέρωσης στον οικισμό της Γιάλοβας 3.189 και 2.784 επισκέπτες, αντίστοιχα, ενώ πραγματοποιήθηκαν 33 οικοπεριηγήσεις όπου συμμετείχαν 345 επισκέπτες (ΕΟΕ, 2011). Αν και δεν μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με το κίνητρο των επισκεπτών, το γεγονός ότι οι επισκέψεις πραγματοποιήθηκαν από Ιούνιο μέχρι Οκτώβριο (κορυφώθηκαν τον Αύγουστο), υποδηλώνει ότι μάλλον για τους περισσότερους οι δραστηριότητες οικοτουρισμού

⁷² Εκτός από αυτό το τμήμα, ο σύλλογος διεξάγει πρόγραμμα καταγραφής και προστασίας και στην Κορώνη (από το 1995), σε ότι αφορά το νομό Μεσσηνίας.

δεν αποτελούσαν το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία, αλλά συνδυάστηκαν στις κύριες διακοπές τους⁷³. Περίπου 4.000 άτομα επισκέπτονται κάθε έτος τον Περιβαλλοντικό Επιστημονικό Σταθμό στον Αγιαννάκη Κυπαρισσίας και τους εποχικούς ενημερωτικούς σταθμούς στην Κυπαρισσία και στο Καλό Νερό, σύμφωνα με την κυρία Θεοδώρου, υπεύθυνη για τα προγράμματα του ΑΡΧΕΛΩΝ στην Πελοπόννησο. Από αυτούς, περίπου 40% (1.600 άτομα) επισκέπτονται την ευρύτερη περιοχή της Κυπαρισσίας επειδή αγαπάνε τη φύση και δοθείσης της ευκαιρίας περιηγούνται στις τοποθεσίες όπου λαμβάνει χώρα η αναπαραγωγική δραστηριότητα της *Caretta caretta*. Σε αυτούς θα πρέπει να προστεθούν και σχολεία από περιοχές εκτός νομού (π.χ. Πύργος, Αμαλιάδα, Ναύπλιο, Άργος) που διεξάγουν ημερήσιες εκδρομές για να επισκεφθούν τον Περιβαλλοντικό Επιστημονικό Σταθμό του συλλόγου.

Συγκεντρωτικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αυτή η μορφή τουρισμού δεν μπορεί να θεωρηθεί ανεπτυγμένη στο νομό Μεσσηνίας. Σημαντικές προσπάθειες και προγράμματα οικοτουρισμού που γίνονταν από πλευράς ΕΟΕ έχουν πλέον σταματήσει μετά το 2012. Αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Κυπαρισσίας, ο οικοτουρισμός δεν είναι αρκετά ανεπτυγμένος σύμφωνα με την κυρία Θεοδώρου. Η πλειονότητα των επισκεπτών στους σταθμούς δε γνωρίζει εκ των προτέρων για αυτή τη δραστηριότητα, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του θαλάσσιου πάρκου στη Ζάκυνθο. Επίσης, δεν υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές στις αμμοθίνες για να υποδεχτούν τον κόσμο, κατάλληλη σήμανση, και χώροι παρατήρησης της αναπαραγωγικής δραστηριότητας, κάτι που απαιτεί, σε επίπεδο δράσεων, τη συνεργασία της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού είναι επωφελής για το νομό, καθώς πέρα από τα οικονομικά οφέλη που μπορεί να επιφέρει, συμβάλει σημαντικά στην προστασία της βιοποικιλότητας και του περιβάλλοντος.

7.7 Θρησκευτικός τουρισμός

Ο θρησκευτικός τουρισμός (religious tourism) αφορά ταξίδια σε τόπους θρησκευτικής λατρείας (π.χ. Άγιοι Τόποι, Μέκκα, Βατικανό), αλλά και εξερευνήσεις ή επισκέψεις σε περιοχές με θρησκευτικά μνημεία με σκοπό την επαφή, γνωριμία, μελέτη και γνώση της θρησκευτικής παράδοσης και κληρονομιάς. Θα μπορούσαμε, επομένως, να κάνουμε μία διάκριση μεταξύ προσκυνηματικού τουρισμού (οι τουρίστες μοιάζουν περισσότερο με προσκυνητές) και θρησκευτικού περιηγητισμού (οι επισκέπτες προσομοιάζουν με

⁷³ Όπως αναφέρθηκε στην αρχή της ενότητας, οι δραστηριότητες οικοτουρισμού (ως πρωταρχικό κίνητρο επίσκεψης) πραγματοποιούνται κυρίως μεταξύ φθινοπώρου και άνοιξης.

κλασικούς τουρίστες). Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να λειτουργεί είτε αυτόνομα και να αποτελεί αυτοτελή μορφή τουρισμού, είτε συμπληρωματικά και να συνδέεται με άλλη μορφή (π.χ. πολιτισμικό τουρισμό, αγροτουρισμό, εκπαιδευτικό τουρισμό). Τα ταξίδια και οι επισκέψεις σε θρησκευτικά κέντρα (ναοί, εκκλησίες, μοναστήρια, μονές, ξωκλήσια, κλπ.) πραγματοποιούνται όλες τις εποχές του έτους, όμως αυξάνονται συνήθως τους θερινούς μήνες (λόγω της συμπληρωματικής λειτουργίας των άλλων μορφών) και κατά τη διάρκεια μεγάλων θρησκευτικών εορτών ή πανηγυριών. Οι θρησκευτικοί τουρίστες ταξιδεύουν συνήθως οργανωμένα σε ομάδες, αποτελούνται στην πλειονότητά τους από άτομα τρίτης ηλικίας, ανήκουν σε όλες τις οικονομικοκοινωνικές τάξεις, και η παραμονή τους στην περιοχή προορισμού είναι σχετικά μικρή (συνήθως δύο με τρεις ημέρες) εάν δε συνδυάζεται με άλλη μορφή τουρισμού (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011; Λαγός, 2018). Σημαντικά θρησκευτικά κέντρα στην Ελλάδα με διεθνή εμβέλεια και αναγνωρισιμότητα είναι τα Μετέωρα, το Άγιον Όρος και η Πάτμος.

Όπως παρουσιάστηκε και στην Ενότητα 5.10.5, στη Μεσσηνία υπάρχουν ορισμένα γνωστά μοναστήρια-μονές, όπως η Μονή (παλαιά και νέα) του Βουλκάνου στην αρχαία Μεσσήνη, το Ανδρομονάστηρο κοντά στην αρχαία Μεσσήνη, η Ιερά Μονή Σαμαρίνας στη ΔΕ Ανδρούσας, η Μονή Δήμιοβας κοντά στην Καλαμάτα, και τα μοναστήρια της Αλαγονίας στον Ταΰγετο. Επίσης, υπάρχει μεγάλος αριθμός βυζαντινών ναών, οι οποίοι χωροθετούνται σε όλους τους δήμους του νομού. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομο Σαββάτο, ο θρησκευτικός τουρισμός στο νομό βρίσκεται σε αρκετά εμβρυϊκό στάδιο, με εξαίρεση την περίπτωση του προσκυνηματικού τουρισμού, ο οποίος, όμως, λαμβάνει χώρα σε συγκεκριμένες ημερομηνίες και εορτές (παμμεσηνιακό προσκύνημα της Υπαπαντής στην Καλαμάτα, εορτές των Ιερών Μονών Βουλκάνου και Δημιόβης). Για την ανάπτυξή του πρέπει να υπάρξει ουσιαστική συνεργασία μεταξύ Εκκλησίας και τοπικών φορέων (τοπική αυτοδιοίκηση, επιμελητήριο) και επιχειρήσεων (τουριστικά γραφεία)⁷⁴. Στα Επιχειρησιακά Προγράμματα των δήμων, και πιο συγκεκριμένα στον Στρατηγικό Σχεδιασμό των Δήμων Καλαμάτας, Μεσσήνης, Πύλου-Νέστορος και Δυτικής Μάνης αναφέρεται ο θρησκευτικός τουρισμός ανάμεσα στις άλλες μορφές που προτίθενται να αναπτύξουν και να προωθήσουν, χωρίς όμως να γίνεται περαιτέρω ανάλυση.

⁷⁴ Από ομιλία του σε ημερίδα με θέμα «Συνδυασμένες δράσεις για τον τουρισμό», το κείμενο της οποίας είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Γραφείου Υποδοχής Συνεδρίων, Επισκεπτών & Θεματικού Τουρισμού Μεσσηνίας.

Ο θρησκευτικός τουρισμός στη Μεσσηνία θα μπορούσε να συνδυαστεί με άλλες ΕΕΜΤ (π.χ. πολιτισμικός τουρισμός, ορεινός τουρισμός, εκπαιδευτικός τουρισμός, αγροτουρισμός) και να σχηματίσει έτσι ένα πλέγμα δραστηριοτήτων που θα είναι περισσότερο ελκυστικό για τον τουρίστα και θα τον παρακινεί να παραμείνει πιο πολλές μέρες στο νομό. Ο συνδυασμός αυτός θα έδινε ώθηση στον θρησκευτικό τουρισμό, ενισχύοντας έτσι λιγότερο ή μη ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές και την τοπική απασχόληση σε παραδοσιακά επαγγέλματα, όπως οικοτεχνία, ξυλογλυπτική, αγιογραφία.

7.8 Συμπεράσματα

Από την παρουσίαση των παραπάνω ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού που αναπτύσσονται στη Μεσσηνία, συμπεραίνουμε ότι με εξαίρεση τον συνεδριακό τουρισμό, οι υπόλοιπες μορφές δεν είναι αρκετά ανεπτυγμένες ή βρίσκονται ακόμα σε πρώιμο στάδιο. Η Μεσσηνία βρίσκεται στα πρώτα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης, χωρίς να έχει υιοθετήσει το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών. Επομένως, έχει την ευκαιρία και τη δυνατότητα, με τον κατάλληλο προγραμματισμό και την εποικοδομητική συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, να πετύχει βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη μέσω της ανάδειξης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, είτε ως αυτόνομων προϊόντων, είτε σε «πλέγματα» δραστηριοτήτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

8.1 Αθλητικές υποδομές

Οι αθλητικές υποδομές της ΠΕ Μεσσηνίας παρατίθενται στον Πίνακα 8.1. Οι αθλητικοί χώροι μπορούν να συνυπάρχουν μεταξύ τους σε ένα ευρύτερο αθλητικό κέντρο, δημοτικό γυμναστήριο, δημοτικό στάδιο ή να αποτελούν αυτοτελείς εγκαταστάσεις.

Ξεκινώντας με τον κλασικό αθλητισμό βλέπουμε ότι μόνο στο Δημοτικό Στάδιο Παραλίας στην Καλαμάτα υπάρχει στίβος με ταρτάν, ο οποίος, όμως, έχει έξι διαδρόμους αντί οκτώ. Στο στάδιο αυτό προπονούνταν για αρκετά χρόνια (από το 1997) αθλητές στίβου από πολλές χώρες της Ευρώπης κατά τους μήνες Μάρτιο - Μάιο, καθώς η Καλαμάτα είχε καταφέρει να καταστεί προορισμός προετοιμασίας για τους συγκεκριμένους αθλητές (βλέπε Ενότητα 9.1.8). Όμως, με το πέρασμα των χρόνων οι εγκαταστάσεις του σταδίου υποβαθμίστηκαν σε μεγάλο βαθμό με συνέπεια τη σταδιακή μείωση του αριθμού των αθλητών. Μάλιστα, το 2013 κανένας αθλητής στίβου δεν προτίμησε την Καλαμάτα για προετοιμασία, κάτι το οποίο συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια. Ο Δήμος Καλαμάτας βλέποντας αυτή την εξέλιξη και κάτω από την πίεση των τοπικών φορέων ξεκίνησε και ολοκλήρωσε μελέτες για την αναβάθμιση του σταδίου. Φιλοδοξεί να εντάξει και να χρηματοδοτήσει το έργο αυτό (αναβάθμιση Δημοτικού Σταδίου Παραλίας συνολικού προϋπολογισμού €3.500.000) από το ΕΣΠΑ 2014–2020 (βλέπε Ενότητα 10.1). Προς το παρόν έχει προχωρήσει σε μικρότερα έργα βελτίωσης εντός, αλλά και στον περιβάλλοντα χώρο, του σταδίου. Οι υπόλοιπες περιοχές που διαθέτουν στίβο, αλλά χωμάτινο, είναι οι Γαργαλιάνοι, η Κυπαρισσία, η Ανδρούσα, ο Μελιγαλάς και η Μεσσήνη.

Τα κλειστά γυμναστήρια του νομού βρίσκονται στην Καλαμάτα (δύο), στους Γαργαλιάνους, στην Κυπαρισσία, στη Μεσσήνη και στην Πύλο. Το μεγαλύτερο είναι η Αίθουσα Αθλητικών & Πολιτιστικών Εκδηλώσεων «Τέντα» στην Καλαμάτα, το οποίο διαθέτει τρία γήπεδα (μπάσκετ, βόλεϊ και ρυθμικής γυμναστικής), είναι χωρητικότητας 1.600 θέσεων και φιλοξενεί κάθε χρόνο τη Διεθνή Συνάντηση Ρυθμικής Γυμναστικής «Κύπελλο Καλαμάτας» (βλέπε Ενότητα 9.2.2 σχετικά με αυτή). Σύμφωνα, όμως, με την πρόεδρο της οργανωτικής επιτροπής αυτής της διοργάνωσης, κυρία Κουβάτσου, η κατάσταση του κλειστού γυμναστηρίου δεν είναι καλή αφού συχνά αναγκάζονται να κάνουν μπαλώματα στο πανί που το σκεπάζει για να μη στάζουν

Πίνακας 8.1 Αθλητικές υποδομές ΠΕ Μεσσηνίας

Αθλητικά Κέντρα - Δημοτικά Γυμναστήρια - Δημοτικά Στάδια		
Αθλητικό Κέντρο Αγ. Νικολάου Μεσσήνης: Γήπεδο ποδοσφαίρου (χόρτο) - Γήπεδα αθλοπαιδιών (μπάσκετ, τένις (2))		
Αθλητικό Κέντρο Αργιλιού: Γήπεδα αθλοπαιδιών (ποδόσφαιρο, μπάσκετ, τένις)		
Αθλητικό Κέντρο Γαργαλιάνων: Γήπεδο ποδοσφαίρου (πλαστικό) - Στίβος (χωμάτινος) - Κλειστό γυμναστήριο		
Αθλητικό Κέντρο ΕΠΣ Μεσσηνίας (Καλαμάτα): Γήπεδο ποδοσφαίρου (πλαστικό) - Γήπεδα αθλοπαιδιών (ποδοσφαίρου (2))		
Δημοτικό Γυμναστήριο Κυπαρισσίας: Γήπεδο ποδοσφαίρου (πλαστικό) - Στίβος (χωμάτινος) - Κλειστό γυμναστήριο		
Δημοτικό Στάδιο Ανδρούσας: Γήπεδο ποδοσφαίρου (πλαστικό) - Στίβος (χωμάτινος) - Γήπεδα αθλοπαιδιών (μπάσκετ, βόλεϊ)		
Δημοτικό Στάδιο Μελιγαλά: Γήπεδο ποδοσφαίρου και βοηθητικό (χόρτο) - Στίβος (χωμάτινος) - Γήπεδα αθλοπαιδιών		
Δημοτικό Στάδιο Μεσσήνης: Γήπεδο ποδοσφαίρου (χόρτο) - Στίβος (χωμάτινος) - Κλειστό γυμναστήριο		
Δημοτικό Στάδιο Παραλίας (Καλαμάτα): Γήπεδο ποδοσφαίρου (χόρτο) - Στίβος (ταρτάν) - Προπονητήρια κάτω από τις κερκίδες - Κλειστό γυμναστήριο - Ανοιχτά γήπεδα μπάσκετ (2)		
Δημοτικό Στάδιο Πύλου: Γήπεδο ποδοσφαίρου (χόρτο) - Κλειστό γυμναστήριο		
Δημοτικό Στάδιο Χατζή: Γήπεδο ποδοσφαίρου (ξερό) - Ανοιχτό γήπεδο μπάσκετ		
Δημοτικό Στάδιο Χώρας: Γήπεδο ποδοσφαίρου (χόρτο)		
Σχολικό Αθλητικό Κέντρο Φιλατρών		
Γήπεδα ποδοσφαίρου		
Φυσικό χλοοτάπητα (χόρτο)	Συνθετικό χλοοτάπητα (πλαστικό)	Ξερό
Άριος	Ασπροχώματος	Αβραμιού
Αρφαρών	Βλαχόπουλο	Άμφειας
Βαλύρας	Δημοτικό ΚΤΕΛ «Γεώργιος Λουκαρέας» (Καλαμάτα)	Ελαίας
Δημοτικό Φιλατρών	Δημοτικό «Παναγιώτης Μπαχράμης» (Καλαμάτα)	Καλλιθέας
Διαβολιτσίου	Δημοτικό «Σφαγείων» (Καλαμάτα)	Κάμπου
Εράνης (Φιλατρά)	Δωρίου	Κοπανακίου
Κορώνης	Μεθώνης	Μάνεσι
Λογγάς	Πύργου Τριφυλίας	Πλάτσας
Μεσσηνιακού (Καλαμάτα)	Σουληναρίου	Πλατύ
Μικρομάνης	Σπερχογείας «Πέτρος Γεωργανάς»	Στενωσιάς
Πεταλιδίου		
Κλειστά Γυμναστήρια		
Αίθουσα Αθλητικών & Πολιτιστικών Εκδηλώσεων «Τέντα» (Καλαμάτα)		
Κολυμβητήρια		
Δημοτικό Κολυμβητήριο Καλαμάτας (ανοικτό)		
Δημοτικό Κολυμβητήριο Κυπαρισσίας (ανοικτό)		
Γήπεδα τένις		
Ανατολικού Κέντρου (τρία γήπεδα στον περιβάλλον χώρο του κλειστού γυμναστηρίου «Τέντα» στην Καλαμάτα)		
Νέδοντα (δύο γήπεδα)		
Παραλία Κορδία (τέσσερα γήπεδα στις εγκαταστάσεις του Ομίλου Αντισφαίρισης Καλαμάτας)		
Σκοπευτήρια		
Σκοπευτήρια Καλαμάτας (ανοικτό και κλειστό, ιδιοκτησία ΑΣΟΚ)		
Σκοπευτήριο Γαργαλιάνων (κλειστό)		

Πηγή: Δ/ση Αθλητισμού Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας, Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Μεσσηνίας.

νερά στο εσωτερικό του, αλλά και να προπονούνται υπό αντίξοες συνθήκες (υπερβολική ζέστη το καλοκαίρι και υπερβολικό κρύο το χειμώνα). Για το λόγο αυτό ο Δήμος

Καλαμάτας προχώρησε σε εργασίες ανακαίνισης αξίας €500.000, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η αλλαγή του καλύμματος (πανιού). Ωστόσο, στο γυμναστήριο προπονούνται εβδομαδιαίως, σύμφωνα με την κυρία Κουβάτσου, περίπου 600 αθλητές από διάφορους συλλόγους στα παραπάνω αθλήματα. Στο παρελθόν υπήρξε πρόβλημα για την κατασκευή ενός μεγαλύτερου κλειστού γυμναστηρίου (Palais des Sports) στην Καλαμάτα, το οποίο θα έλυne το πρόβλημα με μεγαλύτερες και πιο σύγχρονες εγκαταστάσεις, όμως η κατασκευή του «πάγωσε». Στο έτερο (μικρότερο) κλειστό γυμναστήριο της πόλης, που βρίσκεται στο Δημοτικό Στάδιο Παραλίας, προπονούνται και αγωνίζονται ομάδες βόλεϊ. Τα υπόλοιπα κλειστά γυμναστήρια του νομού είναι μικρότερης χωρητικότητας και κατά καιρούς έχουν φιλοξενήσει αθλητικές διοργανώσεις, μικρότερης όμως εμβέλειας.

Τα περισσότερα γήπεδα ποδοσφαίρου έχουν φυσικό χλοοτάπητα (17), ακολουθούν εκείνα με συνθετικό (14) και τέλος τα ξερά (11). Μόλις τέσσερα γήπεδα είναι άνω των 1.000 θέσεων: του Μεσσηνιακού (5.150), το Δημοτικό Στάδιο Παραλίας (5.000), το Δημοτικό Στάδιο Μελιγαλά (2.000) και το Δημοτικό Στάδιο Μεσσήνης (2.000). Σημαντικό μειονέκτημα εκείνων που διαθέτουν φυσικό χλοοτάπητα είναι η κακή κατάσταση του αγωνιστικού χώρου. Αυτό αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα (ιδιαίτερα για την πόλη της Καλαμάτας που διαθέτει και τις απαραίτητες ξενοδοχειακές υποδομές) στο να φιλοξενηθούν ποδοσφαιρικοί σύλλογοι από τη Βόρεια Ευρώπη και τη Ρωσία που κάνουν προετοιμασία το χειμώνα.

Ο νομός διαθέτει, ακόμα, δύο ανοικτά κολυμβητήρια που ανήκουν στους Δήμους Καλαμάτας και Τριφυλίας. Το Δημοτικό Κολυμβητήριο Καλαμάτας κατασκευάστηκε το 1976–77 και διαθέτει πισίνα ολυμπιακών διαστάσεων (50μ. μήκος x 25μ. πλάτος) με 10 αγωνιστικές διαδρομές. Μπορεί να φιλοξενήσει αθλητικές διοργανώσεις, όπως αγώνες πόλο και κολύμβησης. Επίσης, έχει χρησιμοποιηθεί αρκετές φορές για προετοιμασία από συλλόγους της Αθήνας. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχουν υπάρξει συχνά προβλήματα στις εγκαταστάσεις του. Για το λόγο αυτό, ο Δήμος Καλαμάτας μέσω του Αθλητικού Οργανισμού προχώρησε σε σημαντικές παρεμβάσεις που αφορούσαν τη βελτίωση των συνθηκών υγιεινής και την εξοικονόμηση πόρων στη λειτουργία του. Το Δημοτικό Κολυμβητήριο Κυπαρισσίας εγκαινιάστηκε μόλις το 2009 και διαθέτει, επίσης, πισίνα ολυμπιακών διαστάσεων (50μ. μήκος x 21μ. πλάτος) με οκτώ αγωνιστικές διαδρομές. Όμως, οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι του Δήμου Τριφυλίας καθιστούν δύσκολη τη λειτουργία και συντήρησή του με συνέπεια να έχει παραμείνει κλειστό για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το 2011 και

μετά. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο παρελθόν (2010 και 2011) το είχαν προτιμήσει για προετοιμασία ομάδες από την Αθήνα και κλιμάκιο της εθνικής ομάδας κολύμβησης της Αυστρίας. Επίσης, τα έτη 2009 και 2012 πραγματοποιήθηκαν αγώνες κολύμβησης για προαγωνιστικές κατηγορίες (ηλικίας 9–12 ετών) με συμμετοχή συλλόγων από την Πελοπόννησο και τα Ιόνια Νησιά.

Για το άθλημα της αντισφαίρισης υπάρχουν γήπεδα τένις στην Καλαμάτα (στο Ανατολικό Κέντρο, στον Νέδοντα και στην παραλία Κορδία), στο Αθλητικό Κέντρο Αγίου Νικολάου Μεσσήνης και στο Αθλητικό Κέντρο Αγριλίου. Ο Δήμος Πύλου-Νέστορος, επίσης, σκοπεύει να κατασκευάσει γήπεδο τένις στην Πύλο μέσω του προγράμματος Leader. Από τα υφιστάμενα γήπεδα, μόνο αυτά που βρίσκονται στην παραλία Κορδία, και πιο συγκεκριμένα στις εγκαταστάσεις του Ομίλου Αντισφαίρισης Καλαμάτας, βρίσκονται σε άριστη κατάσταση και είναι ικανά να ανταποκριθούν ακόμα και στις απαιτήσεις διεθνούς διοργάνωσης.

Τέλος, ο νομός διαθέτει τρία σκοπευτήρια, δύο στην Καλαμάτα (ανοικτό και κλειστό) που ανήκουν στον Αθλητικό Σκοπευτικό Όμιλο Καλαμάτας (ΑΣΟΚ) και ένα κλειστό στους Γαργαλιάνους⁷⁵. Το ανοικτό σκοπευτήριο έχει έκταση 16 στρεμμάτων και είναι από τα πρώτα της χώρας όπου διεξήχθησαν αγώνες Πανελλήνιου Πρωταθλήματος από την Σκοπευτική Ομοσπονδία Ελλάδος. Μολονότι βρίσκεται σε πολύ καλή θέση, καθώς απέχει λίγα λεπτά από το κέντρο της πόλης, έχει ως βασικά μειονεκτήματά του το ότι διαθέτει δύο μόνο πεδία ασκήσεως (αντί για τρία) και τον πεπαλαιωμένο μηχανολογικό εξοπλισμό κινητού και πήλινου στόχου. Οι μη αξιόλογες εγκαταστάσεις περιορίζουν τη δυνατότητα για ανάπτυξη προπονητικού αθλητικού τουρισμού⁷⁶. Ο σκοπευτικός όμιλος είχε προσπαθήσει, σύμφωνα με τον πρόεδρό του, να το εντάξει ως προπονητικό κέντρο στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, ωστόσο προτιμήθηκε το σκοπευτήριο των Χανίων που βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση. Ο ΑΣΟΚ είναι πρόθυμος να παραχωρήσει την έκταση του σκοπευτηρίου στο Δήμο Καλαμάτας, με την προϋπόθεση ο δεύτερος α) να προχωρήσει στην αναβάθμιση των υποδομών του (μέσω κάποιου προγράμματος) και β) να αφήσει στο σύλλογο το δικαίωμα να το εκμεταλλευτεί για 50 χρόνια. Έχει υπολογιστεί ότι απαιτούνται περίπου 200–250 χιλιάδες ευρώ για να γίνει ολυμπιακών προδιαγραφών. Το κλειστό σκοπευτήριο στην Καλαμάτα βρίσκεται δίπλα από το ανοικτό και διαμορφώθηκε

⁷⁵ Υπάρχει άλλο ένα ανοικτό σκοπευτήριο στην Καλαμάτα που ανήκει, όμως, στον Ελληνικό Στρατό και δεν χρησιμοποιείται για αθλητικές χρήσεις.

⁷⁶ Τα ανοικτά σκοπευτήρια της Βόρειας Ευρώπης κλείνουν το χειμώνα και έτσι οι αθλητές των συλλόγων ταξιδεύουν σε θερμότερες (νοτιότερες) χώρες για να εξασκηθούν.

πρόσφατα από τον ΑΣΟΚ με τη βοήθεια χορηγού. Έχει 16 θέσεις σκοποβολής και πληροί τις προϋποθέσεις της Ομοσπονδίας, αλλά προς το παρόν δε διεξάγονται αγώνες αεροβόλου όπλου. Αγώνες διεξάγονται, αντίθετα, στο κλειστό σκοπευτήριο Γαργαλιάνων που διαθέτει 10 θέσεις σκοποβολής, αλλά και τους απαραίτητους χώρους λειτουργίας (αποδυτήρια, εξοπλισμένο ιατρείο, κυλικείο, χώρος αναμονής, γραφείο). Θεωρείται, μάλιστα, ως ένα από τα καλύτερα σκοπευτήρια της Πελοποννήσου για αεροβόλο όπλο. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο χώρος, που βρίσκεται στις παλιές αποθήκες του ΑΣΟ, παραχωρήθηκε από τη Δημοτική Αρχή ύστερα από πιέσεις του Σκοπευτικού Αθλητικού Συλλόγου «Άρτεμις» και διαμορφώθηκε εξ ολοκλήρου με προσωπικά έξοδα και εργασία των μελών του.

Εν κατακλείδι, οι αθλητικές υποδομές του νομού μπορούν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των τοπικών αθλητικών συλλόγων / ομίλων (όχι πάντα σε ικανοποιητικό βαθμό), αλλά σίγουρα όχι τις απαιτήσεις των αθλητικών τουριστών που επιθυμούν να έρθουν για προετοιμασία. Έτσι, μολονότι ο νομός διαθέτει ήπιο Μεσογειακό κλίμα και τις απαραίτητες τουριστικές υποδομές – ιδιαίτερα στην πόλη της Καλαμάτας όπου λειτουργούν καθόλη τη διάρκεια του έτους – οι υφιστάμενες αθλητικές υποδομές δεν ευνοούν την ανάπτυξη του προπονητικού αθλητικού τουρισμού. Μέσα στις δύσκολες οικονομικές συγκυρίες είναι επιθυμητό να εκσυγχρονιστούν ορισμένες από αυτές ή τουλάχιστον να συντηρούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα προκειμένου να συνεχίσουν να διεξάγονται αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις.

8.2 Αθλητικοί φορείς

Τα αθλητικά σωματεία που υπάρχουν στην ΠΕ Μεσσηνίας παρουσιάζονται στον Πίνακα 8.2. Συνολικά υφίστανται 151 σωματεία (στις αρχές του 2015), ορισμένα από τα οποία δραστηριοποιούνται σε περισσότερα από ένα αθλήματα. Τα πιο πολλά συναντώνται στο ποδόσφαιρο όσον αφορά το άθλημα, και στην Καλαμάτα όσον αφορά την τοποθεσία. Εκτός από τα αθλητικά σωματεία, στο νομό λειτουργούν οι ακόλουθες ενώσεις και επιτροπές, όλες με έδρα στην Καλαμάτα:

1. Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Μεσσηνίας.
2. Ένωση Καλαθοσφαιρικών Σωματείων Κεντρικής και Νότιας Πελοποννήσου.
3. Σύνδεσμος Διαιτητών Ποδοσφαίρου Μεσσηνίας.

Πίνακας 8.2 Αθλητικά σωματεία ΠΕ Μεσσηνίας

Ποδόσφαιρο	Μπάσκετ	Βόλεϊ	Ποδηλασία
<ol style="list-style-type: none"> 1. Αβίας Α.Ε. (Κάμπος) 2. ΑΕΚ Καλαμάτας (Καλαμάτα) 3. Αθλητικός Σύλλογος Θύελλα Μερόπης (Μερόπη) 4. Αθλητικός Πολιτιστικός Σύλλογος Άρις (Καλαμάτα) 5. Δίαντας Καλαμάτας Α.Ο. (Καλαμάτα) 6. Αιθαίας Α.Ε. (Αιθαία) 7. Ακαδημία Πατίστα (Καλαμάτα) 8. Ακρίτας Κορώνης Α.Ο. (Κορώνη) 9. Αμφειας Παπαφλέσσας Α.Σ. (Αμφειά) 10. Αμφιθέας Α.Σ. (Αμφιθέα) 11. Αναγέννηση Παραλίας Α.Π.Σ. (Καλαμάτα) 12. Ανδρούσας Α.Σ. (Ανδρούσα) 13. Απόλλων Καλαμάτας (Καλαμάτα) 14. Απόλλων Πεταλιδίου (Πεταλίδι) 15. Άρις Νέος (Άρις) 16. Ασπροπούλιας Α.Ο. (Καλαμάτα) 17. Ασπροχώματος Α.Ο. (Ασπρόχωμα) 18. Αστέρας Αρφαρών (Αρφαρά) 19. Αστέρας Βαλύρας Α.Π.Σ. (Βαλύρα) 20. Αστέρας Μικρομάνης (Μικρομάνη) 21. Αστέρας Χιλιχωριών Α.Π.Ο. (Σουληνάρι) 22. Ατρόμητος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 23. Ατρόμητος Πλατύ (Πλατύ) 24. Αχιλλέας Αβραμιού Α.Π.Σ. (Αβραμιού) 25. Βέργας Α.Ο. (Καλαμάτα) 26. Γαργαλιάνων Α.Ε. (Γαργαλιάνοι) 27. Δαναός Α.Σ. (Καλαμάτα) 28. Δημάκειος Ε.Α. Ο Ταΰγετος (Αλαγονία) 29. Διαβολιτίσιου Α.Ο. (Διαβολίτσι) 30. Διαγόρας Κοπανακίου Α.Σ. (Κοπανάκι) 31. Διοδίων Α.Ο. (Διοδία) 32. Δόξα Καλαμάτας Π.Α.Ο. (Καλαμάτα) 33. Δωρίου Α.Ο. Δωριεύς (Καλαμάτα) 34. Εθνικός Μελιγαλά Α.Ο. (Μελιγαλάς) 35. Ενωμένο Σωματείο Καλαμάτας (Καλαμάτα) 36. Εράνη Φιλιατρών Α.Π.Σ. (Φιλιατρά) 37. Ερμής Καλαμάτας Α.Ο. (Καλαμάτα) 38. Ηρακλής Καλαμάτας Α.Ο. (Καλαμάτα) 39. Ηρακλής Κυπαρισσίας Α.Ε. (Κυπαρισσία) 40. Θησέας Καλαμάτας (Καλαμάτα) 41. Θύελλα Παραλίας Ο.Φ. (Καλαμάτα) 42. Θύελλα Χαρακοπού (Χαρακοπού) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΑΕΚ Καλαμάτας (Καλαμάτα) 2. ΑΕΚ Μελιγαλά (Μελιγαλάς) 3. Αθλητικό Πολιτιστικό Σωματείο Πρωτεύας (Καλαμάτα) 4. Αθλητικός Πολιτιστικός Σύλλογος Άρις (Καλαμάτα) 5. Αθλητικός Σύλλογος Τριφυλίας (Κυπαρισσία) 6. Ακαδημία Α.Π.Σ. (Καλαμάτα) 7. Ακάδημος Α.Π.Σ. (Καλαμάτα) 8. Αναγέννηση Παραλίας Α.Π.Σ. (Καλαμάτα) 9. Απόλλων Καλαμάτας (Καλαμάτα) 10. Αριοχωρίου Α.Ο. (Αριοχώρι) 11. Άτλας Σ.Α.Κ. (Καλαμάτα) 12. Γ.Α.Ε.Τ. Δίων ο Κυπαρισσεύς (Κυπαρισσία) 13. Γαργαλιάνων Γ.Σ. (Γαργαλιάνοι) 14. Δαικλής Σ.Α.Κ. (Καλαμάτα) 15. Δημάκειος Ε.Α. Ο Ταΰγετος (Αλαγονία) 16. Εθνικός Μελιγαλά Α.Ο. (Μελιγαλάς) 17. Εράνη Φιλιατρών Α.Π.Σ. (Φιλιατρά) 18. Ευκλής Σ.Π.Ο.Κ. (Καλαμάτα) 19. Θουρίας Α.Ο. (Θουρία) 20. Ίκαρος Α.Π.Ο.Κ. (Καλαμάτα) 21. Καλαμάτα 1980 Α.Ο. (Καλαμάτα) 22. Κορώνη 90 Α.Ε. (Κορώνη) 23. Μεσσήνης Γ.Σ. (Μεσσήνη) 24. Ναυταθλητικός Όμιλος Πύλου (Πύλος) 25. Ομόνοια Α.Ο. (Καλαμάτα) 26. ΠΑΟΚ (Καλαμάτα) 27. Πήγασος Α.Π.Ο.Μ. (Στούπα) 28. Χώρας Γ.Σ. (Χώρα) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Αθλητικός Μορφωτικός Σύλλογος Ελπίδα Άριος (Άρις) 2. Ακρίτας Αθλητικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 3. Άργης Πολιτιστική Αθλητική Ένωση (Καλαμάτα) 4. Γ.Α.Ε.Τ. Δίων ο Κυπαρισσεύς (Κυπαρισσία) 5. Γυμναστική Εταιρεία Μεσσηνίας (Καλαμάτα) 6. Καλαμάτα 1980 Α.Ο. (Καλαμάτα) 7. Μεσσηνιακός Γ.Σ. (Καλαμάτα) 8. Πήγασος Α.Π.Ο.Μ. (Στούπα) 9. Ποσειδών Ναυτικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Μεσσηνιακός Γ.Σ. (Καλαμάτα) 2. Ευκλής Σ.Π.Ο.Κ. (Καλαμάτα)
			Κολύμβηση
			<ol style="list-style-type: none"> 1. Άργης Πολιτιστική Αθλητική Ένωση (Καλαμάτα) 2. Ναυταθλητικός Όμιλος Κυπαρισσίας (Κυπαρισσία) 3. Ποσειδών Ναυτικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα)
		Στίβος	Ιστιοπλοΐα
		<ol style="list-style-type: none"> 1. Αθλητικός Σύλλογος Τριφυλίας (Κυπαρισσία) 2. Γ.Α.Ε.Τ. Δίων ο Κυπαρισσεύς (Κυπαρισσία) 3. Μεσσηνιακός Γ.Σ. (Καλαμάτα) 4. 'Ο Ιάσον' Πολιτιστικός Αθλητικός Σύλλογος Μεσσήνης (Μεσσήνη) 5. Ολυμπιάδα Καλαμάτας (Καλαμάτα) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ιστιοπλοϊκός Όμιλος Νοτίου Ελλάδος (Καλαμάτα) 2. Ναυτικός Αθλητικός Όμιλος Πύλου Νέστωρ (Πύλος) 3. Ναυτικός Αθλητικός Σύλλογος Καλαμάτας Αίολος (Καλαμάτα) 4. Ποσειδών Ναυτικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα)
		Γυμναστική	Αντισφαίριση
		<ol style="list-style-type: none"> 1. Αθλητικός Γυμναστικός Όμιλος Κυπαρισσίας Μαϊάνδρος (Κυπαρισσία) 2. Άθλος Γ.Ο. Καλαμάτας (Καλαμάτα) 3. Ίκαρος Α.Π.Ο.Κ. (Καλαμάτα) 4. Ρυθμικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 5. Σύλλογος Ενόργανης Γυμναστικής Θουρίας 'Οι Φίλοι της Γυμναστικής' (Θουρία) 6. Φιλογυμναστικός Σύλλογος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Γ.Α.Ε.Τ. Δίων ο Κυπαρισσεύς (Κυπαρισσία) 2. Όμιλος Αντισφαίρισης Καλαμάτας (Καλαμάτα) 3. Σύλλογος Αντισφαίρισης Μεσσήνης (Μεσσήνη)
		Πόλο	Άρση βαρών
		<ol style="list-style-type: none"> 1. Ποσειδών Ναυτικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Μεσσηνιακός Γ.Σ. (Καλαμάτα)

43. Τκαρος Α.Π.Ο.Κ. (Καλαμάτα) 44. Καλλιθέας Π.Α.Ο. (Καλλιθέα) 45. Καλού Νερού Παντριφυλιακός Α.Ο. (Καλό Νερό) 46. Κερωνός Καλαμάτας (Καλαμάτα) 47. Κυπαρισσίας Α.Ο. (Κυπαρισσία) 48. Λογγάς Α.Ε. (Λογγά) 49. Μάνης Α.Ε. (Πλάτσα) 50. Μάνεσι Α.Σ. (Μάνεσι) 51. Μεσσηνιακός Γ.Σ. (Καλαμάτα) 52. Μεθώνης Α.Ο. (Μεθώνη) 53. Μιλτιάδης Α.Ο. (Πύργος Τριφυλίας) 54. Νέδουσα Αλαγονίας Α.Ο. (Νέδουδα) 55. Νερόμυλου Π.Α.Ο. (Πεταλίδι) 56. Νέστορ Πύλου Α.Π.Σ. (Πύλος) 57. Νίκη - Καλαμάτα 91 (Καλαμάτα) 58. Νίκη Πλάτης Α.Ο. (Φιλιατρά) 59. Ολυμπιακός Ανάληψης (Ανάληψη) 60. Ολυμπιακός Διαβολιτίσιου (Διαβολίτσι) 61. Ολυμπιακός Καλαμάτας Π.Α.Ο. (Καλαμάτα) 62. Ομόνοια Α.Ο. (Καλαμάτα) 63. Π.Σ. Η Καλαμάτα (Καλαμάτα) 64. Πάμισος Άριος (Άρις) 65. Πάμισος Μεσσήνης Γ.Π.Σ. (Μεσσήνη) 66. Παναθηναϊκός Καλαμάτας (Καλαμάτα) 67. Πανεαϊκός Α.Ο. (Εύα) 68. Πανθουριακός Α.Σ. (Θουρία) 69. Πανιώνιος Καλαμάτας Α.Σ. Συνοικία Αβραμιού (Καλαμάτα) 70. ΠΑΟΚ (Καλαμάτα) 71. Παπαφλέσσας Α.Π.Σ. Δήμου Παπαφλέσσα (Βλαχόπουλο) 72. Πατίστα Παραλίας Καλαμάτας Α.Ο. (Καλαμάτα) 73. Πράσινα Πουλιά Π.Α.Ο. (Καλαμάτα) 74. Πύλου Α.Ο. Ολυμ/κης Κ. Τσικλητήρας (Πύλος) 75. Πύραυλος Ζευγολατιού Α.Ο. (Ζευγολατιό) 76. Σέλλα Α.Ο. (Σέλλα) 77. Σπερχογείας Α.Ο. (Σπερχογεία) 78. Στενωσιός Α.Ο. (Στενωσιά) 79. Τέλλος Άγρας Γαργαλιάνων Α.Ο. (Γαργαλιάνοι) 80. Φαραί Α.Ο. (Καλαμάτα) 81. Φοίνικας Φοινικούντας Α.Ο. (Φοινικούντα) 82. Χανδριναϊκός (Χανδρινού) 83. Χατζή Α.Ο. (Χατζή) 84. Χώρας Παπαφλέσσας Α.Ο. (Χώρα)	Tae-Kwon-Do 1. Α.Γ.Σ. Κυπαρισσία Tae-Kwon-Do (Κυπαρισσία) 2. Α.Σ. Καλαμάτας Tae-Kwon-Do Εν Δράσει (Ασπρόχοιμα) 3. Γυμναστικός Αθλητικός Σύλλογος Tae-Kwon-Do Μεσσήνης (Μεσσήνη) 4. Γυμναστικός Σύλλογος Χώρας Tae-Kwon-Do (Χώρα) ¹ 5. Κέντρο Άθλησης και Προαγωγής Υγείας Κυπαρισσίας (Κυπαρισσία) 6. Όμιλος Tae-Kwon-Do Μελιγαλά ο Τυφώνας (Μελιγαλάς) 7. Tae-Kwon-Do Α.Γ.Σ. Καλαμάτας (Καλαμάτα)	Σκοποβολή 1. Αθλητικός Σκοπευτικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 2. Άρτεμις Σκοπευτικός Αθλητικός Σύλλογος Γαργαλιάνων (Γαργαλιάνοι) 3. Άρτεμις Σκοπευτικός Όμιλος (Καλαμάτα) 4. Σκοπευτικός Αθλητικός Σύλλογος Ν. Μεσσηνίας Άρης (Καλαμάτα) 5. Σκοπευτικός Όμιλος Κυπαρισσίας Περίανδρος (Κυπαρισσία)	Σκάκι 1. Γ.Α.Ε.Τ. Δίον ο Κυπαρισσεύς (Κυπαρισσία) 2. Όμιλος Σκακιστών Καλαμάτας (Καλαμάτα) 3. Ποσειδών Ναυτικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 4. Σκακιστικός Όμιλος Φιλιατρών (Φιλιατρά)
	Καράτε 1. Α.Σ. Καράτε Do Ling Sung (Καλαμάτα) 2. Αθλητικός Σύλλογος Μεσσηνίας (Καλαμάτα) 3. Παμμεσηνιακός Αθλητικός Σύλλογος Okinawa Te Tai Karate (Καλαμάτα)	Ορειβασία - Πεζοπορία 1. Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Καλαμάτας (Καλαμάτα) 2. Ευκλής Σ.Π.Ο.Κ. (Καλαμάτα)	Ιππασία 1. Ιππικός Όμιλος Καλαμάτας (Καλαμάτα) ¹ 2. Σύλλογος Φιλίππων Πελοποννήσου (Πλατύ)
	Kick Boxing	Αγώνες δρόμου	Αεραθλήματα 1. Αερολέσχη Καλαμάτας (Καλαμάτα) 2. Μοντελιστική Ένωση Μεσσηνίας (Καλαμάτα)
	Βυζαντινός Γυμναστικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Καλαμάτας (Καλαμάτα)	Σύλλογος Δρομέων Υγείας Μεσσηνίας (Καλαμάτα)	1. Αερολέσχη Καλαμάτας (Καλαμάτα) 2. Μοντελιστική Ένωση Μεσσηνίας (Καλαμάτα)
	Τζούντο	Μπριτζ Όμιλος Αγωνιστικού Μπριτζ (Καλαμάτα)	Μηχανοκίνητος Αθλητισμός 1. Αθλητικό Σωματείο Μηχανοκίνητου Αθλητισμού Ν. Μεσσηνίας (Καλαμάτα) 2. Λέσχη Μοτοσικλετιστών Καλαμάτας (Καλαμάτα)
	Ζίου-Ζίτσου Ζευς (Καλαμάτα)	Ξυλορακέτα 1. Όμιλος Θαλάσσιων Παράκτιων Αθλημάτων & Ξυλορακέτας Τρίτων Καλαμάτας (Καλαμάτα) 2. Αθλητικός Όμιλος Αντισφαίρισης Ξυλορακέτας Κυπαρισσίας (Κυπαρισσία) ¹	

¹ Δεν έχουν ανοίξει φάκελο στη Δ/νση Αθλητισμού της ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά είναι αναγνωρισμένα από το Πρωτοδικείο.

Πηγή: Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας, Δ/νση Αθλητισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην ΠΕ Μεσσηνίας. Η παρουσίασή τους γίνεται σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της Gibson (1998b) (βλέπε Ενότητα 4.4.2), η οποία χρησιμοποιείται πιο συχνά στη βιβλιογραφία του αθλητικού τουρισμού. Όλες οι δραστηριότητες μαζί συνθέτουν το αθλητικό τουριστικό προϊόν του νομού, το οποίο παρουσιάζεται στο τέλος του κεφαλαίου με βάση το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004). Η περιγραφή των δραστηριοτήτων βασίζεται σε συνεντεύξεις που έγιναν με τους ιδιοκτήτες ή υπεύθυνους στις αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις και με τους προέδρους ή υπεύθυνους στους αθλητικούς συλλόγους / ομίλους.

9.1 Ενεργητικός αθλητικός τουρισμός

Ο ενεργητικός αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνει εκείνες τις δραστηριότητες στις οποίες οι τουρίστες συμμετέχουν ενεργά. Η συμμετοχή τους μπορεί να αποτελεί (ή όχι) τον πρωταρχικό σκοπό του ταξιδιού τους. Οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην ΠΕ Μεσσηνίας σε αυτή την κατηγορία είναι το γκολφ, τα αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα, αετοσανίδα και σέρφινγκ), η ιππασία, η αυτόνομη κατάδυση, το αλεξίπτωτο πλαγιάς, η ορειβασία - πεζοπορία, και η ποδηλασία. Στις τέσσερις πρώτες πραγματοποιήθηκε, εκτός από τις συνεντεύξεις, και έρευνα τουριστικών δαπανών και έτσι τα στοιχεία επισκεψιμότητας⁷⁷, καθώς και άλλες πληροφορίες (π.χ. δημογραφικά χαρακτηριστικά), παρουσιάζονται πιο αναλυτικά. Τέλος, σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνεται και η προετοιμασία αθλητών στίβου στην Καλαμάτα, αν και η δραστηριότητα αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει σε διαφορετική κατηγορία (προπονητικός αθλητικός τουρισμός) σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των Weed και Bull (2009) (βλέπε Ενότητα 4.4.3).

9.1.1 Γκολφ

Ο τουρισμός γκολφ (golf tourism) έχει αναπτυχθεί τόσο πολύ τα τελευταία χρόνια, ώστε να θεωρείται ξεχωριστή μορφή τουρισμού (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011). Έχει εκτιμηθεί ότι η άμεση οικονομική επίδρασή του στο παγκόσμιο ΑΕΠ

⁷⁷ Τα στοιχεία αυτά θα χρησιμοποιηθούν στο Κεφάλαιο 14 για να εκτιμηθούν οι τουριστικές δαπάνες.

είναι περίπου \$21,5 δισεκατομμύρια, ενώ η αντίστοιχη επίδραση της βιομηχανίας γκολφ είναι συνολικά \$103,6 δισεκατομμύρια (Hudson and Hudson, 2009). Σύμφωνα με τους ίδιους συγγραφείς, υπάρχουν περίπου 32.000 γήπεδα γκολφ σε 140 χώρες, εκ των οποίων λίγο παραπάνω από τα μισά (17.000) βρίσκονται στις ΗΠΑ. Σε όλο τον κόσμο υπάρχουν 59 εκατομμύρια γκόλφερ, από τους οποίους ένα 5–10% (2,9–5,9 εκατομμύρια) ταξιδεύουν σε ξένες χώρες τουλάχιστον μία φορά το χρόνο με πρωταρχικό κίνητρο να παίξουν σε αυτές γκολφ. Οι κυριότερες χώρες προέλευσης τουριστών γκολφ είναι οι ΗΠΑ, η Βρετανία, η Ιαπωνία, ο Καναδάς και η Αυστραλία, ενώ από την Ευρώπη (εκτός της Βρετανίας) η Γερμανία, η Γαλλία και η Σουηδία. Η Ελλάδα, παρά τις κατάλληλες κλιματολογικές συνθήκες, δεν έχει καταφέρει ακόμα να καθιερωθεί ως προορισμός γκολφ, όπως συμβαίνει σε άλλες χώρες της Μεσογείου. Σύμφωνα με την Ελληνική Ομοσπονδία Γκολφ (ΕΟΓ), η χώρα μας διαθέτει (εκτός από τα δύο γήπεδα στη Μεσσηνία) άλλα έξι γήπεδα: πέντε 18 οπών (στη Γλυφάδα Αττικής, στην περιοχή Κοιλιάδα Ρόπα (Κέρκυρα), στην περιοχή Αφάντου (Ρόδος), στην περιοχή της Χερσονήσου (Κρήτη) και στο ξενοδοχειακό συγκρότημα Πόρτο Καρράς (Χαλκιδική)) και ένα 9 οπών (στο ξενοδοχειακό συγκρότημα Elounda Beach Hotel (Κρήτη)). Απαραίτητα στοιχεία για να καταστεί μια περιοχή προορισμός γκολφ είναι α) η ύπαρξη διεθνούς αεροδρομίου, β) η επάρκεια υδάτινων πόρων, και σύμφωνα με τον καθορισμό των προδιαγραφών γηπέδων γκολφ του πρώην Υπουργείου Τουρισμού (ΦΕΚ Β 2905/29.10.2014) γ) η λειτουργία τουλάχιστον δύο γηπέδων 18 οπών.

Στη Μεσσηνία λειτουργούν δύο γήπεδα γκολφ 18 οπών, ένα στην ΠΟΤΑ Ρωμανού ('The Dunes Course') και ένα στην ΠΟΤΑ Πύλου ('The Bay Course'), τα οποία διαχειρίζεται το τουριστικό θέρετρο Costa Navarino. Το πρώτο ξεκίνησε τη λειτουργία του το Μάιο του 2010 και αποτέλεσε το πρώτο επώνυμο γήπεδο γκολφ στην Ελλάδα, καθώς σχεδιάστηκε από τον Bernhard Langer (πρώην πρωταθλητή US Masters και αρχηγό του Ryder Cup) σε συνεργασία με τη European Golf Design. Το δεύτερο λειτούργησε από τον Οκτώβριο του 2011 και σχεδιάστηκε από τον Robert Trent Jones II⁷⁸. Στη διαχείριση των γηπέδων συμμετέχει και η Troon Golf, η οποία θεωρείται από τους μεγαλύτερους golf operator στον κόσμο. Σημειώνεται ότι στο μέλλον σχεδιάζεται να κατασκευαστούν και λειτουργήσουν από το ίδιο τουριστικό θέρετρο άλλα δύο

⁷⁸ Τα γήπεδα αυτά έχουν λάβει τιμητικές διακρίσεις, σύμφωνα με τις οποίες συμπεριλαμβάνονται στα καλύτερα γήπεδα της Ευρώπης και του κόσμου. Μάλιστα, το 2017 το τουριστικό θέρετρο ανακηρύχθηκε καλύτερο golf resort στην Ευρώπη από τη Διεθνή Ένωση Golf Tour Operators (www.iagto.com).

γήπεδα στη Μεσσηνία, ένα στην περιοχή Κυνηγού⁷⁹ και ένα στην ΠΟΤΑ Ριζόμυλου, με σκοπό να καταστεί η Μεσσηνία ένας από τους κορυφαίους προορισμούς γκολφ στη Μεσόγειο.

Τα γήπεδα παραμένουν ανοικτά σχεδόν όλο το χρόνο, συνήθως από τα μέσα Φεβρουαρίου έως τις αρχές Δεκεμβρίου, με τη ζήτηση να κορυφώνεται τους καλοκαιρινούς μήνες. Σύμφωνα με τον υπεύθυνο διαχείρισης των γηπέδων γκολφ, κύριο Τουργκαΐδη, η επιχείρηση απασχόλησε το 2011 (όταν και πραγματοποιήθηκε η πρωτογενής έρευνα για το άθλημα του γκολφ) 46 υπαλλήλους πλήρους απασχόλησης, εκ των οποίων οι 34 ήταν μόνιμης απασχόλησης (όλο το χρόνο) και οι υπόλοιποι 12 εποχικής. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν μόνιμοι κάτοικοι του νομού.

Η επιχείρηση γκολφ συνεργάζεται με οργανωτές ταξιδιών από το εξωτερικό (σύνολο 45 το 2011) που εξειδικεύονται στην μετακίνηση παικτών γκολφ⁸⁰. Επίσης, έχει αναπτύξει σχέσεις συνεργασίας με ομοσπονδίες και συλλόγους, καθώς και με τα υπόλοιπα golf clubs της Ελλάδας, αλλά και του εξωτερικού. Από το 2012 συνεργάζεται στενά και με το Δήμο Πύλου-Νέστορος για την υποδοχή και ξενάγηση ξένων δημοσιογράφων που εργάζονται σε εξειδικευμένα αθλητικά περιοδικά ή έχουν δικές τους εκπομπές, και έρχονται για να δουν από κοντά τις εγκαταστάσεις γκολφ και παράλληλα να γνωρίσουν και να προβάλουν τα αξιοθέατα της περιοχής. Μεγάλη προβολή για την περιοχή γίνεται και μέσω του τουρνουά γκολφ ‘Aegean Airlines Pro-Am’ που από το 2010 και ύστερα (με εξαίρεση το 2012) διεξήχθη στην Costa Navarino⁸¹. Το τουρνουά αυτό, στο οποίο συμμετέχουν παίκτες από πολλές χώρες του κόσμου, προβάλλεται από διεθνή τηλεοπτικά κανάλια, καθώς θεωρείται από τα μεγαλύτερα Pro-Am στην Ευρώπη. Τέλος, για την περαιτέρω ανάπτυξη του αθλήματος, η επιχείρηση συνεργάζεται με σχολεία της ευρύτερης περιοχής για να δοθούν σε μικρούς μαθητές δωρεάν υποτροφίες παρακολούθησης μαθημάτων στην ακαδημία γκολφ.

Όμως, το γκολφ έχει κατηγορηθεί, και πολλές φορές όχι άδικα, ότι επιβαρύνει σημαντικά το περιβάλλον. Κυριότερα σημεία κριτικής είναι α) η μεταβολή του φυσικού τοπίου και των χρήσεων γης, β) η χρήση μεγάλων ποσοτήτων υδάτινων πόρων, γ) η χρήση χημικών, δ) η επέμβαση στα οικοσυστήματα, ε) προβλήματα στην ανθρώπινη

⁷⁹ Πρόκειται για γήπεδο 36 οπών, η λειτουργία του οποίου αναμένεται να ξεκινήσει το 2020, σύμφωνα με την Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (Nerco - Χλύκας & Συνεργάτες και Αργυρόπουλος & Συνεργάτες, 2017).

⁸⁰ Υπάρχουν συνολικά 651 οργανωτές ταξιδιών γκολφ σε 61 χώρες (www.iagto.com).

⁸¹ Η διοργάνωση αυτή παρουσιάζεται αναλυτικότερα στην Ενότητα 9.2.12.

υγεία, στ) η κατανάλωση ενέργειας και ζ) η δημιουργία νέων ή η φόρτιση των ήδη υπαρχόντων υποδομών (Καπετανάκη-Μπριασούλη, 2005; Wheeler and Nauright, 2006). Ειδικότερα, η κατασκευή γηπέδων γκολφ οδηγεί πολλές φορές στην εκκαθάριση της φυσικής βλάστησης, στην αποψίλωση δασών, στην καταστροφή φυσικών τοπίων και βιότοπων, στον εκτοπισμό της γεωργικής καλλιέργειας, και σε μεταβολές στην τοπική τοπογραφία και υδρολογία. Όσον αφορά τους υδάτινους πόρους, υπολογίζεται ότι ένα γήπεδο γκολφ σε μεσογειακά κλίματα καταναλώνει 1.000.000 μ³ νερού το χρόνο, ισοδύναμο με τις ετήσιες ανάγκες πληθυσμού 1.000–20.000 κατοίκων. Για τη συντήρησή του χρησιμοποιούνται λιπάσματα, φυτοφάρμακα εντομοκτόνα και μυκητοκτόνα που περιέχουν μεγάλες ποσότητες χημικών, τα οποία μολύνουν το νερό και τον αέρα και είναι επικίνδυνα ακόμα και για την ανθρώπινη υγεία. Υποστηρίζεται, ακόμα, ότι τόσο κατά τη φάση κατασκευής όσο και κατά τη φάση λειτουργίας επιβαρύνεται το οικοσύστημα με αρνητικές συνέπειες στην τοπική χλωρίδα και πανίδα. Στην περίπτωση κατασκευής μονάδων ανακύκλωσης ή αφαλάτωσης νερού αντιπαρατίθεται το επιχείρημα της κατανάλωσης ενέργειας, ιδιαίτερα για περιοχές που δεν έχουν ενεργειακή αυτοδυναμία. Τέλος, η αύξηση της ζήτησης από τουρίστες επιβαρύνει τα υφιστάμενα δίκτυα υποδομών (ύδρευσης, αποχέτευσης, διαχείριση στερεών αποβλήτων, κλπ.) ή δημιουργεί ανάγκες για καινούργιες υποδομές (αεροδρόμια, οδικά δίκτυα, εμπορικά κέντρα, κλπ.) που καταλαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις γης, συχνά εις βάρος των τοπικών κοινωνιών.

Θα μπορούσαμε να πούμε, όμως, ότι οι αρνητικές συνέπειες του τουρισμού γκολφ παρατηρούνται πιο συχνά στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες (least developed countries - LDCs)⁸² που εξαρτώνται από τον τουρισμό και δε μπορούν να αντισταθούν εύκολα στις ανεπτυγμένες χώρες του δυτικού κόσμου απ' όπου προέρχονται οι επενδυτές, οι οργανωτές ταξιδιών και οι κατασκευαστικές εταιρείες γκολφ (Palmer, 2004). Αντίθετα, στις μεγάλες αγορές γκολφ (ΗΠΑ, Ευρώπη και Καναδάς) παρατηρείται τα τελευταία χρόνια μία ευαισθητοποίηση και προσπάθεια περιορισμού των αρνητικών επιπτώσεων μέσω της υλοποίησης φιλικών προς το περιβάλλον μέτρων και πρακτικών (Wheeler and Nauright, 2006).

Προς αυτή την κατεύθυνση περιβαλλοντικής συνείδησης η εταιρεία που διαχειρίζεται τα γήπεδα γκολφ στη Μεσσηνία έχει αναλάβει μία σειρά από πρωτοβουλίες και τεχνικές με σκοπό την όσο το δυνατόν μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

⁸² Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παρατηρούνται ή είναι ασήμαντες στις ανεπτυγμένες χώρες.

Έτσι, στα γήπεδα γκολφ έχει φυτευτεί ένας ειδικός τύπος γρασιδιού, ο οποίος απαιτεί περίπου 30% λιγότερο νερό από άλλες μέσες ποικιλίες. Για την άρδευση των γηπέδων, έχουν κατασκευαστεί στην περιοχή δύο υδατοδεξαμενές χωρητικότητας 700.000 μ³, οι οποίες γεμίζουν κατά τους χειμερινούς μήνες απορροφώντας μικρή ποσότητα νερού (γύρω στο 3%) από τους ποταμούς Σέλλα, Ξεριά και Γιαννούζαγα που εκβάλλουν στη θάλασσα. Η ποσότητα και η ποιότητα των υπόγειων και επιφανειακών υδάτων ελέγχεται συνέχεια μέσω ενός εκτενούς δικτύου σταθμών παρακολούθησης και δειγματοληπτικών σημείων. Επιπρόσθετα, σημαντική ποσότητα των αναγκών άρδευσης καλύπτεται από μονάδα ανακύκλωσης νερού, η οποία χρησιμοποιεί σύγχρονες μεθόδους ανακύκλωσης των λυμάτων. Η ενέργεια που καταναλώνει καλύπτεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας: από ένα φωτοβολταϊκό πάρκο ετήσιας παραγωγής 19,5 GWh⁸³ και από γεωθερμικό σύστημα με 123 χλμ. σωλήνων κάτω από το γήπεδο γκολφ (το μεγαλύτερο στην Ευρώπη στο είδος του). Για την εξοικονόμηση νερού χρησιμοποιείται ακόμα εξελιγμένο ηλεκτρονικό σύστημα, το οποίο αξιοποιεί κλιματικά δεδομένα από μετεωρολογικούς σταθμούς, ώστε να υπολογίζεται η βέλτιστη ποσότητα νερού που απαιτείται για άρδευση. Όσον αφορά τη συντήρηση των γηπέδων χρησιμοποιούνται οργανικά λιπάσματα, ενώ η παρακολούθηση, μέσω προγράμματος, των επιπέδων παρασίτων και η εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών για την αντιμετώπισή τους, ελαχιστοποιεί τη χρήση φυτοφαρμάκων. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί το πρόγραμμα μεταφύτευσης ελαιόδεντρων, εσπεριδοειδών και άλλων δέντρων (θεωρείται το μεγαλύτερο που έχει γίνει ποτέ στην Ευρώπη) στο οποίο συμμετείχαν γεωπόνοι, τοπογράφοι και αρχιτέκτονες τοπίου. Συνολικά κατά τη διάρκεια κατασκευής του έργου μεταφέρθηκαν και επανήλθαν στην αρχική ή σε γειτονικές θέσεις 6.500 ελαιόδεντρα, 2.000 εσπεριδοειδή και άλλα δέντρα, ενώ φυτεύτηκαν και 80.000 ενδημικοί θάμνοι, διατηρώντας σε μεγάλο βαθμό αναλλοίωτο το φυσικό τοπίο. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω (και αρκετών άλλων) καλών περιβαλλοντικών πρακτικών, το τουριστικό θέρετρο έχει βραβευτεί διεθνώς στην κατηγορία ‘Destination Category’ στα ‘Tourism for Tomorrow Awards’⁸⁴ το 2014, και στην κατηγορία ‘Europe’s Responsible Tourism Award’ στα ‘World Travel Awards’ τα έτη 2014 και 2017 (<https://www.costanavarino.com/awards>).

⁸³ Η ενέργεια αυτή καλύπτει τις μέχρι στιγμής ετήσιες ανάγκες του τουριστικού θερέτρου και μπορεί να ενισχύσει το εθνικό δίκτυο. Το φωτοβολταϊκό πάρκο βρίσκεται σε λειτουργία από τον Οκτώβριο του 2013.

⁸⁴ Θεσμός που καθιέρωσε το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών & Τουρισμού (World Travel & Tourism Council) και επιβραβεύει τις βέλτιστες πρακτικές αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης από όλο τον κόσμο.

Σύμφωνα με τον κύριο Τουργκαΐδη, οι γκόλφερ που ταξιδεύουν σε ξένες χώρες ανήκουν σε υψηλές εισοδηματικές τάξεις, έχουν πολύ καλό μορφωτικό επίπεδο, αγαπάνε το καλό φαγητό και κρασί, και επιθυμούν να επισκεφθούν τοποθεσίες της ευρύτερης περιοχής όταν δεν παίζουν γκολφ. Παράλληλα, όμως, έχουν απαιτήσεις για φιλοξενία και υπηρεσίες υψηλής ποιότητας. Αυτό λειτουργεί θετικά για το νομό, καθώς νέες τουριστικές επιχειρήσεις υψηλών προδιαγραφών δημιουργούνται στη γύρω περιοχή, ενώ οι υφιστάμενες αναγκάζονται να αναβαθμίσουν τις παρεχόμενες υπηρεσίες τους. Παράλληλα, το προσωπικό που απασχολείται στο τουριστικό θέρετρο αφομοιώνει μία τουριστική συνείδηση και κουλτούρα την οποία μεταφέρει αργότερα στην τοπική κοινωνία. Οι γκόλφερ που έρχονται για να παίξουν στα γήπεδα της Μεσσηνίας είναι κατά κύριο λόγο άνδρες, μεσήλικες και προέρχονται από την Ευρώπη.

Αξίζει, ακόμα, να αναφερθεί η συμβολή του συγκεκριμένου αθλήματος στην αναβάθμιση της λειτουργίας του αεροδρομίου Καλαμάτας, το οποίο για πολλά χρόνια ήταν σχεδόν εγκαταλελειμμένο με ελάχιστες πτήσεις, κυρίως τσάρτερ, να καταγράφονται κάθε χρόνο. Η κατασκευή των γηπέδων γκολφ στη Μεσσηνία κίνησε το ενδιαφέρον ελληνικών και ξένων αεροπορικών εταιρειών. Ως αποτέλεσμα, δρομολογήθηκαν τακτικές (εποχικές) πτήσεις από / προς μεγάλες αγορές γκολφ της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα η Γερμανία (Μόναχο, Ντίσελντορφ, Φρανκφούρτη, Στουτγκάρδη, Αμβούργο, Αννόβερο), η Βρετανία (Λονδίνο, Μάντσεστερ, Μπέρμιγχαμ, Μπρίστολ), η Γαλλία (Παρίσι, Λυών, Ναντ, Λιλ), η Αυστρία (Βιέννη, Ίνσμπρουκ) και η Σουηδία (Στοκχόλμη). Μάλιστα, το 2013 οι πρώτες πτήσεις έγιναν 9 και 10 Μαρτίου από Στοκχόλμη και Μόναχο, αντίστοιχα, με την πλειονότητα των επιβατών σε αυτές τις πτήσεις να είναι παίκτες του γκολφ για τα γήπεδα της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (Ελευθερία, 2013), ενώ τα επόμενα έτη οι πρώτες πτήσεις ξεκίνησαν τον Φεβρουάριο (στα τέλη του μήνα), επιμηκύνοντας έτσι την τουριστική περίοδο. Επομένως, δε θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι σημαντικό μερίδιο από την ποσοστιαία αύξηση των αφίξεων που παρουσιάστηκε στην Ενότητα 6.4 οφείλεται στον τουρισμό γκολφ.

Για το άθλημα αυτό πραγματοποιήθηκε, επίσης, έρευνα τουριστικών δαπανών (ο τρόπος διεξαγωγής της οποίας παρουσιάζεται στην Ενότητα 14.4.1), προκειμένου να εκτιμηθεί η συνεισφορά της συγκεκριμένης αθλητικής τουριστικής δραστηριότητας στην τοπική οικονομία. Συνολικά διανεμήθηκαν 349 ημερολόγια και ερωτηματολόγια σε ομάδες επισκεπτών⁸⁵ και από αυτά επιστράφηκαν 169, δίνοντας ένα ποσοστό

⁸⁵ Ως ομάδα (group / party) νοούνται εκείνοι οι τουρίστες που ταξιδεύουν μαζί και ταυτόχρονα έχουν

απόκρισης (response rate) 48,42%. Πιο συγκεκριμένα, επιστράφηκαν 115 ημερολόγια επί συνόλου 260 (44,23%) και 54 ερωτηματολόγια επί συνόλου 89 (60,67%). Το ποσοστό απόκρισης στα ημερολόγια (44,23%) θεωρείται ικανοποιητικό λαμβάνοντας υπόψη τα ποσοστά άλλων μελετών στη τουριστική βιβλιογραφία (12–63,7%) που χρησιμοποίησαν τη μέθοδο του ημερολογίου για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών (βλέπε αναλυτικότερα στην Ενότητα 14.3.1). Το δείγμα αυτό αντιπροσωπεύει το 11,62% του συνολικού πληθυσμού, που είναι 1.455 ομάδες επισκεπτών (βλέπε Πίνακα 9.3), και περιλαμβάνει δεδομένα για 437 άτομα.

Στον Πίνακα 9.1 παρουσιάζεται ο αριθμός των επιστρεφόμενων ημερολογίων και ερωτηματολογίων για διαφορετικά τμήματα τουριστών. Τα τμήματα αυτά προέκυψαν ανάλογα με το αν το γκολφ αποτελούσε το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία (αθλητικοί ή αθλούμενοι τουρίστες) και ανάλογα με το κατάλυμα στο οποίο διανυκτέρευσαν. Η τμηματοποίηση ως προς το είδος καταλύματος χρησιμοποιείται συχνά στη τουριστική βιβλιογραφία (βλέπε π.χ. Ζαχαράτος (1986)) όταν θέλουμε να εκτιμήσουμε τις τουριστικές δαπάνες. Η μέθοδος αυτή (segmentation strategy) εφαρμόζεται επειδή κάθε τμήμα έχει διαφορετικό καταναλωτικό πρότυπο. Αντίθετα, εάν θέσουμε όλους τους τουρίστες σε ένα κοινό τμήμα θα οδηγηθούμε σε λανθασμένες εκτιμήσεις (Stynes and White, 2006).

Το δείγμα που προέκυψε είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού που περιέγραψε ο υπεύθυνος στην επιχείρηση γκολφ. Από το σύνολο του δείγματος, το 86,39% των απαντήσεων προήλθε από άνδρες και το υπόλοιπο 13,61% από γυναίκες (Πίνακας 9.2). Το μεγάλο ποσοστό συμμετοχής των ανδρών, όμως, οφείλεται και σε έναν άλλο λόγο. Τα ημερολόγια και ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε ομάδες επισκεπτών, στις οποίες ο «επικεφαλής», ο οποίος πληρώνει στις περισσότερες αγορές και γνωρίζει τις

Πίνακας 9.1 Επιστρεφόμενα ημερολόγια και ερωτηματολόγια ανά τμήμα τουριστών

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σύνολο
Αθλητικοί τουρίστες	65	18	–	6	89
Αθλούμενοι τουρίστες	57	9	14	–	80
Σύνολο	122	27	14	6	169
			47		
Ποσοστό	72,19		27,81		100

κοινές δαπάνες (οικογένειες, ζευγάρια, παρέες με κοινές δαπάνες), καθώς και εκείνα τα άτομα που ταξιδεύουν μεμονωμένα. Είναι πιο σωστό να χρησιμοποιούμε την ομάδα επισκεπτών ως δειγματοληπτική / καταναλωτική μονάδα όταν διεξάγουμε έρευνα τουριστικών δαπανών (βλέπε και Ενότητα 14.3.4).

δαπάνες ή τουλάχιστον μπορεί να ρωτήσει τα υπόλοιπα μέλη, αναλαμβάνει να το συμπληρώσει. Στις περισσότερες περιπτώσεις των οικογενειών ή ζευγαριών, ο «επικεφαλής» που ανέλαβε να το συμπληρώσει ήταν ο άνδρας.

Όσον αφορά τις ηλικιακές ομάδες, το 0,6% των απαντήσεων προήλθε από την ηλικιακή ομάδα 20–29 ετών, το 13,6% από την ομάδα 30–39 ετών, το 29% από αυτούς που ήταν 40–49 ετών, το 36,7% από την ομάδα 50–59 ετών, το 14,2% από την ομάδα 60–69 ετών, και τέλος το 5,9% από αυτούς που ήταν 70 ετών και άνω. Τα ποσοστά αυτά επαληθεύουν ότι οι περισσότεροι τουρίστες που έρχονται στη Μεσσηνία για να παίξουν γκολφ είναι μεσήλικες. Συγκεκριμένα, στις ηλικίες από 40 έως 59 ετών συγκεντρώνεται το 65,7% των απαντήσεων.

Τέλος, το δείγμα επιβεβαίωσε ότι οι περισσότεροι γκόλφερ προέρχονται από την Ευρώπη (58% των απαντήσεων). Από αυτούς το 46,9% ανέφερε ότι το γκολφ ήταν το

Πίνακας 9.2 Δημογραφικά δεδομένα στο γκολφ

		Απαντήσεις	Ποσοστό
Φύλο ¹	Άνδρες	146	86,39
	Γυναίκες	23	13,61
Ηλικία ¹	Κάτω των 20 ετών	–	–
	20–29	1	0,6
	30–39	23	13,6
	40–49	49	29
	50–59	62	36,7
	60–69	24	14,2
	Άνω των 70 ετών	10	5,9
	Κύρια κατοικία	Ελλάδα (εκτός ΠΕ Μεσσηνίας)	41
	Ευρώπη	98	58
	ΗΠΑ / Καναδάς	16	9,5
	Ωκεανία	7	4,1
	Αφρική	3	1,8
	Μέση Ανατολή	2	1,2
	Ασία	1	0,6
	Δ / Α	1	0,6
Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών		2,59	
Αριθμός επισκεπτών στο δείγμα		437	

Δ / Α: Δεν απαντήθηκε.

¹Οι μεταβλητές φύλο και ηλικία αναφέρονται μόνο σε εκείνους που ανέλαβαν να συμπληρώσουν το ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο για λογαριασμό και των άλλων μελών της ομάδας τους.

Σημείωση: Κατά τη διάρκεια δοκιμής (pre-testing) των ημερολογίων / ερωτηματολογίων διαπιστώθηκε ότι εκείνοι οι αποκρινόμενοι που δε συμπλήρωσαν την ερώτηση που αφορούσε το οικογενειακό τους εισόδημα, δε συμπλήρωσαν επίσης και την ενότητα με τις δαπάνες τους. Επειδή κύριος σκοπός της έρευνας ήταν οι τουριστικές δαπάνες, αποφασίστηκε το τελικώς χρησιμοποιούμενο ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο να γίνει λιγότερο «προσωπικό», και έτσι η μεταβλητή αυτή (οικογενειακό εισόδημα) σκόπιμα δε συμπεριλήφθηκε σε αυτά. Άλλωστε, η πληροφορία αυτή μπορούσε να εκμαιευτεί, σε γενικές γραμμές, από τους ιδιοκτήτες ή υπεύθυνους των επιχειρήσεων που προσφέρουν τις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες. Το ίδιο ισχύει και για τις υπόλοιπες δραστηριότητες όπου διεξήχθη έρευνα τουριστικών δαπανών (αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία, αυτόνομη κατάδυση).

πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία, ενώ το υπόλοιπο 53,1% το αντίθετο. Ακολουθούν οι Έλληνες (πλην των μόνιμων κατοίκων του νομού) με 24,3%. Αξιοσημείωτο είναι ότι το 61% των ομάδων από την Ελλάδα επισκέφθηκε τη Μεσσηνία με πρωταρχικό σκοπό τη συμμετοχή σε δραστηριότητες γκολφ. Τρίτες έρχονται οι ομάδες επισκεπτών από τις ΗΠΑ ή τον Καναδά με 9,5%. Οι περισσότερες από αυτές (62,5%) επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία από τόσο μακριά για άλλους λόγους (ξεκούραση / αναψυχή, παραθεριστική κατοικία, κλπ.). Τελευταίες (7,7%) έρχονται οι ομάδες επισκεπτών από τις υπόλοιπες περιοχές (Ωκεανία, Αφρική, Μέση Ανατολή, Ασία) από τις οποίες, όμως, οι περισσότερες (84,6%) επισκέφθηκαν τον νομό λόγω του γκολφ.

Για την εξαγωγή των στοιχείων επισκεψιμότητας χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από το σύστημα κρατήσεων της επιχείρησης γκολφ. Η παρουσία του ερευνητή για περίπου δύο μήνες (67 μέρες) συνολικά στον τόπο διεξαγωγής της έρευνας, καθώς και η βοήθεια των υπαλλήλων της υποδοχής γκολφ, επέτρεψαν στο να αφαιρεθούν από τα στοιχεία επισκεψιμότητας α) μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής, β) υπάλληλοι του τουριστικού θερέτρου, και γ) άτομα που βρίσκονταν στη Μεσσηνία για επαγγελματικούς λόγους με άμεσα αμειβόμενη δραστηριότητα, οι οποίοι εξ ορισμού δεν αποτελούν τουρίστες και κατ' επέκταση αθλητικούς ή αθλούμενους τουρίστες. Έτσι, κατά το έτος 2011, 1.455 ομάδες επισκεπτών (οικογένειες, ζευγάρια, παρέες με κοινές δαπάνες, μεμονωμένα άτομα), στις οποίες ένα τουλάχιστον άτομο από κάθε ομάδα συμμετείχε σε δραστηριότητες γκολφ (παιχνίδι, μάθημα, εξάσκηση), επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία (Πίνακας 9.3). Οι ομάδες αυτές (groups) πραγματοποίησαν συνολικά 1.686 επισκέψεις (group visits), δίνοντας ένα δείκτη επαναλαμβανόμενης επισκεψιμότητας 1,16, όπως φαίνεται στον ίδιο πίνακα.

Το 69,81% των συνολικών επισκέψεων προήλθε από ομάδες επισκεπτών που διανυκτέρευσαν εντός της ΠΟΤΑ Ρωμανού όπου βρίσκεται το ένα από τα δύο γήπεδα γκολφ (Πίνακας 9.4)⁸⁶. Αντίθετα, το υπόλοιπο 30,19% των συνολικών επισκέψεων πραγματοποιήθηκε από ομάδες που διανυκτέρευσαν εκτός του τουριστικού θερέτρου

Πίνακας 9.3 Στοιχεία επισκεψιμότητας για δραστηριότητες γκολφ το έτος 2011

Ομάδες επισκεπτών (groups)	Επισκέψεις από ομάδες επισκεπτών (group visits)	Δείκτης επαναλαμβανόμενης επισκεψιμότητας
1.455	1.686	1,16

⁸⁶ Στην ΠΟΤΑ Πύλου υπάρχει γήπεδο γκολφ, αλλά όχι – μέχρι στιγμής – ξενοδοχειακή μονάδα.

Πίνακας 9.4 Κατανομή επισκέψεων για δραστηριότητες γκολφ ανάλογα με τον τόπο διανυκτέρευσης (εντός ή εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας)

	Διανυκτερεύοντες εντός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Διανυκτερεύοντες εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Σύνολο
Επισκέψεις	1.177	509	1.686
Ποσοστό	69,81	30,19	100

σε α) λοιπά τουριστικά καταλύματα (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια - επιπλωμένα διαμερίσματα, και κάμπινγκ), β) παραθεριστικές κατοικίες (ιδιόκτητες) ή φίλους & συγγενείς, και γ) σε άλλους νομούς απ' όπου ήρθαν στη Μεσσηνία ως ημερήσιοι επισκέπτες.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας τουριστικών δαπανών, οι τουρίστες που διανυκτέρευαν εκτός του τουριστικού θερέτρου ρωτήθηκαν (όταν τους διανεμήθηκε το ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο) για το είδος καταλύματος στο οποίο διέμεναν. Από τις προφορικές απαντήσεις τους προέκυψε ότι το 47,56% εξ αυτών διανυκτέρευσε σε λοιπά τουριστικά καταλύματα, το 35,59% σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς, ενώ το 15,85% ήταν ημερήσιοι επισκέπτες. Πολλαπλασιάζοντας τα ποσοστά αυτά με τις συνολικές τους επισκέψεις (509), προκύπτουν 242, 186 και 81 συνολικές επισκέψεις ανά τμήμα, αντίστοιχα.

Λαμβάνοντας τώρα υπόψη και τις απαντήσεις από το δείγμα σχετικά με το αν το γκολφ αποτελούσε ή όχι το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία (Πίνακας 9.5), προκύπτουν οι συνολικές επισκέψεις για κάθε ένα τμήμα χωριστά (Πίνακας 9.6). Από τον Πίνακα 9.6 συμπεραίνουμε ότι λίγο παραπάνω από τις μισές επισκέψεις πραγματοποιήθηκαν από αθλητικούς τουρίστες. Οι περισσότερες προήλθαν από αυτούς που διέμεναν εντός του τουριστικού θερέτρου (βλέπε και Πίνακα 9.4), με τη συμμετοχή αυτών που το επισκέφθηκαν πρωταρχικώς για να παίξουν γκολφ να φτάνει στο 37,19% επί των συνολικών επισκέψεων (1.686), ενώ εκείνοι που το επισκέφθηκαν για διαφορετικό κύριο λόγο (ξεκούραση / αναψυχή, παρακολούθηση συνεδρίου, αξιοθέατα, κλπ.) και παράλληλα ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο άθλημα συμμετείχαν κατά 32,62%. Η αμέσως επόμενη μεγαλύτερη συμμετοχή (11,05%)

Πίνακας 9.5 Αναλογία αθλητικών και αθλούμενων τουριστών ανά είδος διαμονής (σε %)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες
Αθλητικοί τουρίστες	53,28	66,67	–	100
Αθλούμενοι τουρίστες	46,72	33,33	100	–

Πίνακας 9.6 Συνολικές επισκέψεις για δραστηριότητες γκολφ ανά τμήμα τουριστών

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	627	161	–	81	869	51,55
Αθλούμενοι τουρίστες	550	81	186	–	817	48,45
Σύνολο	1.177	242	186	81	1.686	100
		509				

προέρχεται από αθλούμενους τουρίστες που είχαν παραθεριστικές κατοικίες ή φιλοξενήθηκαν σε φίλους & συγγενείς. Ιδιαίτερα οι αλλοδαποί τουρίστες του συγκεκριμένου τμήματος αντιμετώπιζαν πολύ θετικά τη δυνατότητα να συνδυάζουν τις διακοπές τους με δραστηριότητες γκολφ. Τέλος, σημαντική είναι και η συμμετοχή των αθλητικών τουριστών που διέμειναν στα τουριστικά καταλύματα της γύρω περιοχής (9,57%), οι οποίοι επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία με πρωταρχικό κίνητρο να λάβουν μέρος σε δραστηριότητες γκολφ και παράλληλα διανυκτέρευαν εκτός της ΠΟΤΑ Ρωμανού, ενισχύοντας έτσι μικρές οικογενειακές τουριστικές επιχειρήσεις.

Είναι ενδιαφέρον στη συνέχεια να παρουσιαστεί το μέσο μέγεθος μιας ομάδας επισκεπτών (average group size) για κάθε ένα τμήμα τουριστών. Από τον Πίνακα 9.7 βλέπουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευαν στο τουριστικό θέρετρο έχουν το μεγαλύτερο μέσο μέγεθος με 3,11 άτομα. Αυτό οφείλεται στο ότι οι ομάδες αυτές ήταν κυρίως οικογένειες με παιδιά που επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία για λόγους ξεκούρασης ή αναψυχής. Αντίθετα, οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευαν στα τουριστικά καταλύματα της γύρω περιοχής έχουν την μικρότερη μέση τιμή με 1,82 άτομα. Ο σταθμικός μέσος για τους αθλητικούς τουρίστες είναι 2,22 άτομα, ενώ για τους αθλούμενους 2,82 άτομα.

Από τους Πίνακες 9.6 και 9.7 μπορούμε τώρα να υπολογίσουμε τον συνολικό αριθμό επισκεπτών που αντιστοιχεί στις πραγματοποιηθείσες επισκέψεις ανά τμήμα (Πίνακας 9.8). Όπως ήταν αναμενόμενο, οι επισκέπτες που διανυκτέρευαν εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας αποτελούσαν την πλειονότητα (74,81%). Πιο συγκεκριμένα, οι

Πίνακας 9.7 Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	2,33	1,82	–	2,2	2,22
Αθλούμενοι τουρίστες	3,11	2,56	2,09	–	2,82

Πίνακας 9.8 Συνολικός αριθμός επισκεπτών

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	1.460	294	–	178	1.931	45,59
Αθλούμενοι τουρίστες	1.710	206	389	–	2.305	54,41
Σύνολο	3.169	501	389	178	4.237	100
		1.067				

Σημείωση: Λόγω στρογγυλοποίησης σε ακέραιους αριθμούς, ορισμένα αθροίσματα δεν είναι ίσα με το σύνολό τους.

αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες αποτελούσαν το 34,45% και το 40,35% των συνολικών επισκεπτών, αντίστοιχα. Η αμέσως επόμενη μεγαλύτερη συμμετοχή (9,19%) προέρχεται από τους αθλούμενους τουρίστες που διέμειναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φιλοξενήθηκαν από φίλους & συγγενείς, και ακολουθούν οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα τουριστικά καταλύματα της γύρω περιοχής με 6,95%. Συνολικά, οι επισκέπτες που ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών είναι λιγότεροι από εκείνους που ανήκουν στους αθλούμενους τουρίστες, αν και πραγματοποίησαν περισσότερες επισκέψεις (869 έναντι 817). Αυτό οφείλεται στο ότι οι δεύτεροι έχουν μεγαλύτερο μέσο μέγεθος στην ομάδα επισκεπτών (2,82 έναντι 2,22).

Στον Πίνακα 9.9 παρουσιάζεται η μέση διάρκεια παραμονής (average length of stay) ανά τμήμα. Η μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής πραγματοποιήθηκε από εκείνους τους τουρίστες που διέμειναν στις παραθεριστικές κατοικίες τους ή φιλοξενήθηκαν από φίλους & συγγενείς. Ακολουθούν οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα. Η σχετικά μεγάλη διάρκεια παραμονής τους οφείλεται στο ότι σε αυτό το τμήμα υπήρχαν και περιπτώσεις ομάδων που διέμειναν σε κάμπινγκ. Οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευσαν στο τουριστικό θέρετρο παρέμειναν περίπου δύο μέρες λιγότερο από τους αντίστοιχους αθλούμενους τουρίστες. Συνολικά, οι επισκέπτες που ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών παρέμειναν στην περιοχή περίπου τέσσερις μέρες (4,28) λιγότερο από τους αθλούμενους τουρίστες.

Πίνακας 9.9 Μέση διάρκεια παραμονής

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	6,91	3,88	–	1	5,91
Αθλούμενοι τουρίστες	8,98	12,67	14,18	–	10,19

Πίνακας 9.10 Συνολικές διανυκτερεύσεις

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	10.091	1.143	–	178 ¹	11.412	32,70
Αθλούμενοι τουρίστες	15.356	2.612	5.522	–	23.490	67,30
Σύνολο	25.448	3.755	5.522	178	34.902	100
		9.454				

¹ Δεν αντιπροσωπεύει διανυκτερεύσεις.

Σημείωση: Λόγω στρογγυλοποίησης σε ακέραιους αριθμούς, ορισμένα αθροίσματα δεν είναι ίσα με το σύνολό τους.

Έχοντας τώρα εκτιμήσει τις μέσες διάρκειες παραμονής και λαμβάνοντας υπόψη τον συνολικό αριθμό επισκεπτών (Πίνακας 9.8), μπορούμε να υπολογίσουμε τις συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τμήμα (Πίνακας 9.10). Οι περισσότερες πραγματοποιήθηκαν από τους επισκέπτες που διέμεναν στο τουριστικό θέρετρο (72,91%). Από αυτές το 28,91% προήλθε από τους αθλητικούς τουρίστες και το υπόλοιπο 44% από τους αθλούμενους. Την αμέσως επόμενη μεγαλύτερη συμμετοχή (15,82%) εμφανίζουν αυτοί που διέμεναν στις παραθεριστικές κατοικίες τους ή φιλοξενήθηκαν από φίλους & συγγενείς, και ακολουθούν οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα (7,48%). Συνολικά, οι διανυκτερεύσεις κατανέμονται κατά πολύ μεγαλύτερο ποσοστό υπέρ των αθλούμενων τουριστών σε σχέση με την κατανομή στον συνολικό αριθμό επισκεπτών (67,30% έναντι 54,41%), κάτι το οποίο οφείλεται στο μεγαλύτερο σταθμικό μέσο διάρκειας παραμονής που έχουν.

Συνοψίζοντας, όλα τα παραπάνω μπορούν να παρουσιαστούν στον Πίνακα 9.11

Πίνακας 9.11 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις	
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Αθλητικοί τουρίστες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	627	37,19	1.460	34,45	10.091	28,91
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	161	9,57	294	6,95	1.143	3,27
	Ημερήσιοι επισκέπτες	81	4,79	178	4,19	178 ¹	0,51
Αθλούμενοι τουρίστες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	550	32,62	1.710	40,35	15.356	44
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	81	4,79	206	4,87	2.612	7,48
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	186	11,05	389	9,19	5.522	15,82
Σύνολο		1.686	100	4.237	100	34.902	100
Αθλητικοί τουρίστες		869	51,55	1.931	45,59	11.412	32,70
Αθλούμενοι τουρίστες		817	48,45	2.305	54,41	23.490	67,30

¹ Δεν αντιπροσωπεύει διανυκτερεύσεις.

Πίνακας 9.12 Ποσοστό συμμετοχής σε δραστηριότητες γκολφ

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	76,71	79,31	–	66,67	76,18
Αθλούμενοι τουρίστες	55	56,52	63,33	–	56,54

που περιλαμβάνει συγκεντρωτικά τις συνολικές επισκέψεις, τους συνολικούς επισκέπτες και τις συνολικές διανυκτερεύσεις, καθώς και την ποσοστιαία κατανομή τους, ανά τμήμα τουριστών. Τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Πίνακα 9.11 προέκυψαν από όλες εκείνες τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον μέλος από κάθε ομάδα συμμετείχε σε δραστηριότητες γκολφ. Φυσικά, σε κάθε ομάδα δεν ασχολήθηκαν όλα τα άτομα με αυτό το άθλημα. Στον Πίνακα 9.12 παρουσιάζεται το ποσοστό συμμετοχής σε κάθε τμήμα χωριστά. Όπως ήταν αναμενόμενο, στις ομάδες επισκεπτών όπου το γκολφ αποτελούσε το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού τους συμμετείχαν αναλογικά περισσότερα άτομα σε σχέση με τις ομάδες των αθλούμενων τουριστών. Το μεγαλύτερο ποσοστό στους αθλητικούς τουρίστες παρατηρείται σε εκείνους που διανυκτέρευσαν στα τουριστικά καταλύματα διάφορων περιοχών του νομού. Το χαμηλότερο ποσοστό στους ημερήσιους επισκέπτες οφείλεται στο ότι συνοδεύονταν συνήθως και από άλλα μέλη (σύζυγοι) που δεν έπαιζαν γκολφ. Στους αθλούμενους τουρίστες, το μεγαλύτερο ποσοστό παρουσιάζουν αυτοί που διέμεναν στις παραθεριστικές κατοικίες τους ή φιλοξενήθηκαν σε φίλους & συγγενείς. Οι τουρίστες αυτοί ήταν κυρίως αλλοδαποί και ομογενείς οι οποίοι έδειξαν πρόθυμοι να παίξουν γκολφ στην Ελλάδα, μολοντί το συγκεκριμένο άθλημα δεν ήταν ο κύριος λόγος της επίσκεψής τους. Συνολικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στα 100 άτομα, περίπου 76 ασχολήθηκαν με το γκολφ στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών και περίπου 56 στην τυπολογία των αθλούμενων τουριστών.

Εφαρμόζοντας τώρα τα ποσοστά του Πίνακα 9.12 στους συνολικούς επισκέπτες του Πίνακα 9.11, προκύπτει ο συνολικός αριθμός μόνο εκείνων των τουριστών που συμμετείχαν ενεργά σε δραστηριότητες γκολφ (Πίνακας 9.13). Έτσι, οι τουρίστες που ασχολήθηκαν με το γκολφ ήταν συνολικά περισσότεροι στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών. Το ίδιο συμβαίνει και με τους διανυκτερεύοντες στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, όπου τώρα οι αθλητικοί τουρίστες είναι περισσότεροι από τους αντίστοιχους αθλούμενους. Ακόμα, οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα υποχώρησαν (σε σχέση με τον Πίνακα 9.11) στην τελευταία θέση λόγω της χαμηλής

Πίνακας 9.13 Συνολικοί επισκέπτες που ασχολήθηκαν ενεργά με το γκολφ

Τμήμα		Αριθμός	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	1.120	40,35
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	233	8,41
	Ημερήσιοι επισκέπτες	118	4,27
Αθλούμενοι τουρίστες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	940	33,89
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	117	4,20
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	247	8,89
Σύνολο		2.775	100
Αθλητικοί τουρίστες		1.471	53,03
Αθλούμενοι τουρίστες		1.304	46,97

ανάμειξής τους με το άθλημα. Συνολικά, από τους 4.237 επισκέπτες μόνο οι 2.775 (65,5%) ασχολήθηκαν ενεργά με το γκολφ.

Τελειώνοντας, είναι σκόπιμο να παρουσιαστεί και ο βαθμός σημαντικότητας του γκολφ στην απόφασή τους να επισκεφθούν την περιοχή. Η κλίμακα που χρησιμοποιήθηκε ήταν από 0 (καθόλου σημαντικό, θα επισκεπτόμουν τη Μεσσηνία ούτως ή άλλως) έως 10 (εξαιρετικά σημαντικό, μοναδικός λόγος της επίσκεψής μου). Τα στοιχεία του Πίνακα 9.14 επιβεβαιώνουν την πρωταρχική σημασία που είχε το γκολφ για τους αθλητικούς τουρίστες. Μεγαλύτερη σημασία είχε κατά σειρά για τους ημερήσιους επισκέπτες που έκαναν μονοήμερη εκδρομή ακριβώς για αυτό τον λόγο, για αυτούς που διανυκτέρευαν στα τουριστικά καταλύματα των γύρω περιοχών, και τέλος για τους διανυκτερεύοντες στο τουριστικό θέρετρο που είχαν τη δυνατότητα να ασχοληθούν και με άλλες δραστηριότητες σε αυτό. Αντίθετα, οι απαντήσεις των αθλούμενων τουριστών κυμαίνονται γύρω από τον μέσο της κλίμακας. Σε αυτή την τυπολογία, οι μέσες τιμές για αυτούς που διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα ή διέμειναν σε παραθεριστικές κατοικίες - φίλους & συγγενείς είναι ίσως μεγαλύτερες απ' ότι θα περίμενε κανείς. Οι τουρίστες αυτών των τμημάτων ίσως θέλησαν να δικαιολογήσουν την επίσκεψή τους στο τουριστικό θέρετρο και για αυτό σημείωσαν μεγαλύτερο βαθμό στην κλίμακα σημαντικότητας.

Πίνακας 9.14 Βαθμός σημαντικότητας του γκολφ

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Αριθμητικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	8,67	8,81	-	9,83	8,78
Αθλούμενοι τουρίστες	5,46	5,06	4,61	-	5,27

9.1.2 Αθλήματα σέρφινγκ

Στη παρούσα διατριβή ως αθλήματα σέρφινγκ νοούνται εκείνα τα θαλάσσια αθλήματα όπου χρησιμοποιείται η θαλάσσια σανίδα (water board) ως βασικό μέρος του εξοπλισμού, χωρίς όμως ο αθλητής να σύρεται από κάποιο σκοινί ή οποιοδήποτε άλλο μέσο. Τα πιο διαδεδομένα αθλήματα είναι το σέρφινγκ (surfing), η ιστιοσανίδα (windsurfing) και η αετοσανίδα (kite surfing)⁸⁷. Ο τουρισμός σέρφινγκ (surf tourism) είναι τόσο ανεπτυγμένος ώστε να αποτελεί ένα ταχέως αναπτυσσόμενο τμήμα στην ευρύτερη αγορά του αθλητικού τουρισμού, καθώς και ένα νέο πεδίο έρευνας στην αντίστοιχη βιβλιογραφία (Martin and Assenov, 2012).

Ο νομός Μεσσηνίας με συνολικό μήκος ακτών 250 χλμ., εκ των οποίων τα 120 σχηματίζουν παραλίες, προσφέρει αρκετές τοποθεσίες για δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ, ορισμένες από τις οποίες είναι το Καλό Νερό, το Στόμιο, το Μάτι, η Μεθώνη και η Κορώνη. Δυνατότητα για τέτοιες δραστηριότητες υπάρχει, επίσης, στη Costa Navarino και στο Messini Beach Club στην περιοχή Ρωμανού και Ανάληψης, αντίστοιχα, στο πλαίσιο των ποικίλων υπηρεσιών αναψυχής και άθλησης που προσφέρονται στα μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα. Ωστόσο, ως δημοφιλείς προορισμοί αθλημάτων σέρφινγκ στη Μεσσηνία έχουν καταστεί η περιοχή της Φοινικούντας, η Γιάλοβα και η παραλία του Λαγκούβαρδου, λόγω των γεωγραφικών χαρακτηριστικών και των κατάλληλων καιρικών συνθηκών που μπορούν να επικρατήσουν στις περιοχές αυτές.

Οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην περιοχή της Φοινικούντας είναι κυρίως η ιστιοσανίδα, ενώ δειλά κάνει την εμφάνισή της και η αετοσανίδα. Λίγο έξω από τον οικισμό λειτουργεί από το 1991 κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων (watersports center) όπου κάποιος μπορεί να ασχοληθεί με την ιστιοσανίδα. Σύμφωνα με τους ιδιοκτήτες του κέντρου, ο άνεμος είναι ιδανικός το πρωί για αρχάριους και δυναμώνει όσο η μέρα προχωρά, χωρίς όμως να γίνεται τόσο ισχυρός ώστε να χρειάζεται να είσαι επαγγελματίας. Το απόγευμα ο άνεμος πέφτει πάλι. Έτσι, η περιοχή της Φοινικούντας είναι ταυτόχρονα κατάλληλη για αρχάριους ή οικογένειες που θέλουν να ασχοληθούν με την ιστιοσανίδα, αλλά και για πιο έμπειρους ή απαιτητικούς windsurfer. Οι συνθήκες αυτές προσελκύουν πολλούς αλλοδαπούς επισκέπτες, η πλειονότητα των οποίων είναι γερμανόφωνοι (από Γερμανία, Αυστρία και Ελβετία).

⁸⁷ Υπάρχουν, ακόμα, η όρθια σανιδοκοπηλασία (stand up paddle surfing/boarding), το 'wakesurfing', το 'bodyboarding' και το 'skimboarding'. Επίσης, το σέρφινγκ χωρίς σανίδα / μόνο με το σώμα (bodysurfing). Από όλα αυτά μόνο η ιστιοσανίδα είναι μέχρι στιγμής Ολυμπιακό άθλημα.

Όπως διαπιστώθηκε και από την προσωπική επαφή του ερευνητή με τους windsurfer κατά τη διάρκεια της έρευνας τουριστικών δαπανών, πάρα πολλοί από αυτούς είναι επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες (υπήρχαν ομάδες επισκεπτών που έρχονταν στην περιοχή για πάνω από 20, ακόμα και μέχρι 35, συναπτά έτη). Παράλληλα με την ιστιοσανίδα, σημαντικό ρόλο στην επίσκεψή τους διαδραματίζουν η φυσική ομορφιά της περιοχής, το κατάλληλο κλίμα, η φιλία με τους ντόπιους κατοίκους και εν τέλει το συναισθηματικό τους δέσιμο με την περιοχή. Έτσι, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι κάποιος θα συναντήσει πολλούς windsurfer ηλικίας 40–60 ετών, αλλά και μικρότερης ηλικίας που είναι ήδη γνώστες του αθλήματος ή θέλουν να μάθουν για να ακολουθήσουν τους γονείς τους. Επίσης, σύμφωνα με τους ιδιοκτήτες του κέντρου, η διάδοση του αθλήματος τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα έχει αυξήσει τον αριθμό των Ελλήνων επισκεπτών.

Όμοια με τη Φοινικούντα, οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στη Γιάλοβα είναι κυρίως η ιστιοσανίδα και σε μικρότερο βαθμό η αετοσανίδα. Όμως, δεν υπάρχει κέντρο εκμάθησης ή ενοικίασης εξοπλισμού, αλλά ένα κάμπινγκ που προσφέρει εύκολη πρόσβαση στη θάλασσα. Σύμφωνα με τους windsurfer και kitesurfer, οι δυνατοί άνεμοι που μπορούν να επικρατήσουν στην περιοχή ευνοούν την ανάπτυξη αυτών των αθλημάτων. Ταυτόχρονα, η νήσος Σφακτηρία παίζει το ρόλο φυσικού κυματοθραύστη στον κόλπο του Ναυαρίνου, καθιστώντας τη Γιάλοβα ασφαλές μέρος για αρχάριους ή λιγότερο έμπειρους. Οι περισσότεροι τουρίστες που ασχολούνται με αυτά τα αθλήματα προέρχονται από τη Γερμανία, την Αυστρία και την Ολλανδία με αρκετούς να έρχονται κάθε χρόνο (όχι όμως για τόσα πολλά συνεχόμενα έτη, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Φοινικούντας).

Σε αντίθεση με τις παραπάνω δύο περιοχές, η παραλία του Λαγκούβαρδου, που βρίσκεται ανάμεσα στα Φιλιατρά και τη Μαραθόπολη, προσφέρεται περισσότερο για σέρφινγκ. Οι δυνατοί άνεμοι που πνέουν στο Ιόνιο Πέλαγος σε συνδυασμό με τα δυνατά θαλάσσια ρεύματα σηκώνουν ψηλά – για τα ελληνικά δεδομένα – κύματα καθώς αυτά πλησιάζουν τον κόλπο όπου βρίσκεται η παραλία. Στην τοποθεσία αυτή δεν υπήρχε κάποιο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων ή κάμπινγκ που να έχει άμεση πρόσβαση στη συγκεκριμένη παραλία. Σύμφωνα με έναν υπεύθυνο του μπιτς μπαρ όπου συχνάζουν οι σέρφερ (ονόματι ‘Surf club’), αυτοί αποτελούνται κυρίως από παρέες Αθηναίων που επισκέπτονται την περιοχή μόνο όταν επικρατούν οι κατάλληλες καιρικές συνθήκες. Η διάρκεια παραμονής τους είναι μικρή, ενώ ο αριθμός τους είναι φυσικά πολύ μικρότερος από εκείνον στη Φοινικούντα και στη Γιάλοβα.

Στην περιοχή της Φοινικούντας διεξαγόταν παλαιότερα φεστιβάλ ιστιοσανίδας, το οποίο διοργάνωνε η Τοπική Κοινότητα σε συνεργασία με τον πρώην Δήμο Μεθώνης. Σύμφωνα με τους ιδιοκτήτες του κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων, η κοινότητα είχε κάνει πολλά για το άθλημα αυτό διοργανώνοντας για ορισμένα έτη στη δεκαετία 1995–2005 τη διεθνή αυτή συνάντηση τον Αύγουστο. Το φεστιβάλ αυτό συγκέντρωνε πολλούς αθλητές και επισκέπτες. Τώρα, όμως, με τον διευρυμένο Δήμο Πύλου-Νέστορος και τη δύσκολη οικονομική συγκυρία είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί ξανά μία τέτοια διοργάνωση (βλέπε και Οικονομοπούλου, 2011). Παρόλα αυτά το κέντρο σε συνεργασία με έναν τοπικό επιχειρηματία διοργανώνουν, όποτε είναι εφικτό, μικρούς αγώνες ιστιοσανίδας στην περιοχή. Επίσης, το 2004 συμμετείχε σε έκθεση σχετική με τα θαλάσσια αθλήματα στο Ντίσελντορφ της Γερμανίας όπου πρόβαλε τη Φοινικούντα ως προορισμό για ιστιοσανίδα. Τέλος, συνεργάζεται και αποτελεί μέλος του VDWS (Verband Deutscher Wassersport Schulen e.V.), ενός από τους μεγαλύτερους συλλόγους εκπαίδευσης δασκάλων στα θαλάσσια αθλήματα σε παγκόσμιο επίπεδο, στον οποίο εκπαιδεύονται και οι δικοί του δάσκαλοι. Σύμφωνα με τους ιδιοκτήτες, ο Δήμος Πύλου-Νέστορος θα πρέπει να εκμεταλλευτεί το συγκριτικό πλεονέκτημα που έχει και να προβάλλει την περιοχή και ως προορισμό για δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ.

Εκτός από τη συνέντευξη με τους ιδιοκτήτες του κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων, πραγματοποιήθηκε και έρευνα τουριστικών δαπανών (βλέπε Ενότητα 14.4.2 για τον τρόπο διεξαγωγής της), ώστε να εκτιμηθεί η συμβολή των αθλημάτων σέρφινγκ στην τοπική οικονομία⁸⁸. Συνολικά διανεμήθηκαν 195 ημερολόγια και ερωτηματολόγια, από τα οποία επιστράφηκαν 121 (ποσοστό απόκρισης 62,05%). Πιο συγκεκριμένα, επιστράφηκαν 114 ημερολόγια επί συνόλου 187 (60,96%) και επτά ερωτηματολόγια από τα συνολικά οκτώ (87,5%). Το ποσοστό απόκρισης στα ημερολόγια (60,96%) θεωρείται ιδιαίτερα ικανοποιητικό λαμβάνοντας υπόψη τα ποσοστά άλλων μελετών στη τουριστική βιβλιογραφία (12–63,7%) που χρησιμοποίησαν αυτή τη μέθοδο για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών. Το δείγμα που προέκυψε αντιπροσωπεύει το 13,91% του συνολικού πληθυσμού, που είναι 870 ομάδες επισκεπτών (βλέπε Πίνακα 9.17), και περιλαμβάνει δεδομένα για 343 άτομα.

Στον Πίνακα 9.15 παρουσιάζεται ο αριθμός των επιστρεφόμενων ημερολογίων και ερωτηματολογίων για τα διαφορετικά τμήματα τουριστών. Όπως και στην περίπτωση

⁸⁸ Στο σέρφινγκ δεν κατέστη δυνατό να γίνει έρευνα τουριστικών δαπανών, καθώς δεν υπήρχε κάποια επιχείρηση που να προσφέρει αυτή τη δραστηριότητα.

Πίνακας 9.15 Επιστρεφόμενα ημερολόγια και ερωτηματολόγια ανά τμήμα τουριστών

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σύνολο
Αθλητικοί τουρίστες	67	4	5	76
Αθλούμενοι τουρίστες	30	5	10	45
Σύνολο	97	9	15	121
		24		
Ποσοστό	80,17	19,83		100

του γκολφ, γίνεται διάκριση μεταξύ αθλητικών και αθλούμενων τουριστών. Ακόμα, οι τουρίστες διακρίνονται ανάλογα με το εάν διανυκτέρευσαν α) στα κάμπινγκ που βρίσκονται στην περιοχή της Φοινικούντας και της Γιάλοβας, τα οποία δέχονται και τον μεγάλο όγκο επισκεπτών που ασχολούνται με την ιστιοσανίδα και την αετοσανίδα, β) σε λοιπά τουριστικά καταλύματα, και γ) σε παραθεριστικές κατοικίες (ιδιόκτητες) ή φίλους & συγγενείς.

Οι περισσότερες απαντήσεις προήλθαν από τους άνδρες (85,12%) και οι υπόλοιπες (14,88%) από τις γυναίκες (Πίνακας 9.16). Όπως διαπιστώθηκε και από τον ερευνητή κατά τη διάρκεια της πρωτογενούς έρευνας, η ιστιοσανίδα και η αετοσανίδα ελκύουν

Πίνακας 9.16 Δημογραφικά δεδομένα στα αθλήματα σέρφινγκ

		Απαντήσεις	Ποσοστό
Φύλο ¹	Άνδρες	103	85,12
	Γυναίκες	18	14,88
Ηλικία ¹	Κάτω των 20 ετών	8	6,6
	20–29	11	9,1
	30–39	18	14,9
	40–49	26	21,5
	50–59	42	34,7
	60–69	14	11,6
	Άνω των 70 ετών	2	1,7
	Κύρια κατοικία	Ελλάδα (εκτός ΠΕ Μεσσηνίας)	20
	Ευρώπη	100	82,6
	ΗΠΑ / Καναδάς	1	0,8
	Ωκεανία	–	–
	Αφρική	–	–
	Μέση Ανατολή	–	–
	Ασία	–	–
Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών		2,83	
Αριθμός επισκεπτών στο δείγμα		343	

¹Οι μεταβλητές φύλο και ηλικία αναφέρονται μόνο σε εκείνους που ανέλαβαν να συμπληρώσουν το ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο για λογαριασμό και των άλλων μελών της ομάδας τους.

περισσότερο το ανδρικό φύλο. Ωστόσο, η παραπάνω αναλογία είναι τόσο μεγάλη υπέρ των ανδρών επειδή ο άνδρας αναλάμβανε τις περισσότερες φορές να συμπληρώσει το ημερολόγιο ή ερωτηματολόγιο, ακόμα και σε περιπτώσεις ζευγαριών ή οικογενειών όπου και τα δύο φύλα συμμετείχαν στις εν λόγω δραστηριότητες.

Η κατανομή των απαντήσεων στις ηλικιακές ομάδες είναι κατά σειρά 6,6% στις ηλικίες κάτω των 20 ετών, 9,1% στην ηλικιακή ομάδα 20–29 ετών, 14,9% στην ομάδα 30–39 ετών, 21,5% στην ομάδα 40–49 ετών, 34,7% στην ομάδα 50–59 ετών, 11,6% στην ομάδα 60–69 ετών, και τέλος 1,7% στην ηλικιακή ομάδα 70 ετών και άνω. Τα παραπάνω ποσοστά του δείγματος επιβεβαιώνουν ότι σε αυτές τις δραστηριότητες συμμετέχουν άτομα από όλες τις ηλικιακές ομάδες, όπως αναφέρθηκε στην περιγραφή των αθλημάτων. Ωστόσο, πάνω από τις μισές παρατηρήσεις (56,2%) συγκεντρώνονται στις ηλικίες 40–59 ετών. Στις ηλικίες αυτές υπάρχουν αρκετοί επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες που έρχονται στην περιοχή για πολλά συνεχόμενα χρόνια⁸⁹.

Όσον αφορά την περιοχή προέλευσης, οι περισσότερες απαντήσεις (82,6% του δείγματος) προέρχονται, όπως ήταν αναμενόμενο, από Ευρωπαίους τουρίστες. Από αυτούς, το 68% δήλωσε ότι τα αθλήματα σέρφινγκ ήταν ο κύριος λόγος της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία, ενώ το υπόλοιπο 32% απάντησε το αντίθετο. Όπως παρατηρήθηκε κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, αλλά και σύμφωνα με τους ιδιοκτήτες του κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων, οι κυριότερες χώρες προέλευσης είναι η Γερμανία, η Αυστρία και η Ελβετία. Οι Έλληνες αποτελούν το 16,5% του δείγματος, από τους οποίους μόνο το 35% επισκέφθηκε την περιοχή ειδικά για να ασχοληθεί με τα συγκεκριμένα αθλήματα. Τέλος, υπήρχε και μία οικογένεια ομογενών Ελλήνων από τις ΗΠΑ, όπου στο σύνολο των διακοπών που έκαναν στην Ελλάδα, επισκέφθηκαν και τη Φοινικούντα για να κάνουν ιστιοσανίδα.

Η εξαγωγή των στοιχείων επισκεψιμότητας είναι μία δύσκολη διαδικασία, καθότι η φύση του αθλήματος επιτρέπει την ελεύθερη πρόσβαση σε αυτό χωρίς να απαιτείται η καταγραφή των τουριστών από κάποια επιχείρηση ή σύστημα κρατήσεων. Έτσι, η εκτίμηση του συνολικού πληθυσμού έγινε με τη βοήθεια των ιδιοκτητών των τεσσάρων κάμπινγκ (τρία στην περιοχή της Φοινικούντας και ένα στη Γιάλοβα) που υποδέχονται τον κύριο όγκο των τουριστών που συμμετέχουν σε αυτές τις δραστηριότητες (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα) και των ιδιοκτητών του κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων στη Φοινικούντα. Από τους ιδιοκτήτες των κάμπινγκ ζητήθηκε να αναφέρουν πόσες

⁸⁹ Επίσης, στις περιπτώσεις οικογενειών, οι γονείς αναλάμβαναν να συμπληρώσουν το ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο.

από τις συνολικές θέσεις κατασκήνωσης που έκαναν κράτηση αντιστοιχούσαν σε ομάδες επισκεπτών που είχαν μαζί τους εξοπλισμό για αθλήματα σέρφινγκ. Με βάση τα βιβλία κρατήσεων και την εμπειρία τους ως προς την αναλογία που αποτελούν οι παραπάνω ομάδες (είτε ανά μήνα, είτε συνολικά στη σεζόν) προέκυψαν συνολικά 545 ομάδες επισκεπτών (430 στην περιοχή της Φοινικούντας και 115 στη Γιάλοβα). Από το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων αναφέρθηκαν με βάση το βιβλίο κρατήσεων 441 ομάδες, αφού προηγουμένως είχε αφαιρεθεί ένα ποσοστό που αντιστοιχούσε σε μόνιμους κατοίκους της περιοχής. Σε αυτό τον αριθμό όμως (441), περιλαμβάνονται ομάδες επισκεπτών που διανυκτέρευαν στα κάμπινγκ της Φοινικούντας και είχαν δικό τους εξοπλισμό για αθλήματα σέρφινγκ και οι οποίοι έχουν ήδη αναφερθεί από τους ιδιοκτήτες τους. Για να αποφευχθεί η διπλομέτρηση, υπολογίστηκε σε τι ποσοστό από εκείνα τα ημερολόγια και ερωτηματολόγια που επιστράφηκαν από τα κάμπινγκ της Φοινικούντας⁹⁰ έγινε χρήση των υπηρεσιών του κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων. Από τις απαντήσεις προέκυψε ότι ένα 27,03% αυτών των ομάδων επισκέφθηκε το κέντρο. Έτσι, στις 430 συνολικά ομάδες που διανυκτέρευσαν στα κάμπινγκ της Φοινικούντας, το ποσοστό αυτό αντιστοιχεί σε 116 ομάδες, οι οποίες θα πρέπει να αφαιρεθούν από εκείνες που αναφέρθηκαν στο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων.

Λαμβάνοντας όλα τα παραπάνω υπόψη, προκύπτουν τα στοιχεία επισκεψιμότητας στον Πίνακα 9.17. Επισημαίνεται ότι κανένας ιδιοκτήτης δεν ανέφερε επαναλαμβανόμενες επισκέψεις την ίδια χρονιά (όπως έγινε στην περίπτωση του γκολφ), με συνέπεια οι πραγματοποιηθείσες επισκέψεις να ισούνται με τις ομάδες επισκεπτών.

Αυτό που μένει τώρα είναι να καταμεριστούν τα στοιχεία επισκεψιμότητας στα διάφορα τμήματα τουριστών. Έτσι, κατά τη διάρκεια της έρευνας τουριστικών δαπανών στο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων, οι ομάδες επισκεπτών ρωτήθηκαν (όταν τους

Πίνακας 9.17 Στοιχεία επισκεψιμότητας για τα αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα) το έτος 2012

	Φοινικούντα	Γιάλοβα	Σύνολο
Κάμπινγκ	430	115	545
Κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων	325	–	325
Σύνολο	755	115	870
Ποσοστό	86,78	13,22	100

⁹⁰ Στα κάμπινγκ της Φοινικούντας (και της Γιάλοβας) διανεμήθηκαν ημερολόγια και ερωτηματολόγια μόνο σε εκείνες τις θέσεις κατασκήνωσης όπου υπήρχε ο κατάλληλος εξοπλισμός για ιστιοσανίδα και αετοσανίδα (βλέπε και Ενότητα 14.4.2).

Πίνακας 9.18 Αναλογία αθλητικών και αθλούμενων τουριστών ανά είδος διαμονής (σε %)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς
Αθλητικοί τουρίστες	69,07	44,44	33,33
Αθλούμενοι τουρίστες	30,93	55,56	66,67

Πίνακας 9.19 Συνολικές επισκέψεις για αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα) ανά τμήμα τουριστών

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	425	34	59	518	59,57
Αθλούμενοι τουρίστες	190	43	119	352	40,43
Σύνολο	615	77	178	870	100
		255			

διανεμήθηκε το ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο) για το είδος καταλύματος που διέμεναν. Από εκείνες τις ομάδες που διανυκτέρευαν εκτός κάμπινγκ ή σε κάμπινγκ χωρίς όμως να έχουν δικό τους εξοπλισμό, το 54,76% ανέφερε προφορικά ότι διέμενε στις δικές του παραθεριστικές κατοικίες ή φιλοξενούνταν σε φίλους & συγγενείς, το 23,81% σε λοιπά τουριστικά καταλύματα, και το υπόλοιπο 21,43% εντός κάμπινγκ. Επομένως, από τις 325 ομάδες επισκεπτών που αντιστοιχούν στο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων, προκύπτει ότι 178 διανυκτέρευσαν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς, 77 σε λοιπά τουριστικά καταλύματα, και 70 σε κάμπινγκ (χωρίς να έχουν δικό τους εξοπλισμό).

Από τις απαντήσεις του δείγματος σχετικά με το αν τα αθλήματα σέρφινγκ αποτελούσαν ή όχι το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία (Πίνακας 9.18), προκύπτουν οι συνολικές επισκέψεις για κάθε τμήμα (Πίνακας 9.19). Από τον Πίνακα 9.19 βλέπουμε ότι οι περισσότερες επισκέψεις πραγματοποιήθηκαν από τους αθλητικούς τουρίστες. Οι πιο πολλοί από αυτούς διανυκτέρευσαν σε κάμπινγκ (48,81% των συνολικών επισκέψεων), ενώ η συμμετοχή των αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν στο αντίστοιχο είδος διαμονής είναι 21,85%.

Στον Πίνακα 9.20 παρουσιάζεται το μέσο μέγεθος μιας ομάδας επισκεπτών για κάθε τμήμα χωριστά. Από αυτόν παρατηρούμε ότι δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ των τμημάτων, με το μέσο μέγεθος μιας ομάδας να κυμαίνεται από 2,5 έως 3 άτομα. Μοναδική εξαίρεση αποτελούν οι αθλητικοί τουρίστες που διέμειναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς. Συνολικά, μία ομάδα αθλητικών τουριστών περιλάμβανε περισσότερα άτομα (0,45) από μία ομάδα αθλούμενων τουριστών. Το ίδιο ισχύει και σε κάθε είδος διαμονής.

Πίνακας 9.20 Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	2,96	2,75	3,4	2,99
Αθλούμενοι τουρίστες	2,55	2,6	2,5	2,54

Πίνακας 9.21 Συνολικός αριθμός επισκεπτών

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	1.255	95	202	1.551	63,45
Αθλούμενοι τουρίστες	485	112	296	893	36,55
Σύνολο	1.740	206	498	2.444	100
		704			

Σημείωση: Λόγω στρογγυλοποίησης σε ακέραιους αριθμούς, ορισμένα αθροίσματα δεν είναι ίσα με το σύνολό τους.

Έχοντας εκτιμήσει τις συνολικές επισκέψεις και το μέσο μέγεθος μιας ομάδας επισκεπτών, μπορούμε να υπολογίσουμε τον συνολικό αριθμό επισκεπτών (Πίνακας 9.21). Από τον πίνακα διαπιστώνουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα κάμπινγκ αποτελούν πάνω από τους μισούς επισκέπτες (51,34%). Ακολουθούν οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στο ίδιο είδος διαμονής (19,85%) και που διέμεναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς (12,13%). Συνολικά, οι αθλητικοί τουρίστες είναι περισσότεροι από τους αθλούμενους, και μάλιστα με μεγαλύτερη αναλογία απ' ότι συμβαίνει στις συνολικές επισκέψεις, καθώς έχουν μεγαλύτερο μέσο μέγεθος ομάδας.

Στον Πίνακα 9.22 παρουσιάζεται η μέση διάρκεια παραμονής, η οποία είναι πάνω από δύο εβδομάδες σε όλα σχεδόν τα τμήματα. Οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευσαν σε κάμπινγκ έμειναν κατά μέσο όρο τρεις εβδομάδες στη Μεσσηνία και περίπου έξι μέρες περισσότερο από τους αντίστοιχους αθλούμενους τουρίστες. Αντίθετα, στα υπόλοιπα είδη διαμονής, οι ομάδες που είχαν διαφορετικό πρωταρχικό κίνητρο από τα αθλήματα σέρφινγκ (π.χ. ξεκούραση / αναψυχή, παραθεριστική κατοικία) έμειναν στην περιοχή περισσότερες ημέρες. Συνολικά, οι αθλητικοί τουρίστες έμειναν στο νομό περίπου τρεις μέρες περισσότερο.

Πίνακας 9.22 Μέση διάρκεια παραμονής

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	22,99	10,25	18	21,56
Αθλούμενοι τουρίστες	16,83	15	21,7	18,22

Πίνακας 9.23 Συνολικές διανυκτερεύσεις

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	28.836	969	3.628	33.433	67,27
Αθλούμενοι τουρίστες	8.162	1.675	6.433	16.270	32,73
Σύνολο	36.998	2.644	10.061	49.703	100
		12.705			

Τέλος, από τα στοιχεία των Πινάκων 9.21 και 9.22 μπορούμε να υπολογίσουμε τις συνολικές διανυκτερεύσεις (Πίνακας 9.23). Όπως ήταν αναμενόμενο, οι περισσότερες διανυκτερεύσεις πραγματοποιήθηκαν από τους αθλητικούς τουρίστες που έμειναν στα κάμπινγκ (58,02%). Γενικά, η σειρά κατάταξης ως προς τη συμμετοχή κάθε τμήματος στις συνολικές διανυκτερεύσεις είναι ίδια με εκείνη που προέκυψε στις συνολικές επισκέψεις και στον συνολικό αριθμό επισκεπτών (βλέπε Πίνακα 9.24). Το ποσοστό συμμετοχής όλων των αθλητικών τουριστών (ως σύνολο) αυξάνεται λόγω της μεγαλύτερης μέσης διάρκειας παραμονής που έχουν.

Τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Πίνακα 9.24 προέκυψαν από όλες εκείνες τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον μέλος από κάθε ομάδα ασχολήθηκε με τα αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα). Φυσικά, σε κάθε ομάδα δε συμμετείχαν όλα τα άτομα σε αυτές τις αθλητικές δραστηριότητες. Στον Πίνακα 9.25 παρουσιάζεται το ποσοστό συμμετοχής σε κάθε τμήμα χωριστά. Από τον πίνακα παρατηρούμε ότι σε αντίθεση με το γκολφ τα ποσοστά συμμετοχής στα διάφορα τμήματα είναι πιο κοντά μεταξύ τους. Αυτό ίσως να οφείλεται στο ότι τα αθλήματα

Πίνακας 9.24 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις	
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Αθλητικοί τουρίστες	Κάμπινγκ	425	48,81	1.255	51,34	28.836	58,02
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	34	3,95	95	3,87	969	1,95
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	59	6,82	202	8,25	3.628	7,30
Αθλούμενοι τουρίστες	Κάμπινγκ	190	21,85	485	19,85	8.162	16,42
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	43	4,94	112	4,57	1.675	3,37
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	119	13,63	296	12,13	6.433	12,94
Σύνολο		870	100	2.444	100	49.703	100
Αθλητικοί τουρίστες		518	59,57	1.551	63,45	33.433	67,27
Αθλούμενοι τουρίστες		352	40,43	893	36,55	16.270	32,73

Πίνακας 9.25 Ποσοστό συμμετοχής στα αθλήματα σέρφινγκ

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	66,49	63,64	64,71	66,09
Αθλούμενοι τουρίστες	70,89	46,15	60	64,18

σέρφινγκ είναι οικονομικώς πιο προσιτά και έτσι μπορούν να ασχοληθούν περισσότερα μέλη μιας ομάδας (οικογένεια, ζευγάρι). Ακόμα, πολλές ομάδες είχαν το δικό τους εξοπλισμό χωρίς να χρειάζεται έτσι να πληρώσουν κάποιο αντίτιμο. Τα μεγαλύτερα ποσοστά παρατηρούνται στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών με εξαίρεση τους αθλούμενους τουρίστες που διανυκτέρευαν στα κάμπινγκ. Οι ομάδες αυτές, αν και επισκέφθηκαν την περιοχή πρωτίστως για λόγους ξεκούρασης ή αναψυχής, είχαν μαζί τους στα τροχόσπιτα τον απαραίτητο εξοπλισμό ή παρακολούθησαν μαθήματα στο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων που βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από τα κάμπινγκ. Συγκεντρωτικά, το ποσοστό συμμετοχής είναι περίπου το ίδιο ανεξάρτητα του πρωταρχικού κινήτρου επίσκεψης. Έτσι, από τα 100 άτομα σε κάθε τυπολογία, 66 ασχολήθηκαν στην περίπτωση των αθλητικών τουριστών και 64 στην περίπτωση των αθλούμενων τουριστών.

Τα ποσοστά συμμετοχής του Πίνακα 9.25 μπορούν να εφαρμοστούν στον συνολικό αριθμό επισκεπτών κάθε τμήματος (Πίνακας 9.21 ή 9.24), ώστε να προκύψει ο αριθμός μόνο εκείνων των τουριστών που συμμετείχαν ενεργά σε αυτές τις δραστηριότητες (Πίνακας 9.26). Έτσι, από τους συνολικά 2.444 επισκέπτες μόνο οι 1.598 (65,38%) συμμετείχαν ενεργά. Η σειρά κατάταξης στα τμήματα παραμένει η ίδια, με εξαίρεση

Πίνακας 9.26 Συνολικοί επισκέπτες που συμμετείχαν ενεργά στα αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα)

Τμήμα		Αριθμός	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	Κάμπινγκ	834	52,2
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	60	3,76
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	130	8,16
Αθλούμενοι τουρίστες	Κάμπινγκ	344	21,52
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	52	3,23
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	178	11,13
Σύνολο		1.598	100
Αθλητικοί τουρίστες		1.025	64,13
Αθλούμενοι τουρίστες		573	35,87

Σημείωση: Λόγω στρογγυλοποίησης σε ακέραιους αριθμούς, ορισμένα αθροίσματα δεν είναι ίσα με το σύνολό τους.

Πίνακας 9.27 Βαθμός σημαντικότητας των αθλημάτων σέρφινγκ

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Αριθμητικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	7,13	7,25	8	7,2
Αθλούμενοι τουρίστες	5,27	5,4	4	5

τις δύο τελευταίες θέσεις όπου οι λιγότεροι επισκέπτες είναι τώρα οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα.

Σε αντίθεση με τα ποσοστά συμμετοχής κάθε τμήματος, διαφορετικά συμπεράσματα προκύπτουν από το βαθμό σημαντικότητας των αθλημάτων σέρφινγκ. Έτσι, από τα στοιχεία του Πίνακα 9.27 είναι ξεκάθαρο ότι η δυνατότητα ενασχόλησης με αυτά τα αθλήματα επηρέασε πολύ περισσότερο τους αθλητικούς τουρίστες στην απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία. Αντίθετα, οι αθλούμενοι τουρίστες μπορεί να συμμετείχαν κατά το ίδιο περίπου ποσοστό σε αυτές τις δραστηριότητες, ωστόσο δήλωσαν ότι ήταν λιγότερο σημαντικές για αυτούς, καθόσον το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους ήταν η ξεκούραση / αναψυχή, η παραθεριστική κατοικία, και τα αξιοθέατα της περιοχής.

9.1.3 Ιππασία

Ο ιππικός τουρισμός (equestrian tourism) αποτελεί άλλο ένα ειδικό προϊόν του αθλητικού τουρισμού. Η Ollenburg (2005) διακρίνει τέσσερα διαφορετικά τουριστικά προϊόντα που σχετίζονται με την ιππασία: α) καθοδηγούμενα/ες οδοιπορικά, εκδρομές και βόλτες σε μονοπάτια (συγκαταλέγονται στον τουρισμό περιπέτειας ή στον οικοτουρισμό), β) διαμονή σε φάρμες, επισκέψιμα αγροκτήματα και αγροκτήματα εργασίας (συγκαταλέγονται στον αγροτικό τουρισμό), γ) ιπευτικές σχολές ή σεμινάρια ιππασίας και παιδικές κατασκηνώσεις (αποτελούν μια μορφή εκπαιδευτικού τουρισμού), και δ) βόλτες με άμαξες. Οι δύο πρώτες δραστηριότητες κατέχουν κεντρική θέση στον τουρισμό ιππασίας, η τρίτη περιφερειακή, ενώ η τέταρτη ασήμαντη θέση. Εκτός από τις παραπάνω δραστηριότητες όπου ο τουρίστας ασχολείται ενεργά με την ιππασία, η Ollenburg (2005) αναγνωρίζει ότι υπάρχουν επίσης ιππικές διοργανώσεις που συγκεντρώνουν τουρίστες για να τις παρακολουθήσουν. Ο ιππικός τουρισμός είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος σε χώρες με ιππική παράδοση, όπως η Ουγγαρία και η Γαλλία οι οποίες έχουν ιδρύσει και αντίστοιχους τουριστικούς οργανισμούς (Hungarian Equestrian Tourism Association και French Equestrian Tourism Committee).

Στην ΠΕ Μεσσηνίας με εξαίρεση τη σχολή ιππασίας στην Καλαμάτα, όπου στεγάζεται και ο αντίστοιχος ιππικός όμιλος, δεν έχει αναπτυχθεί ακόμα ο ιππικός τουρισμός. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε μία από τους υπεύθυνους στις σχολές / κέντρα ιππασίας του νομού, ο ιππικός τουρισμός «βρίσκεται ακόμα στα σπάργανα» καθώς δεν υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές. Ακόμα, μολονότι όλες οι σχολές / κέντρα λειτουργούν καθόλη τη διάρκεια του έτους, η τουριστική κίνηση επικεντρώνεται τους καλοκαιρινούς μήνες⁹¹. Πρόκειται κυρίως για τουρίστες που ασχολούνται με την ιππασία, χωρίς όμως αυτή να αποτελεί το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία. Πολύ λίγοι είναι οι αθλητικοί τουρίστες, οι οποίοι έρχονται επειδή γνωρίζουν προσωπικά τους ιδιοκτήτες. Οι σχολές / κέντρα του νομού βρίσκονται στην Καλαμάτα, στους Χράνους, στον Αλμυρό, στο Άνω Καλό Νερό και στη Μαραθόπολη, όπου πραγματοποιήθηκαν και αντίστοιχες συνεντεύξεις.

Η σχολή ιππασίας στην Καλαμάτα προσφέρεται για αθλητική ιππασία. Ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2004 και από το 2008 άρχισε να εξυπηρετεί και τουρίστες. Το 2012 (όταν έγινε και η συνέντευξη) υπήρχαν επτά ομάδες επισκεπτών από νομούς της Πελοποννήσου (Ηλεία, Αρκαδία, ακόμα και Αχαΐα) που επισκέπτονταν τη σχολή καθόλη τη διάρκεια του έτους, μία με δύο φορές την εβδομάδα. Επίσης, η σχολή αποτελεί και ένα μέρος διακοπών για τα άλογα λόγω των υπηρεσιών σταβλισμού που προσφέρει και της κοντινής απόστασης από τη θάλασσα όπου μπορούν να κάνουν θεραπεία και να χαλαρώσουν. Συνολικά 20 ιδιοκτήτες από γειτονικούς νομούς, αλλά και από την Αθήνα, έφεραν τα άλογά τους για διακοπές το καλοκαίρι. Ακόμα, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, στη σχολή στεγάζεται και ο Ιππικός Όμιλος Καλαμάτας, ο οποίος είναι αναγνωρισμένος από την Ελληνική Ομοσπονδία Ιππασίας (ΕΟΙ). Έτσι, στις εγκαταστάσεις του ομίλου λαμβάνουν χώρα αρκετά συχνά διήμεροι Πελοποννησιακοί Αγώνες⁹². Η σχολή βασίζεται περισσότερο σε ημεδαπούς τουρίστες, αρκετοί εκ των οποίων ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών, και απασχολεί σε μόνιμη βάση προπονητές και συντηρητές αλόγων.

Η σχολή ιππασίας στους Χράνους, αντίθετα, προσφέρει ελεύθερη ιππασία που περιλαμβάνει βόλτα και περιήγηση στη φύση. Ξεκίνησε να λειτουργεί από το 1997 και είναι η μόνη στο νομό που εξυπηρετεί πιο πολύ αλλοδαπούς τουρίστες (Γερμανούς, Ελβετούς, Ολλανδούς, Ιταλούς, Αγγλους, Γάλλους), ίσως επειδή η ιδιοκτήτρια είναι γερμανικής καταγωγής. Σύμφωνα, όμως, με αυτή όλο και περισσότεροι Έλληνες

⁹¹ Τους υπόλοιπους μήνες η λειτουργία τους βασίζεται σε μόνιμους κατοίκους του νομού.

⁹² Η αθλητική αυτή εκδήλωση παρουσιάζεται αναλυτικότερα στην Ενότητα 9.2.11.

επισκέπτονται τη σχολή τα τελευταία χρόνια. Για την προώθηση αυτής της δραστηριότητας διοργανώνει στο χώρο της, μία με δύο φορές το χρόνο, παζάρι χειροτεχνίας - γιορτή ιππασίας που περιλαμβάνει δωρεάν ιππασία και επίδειξη με άλογα, χειροποίητες δημιουργίες, ζωντανή μουσική με φαγητά και ποτά, και άλλες δραστηριότητες κυρίως για μικρά παιδιά. Επίσης, επισκέπτεται δημοτικά σχολεία της περιοχής, από τα οποία γίνονται και σχετικές εκδρομές ώστε τα μικρά παιδιά να έρθουν σε επαφή και να γνωρίσουν από κοντά το άλογο. Οι εντυπώσεις που σχηματίζουν οι τουρίστες είναι θετικές καθώς η περιήγηση στα μονοπάτια της φύσης δεν υπόκειται σε περιορισμούς, όπως συμβαίνει σε άλλες χώρες του εξωτερικού.

Η σχολή ιππασίας στον Αλμυρό (βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα έξω από την πόλη της Καλαμάτας) ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2005. Εξυπηρετεί περισσότερο ημεδαπούς και λιγότερο αλλοδαπούς (Ρώσους, Γερμανούς, Ιταλούς, Άγγλους) τουρίστες. Η σχολή προσφέρεται επίσης για θεραπευτική ιππασία. Για το λόγο αυτό συνεργάζεται με το Κέντρο Εκπαίδευσης Κοινωνικής Υποστήριξης και Κατάρτισης Ατόμων με Αναπηρίες (ΚΕΚΥΚΑμεΑ) Μεσσηνίας και με μια μη κερδοσκοπική εταιρία για να κάνει μαθήματα θεραπευτικής ιππασίας σε μικρά παιδιά από την Καλαμάτα και τις γύρω περιοχές. Η ιδιοκτήτρια πιστεύει ότι τα σχολεία θα έπρεπε να επισκέπτονται τις σχολές / κέντρα ιππασίας, όπως γίνεται για παράδειγμα στην Πολωνία, ώστε να μάθουν τα μικρά παιδιά να αγαπούν το άλογο. Έτσι, όπως και η ιδιοκτήτρια στους Χράνους, επισκέπτεται δημοτικά σχολεία όπου μερικοί σύλλογοι γονέων & κηδεμόνων αντιμετωπίζουν θετικά την ιδέα και διοργανώνουν εκδρομές επίσκεψης στην εν λόγω σχολή.

Το κέντρο ιππασίας στο Άνω Καλό Νερό μπορεί να θεωρηθεί καλύτερα ως ένα επισκέψιμο αγρόκτημα, χωρίς δυνατότητα διαμονής, το οποίο λειτουργεί κάτω από την ομπρέλα του Αθλητικού Ιππικού Ομίλου Τριφυλίας. Το αγρόκτημα λειτουργεί από το 2009 (όταν ιδρύθηκε και ο όμιλος) και προσφέρει στους επισκέπτες ελεύθερη ιππασία. Σύμφωνα με την ιδιοκτήτρια, η φύση και η εκπληκτική θέα της περιοχής, καθώς και το καλό κλίμα, δημιουργούν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για τουρισμό ιππασίας τουλάχιστον εννέα μήνες το χρόνο. Όσον αφορά την ανάπτυξη του αθλήματος, ο Δήμος Τριφυλίας έχει παραχωρήσει στη σχολή του ομίλου έκταση στα Φιλιατρά όπου γίνονται μαθήματα ιππασίας και θεραπευτικής ιππασίας σε μικρά παιδιά της περιοχής. Επίσης, στο παρελθόν είχε πραγματοποιηθεί σεμινάριο με προσκεκλημένη αθλήτρια προκειμένου η τοπική κοινωνία να αγαπήσει και να έρθει πιο κοντά στο άλογο.

Τέλος, στη Μαραθόπολη στεγάζεται ο Αθλητικός Ιππικός Όμιλος Τριφυλίας ο οποίος ιδρύθηκε το 2009. Τα μέλη του προσφέρουν στους τουρίστες περιπλάνηση στη φύση αφιλοκερδώς επειδή δεν έχουν τις κατάλληλες υποδομές και «άλογα αξίας». «Είμαστε περισσότερο χομπίστες», ανέφερε χαρακτηριστικά ο πρόεδρος του ομίλου: «οι επισκέπτες το βλέπουν πιο πολύ σαν φιλοξενία και το εκτιμούν ιδιαίτερα. Μοναδική προϋπόθεση, βέβαια, είναι να ξέρουν πάρα πολύ καλά [ιππασία] για να κάνουν βόλτα». Ωστόσο, ο όμιλος σχεδιάζει να δημιουργήσει ιππικό κέντρο στο οποίο θα μπορεί να φιλοξενήσει άλογα και να αναπτύξει την αθλητική ιππασία. Για το λόγο αυτό ζήτησε από το Δήμο Τριφυλίας να του παραχωρήσει συγκεκριμένη έκταση. Όμως, ο δήμος αρνήθηκε να την παραχωρήσει (επειδή είναι δασική) και έτσι αναζητούν καινούργια από κάποιο ιδιώτη.

Όλοι σχεδόν οι ιδιοκτήτες / υπεύθυνοι, εκτός από εκείνη στους Χράνους, δήλωσαν ότι οι περισσότεροι τουρίστες είναι ημεδαποί. Επειδή το κόστος ενασχόλησης στη Μεσσηνία είναι σχετικά μικρό (λόγω έλλειψης κατάλληλων υποδομών), θεωρούν ότι οι ομάδες επισκεπτών μπορούν να προέρχονται από όλες τις οικονομικές τάξεις. Η ιππασία είναι ένα άθλημα αρκετά δαπανηρό μόνο για εκείνους που ασχολούνται επαγγελματικά ή ερασιτεχνικά για αρκετά χρόνια. Ως προς τις ηλικιακές ομάδες, η δραστηριότητα αυτή προσελκύει κυρίως μικρά παιδιά (που συνοδεύονται από τους γονείς τους), νέους και μεσήλικες μέχρι 50 ετών, ενώ ως προς το φύλο περισσότερο τις γυναίκες.

Από τη λειτουργία των σχολών / κέντρων ιππασίας επωφελούνται τα τοπικά κτηνιατρεία από τα οποία αγοράζονται φάρμακα, ζωοτροφές και προσφέρονται ιατρικές υπηρεσίες στα άλογα. Τροφές, όπως σανό, αγοράζονται και από τοπικούς παραγωγούς. Στην Καλαμάτα υπήρχε κατάστημα με είδη εξοπλισμού ιππασίας το οποίο προμήθευε τις σχολές, τους ιδιώτες, ακόμα και τους τουρίστες, όμως έκλεισε το 2011 και πλέον λειτουργεί μέσω ίντερνετ.

Όλοι οι ιδιοκτήτες / υπεύθυνοι δήλωσαν ότι η τοπική αυτοδιοίκηση δεν τους έχει βοηθήσει ή τους έχει βοηθήσει ελάχιστα και ότι όλα στηρίζονται στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Η συνεργασία τους περιορίζεται στην οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων στην Καλαμάτα και στην Τριφυλία, όπου οι αντίστοιχοι ιππικοί όμιλοι συμμετέχουν με τα άλογά τους σε γιορτές ή αναπαραστάσεις. Συνεργασία υπάρχει, επίσης, με ιππικούς ομίλους από άλλους νομούς της Πελοποννήσου για τη διοργάνωση πολιτιστικών ή αθλητικών εκδηλώσεων. Ωστόσο, εντός των ορίων του νομού δεν έχει υπάρξει συνεργασία μεταξύ των σχολών / κέντρων ιππασίας. Αυτό δεν οφείλεται σε κάποιο

είδος έχθρας ή ανταγωνισμού, αφού συστήνουν στους τουρίστες να επισκεφθούν άλλα κέντρα / σχολές όταν αυτοί επιθυμούν διαφορετικό είδος ιππασίας. Σύμφωνα με τους ίδιους, οφείλεται στο ότι α) βρίσκονται αρκετά μακριά μεταξύ τους και β) ασχολούνται με διαφορετικό είδος ιππασίας.

Για την ανάπτυξη του ιππικού τουρισμού, αλλά και του αθλήματος γενικότερα, στη Μεσσηνία μία ιδιοκτήτρια υποστήριξε ότι θα πρέπει α) να βελτιωθούν οι σχετικές υποδομές, β) να ενισχυθούν οι φορείς της ιππασίας (ιππικοί όμιλοι) ώστε να ασκούν μεγαλύτερη πίεση στους τοπικούς φορείς, και γ) να καλλιεργηθεί η ιππική παιδεία. Ορισμένοι υποστήριξαν ότι θα πρέπει, επίσης, να δοθεί έμφαση στη θεραπευτική ιππασία και να προβληθεί η ντόπια ράτσα αλόγου «αραβάνι ή πλαγιostroχαστής»⁹³, το οποίο αναζητούν ιδιαίτερα οι Γερμανοί, ως ξεχωριστή εμπειρία, λόγω του γρήγορου βηματισμού που προσφέρει χωρίς να κουράζεται ο αναβάτης. Τέλος, τονίστηκε η ανάγκη βελτίωσης της πρόσβασης σε ορισμένα κέντρα / σχολές.

Εκτός από τις συνεντεύξεις με τους ιδιοκτήτες / υπεύθυνους, διεξήχθη με τη βοήθειά τους και έρευνα τουριστικών δαπανών (βλέπε Ενότητα 14.4.3 για τον τρόπο διεξαγωγής της) προκειμένου να εκτιμηθούν οι οικονομικές επιδράσεις που προκαλεί η συγκεκριμένη αθλητική τουριστική δραστηριότητα. Συνολικά συγκεντρώθηκαν 32 ερωτηματολόγια τα οποία αντιπροσωπεύουν το 20,38% του συνολικού πληθυσμού, που είναι 157 ομάδες επισκεπτών (βλέπε Πίνακα 9.30), και περιλαμβάνουν δεδομένα για 65 άτομα.

Ο αριθμός των επιστρεφόμενων ερωτηματολογίων ανά τμήμα τουριστών παρουσιάζεται στον Πίνακα 9.28. Σε αντίθεση με το γκολφ και τα αθλήματα σέρφινγκ, οι αθλητικοί και αθλούμενοι τουρίστες δε διακρίνονται περαιτέρω σύμφωνα με το είδος διαμονής. Αυτό συνέβη επειδή η έρευνα δεν πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά από τον ίδιο τον ερευνητή και έτσι κατά τη διανομή των ερωτηματολογίων δε ρωτήθηκε το είδος διαμονής που είχαν επιλέξει οι επισκέπτες⁹⁴. Όμως, στους αθλητικούς τουρίστες γίνεται ξεχωριστή αναφορά και ανάλυση για τους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες στη σχολή ιππασίας της Καλαμάτας. Αυτές οι ομάδες επισκεπτών (συνολικά επτά) εξετάζονται χωριστά επειδή έχουν τελείως διαφορετική καταναλωτική συμπεριφορά

⁹³ Συναντάται και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Δεν είναι κατάλληλο, όμως, για να μάθει κάποιος να ιππεύει ή για θεραπευτική ιππασία.

⁹⁴ Η τμηματοποίηση ανά είδος διαμονής δεν είναι σωστό να βασίζεται στις απαντήσεις των επιστρεφόμενων ερωτηματολογίων επειδή υπάρχουν συγκεκριμένα τμήματα (π.χ. οι ημερήσιοι επισκέπτες) που απαντάνε πιο εύκολα στα ερωτηματολόγια σε σχέση με κάποια άλλα (π.χ. αυτοί που διανυκτερεύουν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς και διαμένουν πολλές μέρες σε έναν προορισμό), δημιουργώντας έτσι μεροληψία απόκρισης (response bias).

Πίνακας 9.28 Επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια ανά τμήμα τουριστών

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σύνολο
Αθλητικοί τουρίστες	6	8	14
Αθλούμενοι τουρίστες	–	18	18
Σύνολο	6	26	32

από τις υπόλοιπες ομάδες (επισκέπτονταν τη Μεσσηνία σε μόνιμη βάση όλο το χρόνο) και έτσι ενδεχόμενη συμπερίληψή τους με τους υπόλοιπους αθλητικούς τουρίστες θα οδηγούσε σε υπερεκτίμηση των αποτελεσμάτων.

Το δείγμα που προέκυψε είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού που περιέγραψαν οι ιδιοκτήτες / υπεύθυνοι. Συγκεκριμένα, το 43,75% των απαντήσεων προήλθε από τους άνδρες και το υπόλοιπο 56,25% από τις γυναίκες (Πίνακας 9.29). Ανεξάρτητα από το ποιος δέχτηκε να συμπληρώσει το ερωτηματολόγιο σε μια ομάδα επισκεπτών, τα ποσοστά αυτά επιβεβαιώνουν ότι με την ιπαασία ασχολείται περισσότερο το

Πίνακας 9.29 Δημογραφικά δεδομένα στην ιπαασία

		Απαντήσεις	Ποσοστό
Φύλο ¹	Άνδρες	14	43,75
	Γυναίκες	18	56,25
Ηλικία ¹	Κάτω των 20 ετών	3	9,4
	20–29	9	28,1
	30–39	8	25
	40–49	10	31,3
	50–59	1	3,1
	60–69	–	–
	Άνω των 70 ετών	–	–
	Δ / Α	1	3,1
Κύρια κατοικία	Ελλάδα (εκτός ΠΕ Μεσσηνίας)	23	71,9
	Ευρώπη	5	15,6
	ΗΠΑ / Καναδάς	–	–
	Ωκεανία	–	–
	Αφρική	–	–
	Μέση Ανατολή	–	–
	Ασία	–	–
	Δ / Α	4	12,5
Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών		2,03	
Αριθμός επισκεπτών στο δείγμα		65	

Δ / Α: Δεν απαντήθηκε.

¹Οι μεταβλητές φύλο και ηλικία αναφέρονται μόνο σε εκείνους που ανέλαβαν να συμπληρώσουν το ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο για λογαριασμό και των άλλων μελών της ομάδας τους.

γυναικείο φύλο. Μάλιστα, στα μισά ερωτηματολόγια (16) που συμπληρώθηκαν από μεμονωμένους επισκέπτες, οι γυναίκες αποτελούσαν το 62,5%.

Όσον αφορά τις ηλικιακές ομάδες, το 9,4% των απαντήσεων προήλθε από άτομα που ήταν κάτω των 20 ετών, το 28,1% από την ηλικιακή ομάδα 20–29 ετών, το 25% από την ομάδα 30–39 ετών, το 31,3% από άτομα που ήταν μεταξύ 40–49 ετών, και τέλος το 3,1% από την ηλικιακή ομάδα 50–59 ετών. Όπως αναφέρθηκε και κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, η ιππασία είναι ένα άθλημα που ελκύει ιδιαίτερα τους νέους, αλλά και τους μεσήλικες έως 50 ετών. Πράγματι, στις ηλικίες από 20 έως 49 ετών συγκεντρώθηκε το 87,1% των απαντήσεων.

Σχετικά με την περιοχή προέλευσης, το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων (71,9%) προήλθε από ομάδες επισκεπτών που κατοικούν μόνιμα στην Ελλάδα (και εκτός ΠΕ Μεσσηνίας). Από αυτές, λίγο παραπάνω από τις μισές (52,2%) δήλωσαν ότι η ιππασία ήταν το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία, ενώ οι υπόλοιπες (47,8%) το αντίθετο. Το 15,6% των απαντήσεων προέκυψε από ομάδες που προέρχονταν από την Ευρώπη. Όπως ήταν αναμενόμενο, καμία από αυτές δεν ανέφερε την ιππασία ως τον κύριο λόγο της επίσκεψής της, αλλά ότι αυτή πραγματοποιήθηκε για λόγους ξεκούρασης / αναψυχής και παραθεριστικής κατοικίας. Τέλος, υπήρχε και ένα 12,5% στις απαντήσεις όπου οι αποκρινόμενοι δε συμπλήρωσαν κάποια γεωγραφική περιοχή.

Τα στοιχεία επισκεψιμότητας εκτιμήθηκαν από τους ιδιοκτήτες / υπεύθυνους με βάση τα βιβλία κρατήσεων / πωλήσεων. Στον Πίνακα 9.30 παρουσιάζεται ο αριθμός των ομάδων επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον μέλος από κάθε ομάδα ασχολήθηκε με την ιππασία το 2012, καθώς και ο αριθμός των επιστρεφόμενων ερωτηματολογίων ανά σχολή / κέντρο⁹⁵. Από τα δεδομένα του πίνακα συμπεραίνουμε ότι το δείγμα που προέκυψε είναι σχεδόν αντιπροσωπευτικό των στοιχείων επισκεψιμότητας ανά σχολή / κέντρο.

Όπως και στην περίπτωση του γκολφ, υπήρχαν ομάδες επισκεπτών που ταξίδευαν στη Μεσσηνία πάνω από μία φορά το χρόνο για να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες ιππασίας. Αυτό συνέβη μόνο στη σχολή ιππασίας στην Καλαμάτα, όπου επτά ομάδες την επισκέπτονταν μία με δύο φορές την εβδομάδα καθόλη τη διάρκεια του έτους, ενώ 20 μεμονωμένα άτομα την επισκέφθηκαν από δύο φορές το καλοκαίρι προκειμένου

⁹⁵ Στον Πίνακα 9.30 δεν περιλαμβάνονται δεδομένα από τον Αθλητικό Ιππικό Όμιλο Τριφυλίας (περιοχή Μαραθόπολης) όπου δε διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια καθότι ο υπεύθυνος έλειπε για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων. Ωστόσο, με μία πρόχειρη εκτίμησή του έκανε λόγο για 10 μεμονωμένα άτομα που έκαναν ιππασία αφιλοκερδώς.

Πίνακας 9.30 Ομάδες επισκεπτών και επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια ανά σχολή / κέντρο ιππασίας

Σχολή / κέντρο ιππασίας	Ομάδες επισκεπτών	Ποσοστό	Επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια	Ποσοστό
Καλαμάτα	67	42,68	14	43,75
Χράνοι	50	31,85	8	25
Αλμυρός	20	12,74	3	9,38
Άνω Καλό Νερό	20	12,74	7	21,88
Σύνολο	157	100	32	100

Πίνακας 9.31 Στοιχεία επισκεψιμότητας για δραστηριότητες ιππασίας το έτος 2012

Ομάδες επισκεπτών	Επισκέψεις από ομάδες επισκεπτών	Δείκτης επαναλαμβανόμενης επισκεψιμότητας
157	716	4,56

να αφήσουν τα άλογά τους για διακοπές. Έτσι, μόνο από τους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες πραγματοποιήθηκαν 546 επισκέψεις στη Μεσσηνία, ενώ από τα υπόλοιπα 20 άτομα 40 επισκέψεις. Λαμβάνοντας όλα τα παραπάνω υπόψη προκύπτουν τα στοιχεία επισκεψιμότητας στον Πίνακα 9.31. Φυσικά, η μεγάλη τιμή στο δείκτη επαναλαμβανόμενης επισκεψιμότητας οφείλεται στις πολλές επισκέψεις που έγιναν στη σχολή ιππασίας της Καλαμάτας, στην οποία ο αντίστοιχος δείκτης είναι 9,34.

Αυτό που απομένει τώρα είναι να κατανεμηθούν οι συνολικές επισκέψεις ανά τμήμα τουριστών. Γνωρίζοντας ότι οι 546 επισκέψεις πραγματοποιήθηκαν από τους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες θα πρέπει να κατανεμηθούν οι υπόλοιπες 170 για τους υπόλοιπους επισκέπτες μεταξύ αθλητικών και αθλούμενων τουριστών. Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους (Πίνακας 9.28), το 30,77% ανέφερε ότι η ιππασία αποτελούσε το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία, ενώ το υπόλοιπο 69,23% το αντίθετο. Εφαρμόζοντας τα ποσοστά αυτά στις συνολικές τους επισκέψεις (170), προκύπτουν οι συνολικές επισκέψεις ανά τμήμα (Πίνακας 9.32). Αναμενόμενα, οι αθλητικοί τουρίστες πραγματοποίησαν πολύ περισσότερες επισκέψεις (83,56%), κάτι το οποίο οφείλεται φυσικά στους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες.

Πίνακας 9.32 Συνολικές επισκέψεις για δραστηριότητες ιππασίας ανά τμήμα τουριστών

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	546	52	598	83,56
Αθλούμενοι τουρίστες	–	118	118	16,44
Σύνολο	546	170	716	100

Πίνακας 9.33 Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	1,67	1,5	1,65
Αθλούμενοι τουρίστες	–	2,47	2,47

Στον Πίνακα 9.33 παρουσιάζεται το μέσο μέγεθος μιας ομάδας για κάθε τμήμα χωριστά. Οι ομάδες που ανήκουν στους αθλούμενους τουρίστες αποτελούνταν κατά μέσο όρο από περισσότερα άτομα σε σχέση με εκείνες που ανήκουν στους αθλητικούς τουρίστες. Στις πρώτες υπήρχαν περιπτώσεις οικογενειών, ενώ αντίθετα οι δεύτερες αποτελούνταν από ένα έως δύο άτομα.

Η μεγαλύτερη συμμετοχή (71,14%) στον συνολικό αριθμό επισκεπτών προέρχεται από τους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες (Πίνακας 9.34). Ουσιαστικά πρόκειται για τα ίδια άτομα που επισκέφτηκαν, όμως, τη Μεσσηνία 546 φορές. Ακολουθούν οι υπόλοιποι επισκέπτες που ανήκουν στους αθλούμενους (22,73%) και στους αθλητικούς (6,13%) τουρίστες. Συγκεντρωτικά, οι αθλητικοί τουρίστες αποτελούν το 77,27% των συνολικών επισκεπτών, ενώ οι αθλούμενοι το 22,73%.

Η μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής στη Μεσσηνία πραγματοποιήθηκε από τους αθλούμενους τουρίστες (Πίνακας 9.35). Αυτό οφείλεται στο ότι οι ομάδες αυτές επισκέφθηκαν το νομό πρωτίστως για λόγους ξεκούρασης / αναψυχής ή επειδή είχαν παραθεριστική κατοικία στην περιοχή. Ακολουθούν οι ομάδες που ανήκουν στους αθλητικούς τουρίστες και επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία το πολύ μέχρι δύο φορές το χρόνο. Τέλος, οι μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες έχουν τη μικρότερη διάρκεια παραμονής επειδή οι μισές περίπου επισκέψεις τους ήταν διάρκειας μιας ημέρας (ημερήσιοι επισκέπτες).

Οι περισσότερες διανυκτερεύσεις (65,05%) έγιναν από τους αθλούμενους τουρίστες (Πίνακας 9.36). Αυτό αποδίδεται στο ότι η ομάδα τους αποτελούνταν κατά μέσο όρο από περισσότερα άτομα και παρέμενε στην περιοχή περισσότερες μέρες. Από τους

Πίνακας 9.34 Συνολικός αριθμός επισκεπτών

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	910	78	988	77,27
Αθλούμενοι τουρίστες	–	291	291	22,73
Σύνολο	910	369	1.279	100

Πίνακας 9.35 Μέση διάρκεια παραμονής

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	2,17	13,88	3,10
Αθλούμενοι τουρίστες	–	19,59	19,59

Πίνακας 9.36 Συνολικές διανυκτερεύσεις

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σύνολο	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	1.972 ¹	1.089	3.060	34,95
Αθλούμενοι τουρίστες	–	5.696	5.696	65,05
Σύνολο	1.972	6.784	8.756	100

¹Περιλαμβάνει διανυκτερεύσεις και ημερήσιες επισκέψεις.

Σημείωση: Λόγω στρογγυλοποίησης σε ακέραιους αριθμούς, ορισμένα αθροίσματα δεν είναι ίσα με το σύνολό τους.

αθλητικούς τουρίστες ακολουθούν αυτοί που επισκέπτονταν τη Μεσσηνία σε μόνιμη βάση όλο το χρόνο (22,52%), οι οποίοι διανυκτέρευαν στις μισές περίπου επισκέψεις τους, και οι υπόλοιποι επισκέπτες (12,43%). Συγκεντρωτικά, οι αθλούμενοι τουρίστες πραγματοποίησαν περισσότερες διανυκτερεύσεις επειδή είχαν μεγαλύτερο/η μέσο μέγεθος ομάδας και μέση διάρκεια παραμονής από την τυπολογία των αθλητικών τουριστών.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία επισκεψιμότητας συνοψίζονται στον Πίνακα 9.37. Τα στοιχεία αυτά προκύπτουν από όλες εκείνες τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα

Πίνακας 9.37 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις	
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Αθλητικοί τουρίστες	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	546	76,26	910	71,14	1.972 ¹	22,52
	Υπόλοιποι επισκέπτες	52	7,31	78	6,13	1.089	12,43
Αθλούμενοι τουρίστες	Υπόλοιποι επισκέπτες	118	16,44	291	22,73	5.696	65,05
Σύνολο		716	100	1.279	100	8.756	100
Αθλητικοί τουρίστες		598	83,56	988	77,27	3.060	34,95
Αθλούμενοι τουρίστες		118	16,44	291	22,73	5.696	65,05

¹Περιλαμβάνει διανυκτερεύσεις και ημερήσιες επισκέψεις.

Πίνακας 9.38 Ποσοστό συμμετοχής σε δραστηριότητες ιππασίας

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	90	80	89,21
Αθλούμενοι τουρίστες	–	65,12	65,12

τουλάχιστον μέλος από κάθε ομάδα ασχολήθηκε με την ιππασία. Όμως, στο άθλημα αυτό δε συμμετείχαν ενεργά όλοι οι επισκέπτες. Στον Πίνακα 9.38 παρουσιάζεται το ποσοστό συμμετοχής σε κάθε ένα τμήμα. Αναμενόμενα, τα ποσοστά είναι μεγαλύτερα στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών. Συγκεκριμένα, εννέα στα δέκα άτομα ασχολήθηκαν ενεργά με την ιππασία από τους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες και οκτώ στα δέκα άτομα από τους υπόλοιπους αθλητικούς τουρίστες. Μάλιστα, τα ποσοστά αυτά είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα στο γκολφ και τα αθλήματα σέρφινγκ, υποδηλώνοντας ότι στις ομάδες επισκεπτών που είχαν πρωταρχικό κίνητρο την ιππασία υπήρχαν αναλογικά περισσότερα άτομα που ταξίδευαν στη Μεσσηνία για να αθληθούν σε σχέση με τις ομάδες αθλητικών τουριστών στα άλλα δύο αθλήματα. Το ποσοστό συμμετοχής στους αθλούμενους τουρίστες είναι μικρότερο, εφόσον αυτοί επισκέπτονταν το νομό για άλλους λόγους (κυρίως ξεκούραση / αναψυχή, παραθεριστική κατοικία).

Εφαρμόζοντας τα παραπάνω ποσοστά στους συνολικούς επισκέπτες του Πίνακα 9.34 προκύπτει στον Πίνακα 9.39 ο συνολικός αριθμός μόνο εκείνων των επισκεπτών που ασχολήθηκαν ενεργά με την ιππασία. Έτσι, από τους 1.279 επισκέπτες, οι 1.071 (83,73%) συμμετείχαν ενεργά. Το μεγάλο αυτό ποσοστό οφείλεται στους αθλητικούς τουρίστες που ταξίδευαν στη Μεσσηνία σε μόνιμη βάση όλο το χρόνο.

Πίνακας 9.39 Συνολικοί επισκέπτες που ασχολήθηκαν ενεργά με την ιππασία

Τμήμα		Αριθμός	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	819	76,46
	Υπόλοιποι επισκέπτες	63	5,86
Αθλούμενοι τουρίστες	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	189	17,68
Σύνολο		1.071	100
Αθλητικοί τουρίστες		882	82,32
Αθλούμενοι τουρίστες		189	17,68

Πίνακας 9.40 Βαθμός σημαντικότητας της ιππασίας

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Αριθμητικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	9,5	7,75	8,5
Αθλούμενοι τουρίστες	–	4,17	4,17

Τέλος, στον Πίνακα 9.40 παρουσιάζεται ο βαθμός σημαντικότητας της ιππασίας στην απόφασή τους να επισκεφθούν την περιοχή. Το συγκεκριμένο άθλημα επηρέασε περισσότερο τους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες από τους υπόλοιπους αθλητικούς τουρίστες, και φυσικά λιγότερο τους αθλούμενους τουρίστες.

9.1.4 Αυτόνομη κατάδυση

Ο καταδυτικός τουρισμός (diving/dive tourism) αποτελεί ένα ειδικό προϊόν της τουριστικής αγοράς που μπορεί να τοποθετηθεί είτε στην κατηγορία του τουρισμού θαλάσσιων αθλημάτων, είτε στην ευρύτερη κατηγορία του αθλητικού τουρισμού. Εκτιμάται ότι σε όλο τον κόσμο ο αριθμός των ερασιτεχνών αυτοδυτών ξεπερνά τα 24 εκατομμύρια και αυξάνεται κατά 1,3 εκατομμύρια κάθε χρόνο (Φώσκολος, 2012). Στην Ευρώπη υπάρχουν περίπου 1,5 εκατομμύρια πιστοποιημένοι αυτοδύτες που ταξιδεύουν σε καταδυτικούς προορισμούς (προσωπική επικοινωνία με τον κύριο Τζανάκη, υπεύθυνο του Καταδυτικού Οδηγού Ελλάδας). Στην Ελλάδα οι ερασιτεχνικές καταδύσεις απαγορεύονταν σε μεγάλο βαθμό μέχρι το 2005 (κυρίως για λόγους προστασίας ενάλιων αρχαιοτήτων) όταν με το Ν. 3409/2005 «Καταδύσεις αναψυχής και άλλες διατάξεις» δημιουργήθηκαν οι πρώτες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του καταδυτικού τουρισμού. Σύμφωνα με τον κύριο Τζανάκη, λιγότερο από το 5% των τουριστών που ασχολούνται με την αυτόνομη κατάδυση στην Ελλάδα έρχονται με πρωταρχικό κίνητρο να βουτήξουν, καθώς η χώρα μας δεν έχει καθιερωθεί ακόμα ως καταδυτικός προορισμός.

Η αυτόνομη κατάδυση ή κατάδυση με αυτόνομη υποβρύχια αναπνευστική συσκευή (scuba diving) αποτελεί μία μορφή υποβρύχιας κατάδυσης⁹⁶. Η δραστηριότητα αυτή ταυτίζεται ουσιαστικά με τον καταδυτικό τουρισμό και συνδέεται με τη λειτουργία

⁹⁶ Άλλες μορφές όπου χρησιμοποιούνται διαφορετικές μέθοδοι κατάδυσης είναι η κατάδυση με αναπνευστήρα (snorkeling), η ελεύθερη κατάδυση (free-diving) και η κατάδυση με βαθυσκάφος. Υπάρχουν, επίσης, η κατάδυση με παροχή συμπιεσμένου αέρα από την επιφάνεια (surface-supplied diving), η κατάδυση κορεσμού (saturation diving) και η κατάδυση με ατμοσφαιρική καταδυτική στολή (atmospheric diving suit or ADS), οι οποίες όμως χρησιμοποιούνται για επαγγελματικούς σκοπούς.

των καταδυτικών κέντρων (ή παροχέων καταδυτικών υπηρεσιών αναψυχής)⁹⁷. Τα κέντρα αυτά, σύμφωνα με το Ν. 3409/2005, μπορούν να παρέχουν μία ή περισσότερες από τις εξής υπηρεσίες: α) εκπαίδευση αυτοδυτών σύμφωνα με το πιστοποιημένο πρόγραμμα εκπαίδευσης οργανισμού από τον οποίο έχουν πιστοποιηθεί, β) οργανωμένη - καθοδηγούμενη κατάδυση, και γ) εκμίσθωση καταδυτικού εξοπλισμού, για κάθε μία από τις οποίες απαιτείται και ξεχωριστή άδεια.

Στην ΠΕ Μεσσηνίας λειτουργούν καταδυτικά κέντρα, που παρέχουν και τις τρεις παραπάνω υπηρεσίες, στις εξής περιοχές: α) Μαραθόπολη (λειτουργεί από το 2008, συνήθως Μάιο - Οκτώβριο), β) Πύλο (από το 2006, ανοικτό όλο το χρόνο), γ) Φοινικούντα (από το 2012, τους μήνες Ιούνιο - αρχές Οκτωβρίου), δ) Καλαμάτα (από το 1994, όλο το έτος) και ε) Καρδαμύλη (από το 2009, συνήθως Μάιο - Οκτώβριο), στα οποία πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις⁹⁸. Σύμφωνα με τους ιδιοκτήτες των καταδυτικών κέντρων, ο καταδυτικός τουρισμός δεν είναι ανεπτυγμένος στη Μεσσηνία, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην Αίγυπτο (Ερυθρά Θάλασσα)⁹⁹, στην Ισπανία, στη Μάλτα και σε άλλες περιοχές. Στο νομό δεν υπάρχουν θέλγητρα, όπως καταδυτικά πάρκα ή υποβρύχια μουσεία, που να προσελκύουν δύτες. Οι αυτόνομες καταδύσεις γίνονται κυρίως από τουρίστες που επισκέπτονται την περιοχή για ξεκούραση / αναψυχή ή οποιοδήποτε άλλο λόγο, και όχι από τουρίστες που έχουν πρωταρχικό κίνητρο την κατάδυση. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το καταδυτικό κέντρο στη Μαραθόπολη το οποίο συνεργάζεται με μία καταδυτική λέσχη από το Βέλγιο, ονόματι «Αργοναύτες» (απαριθμεί 25.000 μέλη), ορισμένα μέλη της οποίας το επισκέπτονται τα τελευταία χρόνια. Η τουριστική κίνηση πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο τους καλοκαιρινούς μήνες, είτε στα εποχικά, είτε στα ετήσιας λειτουργίας καταδυτικά κέντρα.

Οι περισσότεροι τουρίστες που ασχολούνται με την αυτόνομη κατάδυση στη Μεσσηνία είναι συνήθως άνδρες, χωρίς όμως να υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα. Όλες σχεδόν οι ηλικιακές ομάδες συμμετέχουν σε δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης με τον πυρήνα να βρίσκεται στις ηλικίες 30–60 ετών. Το

⁹⁷ Ο κύριος Τζανουδάκης, πρόεδρος του Πανελληνίου Συνδέσμου Εκπαιδευτών Κατάδυσης (ΠΣΕΚ), υποστήριξε ότι το 95% της τουριστικής δραστηριότητας των καταδυτικών κέντρων βασίζεται στην αυτόνομη κατάδυση (προσωπική επικοινωνία, 2013).

⁹⁸ Καταδυτικό κέντρο λειτουργεί και στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (περιοχή Ρωμανού), στο πλαίσιο των ποικίλων υπηρεσιών αναψυχής και άθλησης που προσφέρονται στα μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα, όπου δυστυχώς δεν πραγματοποιήθηκε συνέντευξη.

⁹⁹ Στην Αίγυπτο, μάλιστα, έχει ιδρυθεί ειδικό επιμελητήριο που αφορά τις καταδύσεις και τα θαλάσσια αθλήματα (Chamber of Diving & Water Sports - CDWS).

συγκεκριμένο άθλημα είναι σχετικά δαπανηρό, λόγω της ενοικίασης του απαραίτητου εξοπλισμού ή / και της παρακολούθησης μαθημάτων που απαιτείται, για αυτό και οι ιδιοκτήτες εκτιμούν ότι οι τουρίστες είναι κυρίως μεσαίου, ίσως και παραπάνω, εισοδήματος. Τέλος, οι αλλοδαποί τουρίστες είναι πολύ περισσότεροι από τους Έλληνες και προέρχονται από χώρες της Ευρώπης (Γερμανία, Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Ολλανδία, Βέλγιο).

Όλοι οι ιδιοκτήτες τόνισαν την ανάγκη δημιουργίας καταδυτικών πάρκων στην περιοχή. Η οριοθέτηση και λειτουργία καταδυτικού πάρκου επιτρέπει την αξιοποίηση ενάλιων χώρων αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος όπου απαγορεύονται οι καταδύσεις. Επιπλέον, συνδέεται με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης καθώς προστατεύεται το θαλάσσιο περιβάλλον από οποιαδήποτε μορφή αλιευτικής δραστηριότητας. Ένα επιτυχημένο παράδειγμα αποτελούν τα νησιά Μέντες στην Ισπανία όπου ο αριθμός των επισκεπτών αυξήθηκε κατακόρυφα τα τελευταία χρόνια και αποτελούν πλέον τον δημοφιλέστερο καταδυτικό προορισμό στη Μεσόγειο.

Επίσης, οι ιδιοκτήτες τάσσονται υπέρ της βύθισης εγκαταλελειμμένων πλοίων τα οποία με την πάροδο του χρόνου μετατρέπονται σε τεχνητούς υφάλους και επισκέψιμους χώρους. Η πρακτική αυτή είναι ευρέως διαδεδομένη και χρησιμοποιείται σε πολλές χώρες του εξωτερικού με επιτυχία. Δυστυχώς, στην περίπτωση της Ελλάδας υπάρχουν γραφειοκρατικά εμπόδια που δεν επιτρέπουν αυτή την πρακτική. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε ότι ακόμα και η βύθιση μιας μικρής βάρκας για τη μετατροπή της σε τεχνητό ύφαλο θεωρείται πρόκληση ναυαγίου. Ανεκμετάλλετο παραμένει ένα πλοίο που μετέφερε λαθραία τσιγάρα και προσάραξε σε βράχια στην περιοχή της Μαραθόπολης το 2010. Το πλοίο θα παραμείνει εκεί μάλλον για πάντα, αφού θεωρείται δαπανηρή η απομάκρυνση λαδιών, μπαταριών, των χρωμάτων με αμμοβολή, και άλλων υλικών προκειμένου αυτό να βυθιστεί.

Ένας ιδιοκτήτης, ακόμα, πρότεινε την οριοθέτηση θαλάσσιων καταφυγίων - προστατευμένων περιοχών, που θα εναλλάσσονται μεταξύ τους κάθε δύο έτη, ώστε να αυξηθεί ο πληθυσμός των ψαριών που έχει μειωθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Μία τέτοια πρακτική θα είχε θετικές συνέπειες τόσο για τους ίδιους όσο και για τους αλιείς. Τέλος, όσον αφορά τις υποδομές, ένας άλλος ιδιοκτήτης υποστήριξε ότι θα πρέπει να υπάρχουν συγκεκριμένα σημεία - χώροι (λίγων τετραγωνικών μέτρων) όπου θα μπορούν να προετοιμάζουν τη διαδικασία της κατάδυσης και να έχουν ευκολότερη πρόσβαση στην ακτή μέσω ξύλινων ραμπών.

Από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν δεν αναφέρθηκε κάποιο είδος συνεργασίας με τοπικούς φορείς για την ανάπτυξη και προώθηση αυτής της αθλητικής τουριστικής δραστηριότητας, παρά μόνο περιπτώσεις εθελοντικού καθαρισμού λιμανιών σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση. Επίσης, δεν αναφέρθηκαν συνέργειες μεταξύ των καταδυτικών κέντρων του νομού, ίσως γιατί βρίσκονται μακριά μεταξύ τους ή υφίσταται κάποιος ανταγωνισμός στο χώρο τους. Ωστόσο, μία σημαντική πρωτοβουλία προήλθε από το Δήμο Πύλου-Νέστορος, ο οποίος άσκησε έντονες πιέσεις ώστε να οριοθετηθούν υποθαλάσσια αρχαιολογικά πάρκα στην περιοχή του, τα οποία μάλιστα είναι και τα πρώτα που οριοθετήθηκαν στην Ελλάδα. Έτσι, με την ΚΥΑ των υπουργών Πολιτισμού και Αθλητισμού, και Ναυτιλίας και Αιγαίου (ΦΕΚ Β 2489/3.10.2013) εγκρίθηκε η ίδρυση Ενάλιων Επισκέψιμων Αρχαιολογικών Χώρων α) στον θαλάσσιο χώρο εντός του κηρυγμένου ενάλιου αρχαιολογικού χώρου του κόλπου του Ναυαρίνου, που συμπεριλαμβάνει το ναυάγιο του δεξαμενόπλοιου Irene Serenade¹⁰⁰ και ζώνη πλάτους 150 μέτρων περιμετρικά αυτού και β) στον κηρυγμένο ενάλιο αρχαιολογικό χώρο πλησίον της νήσου Σαπιέντζα στην άκρη Σπίθα, οι οποίοι θα λειτουργούν ως «υποβρύχια μουσεία». Ο δήμος ευελπιστεί ότι η λειτουργία των δύο υποβρύχιων μουσειών θα δώσει ώθηση στην ανάπτυξη του καταδυτικού τουρισμού στην περιοχή. Επισημαίνεται ότι δημιουργία καταδυτικού πάρκου σχεδιάζει και ο Δήμος Καλαμάτας, σύμφωνα με τον Επιχειρησιακό του Προγραμματισμό 2015–2019 (βλέπε Ενότητα 10.1).

Εκτός από τις συνεντεύξεις με τους ιδιοκτήτες των πέντε καταδυτικών κέντρων, πραγματοποιήθηκε με τη βοήθειά τους έρευνα τουριστικών δαπανών (βλέπε Ενότητα 14.4.4 για τον τρόπο διεξαγωγής της), ώστε να εκτιμηθεί η συνεισφορά της συγκεκριμένης αθλητικής τουριστικής δραστηριότητας στην τοπική οικονομία. Δυστυχώς, ο ιδιοκτήτης των καταδυτικών κέντρων στην Πύλο και στη Φοινικούντα δε συνεργάστηκε με την έρευνα και έτσι δεν προέκυψαν απαντήσεις από αυτά. Συνολικά συγκεντρώθηκαν 31 ερωτηματολόγια τα οποία αντιπροσωπεύουν το 43,66% του πληθυσμού στα τρία καταδυτικά κέντρα (Μαραθόπολη, Καρδαμύλη και Καλαμάτα), που είναι 71 ομάδες επισκεπτών (βλέπε Πίνακα 9.43), και περιλαμβάνουν δεδομένα για 59 άτομα.

Στον Πίνακα 9.41 παρουσιάζεται ο αριθμός των επιστρεφόμενων ερωτηματολογίων για τις δύο τυπολογίες τουριστών. Στις τυπολογίες αυτές δε γίνεται διάκριση σε

¹⁰⁰ Πρόκειται για δεξαμενόπλοιο που μετέφερε 120 χιλιάδες τόνους αργό πετρέλαιο από την Τουρκία με προορισμό την Ευρώπη και βούλιαξε στις 23 Φλεβάρη 1980 ύστερα από έκρηξη με απολογισμό δύο νεκρούς.

Πίνακας 9.41 Επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια ανά τυπολογία τουριστών

Τυπολογία	Ερωτηματολόγια	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	9	29,03
Αθλούμενοι τουρίστες	22	70,97
Σύνολο	31	100

επιμέρους τμήματα επειδή κατά τη διάρκεια της έρευνας, η οποία όπως αναφέρθηκε δεν πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά από τον ίδιο τον ερευνητή, δε ρωτήθηκε το είδος διαμονής που είχαν επιλέξει οι επισκέπτες. Άλλωστε, το μέγεθος του δείγματος δεν επιτρέπει τόσο μεγάλη τμηματοποίηση.

Από το σύνολο του δείγματος, το 58,06% των απαντήσεων προήλθε από τους άνδρες και το υπόλοιπο 41,94% από τις γυναίκες (Πίνακας 9.42). Σε εννέα ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν από μεμονωμένους επισκέπτες, οι γυναίκες αποτελούσαν το 55,56% και οι άνδρες το 44,44% των περιπτώσεων. Από τα παραπάνω επαληθεύονται οι απόψεις των ιδιοκτητών των καταδυτικών κέντρων ότι οι άνδρες είναι ελαφρώς περισσότεροι από τις γυναίκες.

Πίνακας 9.42 Δημογραφικά δεδομένα στην αυτόνομη κατάδυση

		Απαντήσεις	Ποσοστό
Φύλο ¹	Άνδρες	18	58,06
	Γυναίκες	13	41,94
Ηλικία ¹	Κάτω των 20 ετών	1	3,23
	20–29	1	3,23
	30–39	10	32,26
	40–49	9	29,03
	50–59	7	22,58
	60–69	2	6,45
	Άνω των 70 ετών	1	3,23
Κύρια κατοικία	Ελλάδα (εκτός ΠΕ Μεσσηνίας)	3	9,68
	Ευρώπη	27	87,10
	ΗΠΑ / Καναδάς	–	–
	Ωκεανία	–	–
	Αφρική	–	–
	Μέση Ανατολή	–	–
	Ασία	1	3,23
Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών		1,9	
Αριθμός επισκεπτών στο δείγμα		59	

¹Οι μεταβλητές φύλο και ηλικία αναφέρονται μόνο σε εκείνους που ανέλαβαν να συμπληρώσουν το ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο για λογαριασμό και των άλλων μελών της ομάδας τους.

Στις ηλικιακές ομάδες η κατανομή των απαντήσεων έχει ως εξής: 3,23% στην ηλικιακή ομάδα κάτω των 20 ετών, 3,23% στην ηλικιακή ομάδα 20–29 ετών, 32,26% στην ομάδα 30–39 ετών, 29,03% στην ομάδα 40–49 ετών, 22,58% στην ομάδα 50–59 ετών, 6,45% στην ομάδα 60–69 ετών, και τέλος 3,23% στην ηλικιακή ομάδα 70 ετών και άνω. Το 83,87% των απαντήσεων συγκεντρώνεται στις ηλικίες από 30 έως 59 ετών, που αποτελούν και τις κύριες ηλικίες τουριστών σύμφωνα με τους ιδιοκτήτες.

Τέλος, το δείγμα επιβεβαίωσε ότι οι Ευρωπαίοι τουρίστες που συμμετέχουν σε αυτή τη δραστηριότητα (87,1% των απαντήσεων) είναι πολύ περισσότεροι από τους αντίστοιχους Έλληνες (9,68% των απαντήσεων). Οι περισσότεροι Ευρωπαίοι (74%) επισκέφθηκαν την περιοχή πρωτίστως για ξεκούραση / αναψυχή, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (26%) είχε ως κυρίαρχο κίνητρο τις καταδύσεις στη Μεσσηνία (κυρίως Βέλγοι που επισκέφθηκαν το καταδυτικό κέντρο στη Μαραθόπολη). Από τους Έλληνες, δύο ομάδες επισκέφθηκαν το νομό με πρωταρχικό κίνητρο την αυτόνομη κατάδυση και άλλη μία για λόγους ξεκούρασης / αναψυχής. Τέλος, υπήρχε και ένας επισκέπτης από την Ασία ο οποίος ταξίδεψε στη Μεσσηνία περισσότερο για λόγους ξεκούρασης / αναψυχής και για να δει τα αξιοθέατα της περιοχής, παρά για να ασχοληθεί με την αυτόνομη κατάδυση.

Τα στοιχεία επισκεψιμότητας εκτιμήθηκαν και αναφέρθηκαν από τους ιδιοκτήτες με βάση τα βιβλία κρατήσεων / πωλήσεων. Στον Πίνακα 9.43 εμφανίζεται ο συνολικός αριθμός των ομάδων επισκεπτών, στις οποίες ένα τουλάχιστον άτομο (από κάθε ομάδα) ασχολήθηκε με την αυτόνομη κατάδυση στα καταδυτικά κέντρα της Μαραθόπολης, της Καραδαμύλης και της Καλαμάτας το 2013, καθώς και ο αριθμός των επιστρεφόμενων ερωτηματολογίων ανά καταδυτικό κέντρο¹⁰¹. Στα στοιχεία αυτά δεν αναφέρθηκαν επαναλαμβανόμενες επισκέψεις (όπως συνέβη στο γκολφ και στην ιππασία) και επομένως

Πίνακας 9.43 Ομάδες επισκεπτών και επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια ανά καταδυτικό κέντρο το έτος 2013

Καταδυτικό κέντρο	Ομάδες επισκεπτών	Ποσοστό	Επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια	Ποσοστό
Μαραθόπολη	35	49,30	15	48,39
Καρδαμύλη	30	42,25	13	41,94
Καλαμάτα	6	8,45	3	9,68
Σύνολο	71	100	31	100

¹⁰¹ Στα στοιχεία του Πίνακα 9.43 δεν περιλαμβάνονται δεδομένα από τα καταδυτικά κέντρα στην Πύλο και στη Φοινικούντα, καθώς όπως αναφέρθηκε προηγουμένως δεν προέκυψαν απαντήσεις από αυτά. Πάντως, σύμφωνα με τον ιδιοκτήτη, 39 ομάδες επισκέφθηκαν τα δύο αυτά κέντρα, δίνοντας έτσι συνολικά 110 ομάδες επισκεπτών.

Πίνακας 9.44 Συνολικές επισκέψεις για δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης ανά τυπολογία τουριστών

Τυπολογία	Συνολικές επισκέψεις	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	21	29,03
Αθλούμενοι τουρίστες	50	70,97
Σύνολο	71	100

Πίνακας 9.45 Μέσο μέγεθος και μέση διάρκεια παραμονής

Τυπολογία	Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών	Μέση διάρκεια παραμονής
Αθλητικοί τουρίστες	1,78	7
Αθλούμενοι τουρίστες	2,05	11

οι συνολικές επισκέψεις ισούνται με τις συνολικές ομάδες επισκεπτών. Από τον ίδιο πίνακα συμπεραίνουμε ότι το δείγμα που προέκυψε είναι αντιπροσωπευτικό των στοιχείων επισκεψιμότητας στα τρία καταδυτικά κέντρα του νομού.

Λαμβάνοντας υπόψη τις απαντήσεις των επισκεπτών σχετικά με το αν η αυτόνομη κατάδυση αποτελούσε (ή όχι) το κυρίαρχο κίνητρο της επίσκεψής τους στη Μεσσηνία (Πίνακας 9.41), προκύπτουν οι συνολικές επισκέψεις για τις δύο τυπολογίες τουριστών (Πίνακας 9.44).

Το μέσο μέγεθος και η μέση διάρκεια παραμονής παρουσιάζονται στον Πίνακα 9.45. Από αυτόν βλέπουμε ότι κατά μέσο όρο μία ομάδα αθλούμενων τουριστών περιλάμβανε περισσότερα άτομα από εκείνη των αθλητικών τουριστών. Επίσης, οι πρώτοι διανυκτέρευαν στο νομό τέσσερις μέρες παραπάνω από τους δεύτερους. Αυτό ήταν αναμενόμενο από τη στιγμή που οι αθλούμενοι τουρίστες επισκέφθηκαν την περιοχή κυρίως για λόγους ξεκούρασης / αναψυχής, ενώ μερικοί από αυτούς διανυκτέρευαν σε δικές τους παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς. Αντίθετα, στους αθλητικούς τουρίστες υπήρχαν και ημερήσιοι επισκέπτες που ταξίδευσαν στη Μεσσηνία (από την ΠΕ Λακωνίας στο καταδυτικό κέντρο Καρδαμύλης) για να κάνουν αυτόνομη κατάδυση.

Από τους Πίνακες 9.44 και 9.45 μπορούμε τώρα να υπολογίσουμε τον συνολικό αριθμό επισκεπτών και διανυκτερεύσεων που αντιστοιχούν στις πραγματοποιηθείσες επισκέψεις ανά τυπολογία τουριστών στα τρία καταδυτικά κέντρα του νομού (Μαραθόπολης, Καρδαμύλης και Καλαμάτας). Από τον Πίνακα 9.46 παρατηρούμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες είναι περισσότεροι από τους αθλητικούς και μάλιστα με μεγαλύτερη αναλογία απ' ό τι συμβαίνει στις συνολικές επισκέψεις, λόγω του ότι η

Πίνακας 9.46 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τυπολογία τουριστών

Τυπολογία	Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις	
	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Αθλητικοί τουρίστες	21	29,03	37	26,21	257 ¹	18,44
Αθλούμενοι τουρίστες	50	70,97	103	73,79	1.135	81,56
Σύνολο	71	100	140	100	1.391	100

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

Σημείωση: Λόγω στρογγυλοποίησης σε ακέραιους αριθμούς, ορισμένα αθροίσματα δεν είναι ίσα με το σύνολό τους.

ομάδα τους αποτελείται κατά μέσο όρο από περισσότερα άτομα. Επίσης, οι συνολικές διανυκτερεύσεις κατανέμονται κατά πολύ μεγαλύτερο ποσοστό υπέρ τους, λόγω της μεγαλύτερης μέσης διάρκειας παραμονής τους.

Τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Πίνακα 9.46 προέκυψαν από όλες εκείνες τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον μέλος από κάθε ομάδα ασχολήθηκε ενεργά με την αυτόνομη κατάδυση. Φυσικά, όπως συνέβη και με τα προηγούμενα τρία αθλήματα, σε κάθε ομάδα δεν ασχολήθηκαν όλα τα άτομα με αυτή την αθλητική δραστηριότητα. Από τον Πίνακα 9.47 βλέπουμε ότι στις ομάδες επισκεπτών όπου η αυτόνομη κατάδυση αποτελούσε το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού τους ασχολήθηκαν αναλογικά περισσότερα άτομα σε σχέση με τις ομάδες των αθλούμενων τουριστών. Εφαρμόζοντας τα ποσοστά αυτά στους συνολικούς επισκέπτες του Πίνακα 9.46, προκύπτει ο συνολικός αριθμός μόνο εκείνων των τουριστών που συμμετείχαν ενεργά σε αυτό το άθλημα. Έτσι, από τους συνολικά 140 επισκέπτες, οι 104 (74,41%) συμμετείχαν ενεργά.

Πίνακας 9.47 Ποσοστό συμμετοχής και συνολικοί επισκέπτες που συμμετείχαν ενεργά στην αυτόνομη κατάδυση

Τυπολογία	Ποσοστό συμμετοχής	Συνολικοί επισκέπτες που συμμετείχαν ενεργά	Ποσοστό
Αθλητικοί τουρίστες	87,50	32	30,82
Αθλούμενοι τουρίστες	69,77	72	69,18
Σύνολο		104	100

Πίνακας 9.48 Βαθμός σημαντικότητας της αυτόνομης κατάδυσης

Τυπολογία	Βαθμός σημαντικότητας
Αθλητικοί τουρίστες	9,78
Αθλούμενοι τουρίστες	3,59

Τέλος, στον Πίνακα 9.48 παρουσιάζεται ο βαθμός σημαντικότητας της αυτόνομης κατάδυσης. Όπως περιμέναμε, η δυνατότητα ενασχόλησης με το συγκεκριμένο άθλημα επηρέασε πολύ περισσότερο τους αθλητικούς από τους αθλούμενους τουρίστες στην απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία.

9.1.5 Αλεξίπτωτο πλαγιάς

Το αλεξίπτωτο πλαγιάς (paragliding) ή παραπέντε (parapente)¹⁰² είναι ένα άθλημα περιπέτειας που συγκαταλέγεται στον τουρισμό περιπέτειας, αλλά και στην ευρύτερη κατηγορία του αθλητικού τουρισμού. Σύμφωνα με την Επιτροπή Αλεξίπτωτισμού Πλαγιάς, υπάρχουν 15 σωματεία και 14 εγκεκριμένες από την Ελληνική Αεραθλητική Ομοσπονδία (ΕΛΑΟ) σχολές εκμάθησης αλεξίπτωτου πλαγιάς στην Ελλάδα. Επίσης, από το αυτόματο σύστημα καταγραφής ‘Leonardo’ έχουν καταγραφεί πτήσεις από 496 σημεία της Ελλάδας, με τα πιο δημοφιλή να είναι ο Κιθαιρώνας (σύνορα Αττικής και Βοιωτίας), ο Κορύμβος (ΠΕ Δράμας) και το Κανδήλι (ΠΕ Δυτικής Αττικής).

Στη Μεσσηνία ιδρύθηκε το 1973 η Αερολέσχη Καλαμάτας η οποία ασχολείται με την ανάπτυξη του αθλήματος στην περιοχή¹⁰³. Σύμφωνα με τον κύριο Φενέκο, έφορο της αερολέσχης, η δραστηριότητα αυτή ξεκίνησε στην περιοχή της Καλαμάτας λίγο πριν το 1990 προσελκύοντας αρχικά ελάχιστους επισκέπτες, φίλους των ντόπιων κατοίκων που ασχολούνταν με το συγκεκριμένο άθλημα. Στα χρόνια που ακολούθησαν, το σημείο πτήσεως στην Άνω Βέργα (20 χλμ. έξω από την πόλη της Καλαμάτας) άρχισε να γίνεται περισσότερο γνωστό προσελκύοντας όλο και πιο πολλούς επισκέπτες. Μολονότι ένας έμπειρος πιλότος (του παραπέντε) μπορεί να πετάξει οποιαδήποτε εποχή του έτους, οι τουρίστες προτιμούν να έρχονται από τον Μάιο έως τον Οκτώβριο, επειδή οι συνθήκες που επικρατούν σε αυτούς τους μήνες ευνοούν περισσότερο την πτήση με αλεξίπτωτο πλαγιάς¹⁰⁴.

Δυνητικά, ένας πιλότος μπορεί να πετάξει από οποιαδήποτε κορυφή βουνού της Μεσσηνίας (π.χ. από τις περιοχές Μάλης Φιλιατρών, Γιάλοβας, Ρωμανού που έχουν καταγραφεί από το σύστημα ‘Leonardo’), αρκεί να επικρατούν οι κατάλληλες συνθήκες και να βρίσκεται μακριά από το αεροδρόμιο του νομού. Ωστόσο, το πιο δημοφιλές σημείο πτήσεως είναι η Άνω Βέργα Μεσσηνίας. Τα πλεονεκτήματά του είναι α) το

¹⁰² Από τις γαλλικές λέξεις para(chute) = αλεξίπτωτο και pente = πλαγιά.

¹⁰³ Επίσης, δραστηριοποιείται στα υπερελαφρά αεροπλάνα, στον αερομοντελισμό, και στο παραμοτέρ (αλεξίπτωτο πλαγιάς με χρήση μοτέρ).

¹⁰⁴ Οι κατάλληλες συνθήκες είναι η άπνοια με λίγο άνεμο κατά τη διαδικασία απογείωσης και προσγείωσης.

μεγάλο υψόμετρο (περίπου 1.000 μέτρα), β) ότι βρίσκεται κοντά στη θάλασσα η οποία προσφέρει ασφάλεια αν κάτι πάει στραβά κατά τη διάρκεια της πτήσης και γ) οι ήπιες συνθήκες που επικρατούν. Σύμφωνα με τον έφορο, το σημείο αυτό είναι γνωστό στην κοινότητα των αθλητών που ασχολούνται με το παραπέντε και αποτελεί πρόκληση για κάποιον έμπειρο πιλότο, ενώ αντίθετα είναι επικίνδυνο για τους αρχάριους. Από την άλλη πλευρά, το κύριο μειονέκτημά του είναι η κοντινή – για τα δεδομένα του αθλήματος – απόσταση από το πολιτικό και στρατιωτικό αεροδρόμιο Καλαμάτας. Οι πιλότοι του αθλήματος είναι αναγκασμένοι να συνεργάζονται με τις αρχές του αεροδρομίου και να ενημερώνουν τις συγκεκριμένες ώρες που θέλουν να πετάξουν, χωρίς όμως αυτό να είναι πάντα εφικτό λόγω κλιματολογικών συνθηκών, δεσμεύοντας έτσι άσκοπα τον εναέριο χώρο.

Την περιοχή της Καλαμάτας είχε επισκεφθεί στο παρελθόν ένα γκρουπ 10–15 πιλότων-δημοσιογράφων από ξένα εξειδικευμένα αθλητικά περιοδικά προκειμένου να καταγράψουν τις εντυπώσεις τους από την πτήση τους στο σημείο της Άνω Βέργας. Μερικοί από αυτούς έμειναν εντυπωσιασμένοι και επισκέφθηκαν ξανά την περιοχή. Το ίδιο σημείο απογείωσης έχει προτιμηθεί και χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν και από εταιρείες που κατασκευάζουν εξοπλισμό παραπέντε, ώστε να δοκιμάσουν καινούργια προϊόντα με τη βοήθεια πιλότων (test pilots). Τέλος, τα τελευταία χρόνια, δύο σχολές επιλέγουν το εν λόγω σημείο για να κάνουν πρακτικά μαθήματα, τα οποία διαρκούν συνήθως τρεις με τέσσερις ημέρες.

Όσον αφορά τον αριθμό των τουριστών που επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία για να κάνουν αλεξίπτωτο πλαγιάς, ο έφορος της αερολέσχης έκανε λόγο για περίπου 100 άτομα το 2012, μερικοί εκ των οποίων συνοδεύονταν από τις οικογένειες ή φίλους/ες τους. Πρέπει να επισημανθεί, πάντως, ότι ο παραπάνω αριθμός δεν προέρχεται από κάποια καταγραφή των επισκεπτών, αλλά βασίζεται στην προσωπική εκτίμηση του έφορου. Επίσης, αφορά μόνο το σημείο απογείωσης στην Άνω Βέργα. Σε κάθε περίπτωση, πιστεύει ότι ο αριθμός τους ήταν διπλάσιος παλαιότερα. Βασικοί λόγοι της μείωσης είναι ο περιοριστικός παράγοντας του αεροδρομίου της Καλαμάτας (η κίνηση του οποίου έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια) και η επίδραση της οικονομικής κρίσης.

Σχετικά με τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, ανέφερε ότι είναι ηλικίας 20–50 ετών, μεσαίου εισοδήματος, προέρχονται είτε από την Ευρώπη (Ισπανία, Αγγλία, Ολλανδία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Πολωνία, Ρωσία) είτε από πολλές περιοχές της Ελλάδας, και οι περισσότεροι είναι άνδρες (80% άνδρες - 20% γυναίκες). Όλοι,

πάντως, επισκέπτονται τη Μεσσηνία με πρωταρχικό κίνητρο την ενασχόλησή τους με το συγκεκριμένο άθλημα, φέρνοντας μαζί τους και τον απαραίτητο εξοπλισμό. Οι περισσότεροι διανυκτερεύουν σε καταλύματα στην πόλη της Καλαμάτας, λιγότεροι σε ενοικιαζόμενα δωμάτια στην Άνω Βέργα, και ελάχιστοι σε σκηνές κοντά στο σημείο απογείωσης.

Η αερολέσχη έχει τοποθετήσει πινακίδες σε πολλά σημεία του δρόμου ώστε οι τουρίστες να μπορούν να κατευθυνθούν με ευκολία στο σημείο απογείωσης. Για την περαιτέρω ανάπτυξη, ο έφορος έχει ξεκινήσει συζητήσεις με ανθρώπους της ΕΛΑΟ προκειμένου να πραγματοποιηθεί αγώνας πανελλήνιου πρωταθλήματος στην Άνω Βέργα. Υποστηρίζει ότι η εκδήλωση αυτή θα προσελκύσει περίπου 100 αθλητές συν 100 περίπου συνοδούς. Μάλιστα, το 2014 διοργάνωσε, σε συνεργασία με το Δήμο Καλαμάτας, διεθνή συνάντηση που περιελάμβανε πτήσεις και ακροβατικούς ελιγμούς από κορυφαίους Έλληνες αεραθλητές και δύο παγκόσμιους πρωταθλητές (σύνολο 30 πιλότοι). Τέλος, επιθυμεί να προσελκύσει τις εταιρίες που δοκιμάζουν εξοπλισμό παραπέντε ώστε να προβληθεί ακόμα περισσότερο η περιοχή.

Εκτός από τις δικές τις πρωτοβουλίες, η αερολέσχη έχει αναπτύξει συνεργασίες με το Δήμο Καλαμάτας, ο οποίος στο παρελθόν βοήθησε σημαντικά και με δικά του έξοδα διαμόρφωσε το χώρο απογείωσης. Μάλιστα, τους έχει διαβεβαιώσει ότι σε περίπτωση που η Άνω Βέργα επιλεγεί για αγώνα πανελλήνιου πρωταθλήματος θα συνεννοηθεί με τις αρχές του αεροδρομίου ώστε να καταλήξουν σε ημερομηνία διεξαγωγής. Ακόμα, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως συνδιοργάνωσαν το 2014 διεθνή συνάντηση αλεξιπτώτου πλαγιάς, η οποία περιελάμβανε και σεμινάριο από έμπειρους εκπαιδευτές σε ξενοδοχείο της Καλαμάτας.

Τελειώνοντας, ο κύριος Φενέκος τόνισε ότι σε αντίθεση με άλλες περιοχές, η Καλαμάτα δίνει τη δυνατότητα σε αυτούς που ασχολούνται με το αλεξίπτωτο πλαγιάς να φέρουν μαζί τους την οικογένεια ή τον/την σύντροφό τους, καθώς αυτοί μπορούν παράλληλα να κάνουν μπάνιο στη θάλασσα περιμένοντας τον πιλότο να προσγειωθεί στην παραλία ή να ασχοληθούν με άλλες δραστηριότητες στην πόλη. Η δυνατότητα αυτή σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά του σημείου απογείωσης στην Άνω Βέργα (μεγάλο υψόμετρο, κοντινή απόσταση από τη θάλασσα, ήπιες κλιματολογικές συνθήκες) συνιστούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής.

9.1.6 Ορειβασία - πεζοπορία

Ο ορειβατικός τουρισμός αποτελεί ξεχωριστή μορφή τουρισμού, ενώ ο περιπατητικός τουρισμός (ή τουρισμός πεζοπορίας) αποτελεί εξειδικευμένο υποπροϊόν του πρώτου (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011). Στον ορειβατικό τουρισμό οι τουρίστες συμμετέχουν στο οργανωμένο άθλημα της ανάβασης σε ορεινές περιοχές, που μπορεί να έχει τη μορφή του δύσκολου ανηφορικού περπατήματος μέχρι και τη μορφή του σκαρφαλώματος, του επικίνδυνου δηλαδή ανεβάσματος ή αναρρίχησης στα βουνά και στις απότομες κορυφές τους, με τα χέρια και τα πόδια, και με τη χρησιμοποίηση ή μη ειδικού εξοπλισμού. Αντίθετα, ο περιπατητικός τουρισμός είναι η τουριστική δραστηριότητα του εύκολου περπατήματος σε βατές και προσπελάσιμες λοφώδεις ή ημιορεινές περιοχές, με τη χρήση μόνο των ποδιών και χωρίς ειδικό εξοπλισμό, με σκοπό την ήπια σωματική άθληση μέσα σε ένα παρθένο φυσικό περιβάλλον και με τη δυνατότητα περιήγησης και επίσκεψης αξιοθέατων περιοχών (αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων, παραδοσιακών χωριών και οικισμών, τοπίων φυσικού κάλλους, αρχιτεκτονικών μνημείων, μοναστηριών, εθνικών δρυμών, κλπ.), που βρίσκονται κοντά στα μονοπάτια της πεζοπορίας (Σφακιανάκης, 2000). Σύμφωνα με άρθρο του Νέζη που αναδημοσιεύεται στην ιστοσελίδα της Ελληνικής Ομοσπονδίας Ορειβασίας - Αναρρίχησης (ΕΟΟΑ, 2013), η ορειβασία διακρίνεται σε α) απλή ορειβασία (ανάβαση - ορεινή πεζοπορία), β) δύσκολη ορειβασία (αλπινισμός - αναρρίχηση ή αναρρίχηση βράχου¹⁰⁵) και γ) αναβάσεις υπερυψηλών βουνών (ιμαλαϊσμός ή υπεραλπινισμός). Η ορειβασία και η πεζοπορία μπορούν να ενταχθούν στο ευρύτερο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού.

Όλες οι δραστηριότητες ορειβασίας και πεζοπορίας οργανώνονται από ορειβατικούς συλλόγους, οι οποίοι συνήθως καταρτίζουν πρόγραμμα εξορμήσεων σύμφωνα με το οποίο επισκέπτονται (εκτός από το νομό όπου εδρεύουν) διάφορες περιοχές της Ελλάδας, αλλά και του εξωτερικού. Οι εξορμήσεις αυτές μπορούν να λάβουν χώρα οποιαδήποτε εποχή, συμβάλλοντας έτσι στην ενίσχυση του εγχώριου τουρισμού καθόλη τη διάρκεια του έτους. Στην Ελλάδα υπάρχουν, σύμφωνα με την ΕΟΟΑ, 89 σωματεία (με πάνω από 16.000 μέλη) διασκορπισμένα σε 37 νομούς. Σε αυτά θα πρέπει να προστεθούν και ορειβατικοί σύλλογοι του εξωτερικού που επισκέπτονται τη χώρα,

¹⁰⁵ Ο αλπινισμός (alpinism) περιλαμβάνει την ανάβαση και διάσχιση (πεζοπορία - αναρρίχηση - ορειβατικό σκι) κάθε μέσου ή ψηλού βουνού, που το ύψος του δεν υπερβαίνει το ύψος των Άλπεων ή έστω το ύψος εκείνο στο οποίο εμφανίζονται, συνήθως, έντονα τα συμπτώματα της ασθένειας των βουνών. Αντίθετα, η αναρρίχηση (climbing) ή αναρρίχηση βράχου (rock / crag climbing) περιλαμβάνει το σκαρφάλωμα σε καλοκαιρινές συνθήκες (με χειμερινές συνθήκες χαρακτηρίζεται αλπινισμός).

καθώς και μεμονωμένα άτομα (ημεδαποί ή αλλοδαποί) που συμμετέχουν μάλλον περισσότερο σε δραστηριότητες πεζοπορίας.

Για να διερευνηθεί η ανάπτυξη του ορειβατικού (και περιπατητικού) τουρισμού στην ΠΕ Μεσσηνίας πραγματοποιήθηκε συνέντευξη με τον κύριο Αλεξόπουλο, υπεύθυνο μέλος του Ελληνικού Ορειβατικού Συλλόγου (ΕΟΣ) Καλαμάτας¹⁰⁶. Σύμφωνα με αυτόν, η ορειβασία στη Μεσσηνία υπήρχε από τότε που ξεκίνησε στην Ελλάδα, καθότι ο Ταΰγετος αποτελούσε πάντα ένα επισκέψιμο βουνό, είτε για τους συλλόγους είτε για μεμονωμένα άτομα. Εκτός από τον Ταΰγετο, που έχει καθιερωθεί ως προορισμός και είναι κατάλληλος και για αλпинισμό τους χειμερινούς μήνες, δραστηριότητες ορειβασίας μπορούν να αναπτυχθούν και σε άλλα ψηλά βουνά που βρίσκονται στην περιοχή της μεσσηνιακής Μάνης, στο όρος Αιγάλεω στην περιοχή της Κυπαρισσίας, στα όρη Τετράζιο και Νόμια στη βόρεια Μεσσηνία, στην Ιθώμη όπου βρίσκεται η αρχαία Μεσσήνη, κλπ. Στο νομό υπάρχουν, ακόμα, ποτάμια (Νέδα, Αρκαδικός, Χάραδρος, Πολυλίμνιο) και φαράγγια (Βυρού, Ριντόμου, Νέδοντα, Νέδας) όπου μπορούν να αναπτυχθούν δραστηριότητες πεζοπορίας. Τέλος, στη Νέδουσα βρίσκεται το αντίστοιχο αναρριχητικό πάρκο όπου γίνεται αναρρίχηση σε βράχους. Στην Καρδαμύλη, επίσης, υπάρχει αναρριχητικό πεδίο (λίγο μετά την παραλία Καλαμίτσι). Το πεδίο διαμορφώθηκε πρόσφατα με τη συνδρομή και συμπαράσταση της τοπικής επιχείρησης '2407 Mountain Activities'¹⁰⁷ και του εθελοντικού - πολιτιστικού συλλόγου ΓΑΙΑ. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα χρήματα που απαιτήθηκαν για την αγορά των υλικών προήλθαν εξ ολοκλήρου από ντόπιους επιχειρηματίες της Καρδαμύλης και της Στούπας.

Σύλλογοι από όλα τα μέρη της Ελλάδας έχουν επισκεφθεί τη Μεσσηνία, με τους περισσότερους να προέρχονται από την Πελοπόννησο και την Αθήνα. Φυσικά, τα μέλη των συλλόγων έρχονται με πρωταρχικό κίνητρο τη συμμετοχή τους σε δραστηριότητες ορειβασίας - πεζοπορίας, κάτι το οποίο δεν ισχύει για εκείνους που συμμετέχουν μεμονωμένα. Οι τελευταίοι έρχονται, κυρίως, για άλλους λόγους (π.χ. διακοπές) και παράλληλα αποφασίζουν να κάνουν μία μικρή ανάβαση ή πεζοπορία. Το 2007, μάλιστα, πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τον ΕΟΣ Σπάρτης η 67^η Πανελλήνια Ορειβατική Συνάντηση, η οποία περιελάμβανε αρχικά συνέδριο στην πόλη της Καλαμάτας και στη συνέχεια συνάντηση στον Ταΰγετο όπου συμμετείχαν 500 άτομα περίπου. Επίσης, το 2013 διεξήχθη στη Νέδουσα πανελλήνια αναρριχητική

¹⁰⁶ Ο ΕΟΣ Καλαμάτας ιδρύθηκε το 1993, είναι αναγνωρισμένο σωματείο από την ΕΟΟΑ και απαριθμεί πάνω από 200 μέλη.

¹⁰⁷ Η επιχείρηση αυτή, επίσης, διοργανώνει τον αγώνα δρόμου 'Taygetos Challenge' (βλέπε Ενότητα 9.2.4). Το «2407» αναφέρεται στο υψόμετρο της κορυφής του Ταΰγétου.

συνάντηση με συμμετοχή 150 αναρριχητών, στην οποία εορτάστηκαν τα 20 χρόνια του συλλόγου και εγκαινιάστηκε το πάρκο.

Δυστυχώς, στην περίπτωση της ορειβασίας - πεζοπορίας δεν μπορεί να γίνει κάποια εκτίμηση του αριθμού επισκεπτών επειδή δε γίνεται καταγραφή τους. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο κύριος Αλεξόπουλος, υπάρχουν περιπτώσεις ορειβατικών συλλόγων που έρχονται στη Μεσσηνία και ο ΕΟΣ Καλαμάτας δε το γνωρίζει. Αλλά ακόμη και όταν ενημερώνονται, δεν είναι πάντοτε σε θέση να γνωρίζουν πόσα μέλη συμμετέχουν στη κάθε μία εξόρμηση. Φυσικά, η καταγραφή είναι αδύνατη για τα μεμονωμένα άτομα που δε συμμετέχουν οργανωμένα.

Στις εν λόγω δραστηριότητες συμμετέχουν εξίσου και τα δύο φύλα, με τους άνδρες, όμως, να είναι περισσότεροι σε εκείνες που ενέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο. Οι ηλικίες που συναντώνται είναι από 18 έως 70 ετών, με την πλειονότητα να βρίσκεται στην ηλικιακή ομάδα 30–50 ετών. Οι περισσότεροι επισκέπτες έρχονται από άλλες περιοχές της Ελλάδας, ενώ οι αλλοδαποί αποτελούνται κυρίως από μεμονωμένους Άγγλους τουρίστες. Ακόμα, προέρχονται από όλες τις εισοδηματικές τάξεις, καθότι η συμμετοχή δεν απαιτεί πολλά έξοδα όταν πραγματοποιείται στο εσωτερικό μιας χώρας, αλλά αρκετά περισσότερα όταν περιλαμβάνει ταξίδι στο εξωτερικό. Λόγω της ιδιαιτερότητας των δραστηριοτήτων, οι περισσότεροι διανυκτερεύουν σε σκηνές ή σε καταφύγιο όταν ανεβαίνουν στον Ταΰγετο. Η δαπάνη τους σε καταστήματα εστίασης πραγματοποιείται κυρίως όταν περνάνε από χωριά.

Σύμφωνα με τον κύριο Αλεξόπουλο, τα μονοπάτια του νομού δε βρίσκονται σε τόσο καλή κατάσταση. Πολλά από αυτά έχουν κλείσει, η συντήρησή τους γίνεται μόνο από τους ορειβατικούς συλλόγους, ενώ δεν υπάρχει η κατάλληλη σήμανση κάτι το οποίο επισημαίνεται και από τους επισκέπτες. Το Δασαρχείο που είναι υπεύθυνο δε μπορεί να κάνει κάτι λόγω έλλειψης χρημάτων και προσωπικού. Επομένως, μόνο από τους δήμους, μέσω ΕΣΠΑ ή με ιδίους πόρους, και αφού προηγουμένως έχει γίνει η απαραίτητη μελέτη, μπορεί να στηριχθεί οποιαδήποτε προσπάθεια. Σε αυτό το πλαίσιο, οι Δήμοι Δυτικής Μάνης, Μεσσήνης, Οιχαλίας, Πύλου-Νέστορος και Τριφυλίας έχουν προχωρήσει σε μελέτες προκειμένου να ενταχθούν σε προγράμματα του ΕΣΠΑ η σήμανση και ανάδειξη μονοπατιών που βρίσκονται στα διοικητικά τους όρια (βλέπε αναλυτικότερα στο Κεφάλαιο 10).

Από την πλευρά του ο ΕΟΣ Καλαμάτας έχει κάνει καταγραφή με χάρτες και περιγραφή όλων των μονοπατιών (ανοικτών και κλειστών) του νομού σε μελέτη που εκπονήθηκε από την Αναπτυξιακή Μεσσηνίας. Ο σύλλογος, ακόμα, συνεργάστηκε με

τοπικές κοινότητες για την ανάδειξη του αναρριχητικού πάρκου στη Νέδουσα και συνεργάζεται με πολιτιστικούς συλλόγους τοπικών κοινοτήτων για τη διάνοιξη μονοπατιών. Στις πρωτοβουλίες του συλλόγου αξίζει να αναφερθεί η αποστολή κάθε έτος (από το 2002) του περιοδικού του σε άλλους ορειβατικούς συλλόγους της χώρας, όπου εκτός από τη δραστηριότητά του προβάλλεται και η Μεσσηνία ως προορισμός ορειβασίας και πεζοπορίας. Επίσης, ως μέλος της πολιτικής προστασίας συμμετέχει σε δράσεις αντιμετώπισης φυσικών καταστροφών (π.χ. πυρκαγιών) και σε εθελοντικούς καθαρισμούς.

Τελειώνοντας, ο κύριος Αλεξόπουλος χαρακτήρισε την ορειβασία - πεζοπορία ως μία πολιτιστική διαδρομή κατά τη διάρκεια της οποίας οι τουρίστες μαθαίνουν για τον πολιτισμό της περιοχής, έρχονται σε επαφή με αξιοθέατα που βρίσκονται κοντά στα μονοπάτια, μαθαίνουν ήθη και έθιμα, ακούν αφηγήσεις από ηλικιωμένους, κλπ. Μέσω της ορειβασίας και της πεζοπορίας μικροί, παραδοσιακοί και απομονωμένοι οικισμοί του νομού καθίστανται επισκέψιμοι. Οι δραστηριότητες αυτές συνδέονται με τις αρχές της αειφορίας, καθώς η αγάπη των επισκεπτών για το βουνό και τη φύση συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος.

9.1.7 Ποδηλασία

Ο ποδηλατικός τουρισμός (bicycle tourism) δε θεωρείται ξεχωριστή μορφή τουρισμού, αλλά περισσότερο ένα εξειδικευμένο υποπροϊόν (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011), το οποίο μπορεί να συμπεριληφθεί στην ευρύτερη κατηγορία του αθλητικού τουρισμού. Ο Lamont (2009) κάνοντας επισκόπηση της βιβλιογραφίας όσον αφορά τους ορισμούς του ποδηλατικού τουρισμού που είχαν προταθεί, καταλήγει στο ότι περιλαμβάνει εκείνα τα ταξίδια που πραγματοποιούνται εκτός του καθημερινού περιβάλλοντος, όπου η ενεργητική ή παθητική συμμετοχή στην ποδηλασία αποτελεί το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού. Σε αντίθεση με άλλους ορισμούς, περιλαμβάνει και εκείνα τα άτομα που ταξιδεύουν για να συμμετάσχουν στην αγωνιστική ποδηλασία ή για να παρακολουθήσουν αγώνες ποδηλασίας. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι όταν μιλάμε για ποδηλατικό τουρισμό θα πρέπει να αναφερόμαστε μόνο σε εκείνα τα άτομα που ταξιδεύουν σε έναν προορισμό έχοντας ως ειδικό ενδιαφέρον την ποδηλασία, και όχι σε όλους εκείνους τους επισκέπτες που χρησιμοποιούν περιστασιακά το ποδήλατο κατά τη διάρκεια των διακοπών τους.

Στον ποδηλατικό τουρισμό περιλαμβάνονται α) οι ποδηλατικές εκδρομές (bicycle

tours) κατά τις οποίες οι τουρίστες πραγματοποιούν, μεμονωμένα ή σε ομάδες, μονοήμερες ή πολυήμερες εκδρομές μεγάλων αποστάσεων με το ποδήλατό τους, που οργανώνονται είτε από τους ίδιους είτε από εξειδικευμένες επιχειρήσεις, β) η ορεινή ποδηλασία (mountain biking) όπου οι τουρίστες ποδηλατούν σε ανώμαλο έδαφος ή διασχίζουν μονοπάτια μέσα στη φύση και γ) η αγωνιστική ποδηλασία (competitive cycling) που περιλαμβάνει αγώνισματα ποδηλασίας¹⁰⁸ στα οποία οι τουρίστες συμμετέχουν ενεργά ή παθητικά.

Για να διερευνηθεί η ανάπτυξη της ποδηλασίας ως αθλητική τουριστική δραστηριότητα στο νομό πραγματοποιήθηκε συνέντευξη με τον κύριο Νταβουντιάν, προπονητή στο τμήμα ποδηλασίας του Μεσσηνιακού ΓΣ (Γυμναστικού Συλλόγου). Ο κύριος Νταβουντιάν ίδρυσε το 2012 εταιρεία ποδηλατικού τουρισμού, η οποία φέρνει στην Καλαμάτα επισκέπτες με σκοπό την πραγματοποίηση ποδηλατικών εκδρομών. Ο ίδιος ηγείται των εκδρομών, που γίνονται σε διάφορες περιοχές του νομού ανάλογα με τις προτιμήσεις των τουριστών. Σύμφωνα με τον ιδιοκτήτη, το 2012 ήρθαν σε γκρουπ 27 άτομα, ενώ το 2013 περίπου 30. Ωστόσο, οι ποδηλάτες δύσκολα θα επισκεφθούν ξανά τη Μεσσηνία παρόλο τις θετικές εντυπώσεις που αποκομίζουν, επειδή στο επόμενο ταξίδι τους επιθυμούν να επισκεφθούν διαφορετική τοποθεσία. Όσον αφορά τις ποδηλατικές εκδρομές που οργανώνονται από τους ίδιους τους ποδηλάτες, δεν μπορούσε να κάνει κάποια εκτίμηση του αριθμού επισκεπτών, καθώς αυτές μπορούν να λάβουν χώρα σε οποιαδήποτε περιοχή του νομού χωρίς αυτός να το γνωρίζει. Η δραστηριότητα αυτή, πάντως, πραγματοποιείται κατά βάση από την άνοιξη έως το φθινόπωρο.

Στην περίπτωση της αγωνιστικής ποδηλασίας, αθλητές από τη Βόρεια Ευρώπη συγκαταλέγουν και τη Μεσσηνία όταν έρχονται στην Ελλάδα για προετοιμασία το χειμώνα λόγω της συχνής βροχόπτωσης και χιονόπτωσης που αντιμετωπίζουν στις χώρες τους. Πάλι, όμως, δεν μπορεί να γίνει εκτίμηση του αριθμού τους, επειδή δεν έρχονται συνήθως σε επαφή με τους τοπικούς ποδηλατικούς συλλόγους. Οι Έλληνες ποδηλάτες, αντίθετα, δεν έχουν κάποιον ιδιαίτερο λόγο να επιλέξουν το νομό. Παρόλα αυτά, η Ελληνική Ομοσπονδία Ποδηλασίας (ΕΟΠ) πριν μερικά χρόνια επέλεξε την περιοχή για προετοιμασία της εθνικής ομάδας, η οποία διανυκτέρευε σε ξενοδοχείο της Καλαμάτας.

¹⁰⁸ Σύμφωνα με την Ελληνική Ομοσπονδία Ποδηλασίας (ΕΟΠ) τα αθλήματα ποδηλασίας διακρίνονται σε: α) ποδηλασία δρόμου (road cycling), β) ποδηλασία πίστας (track cycling), γ) ορεινή ποδηλασία (mountain bike), δ) BMX, ε) τράιαλ (trial), στ) τσικλοκρός (cyclo-cross), και ζ) εσωτερική / καλλιτεχνική ποδηλασία (indoor cycling). Η ΕΟΠ ασχολείται με την ανάπτυξη των τεσσάρων πρώτων.

Στην αγωνιστική ποδηλασία, επίσης, πραγματοποιούνται στο νομό και αθλητικές διοργανώσεις. Αυτές είναι η ανάβαση Ταυγέτου, ο Γύρος Ταυγέτου mountain bike (MTB) και ο Γύρος Αρφαρά - Πήδημα στο Δήμο Καλαμάτας, και ο Ποδηλατικός Γύρος Κυπαρισσίας στο Δήμο Τριφυλίας (βλέπε αναλυτικότερα στην Ενότητα 9.2.8 για αυτές τις διοργανώσεις). Αξίζει να αναφερθεί ότι το Μάιο του 2012 πραγματοποιήθηκε στη Μεσσηνία το 3^ο ΕΤΑΠ του 18^{ου} Διεθνή Ποδηλατικού Γύρου Ελλάδος με τη συμμετοχή 84 ποδηλατών από 17 ομάδες της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Σύμφωνα με τον κύριο Νταβουντιάν, οι ποδηλάτες που επισκέπτονται το νομό είναι κατά κύριο λόγο άνδρες (70% άνδρες - 30% γυναίκες), ηλικίας από 30 έως 60 ετών, όσοι είναι ξένοι προέρχονται από χώρες της Βόρειας Ευρώπης, ενώ θεωρεί ότι είναι μεσαίου ή υψηλού εισοδήματος καθότι η ποδηλασία είναι ένα ακριβό άθλημα. Οι τουρίστες που έρχονται για να κάνουν προετοιμασία, εκδρομές μέσω της δικής του επιχείρησης ή για να συμμετάσχουν σε αγώνες έχουν σίγουρα ως πρωταρχικό κίνητρο την ποδηλασία.

Τέλος, όσον αφορά τις υποδομές, ένα μεγάλο μειονέκτημα είναι η κακή κατάσταση της ασφάλτου στους δρόμους (λακκούβες, μπαλώματα, κλπ.) που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τα λεπτά λάστιχα των ποδηλατών, αυξάνοντας τις πιθανότητες πρόκλησης ζημιάς ή ατυχήματος για τους αναβάτες. Το γεγονός αυτό δημιουργεί φυσικά αρνητικές εντυπώσεις στους ξένους επισκέπτες. Στη Μεσσηνία, πάντως, υπάρχουν 15 καταστήματα ποδηλασίας (13 στην Καλαμάτα και από ένα στην Κυπαρισσία και στον Μελιγαλά), όπου ένας επισκέπτης μπορεί να επισκευάσει το ποδήλατό του ή να αγοράσει οτιδήποτε χρειαστεί.

9.1.8 Προετοιμασία αθλητών στίβου

Οι αθλητές και οι ομάδες που ασχολούνται με τον αθλητισμό σε επαγγελματικό επίπεδο ταξιδεύουν συχνά σε προορισμούς όπου επικρατούν οι κατάλληλες κλιματικές συνθήκες για να κάνουν προετοιμασία. Η δραστηριότητα αυτή ανήκει στον προπονητικό αθλητικό τουρισμό σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των Weed και Bull (2009), αλλά και στον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό σύμφωνα με εκείνη της Gibson (1998b) που υιοθετείται στο παρόν κεφάλαιο. Η Καλαμάτα από το 1997 αποτέλεσε προορισμό προετοιμασίας για αθλητές στίβου από πολλές χώρες της Ευρώπης κατά την περίοδο Μάρτιο - Μάιο. Οι λόγοι που συνέβαλαν σε αυτό είναι α) το κατάλληλο κλίμα, β) οι ξενοδοχειακές υποδομές που βρίσκονται κοντά στις αθλητικές εγκαταστάσεις, γ) το

μικρό μέγεθος της πόλης, και δ) ο συνδυασμός βουνού - θάλασσας. Σημειώνεται ότι από τους αθλητές στίβου δεν έρχονταν οι δρομείς μεγάλων αποστάσεων (1.500 χλμ. και άνω), καθώς αυτοί αναζητούν ξηρό κλίμα και μεγάλο υψόμετρο, και όχι υγρασία που επικρατεί στη μεσσηνιακή πρωτεύουσα.

Εκτός από τα παραπάνω πλεονεκτήματα, καθοριστικό ρόλο στο να καταστεί η Καλαμάτα προορισμός προετοιμασίας διαδραμάτισαν και οι προσπάθειες της παλαιότερης Δημοτικής Αρχής. Συγκεκριμένα, στο Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Στίβου της Αθήνας το 1997 έστησε περίπτερο στη 'Market Street' όπου πρόβαλε τα πλεονεκτήματα της πόλης για προετοιμασία και μοίρασε έντυπο και ψηφιακό υλικό σε αθλητές, προπονητές και μάνατζερ. Ακόμα, μαζί με την οργανωτική επιτροπή της Διεθνούς Συνάντησης Στίβου «τα Παπαφλέσσεια» (βλέπε Ενότητα 9.2.1 σχετικά με αυτή), συμμετείχε κάθε χρόνο στις εκδηλώσεις που διοργάνωναν η Ευρωπαϊκή και η Παγκόσμια Ομοσπονδία Κλασσικού Αθλητισμού (ΕΑΑ και IAAF, αντίστοιχα), κατά τις οποίες καθορίζονταν οι πόλεις και οι ημερομηνίες διεξαγωγής των αγώνων της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας. Στις εκδηλώσεις αυτές έρχονταν σε επαφή με εκπροσώπους των εθνικών ομοσπονδιών στους οποίους έδιναν στοιχεία και πληροφορίες σχετικά με τη δυνατότητα προετοιμασίας στην πόλη της Καλαμάτας. Αξιοσημείωτη είναι και η πρωτοβουλία του δήμου στο παρελθόν να φιλοξενήσει για δύο ημέρες 100 παλαιούς Ολυμπιονίκες όλων των αθλημάτων και σε συνεργασία με τον Σύλλογο Ελλήνων Ολυμπιονικών να τους βραβεύσει για την προσφορά τους στο παγκόσμιο αθλητικό κίνημα, προβάλλοντας έτσι σημαντικά την πόλη. Συνεπώς, α) τα πλεονεκτήματα της πόλης, β) οι ενέργειες της παλαιότερης Δημοτικής Αρχής, καθώς και γ) η επιτυχής διεξαγωγή των «Παπαφλεσσειών», συνετέλεσαν στο να καταστεί η Καλαμάτα προορισμός προετοιμασίας για τους αθλητές στίβου.

Σύμφωνα με τον κύριο Πουλόπουλο, διευθυντή της αθλητικής διοργάνωσης «τα Παπαφλέσσεια», λίγο πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας (2002 και 2003) έρχονταν στην Καλαμάτα για προετοιμασία 200 αθλητές¹⁰⁹ το χρόνο, οι οποίοι μαζί

¹⁰⁹ Πολλοί από τους αθλητές αυτούς είναι παλιοί χρυσοί, αργυροί και χάλκινοι Ολυμπιονίκες. Ενδεικτικά αναφέρονται ο Χρίστο Μαρκόφ (χρυσός στο τριπλούν το 1988), η Στέφκα Κωνσταντίνοβα (χρυσή στο άλμα εις ύψος το 1996), ο Κέβιν Γιανγκ (χρυσός στα 400 μέτρα με εμπόδια το 1992), ο Έρκι Νουλ (χρυσός στο δέκαθλο το 2000), η Άννα Τσιτσέροβα (χρυσή στο άλμα εις ύψος το 2012), η Γελένα Ισινμπάγιεβα (χρυσή στο άλμα επί κοντώ το 2004 και το 2008), ο Σεργκέι Κλούγκιν (χρυσός στο άλμα εις ύψος το 2000), η Μαρία Μούτολα (χρυσή στα 800 μέτρα το 2000) και η Ναντζέγια Όσταπτσουκ (χρυσή στη σφαιροβολία το 2012, όμως, της πήραν πίσω το μετάλλιο επειδή βρέθηκε να έχει κάνει χρήση απαγορευμένων ουσιών). Ανάμεσά τους και πολλοί Έλληνες, όπως ο Κώστας Κεντέρης, η Κατερίνα Θάνου, ο Περικλής Ιακωβάκης, ο Λούης Τσάτουμας, η Αναστασία Κελεσίδου, ο Κώστας Γκατσιούδης, ο Λάμπρος Παπακώστας και η Νίκη Ξάνθου.

με τους συνοδούς τους έφταναν τα 250 άτομα, δημιουργώντας συνολικά 11 χιλιάδες διανυκτερεύσεις. Η προετοιμασία, και κατ' επέκταση η διάρκεια παραμονής τους, ήταν τρεις με έξι εβδομάδες. Αυτό είχε άμεση οικονομική επίδραση κυρίως στα ξενοδοχεία και στα εστιατόρια, αλλά και στα ταξί και στις επιχειρήσεις ενοικίασης αυτοκινήτων.

Ωστόσο, με το πέρασμα των χρόνων οι αθλητικές εγκαταστάσεις της πόλης υποβαθμίστηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό και αυτό είχε ως επακόλουθο τη σταδιακή μείωση του αριθμού των αθλητών. Έτσι, το 2012 μόνο 20 αθλητές και συνοδοί ήρθαν για προετοιμασία, ενώ το 2013 δεν προτίμησε κανείς την Καλαμάτα, κάτι το οποίο συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια. Ο Δήμος Καλαμάτας βλέποντας αυτή την εξέλιξη και κάτω από την πίεση των τοπικών φορέων ξεκίνησε μελέτες για την ανακατασκευή του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας (βασικό στάδιο προετοιμασίας των αθλητών). Οι μελέτες αυτές έχουν ολοκληρωθεί και ο δήμος έχει εντάξει το έργο στα Επιχειρησιακά του Προγράμματα 2012–2014 και 2015–2019 φιλοδοξώντας να το χρηματοδοτήσει από το ΕΣΠΑ (βλέπε Ενότητα 10.1). Προς το παρόν έχει προχωρήσει σε μικρότερα έργα βελτίωσης.

Πίνακας 9.49 Δραστηριότητες στον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό

Αθλητική τουριστική δραστηριότητα	Τοποθεσία	Χρονική περίοδος	Περαιτέρω ανάπτυξη
Γκολφ	ΠΟΤΑ Ρωμανού & ΠΟΤΑ Πύλου	Μέσα Φεβρουαρίου - μέσα Δεκεμβρίου	Κατασκευή άλλων δύο γηπέδων στην ΠΟΤΑ Ριζόμυλου και στην περιοχή Κυνηγού
Αθλήματα σέρφινγκ	Προορισμοί στη Μεσσηνία: Φοινικούντα, Γιάλοβα (ιστιοσανίδα, αετοσανίδα), Λαγκούβαρδος (σέρφινγκ)	Δυνητικά όλο το χρόνο, κυρίως Μάιο - Οκτώβριο	Ανάγκη προβολής από το Δήμο Πύλου-Νέστορος
Ιππασία	Καλαμάτα, Αλμυρός, Χράνοι, Άνω Καλό Νερό, Μαραθόπολη	Ανάλογα με τη σχολή / κέντρο ιππασίας, στην Καλαμάτα όλο το χρόνο	Ανάγκη για συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων και φορέων της ιππασίας, δυνατότητα εξειδίκευσης στην θεραπευτική ιππασία
Αυτόνομη κατάδυση	Μαραθόπολη, Καρδαμύλη, Καλαμάτα, Πύλος, Φοινικούντα	Μάιος - Οκτώβριος	Καταδυτικά πάρκα στην Πύλο, Μεθώνη και Καλαμάτα, ανάγκη για συνεργασία μεταξύ των καταδυτικών κέντρων
Αλεξίπτωτο πλαγιάς	Οποιαδήποτε κορυφή βουνού ¹ , κυρίως Άνω Βέργα	Μάιος - Οκτώβριος	Προσέλκυση εταιριών που δοκιμάζουν εξοπλισμό παραπέντε ώστε να προβληθεί το σημείο απογείωσης
Ορειβασία - Πεζοπορία	Σε διάφορα βουνά, ποτάμια και φαράγγια, αναρριχητικό πάρκο (Νέδουσα), αναρριχητικό πεδίο (Καρδαμύλη)	Όλο το χρόνο	Σήμανση και ανάδειξη μονοπατιών από τους Δήμους Δυτικής Μάνης, Μεσσηνίας, Οιχαλίας, Πύλου-Νέστορος και Τριφυλίας
Ποδηλασία	Σε οποιαδήποτε περιοχή του νομού	Όλο το χρόνο	Ανάγκη βελτίωσης της ασφάλτου στους δρόμους
Προετοιμασία αθλητών στίβου	Καλαμάτα	Μάρτιος - Μάιος	Ανακατασκευή Δημοτικού Σταδίου Παραλίας

¹ Αρκεί να επικρατούν οι κατάλληλες συνθήκες και να βρίσκεται μακριά από το αεροδρόμιο.

9.2 Αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων

Ο αθλητικός τουρισμός διοργανώσεων περιλαμβάνει εκείνες τις δραστηριότητες (αθλητικές διοργανώσεις) όπου οι τουρίστες συμμετέχουν είτε ενεργά (αγωνίζονται σε αυτές) είτε παθητικά (παρακολουθούν τους αγώνες). Η συμμετοχή τους (ενεργή ή παθητική) αποτελεί, συνήθως, το πρωταρχικό κίνητρο του ταξιδιού τους. Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται οι αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις που διεξάγονται κάθε χρόνο στη Μεσσηνία, με τις περισσότερες από αυτές να έχουν γίνει πλέον θεσμός για την τοπική κοινωνία¹¹⁰. Σημειώνεται ότι ορισμένες μπορεί να μην έγιναν κάποιες χρονιές εξαιτίας οικονομικών ή άλλων προβλημάτων.

9.2.1 Διεθνής Συνάντηση Στίβου «Τα Παπαφλέσσεια»

Η μεγαλύτερη αθλητική διοργάνωση στο νομό από πλευράς δημοσιότητας και προβολής είναι τα Παπαφλέσσεια. Οι αγώνες αυτοί ξεκίνησαν από τον Μεσσηνιακό ΓΣ το 1954 και μέχρι το 1968 είχαν τοπικό χαρακτήρα (Μεσσηνιακοί αγώνες στίβου)¹¹¹. Ύστερα από μακροχρόνια διακοπή, οι αγώνες αναβίωσαν το 1984 και μεταφέρθηκαν από το γήπεδο του Μεσσηνιακού στο Δημοτικό Στάδιο Παραλίας με συμμετοχή αθλητών από την Πελοπόννησο, την Αττική, και σπανιότερα από άλλες περιοχές της Ελλάδας (Πανελλήνια συνάντηση στίβου). Από το 1996 οι αγώνες αναβαθμίστηκαν σε διεθνή συνάντηση και από τότε διεξάγονται κάθε χρόνο το πρώτο Σάββατο του Ιουνίου ή το τελευταίο Σάββατο Μαΐου. Η διοργάνωση τελεί υπό την αιγίδα του ΣΕΓΑΣ και της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Κλασσικού Αθλητισμού (ΕΑΑ) και εντάσσεται στο καλεντάρι της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Κλασσικού Αθλητισμού (IAAF). Χρηματοδοτείται κυρίως από τον ΣΕΓΑΣ, τον Μεσσηνιακό ΓΣ, την ΠΕ Μεσσηνίας και το Δήμο Καλαμάτας, καθώς και από το Επιμελητήριο Μεσσηνίας και ιδιωτικούς χορηγούς.

Τα Παπαφλέσσεια προσελκύουν καταξιωμένους Έλληνες και ξένους αθλητές στίβου. Σε περίπτωση που ξεπεράσουν το όριο του αγωνίσματος που συμμετέχουν, προκρίνονται στους Ευρωπαϊκούς, Παγκόσμιους ή Ολυμπιακούς Αγώνες της ίδιας χρονιάς. Σύμφωνα με τον κύριο Πουλόπουλο, διευθυντή της διοργάνωσης, κάθε χρόνο συμμετέχουν κατά μέσο όρο 120–150 αθλητές, ενώ παλαιότερα είχαν φτάσει τις 200

¹¹⁰ Φυσικά, η Μεσσηνία έχει φιλοξενήσει κατά καιρούς διοργανώσεις που δεν είναι, όμως, για αυτήν επαναλαμβανόμενες (π.χ. αγώνες προαγωνιστικών κατηγοριών και ημερίδες ορίων στην κολύμβηση, αγώνες διάθλου και τριάθλου, Μεσογειακό Κύπελλο και Παγκόσμιο Πρωτάθλημα ελεύθερης κατάδυσης, αγώνες για το Πανελλήνιο και Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Jet Ski, κλπ.).

¹¹¹ Πρόγονος των «Παπαφλεσσειών» θεωρούνται οι αγώνες στίβου «Ελευθέρια» που διοργανώθηκαν από τον Μεσσηνιακό ΓΣ στα μέσα της δεκαετίας του 30.

συμμετοχές. Σε αυτούς θα πρέπει να προστεθούν γύρω στους 50 προπονητές (περίπου ένας στους τρεις αθλητές), 50 κριτές (από τους συνολικά 100) και 200 θεατές (από τους συνολικά 1.000–2.000) που δεν κατοικούν μόνιμα στη Μεσσηνία. Όμως, το 2013 στα 45^α Παπαφλέσσεια σημειώθηκε πολύ μικρή συμμετοχή, με μόλις 85 αθλητές και αθλήτριες από 11 χώρες (τρεις ήταν από τη Μεσσηνία). Με βάση τα παραπάνω, υπολογίζεται ότι περίπου 360 άτομα επισκέφθηκαν την Καλαμάτα εξαιτίας αυτού του αθλητικού γεγονότος. Η μειωμένη συμμετοχή αθλητών οφείλεται στον μειωμένο προϋπολογισμό που είχε στη διάθεσή της η οργανωτική επιτροπή. Αξίζει να αναφερθεί, πάντως, ότι τα Παπαφλέσσεια ήταν η μοναδική διεθνής συνάντηση στίβου που έγινε στην Ελλάδα το 2013, λόγω της οικονομικής κρίσης.

Σύμφωνα με έρευνα του Μεσσηνιακού ΓΣ (Καλυβιώτης, 2013), από το 2006 μέχρι το 2013 έχουν λάβει μέρος συνολικά 876 αθλητές, εκ των οποίων οι 491 (56,05%) ήταν αρσενικού και οι 385 (43,94%) θηλυκού γένους. Επίσης, οι 457 (52,16%) ήταν Έλληνες και οι 419 (47,83%) ξένοι. Από αυτούς που συμμετείχαν στην έρευνα (διεξήχθη τα έτη 2006, 2009, 2011, 2012 και 2013) και απάντησαν στο ερωτηματολόγιο (ποσοστό απόκρισης 24,81%), το 14,28% ήταν μικρότεροι των 20 ετών, το 47,36% μεταξύ 21–25 ετών, το 27,81% μεταξύ 26–30 ετών, και το 10,52% άνω των 30 ετών. Ο κύριος Πουλόπουλος ανέφερε ότι μολονότι οι αγώνες γίνονται το Σάββατο (απόγευμα), οι αθλητές και οι συνοδοί τους έρχονται στην Καλαμάτα από την Παρασκευή και αρκετοί παραμένουν μέχρι τη Δευτέρα, διανυκτερεύουν δηλαδή για δύο με τρεις μέρες. Τα έξοδα διανυκτέρευσης, εστίασης και μεταφοράς δεν επιβαρύνουν τους ίδιους, αλλά καλύπτονται από την οργανωτική επιτροπή. Σε αντίθεση με τους αθλητές και τους συνοδούς τους, οι θεατές είναι ημερήσιοι επισκέπτες και προέρχονται κυρίως από την Πελοπόννησο και την Αττική.

Τα Παπαφλέσσεια μεταδίδονται ζωντανά σχεδόν κάθε χρόνο από την κρατική τηλεόραση και το ραδιόφωνο. Παλαιότερα, μάλιστα, αποτέλεσαν κύριο ή σημαντικό θέμα στο Eurosport, στο CNN και σε ιστοσελίδες με υψηλή επισκεψιμότητα, όπως της IAAF. Η προβολή αυτή και η επιτυχής διοργάνωση των αγώνων έπαιξε καθοριστικό ρόλο, μαζί με τις προσπάθειες της παλαιότερης Δημοτικής Αρχής και τα πλεονεκτήματα της πόλης (βλέπε Ενότητα 9.1.8), στο να καταστεί η Καλαμάτα προορισμός προετοιμασίας για πολλούς αθλητές στίβου. Παράλληλα με τους αγώνες επιτυγχάνεται, επίσης, η τουριστική προβολή της πόλης, αλλά και του νομού γενικότερα.

Πλέον, ανασταλτικό παράγοντα για τη διοργάνωση αποτελούν οι γερασμένες εγκαταστάσεις του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας όπου διεξάγονται οι αγώνες. Η

αγωνιστική εγκατάσταση (κεντρικό στάδιο, ποιότητα αγωνιστικού χώρου, αριθμός αγωνιστικών διαδρομών), οι υποστηρικτικοί χώροι (αποδυτήρια, τουαλέτες) και ο κλειστός χώρος προθέρμανσης της βόρειας κερκίδας αναφέρονται και από τους αθλητές ως το πιο αρνητικό στοιχείο της διοργάνωσης (Καλυβιώτης, 2013)¹¹². Ο Δήμος Καλαμάτας θέλει να ανακατασκευαστεί το στάδιο και για το λόγο αυτό έχει εντάξει το σχετικό έργο στα Επιχειρησιακά του Προγράμματα 2012–2014 και 2015–2019 φιλοδοξώντας να το χρηματοδοτήσει από το ΕΣΠΑ (βλέπε Ενότητα 10.1). Προς το παρόν έχει προχωρήσει σε μικρότερα έργα βελτίωσης εντός, αλλά και στον περιβάλλοντα χώρο, του σταδίου.

Τέλος, η διοργάνωση προκαλεί και θετικές κοινωνικές επιπτώσεις, καθώς αποτελεί κίνητρο ενασχόλησης με τον αθλητισμό, και ειδικότερα τον κλασικό αθλητισμό, για τα μικρά παιδιά. Έτσι, τα τελευταία χρόνια παράλληλα με τα αγωνίσματα των ενηλίκων, συμμετέχουν γύρω στα 150 παιδιά της ακαδημίας του Μεσσηνιακού ΓΣ, ενώ απευθύνεται και κάλεσμα σε μαθητές των σχολείων για να παρακολουθήσουν τους αγώνες. Ακόμα, η οργανωτική επιτροπή συνεργάζεται με τον Σύλλογο Ελλήνων Ολυμπιονικών και την Ελληνική Παραολυμπιακή Επιτροπή. Το 2013, μάλιστα, συμμετείχαν για πρώτη φορά αθλητές με κινητική αναπηρία σε δύο αγωνιστικές κατηγορίες (100 μέτρα ανδρών και άλμα εις μήκος).

9.2.2 Διεθνής Συνάντηση Ρυθμικής Γυμναστικής «Κύπελλο Καλαμάτας»

Η Διεθνής Συνάντηση Ρυθμικής Γυμναστικής πραγματοποιείται κάθε χρόνο από το 1993 στην πόλη της Καλαμάτας και αποτελεί τη μακροβιότερη διεθνή διοργάνωση ρυθμικής γυμναστικής στην Ελλάδα¹¹³. Η διοργάνωση διαρκεί τρεις μέρες (συν μία μέρα η επίσημη προπόνηση) και σε αυτή συμμετέχουν εθνικές ομάδες από όλο τον κόσμο. Το Κύπελλο Καλαμάτας προέκυψε ύστερα από πρωτοβουλία του Φιλογυμναστικού Ομίλου Καλαμάτας (ΦΟ Καλαμάτας) και του κυρίου Κουμάντου (πρώην Δήμαρχος Καλαμάτας), ο οποίος θέλοντας να τιμήσει το άθλημα αυτό, λόγω των πολλών διακρίσεων και συμμετοχών που είχαν οι αθλήτριες του ομίλου σε Ολυμπιακούς, παγκόσμιους, ευρωπαϊκούς και βαλκανικούς αγώνες, ξεκίνησε τη διοργάνωση. Πλέον, συνδιοργανώνεται από το Δήμο Καλαμάτας, την Περιφέρεια Πελοποννήσου, την Ελληνική Γυμναστική

¹¹² Η παρακμή των εγκαταστάσεων ευθύνεται, επίσης, για το ότι οι αθλητές στίβου δεν προτιμούν πλέον την Καλαμάτα για την προετοιμασία τους, όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 9.1.8.

¹¹³ Διεθνείς αγώνες ρυθμικής γυμναστικής διεξάγονται, επίσης, στην Αθήνα (από το 2008) και στη Θεσσαλονίκη (από το 2011).

Ομοσπονδία (ΕΓΟ)¹¹⁴ που καλύπτει και τα περισσότερα έξοδα της διοργάνωσης, και τον ΦΟ Καλαμάτας.

Σύμφωνα με την πρόεδρο της οργανωτικής επιτροπής, κυρία Κουβάτσου, στο Κύπελλο Καλαμάτας συμμετείχαν στο παρελθόν κατά μέσο όρο 150 αθλήτριες, οι οποίες μαζί με τους συνοδούς τους έφταναν τους 200, ακόμα και 300, επισκέπτες ως σύνολο. Μάλιστα, ο αριθμός των χωρών που συμμετείχαν είχε φτάσει μέχρι τις 35. Στις μέρες μας, όμως, λόγω της μείωσης της χρηματικής βοήθειας από την πολιτεία, αναγκάζονται να μειώσουν τον αριθμό των αποστολών, καθώς καλύπτουν μέρος από τα έξοδά τους (διαμονή, διατροφή, μετακίνηση, κλπ.). Το 2013 στην 21^η Διεθνή Συνάντηση συμμετείχαν μόνο 13 χώρες με 54 αθλήτριες, οι οποίες συνοδεύονταν από άλλα 62 άτομα (προπονητές, φροντιστές, κλπ.). Ωστόσο, από το 2011, παράλληλα με το Κύπελλο Καλαμάτας όπου οι εθνικές ομάδες διαγωνίζονται το απόγευμα, διεξάγονται τις ίδιες μέρες και διασυλλογικοί αγώνες (πρωί και βράδυ). Έτσι, την ίδια χρονιά (2013) συμμετείχαν 20 σύλλογοι με 125 αθλήτριες από όλη την Ελλάδα (επτά αθλήτριες από τη Μεσσηνία). Σε αυτές θα πρέπει να προστεθούν γύρω στους 60 κριτές και προπονητές, καθώς και 150 γονείς και συγγενείς, που ήρθαν από άλλες περιοχές για να συμμετάσχουν και να παρακολουθήσουν τους αγώνες, αντίστοιχα.

Η Διεθνής Συνάντηση διεξάγεται Μάρτιο ή Απρίλιο (πριν το Πάσχα, ανάλογα με το πότε «πέφτει»), βοηθώντας έτσι τη λειτουργία των ξενοδοχείων σε περίοδο όπου η τουριστική κίνηση είναι πάρα πολύ μικρή. Οι εθνικές ομάδες διανυκτερεύουν συνήθως πέντε μέρες, ενώ υπάρχει περίπτωση κάποιες να παραμείνουν έως οκτώ, εάν θελήσουν να κάνουν παραπάνω προπονήσεις. Οι αποστολές αποτελούνται κατά 95% από γυναίκες, τα μέλη που τις απαρτίζουν είναι ηλικίας 15–55 ετών, προέρχονται τις περισσότερες φορές από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ενώ δεν μπορεί να γίνει κάποια εκτίμηση για την οικονομική κατάσταση των μελών τους καθώς τα έξοδα καλύπτονται από τις ομοσπονδίες τους και την οργανωτική επιτροπή. Εκτός από τα ξενοδοχεία, επωφελούνται κυρίως επιχειρήσεις εστίασης και τοπικά τουριστικά πρακτορεία τα οποία αναλαμβάνουν τη μετακίνηση των ομάδων εντός της πόλης ή τη μεταφορά τους από / προς το αεροδρόμιο της Αθήνας. Επίσης, οι εθνικές ομάδες ξεναγούνται σε αρχαιολογικούς χώρους της Μεσσηνίας, εάν τους επιτρέπει το πρόγραμμα. Αντίθετα, οι αθλήτριες των ελληνικών συλλόγων και οι γονείς / συγγενείς που τις συνοδεύουν πληρώνουν οι

¹¹⁴ Η ΕΓΟ καλλιεργεί στην Ελλάδα τα εξής αθλήματα: α) ενόργανη γυμναστική (artistic gymnastics), β) ρυθμική γυμναστική (rhythmic gymnastics), γ) τραμπολίνο (trampoline), δ) ακροβατική γυμναστική (acrobatic gymnastics), ε) αεροβική γυμναστική (aerobic gymnastics), και στ) μπόουλινγκ (bowling). Τα τρία πρώτα αποτελούν Ολυμπιακά αθλήματα.

ίδιοι τα προσωπικά τους έξοδα.

Σύμφωνα με την κυρία Κουβάτσου, η κατάσταση του κλειστού γυμναστηρίου «Τέντα», όπου διεξάγονται οι αγώνες, δεν είναι καλή. Συχνά αναγκάζονται να κάνουν μπαλώματα στο πανί που το σκεπάζει για να μη στάζουν νερά στο εσωτερικό του. Επίσης, διαθέτει μόνο δύο ταπί, ενώ χρειάζονται τουλάχιστον τέσσερα για να γίνονται προπονήσεις κατά τη διάρκεια των αγώνων. Εξαιτίας αυτού, οι ομάδες αναγκάζονται να κάνουν προθέρμανση στο κλειστό γυμναστήριο του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας και από εκεί, 15 με 20 λεπτά πριν αγωνιστούν, μεταφέρονται στη «Τέντα» με τη βοήθεια της τροχαίας. Αυτή η έλλειψη χώρου δεν επιτρέπει στην οργανωτική επιτροπή να διεκδικήσει μία παγκόσμια ή πανευρωπαϊκή διοργάνωση, παρότι διαθέτει την εμπειρία. Στο παρελθόν υπήρξε πρόβλεψη για κατασκευή ενός μεγαλύτερου κλειστού γυμναστηρίου (Palais des Sports) στην Καλαμάτα, το οποίο θα έλυε το πρόβλημα με μεγαλύτερες και πιο σύγχρονες εγκαταστάσεις, όμως η κατασκευή του «πάγωσε».

Η κατάσταση του κλειστού γυμναστηρίου σίγουρα δεν αρέσει στις εθνικές ομάδες, ωστόσο δε φαίνεται να τους επηρεάζει αρνητικά επειδή σκέφτονται μόνο τον αγώνα. Πιστεύουν ότι βρίσκεται σε μία μέση κατάσταση σε σχέση με εκείνα που έχουν αγωνιστεί στο εξωτερικό. Ακόμα, δεν ενοχλούνται από τις μετακινήσεις μεταξύ των κλειστών γυμναστηρίων (διαρκούν πέντε λεπτά), καθώς είναι συνηθισμένοι σε αυτή τη διαδικασία και από άλλες χώρες, αρκεί όμως να τηρούνται πιστά οι χρόνοι. Γενικά, έρχονται πιο πολύ για το θεσμό της διοργάνωσης και μένουν ευχαριστημένοι από τη διεξαγωγή και τη διαμονή τους στην πόλη της Καλαμάτας.

Σημαντική συνιστώσα για την επιτυχή διεξαγωγή της διοργάνωσης αποτελεί και η βοήθεια των κατοίκων που συμμετέχουν εθελοντικά. Η οργανωτική επιτροπή, παράλληλα, μοιράζει προσκλήσεις σε μαθητές σχολείων και κέντρα απεξάρτησης και τιμά σημαντικές αθλήτριες του αγωνίσματος με ειδικές βραβεύσεις. Η μεγαλύτερη προβολή για τη διοργάνωση μπορεί να γίνει από την κρατική τηλεόραση, η οποία έχει μεταδώσει στο παρελθόν ζωντανά τους αγώνες του Σαββάτου και της Κυριακής από δύο ώρες την ημέρα.

9.2.3 Διεθνής Κολυμβητικός Μαραθώνιος

Ο Διεθνής Κολυμβητικός Μαραθώνιος ή Διάπλους του Μεσσηνιακού Κόλπου ξεκίνησε το 1988 από πρωτοβουλία του Ναυτικού Ομίλου Καλαμάτας (NOK) «ο Ποσειδών» και από τότε διεξάγεται κάθε χρόνο από τον ίδιο όμιλο. Σύμφωνα με τον πρόεδρο του

ομίλου, κύριο Κακαλίκα, είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος μαραθώνιος σε απόσταση (30 χλμ.) στην Ευρώπη, μετά από εκείνον στη θάλασσα της Μάγχης (33,7 χλμ.). Επίσης, είναι ο δεύτερος παλαιότερος στην Ελλάδα, ύστερα από τον Διάπλου Τορωναίου (26 χλμ.) που διεξάγεται στη Χαλκιδική από το 1971¹¹⁵.

Ο Διάπλους του Μεσσηνιακού Κόλπου πραγματοποιείται το τελευταίο Σάββατο του Αυγούστου ή το πρώτο Σάββατο του Σεπτεμβρίου και είναι ενταγμένος στο καλεντάρι της Κολυμβητικής Ομοσπονδίας Ελλάδος (ΚΟΕ)¹¹⁶. Τα πρώτα 15 χρόνια διεξαγόταν με αφετηρία το λιμάνι της Κορώνης και τερματισμό στην Καλαμάτα. Από το 2004 καθιερώθηκε η αντίστροφη διαδρομή. Ωστόσο, το 2012, λόγω οικονομικής δυσχέρειας του Δήμου Πύλου-Νέστορος (χρηματοδοτούσε τη φιλοξενία αθλητών στη Κορώνη), έγινε για πρώτη και μοναδική φορά στη διαδρομή Καλαμάτα - Στούπα. Τέλος, από το 2015 διεξάγεται στη διαδρομή Καλαμάτα - Βελίκα - Καλαμάτα. Η διοργάνωση χρηματοδοτείται από την ΠΕ Μεσσηνίας και το Δήμο Καλαμάτας.

Η άφιξη των αθλητών στη Μεσσηνία γίνεται την Τετάρτη ή την Πέμπτη και την Παρασκευή μεταφέρονται στην Καλαμάτα για να διανυκτερεύσουν, ώστε το πρωί του Σαββάτου να ξεκινήσουν τον αγώνα. Ο ανώτερος αριθμός συμμετοχών που μπορεί να γίνει δεκτός και να φιλοξενηθεί είναι 16, λόγω οικονομικού προϋπολογισμού και συμφωνίας με την τοπική αυτοδιοίκηση. Το 2013, στον 25^ο Διεθνή Κολυμβητικό Μαραθώνιο έλαβαν μέρος 11 ξένοι και 5 Έλληνες αθλητές. Αξίζει να αναφερθεί ότι αποκλείστηκαν πολλοί αθλητές που δήλωσαν συμμετοχή ύστερα από τους πρώτους 16, και μάλιστα πρωταθλητές από τη Βραζιλία, τις ΗΠΑ και τον Καναδά.

Μία ομάδα επισκεπτών αποτελείται κατά μέσο όρο από δύο άτομα, καθώς υπάρχουν αθλητές που φέρνουν μαζί τους τουλάχιστον έναν συνοδό-προπονητή και άλλοι που δε φέρνουν. Οι συνοδοί επιβαίνουν στα σκάφη που καθοδηγούν τους αθλητές και περισυλλέγουν όσους δηλώσουν αδυναμία να τερματίσουν¹¹⁷, παρέχοντάς τους τροφή και υγρά. Οι αθλητές και οι συνοδοί προέρχονται από διάφορα μέρη της Ελλάδας και από πολλές χώρες του κόσμου (από Ευρώπη, Βόρεια και Λατινική Αμερική, Νότια Αφρική, Αυστραλία, κ.α.). Οι περισσότεροι από αυτούς είναι άνδρες (το 2013 συμμετείχαν 11 άνδρες και 5 γυναίκες) και ηλικίας 25–40 ετών. Σύμφωνα με τον πρόεδρο του ομίλου, «πρόκειται για άτομα που έχουν λύσει το οικονομικό τους πρόβλημα»,

¹¹⁵ Άλλος αγώνας μαραθώνιας κολύμβησης στην Ελλάδα είναι ο Διάπλους Βόρειου Ευβοϊκού «Σκυλλίας» (13 χλμ.) (www.marathonswim.gr).

¹¹⁶ Περιλαμβάνεται στο αγώνισμα της ανοικτής θάλασσας. Σε αυτό αποστάσεις των 10 χλμ. και άνω θεωρούνται κολυμβητικοί μαραθώνιοι. Ο κολυμβητικός μαραθώνιος των 10 χλμ. εντάχθηκε στους Ολυμπιακούς Αγώνες από το Πεκίνο 2008.

¹¹⁷ Τα οδηγούν αλιείς της περιοχής για 6,5–13 ώρες, οι οποίοι πληρώνονται από τη διοργάνωση.

καθώς πέρα από τη διαμονή που τους παρέχεται δωρεάν, αναλαμβάνουν να καλύψουν με προσωπικά έξοδα το κόστος του ταξιδιού. Μάλιστα, ορισμένοι έρχονται νωρίτερα και παραμένουν μετά τον αγώνα με δικά τους έξοδα επειδή θέλουν να επισκεφθούν περιοχές του νομού.

Πολλοί αθλητές είναι επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες καθώς α) είναι πρόκληση για αυτούς να συμμετάσχουν σε έναν τέτοιο αγώνα, β) τους αρέσει η διαδρομή και γ) εκτιμούν τη φιλοξενία της τοπικής κοινωνίας. Μερικοί από αυτούς ανακοινώνουν τη συμμετοχή και τα αποτελέσματά τους στα τοπικά μέσα ενημέρωσης της χώρας τους. Έτσι, εκτός από την αναγνωρισιμότητα του μαραθωνίου, επιτυγχάνεται και ένα είδος τουριστικής προβολής της Καλαμάτας και της ευρύτερης περιοχής.

9.2.4 Αγώνες δρόμου

Οι αγώνες δρόμου συγκαταλέγονται στον μαζικό λαϊκό αθλητισμό και περιλαμβάνουν τρέξιμο διαφόρων αποστάσεων (π.χ. 5 χλμ., 10 χλμ., ημιμαραθώνιος, μαραθώνιος) και δυναμικό βάδισμα (βάδην), εντός των ορίων μιας πόλης ή στην ύπαιθρο. Οι τοπικοί φορείς που διοργανώνουν τέτοιους αγώνες αποσκοπούν πέρα από τη σωματική άσκηση του τοπικού πληθυσμού και στην προσέλκυση εγχώριων αλλά και ξένων (ιδιαίτερα στην περίπτωση των μαραθωνίων) επισκεπτών. Στο νομό διεξάγονται κάθε χρόνο α) ο Μαραθώνιος Μεσσήνης, β) ο Αγώνας Δρόμου Καλαμάτας, γ) ο Δρόμος Δυτικής Μάνης, δ) ο Ανδάνειος Δρόμος, ε) ο Γύρος Κυπαρισσίας, και στ) το ‘Taygetos Challenge’¹¹⁸. Οι τέσσερις πρώτοι διοργανώνονται με τη συνεργασία του Συλλόγου Δρομέων Υγείας Μεσσηνίας (ΣΔΥΜ)¹¹⁹, ο Γύρος Κυπαρισσίας από το Δήμο Τριφυλίας, και το ‘Taygetos Challenge’ από ιδιωτική πρωτοβουλία τοπικής επιχείρησης.

Ο Μαραθώνιος Μεσσήνης διεξάγεται από το 2004 και κάθε χρόνο, με εξαίρεση δύο χρονιές, όπου τη μία έγινε ημιμαραθώνιος και την άλλη δεν πραγματοποιήθηκε αγώνας λόγω αλλαγής της διοικητικής διαίρεσης με το πρόγραμμα Καλλικράτης¹²⁰. Παράλληλα με το μαραθώνιο, ο οποίος πιστοποιείται και από την Παγκόσμια Ομοσπονδία Μαραθωνίων, γίνονται αγώνες 10 & 3 χλμ. για μικρά παιδιά και νέους δρομείς. Η εκδήλωση πραγματοποιείται, συνήθως, στα τέλη Μαρτίου και διοργανώνεται από το

¹¹⁸ Σε αυτούς τους αγώνες θα μπορούσε να συμπεριληφθεί και το ‘Navarino Challenge’. Επειδή, όμως, η διοργάνωση αυτή περιλαμβάνει και άλλα αγωνίσματα (εκτός από αγώνα δρόμου), παρουσιάζεται ξεχωριστά στην Ενότητα 9.2.13.

¹¹⁹ Ιδρύθηκε το 1985 και απαριθμεί σήμερα πάνω από 600 μέλη.

¹²⁰ Η ιδέα της διοργάνωσης του Μαραθωνίου Μεσσήνης προήλθε από τον Ηλία Ζαχαρόγιαννη, Επίκουρο Καθηγητή στο Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, που είναι και ο τεχνικός διευθυντής του αγώνα.

Δήμο Μεσσήνης, τον ΣΔΥΜ και την ΕΑΣ (Ένωση Αθλητικών Σωματείων) ΣΕΓΑΣ Περιφέρειας Πελοποννήσου, ενώ κάποια έξοδα καλύπτονται και από ιδιωτικούς χορηγούς. Για την μεγαλύτερη προσέλευση επισκεπτών, ο Δήμος Μεσσήνης μισθώνει πούλμαν για να ταξιδεύσουν δωρεάν δρομείς από την Αθήνα. Σύμφωνα με τον πρόεδρο του ΣΔΥΜ, κύριο Ζάννη, υπολογίζεται ότι το 2013 στον 8^ο Μαραθώνιο Μεσσήνης ήρθαν συνολικά, με Ι.Χ. και πούλμαν, γύρω στους 600 επισκέπτες (δρομείς και συνοδοί). Επειδή οι αγώνες γίνονται Κυριακή πρωί, οι επισκέπτες καταφθάνουν στη Μεσσηνία από το Σάββατο και διανυκτερεύουν για μία μέρα σε ξενοδοχεία της Μεσσήνης, αλλά και της Καλαμάτας. Οι αγώνες συνοδεύονται και από παράλληλες εκδηλώσεις του δήμου, όπως το τραπέζι γευσιγνωσίας τοπικών προϊόντων με τη συμμετοχή επιχειρηματιών, παραγωγών και τυποποιητών της περιοχής που πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της αριθμοδοσίας (προηγούμενη μέρα του μαραθωνίου).

Ο Αγώνας Δρόμου Καλαμάτας πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1980 με πρωτοβουλία του ΣΔΥΜ και σε συνεργασία με τον αντίστοιχο δήμο. Από το 2011, ο ΣΔΥΜ πρωτοτύπησε και αποφάσισε να αλλάξει την ημέρα διεξαγωγής του αγώνα και από Κυριακή πρωί γίνεται πλέον Σάββατο (τελευταίο του Απριλίου) απόγευμα. Τα μέλη του θεωρούν ότι έτσι ο δρομέας αισθάνεται περισσότερο απελευθερωμένος για το Σαββατοκύριακο, καθώς μπορεί να ξενουχτήσει μετά τον αγώνα και δε χρειάζεται να σηκωθεί αρκετά νωρίς το πρωί για να τρέξει, αλλά αντίθετα μπορεί να απολαύσει ξεκούραστα την Κυριακή. Ταυτόχρονα, με αυτό τον τρόπο συμβάλλουν στη δημιουργία διανυκτερεύσεων στην πόλη. Η αλλαγή αυτή είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθούν οι συμμετοχές από τις 100 στις 341 το 2013. Από τους 341 δρομείς, οι 118 (34,6%) ήταν κάτοικοι άλλων νομών, κυρίως από τη Λακωνία, Αρκαδία, Ηλεία και Αττική (www.sdym.gr), αρκετοί εκ των οποίων διανυκτέρευσαν σε ξενοδοχεία (υπάρχουν επίσης πολλοί που φιλοξενούνται σε σπίτια φίλων ή συγγενών). Παράλληλα με τον βασικό αγώνα των 10 χλμ. γίνεται και αγώνας 2 χλμ. για μικρά παιδιά και γονείς. Η διοργάνωση υποστηρίζεται χρηματικά (πλην του ΣΔΥΜ) από το Δήμο Καλαμάτας, την ΠΕ Μεσσηνίας, και κατά καιρούς το Επιμελητήριο Μεσσηνίας.

Ο Δρόμος Δυτικής Μάνης αφορά αγώνα 10 χλμ. στην παραλιακή διαδρομή (ποδηλατόδρομο) Στούπα - Άγιος Νικόλαος - Στούπα. Παράλληλα με αυτόν τον αγώνα διεξάγεται μικρότερος των 5 & 1 χλμ. για παιδιά και γονείς, και από το 2014 κολυμβητικός αγώνας 1 & 2 χλμ. Η εκδήλωση αυτή ξεκίνησε το 2011 και λαμβάνει χώρα, συνήθως, το πρώτο Σάββατο του Ιουλίου. Αρωγός στη διοργάνωσή της είναι ο ΣΔΥΜ, ο οποίος βοηθά τα μέλη του που κατοικούν στη συγκεκριμένη περιοχή και

αναλαμβάνουν αυτή την πρωτοβουλία ('Maniacs'), ενώ συνδράμει και ο Δήμος Δυτικής Μάνης. Το 2013 συμμετείχαν 216 δρομείς, εκ των οποίων 79 ήρθαν από άλλους νομούς και 12 ήταν ξένοι τουρίστες που δεν ανήκαν σε κάποιο σύλλογο δρομέων (www.sdym.gr). Οι εγχώριοι επισκέπτες προέρχονται κυρίως από τη Λακωνία και την Αρκαδία, και πολλοί από αυτούς συνδυάζουν τον αγώνα με μία εκδρομή Σαββατοκύριακου στη γύρω περιοχή.

Ο Ανδάνειος Δρόμος αφορά διαδρομή 17 χλμ. με αφετηρία την Αρκαδική Πύλη (Αρχαία Μεσσήνη) και τερματισμό στο Διαβολίτσι. Διεξάγεται κάθε χρόνο από το 2009, συνήθως, το τελευταίο ή το πρώτο Σάββατο του Αυγούστου ή Σεπτεμβρίου, αντίστοιχα. Παράλληλα με τον βασικό αγώνα (το απόγευμα) πραγματοποιείται και παιδικός αγώνας 1,5 χλμ. Στον βασικό αγώνα συμμετέχουν δρομείς από όμορους νομούς, αλλά κυρίως από την Αθήνα που θέλουν να προετοιμαστούν για τον Κλασικό Μαραθώνιο Αθηνών (γίνεται στις αρχές Νοέμβρη). Το 2013 στον 5^ο Ανδάνειο Δρόμο συμμετείχαν 165 δρομείς, εκ των οποίων οι 95 (57,6%) προέρχονταν από συλλόγους εκτός Μεσσηνίας (www.sdym.gr). Η εκδήλωση διοργανώνεται από τον Σύλλογο Ανδανιωτών Καλαμάτας και τον ΣΔΥΜ, και γίνεται υπό την αιγίδα του Δήμου Οιχαλίας και τη συνεργασία του Συλλόγου Γυναικών ΔΕ Ανδανίας η οποία στο τέλος του αγώνα προσφέρει παραδοσιακό γεύμα σε όλους τους συμμετέχοντες και εθελοντές στην πλατεία του χωριού.

Ο Γύρος Κυπαρισσίας διοργανώνεται από το Δήμο Τριφυλίας. Ξεκίνησε το 1994 από τον πρώην Δήμο Κυπαρισσίας και από τότε πραγματοποιείται κάθε χρόνο. Διεξάγεται στα τέλη Μαΐου ή τον Ιούνιο και περιλαμβάνει αγώνες δρόμου 10, 5 και 4 χλμ. για τους ενήλικες, και μικρότερων αποστάσεων για τα μικρά παιδιά. Σύμφωνα με την κυρία Χριστοπούλου, υπεύθυνη στον τομέα αθλητισμού του Φορέα Κοινωνικής Προστασίας, Αλληλεγγύης & Αθλητισμού του δήμου, το 2013 συμμετείχαν στον 18^ο Γύρο περίπου 300 άτομα, εκ των οποίων τα 73 προέρχονταν από άλλους νομούς και συνοδεύονταν από 30 άτομα περίπου. Ωστόσο, οι επισκέπτες αυτοί ήταν ημερήσιοι και δε διανυκτέρευαν.

Οι αγώνες 'Taygetos Challenge' διοργανώνονται από την τοπική επιχείρηση '2407 Mountain Activities' που εδρεύει στην Καρδαμύλη. Διαρκούν δύο ημέρες: το Σάββατο περιλαμβάνουν κάθετη ανάβαση 600 μ. και την Κυριακή τον μαραθώνιο ορεινού τρεξίματος 37 χλμ., καθώς και μικρότερες διαδρομές 20 & 5 χλμ. Ο μαραθώνιος

διεξάγεται στα πλαίσια του Πανελληνίου Πρωταθλήματος Skyrunning¹²¹. Η διοργάνωση αυτή ξεκίνησε το 2010 και από τότε πραγματοποιείται κάθε χρόνο την τελευταία εβδομάδα του Μαρτίου στην περιοχή της Δυτικής Μάνης. Σύμφωνα με τον κύριο Αβραμέα, ιδιοκτήτη της τοπικής επιχείρησης που διοργανώνει τους αγώνες, το 2013 συμμετείχαν συνολικά 260 δρομείς, από τους οποίους 235 προήλθαν από άλλους νομούς. Υπολογίζεται ότι περίπου 550 επισκέπτες (δρομείς, συνοδοί, άτομα που συμμετείχαν στο στήσιμο του αγώνα) διανυκτέρευσαν για δύο με τρεις ημέρες κυρίως στην Καρδαμύλη, αλλά και στο Εξωχώρι και στη Στούπα Δυτικής Μάνης.

Ο πρόεδρος του ΣΔΥΜ εκτιμά ότι μία ομάδα επισκεπτών αποτελείται κατά μέσο όρο από δύο άτομα, καθόσον μερικοί δρομείς φέρνουν μαζί και τα παιδιά τους, ενώ άλλοι δε συνοδεύονται. Οι δρομείς που έρχονται στη Μεσσηνία αποτελούνται κατά 80% από άνδρες, οι περισσότεροι (70%) είναι ηλικίας 35–55 ετών, το 95% είναι Έλληνες (κυρίως από την Αττική, Αρκαδία, Λακωνία και Ηλεία), και ανήκουν σε όλες τις οικονομικές τάξεις. Πολλοί διανυκτερεύουν σε τουριστικά καταλύματα για μία μέρα, ενώ ορισμένοι διαμένουν σε φίλους ή συγγενείς. Ο κύριος Ζάννης, όμως, ισχυρίζεται ότι οι δρομείς δε ξοδεύουν εύκολα τα χρήματά τους.

Παρά τη διοργάνωση τόσων πολλών αγώνων δρόμου πιστεύει ότι δεν έχει γίνει από την τοπική αυτοδιοίκηση κάποια σοβαρή προσπάθεια για την προβολή τους εκτός Μεσσηνίας. Εξάιρεση αποτελεί ο Δήμος Μεσσήνης ο οποίος έστησε περίπτερο στην EXPO του Κλασικού Μαραθωνίου Αθηνών όπου μοίραζε ενημερωτικά φυλλάδια για τον δικό του μαραθώνιο. Θα ήταν θεμιτό η προβολή αυτή να επεκταθεί και σε πόλεις του εξωτερικού όπου γίνονται μεγάλοι μαραθώνιοι. Επίσης, οι δήμοι θα μπορούσαν να προβάλλουν από κοινού όλους τους αγώνες δρόμου που γίνονται στη Μεσσηνία. Ανάλογη άποψη έχει και ο κύριος Αβραμέας, καθώς ο Δήμος Δυτικής Μάνης δεν προβάλλει όσο θα έπρεπε τους αγώνες που γίνονται στα διοικητικά του όρια. Από την πλευρά του συμμετέχει σε εκθέσεις για υπαίθριες αθλητικές δραστηριότητες που γίνονται στην Αθήνα και προβάλλει τη διοργάνωση, και κατ' επέκταση την περιοχή, σε περιοδικά και εφημερίδες.

Ο ΣΔΥΜ έρχεται σε επαφή με ξενοδοχεία της Καλαμάτας και της Μεσσήνης με τα οποία συμφωνεί για ειδικές τιμές σε όσους έρχονται για τους αγώνες δρόμου. Επίσης, για τον Αγώνα Δρόμου Καλαμάτας, συνεννοείται με τοπικές επιχειρήσεις

¹²¹ Περιλαμβάνει κατά σειρά τους εξής αγώνες: 1) Taygetos Challenge, 2) Μονοπάτι Παρνασσού, 3) Metsovo Ursa Trail, 4) Olympus Marathon, 5) Zagori Mountain Running, 6) Μαραθώνιος Οίτης «Ηρακλής» (στη Φθιώτιδα), και 7) AlpamayoPRO Trail Race (στην Πάρνηθα) (www.hsra.gr).

προκειμένου να δοθούν σε αυτούς που τερματίζουν τοπικά παραδοσιακά προϊόντα. Συνεργάζεται, ακόμα, με τους δήμους και την τροχαία για την προστασία των δρομέων από τα αυτοκίνητα, καθώς και με συλλόγους (π.χ. ΕΟΣ Καλαμάτας, Σαμαρείτες του Ερυθρού Σταυρού) για την προσφορά εθελοντών. Τέλος, απευθύνεται σε σχολεία τα οποία ανταποκρίνονται στο κάλεσμά του και συμμετέχουν στον αγώνα. Αντίστοιχα, οι διοργανωτές του ‘Taygetos Challenge’ συνεργάζονται με επιχειρήσεις στη Δυτική Μάνη, όπως ξενοδοχεία (παρέχουν δωρεάν κλίνες στα άτομα που συμμετέχουν στο στήσιμο του αγώνα, προσφέρουν καλύτερες τιμές στους επισκέπτες), καταστήματα εστίασης (προσφέρουν δωρεάν γεύματα), και ένα super market (καλύπτει τις ανάγκες των σταθμών τροφοδοσίας).

Ο πρόεδρος του ΣΔΥΜ πιστεύει ότι παρά την οικονομική δυσχέρεια οι αγώνες θα συνεχίσουν να διοργανώνονται με τη βοήθεια των δήμων και των χορηγών. Από τη διεξαγωγή τους δημιουργούνται και θετικές κοινωνικές επιπτώσεις, καθώς θεωρεί ότι όταν μία πόλη αναπτύσσει τον αθλητισμό τότε έχει περισσότερους υγιείς ανθρώπους και καλύτερη κοινωνία. Ο σύλλογος από την πλευρά του αφιερώνει κάθε χρόνο τους αγώνες της Καλαμάτας σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες (π.χ. παιδιά που πάσχουν από αυτισμό, παιδικά χωριά SOS) και έτσι ένα μέρος των εσόδων από τις συμμετοχές πηγαίνει σε κοινωφελείς σκοπούς. Επίσης, κατά τη διάρκεια των αγώνων στην Καλαμάτα και στη Μεσσήνη βοηθάει και προσφέρει στα αντίστοιχα δημοτικά παντοπωλεία. Στην περίπτωση του ‘Taygetos Challenge’, προκαλούνται θετικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, καθώς με αφορμή τους αγώνες ορεινού τρεξίματος καθαρίζονται και συντηρούνται από τους διοργανωτές τα μονοπάτια της περιοχής.

9.2.5 Ανοικτό Πρωτάθλημα Ταε Κβον Ντο

Μία φορά το χρόνο (Μάρτη / Απρίλη ή Οκτώβρη / Νοέμβρη) διεξάγεται στην Καλαμάτα ή στη Μεσσήνη ανοικτό Πρωτάθλημα Ταε Κβον Ντο για όλες τις κατηγορίες (παμπαίδες έως άνδρες). Η διοργάνωση αυτή δεν πρέπει να συγχέεται με τους επίσημους αγώνες (Πανελλήνιο Πρωτάθλημα / Κύπελλο) που γίνονται από την Ελληνική Ομοσπονδία Ταεκβοντό (ΕΛΟΤ), αλλά αφορά διασυλλογικό πρωτάθλημα στο οποίο συμμετέχουν όσα σωματεία επιθυμούν¹²². Οι αγώνες αυτοί ξεκίνησαν το 2003 ύστερα από πρωτοβουλία του προέδρου της πρώην τοπικής Ένωσης Ταεκβοντό Πελοποννήσου, Δημήτρη Παναγιωτόπουλου. Όμως, από το 2013 οι τοπικές ενώσεις συγχωνεύτηκαν και έτσι το

¹²² Σύμφωνα με την ΕΛΟΤ, τα ενεργά σωματεία που λειτουργούν στην Ελλάδα ξεπερνούν τα 430.

πρωτάθλημα διοργανώνεται μόνο από τον Αθλητικό Γυμναστικό Σύλλογο (ΑΓΣ) Ταεκβοντό Καλαμάτας.

Η διοργάνωση προσελκύει αρκετούς επισκέπτες στην περιοχή. Σύμφωνα με τον Γιώργο Παναγιωτόπουλο, προπονητή του ΑΓΣ Ταεκβοντό Καλαμάτας και Δ΄ Αντιπρόεδρο της ΕΛΟΤ, κάθε έτος συμμετέχουν κατά μέσο όρο 300 αθλητές από συνολικά 20–25 σωματεία. Από αυτούς, περίπου 200 προέρχονται από 12–17 σωματεία άλλων νομών. Οι αθλητές συνοδεύονται κατά μέσο όρο από δύο γονείς-συγγενείς. Σε αυτούς θα πρέπει να προστεθούν, επίσης, τέσσερις με πέντε παράγοντες (προπονητές, γυμναστές, γιατροί) που συνοδεύουν το κάθε σωματείο. Με βάση τα παραπάνω, υπολογίζεται ότι περίπου 648–685 επισκέπτες έρχονται στη Μεσσηνία λόγω του πρωταθλήματος.

Σύμφωνα με τον προπονητή του συλλόγου, οι αθλήτριες που συμμετέχουν είναι λίγο περισσότερες (60%) από τους αντίστοιχους αθλητές (40%). Στους αγώνες μπορούν να λάβουν μέρος σωματεία από όλη την Ελλάδα, αλλά τα περισσότερα, και κατ' επέκταση οι πιο πολλοί επισκέπτες, προέρχονται από κοντινές περιοχές (Πελοπόννησος, Αττική). Οι επισκέπτες ανήκουν σε όλες τις εισοδηματικές τάξεις και καλύπτουν όλα τα έξοδα (συμμετοχή, διανυκτέρευση, εστίαση, έξοδα αποστολής, κλπ.). Οι αγώνες γίνονται την Κυριακή και έτσι παραμένουν στην περιοχή το πολύ έως δύο ημέρες.

Το πρωτάθλημα πραγματοποιείται σε ένα από τα κλειστά γυμναστήρια της Καλαμάτας («Τέντα», Δημοτικό Στάδιο Παραλίας) ή της Μεσσήνης. Οι αγώνες γίνονται χωρίς σοβαρά προβλήματα, όμως, η έλλειψη χώρου δεν επιτρέπει τη διοργάνωση ενός Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος. Στο παρελθόν, ο σύλλογος ξεκίνησε συζητήσεις με δήμους του νομού, ώστε να φιλοξενήσουν από κοινού μία μεγάλη διοργάνωση με τους αγώνες να γίνονται παράλληλα στα κλειστά γυμναστήρια της Καλαμάτας, της Μεσσήνης και της Πύλου. Τελικά, υπήρξε πρόταση για διοργάνωση στην Καλαμάτα (στα δύο γυμναστήρια της πόλης) του Παγκόσμιου Πρωταθλήματος Ταεκβοντό 2014 στην κατηγορία G1¹²³, αλλά δυστυχώς επιλέχθηκε η Τυνησία.

Ο κύριος Παναγιωτόπουλος εμφανίστηκε αισιόδοξος για το μέλλον της διοργάνωσης, παρά τις οικονομικές δυσκολίες (παλαιότερα ο Δήμος Καλαμάτας και η ΠΕ Μεσσηνίας κάλυπταν ένα μέρος των εξόδων) και το ότι συγχωνεύτηκαν οι τοπικές Ενώσεις Ταεκβοντό. Η χρηματοδότησή της καλύπτεται από ιδιωτικούς χορηγούς, με τους οποίους έρχεται σε επαφή ο σύλλογος, και από τις συμμετοχές των αθλητών. Επίσης, το Ταεκβον Ντο είναι ένα από τα πιο δημοφιλή ατομικά αθλήματα στην Ελλάδα (περίπου

¹²³ Τα Ευρωπαϊκά και Παγκόσμια Πρωταθλήματα Ταεκβοντό πραγματοποιούνται εναλλάξ κάθε χρόνο και αφορούν διάφορες κατηγορίες (G1, G2, κλπ.).

80.000 δελτία), κερδίζοντας συνεχώς νέα μέλη.

9.2.6 Τουρνουά τένις

Όπως συμβαίνει σε πολλές πόλεις της Ελλάδας, έτσι και στην Καλαμάτα διεξάγονται κάθε χρόνο τουρνουά τένις. Τα τουρνουά που γίνονται σε τακτική βάση αφορούν αγώνες για το Ενωσιακό και το Πανελλήνιο Πρωτάθλημα, καθώς και για το «Παπαφλέσσεια Tennis Open»¹²⁴. Όλα ξεκίνησαν με πρωτοβουλία του Ομίλου Αντισφαίρισης Καλαμάτας (ΟΑΚ) ο οποίος ιδρύθηκε το 1980. Τα έξοδα διοργάνωσης των αγώνων καλύπτονται εξ ολοκλήρου από τον ΟΑΚ, αλλά και από ιδιωτικούς χορηγούς.

Το τουρνουά για το Ενωσιακό Πρωτάθλημα αφορά αγώνες της 6^{ης} Ένωσης σωματείων αντισφαίρισης Πελοποννήσου (συμπεριλαμβάνει σωματεία από την Κεφαλονιά και τη Ζάκυνθο). Στην Καλαμάτα διεξάγονται δύο φορές το χρόνο (συνήθως Απρίλιο και Ιούνιο) από το 1999 που ιδρύθηκε η Ένωση. Οι αγώνες γίνονται Σαββατοκύριακο, αλλά εάν συμμετέχουν πολλοί αθλητές διαρκούν έως τη Δευτέρα. Σύμφωνα με τον κύριο Κουνάδη, πρώην πρόεδρο του ομίλου, συμμετέχουν κατά μέσο όρο 80 αθλητές τη φορά, εκ των οποίων οι 75 είναι από άλλους νομούς, ηλικίας 12–18 ετών και συνοδεύονται από τουλάχιστον ένα γονέα. Το 2013, όμως, διοργανώθηκε ένα μόνο τουρνουά, αυτό του Απριλίου.

Οι αγώνες για το Πανελλήνιο Πρωτάθλημα ξεκίνησαν το 1998, λαμβάνουν χώρα τον Ιούλιο ή τον Σεπτέμβριο (σπάνια τον Αύγουστο λόγω υπερβολικής ζέστης) και διαρκούν πέντε μέρες. Ο αριθμός των συμμετοχών εξαρτάται από τις κατηγορίες που αγωνίζονται. Έτσι, κατά μέσο όρο δηλώνουν συμμετοχή 200 αθλητές από άλλους νομούς, ενώ εάν περιλαμβάνονται όλες οι κατηγορίες οι συμμετοχές φτάνουν τις 300 (δύο το πολύ Μεσσήνιοι). Οι αθλητές είναι ηλικίας 12–18 ετών και συνοδεύονται από 100 άτομα περίπου.

Τέλος, το «Παπαφλέσσεια Tennis Open» διεξάγεται κάθε χρόνο από το 2014. Το τουρνουά αυτό γίνεται στα πλαίσια του 'Peloponnesus Tennis Masters' που περιλαμβάνει μία σειρά από τουρνουά συγκομιδής πόντων (διεξάγονται επίσης στην Τρίπολη, στο Άργος και στο Ξυλόκαστρο) για τον τελικό «Masters Πελοποννήσου». Οι αγώνες αυτοί δεν είναι επίσημοι, αλλά γίνονται με σκοπό την ανάπτυξη του αθλήματος στην Πελοπόννησο. Το «Παπαφλέσσεια Tennis Open» διεξάγεται συνήθως την τελευταία

¹²⁴ Στο παρελθόν διεξαγόταν συνεχόμενα από το 1998 (με εξαίρεση τα έτη 2004, 2010 και 2011) και διεθνές τουρνουά τένις. Το τουρνουά αυτό, όμως, σταμάτησε να διοργανώνεται από το 2014 λόγω οικονομικής δυσχέρειας.

εβδομάδα του Ιουνίου με αρχές Ιουλίου, είναι δηλαδή διάρκειας δύο εβδομάδων. Σύμφωνα με τον προπονητή του ομίλου, κύριο Χριστόπουλο, σε αυτό συμμετέχουν κατά μέσο όρο 120–150 αθλητές ηλικίας 14–50 ετών, εκ των οποίων οι μισοί προέρχονται από άλλους νομούς συνοδευόμενοι από ένα άτομο. Όμως, η πλειονότητα των επισκεπτών πηγαиноέρχεται κατά τη διάρκεια του τουρνουά και δε διανυκτερεύει στην πόλη της Καλαμάτας (ημερήσιοι επισκέπτες).

Σύμφωνα με τον κύριο Κουνάδη, οι περισσότεροι αθλητές που έρχονται στην Καλαμάτα για να συμμετάσχουν στα τουρνουά είναι άνδρες (70%), Έλληνες και ηλικίας 12–18 ετών. Επειδή δεν χρηματοδοτούνται από τις ομοσπονδίες, αλλά πληρώνουν οι ίδιοι (μαζί με τους συνοδούς) τα προσωπικά τους έξοδα (συμμετοχή, διανυκτέρευση, εστίαση, μετακίνηση, κλπ.), θεωρεί ότι οι επισκέπτες είναι υψηλής εισοδηματικής τάξης. Ωστόσο, η παραμονή τους στην πόλη της Καλαμάτας δε συμπίπτει πάντα με τη χρονική διάρκεια των τουρνουά, καθώς αν αποκλειστούν από τη συνέχεια των αγώνων δε χρειάζεται να διανυκτερεύσουν άλλες μέρες και φεύγουν. Επίσης, σπάνια επισκέπτονται άλλες περιοχές του νομού.

Μέχρι το 2009, ο όμιλος χρησιμοποιούσε ως έδρα για τη διεξαγωγή των τουρνουά τα τρία γήπεδα τένις που βρίσκονται δίπλα από το κλειστό γυμναστήριο «Τέντα». Τα γήπεδα αυτά παρότι βρίσκονται σε σχετικά καλή κατάσταση και όμορφο περιβάλλον, υστερούσαν από άποψη υγειονομικών συνθηκών. Οι αγώνες διεξάγονταν, παράλληλα, στις εγκαταστάσεις του ομίλου στην περιοχή της Δυτικής Παραλίας (η έκταση έχει παραχωρηθεί από το Δήμο Καλαμάτας), οι οποίες βρίσκονταν σε πολύ κακή κατάσταση λόγω εργασιών ανακαίνισης. Όμως, από το 2009 ο όμιλος στεγάζεται σε σύγχρονες πλέον εγκαταστάσεις και τα γήπεδά του βρίσκονται σε άριστη κατάσταση ικανά να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις διεθνών διοργανώσεων. Αυτό διαπιστώνεται και από τις εντυπώσεις των αθλητών και συνοδών. Εκτός από τα γήπεδα στη Δυτική Παραλία, χρησιμοποιούνται, εάν καταστεί απαραίτητο, τα γήπεδα στην «Τέντα».

Η προβολή των τουρνουά γίνεται από τον ίδιο τον όμιλο μέσω της ιστοσελίδας του και από τον τοπικό τύπο. Παλαιότερα είχαν επιτύχει κάλυψη του διεθνούς τουρνουά και από το συνδρομητικό κανάλι Filmnet (τόρα Nova) για περίπου τρία χρόνια. Για την περαιτέρω προώθηση, ο όμιλος έχει προτείνει τη διοργάνωση ενός ανοικτού πανελλήνιου πρωταθλήματος το χειμώνα με τη συμμετοχή των καλύτερων παικτών της χώρας και με έπαθλα μερικών χιλιάδων ευρώ. Αυτό, όμως, απαιτεί τη συνεργασία των ξενοδοχείων τα οποία θα πρέπει να χρηματοδοτήσουν τα έπαθλα και να διαθέσουν δωρεάν μερικές κλίνες. Αυτό θα αποβεί εν τέλει εις όφελός τους, σύμφωνα με τον

κύριο Κουνάδη, καθώς το τουρνουά θα προσελκύσει αρκετούς επισκέπτες σε μη τουριστική περίοδο.

9.2.7 Διασυλλογικοί Περιφερειακοί αγώνες ιστιοπλοΐας

Στην παρούσα ενότητα η ιστιοπλοΐα εξετάζεται ως αθλητική τουριστική δραστηριότητα και όχι ως δραστηριότητα αναψυχής ή θαλάσσιας περιήγησης. Υπό αυτή τη διάκριση, συγκαταλέγεται στον τουρισμό θαλάσσιων αθλημάτων και όχι στον τουρισμό γιότινγκ και ιστιοπλοΐας (βλέπε Κοκκώση, Τσάρτα και Γκρίμπα, 2011, για αυτές τις μορφές). Στην Ελλάδα, λόγω των κατάλληλων κλιματικών - μετεωρολογικών συνθηκών, διοργανώνονται κάθε χρόνο πολλοί ιστιοπλοϊκοί αγώνες με συμμετοχή ναυτικών ομίλων / συλλόγων από διάφορους νομούς, αλλά και πληρωμάτων από το εξωτερικό όταν πρόκειται για διεθνείς αγώνες. Στην ΠΕ Μεσσηνίας υπάρχουν τέσσερις ναυτικοί όμιλοι / σύλλογοι: α) ο Ναυτικός Όμιλος Καλαμάτας (ΝΟΚ) «Ποσειδών», β) ο Ναυτικός Αθλητικός Σύλλογος (ΝΑΣ) Καλαμάτας «Αίολος», γ) ο Ιστιοπλοϊκός Όμιλος Νοτίου Ελλάδος (ΙΟΝΕ), και δ) ο Ναυτικός Αθλητικός Σύλλογος Πύλου (ΝΑΣΠ) «Νέστωρ», οι οποίοι συμμετέχουν σε ιστιοπλοϊκούς αγώνες. Όλοι δραστηριοποιούνται στην ιστιοπλοΐα τριγώνου και ανοικτής θάλασσας, εκτός από τον ΙΟΝΕ που ασχολείται μόνο με τη δεύτερη¹²⁵.

Σύμφωνα με τον πρόεδρο του ναυτικού συλλόγου «Αίολος», κύριο Βγενή, οι ιστιοπλοϊκοί αγώνες που διεξάγονται κάθε χρόνο στη Μεσσηνία και στους οποίους συμμετέχουν επίσης ναυτικοί όμιλοι / σύλλογοι από άλλες περιοχές της Ελλάδας είναι οι Διασυλλογικοί Περιφερειακοί αγώνες. Οι αγώνες αυτοί διεξάγονται μεταξύ των ομίλων / συλλόγων της Περιφέρειας Νοτιοδυτικής Ελλάδος και Ιονίων Νήσων. Διοργανώνονται από ναυτικούς ομίλους / συλλόγους του νομού, πραγματοποιούνται διάφορους μήνες του έτους και διαρκούν δύο ημέρες. Το 2013 έγινε αγώνας στην ιστιοπλοΐα τριγώνου για μικρές ηλικίες στα τέλη Αυγούστου, ο οποίος προσέλκυσε γύρω στους 150 επισκέπτες (αθλητές και συνοδοί). Αξίζει να αναφερθεί ότι παλαιότερα διεξαγόταν και η Ιστιοπλοϊκή Εβδομάδα Νοτίου Ελλάδος (ΙΕΝΕ) στην οποία συμμετείχαν μέχρι και 38 σκάφη με 10 άτομα πλήρωμα το καθένα. Όμως, η διοργάνωση αυτή έχει σταματήσει τα τελευταία χρόνια λόγω της οικονομικής κρίσης. Επίσης, στο παρελθόν είχαν διοργανωθεί κατά καιρούς Πανελλήνια και Περιφερειακά Πρωταθλήματα. Από

¹²⁵ Η ιστιοπλοΐα τριγώνου λαμβάνει χώρα σε συγκεκριμένο θαλάσσιο στίβο και απευθύνεται σε αθλητές ηλικίας 6–30 ετών. Αντίθετα, η ιστιοπλοΐα ανοικτής θάλασσας απευθύνεται σε άτομα άνω των 18 ετών και σε αυτήν πραγματοποιούνται πορείες με τα σκάφη.

αυτά, έχει πραγματοποιηθεί ξανά Περιφερειακό Πρωτάθλημα το 2015 και το 2017, ενώ το 2016 διοργανώθηκε το Πανελλήνιο Κύπελλο Optimist για ιστιοπλόους 11 ετών.

Γενικά, οι ιστιοπλοϊκοί αγώνες διαρκούν τουλάχιστον δύο ημέρες και μπορούν να περιλαμβάνουν διανυκτέρευση σε περισσότερες από μία περιοχές. Για το λόγο αυτό, ο πρόεδρος του συλλόγου υποστηρίζει θερμά τη διοργάνωση Πανελληνίου Πρωταθλήματος το οποίο μπορεί να προσελκύσει στην περιοχή 400 αθλητές (συν τους συνοδούς). Τονίζει, όμως, ότι σε αυτή την προσπάθεια πρέπει να συνδράμουν ο Δήμος Καλαμάτας και οι ξενοδόχοι, καθώς η Ελληνική Ιστιοπλοϊκή Ομοσπονδία (ΕΙΟ) ζητά να της παρασχεθεί δωρεάν ένας συγκεκριμένος αριθμός κλινών για τις ανάγκες του αγώνα. Μάλιστα, ανέφερε το παράδειγμα του Γαλαξιδίου, όπου σε αυτή την κίνηση προχώρησαν ο δήμαρχος και οι ξενοδόχοι της περιοχής και έτσι ανέλαβαν τη διοργάνωση των Βαλκανικών αγώνων το Σεπτέμβριο του 2012.

Σύμφωνα με τον ίδιο, όλα σχεδόν στηρίζονται σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες των τοπικών ομίλων / συλλόγων. Για τη διοργάνωση των αγώνων υπάρχει συνεργασία μεταξύ τους, αλλά και με ομίλους εκτός νομού, όσον αφορά το αθλητικό κομμάτι. Σημαντική είναι και η βοήθεια των τοπικών επιχειρήσεων που ως χορηγοί καλύπτουν μεγάλο μέρος των εξόδων. Ο Αίολος, από την πλευρά του, έχει βοηθήσει με την εθελοντική συμμετοχή των μελών του στη διοργάνωση άλλων αθλητικών τουριστικών διοργανώσεων, όπως σε αγώνες ελεύθερης κατάδυσης, αλλά και στους αγώνες τριάθλου ‘Three Level Power’ που έγιναν στην Καλαμάτα τα έτη 2012, 2013 και 2014 (τοποθέτησαν σημαδούρες, διέθεσαν φουσκωτά με ναυαγισώστες).

Όσον αφορά τις υποδομές, πιστεύει ότι η Καλαμάτα, όπου διεξάγονται κυρίως οι αγώνες, έχει την τύχη να διαθέτει έναν πάρα πολύ καλό θαλάσσιο στίβο, καθώς βρίσκεται σε περικλειστο κόλπο όπου επικρατούν ιδανικές συνθήκες (σταθερός άνεμος, όχι θαλάσσια ρεύματα). Ταυτόχρονα, όμως, θα πρέπει να εκμεταλλευτεί την επικείμενη ανάπλαση του λιμανιού και να δημιουργηθούν εκεί όπου στεγάζονται σήμερα οι ναυτικοί όμιλοι / σύλλογοι σύγχρονες ναυταθλητικές εγκαταστάσεις, όπου εκτός από την ανακαίνιση των κτιρίων προβλέπεται και η δυνατότητα φιλοξενίας 100–150 μικρών σκαφών¹²⁶. Εάν συμβεί αυτό, ο σύλλογος θα πιέσει για τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών (ανυψωτικά μηχανήματα για τη μεταφορά σκαφών έξω από το νερό, ράμπες για πρόσβαση στη θάλασσα) ώστε η πόλη να μπορεί να διεκδικήσει ακόμα και αγώνα διεθνούς εμβέλειας.

¹²⁶ Η προοπτική δημιουργίας ναυταθλητικών εγκαταστάσεων έχει ληφθεί υπόψη σε μελέτες που έχουν εκπονηθεί.

Τέλος, οι αθλητές που έρχονται στη Μεσσηνία για να συμμετάσχουν στους ιστιοπλοϊκούς αγώνες είναι εξίσου άνδρες και γυναίκες, ανήκουν σε όλες τις ηλικιακές ομάδες καθώς διεξάγονται αγώνες τριγώνου και ανοικτής θάλασσας, προέρχονται από τους νομούς της Πελοποννήσου και τα νησιά του Ιονίου, και είναι μεσαίου εισοδήματος. Οι ιστιοπλόοι αγωνίζονται για περίπου τέσσερις ώρες στη θάλασσα και στη συνέχεια περνούν τον ελεύθερο χρόνο μαζί με τους συνοδούς τους (προπονητές, γονείς, κλπ.) στις περιοχές διανυκτέρευσης. Δύσκολα επισκέπτονται άλλες περιοχές του νομού επειδή δεν έχουν τον απαραίτητο χρόνο στο πρόγραμμά τους.

9.2.8 Αγώνες ποδηλασίας

Οι αγώνες ποδηλασίας που διεξάγονται στη Μεσσηνία σε τακτική βάση είναι α) η ανάβαση Ταυγέτου, β) ο Γύρος Ταυγέτου mountain bike (MTB), γ) ο Γύρος Αρφαρά - Πήδημα, και δ) ο Ποδηλατικός Γύρος Κυπαρισσίας. Οι τρεις πρώτοι διοργανώνονται από το τμήμα ποδηλασίας του Συλλόγου Πεζοπόρων Ορειβατών Καλαμάτας (ΣΠΟΚ) «ο Ευκλής»¹²⁷ και ο Ποδηλατικός Γύρος Κυπαρισσίας από το Δήμο Τριφυλίας.

Η ανάβαση Ταυγέτου ξεκίνησε το 2006 από ιδιωτική πρωτοβουλία φίλων της ποδηλασίας και είχε στην αρχή τη μορφή ανοικτού (open) αγώνα. Στη συνέχεια ο αγώνας αυτός εξελίχθηκε, διοργανώθηκε από τον Μεσσηνιακό ΓΣ, χωρίς ωστόσο να πραγματοποιηθεί δύο χρονιές. Από το 2013 διοργανώνεται πλέον από τον ΣΠΟΚ «Ευκλή» κάθε χρόνο με τη συνεργασία - οικονομική στήριξη του Δήμου Καλαμάτας και την αιγίδα της ΕΟΠ. Διεξάγεται στα τέλη Σεπτεμβρίου / αρχές Οκτώβριου, ημέρα Κυριακή, και αφορά αγώνα ανάβασης 45 χλμ. από την Καλαμάτα έως το Τουριστικό Ταυγέτου, όπου γίνονται και οι απονομές. Σύμφωνα με τον πρώην έφορο του τμήματος ποδηλασίας, κύριο Δημητρακόπουλο, το 2013 συμμετείχαν στην 6^η ανάβαση Ταυγέτου 90 αθλητές, εκ των οποίων 60 προέρχονταν από ποδηλατικούς συλλόγους εκτός Μεσσηνίας.

Ο Γύρος Ταυγέτου MTB ξεκίνησε επίσης από ιδιωτική πρωτοβουλία φίλων της ποδηλασίας, το 2012. Όμως, από το 2013 διοργανώνεται από τον Ευκλή σε συνεργασία με την ΤΚ Νέδουσας, τον Πολιτιστικό Σύλλογο Νεδουσαίων, και υπό την αιγίδα του Δήμου Καλαμάτας που καλύπτει ένα μέρος των εξόδων. Διεξάγεται στις αρχές Νοεμβρίου, ημέρα Κυριακή, και αφορά αγώνα ορεινής ποδηλασίας 37 χλμ. που ξεκινά

¹²⁷ Ο Ευκλής διατηρεί τμήματα πεζοπορίας, εκδρομών, ποδηλασίας και μπάσκετ. Το τμήμα ποδηλασίας ιδρύθηκε το 2013, αριθμεί 35 αθλητές και αθλήτριες και είναι αναγνωρισμένο από την Ελληνική Ομοσπονδία Ποδηλασίας (ΕΟΠ).

και τελειώνει στην πλατεία της Νέδουσας. Σύμφωνα με τον κύριο Δημητρακόπουλο, το 2013 συμμετείχαν στον 2^ο Γύρο 90 ποδηλάτες mountain bike, από τους οποίους οι 50 προέρχονταν από άλλους νομούς.

Ο Γύρος Αρφαρά - Πήδημα ξεκίνησε μόλις το 2014 ύστερα από πρωτοβουλία του Ευκλή και του Πολιτιστικού Συλλόγου Αρφαρών «Η Αναγέννηση», και από τότε διοργανώνεται κάθε χρόνο από τους παραπάνω συλλόγους σε συνεργασία με το Δήμο Καλαμάτας. Διεξάγεται συνήθως το Φεβρουάριο, ημέρα Κυριακή, και περιλαμβάνει αγώνα αντοχής 100 χλμ. που γίνεται μεταξύ των δύο τοπικών κοινοτήτων, αλλά και αγώνες μικρότερων αποστάσεων. Κατά μέσο όρο 150 αθλητές λαμβάνουν μέρος στη διοργάνωση, το 60% με 70% των οποίων προέρχεται από άλλους νομούς, σύμφωνα με την κυρία Οικονομοπούλου, Α΄ Αντιπρόεδρο του συλλόγου.

Ο Ποδηλατικός Γύρος Κυπαρισσίας ξεκίνησε το 1996 από τον πρώην Δήμο Κυπαρισσίας και από τότε διεξάγεται κάθε χρόνο, με εξαίρεση τα έτη 2015–2018 όπου δεν έγινε λόγω μέτρων ασφαλείας (κακή κατάσταση της ασφάλτου που γίνεται η διαδρομή). Περιλαμβάνει αγώνες ποδηλασίας διαφόρων αποστάσεων για όλες τις ηλικίες, οι οποίοι γίνονται συνήθως στις αρχές Ιουνίου. Σύμφωνα με την κυρία Χριστοπούλου, υπεύθυνη στον τομέα αθλητισμού του Φορέα Κοινωνικής Προστασίας, Αλληλεγγύης & Αθλητισμού του Δήμου Τριφυλίας, το 2013 συμμετείχαν στον 16^ο Ποδηλατικό Γύρο περίπου 170 ποδηλάτες, εκ των οποίων οι 15 ήρθαν από άλλους νομούς. Ωστόσο, οι επισκέπτες αυτοί ήταν ημερήσιοι και δε διανυκτέρευσαν.

Ο κύριος Δημητρακόπουλος θεωρεί ότι οι αθλητές που έρχονται για να συμμετάσχουν στους ποδηλατικούς αγώνες του Δήμου Καλαμάτας αποτελούνται ως επί το πλείστον (90%) από άνδρες, οι περισσότεροι είναι ηλικίας 20–45 ετών, προέρχονται κυρίως από νομούς της Πελοποννήσου και την Αττική, και είναι άνω του μεσαίου εισοδήματος καθότι απαιτούνται αρκετά έξοδα για την αγορά ή τη συντήρηση του ποδηλάτου από τη στιγμή που ασχολούνται επαγγελματικά. Για κάθε τρεις αθλητές αντιστοιχεί και ένας συνοδός, ο οποίος μπορεί να είναι προπονητής, έφορος της ομάδας ή απλά φίλος του διαγωνιζόμενου. Στην περίπτωση της ανάβασης Ταυγέτου, οι αθλητές και οι συνοδοί τους έρχονται στην Καλαμάτα το Σάββατο, όπου και διανυκτερεύουν, και φεύγουν την Κυριακή μετά το τέλος του αγώνα. Το ίδιο συμβαίνει και με τους Γύρους Ταυγέτου MTB και Αρφαρά - Πήδημα, με τους ποδηλάτες να μεταβαίνουν την Κυριακή στη Νέδουσα και στα Αρφαρά, αντίστοιχα, για να λάβουν μέρος στον αγώνα. Τα μικρά αυτά χωριά επωφελούνται έστω και για μία μέρα από αυτές τις αθλητικές εκδηλώσεις, καθώς γεμίζουν από κόσμο σε χειμερινή, μάλιστα, περίοδο (Νοέμβρη και Φλεβάρη,

αντίστοιχα).

Τέλος, πιστεύει ότι ο Ταΰγετος προσφέρεται για αγώνες ποδηλασίας επειδή διαθέτει ανηφόρες, πολύ καλές διαδρομές στη φύση για αγώνες mountain bike, και όμορφο περιβάλλον. Αρνητικό στοιχείο αποτελεί σίγουρα η κακή κατάσταση του οδοστρώματος, η οποία μπορεί να προκαλέσει ατυχήματα στους ποδηλάτες ή ζημιιά στα ποδήλατά τους. Θεωρεί, επίσης, ότι ο Δήμος Καλαμάτας δεν έχει προβάλει όσο θα έπρεπε τις διοργανώσεις ή τη δυνατότητα ενασχόλησης με την ποδηλασία (εκτός πόλεως). Η προβολή των αγώνων εκτός νομού βασίζεται στον ίδιο το σύλλογο και σε ιστοσελίδες που σχετίζονται με το άθλημα.

9.2.9 Αγώνες σκοποβολής

Στη Μεσσηνία πραγματοποιούνται αγώνες σκοποβολής σε δύο τοποθεσίες: α) στην Καλαμάτα (με κυνηγετικό και πυροβόλο όπλο) και β) στους Γαργαλιάνους (με αεροβόλο όπλο). Οι αγώνες με κυνηγετικό όπλο (τραπ, σκητ, διπλό τραπ) είναι είτε επίσημοι στα πλαίσια του Πανελληνίου Πρωταθλήματος της Σκοπευτικής Ομοσπονδίας Ελλάδος (ΣΚΟΕ), είτε ανεπίσημοι που διοργανώνονται από τον Αθλητικό Σκοπευτικό Όμιλο Καλαμάτας (ΑΣΟΚ). Οι πρώτοι ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1960 από την ΣΚΟΕ και διεξάγονται συνήθως τρεις με τέσσερις φορές το χρόνο (τρεις το 2013) κατά την περίοδο 1 Μαρτίου - 30 Οκτωβρίου με συνδιοργανωτή τον ΑΣΟΚ. Οι δεύτεροι διεξάγονται στην ίδια περίοδο δύο φορές το χρόνο, όποτε προκύπτει κενό. Οι αγώνες με πυροβόλο όπλο ξεκίνησαν το έτος ίδρυσης του Σκοπευτικού Ομίλου Καλαμάτας «Άρτεμις» (1990) και από τότε διεξάγονται κάθε χρόνο από τον ίδιο όμιλο. Οι αγώνες είναι ημερήσιοι (Σάββατο ή Κυριακή) και πραγματοποιούνται καθόλη τη διάρκεια του έτους, περίπου 20 φορές. Τέλος, οι αγώνες αεροβόλου όπλου στους Γαργαλιάνους έγιναν για πρώτη φορά το 2011, τη χρονιά που εγκαινιάστηκε το σκοπευτήριο της κωμόπολης από τον Σκοπευτικό Αθλητικό Σύλλογο Γαργαλιάνων «Άρτεμις». Διεξάγονται δύο φορές το χρόνο (συνήθως καλοκαίρι και αρχές άνοιξης ή φθινόπωρο) και διαρκούν δύο ημέρες (Σάββατο και Κυριακή). Οι ημερομηνίες διεξαγωγής καθορίζονται από την ΣΚΟΕ, η οποία σέβεται συνήθως τις ημερομηνίες που επιθυμεί ο σύλλογος.

Σύμφωνα με τον πρόεδρο του ΑΣΟΚ, κύριο Μπαρδουνιώτη, στους αγώνες του Πανελληνίου Πρωταθλήματος συμμετέχουν 25–40 αθλητές από άλλους νομούς, οι οποίοι συνοδεύονται από 10 άτομα περίπου. Οι αγώνες διαρκούν δύο μέρες, αλλά οι επισκέπτες (αθλητές και συνοδοί) έρχονται και διανυκτερεύουν στην Καλαμάτα δύο

μέρες πριν ξεκινήσουν, ώστε να προσαρμοστούν στις συνθήκες του σκοπευτηρίου. Στους ανεπίσημους αγώνες λαμβάνουν μέρος το πολύ 25 άτομα, τα οποία, όμως, είναι ημερήσιοι επισκέπτες και δε συνοδεύονται. Ο εκπαιδευτής του Σκοπευτικού Ομίλου Καλαμάτας «Άρτεμις», κύριος Γιαννουλάκης, εκτίμησε ότι στους αγώνες πυροβόλου όπλου προσέρχονται στην Καλαμάτα κατά μέσο όρο 15 άτομα (σκοπευτές και συνοδοί) σε κάθε αγώνα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι κάθε χρόνο πραγματοποιούνται 20 περίπου αγώνες, προκύπτουν γύρω στους 300 επισκέπτες. Όμως, αυτοί δε διανυκτερεύουν στην πόλη επειδή οι αγώνες είναι ημερήσιοι. Αντίθετα, στους Γαργαλιάνους οι αγώνες αεροβόλου όπλου διαρκούν δύο μέρες και έτσι οι πιο πολλοί επισκέπτες διανυκτερεύουν στην κοντινή Μαραθόπολη που διαθέτει τις απαραίτητες μονάδες φιλοξενίας. Ο σκοπευτικός σύλλογος, μάλιστα, συνεργάζεται με τις εκεί μονάδες ώστε να προσφερθούν όσο το δυνατόν καλύτερες τιμές στους επισκέπτες. Σύμφωνα με τη γραμματέα του συλλόγου, κυρία Κρανιδιώτη, το Μάρτιο και τον Ιούνιο του 2013 συμμετείχαν 39 και 59 σκοπευτές, αντίστοιχα, εκ των οποίων μόνο οι 16 και 29, αντίστοιχα, ανήκαν σε συλλόγους εκτός νομού. Τους σκοπευτές συνοδεύουν κάθε φορά περίπου 15 άτομα.

Και στα τρία αγωνίσματα οι περισσότεροι συμμετέχοντες είναι άνδρες. Επειδή το αγώνισμα του αεροβόλου όπλου είναι περισσότερο δημοφιλές – και ίσως πιο εύκολο – για τις γυναίκες, η αναλογία είναι 67% άνδρες - 23% γυναίκες, σε αντίθεση με το αγώνισμα του πυροβόλου (90% - 10%, αντίστοιχα) και του κυνηγετικού (99% - 1%, αντίστοιχα) όπλου. Στους σκοπευτικούς αγώνες συμμετέχουν αθλητές από όλες τις ηλικιακές ομάδες. Έτσι, στην Καλαμάτα οι ηλικίες που συναντώνται είναι από 20–60 ετών, ενώ στους Γαργαλιάνους από 10–60 ετών καθώς δίδεται η δυνατότητα συμμετοχής και στους παιδιάδες. Ανεξαρτήτως της τοποθεσίας διεξαγωγής των αγώνων, οι σκοπευτές και οι συνοδοί τους προέρχονται κυρίως από νομούς της Πελοποννήσου και την Αττική. Τέλος, το οικογενειακό τους εισόδημα εκτιμάται ότι είναι μεσαίου επιπέδου, επειδή η αγορά εξοπλισμού καθιστά τη σκοποβολή δαπανηρό άθλημα.

Όσον αφορά τις υποδομές, το ανοικτό σκοπευτήριο ιδιοκτησίας του ΑΣΟΚ, όπου διεξάγονται οι αγώνες με κυνηγετικό όπλο, βρίσκεται σε πολύ καλή θέση απέχοντας λίγα λεπτά από το κέντρο της πόλης, κάτι που ευχαριστεί ιδιαίτερα τους σκοπευτές από τους άλλους νομούς. Όμως, κύρια μειονεκτήματά του είναι α) ότι διαθέτει δύο πεδία ασκήσεως (αντί για τρία) και β) ο παλαιωμένος μηχανολογικός εξοπλισμός κινητού και πηλίνου στόχου. Για τη βελτίωση των εγκαταστάσεων, ο ΑΣΟΚ είναι πρόθυμος να παραχωρήσει την έκταση που του ανήκει (16 στρέμματα) στο Δήμο Καλαμάτας, με την προϋπόθεση ο δεύτερος να προχωρήσει στην αναβάθμιση των υποδομών (μέσω

κάποιου προγράμματος) και να αφήσει στον πρώτο το δικαίωμα να το εκμεταλλευτεί για 50 χρόνια. Το έτερο ανοικτό σκοπευτήριο της πόλης (σε κοντινή απόσταση από εκείνο του ΑΣΟΚ) όπου διεξάγονται οι αγώνες με πυροβόλο όπλο βρίσκεται σε σχετικά καλή κατάσταση, αν και ορισμένοι σκοπευτές από άλλους νομούς θα επιθυμούσαν να βρίσκεται σε καλύτερη. Όμως, το συγκεκριμένο σκοπευτήριο ανήκει στον Ελληνικό Στρατό, κάτι που υποχρεώνει τον όμιλο Άρτεμις να παίρνει άδεια χρήσεως του χώρου κάθε φορά που επιθυμεί να διοργανώσει αγώνες. Τέλος, το κλειστό σκοπευτήριο στους Γαργαλιάνους πληροί τις προδιαγραφές της ΣΚΟΕ, καθώς διαθέτει 10 θέσεις σκοποβολής και τους απαραίτητους χώρους λειτουργίας (αποδυτήρια, εξοπλισμένο ιατρείο, κυλικείο, χώρος αναμονής, γραφείο), και θεωρείται ως ένα από τα καλύτερα της Πελοποννήσου για αεροβόλο όπλο. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο χώρος (παλιές αποθήκες του ΑΣΟ) παραχωρήθηκε από τη Δημοτική Αρχή ύστερα από πιέσεις του σκοπευτικού συλλόγου και διαμορφώθηκε εξ ολοκλήρου με προσωπικά έξοδα και εργασία των μελών του. Ο ίδιος σύλλογος κάνει ενέργειες και για τη δημιουργία ανοικτού σκοπευτηρίου στην περιοχή, ώστε να διεξάγονται και αγώνες με πυροβόλο όπλο. Για το λόγο αυτό έχει εκπονήσει περιβαλλοντική μελέτη, η οποία έχει εγκριθεί από το Δασαρχείο¹²⁸.

Οι σκοπευτικοί αγώνες δεν εξαρτώνται χρηματικά από την τοπική αυτοδιοίκηση. Η διοργάνωσή τους στηρίζεται στις ιδιωτικές πρωτοβουλίες των αντίστοιχων ομίλων / συλλόγων. Ο σκοπευτικός σύλλογος Γαργαλιάνων παραθέτει επιπλέον δεξίωση στους φιλοξενούμενους επισκέπτες στους οποίους προσφέρονται και τοπικά προϊόντα. Ο Δήμος Τριφυλίας από την πλευρά του χρηματοδοτεί σε κάποιους αγώνες τη δεξίωση αυτή, τα κύπελλα και τα έπαθλα.

9.2.10 Αγώνες Πανελλήνιου Πρωταθλήματος ελεύθερης κατάδυσης

Από το 2015 και κάθε χρόνο διεξάγονται στην Καλαμάτα αγώνες για το Πανελλήνιο Πρωτάθλημα ελεύθερης κατάδυσης υπό την ονομασία ‘Summer Apnea Games’. Διοργανώνονται από την AIDA Hellas, εκπρόσωπο της διεθνούς Ομοσπονδίας AIDA (Association International for Development of Apnea) International στη χώρα μας, σε συνεργασία με τη σχολή ελεύθερης κατάδυσης ‘Freediving Club Greece’ που βρίσκεται στην ίδια πόλη. Οι αγώνες είναι τύπου ‘International Open’ δίνοντας έτσι το δικαίωμα και σε αθλητές από άλλες χώρες να συμμετάσχουν. Πραγματοποιούνται συνήθως τον

¹²⁸ Αρωγός σε αυτή την προσπάθεια είναι ο Δήμος Τριφυλίας ο οποίος βοήθησε στην αναζήτηση χώρου (θα χωροθετηθεί σε εγκαταλελειμμένο λατομείο της περιοχής) και βοηθά στην εκπόνηση των απαραίτητων μελετών.

Σεπτέμβριο (διαφορετικά τον Οκτώβριο) και διαρκούν δύο ημέρες (Σαββατοκύριακο) με την Παρασκευή να γίνονται οι εγγραφές.

Σύμφωνα με τον κύριο Καστρινάκη, ιδιοκτήτη της σχολής ελεύθερης κατάδυσης και συνδιοργανωτή των αγώνων, η αθλητική εκδήλωση προσελκύει κατά μέσο όρο 45–50 δύτες από άλλους νομούς και χώρες. Σε αυτούς θα πρέπει να προστεθούν γύρω στα 15 άτομα που είναι κριτές, προπονητές και μέλη της οργανωτικής επιτροπής, καθώς και περίπου 50 συνοδοί (ένας για κάθε δύτε). Οι παραπάνω επισκέπτες διαμένουν στην Καλαμάτα. Μολονότι η διοργάνωση διαρκεί τρεις μέρες (την Παρασκευή γίνονται οι εγγραφές), οι περισσότεροι αθλητές παραμένουν στην πόλη για μία εβδομάδα επειδή πρέπει να προετοιμαστούν πριν τους αγώνες. Τα έξοδα διαμονής, εστίασης, κλπ., των αθλητών και των συνοδών τους πληρώνονται από τους ίδιους, καθώς λίγοι είναι εκείνοι οι δύτες που έχουν προσωπικούς χορηγούς αθλητικού εξοπλισμού.

Στη διεξαγωγή των αγώνων συνδράμει η Ελληνική Ομάδα Διάσωσης (ΕΟΔ) Μεσσηνίας μεριμνώντας για την ασφάλειά τους και παρέχοντας τις πρώτες βοήθειες όποτε χρειαστεί. Οι διοργανωτές καλύπτουν όλες τις υπόλοιπες ανάγκες της εκδήλωσης και συνεπώς δε ζητούν από το Δήμο Καλαμάτας τη συνδρομή και υποστήριξή του. Παρόλα αυτά, ο δήμος προσφέρει στους συμμετέχοντες ένα αναμνηστικό μπλουζάκι.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η πόλη της Καλαμάτας είχε επιλεγεί για τη διεξαγωγή και άλλων αγώνων ελεύθερης κατάδυσης, όπως το Μεσογειακό Κύπελλο, το Ευρωπαϊκό Κύπελλο και το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα. Σε αυτές τις διοργανώσεις, όπου οι ανάγκες είναι πολύ μεγαλύτερες, ο Δήμος Καλαμάτας στήριξε οικονομικά ή βοήθησε για την επιτυχή διεξαγωγή τους. Σύμφωνα με τον κύριο Καστρινάκη, οι λόγοι για τους οποίους επιλέγεται η Καλαμάτα ως τόπος διεξαγωγής αγώνων ελεύθερης κατάδυσης είναι οι ευνοϊκές συνθήκες που επικρατούν για το άθλημα (ήρεμη θάλασσα, όχι θαλάσσια ρεύματα, ζεστά νερά) και οι ικανοποιητικές υποδομές (ξενοδοχειακές, νοσοκομείο, διεθνές αεροδρόμιο) που έχει. Τα παραπάνω αναγνωρίζονται και από τους ίδιους τους δύτες οι οποίοι σχηματίζουν θετικές εντυπώσεις, τόσο για τον θαλάσσιο στίβο όπου αγωνίζονται, όσο και για τη διαμονή τους.

9.2.11 Πελοποννησιακοί αγώνες ιππασίας

Στις εγκαταστάσεις του Ιππικού Ομίλου Καλαμάτας (ΙΠΠΟΚ) διεξάγονται σχεδόν κάθε χρόνο διήμεροι αγώνες ιππασίας με συμμετοχή ομίλων από την Πελοπόννησο. Οι αγώνες αυτοί ξεκίνησαν το 2009 ύστερα από πρωτοβουλία πέντε ιππικών ομίλων

(τριών από την Πάτρα, της Καλαμάτας και του Πύργου) με σκοπό να φέρουν πιο κοντά το άλογο στην τοπική κοινωνία και εν γένει τη διάδοση του αθλήματος. Από τότε γίνονται κάθε χρόνο στην Πελοπόννησο δύο με τρεις αγώνες, οι οποίοι περιλαμβάνουν υπερπήδηση εμποδίων, ιππική δεξιοτεχνία, και μερικές φορές αμαξοδήγηση. Στην Καλαμάτα διεξάγεται ένας εξ αυτών, συνήθως εκτός καλοκαιρινής περιόδου (άνοιξη ή φθινόπωρο).

Αποκλειστικός διοργανωτής των αγώνων στην Καλαμάτα είναι ο αντίστοιχος ιππικός όμιλος, ο οποίος καλύπτει σχεδόν εξ ολοκλήρου τα έξοδα. Μάλιστα, έχει αποφασιστεί να μην πληρώνουν συνδρομή οι αθλητές που συμμετέχουν και η είσοδος για το κοινό να είναι ελεύθερη. Σύμφωνα με τον υπεύθυνο του ομίλου, κύριο Δρούγα, από πλευράς τοπικής αυτοδιοίκησης (Δήμος Καλαμάτας, ΠΕ Μεσσηνίας) δεν έχει υπάρξει κάποια ουσιαστική βοήθεια. Αντίθετα, σημαντική είναι η συνεισφορά τοπικών επιχειρήσεων που συμμετέχουν ως χορηγοί καλύπτοντας ένα μέρος των εξόδων. Ακόμα, η προβολή των αγώνων γίνεται μόνο από τους ίδιους τους ιππικούς ομίλους ή από τον τοπικό τύπο μέσω αφιερωμάτων.

Το 2013 φιλοξενήθηκαν στις εγκαταστάσεις του ΠΠΟΚ 25–35 άλογα ιππικών ομίλων από άλλους νομούς. Το κάθε ένα από αυτά αντιστοιχούσε σε έξι επισκέπτες (τρεις αναβάτες με τρεις συνοδούς ή τέσσερις αναβάτες και δύο συνοδοί). Υπολογίζεται, έτσι, ότι 150–210 άτομα επισκέφθηκαν την Καλαμάτα για να συμμετάσχουν ή να παρακολουθήσουν τους αγώνες. Οι επισκέπτες παρέμειναν στην πόλη για δύο ή τρεις μέρες, όπου και διανυκτέρευσαν. Σύμφωνα με τον κύριο Δρούγα, η πλειονότητα των επισκεπτών είναι γυναίκες (συνήθως το 80%), αποτελούνται από άτομα ηλικίας 9–60 ετών (διεξάγονται αγώνες και για κατηγορίες junior), προέρχονται κυρίως από την Αχαΐα, Ηλεία, Λακωνία και Αρκαδία, και είναι μεσαίου και άνω οικογενειακού εισοδήματος.

Οι Πελοποννησιακοί αγώνες διεξάγονται σε φιλικό επίπεδο, όμως λόγω της μεγάλης συμμετοχής και επιτυχίας που σημειώνουν, η Ελληνική Ομοσπονδία Ιππασίας (ΕΟΙ) σκέφτεται να τους εντάξει ως πρωτάθλημα. Στόχος του υπεύθυνου του ΠΠΟΚ είναι να επεκταθούν οι αγώνες και να φιλοξενήσουν ιππικούς ομίλους και από άλλες περιοχές της χώρας. Ακόμα, να διεξαχθούν κάποια στιγμή στις εγκαταστάσεις του ομίλου και Βαλκανικοί αγώνες.

9.2.12 Τουρνουά γκολφ

Στις εγκαταστάσεις της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, και πιο συγκεκριμένα στα γήπεδα ‘Dunes Course’ και ‘Bay Course’, διεξάγεται τα τελευταία χρόνια το διεθνές τουρνουά γκολφ ‘Aegean Airlines Pro-Am’¹²⁹. Το τουρνουά αυτό διοργανώνει από το 2006 και κάθε χρόνο στην Ελλάδα ή στην Κύπρο η αντίστοιχη αεροπορική εταιρεία. Από το 2010 (πρώτο έτος λειτουργίας της ΠΟΤΑ) και ύστερα πραγματοποιείται κάθε χρόνο (με εξαίρεση το 2012) στη Μεσσηνία. Επίσης, από το 2017 διεξάγεται στα ίδια γήπεδα και το διεθνές τουρνουά ‘Messinia Pro-Am’ που διοργανώνεται από την ίδια την Costa Navarino. Πρόθεσή της είναι το τουρνουά αυτό να καθιερωθεί ως μία ετήσια αθλητική εκδήλωση.

Το ‘Aegean Airlines Pro-Am’ πραγματοποιείται υπό την αιγίδα των Ενώσεων Επαγγελματιών του Γκολφ (Professional Golfers’ Associations - PGAs) της Ευρώπης και υπό την πλήρη υποστήριξη της PGA της Ελλάδας, της Ελληνικής και της Κυπριακής Ομοσπονδίας Γκολφ. Διεξάγεται τον Ιούνιο και συμμετέχουν σε αυτό πολλοί ξένοι και Έλληνες αθλητές. Ο κατώτερος αριθμός παικτών γκολφ που έχουν συμμετάσχει (στα τουρνουά στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας) είναι 180 και ο ανώτερος 264 (www.aegeanproam.com). Η διάρκεια παραμονής των παικτών είναι τουλάχιστον όσες μέρες διαρκεί το τουρνουά (τέσσερις μέρες) και η διανυκτέρευσή τους γίνεται κατά κύριο λόγο στην Costa Navarino, αλλά και σε μικρότερες μονάδες φιλοξενίας της ευρύτερης περιοχής (κυρίως στον Ρωμανό, στο Πετροχώρι, στη Γιάλοβα και στην Πύλο).

Το ‘Messinia Pro-Am’ γίνεται με τη συνεργασία των PGAs της Ευρώπης και υπό την αιγίδα της PGA της Ελλάδας, της Ελληνικής Ομοσπονδίας Γκολφ (ΕΟΓ) και της Εθνικής Ολυμπιακής Ακαδημίας (ΕΘΝΟΑ) της Ελλάδος. Πραγματοποιείται στα τέλη Φεβρουαρίου και σε αυτό έχουν συμμετάσχει μέχρι 176 παίκτες από 23 χώρες (www.messiniaproam.costanavarino.com). Όμοια με το έτερο τουρνουά, διαρκεί τέσσερις μέρες και οι παίκτες διανυκτερεύουν κατά κύριο λόγο στο τουριστικό θέρετρο που φιλοξενεί τη διοργάνωση.

Το πρώτο από τα παραπάνω δύο τουρνουά θεωρείται ως ένα από τα μεγαλύτερα που γίνονται στην Ευρώπη στην κατηγορία Pro-Am, με συμμετοχή αθλητών και από χώρες εκτός της Γηραιάς ηπείρου. Και στα δύο υπάρχει κάλυψη από διεθνή μέσα ενημέρωσης, κάτι το οποίο προβάλλει όχι μόνο το τουριστικό θέρετρο, αλλά και τη Μεσσηνία γενικότερα. Ακόμα, κάθε χρόνο συνδέονται με έναν κοινωνικό σκοπό. Έτσι,

¹²⁹ Στα Pro-Am συμμετέχουν ομάδες που αποτελούνται από έναν επαγγελματία (professional) και τρεις ερασιτέχνες (amateurs) παίκτες γκολφ.

από τα έσοδα των χορηγιών έχουν προσφερθεί χρηματικά ποσά στα παιδικά χωριά SOS της Καλαμάτας, στην Εταιρεία Μεσσηνιακών Αρχαιολογικών Σπουδών, στην Ιερά Μονή «Παναγία Καλυβιανή» που βρίσκεται στο Ηράκλειο Κρήτης, κ.α.

9.2.13 Navarino Challenge

Από το 2013 και κάθε χρόνο πραγματοποιείται στις εγκαταστάσεις της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και στην ευρύτερη περιοχή η αθλητική εκδήλωση 'Navarino Challenge'. Η διοργάνωση αυτή περιελάμβανε στην αρχή (2013) αγώνες δρόμου, αλλά στα επόμενα έτη διευρύνθηκε και εμπλουτίστηκε με πρόσθετες αθλητικές δραστηριότητες για τους επισκέπτες και τους κατοίκους της περιοχής. Διεξάγεται Σεπτέμβρη ή Οκτώβρη, διαρκεί τρεις ημέρες (Παρασκευή, Σάββατο και Κυριακή), διοργανώνεται από την Costa Navarino, και γίνεται υπό την αιγίδα του ΕΟΤ και του Τμήματος Επιστήμης Διαιτολογίας - Διατροφής του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου. Απώτερος σκοπός της διοργάνωσης είναι η ευαισθητοποίηση για την παιδική παχυσαρκία και η ενημέρωση για τα οφέλη της Μεσογειακής διατροφής και της άσκησης. Για το λόγο αυτό πρεσβευτής της είναι ο ελληνικής καταγωγής υπερμαραθωνοδρόμος Dean (Κωνσταντίνος) Karnazes¹³⁰, αλλά και ο δύο φορές αργυρός Ολυμπιονίκης στο τάε κβον ντο Αλέξανδρος Νικολαΐδης.

Το πρώτο Navarino Challenge πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2013 στη Μεσσηνία και στην Αρκαδία και περιελάμβανε μαραθώνιο, ο οποίος διήρκησε τρεις μέρες και έλαβε χώρα σε τρεις διαφορετικές διαδρομές: α) Σιλίμνα Αρκαδίας (τόπο καταγωγής της οικογένειας Karnazes) έως Τρίπολη συνολικής απόστασης 6,8 χλμ. την πρώτη μέρα, β) Αρχαία Μεσσήνη - Μεσσήνη (21,1 χλμ.) τη δεύτερη μέρα, και γ) Πύλος - Costa Navarino (15 χλμ.) την τελευταία μέρα. Σύμφωνα με την κυρία Μαραβά, προϊσταμένη στο αυτοτελές Τμήμα Κοινωνικής Προστασίας, Παιδείας και Πολιτισμού του Δήμου Μεσσήνης που στήριξε τη διοργάνωση, η πρώτη χρονιά ήταν δοκιμαστική και για το λόγο αυτό υπήρχε δυνατότητα μόνο για 100 άτομα να δηλώσουν συμμετοχή. Οι συμμετοχές συμπληρώθηκαν στο σύνολό τους και από αυτές το 80% (80 άτομα) περίπου αντιστοιχούσε σε δρομείς που ήρθαν από άλλους νομούς και διανυκτέρευσαν στη Μεσσηνία για δύο με τρεις μέρες.

¹³⁰ Ο Dean Karnazes έχει αφιερώσει μεγάλο μέρος της ζωής του στην ενημέρωση για τα οφέλη της άσκησης και της υγιεινής διατροφής. Το Περιοδικό TIME τον έχει συγκαταλέξει στις 100 προσωπικότητες με τη μεγαλύτερη επιρροή στον κόσμο. Στα σημαντικότερα κατορθώματά του περιλαμβάνονται οι 50 μαραθώνιοι στις 50 πολιτείες της Αμερικής σε ισάριθμες συνεχόμενες μέρες, το τρέξιμο 560 χλμ. χωρίς να κοιμηθεί για τρία μερόνυχτα (80 ώρες και 44 λεπτά χωρίς διακοπή), τα 215 χλμ. που διένυσε στην «Κοιλιάδα του Θανάτου» υπό θερμοκρασία 45 °C και ο μαραθώνιος στο Νότιο Πόλο υπό θερμοκρασία -40 °C.

Έκτοτε, οι αγώνες δρόμου γίνονται κοντά στην ΠΟΤΑ, με εξαίρεση το 2014 όπου διεξήχθη και στην πόλη της Καλαμάτας. Ταυτόχρονα, προστίθενται σταδιακά νέες αθλητικές δραστηριότητες με συμμετοχή αθλητών-προτύπων (π.χ. Σπύρος Γιαννιώτης, Αλέξανδρος Νικολαΐδης, Περικλής Ιακωβάκης) που βοηθούν στην εκμάθησή τους. Έτσι, το 2014 η εκδήλωση συμπεριέλαβε ελεύθερη κολύμβηση και μαθήματα ταε κβον ντο και pilates. Το 2015 προστέθηκε κολυμβητική διαδρομή ενός μιλίου στο λιμάνι της Πύλου, μαθήματα kick boxing και αναρρίχησης (σε εσωτερική πίστα), και ποδηλασία στη Βοϊδοκοιλιά. Το 2016 συμπεριλήφθηκαν αθλήματα στίβου για μικρά παιδιά στην πλατεία της Πύλου, αγώνες μπάσκετ, και μαθήματα γκολφ, αυτόνομης κατάδυσης και Aqua Aerobic, ενώ το 2017 μαθήματα τένις και πυγμαχίας.

Για την επιτυχή διεξαγωγή της διοργάνωσης, η Costa Navarino έχει συνεργαστεί με αναπτυξιακούς φορείς του νομού, και συγκεκριμένα με τους Δήμους Καλαμάτας, Μεσσήνης, Πύλου-Νέστορος και Τριφυλίας, οι οποίοι έχουν στηρίξει τους αγώνες. Επίσης, με αθλητικούς φορείς, όπως ο ΣΔΥΜ (αρωγός της διοργάνωσης), ο ΝΑΣΠ «Νέστωρ», ο ΝΟΚ «ο Ποσειδών» και ο ΝΑΣ Καλαμάτας «Αίολος» (για αγώνα επίδειξης με σκάφη τριγώνου στο λιμάνι της Πύλου) και ο Μεσσηνιακός ΓΣ, ο ΑΟ Ακρίτας και οι αθλητικοί σύλλογοι Tae-Kwon-Do Καλαμάτας και Κυπαρισσίας (για συμμετοχή στις αθλητικές δραστηριότητες). Τέλος, με το Τμήμα Οργάνωσης και Διαχείρισης Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και το Σώμα Εθελοντών Σαμαρειτών του Ερυθρού Σταυρού, οι οποίοι στηρίζουν τη διοργάνωση με εθελοντές.

Το Navarino Challenge καλύπτεται από διεθνή (π.χ. National Geographic Channel) και εγχώρια (π.χ. ΟΤΕ TV) μέσα ενημέρωσης, προβάλλοντας έτσι το τουριστικό θέρετρο, αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Αξίζει να αναφερθεί ότι στα δύο πρώτα έτη (2013 και 2014) πραγματοποιήθηκε στις εγκαταστάσεις της ΠΟΤΑ (στα πλαίσια της διοργάνωσης) ημερίδα σχετική με την παιδική παχυσαρκία και τα οφέλη της Μεσογειακής διατροφής και της άσκησης, όπου συμμετείχαν ομιλητές από τον ακαδημαϊκό χώρο, το χώρο της υγείας και του αθλητισμού. Ακόμα, η αθλητική εκδήλωση έχει πάρει αρκετά βραβεία, ανάμεσα στα οποία το χρυσό στην κατηγορία ‘Sports Tourism’ στα ‘Tourism Awards 2014’ (www.tourismawards.gr).

Πίνακας 9.50 Επαναλαμβανόμενες αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις

Διοργάνωση	Πρωτοβουλία	Διοργανωτές - Χρηματοδότες ¹	Τοποθεσία	Ημερομηνία
Διεθνής Συνάντηση Στίβου «Τα Παπαφλέσσεια»	Μεσσηνιακός ΓΣ (1954)	ΣΕΓΑΣ, Μεσσηνιακός ΓΣ, ΠΕ Μεσσηνίας, Δήμος Καλαμάτας (Επιμελητήριο Μεσσηνίας)	Καλαμάτα	Τελευταίο Σάββατο Μαΐου / πρώτο Σάββατο Ιουνίου
Διεθνής Συνάντηση Ρυθμικής Γυμναστικής «Κύπελλο Καλαμάτας»	ΦΟ Καλαμάτας και Δήμος Καλαμάτας (1993)	Δήμος Καλαμάτας, Περιφέρεια Πελοποννήσου, ΕΓΟ, ΦΟ Καλαμάτας	Καλαμάτα	Μάρτιο / Απρίλιο (πριν το Πάσχα)
Διεθνής Κολυμβητικός Μαραθώνιος	ΝΟΚ «ο Ποσειδών» (1988)	ΝΟΚ, ΠΕ Μεσσηνίας, Δήμος Καλαμάτας (Δήμοι Πύλου-Νέστορος, Δυτικής Μάνης)	Μεσσηνιακός κόλπος	Τελευταίο Σάββατο Αυγούστου / πρώτο Σάββατο Σεπτεμβρίου
Αγώνες δρόμου: Μαραθώνιος Μεσσήνης	Δήμος Μεσσήνης (2004)	Δήμος Μεσσήνης, ΣΔΥΜ, ΕΑΣ ΣΕΓΑΣ Περιφέρειας Πελοποννήσου	Μεσσήνη	Συνήθως, τέλη Μαρτίου
Αγώνας Δρόμου Καλαμάτας	ΣΔΥΜ (δεκαετία 1980)	ΣΔΥΜ, Δήμος Καλαμάτας, ΠΕ Μεσσηνίας (Επιμελητήριο Μεσσηνίας)	Καλαμάτα	Τελευταίο Σάββατο Απριλίου
Δρόμος Δυτικής Μάνης	Maniacs - ΣΔΥΜ (2011)	Maniacs, ΣΔΥΜ, Δήμος Δυτικής Μάνης	Στούπα - Άγιος Νικόλαος	Συνήθως, πρώτο Σάββατο Ιουλίου
Ανδάνειος δρόμος	Σύλλογος Ανδανιωτών Καλαμάτας και ΣΔΥΜ (2009)	Σύλλογος Ανδανιωτών Καλαμάτας, ΣΔΥΜ, Δήμος Οιχαλίας (Σύλλογος Γυναικών ΔΕ Ανδανίας)	Αρχαία Μεσσήνη - Διαβολίτσι	Συνήθως, τελευταίο Σάββατο Αυγούστου / πρώτο Σάββατο Σεπτεμβρίου
Γύρος Κυπαρισσίας	Πρώην Δήμος Κυπαρισσίας (1994)	Δήμος Τριφυλίας	Κυπαρισσία	Τέλη Μαΐου ή Ιούνιο
Taygetos Challenge	2407 Mountain Activities (2010)	2407 Mountain Activities	Δήμος Δυτικής Μάνης	Τελευταία εβδομάδα Μαρτίου
Ανοικτό Πρωτάθλημα Ταε Κβον Ντο	Πρώην Ένωση Ταεκβοντό Πελοποννήσου (2003)	ΑΓΣ Ταεκβοντό Καλαμάτας	Καλαμάτα / Μεσσήνη	Μάρτιο / Απρίλιο ή Οκτώβριο / Νοέμβριο
Τουρνουά τένις: Ενωσιακά Πανελλήνιο Παπαφλέσσεια Tennis Open	OAK (1999) OAK (1998) OAK (2014)	OAK	Καλαμάτα	Συνήθως, Απρίλιο και Ιούνιο Ιούλιο / Σεπτέμβριο Συνήθως, τέλη Ιουνίου - αρχές Ιουλίου
Διασυλλογικοί Περιφερειακοί αγώνες ιστιοπλοΐας	Ναυτικοί όμιλοι / σύλλογοι Μεσσηνίας	Ναυτικοί όμιλοι / σύλλογοι Μεσσηνίας	Καλαμάτα και ενδεχομένως άλλες παραθαλάσσιες περιοχές	Οποτεδήποτε μέσα στο έτος

Πίνακας 9.50 Συνέχεια

Διοργάνωση	Πρωτοβουλία	Διοργανωτές ¹	Τοποθεσία	Ημερομηνία
Αγώνες ποδηλασίας: Ανάβαση Ταυγέτου	Ιδιώτες - φίλοι της ποδηλασίας (2006)	ΣΠΟΚ «ο Ευκλής», Δήμος Καλαμάτας	Καλαμάτα - Τουριστικό Ταυγέτου	Τέλη Σεπτεμβρίου / αρχές Οκτωβρίου
Γύρος Ταυγέτου MTB	Ιδιώτες - φίλοι της ποδηλασίας (2012)	ΣΠΟΚ «ο Ευκλής», ΤΚ Νέδουσα, Πολιτιστικός Σύλλογος Νεδουσαίων, Δήμος Καλαμάτας	Νέδουσα	Αρχές Νοεμβρίου
Γύρος Αρφαρά - Πήδημα	ΣΠΟΚ «ο Ευκλής» και Πολιτιστικός Σύλλογος Αρφαρών «Η Αναγέννηση» (2014)	ΣΠΟΚ «ο Ευκλής», Πολιτιστικός Σύλλογος Αρφαρών «Η Αναγέννηση», Δήμος Καλαμάτας	Αρφαρά - Πήδημα	Συνήθως, Φεβρουάριο
Ποδηλατικός Γύρος Κυπαρισσίας	Πρώην Δήμος Κυπαρισσίας (1996)	Δήμος Τριφυλίας	Κυπαρισσία	Συνήθως, αρχές Ιουνίου
Αγώνες σκοποβολής: Κυνηγετικού όπλου				
<i>επίσημοι αγώνες</i>	ΣΚΟΕ (δεκαετία 1960)	ΣΚΟΕ και ΑΣΟΚ	Καλαμάτα	1 Μαρτίου - 30 Οκτωβρίου (τρεις με τέσσερις φορές)
<i>ανεπίσημοι αγώνες</i>	ΑΣΟΚ	ΑΣΟΚ	Καλαμάτα	1 Μαρτίου - 30 Οκτωβρίου (δύο φορές)
Πυροβόλου όπλου	ΣΟΚ «Άρτεμις» (1990)	ΣΟΚ «Άρτεμις»	Καλαμάτα	Όλο το χρόνο (20 φορές)
Αεροβόλου όπλου	ΣΑΣΓ «Άρτεμις» (2011)	ΣΑΣΓ «Άρτεμις»	Γαργαλιάνοι	Συνήθως, καλοκαίρι και αρχές άνοιξης / φθινόπωρο
Αγώνες Πανελλήνιου Πρωταθλήματος ελεύθερης κατάδυσης	AIDA Hellas (2015)	AIDA Hellas, Freediving Club Greece	Καλαμάτα	Σεπτέμβριο / Οκτώβριο
Πελοποννησιακοί αγώνες ιπασσίας	Ιππικοί όμιλοι Πελοποννήσου (2009)	Ιππικός Όμιλος Καλαμάτας	Καλαμάτα	Άνοιξη / φθινόπωρο
Τουρνοιά γκολφ: Aegean Airlines Pro-Am	Aegean Airlines (2006)	Aegean Airlines, Costa Navarino	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Ιούνιο
Messinia Pro-Am	Costa Navarino (2017)	Costa Navarino	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Τέλη Φεβρουαρίου
Navarino Challenge	Costa Navarino (2013)	Costa Navarino	Εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Σεπτέμβριο / Οκτώβριο

¹Σε παρένθεση άλλοι τοπικοί αναπτυξιακοί και κοινωνικοί φορείς που έχουν χρηματοδοτήσει ή συνδιοργανώσει την αθλητική εκδήλωση.

9.3 Αθλητικός τουρισμός νοσταλγίας / Τουρισμός αθλητικής κληρονομιάς

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει επισκέψεις και εκδρομές σε αθλητικά τουριστικά θέλγητρα (sport tourism attractions), όπως μουσεία με θεματολογία τον αθλητισμό, αθλητικά ‘halls / walls of fame’, φημισμένα γήπεδα / στάδια, και τοποθεσίες με στοιχεία αθλητικής κληρονομιάς. Επίσης, περιλαμβάνει τα ‘fantasy camps’¹³¹ (βλέπε Ενότητα 4.4.2.3). Η ΠΕ Μεσσηνίας διαθέτει μόνο ένα θέλγητρο σε αυτή την κατηγορία, το σπίτι του Ολυμπιονίκη Κώστα Τσικλητήρα¹³² στην Πύλο. Το σπίτι αυτό είναι επισκέψιμο για το ευρύ κοινό και τους τουρίστες, ενώ χρησιμοποιείται και για εκδηλώσεις. Το 2012, μάλιστα, με αφορμή τη συμπλήρωση 100 χρόνων από τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Στοκχόλμης, Σουηδοί δημοσιογράφοι επισκέφθηκαν την Πύλο. Αρκετοί Σουηδοί θαυμάζουν τον Τσικλητήρα γιατί σε εκείνους τους αγώνες κατέκτησε μετάλλια στο άλμα εις μήκος και άλμα εις ύψος, άνευ φοράς, αγωνίσματα που δεν υφίστανται σήμερα. Οι εκδηλώσεις τιμής συνεχίστηκαν στη Στοκχόλμη παρουσία του Δημάρχου Πύλου-Νέστορος, και πιο συγκεκριμένα στο παλαιό Ολυμπιακό Στάδιο, όπου έγινε αναπαράσταση των αγωνισμάτων που συμμετείχε ο Τσικλητήρας, και στο Ολυμπιακό Μουσείο. Την επόμενη χρονιά ο δήμος συνεργάστηκε με τη Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας για την υποδοχή και φιλοξενία σουηδικής αποστολής αποτελούμενη από εκπροσώπους του Βασιλικού Οίκου και του φορέα προώθησης του αθλητισμού, παραγωγό αθλητικών ντοκιμαντέρ, και ιστορικό Ολυμπιακών Αγώνων. Η αποστολή αυτή επισκέφθηκε την Πύλο για να γυρίσει ντοκιμαντέρ αφιερωμένο στον Τσικλητήρα, το οποίο προβλήθηκε αργότερα από το κρατικό κανάλι της Σουηδίας (Καραλής, 2013).

Τα ‘fantasy camps’ διαφέρουν από τα υπόλοιπα καμπ στο ότι οι τουρίστες γνωρίζουν από κοντά επαγγελματίες, διάσημους και αστέρες από κάποιο άθλημα με τους οποίους μοιράζονται ιστορίες, συζητούν και προπονούνται. Τέτοιου είδους δραστηριότητα στο νομό αναπτύσσεται από την Costa Navarino. Συγκεκριμένα, το 2013 ξεκίνησε το 1^ο Basketball Camp ‘Brent Petway & Friends’, στο οποίο συμμετείχαν παίκτες και προπονητές από το χώρο του ελληνικού μπάσκετ. Το κάμπ συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια (2014: ‘Papaloukas & Friends featuring Petway’, 2015: ‘Papaloukas & Friends’,

¹³¹ Τα ‘fantasy camps’ μπορούν να συμπεριληφθούν και στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού, καθότι οι τουρίστες που συμμετέχουν σε αυτά μπορούν να ασχοληθούν και ενεργά με το άθλημα του καμπ.

¹³² Ο Κώστας Τσικλητήρας (1888–1913) κατέκτησε αργυρά μετάλλια στο μήκος άνευ φοράς και στο ύψος άνευ φοράς στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Λονδίνου 1908 και χρυσό και χάλκινο μετάλλιο στα αντίστοιχα αγωνίσματα στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Στοκχόλμης 1912.

2016: ‘Gist & Friends’, και 2017: ‘Zisis & Friends’). Διαρκεί πέντε ημέρες, γίνεται τέλη Ιουνίου ή αρχές Ιουλίου, και απευθύνεται κυρίως σε ανήλικα παιδιά, αλλά και ενήλικες, οι οποίοι έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν από κοντά και να προπονηθούν με τους αγαπημένους τους παίκτες μπάσκετ.

Τέλος, στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας έλαβε χώρα ο εορτασμός της «Ολυμπιακής Ημέρας» στην Ελλάδα για το έτος 2014¹³³. Πάνω από 300 παιδιά από σχολεία και αθλητικούς συλλόγους της περιοχής, αλλά και από άλλες χώρες που διέμεναν με τους γονείς τους στο τουριστικό θέρετρο, συμμετείχαν στις εορταστικές εκδηλώσεις και μύηθηκαν σε διάφορα αθλήματα, όπως το γκολφ, η ξιφασκία, η τοξοβολία και το χάντμπολ, με την καθοδήγηση προπονητών και Ολυμπιακών αθλητών. Ανήμερα του παγκόσμιου εορτασμού υπογράφηκε και η συνεργασία της ΕΘΝΟΑ με την Costa Navarino. Η δεύτερη, στο πλαίσιο της περαιτέρω διάδοσης των Ολυμπιακών αξιών και ιδεών, φιλοξένησε σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο έκθεση Ολυμπιακών Ενθυμάτων της Ακαδημίας, ενώ στον ίδιο χώρο λειτουργεί το τέταρτο εκπαιδευτικό κέντρο Ολυμπιακής Παιδείας στην Ελλάδα (ΕΘΝΟΑ, 2014). Ο εορτασμός της «Ολυμπιακής Ημέρας» πραγματοποιήθηκε ξανά στη Μεσσηνία το 2015, και πιο συγκεκριμένα στις εγκαταστάσεις του ξενοδοχείου ‘Elite City Resort’ που βρίσκεται στην Καλαμάτα. Παιδιά από σχολεία και αθλητικούς συλλόγους του νομού έλαβαν μέρος στις εορταστικές εκδηλώσεις και διδάχτηκαν από Ολυμπιονίκες, εθνικούς προπονητές και στελέχη της Ολυμπιακής Παιδείας τις αξίες του Ολυμπισμού μέσα από διάφορα αγωνίσματα (ΕΘΝΟΑ, 2015).

9.4 Το αθλητικό τουριστικό προϊόν της ΠΕ Μεσσηνίας

Όπως είδαμε στην Ενότητα 4.5, το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004) μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο από τους ενδιαφερόμενους φορείς (τοπική αυτοδιοίκηση, αθλητικοί και τουριστικοί φορείς, τουριστικές επιχειρήσεις, κλπ.) μιας χωρικής ενότητας προκειμένου να δημιουργήσουν το χαρτοφυλάκιο του αθλητικού τουριστικού προϊόντος που θέλουν να προβάλλουν και να προωθήσουν. Έχοντας αναλύσει τις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην ΠΕ Μεσσηνίας και με βάση το πλαίσιο αυτό, το αθλητικό τουριστικό προϊόν του νομού παρουσιάζεται στο Σχήμα 9.1.

¹³³ Η «Ολυμπιακή Ημέρα» πραγματοποιείται κάθε χρόνο σε όλο τον κόσμο στις 23 Ιουνίου, ημέρα ίδρυσης της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής (ΔΟΕ) το 1894 στο Παρίσι.

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ και ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Σχήμα 9.1 Το αθλητικό τουριστικό προϊόν της ΠΕ Μεσσηνίας με βάση το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004)

Το πρώτο τμήμα του σχήματος περιλαμβάνει τις αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις που πραγματοποιούνται κάθε χρόνο στη Μεσσηνία, με τις περισσότερες από αυτές να έχουν γίνει πλέον θεσμός για την τοπική κοινωνία¹³⁴. Πρόκειται ουσιαστικά για μικρής κλίμακας αθλητικές εκδηλώσεις, ορισμένες από τις οποίες λαμβάνουν το χαρακτήρα

¹³⁴ Υπενθυμίζεται ότι ορισμένες δεν πραγματοποιήθηκαν κάποιες χρονιές εξαιτίας οικονομικών ή άλλων προβλημάτων.

διεθνούς διοργάνωσης. Στο κάτω μέρος του τμήματος έχουν προστεθεί διοργανώσεις που δεν είναι επαναλαμβανόμενες, αλλά έχουν διεξαχθεί αρκετές φορές στο παρελθόν και η Μεσσηνία έχει τη δυνατότητα να τις φιλοξενήσει.

Το δεύτερο τμήμα περιέχει εκείνες τις αθλητικές δραστηριότητες όπου οι τουρίστες συμμετέχουν ενεργά και οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στο νομό. Όμως, το πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004) λαμβάνει υπόψη μόνο τις δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν για λόγους ψυχαγωγίας και παραλείπει εκείνες που συμμετέχουν για λόγους προπόνησης / προετοιμασίας (προπονητικός αθλητικός τουρισμός). Προκειμένου να υπάρξει μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα του αθλητικού τουριστικού προϊόντος, στο κάτω μέρος του τμήματος έχουν προστεθεί δραστηριότητες που μπορεί να προσφέρει η Μεσσηνία για προετοιμασία¹³⁵.

Το τρίτο τμήμα αφορά ήπιες μορφές αθλητισμού ή δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου που προσφέρονται εντός ή εκτός ξενοδοχειακών συγκροτημάτων και όπου οι τουρίστες συμμετέχουν εντελώς συμπτωματικά. Οι δραστηριότητες που αναφέρονται σε αυτό το τμήμα μπορούν να προσφερθούν οπουδήποτε, αρκεί να υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές ή φυσικοί πόροι.

Τέλος, το τέταρτο τμήμα περιλαμβάνει δραστηριότητες, θέρετρα και θέλγητρα που σχετίζονται με τον αθλητισμό και μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά στην απόφαση των τουριστών να επισκεφθούν το νομό. Αυτές/ά είναι α) οι αθλητικές διοργανώσεις (βλέπε Τμήμα I), β) οι ενεργητικές αθλητικές δραστηριότητες (βλέπε Τμήμα II), γ) τα τουριστικά θέρετρα που παρέχουν υψηλής ποιότητας αθλητικές εγκαταστάσεις και υπηρεσίες (Costa Navarino), και δ) τα θέλγητρα με στοιχεία αθλητικής νοσταλγίας / κληρονομιάς (σπίτι Ολυμπιονίκης Κώστα Τσικλητήρα)¹³⁶.

¹³⁵ Φυσικά, απαραίτητη προϋπόθεση σε ορισμένες από αυτές (στίβος, κολύμβηση) είναι η αναβάθμιση των αθλητικών εγκαταστάσεων.

¹³⁶ Το θέλγητρο αυτό θα μπορούσε να συμπεριληφθεί καλύτερα στο τρίτο τμήμα του σχήματος. Όμως, ο τρόπος με τον οποίο έχουν οριοθετηθεί τα τμήματα στο εννοιολογικό πλαίσιο δεν το επιτρέπει. Επίσης, δεν είναι δυνατή η καταχώρησή του στο δεύτερο τμήμα σε περίπτωση που η επίσκεψη σε αυτό αποτελεί τον πρωταρχικό σκοπό του ταξιδιού (π.χ. δημοσιογράφοι και μέλη αποστολής από τη Σουηδία). Γενικά, το εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004) έχει κάποιες αδυναμίες, ωστόσο δίνει τη δυνατότητα συνοπτικής παρουσίασης του αθλητικού τουριστικού προϊόντος μιας χωρικής ενότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Εκτός από τις επιχειρήσεις και τους αθλητικούς φορείς (συνδέσμους / ομίλους) που προσφέρουν το αθλητικό τουριστικό προϊόν, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις και με εκπροσώπους των δήμων ώστε να διαπιστωθεί κατά πόσο οι δήμοι ενσωματώνουν τις διάφορες μορφές αθλητικού τουρισμού στη δραστηριότητά τους και στην τοπική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από αυτούς να αναφέρουν α) τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στα διοικητικά τους όρια ανά κατηγορία αθλητικού τουρισμού, β) συνεργασίες που ενδεχομένως αναπτύσσουν με αθλητικούς φορείς και αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις, γ) ενέργειες για την προβολή του αθλητικού τουριστικού προϊόντος, και δ) εάν ο αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνεται στον στρατηγικό τους σχεδιασμό και κατ' επέκταση υλοποιούν δράσεις / ενέργειες για την περαιτέρω ανάπτυξή του. Για την εκτενέστερη αποτύπωση του τελευταίου, μελετήθηκαν τα Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΕΠ) των δήμων (Α' Φάση - Στρατηγικός Σχεδιασμός και Β' Φάση - Επιχειρησιακός Προγραμματισμός) και σε περίπτωση που δεν είχαν εκπονήσει κάποιο από αυτά, το Ετήσιο Πρόγραμμα Δράσης ή Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Δράσης. Συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν, επίσης, με το Επιμελητήριο Μεσσηνίας και τη Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι επιχειρήθηκε να πραγματοποιηθεί συνέντευξη και με το Γραφείο Υποστήριξης Τουρισμού (ΕΟΤ) Καλαμάτας. Ωστόσο, οι υπάλληλοι του οργανισμού τόνισαν ότι ο ΕΟΤ Καλαμάτας δε συνεργάζεται με τους αθλητικούς συνδέσμους / ομίλους και τις αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις για την ανάπτυξη και προώθηση αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων¹³⁷. Ο ρόλος του είναι περισσότερο γραφειοκρατικός (π.χ. διεκπεραίωση διαδικασιών για την εξυπηρέτηση και υποστήριξη τουριστικών επιχειρήσεων του νομού) ως αποκεντρωμένο γραφείο του ΕΟΤ.

10.1 Δήμος Καλαμάτας

Στον Στρατηγικό Σχεδιασμό (Α' Φάση) του Επιχειρησιακού Προγράμματος 2012–2014 του Δήμου Καλαμάτας συμπεριλαμβάνεται μόνο η ανάπτυξη του αθλητισμού

¹³⁷ Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις συνεντεύξεις που έγιναν με τις αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις και τους αθλητικούς φορείς, όπου σε καμία δεν αναφέρθηκε συνεργασία με τον ΕΟΤ Καλαμάτας.

με πέντε εξειδικευμένες δράσεις στο Μέτρο 2.9: «Αθλητικές υποδομές και δράσεις διεύρυνσης της συμμετοχής των πολιτών στα αθλητικά προγράμματα του δήμου και άλλων φορέων» του Άξονα Προτεραιότητας (ΑΠ) 2: «Κοινωνική Πολιτική, Υγεία, Παιδεία, Πολιτισμός και Αθλητισμός». Αντίθετα, η τουριστική ανάπτυξη δεν περιλαμβάνεται σε κάποιον ΑΠ (Δήμος Καλαμάτας, 2012α). Ωστόσο, ύστερα από τη δημόσια διαβούλευση και την ανταλλαγή απόψεων μεταξύ της Δημοτικής Αρχής, της διεπιστημονικής ομάδας, των υπηρεσιών του δήμου και της Διεύθυνσης Προγραμματισμού, εξειδικεύθηκαν και προσαρμόστηκαν οι αρχικές ιδέες, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν νέα μέτρα και νέες δράσεις στο σχεδιασμό. Έτσι, στη Β΄ Φάση του προγράμματος (Επιχειρησιακός Προγραμματισμός) προστέθηκε μία ακόμα δράση στο Μέτρο 2.9¹³⁸.

Οι δράσεις στο μέτρο αυτό είναι:

1. Υλοποίηση προγραμμάτων μαζικού αθλητισμού.
2. Παραχώρηση εγκαταστάσεων σε χρήστες & συντήρηση αυτών.
3. Φιλοξενία συλλόγων σε εγκαταστάσεις.
4. Διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων και ημερίδων ενημέρωσης.
5. Συντήρηση αθλητικών εγκαταστάσεων.
6. Κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων (προστέθηκε στη Β΄ Φάση).

Επιπρόσθετα, ο τουρισμός προστέθηκε ως νέο μέτρο στον ΑΠ 1: «Τοπική Οικονομική Ανάπτυξη και Απασχόληση». Έτσι, το Μέτρο 1.5: «Πρόωθηση τουρισμού» περιλαμβάνει τις εξής δράσεις:

1. Τουριστική προβολή.
2. Υποστηρικτικές ενέργειες τουρισμού.

Ιδιαίτερη αναφορά στον αθλητικό τουρισμό γίνεται στα κρίσιμα ζητήματα τοπικής ανάπτυξης. Στη θεματική ενότητα του τουρισμού, ένα από τα κρίσιμα ζητήματα είναι και η ανάπτυξη του θεματικού τουρισμού, όπου συμπεριλαμβάνεται ο αθλητικός. Στη θεματική ενότητα του αθλητισμού αναφέρεται η αξιοποίηση και δημιουργία δομών για την προώθηση του αθλητικού τουρισμού (Δήμος Καλαμάτας, 2012β).

Στον Στρατηγικό Σχεδιασμό 2015–2019 προωθούνται ακριβώς τα ίδια μέτρα και δράσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, τόσο στον τουρισμό όσο και στον αθλητισμό. Το μόνο που αλλάζει είναι ο κωδικός των μέτρων· 1.1.5 στην περίπτωση του τουρισμού και 2.2.3 στην περίπτωση του αθλητισμού (Δήμος Καλαμάτας, 2015). Τα μέτρα και οι δράσεις παραμένουν ως έχουν και στη Β΄ Φάση του προγράμματος (Δήμος Καλαμάτας,

¹³⁸ Το μέτρο αυτό μετονομάστηκε σε «Αθλητικές υποδομές - ενέργειες ενθάρρυνσης συμμετοχής των πολιτών στα αθλητικά προγράμματα».

2016).

Στη Β΄ Φάση των ΕΠ οι δράσεις εξειδικεύονται σε ενέργειες (έργα ή υπηρεσίες). Στον Επιχειρησιακό Προγραμματισμό 2012–2014, η πιο σημαντική που αφορά τον αθλητικό τουρισμό είναι η αναβάθμιση του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας συνολικού προϋπολογισμού €3.8000.000. Σημαντικές είναι, επίσης, η υποστήριξη - ανάδειξη του αναρριχητικού πάρκου στη Νέδουσα και η κατασκευή πίστας αναρρίχησης στα Λαίικα¹³⁹ (Δήμος Καλαμάτας, 2012β). Η αναβάθμιση του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας περιλαμβάνεται και στον Επιχειρησιακό Προγραμματισμό 2015–2019 με προϋπολογισμό €3.500.000 αυτή τη φορά. Ο δήμος φιλοδοξεί να χρηματοδοτήσει το έργο αυτό από το ΕΣΠΑ 2014–2020. Άλλες σημαντικές ενέργειες που βοηθούν την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού είναι η κατασκευή καταδυτικού πάρκου (προϋπολογισμού €300.000) και η αξιοποίηση και ανάδειξη της πίστας παραπέντε στην Άνω Βέργα που προτάθηκε στο δήμο (Δήμος Καλαμάτας, 2016).

Για να διαπιστωθούν οι ενέργειες που κάνει ο δήμος για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού πραγματοποιήθηκε, επίσης, συνέντευξη με τον κύριο Βακαλόπουλο, υπεύθυνο στον Αθλητικό Οργανισμό του Δήμου Καλαμάτας. Σύμφωνα με τον κύριο Βακαλόπουλο, ο δήμος χρηματοδοτεί και στηρίζει οργανωτικά τις περισσότερες αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις που πραγματοποιούνται κάθε χρόνο και αποτελούν πλέον θεσμό για την τοπική κοινωνία. Ειδικότερα, τη Διεθνή Συνάντηση Στίβου «Τα Παπαφλέσσεια», τη Διεθνή Συνάντηση Ρυθμικής Γυμναστικής «Κύπελλο Καλαμάτας», το Διεθνή Κολυμβητικό Μαραθώνιο, τον Αγώνα Δρόμου Καλαμάτας, καθώς και αγώνες ποδηλασίας (βλέπε και Πίνακα 9.50). Επίσης, διοργανώσεις που δεν είναι επαναλαμβανόμενες, όπως το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Ελεύθερης Κατάδυσης, αγώνες για το Πανελλήνιο Πρωτάθλημα Jet Ski, κλπ. Ο Αθλητικός Οργανισμός παρέχει τις εγκαταστάσεις όπου πρόκειται να λάβουν χώρα οι αθλητικές εκδηλώσεις και συνεργάζεται με τους αντίστοιχους αθλητικούς συλλόγους, τις ενώσεις και τις ομοσπονδίες για την άρτια και επιτυχή διοργάνωσή τους. Ο δήμος, όμως, δεν έχει αναπτύξει συνεργασίες με τις επιχειρήσεις στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού (καταδυτικό κέντρο και εταιρεία ποδηλατικού τουρισμού στην Καλαμάτα, σχολές / κέντρα ιππασίας στην Καλαμάτα και στον Αλυρό). Συνεργασία για την ανάπτυξη ενεργητικών αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων έχει προκύψει μόνο με την Αερολέσχη Καλαμάτας¹⁴⁰.

¹³⁹ Οι ενέργειες αυτές είναι χωρίς προϋπολογισμό επειδή υιοθετήθηκαν από την Εκτελεστική Επιτροπή του δήμου ύστερα από προτάσεις των Τοπικών Συμβουλίων / Κοινοτήτων.

¹⁴⁰ Η περίπτωση αυτή δεν αναφέρθηκε στην παρούσα συνέντευξη, αλλά από τον έφορο της Αερολέσχης

Για την προβολή του αθλητικού τουρισμού, ο Αθλητικός Οργανισμός δεν έχει αναπτύξει συνεργασία με τον ΕΟΤ Καλαμάτας. Όπως υποστήριξε ο κύριος Βακαλόπουλος, η προβολή επιτυγχάνεται μέσω της επιτυχούς διοργάνωσης των αγώνων. Για συγκεκριμένες διοργανώσεις (Τα Παπαφλέσσεια, Κύπελλο Καλαμάτας) υπάρχει αρκετές φορές και ζωντανή κάλυψη από την κρατική τηλεόραση. Ο δήμος παρουσιάζει στην ιστοσελίδα του ημερολόγιο αθλητικών εκδηλώσεων στις οποίες συμμετέχει. Παρόλα αυτά δεν υπάρχει ενημέρωση για τις υπόλοιπες αθλητικές δραστηριότητες με τις οποίες μπορεί να ασχοληθεί ένας επισκέπτης στην περιοχή (ιππασία, αυτόνομη κατάδυση, αλεξίπτωτο πλαγιάς, ορειβασία - πεζοπορία, ποδηλασία εκτός πόλεως). Η ενημέρωση αυτή μπορεί να γίνει από το Γραφείο Τουριστικής Υποστήριξης του δήμου.

Μία σημαντική πρωτοβουλία, που αναφέρθηκε και στην Ενότητα 9.1.8, είναι οι προσπάθειες της παλαιότερης Δημοτικής Αρχής στο να καταστήσουν την Καλαμάτα προορισμό προετοιμασίας για αθλητές στίβου. Όμως, όπως αναφέρθηκε, οι αθλητικές εγκαταστάσεις της πόλης, και ιδιαίτερα του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας, υποβαθμίστηκαν με το πέρασμα των χρόνων και αυτό είχε ως επακόλουθο τη σταδιακή μείωση του αριθμού των αθλητών, με αποτέλεσμα το 2013 να μην έρθει κανείς για προετοιμασία. Η μηδενική επισκεψιμότητα συνεχίστηκε, μάλιστα, και τα επόμενα χρόνια. Ο δήμος βλέποντας αυτή την εξέλιξη και κάτω από την πίεση των τοπικών φορέων ξεκίνησε και ολοκλήρωσε μελέτες για την ανακατασκευή του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, φιλοδοξεί να εντάξει και να χρηματοδοτήσει το έργο αυτό, προϋπολογισμού €3.500.000, από το ΕΣΠΑ 2014–2020. Προς το παρόν έχει προχωρήσει σε μικρότερα έργα βελτίωσης εντός, αλλά και στον περιβάλλοντα χώρο, του σταδίου.

10.2 Δήμος Πύλου-Νέστορος

Η ανάπτυξη του τουρισμού και του αθλητισμού περιλαμβάνεται στους ΑΠ 3: «Ανάπτυξη Δευτερογενούς και Τριτογενούς Τομέα» και ΑΠ 4: «Κοινωνική Πολιτική, Παιδεία, Πολιτισμός και Αθλητισμός», αντίστοιχα, στον Στρατηγικό Σχεδιασμό του ΕΠ 2013–2014 του Δήμου Πύλου-Νέστορος. Ειδικότερα, για τον τουρισμό αναφέρονται οι εξής δράσεις:

- Τουριστική προβολή.

Καλαμάτας. Όπως παρουσιάστηκε στην Ενότητα 9.1.5, ο δήμος βοήθησε σημαντικά και με δικά του έξοδα διαμόρφωσε το χώρο απογείωσης στην Άνω Βέργα Μεσσηνίας. Επίσης, τον Οκτώβριο του 2014 πραγματοποίησε, σε συνεργασία με την αερολέσχη, ημερίδα στην Καλαμάτα για το αλεξίπτωτο πλαγιάς.

- Αξιοποίηση συγκριτικών πλεονεκτημάτων (φυσικών, πολιτιστικών, ανθρώπινων και άλλων πόρων).
- Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού & δημιουργία θεματικών πάρκων.

Στον αθλητισμό περιλαμβάνονται οι ακόλουθες δράσεις:

- Βελτίωση, συντήρηση και κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων.
- Διάδοση του μαζικού αθλητισμού.
- Οργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων.

Γενικά, στον Στρατηγικό Σχεδιασμό δε γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στον αθλητικό τουρισμό, ωστόσο αναφέρεται ότι είναι μία από τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού που ο δήμος θέλει να προωθήσει (Δήμος Πύλου-Νέστορος, 2013α).

Στη Β΄ Φάση του ΕΠ 2013–2014 προβλέπονται δαπάνες για συντήρηση και βελτίωση υφιστάμενων αθλητικών εγκαταστάσεων σε όλες τις Δημοτικές Ενότητες. Επιπρόσθετα, ο δήμος σκοπεύει να υλοποιήσει μέσω του προγράμματος Αγροτική Ανάπτυξη της Ελλάδος 2007–2013 «Αλέξανδρος Μπαλτατζής» (Άξονας 4 Leader) την κατασκευή γηπέδου τένις στην Πύλο και γηπέδου μπιτς βόλεϊ στη Μεθώνη, και την αντιτυρική προστασία, καθαρισμό και ανάδειξη μονοπατιών σε περιοχές Natura (Δήμος Πύλου-Νέστορος, 2013β). Τα παραπάνω έργα, με εξαίρεση αυτό που αφορά τα μονοπάτια, πρόκειται να εξυπηρετήσουν μάλλον περισσότερο τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας για άθληση, παρά την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού.

Στον Στρατηγικό Σχεδιασμό του ΕΠ 2015–2020 η ανάπτυξη του αθλητισμού επιδιώκεται με το Μέτρο 2.2: «Αθλητισμός» στον ΑΠ 2: «Κοινωνική Πολιτική, Υγεία, Παιδεία, Πολιτισμός και Αθλητισμός» και του τουρισμού με το Μέτρο 3.2: «Εναλλακτικός τουρισμός - επισκεψιμότητα» στον ΑΠ 3: «Τοπική Οικονομία και Απασχόληση» (Δήμος Πύλου-Νέστορος, 2015). Πιο συγκεκριμένα, στον αθλητισμό προβλέπονται οι εξής δράσεις:

2.2.1.1 Κατασκευή - συντήρηση αθλητικών εγκαταστάσεων.

2.2.2.1 Προγράμματα άθλησης - Διοργάνωση αθλητικών γεγονότων.

Στον τουρισμό, οι παρακάτω δράσεις:

3.2.1.1 Υποδομές προστασίας και δράσεις ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος (κέντρα πληροφόρησης, μονοπάτια).

3.2.1.2 Καταδυτικά πάρκα Μεθώνης και Ναυαρίνου.

Ο δήμος δε δημοσίευσε τη Β΄ Φάση του ΕΠ 2015–2020. Το Τεχνικό Πρόγραμμα 2015 που δόθηκε από το δήμο (σε μορφή excel) περιλαμβάνει έργα που αφορούν,

κυρίως, τη συντήρηση - βελτίωση υφιστάμενων αθλητικών εγκαταστάσεων μικρής κλίμακας σε όλες τις Δημοτικές Ενότητες. Επίσης, προβλέπει την κατασκευή γηπέδου τένις στην Πύλο, έργο που υπήρχε και στον Επιχειρησιακό Προγραμματισμό 2013–2014. Εκείνα τα έργα που σχετίζονται περισσότερο με τον αθλητικό τουρισμό είναι α) η μελέτη για την ίδρυση και λειτουργία υποβρύχιων μουσείων στον όρμο του Ναυαρίνου και στον κόλπο της Μεθώνης (Σαπιέντζα) και β) η αντιτυρική προστασία, καθαρισμός και ανάδειξη μονοπατιών σε περιοχές του δήμου.

Για να διαπιστωθούν οι ενέργειες που κάνει ο δήμος για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού πραγματοποιήθηκε και συνέντευξη με το Δήμαρχο, κύριο Καφαντάρη¹⁴¹. Μία από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες του δήμου είναι η αξιοποίηση των ενάλιων αρχαιοτήτων στην περιοχή της Μεθώνης και στον κόλπο του Ναυαρίνου με σκοπό τη δημιουργία αντίστοιχων υποθαλάσσιων αρχαιολογικών πάρκων. Έτσι, ύστερα από έντονες πιέσεις της Δημοτικής Αρχής, εγκρίθηκε από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ) η ΚΥΑ που αφορά την οριοθέτησή τους. Αυτή επισημοποιήθηκε με τη δημοσίευση του ΦΕΚ 2489/Β τον Οκτώβριο του 2013 (βλέπε Ενότητα 9.1.4 για τις περιοχές οριοθέτησης). Τα δύο αυτά πάρκα είναι τα πρώτα που οριοθετήθηκαν στην Ελλάδα και σύμφωνα με τον Δήμαρχο αναμένεται να ενισχύσουν την τοπική οικονομία μέσω της ανάπτυξης του καταδυτικού τουρισμού. Τα έργα (περιλαμβάνονται στο ΕΠ 2015–2020) δεν έχουν υλοποιηθεί ακόμα, καθώς ο δήμος βρίσκεται στο στάδιο της διερεύνησης αναδόχου και τρόπου λειτουργίας των πάρκων (εάν θα τα λειτουργεί ο δήμος, ιδιώτης ή ΣΔΙΤ), κάτι το οποίο εξαρτάται και από το ενδιαφέρον των επενδυτών.

Ο δήμος στηρίζει τις αθλητικές διοργανώσεις που πραγματοποιούνται εντός των ορίων του και καλύπτει ένα μέρος από το κόστος τους. Έτσι, στα έτη 2011, 2013 και 2014 κάλυψε ένα μέρος των εξόδων των αθλητών που συμμετείχαν στον Διεθνή Κολυμβητικό Μαραθώνιο χρηματοδοτώντας τη διοργάνωση με €5.000¹⁴². Επίσης, κάθε πρώτο δεκαήμερο του Αυγούστου, η Κοινοφελής Επιχείρηση του δήμου διοργανώνει σε συνεργασία με τοπικούς φορείς και συλλόγους «τα Νεστόρεια», σειρά πολιτιστικών εκδηλώσεων στις οποίες συμπεριλαμβάνεται αγώνας δρόμου από το ανάκτορο του Νέστορα έως τη Χώρα. Πρόκειται για τοπική αθλητική δραστηριότητα στην οποία συμμετέχουν μερικές φορές δρομείς και από άλλες περιοχές της Ελλάδας. Ακόμα, στο

¹⁴¹ Ο κύριος Καφαντάρης είναι εκλεγμένος Δήμαρχος στο Δήμο Πύλου-Νέστορος από τον Ιανουάριο 2011 έως τον Αύγουστο 2019.

¹⁴² Το 2012 ο μαραθώνιος έγινε μεταξύ Καλαμάτας - Στούπας, ενώ από το 2015 διεξάγεται στη διαδρομή Καλαμάτα - Βελίκα - Καλαμάτα.

3^ο ΕΤΑΠ του 18^{ου} Διεθνή Ποδηλατικού Γύρου Ελλάδας 2012, που έγινε μεταξύ Σπάρτης - Μεθώνης, κάλυψε τα έξοδα για την εστίαση 250 ατόμων την ημέρα της απονομής στην Πύλο. Τέλος, συνεργάζεται και με την Costa Navarino όσον αφορά τη διοργάνωση 'Navarino Challenge'.

Ο Δήμος Πύλου-Νέστορος έχει αξιοποιήσει το σπίτι του Ολυμπιονίκη Κώστα Τσικλητήρα, καθιστώντας το επισκέψιμο για το ευρύ κοινό και τους τουρίστες, ενώ παράλληλα πραγματοποιούνται και εκδηλώσεις. Όπως αναφέρθηκε και στην Ενότητα 9.3, Σουηδοί δημοσιογράφοι επισκέφθηκαν την Πύλο το 2012 για να τιμήσουν τον Τσικλητήρα με αφορμή τη συμπλήρωση 100 χρόνων από τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Στοκχόλμης. Οι εκδηλώσεις τιμής συνεχίστηκαν στη Στοκχόλμη παρουσία του Δημάρχου. Στο πλαίσιο αυτό έγινε αδελφοποίηση με το Δήμο Βάστερβικ (Västervik) με τον οποίο γίνεται και ανταλλαγή παικτών γκολφ. Επίσης, την επόμενη χρονιά ο δήμος συνεργάστηκε με τη Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας για την υποδοχή και φιλοξενία σουηδικής αποστολής που επισκέφθηκε την Πύλο για να γυρίσει ντοκιμαντέρ αφιερωμένο στον Τσικλητήρα, το οποίο προβλήθηκε αργότερα από το κρατικό κανάλι της Σουηδίας.

Για την προβολή του αθλητικού τουρισμού, και του τουρισμού γενικότερα, ο δήμος σκοπεύει να εκτυπώσει ενημερωτικό έντυπο. Αυτό θα περιέχει πληροφορίες σχετικά με τις αθλητικές υποδομές και δραστηριότητες που μπορεί να κάνει ένας επισκέπτης, καθώς και στοιχεία επικοινωνίας των επιχειρήσεων που προσφέρουν το αντίστοιχο προϊόν. Το έντυπο θα διανέμεται δωρεάν σε τουριστικές επιχειρήσεις και δημοτικά καταστήματα (πρώην δημαρχεία και κέντρα εξυπηρέτησης πολιτών).

Τέλος, ο δήμος συνεργάζεται στενά με την Costa Navarino, καθώς το τουριστικό θέρετρο είναι ο πιο μεγάλος και οργανωμένος υποδοχέας αθλητικών τουριστών. Πέρα από τη διοργάνωση 'Navarino Challenge', η συνεργασία επικεντρώνεται κυρίως στην υποδοχή, φιλοξενία και ξενάγηση ξένων δημοσιογράφων. Αρκετοί από αυτούς γράφουν σε εξειδικευμένα αθλητικά περιοδικά ή έχουν δικές τους εκπομπές και έρχονται για να δουν από κοντά τις εγκαταστάσεις γκολφ και παράλληλα να γνωρίσουν τα αξιοθέατα της περιοχής. Βέβαια, υπάρχουν και πολλοί που έχουν γενικότερα ενδιαφέροντα και προσκαλούνται για να προβάλλουν την περιοχή. Αντίστοιχη συνεργασία υπήρξε και στην περίπτωση των Σουηδών δημοσιογράφων που επισκέφθηκαν την περιοχή για να τιμήσουν τον Τσικλητήρα.

10.3 Δήμος Μεσσήνης

Ο Δήμος Μεσσήνης περιλαμβάνει την ανάπτυξη του τουρισμού και του αθλητισμού στους ΑΠ 3: «Ανάπτυξη Δευτερογενούς και Τριτογενούς Τομέα» και ΑΠ 4: «Κοινωνική Πολιτική, Παιδεία, Πολιτισμός και Αθλητισμός», αντίστοιχα, στην Α΄ Φάση του ΕΠ 2011–2014. Έτσι, στο Μέτρο 3.3: «Τουρισμός» προβλέπονται οι εξής δράσεις:

- Τουριστική προβολή.
- Αξιοποίηση συγκριτικών πλεονεκτημάτων (φυσικών, πολιτιστικών, ανθρώπινων κ.α. πόρων).
- Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού & δημιουργία θεματικών πάρκων.

Το Μέτρο 4.4: «Αθλητισμός» περιλαμβάνει τις κάτωθι δράσεις:

- Βελτίωση, συντήρηση και κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων.
- Διάδοση μαζικού αθλητισμού.
- Οργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων.
- Προώθηση μηχανοκίνητου αθλητισμού.

Ο δήμος δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο πολιτισμικός και ο θρησκευτικός (αξιοποίηση αρχαιολογικού χώρου Αρχαίας Μεσσήνης και θρησκευτικών μνημείων) και εξειδικευμένων υποπροϊόντων, όπως ο τουρισμός πεζοπορίας. Αντίθετα, δε γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στον αθλητικό τουρισμό, παρά μόνο η παροχή κινήτρων για τη δημιουργία κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων. Ωστόσο, στον τομέα του αθλητισμού αναγνωρίζεται ότι η αξιοποίηση του αεροδρομίου της Τριόδου¹⁴³ και η μετατροπή του σε κέντρο μηχανοκίνητου αθλητισμού αναμένεται να δώσει ώθηση στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού (Δήμος Μεσσήνης, 2011).

Στη Β΄ Φάση του ΕΠ 2011–2014 οι ενέργειες που αφορούν την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού είναι η ανάδειξη του μονοπατιού Χαραυγή - Πολυλίμνιο, η διοργάνωση του Μαραθωνίου Μεσσήνης, και η λειτουργία κέντρου μηχανοκίνητου αθλητισμού στο αεροδρόμιο Τριόδου. Στο τελευταίο έργο προβλέπεται η δημιουργία ασφαλούς πίστας αγώνων για αυτοκίνητα και μοτοσικλέτες¹⁴⁴, καθώς και χώρος για δραστηριότητες αερομοντελιστών, με οργανωμένες κερκίδες για τους θεατές. Ακόμα, η δημιουργία κατάλληλων υποδομών στο χώρο των κτιριακών εγκαταστάσεων του αεροδρομίου ώστε να εγκατασταθούν περίπτερα και να πωλούνται τοπικά προϊόντα.

¹⁴³ Το αεροδρόμιο αυτό εκμισθώνεται (€18.000 περίπου το χρόνο) στο Δήμο Μεσσήνης από το Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας. Βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα βορειοδυτικά του στρατιωτικού και πολιτικού αεροδρομίου Καλαμάτας.

¹⁴⁴ Το 2009 διεξήχθησαν στο αεροδρόμιο αγώνες Dragster Auto (ενταγμένοι στο Πανελλήνιο Πρωτάθλημα).

Το έργο είναι συνολικού προϋπολογισμού €5.200.000 με επιθυμητή χρηματοδότηση από το JESSICA - ΣΔΙΤ (€5.000.000) και το πρόγραμμα ΘΗΣΕΑΣ (€200.000). Ο δήμος προσδοκά ότι – μεταξύ άλλων – θα προσελκύσει μεγάλο αριθμό επισκεπτών, καθότι το κέντρο θα αποτελέσει πόλο έλξης των φίλων του μηχανοκίνητου αθλητισμού (και όχι μόνο), και θα αυξήσει τα έσοδά του από την εκμετάλλευσή του¹⁴⁵ (Δήμος Μεσσήνης, 2012).

Στον Στρατηγικό Σχεδιασμό του ΕΠ 2014–2019 η ανάπτυξη του αθλητισμού και του τουρισμού περιλαμβάνεται στον ΑΠ 2: «Κοινωνική Πολιτική, Υγεία, Παιδεία, Πολιτισμός και Αθλητισμός». Έτσι, στο Μέτρο 2.3: «Εκπαίδευση - Διά Βίου Μάθηση - Αθλητισμός προβλέπονται οι εξής δράσεις (στόχοι) για τον αθλητισμό:

2.3.3 Βελτίωση ανοικτών αθλητικών εγκαταστάσεων και αθλητικών υποδομών, κατασκευές αθλητικών χώρων μικρής κλίμακας.

2.3.4 Δράσεις για την άθληση, την ψυχαγωγία των παιδιών και των νέων και την ανάπτυξη του μαζικού αθλητισμού.

2.3.5 Προώθηση συνεργασιών με τοπικούς, εθνικούς και διεθνείς αθλητικούς φορείς και οργανώσεις.

Το Μέτρο 2.4: «Πολιτισμός - Τουρισμός» περιέχει τις ακόλουθες δράσεις (στόχους) για τον τουρισμό:

2.4.4 Αναβάθμιση υφιστάμενων και ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού.

2.4.5 Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Τουριστικής Ανάπτυξης τεσσάρων εποχών.

2.4.6 Τουριστικές εγκαταστάσεις αγροτουριστικής μορφής στο σύνολο του δήμου.

Όμοια με τον Στρατηγικό Σχεδιασμό 2011–2014, δε γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στον αθλητικό τουρισμό. Ο δήμος εστιάζει περισσότερο σε άλλες μορφές τουρισμού και συγκεκριμένα στον ορεινό φυσιολατρικό, στον πολιτιστικό, και στον αγροτουρισμό. Ωστόσο, στα κρίσιμα ζητήματα τοπικής ανάπτυξης περιλαμβάνεται, εκτός από την ανάγκη βελτίωσης, συντήρησης και κατασκευής αθλητικών εγκαταστάσεων και της οργάνωσης αθλητικών εκδηλώσεων, η ανάγκη προώθησης του μηχανοκίνητου αθλητισμού μέσω της λειτουργίας του αντίστοιχου κέντρου στο αεροδρόμιο Τριόδου (Δήμος Μεσσήνης, 2015). Όσον αφορά τον Επιχειρησιακό Προγραμματισμό, ο δήμος δεν εκπόνησε, δυστυχώς, τη Β΄ Φάση του ΕΠ 2014–2019 (ούτε κάποιο αναλυτικό Ετήσιο Πρόγραμμα Δράσης) λόγω υποστελέχωσης του αρμόδιου τμήματος, σύμφωνα με υπάλληλό του.

¹⁴⁵ Για το σκοπό αυτό έχει συσταθεί δημοτική ανώνυμη εταιρεία (Μονοπρόσωπη Δημοτική Ανώνυμη Εταιρεία Αυτοκινητοδρομίου Μεσσήνης ΑΕ ΟΤΑ) από το 2010.

Ο Δήμος Μεσσήνης, σε συνεργασία με τον ΣΔΥΜ και την ΕΑΣ ΣΕΓΑΣ Πελοποννήσου, διοργανώνει κάθε χρόνο το Μαραθώνιο Μεσσήνης. Σύμφωνα με την κυρία Μαραβά, προϊσταμένη στο αυτοτελές Τμήμα Κοινωνικής Προστασίας, Παιδείας και Πολιτισμού¹⁴⁶, η διοργάνωση δεν είχε στην αρχή τουριστικό προσανατολισμό. Στην πορεία, όμως, απέκτησε μεγαλύτερη αναγνωρισιμότητα και προσέλκυσε δρομείς από άλλους νομούς. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την προσπάθεια έχει διαδραματίσει και ο δήμος, καθώς συμμετέχει στην EXPO του Κλασικού Μαραθωνίου Αθηνών¹⁴⁷, όπου στήνει περίπτερο και μοιράζει ενημερωτικό υλικό για το δικό του μαραθώνιο. Μάλιστα, το 2016 διαφήμισε τον μαραθώνιο σε αθλητικό περιοδικό, χιλιάδες αντίτυπα του οποίου διανεμήθηκαν κατά μήκος του μαραθωνίου της Θεσσαλονίκης «Μέγας Αλέξανδρος». Επίσης, μισθώνει λεωφορεία για τη μεταφορά των δρομέων και των συνοδών τους από την Αθήνα¹⁴⁸. Αξίζει να αναφερθεί, ακόμα, ότι κατά τη διάρκεια της αριθμοδοσίας (προηγούμενη μέρα του μαραθωνίου) πραγματοποιεί στην κεντρική πλατεία της πόλης τραπέζι γευσιγνωσίας τοπικών προϊόντων με συμμετοχή επιχειρηματιών, παραγωγών και τυποποιητών της περιοχής. Εκτός από τον Μαραθώνιο Μεσσήνης, υπό τη στήριξη του δήμου έγινε το δεύτερο σκέλος του μαραθωνίου ‘Navarino Challenge’ τον Οκτώβριο του 2013, ενώ παραχωρεί το κλειστό γυμναστήριο της πόλης όποτε γίνονται αθλητικές διοργανώσεις (π.χ. Ανοικτό Πρωτάθλημα Ταε Κβον Ντο, Πανελλήνιο Πρωτάθλημα ελληνορωμαϊκής και ελευθέρως πάλης παιδών και κορασίδων το 2016).

Σε αντίθεση με τις αθλητικές διοργανώσεις, ο ενεργητικός αθλητικός τουρισμός δεν είναι ανεπτυγμένος στο δήμο. Στα διοικητικά του όρια υπάρχει μία μόνο επιχείρηση σε αυτή την κατηγορία (κέντρο ιππασίας στους Χράνους). Ο δήμος δε συνεργάζεται με τη συγκεκριμένη επιχείρηση, παρά μόνο παρέχει πληροφορίες μέσω του Γραφείου Τουρισμού εάν προκύψει κάποιος ενδιαφερόμενος. Όσον αφορά την παροχή κινήτρων για τη δημιουργία κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων που αναφέρθηκε στον Στρατηγικό Σχεδιασμό του ΕΠ 2011–2014, η διαδικασία αυτή δεν έχει προχωρήσει και δεν περιλαμβάνεται στη Β΄ Φάση του ίδιου προγράμματος, αλλά ούτε και στην Α΄ Φάση του ΕΠ 2014–2020.

Τέλος, όσον αφορά την προβολή του αθλητικού τουρισμού, από την ιστοσελίδα του δήμου διαπιστώνεται ότι δίνεται μεγαλύτερη έμφαση σε άλλες μορφές τουρισμού

¹⁴⁶ Το τμήμα αυτό περιλαμβάνει το γραφείο Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νέας Γενιάς, καθώς και το γραφείο Απασχόλησης και Τουρισμού.

¹⁴⁷ Η εκδήλωση αυτή πραγματοποιείται συνήθως μία ημέρα πριν το μαραθώνιο (στο εξωτερικό διαρκεί μία εβδομάδα). Οι δρομείς προσέρχονται στην EXPO για να λάβουν τον αριθμό συμμετοχής τους (αριθμοδοσία).

¹⁴⁸ Οι περισσότεροι, πάντως, προτιμούν να μετακινηθούν με τα δικά τους Ι.Χ.

(αγροτικός, πολιτισμικός, θρησκευτικός) και εξειδικευμένα υποπροϊόντα (γαστρονομικός τουρισμός). Εξαιρέση αποτελεί ο περιπατητικός τουρισμός, που μπορεί να ενταχθεί στο ευρύτερο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού¹⁴⁹. Μάλιστα, για την προώθησή του, ο δήμος συμμετείχε το Σεπτέμβριο του 2017 σε διεθνή έκθεση περιπατητικού τουρισμού ('Tour Natur') στο Ντίσελντορφ της Γερμανίας. Αξιόλογες ενέργειες προώθησης έχουν γίνει και στην περίπτωση του Μαραθωνίου Μεσσήνης (αναφέρθηκαν παραπάνω).

10.4 Δήμος Τριφυλίας

Στον Στρατηγικό Σχεδιασμό του ΕΠ 2012–2014 του Δήμου Τριφυλίας, οι ΑΠ δεν αναλύονται περαιτέρω σε μέτρα και δράσεις. Ο Στρατηγικός Στόχος 1: «Προώθηση του αθλητισμού & του πολιτισμού» αφορά τον αθλητισμό, όμως δε δίνονται επίσης περισσότερες λεπτομέρειες¹⁵⁰. Όσον αφορά τον αθλητικό τουρισμό, δε γίνεται κάποια ιδιαίτερη αναφορά, όπως και για την ανάπτυξη ΕΕΜΤ, παρόλο που στα κρίσιμα ζητήματα τοπικής ανάπτυξης αναγνωρίζεται ότι υπάρχουν περισσότερες δυνατότητες ανάπτυξης του «τουριστικού κεφαλαίου» του δήμου (Δήμος Τριφυλίας, 2012).

Ο δήμος δεν εκπόνησε τη Β΄ Φάση του ΕΠ 2012–2014. Στο Ετήσιο Πρόγραμμα Δράσης 2013 περιλαμβάνονται έργα για τη συντήρηση μόνο των αθλητικών χώρων και εγκαταστάσεων (Δήμος Τριφυλίας, 2013). Σύμφωνα με την Τεχνική Υπηρεσία του δήμου, κατά τα έτη 2011–2014 δεν υλοποιήθηκαν προγράμματα που να αφορούν την κατασκευή αθλητικών υποδομών ή την ανάπτυξη υπαίθριων αθλητικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα, ο δήμος δυσκολεύεται να χρηματοδοτήσει τη λειτουργία και συντήρηση του Δημοτικού Κολυμβητηρίου Κυπαρισσίας (λειτουργεί με καυστήρα πετρελαίου καθιστώντας πολυέξοδη τη λειτουργία του) με αποτέλεσμα να έχει παραμείνει κλειστό για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το 2011 και μετά. Η μη λειτουργία του δεν περιορίζει μόνο την άθληση της τοπικής κοινωνίας, αλλά και τη δυνατότητα ανάπτυξης του αθλητικού τουρισμού¹⁵¹.

Σε αντίθεση με το ΕΠ 2012–2014, ο Δήμος Τριφυλίας εκπόνησε την Α΄ και Β΄ Φάση του ΕΠ 2015–2019. Στον Στρατηγικό Σχεδιασμό οι ΑΠ αναλύονται πλέον σε

¹⁴⁹ Ο περιπατητικός τουρισμός (ή τουρισμός πεζοπορίας) θεωρείται εξειδικευμένο υποπροϊόν του ορεινού / ορειβατικού τουρισμού (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

¹⁵⁰ Το ΕΠ αναλώνεται στην περιγραφή της αποστολής, του οράματος και των αξιών του δήμου, χωρίς όμως να αναλύονται λεπτομερώς οι στρατηγικοί στόχοι και οι ΑΠ.

¹⁵¹ Υπενθυμίζεται ότι τα έτη 2009 και 2012 πραγματοποιήθηκαν οι αγώνες κολύμβησης προαγωνιστικών κατηγοριών της Περιφέρειας Νοτίου Πελοποννήσου και Νοτίων Ιόνιων Νήσων, και στο παρελθόν (2010 και 2011) το είχαν προτιμήσει για προετοιμασία ομάδες από την Αθήνα και κλιμάκιο της εθνικής ομάδας κολύμβησης της Αυστρίας.

μέτρα, αλλά όχι σε δράσεις. Η ανάπτυξη του αθλητισμού επιδιώκεται με το Μέτρο 2.5: «Αναβάθμιση και αξιοποίηση υποδομών αθλητισμού - Διοργάνωση αθλητικών δραστηριοτήτων» στον ΑΠ 2: «Κοινωνική Πολιτική, Υγεία, Παιδεία, Πολιτισμός και Αθλητισμός». Η ανάπτυξη του τουρισμού επιδιώκεται με τα Μέτρα 3.4: «Προβολή και προώθηση τουριστικών προϊόντων» και 3.7: «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού (αγροτουρισμός, θρησκευτικός τουρισμός, γαστρο/οινοτουρισμός, φυσιολατρικός τουρισμός)» στον ΑΠ 3: «Τοπική Οικονομία και Απασχόληση». Ιδιαίτερη αναφορά στον αθλητικό τουρισμό δε γίνεται¹⁵² (Δήμος Τριφυλίας, 2015).

Στη Β΄ Φάση του ίδιου προγράμματος δεν προβλέπονται ενέργειες που να συμβάλλουν ουσιαστικά στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού, πέρα από τη διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων και τη βελτίωση - ανάδειξη δικτύου μονοπατιών στην περιοχή της Νέδας¹⁵³. Σημαντικές δαπάνες προβλέπονται για τη συντήρηση, βελτίωση και λειτουργία αθλητικών εγκαταστάσεων οι οποίες, όμως, ικανοποιούν τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας για άθληση (με εξαίρεση, ίσως, το Δημοτικό Κολυμβητήριο Κυπαρισσίας). Αξίζει να αναφερθεί η πρόθεση του δήμου για κατασκευή αθλητικών υποδομών (Αθλητικό Κέντρο Γαργαλιάνων, κλειστό γυμναστήριο Φιλιατρών) για τα οποία, όμως, αναζητείται πηγή χρηματοδότησης (Δήμος Τριφυλίας, 2016).

Αρμόδιος για την ανάπτυξη αθλητικών δραστηριοτήτων στο δήμο είναι ο Φορέας Κοινωνικής Προστασίας, Αλληλεγγύης & Αθλητισμού. Σύμφωνα με την κυρία Χριστοπούλου, υπεύθυνη στον τομέα του αθλητισμού, ο δήμος διοργανώνει και χρηματοδοτεί κάθε χρόνο αθλητικές εκδηλώσεις. Ειδικότερα, από το 1994 διοργανώνει τον Γύρο της Κυπαρισσίας (10, 5 και 4 χλμ.) στον οποίο συμμετέχουν και αρκετοί δρομείς από άλλους νομούς. Θεσμός για την ίδια πόλη είναι και ο Ποδηλατικός Γύρος Κυπαρισσίας ο οποίος διεξάγεται συνέχεια από το 1996, με εξαίρεση τα έτη 2015–2018 όπου δεν έγινε λόγω ακαταλληλότητας του δρόμου (κακή κατάσταση της ασφάλτου) που γίνεται η διαδρομή. Ακόμα, σε συνεργασία με τον Ναυταθλητικό Όμιλο Κυπαρισσίας (NOKY), διεξάγει κατά καιρούς αγώνες διάθλου και τριάθλου στην ευρύτερη περιοχή της Κυπαρισσίας. Επίσης, μαζί με την Ελληνική Ομοσπονδία Καλαθοσφαίρισης (ΕΟΚ), την Ένωση Καλαθοσφαιρικών Σωματείων Κεντρικής και Νότιας Πελοποννήσου (ΕΚΑΣΚΕΝΟΠ) και τοπικούς αθλητικούς συλλόγους (ΓΑΕΤ Δίων ο Κυπαρισσεύς, ΑΣ Τριφυλίας), διοργανώνει στις Δημοτικές Ενότητες από το

¹⁵² Το ίδιο ισχύει και με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού του Μέρους 3.7 οι οποίες δεν αναφέρονται κάπου αλλού στο κείμενο.

¹⁵³ Η τελευταία ενέργεια περιλαμβάνεται στο Μέτρο 1.7: «Διαχείριση και Προστασία των Φυσικών Πόρων και Ενίσχυση της Περιβαλλοντικής Συνείδησης».

2010 και μετά τουρνουά μπάσκετ 3 on 3 για μικρές ηλικίες στα οποία συμμετέχουν κυρίως τοπικοί σύλλογοι. Η συμμετοχή συλλόγων από άλλους νομούς είναι πολύ μικρή και οι επισκέπτες είναι ημερήσιοι. Τέλος, από το 2005 διοργανώνει στην Κυπαρισσία τουρνουά μπιτς βόλεϊ, το οποίο στα έτη 2010–2012 φιλοξένησε την τελική φάση του Πανελληνίου Πρωταθλήματος junior. Ο δήμος κάλυπτε πλήρως τα έξοδα διαμονής και διατροφής των αθλητών, όμως οι περιορισμένοι του οικονομικοί πόροι τον ανάγκασαν να σταματήσει αυτή τη χρηματοδότηση και έτσι στο τουρνουά συμμετέχουν πλέον μόνο αθλητές του νομού.

Αντίθετα, ο δήμος δεν έχει αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού. Έτσι, δεν έχει προβάλλει κατάλληλα μέσω της ιστοσελίδας του τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στα διοικητικά του όρια σε αυτή την κατηγορία (ορειβάσια στο όρος Αιγάλεω, πεζοπορία στη Νέδα, σέρφινγκ στη παραλία του Λαγκούβαρδου), παρά μόνο τις αθλητικές εκδηλώσεις. Ακόμα, δεν έχει αναπτύξει συνεργασίες με τις τοπικές επιχειρήσεις ή τους συλλόγους αυτής της κατηγορίας (καταδυτικό κέντρο στη Μαραθόπολη, Αθλητικός Ιππικός Όμιλος Τριφυλίας). Επισημαίνεται, πάντως, ότι το μέγεθος και η δραστηριότητα των τελευταίων είναι μικρό/ή, χωρίς όμως αυτό να δικαιολογεί την απουσία συνεργασιών.

10.5 Δήμος Δυτικής Μάνης

Στο Δήμο Δυτικής Μάνης η ανάπτυξη του αθλητισμού και του τουρισμού εντάσσεται στους ΑΠ 2: «Ενίσχυση Κοινωνικής Πολιτικής & των Υπηρεσιών Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού» και ΑΠ 3: «Οικονομική Ανάπτυξη & Απασχόληση», αντίστοιχα, στην Α΄ Φάση του ΕΠ 2012–2014. Ειδικότερα, στο Μέτρο «Αθλητισμός» προβλέπονται οι εξής δράσεις:

- Βελτίωση αθλητικών υποδομών. Δημιουργία νέων.
- Μαζικός αθλητισμός.
- Ενίσχυση αθλητικών σωματείων.

Το Μέτρο «Τουρισμός» περιλαμβάνει τις ακόλουθες δράσεις:

- Προβολή του δήμου μέσω έντυπου υλικού.
- Ενίσχυση τουριστικής φυσιογνωμίας του δήμου (ανάδειξη μονοπατιών, φαραγγιών, καλντεριμιών, μνημείων).
- Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού.
- Δημιουργία υποδομών προσέλκυσης τουριστών (δημιουργία μαρίνας).

Στο ΕΠ δε γίνεται κάποια αναφορά στον αθλητικό τουρισμό. Ωστόσο, αναγνωρίζεται ότι τα τελευταία χρόνια εμφανίζονται στο δήμο τάσεις ανάπτυξης του ορειβατικού και περιπατητικού τουρισμού, οι οποίοι μπορούν να ενταχθούν στο ευρύτερο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού. Επιπρόσθετα, ο καταδυτικός και ο περιπατητικός τουρισμός συμπεριλαμβάνονται στις εναλλακτικές μορφές που θα πρέπει να αναπτύξει ο δήμος (Δήμος Δυτικής Μάνης, 2012).

Ο δήμος δεν εκπόνησε τη Β΄ Φάση του ΕΠ 2012–2014. Σύμφωνα με τον κύριο Κυβέλο, πρώην Αντιδήμαρχο και υπεύθυνο για θέματα οικονομικών και τουριστικής ανάπτυξης, δεν υπήρχαν σε αυτή την περίοδο ενέργειες (έργα ή υπηρεσίες) που να συμβάλουν στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού, εκτός από την εκπόνηση μελετών για την ανάδειξη μονοπατιών. Ο δήμος, πάντως, συμπεριέλαβε ενέργειες που αποσκοπούν στην ανάπτυξη του αθλητισμού, όπως η επέκταση του υπάρχοντος γηπέδου ποδοσφαίρου στον Κάμπο Μεσσηνίας και η εκπόνηση μελετών για την κατασκευή κλειστού γυμναστηρίου στην Καρδαμύλη ή στη Στούπα.

Ο δήμος, επίσης, δε δημοσίευσε την Α΄ Φάση και δεν εκπόνησε τη Β΄ Φάση του ΕΠ 2014–2019. Η κυρία Νηφάκου, υπεύθυνη στο Τμήμα Τεχνικών Υπηρεσιών, ανέφερε ότι ο δήμος προτίθεται σε αυτή την περίοδο να υλοποιήσει ενέργειες που σχετίζονται με τον αθλητικό τουρισμό όπως η συντήρηση, σήμανση και ανάδειξη μονοπατιών, η ανάδειξη διαθέσιμων αναρριχητικών πεδίων, και η δημιουργία ορειβατικού καταφυγίου. Ακόμα, προγραμματίζει την ανέγερση αθλητικού κέντρου (γήπεδα ποδοσφαίρου και γήπεδο αντισφαίρισης) στην ΤΚ Καρδαμύλης και την ανακατασκευή του γηπέδου ποδοσφαίρου στην ΤΚ Κάμπου, τα οποία, όμως, θα καλύψουν τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας για άθληση.

Ο Δήμος Δυτικής Μάνης συμμετέχει στη διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων που διεξάγονται στα διοικητικά του όρια. Συγκεκριμένα, συνδιοργανώνει με τον ΣΔΥΜ κάθε έτος τον Δρόμο Δυτικής Μάνης ο οποίος προσελκύει αρκετούς δρομείς από όμορους νομούς. Ακόμα, το 2012 συνδιοργάνωσε με τον Ναυτικό Όμιλο Καλαμάτας «ο Ποσειδών» και την ΠΕ Μεσσηνίας τον 24^ο Διεθνή Κολυμβητικό Μαραθώνιο, ο οποίος διεξήχθη για πρώτη και μοναδική φορά μεταξύ Καλαμάτας - Στούπας. Επίσης, στα πλαίσια του πολιτιστικού / αθλητικού καλοκαιριού του δήμου διοργανώνονται και άλλες αθλητικές εκδηλώσεις, όπως ο Ιστιοπλοϊκός Αγώνας Ανοικτής Θαλάσσης - «Κύπελλο Δυτικής Μάνης» σε συνεργασία με τον Ιστιοπλοϊκό Όμιλο Νοτίου Ελλάδος (ΙΟΝΕ), και το Τουρνουά Ποδοσφαίρου Τζούνιор. Οι δύο αυτές εκδηλώσεις, όμως, έχουν τοπικό χαρακτήρα καθώς συμμετέχουν μόνο σύλλογοι της περιοχής. Παλαιότερα

τα τουρνουά ποδοσφαίρου ήταν πανελλήνια, ωστόσο τα τελευταία χρόνια σταμάτησαν να διεξάγονται με αυτή τη μορφή.

Ο κύριος Κυβέλος και η κυρία Νηφάκου ανέφεραν ότι ο δήμος ακούει τις ιδέες και τις προτάσεις των τοπικών επιχειρήσεων που προσφέρουν το αθλητικό τουριστικό προϊόν στα διοικητικά του όρια (καταδυτικό κέντρο και '2407 Mountain Activities' στην Καρδαμύλη). Ωστόσο, δεν έχει προκύψει συνεργασία σε επίσημο επίπεδο, εκτός από την περίπτωση των αγώνων 'Taygetos Challenge' που διοργανώνει η δεύτερη επιχείρηση και γίνονται υπό την αιγίδα του δήμου (παραχώρηση άδειας για χρήση της πλατείας). Στην ιστοσελίδα του δήμου, επίσης, δεν προβάλλονται οι αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην περιοχή (αυτόνομη κατάδυση, αναρριχητικό πεδίο στην Καρδαμύλη, ποδηλασία στον Ταΰγετο, αγώνες δρόμου), παρά μόνο η δυνατότητα για πεζοπορία.

10.6 Δήμος Οιχαλίας

Ο Δήμος Οιχαλίας δεν εκπόνησε καμία από τις δύο φάσεις των ΕΠ. Το Ετήσιο Πρόγραμμα Δράσης 2013 περιλαμβάνει δράσεις που αφορούν τον αθλητισμό στο Μέτρο 2: «Υλοποίηση κοινωνικής πολιτικής» και τον τουρισμό στο Μέτρο 3: «Βελτίωση ανταγωνιστικότητας - Τοπική οικονομική ανάπτυξη» (Δήμος Οιχαλίας, 2013). Ειδικότερα, για τον αθλητισμό προβλέπονται οι εξής δράσεις:

2.2.1.1 Αναβάθμιση γηπέδου ΤΚ Μελιγαλά.

2.2.1.2 Συντήρηση και επισκευή εγκαταστάσεων γηπέδου και κτιρίων ΤΚ Μελιγαλά.

2.2.1.3 Συντήρηση χλοοτάπητα γηπέδου ΤΚ Μελιγαλά.

2.2.1.4 Αναβάθμιση - συντήρηση - επισκευή λοιπών αθλητικών εγκαταστάσεων.

2.2.1.5 Διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων.

Για τον τουρισμό αναφέρονται οι ακόλουθες δράσεις:

3.3.1 Προβολή του τουριστικού προϊόντος μέσω του διαδικτύου.

3.3.2 Παραγωγή έντυπου υλικού.

Οι παραπάνω δράσεις αφορούν ελάχιστα τον αθλητικό τουρισμό, δεδομένου ότι οι αθλητικές εγκαταστάσεις του δήμου είναι μικρής κλίμακας και εξυπηρετούν τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, ενώ οι αθλητικές εκδηλώσεις δεν προσελκύουν αθλητικούς τουρίστες, με εξαίρεση τον Ανδάνειο Δρόμο. Ανάλογες δράσεις προβλέπονται και στο Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Δράσης του δήμου για το 2016 (ΑΔΑ: 68Α1ΩΞ4-ΘΛΠ).

Σε αντίθεση με τους υπόλοιπους πέντε δήμους της ΠΕ Μεσσηνίας, η ανάπτυξη

του τουρισμού και κατ' επέκταση του αθλητικού τουρισμού στο Δήμο Οιχαλίας είναι περιορισμένη¹⁵⁴. Η μοναδική αθλητική τουριστική διοργάνωση είναι ο Ανδάνειος Δρόμος ο οποίος γίνεται υπό την αιγίδα του δήμου. Ακόμα, στα διοικητικά του όρια δε λειτουργεί κάποια αθλητική τουριστική επιχείρηση. Οι μοναδικές δραστηριότητες στις οποίες μπορούν να συμμετάσχουν οι επισκέπτες είναι η πεζοπορία στη Νέδα (ποτάμι που διασχίζει τους Δήμους Οιχαλίας και Τριφυλίας) και η ορειβασία στο όρος Τετράζιο. Σύμφωνα με τον κύριο Γυπατίδη, ειδικό συνεργάτη του πρώην δημάρχου, και την κυρία Λάρδα, προϊσταμένη στην Τεχνική Υπηρεσία του δήμου, ο αθλητικός τουρισμός δεν κατέχει σημαντική θέση στον στρατηγικό σχεδιασμό του δήμου.

10.7 Επιμελητήριο Μεσσηνίας

Το επιμελητήριο θεωρεί σημαντική την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού, όπως και των υπόλοιπων ΕΕΜΤ, για το νομό επειδή μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες πέρα από την καλοκαιρινή περίοδο. Ο πρώην πρόεδρος του, Μανιάτης Δημήτριος¹⁵⁵, στάθηκε ιδιαίτερα στην περίπτωση του τουρισμού γκολφ και στα οφέλη που μπορούν να προκύψουν στην τοπική οικονομία. Για το λόγο αυτό το επιμελητήριο συνεργάστηκε με την αεροπορική εταιρεία Aegean Airlines και την Costa Navarino ώστε να επιτευχθεί η σύνδεση (με τακτικές πτήσεις) της Καλαμάτας με πόλεις του εξωτερικού απ' όπου μπορεί να καταφθάσει μεγάλος αριθμός παικτών γκολφ. Η δρομολόγηση αυτών των πτήσεων συνέβαλε στο να επιμηκυνθεί η τουριστική περίοδος στο νομό (βλέπε και Ενότητα 6.4). Μάλιστα, υποστήριξε ότι εάν δεν υπήρχε το γκολφ, δε θα υπήρχε ικανή ζήτηση και επομένως ενδιαφέρον από τις ελληνικές και ξένες αεροπορικές εταιρείες να δρομολογήσουν τακτικές πτήσεις. Όσον αφορά τις αθλητικές διοργανώσεις, το επιμελητήριο χρηματοδοτεί – στο μέτρο του δυνατού – ορισμένες από αυτές (π.χ. Παπαφλέσσεια, Αγώνας Δρόμου Καλαμάτας).

Για την περαιτέρω ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού, ο κύριος Μανιάτης τόνισε ότι είναι πρωταρχικής σημασίας η βελτίωση της προσβασιμότητας. Η ολοκλήρωση του αυτοκινητόδρομου Κόρινθος-Τρίπολη-Καλαμάτα συμβάλλει στην ανάπτυξή του, όμως το πρόβλημα παραμένει για εκείνους που έρχονται από το εξωτερικό. Συνεπώς, είναι αναγκαία η σύνδεση του αεροδρομίου με περισσότερους προορισμούς, κάτι για

¹⁵⁴ Όπως είδαμε και στο Κεφάλαιο 6, ο δήμος διαθέτει μόλις πέντε μονάδες φιλοξενίας (τέσσερις ΤΕΚ και μία μονάδα ενοικιαζόμενων δωματίων), ενώ δε διαθέτει κάποιο ξενοδοχείο ή μονάδα κάμπινγκ.

¹⁵⁵ Ο κύριος Μανιάτης διετέλεσε πρόεδρος του επιμελητηρίου από το Σεπτέμβριο 2012 έως τον Δεκέμβριο 2017.

το οποίο έχει καταβάλει προσπάθειες το επιμελητήριο. Για παράδειγμα, με δική του πρωτοβουλία υπογράφηκε σύμβαση τριών χρόνων με αεροπορική εταιρεία χαμηλού κόστους (Ryanair) για τη σύνδεση της Καλαμάτας με το Μιλάνο την περίοδο Απρίλιο - Οκτώβριο. Για να επιτευχθεί, όμως, αυτή η συμφωνία έπρεπε να πληρώσει (το επιμελητήριο) στη συγκεκριμένη εταιρεία διαφήμιση προβολής του νομού και της γραμμής στην ιστοσελίδα της. Για το λόγο αυτό πρότεινε στη Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας την οικονομική συμμετοχή των δήμων, την οποία έκαναν δεκτή όλοι οι δήμοι¹⁵⁶. Για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού υποστήριξε ακόμα ότι είναι απαραίτητο να βελτιωθούν οι αθλητικές εγκαταστάσεις του νομού ώστε να έρθουν επαγγελματίες αθλητές για προετοιμασία.

Το επιμελητήριο έχει αναλάβει, επίσης, πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στη γενικότερη ανάπτυξη του τουρισμού, όπως η διοργάνωση ημερίδων ενημέρωσης για τους επαγγελματίες στο χώρο του τουρισμού, η πρόσκληση τουριστικών δημοσιογράφων με κάλυψη των εξόδων φιλοξενίας τους, οι προσπάθειες για την επαναλειτουργία της σιδηροδρομικής γραμμής Καλαμάτα - Άργος - Ναύπλιο (κάτι που θα επωφελήσει την τοπική κοινωνία) και η πραγματοποίηση, με τη συνεργασία της Costa Navarino, εκπαιδευτικών σεμιναρίων γαστρονομίας για επαγγελματίες της εστίασης από το νομό. Σκοπός των σεμιναρίων είναι η εκπαίδευση στην ιδιαίτερη παραδοσιακή κουζίνα της Μεσσηνίας αξιοποιώντας τα τοπικά προϊόντα που παράγονται στην περιοχή. Μάλιστα, μαζί με την Ένωση Ξενοδόχων του νομού ανακήρυξαν το 2013 «Έτος Γαστρονομίας».

10.8 Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας

Η Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας συστάθηκε το Φεβρουάριο του 2012. Σε αυτή συμμετέχουν και οι έξι δήμοι του νομού με έναν εκπρόσωπό τους. Σκοπός της επιτροπής είναι η συνεργασία των δήμων σε θέματα τουριστικής προβολής και ανάπτυξης της Μεσσηνίας. Σημειώνεται, πάντως, ότι λίγα χρόνια αφότου συστάθηκε η επιτροπή οι ενέργειές της και οι συνεργασίες των δήμων στα παραπάνω θέματα έχουν ατονήσει.

Σύμφωνα με την κυρία Κούλη, πρώην γραμματέα, η επιτροπή έχει καταβάλει σημαντικές προσπάθειες για την προβολή του νομού στο εξωτερικό, κυρίως σε χώρες

¹⁵⁶ Οι «τουριστικοί δήμοι» (Δυτικής Μάνης, Καλαμάτας, Μεσσήνης, Πύλου-Νέστορος και Τριφυλίας) συμμετείχαν με €14.600 ο καθένας και ο Δήμος Ουχαλίας με ένα συμβολικό ποσό περίπου €2.000. Το επιμελητήριο πλήρωσε τη διαφήμιση (περίπου €75.000) για λογαριασμό των δήμων, οι οποίοι είχαν την υποχρέωση να πληρώσουν σε αυτό τη συμμετοχή τους.

της Σκανδιναβίας. Ακόμα, έχει προσκαλέσει και φιλοξενήσει (σε συνεργασία με το επιμελητήριο) τουριστικούς δημοσιογράφους από διάφορες χώρες, κυρίως όμως από τη Σκανδιναβία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προβάλλεται συχνά η Μεσσηνία ως τουριστικός προορισμός σε δημοφιλή περιοδικά και εφημερίδες της Σουηδίας, της Νορβηγίας και της Δανίας. Η στόχευση στις Σκανδιναβικές χώρες ωφελεί σημαντικά και τον αθλητικό τουρισμό, και πιο συγκεκριμένα τον τουρισμό γκολφ, καθότι η Σουηδία είναι μία από τις κυριότερες χώρες προέλευσης τουριστών γκολφ στην Ευρώπη.

Άλλη μία σημαντική ενέργεια της Διαδημοτικής Επιτροπής είναι ότι συνέβαλε στο να επιλεγεί η Μεσσηνία το 2012, ανάμεσα από πολλές άλλες χώρες και πόλεις της Ελλάδας, για τη διεξαγωγή του σουηδικού τηλεπαιχνιδιού «Ο πρωταθλητής των πρωταθλητών 2013» ('Mästarnas mästare 2013')¹⁵⁷. Το συγκεκριμένο τηλεπαιχνίδι αποτελεί ένα από τα πιο διάσημα προγράμματα των τελευταίων ετών στη Σουηδία με μέσο όρο τηλεθέασης πάνω από 2,5 εκατομμύρια. Τα συνολικά 10 επεισόδια που γυρίστηκαν στη Μεσσηνία προβάλλονταν από την κρατική τηλεόραση της Σουηδίας δύο φορές την εβδομάδα (Κυριακή και σε επανάληψη μέσα στην εβδομάδα) για περίπου τρεις μήνες από το Μάρτιο του 2013 (Πλεμμένος, 2013). Τα όμορφα τοπία του νομού παρακίνησαν και τη νορβηγική παραγωγή του αντίστοιχου τηλεπαιχνιδιού ('Mesternes Mester') να επιλέξουν τη Μεσσηνία το 2016 για να κάνουν γυρίσματα. Τα αντίστοιχα 10 επεισόδια προβάλλονταν, επίσης, δύο φορές την εβδομάδα (Τετάρτη και το Σάββατο σε επανάληψη) από την κρατική τηλεόραση της Νορβηγίας με ποσοστά τηλεθέασης άνω του 70% (Πλεμμένος, 2017). Οι δύο παραγωγές, επομένως, αποτέλεσαν μία έμμεση διαφήμιση της Μεσσηνίας στις παραπάνω χώρες, καθώς μαζί με τα αγωνίσματα προβάλλονταν ταυτόχρονα αξιοθέατα της περιοχής.

10.9 Συμπεράσματα

Η ανάπτυξη του αθλητισμού και του τουρισμού περιλαμβάνεται στους ΑΠ όλων των δήμων (στο Δήμο Οιχαλίας περιλαμβάνεται στα μέτρα του Ετήσιου Προγράμματος Δράσης). Αναφορά στον αθλητικό τουρισμό, όμως, γίνεται μόνο από τους Δήμους Καλαμάτας (στα κρίσιμα ζητήματα τοπικής ανάπτυξης στη θεματική ενότητα του τουρισμού και του αθλητισμού), Μεσσήνης (ενέργειες που αφορούν τον αθλητικό τουρισμό συμπεριλαμβάνονται στα κρίσιμα ζητήματα τοπικής ανάπτυξης στον τομέα του αθλητισμού) και Πύλου-Νέστορος (απλή αναφορά). Επισημαίνεται, πάντως, ότι

¹⁵⁷ Σε αυτό 12 βετεράνοι Σουηδοί πρωταθλητές και Ολυμπιονίκες συμμετέχουν σε διάφορα αγωνίσματα που λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικές τοποθεσίες.

στους παραπάνω δήμους συγκεντρώνονται οι περισσότερες και κυριότερες αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες του νομού. Συγκεκριμένες δράσεις που βοηθούν στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού είναι η διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων και η συντήρηση, βελτίωση ή κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων / υποδομών. Τα πιο σημαντικά έργα, που αν υλοποιηθούν, αναμένεται να συμβάλλουν περαιτέρω στην ανάπτυξή του είναι η αναβάθμιση του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας, η λειτουργία κέντρου μηχανοκίνητου αθλητισμού στο αεροδρόμιο Τριόδου, και τα καταδυτικά κέντρα Μεθώνης, Πύλου και Καλαμάτας.

Οι δήμοι χρηματοδοτούν και στηρίζουν οργανωτικά τις περισσότερες αθλητικές διοργανώσεις και για το λόγο αυτό συνεργάζονται με τους αντίστοιχους τοπικούς αθλητικούς συλλόγους και ομίλους για την επιτυχή διεξαγωγή τους. Συνέργειες έχουν πραγματοποιηθεί και στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού νοσταλγίας (μεταξύ του Δήμου Πύλου-Νέστορος και της Διαδημοτικής Επιτροπής Τουρισμού Μεσσηνίας) όταν έγιναν εκδηλώσεις τιμής για τον Ολυμπιονίκη Κώστα Τσικλητήρα. Αντίθετα, στην περίπτωση του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού δεν έχουν αναπτύξει συνεργασίες με τις αντίστοιχες επιχειρήσεις ή τους συλλόγους / ομίλους. Αυτό ίσως να οφείλεται στο μικρό μέγεθος και στη μικρή δραστηριότητα ορισμένων εκ των παρόχων, χωρίς όμως αυτό να δικαιολογεί την απουσία συνεργασιών. Εξαιρέση αποτελούν ο Δήμος Πύλου-Νέστορος που συνεργάζεται με την Costa Navarino και ο Δήμος Καλαμάτας που διαμόρφωσε, ύστερα από αίτημα της Αερολέσχης Καλαμάτας, το χώρο απογείωσης αλεξιπτώτου πλαγιάς στην Άνω Βέργα.

Οι ενέργειες που γίνονται για την προβολή και προώθηση του αθλητικού τουριστικού προϊόντος είναι περιορισμένες. Όσες γίνονται, συναντώνται κυρίως στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων, και συγκεκριμένα στους Δήμους Μεσσήνης (αξιόλογες προσπάθειες για τον μααραθώνιο), Καλαμάτας και Τριφυλίας (παρουσίαση αθλητικών εκδηλώσεων στην ιστοσελίδα τους). Αντίθετα, οι δήμοι δεν προβάλλουν κατάλληλα (μέσω της ιστοσελίδας τους ή κάποιων άλλων ενεργειών) τις υπόλοιπες αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στα διοικητικά τους όρια. Εξαιρέση αποτελούν ο Δήμος Μεσσήνης που συμμετείχε σε διεθνή έκθεση για τον τουρισμό πεζοπορίας και ο Δήμος Πύλου-Νέστορος με την έκδοση έντυπου ενημερωτικού υλικού στο οποίο συμπεριλαμβάνονται οι αθλητικές υποδομές και δραστηριότητες.

Τέλος, το Επιμελητήριο και η Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας θεωρούν σημαντική για το νομό την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού. Προς αυτή

την κατεύθυνση, το επιμελητήριο χρηματοδοτεί ορισμένες αθλητικές διοργανώσεις και έχει καταβάλει προσπάθειες, μέσω συνεργασιών με τους δήμους και την Costa Navarino, ώστε να συνδεθεί το αεροδρόμιο της Καλαμάτας με περισσότερες πόλεις του εξωτερικού. Παράλληλα, οι ενέργειες που έχουν γίνει από την διαδημοτική επιτροπή για την τουριστική προβολή της Μεσσηνίας στο εξωτερικό, επωφελούν σημαντικά τον αθλητικό τουρισμό, και ιδιαίτερα τον τουρισμό γκολφ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΕ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

Στο παρόν κεφάλαιο διερευνάται εάν ο αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνεται στον επιχειρησιακό προγραμματισμό της Περιφέρειας Πελοποννήσου και του κεντρικού προγραμματιστή. Για το σκοπό αυτό μελετήθηκαν τα ΕΠ των προγραμματικών περιόδων 2007–2013 και 2014–2020. Έτσι, γίνεται μία επισκόπηση των μέτρων ή κατηγοριών παρεμβάσεων που αφορούν τον τουρισμό (και τις ειδικές / εναλλακτικές μορφές του) ή τον αθλητισμό, ώστε να διαπιστωθεί εάν σε αυτά/ές εντάσσεται και ο αθλητικός τουρισμός. Η παρουσίαση των ΕΠ γίνεται ανά προγραμματική περίοδο¹⁵⁸.

11.1 Προγραμματική περίοδος 2007–2013

11.1.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ΔΕΠΠΝ

Το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) Δυτικής Ελλάδας - Πελοποννήσου - Ιονίων Νήσων (ΔΕΠΠΝ) αφορά στην χωρική ενότητα που σχηματίζουν οι παραπάνω περιφέρειες, οι οποίες ανήκουν στην κατηγορία του αμιγούς στόχου 1 «Σύγκλιση» καθότι και οι τρεις έχουν κατά κεφαλήν ΑΕΠ μικρότερο του 75% του μέσου κοινοτικού όρου. Ο Γενικός Αναπτυξιακός Στόχος της χωρικής ενότητας είναι «η διεύρυνση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της, η επιτάχυνση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης και κοινωνικής ανάπτυξης και η αύξηση της παραγωγικότητας για την επίτευξη της πραγματικής σύγκλισης και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών της περιοχής προγραμματισμού με γνώμονα την αειφόρο ανάπτυξη» (ΥΠΟΙΟ, 2007, σελ. 92).

Δράσεις που αφορούν την ανάπτυξη του τουρισμού στην Περιφέρεια Πελοποννήσου περιλαμβάνονται στο Μέτρο της «Διαφοροποίησης του αναπτυξιακού προτύπου» στον ΑΠ 8: «Αειφόρος ανάπτυξη και ποιότητα ζωής Πελοποννήσου», και πιο συγκεκριμένα στις Κατηγορίες Παρέμβασης «Πρώθηση των Φυσικών Πόρων» (κωδικός 55 στα θέματα προτεραιότητας) και «Άλλη συνδρομή για τη βελτίωση των τουριστικών υπηρεσιών» (κωδικός 57). Ειδικότερα, στις κατηγορίες αυτές προβλέπονται δράσεις

¹⁵⁸ Παρουσιάζονται μόνο εκείνα τα ΕΠ που περιλαμβάνουν μέτρα ή κατηγορίες παρεμβάσεων που αφορούν αποκλειστικά τον τουρισμό ή τον αθλητισμό. Αυτό δε σημαίνει ότι σε κάποια άλλα προγράμματα (π.χ. Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας) δεν ακολουθούνται πολιτικές που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα και τον τουρισμό (σπάνια τον αθλητισμό), καθώς αυτός αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Τα προγράμματα αυτά, όμως, δεν περιλαμβάνουν μέτρα ή παρεμβάσεις που να αναφέρονται ειδικά στον τουρισμό (ή στον αθλητισμό).

προώθησης περιοχών φυσικού κάλλους και δημιουργία δημόσιων τουριστικών υποδομών, με στόχο την αναβάθμιση των προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών και την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, καθώς και δράσεις προώθησης / προβολής του αναβαθμισμένου τουριστικού προϊόντος της περιφέρειας. Βασικό στοιχείο της νέας προσέγγισης για την τουριστική ανάπτυξη της περιφέρειας είναι «η ενίσχυση ήπιων τουριστικών δραστηριοτήτων, με ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής και πολιτισμικής κληρονομιάς, προστασία και ορθολογική διαχείριση, με παράλληλη τουριστική αξιοποίηση, των φυσικών πόρων της περιφέρειας, ιδιαίτερα στις εσωτερικές / ορεινές και ημιορεινές ζώνες, καθώς επίσης και με ενίσχυση του θρησκευτικού, συνεδριακού και επιχειρηματικού τουρισμού» (ΥΠΟΙΟ, 2007, σελ. 203).

Επίσης, η ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού μπορεί να επιτευχθεί και μέσω του Μέτρου «Πολιτισμός» στον ίδιο ΑΠ, καθώς οι Κατηγορίες Παρέμβασης «Προστασία και Διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (κωδικός 58) και «Ανάπτυξη πολιτιστικής υποδομής» (κωδικός 59) μπορούν να συμβάλλουν στην αύξηση της επισκεψιμότητας στους χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος και στη διαφοροποίηση και διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος της περιφέρειας. Γενικά, ο πολιτισμός (που συνδέεται στενά με τον τουρισμό) ως αναπτυξιακή παράμετρος, αποτελεί σημαντική προτεραιότητα για την περιφέρεια κατά την προγραμματική περίοδο 2007–2013.

Σε αντίθεση με τον τουρισμό, στο ΠΕΠ ΔΕΠΠΝ δεν προβλέπονται παρεμβάσεις που να αποσκοπούν στην ανάπτυξη του αθλητισμού μέσω της κατασκευής, βελτίωσης ή συντήρησης αθλητικών υποδομών¹⁵⁹. Η χρηματική ενίσχυση για αθλητικές υποδομές μπορεί να αναζητηθεί από άλλες χρηματοδοτικές πηγές (π.χ. ίδιοι πόροι της περιφέρειας, Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης αν πρόκειται για μικρής κλίμακας αθλητικές υποδομές που εντάσσονται στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007–2013) πλην του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) που χρηματοδοτεί τα ΠΕΠ.

11.1.2 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα & Επιχειρηματικότητα

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Ανταγωνιστικότητα και την Επιχειρηματικότητα (ΕΠΑΕ) εξειδικεύει τη στρατηγική για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρεφούς επιχειρηματικότητας της ελληνικής οικονομίας στο πλαίσιο της γενικότερης εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής για την περίοδο 2007–2013. Η στρατηγική αναφέρεται

¹⁵⁹ Το ίδιο συμβαίνει και στα υπόλοιπα ΠΕΠ της προγραμματικής περιόδου 2007–2013.

στους τομείς έρευνα, τεχνολογία, καινοτομία, μεταποίηση, υπηρεσίες, εμπόριο, προστασία του καταναλωτή, ενέργεια, τουρισμός, πολιτισμός, και υγεία (ΥΠΑΑΝ, 2013).

Οι παρεμβάσεις στον ΑΠ 2: «Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της εξωστρέφειας» συμπεριλαμβάνουν δράσεις για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας στον τομέα του τουρισμού (οι άλλοι τομείς στους οποίους προβλέπονται ενισχύσεις είναι η μεταποίηση, οι υπηρεσίες, και το εμπόριο). Έτσι, με τον Ειδικό Στόχο 2.7 επιδιώκεται η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στον τομέα του τουρισμού με την προώθηση κατά προτεραιότητα σχεδίων που αποσκοπούν στην ποιοτική αναβάθμιση και διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου σε όλη την ελληνική επικράτεια, και στην ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα, οι δράσεις αφορούν σε:

- Ενίσχυση τουριστικών επενδύσεων μέσω του Αναπτυξιακού Νόμου, με στόχο την επέκταση, τη διεύρυνση και την αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος.
- Ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού, ήτοι α) επενδυτικά σχέδια για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού, του ιαματικού / θεραπευτικού τουρισμού, του τουρισμού φύσης - οικοτουρισμού, του αστικού τουρισμού (πολιτιστικού, συνεδριακού - εκθεσιακού, και τουρισμού μέσω κινήτρων), του θρησκευτικού τουρισμού, κλπ., β) επενδυτικά σχέδια αναβάθμισης των υποδομών και των παρεχόμενων υπηρεσιών των μαρινών και των τουριστικών λιμένων, γ) επενδυτικά σχέδια για την αποκατάσταση και τουριστική αξιοποίηση παραδοσιακών ή / και διατηρητέων κτισμάτων, χώρων, σκαφών, επιχειρήσεων εστίασης παραδοσιακής μορφής, κ.α., και δ) λοιπά επενδυτικά σχέδια για την ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού.
- Ειδικά προγράμματα ενίσχυσης επιχειρήσεων του τουριστικού τομέα που δεν εντάσσονται στον Αναπτυξιακό Νόμο, ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας, δράσεις ολικής ποιότητας, εφαρμογή προτύπων περιβαλλοντικής και ενεργειακής διαχείρισης των τουριστικών εγκαταστάσεων, ενίσχυση επενδυτικών σχεδίων για χρήση εναλλακτικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Παρεμβάσεις στον τομέα του τουρισμού περιλαμβάνονται και στον ΑΠ 3: «Βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος». Συγκεκριμένα, ο Ειδικός Στόχος 3.5 αποβλέπει στην προβολή του τουριστικού προϊόντος συμπεριλαμβανομένων των ειδικών μορφών τουρισμού, ενώ ο Ειδικός Στόχος 3.6 στην ενίσχυση των υποδομών αξιοποίησης του πολιτιστικού αποθέματος και της φυσικής κληρονομιάς της χώρας, στόχος που βρίσκεται σε άμεση σχέση με τον τουρισμό. Ειδικότερα, προβλέπονται οι ακόλουθες δράσεις:

- Δημιουργία εξειδικευμένων τουριστικών υποδομών με ενδεχόμενη συμμετοχή δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ).
- Συμπλήρωση και αναβάθμιση υποδομών για την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα και την αξιοποίηση του φυσικού και πολιτιστικού αποθέματος ως μέσου αύξησης της ελκυστικότητας της χώρας και των περιφερειών.
 - Έργα για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού, δημιουργία χώρων υποδοχής σε εμπορικούς λιμένες, κλπ.
 - Δημιουργία πυρήνων και πόλων τουριστικής ανάπτυξης στο πλαίσιο θεματικών, πολιτιστικών, φυσιολατρικών, οικοτουριστικών δράσεων εθνικής, διαπεριφερειακής και περιφερειακής σημασίας.
 - Πιλοτικές δράσεις ανάδειξης και ήπιας τουριστικής αξιοποίησης οικολογικά ευαίσθητων περιοχών, περιοχών φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.
 - Ανάπτυξη δημόσιων επενδύσεων στον τομέα του πολιτισμού, με έμφαση στην προστασία και ανάδειξη των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Δράσεις για την ανάδειξη - προβολή προϊόντων και υπηρεσιών.
 - Προβολή ειδικών και θεματικών μορφών τουρισμού και γενική τουριστική προβολή, δημιουργία κέντρων πληροφόρησης και αναπαράστασης γεγονότων με τη χρήση των νέων τεχνολογιών και πολυμέσων.

11.1.3 Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2007–2013

Στην προγραμματική περίοδο 2007–2013 η στρατηγική της χώρας για την ανάπτυξη του τομέα της γεωργίας και των αγροτικών περιοχών εντάχθηκε στο Εθνικό Σχέδιο Στρατηγικής Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΣΣΑΑ). Το ΕΣΣΑΑ υλοποιήθηκε μέσω του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) της Ελλάδας 2007–2013 «Αλέξανδρος Μπαλτατζής», το οποίο συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ). Το ΕΣΣΑΑ και το ΠΑΑ 2007–2013 είναι απόλυτα συνεκτικά και συμπληρωματικά με το ΕΣΠΑ 2007–2013 και τα επιχειρησιακά του προγράμματα. Πολλές δράσεις του ΠΑΑ 2007–2013 είναι παρόμοιες με δράσεις των επιχειρησιακών προγραμμάτων του ΕΣΠΑ 2007–2013 και για την αποφυγή επικαλύψεων ορίστηκαν κριτήρια διαχωρισμού που αφορούσαν είτε την επιλεξιμότητα στο χώρο, είτε στο ύψος και το είδος της επένδυσης (ΥΠΑΑΤ, 2015).

Από τους ΑΠ του ΠΑΑ 2007–2013, μόνο οι ΑΠ 3: «Ποιότητα ζωής στις αγροτικές περιοχές και διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας» και ΑΠ 4: «Εφαρμογή της

προσέγγισης Leader» περιλαμβάνουν μέτρα που αφορούν τον τουρισμό ή τον αθλητισμό. Τα μέτρα του ΑΠ 3 προσανατολίζονται στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές και στοχεύουν να ικανοποιήσουν δύο Ειδικούς Στόχους:

1. Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας.
2. Βελτίωση της ελκυστικότητας των αγροτικών περιοχών.

Όσον αφορά τα μέτρα που αποσκοπούν στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας (Ειδικός Στόχος 1), το Μέτρο 311: «Διαφοροποίηση προς μη γεωργικές δραστηριότητες» περιλαμβάνει δράσεις που αφορούν την ίδρυση, επέκταση ή εκσυγχρονισμό α) μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης, β) χώρων εστίασης και αναψυχής, γ) επισκέψιμων αγροκτημάτων, και δ) επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του τουρισμού της υπαίθρου (εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού, χώροι αθλοπαιδιών, χώροι γευσιγνωσίας). Οι παραπάνω δράσεις απευθύνονται αποκλειστικά σε γεωργούς των περιοχών παρέμβασης (ορεινές / μειονεκτικές περιοχές). Αντίθετα, τα Μέτρα 312 και 313 απευθύνονται σε μη γεωργούς και συγκεκριμένα σε νομικά ή φυσικά πρόσωπα τα οποία μπορεί να είναι κάτοικοι ή μη των περιοχών παρέμβασης. Το Μέτρο 312: «Στήριξη της δημιουργίας και ανάπτυξης πολύ μικρών επιχειρήσεων» περιλαμβάνει δράσεις που αφορούν κυρίως τις βιοτεχνικές μονάδες, αλλά και τη δυνατότητα ίδρυσης, επέκτασης ή εκσυγχρονισμού επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών στις οποίες συμπεριλαμβάνονται τα ταξιδιωτικά πρακτορεία και γραφεία οργανωμένων ταξιδιών, οι επιχειρήσεις ενοικίασης και χρηματοδοτικής μίσθωσης ειδών αναψυχής και αθλητισμού, τα πάρκα αναψυχής και άλλα θεματικά πάρκα, και οι επιχειρήσεις εκμετάλλευσης αθλητικών εγκαταστάσεων. Το Μέτρο 313: «Ενθάρρυνση τουριστικών δραστηριοτήτων» περιλαμβάνει είτε παρεμβάσεις δημόσιου χαρακτήρα όπως α) ίδρυση και εκσυγχρονισμός τοπικών κέντρων τουριστικής πληροφόρησης (γραφεία - περίπτερα ενημέρωσης και πληροφόρησης), β) σήμανση αξιοθέατων και μνημείων, γ) ποδηλατικές διαδρομές σε περιοχές της αγροτικής υπαίθρου και δ) προβολή και προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των περιοχών, είτε παρεμβάσεις ανάπτυξης επιχειρηματικής δραστηριότητας και συγκεκριμένα ίδρυσης, επέκτασης ή εκσυγχρονισμού α) μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης, β) χώρων εστίασης και αναψυχής, γ) γραφείων οργάνωσης, πληροφόρησης και προώθησης αγροτικού τουρισμού και δ) επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του τουρισμού (εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού, χώροι αθλοπαιδιών, χώροι γευσιγνωσίας, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης).

Στα μέτρα που αποσκοπούν στη βελτίωση της ελκυστικότητας των αγροτικών περιοχών (Ειδικός Στόχος 2), το Μέτρο 321: «Βασικές υπηρεσίες για την οικονομία και τον αγροτικό πληθυσμό» περιλαμβάνει και τη δυνατότητα κατασκευής χώρων άσκησης αθλητικών δραστηριοτήτων (μικρής κλίμακας έως €300.000). Ακόμα, στο Μέτρο 323: «Διατήρηση και αναβάθμιση της αγροτικής κληρονομιάς» περιλαμβάνονται δράσεις που αφορούν τη βελτίωση - σήμανση μονοπατιών και την ενίσχυση του πολιτιστικού αποθέματος, οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην προσέλκυση επισκεπτών.

Ο ΑΠ 4 βασίζεται στην εμπειρία που αποκτήθηκε από τις Κοινοτικές Πρωτοβουλίες Leader των προηγούμενων προγραμματικών περιόδων (LEADER I, LEADER II, LEADER PLUS). Από την εμπειρία των εφαρμογών αυτών και λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη ισόρροπης ανάπτυξης του αγροτικού χώρου, αλλά κυρίως την ανάγκη αντιμετώπισης των προβλημάτων των περιοχών που πλήττονται άμεσα από την εφαρμογή της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής, η προσέγγιση Leader στο πλαίσιο του ΠΑΑ 2007–2013 αφορά όχι μόνο τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές (κάτι που γίνεται στον ΑΠ 3), αλλά και τις πεδινές, συμπεριλαμβανομένων των νησιωτικών περιοχών της χώρας¹⁶⁰. Μέσω της προσέγγισης Leader εφαρμόζονται στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης από τοπικά εταιρικά σχήματα δημοσίου - ιδιωτικού τομέα (Ομάδες Τοπικής Δράσης - ΟΤΔ), τα οποία δραστηριοποιούνται στην περιοχή, γνωρίζουν τις δυνατότητες και δυσκολίες, και είναι αντιπροσωπευτικά των δημοσίων και ιδιωτικών φορέων αυτής. Έτσι, η εφαρμογή των στρατηγικών αυτών πραγματοποιείται με την «εκ των κάτω προς τα άνω» διαδικασία προγραμματισμού και υλοποίησης. Με το Μέτρο 41: «Στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης» και ειδικότερα με το Υπομέτρο 413: «Βελτίωση ποιότητας ζωής / διαφοροποίηση» μπορούν να υλοποιηθούν από ΟΤΔ τα μέτρα (και οι συνακόλουθες δράσεις) του ΑΠ 3 που αναφέρθηκαν προηγουμένως και μάλιστα χωρίς τις εξαιρέσεις που προβλέπονται σε ορισμένα από αυτά.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στον τομέα του τουρισμού το ΠΑΑ 2007–2013 περιλαμβάνει δράσεις που αποσκοπούν κυρίως στην ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού (με το πρότυπο που έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα και διαφέρει από το κεντροευρωπαϊκό μοντέλο), αλλά και συναφών δραστηριοτήτων που μπορούν να αναπτυχθούν στις αγροτικές περιοχές, συμπεριλαμβανομένων ήπιων δραστηριοτήτων αθλητικού τουρισμού. Στην ΠΕ Μεσσηνίας υλοποιήθηκαν συνολικά διαμέσου της

¹⁶⁰ Εξαιρείται η Περιφέρεια Αττικής πλην των νησιών στο Δήμο Τροιζηνίας-Μεθάνων.

Αναπτυξιακής Μεσσηνίας - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ, σύμφωνα με υπάλληλο της εταιρείας, 31 αιτήσεις για επιδοτούμενα έργα στον ΑΠ 3 και 42 αιτήσεις στον ΑΠ 4 όπου συμμετέχει (η εταιρεία) και ως ΟΤΑ. Τα περισσότερα έργα αφορούσαν την ίδρυση, επέκταση ή εκσυγχρονισμό καταλυμάτων μικρής δυναμικότητας και εστίασης. Αντίθετα, δεν υλοποιήθηκαν έργα που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού.

11.1.4 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας

Όμοια με τον τομέα της γεωργίας, η στρατηγική της χώρας για την ανάπτυξη της αλιείας και των αλιευτικών περιοχών δεν εντάχθηκε στο ΕΣΠΑ 2007–2013, αλλά σε ειδικό στρατηγικό σχέδιο, το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Αλιείας (ΕΣΣΑΑΛ). Το ΕΣΣΑΑΛ υλοποιήθηκε μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος Αλιείας (ΕΠΑΛ), το οποίο συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Αλιείας (ΕΤΑ). Αρκετές δράσεις του ΕΠΑΛ είναι παρόμοιες με δράσεις των επιχειρησιακών προγραμμάτων του ΕΣΠΑ 2007–2013 και του ΠΑΑ 2007–2013 και για το λόγο αυτό ορίστηκαν κριτήρια διαχωρισμού για την αποφυγή επικαλύψεων (ΥΠΑΑΤ, 2014α).

Από τους ΑΠ του ΕΠΑΛ, μόνο ο ΑΠ 4: «Αειφόρος ανάπτυξη των αλιευτικών περιοχών» περιλαμβάνει δράσεις που σχετίζονται με τον τουρισμό. Συγκεκριμένα, στο μοναδικό μέτρο του άξονα («Ανάπτυξη αλιευτικών περιοχών») προβλέπονται α) ιδιωτικές επενδύσεις που αποσκοπούν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και επιχειρηματικότητας των αλιευτικών περιοχών και β) δημόσιες επενδύσεις που στοχεύουν στη βελτίωση της ελκυστικότητας των αλιευτικών περιοχών μέσω της ενίσχυσης βασικών υποδομών και της προστασίας του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Στις ιδιωτικές επενδύσεις χρηματοδοτούνται και στον τομέα του τουρισμού δράσεις ίδρυσης και εκσυγχρονισμού πολύ μικρών επιχειρήσεων από αλιείς ή μη, όπως:

- Επιχειρήσεις που συνδέονται με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που έχουν σχέση με την αλιεία (αφορά μόνο τους αλιείς) και το θαλάσσιο περιβάλλον ως άθλημα ή ψυχαγωγία (π.χ. καταδύσεις για φωτογράφιση ή παρατήρηση, κλπ.).
- Λοιπές επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του οικοτουρισμού, του αλιευτικού τουρισμού, του θαλάσσιου και καταδυτικού τουρισμού, και γενικότερα του τουρισμού της υπαίθρου (π.χ. εναλλακτικές μορφές τουρισμού, χώροι αθλοπαιδιών, χώροι γευσιγνωσίας, κλπ.).
- Δημιουργία και εκσυγχρονισμός μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης.

- Χώροι εστίασης και αναψυχής.

Στις δημόσιες επενδύσεις περιλαμβάνονται και υποδομές για την ενθάρρυνση της τουριστικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα:

- Υποδομές με στόχο την τουριστική αξιοποίηση των παράκτιων περιοχών, όπως η δημιουργία θαλάσσιων πάρκων, η δημιουργία παρατηρητηρίων, η διευκόλυνση της διεξαγωγής δραστηριοτήτων κατάδυσης και παρατήρησης του θαλάσσιου περιβάλλοντος, κλπ.
- Τοπικά κέντρα τουριστικής πληροφόρησης (γραφεία τουριστικών πληροφοριών, τουριστικά περίπτερα, προβολή και προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των περιοχών, κλπ.).
- Υποδομές μικρής κλίμακας για την ανάδειξη περιοχών φυσικού κάλλους, αξιοθέατων και μνημείων της φύσης ή του πολιτισμού (σήμανση αξιοθέατων, μνημείων, θέσης θέας, κλπ.).

Επισημαίνεται ότι οι δράσεις του ΑΠ 4 σχεδιάζονται και υλοποιούνται από Ομάδες Τοπικής Δράσης για τις αλιευτικές περιοχές (ΟΤΔ-ΑΛΙΕΙΑΣ) σε συγκεκριμένες περιοχές παρέμβασης (θεσπίζονται κριτήρια). Έτσι, όπως συμβαίνει και με τον ΑΠ 4 του ΠΑΑ 2007–2013, προωθείται η ««εκ των κάτω προς τα άνω» διαδικασία για τον προγραμματισμό και την υλοποίηση στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης. Όσον αφορά την ΠΕ Μεσσηνίας, δεν υλοποιήθηκε κάποιο πρόγραμμα από ΟΤΔ-ΑΛΙΕΙΑΣ κατά την προγραμματική περίοδο 2007–2013, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Επιχειρησιακού Προγράμματος Αλιείας (www.alieia.gr).

11.2 Προγραμματική περίοδος 2014–2020

11.2.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πελοποννήσου

Στην προγραμματική περίοδο 2014–2020 η Περιφέρεια Πελοποννήσου σχεδιάζει και υλοποιεί το δικό της πρόγραμμα, το ΠΕΠ Πελοποννήσου, σε αντίθεση με την περίοδο 2007–2013. Η Πελοπόννησος χαρακτηρίζεται στην τρέχουσα προγραμματική περίοδο ως περιφέρεια μετάβασης, καθότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της βρίσκεται μεταξύ του 75% και 90% του μέσου κοινοτικού όρου. Ο Στρατηγικός Στόχος της περιφέρειας είναι η «καινοτόμος και αειφόρος αυτοτροφοδοτούμενη εξωστρεφής ανάπτυξη, με διασφάλιση της χωρικής και κοινωνικής συνοχής» (ΥΠΑΑΝ, 2014, σελ. 14).

Δράσεις που αφορούν τον τουρισμό περιλαμβάνονται στον ΑΠ 3: «Προστασία του περιβάλλοντος - μετάβαση σε μία οικονομία φιλική στο περιβάλλον» και πιο

συγκεκριμένα στην επενδυτική προτεραιότητα 6c: «Διατήρηση, προστασία, προώθηση και ανάπτυξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς» του θεματικού στόχου 6: «Διαφύλαξη και προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων». Οι δράσεις σε αυτή την επενδυτική προτεραιότητα στοχεύουν α) στη βελτίωση του βαθμού προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς για αύξηση της επισκεψιμότητας και β) στην προστασία και ανάδειξη της φυσικής κληρονομιάς ως πόλου έλξης επισκεπτών. Πιο συγκεκριμένα, προβλέπονται δράσεις όπως αναβάθμιση των χώρων φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, ενίσχυση της λειτουργικότητάς τους (χώροι στάθμευσης, δημιουργία / επέκταση επισκέψιμων χώρων), χώροι προβολής πολιτιστικού / φυσικού αποθέματος, δράσεις δικτύωσης και σύνδεσής τους με τον τουρισμό, προβολή των πόρων συμπεριλαμβανομένης της αξιοποίησης τεχνολογιών πληροφορικής & επικοινωνιών (ΤΠΕ) για δράσεις σύγχρονου πολιτισμού, παρατηρητήρια, πράσινες υποδομές, δικτύωση πολιτιστικών φορέων στο πλαίσιο ενιαίας προβολής του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου, τουριστική προβολή, καταφύγια και αγκυροβόλια τουριστικών σκαφών κ.α.

Όσον αφορά τον τομέα του αθλητισμού, όπως ισχύει στο ΠΕΠ ΔΕΠΠΝ 2007–2013, έτσι και στο ΠΕΠ Πελοποννήσου 2014–2020 δεν προβλέπονται παρεμβάσεις για κατασκευή, βελτίωση ή συντήρηση αθλητικών υποδομών. Η χρηματική ενίσχυση για αθλητικές υποδομές μπορεί να αναζητηθεί από άλλες χρηματοδοτικές πηγές (π.χ. ίδιοι πόροι της περιφέρειας, ΕΓΤΑΑ αν πρόκειται για μικρής κλίμακας αθλητικές υποδομές που εντάσσονται στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014–2020) πλην των ΕΤΠΑ και ΕΚΤ (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) που χρηματοδοτούν τα ΠΕΠ.

11.2.2 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Ανταγωνιστικότητα, την Επιχειρηματικότητα και την Καινοτομία (ΕΠΑνΕΚ) κατέχει κεντρική θέση στην προσπάθεια της χώρας για τη δημιουργία και τη στήριξη ενός νέου παραγωγικού μοντέλου που θα οδηγήσει στην ανάπτυξη και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Το νέο μοντέλο αναδεικνύει σε κεντρικό ρόλο εννέα τομείς της οικονομίας, στους οποίους περιλαμβάνεται και ο τουρισμός¹⁶¹ (Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης, 2017).

¹⁶¹ Οι υπόλοιποι τομείς είναι α) η αγροδιατροφή / βιομηχανία τροφίμων, β) η ενέργεια, γ) η εφοδιαστική αλυσίδα, δ) οι πολιτιστικές & δημιουργικές βιομηχανίες, ε) το περιβάλλον, στ) οι τεχνολογίες πληροφορικής & επικοινωνιών, ζ) η υγεία, και η) τα υλικά - κατασκευές.

Επενδυτικές προτεραιότητες που αφορούν τον τουρισμό περιλαμβάνονται στους ΑΠ 1: «Ανάπτυξη επιχειρηματικότητας με τομιακές προτεραιότητες» και ΑΠ 3: «Ανάπτυξη μηχανισμών στήριξης της επιχειρηματικότητας». Έτσι, η επενδυτική προτεραιότητα 1b¹⁶² του ΑΠ 1 περιλαμβάνει δράσεις που θα τύχουν εφαρμογής και στους τομείς του τουρισμού και του πολιτισμού - δημιουργικές βιομηχανίες. Συγκεκριμένα, επιχειρείται διασύνδεση του τουρισμού – ως στρατηγικού τομέα αναπτυξιακής προτεραιότητας της χώρας – με τον πολιτισμό, συμπεριλαμβανομένων και των συνεργειών με τη δημιουργική βιομηχανία και τη βιομηχανία της εμπειρίας, ώστε να μεγεθυνθεί, μέσω της ενίσχυσης της ζήτησης και της εφαρμογής Έρευνας και Καινοτομίας (Ε&Κ), η διεθνής ανταγωνιστικότητα και βιωσιμότητα του ελληνικού τουρισμού. Ανάμεσα σε άλλα, προβλέπεται η ενίσχυση συμπράξεων για ανάπτυξη νέας γνώσης, η ενίσχυση και ανάδειξη αριστείας σε τομείς εξειδίκευσης στις περιοχές σύγκλισης «τουρισμού - πολιτισμού», και η ενίσχυση της πρόσβασης σε ερευνητικές υποδομές και υποδομές καινοτομίας που συνδέονται με τον τουρισμό και πολιτισμό. Ακόμα, προωθείται η διενέργεια προ-εμπορικών δημόσιων συμβάσεων για ανάπτυξη καινοτόμων, διεθνώς ανταγωνιστικών εφαρμογών σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, ενθαρρύνοντας την καινοτομία και επιχειρηματικότητα στα σημεία σύγκλισης ΤΠΕ - Τουρισμός - Πολιτισμός. Επίσης, προωθούνται διεπιστημονικές συνεργασίες και συμπράξεις σε 'living labs' σε προορισμούς υψηλής επισκεψιμότητας παρέχοντας κίνητρα για προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων σε δράσεις πολιτιστικού τουρισμού.

Στον ίδιο άξονα, η επενδυτική προτεραιότητα 3a: «Προώθηση της επιχειρηματικότητας, ιδίως με τη διευκόλυνση της οικονομικής εκμετάλλευσης νέων ιδεών και τη στήριξη της δημιουργίας νέων επιχειρήσεων, μεταξύ άλλων μέσω φυτωρίων επιχειρήσεων» περιλαμβάνει δράσεις όπως η χρηματοδοτική ενίσχυση των επιχειρηματικών επενδύσεων και η ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών ιδεών, διερεύνηση δυνατοτήτων αξιοποίησής τους και εφαρμογή τους μέσω νέων προϊόντων και υπηρεσιών. Οι νέες επιχειρηματικές ιδέες στον τομέα του τουρισμού αποσκοπούν στη μετάβαση σε ένα σύνθετο μίγμα προϊόντος με υψηλή προστιθέμενη αξία που θα έχει σαν αποτέλεσμα την επιμήκυνση

¹⁶² Ο τίτλος της επενδυτικής προτεραιότητας 1b είναι «Προαγωγή επιχειρηματικών επενδύσεων στην έρευνα και καινοτομία, ανάπτυξη δεσμών και συνεργειών μεταξύ επιχειρήσεων, κέντρων έρευνας και ανάπτυξης και του τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ιδίως μέσω της προαγωγής επενδύσεων στην ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών, στη μεταφορά τεχνολογίας, στην κοινωνική καινοτομία, στην οικολογική καινοτομία, στις εφαρμογές παροχής δημόσιων υπηρεσιών, στην ενθάρρυνση της ζήτησης, στη δικτύωση, στα συμπλέγματα φορέων και στην ανοιχτή καινοτομία μέσω ευφυούς εξειδίκευσης, καθώς και στη στήριξη της τεχνολογικής και εφαρμοσμένης έρευνας, δοκιμαστικών δράσεων, ενεργειών έγκαιρης επικύρωσης προϊόντων, προηγμένων ικανοτήτων παραγωγής και πρώτης παραγωγής, ειδικά σε βασικές τεχνολογίες, και διάδοση των τεχνολογιών γενικής εφαρμογής».

της τουριστικής περιόδου με έμφαση στην ποιοτική αναβάθμιση, λαμβάνοντας υπόψη και την περιβαλλοντική αειφορία, και στην προώθηση ειδικών μορφών τουρισμού, όπως ο ιαματικός - τουρισμός υγείας, ο φυσιολατρικός, ο γαστρονομικός, ο πολιτιστικός - θρησκευτικός, ο συνεδριακός, ο θαλάσσιος, ο τουρισμός πόλης, κλπ.

Ακόμα, η επενδυτική προτεραιότητα 3d: «Στήριξη της ικανότητας των ΜΜΕ να αναπτύσσονται σε περιφερειακές, εθνικές και διεθνείς αγορές, και να συμμετέχουν σε διαδικασίες καινοτομίας» του ίδιου άξονα, στοχεύει στην αύξηση των εξαγωγών των ελληνικών επιχειρήσεων, κατά προτεραιότητα στους εννέα στρατηγικούς τομείς της χώρας. Αυτό θα επιδιωχθεί με δράσεις όπως α) υποστήριξη επιχειρήσεων για αναζήτηση ευκαιριών σε νέες αγορές του εξωτερικού, β) βελτίωση ικανότητας εξυπηρέτησης υφιστάμενων αγορών, γ) αναβάθμιση της εικόνας των ελληνικών προϊόντων στο εξωτερικό, και δ) συνεργασίες / συμπράξεις ή / και ανάπτυξη δικτύων επιχειρήσεων που είναι ομοειδείς, συμπληρωματικές ή ανήκουν στην ίδια αλυσίδα αξίας. Στην τελευταία δράση μπορούν να εφαρμοστούν στον τομέα του τουρισμού συνεργασίες με τουριστικούς οργανισμούς, ταξιδιωτικούς πράκτορες και άλλους φορείς της αγοράς για την από κοινού υλοποίηση προγραμμάτων προβολής. Ακόμα, προώθηση της επιχειρηματικής συνεργασίας για την επίτευξη συνεργιών και συμπληρωματικότητας ώστε να αντιμετωπιστεί ο κατακερματισμός της προσφοράς. Επίσης, ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ τουριστικών επιχειρήσεων και επιχειρήσεων άλλων τομέων που συνεισφέρουν άμεσα στη τουριστική δραστηριότητα για τη δημιουργία συνολικής εμπειρίας και την ενίσχυση της ταυτότητας του τουριστικού προϊόντος.

Τέλος, στον ΑΠ 3 η επενδυτική προτεραιότητα 6c: «Διατήρηση, προστασία, προώθηση και ανάπτυξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς» στοχεύει στην ανάπτυξη ή / και προώθηση της οικονομικής δραστηριότητας που βασίζεται στο φυσικό περιβάλλον και στην πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας με επίκεντρο τον τομέα του τουρισμού. Η επίτευξη αυτού του στόχου μπορεί να επιδιωχθεί με την προώθηση και προβολή του τουριστικού προϊόντος σε σχέση με το φυσικό κεφάλαιο και την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας. Η δράση αυτή περιλαμβάνει την προβολή της χώρας ως τουριστικό προορισμό, κυρίως με την ανάδειξη της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, διαμορφώνοντας ένα νέο, βιώσιμο και ανταγωνιστικό μοντέλο για τον τουρισμό, βασισμένο στα συμπλέγματα «τουρισμού - πολιτισμού» και «τουρισμού - περιβάλλοντος». Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο αξιοποίησης της δυναμικής του φυσικού κεφαλαίου και της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας στο μέγιστο βαθμό, η δράση θα περιλαμβάνει και ενέργειες αναβάθμισης υποδομών υποδοχής και φιλοξενίας

επισκεπτών, και παροχής υπηρεσιών υψηλών προδιαγραφών και εξυπηρέτησης κοινού σε πολιτιστικούς χώρους και περιοχές φυσικής κληρονομιάς.

11.2.3 Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014–2020

Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014–2020 καλύπτει την επικράτεια της χώρας. Όμοια με το ΠΑΑ 2007–2013, το ΠΑΑ 2014–2020 συγχρηματοδοτείται από το ΕΓΤΑΑ. Οι Προτεραιότητες του προγράμματος υλοποιούνται μέσω μίας σειράς μέτρων. Σε αντίθεση όμως με το ΠΑΑ 2007–2013, τα μέτρα του προγράμματος δεν αντιστοιχούν σε κάθε μία Προτεραιότητα (ή ΑΠ) ξεχωριστά, αλλά αντίθετα μπορούν να εφαρμοστούν σε παραπάνω από μία Προτεραιότητες¹⁶³. Δράσεις που αφορούν τον τουρισμό, και σε μικρότερο βαθμό τον αθλητισμό, περιλαμβάνονται στην Προτεραιότητα 6 και πιο συγκεκριμένα στα Μέτρα 6 και 19 (ΥΠΑΑΤ, 2017).

Το Μέτρο 6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων» συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη της «μικρής» επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές και τη δημιουργία και διατήρηση θέσεων απασχόλησης και αυτοαπασχόλησης σε αυτές, τόσο στον πρωτογενή τομέα όσο και στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Το μέτρο αυτό αφορά ιδιωτικού χαρακτήρα παρεμβάσεις. Με το Υπομέτρο 6.2: «Ενισχύσεις για τη σύσταση επιχείρησης μη γεωργικών δραστηριοτήτων σε αγροτικές περιοχές» στηρίζεται η «μικρή» επιχειρηματικότητα (εκκίνηση νέας επιχείρησης) σε επιλεγμένους τομείς του δευτερογενή και τριτογενή τομέα, με δικαιούχους γεωργούς ή άλλα φυσικά πρόσωπα ήδη εγκατεστημένα σε αγροτικές περιοχές. Ένας από τους τομείς που υποστηρίζεται από αυτό το υπομέτρο είναι και ο τουρισμός, με την ενίσχυση δραστηριοτήτων αναψυχής και ειδικών μορφών τουρισμού.

Το Μέτρο 19: «Στήριξη για τοπική ανάπτυξη μέσω του LEADER (ΤΑΠΤΚ - τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων)» συνεχίζει την προσέγγιση της «εκ των κάτω προς τα άνω» διαδικασίας στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης από ΟΤΔ που χρησιμοποιήθηκε στις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους. Για το σχεδιασμό στρατηγικών, εκτός της δυνατότητας συνδυασμού δράσεων που δίνεται από το μέτρο, μπορούν να ενταχθούν και δράσεις από το ΕΤΠΑ, το ΕΚΤ και το ΕΤΘΑ (Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας). Επομένως, το μέτρο αυτό έχει πολυτομιακό και πολυταμειακό χαρακτήρα. Το παρόν

¹⁶³ Για παράδειγμα, το Μέτρο 16: «Συνεργασία» μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες τις Προτεραιότητες του προγράμματος. Το κάθε ένα μέτρο έχει συγκεκριμένο κόστος συγχρηματοδότησης. Έτσι, η κατανομή του συνολικού κόστους του προγράμματος δε γίνεται ανά Προτεραιότητα, αλλά ανά μέτρο.

μέτρο εφαρμόζεται σε αγροτικές περιοχές, συμπεριλαμβανομένου της ΠΕ Θεσσαλονίκης και των Δήμων Νήσων της Περιφέρειας Αττικής. Όσον αφορά τον αθλητισμό και τον τουρισμό, στο Υπομέτρο 19.2: «Στήριξη για την υλοποίηση πράξεων στο πλαίσιο της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων» μπορούν να ενταχθούν, ως δημόσιου χαρακτήρα παρεμβάσεις, έργα βελτίωσης, αποκατάστασης και επέκτασης δημόσιων κτηρίων που χρησιμοποιούνται για δραστηριότητες άθλησης και έργα δημιουργίας, ανάπτυξης ή βελτίωσης υποδομών και υπηρεσιών αναψυχής, καθώς και ενέργειες ανάδειξης και προβολής για την αύξηση της ελκυστικότητας της περιοχής. Στις ιδιωτικού χαρακτήρα παρεμβάσεις μπορούν να ενταχθούν έργα ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων.

11.2.4 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας & Θάλασσας

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας και Θάλασσας (ΕΠΑΛΘ) περιγράφει τη στρατηγική της χώρας για την ανάπτυξη του τομέα της αλιείας και των αλιευτικών περιοχών, και περιλαμβάνει μέτρα που σχετίζονται άμεσα με την εφαρμογή της Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής (ΚΑΛΠ) και της Ολοκληρωμένης Θαλάσσιας Πολιτικής (ΟΘΠ). Σε αντίθεση με το ΕΠΑΛ 2007–2013, το ΕΠΑΛΘ 2014–2020 συγχρηματοδοτείται από το ΕΤΘΑ (ΥΠΑΑΤ, 2014β).

Παρεμβάσεις που αφορούν τον τουρισμό περιλαμβάνονται στις Προτεραιότητες 1: «Πρόωθηση της περιβαλλοντικά βιώσιμης, αποδοτικής ως προς τους πόρους, καινοτόμου, ανταγωνιστικής και βασισμένης στη γνώση αλιείας» και 4: «Αύξηση της απασχόλησης και της εδαφικής συνοχής». Στην Προτεραιότητα 1 προβλέπονται επενδύσεις επί του σκάφους για ανάπτυξη συμπληρωματικών δραστηριοτήτων εκτός της αλιείας, όπως είναι οι περιβαλλοντικές υπηρεσίες, οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες, και ο τουρισμός. Οι δραστηριότητες αυτές αποβλέπουν στη στήριξη του εισοδήματος των αλιέων μέσα από δράσεις διαφοροποίησης.

Στην Προτεραιότητα 4 τα Μέτρα 4.1, 4.2 και 4.3 αφορούν τις στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης. Οι στρατηγικές αυτές σχεδιάζονται και υλοποιούνται από Ομάδες Τοπικής Δράσης Αλιείας (ΟΤΔΑ). Έτσι, στο ΕΠΑΛΘ 2014–2020 προωθείται η διαδικασία της «εκ των κάτω προς τα άνω» ή ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης, όπως συνέβη και στο ΕΠΑΛ 2007–2013. Οι στρατηγικές αφορούν και τον τομέα του τουρισμού. Ειδικότερα, προωθείται ο οικοτουρισμός με στόχο την αναδιάρθρωση και τον αναπροσανατολισμό των οικονομικών δραστηριοτήτων στις αλιευτικές περιοχές.

11.3 Συμπεράσματα

Από την επισκόπηση των παραπάνω Επιχειρησιακών Προγραμμάτων συμπεραίνουμε ότι τόσο η Περιφέρεια Πελοποννήσου, όσο και ο κεντρικός προγραμματιστής μέσω του ΕΠΑΕ και του ΕΠΑνΕΚ, στοχεύουν στη διαμόρφωση ενός μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης που θα βασίζεται σε ήπιες τουριστικές δραστηριότητες. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη διασύνδεση του τουρισμού με τον πολιτισμό και το περιβάλλον. Παράλληλα, προωθείται η ανάπτυξη και άλλων ΕΕΜΤ, όπως ο θαλάσσιος, ο αστικός, ο ιαματικός, ο επαγγελματικός (συνεδριακός, εκθεσιακός, τουρισμός κινήτρων), ο θρησκευτικός, ο γαστρονομικός, κλπ.

Ο αθλητικός τουρισμός, ως πολυδιάστατη δραστηριότητα, μπορεί να ενισχυθεί μέσω του ΕΠΑΕ ή του ΕΠΑνΕΚ, χωρίς ωστόσο να γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σε αυτόν. Αντίθετα, στα ΠΑΑ 2007–2013 και ΕΠΑΛ περιλαμβάνονται δράσεις που αναφέρονται στην ανάπτυξη ήπιων αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, στις αγροτικές περιοχές παρέχεται η δυνατότητα για ίδρυση, επέκταση ή εκσυγχρονισμό χώρων αθλοπαιδιών, καθώς και για δημιουργία ποδηλατικών διαδρομών. Στις αλιευτικές περιοχές δύνανται να ενισχυθούν επενδύσεις για χώρους αθλοπαιδιών και για ανάπτυξη θαλάσσιων αθλητικών δραστηριοτήτων και καταδυτικού τουρισμού. Στα ΠΑΑ 2014–2020 και ΕΠΑΛΘ δε γίνεται ρητή αναφορά σε ήπιες αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες, ωστόσο η ανάπτυξή τους μπορεί να επιδιωχθεί μέσω της ενίσχυσης δραστηριοτήτων ειδικών μορφών τουρισμού που προβλέπεται στα προγράμματα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η κατασκευή, βελτίωση ή συντήρηση αθλητικών υποδομών, απαραίτητων για τη διεξαγωγή αθλητικών τουριστικών διοργανώσεων ή την ανάπτυξη του προπονητικού αθλητικού τουρισμού, δεν προβλέπεται από τα ΠΕΠ. Η ενίσχυση (με κοινοτική χρηματοδότηση) δημόσιων επενδύσεων / δαπανών για αθλητικές υποδομές μπορεί να γίνει μόνο στις αγροτικές περιοχές μέσω των ΠΑΑ¹⁶⁴. Όμως, οι ενισχύσεις αυτές αφορούν υποδομές μικρής κλίμακας (έως €300.000 στο ΠΑΑ 2007–2013 και έως €600.000 στο ΠΑΑ 2014–2020), οι οποίες σκοπεύουν να εξυπηρετήσουν μάλλον περισσότερο την ανάγκη των τοπικών κοινωνιών για άθληση (στο πλαίσιο της προσπάθειας συγκράτησης του τοπικού πληθυσμού), παρά την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού.

¹⁶⁴ Φυσικά, εκτός της κοινοτικής χρηματοδότησης, υπάρχουν και άλλοι τρόποι για τη χρηματοδότηση αθλητικών υποδομών (π.χ. μέσω ιδίων πόρων μιας περιφέρειας).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

SWOT ANALYSIS ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η ανάλυση SWOT (Strengths - Weaknesses - Opportunities - Threats) ή ΠΑΕΑ (Πλεονεκτήματα - Αδυναμίες - Ευκαιρίες - Απειλές) για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού στην ΠΕ Μεσσηνίας. Τα πλεονεκτήματα (ή δυνατά σημεία) και οι αδυναμίες (ή αδύνατα σημεία) αναφέρονται στο παρόν και προκύπτουν από ενδογενή χαρακτηριστικά του νομού (εσωτερικό περιβάλλον) που σχετίζονται με τον αθλητικό τουρισμό. Οι ευκαιρίες και οι απειλές προκύπτουν από εξωγενείς παράγοντες (εξωτερικό περιβάλλον) που μπορούν να επηρεάσουν, θετικά ή αρνητικά, τον αθλητικό τουρισμό στο μέλλον. Η ανάλυση SWOT βασίζεται στα κεφάλαια του δεύτερου μέρους της διατριβής.

12.1 Δυνατά σημεία - Πλεονεκτήματα

- *Ευνοϊκές κλιματικές - μετεωρολογικές συνθήκες*

Οι κατάλληλες καιρικές συνθήκες είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη αθλητικών δραστηριοτήτων, καθότι οι περισσότερες λαμβάνουν χώρα σε υπαίθριους χώρους. Το εύκρατο κλίμα του νομού ευνοεί την ανάπτυξη τέτοιων δραστηριοτήτων. Εκτός από την καλοκαιρινή περίοδο, όπου κορυφώνεται η ζήτηση για τις πιο πολλές δραστηριότητες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού, οι συνθήκες που επικρατούν την άνοιξη και το φθινόπωρο (κατάλληλες θερμοκρασίες, μέτρια επίπεδα νετού, πολλές ώρες ηλιοφάνειας) επιτρέπουν την ανάπτυξη συγκεκριμένων αθλημάτων που ενδείκνυνται αυτές τις εποχές του έτους (γκολφ, ιπασία, ποδηλασία, ορειβασία - πεζοπορία). Άλλωστε, το κλίμα του νομού, και πιο συγκεκριμένα της Καλαμάτας, ήταν ένας από τους κύριους λόγους όπου η πόλη αυτή καθιερώθηκε ως προορισμός προετοιμασίας για αθλητές στίβου από πολλές χώρες της Ευρώπης κατά τους μήνες Μάρτιο έως Μάιο. Ακόμα, ο ήπιος χειμώνας δίνει τη δυνατότητα σε ομάδες και αθλητές από βόρειες χώρες της Ευρώπης να κάνουν προετοιμασία στη Μεσσηνία, αποφεύγοντας έτσι τις συχνές και έντονες βροχοπτώσεις και χιονοπτώσεις που επικρατούν στις χώρες τους κατά τη χειμερινή περίοδο.

- *Πλούσιοι φυσικοί πόροι (συνδυασμός βουνού και θάλασσας)*

Η εκτεταμένη ακτογραμμή του νομού (250 χλμ., εκ των οποίων τα 120 σχηματίζουν

παραλίες) σε συνδυασμό με τα καθαρά και διαυγή νερά, ευνοούν την ανάπτυξη θαλάσσιων αθλητικών δραστηριοτήτων, όπως τα αθλήματα σέρφινγκ και η αυτόνομη κατάδυση, αλλά και τη διεξαγωγή συναφών αθλητικών διοργανώσεων (Διεθνής Κολυμβητικός Μαραθώνιος, Διασυλλογικοί Περιφερειακοί αγώνες ιστιοπλοΐας, αγώνες ελεύθερης κατάδυσης, αγώνες τριάθλου, αγώνες για το Πανελλήνιο Πρωτάθλημα jet ski). Άλλωστε, οι συνθήκες που επικρατούν στον Μεσσηνιακό κόλπο και ιδιαίτερα κοντά στην Καλαμάτα (ήρεμη θάλασσα, όχι θαλάσσια ρεύματα, ζεστά νερά) ήταν ένας από τους λόγους που επιλέχθηκε η συγκεκριμένη πόλη μεταξύ άλλων για να φιλοξενήσει το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα ελεύθερης κατάδυσης το 2011 και το 2013.

Ταυτόχρονα, ένα μεγάλο τμήμα της έκτασης του νομού (40,2%) είναι ορεινό. Εκτός από τον Ταΰγετο, που έχει καθιερωθεί ως προορισμός και είναι κατάλληλος και για αλπινισμό τους χειμερινούς μήνες, δραστηριότητες ορειβασίας μπορούν να αναπτυχθούν και σε άλλα ψηλά βουνά, όπως στα όρη Λύκαιο (σύνορα με ΠΕ Αρκαδίας) και Τετράζιο (σύνορα με ΠΕ Ηλείας), στο όρος Αιγάλεω στην περιοχή της Κυπαρισσίας, και στον ιστορικό λόφο της Ιθώμης (Αρχαία Μεσσήνη). Στους ορεινούς όγκους του νομού σχηματίζονται και φαράγγια (Ριντόμου, Βυρού, Νέδοντα, Νέδας) όπου μπορούν να αναπτυχθούν δραστηριότητες ορεινής πεζοπορίας. Ακόμα, σε ορισμένες περιοχές (Νέδουσα, Καρδαμύλη) έχουν αξιοποιηθεί οι ψηλοί βράχοι και έχουν διαμορφωθεί αναρριχητικό πάρκο και πεδίο, αντίστοιχα. Τέλος, ψηλές κορυφές βουνών, με πιο δημοφιλή την Άνω Βέργα, προσφέρονται ως σημεία απογείωσης για αλεξίπτωτο πλαγιάς.

• *Αθλητική παράδοση*

Ένα άλλο ενδογενές χαρακτηριστικό της Μεσσηνίας είναι η παράδοση που έχει στον αθλητισμό. Αυτό καταδεικνύεται όχι μόνο από τις διακρίσεις και την ανάδειξη σημαντικών αθλητών, με σημαντικότερο όλων τον Κωστή Τσικλητήρα, αλλά και από τον μεγάλο αριθμό συλλόγων και ομίλων σε πολλά αθλήματα, ορισμένοι από τους οποίους είναι ιστορικοί (π.χ. Μεσσηνιακός ΓΣ, Ναυτικός Όμιλος Καλαμάτας). Ειδικά στην πόλη της Καλαμάτας δραστηριοποιούνται 69 σωματεία σε 24 αθλήματα. Η παράδοση και η μεγάλη συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες κινητοποιεί τους αθλητικούς και αναπτυξιακούς φορείς στο να διοργανώνουν αθλητικές εκδηλώσεις περιφερειακής, εθνικής, αλλά και διεθνούς εμβέλειας. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η περίπτωση της Διεθνούς Συνάντησης Ρυθμικής Γυμναστικής «Κύπελλο Καλαμάτας» που προέκυψε ύστερα από πρωτοβουλία του Φιλογυμναστικού Ομίλου Καλαμάτας και

του κυρίου Κουμάντου (πρώην Δήμαρχος Καλαμάτας), ο οποίος θέλοντας να τιμήσει το άθλημα αυτό, λόγω των πολλών διακρίσεων που είχαν οι αθλήτριες του ομίλου σε διεθνές επίπεδο, ξεκίνησε αυτή τη διοργάνωση.

- *Επαρκείς υποδομές φιλοξενίας*

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού σε μία περιοχή είναι η επάρκειά της σε υποδομές φιλοξενίας. Η προσφορά του νομού θεωρείται ικανοποιητική. Συγκεκριμένα, διαθέτει:

- 152 ξενοδοχειακές μονάδες αποτελούμενες από 5.101 δωμάτια και 10.261 κλίνες.
- 660 μονάδες ενοικιαζόμενων δωματίων, ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων, μικτής μορφής, και τουριστικών επιπλωμένων κατοικιών, οι οποίες έχουν συνολικά 760 δωμάτια, 2.125 διαμερίσματα και 7.963 κλίνες.
- 16 μονάδες κάμπινγκ οι οποίες προσφέρουν 1.191 θέσεις κατασκήνωσης και 34 οικίσκους.

Οι μονάδες φιλοξενίας του νομού ποικίλουν από ξενοδοχεία τεσσάρων και πέντε αστέρων που προτιμούνται συνήθως από α) αθλητικούς τουρίστες με υψηλή κατά κεφαλήν δαπάνη (π.χ. γκόλφερ) και β) από ομάδες και επαγγελματίες αθλητές που επιθυμούν να έρθουν για προετοιμασία ή για συμμετοχή σε αθλητική διοργάνωση, μέχρι χαμηλότερης ποιότητας καταλύματα στα οποία διανυκτερεύουν συνήθως αθλητικοί τουρίστες με μικρότερη κατά κεφαλήν δαπάνη (π.χ. στα αθλήματα σέρφινγκ). Στους Δήμους Καλαμάτας και Πύλου-Νέστορος, όπου αναπτύσσεται η πλειονότητα των αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων, συγκεντρώνεται μεγάλο ποσοστό των μονάδων φιλοξενίας. Ειδικότερα, η πόλη της Καλαμάτας και τα προάστιά της διαθέτουν σχεδόν 2.700 κλίνες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται ένα και δέκα ξενοδοχεία πέντε και τεσσάρων αστέρων, αντίστοιχα. Έτσι, από πλευράς υποδομών φιλοξενίας η πρωτεύουσα του νομού έχει τη δυνατότητα να φιλοξενήσει αθλητικές διοργανώσεις μεσαίας κλίμακας, όπως Εθνικούς και Βαλκανικούς αγώνες ή διεθνείς συναντήσεις και Παγκόσμια Πρωταθλήματα / Κύπελλα σε λιγότερο δημοφιλή αθλήματα.

- *Διεθνές αεροδρόμιο Καλαμάτας*

Αδιαμφισβήτητα, η λειτουργία διεθνούς αεροδρομίου σε μία περιοχή διευκολύνει την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού. Η Μεσσηνία έχει την τύχη να διαθέτει διεθνές πολιτικό αεροδρόμιο το οποίο είναι και το μόνο ενεργό στην Περιφέρεια Πελοποννήσου. Η λειτουργία του α) επιτρέπει τη διοργάνωση και διεκδίκηση αθλητικών διοργανώσεων

διεθνούς εμβέλειας, β) καθιστά πιο εύκολη την πρόσβαση σε αλλοδαπούς τουρίστες που επιθυμούν να έρθουν και να αθληθούν στην περιοχή, και γ) βοηθάει στο να καταστεί η Μεσσηνία προορισμός γκολφ¹⁶⁵.

- *Ολοκλήρωση αυτοκινητόδρομου Κόρινθος-Τρίπολη-Καλαμάτα*

Η κατασκευή του οδικού άξονα Κόρινθος-Τρίπολη-Καλαμάτα, που ολοκληρώθηκε το Δεκέμβριο 2016 με την παράδοση της περιφερειακής Καλαμάτας, βελτίωσε αισθητά την προσβασιμότητα στο νομό. Πλέον η χρονική διάρκεια του ταξιδιού Αθήνα-Καλαμάτα έχει μειωθεί στις δύο ώρες και λίγα λεπτά. Έτσι, οι αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες του νομού, και ιδιαίτερα της πόλης της Καλαμάτας, καθίστανται πιο ελκυστικές για εκείνους που θέλουν να ταξιδεύσουν στη Μεσσηνία οδικώς.

- *Διευρυμένο αθλητικό τουριστικό προϊόν*

Το αθλητικό τουριστικό προϊόν της ΠΕ Μεσσηνίας περιλαμβάνει δραστηριότητες και από τις τρεις κατηγορίες του αθλητικού τουρισμού. Τα αθλήματα που ανήκουν στον ενεργητικό αθλητικό τουρισμό απευθύνονται σε τουρίστες που έχουν συνήθως μικρή κατά κεφαλήν δαπάνη (π.χ. ορειβάτες) μέχρι σε τουρίστες που είναι διατεθειμένοι να δαπανήσουν αρκετά χρήματα για το αγαπημένο τους άθλημα (π.χ. γκόλφερ). Στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων διεξάγονται από περιφερειακής μέχρι διεθνούς (αλλά μικρής-κλίμακας) εμβέλειας αθλητικές εκδηλώσεις. Τέλος, το σπίτι του Ολυμπιονίκη Κωστή Τσικλητήρα συμπληρώνει το αθλητικό τουριστικό προϊόν, προσδίδοντας στοιχεία αθλητικής κληρονομιάς στην περιοχή. Η ποικιλία αθλητικών δραστηριοτήτων επιτρέπει στο νομό να προσελκύσει τουρίστες με διαφορετικά ενδιαφέροντα στον αθλητισμό και δίνει τη δυνατότητα για ανάπτυξη αθλητικού τουρισμού καθόλη τη διάρκεια του έτους.

- *Δυνατότητα συνδυασμού με EEMT για ανάπτυξη «πλέγματος» δραστηριοτήτων*

Οι ποικίλες αθλητικές δραστηριότητες μπορούν να συνδυαστούν με τις EEMT που αναπτύσσονται στο νομό και να σχηματίσουν «πλέγματα» δραστηριοτήτων που ικανοποιούν ομοειδή ή συναφή κίνητρα. Για παράδειγμα, ο τουρισμός γιότινγκ και ιστοπλοΐας μπορεί να συνδυαστεί με αθλήματα που έχουν κυρίαρχο κίνητρο τη θάλασσα, και συγκεκριμένα με τα αθλήματα σέρφινγκ και την αυτόνομη κατάδυση. Ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός μπορούν να εμπλουτιστούν με αθλητικές

¹⁶⁵ Οι άλλες δύο προϋποθέσεις για να καταστεί μία περιοχή προορισμός γκολφ είναι α) η επάρκεια σε υδάτινους πόρους και β) η λειτουργία τουλάχιστον δύο γηπέδων γκολφ.

δραστηριότητες, όπως η ιππασία, η ορειβασία - πεζοπορία και η ποδηλασία, ενώ ο πολιτισμικός τουρισμός με τον τουρισμό αθλητικής κληρονομιάς (σπίτι Ολυμπιονίκη Κωστή Γσικλητήρα). Τέλος, ο τουρισμός γκολφ μπορεί να συνδυαστεί με τον συνεδριακό τουρισμό και τον τουρισμό ευεξίας. Τα «πλέγματα» δραστηριοτήτων ενισχύουν το τουριστικό προϊόν ικανοποιώντας έναν «πολυκινητρικό» τουρίστα που θέλει να κάνει ενεργητικές διακοπές.

- *Συνεργασία μεταξύ αθλητικών φορέων και τοπικής αυτοδιοίκησης στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων*

Στις περισσότερες αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις οι δήμοι (και σε μικρότερο βαθμό το Επιμελητήριο και η Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας) συνεργάζονται με τους αντίστοιχους αθλητικούς συλλόγους και ομίλους για την επιτυχή διεξαγωγή τους. Συγκεκριμένα, χρηματοδοτούν (στο μέτρο του δυνατού) και στηρίζουν οργανωτικά (π.χ. παροχή αθλητικών εγκαταστάσεων, διευκολύνσεις, οργάνωση παράλληλων εκδηλώσεων) τις περισσότερες από αυτές. Οι συνεργασίες που αναπτύσσονται εντάσσονται στο πλαίσιο της ενδογενούς-τοπικής ανάπτυξης.

12.2 Αδύνατα σημεία - Αδυναμίες

- *Ανεπαρκείς αθλητικές υποδομές*

Οι μη αξιόλογες αθλητικές υποδομές του νομού δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις αθλητικών τουριστών που θα επιθυμούσαν να ταξιδεύσουν στη Μεσσηνία για προετοιμασία σε αθλήματα όπως ο κλασικός αθλητισμός, η κολύμβηση, το ποδόσφαιρο και η σκοποβολή. Έτσι, μολονότι ο νομός διαθέτει τις κατάλληλες κλιματολογικές συνθήκες και τις απαραίτητες υποδομές φιλοξενίας (ιδιαίτερα στην πόλη της Καλαμάτας όπου λειτουργούν όλους τους μήνες), οι υφιστάμενες αθλητικές υποδομές δεν ευνοούν την ανάπτυξη του προπονητικού αθλητικού τουρισμού. Άλλωστε, η υποβάθμιση των αθλητικών εγκαταστάσεων του Δημοτικού Σταδίου Παραλίας ήταν ο κύριος λόγος που η Καλαμάτα σταμάτησε πλέον να αποτελεί προορισμό προετοιμασίας για αθλητές στίβου από πολλές χώρες της Ευρώπης. Επιπλέον, η κακή κατάσταση και η έλλειψη χώρου που παρουσιάζουν οι περισσότερες αθλητικές υποδομές¹⁶⁶ περιορίζουν την άρτια διεξαγωγή αθλητικών διοργανώσεων (π.χ. Διεθνούς Συνάντησης Στίβου «τα Παπαφλέσσεια», Διεθνούς Συνάντησης Ρυθμικής

¹⁶⁶ Εξαιρούνται τα γήπεδα τένις του Ομίλου Αντισφαίρισης Καλαμάτας και το κλειστό σκοπευτήριο Γαργαλιάνων, το οποίο θεωρείται ως ένα από τα καλύτερα της Πελοποννήσου για αεροβόλο όπλο. Επίσης, τα γήπεδα γκολφ στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (αν και συγκαταλέγονται στις ειδικές τουριστικές υποδομές).

Γυμναστικής «Κύπελλο Καλαμάτας») και τη δυνατότητα διεκδίκησης Ευρωπαϊκών ή Παγκόσμιων Πρωταθλημάτων σε λιγότερο δημοφιλή αθλήματα (π.χ. Ταε Κβον Ντο, ρυθμική γυμναστική).

- *Μη συνεργασία μεταξύ αθλητικών και τουριστικών φορέων*

Η ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού απαιτεί τη συνεργασία μεταξύ αθλητικών και τουριστικών φορέων. Δυστυχώς, το Γραφείο Υποστήριξης Τουρισμού (ΕΟΤ) Καλαμάτας δε συνεργάζεται με τους αθλητικούς συλλόγους / ομίλους και τις αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις του νομού για την ανάπτυξη και προώθηση των αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων. Αυτό οφείλεται στο ότι ο ρόλος του ΕΟΤ Καλαμάτας είναι περισσότερο γραφειοκρατικός και δεν αναλαμβάνει εύκολα πρωτοβουλίες που είναι εκτός των αρμοδιοτήτων του. Επισημαίνεται, πάντως, ότι η μη συνεργασία μεταξύ αθλητικών και τουριστικών φορέων είναι φαινόμενο που συναντάται συχνά και στη διεθνή πρακτική (Weed and Bull, 2009).

- *Ελάχιστη συνεργασία μεταξύ αθλητικών φορέων, αθλητικών τουριστικών επιχειρήσεων και τοπικής αυτοδιοίκησης στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού*

Σε αντίθεση με τον αθλητικό τουρισμό διοργανώσεων, οι δήμοι έχουν αναπτύξει ελάχιστες συνεργασίες με τους αθλητικούς συλλόγους / ομίλους και τις αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού. Συνεργασίες έχουν υπάρξει στην περίπτωση του Δήμου Πύλου-Νέστορος με την Costa Navarino, του Δήμου Καλαμάτας με την Αερολέσχη Καλαμάτας, και του Ελληνικού Ορειβατικού Συλλόγου Καλαμάτας με τοπικές κοινότητες του Δήμου Καλαμάτας. Επιπρόσθετα, οι αθλητικοί φορείς και οι επιχειρήσεις δε συνεργάζονται μεταξύ τους όταν προσφέρουν την ίδια αθλητική δραστηριότητα (ιππασία, αυτόνομη κατάδυση). Η ανάπτυξη του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού δε θα πρέπει να βασίζεται μόνο σε μονομερείς και ιδιωτικές πρωτοβουλίες, αλλά και σε συνεργασίες μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων. Υπενθυμίζεται ότι οι κοινές προσπάθειες του Δήμου Καλαμάτας και της οργανωτικής επιτροπής των «Παπαφλεσσείων» (μέλη του Μεσσηνιακού ΓΣ) παλαιότερα πέτυχαν να καταστεί η Καλαμάτα προορισμός προετοιμασίας για αθλητές στίβου.

- *Ελλιπής προβολή και προώθηση από την τοπική αυτοδιοίκηση*

Η προβολή και προώθηση του αθλητικού τουρισμού εκτός Μεσσηνίας βασίζεται ως επί το πλείστον στις ιδιωτικές πρωτοβουλίες και ενέργειες των αθλητικών συλλόγων /

ομίλων και των αθλητικών τουριστικών επιχειρήσεων. Αντίθετα, οι δήμοι δεν προωθούν και δεν προβάλλουν κατάλληλα – ή καθόλου σε ορισμένες περιπτώσεις – τις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στα διοικητικά τους όρια. Εξαιρέση αποτελεί ο Δήμος Μεσσήνης με τις ενέργειες που έχει κάνει για τον Μαραθώνιο Μεσσήνης (συμμετοχή στην EXPO του Κλασικού Μαραθωνίου Αθηνών, μίσθωση λεωφορείων για δωρεάν μεταφορά δρομέων, διαφημιστική προβολή σε αθλητικό περιοδικό) και την πεζοπορία (συμμετοχή σε διεθνή έκθεση περιπατητικού τουρισμού στη Γερμανία). Επίσης, δεν παρουσιάζουν επαρκώς – ή καθόλου – στην ιστοσελίδα τους τις αθλητικές δραστηριότητες με τις οποίες μπορεί να ασχοληθεί ένας επισκέπτης. Οι Δήμοι Καλαμάτας και Τριφυλίας παρουσιάζουν μόνο τις αθλητικές διοργανώσεις, ενώ ο Δήμος Μεσσήνης μόνο τον περιπατητικό τουρισμό (μπορεί να ενταχθεί στο ευρύτερο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού). Εντός διοικητικών ορίων, προσπάθεια ενημέρωσης μέσω έντυπου υλικού γίνεται από το Δήμο Πύλου-Νέστορος.

- *Κακή κατάσταση εσωτερικού οδικού δικτύου*

Αρκετά τμήματα του εσωτερικού οδικού δικτύου του νομού απαιτούν βελτιώσεις, διαπλατύνσεις, συντήρηση οδοστρώματος, και σε ορισμένα σημεία καινούργια χάραξη. Η κακή κατάστασή του ταλαιπωρεί και δημιουργεί αρνητικές εντυπώσεις στους επισκέπτες που ταξιδεύουν για να αθληθούν (και όχι μόνο) στη Μεσσηνία. Επίσης, αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη του ποδηλατικού τουρισμού, και συγκεκριμένα των ποδηλατικών εκδρομών και της αγωνιστικής ποδηλασίας, καθώς η κακή κατάσταση του οδοστρώματος (λακκούβες, μπαλώματα, κλπ.) μπορεί εύκολα να προκαλέσει ατυχήματα στους ποδηλάτες ή ζημιά στα ποδήλατά τους.

- *Ελλιπής πρωτοβάθμια υγειονομική περίθαλψη*

Η ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού σε μια περιοχή καθιστά απαραίτητη την ύπαρξη κατάλληλων υποδομών υγείας ώστε να προσφέρονται άμεσα υπηρεσίες περίθαλψης σε περίπτωση τραυματισμών. Η Καλαμάτα διαθέτει ένα σύγχρονο γενικό νοσοκομείο που είναι σε θέση να αντιμετωπίσει σοβαρά περιστατικά¹⁶⁷. Γενικό νοσοκομείο διαθέτει και η πόλη της Κυπαρισσίας, το οποίο όμως δεν μπορεί να ανταποκριθεί πάντοτε στις σύγχρονες ανάγκες περίθαλψης. Αντίθετα, η κατάσταση είναι τελείως διαφορετική στις υπόλοιπες περιοχές του νομού. Τα κέντρα υγείας

¹⁶⁷ Το νοσοκομείο αποτελεί ένα πλεονέκτημα για την Καλαμάτα όταν υποβάλει υποψηφιότητα για τη διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων.

(σύνολο έξι), το πολυδύναμο περιφερειακό ιατρείο, και τα περιφερειακά ιατρεία (σύνολο 46) του νομού παρουσιάζουν μεγάλες ελλείψεις σε μηχανολογικό και ιατρικό εξοπλισμό, καθώς και σε ιατρικό προσωπικό. Αυτό σημαίνει ότι σε περίπτωση τραυματισμού υπάρχει μεγάλη πιθανότητα ο ασθενής να πρέπει αναγκαστικά να διακομιστεί στο Γενικό Νοσοκομείο Καλαμάτας ή Κυπαρισσίας με συνέπεια την απώλεια πολύτιμου χρόνου και την ταλαιπωρία του.

- *Σεισμικότητα περιοχής*

Ένα ενδογενές χαρακτηριστικό του νομού είναι η σεισμικότητά του. Όλες οι περιοχές του βρίσκονται στην ενδιάμεση Ζώνη επικινδυνότητας II (δυσμενέστερη η Ζώνη III), με εξαίρεση τη ΔΕ Είρας που βρίσκεται στην λιγότερο επικίνδυνη Ζώνη I. Η συνήθης σεισμική δραστηριότητα που αναπτύσσεται δεν μπορεί να θεωρηθεί ανασταλτικός παράγοντας επίσκεψης στην περιοχή (οι ξένοι τουρίστες ίσως να μην το γνωρίζουν κιάλας). Ωστόσο, μία έντονη σεισμική δραστηριότητα ή ένας πολύ μεγάλος σεισμός θα επηρέαζε αρνητικά την πρόθεση αρκετών (αθλητικών) τουριστών να επισκεφθούν τη Μεσσηνία.

12.3 Ευκαιρίες

- *Κατασκευή και βελτίωση οδικών αξόνων*

Η κακή κατάσταση του εσωτερικού οδικού δικτύου αναφέρθηκε προηγουμένως ως ένα από τα αδύνατα σημεία. Όμως, στο προσεχές μέλλον αναμένεται να κατασκευαστούν καινούργια ή να βελτιωθούν υφιστάμενα οδικά τμήματα. Προς το παρόν, τα έργα που συγκεντρώνουν περισσότερες πιθανότητες για να υλοποιηθούν με ολική ή σε ορισμένα σημεία καινούργια χάραξη είναι αρχικά τα τμήματα Σουληνάρι-Κορυφάσιο και Καλαμάτα-Ριζόμυλος, και σε μετέπειτα στάδιο τα τμήματα Ριζόμυλος-Πύλος-Μεθώνη και Καλό Νερό-Τσακώνα. Τα τμήματα αυτά θα βελτιώσουν, σε χρόνο και ασφάλεια, την πρόσβαση στους Δήμους Μεσσήνης και Πύλου-Νέστορος όπου αναπτύσσονται αρκετές αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες.

Εκτός νομού, το τμήμα Πάτρα-Πύργος-Τσακώνα σχεδιάζεται να μετατραπεί σε κλειστό αυτοκινητόδρομο. Μέχρι στιγμής, όμως, έχουν ολοκληρωθεί οι δημοπρατήσεις για την ανάληψη των εργασιών μόνο στο τμήμα Πάτρα-Πύργος. Η κατασκευή του συνόλου του αυτοκινητόδρομου θα συνδέσει με περισσότερη οδική ασφάλεια τη Μεσσηνία με τη δυτική Πελοπόννησο, και ιδιαίτερα με το λιμάνι της Πάτρας, μειώνοντας σημαντικά και τη χρονική διάρκεια του ταξιδιού. Επισημαίνεται ότι στο

λιμάνι αυτό καταφθάνουν αρκετοί τουρίστες που ταξιδεύουν στη Μεσσηνία με τα τροχόσπιτά τους για να ασχοληθούν με τα αθλήματα σέρφινγκ (στη Γιάλοβα και στη Φοινικούντα).

- *Αυξημένο ενδιαφέρον ελληνικών και ξένων αεροπορικών εταιρειών για τη Μεσσηνία και το αεροδρόμιο Καλαμάτας*

Η μεγάλη επένδυση της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, οι προσπάθειες του Επιμελητηρίου Μεσσηνίας και η γενικότερη τουριστική προβολή της Πελοποννήσου από την αντίστοιχη περιφέρεια συνέβαλαν σημαντικά στην αύξηση των αφίξεων επιβατών στο αεροδρόμιο Καλαμάτας τα τελευταία χρόνια (2010–2017). Οι προοπτικές ανάπτυξης του τουρισμού στη Μεσσηνία προσέλκυσαν και συνεχίζουν να ελκύουν το ενδιαφέρον ελληνικών και ξένων αεροπορικών εταιριών. Έτσι, κάθε χρόνο η Μεσσηνία συνδέεται με νέους προορισμούς. Πλέον, τουρίστες από περισσότερες χώρες του εξωτερικού που επιθυμούν να συμμετάσχουν σε αθλητικές δραστηριότητες μπορούν πιο εύκολα να την επισκεφθούν. Οι επισκέψεις αυτές, μάλιστα, μπορούν να πραγματοποιηθούν την άνοιξη και το φθινόπωρο, εποχές που είναι κατάλληλες για συγκεκριμένα αθλήματα και διοργανώσεις, καθόσον αρκετές πτήσεις δρομολογούνται και εκτός καλοκαιρινής περιόδου.

- *Κατασκευή υδατοδρομίων*

Η Μεσσηνία συγκαταλέγεται στις περιοχές της χώρας όπου σχεδιάζεται να λειτουργήσουν υδατοδρόμια. Πιο συγκεκριμένα, προβλέπεται η κατασκευή κεντρικού υδατοδρομίου στην Καλαμάτα και δύο περιφερειακών, στην Πύλο και στην Καρδαμύλη, περιοχές όπου αναπτύσσονται αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες. Τα υδατοδρόμια αυτά αναμένεται να συνδέσουν τη Μεσσηνία με περιοχές της Πελοποννήσου και της Δυτικής Ελλάδας, καθώς και με νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου με τα οποία στερείται σύνδεσης¹⁶⁸.

- *Λειτουργία υποθαλάσσιων αρχαιολογικών πάρκων*

Με την ΚΥΑ των υπουργών Πολιτισμού και Αθλητισμού, και Ναυτιλίας και Αιγαίου (ΦΕΚ 2489/Β/3.10.2013) εγκρίθηκε η ίδρυση Ενάλιων Επισκέψιμων Αρχαιολογικών Χώρων στον Κόλπο του Ναυαρίνου και πλησίον της νήσου Σαπιέντζα (κοντά στη Μεθώνη) οι οποίοι θα λειτουργούν ως «υποβρύχια μουσεία». Προς το παρόν, ο Δήμος Πύλου-Νέστορος βρίσκεται στο στάδιο της διερεύνησης αναδόχου και τρόπου

¹⁶⁸ Η Καλαμάτα συνδέεται μόνο με τα Κύθηρα μέσω ακτοπλοϊκής γραμμής (Καλαμάτα-Κύθηρα-Κρήτη (Κίσσαμος)) η οποία λειτουργεί μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες.

λειτουργίας των υποθαλάσσιων αρχαιολογικών πάρκων (εάν θα τα λειτουργεί ο δήμος, ιδιώτης ή ΣΔΙΤ), κάτι το οποίο εξαρτάται και από το ενδιαφέρον των επενδυτών. Η λειτουργία τους θα δώσει ώθηση στην ανάπτυξη του καταδυτικού τουρισμού στην περιοχή, ο οποίος βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο.

- **Κατασκευή άλλων δύο γηπέδων γκολφ**

Ο φορέας ανάπτυξης και διαχείρισης της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας σκοπεύει να προχωρήσει στην κατασκευή άλλων δύο γηπέδων γκολφ στην ΠΕ Μεσσηνίας, ένα στην περιοχή Κυνηγού και ένα στην ΠΟΤΑ Ριζόμυλου. Το πρώτο, μάλιστα, θα είναι 36 οπών και θα ξεκινήσει τη λειτουργία του το 2020. Με τα γήπεδα αυτά, τα οποία βρίσκονται σε σχετικά κοντινή απόσταση μεταξύ τους, θα δημιουργηθεί μία συστάδα γηπέδων γκολφ. Ανάλογες περιπτώσεις στο εξωτερικό (π.χ. Ισπανία, Πορτογαλία) έχουν δείξει ότι η πρακτική αυτή συμβάλει στην καθιέρωση μιας περιοχής σε προορισμό γκολφ.

- **Λειτουργία κέντρου μηχανοκίνητου αθλητισμού στο αεροδρόμιο Τριόδου**

Ο Δήμος Μεσσηνίας επιθυμεί να μετατραπεί το αεροδρόμιο Τριόδου, που του έχει παραχωρηθεί από το Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας, σε κέντρο μηχανοκίνητου αθλητισμού. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η δημιουργία ασφαλούς πίστας αγώνων μηχανοκίνητου αθλητισμού (αυτοκινήτων και μοτοσικλετών), καθώς και χώρος όπου θα φιλοξενούνται δραστηριότητες αερομοντελιστών, με οργανωμένες κερκίδες για τους θεατές. Επίσης, στον χώρο όπου υπάρχουν οι κτιριακές εγκαταστάσεις του αεροδρομίου θα εγκατασταθούν περίπτερα και θα πωλούνται τοπικά προϊόντα. Ο δήμος προσδοκά ότι το κέντρο θα αποτελέσει πόλο έλξης φίλων του μηχανοκίνητου αθλητισμού. Η λειτουργία του, συνεπώς, θα προσθέσει μία ακόμα δραστηριότητα στο αθλητικό τουριστικό προϊόν του νομού. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι η κατασκευή του έργου, συνολικού προϋπολογισμού €5.200.000, είναι μία δύσκολη διαδικασία που εξαρτάται από τη γενικότερη οικονομική συγκυρία.

12.4 Απειλές

- **Οικονομική κρίση**

Η οικονομική κρίση μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τον αθλητικό τουρισμό στη Μεσσηνία τόσο από την πλευρά της προσφοράς, όσο και από την πλευρά της ζήτησης. Οι περισσότερες αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις χρηματοδοτούνται ή συγχρηματοδοτούνται από ΟΤΑ πρώτου και δεύτερου βαθμού, τοπικούς φορείς (π.χ.

Επιμελητήριο) και αθλητικούς φορείς εκτός νομού (π.χ. Ενώσεις, Ομοσπονδίες). Οι ολοένα και περιορισμένοι οικονομικοί πόροι που διαθέτουν οι παραπάνω φορείς δύνανται να θέσουν σε κίνδυνο τη διεξαγωγή ορισμένων διοργανώσεων. Από την πλευρά της ζήτησης, η μείωση που έχει επέλθει στο διαθέσιμο εισόδημα των Ελλήνων πολιτών αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για εκείνους που επιθυμούν να ταξιδεύσουν στο νομό για να συμμετάσχουν σε αθλητικές δραστηριότητες. Αυτό δεν ισχύει – ή τουλάχιστον όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό – για τους αλλοδαπούς τουρίστες.

- *Δυσκολία εξεύρεσης πόρων για τις δημόσιες αθλητικές υποδομές που χρησιμοποιούνται για αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες*

Στην προγραμματική περίοδο 2014–2020 το ΠΕΠ Πελοποννήσου δεν προβλέπει χρηματοδότηση για κατασκευή, βελτίωση ή συντήρηση αθλητικών υποδομών. Η ενίσχυση (με κοινοτική χρηματοδότηση) δημόσιων επενδύσεων / δαπανών για αθλητικές υποδομές μπορεί να γίνει μόνο στις αγροτικές περιοχές μέσω του ΠΑΑ¹⁶⁹. Έτσι, οι αστικές περιοχές, και ιδιαίτερα η πόλη της Καλαμάτας όπου πραγματοποιούνται οι περισσότερες αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις, αντιμετωπίζουν πρόβλημα συντήρησης και εκσυγχρονισμού των αθλητικών τους εγκαταστάσεων δεδομένου ότι οι οικονομικοί πόροι των δήμων είναι πολύ περιορισμένοι. Από την άλλη, τα έργα εκσυγχρονισμού ή κατασκευής με μεγάλο κόστος θα πρέπει να καλυφθούν από άλλες χρηματοδοτικές πηγές (π.χ. ίδιοι πόροι της περιφέρειας), κάτι που είναι πολύ δύσκολο στην τρέχουσα οικονομική συγκυρία. Η δυσκολία εξεύρεσης πόρων και η συνακόλουθη υποβάθμιση των αθλητικών υποδομών περιορίζουν τη δυνατότητα ανάπτυξης του προπονητικού αθλητικού τουρισμού και την άρτια διεξαγωγή ορισμένων αθλητικών τουριστικών διοργανώσεων.

- *Ανταγωνισμός από άλλες χώρες της Μεσογείου και περιοχές της Ελλάδας*

Αρκετές δραστηριότητες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού και του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων αντιμετωπίζουν έντονο ανταγωνισμό από περιοχές χωρών της Μεσογείου, αλλά και της Ελλάδας. Στην περίπτωση του γκολφ, για παράδειγμα, ανταγωνιστικοί προορισμοί αποτελούν περιοχές όπως η Κόστα ντελ Σολ στην Ισπανία και το Μπέλεκ στην Τουρκία. Επίσης, θεωρείται πολύ δύσκολο για την αυτόνομη κατάδυση, πέρα του ότι βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης, να καταφέρει να ανταγωνιστεί επάξια καθιερωμένους προορισμούς όπως τα νησιά Μέντες (Ισπανία),

¹⁶⁹ Οι ενισχύσεις αυτές αφορούν υποδομές μικρής κλίμακας (έως €600.000) οι οποίες ικανοποιούν μάλλον περισσότερο τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας για άθληση, παρά την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού.

Πίνακας 12.1 Μήτρα ανάλυσης SWOT

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ
<ul style="list-style-type: none"> • Ευνοϊκές κλιματικές - μετεωρολογικές συνθήκες • Πλούσιοι φυσικοί πόροι (συνδυασμός βουνού και θάλασσας) • Αθλητική παράδοση • Επαρκείς υποδομές φιλοξενίας • Διεθνές αεροδρόμιο Καλαμάτας • Ολοκλήρωση αυτοκινητόδρομου Κόρινθος-Τρίπολη-Καλαμάτα • Διευρυμένο αθλητικό τουριστικό προϊόν • Δυνατότητα συνδυασμού με ΕΕΜΤ για ανάπτυξη «πλέγματος» δραστηριοτήτων • Συνεργασία μεταξύ αθλητικών φορέων και τοπικής αυτοδιοίκησης στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • Ανεπαρκείς αθλητικές υποδομές • Μη συνεργασία μεταξύ αθλητικών και τουριστικών φορέων • Ελάχιστη συνεργασία μεταξύ αθλητικών φορέων, αθλητικών τουριστικών επιχειρήσεων και τοπικής αυτοδιοίκησης στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού • Ελλιπής προβολή και προώθηση από την τοπική αυτοδιοίκηση • Κακή κατάσταση εσωτερικού οδικού δικτύου • Ελλιπής πρωτοβάθμια υγειονομική περίθαλψη • Σεισμικότητα περιοχής
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	ΑΠΕΙΛΕΣ
<ul style="list-style-type: none"> • Κατασκευή και βελτίωση οδικών αξόνων • Αυξημένο ενδιαφέρον ελληνικών και ξένων αεροπορικών εταιρειών για τη Μεσσηνία και το αεροδρόμιο Καλαμάτας • Κατασκευή υδατοδρομίων • Λειτουργία υποθαλάσσιων αρχαιολογικών πάρκων • Κατασκευή άλλων δύο γηπέδων γκολφ • Λειτουργία κέντρου μηχανοκίνητου αθλητισμού στο αεροδρόμιο Τριόδου 	<ul style="list-style-type: none"> • Οικονομική κρίση • Δυσκολία εξεύρεσης πόρων για τις δημόσιες αθλητικές υποδομές που χρησιμοποιούνται για αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες • Ανταγωνισμός από άλλες χώρες της Μεσογείου και περιοχές της Ελλάδας

η Ερυθρά Θάλασσα (Αίγυπτος) και η Μάλτα. Αλλά και εντός συνόρων, είναι πιο πιθανό ένας αθλητικός τουρίστας (αλλοδαπός ή Έλληνας) να προτιμήσει πιο δημοφιλείς προορισμούς για τα αθλήματα σέρφινγκ (π.χ. Πάρος, Λευκάδα) ή να τρέξει στον Κλασσικό Μαραθώνιο Αθηνών αντί του Μαραθωνίου Μεσσήνης. Φυσικά, η ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας είναι επιθυμητή, ωστόσο οι ενδιαφερόμενοι φορείς του νομού θα πρέπει να παραδειγματιστούν από τις καλές πρακτικές που χρησιμοποιούνται σε αυτές ή στο εξωτερικό, προκειμένου να προσφέρουν εξίσου ανταγωνιστικές αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Τα κυριότερα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τους Κοκκώση και Τσάρτα (2001), παρουσιάζονται στον Πίνακα 13.1. Η ουσιαστική συγκρότηση και σταθερή λειτουργία ενός προτύπου ανάπτυξης εξαρτάται από την αλληλεπίδραση της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς. Από την ανάλυση που έγινε σε προηγούμενα κεφάλαια της διατριβής, ορισμένα χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς στην ΠΕ Μεσσηνίας είναι:

- Οι περισσότερες ξενοδοχειακές μονάδες είναι μικρής κλίμακας και χαμηλής ποιοτικής στάθμης. Οι μονάδες αυτές είναι συνήθως οικογενειακές επιχειρήσεις οι οποίες δε συνεργάζονται με τουρ οπερέιτορ.
- Η συμμετοχή του νομού στις συνολικές αφίξεις και διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα και κάμπινγκ της χώρας είναι πολύ μικρή. Το ίδιο ισχύει και με τις διεθνείς αφίξεις στον Κρατικό Αερολιμένα Καλαμάτας. Συνεπώς, η Μεσσηνία δεν έχει καθιερωθεί, τουλάχιστον ακόμα, στους δημοφιλείς προορισμούς της Ελλάδας¹⁷⁰.
- Η τουριστική προσφορά και ζήτηση συγκεντρώνεται κυρίως σε παραθαλάσσιες περιοχές.
- Στο νομό αναπτύσσονται ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όχι όμως σε τέτοιο βαθμό που να κυριαρχούν οι υποδομές και οι υπηρεσίες τους στην παραγωγική δομή του τουριστικού τομέα.
- Η συνεισφορά της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας στις ξενοδοχειακές κλίνες και διανυκτερεύσεις (στα ξενοδοχειακά καταλύματα) του νομού είναι αρκετά μεγάλη.

Πίνακας 13.1 Πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης

1	2	3	4	5	6
Οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών καλοκαιρινής ή χειμερινής περιόδου	Ενταγμένο στο τοπικό αναπτυξιακό πλαίσιο, π.χ. αστικός τουρισμός, τουρισμός υπαίθρου	Βιώσιμου τουρισμού με χρήση ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού	Τουριστικής ανάπτυξης σε θύλακες, π.χ. τουριστικά χωριά, θεματικά πάρκα κ.α.	Παραθεριστικό σε περιοχές με μεγάλο αριθμό διαφόρων τύπου παραθεριστικών κατοικιών	Εναλλακτικού τουρισμού με έμφαση σε μία ή περισσότερες εναλλακτικές μορφές του τουρισμού

Πηγή: Κοκκώσης και Τσάρτας (2001, σελ.78).

¹⁷⁰ Αντίθετα, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας ανερχόμενος τουριστικός προορισμός.

- Ο παραθεριστικός τουρισμός στο νομό βασίζεται κυρίως σε εγχώριους τουρίστες - ιδιοκτήτες δευτερευουσών ή εξοχικών κατοικιών που έχουν κάποια σχέση καταγωγής με την περιοχή, αλλά και σε αλλοδαπούς τουρίστες που έχουν αγοράσει κατοικία. Ωστόσο, δεν έχουν συγκροτηθεί, τουλάχιστον σε μεγάλη κλίμακα, οργανωμένες περιοχές παραθερισμού υπό τη μορφή οργανωμένου real estate ή χρονομεριστικής μίσθωσης (fractionals, private residence clubs, destination clubs, condo(minium) hotels).

Με βάση τα παραπάνω, αλλά και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης (βλέπε Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001, σελ. 78–88), θα μπορούσαμε να πούμε ότι το πρότυπο που έχει διαμορφωθεί στην ΠΕ Μεσσηνίας τα τελευταία χρόνια (από το 2010 και μετά) είναι η τουριστική ανάπτυξη με θύλακες. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό του προτύπου αυτού είναι η οργανωμένη ανάπτυξη τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών σε συγκεκριμένες περιοχές που συγκροτούν έναν «θύλακα» με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και λειτουργίες. Η λειτουργία του χαρακτηρίζεται από μερική ή και πλήρη αυτονομία έναντι των υπόλοιπων υποδομών και υπηρεσιών που προσφέρει μια περιοχή. Το πρότυπο αυτό, ακόμα, μπορεί να λειτουργήσει ως πόλος ανάπτυξης στην ευρύτερη περιοχή. Θύλακας στην προκειμένη περίπτωση είναι η μεγάλη τουριστική επένδυση της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Ο θεσμός της ΠΟΤΑ (Περιοχή Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης) δημιουργήθηκε από τον ΕΟΤ το 1997 για να συμβάλει στους στόχους της εθνικής τουριστικής πολιτικής και τέθηκε σε εφαρμογή με το άρθρο 29 του Ν. 2545/97 «Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 254/Α/15.12.1997). Ως ΠΟΤΑ χαρακτηρίζονται «δημόσιες ή ιδιωτικές εκτάσεις εκτός εγκεκριμένων σχεδίων και ορίων οικισμών, όπου δημιουργείται ένα σύνολο τουριστικών εγκαταστάσεων αποτελούμενο από ξενοδοχειακά καταλύματα διαφόρων λειτουργικών μορφών, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής, καθώς και συμπληρωματικές εγκαταστάσεις αναψυχής, άθλησης και γενικά υπηρεσιών διάθεσης του ελεύθερου χρόνου των τουριστών». Ο επιτρεπόμενος συντελεστής δόμησης δεν μπορεί να υπερβαίνει σε καμία περίπτωση το 20% του συνόλου της έκτασης της ΠΟΤΑ¹⁷¹. Η μοναδική έως τώρα εφαρμογή του θεσμού είναι η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (γνωστή υπό την επωνυμία 'Costa Navarino'), φορέας ανάπτυξης και διαχείρισης της οποίας είναι η ΤΕΜΕΣ (Τουριστικές Επιχειρήσεις Μεσσηνίας) ΑΕ.

¹⁷¹ Για εκτενέστερη παρουσίαση του θεσμικού και νομοθετικού πλαισίου της ΠΟΤΑ, και της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, βλέπε Δρακάκης (2008).

Σύμφωνα με μελέτη του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης (2010), η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας μπορεί να αποτελέσει έναν πόλο ανάπτυξης στην ευρύτερη περιοχή. Η δυνατότητα χωρικής συγκέντρωσης οικονομικών (τουριστικών) δραστηριοτήτων επιτρέπει στην ΠΟΤΑ να υιοθετήσει χαρακτηριστικά «προωθητικής βιομηχανίας». Η ίδρυση μιας προωθητικής βιομηχανίας μπορεί α) να επιδράσει με τη διαδικασία μίμησης στη δημιουργία αναπτυξιακού κλίματος στην περιοχή, β) με το μηχανισμό της πολωτικής διαδικασίας να συγκεντρώσει και άλλες επιχειρήσεις στον πόλο ανάπτυξης δημιουργώντας οικονομίες κλίμακας, και γ) να κάνει διάχυση της ανάπτυξης από τον πόλο σε ολόκληρη την περιφέρεια, που αποτελεί τη ζώνη επιρροής του. Σημειώνεται ότι η αύξηση του εισοδήματος που μπορεί να επιτευχθεί από τις συνέργιες μεταξύ των οικονομικών δραστηριοτήτων του πόλου ανάπτυξης είναι μεγαλύτερη από εκείνη που θα μπορούσε να προκληθεί εάν οι δραστηριότητες δεν ήταν συγκεντρωμένες.

Η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας κατέχει σημαντική θέση και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την τουριστική ανάπτυξη του νομού. Όπως είδαμε στην Ενότητα 6.1.1, η επένδυση πρόσθεσε το καλοκαίρι του 2010 στο ξενοδοχειακό δυναμικό του νομού 1.890 κλίνες, αυξάνοντας τον αριθμό των ξενοδοχειακών κλινών κατά $\frac{1}{4}$ (25,91%). Η ενίσχυση, όμως, της τουριστικής προσφοράς δε συντελέστηκε μόνο σε αριθμούς, αλλά και σε ποιότητα καταλυμάτων, καθώς τα δύο ξενοδοχεία της ΠΟΤΑ είναι κατηγορίας πέντε αστέρων. Παράλληλα, η συμμετοχή των δύο ξενοδοχείων στις διανυκτερεύσεις (στα ξενοδοχειακά καταλύματα) του νομού κυμάνθηκε μεταξύ 30% έως 41% στα έτη 2011–2015 (βλέπε Πίνακα 6.13), ποσοστό πολύ μεγαλύτερο από τη συμμετοχή τους στις ξενοδοχειακές κλίνες (18–20%). Ακόμα, η μεγάλη τουριστική επένδυση προσέλκυσε το ενδιαφέρον ελληνικών και ξένων αεροπορικών εταιριών οι οποίες δρομολόγησαν αρκετές τακτικές (εποχικές) πτήσεις με πρωτεύουσες και μεγάλες πόλεις του εξωτερικού, καθιστώντας έτσι τον Κρατικό Αερολιμένα Καλαμάτας πύλη εισόδου / εξόδου για την ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά και την Περιφέρεια Πελοποννήσου. Η αναβάθμιση της λειτουργίας του αεροδρομίου και η εισροή τουριστών υψηλής εισοδηματικής κλίμακας επωφελεί σημαντικά και τις υπόλοιπες τουριστικές μονάδες (εξωτερικές οικονομίες), ενώ ταυτόχρονα έδωσαν κίνητρο για τουριστικές επενδύσεις υψηλών προδιαγραφών (βλέπε Πίνακα 6.2). Η δημιουργία αναπτυξιακού κλίματος με τη διαδικασία μίμησης παρατηρήθηκε και από τον ίδιο τον ερευνητή κατά τη διάρκεια της έρευνας επιχειρήσεων (βλέπε Ενότητα 15.6 σχετικά με αυτή). Νέες τουριστικές επιχειρήσεις δημιουργήθηκαν αμέσως μετά την επένδυση της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας σε περιοχές που βρίσκονται κοντά σε αυτή (π.χ. Γιάλοβα, Μαραθόπολη), ενώ αρκετές αναγκάστηκαν

να αναβαθμίσουν τις παρεχόμενες υπηρεσίες τους προκειμένου να ανταποκριθούν καλύτερα στην αυξημένη και ποιοτικότερη ζήτηση που δημιουργήθηκε. Τέλος, μεγάλη είναι η συνεισφορά της επένδυσης στη συγκροτημένη διαφημιστική εικόνα και τουριστική προβολή του νομού σε διεθνές επίπεδο. Μάλιστα, το 2011 με αφορμή την Costa Navarino, η Μεσσηνία συμπεριλήφθηκε στους 20 καλύτερους προορισμούς του κόσμου από το National Geographic Traveler Magazine.

Αυτό το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης (ανάπτυξη με θύλακες) αναμένεται να καθιερωθεί και τα επόμενα χρόνια, καθώς στα επενδυτικά σχέδια του φορέα ανάπτυξης και διαχείρισης της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας περιλαμβάνεται, εκτός από την ΠΟΤΑ Ρωμανού που ήδη βρίσκεται σε λειτουργία, η κατασκευή και λειτουργία άλλων δύο περιοχών, της ΠΟΤΑ Πύλου και της ΠΟΤΑ Ριζόμυλου¹⁷². Σε πλήρη ολοκλήρωσή τους οι παραπάνω τρεις περιοχές θα διαθέτουν περίπου 7.600 κλίνες, ενώ σε αυτές θα πρέπει να προστεθούν και οι παραθεριστικές κατοικίες που θα κατασκευαστούν. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι θα δημιουργηθούν περισσότεροι του ενός θύλακες ανάπτυξης.

¹⁷² Στην ιδιοκτησία του φορέα ανάπτυξης και διαχείρισης υπάρχει και μία τέταρτη περιοχή (περιοχή Κυνηγού), η οποία όμως δεν έχει οριοθετηθεί ως ΠΟΤΑ.

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ

Η τουριστική δαπάνη αποτελεί τμήμα της ιδιωτικής κατανάλωσης και κατ' επέκταση της τελικής ζήτησης που λαμβάνει χώρα σε μία οικονομία. Στο παρόν κεφάλαιο αναλύονται οι δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας από ομάδες επισκεπτών που συμμετείχαν σε δραστηριότητες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού. Από αυτές τις δραστηριότητες διενεργήθηκε έρευνα τουριστικών δαπανών στο γκολφ και τα αθλήματα σέρφινγκ, που είναι και οι κυριότερες στο νομό από πλευράς αριθμού επισκέψεων, και στην ιππασία και την αυτόνομη κατάδυση. Αντίθετα, στην περίπτωση της ορειβασίας, του αλεξίπτωτου πλαγιάς και της ποδηλασίας δρόμου, που αναπτύσσονται σε απομακρυσμένα και δύσβατα σημεία του νομού, δεν υπάρχουν επιχειρήσεις που να προσφέρουν τις εν λόγω δραστηριότητες ή αν υπάρχουν (στην περίπτωση της ποδηλασίας) δεν καλύπτουν το σύνολο της δραστηριότητας, ενώ δεν απαιτείται η ανάμειξη των αντίστοιχων αθλητικών φορέων για να συμμετάσχει κάποιος τουρίστας. Ως αποτέλεσμα, είναι πολύ δύσκολη μία ασφαλής εκτίμηση του αριθμού επισκεπτών (κάτι που επισημάνθηκε και από τους ίδιους τους υπεύθυνους στις συνεντεύξεις) και σχεδόν αδύνατη η διεξαγωγή έρευνας τουριστικών δαπανών. Επίσης, στην περίπτωση της προετοιμασίας αθλητών στίβου δε διεξήχθη έρευνα λόγω του ελάχιστου (20 αθλητές και συνοδοί το 2012) και μηδαμινού (το 2013) αριθμού επισκεπτών. Έτσι, οι τουριστικές δαπάνες που αναλύονται αφορούν τις τέσσερις πρώτες δραστηριότητες.

Αρχικά, στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μία σύντομη επισκόπηση της τουριστικής βιβλιογραφίας όσον αφορά τις δαπάνες που πραγματοποιούν οι τουρίστες που συμμετέχουν ενεργά στις υπό εξέταση αθλητικές δραστηριότητες (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία και αυτόνομη κατάδυση). Στη συνέχεια παρουσιάζονται όλες οι μέθοδοι που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών. Έπειτα, γίνεται επισκόπηση της τουριστικής βιβλιογραφίας για τον κατάλληλο σχεδιασμό της έρευνας τουριστικών δαπανών που επιλέχτηκε από όλες τις διαθέσιμες μεθόδους και χρησιμοποιήθηκε στη παρούσα διατριβή. Με βάση αυτή την επισκόπηση, αναλύεται για κάθε εξεταζόμενη αθλητική δραστηριότητα ο τρόπος διεξαγωγής της έρευνας. Τέλος, στις επόμενες ενότητες παρουσιάζονται τα αποτελέσματα με δύο διαφορετικές προσεγγίσεις: στην πρώτη περιλαμβάνονται όλες οι δαπάνες από εκείνες

τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον μέλος από κάθε ομάδα συμμετείχε ενεργά στα παραπάνω αθλήματα, ενώ στη δεύτερη λαμβάνονται υπόψη μόνο εκείνες οι δαπάνες που αντιστοιχούν στον βαθμό επίδρασης / επιρροής της εκάστοτε αθλητικής δραστηριότητας στην απόφαση των ομάδων να επισκεφθούν τη Μεσσηνία. Σε κάθε μία από τις δύο προσεγγίσεις, τρεις διαστάσεις της τουριστικής δαπάνης εξετάζονται: α) οι μέσες και συνολικές δαπάνες, β) η κατανομή τους σε κατηγορίες επιχειρήσεων, και γ) η γεωγραφική κατανομή στις διάφορες περιοχές του νομού.

14.1 Καταναλωτική συμπεριφορά ενεργητικών αθλητικών τουριστών στις τέσσερις εξεταζόμενες δραστηριότητες

Πριν προχωρήσουμε στην επιλογή της μεθόδου εκτίμησης των τουριστικών δαπανών και στην περιγραφή του τρόπου διεξαγωγής της έρευνας, θεωρείται σκόπιμη μία σύντομη επισκόπηση της τουριστικής βιβλιογραφίας σχετικά με τις δαπάνες που πραγματοποιούν οι τουρίστες που συμμετέχουν ενεργά στις υπό εξέταση αθλητικές δραστηριότητες. Η επισκόπηση αυτή θα μας βοηθήσει αρχικά να πάρουμε μία εικόνα του καταναλωτικού τους προφίλ και στη συνέχεια (Ενότητα 14.5.5) να συγκρίνουμε τα αποτελέσματα της παρούσας διατριβής με ανάλογες μελέτες του εξωτερικού.

Διάφορες εργασίες στη τουριστική βιβλιογραφία φανερώνουν ότι οι τουρίστες γκολφ δαπανούν αρκετά χρήματα στον τόπο προορισμού τους. Οι Stynes, Sun και Talhelm (2000), για παράδειγμα, χώρισαν τους γκόλφερ που επισκέφθηκαν τα γήπεδα γκολφ στην πολιτεία Μίσιγκαν των ΗΠΑ σε τέσσερα τμήματα (μόνιμοι κάτοικοι, ημερήσιοι επισκέπτες, μοτέλ, παραθεριστικές κατοικίες / φίλοι & συγγενείς). Στη συνέχεια υπολόγισαν ότι μία ομάδα δαπάνησε κατά μέσο όρο στην επίσκεψή της \$202, \$237, \$805, και \$370, αντίστοιχα, με τα δύο τμήματα που διανυκτέρευαν να ξοδεύουν περισσότερα εκτός του γηπέδου. Ειδικά για το τμήμα που διανυκτέρευσε σε μοτέλ, εκτίμησαν τη μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη στα \$161. Σε μία άλλη πολιτεία των ΗΠΑ (Φλόριντα) ένας τουρίστας γκολφ ξόδευε την ημέρα \$282 (Haydu and Hodges, 2002). Οι Hennessey, Macdonald και Maceachern (2008) τμηματοποίησαν τους επισκέπτες σύμφωνα με τη συχνότητα που έπαιζαν γκολφ στη Νήσο του Πρίγκιπα Εδουάρδου στον Καναδά. Η μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη ανήλθε στα \$198 για εκείνους που έπαιζαν σπάνια (infrequent), στα \$314 για εκείνους που έπαιζαν σχετικά συχνά (moderate) και στα \$483 για τους αφοσιωμένους (dedicated), με τη

μέση δαπάνη για όλους τους επισκέπτες να ισούται με \$358¹⁷³. Με ανάλογο τρόπο, οι Shani κ.α. (2010) τμηματοποίησαν τους γκόλφερ που επισκέφθηκαν τις νότιες περιοχές των πολιτειών της Αμερικής που βρίσκονται στον κόλπο του Μεξικού σε μικρούς (light), μεσαίους (medium) και μεγάλους (heavy) ξοδευτές. Η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη στο κάθε τμήμα εκτιμήθηκε στα \$263, \$344 και \$454, αντίστοιχα, με τη μέση δαπάνη σε όλα τα τμήματα να είναι ίση με \$365. Το μεγαλύτερο ποσοστό της δαπάνης τους πραγματοποιήθηκε για α) διαμονή, β) τυχερά παιχνίδια, διασκέδαση και άλλες δραστηριότητες ψυχαγωγίας, και γ) γκολφ. Το ότι οι τουρίστες γκολφ ξοδεύουν αρκετά χρήματα επιβεβαιώνεται και από παρόμοιες μελέτες στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων (Gelan, 2003; Tassiopoulos and Haydam, 2008; Dixon et al., 2012).

Αρκετά χρήματα ξοδεύουν επίσης οι τουρίστες που συμμετέχουν σε δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης. Οι Ditton κ.α. (2002) εκτίμησαν ότι οι αυτοδύτες που έκαναν κατάδυση σε τεχνητούς υφάλους στο Τέξας δαπανούσαν την ημέρα στις παράκτιες κοινότητες της πολιτείας \$131, εκ των οποίων το 73% ήταν για μεταφορά με σκάφος, διαμονή, και εστίαση. Σε μία άλλη εργασία, οι Roncin κ.α. (2008) μελετώντας 12 θαλάσσιες προστατευόμενες περιοχές (ΘΠΠ) στη νότια Ευρώπη βρήκαν ότι η μέση κατά κεφαλή δαπάνη των αυτοδυτών ανά επίσκεψη κυμαινόταν από €300 έως €800 στην περίπτωση επτά ΘΠΠ (κάτω από €300 σε τρεις ΘΠΠ και πάνω από €800 σε δύο ΘΠΠ). Τέλος, ο Jack (2012) εξετάζοντας στη διπλωματική του εργασία τους αυτοδύτες στις Βερμούδες υπολόγισε τη μέση ημερήσια δαπάνη τους στα \$221. Περίπου 70% από αυτό το ποσό διατέθηκε για διαμονή και εστίαση.

Οι τουρίστες που ασχολούνται με την ιπασία φαίνεται να ξοδεύουν πολύ λιγότερα χρήματα από τους γκόλφερ και τους αυτοδύτες, αν και η βιβλιογραφία στην περίπτωσή τους είναι περιορισμένη. Οι Kim, Hallab και Smith (2008) εκτίμησαν ότι οι ομάδες επισκεπτών που κατασκηνώναν στο νότιο Ιλινόι των ΗΠΑ και έκαναν ιπασία ξόδευσαν σε όλη τη διάρκεια της επίσκεψής τους \$368. Σύμφωνα με τη μέση διάρκεια παραμονής τους (τέσσερις ημέρες) και το μέσο μέγεθος ομάδας (3,65 άτομα), η ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη ισούται με \$25. Ο Auchter (2008) διαπίστωσε, επίσης, ότι η πλειονότητα των τουριστών στο Κεντάκι που έκανε βόλτες με άλογο σε μονοπάτια επέλεγε να διανυκτερεύει σε κάμπινγκ, τα οποία προσφέρουν έναν οικονομικό τρόπο διαμονής. Όμοια, οι επισκέπτες που παρακολουθούν ιππικές διοργανώσεις (Daniels

¹⁷³ Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί ότι στην ανάλυσή τους συμπεριέλαβαν μόνιμους κατοίκους που αποτελούσαν το 25,8% του δείγματος.

and Norman, 2005; Hackbert and Lin, 2009) παρουσιάζουν μικρότερες δαπάνες (από τους γκόλφερ και τους αυτοδύτες).

Τέλος, στην ιστιοσανίδα και την αετοσανίδα η σχετική βιβλιογραφία είναι πάρα πολύ περιορισμένη¹⁷⁴. Σύμφωνα με μία μελέτη των Morse και Anderson (1988), οι τουρίστες που έκαναν ιστιοσανίδα στο φαράγγι του ποταμού Κολούμπια (Columbia River Gorge) των ΗΠΑ ξόδευαν ημερησίως \$47 το άτομο. Μολονότι δεν υπάρχουν αρκετές μελέτες ώστε να γίνει μία ικανοποιητική σύγκριση με τα παραπάνω αθλήματα, εν τούτοις είναι πολύ πιθανό οι τουρίστες που συμμετέχουν σε δραστηριότητες ιστιοσανίδας (και αετοσανίδας) να δαπανούν λιγότερα χρήματα από τους γκόλφερ και τους αυτοδύτες, καθώς δεν είναι αναγκασμένοι να πληρώνουν αρκετά για εισιτήρια (π.χ. εισόδου στο γήπεδο, μεταφορά με σκάφος) και ενοικίαση εξοπλισμού.

14.2 Μέθοδοι εκτίμησης τουριστικής δαπάνης

Σύμφωνα με τον Frechtling (1994, 2006) και τον WTO (2000), οι παρακάτω μέθοδοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκτίμηση της τουριστικής δαπάνης:

1. Υφιστάμενα δεδομένα (Existing data).
2. Έρευνα νοικοκυριών (Household survey).
3. Έρευνα τουριστικών δαπανών (Visitor expenditure survey).
4. Έρευνα τουριστικών επιχειρήσεων (Tourism establishment survey).
5. Δεδομένα κεντρικής τράπεζας (Central bank data).
6. Υπόδειγμα δείκτη / λόγου δαπανών (Expenditure ratio model).
7. Υπόδειγμα συντελεστών κόστους (Cost factor model).
8. Υπόδειγμα εποχικών διαφορών (Seasonal-difference model).
9. Υπόδειγμα υποκειμενικής κρίσης από τη μεριά της προσφοράς (Supply-side judgmental model).
10. Υπόδειγμα υπολειπόμενων εσόδων (Residual receipts model).
11. Άμεση παρατήρηση (Direct observation).

14.2.1 Υφιστάμενα δεδομένα (Existing data)

Πριν ξεκινήσει οποιαδήποτε διαδικασία για τη συγκέντρωση δεδομένων τουριστικής δαπάνης, είναι σκόπιμο να εξεταστεί εάν τα προς αναζήτηση (ή παρόμοια) στοιχεία βρίσκονται διαθέσιμα σε δευτερογενείς πηγές. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται

¹⁷⁴ Αντίθετα, στην περίπτωση του σέρφινγκ υπάρχουν σχετικές εργασίες (βλέπε Martin και Assenov, 2012).

σημαντική μείωση του κόστους μιας μελέτης καθόσον αποφεύγεται η διεξαγωγή πρωτογενούς έρευνας. Ωστόσο, τα δευτερογενή στοιχεία που μπορούν να συλλεχθούν είναι πιο πιθανό να αναφέρονται σε εθνικό, παρά σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Επίσης, είναι πολύ πιθανό τα στοιχεία αυτά να μην έχουν τον απαιτούμενο βαθμό λεπτομέρειας και έτσι να μην καλύπτουν τις ανάγκες του ερευνητή και τους σκοπούς της μελέτης.

14.2.2 Έρευνα νοικοκυριών (Household survey)

Η έρευνα αυτή απευθύνεται σε νοικοκυριά και στόχος της είναι να εκτιμηθούν οι δαπάνες που πραγματοποίησαν κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους σε έναν προορισμό ή / και ο αριθμός των ταξιδιών που έκαναν σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Η έρευνα διεξάγεται όταν οι τουρίστες βρίσκονται στη μόνιμη κατοικία τους και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται είναι α) η αποστολή ερωτηματολόγιων (ταχυδρομικώς ή με email) προς συμπλήρωση από τους ίδιους, β) οι προσωπικές συνεντεύξεις, και γ) οι τηλεφωνικές συνεντεύξεις. Προτέρημα αυτής της έρευνας είναι ότι αξιόπιστα πλαίσια δειγματοληψίας (sampling frames), όπως π.χ. ο τηλεφωνικός κατάλογος, είναι εύκολα διαθέσιμα στους ερευνητές. Αντίθετα, το κύριο μειονέκτημά της είναι η μεροληψία ανάκλησης (recall bias) που προκαλεί. Ειδικότερα, με την πάροδο του χρόνου οι τουρίστες αδυνατούν να θυμηθούν επακριβώς όλες τις αγορές που έκαναν σε έναν προορισμό με αποτέλεσμα να υποεκτιμούν τις δαπάνες τους. Σύμφωνα μάλιστα με τον Frechtling (1994), μελέτες έχουν δείξει ότι όσο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα παρέλθει μεταξύ αγορών και προσπάθειας ανάκλησης, τόσο μεγαλύτερη είναι η απόκλιση (υποεκτίμηση) από τις πραγματοποιηθείσες δαπάνες¹⁷⁵. Τέλος, σοβαρό μειονέκτημα της έρευνας νοικοκυριών είναι ότι περιορίζεται στον εγχώριο τουρισμό με συνέπεια στο δείγμα να μην περιλαμβάνονται τουρίστες από ξένες χώρες (εισερχόμενος τουρισμός).

14.2.3 Έρευνα τουριστικών δαπανών (Visitor expenditure survey)

Η έρευνα τουριστικών δαπανών είναι η πιο δημοφιλής μέθοδος στη τουριστική βιβλιογραφία. Με τη μέθοδο αυτή συλλέγονται πρωτογενώς δεδομένα δαπάνης (και άλλες πληροφορίες) από τυχαία δείγματα τουριστών. Μολονότι χρησιμοποιείται πιο συχνά, ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται δεν είναι πάντα ο ίδιος. Έτσι, οι ερευνητές

¹⁷⁵ Αντίθετα, ο Zhou (2000) διαπίστωσε ότι οι αποκρινόμενοι υπερεκτίμησαν τις δαπάνες τους όταν μεσολάβησε μεγάλο χρονικό διάστημα μεταξύ αγορών και προσπάθειας ανάκλησης.

καλούνται στον σχεδιασμό της έρευνας να αποφασίσουν ποιο εργαλείο / μέσο συλλογής δεδομένων θα χρησιμοποιηθεί (συνεντεύξεις ή διανεμόμενα ερωτηματολόγια / ημερολόγια προς συμπλήρωση από τους ίδιους τους επισκέπτες), τότε θα διεξαχθεί σε σχέση με την επίσκεψη του τουρίστα, το χρονικό πλαίσιο αναφοράς των δαπανών, ποια θα είναι η καταναλωτική - δειγματοληπτική μονάδα, κλπ. Τα θέματα αυτά έχουν απασχολήσει αρκετά τη τουριστική βιβλιογραφία (παρουσιάζονται αναλυτικά στην Ενότητα 14.3). Σε κάθε περίπτωση, οι αποφάσεις που λαμβάνονται επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την ποιότητα και την ακρίβεια των δεδομένων που συλλέγονται και κατ' επέκταση την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων - εκτιμήσεων.

Η έρευνα τουριστικών δαπανών (όπως και η έρευνα νοικοκυριών) έχει το πλεονέκτημα ότι μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε και να συγκρίνουμε τα καταναλωτικά πρότυπα, και κατ' επέκταση τους διαφορικούς πολλαπλασιαστές (differential multipliers), για διαφορετικές τυπολογίες τουριστών. Τα καταναλωτικά πρότυπα μπορούν να διακριθούν ανάλογα α) με το είδος καταλύματος που χρησιμοποιήθηκε (Archer and Jones, 1977; Archer, de Vane and Moore, 1977; Ζαχαράτος, 1986), β) το μέσο μεταφοράς (Henderson and Cousins, 1975), γ) το σκοπό επίσκεψης (Wilton and Nickerson, 2006), δ) τη χώρα προέλευσης του επισκέπτη (Archer, 1985; Archer and Fletcher, 1996), ή ε) κάποιο άλλο κριτήριο. Επίσης, ο ερευνητής μπορεί να συλλέξει πρόσθετες πληροφορίες όπως δημογραφικά χαρακτηριστικά, κίνητρα επίσκεψης, διάρκεια παραμονής, μέγεθος ομάδας επισκεπτών, κλπ.

14.2.4 Έρευνα τουριστικών επιχειρήσεων (Tourism establishment survey)

Οι τουριστικές δαπάνες μπορούν να εκτιμηθούν και από τη μεριά της τουριστικής προσφοράς διεξάγοντας έρευνα στις επιχειρήσεις που ικανοποιούν άμεσα την τουριστική ζήτηση και συγκεκριμένα ζητώντας από αυτές να υπολογίσουν τις συνολικές τους πωλήσεις σε τουρίστες. Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται στο Σκανδιναβικό μοντέλο (Nordic model) εκτίμησης των οικονομικών επιδράσεων του τουρισμού (Saarinen, 2003; Rinne and Saastamoinen, 2005). Η αξιοπιστία της μεθόδου αυτής εξαρτάται από την ικανότητα των επιχειρήσεων να διακρίνουν με ακρίβεια τι ποσοστό από τα συνολικά τους έσοδα οφείλεται στον τουρισμό, κάτι το οποίο είναι αρκετά δύσκολο για ορισμένες κατηγορίες επιχειρήσεων όπως εστιατόρια, super / mini markets, λιανικά καταστήματα, πρατήρια βενζίνης, που ικανοποιούν ταυτόχρονα και την τοπική ζήτηση. Η δυσκολία αυτή γίνεται ακόμα μεγαλύτερη όταν πρόκειται για συγκεκριμένα τμήματα

της τουριστικής αγοράς όπως π.χ. ο αθλητικός τουρισμός. Ακόμα, αρκετές επιχειρήσεις μπορεί να είναι απρόθυμες να συνεργαστούν, καθώς τέτοιου είδους πληροφορίες αποτελούν για αυτές ευαίσθητα δεδομένα. Τέλος, από την έρευνα αυτή δεν εξάγονται σημαντικές πληροφορίες για τους επισκέπτες όπως δημογραφικά χαρακτηριστικά, κίνητρα επίσκεψης, μέση διάρκεια παραμονής, κλπ.

14.2.5 Δεδομένα κεντρικής τράπεζας (Central bank data)

Αρκετές χώρες προσπαθούν να εκτιμήσουν τις συνολικές δαπάνες τουριστών από άλλες χώρες (εισερχόμενος τουρισμός) χρησιμοποιώντας στοιχεία από τους λογαριασμούς αγοράς συναλλάγματος που διατηρεί η κεντρική τράπεζά τους. Συγκεκριμένα, η κεντρική τράπεζα συνεργάζεται με τράπεζες και γραφεία συναλλάγματος που πουλάνε εγχώριο νόμισμα σε αλλοδαπούς επισκέπτες και αναφέρουν σε αυτήν τα ποσά αυτά. Όμως, η αξιοπιστία αυτής της μεθόδου είναι αμφισβητήσιμη επειδή βασίζεται στην ικανότητα των συνεργαζόμενων φορέων να αποκλείουν από τις μετρήσεις τις πωλήσεις εγχώριου νομίσματος που δεν έχουν σχέση με τον τουρισμό. Επιπρόσθετα, οι αλλοδαποί επισκέπτες δεν είναι πάντα αναγκασμένοι να αγοράζουν ξένο νόμισμα, καθώς μπορούν να πραγματοποιούν τις αγορές τους μέσω tour operator / ταξιδιωτικών πρακτόρων, με τη χρήση πιστωτικής / χρεωστικής κάρτας, έχοντας ξένο συνάλλαγμα από τη χώρα προέλευσης ή από προηγούμενες επισκέψεις, κλπ. Σε κάθε περίπτωση, οι εκτιμήσεις που γίνονται αναφέρονται σε εθνικό και όχι σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Αλλά ακόμα και στο εθνικό επίπεδο δε γίνεται κατανομή των τουριστικών δαπανών σε επιμέρους κατηγορίες επιχειρήσεων και δε λαμβάνονται υπόψη οι δαπάνες των εγχώριων τουριστών. Τέλος, η μέθοδος δεν επιτρέπει σωστές εκτιμήσεις στα κράτη - μέλη της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ONE), καθότι οι τουρίστες που προέρχονται από αυτές τις χώρες χρησιμοποιούν κοινό νόμισμα (ευρώ) για τις αγορές τους.

14.2.6 Υπόδειγμα δείκτη / λόγου δαπανών (Expenditure ratio model)

Η μέθοδος αυτή χωρίζεται σε τέσσερα βήματα. Στο πρώτο συλλέγονται στοιχεία από δευτερογενείς πηγές και υπολογίζονται τα συνολικά έσοδα του κλάδου φιλοξενίας στην περιοχή μελέτης. Στο δεύτερο διεξάγεται έρευνα τουριστικών δαπανών από την οποία επιχειρείται να εκτιμηθούν μόνο οι συνολικές δαπάνες και οι δαπάνες για διανυκτέρευση στην περιοχή. Από αυτές τις εκτιμήσεις εξάγεται στο τρίτο βήμα ένας δείκτης που είναι το πηλίκο των συνολικών δαπανών προς τις δαπάνες για διανυκτέρευση.

Τέλος, στο τέταρτο βήμα πολλαπλασιάζεται ο δείκτης αυτός με τα συνολικά έσοδα του κλάδου φιλοξενίας (από το πρώτο βήμα) και από το γινόμενο τους προκύπτουν οι συνολικές δαπάνες των επισκεπτών στην υπό εξέταση περιοχή. Πρόκειται, δηλαδή, ουσιαστικά για μία απλή μέθοδο των τριών όπως φαίνεται και παρακάτω:

δαπάνες για διανυκτέρευση (εκτίμηση)	έσοδα κλάδου φιλοξενίας
συνολικές δαπάνες (εκτίμηση)	συνολικές δαπάνες X;

$$X = \frac{\text{συνολικές δαπάνες (εκτίμηση)}}{\text{δαπάνες για διανυκτέρευση (εκτίμηση)}} \cdot \text{έσοδα κλάδου φιλοξενίας}$$

$$= \text{εκτιμώμενος δείκτης} \cdot \text{έσοδα κλάδου φιλοξενίας}$$

Η μόχλευση που προκύπτει από αυτή τη μέθοδο μπορεί να είναι μεγάλη. Έτσι, αν για κάποιο λόγο ο δείκτης είναι λανθασμένα 5% μεγαλύτερος ή μικρότερος (π.χ. υπερεκτίμηση ή υποεκτίμηση των δαπανών από τους τουρίστες), τότε η απόκλιση στις συνολικές δαπάνες μπορεί να είναι τεράστια και να οδηγηθούμε σε μεγάλα σφάλματα.

14.2.7 Υπόδειγμα συντελεστών κόστους (Cost factor model)

Το υπόδειγμα αυτό χρησιμοποιείται στις ΗΠΑ και στον Καναδά. Πρόκειται ουσιαστικά για το επιμέρους συστατικό TEC (Travel Expenditure Component) του ευρύτερου μοντέλου TEIM (Travel Economic Impact Model) που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση των οικονομικών επιδράσεων που προκαλεί ο τουρισμός. Το εν λόγω υπόδειγμα αποτελείται από ένα σύστημα εξισώσεων για κάθε μία πολιτεία / επαρχία στο οποίο οι ανεξάρτητες μεταβλητές είναι διάφορα μεγέθη τουριστικής δραστηριότητας (π.χ. διανυκτέρευση, διανυκτερεύσεις, γεύματα, κλπ.), οι συντελεστές είναι τα κόστη ανά μονάδα τουριστικής δραστηριότητας (per-unit cost factors) και οι εξαρτημένες μεταβλητές είναι οι τουριστικές δαπάνες για συγκεκριμένα είδη αγαθών (expenditure items). Η εκτίμηση των μεγεθών τουριστικής δραστηριότητας γίνεται μέσω της έρευνας νοικοκυριών, ενώ τα κόστη ανά μονάδα τουριστικής δραστηριότητας υπολογίζονται από κλαδικές μελέτες και κυβερνητικές πηγές. Στη συνέχεια το υπόδειγμα κατανέμει τις τουριστικές δαπάνες μεταξύ περιοχών προσομοιώνοντας πού έλαβαν χώρα οι τουριστικές αγορές (στην περιοχή προέλευσης του επισκέπτη, στον προορισμό επίσκεψης, ή κατά τη διάρκεια του ταξιδιού). Οι τουριστικές δαπάνες υπολογίζονται για 19 διαφορετικά είδη αγαθών σε έξι βασικές κατηγορίες τουριστικής δαπάνης: μετακινήσεις

με μέσα μαζικής μεταφοράς, μετακινήσεις με ιδιωτικά μέσα, διαμονή, διατροφή, διασκέδαση / ψυχαγωγία, και διάφορες αγορές.

Το υπόδειγμα δουλεύει καλύτερα για είδη αγαθών (δαπανών) όπως διαμονή, γεύματα και μεταφορικά κόστη, σε αντίθεση με άλλα είδη όπως διασκέδαση, αναμνηστικά είδη και άλλες πιο διακριτικές (μη απαραίτητες) αγορές (Stynes and White, 2006). Μειονέκτημα αποτελεί επίσης ότι περιορίζεται στους εγχώριους τουρίστες, αν και σε νεότερες εκδόσεις περιλαμβάνονται και αλλοδαποί μέσω έρευνας τουριστικών δαπανών. Από την άλλη πλευρά, το πλεονέκτημά του είναι ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ακόμα και σε επίπεδο κομητείας (county level).

14.2.8 Υπόδειγμα εποχικών διαφορών (Seasonal-difference model)

Με αυτή τη μέθοδο, που προτάθηκε από τους Sanders κ.α. το 1993, γίνεται μία μηνιαία κατανομή στα ετήσια έσοδα των επιχειρήσεων που επηρεάζονται άμεσα από τον τουρισμό. Ο μήνας με τα λιγότερα έσοδα θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει πωλήσεις μόνο σε κατοίκους της περιοχής (δεν υπάρχει δηλαδή παρουσία επισκεπτών εκείνο το μήνα). Στη συνέχεια το ποσό αυτό αφαιρείται κάθε φορά από τα μηνιαία έσοδα των υπόλοιπων 11 μηνών και η διαφορά που απομένει σε κάθε μήνα αντιπροσωπεύει τις τουριστικές δαπάνες. Η μέθοδος αυτή δεν έχει τύχει αποδοχής στη τουριστική βιβλιογραφία εξαιτίας των μειονεκτημάτων που έχει (Frechtling, 2006). Πρώτον, υποεκτιμά τις τουριστικές δαπάνες όταν υποθέτει ότι ο μήνας με τα λιγότερα έσοδα δεν παρουσιάζει καθόλου τουριστική δραστηριότητα, κάτι το οποίο δεν ισχύει για αρκετές περιοχές. Έτσι, όταν το ποσό αυτό αφαιρείται από τους υπόλοιπους μήνες ορισμένες τουριστικές δαπάνες δε λαμβάνονται υπόψη. Δεύτερον, υπερεκτιμά τις τουριστικές δαπάνες κατά τους μήνες αιχμής, καθόσον τα έσοδα των τουριστικών επιχειρήσεων (π.χ. εστίασης) που είναι υψηλότερα αυτούς τους μήνες επηρεάζονται σημαντικά και από την τοπική κατανάλωση. Τρίτον, η μέθοδος αγνοεί την ύπαρξη τάσεων στην οικονομία. Έτσι, όταν μία τοπική οικονομία αναπτύσσεται, οι μεγαλύτερες πωλήσεις του Ιουλίου σε σχέση με έναν προηγούμενο μήνα οφείλονται στην αύξηση της τοπικής οικονομικής δραστηριότητας παρά στον τουρισμό. Τέταρτον, η μέθοδος αυτή δουλεύει καλύτερα για περιοχές που έχουν σαφώς καθορισμένες τουριστικές σεζόν, παρά σε περιοχές που έχουν μεγάλες σεζόν το καλοκαίρι και το χειμώνα όπως ορισμένα θέληγητρα σκι στις ΗΠΑ.

14.2.9 Υπόδειγμα υποκειμενικής κρίσης από τη μεριά της προσφοράς (Supply-side judgmental model)

Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή ένα πάνελ ειδικών καλείται να εκτιμήσει δείκτες σε ορισμένους κλάδους της οικονομίας που επηρεάζονται από τον τουρισμό. Οι δείκτες αυτοί αντιπροσωπεύουν τα έσοδα του κλάδου που οφείλονται στον τουρισμό προς τα συνολικά έσοδα του κλάδου. Στη συνέχεια οι δείκτες εφαρμόζονται σε υποδείγματα, όπως το υπόδειγμα εισροών-εκροών που απεικονίζει τα συνολικά έσοδα κάθε κλάδου, ώστε να προκύψουν οι τουριστικές δαπάνες (έσοδα) σε μια περιοχή. Το κύριο μειονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι στηρίζεται στην υποκειμενική κρίση των ειδικών. Έτσι, είναι πολύ πιθανό ένα διαφορετικό πάνελ ειδικών να εκτιμήσει ένα διαφορετικό σετ δεικτών. Επίσης, οι δείκτες αυτοί μπορεί να διαφέρουν σημαντικά μεταξύ περιοχών που βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή μελέτης, ειδικά αν αυτή είναι η χώρα.

14.2.10 Υπόδειγμα υπολειπόμενων εσόδων (Residual receipts model)

Το υπόδειγμα αυτό έχει χρησιμοποιηθεί από τον Kreutzwiser (Frechtling, 1994) και τους Parent και Etzel (Pearce, 1981) για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών σε τοπικό επίπεδο (π.χ. κομητεία). Βασίζεται στην υπόθεση ότι τα συνολικά έσοδα των τοπικών επιχειρήσεων λιανικού εμπορίου και παροχής υπηρεσιών ισούνται με το άθροισμα των πωλήσεων σε μόνιμους κατοίκους και τουρίστες. Έτσι, οι τουριστικές δαπάνες προκύπτουν αν από τα συνολικά έσοδα αυτών των επιχειρήσεων αφαιρέσουμε τις αγορές των κατοίκων. Η εκτίμηση της δαπάνης των κατοίκων γίνεται είτε από έρευνα νοικοκυριών (Parent και Etzel), είτε πολλαπλασιάζοντας στο εισόδημα των νοικοκυριών το ποσοστό εκείνο που δαπανάται σε αγαθά λιανικού εμπορίου και υπηρεσίες (Kreutzwiser). Στη συνέχεια το ποσό αυτής της δαπάνης αφαιρείται από τις συνολικές πωλήσεις των επιχειρήσεων και το υπόλοιπο που απομένει αφορά τις τουριστικές δαπάνες.

Πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι χρησιμοποιεί λίγους χρηματικούς πόρους για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών. Ωστόσο, πολλές φορές οι στατιστικές πληροφορίες που αναζητούνται (πωλήσεις επιχειρήσεων, εισόδημα νοικοκυριών, ποσοστό δαπάνης) δεν υπάρχουν σε τοπικό επίπεδο. Επίσης, στη μέθοδο αυτή δε γίνεται καταμερισμός των δαπανών σε επιμέρους κατηγορίες, ούτε εξετάζονται τα καταναλωτικά πρότυπα διαφορετικών τυπολογιών τουριστών. Τέλος, σφάλματα μετρήσεων καθώς και αλλαγές στα καταναλωτικά πρότυπα των κατοίκων μπορούν να προκαλέσουν μεγάλες μεταβολές στις εκτιμήσεις που δεν οφείλονται, όμως, στη τουριστική δραστηριότητα.

14.2.11 Άμεση παρατήρηση (Direct observation)

Η μέθοδος της άμεσης παρατήρησης έχει χρησιμοποιηθεί στη τουριστική βιβλιογραφία για την παρακολούθηση συμπεριφορών, συναισθημάτων, αντιδράσεων, κλπ., των τουριστών. Η μέθοδος αυτή θα μπορούσε να επεκταθεί και στην εκτίμηση των τουριστικών δαπανών ακολουθώντας τον επισκέπτη και καταγράφοντας τις δαπάνες του ακριβώς τη στιγμή που πραγματοποιούνται. Όμως, κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ ενοχλητικό, ενώ ακόμα και αν κάποιος το επέτρεπε ενδεχομένως να άλλαζε την καταναλωτική του συμπεριφορά.

14.2.12 Επιλογή καταλληλότερης μεθόδου

Ο Frechtling (2006) χρησιμοποιώντας τις αρχές της συνάφειας (relevance), κάλυψης (coverage) και ακρίβειας (accuracy) υποστηρίζει ότι μόνο η έρευνα τουριστικών δαπανών και το υπόδειγμα συντελεστών κόστους ικανοποιούν ταυτόχρονα τα τρία αυτά κριτήρια και επομένως μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών. Στην περίπτωση, όμως, του τουρισμού διοργανώσεων (event tourism) μόνο η έρευνα τουριστικών δαπανών ικανοποιεί τα παραπάνω κριτήρια και προκρίνεται ως η καλύτερη μέθοδος.

Στη παρούσα διατριβή χρησιμοποιείται η μέθοδος της έρευνας τουριστικών δαπανών λόγω των πλεονεκτημάτων που παρουσιάζει, αλλά και εξαιτίας των μειονεκτημάτων που έχουν οι υπόλοιπες μέθοδοι ή / και της έλλειψης των απαραίτητων στατιστικών στοιχείων που απαιτούνται για να εφαρμοστούν. Η έρευνα τουριστικών δαπανών χρησιμοποιείται ευρέως στη τουριστική βιβλιογραφία. Παρόλα αυτά, ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται δεν είναι πάντα ο ίδιος. Για το λόγο αυτό στην επόμενη ενότητα γίνεται μία επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας προκειμένου να προσδιοριστούν οι βασικές παράμετροι που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό της έρευνας.

14.3 Επισκόπηση της τουριστικής βιβλιογραφίας για τον σχεδιασμό της έρευνας τουριστικών δαπανών

Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται μία έρευνα τουριστικών δαπανών ποικίλει ανάλογα με τη φύση, τις ανάγκες - στόχους, και τους διαθέσιμους πόρους (χρόνος, χρήμα, προσωπικό) της έρευνας. Οι πολλές παραλλαγές στον τρόπο διεξαγωγής καθιστούν αρκετές φορές δύσκολη τη γενίκευση από μια μελέτη σε μία άλλη, καθώς και τη σύγκριση αποτελεσμάτων (Stynes and White, 2006). Σε κάθε περίπτωση, ο

τρόπος διεξαγωγής επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την ποιότητα και την ακρίβεια των δεδομένων που συλλέγονται και κατ' επέκταση την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων - εκτιμήσεων. Στη τουριστική βιβλιογραφία, μάλιστα, έχουν δημοσιευτεί εργασίες που συγκρίνουν και αξιολογούν διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στην έρευνα τουριστικών δαπανών (Mak, Moncur and Yonamine, 1977; Howard, Lankford and Havitz, 1991; Faulkner and Raybould, 1995; Champ and Bishop, 1996; Yuan and Yuan, 1996; Breen, Bull and Walo, 2001). Στις παρακάτω ενότητες παρουσιάζονται οι βασικές παράμετροι που καθορίζουν τον σχεδιασμό μιας έρευνας.

14.3.1 Μέθοδος συγκέντρωσης δεδομένων τουριστικής δαπάνης

Η συγκέντρωση δεδομένων τουριστικής δαπάνης (και άλλων πληροφοριών) μπορεί να γίνει είτε με προσωπικές συνεντεύξεις (personal interviews) είτε με διανεμόμενα ερωτηματολόγια / ημερολόγια προς συμπλήρωση από τους ίδιους τους επισκέπτες (self-administered questionnaires / diaries). Οι προσωπικές συνεντεύξεις έχουν το πλεονέκτημα των υψηλών ποσοστών απόκρισης (response rates) και της σωστής συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων καθώς αυτή γίνεται παρουσία του ερευνητή. Υπάρχει περίπτωση, όμως, οι αποκρινόμενοι να μην είναι συγκεντρωμένοι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης επειδή βιάζονται ή επηρεάζονται από τη γύρω ατμόσφαιρα, με συνέπεια να επηρεάζεται σημαντικά η ποιότητα και η ακρίβεια των απαντήσεών τους. Οι Faulkner και Raybould (1995) και Breen, Bull και Walo (2001) διαπίστωσαν ότι οι άνδρες ανέφεραν μεγαλύτερες δαπάνες στην κατηγορία της εστίασης σε σχέση με τα ημερολόγια, κάτι το οποίο το απέδωσαν στην ανάγκη τους να προβληθούν και να καυχηθούν στους συγγενείς ή φίλους τους (social bravado or peer pressure) που βρίσκονταν μαζί τους κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

Αντίθετα, τα διανεμόμενα ερωτηματολόγια / ημερολόγια συμπληρώνονται από τους ίδιους τους επισκέπτες χωρίς πίεση χρόνου και όταν αυτοί το επιθυμούν. Ωστόσο, προκύπτουν από αυτά χαμηλότερα ποσοστά απόκρισης, ενώ η συμπλήρωσή τους δεν γίνεται πάντα σωστά (κενές απαντήσεις, δεν ακολουθούνται πιστά οι οδηγίες συμπλήρωσής τους, δυσκολία στην ανάγνωση των χαρακτήρων ή των αριθμών, κλπ.). Τα ερωτηματολόγια ζητούν από τους τουρίστες να αναφέρουν (report) τις δαπάνες που πραγματοποίησαν ή σκοπεύουν να πραγματοποιήσουν για το υπόλοιπο της παραμονής τους στον προορισμό, ενώ τα ημερολόγια ζητούν να καταγράψουν (record) τις δαπάνες τους όταν λαμβάνουν χώρα οι αγορές τους ή τουλάχιστον στο

τέλος της ημέρας ελαχιστοποιώντας με αυτό τον τρόπο τη μεροληψία ανάκλησης (recall bias). Τα ημερολόγια, αν και πιο αξιόπιστη μέθοδος, προτιμώνται λιγότερο από τα ερωτηματολόγια επειδή δίνουν χαμηλότερα ποσοστά απόκρισης¹⁷⁶. Μελέτες που χρησιμοποίησαν ημερολόγια για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών παρουσιάζουν τα ακόλουθα ποσοστά απόκρισης: 12% (Downward, Lumsdon and Weston, 2009), 15–25% (στον Frechtling, 1994), λιγότερο από 20% με ημερολόγιο επτά ημερών (Mak, Moncur and Yonamine, 1977), 33,2% με ημερολόγιο τεσσάρων ημερών (Breen, Bull and Walo, 2001), 39% με ημερολόγιο μίας ημέρας (Wilton and Nickerson, 2006), 43% με ημερολόγιο δύο ημερών (Yuan and Yuan, 1996), 43% και 51% με ημερολόγιο δύο ημερών και μίας ημέρας, αντίστοιχα (Yuan, 2001) και 63,7% με ημερολόγιο επτά ημερών (Huhtala, 2007).

14.3.2 Διεξαγωγή έρευνας σε σχέση με την επίσκεψη του τουρίστα

Η έρευνα τουριστικών δαπανών μπορεί να πραγματοποιηθεί α) κατά την είσοδο (entry survey), β) κατά τη διάρκεια παραμονής (on-site survey), γ) κατά την έξοδο (exit survey), δ) κατά τη διάρκεια του ταξιδιού (en-route survey) ενός επισκέπτη προς και από την υπό εξέταση περιοχή, και ε) όταν αυτός έχει γυρίσει στον τόπο μόνιμης κατοικίας του (return-home survey). Εκείνες που διεξάγονται κατά την είσοδο και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού προς τον προορισμό δίνουν τα λιγότερο αξιόπιστα δεδομένα καθόσον οι επισκέπτες καλούνται να αναφέρουν τις δαπάνες που έχουν προϋπολογίσει ή σκοπεύουν να πραγματοποιήσουν, και όχι τις πραγματοποιηθείσες δαπάνες (Frechtling, 2006; Stynes and White, 2006).

Όταν τα σημεία εξόδου και τα μέσα μεταφοράς που χρησιμοποιούν οι τουρίστες για να αναχωρήσουν από την περιοχή μελέτης είναι περιορισμένα (π.χ. αεροδρόμια και λιμάνια σε νησιωτικές περιοχές), τότε η διεξαγωγή έρευνας κατά την έξοδό τους είναι πιθανόν η πιο κατάλληλη μέθοδος καθότι στα σημεία αυτά επιτυγχάνεται η χωρική συγκέντρωσή τους. Όμως, στις περισσότερες περιπτώσεις υπάρχουν πολλαπλά σημεία εξόδου (ιδιαίτερα σε μεγάλες γεωγραφικές ενότητες) και έτσι η διεξαγωγή έρευνας κατά την έξοδο των τουριστών καθίσταται αρκετά δύσκολη (Archer, 1996). Η συγκέντρωση δεδομένων στα σημεία εξόδου έχει το πλεονέκτημα ότι η επαφή με τους επισκέπτες γίνεται μόλις αυτοί έχουν ολοκληρώσει τις δαπάνες τους, μειώνοντας

¹⁷⁶ Για το λόγο αυτό συνηθίζεται σε ημερολόγια καταγραφής των δαπανών για πάνω από μία ή δύο ημέρες να προσφέρονται στους αποκρινόμενους δώρα μικρής αξίας ή βραβεία ύστερα από κλήρωση ως κίνητρο για τη συμμετοχή τους στην έρευνα (π.χ. Mak, Moncur and Yonamine, 1977; Breen, Bull and Walo, 2001; Huhtala, 2007).

έτσι τη μεροληψία ανάκλησης με την προϋπόθεση βέβαια ότι δεν έμειναν για μεγάλο χρονικό διάστημα στην υπό εξέταση περιοχή.

Η διενέργεια έρευνας στα μέσα μεταφοράς (αεροπλάνο, τρένο, πλοίο, λεωφορείο) κατά τη διάρκεια του ταξιδιού από την περιοχή μελέτης μειώνει με τη σειρά της τη μεροληψία ανάκλησης. Ωστόσο, απαιτεί έναν ικανό αριθμό ερευνητών πεδίου για τη διεξαγωγή της, αυξάνοντας έτσι σημαντικά το κόστος της μελέτης. Η συγκέντρωση δεδομένων με αυτό τον τρόπο δε συνηθίζεται στη τουριστική βιβλιογραφία και γίνεται σε ιδιαίτερες περιπτώσεις (π.χ. όταν δεν επιτυγχάνεται ικανοποιητικός αριθμός απαντήσεων στα σημεία εξόδου (Henderson and Cousins, 1975)).

Η συμπλήρωση ερωτηματολογίων στον τόπο μόνιμης κατοικίας μπορεί να μοιάζει με τη μέθοδο της έρευνας νοικοκυριών (βλέπε Ενότητα 14.2.2) για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών, πραγματοποιείται όμως με διαφορετική διαδικασία. Οι τουρίστες προσεγγίζονται κατά τη διάρκεια παραμονής τους στον προορισμό όπου και ζητείται από αυτούς εάν θέλουν να συμμετάσχουν στην έρευνα. Αν απαντήσουν θετικά τότε συγκεντρώνονται τα στοιχεία επικοινωνίας τους, καθώς και άλλες πληροφορίες όπως δημογραφικά στοιχεία, κίνητρα επίσκεψης, κλπ. Στη συνέχεια ζητείται από αυτούς να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο όταν γυρίσουν σπίτι τους. Με αυτό τον τρόπο συλλέγονται δεδομένα τουριστικής δαπάνης για όλη τη διάρκεια παραμονής τους στον προορισμό. Ωστόσο, είναι πολύ πιθανό στη διαδικασία αυτή να πάρουμε χαμηλά ποσοστά απόκρισης ή να μην απαντήσουν συγκεκριμένες τυπολογίες τουριστών (π.χ. οι ημερήσιοι επισκέπτες δεν απαντούν συνήθως γιατί δεν πραγματοποιούν δαπάνες ή πραγματοποιούν λιγιστές) με συνέπεια να δημιουργηθεί μεροληψία μη-απόκρισης (non-response bias) (Rylander, Propst and McMurty, 1995). Επίσης, όπως συμβαίνει και στην έρευνα νοικοκυριών, οι τουρίστες με την πάροδο των ημερών αδυνατούν να θυμηθούν επακριβώς τις δαπάνες που πραγματοποίησαν στις διάφορες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών με αποτέλεσμα να τις υποεκτιμούν (μεροληψία ανάκλησης).

Τέλος, η διεξαγωγή της έρευνας κατά τη διάρκεια παραμονής των τουριστών στην περιοχή μελέτης συναντάται αρκετά συχνά στη τουριστική βιβλιογραφία και ιδιαίτερα σε μελέτες για την εκτίμηση των οικονομικών επιδράσεων που προκαλούν οι τουριστικές διοργανώσεις (π.χ. Crompton, Lee and Shuster, 2001; Gelan, 2003) επειδή σε αυτές οι επισκέπτες συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένα σημεία. Ωστόσο, ο Frechtling (1994) υποστηρίζει ότι η έρευνα κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργεί ένα άλλο είδος μεροληψίας, τη μεροληψία διάρκειας παραμονής (length-of-stay bias). Ειδικότερα, ένας τουρίστας που παραμένει δέκα μέρες σε μια περιοχή έχει δέκα φορές την πιθανότητα να έρθει σε

επαφή με τον ερευνητή σε σχέση με έναν τουρίστα που μένει μία μέρα, *ceteris paribus* (Archer and Shea, 1975). Αυτό δεν συμβαίνει όταν η έρευνα διεξάγεται κατά την είσοδο ή έξοδο τους από την περιοχή μελέτης.

14.3.3 Χρονικό πλαίσιο αναφοράς των τουριστικών δαπανών

Το χρονικό πλαίσιο (time frame) αναφοράς των δαπανών αποτελεί μία σημαντική παράμετρο της έρευνας. Από τους επισκέπτες μπορεί να ζητηθεί να αναφέρουν ή να καταγράψουν δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν α) στη διάρκεια μίας ημέρας ή στις προηγούμενες 24 ώρες, β) μέχρι τη στιγμή της συνέντευξης ή της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, γ) καθόλη τη διάρκεια παραμονής, και δ) για συγκεκριμένο αριθμό ημερών. Από τις παραπάνω επιλογές, η δεύτερη συναντάται σπάνια στη τουριστική βιβλιογραφία.

Η πρώτη περίπτωση είναι και η πιο εύκολη επειδή οι τουρίστες είναι σε θέση να δώσουν καλύτερες εκτιμήσεις των δαπανών τους μειώνοντας έτσι σε πολύ μεγάλο βαθμό τη μεροληψία ανάκλησης. Όμως, είναι πολύ πιθανό το καταναλωτικό τους πρότυπο να μην είναι το ίδιο για όλες τις ημέρες παραμονής με συνέπεια οι ημερήσιες δαπάνες τους να μην είναι αντιπροσωπευτικές των συνολικών τους δαπανών¹⁷⁷. Επίσης, με αυτό τον τρόπο δεν καλύπτονται όλες οι πιθανές γεωγραφικές τοποθεσίες αγορών που μπορεί να ενδιαφέρει τους ερευνητές. Για το λόγο αυτό απαιτείται προσεκτικός σχεδιασμός και αντιπροσωπευτικά δείγματα από όλες τις ημέρες παραμονής (Wilton and Nickerson, 2006; Yuan, 2001). Τέλος, οι Stynes και White (2006) υποστηρίζουν ότι η προσέγγιση αυτή μπορεί να οδηγήσει τους τουρίστες στο να αναφέρουν δαπάνες που είναι πέρα από το χρονικό πλαίσιο της μίας ημέρας (telescoping error¹⁷⁸).

Η αναφορά των δαπανών για όλη τη διάρκεια της παραμονής μπορεί να γίνει στο τέλος της επίσκεψης ενός τουρίστα, με τον κίνδυνο όμως να αντιμετωπίσουμε προβλήματα μεροληψίας ανάκλησης ιδιαίτερα αν η διάρκεια παραμονής είναι μεγάλη (Howard, Lankford and Havitz, 1991). Στην περίπτωση που ο τουρίστας δεν έχει τελειώσει ακόμα την επίσκεψή του στον προορισμό, μπορεί να ζητηθεί από αυτόν να αναφέρει τις πραγματοποιηθείσες δαπάνες και να εκτιμήσει τις προσδοκώμενες αγορές για τις υπόλοιπες μέρες που απομένουν (Crompton, Lee and Shuster, 2001; Gelan, 2003).

¹⁷⁷ Για παράδειγμα την πρώτη μέρα δύσκολα πραγματοποιούνται επισκέψεις σε αξιοθέατα, ενώ οι αγορές τουριστικών ειδών και ενθυμίων γίνονται συνήθως τις τελευταίες ημέρες.

¹⁷⁸ 'Telescoping error' δημιουργείται όταν οι αποκρινόμενοι αναφέρουν δαπάνες που δεν πρέπει κανονικά να συμπεριληφθούν. Για παράδειγμα, δαπάνες εκτός της περιοχής μελέτης ή πέρα από το χρονικό πλαίσιο αναφοράς που ζητείται από τον ερευνητή ή που πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετικό ταξίδι.

Ωστόσο, με εξαίρεση τις δαπάνες για διαμονή και εστίαση που μπορούν να εκτιμηθούν με κάποιο βαθμό βεβαιότητας, δε συμβαίνει το ίδιο για άλλες πιο διακριτικές ή αυθόρμητες αγορές όπως τουριστικά είδη και ενθύμια, προσωπικές υπηρεσίες, κλπ. (Stynes and White, 2006). Οι Irwin, Wang και Sutton (1996) διαπίστωσαν ότι οι αθλητικοί τουρίστες που κλήθηκαν να προβλέψουν τις δαπάνες τους για το σύνολο της παραμονής τους τις υποεκτίμησαν σε σχέση με τα ημερολόγια. Για το λόγο αυτό θεωρούν τα ημερολόγια ως την καλύτερη μέθοδο στην περίπτωση των αθλητικών διοργανώσεων. Όμως, αυτά απαιτούν τη συνεργασία των τουριστών η οποία είναι πιο πιθανό να επιτευχθεί όταν η παραμονή τους διαρκεί λίγες ημέρες.

Τέλος, η τέταρτη περίπτωση έχει χρησιμοποιηθεί σε μελέτες όπως των Henderson και Cousins (1975) για τρεις μέρες, Yuan και Yuan (1996) για δύο μέρες, και Huhtala (2007) για επτά μέρες. Με αυτό το χρονικό πλαίσιο αναφοράς μειώνεται το βάρος στους αποκρινόμενους (αφού αυτοί έχουν να σκεφτούν για λιγότερες μέρες) και κατ' επέκταση η μεροληψία ανάκλησης, ενώ ταυτόχρονα έχουμε δεδομένα για περισσότερες από μία ημέρες. Στην περίπτωση των ημερολογίων, ο αριθμός ημερών καταγραφής που θα πρέπει να έχουν έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας (Yuan, 2001). Το δίλημμα που προκύπτει είναι ότι ο μεγαλύτερος αριθμός ημερών αυξάνει την πιθανότητα να καταγραφεί η αγορά ενός προϊόντος και λαμβάνει υπόψη το διαφορετικό καταναλωτικό πρότυπο που υπάρχει στις διάφορες ημέρες παραμονής, αυξάνει ωστόσο το βάρος της «εργασίας» που ανατίθεται στους αποκρινόμενους με κίνδυνο να πάρουμε χαμηλότερα ποσοστά απόκρισης και χαμηλής ποιότητας δεδομένα.

14.3.4 Καταναλωτική - δειγματοληπτική μονάδα

Άλλη μία παράμετρος στην έρευνα τουριστικών δαπανών είναι η καταναλωτική μονάδα (spending unit) όπου θα γίνει δειγματοληψία. Έχει παρατηρηθεί ότι όταν επιλέγεται το άτομο ξεχωριστά ως καταναλωτική μονάδα, τότε αυτό οδηγεί σε υπερεκτίμηση της μέσης κατά κεφαλή δαπάνης (Gazel and Schwer, 1997). Αυτό συμβαίνει επειδή συχνά οι οικογένειες ή τα ζευγάρια αδυνατούν να ξεχωρίσουν τι ποσό αντιστοιχεί στο κάθε ένα μέλος και έτσι έχουν την τάση να αναφέρουν τις κοινές δαπάνες ως ατομικές. Σε αυτή την περίπτωση ο σωστός υπολογισμός των συνολικών τουριστικών δαπανών κρύβει μία παγίδα καθώς η μέση κατά κεφαλή δαπάνη που έχει εκτιμηθεί από ένα δείγμα ενηλίκων δε θα πρέπει να πολλαπλασιαστεί με τον συνολικό πληθυσμό (που συμπεριλαμβάνει τα παιδιά) επισκεπτών (Stynes and White, 2006).

Αντίθετα, στις περισσότερες μελέτες χρησιμοποιείται ως καταναλωτική - δειγματοληπτική μονάδα η ομάδα (group / party) επισκεπτών. Ως ομάδα νοείται κάθε οικογένεια, ζευγάρι ή παρέα επισκεπτών που ταξιδεύουν μαζί και έχουν κοινές δαπάνες, καθώς και εκείνα τα άτομα που ταξιδεύουν μεμονωμένα. Σε κάθε ομάδα δίνεται μόνο ένα ερωτηματολόγιο / ημερολόγιο και ο «επικεφαλής» της, ο οποίος πληρώνει στις περισσότερες αγορές και γνωρίζει τις δαπάνες ή τουλάχιστον μπορεί να ρωτήσει τα υπόλοιπα μέλη, αναλαμβάνει να το συμπληρώσει. Εάν σε μια παρέα επισκεπτών τα άτομα πληρώνουν ξεχωριστά, τότε δίνεται από ένα ερωτηματολόγιο / ημερολόγιο στο κάθε ένα. Η κατά κεφαλή δαπάνη υπολογίζεται διαιρώντας τις δαπάνες της ομάδας με τον αριθμό των μελών της.

14.3.5 Κατηγορίες τουριστικής δαπάνης

Στο σχεδιασμό της έρευνας πρέπει να αποφασιστεί ακόμα ποιες και πόσες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης (spending categories) θα περιλαμβάνονται σε αυτή. Ο Stynes (1999a) τονίζει ότι οι κατηγορίες θα πρέπει να προσδιορίζονται με σαφήνεια, ώστε να μπορούν οι αποκρινόμενοι να αναφέρουν ή να καταγράφουν ευκολότερα τις αγορές τους. Επίσης, να είναι καθορισμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι δυνατή στη συνέχεια η αντιστοίχιση των συνολικών τουριστικών δαπανών με τους κλαδικούς πολλαπλασιαστές του οικονομικού υποδείγματος που θα χρησιμοποιηθεί.

Ο αριθμός και τα είδη των κατηγοριών που χρησιμοποιούνται ποικίλουν ανάλογα με τις ανάγκες της έρευνας. Είναι προφανές ότι όσες πιο πολλές κατηγορίες χρησιμοποιηθούν τόσο θα αυξηθεί και ο βαθμός της λεπτομέρειας. Ταυτόχρονα, όμως, αυξάνεται και το βάρος της «εργασίας» που ανατίθεται στους αποκρινόμενους με αποτέλεσμα να έχουμε χαμηλότερα ποσοστά απόκρισης και λιγότερο ακριβή δεδομένα. Το βάρος αυτό γίνεται ακόμα μεγαλύτερο στην περίπτωση των ημερολογίων όπου οι τουρίστες καλούνται να κατανεύμουν τις δαπάνες τους για περισσότερες από μία ημέρες. Αντίθετα, όταν τα ερωτηματολόγια συμπληρώνονται αμέσως μετά το ταξίδι στον τόπο μόνιμης κατοικίας (return-home survey) τότε ο μεγαλύτερος αριθμός κατηγοριών βοηθάει περισσότερο τους αποκρινόμενους στην προσπάθεια ανάκλησης που κάνουν (Yuan and Yuan, 1996).

Στις περισσότερες έρευνες τουριστικών δαπανών δεν περιλαμβάνονται στις κατηγορίες δαπάνης πιθανές αγορές μεγάλων διαρκών αγαθών, όπως π.χ. βάρκα / σκάφος αναψυχής, τροχόσπιτο, κλπ. Οι αγορές αυτές δε θα πρέπει να λαμβάνονται

υπόψη γιατί η αγορά τους δε σχετίζεται με την ίδια την επίσκεψη, αλλά με την πρόθεση να χρησιμοποιηθούν (τα διαρκή αγαθά) σε περισσότερα από ένα ταξίδια ή προορισμούς. Ενδεχόμενη συμπερίληψή τους στην έρευνα θα προκαλέσει υπερεκτίμηση των συνολικών τουριστικών δαπανών (Stynes, 1999a; Stynes and White, 2006).

14.3.6 Εύρος καλυπτόμενων δαπανών

Τέλος, άλλη μία σημαντική παράμετρος στον σχεδιασμό της έρευνας είναι το εύρος των καλυπτόμενων δαπανών (scope of spending covered). Ειδικότερα, οι δαπάνες μπορούν να διακριθούν σε αυτές που πραγματοποιούνται α) στον τόπο προέλευσης του επισκέπτη, β) κατά τη διάρκεια της μεταφοράς του προς και από τον προορισμό, γ) στον προορισμό (περιοχή μελέτης), και δ) καθόλη τη διάρκεια του ταξιδιού (Stynes and White, 2006). Η πρώτη περίπτωση περιλαμβάνει τις αγορές που λαμβάνουν χώρα στο συνηθισμένο περιβάλλον του επισκέπτη (περιοχή διαμονής, εργασίας ή σπουδών) πριν το ταξίδι (π.χ. αγορά ταξιδιωτικών οδηγών, λεξικών) και μετά το ταξίδι (π.χ. μεταφορά με ταξί από το αεροδρόμιο). Στη δεύτερη περίπτωση ζητείται από τους τουρίστες να αναφέρουν μόνο τις δαπάνες που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της μετακίνησής τους με μεταφορικά μέσα (ιδιόκτητο αυτοκίνητο / τροχόσπιτο, λεωφορείο, τρένο, πλοίο, αεροπλάνο, κλπ.) προς και από τον προορισμό επίσκεψης. Η τρίτη περίπτωση περιλαμβάνει τις δαπάνες που γίνονται στην υπό εξέταση περιοχή. Τέλος, στην τέταρτη περίπτωση ζητείται να αναφερθούν όλες οι δαπάνες από τη στιγμή που ξεκινάει το ταξίδι μέχρι τη στιγμή που αυτό τελειώνει (επιστροφή στον τόπο προέλευσης).

Όταν σκοπός της μελέτης είναι η εκτίμηση των οικονομικών επιδράσεων που προκαλεί η ανάπτυξη μιας τουριστικής δραστηριότητας σε μια περιοχή, τότε μόνο οι δαπάνες που πραγματοποιούνται σε αυτή τη γεωγραφική ενότητα θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Αντίθετα, εκείνες που έλαβαν χώρα εκτός της περιοχής μελέτης θα πρέπει να αφαιρούνται καθώς δεν εισήλθαν στην τοπική οικονομία και δεν επηρέασαν τις τοπικές επιχειρήσεις (Stynes, 1999a). Οι Crompton, Lee και Shuster (2001), για παράδειγμα, ζήτησαν από τους επισκέπτες να αναφέρουν τις δαπάνες καθόλη τη διάρκεια του ταξιδιού τους σε δύο στήλες: στην πρώτη αυτές που έλαβαν χώρα εντός της περιοχής μελέτης και στη δεύτερη εκείνες που πραγματοποιήθηκαν εκτός. Αυτό το έκαναν πιστεύοντας ότι σε διαφορετική περίπτωση ορισμένοι αποκρινόμενοι δε θα διάβαζαν προσεκτικά την ερώτηση και λανθασμένα θα απέδιδαν όλες τις δαπάνες τους

στην υπό εξέταση περιοχή. Όμως, με αυτό τον τρόπο τούς ανάγκασαν να σκεφτούν που ξόδεψαν τα χρήματά τους και στη συνέχεια απέκλεισαν από τους υπολογισμούς τις δαπάνες στη δεύτερη στήλη. Είναι, επομένως, σκόπιμο να διευκρινίζεται σαφώς η περιοχή μελέτης ώστε ο αποκρινόμενος να γνωρίζει ποιες δαπάνες θα πρέπει να αναφέρει / καταγράψει. Αυτό μπορεί να γίνει α) με τη βοήθεια ενός χάρτη που καθορίζει τα όρια αυτής της περιοχής περιέχοντας ταυτόχρονα τις τοποθεσίες και τα σημεία τουριστικού ενδιαφέροντος είτε β) ορίζοντας μια ακτίνα χιλιομέτρων από το σημείο που διεξάγεται η συνέντευξη ή διανέμεται το ερωτηματολόγιο / ημερολόγιο.

Ακόμα, στις δαπάνες που λαμβάνουν χώρα στην υπό εξέταση περιοχή θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται, και αντίστοιχα να ζητείται από τους τουρίστες να αναφέρουν, οποιεσδήποτε προπληρωμές ή προκαταβολές που αφορούν και καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις. Η πιο συνηθισμένη περίπτωση προπληρωμής είναι η αγορά τουριστικού πακέτου. Σε αυτή την περίπτωση, όμως, ο τουρίστας γνωρίζει μόνο την τιμή του πακέτου (που περιλαμβάνει π.χ. μεταφορές, διαμονή, διατροφή, εισιτήρια για δραστηριότητες, κλπ.), ενώ αντίθετα αδυνατεί να κατανείμει την τιμή του στις επιμέρους κατηγορίες δαπάνης ή να γνωρίζει πόσες από αυτές τις δαπάνες εισήλθαν στην υπό εξέταση περιοχή. Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (2000) προτείνει τη διεξαγωγή έρευνας στους μεγάλους ταξιδιωτικούς οργανισμούς (tour operators) που προσφέρουν αυτά τα πακέτα, ώστε να διαπιστωθεί πως κατανέμονται οι δαπάνες στα συστατικά στοιχεία του (στον Frechtling, 2006). Ο Archer (1996) αναφέρει ότι η έρευνα αυτή μπορεί να γίνει και στους ξενοδόχους που συνεργάζονται με ταξιδιωτικούς οργανισμούς ή προσφέρουν δικά τους πακέτα.

14.4 Διεξαγωγή έρευνας τουριστικών δαπανών

14.4.1 Γκολφ

Η έρευνα τουριστικών δαπανών για το άθλημα του γκολφ πραγματοποιήθηκε από τον ίδιο τον ερευνητή και έλαβε χώρα στο τουριστικό θέρετρο όπου βρίσκεται η επιχείρηση διαχείρισης των γηπέδων γκολφ¹⁷⁹. Διεξήχθη κατά την περίοδο Ιούνιος - Σεπτέμβριος του 2011 και πιο συγκεκριμένα κατά τα χρονικά διαστήματα:

- 7–23 Ιουνίου (17 μέρες)
- 15 Ιουλίου - 2 Αυγούστου (17 μέρες)
- 10–28 Αυγούστου (18 μέρες)

¹⁷⁹ Η υποδοχή (reception) και για τα δύο γήπεδα γκολφ λειτουργούσε στην ΠΟΤΑ Ρωμανού.

- 16–30 Σεπτεμβρίου (15 μέρες).

Σημειώνεται ότι πριν τη διεξαγωγή της έρευνας πραγματοποιήθηκε δοκιμή (pretesting) του πρώτου σχεδίου του ημερολογίου / ερωτηματολογίου κατά τους μήνες Απρίλιο και Μάιο του 2011. Αυτή συνέβαλε στο να γίνουν ορισμένες αλλαγές και προσθήκες στο τελικό ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο (βλέπε Παράρτημα 10).

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συγκέντρωση των δεδομένων ήταν τα διανεμόμενα ημερολόγια (diary method) και ερωτηματολόγια (recall method) προς συμπλήρωση από τους ίδιους τους επισκέπτες. Μεγαλύτερη βαρύτητα δόθηκε στη διανομή ημερολογίων επειδή δίνουν μεγαλύτερη λεπτομέρεια και ακρίβεια στις απαντήσεις, ενώ αντιμετωπίζουν καλύτερα το πρόβλημα της μεροληψίας ανάκλησης. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους επισκέπτες να καταγράφουν καθημερινά για χρονικό διάστημα μέχρι πέντε ημέρες το ποσό, το είδος και τη γεωγραφική περιοχή των αγορών τους. Αρκετοί από αυτούς συνεργάστηκαν με αυτή τη μέθοδο, ορισμένοι δε εξ αυτών ζήτησαν και δεύτερο ημερολόγιο για να καταγράψουν και τις υπόλοιπες μέρες παραμονής τους. Ερωτηματολόγια μοιράστηκαν σε εκείνους τους επισκέπτες που θεώρησαν χρονοβόρα και κουραστική τη μέθοδο του ημερολογίου, καθώς και σε εκείνους που έφευγαν από το νομό την ίδια ή την επόμενη ημέρα. Από αυτούς ζητήθηκε να το συμπληρώσουν στο τέλος της παραμονής τους και να αναφέρουν συγκεντρωτικά για όλες τις ημέρες διαμονής και για κάθε κατηγορία δαπάνης το ποσό και τη γεωγραφική περιοχή των αγορών τους. Ανεξάρτητα της μεθόδου, σε κάθε αποκρινόμενο δόθηκαν προφορικές οδηγίες για τη σωστή συμπλήρωση του ημερολογίου / ερωτηματολογίου. Επίσης, σε εκείνους που διανυκτέρευαν εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ρωτήθηκε το είδος διαμονής τους, κάτι το οποίο βοήθησε στην εξαγωγή των στοιχείων επισκεψιμότητας (Ενότητα 9.1.1).

Η διανομή και η συμπλήρωση των ημερολογίων / ερωτηματολογίων έγινε κατά τη διάρκεια παραμονής των επισκεπτών στην υπό εξέταση περιοχή (on-site survey). Τα συμπληρωμένα ημερολόγια / ερωτηματολόγια επιστρέφονταν στην υποδοχή του γκολφ ή των δύο ξενοδοχείων. Ωστόσο, στην περίπτωση των ερωτηματολογίων, ορισμένοι επισκέπτες προτίμησαν να το συμπληρώσουν στο σπίτι τους και να το στείλουν με email. Και στις δύο μεθόδους χρησιμοποιήθηκαν 11 κατηγορίες τουριστικής δαπάνης, οι οποίες κάλυπταν όλες τις πιθανές αγορές αγαθών και υπηρεσιών από τοπικές επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, αφορούν δαπάνες για α) διαμονή, β) εστίαση, γ) αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού, δ) ενοικίαση αυτοκινήτου, ε) βενζίνη / πετρέλαιο, στ) υπηρεσίες ταξί, ζ) δραστηριότητες γκολφ, η) εισιτήρια για

άλλες δραστηριότητες, θ) άλλες λιανικές αγορές, ι) προσωπικές υπηρεσίες, και ια) λοιπές αγορές. Από τους αποκρινόμενους ζητήθηκε να συμπληρώσουν σε κάθε μία από αυτές τα χρηματικά ποσά που δαπανήθηκαν κατά τη διάρκεια της παραμονής τους ή προπληρώθηκαν πριν ξεκινήσει το ταξίδι τους σε επιχειρήσεις που βρίσκονται εντός των ορίων του νομού. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκε χάρτης της περιοχής που καθόριζε τα όρια της περιοχής μελέτης και περιλάμβανε τους οικισμούς, τις (κωμο)πόλεις και τα σημεία τουριστικού ενδιαφέροντος. Σε περίπτωση που είχαν αγοράσει τουριστικό πακέτο καλούνταν να αναφέρουν την τιμή αγοράς του και τις υπηρεσίες που περιλάμβανε. Έτσι στη συνέχεια, με τη βοήθεια υπευθύνου στο τουριστικό θέρετρο κατέστη δυνατή η κατανομή των χρηματικών ποσών στα επιμέρους συστατικά στοιχεία του εκάστοτε πακέτου.

Ως δειγματοληπτική - καταναλωτική μονάδα χρησιμοποιήθηκε η ομάδα (group / party) επισκεπτών. Συγκεκριμένα, σε κάθε οικογένεια, ζευγάρι ή παρέα επισκεπτών που είχαν κοινές δαπάνες διανεμήθηκε ένα ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο, το οποίο ο «επικεφαλής» της ομάδας αναλάμβανε να το συμπληρώσει εκπροσωπώντας και τα άλλα μέλη. Στην περίπτωση που κάποια άτομα ταξίδευαν μόνοι τους ή βρίσκονταν σε παρέα επισκεπτών αλλά πλήρωναν ξεχωριστά, τότε μοιραζόταν από ένα ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο σε κάθε ένα από αυτά. Σε κάθε περίπτωση, υπήρχε στο τέλος ερώτηση σχετικά με το πόσα άτομα κάλυπταν οι δαπάνες που είχαν καταγράψει / αναφέρει, ώστε να μπορεί να υπολογιστεί στη συνέχεια η κατά κεφαλήν δαπάνη. Ημερολόγια / ερωτηματολόγια δε διανεμήθηκαν στους μόνιμους κατοίκους του νομού που συμμετείχαν σε δραστηριότητες γκολφ, ενώ αποκλείστηκαν από το δείγμα εκείνα στα οποία είχε δηλωθεί η Μεσσηνία ως τόπος μόνιμης κατοικίας. Οι κάτοικοι αυτοί εξ ορισμού δεν είναι τουρίστες, και κατ' επέκταση αθλητικοί ή αθλούμενοι τουρίστες, αφού δεν ταξιδεύουν σε μέρος που βρίσκεται εκτός του καθημερινού περιβάλλοντός τους. Επίσης, δε μοιράστηκαν ξανά ημερολόγια / ερωτηματολόγια σε εκείνες τις ομάδες ή τα μεμονωμένα άτομα που επισκέφθηκαν παραπάνω από μία φορά τη Μεσσηνία για να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες γκολφ (αυτό συνέβη κυρίως από ημερήσιους επισκέπτες και αθλητικούς τουρίστες που διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα).

Συνολικά διανεμήθηκαν 349 ημερολόγια και ερωτηματολόγια και από αυτά επιστράφηκαν 169, δίνοντας ένα ποσοστό απόκρισης 48,42%. Πιο συγκεκριμένα, επιστράφηκαν 115 ημερολόγια επί συνόλου 260 (44,23%) και 54 ερωτηματολόγια επί συνόλου 89 (60,67%). Το ποσοστό απόκρισης στα ημερολόγια (44,23%) θεωρείται ικανοποιητικό λαμβάνοντας υπόψη τα ποσοστά (12–63,7%) άλλων μελετών που

χρησιμοποίησαν τη μέθοδο του ημερολογίου για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών (βλέπε Ενότητα 14.3.1). Τα 169 ημερολόγια και ερωτηματολόγια αντιπροσωπεύουν το 11,62% του συνολικού πληθυσμού, που είναι 1.455 ομάδες επισκεπτών, και περιλαμβάνουν δεδομένα για 437 άτομα. Σημειώνεται ότι σε 10 ημερολόγια και τρία ερωτηματολόγια δε συμπληρώθηκαν χρηματικά ποσά (ενώ είχαν πραγματοποιηθεί αγορές από τις ίδιες τις ομάδες) ή συμπληρώθηκαν συνολικά χρηματικά ποσά χωρίς όμως να γίνει η κατανομή τους στις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης. Ως εκ τούτου αυτά τα ημερολόγια / ερωτηματολόγια δε χρησιμοποιήθηκαν για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών¹⁸⁰. Το ίδιο συνέβη και με ένα ημερολόγιο όπου καταγράφηκαν ακραίες τιμές σε αρκετές κατηγορίες τουριστικής δαπάνης, στρεβλώνοντας έτσι προς τα πάνω τις μέσες τιμές¹⁸¹. Ωστόσο, τα παραπάνω χρησιμοποιήθηκαν για την εκτίμηση άλλων μεταβλητών (δημογραφικά χαρακτηριστικά, ποσοστό ατόμων στις ομάδες που συμμετείχαν σε δραστηριότητες γκολφ, κίνητρα επίσκεψης).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι το δείγμα είναι αντιπροσωπευτικό όχι μόνο του πληθυσμού που περιέγραψε ο υπεύθυνος διαχείρισης των γηπέδων γκολφ (βλέπε Ενότητα 9.1.1), αλλά και των στοιχείων επισκεψιμότητας που προέκυψαν από το σύστημα κρατήσεων. Συγκεκριμένα, το 72,19% των απαντήσεων (122) προήλθε από ομάδες επισκεπτών που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και το υπόλοιπο 27,81% (47) από ομάδες που διανυκτέρευσαν εκτός ΠΟΤΑ ή παρέμειναν στη Μεσσηνία για λίγες μόνο ώρες (ημερήσιοι επισκέπτες). Η συμμετοχή τους στις συνολικές επισκέψεις ήταν 69,81% και 30,19%, αντίστοιχα (βλέπε Πίνακα 9.4).

14.4.2 Αθλήματα σέρφινγκ

Η έρευνα τουριστικών δαπανών για τα αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα) πραγματοποιήθηκε από τον ίδιο τον ερευνητή και έλαβε χώρα στο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων στη Φοινικούντα, καθώς και σε τέσσερα κάμπινγκ (τρία στην περιοχή της Φοινικούντας και ένα στον οικισμό της Γιάλοβας)¹⁸². Η έρευνα διεξήχθη κατά την περίοδο Ιούνιος - Σεπτέμβριος του 2012 και πιο συγκεκριμένα κατά τα χρονικά

¹⁸⁰ Οι Yuan και Yuan (1996) και Yuan (2001) κάνουν διάκριση ανάμεσα στο αρχικό ποσοστό απόκρισης (initial response rate) και στο τελικό ποσοστό απόκρισης (overall usable response rate) που προκύπτει από τον αριθμό των ημερολογίων / ερωτηματολογίων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για στατιστική επεξεργασία. Υπό αυτή τη διάκριση, το τελικό ποσοστό απόκρισης όσον αφορά την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών είναι 44,7% (40,38% στα ημερολόγια και 57,3% στα ερωτηματολόγια).

¹⁸¹ Στον Πίνακα Π3.1 παρουσιάζεται ανά τμήμα και τυπολογία τουριστών ο αριθμός των ημερολογίων / ερωτηματολογίων που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης.

¹⁸² Στο σέρφινγκ δεν κατέστη δυνατό να γίνει έρευνα τουριστικών δαπανών καθώς δεν υπήρχε κάποια επιχείρηση που να προσφέρει αυτή τη δραστηριότητα.

διαστήματα:

- 23 Ιουνίου - 15 Ιουλίου (14 μέρες)
- 25 Ιουλίου - 1 Σεπτεμβρίου (17 μέρες)
- 19–30 Σεπτεμβρίου (4 μέρες).

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συγκέντρωση των δεδομένων ήταν τα διανεμόμενα ημερολόγια (diary method) και ερωτηματολόγια (recall method) προς συμπλήρωση από τους ίδιους τους επισκέπτες (βλέπε Παράρτημα 10). Όπως και στην περίπτωση του γκολφ, μεγαλύτερη βαρύτητα δόθηκε στη διανομή ημερολογίων επειδή δίνουν μεγαλύτερη λεπτομέρεια και ακρίβεια στις απαντήσεις. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους επισκέπτες να καταγράφουν καθημερινά, για χρονικό διάστημα μέχρι πέντε ημέρες, το ποσό, το είδος και τη γεωγραφική περιοχή των αγορών τους. Όλοι σχεδόν οι τουρίστες που συμμετείχαν σε δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ δέχτηκαν να συνεργαστούν με αυτή τη μέθοδο. Αντίθετα, ερωτηματολόγια μοιράστηκαν σε εκείνους τους επισκέπτες που έφευγαν την ίδια ή την επόμενη ημέρα. Από αυτούς ζητήθηκε να το συμπληρώσουν στο τέλος της διαμονής τους και να αναφέρουν συγκεντρωτικά για όλες τις ημέρες παραμονής τους και για κάθε κατηγορία δαπάνης το ποσό και τη γεωγραφική περιοχή των αγορών τους. Σε κάθε αποκρινόμενο δόθηκαν προφορικές οδηγίες για τη σωστή συμπλήρωση του ημερολογίου / ερωτηματολογίου. Επίσης, σε εκείνους που χρησιμοποίησαν τις υπηρεσίες του κέντρου θαλασσιών αθλημάτων ρωτήθηκε το είδος διαμονής στο οποίο διανυκτέρευαν, κάτι το οποίο βοήθησε στην εξαγωγή των στοιχείων επισκεψιμότητας (Ενότητα 9.1.2).

Η διανομή και η συμπλήρωση των ημερολογίων / ερωτηματολογίων έγινε κατά τη διάρκεια παραμονής των επισκεπτών στην υπό εξέταση περιοχή (on-site survey). Τα συμπληρωμένα ημερολόγια / ερωτηματολόγια επιστρέφονταν στο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων ή στην υποδοχή των κάμπινγκ. Ωστόσο, υπήρξαν δύο περιπτώσεις ερωτηματολογίων όπου οι επισκέπτες προτίμησαν να το συμπληρώσουν στο σπίτι τους και να το στείλουν με email. Και στις δύο μεθόδους χρησιμοποιήθηκαν 11 κατηγορίες τουριστικής δαπάνης που κάλυπταν όλες τις πιθανές αγορές αγαθών και υπηρεσιών στην υπό εξέταση περιοχή. Σε κάθε μία από αυτές ζητήθηκε από τους αποκρινόμενους να συμπληρώσουν τα χρηματικά ποσά που δαπανήθηκαν κατά τη διάρκεια παραμονής τους ή προπληρώθηκαν πριν ξεκινήσει το ταξίδι τους σε επιχειρήσεις που βρίσκονται εντός των ορίων του νομού. Προς διευκόλυνσή τους χρησιμοποιήθηκε χάρτης που καθόριζε τα όρια της περιοχής μελέτης. Σε αντίθεση με

το γκολφ, δε συμπεριλήφθηκε ερώτηση για ενδεχόμενη αγορά τουριστικού πακέτου επειδή οι τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ στη Μεσσηνία δε διαμένουν συνήθως σε μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες που συνεργάζονται με ταξιδιωτικούς οργανισμούς (tour operators). Αυτό επιβεβαιώθηκε και από τα επιστρεφόμενα ημερολόγια / ερωτηματολόγια όπου κανένας αποκρινόμενος δεν ανέφερε αγορά τουριστικού πακέτου στις δαπάνες του.

Ως δειγματοληπτική - καταναλωτική μονάδα χρησιμοποιήθηκε η ομάδα (group / party) επισκεπτών, ενώ ακολουθήθηκε η ίδια διαδικασία διανομής με εκείνη του γκολφ. Στα τέσσερα κάμπινγκ της περιοχής διανεμήθηκαν ημερολόγια και ερωτηματολόγια μόνο σε εκείνες τις θέσεις κατασκήνωσης όπου υπήρχε ο κατάλληλος εξοπλισμός για ιστιοσανίδα και αετοσανίδα. Ημερολόγια / ερωτηματολόγια δε διανεμήθηκαν στους μόνιμους κατοίκους του νομού που συμμετείχαν σε δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ, ενώ δε βρέθηκαν στο δείγμα απαντήσεις όπου είχε δηλωθεί η Μεσσηνία ως τόπος μόνιμης κατοικίας.

Συνολικά μοιράστηκαν 195 ημερολόγια και ερωτηματολόγια από τα οποία επιστράφηκαν 121, δίνοντας ένα ποσοστό απόκρισης 62,05%. Πιο συγκεκριμένα, επιστράφηκαν 114 ημερολόγια επί συνόλου 187 (60,96%) και επτά ερωτηματολόγια από τα συνολικά οκτώ (87,5%). Το ποσοστό απόκρισης στα ημερολόγια (60,96%) θεωρείται ιδιαίτερα ικανοποιητικό σε σχέση με τα ποσοστά (12–63,7%) άλλων μελετών που χρησιμοποίησαν τη μέθοδο του ημερολογίου. Το δείγμα που προέκυψε αντιπροσωπεύει το 13,91% του συνολικού πληθυσμού, που είναι 870 ομάδες επισκεπτών, και περιλαμβάνει δεδομένα για 343 άτομα. Σημειώνεται ότι σε ένα ερωτηματολόγιο δεν έγινε σωστή κατανομή των χρηματικών ποσών στις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης με συνέπεια να μην χρησιμοποιηθεί για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών¹⁸³.

Τέλος, το δείγμα που προέκυψε είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού (βλέπε Ενότητα 9.1.2), αλλά συμφωνεί και με τα στοιχεία επισκεψιμότητας. Συγκεκριμένα, το 85,95% των απαντήσεων (104) προήλθε από την περιοχή της Φοινικούντας και το υπόλοιπο 14,04% (17) από τη Γιάλοβα. Στην πρώτη περιοχή πραγματοποιήθηκε το 86,78% των συνολικών επισκέψεων, ενώ στη δεύτερη το 13,22% (βλέπε Πίνακα 9.17). Αυτό είναι σημαντικό επειδή εξετάζεται και η γεωγραφική κατανομή των δαπανών στις διάφορες περιοχές του νομού.

¹⁸³ Έτσι, το τελικό ποσοστό απόκρισης στα ερωτηματολόγια είναι 75% (όσον αφορά την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών). Στον Πίνακα Π3.2 παρουσιάζεται ανά τμήμα και τυπολογία τουριστών ο αριθμός των ημερολογίων / ερωτηματολογίων που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης.

14.4.3 Ιππασία

Επειδή ήταν πρακτικά δύσκολη, και πολλές φορές χωρίς όφελος σύμφωνα με τους υπεύθυνους λόγω του μικρού αριθμού επισκέψεων, η τακτική παρουσία του ερευνητή στις διάφορες σχολές / κέντρα ιππασίας του νομού, η έρευνα τουριστικών δαπανών για το συγκεκριμένο άθλημα διεξήχθη αναγκαστικά με τη βοήθειά τους¹⁸⁴ κατά την περίοδο Μάιος - Νοέμβριος του 2012. Συγκεκριμένα, διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια από τους ίδιους στις σχολές / κέντρα που βρίσκονται στους Χράνους, στην Καλαμάτα, στο Άνω Καλό Νερό και στον Αλμυρό Μεσσηνίας. Στη Μαραθόπολη δε μοιράστηκαν ερωτηματολόγια επειδή ο υπεύθυνος έλειπε για μεγάλο χρονικό διάστημα λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων¹⁸⁵.

Καθώς η έρευνα δεν πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά από τον ίδιο τον ερευνητή, αποφασίστηκε να μην χρησιμοποιηθεί η μέθοδος του ημερολογίου (diary method) που είναι περισσότερο κουραστική και χρονοβόρα για τους επισκέπτες και απαιτεί μεγαλύτερη προσπάθεια για να πειστούν να συμμετάσχουν. Αντί αυτής χρησιμοποιήθηκαν τα ερωτηματολόγια προς συμπλήρωση από τους ίδιους (βλέπε Παράρτημα 10) προκειμένου να επιτευχθούν όσο το δυνατόν περισσότερες απαντήσεις. Σε αντίθεση, όμως, με την περίπτωση του γκολφ και των αθλημάτων σέρφινγκ δε ζητήθηκε από τους τουρίστες να το συμπληρώσουν στο τέλος της παραμονής τους, και έτσι η αναφορά των δαπανών δε βασίστηκε μόνο στην ανάκληση (recall method). Αυτό συνέβη επειδή θα ήταν αδύνατη στη συνέχεια η συγκέντρωση των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων (το μέρος διαμονής τους ήταν άγνωστο). Αντίθετα, ζητήθηκε να αναφέρουν τις δαπάνες που είχαν πραγματοποιήσει μέχρι τη στιγμή της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου και να εκτιμήσουν ακόμα τις προβλεπόμενες δαπάνες για τις υπόλοιπες μέρες της παραμονής τους, αφήνοντας ή επιστρέφοντας (τις επόμενες μέρες) το συμπληρωμένο ερωτηματολόγιο στο εκάστοτε κέντρο / σχολή ιππασίας. Η μέθοδος αυτή, όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 14.3.3, έχει χρησιμοποιηθεί στην περίπτωση των τουριστικών διοργανώσεων (event tourism). Όμως, παρέχει λιγότερο αξιόπιστα δεδομένα καθώς οι αποκρινόμενοι καλούνται να αναφέρουν προβλεπόμενες και όχι πραγματοποιηθείσες δαπάνες (Irwin, Wang and Sutton, 1996). Επίσης, όπως προέκυψε και από την ίδια έρευνα, αδυνατούν να επιμερίσουν τα χρηματικά ποσά για

¹⁸⁴ Η πρακτική αυτή έχει χρησιμοποιηθεί σε ανάλογες έρευνες τουριστικών δαπανών (π.χ. Ritchie and Hall, 1999; Ditton et al., 2002).

¹⁸⁵ Υπενθυμίζεται ότι στη Μαραθόπολη δε στεγάζεται σχολή ή κέντρο ιππασίας, αλλά ο Αθλητικός Ιππικός Όμιλος Τριφυλίας όπου οι τουρίστες κάνουν ιππασία αφιλοκερδώς (10 μεμονωμένα άτομα το 2012).

κάθε κατηγορία δαπάνης σε διαφορετικές τοποθεσίες αφού δεν έχει τελειώσει ακόμα η επίσκεψή τους. Συνολικά, εξαιρώντας κάποιες περιπτώσεις ερωτηματολογίων (δύο όπου δεν συμπληρώθηκε η Ερώτηση 7 και εκείνων που απαντήθηκαν από τους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες), οι τουρίστες εκτίμησαν τις προβλεπόμενες δαπάνες τους για το 45% των ημερών παραμονής τους στο νομό.

Ως δειγματοληπτική - καταναλωτική μονάδα χρησιμοποιήθηκε η ομάδα (group / party) επισκεπτών. Ερωτηματολόγια δε διανεμήθηκαν στους μόνιμους κατοίκους του νομού, ενώ δε βρέθηκαν στο δείγμα απαντήσεις όπου είχε δηλωθεί η Μεσσηνία ως τόπος μόνιμης κατοικίας. Επίσης, δεν μοιράστηκαν ξανά ερωτηματολόγια σε εκείνες τις ομάδες ή τα μεμονωμένα άτομα που επισκέφθηκαν παραπάνω από μία φορά το νομό για να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες ιππασίας. Αυτό συνέβη, όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 9.1.3, στη σχολή ιππασίας στην Καλαμάτα όπου επτά ομάδες επισκέπτονταν τη Μεσσηνία μία με δύο φορές την εβδομάδα καθόλη τη διάρκεια του έτους, ενώ 20 μεμονωμένα άτομα την επισκέφθηκαν από δύο φορές το καλοκαίρι. Οι ομάδες που επισκέπτονταν επανειλημμένα το νομό συμπλήρωσαν μία φορά το ερωτηματολόγιο αναφέροντας τις συνολικές δαπάνες για όλες τις επισκέψεις τους.

Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε 11 κατηγορίες τουριστικής δαπάνης. Από τους αποκρινόμενους ζητήθηκε να συμπληρώσουν τα χρηματικά ποσά που είχαν δαπανήσει και σκόπευαν να δαπανήσουν στη διάρκεια της επίσκεψής τους, καθώς και εκείνα που ενδεχομένως προπληρώθηκαν πριν ξεκινήσει το ταξίδι τους, σε τοπικές επιχειρήσεις. Προς διευκόλυνσή τους χρησιμοποιήθηκε και σε αυτό το ερωτηματολόγιο χάρτης που καθόριζε τα όρια της περιοχής μελέτης. Ακόμα, όπως στην περίπτωση των αθλημάτων σέρφινγκ, δε συμπεριλήφθηκε ερώτηση για ενδεχόμενη αγορά τουριστικού πακέτου. Μάλιστα, σε κανένα από τα επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια δεν αναφέρθηκε αγορά πακέτου στην ερώτηση με τις τουριστικές δαπάνες.

Συνολικά συγκεντρώθηκαν 32 ερωτηματολόγια τα οποία αποτελούν το 20,38% του πληθυσμού, που είναι 157 ομάδες επισκεπτών, και περιλαμβάνουν δεδομένα για 65 άτομα. Σε ένα από αυτά δε συμπληρώθηκαν χρηματικά ποσά και ως εκ τούτου δε χρησιμοποιήθηκε για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών¹⁸⁶. Όπως παρουσιάστηκε στην Ενότητα 9.1.3, το δείγμα είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού που περιέγραψαν οι ιδιοκτήτες - υπεύθυνοι, ενώ συμφωνεί μερικώς με τα στοιχεία επισκεψιμότητας (ομάδες επισκεπτών) ανά σχολή / κέντρο ιππασίας του νομού (βλέπε Πίνακα 9.30).

¹⁸⁶ Στον Πίνακα Π3.3 παρουσιάζεται ανά τμήμα και τυπολογία τουριστών ο αριθμός των ερωτηματολογίων που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης.

14.4.4 Αυτόνομη κατάδυση

Η έρευνα τουριστικών δαπανών για την αυτόνομη κατάδυση διεξήχθη το χρονικό διάστημα Ιούλιος - Σεπτέμβριος του 2013. Για τους ίδιους λόγους που αναφέρθηκαν στην ιππασία, η έρευνα διενεργήθηκε με τη βοήθεια των υπευθύνων στα καταδυτικά κέντρα και πιο συγκεκριμένα σε εκείνα που βρίσκονται στη Μαραθόπολη, στην Καρδαμύλη και στην Καλαμάτα. Δυστυχώς, ο ιδιοκτήτης των καταδυτικών κέντρων στην Πύλο και στη Φοινικούντα δε συνεργάστηκε με την έρευνα και έτσι δεν προέκυψαν απαντήσεις από αυτά.

Για τη συγκέντρωση των δεδομένων ακολουθήθηκε η ίδια μέθοδος με εκείνη που χρησιμοποιήθηκε στην περίπτωση της ιππασίας. Δηλαδή, από τους τουρίστες ζητήθηκε να αναφέρουν τις δαπάνες που είχαν πραγματοποιήσει μέχρι τη στιγμή της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου και να εκτιμήσουν τις προβλεπόμενες δαπάνες για τις υπόλοιπες μέρες της παραμονής τους. Συνολικά, οι αποκρινόμενοι εκτίμησαν τις προβλεπόμενες δαπάνες τους για το 28,2% των ημερών παραμονής τους στη Μεσσηνία. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν 11 κατηγορίες τουριστικής δαπάνης (βλέπε Παράρτημα 10) και χάρτης της περιοχής προς διευκόλυνσή τους. Όμοια με τα αθλήματα σέρφινγκ και την ιππασία, δε συμπεριλήφθηκε και δεν αναφέρθηκε στα επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια αγορά τουριστικού πακέτου. Τέλος, η ομάδα (group / party) επισκεπτών χρησιμοποιήθηκε ξανά ως δειγματοληπτική - καταναλωτική μονάδα. Ερωτηματολόγια δε διανεμήθηκαν στους μόνιμους κατοίκους του νομού, ούτε προέκυψαν από αυτούς απαντήσεις ώστε να χρειαστεί να αποκλειστούν από το δείγμα.

Συνολικά συγκεντρώθηκαν 31 ερωτηματολόγια τα οποία αντιπροσωπεύουν το 43,66% του πληθυσμού (71 ομάδες επισκεπτών) στα τρία καταδυτικά κέντρα (Καλαμάτας, Μαραθόπολης και Καρδαμύλης) και περιλαμβάνουν δεδομένα για 59 άτομα. Σε ένα από αυτά δε συμπληρώθηκαν χρηματικά ποσά και συνεπώς δε χρησιμοποιήθηκε για την εκτίμηση των τουριστικών δαπανών¹⁸⁷. Τέλος, όπως παρουσιάστηκε στην Ενότητα 9.1.4, το δείγμα είναι αντιπροσωπευτικό όχι μόνο του πληθυσμού που περιέγραψαν οι ιδιοκτήτες - υπεύθυνοι, αλλά και των στοιχείων επισκεψιμότητας στα τρία καταδυτικά κέντρα του νομού (βλέπε Πίνακα 9.43).

¹⁸⁷ Στον Πίνακα Π3.4 παρουσιάζεται ανά τυπολογία τουριστών ο αριθμός των ερωτηματολογίων που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης.

14.5 Ανάλυση τουριστικής δαπάνης

Στις ενότητες που ακολουθούν αναλύονται οι τουριστικές δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν από όλες εκείνες τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον μέλος (από κάθε ομάδα) συμμετείχε ενεργά στις παραπάνω αθλητικές δραστηριότητες. Τρεις διαστάσεις των δαπανών εξετάζονται: α) οι μέσες και συνολικές δαπάνες, β) η κατανομή τους σε κατηγορίες επιχειρήσεων, και γ) η γεωγραφική κατανομή τους σε περιοχές του νομού.

14.5.1 Γκολφ

14.5.1.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Οι μέσες δαπάνες μπορούν να εκφραστούν με τέσσερις διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με το αν αναφέρονται α) στο άτομο (επισκέπτη) ή στην ομάδα επισκεπτών και β) σε ημερήσια βάση ή καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψης. Στον Πίνακα 14.1 παρουσιάζεται αρχικά η μέση δαπάνη μιας ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (average expenditure per group per visit) για κάθε τμήμα χωριστά. Από τον πίνακα βλέπουμε ότι οι μεγαλύτερες μέσες δαπάνες ανά επίσκεψη πραγματοποιήθηκαν από εκείνες τις ομάδες που διανυκτέρευαν εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Ακολουθούν αυτές που ανήκουν στην τυπολογία των αθλούμενων τουριστών και διανυκτέρευαν στα τουριστικά καταλύματα της γύρω περιοχής ή διέμεναν σε παραθεριστικές κατοικίες - φίλους & συγγενείς. Η μεγάλη μέση δαπάνη τους οφείλεται στη μεγάλη μέση διάρκεια παραμονής τους (12,67 και 14,18 μέρες, αντίστοιχα) στην περιοχή (βλέπε Πίνακα 9.9). Τελευταίοι στην κατάταξη είναι φυσικά οι ημερήσιοι επισκέπτες καθότι παρέμειναν μόλις μία ημέρα στη Μεσσηνία. Συνολικά, οι ομάδες επισκεπτών που ανήκουν στην τυπολογία των αθλούμενων τουριστών παρουσιάζουν μεγαλύτερη μέση δαπάνη από εκείνες που ανήκουν στους αθλητικούς τουρίστες, κάτι το οποίο οφείλεται, κυρίως, στη μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής τους (10,19 έναντι 5,91 μέρες).

Πίνακας 14.1 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	4.043,73	1.126,56	-	294,80	3.154,01
Αθλούμενοι τουρίστες	5.740,57	2.971,44	1.857,34	-	4.581,71

Πίνακας 14.2 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	1.737,31	617,79	–	134	1.419,35
Αθλούμενοι τουρίστες	1.846,38	1.162,74	888,30	–	1.623,41

Στη συνέχεια μπορούμε να υπολογίσουμε την μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (average expenditure per person per visit) διαιρώντας τα στοιχεία του Πίνακα 14.1 με το αντίστοιχο μέσο μέγεθος της ομάδας επισκεπτών (βλέπε Πίνακα 9.7). Από τον Πίνακα 14.2 βλέπουμε ότι οι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ξόδευσαν τα περισσότερα χρήματα κατά τη διάρκεια παραμονής τους στο νομό. Η κατάταξη ως προς τις μεγαλύτερες κατά κεφαλή δαπάνες για τα έξι τμήματα παραμένει η ίδια με εκείνη στον Πίνακα 14.1. Συγκεντρωτικά, οι τουρίστες που επισκέφθηκαν την περιοχή έχοντας διαφορετικό πρωταρχικό κίνητρο από το γκολφ (ξεκούραση / αναψυχή, παραθεριστική κατοικία, κλπ.) πραγματοποίησαν μεγαλύτερες δαπάνες καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψής τους από τους αθλητικούς τουρίστες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η ημερήσια δαπάνη που πραγματοποιήθηκε από όλα τα μέλη μιας ομάδας επισκεπτών (average expenditure per group per day). Αυτή προκύπτει διαιρώντας τα στοιχεία του Πίνακα 14.1 με την αντίστοιχη μέση διάρκεια παραμονής (βλέπε Πίνακα 9.9). Έχοντας τώρα λάβει υπόψη τη διάρκεια παραμονής προκύπτει διαφορετική σειρά στην κατάταξη, όπως φαίνεται στον Πίνακα 14.3. Οι δαπάνες εξακολουθούν να είναι μεγαλύτερες για εκείνες τις ομάδες που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Όμως, την αμέσως επόμενη μεγαλύτερη ημερήσια δαπάνη έχουν ως ομάδα οι ημερήσιοι επισκέπτες. Επίσης, οι ομάδες που ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών και διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα ξόδευσαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από τις υπόλοιπες ομάδες που ανήκουν στους αθλούμενους τουρίστες. Αυτό οφείλεται στο ότι οι ανά επίσκεψη δαπάνες των πρώτων κατανέμονται σε λιγότερες μέρες (3,88) έναντι των δεύτερων (12,67 και 14,18 μέρες, αντίστοιχα). Συνολικά, οι ομάδες που ανήκουν στους αθλητικούς

Πίνακας 14.3 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	584,88	290,18	–	294,80	533,83
Αθλούμενοι τουρίστες	639,13	234,59	130,97	–	449,64

Πίνακας 14.4 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	251,28	159,13	–	134	240,23
Αθλούμενοι τουρίστες	205,57	91,80	62,64	–	159,32

τουρίστες δαπανούσαν την ημέρα περίπου €84 παραπάνω από εκείνες που είχαν διαφορετικό (από το γκολφ) κύριο κίνητρο στην επίσκεψή τους.

Τελευταία απομένει η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (average expenditure per person per day) που παρουσιάζεται στον Πίνακα 14.4. Από τον πίνακα αυτόν βλέπουμε ότι οι μεγαλύτερες μέσες ημερήσιες κατά κεφαλή δαπάνες πραγματοποιήθηκαν από εκείνα τα άτομα που διανυκτέρευαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, κάτι το οποίο είναι αναμενόμενο λόγω της παροχής υψηλότερης ποιότητας υπηρεσιών εντός αυτής. Οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευαν στο εν λόγω τουριστικό θέρετρο δαπανούσαν ημερησίως περίπου €45 περισσότερο από τους αντίστοιχους αθλούμενους τουρίστες. Ακολουθούν στη συνέχεια εκείνα τα άτομα που επισκέφθηκαν το νομό πρωτίστως για να παίξουν γκολφ και διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα. Σημαντική είναι, επίσης, η ημερήσια δαπάνη που αντιστοιχεί σε κάθε ημερήσιο επισκέπτη, που μπορεί να παρέμεινε για μία μόλις ημέρα, αλλά δαπανούσε €134 (αρκετά από αυτά αφορούσαν δραστηριότητες γκολφ). Συνολικά, η μέση ημερήσια δαπάνη που αντιστοιχεί σε κάθε έναν αθλητικό τουρίστα είναι περίπου €81 μεγαλύτερη από εκείνη που αντιστοιχεί σε κάθε έναν αθλούμενο τουρίστα.

Έχοντας, επομένως, εκτιμήσει τις μέσες δαπάνες για κάθε τμήμα χωριστά μπορούμε στη συνέχεια να υπολογίσουμε τις αντίστοιχες συνολικές δαπάνες. Ο υπολογισμός τους γίνεται πολλαπλασιάζοντας τα στοιχεία επισκεψιμότητας που παρουσιάστηκαν στην Ενότητα 9.1.1 (βλέπε Πίνακα 9.11) με τις αντίστοιχες μέσες δαπάνες, και πιο συγκεκριμένα:

- Συνολικές επισκέψεις • Μέση δαπάνη ομάδας ανά επίσκεψη
- Συνολικός αριθμός επισκεπτών • Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη
- Συνολικές ημέρες παραμονής¹⁸⁸ • Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα
- Συνολικές διανυκτερεύσεις • Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη

Το κάθε ένα από τα παραπάνω γινόμενα δίνει ακριβώς τα ίδια αποτελέσματα, τα οποία παρουσιάζονται στον Πίνακα 14.5. Από τα στοιχεία αυτού του πίνακα παρατηρούμε

¹⁸⁸ Οι συνολικές ημέρες παραμονής σε κάθε τμήμα προκύπτουν πολλαπλασιάζοντας τις συνολικές επισκέψεις με την αντίστοιχη μέση διάρκεια παραμονής.

ότι το 87,8% των συνολικών δαπανών πραγματοποιήθηκε από τους επισκέπτες που διανυκτέρευαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Πιο συγκεκριμένα, το 39,11% προήλθε από τους αθλητικούς και το υπόλοιπο 48,69% από τους αθλούμενους, τουρίστες. Το αποτέλεσμα αυτό ήταν αναμενόμενο καθόσον οι τουρίστες που διανυκτερεύουν σε ξενοδοχειακές μονάδες πολυτελείας ανήκουν συνήθως σε υψηλές εισοδηματικές τάξεις και παρουσιάζουν μεγαλύτερες κατά κεφαλή δαπάνες. Από τα υπόλοιπα τμήματα όπου τουλάχιστον ένα μέλος της ομάδας συμμετείχε σε δραστηριότητες γκολφ, τη μεγαλύτερη δαπάνη πραγματοποίησαν οι τουρίστες που διέμειναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς (5,33%), ίσως λόγω του μεγάλου χρόνου παραμονής τους, και κατ' επέκταση του μεγάλου αριθμού διανυκτερεύσεων, στο νομό. Ακολουθούν αυτοί που διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα – αθλούμενοι τουρίστες (3,7%) και αθλητικοί τουρίστες (2,8%) – και τελευταίοι οι ημερήσιοι επισκέπτες (0,37%) λόγω του περιορισμένου χρόνου παραμονής τους στην περιοχή. Συγκεντρωτικά, οι τοπικές επιχειρήσεις επωφελήθηκαν περισσότερο από τους αθλούμενους τουρίστες (57,72%). Αν και οι τουρίστες αυτής της τυπολογίας παρουσιάζουν πολύ μικρότερη ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (βλέπε Πίνακα 14.4), οι μεγαλύτερες συνολικές τους δαπάνες οφείλονται στις υπερδιπλάσιες (σε σχέση με τους αθλητικούς τουρίστες) διανυκτερεύσεις τους.

Πίνακας 14.5 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις		Συνολικές δαπάνες	
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	€	%
Αθλητικοί τουρίστες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	627	37,19	1.460	34,45	10.091	28,91	2.535.782	39,11
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	161	9,57	294	6,95	1.143	3,27	181.816	2,80
	Ημερήσιοι επισκέπτες	81	4,79	178	4,19	178 ¹	0,51	23.789	0,37
Αθλούμενοι τουρίστες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	550	32,62	1.710	40,35	15.356	44	3.156.796	48,69
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	81	4,79	206	4,87	2.612	7,48	239.781	3,70
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	186	11,05	389	9,19	5.522	15,82	345.874	5,33
Σύνολο		1.686	100	4.237	100	34.902	100	6.483.838	100
Αθλητικοί τουρίστες		869	51,55	1.931	45,59	11.412	32,70	2.741.387	42,28
Αθλούμενοι τουρίστες		817	48,45	2.305	54,41	23.490	67,30	3.742.451	57,72

¹ Δεν αντιπροσωπεύει διανυκτερεύσεις.

14.5.1.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η κατανομή των δαπανών στις διάφορες κατηγορίες επιχειρήσεων. Η κατανομή τους μπορεί να γίνει τόσο σε όρους κατά κεφαλήν δαπάνης (που είναι συνήθως και η βασική μονάδα ανάλυσης), όσο και σε όρους συνολικής δαπάνης. Ο Πίνακας 14.6 παρουσιάζει αρχικά την κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης¹⁸⁹. Οι τουρίστες που διανυκτέρευαν σε κάθε μορφής τουριστικό κατάλυμα με παρεχόμενες υπηρεσίες δαπάνησαν το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων τους στη διαμονή, με εξαίρεση τους αθλούμενους τουρίστες που το δαπάνησαν στην εστίαση (39,73%). Φυσικά, οι μεγαλύτερες κατά κεφαλή δαπάνες (€134,06 και €127,18) πραγματοποιήθηκαν από αυτούς που διανυκτέρευαν εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Στην κατηγορία εστίαση, η μεγαλύτερη ποσοστιαία δαπάνη πραγματοποιήθηκε από αυτούς που διέμεναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς (49,10%). Το τμήμα αυτό δεν ξόδευε χρήματα για διανυκτέρευση με συνέπεια οι δαπάνες για εστίαση να αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό της μέσης ημερήσιας δαπάνης τους. Οι μεγαλύτερες χρηματικές δαπάνες (σε €) στην εστίαση πραγματοποιήθηκαν από τους διανυκτερεύοντες στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, απόρροια του υψηλού εισοδήματος που έχουν.

Όσον αφορά τις δαπάνες για δραστηριότητες γκολφ, τα δύο τμήματα που ξόδευσαν τα περισσότερα χρήματα (σε € και ποσοστιαίως) είναι οι ημερήσιοι επισκέπτες και οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα. Οι πρώτοι, μάλιστα, ξόδευσαν παραπάνω από τα μισά τους χρήματα (54,95%) στην κατηγορία αυτή, ενώ οι δεύτεροι το 29,14% που είναι περισσότερα και από τις δαπάνες τους για εστίαση (21,99%). Τα στοιχεία αυτά επαληθεύουν την πρωταρχική σημασία που είχε το γκολφ σε αυτά τα τμήματα για την επίσκεψή τους στη Μεσσηνία. Ακολουθούν οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας με €32,58 και €13,12, αντίστοιχα, και αυτοί που διέμεναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς με €12,39 τα οποία αντιστοιχούν στο 19,78% της μέσης ημερήσιας δαπάνης τους. Οι τελευταίοι φάνηκαν ενθουσιασμένοι (στις συζητήσεις κατά τη διανομή των ημερολογίων / ερωτηματολογίων) από τη δυνατότητα να εξασκούν το συγκεκριμένο άθλημα στην περιοχή όπου έχουν παραθεριστική κατοικία ή διαμένουν οι φίλοι & συγγενείς τους.

¹⁸⁹ Στους Πίνακες Π3.5–Π3.10 παρουσιάζεται αναλυτικότερα για κάθε τμήμα χωριστά η κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας 14.6 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες						Αθλούμενοι τουρίστες						Σταθμικός μέσος			
	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας		Λοιπά τουριστικά καταλύματα		Ημερήσιοι επισκέπτες		ΠΟΤΑ Μεσσηνίας		Λοιπά τουριστικά καταλύματα		Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς		Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	
	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%
Διαμονή	134,06	53,35	48,32	30,36	0,00	0,00	127,18	61,87	30,25	32,95	0,00	0,00	123,39	51,36	89,50	54,30
Εστίαση	53,18	21,16	35,00	21,99	33,09	24,69	46,87	22,80	36,47	39,73	30,76	49,10	51,05	21,25	41,93	26,32
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1,16	0,46	3,14	1,97	0,00	0,00	0,36	0,17	6,17	6,72	5,52	8,81	1,34	0,56	2,22	1,39
Ενοικίαση αυτοκινήτου	7,39	2,94	5,19	3,26	0,00	0,00	4,77	2,32	4,57	4,97	1,56	2,50	7,05	2,94	4,00	2,51
Βενζίνη / Πετρέλαιο	3,18	1,26	9,85	6,19	4,55	3,39	2,07	1,01	4,87	5,31	6,64	10,60	3,86	1,61	3,45	2,17
Υπηρεσίες ταξί	0,91	0,36	0,00	0,00	0,00	0,00	0,59	0,29	0,00	0,00	0,04	0,06	0,81	0,34	0,39	0,25
Δραστηριότητες γκολφ	32,58	12,97	46,36	29,14	73,64	54,95	13,12	6,38	6,82	7,43	12,39	19,78	34,60	14,40	12,24	7,69
Εισιτήρια	2,73	1,09	1,25	0,79	0,00	0,00	1,28	0,62	0,54	0,58	0,00	0,00	2,54	1,06	0,89	0,56
Άλλες λιανικές αγορές	9,00	3,58	9,65	6,06	18,18	13,57	6,57	3,20	2,11	2,30	5,70	9,10	9,20	3,83	5,87	3,69
Προσωπικές υπηρεσίες	7,09	2,82	0,00	0,00	4,55	3,39	2,51	1,22	0,00	0,00	0,00	0,00	6,34	2,64	1,64	1,03
Άλλο	0,00	0,00	0,37	0,23	0,00	0,00	0,26	0,13	0,00	0,00	0,03	0,05	0,04	0,02	0,18	0,11
Σύνολο	251,28	100	159,13	100	134	100	205,57	100	91,80	100	62,64	100	240,23	100	159,32	100

Οι ημερήσιοι επισκέπτες πραγματοποίησαν, επίσης, τις μεγαλύτερες δαπάνες για άλλες λιανικές αγορές (τουριστικά είδη και ενθύμια, δώρα, είδη ένδυσης, κλπ.) οι οποίες αποτελούν το 13,57% της ημερήσιας δαπάνης τους. Όπως φαίνεται από τον πίνακα, τα τμήματα που ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών ξόδευσαν σε ημερήσια βάση περισσότερα χρήματα σε αυτή την κατηγορία από τα τμήματα που ανήκουν στους αθλούμενους τουρίστες. Στις υπόλοιπες κατηγορίες, οι τουρίστες που διανυκτέρευσαν εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας είχαν μεγαλύτερες ημερήσιες δαπάνες για αγορά τροφίμων, ποτών και καπνού, και βενζίνης / πετρελαίου από εκείνους που διανυκτέρευσαν εντός. Οι δεύτεροι, αντίθετα, ξόδευσαν ημερησίως περισσότερα για υπηρεσίες ταξί, εισιτήρια, και προσωπικές υπηρεσίες.

Συγκεντρωτικά, οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευσαν την ημέρα περισσότερα χρήματα για διαμονή, εστίαση, και δραστηριότητες γκολφ. Οι δαπάνες για γκολφ ως ποσοστό της ημερήσιας δαπάνης είναι περίπου διπλάσιες για τους αθλητικούς τουρίστες, κάτι το οποίο υποδηλώνει την μεγαλύτερη ανάμειξή τους με το συγκεκριμένο άθλημα. Οι αθλητικοί τουρίστες παρουσιάζουν, εκτός από τις παραπάνω τρεις κατηγορίες, μεγαλύτερες ημερήσιες δαπάνες (σε €) και για ενοικίαση αυτοκινήτου, βενζίνη / πετρέλαιο, υπηρεσίες ταξί, εισιτήρια, άλλες λιανικές αγορές, και προσωπικές υπηρεσίες.

Η κατανομή των συνολικών δαπανών εμφανίζεται στον Πίνακα 14.7. Όπως ήταν αναμενόμενο, ο κλάδος της φιλοξενίας εισέπραξε το μεγαλύτερο μερίδιο (53,06%). Σε αυτή την κατηγορία οι αθλητικοί τουρίστες συμμετέχουν κατά 40,93% και οι αθλούμενοι κατά 59,07%. Ακολουθεί ο κλάδος της εστίασης με 24,17%, όπου πάλι οι αθλούμενοι τουρίστες δαπάνησαν περισσότερα χρήματα (62,84%). Στην τρίτη θέση βρίσκεται η επιχείρηση διαχείρισης των γηπέδων γκολφ με 10,53%. Από τις συνολικές δαπάνες που έγιναν σε αυτήν, οι αθλητικοί τουρίστες πραγματοποίησαν το 57,86% αν και διανυκτέρευσαν πολύ λιγότερες ημέρες από τους αθλούμενους τουρίστες (βλέπε Πίνακα 14.5). Ακολουθούν κατά σειρά οι επιχειρήσεις λιανικής πώλησης λοιπών αγαθών (τουριστικά ενθύμια, κλπ.), τα γραφεία ενοικιάσεως αυτοκινήτων, τα πρατήρια βενζίνης, οι επιχειρήσεις παροχής προσωπικών υπηρεσιών, τα καταστήματα λιανικής πώλησης τροφίμων, ποτών και καπνού, οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών ψυχαγωγικού, αθλητικού ή πολιτιστικού χαρακτήρα, οι οδηγοί ταξί, και οι λοιπές επιχειρήσεις¹⁹⁰.

¹⁹⁰ Συγκεκριμένα, αναφέρθηκαν δαπάνες σε συνεργεία αυτοκινήτων, σε φαρμακεία και στο ΚΤΕΛ Μεσσηνίας.

Πίνακας 14.7 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σύνολο	%	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Ημερήσιοι επισκέπτες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς				
Διαμονή	1.352.839	55.205	0	1.952.980	79.009	0	3.440.033	53,06	1.408.044	2.031.989
Εστίαση	536.668	39.988	5.875	719.823	95.256	169.834	1.567.443	24,17	582.530	984.912
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	11.720	3.588	0	5.507	16.121	30.483	67.419	1,04	15.308	52.111
Ενοικίαση αυτοκινήτου	74.548	5.933	0	73.288	11.925	8.634	174.328	2,69	80.482	93.847
Βενζίνη / Πετρέλαιο	32.046	11.250	807	31.745	12.732	36.651	125.231	1,93	44.103	81.128
Υπηρεσίες ταξί	9.223	0	0	8.999	0	200	18.421	0,28	9.223	9.198
Δραστηριότητες γκολφ	328.811	52.974	13.073	201.407	17.816	68.410	682.491	10,53	394.858	287.633
Εισιτήρια	27.570	1.434	0	19.617	1.399	0	50.019	0,77	29.004	21.015
Άλλες λιανικές αγορές	90.792	11.022	3.228	100.947	5.523	31.476	242.988	3,75	105.042	137.946
Προσωπικές υπηρεσίες	71.564	0	807	38.486	0	0	110.857	1,71	72.371	38.486
Άλλο	0	422	0	3.999	0	186	4.608	0,07	422	4.186
Σύνολο	2.535.782	181.816	23.789	3.156.796	239.781	345.874	6.483.838	100	2.741.387	3.742.451

Εκτός από το γκολφ, οι αθλητικοί τουρίστες δαπάνησαν περισσότερα χρήματα για υπηρεσίες ταξί, εισιτήρια, και προσωπικές υπηρεσίες.

Τέλος, στη τουριστική βιβλιογραφία προτείνεται να γίνεται ανάλυση αξιοπιστίας (reliability analysis) ώστε να διαπιστώνεται κατά πόσο οι εκτιμώμενες τιμές προσεγγίζουν τις πραγματικές (Stynes and White, 2006). Ανάλυση αξιοπιστίας στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να γίνει στην επιχείρηση διαχείρισης των γηπέδων γκολφ, αφού όλα σχεδόν τα έσοδά της προέρχονται από τα εξεταζόμενα τμήματα τουριστών¹⁹¹. Έτσι, οι εκτιμώμενες συνολικές δαπάνες για δραστηριότητες γκολφ είναι μόλις 7% μεγαλύτερες από τα πραγματοποιηθέντα έσοδα της επιχείρησης. Αυτή η μικρή απόκλιση επιτεύχθηκε επειδή τα δεδομένα προήλθαν από αξιόπιστες πηγές. Συγκεκριμένα, η εξαγωγή των στοιχείων επισκεψιμότητας βασίστηκε στο σύστημα κρατήσεων της επιχείρησης, ενώ τα έσοδα αναφέρθηκαν από το λογιστήριο της εταιρίας στην οποία ανήκει η επιχείρηση γκολφ.

14.5.1.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Εκτός από τις μέσες και συνολικές δαπάνες και την κατανομή τους στα διάφορα είδη επιχειρήσεων, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον να εξεταστεί ποιες περιοχές επωφελήθηκαν περισσότερο από τη συγκεκριμένη αθλητική τουριστική δραστηριότητα. Έτσι, στον Πίνακα 14.8 παρουσιάζεται η γεωγραφική κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης. Πριν ξεκινήσει η ανάλυση των στοιχείων του πίνακα, είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι σε μερικά ημερολόγια, και κυρίως ερωτηματολόγια (που αναφέρονταν σε μεγαλύτερο αριθμό ημερών και κατ' επέκταση σε μεγαλύτερες δαπάνες), δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία όπου έλαβαν χώρα οι δαπάνες. Αυτό συνέβη επειδή πολλές φορές οι τουρίστες αδυνατούσαν να θυμηθούν ή δε γνώριζαν την ακριβή τοποθεσία. Το τελευταίο συνέβαινε, κυρίως, για αγορές βενζίνης / πετρελαίου, αλλά και για ενοικίαση αυτοκινήτου και υπηρεσίες ταξί που πολλές φορές διακανονίζονται από το τουριστικό κατάλυμα που διαμένει ένας τουρίστας. Επίσης, σε μερικές περιπτώσεις δεν ακολουθήθηκαν σωστά οι οδηγίες συμπλήρωσης του ημερολογίου / ερωτηματολογίου. Έτσι, μερικοί αποκρινόμενοι μπορεί να υπονοούσαν τις τοποθεσίες όπου έλαβαν χώρα οι δαπάνες τους με βάση προηγούμενες αναφορές, χωρίς όμως να τις συμπληρώνουν δίπλα από τα αντίστοιχα ποσά (π.χ. συμπλήρωναν την τοποθεσία στην κατηγορία διαμονή και άφηναν κενό στις υπόλοιπες κατηγορίες). Προκειμένου να αποφευχθούν

¹⁹¹ Η συμμετοχή των κατοίκων του νομού και των υπαλλήλων του τουριστικού θερέτρου στα συνολικά έσοδα της επιχείρησης είναι μικρότερη από 0,5%.

αυθαιρεσίες κατά την επεξεργασία, αποφασίστηκε να θεωρηθούν κενές αυτές οι απαντήσεις. Τα ποσά που αντιστοιχούν στις παραπάνω περιπτώσεις πραγματοποιήθηκαν μεν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά παρέμενε άγνωστη η τοποθεσία. Έτσι, περιλαμβάνονται στον Πίνακα 14.8 στην περιοχή «Δ / Σ» (Δεν Συμπληρώθηκε).

Από αυτόν τον πίνακα βλέπουμε ότι τα τμήματα που ξόδευσαν ημερησίως περισσότερα χρήματα εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας είναι εκείνα που διανυκτέρευσαν εντός αυτής και οι ημερήσιοι επισκέπτες, ενώ εκείνα που δαπάνησαν περισσότερα εκτός ΠΟΤΑ είναι οι διανυκτερεύοντες στα λοιπά τουριστικά καταλύματα και στις δικές τους παραθεριστικές κατοικίες ή σε φίλους & συγγενείς. Οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας φαίνεται να επισκέφθηκαν περισσότερες περιοχές του νομού από τους αντίστοιχους αθλητικούς τουρίστες. Παρόλα αυτά οι δεύτεροι έχουν σε ημερήσια βάση μεγαλύτερη δαπάνη εκτός ΠΟΤΑ (€17,37) από τους πρώτους (€11,36). Μάλιστα, οι αθλητικοί τουρίστες πραγματοποίησαν δαπάνες σε διάφορες περιοχές του νομού στο 43,21% του συνόλου των ημερών που κατέγραψαν στα ημερολόγια, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους αθλούμενους τουρίστες είναι 41,36%. Το συνολικό ποσοστό και για τις δύο τυπολογίες είναι 41,87%, κάτι το οποίο σημαίνει ότι οι διανυκτερεύοντες στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας έκαναν επισκέψεις στις γύρω περιοχές, οι οποίες συνδυάζονταν με αγορές αγαθών και υπηρεσιών, περίπου τέσσερις στις δέκα ημέρες παραμονής τους¹⁹². Επίσης, στο 74% περίπου των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν αναφέρθηκαν δαπάνες εκτός ΠΟΤΑ. Η μικρή ποσοστιαία συμμετοχή των γύρω περιοχών στην ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη των δύο τμημάτων που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (Σχήμα 14.1) οφείλεται και στη μεγάλη διαφορά που έχουν (σε σχέση με το τουριστικό θέρετρο) στην τιμή και στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Οι περιοχές που επωφελήθηκαν περισσότερο από τα παραπάνω δύο τμήματα είναι η Πύλος, η Γιάλοβα, η Μαραθόπολη (κυρίως λόγω της εστίασης) και η Καλαμάτα (κυρίως λόγω της ενοικίασης αυτοκινήτων).

Οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα ξόδευσαν περισσότερα χρήματα (€70,69) εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας από τους αντίστοιχους αθλούμενους τουρίστες (€17,27). Αυτό φανερώνει τη μεγαλύτερη σημασία που είχε το γκολφ για τους πρώτους, οι οποίοι επισκέφθηκαν περισσότερες φορές το τουριστικό θέρετρο και ξόδευσαν μεγαλύτερο ποσοστό της μέσης ημερήσιας δαπάνης τους σε αυτό (44,42% έναντι 18,81%). Επιπρόσθετα, οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευσαν

¹⁹² Φυσικά, είναι πιθανό μερικές επισκέψεις να μη συνδυάζονταν απαραίτητα με αγορές αγαθών και υπηρεσιών από τις επιχειρήσεις της ευρύτερης περιοχής.

Πίνακας 14.8 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σταθμικός μέσος	
	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Ημερήσιοι επισκέπτες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	233,91	70,69	120,91	194,20	17,27	14,73	215,81	132,34
Πύλος	3,76	45,50		2,61	8,03	1,41	7,88	2,93
Γιάλοβα	3,56	18,22	7,27	1,57	13,89	0,15	5,09	2,61
Μαραθόπολη	1,48	0,97	5,82	0,89			1,50	0,58
Κορώνη	0,15			0,22	0,31	3,88	0,13	1,09
Μεθώνη		0,15		0,19	4,50		0,02	0,63
Φοινικούντα					14,90	0,26		1,72
Ρωμανός	0,76	2,11		0,57			0,88	0,38
Πετροχώρι		3,89					0,39	
Καλαμάτα	2,18	0,36		0,83		0,34	1,97	0,62
Μεσσήνη	0,08					7,14	0,07	1,68
Χώρα	0,10			0,02	0,02		0,09	0,01
Κυπαρισσία				0,07		0,20		0,09
Καλό Νερό	0,09	0,52				0,22	0,13	0,05
Πεταλίδι						0,42		0,10
Οιχαλία		0,66					0,07	
Πολυλίμνιο				0,04				0,03
Μαυρομάτι				0,04				0,03
Σχινόλακκα				0,02				0,01
Αρχαία Μεσσήνη				0,08				0,05
Αεροδρόμιο Καλαμάτας				0,17				0,11
Χανδρινός				0,04				0,02
Κορυφάσιο				0,06				0,04
Ευαγγελισμός					0,31			0,03
Φοινίκη						0,35		0,08
Χράνοι						0,10		0,02
Δ / Σ	5,21	16,05		3,94	32,58	33,43	6,22	14,06
Σύνολο εκτός ΠΟΤΑ	17,37	88,44	13,09	11,36	74,53	47,90	24,42	26,98
Σύνολο	251,28	159,13	134	205,57	91,80	62,64	240,23	159,32

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

περισσότερα χρήματα και εκτός ΠΟΤΑ (περίπου €14 παραπάνω). Οι περιοχές που επωφελήθηκαν περισσότερο από αυτούς είναι η Πύλος, η Γιάλοβα, το Πετροχώρι και ο Ρωμανός, περιοχές που βρίσκονται κοντά στο τουριστικό θέρετρο και προσφέρουν γρήγορη πρόσβαση σε αυτό. Αντίθετα, από τους αντίστοιχους αθλούμενους τουρίστες επωφελήθηκαν εκτός από κοντινές με την ΠΟΤΑ περιοχές (Γιάλοβα, Πύλος) και περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος όπως η Φοινικούντα και η Μεθώνη.

Οι ημερήσιοι επισκέπτες ξόδευσαν το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων τους (90,23%) στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και μάλιστα τα περισσότερα για δραστηριότητες γκολφ (54,95%). Λόγω του μικρού χρόνου παραμονής τους στο νομό, τα υπόλοιπα χρήματα (9,77%) δαπανήθηκαν σε περιοχές που βρίσκονται κοντά στο τουριστικό

θέρετρο (Γιάλοβα, Μαραθόπολη) και συγκεκριμένα για εστίαση και αγορά βενζίνης / πετρελαίου. Αυτοί που διέμεναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς ξόδευαν ημερησίως τα περισσότερα χρήματα εκτός ΠΟΤΑ (76,48%), κάτι που ήταν αναμενόμενο. Οι περιοχές που επωφελήθηκαν περισσότερο από αυτό το τμήμα είναι εκείνες όπου βρίσκονται οι κατοικίες τους ή φιλοξενούνται, στις οποίες περνούν το μεγαλύτερο χρόνο των διακοπών τους. Αξίζει να σημειωθεί πως αυτοί οι τουρίστες έδειξαν πρόθυμοι να ασχοληθούν με το γκολφ, αν και δεν αποτελούσε το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους, δαπανώντας έτσι σχεδόν το ¼ της μέσης ημερήσιας δαπάνης τους εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (Σχήμα 14.1).

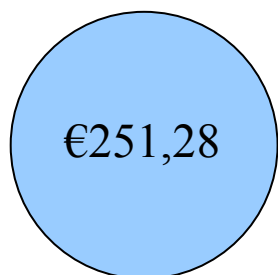
Συγκεντρωτικά, οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευαν την ημέρα εκτός ΠΟΤΑ περίπου €2,5 περισσότερο από τους αθλητικούς τουρίστες. Η δαπάνη των πρώτων κατανέμεται σε περισσότερες περιοχές του νομού καθώς είχαν διαφορετικά πρωταρχικά κίνητρα (ξεκούραση / αναψυχή, αξιοθέατα, κλπ.) από το να παίξουν γκολφ. Οι δαπάνες των δεύτερων τείνουν να συγκεντρώνονται περισσότερο σε περιοχές που βρίσκονται κοντά στο τουριστικό θέρετρο (Πύλος, Γιάλοβα, Μαραθόπολη) και σε μικρότερο βαθμό στην Καλαμάτα (λόγω κυρίως της ενοικίασης αυτοκινήτων). Αντίθετα, οι δαπάνες των αθλούμενων τουριστών συγκεντρώνονται περισσότερο σε περιοχές έντονου τουριστικού ενδιαφέροντος (Πύλος, Γιάλοβα, Φοινικούντα, Κορώνη, Μεθώνη) και εκεί όπου βρίσκονται οι κατοικίες στις οποίες διαμένουν ή φιλοξενούνται.

Τέλος, στους Πίνακες 14.9 και 14.10 παρουσιάζεται η γεωγραφική κατανομή των συνολικών δαπανών. Αρχικά, στον Πίνακα 14.9 παρουσιάζεται πώς κατανέμονται οι συνολικές δαπάνες εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ανά κατηγορία δαπάνης. Από αυτόν τον πίνακα παρατηρούμε ότι το 85,93% των συνολικών δαπανών έλαβε χώρα εντός της ΠΟΤΑ. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους: πρώτον οι τουρίστες που διέμεναν στο τουριστικό θέρετρο πραγματοποίησαν περισσότερες συνολικές διανυκτερεύσεις από τους τουρίστες στα υπόλοιπα τμήματα (βλέπε Πίνακα 14.5). Ταυτόχρονα, οι πρώτοι έχουν πολύ μεγαλύτερη ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη, από την οποία το 93–94,5% περίπου έλαβε χώρα εντός της ΠΟΤΑ (Σχήμα 14.1). Δεύτερον, υπάρχει πολύ μεγάλη διαφορά στην τιμή και στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων που βρίσκονται εντός και εκτός της ΠΟΤΑ. Έτσι, μολονότι οι τουρίστες όλων των τμημάτων πραγματοποίησαν αγορές από επιχειρήσεις που βρίσκονται σε διάφορες περιοχές του νομού, οι χαμηλότερες τιμές τους (σε σχέση με εκείνες στο τουριστικό θέρετρο) συνέβαλαν στο να έχουν μικρότερο μερίδιο στις συνολικές δαπάνες. Εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας πραγματοποιήθηκαν περισσότερες

Αθλητικοί τουρίστες

Αθλούμενοι τουρίστες

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	93,09%
Δ / Σ	2,07%
Πύλος	1,5%
Γιάλοβα	1,42%
Καλαμάτα	0,87%
Υπόλοιπες περιοχές	1,06%

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας

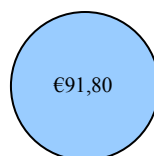
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	94,47%
Δ / Σ	1,92%
Πύλος	1,27%
Γιάλοβα	0,76%
Μαραθόπολη	0,43%
Υπόλοιπες περιοχές	1,14%

Λοιπά τουριστικά καταλύματα

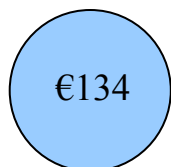
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	44,42%
Πύλος	28,59%
Γιάλοβα	11,45%
Δ / Σ	10,09%
Πετροχώρι	2,44%
Υπόλοιπες περιοχές	3%

Λοιπά τουριστικά καταλύματα

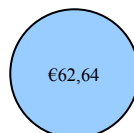
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	18,81%
Δ / Σ	35,49%
Φοινικούντα	16,23%
Γιάλοβα	15,13%
Πύλος	8,74%
Υπόλοιπες περιοχές	5,59%

Ημερήσιοι επισκέπτες

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	90,23%
Γιάλοβα	5,43%
Μαραθόπολη	4,34%

Παραθ. κατοικίες - Φίλοι & συγγενείς

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	23,52%
Δ / Σ	53,37%
Μεσσήνη	11,4%
Κορώνη	6,2%
Πύλος	2,25%
Υπόλοιπες περιοχές	3,27%

Αθλητικοί τουρίστες (σύνολο)

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	89,83%
Πύλος	3,28%
Δ / Σ	2,59%
Γιάλοβα	2,12%
Καλαμάτα	0,82%
Υπόλοιπες περιοχές	1,36%

Αθλούμενοι τουρίστες (σύνολο)

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	83,07%
Δ / Σ	8,82%
Πύλος	1,84%
Γιάλοβα	1,64%
Φοινικούντα	1,08%
Υπόλοιπες περιοχές	3,56%

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Σχήμα 14.1 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (γκολφ)

Πίνακας 14.9 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες		Σύνολο		
	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	1.362.369	45.674	1.968.513	63.476	3.330.883	109.150	3.440.033
Εστίαση	460.646	121.885	650.197	334.715	1.110.843	456.600	1.567.443
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	15.308	–	52.111	–	67.419	67.419
Ενοικίαση αυτοκινήτου	51.670	28.811	50.032	43.815	101.702	72.626	174.328
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	44.103	–	81.128	–	125.231	125.231
Υπηρεσίες ταξί	–	9.223	–	9.198	–	18.421	18.421
Δραστηριότητες γκολφ	394.858	–	287.633	–	682.491	–	682.491
Εισιτήρια	27.354	1.650	18.507	2.509	45.861	4.158	50.019
Άλλες λιανικές αγορές	93.456	11.586	95.380	42.567	188.836	54.152	242.988
Προσωπικές υπηρεσίες	72.371	0	38.486	0	110.857	0	110.857
Άλλο	0	422	0	4.186	0	4.608	4.608
Σύνολο	2.462.724	278.662	3.108.748	633.704	5.571.472	912.366	6.483.838

δαπάνες για διαμονή (96,83%), εστίαση (70,87%), ενοικίαση αυτοκινήτου (58,34%), εισιτήρια (91,69%), άλλες λιανικές αγορές (77,71%), προσωπικές υπηρεσίες (100%), και φυσικά για δραστηριότητες γκολφ. Αντίθετα, εκτός ΠΟΤΑ πραγματοποιήθηκαν περισσότερες δαπάνες σε εκείνες τις κατηγορίες όπου δεν λειτουργεί αντίστοιχη επιχείρηση εντός του τουριστικού θερέτρου, καθώς και σε λοιπές επιχειρήσεις (συνεργεία, φαρμακεία, ΚΤΕΛ Μεσσηνίας).

Πίνακας 14.10 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Συνολικές δαπάνες	Ποσοστό
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	5.571.472	85,93
Πύλος	158.717	2,45
Γιάλοβα	119.260	1,84
Φοινικούντα	40.354	0,62
Μεσσήνη	40.271	0,62
Καλαμάτα	37.047	0,57
Μαραθόπολη	30.822	0,48
Υπόλοιπες περιοχές	84.765	1,31
Δ / Σ	401.130	6,19
Σύνολο	6.483.838	100

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Από τον Πίνακα 14.10 βλέπουμε ότι εκτός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας επωφελήθηκαν περισσότερο κατά σειρά η Πύλος, η Γιάλοβα, η Φοινικούντα, η Μεσσήνη, η Καλαμάτα και η Μαραθόπολη. Το χρηματικό ποσό που αναφέρεται στην περιοχή Δ / Σ (Δεν Συμπληρώθηκε) αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά είναι άγνωστη η τοποθεσία.

14.5.2 Αθλήματα σέρφινγκ

14.5.2.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Στον Πίνακα 14.11 παρουσιάζεται αρχικά η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη για κάθε ένα τμήμα. Από τον πίνακα βλέπουμε ότι σε όλα τα είδη διαμονής, αλλά και συνολικά, οι αθλητικοί τουρίστες δαπανούσαν ημερησίως λιγότερα χρήματα από τους αθλούμενους. Αυτό ίσως να οφείλεται και στο γεγονός ότι οι πρώτοι αφιέρωναν αρκετό χρόνο της ημέρας τους στα αθλήματα σέρφινγκ, η ενασχόληση με τα οποία δε στοιχίζει αρκετά (σε αντίθεση με το γκολφ). Μάλιστα, οι περισσότεροι από αυτούς έκαναν χρήση του δικού τους εξοπλισμού. Αντίθετα, οι αθλούμενοι τουρίστες αφιέρωναν λιγότερο χρόνο από την ημέρα ή τις διακοπές τους σε αυτά τα αθλήματα με συνέπεια να ξοδεύουν περισσότερα χρήματα σε άλλες δραστηριότητες. Οι μεγαλύτερες δαπάνες πραγματοποιήθηκαν από εκείνους που διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα. Οι τουρίστες που διανυκτέρευαν στα κάμπινγκ έχουν χαμηλές ημερήσιες κατά κεφαλή δαπάνες καθότι αυτά προσφέρουν έναν οικονομικό τρόπο διακοπών.

Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν και από τα στοιχεία του Πίνακα 14.12 που παρουσιάζει τη μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών. Μοναδική εξαίρεση αποτελούν οι ομάδες που διανυκτέρευαν στα κάμπινγκ και ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών, οι οποίες δαπάνησαν ημερησίως κατά μέσο όρο περίπου €3,5 παραπάνω από τις αντίστοιχες στην τυπολογία των αθλούμενων τουριστών. Αυτό οφείλεται στο ότι η ομάδα τους αποτελούνταν από περισσότερα μέλη (2,96 έναντι 2,55).

Πίνακας 14.11 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	27,55	61,96	17,56	27,47
Αθλούμενοι τουρίστες	30,56	75,01	35,19	36,97

Πίνακας 14.12 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	81,43	170,40	59,72	82,19
Αθλούμενοι τουρίστες	77,99	195,02	87,97	93,91

Όσον αφορά τη μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη, βλέπουμε από τον Πίνακα 14.13 ότι οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα και σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς ξόδευσαν τα περισσότερα χρήματα. Η μεγάλη δαπάνη των δευτέρων οφείλεται και στη μεγάλη διάρκεια παραμονής τους (21,7 μέρες). Ακολουθούν οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευαν στα κάμπινγκ και στα λοιπά τουριστικά καταλύματα, οι οποίοι ξόδευσαν τα ίδια χρήματα περίπου. Οι πρώτοι μπορεί να είχαν πολύ μικρότερη ημερήσια δαπάνη (€27,55 έναντι €61,96 των δευτέρων), ωστόσο έμειναν στην περιοχή 12,74 ημέρες παραπάνω. Μικρότερες δαπάνες έχουν κατά σειρά οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευαν στα κάμπινγκ και οι αθλητικοί τουρίστες που διέμεναν στις παραθεριστικές κατοικίες τους ή σε φίλους & συγγενείς. Συνολικά, οι αθλούμενοι τουρίστες δαπάνησαν κατά μέσο όρο περίπου €81 περισσότερο από τους αθλητικούς.

Τέλος, στον Πίνακα 14.14 παρουσιάζεται η μέση δαπάνη μιας ομάδας επισκεπτών για όλες τις ημέρες παραμονής της στη Μεσσηνία. Η κατάταξη των τμημάτων παραμένει η ίδια με εκείνη στη μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη, με τη μόνη διαφορά ότι οι ομάδες που ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών και διανυκτέρευαν στα κάμπινγκ πραγματοποίησαν περισσότερες δαπάνες από τις ομάδες που ανήκουν στην ίδια τυπολογία και διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα. Συνολικά, οι ομάδες που επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία με κύριο κίνητρο την ενασχόλησή τους με τα αθλήματα σέρφινγκ ξόδευσαν κατά μέσο όρο περισσότερα χρήματα (περίπου €62) από εκείνες που είχαν διαφορετικό πρωταρχικό κίνητρο. Αυτό οφείλεται στο ότι αποτελούνταν από περισσότερα άτομα (2,99 έναντι 2,54) και στο ότι διανυκτέρευαν πιο πολλές μέρες στην περιοχή (21,56 έναντι 18,22).

Πίνακας 14.13 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	633,31	635,12	316,16	592,19
Αθλούμενοι τουρίστες	514,29	1.125,12	763,58	673,41

Πίνακας 14.14 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	1.871,56	1.746,57	1.704,96	1.772,13
Αθλούμενοι τουρίστες	1.312,32	2.925,30	1.908,94	1.710,59

Έχοντας εκτιμήσει τις μέσες δαπάνες μπορούμε να υπολογίσουμε τις συνολικές δαπάνες σε κάθε τμήμα χρησιμοποιώντας τα στοιχεία επισκεψιμότητας που παρουσιάστηκαν στην Ενότητα 9.1.2. Από τα στοιχεία του Πίνακα 14.15 παρατηρούμε ότι το 68,7% των συνολικών δαπανών πραγματοποιήθηκε από τους τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα κάμπινγκ. Ειδικότερα, το 52,3% πραγματοποιήθηκε από τους αθλητικούς τουρίστες και το υπόλοιπο 16,4% από τους αθλούμενους. Η μεγάλη συμμετοχή τους στις συνολικές δαπάνες οφείλεται στη μεγάλη συμμετοχή τους στις συνολικές διανυκτερεύσεις. Από τα υπόλοιπα τμήματα, τη μεγαλύτερη δαπάνη πραγματοποίησαν οι αθλούμενοι τουρίστες που διέμεναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς (14,9%), επίσης λόγω του μεγάλου αριθμού διανυκτερεύσεων. Αντίθετα, οι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα, μολονότι παρουσιάζουν την υψηλότερη ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη, έχουν μικρή συμμετοχή στις συνολικές δαπάνες εξαιτίας του σχετικά μικρού αριθμού τους και κατ' επέκταση των λίγων

Πίνακας 14.15 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις		Συνολικές δαπάνες	
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	€	%
Αθλητικοί τουρίστες	Κάμπινγκ	425	48,81	1.255	51,34	28.836	58,02	794.507	52,28
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	34	3,95	95	3,87	969	1,95	60.027	3,95
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	59	6,82	202	8,25	3.628	7,30	63.730	4,19
Αθλούμενοι τουρίστες	Κάμπινγκ	190	21,85	485	19,85	8.162	16,42	249.448	16,41
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	43	4,94	112	4,57	1.675	3,37	125.673	8,27
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	119	13,63	296	12,13	6.433	12,94	226.347	14,89
Σύνολο		870	100	2.444	100	49.703	100	1.519.732	100
Αθλητικοί τουρίστες		518	59,57	1.551	63,45	33.433	67,27	918.265	60,42
Αθλούμενοι τουρίστες		352	40,43	893	36,55	16.270	32,73	601.468	39,58

διανυκτερεύσεων που πραγματοποίησαν. Προτελευταίοι είναι οι αθλητικοί τουρίστες που διέμειναν σε παραθεριστικές ή φίλους & συγγενείς συμμετέχοντας κατά 4,2%. Συνολικά, στην ΠΕ Μεσσηνίας δαπανήθηκαν περίπου €1,5 εκατομμύρια από όλες εκείνες τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον μέλος (από κάθε ομάδα) συμμετείχε ενεργά σε δραστηριότητες ιστιοσανίδας και αετοσανίδας. Οι αθλητικοί τουρίστες πραγματοποίησαν τις περισσότερες δαπάνες (60,42%).

14.5.2.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Από τον Πίνακα 14.16 βλέπουμε ότι οι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα κάμπινγκ και στα λοιπά τουριστικά καταλύματα ξόδευσαν το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων τους στη διαμονή. Φυσικά, η δαπάνη για διανυκτέρευση (σε €) είναι μεγαλύτερη στα λοιπά τουριστικά καταλύματα (ξενοδοχεία, επιπλωμένα διαμερίσματα). Η αμέσως επόμενη μεγαλύτερη ποσοστιαία δαπάνη σε όλα τα τμήματα πραγματοποιήθηκε στην εστίαση. Μοναδική εξαίρεση αποτελούν οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευσαν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς οι οποίοι ξόδευαν ημερησίως λίγο παραπάνω στα λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού. Ενδιαφέροντα συμπεράσματα προκύπτουν από τις δαπάνες για δραστηριότητες ιστιοσανίδας¹⁹³. Οι τουρίστες που ξόδευσαν περισσότερα χρήματα (τόσο σε χρηματικές μονάδες, όσο και ως ποσοστό της ημερήσιας δαπάνης τους) στην κατηγορία αυτή είναι εκείνοι που διανυκτέρευσαν εκτός κάμπινγκ. Οι ομάδες επισκεπτών στα τμήματα αυτά δεν είχαν τις περισσότερες φορές δικό τους εξοπλισμό και ως εκ τούτου έκαναν συχνότερη χρήση των υπηρεσιών του κέντρου θαλασσίων αθλημάτων σε σχέση με εκείνους που διανυκτέρευσαν στα κάμπινγκ. Σημαντικές δαπάνες πραγματοποιήθηκαν, επίσης, για αγορά τροφίμων, ποτών και καπνού από λιανικά καταστήματα (ιδιαίτερα από αυτούς που έμεναν σε δικές τους παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς), για άλλες λιανικές αγορές, για αγορά βενζίνης / πετρελαίου, και για ενοικίαση αυτοκινήτου. Στις δύο τελευταίες κατηγορίες δαπανήθηκαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από αυτούς που διανυκτέρευσαν εκτός κάμπινγκ, εξαιτίας της μεγαλύτερης κινητικότητάς τους στην περιοχή. Συνολικά, οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από τους αθλητικούς σε όλες τις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης, εκτός από την αγορά εισιτηρίων (συμμετοχή σε άλλες αθλητικές δραστηριότητες, είσοδος σε αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους). Η μεγαλύτερη δαπάνη τους για δραστηριότητες

¹⁹³ Υπενθυμίζεται ότι το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων στη Φοινικούντα παρέχει υπηρεσίες μόνο για δραστηριότητες ιστιοσανίδας.

Πίνακας 14.16 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες						Αθλούμενοι τουρίστες						Σταθμικός μέσος			
	Κάμπινγκ		Λοιπά τουριστικά καταλύματα		Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς		Κάμπινγκ		Λοιπά τουριστικά καταλύματα		Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς		Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	
	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%
Διαμονή	9,24	33,55	23,07	37,24	0,00	0,00	10,52	34,42	33,46	44,61	0,17	0,47	8,64	31,46	8,79	23,77
Εστίαση	8,29	30,09	16,10	25,98	5,28	30,07	8,49	27,79	21,02	28,02	11,38	32,35	8,19	29,82	10,93	29,55
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	4,43	16,08	5,26	8,49	5,82	33,15	5,33	17,45	3,79	5,06	8,17	23,23	4,61	16,77	6,30	17,04
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,11	0,41	5,27	8,50	0,00	0,00	0,00	0,00	3,85	5,13	1,89	5,37	0,25	0,91	1,14	3,09
Βενζίνη / Πετρέλαιο	1,43	5,21	4,89	7,89	2,92	16,61	2,20	7,20	2,95	3,94	5,33	15,16	1,70	6,17	3,52	9,52
Υπηρεσίες ταξί	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	1,03	3,74	6,02	9,71	2,31	13,13	1,73	5,65	5,08	6,77	3,77	10,71	1,31	4,78	2,88	7,79
Εισιτήρια	0,95	3,43	0,35	0,57	0,00	0,00	0,00	0,00	1,35	1,80	0,00	0,00	0,83¹	3,00	0,14	0,38
Άλλες λιανικές αγορές	1,56	5,68	0,88	1,42	1,24	7,03	1,56	5,09	3,20	4,27	2,02	5,74	1,51	5,49	1,91	5,16
Προσωπικές υπηρεσίες	0,12	0,43	0,13	0,20	0,00	0,00	0,17	0,55	0,31	0,41	0,00	0,00	0,11	0,39	0,12	0,32
Άλλο	0,38	1,38	0,00	0,00	0,00	0,00	0,56	1,85	0,00	0,00	2,45	6,97	0,33	1,19	1,25	3,39
Σύνολο	27,55	100	61,96	100	17,56	100	30,56	100	75,01	100	35,19	100	27,47	100	36,97	100

¹Περιλαμβάνει δαπάνες (€0,16) για εισιτήρια άλλων αθλητικών και υπαίθριων δραστηριοτήτων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας 14.17 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί Τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σύνολο	%	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς				
Διαμονή	266.534	22.351	0	85.859	56.064	1.067	431.876	28,42	288.886	142.990
Εστίαση	239.080	15.597	19.166	69.318	35.211	73.232	451.604	29,72	273.843	177.761
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	127.785	5.096	21.130	43.531	6.354	52.584	256.480	16,88	154.011	102.469
Ενοικίαση αυτοκινήτου	3.280	5.102	0	0	6.444	12.154	26.980	1,78	8.382	18.598
Βενζίνη / Πετρέλαιο	41.367	4.738	10.586	17.972	4.949	34.315	113.926	7,50	56.691	57.236
Υπηρεσίες ταξί	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0	0
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	29.710	5.831	8.366	14.083	8.506	24.241	90.737	5,97	43.907	46.830
Εισιτήρια	27.250	340	0	0	2.268	0	29.858	1,96	27.590 ¹	2.268
Άλλες λιανικές αγορές	45.100	850	4.482	12.702	5.362	12.984	81.480	5,36	50.433	31.048
Προσωπικές υπηρεσίες	3.444	121	0	1.381	516	0	5.462	0,36	3.565	1.896
Άλλο	10.957	0	0	4.602	0	15.770	31.330	2,06	10.957	20.372
Σύνολο	794.507	60.027	63.730	249.448	125.673	226.347	1.519.732	100	918.265	601.468

¹Περιλαμβάνει δαπάνες (€5.466) για εισιτήρια άλλων αθλητικών και υπαίθριων δραστηριοτήτων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

ιστιοσανίδας (περίπου διπλάσια) οφείλεται στο ότι δεν είχαν συνήθως δικό τους εξοπλισμό.

Από τον Πίνακα 14.17 παρατηρούμε ότι το 75% των συνολικών δαπανών κατέληξε στον κλάδο της φιλοξενίας, της εστίασης, και στα λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού. Από το υπόλοιπο 25% επωφελήθηκαν περισσότερο τα πρατήρια βενζίνης / πετρελαίου, το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων, και οι επιχειρήσεις λιανικής πώλησης τουριστικών ενθυμίων, ειδών ένδυσης, κλπ. Ακολουθούν κατά σειρά κατάταξης λοιπά είδη επιχειρήσεων (κυρίως συνεργεία αυτοκινήτων και τεχνικοί για επισκευή βλαβών στις παραθεριστικές κατοικίες), οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών ψυχαγωγικού, αθλητικού ή πολιτιστικού χαρακτήρα, τα γραφεία ενοικίασεως αυτοκινήτων, και τέλος διάφορες επιχειρήσεις παροχής προσωπικών υπηρεσιών. Σε αντίθεση με τις ημερήσιες κατά κεφαλή δαπάνες, οι αθλητικοί τουρίστες πραγματοποίησαν μεγαλύτερες συνολικές δαπάνες στις κατηγορίες διαμονή, εστίαση, λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού, εισιτήρια, άλλες λιανικές αγορές, και προσωπικές υπηρεσίες, εξαιτίας των διπλάσιων (σε σχέση με τους αθλούμενους τουρίστες) διανυκτερεύσεών τους.

Τέλος, ανάλυση αξιοπιστίας μπορεί να γίνει μόνο στο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων. Οι εκτιμώμενες συνολικές δαπάνες για δραστηριότητες ιστιοσανίδας είναι 22,9% μεγαλύτερες από τα αναφερόμενα έσοδα της επιχείρησης. Αυτή η απόκλιση οφείλεται, εκτός από τα τέσσερα είδη σφάλματος (οι τουρίστες αναφέρουν δαπάνες που διαφέρουν από τις πραγματοποιηθέντες, μη αντιπροσωπευτικό δείγμα, δειγματοληπτικό σφάλμα, λάθη κατά την εισαγωγή ή επεξεργασία των δεδομένων) που μπορούν να προκύψουν στις έρευνες τουριστικών δαπανών σύμφωνα με τους Stynes και White (2006), στο ότι τα στοιχεία επισκεψιμότητας προέκυψαν με βάση τα βιβλία που κράταγαν το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων και τα κάμπινγκ, και όχι σύμφωνα με κάποιο σύστημα κρατήσεων όπως έγινε στην περίπτωση του γκολφ¹⁹⁴. Επιπρόσθετα, τα αναφερόμενα έσοδα του κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων προέκυψαν ύστερα από εκτιμήσεις των ιδιοκτητών και όχι με βάση τα οικονομικά στοιχεία της επιχείρησης.

14.5.2.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Ύστερα από την ανάλυση των μέσων και συνολικών δαπανών και της κατανομής τους στα διάφορα είδη επιχειρήσεων, είναι σκόπιμο να εξεταστεί και ποιες περιοχές επωφελήθηκαν περισσότερο. Έτσι, στον Πίνακα 14.18 παρουσιάζεται αρχικά η

¹⁹⁴ Στο γκολφ οι εκτιμώμενες συνολικές δαπάνες για δραστηριότητες γκολφ ήταν μόλις 7% μεγαλύτερες από τα πραγματοποιηθέντα έσοδα της επιχείρησης.

Πίνακας 14.18 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σταθμικός μέσος	
	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
Φοινικούντα	17,51	15,91	8,19	18,73	26,04	13,18	16,45	17,29
Γιάλοβα	3,60	10,91		1,50		0,89	3,42	1,10
Μεθώνη	0,54	6,39		1,27	18,76	6,12	0,65	4,99
Πύλος	1,33	8,28	0,71	1,43	1,63	1,02	1,46	1,29
Κορώνη	0,22		1,49	0,06	10,31	0,39	0,35	1,25
Καλαμάτα	0,16		2,24	0,50		0,24	0,38	0,35
Μεσσήνη	0,24						0,21	
Καμάρια	0,23			0,39		0,34	0,20	0,33
Φοινίκη				0,08	5,13			0,57
Ευαγγελισμός	0,09			0,07		0,34	0,07	0,17
Λαχανάδα	0,11				0,69		0,10	0,07
Κυπαρισσία	0,16		1,65	0,17		0,39	0,31	0,24
Χαρακοπιό						0,55		0,22
Πεταλίδι						0,17		0,07
Μεσοχώρι				0,01		0,34		0,14
Καζάρμα				0,08		0,04		0,05
Ριζόμυλος				0,10				0,05
Άγιος Ανδρέας					0,92			0,10
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	0,19						0,16	
Ρωμανός	0,01				0,25		0,01	0,03
Πολυλίμνιο						0,06		0,02
Αρχαία Μεσσήνη	0,01						0,01	
Πήδημα						0,12		0,05
Στενωσιά	0,01						0,01	
Δ / Σ	3,15	20,48	3,29	6,16	11,28	11,01	3,67	8,60
Σύνολο	27,55	61,96	17,56	30,56	75,01	35,19	27,47	36,97

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

γεωγραφική κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης. Οι αθλητικοί και αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευαν στα κάμπινγκ επισκέφθηκαν αρκετές περιοχές του νομού όπου πραγματοποίησαν αγορές αγαθών και υπηρεσιών. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στο μεγάλο χρόνο παραμονής τους στη Μεσσηνία (22,99 και 16,83 μέρες, αντίστοιχα). Όμως, το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών τους επικεντρώθηκε στις περιοχές όπου βρίσκονται τα κάμπινγκ (Φοινικούντα, Γιάλοβα), καθώς και σε εκείνες που γειτνιάζουν με αυτά (Μεθώνη, Πύλος). Αντίθετα, πολύ μικρό ποσοστό της ημερήσιας δαπάνης τους έλαβε χώρα στις υπόλοιπες περιοχές του νομού (Σχήμα 14.2).

Αντίθετα, οι τουρίστες που διανυκτέρευαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα μπορεί να είχαν μεγαλύτερη ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη, ωστόσο επισκέφθηκαν λιγότερες περιοχές. Οι αθλητικοί τουρίστες φαίνεται να αφιέρωναν περισσότερο χρόνο των διακοπών τους σε δραστηριότητες ιστιοσανίδας και αετοσανίδας, σε σχέση με

Αθλητικοί τουρίστες

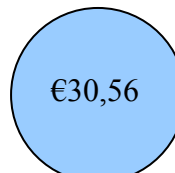
Αθλούμενοι τουρίστες

Κάμπινγκ

Φοινικούντα	63,56%
Γιάλοβα	13,06%
Δ / Σ	11,42%
Πύλος	4,82%
Μεθώνη	1,97%
Υπόλοιπες περιοχές	5,17%

Κάμπινγκ

Φοινικούντα	61,28%
Δ / Σ	20,16%
Γιάλοβα	4,91%
Πύλος	4,67%
Μεθώνη	4,17%
Υπόλοιπες περιοχές	4,81%

Λοιπά τουριστικά καταλύματα

Δ / Σ	33,05%
Φοινικούντα	25,68%
Γιάλοβα	17,61%
Πύλος	13,36%
Μεθώνη	10,32%

Λοιπά τουριστικά καταλύματα

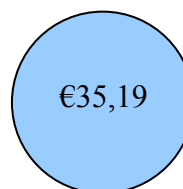
Φοινικούντα	34,71%
Μεθώνη	25,01%
Δ / Σ	15,03%
Κορώνη	13,74%
Φοινίκη	6,84%
Υπόλοιπες περιοχές	4,66%

Παραθ. κατοικίες - Φίλοι & συγγενείς

Φοινικούντα	46,62%
Δ / Σ	18,75%
Καλαμάτα	12,73%
Κυπαρισσία	9,38%
Κορώνη	8,51%
Υπόλοιπες περιοχές	4,02%

Παραθ. κατοικίες - Φίλοι & συγγενείς

Φοινικούντα	37,46%
Δ / Σ	31,28%
Μεθώνη	17,38%
Πύλος	2,9%
Γιάλοβα	2,53%
Υπόλοιπες περιοχές	8,46%

Αθλητικοί τουρίστες (σύνολο)

Φοινικούντα	59,91%
Δ / Σ	13,34%
Γιάλοβα	12,45%
Πύλος	5,32%
Μεθώνη	2,38%
Υπόλοιπες περιοχές	6,6%

Αθλούμενοι τουρίστες (σύνολο)

Φοινικούντα	46,77%
Δ / Σ	23,27%
Μεθώνη	13,5%
Πύλος	3,48%
Κορώνη	3,38%
Υπόλοιπες περιοχές	9,6%

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Σχήμα 14.2 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (αθλήματα σέρφινγκ)

τους αθλούμενους που επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία, κυρίως, για λόγους ξεκούρασης και αναψυχής. Και στα δύο τμήματα, πάντως, οι περισσότερες δαπάνες έλαβαν χώρα σε περιοχές που βρίσκονται κοντά στη Φοινικούντα και στη Γιάλοβα.

Τέλος, οι αθλούμενοι τουρίστες που διέμειναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς δαπανούσαν περισσότερα χρήματα την ημέρα, και μάλιστα σε περισσότερες περιοχές, από τους αντίστοιχους αθλητικούς τουρίστες. Τα αθλήματα σέρφινγκ ήταν λιγότερο σημαντικά για τους πρώτους (4 έναντι 8 στην κλίμακα σημαντικότητας) και ως εκ τούτου αφιέρωναν περισσότερο χρόνο για άλλου είδους δραστηριότητες, όπως διαπιστώθηκε και κατά τη διάρκεια της πρωτογενούς έρευνας. Οι δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην Καλαμάτα και στην Κυπαρισσία, που βρίσκονται μακριά από τον τόπο διαμονής τους, αφορούσαν κυρίως αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού, και πρατήρια βενζίνης.

Συνολικά, η δαπάνη των αθλούμενων τουριστών κατανεμήθηκε σε περισσότερες περιοχές του νομού καθώς αφιέρωναν λιγότερο χρόνο στα αθλήματα σέρφινγκ σε σχέση με τους αθλητικούς τουρίστες. Ωστόσο, η δαπάνη και των δύο τυπολογιών επικεντρώθηκε στη Φοινικούντα και στη Γιάλοβα, καθώς και σε κοντινές περιοχές (Μεθώνη, Πύλος και Κορώνη). Αυτό επαληθεύεται και από τη γεωγραφική κατανομή των συνολικών δαπανών (Πίνακας 14.19). Έτσι, οι περιοχές που επωφελήθηκαν περισσότερο είναι κατά σειρά η Φοινικούντα, η Γιάλοβα, η Μεθώνη, η Πύλος, η Κορώνη και η Καλαμάτα, ενώ ένα 4,62% των συνολικών δαπανών πραγματοποιήθηκε σε υπόλοιπες περιοχές του νομού. Περίπου €260 χιλιάδες αφορούν δαπάνες που έγιναν εντός της ΠΕ Μεσσηνίας, ωστόσο είναι άγνωστη η τοποθεσία που έλαβαν χώρα.

Πίνακας 14.19 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Συνολικές δαπάνες	Ποσοστό
Φοινικούντα	831.379	54,71
Γιάλοβα	132.342	8,71
Μεθώνη	103.015	6,78
Πύλος	69.811	4,59
Κορώνη	32.153	2,12
Καλαμάτα	18.386	1,21
Υπόλοιπες περιοχές	70.149	4,62
Δ / Σ	262.498	17,27
Σύνολο	1.519.732	100

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

14.5.3 Ιππασία

14.5.3.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Στον Πίνακα 14.20 παρουσιάζεται αρχικά η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη. Οι αθλητικοί τουρίστες που επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία το πολύ μέχρι δύο φορές το χρόνο ξόδευαν ημερησίως τα περισσότερα χρήματα. Ακολουθούν κατά σειρά μεγαλύτερης δαπάνης οι αθλούμενοι τουρίστες και οι μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες. Συνολικά, οι αθλούμενοι τουρίστες δαπανούσαν ημερησίως €2,5 παραπάνω από τους αθλητικούς τουρίστες.

Εάν πολλαπλασιάσουμε τη μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη με το αντίστοιχο μέσο μέγεθος της ομάδας επισκεπτών (Πίνακας 9.33), οι αθλούμενοι τουρίστες έχουν ως ομάδα μεγαλύτερες ημερήσιες δαπάνες από τα δύο τμήματα αθλητικών τουριστών (Πίνακας 14.21). Συγκεντρωτικά, οι αθλούμενοι τουρίστες δαπανούσαν ημερησίως ως ομάδα ακόμα περισσότερα χρήματα (περίπου €25) επειδή η ομάδα τους αποτελούνταν από περισσότερα άτομα.

Η ίδια κατάταξη ως προς τις μεγαλύτερες δαπάνες ισχύει και αν πολλαπλασιάσουμε τη μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη με την αντίστοιχη μέση διάρκεια παραμονής (Πίνακας 14.22). Η πολύ μικρότερη δαπάνη των αθλητικών τουριστών ως σύνολο οφείλεται στο ότι οι μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες πραγματοποίησαν πάρα πολλές επισκέψεις, από τις οποίες οι μισές περίπου ήταν διάρκειας μίας ημέρας.

Τέλος, στον Πίνακα 14.23 παρουσιάζεται η μέση δαπάνη μιας ομάδας επισκεπτών καθόλη τη διάρκεια παραμονής της στη Μεσσηνία. Η κατάταξη ως προς τις μεγαλύτερες δαπάνες παραμένει η ίδια με εκείνη στους Πίνακες 14.21 και 14.22, με τους αθλούμενους

Πίνακας 14.20 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€)

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	16,89	33,92	22,95
Αθλούμενοι τουρίστες	–	25,45	25,45

Πίνακας 14.21 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€)

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	28,15	50,87	37,91
Αθλούμενοι τουρίστες	–	62,87	62,87

Πίνακας 14.22 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	36,60	470,58	71,05
Αθλούμενοι τουρίστες	–	498,45	498,45

Πίνακας 14.23 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	61	705,88	117,38
Αθλούμενοι τουρίστες	–	1.231,47	1.231,47

τουρίστες να δαπανούν ως ομάδα πολύ περισσότερα χρήματα (€1.114,09) από τους αθλητικούς τουρίστες.

Από τον Πίνακα 14.24 βλέπουμε ότι οι περισσότερες συνολικές δαπάνες πραγματοποιήθηκαν από τους αθλούμενους τουρίστες. Τα τμήματα στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών ξόδευσαν περίπου τα ίδια χρήματα, μολονότι οι τουρίστες που επισκέπτονταν επανειλημμένα τη Μεσσηνία πραγματοποίησαν πολύ περισσότερες επισκέψεις. Όμως, στις μισές περίπου από αυτές ήταν ημερήσιοι επισκέπτες, ενώ σε όσες διανυκτέρευσαν μερικοί προτίμησαν να διαμείνουν σε φίλους & συγγενείς. Παρόλα αυτά, σε καμία περίπτωση δε μπορεί να θεωρηθεί ότι οι συνολικές δαπάνες τους είναι λίγες αναλογιζόμενοι ότι αντιστοιχούν σε μόλις επτά ομάδες επισκεπτών.

Πίνακας 14.24 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις		Συνολικές δαπάνες	
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	€	%
Αθλητικοί τουρίστες	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	546	76,26	910	71,14	1.972 ¹	22,52	33.307	15,48
	Υπόλοιποι επισκέπτες	52	7,31	78	6,13	1.089	12,43	36.923	17,16
Αθλούμενοι τουρίστες	Υπόλοιποι επισκέπτες	118	16,44	291	22,73	5.696	65,05	144.935	67,36
Σύνολο		716	100	1.279	100	8.756	100	215.164	100
Αθλητικοί τουρίστες		598	83,56	988	77,27	3.060	34,95	70.230	32,64
Αθλούμενοι τουρίστες		118	16,44	291	22,73	5.696	65,05	144.935	67,36

¹Περιλαμβάνει διανυκτερεύσεις και ημερήσιες επισκέψεις.

14.5.3.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Το μεγαλύτερο ποσοστό από τις ημερήσιες δαπάνες των αθλητικών τουριστών που επισκέπτονταν τη Μεσσηνία καθόλη τη διάρκεια του έτους πραγματοποιήθηκε στον κλάδο της φιλοξενίας (Πίνακας 14.25). Μάλιστα, η δαπάνη αυτή σε χρηματικές μονάδες (€) είναι μεγαλύτερη από όλα τα υπόλοιπα τμήματα. Οι τουρίστες αυτοί μπορεί να διανυκτέρευαν στο νομό στις μισές περίπου επισκέψεις τους, όμως όταν διανυκτέρευαν οι περισσότεροι χρησιμοποιούσαν τουριστικά καταλύματα. Οι αμέσως μεγαλύτερες δαπάνες έγιναν για δραστηριότητες ιππασίας, εστίαση, και προσωπικές υπηρεσίες. Οι τελευταίες περιλαμβάνουν λογικά στην πλειονότητά τους έξοδα για κτηνιατρικές υπηρεσίες και συντήρηση των αλόγων.

Οι υπόλοιποι αθλητικοί τουρίστες ξόδευαν ημερησίως τα περισσότερα χρήματά τους σε δραστηριότητες ιππασίας. Οι αμέσως επόμενες μεγαλύτερες δαπάνες έγιναν για εστίαση, αγορά βενζίνης / πετρελαίου, και αγορά τροφίμων, ποτών και καπνού από λιανικά καταστήματα. Οι δαπάνες για διαμονή αποτελούν μικρό ποσοστό της ημερήσιας δαπάνης τους, καθόσον οι περισσότερες ομάδες (75%) διανυκτέρευαν σε φίλους & συγγενείς ή παραθεριστικές κατοικίες. Το τμήμα αυτό πραγματοποίησε τις μεγαλύτερες ημερήσιες δαπάνες από όλα τα υπόλοιπα τμήματα στις κατηγορίες

Πίνακας 14.25 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες				Αθλούμενοι τουρίστες		Αθλητικοί τουρίστες	
	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες		Υπόλοιποι επισκέπτες		Υπόλοιποι επισκέπτες		Σταθμικός μέσος	
	€	%	€	%	€	%	€	%
Διαμονή	6,09	36,03	2,58	7,61	5,74	22,55	4,84	21,09
Εστίαση	2,50	14,80	7,57	22,31	6,37	25,03	4,30	18,75
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	0,78	4,61	3,81	11,24	4,80	18,84	1,86	8,10
Ενοίκιαση αυτοκινήτου	0,06	0,35	2,10	6,20	0,18	0,72	0,79	3,42
Βενζίνη / Πετρέλαιο	1,51	8,96	4,49	13,23	2,92	11,46	2,57	11,20
Υπηρεσίες ταξί	0,09	0,53	0,00	0,00	0,05	0,19	0,06	0,25
Δραστηριότητες ιππασίας	2,86	16,96	9,38	27,66	2,78	10,91	5,18	22,58
Εισιτήρια	0,39	2,33	0,04	0,11	0,19	0,76	0,27	1,16
Άλλες λιανικές αγορές	0,85	5,03	2,74	8,09	2,08	8,17	1,52	6,64
Προσωπικές υπηρεσίες	1,76	10,41	1,20	3,54	0,35	1,36	1,56	6,80
Άλλο	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	16,89	100	33,92	100	25,45	100	22,95	100

Πίνακας 14.26 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο	%	Αθλητικοί τουρίστες
	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες			
Διαμονή	11.999	2.812	32.677	47.488	22,07	14.811
Εστίαση	4.929	8.238	36.277	49.445	22,98	13.168
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1.535	4.152	27.312	32.999	15,34	5.687
Ενοικίαση αυτοκινήτου	117	2.288	1.038	3.444	1,60	2.405
Βενζίνη / Πετρέλαιο	2.984	4.884	16.615	24.484	11,38	7.869
Υπηρεσίες ταξί	175	0	277	452	0,21	175
Δραστηριότητες ιππασίας	5.648	10.213	15.819	31.680	14,72	15.861
Εισιτήρια	777	39	1.108	1.924	0,89	816
Άλλες λιανικές αγορές	1.675	2.988	11.838	16.502	7,67	4.663
Προσωπικές υπηρεσίες	3.467	1.308	1.973	6.748	3,14	4.775
Άλλο	0	0	0	0	0,00	0
Σύνολο	33.307	36.923	144.935	215.164	100	70.230

εστίαση, ενοικίαση αυτοκινήτου, βενζίνη / πετρέλαιο, δραστηριότητες ιππασίας, και άλλες λιανικές αγορές. Τέλος, οι αθλούμενοι τουρίστες δαπανούσαν ημερησίως πιο πολλά χρήματα για εστίαση, διαμονή, αγορά τροφίμων, ποτών και καπνού, και αγορά βενζίνης / πετρελαίου. Οι ημερήσιες δαπάνες τους στα λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού είναι οι μεγαλύτερες ανάμεσα σε όλα τα τμήματα.

Συνολικά, οι αθλητικοί τουρίστες πραγματοποίησαν μεγαλύτερες δαπάνες για δραστηριότητες ιππασίας, διαμονή, εστίαση, και αγορά βενζίνης / πετρελαίου. Σε σχέση με τους αθλούμενους, ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα για δραστηριότητες ιππασίας, καθώς και για ενοικίαση αυτοκινήτου, υπηρεσίες ταξί, εισιτήρια, και προσωπικές υπηρεσίες.

Οι επιχειρήσεις που επωφελήθηκαν περισσότερο είναι αυτές που ανήκουν στον κλάδο της εστίασης, της φιλοξενίας, τα καταστήματα λιανικής πώλησης τροφίμων, ποτών και καπνού, και οι σχολές / κέντρα ιππασίας του νομού (Πίνακας 14.26). Μαζί συγκέντρωσαν το 75% περίπου των συνολικών δαπανών. Ακολουθούν κατά σειρά τα πρατήρια βενζίνης / πετρελαίου, οι επιχειρήσεις λιανικής πώλησης λοιπών αγαθών, οι επιχειρήσεις / επαγγελματίες παροχής προσωπικών υπηρεσιών, τα γραφεία ενοικίασεως αυτοκινήτων, οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών αθλητικού, ψυχαγωγικού ή πολιτιστικού χαρακτήρα, και τέλος οι οδηγοί ταξί. Οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευσαν περισσότερα

χρήματα στις κατηγορίες διαμονή, εστίαση, αγορά τροφίμων, ποτών και καπνού, βενζίνη / πετρέλαιο, υπηρεσίες ταξί, εισιτήρια, και άλλες λιανικές αγορές. Αντίθετα, οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευσαν περισσότερα στις κατηγορίες ενοικίαση αυτοκινήτου, δραστηριότητες ιππασίας, και προσωπικές υπηρεσίες.

Τέλος, από τις σχολές / κέντρα ιππασίας όπου πραγματοποιήθηκε έρευνα τουριστικών δαπανών ζητήθηκε στο τέλος του έτους να αναφέρουν τι ποσοστό από τα συνολικά τους έσοδα προερχόταν από τον τουρισμό. Έτσι, οι εκτιμώμενες συνολικές δαπάνες για δραστηριότητες ιππασίας είναι €5.655 (ή 21,7%) μεγαλύτερες από τα τουριστικά τους έσοδα (€26.025). Αυτή η απόκλιση, αν και μικρή σε όρους χρηματικών μονάδων, οφείλεται, εκτός από τα τέσσερα είδη σφάλματος που μπορούν να προκύψουν στις έρευνες τουριστικών δαπανών και αναφέρθηκαν στην περίπτωση των αθλημάτων σέρφινγκ, στο ότι α) η εξαγωγή των στοιχείων επισκεψιμότητας βασίστηκε στα βιβλία που κράταγαν οι σχολές / κέντρα ιππασίας και όχι σε κάποιο σύστημα κρατήσεων και β) τα αναφερόμενα έσοδα προέκυψαν ύστερα από εκτιμήσεις των ιδιοκτητών και όχι με βάση τα οικονομικά στοιχεία των επιχειρήσεων.

14.5.3.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Πριν ξεκινήσει η παρουσίαση της γεωγραφικής κατανομής των δαπανών πρέπει να επισημανθεί ότι η μέθοδος διεξαγωγής της έρευνας δεν επέτρεψε πολλές φορές τη σωστή συμπλήρωση των ερωτηματολογίων σε ότι αφορά την τοποθεσία των δαπανών. Αυτό συνέβη, όπως εξηγήθηκε και στην Ενότητα 14.4.3, επειδή οι τουρίστες καλούνταν να εκτιμήσουν τις προβλεπόμενες δαπάνες τους για τις υπόλοιπες μέρες που απέμεναν (εκτός από το να αναφέρουν τις πραγματοποιηθείσες δαπάνες). Με αυτό τον τρόπο, όμως, αδυνατούσαν για κάθε κατηγορία δαπάνης να επιμερίσουν τα χρηματικά ποσά σε διαφορετικές τοποθεσίες αφού δεν είχε τελειώσει ακόμα η επίσκεψή τους στο νομό. Υπάρχει, επίσης, το ενδεχόμενο σε μερικά ερωτηματολόγια να μην ακολουθήθηκαν σωστά οι οδηγίες συμπλήρωσής τους. Για τους παραπάνω λόγους, στην «περιοχή Δ / Σ» (Δεν Συμπληρώθηκε) επιμερίστηκε μεγαλύτερο ποσοστό των δαπανών σε σχέση με το γκολφ και τα αθλήματα σέρφινγκ.

Από τον Πίνακα 14.27 και το Σχήμα 14.3 βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (53,74%) από τις ημερήσιες δαπάνες των μόνιμα επαναλαμβανόμενων επισκεπτών έλαβε χώρα στην Καλαμάτα, όπου βρίσκεται και η σχολή ιππασίας που επισκέπτονταν καθόλη τη διάρκεια του έτους. Ένα μικρό ποσοστό (10,51%) πραγματοποιήθηκε στη

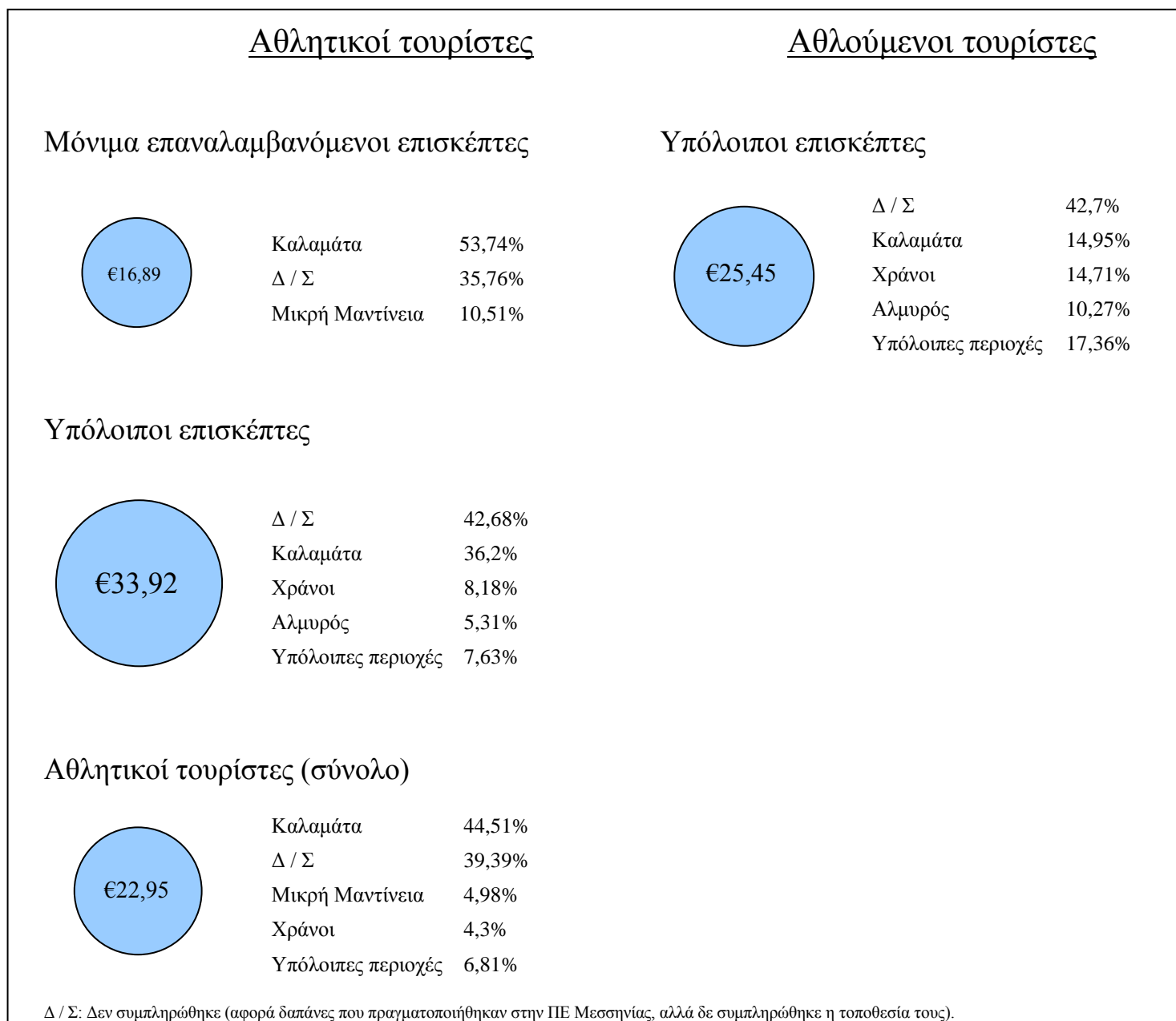
Πίνακας 14.27 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες
	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Καλαμάτα	9,08	12,28	3,80	10,22
Χράνοι		2,77	3,74	0,99
Αλμυρός		1,80	2,61	0,64
Άνω Καλό Νερό		0,09	0,07	0,03
Μικρή Μαντίνεια	1,78			1,14
Ελαία		1,50		0,53
Καλαμάκι			1,22	
Μεσσήνη			1,22	
Πύλος		0,94		0,33
Πεταλίδι			0,85	
Κορώνη			0,34	
Σάντοβα			0,36	
Κιτριές			0,36	
Καζάρμα		0,06		0,02
Δ / Σ	6,04	14,47	10,87	9,04
Σύνολο	16,89	33,92	25,45	22,95

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Μικρή Μαντίνεια, που βρίσκεται λίγο έξω από την πόλη της Καλαμάτας, καθώς εκεί διανυκτέρευε μία από τις επτά ομάδες επισκεπτών. Για τις υπόλοιπες δαπάνες τους (35,76%) δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία, ωστόσο είναι λογικό να υποθέσουμε για το συγκεκριμένο τμήμα ότι πραγματοποιήθηκαν στην πόλη της Καλαμάτας και στην ευρύτερη περιοχή της. Στους υπόλοιπους αθλητικούς τουρίστες οι μεγαλύτερες δαπάνες (πλην αυτών όπου δε δηλώθηκε η τοποθεσία) έγιναν στην Καλαμάτα, στους Χράνους και στον Αλμυρό όπου λειτουργούν και τα αντίστοιχα κέντρα / σχολές ιππασίας, ενώ το 7,63% των ημερήσιων δαπανών τους έλαβε χώρα σε άλλες περιοχές του νομού. Συνολικά, οι αθλητικοί τουρίστες πραγματοποίησαν τις μισές περίπου δαπάνες τους στην πόλη της Καλαμάτας, καθότι αυτή επισκέπτονταν επανειλημμένα οι επτά ομάδες επισκεπτών. Οι αμέσως επόμενες μεγαλύτερες δαπάνες έλαβαν χώρα στη Μικρή Μαντίνεια και στους Χράνους.

Σε αντίθεση με τους αθλητικούς τουρίστες, οι αθλούμενοι ξόδευσαν χρήματα σε περισσότερες περιοχές του νομού. Αυτό οφείλεται μάλλον στο ότι διανυκτέρευσαν περισσότερες μέρες στη Μεσσηνία, καθώς και στο ότι είχαν διαφορετικό πρωταρχικό

Σχήμα 14.3 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (ιππασία)

Πίνακας 14.28 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Συνολικές δαπάνες	Ποσοστό
Καλαμάτα	52.932	24,60
Χράνοι	24.344	11,31
Αλμυρός	16.846	7,83
Υπόλοιπες περιοχές	31.483	14,63
Δ / Σ	89.559	41,62
Σύνολο	215.164	100

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

κίνητρο από την ιππασία (π.χ. ξεκούραση / αναψυχή) στην οποία θα αφιέρωναν περισσότερο χρόνο από τις διακοπές τους. Οι μεγαλύτερες δαπάνες τους (όπου δηλώθηκε η τοποθεσία) έγιναν στην Καλαμάτα, στους Χράνους και στον Αλμυρό.

Τέλος, στον Πίνακα 14.28 παρουσιάζεται η γεωγραφική κατανομή των συνολικών δαπανών. Οι περιοχές που επωφελήθηκαν περισσότερο είναι κατά σειρά η Καλαμάτα, οι Χράνοι και ο Αλμυρός στις οποίες λειτουργούν και τα αντίστοιχα κέντρα / σχολές ιππασίας. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, για ένα μεγάλο ποσοστό των δαπανών δεν είναι γνωστή η τοποθεσία όπου αυτές έλαβαν χώρα.

14.5.4 Αυτόνομη κατάδυση

14.5.4.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Στον Πίνακα 14.29 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά οι τέσσερις κατηγορίες μέσης δαπάνης για τις δύο τυπολογίες τουριστών. Από τον πίνακα βλέπουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από τους αθλούμενους. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι δαπανούσαν περισσότερα για δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης και για διανυκτέρευση σε τουριστικά καταλύματα (βλέπε και επόμενη ενότητα), σε αντίθεση με τους αθλούμενους τουρίστες όπου αρκετοί διέμειναν σε δικές τους παραθεριστικές κατοικίες ή φιλοξενήθηκαν σε φίλους & συγγενείς. Τα ίδια ισχύουν και για την ημερήσια δαπάνη τους ως ομάδα επισκεπτών. Αντίθετα, οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευσαν περισσότερα χρήματα σε όλη τη διάρκεια της επίσκεψής τους, είτε ατομικά είτε ως ομάδα. Αυτό εξηγείται από τη μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής τους στο νομό (11 ημέρες έναντι επτά).

Έχοντας τώρα εκτιμήσει τις μέσες δαπάνες μπορούμε να υπολογίσουμε τις συνολικές χρησιμοποιώντας τα στοιχεία επισκεψιμότητας (Πίνακας 14.30). Από τον πίνακα βλέπουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευσαν συνολικά πολύ περισσότερα χρήματα (σχεδόν τα ¾ των συνολικών δαπανών), μολονότι είχαν μικρότερη ημερήσια κατά

Πίνακας 14.28 Μέσες δαπάνες (€)

Τυπολογία	Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη	Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών	Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη	Μέση δαπάνη ομάδας ανά επίσκεψη
Αθλητικοί τουρίστες	63,17	112,30	442,19	786,11
Αθλούμενοι τουρίστες	42,23	86,47	464,53	951,19

Πίνακας 14.29 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τυπολογία τουριστών

Τυπολογία	Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις		Συνολικές δαπάνες	
	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	€	%
Αθλητικοί τουρίστες	21	29,03	37	26,21	257 ¹	18,44	16.204	25,27
Αθλούμενοι τουρίστες	50	70,97	103	73,79	1.135	81,56	47.928	74,73
Σύνολο	71	100	140	100	1.391	100	64.132	100

¹ Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

κεφαλή δαπάνη, λόγω φυσικά των περισσότερων διανυκτερεύσεων που πραγματοποίησαν. Συνολικά, δαπανήθηκαν περίπου €65 χιλιάδες από όλες εκείνες τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον άτομο (από κάθε ομάδα) συμμετείχε ενεργά σε δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης¹⁹⁵.

14.5.4.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Αναφορικά με την κατανομή των ημερήσιων δαπανών των δύο τυπολογιών, από τον Πίνακα 14.31 βλέπουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες δαπάνησαν περισσότερα χρήματα κατά σειρά για διανυκτέρευση, εστίαση, δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης, αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού, και βενζίνη / πετρέλαιο. Όμοια, στους αθλούμενους τουρίστες το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών πραγματοποιήθηκε στις κατηγορίες διαμονή, εστίαση, και δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης. Οι δεύτεροι, αν και είχαν μικρότερη ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη, ξόδευσαν χρήματα σε περισσότερες κατηγορίες επιχειρήσεων, ίσως επειδή αφιέρωναν περισσότερο χρόνο σε άλλες δραστηριότητες αντί της αυτόνομης κατάδυσης.

Οι αθλητικοί τουρίστες δαπάνησαν περισσότερα χρήματα από τους αθλούμενους για διαμονή επειδή όσοι διανυκτέρευσαν στο νομό (υπήρχαν και ημερήσιοι επισκέπτες) χρησιμοποίησαν τουριστικά καταλύματα, σε αντίθεση με τους αθλούμενους που αρκετοί διέμεναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς. Μεγάλη διαφορά στις ημερήσιες δαπάνες υπέρ των πρώτων παρατηρείται και στις δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης καθώς αυτή αποτελούσε το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους

¹⁹⁵ Τα στοιχεία του Πίνακα 14.30 δε βασίζονται σε δεδομένα από τα καταδυτικά κέντρα στην Πόλο και τη Φοινικούντα, καθώς δεν προέκυψαν επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια από αυτά (βλέπε Ενότητα 14.4.4). Εάν τα συμπεριλαμβάναμε στην ανάλυση, τότε λαμβάνοντας υπόψη τις επισκέψεις που έγιναν σε αυτά (39) και με βάση τα αποτελέσματα του δείγματος, οι συνολικές δαπάνες ισούνται με €99.359 (€25.105 + €74.254). Οι αντίστοιχοι συνολικοί επισκέπτες είναι 217 (57 + 160) και οι αντίστοιχες συνολικές διανυκτερεύσεις 2.156 (397 + 1.758).

Πίνακας 14.30 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	
	€	%	€	%
Διαμονή	27,68	43,82	14,44	34,19
Εστίαση	15,31	24,24	10,73	25,41
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	5,85	9,26	3,02	7,16
Ενοίκιαση αυτοκινήτου	0,00	0,00	4,36	10,31
Βενζίνη / Πετρέλαιο	2,32	3,67	2,16	5,11
Υπηρεσίες ταξί	0,00	0,00	0,19	0,45
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	12,01	19,01	5,59	13,24
Εισιτήρια	0,00	0,00	0,54	1,28
Άλλες λιανικές αγορές	0,00	0,00	1,05	2,48
Προσωπικές υπηρεσίες	0,00	0,00	0,16	0,38
Άλλο	0,00	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	63,17	100	42,23	100

στη Μεσσηνία. Οι αθλητικοί τουρίστες, επίσης, δαπανούσαν ημερησίως περισσότερα χρήματα για εστίαση, αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού, και βενζίνη / πετρέλαιο.

Όσον αφορά τις συνολικές δαπάνες, περίπου τα $\frac{3}{4}$ (76,44%) κατέληξαν στον κλάδο της φιλοξενίας, της εστίασης, και στα καταδυτικά κέντρα (Πίνακας 14.32). Από το υπόλοιπο των συνολικών δαπανών επωφελήθηκαν περισσότερο τα γραφεία ενοικιάσεως αυτοκινήτων, και τα λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού. Ακολουθούν κατά σειρά κατάταξης τα πρατήρια βενζίνης / πετρελαίου, τα καταστήματα λιανικής πώλησης λοιπών αγαθών, οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών αθλητικού, ψυχαγωγικού ή πολιτιστικού χαρακτήρα, οι οδηγοί ταξί, και τέλος διάφορες επιχειρήσεις παροχής προσωπικών υπηρεσιών. Οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευσαν συνολικά λιγότερα χρήματα από τους αθλούμενους σε όλες τις κατηγορίες επιχειρήσεων, μολονότι είχαν μεγαλύτερη ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη σε ορισμένες από αυτές, απόρροια του πολύ μικρότερου αριθμού διανυκτερεύσεων που πραγματοποίησαν (βλέπε Πίνακα 14.30).

Τέλος, σε αντίθεση με τις άλλες τρεις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες, δεν μπορεί να γίνει ανάλυση αξιοπιστίας στην περίπτωση της αυτόνομης κατάδυσης επειδή ο ιδιοκτήτης ενός καταδυτικού κέντρου, που συνεργάστηκε με την έρευνα τουριστικών δαπανών, αρνήθηκε να αναφέρει τα έσοδα της επιχείρησής του.

Πίνακας 14.31 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο	Ποσοστό
Διαμονή	7.100	16.388	23.488	36,62
Εστίαση	3.928	12.177	16.105	25,11
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1.500	3.431	4.931	7,69
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0	4.943	4.943	7,71
Βενζίνη / Πετρέλαιο	595	2.447	3.043	4,74
Υπηρεσίες ταξί	0	216	216	0,34
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	3.080	6.346	9.427	14,70
Εισιτήρια	0	612	612	0,95
Άλλες λιανικές αγορές	0	1.188	1.188	1,85
Προσωπικές υπηρεσίες	0	180	180	0,28
Άλλο	0	0	0	0,00
Σύνολο	16.204	47.928	64.132	100

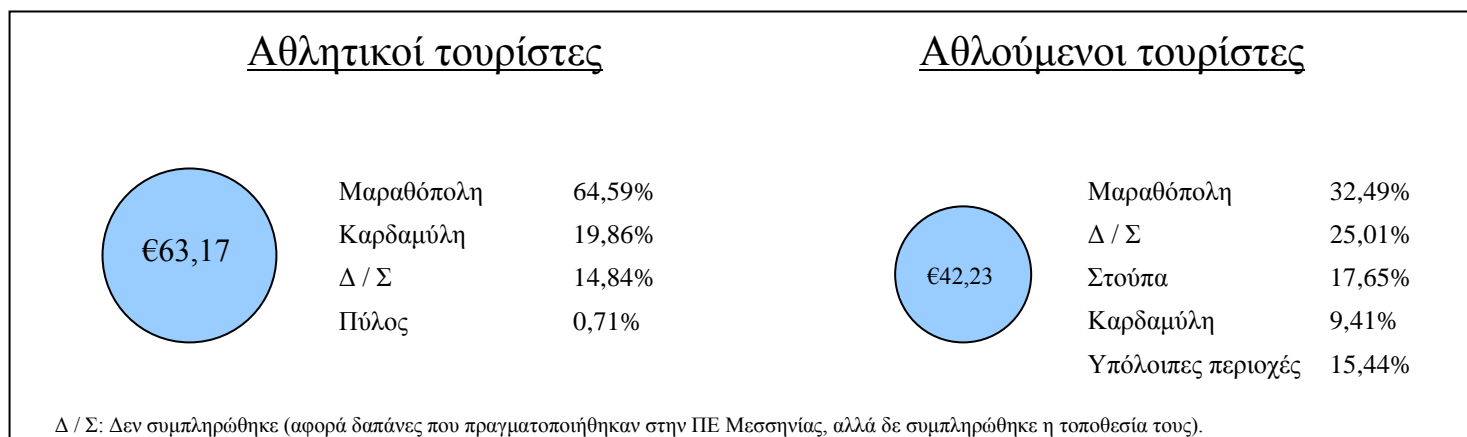
14.5.4.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευσαν χρήματα σε πιο πολλές περιοχές του νομού (Πίνακας 14.33). Αυτό συνέβη επειδή επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία με πρωταρχικό κίνητρο την ξεκούραση / αναψυχή αλλά και για να δουν από κοντά αξιοθέατα της περιοχής, και όχι για δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης όπου θα αφιέρωναν περισσότερο χρόνο από τις διακοπές τους. Και οι δύο τυπολογίες, πάντως, δαπάνησαν το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων τους εκεί όπου βρίσκονται τα καταδυτικά κέντρα καθώς και σε κοντινές περιοχές (Σχήμα 14.4).

Πίνακας 14.32 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
Μαραθόπολη	40,80	13,72
Καρδαμύλη	12,54	3,97
Καλαμάτα		2,40
Στούπα		7,45
Μπούκα		3,21
Πύλος	0,45	0,20
Άγιος Νικόλαος		0,67
Κορώνη		0,04
Δ / Σ	9,38	10,56
Σύνολο	63,17	42,23

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Σχήμα 14.4 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (αυτόνομη κατάδυση)

Πίνακας 14.33 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Συνολικές δαπάνες	Ποσοστό
Μαραθόπολη	26.039	40,60
Στούπα	8.458	13,19
Καρδαμύλη	7.729	12,05
Υπόλοιπες περιοχές	7.517	11,72
Δ / Σ	14.390	22,44
Σύνολο	64.132	100

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Από τον Πίνακα 14.34 βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των συνολικών δαπανών έλαβε χώρα στη Μαραθόπολη. Η Στούπα παρουσιάζει μεγαλύτερες δαπάνες από την Καρδαμύλη, όπου βρίσκεται το αντίστοιχο καταδυτικό κέντρο, επειδή οι περισσότεροι επισκέπτες του διέμεναν στην πρώτη περιοχή. Λιγότερες δαπάνες πραγματοποιήθηκαν σε άλλες περιοχές του νομού, ενώ για ένα 22% περίπου των συνολικών δαπανών δεν είναι γνωστή η τοποθεσία όπου έλαβαν χώρα (για τους ίδιους λόγους που αναφέρθηκαν στην περίπτωση της ιππασίας). Σημειώνεται, πάντως, ότι ένα ποσοστό θα πραγματοποιήθηκε και σε περιοχές του Δήμου Πύλου-Νέστορος όπου βρίσκονται τα καταδυτικά κέντρα της Πύλου και της Φοινικούντας από τα οποία, όμως, δεν προέκυψαν δυστυχώς απαντήσεις (βλέπε Ενότητα 14.4.4).

14.5.5 Σύγκριση των δαπανών στις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες

Στις επόμενες τρεις ενότητες παρουσιάζονται συγκεντρωτικά και συγκρίνονται οι μέσες και συνολικές δαπάνες, και η κατανομή τους στις διάφορες κατηγορίες επιχειρήσεων και περιοχές του νομού, από τις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες όπου διεξήχθη έρευνα τουριστικών δαπανών. Οι συνολικές δαπάνες που προέκυψαν από κάθε μία δραστηριότητα θα χρησιμοποιηθούν αργότερα (Ενότητες 16.1.1 και 16.1.2) προκειμένου να εκτιμηθεί η συμβολή της κάθε μίας στο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας.

14.5.5.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Στον Πίνακα 14.35 παρουσιάζεται αρχικά η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη των δύο τυπολογιών σε κάθε άθλημα ξεχωριστά. Από αυτόν τον πίνακα βλέπουμε ότι οι τουρίστες (αθλητικοί ή αθλούμενοι) του γκολφ ξόδευαν ημερησίως τα περισσότερα χρήματα στο νομό. Αυτό ήταν αναμενόμενο καθόσον το γκολφ, ως ακριβό άθλημα, προσελκύει άτομα που ανήκουν συνήθως σε υψηλές εισοδηματικές τάξεις. Επιπρόσθετα, η πλειονότητα των επισκεπτών σε αυτό το άθλημα διανυκτέρευσε στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας όπου προσφέρονται ακριβότερες και υψηλότερης ποιότητας υπηρεσίες. Ακολουθούν κατά σειρά οι τουρίστες (αθλητικοί ή αθλούμενοι) στην αυτόνομη κατάδυση, στα αθλήματα σέρφινγκ και στην ιππασία.

Όσον αφορά την τυπολογία των τουριστών, οι αθλητικοί τουρίστες του γκολφ και της αυτόνομης κατάδυσης δαπανούσαν την ημέρα περισσότερα χρήματα από τους αντίστοιχους αθλούμενους τουρίστες, ενώ το αντίθετο συνέβαινε στην περίπτωση των αθλημάτων σέρφινγκ και της ιππασίας. Υπενθυμίζεται, πάντως, ότι οι αθλητικοί τουρίστες στα αθλήματα σέρφινγκ αφιέρωναν περισσότερο χρόνο από τις διακοπές τους σε αυτά και είχαν συνήθως δικό τους εξοπλισμό χωρίς να κάνουν συχνά χρήση των υπηρεσιών του κέντρου θαλάσσιων αθλημάτων. Επίσης, στην περίπτωση των αθλητικών τουριστών της ιππασίας, η πλειονότητα των επισκέψεων πραγματοποιήθηκε από τους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες, από τις οποίες οι μισές περίπου ήταν χωρίς

Πίνακας 14.34 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€)

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	240,23	27,47	22,95	63,17
Αθλούμενοι τουρίστες	159,32	36,97	25,45	42,23

Πίνακας 14.35 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€)

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	533,83	82,19	37,91	112,30
Αθλούμενοι τουρίστες	449,64	93,91	62,87	86,47

διανυκτέρευση (ημερήσιες επισκέψεις).

Η ίδια σειρά κατάταξης προκύπτει εξετάζοντας τη μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (Πίνακας 14.36). Η μόνη διαφορά έγκειται στο ότι οι αθλούμενοι τουρίστες στα αθλήματα σέρφινγκ ξόδευαν ημερησίως ως ομάδα περισσότερα χρήματα από τους αντίστοιχους στην αυτόνομη κατάδυση.

Διαφορετικά συμπεράσματα προκύπτουν εάν λάβουμε υπόψη τη διάρκεια παραμονής στην περιοχή. Οι αθλούμενοι τουρίστες έχουν τώρα μεγαλύτερες μέσες δαπάνες από τους αντίστοιχους αθλητικούς σε όλες τις εξεταζόμενες δραστηριότητες (Πίνακας 14.37). Αυτό συμβαίνει επειδή παρέμειναν κατά μέσο όρο περισσότερες μέρες στο νομό, με εξαίρεση τους αθλούμενους τουρίστες στα αθλήματα σέρφινγκ. Οι τελευταίοι, πάντως, αφιέρωναν λιγότερο χρόνο σε δραστηριότητες ιστιοσανίδας ή αετοσανίδας, με συνέπεια να δαπανούν περισσότερα χρήματα σε άλλες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης. Τις μεγαλύτερες μέσες δαπάνες εξακολουθούν να έχουν οι τουρίστες του γκολφ. Ακολουθούν οι τουρίστες στα αθλήματα σέρφινγκ και οι αθλούμενοι τουρίστες στην ιππασία οι οποίοι, μολονότι είχαν μικρότερη ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη από εκείνους στην αυτόνομη κατάδυση, παρουσιάζουν τώρα μεγαλύτερες μέσες δαπάνες λόγω της μεγαλύτερης διάρκειας παραμονής τους. Η πολύ μικρότερη δαπάνη των αθλητικών τουριστών της ιππασίας οφείλεται στο ότι οι μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες πραγματοποίησαν πάρα πολλές επισκέψεις εκ των οποίων οι μισές περίπου ήταν ημερήσιες.

Σχετικά με τη μέση δαπάνη μιας ομάδας επισκεπτών καθόλη τη διάρκεια παραμονής της (Πίνακας 14.38), προκύπτουν ουσιαστικά τα ίδια συμπεράσματα με την προηγούμενη παράγραφο με τη μόνη διαφορά ότι οι ομάδες που επισκέφθηκαν τη Μεσσηνία με

Πίνακας 14.36 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	1.419,35	592,19	71,05	442,19
Αθλούμενοι τουρίστες	1.623,41	673,41	498,45	464,53

Πίνακας 14.37 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	3.154,01	1.772,13	117,38	786,11
Αθλούμενοι τουρίστες	4.581,71	1.710,59	1.231,47	951,19

κύρια αιτία την ενασχόλησή τους με τα αθλήματα σέρφινγκ ξόδευσαν κατά μέσο όρο περισσότερα χρήματα (περίπου €62) από τις αντίστοιχες που είχαν διαφορετικό πρωταρχικό κίνητρο. Αυτό οφείλεται στο ότι οι πρώτες α) αποτελούνταν από περισσότερα άτομα (Πίνακας Π2.1) και β) έμειναν πιο πολλές μέρες στην περιοχή (Πίνακας Π2.2).

Στο σημείο αυτό μπορεί να γίνει μία σύγκριση των παραπάνω μέσων δαπανών με τα αποτελέσματα παρόμοιων μελετών που παρουσιάστηκαν στην Ενότητα 14.1 και παρατίθενται συνοπτικά στον Πίνακα 14.39. Επισημαίνεται, πάντως, ότι οποιαδήποτε προσπάθεια σύγκρισης θα πρέπει να γίνεται προσεκτικά. Πρώτον, ο τρόπος διεξαγωγής μιας έρευνας διαφέρει από μελέτη σε μελέτη (π.χ. σε μερικές οι μέσες δαπάνες προκύπτουν συμπεριλαμβάνοντας τους μόνιμους κατοίκους ή τις δαπάνες για μεταφορά που δεν καταλήγουν στον τόπο προορισμού). Ακόμα, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το έτος αναφοράς και το γεγονός ότι οι τιμές των αγαθών και υπηρεσιών διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή. Επιπρόσθετα, η μέση διάρκεια παραμονής και το μέσο μέγεθος μιας ομάδας ποικίλει. Για το λόγο αυτό, το πιο κατάλληλο κριτήριο για τη σύγκριση των μέσων δαπανών είναι η ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη. Έτσι, με βάση

Πίνακας 14.38 Μέσες δαπάνες από άλλες μελέτες στη τουριστική βιβλιογραφία

Αθλητική δραστηριότητα	Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη	Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη	Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη
Γκολφ	<ul style="list-style-type: none"> \$161 - μοτέλ, Μίσιγκαν (Stynes, Sun and Talhelm, 2000) \$282, Φλόριντα (Haydu and Hodges, 2002) \$365, νότιες περιοχές πολιτειών της Αμερικής που βρίσκονται στον κόλπο του Μεξικού (Shani et al., 2010) 	<ul style="list-style-type: none"> \$358, Νήσος του Πρίγκιπα Εδουάρδου, Καναδάς (Hennessey, Macdonald and Maceachern, 2008) 	<ul style="list-style-type: none"> \$237- ημ. επισκέπτες \$805 - μοτέλ \$370 - παρ. κατοικίες / φίλοι & συγγενείς, Μίσιγκαν (Stynes, Sun and Talhelm, 2000)
Αθλήματα σέρφινγκ (ιστιοσανίδα)	<ul style="list-style-type: none"> \$47, φαράγγι ποταμού Κολούμπια, ΗΠΑ (Morse and Anderson, 1988) 		
Ιππασία	<ul style="list-style-type: none"> \$25, νότιο Ιλινόι, ΗΠΑ (Kim, Hallab and Smith, 2008) 		<ul style="list-style-type: none"> \$368, νότιο Ιλινόι, ΗΠΑ (Kim, Hallab and Smith, 2008)
Αυτόνομη κατάδυση	<ul style="list-style-type: none"> \$131, Τέξας (Ditton et al., 2002) \$221, Βερμούδες (Jack, 2012) 	<ul style="list-style-type: none"> < €300 σε τρεις ΘΠΠ €300-€800 σε επτά ΘΠΠ >€800 σε δύο ΘΠΠ της νότιας Ευρώπης (Roncin et al., 2008) 	

ΘΠΠ: Θαλάσσιες Προστατευόμενες Περιοχές.

Πίνακας 14.39 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τυπολογία τουριστών και αθλητική δραστηριότητα

Τυπολογία	Αθλητική δραστηριότητα	Συνολικές επισκέψεις	Συνολικοί επισκέπτες	Συνολικές διανυκτερεύσεις	Συνολικές δαπάνες
Αθλητικοί τουρίστες	Γκολφ	869	1.931	11.412 ¹	2.741.387
	Αθλήματα σέρφινγκ	518	1.551	33.433	918.265
	Ιππασία	598	988	3.060 ¹	70.230
	Αυτόνομη κατάδυση	21	37	257 ¹	16.204
Αθλούμενοι τουρίστες	Γκολφ	817	2.305	23.490	3.742.451
	Αθλήματα σέρφινγκ	352	893	16.270	601.468
	Ιππασία	118	291	5.696	144.935
	Αυτόνομη κατάδυση	50	103	1.135	47.928

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

τα στοιχεία των Πινάκων 14.35 και 14.39 διαπιστώνουμε ότι τα αποτελέσματα από τις έρευνες τουριστικών δαπανών επαληθεύουν τη τουριστική βιβλιογραφία στο ότι οι γκόλφερ και οι αυτοδύτες δαπανούν ημερησίως περισσότερα χρήματα στον τόπο προορισμού τους από τους τουρίστες στα υπόλοιπα δύο αθλήματα.

Τέλος, στον Πίνακα 14.40 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά οι συνολικές δαπάνες μαζί με τα στοιχεία επισκεψιμότητας. Από τον πίνακα φαίνεται καθαρά ότι οι περισσότερες συνολικές δαπάνες προέρχονται από το γκολφ καθότι σε αυτό πραγματοποιήθηκαν οι υψηλότερες κατά κεφαλή δαπάνες, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Οι αμέσως επόμενες μεγαλύτερες συνολικές δαπάνες προήλθαν από τα αθλήματα σέρφινγκ, μολονότι οι τουρίστες σε αυτές τις δραστηριότητες (ιστιοσανίδα και αετοσανίδα) πραγματοποίησαν συνολικά περισσότερες διανυκτερεύσεις από εκείνους στο γκολφ. Ωστόσο, ξόδευαν την ημέρα πολύ λιγότερα χρήματα. Μικρότερες συνολικές δαπάνες προήλθαν από την ιππασία, ενώ η αυτόνομη κατάδυση δημιούργησε τα λιγότερα τουριστικά έσοδα στο νομό απόρροια των λίγων επισκέψεων και διανυκτερεύσεων που έγιναν από τις δύο τυπολογίες¹⁹⁶. Ως προς την τυπολογία, οι τοπικές επιχειρήσεις επωφελήθηκαν περισσότερο από τους αθλούμενους τουρίστες σε όλες τις δραστηριότητες, εκτός από τα αθλήματα σέρφινγκ όπου διανυκτέρευσαν λιγότερες μέρες από τους αντίστοιχους αθλητικούς τουρίστες.

Σημειώνεται, πάντως, ότι οι συνολικές δαπάνες αναφέρονται σε διαφορετικά έτη: 2011 για το γκολφ, 2012 για τα αθλήματα σέρφινγκ και την ιππασία, και 2013 για την

¹⁹⁶ Υπενθυμίζεται ότι στην αυτόνομη κατάδυση δεν περιλαμβάνονται δεδομένα από τα καταδυτικά κέντρα στην Πύλο και τη Φοινικούντα. Λαμβάνοντας υπόψη τις επιπλέον επισκέψεις που πραγματοποιήθηκαν σε αυτά και με βάση τα αποτελέσματα του δείγματος, οι συνολικές δαπάνες είναι €99.359.

αυτόνομη κατάδυση. Οι δαπάνες μπορούν να συγκριθούν επειδή δεν υπήρχαν σημαντικές μεταβολές στον δείκτη τιμών καταναλωτή (ΔΤΚ) κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (108,200 το 2011, 109,824 (+1,5%) το 2012, και 108,313 (-0,9%) το 2013) σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ. Αναγνωρίζεται ότι εάν οι έρευνες τουριστικών δαπανών είχαν διεξαχθεί την ίδια χρονιά, οι συνολικές δαπάνες θα ήταν διαφορετικές – πιθανότατα όχι η σειρά κατάταξης των τεσσάρων δραστηριοτήτων – λόγω του διαφορετικού αριθμού επισκέψεων. Ωστόσο, οι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων τόνισαν ότι δεν υπήρχαν σημαντικές μεταβολές στις επισκέψεις κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, με εξαίρεση το γκολφ όπου αυξήθηκαν εξαιρετικά το 2013. Εάν θα θέλαμε να αθροίσουμε τις συνολικές δαπάνες (αν και δεν είναι απόλυτα σωστό), προκύπτουν τότε για το νομό €8,3 εκατομμύρια συνολικά τουριστικά έσοδα.

14.5.5.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Στους Πίνακες 14.41 και 14.42 παρατίθενται η κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης και των συνολικών δαπανών στις διάφορες κατηγορίες επιχειρήσεων, αντίστοιχα. Οι κλάδοι της τοπικής οικονομίας που επωφελήθηκαν περισσότερο σε όλες τις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες είναι με διαφορά της φιλοξενίας και της εστίασης. Σημαντικές δαπάνες πραγματοποιήθηκαν, επίσης, στις επιχειρήσεις παροχής των αθλητικών δραστηριοτήτων, στα λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού, στα καταστήματα λιανικής πώλησης λοιπών αγαθών (αναμνηστικά είδη, είδη ένδυσης, κλπ.), και στα πρατήρια υγρών καυσίμων. Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος των τουριστικών εσόδων (85,93% των συνολικών δαπανών στο γκολφ) έλαβε χώρα εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

14.5.5.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Στον Πίνακα 14.43 και στο Σχήμα 14.5 παρουσιάζεται η γεωγραφική κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης των δύο τυπολογιών σε κάθε αθλητική δραστηριότητα. Από τον Πίνακα 14.43 φαίνεται καθαρά ότι σε όλες τις αθλητικές δραστηριότητες οι αθλούμενοι τουρίστες πραγματοποίησαν δαπάνες σε περισσότερες περιοχές του νομού. Αυτό οφείλεται α) στο ότι βασικός λόγος του ταξιδιού τους στη Μεσσηνία ήταν κυρίως η ξεκούραση / αναψυχή και η επίσκεψη σε αξιοθέατα ή σημεία τουριστικού ενδιαφέροντος του νομού και β) στη μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής τους στην περιοχή (στα αθλήματα σέρφινγκ είχαν μικρότερη διάρκεια παραμονής).

Πίνακας 14.40 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Γκολφ						Αθλήματα σέρφινγκ		Ιππασία		Αυτόνομη κατάδυση	
	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο						
Διαμονή	119,39	4,00	123,39	83,80	2,70	86,50	8,64	8,79	4,84	5,74	27,68	14,44
Εστίαση	40,37	10,68	51,05	27,68	14,25	41,93	8,19	10,93	4,30	6,37	15,31	10,73
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	1,34	1,34	–	2,22	2,22	4,61	6,30	1,86	4,80	5,85	3,02
Ενοίκιαση αυτοκινήτου	4,53	2,52	7,05	2,13	1,87	4,00	0,25	1,14	0,79	0,18	0,00	4,36
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	3,86	3,86	–	3,45	3,45	1,70	3,52	2,57	2,92	2,32	2,16
Υπηρεσίες ταξί	–	0,81	0,81	–	0,39	0,39	0,00	0,00	0,06	0,05	0,00	0,19
Αθλητικές δραστηριότητες ¹	34,60	–	34,60	12,24	–	12,24	1,31	2,88	5,18	2,78	12,01	5,59
Εισιτήρια	2,40	0,14	2,54	0,79	0,11	0,89	0,83 ²	0,14	0,27	0,19	0,00	0,54
Άλλες λιανικές αγορές	8,19	1,02	9,20	4,06	1,81	5,87	1,51	1,91	1,52	2,08	0,00	1,05
Προσωπικές υπηρεσίες	6,34	0,00	6,34	1,64	0,00	1,64	0,11	0,12	1,56	0,35	0,00	0,16
Άλλο	0,00	0,04	0,04	0,00	0,18	0,18	0,33	1,25	0,00	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	215,81	24,42	240,23	132,34	26,98	159,32	27,47	36,97	22,95	25,45	63,17	42,23

¹ Αφορά δαπάνες για δραστηριότητες γκολφ στην περίπτωση του γκολφ, για δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ στην περίπτωση των αθλημάτων σέρφινγκ, και ούτω καθεξής.

² Περιλαμβάνει δαπάνες (€0,16) για εισιτήρια άλλων αθλητικών και υπαίθριων δραστηριοτήτων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, οι οποίες για λόγους ευκολίας δεν παρουσιάζονται σε ξεχωριστή στήλη.

Πίνακας 14.41 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Γκολφ							Αθλήματα σέρφινγκ			Ιππασία			Αυτόνομη κατάδυση		
	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σύνολο	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο										
Διαμονή	1.362.369	45.674	1.408.044	1.968.513	63.476	2.031.989	3.440.033	288.886	142.990	431.876	14.811	32.677	47.488	7.100	16.388	23.488
Εστίαση	460.646	121.885	582.530	650.197	334.715	984.912	1.567.443	273.843	177.761	451.604	13.168	36.277	49.445	3.928	12.177	16.105
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	15.308	15.308	–	52.111	52.111	67.419	154.011	102.469	256.480	5.687	27.312	32.999	1.500	3.431	4.931
Ενοικίαση αυτοκινήτου	51.670	28.811	80.482	50.032	43.815	93.847	174.328	8.382	18.598	26.980	2.405	1.038	3.444	0	4.943	4.943
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	44.103	44.103	–	81.128	81.128	125.231	56.691	57.236	113.926	7.869	16.615	24.484	595	2.447	3.043
Υπηρεσίες ταξί	–	9.223	9.223	–	9.198	9.198	18.421	0	0	0	175	277	452	0	216	216
Αθλητικές δραστηριότητες ¹	394.858	–	394.858	287.633	–	287.633	682.491	43.907	46.830	90.737	15.861	15.819	31.680	3.080	6.346	9.427
Εισιτήρια	27.354	1.650	29.004	18.507	2.509	21.015	50.019	27.590 ²	2.268	29.858	816	1.108	1.924	0	612	612
Άλλες λιανικές αγορές	93.456	11.586	105.042	95.380	42.567	137.946	242.988	50.433	31.048	81.480	4.663	11.838	16.502	0	1.188	1.188
Προσωπικές υπηρεσίες	72.371	0	72.371	38.486	0	38.486	110.857	3.565	1.896	5.462	4.775	1.973	6.748	0	180	180
Άλλο	0	422	422	0	4.186	4.186	4.608	10.957	20.372	31.330	0	0	0	0	0	0
Σύνολο	2.462.724	278.662	2.741.387	3.108.748	633.704	3.742.451	6.483.838	918.265	601.468	1.519.732	70.230	144.935	215.164	16.204	47.928	64.132

¹ Αφορά δαπάνες για δραστηριότητες γκολφ στην περίπτωση του γκολφ, για δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ στην περίπτωση των αθλημάτων σέρφινγκ, και ούτω καθεξής.

² Περιλαμβάνει δαπάνες (€5.466) για εισιτήρια άλλων αθλητικών και υπαίθριων δραστηριοτήτων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, οι οποίες για λόγους ευκολίας δεν παρουσιάζονται σε ξεχωριστή στήλη.

Πίνακας 14.42 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Γκολφ		Αθλήματα σέρφινγκ		Ιππασία		Αυτόνομη κατάδυση	
	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	215,81	132,34	0,16					
Πύλος	7,88	2,93	1,46	1,29	0,33		0,45	0,20
Γιάλοβα	5,09	2,61	3,42	1,10				
Μαραθόπολη	1,50	0,58					40,80	13,72
Κορώνη	0,13	1,09	0,35	1,25		0,34		0,04
Μεθώνη	0,02	0,63	0,65	4,99				
Φοινικούντα		1,72	16,45	17,29				
Ρωμανός	0,88	0,38	0,01	0,03				
Πετροχώρι	0,39							
Καλαμάτα	1,97	0,62	0,38	0,35	10,22	3,80		2,40
Μεσσήνη	0,07	1,68	0,21			1,22		
Χώρα	0,09	0,01						
Κυπαρισσία		0,09	0,31	0,24				
Καλό Νερό	0,13	0,05						
Πεταλίδι		0,10		0,07		0,85		
Οιχαλία	0,07							
Πολυλίμνιο		0,03		0,02				
Μαυρομάτι		0,03						
Σχινόλακκα		0,01						
Αρχαία Μεσσήνη		0,05	0,01					
Αεροδρόμιο Καλαμάτας		0,11						
Χανδρινός		0,02						
Κορυφάσιο		0,04						
Ευαγγελισμός		0,03	0,07	0,17				
Φοινίκη		0,08		0,57				
Χράνοι		0,02			0,99	3,74		
Καμάρια			0,20	0,33				
Λαχανάδα			0,10	0,07				
Στενωσιά			0,01					
Χαρακοπιό				0,22				
Μεσοχώρι				0,14				
Καζάρμα				0,05	0,02			
Ριζόμυλος				0,05				
Άγιος Ανδρέας				0,10				
Πήδημα				0,05				
Αλμυρός					0,64	2,61		
Άνω Καλό Νερό					0,03	0,07		
Μικρή Μαντίνεια					1,14			
Ελαία					0,53			
Καλαμάκι						1,22		
Σάντοβα						0,36		
Κιτριές						0,36		
Καρδαμύλη							12,54	3,97
Στούπα								7,45
Μπούκα								3,21
Άγιος Νικόλαος								0,67
Δ / Σ	6,22	14,06	3,67	8,60	9,04	10,87	9,38	10,56
Σύνολο	240,23	159,32	27,47	36,97	22,95	25,45	63,17	42,23

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΙΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

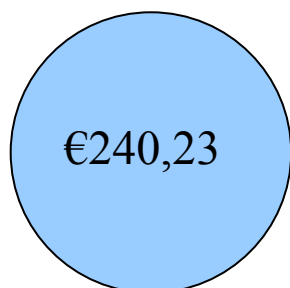
Αντίθετα, οι αθλητικοί τουρίστες είχαν ως πρωταρχικό κίνητρο την ενασχόλησή τους με τις αθλητικές δραστηριότητες όπου μάλλον αφιέρωναν περισσότερο χρόνο από τις διακοπές τους. Επιπρόσθετα, μερικοί από αυτούς ήταν ημερήσιοι επισκέπτες (στο γκολφ, στην ιππασία και στην αυτόνομη κατάδυση).

Αθλητικοί τουρίστες

Αθλούμενοι τουρίστες

Γκολφ

Γκολφ

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	89,83%
Πύλος	3,28%
Δ / Σ	2,59%
Γιάλοβα	2,12%
Καλαμάτα	0,82%
Υπόλοιπες περιοχές	1,36%

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	83,07%
Δ / Σ	8,82%
Πύλος	1,84%
Γιάλοβα	1,64%
Φοινικούντα	1,08%
Υπόλοιπες περιοχές	3,56%

Αθλήματα σέρφινγκ

Αθλήματα σέρφινγκ

Φοινικούντα	59,91%
Δ / Σ	13,34%
Γιάλοβα	12,45%
Πύλος	5,32%
Μεθώνη	2,38%
Υπόλοιπες περιοχές	6,6%

Φοινικούντα	46,77%
Δ / Σ	23,27%
Μεθώνη	13,5%
Πύλος	3,48%
Κορώνη	3,38%
Υπόλοιπες περιοχές	9,6%

Ιππασία

Ιππασία

Καλαμάτα	44,51%
Δ / Σ	39,39%
Μικρή Μαντίνεια	4,98%
Χράνοι	4,3%
Υπόλοιπες περιοχές	6,81%

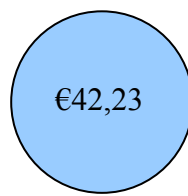
Δ / Σ	42,7%
Καλαμάτα	14,95%
Χράνοι	14,71%
Αλμυρός	10,27%
Υπόλοιπες περιοχές	17,36%

Αυτόνομη κατάδυση

Αυτόνομη κατάδυση

Μαραθόπολη	64,59%
Καρδαμύλη	19,86%
Δ / Σ	14,84%
Πύλος	0,71%

Μαραθόπολη	32,49%
Δ / Σ	25,01%
Στούπα	17,65%
Καρδαμύλη	9,41%
Υπόλοιπες περιοχές	15,44%

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Σχήμα 14.5 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία και αυτόνομη κατάδυση)

Πίνακας 14.43 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση ¹
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	5.571.472	5.466		
Πύλος	158.717	69.811	1.020	342
Γιάλοβα	119.260	132.342		
Φοινικούντα	40.354	831.379		
Μεσσήνη	40.271	6.888	6.923	
Καλαμάτα	37.047	18.386	52.932	2.723
Μαραθόπολη	30.822			26.039
Κορώνη	27.120	32.153	1.938	48
Ρωμανός	18.868	658		
Μεθώνη	14.896	103.015		
Χράνοι	547		24.344	
Αλμυρός			16.846	
Στούπα				8.458
Καρδαμύλη				7.729
Υπόλοιπες περιοχές	23.334	57.136	21.602	4.403
Δ / Σ	401.130	262.498	89.559	14.390
Σύνολο	6.483.838	1.519.732	215.164	64.132

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

¹ Δεν περιλαμβάνονται δεδομένα από τα καταδυτικά κέντρα Πύλου και Φοινικούντας.

Τέλος, ο Πίνακας 14.44 περιλαμβάνει συγκεντρωτικά τις περιοχές που επωφελήθηκαν περισσότερο από κάθε μία αθλητική τουριστική δραστηριότητα (σημειωμένες με έντονο (bold)). Είναι προφανές ότι οι περισσότερες βρίσκονται στις τοποθεσίες όπου είναι εγκατεστημένες οι αντίστοιχες επιχειρήσεις παροχής αθλητικών δραστηριοτήτων ή σε περιοχές που γειτνιάζουν με αυτές.

14.6 Ανάλυση τουριστικής δαπάνης με κλίμακα σημαντικότητας

Στην ανάλυση που προηγήθηκε παρουσιάστηκαν οι μέσες και συνολικές δαπάνες, καθώς και η κατανομή τους, στις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες όπου διεξήχθη έρευνα τουριστικών δαπανών. Όπως τονίστηκε, οι δαπάνες αυτές αφορούν όλες εκείνες τις ομάδες επισκεπτών στις οποίες ένα τουλάχιστον μέλος (από κάθε ομάδα) συμμετείχε ενεργά στις παραπάνω δραστηριότητες. Θα μπορούσε, όμως, κάποιος να ισχυριστεί ότι στα αποτελέσματα που προέκυψαν συμπεριλαμβάνονται δαπάνες ατόμων που δε συμμετείχαν ενεργά, είτε ως αθλητικοί είτε ως αθλούμενοι τουρίστες, στις εξεταζόμενες δραστηριότητες.

Στα στοιχεία επισκεψιμότητας των παραπάνω δραστηριοτήτων παρουσιάστηκε ο συνολικός αριθμός των τουριστών που ασχολήθηκαν ενεργά με κάθε μία από αυτές

(βλέπε Πίνακες 9.13, 9.26, 9.39 και 9.47). Έτσι, μία λύση θα ήταν να πολλαπλασιάσουμε τον συνολικό αριθμό επισκεπτών κάθε τμήματος από τους πίνακες αυτούς με την αντίστοιχη μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη, ώστε να προκύψουν οι συνολικές δαπάνες μόνο όσων συμμετείχαν ενεργά σε αυτές τις δραστηριότητες. Όμως, η διαδικασία αυτή μπορεί να μας οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα. Ειδικότερα, δε θα ήταν σωστό σε μια οικογένεια που αποτελείται από δύο γονείς και δύο ανήλικα παιδιά και που έχει προαγοράσει ένα τουριστικό πακέτο γκολφ, όπου μόνο οι γονείς ασχολούνται με αυτό, να θεωρήσουμε ότι από τις συνολικές δαπάνες της μόνο οι μισές έλαβαν χώρα στο νομό εξαιτίας του συγκεκριμένου αθλήματος. Τουναντίον, όλες οι δαπάνες πληρώνονται από τους γονείς και πραγματοποιούνται στη Μεσσηνία εξαιτίας της απόφασής τους να την επισκεφθούν για να παίξουν γκολφ. Επίσης, δε θα ήταν σωστό σε ένα ζευγάρι που έχει αγοράσει παραθεριστική κατοικία στην περιοχή και όπου μόνο ο άνδρας εξασκείται με το συγκεκριμένο άθλημα να θεωρήσουμε πάλι ότι από τις συνολικές δαπάνες μόνο οι μισές οφείλονται στο γκολφ. Το ζευγάρι θα επισκεπτόταν ούτως ή άλλως τη Μεσσηνία, ανεξάρτητα από το αν υπήρχαν γήπεδα γκολφ στην περιοχή.

Αντίθετα, αυτό που έχει σημασία να εξεταστεί είναι κατά κύριο λόγο τα κίνητρα επίσκεψης και στη συνέχεια η συμμετοχή της εξεταζόμενης τουριστικής δραστηριότητας στις δαπάνες που πραγματοποιούνται. Οι Robinson και Gammon (2004) μελετώντας τα κίνητρα στη τουριστική βιβλιογραφία κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι σπάνια υπάρχει ένας μοναδικός λόγος επίσκεψης, αλλά ένας αριθμός κινήτρων που επηρεάζουν την απόφαση των τουριστών να επισκεφθούν μια περιοχή, αν και κάποιο μπορεί να έχει προτεραιότητα έναντι των άλλων¹⁹⁷. Μάλιστα, οι πολλοί λόγοι επίσκεψης δε λειτουργούν ανεξάρτητα μεταξύ τους, αλλά ενώνονται σε πρωταρχικά και δευτερεύοντα κίνητρα. Επομένως, είναι χρήσιμο να προσδιορίσουμε το βαθμό επίδρασης - επιρροής της εκάστοτε αθλητικής δραστηριότητας στην απόφαση των ομάδων να επισκεφθούν τη Μεσσηνία.

Οι Tyrell και Johnston (2001) σε μία εργασία τους για την εκτίμηση των συνολικών τουριστικών δαπανών που δημιουργήθηκαν από τη διεξαγωγή μιας τουριστικής διοργάνωσης (φεστιβάλ φολκ μουσικής στην πόλη Νιούπορτ της πολιτείας Ρόουντ Άιλαντ των ΗΠΑ) χρησιμοποιούν μία κλίμακα από το 0 έως το 100 προκειμένου να εξετάσουν τη σημαντικότητα της διοργάνωσης στην απόφαση των τουριστών να

¹⁹⁷ Οι τουρίστες αυτοί ονομάζονται «πολυκίνητρικοί τουρίστες» και αναζητούν πολλές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους ή διαφορετικά ταξίδια σε μια χρονική περίοδο όπου στο κάθε ένα υπάρχει ένα κυρίαρχο κίνητρο (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011; Λαγός, 2018).

επισκεφθούν την περιοχή (και των μόνιμων κατοίκων να παραμείνουν σε αυτή). Σύμφωνα με την προσέγγισή τους, εάν κάποιος σημειώσει ότι 97% της απόφασής του να επισκεφτεί την πόλη οφείλεται στη συγκεκριμένη διοργάνωση, τότε το 97% των δαπανών του αποδίδεται σε αυτή. Διαφορετική κλίμακα χρησιμοποιούν οι Crabtree κ.α. (1994) προκειμένου να εκτιμήσουν τις οικονομικές επιδράσεις που προκαλούν τα τοπία άγριας ζωής στη Σκωτία. Συγκεκριμένα, έδωσαν στους αποκρινόμενους πέντε επιλογές (κύριος λόγος της επίσκεψης, πολύ σημαντικός, αρκετά σημαντικός, όχι πολύ σημαντικός, και καθόλου σημαντικός) και στη συνέχεια υπολόγισαν αναλογικά τις δαπάνες τους δίνοντας 100% σε αυτούς που απάντησαν «κύριος λόγος της επίσκεψης», 75% σε αυτούς που απάντησαν «πολύ σημαντικός», και ούτω καθεξής. Αντίθετα, οι Rinne και Saastamoinen (2005) λαμβάνουν υπόψη όλες τις δαπάνες (100%) σε εκείνους που το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους στο Κουόμο της Φιλανδίας ήταν ο φυσιολατρικός τουρισμός, ενώ για εκείνους που είχαν διαφορετικό κύριο κίνητρο χρησιμοποιούν ένα δείκτη / ποσοστό του χρόνου που αφιέρωσαν σε φυσιολατρικές δραστηριότητες. Τέλος, οι Stynes, Sun και Talhelm (2000) σε μελέτη τους για τις οικονομικές επιδράσεις του γκολφ στην πολιτεία Μίσιγκαν των ΗΠΑ αναρωτιούνται τι ποσοστό από τις δαπάνες των τουριστών που ασχολήθηκαν με το γκολφ, αλλά επισκέφθηκαν την πολιτεία για άλλους λόγους, θα πρέπει να αποδοθεί στο συγκεκριμένο άθλημα.

Για τους σκοπούς της έρευνας τουριστικών δαπανών στις τέσσερις αθλητικές δραστηριότητες χρησιμοποιήθηκε η προσέγγιση των Tyrell και Johnston (2001), δηλαδή μία κλίμακα σημαντικότητας από 0–10 ή εναλλακτικά από 0–100 (βλέπε Παράρτημα 10). Η προσέγγιση αυτή προτιμήθηκε έναντι των άλλων δύο επειδή α) δίνει περισσότερες επιλογές στους αποκρινόμενους και β) δε θεωρεί όλες τις δαπάνες (100%) στους αθλητικούς τουρίστες, αλλά αντίθετα δίνει τη δυνατότητα να ληφθούν υπόψη και άλλοι λόγοι που επηρέασαν την απόφασή τους να επισκεφθούν μια περιοχή. Το 10 (ή 100) αντιπροσωπεύει απαντήσεις όπου το εκάστοτε άθλημα ήταν «εξαιρετικά σημαντικό / μοναδικός λόγος της επίσκεψης στη Μεσσηνία», ενώ το 0 «καθόλου σημαντικό / θα επισκεπτόμουν τη Μεσσηνία ούτως ή άλλως». Ο βαθμός σημαντικότητας που αναφέρθηκε σε κάθε ένα ημερολόγιο / ερωτηματολόγιο εφαρμόστηκε στη δαπάνη της αντίστοιχης ομάδας επισκεπτών. Έτσι, εάν μία ομάδα σημείωνε 8,5 στην κλίμακα σημαντικότητας, τότε θεωρούνταν ότι το 85% των δαπανών της πραγματοποιήθηκε στη Μεσσηνία εξαιτίας της συγκεκριμένης αθλητικής δραστηριότητας, και ούτω καθεξής.

Τα αποτελέσματα του εναλλακτικού αυτού τρόπου υπολογισμού των συνολικών δαπανών παρουσιάζονται στις ενότητες που ακολουθούν¹⁹⁸.

14.6.1 Γκολφ

14.6.1.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Σε αντίθεση με τα στοιχεία του Πίνακα 14.1, οι ομάδες επισκεπτών που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών έχουν μεγαλύτερη μέση δαπάνη ανά επίσκεψη από τις αντίστοιχες ομάδες στην τυπολογία των αθλούμενων τουριστών (Πίνακας 14.45). Επίσης, οι ομάδες που είχαν πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψής τους το γκολφ και διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα έχουν τώρα μεγαλύτερη μέση δαπάνη από εκείνες που διέμειναν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς. Τα παραπάνω συμβαίνουν επειδή το γκολφ επηρέασε πιο πολύ τους αθλητικούς τουρίστες στην απόφασή τους να επισκεφθούν την περιοχή και επομένως μεγαλύτερο ποσοστό των δαπανών τους αποδίδεται στη συγκεκριμένη αθλητική δραστηριότητα. Αυτό αποτυπώνεται και στους σταθμικούς μέσους των δύο τυπολογιών.

Στον Πίνακα 14.46 παρατίθεται η μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη. Η σειρά κατάταξης παραμένει ουσιαστικά η ίδια με εκείνη στον Πίνακα 14.45, με τη μόνη διαφορά ότι οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα πραγματοποίησαν περισσότερες δαπάνες από τους αντίστοιχους αθλούμενους τουρίστες. Αυτό οφείλεται στο ότι οι ομάδες των πρώτων αποτελούνταν από λιγότερα άτομα (1,82 έναντι 2,56) και επομένως οι δαπάνες τους (ως ομάδα) επιμερίζονται περισσότερο σε κάθε έναν από αυτούς.

Πίνακας 14.44 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	3.393,06	1.030,18	–	290	2.666,23
Αθλούμενοι τουρίστες	2.939,78	1.411,35	850,82	–	2.312,55

¹⁹⁸ Ο υπολογισμός των συνολικών δαπανών θα μπορούσε να γίνει πιο εύκολα πολλαπλασιάζοντας σε κάθε τμήμα τουριστών τη συνολική τους δαπάνη (από την προηγούμενη ανάλυση) με την αντίστοιχη μέση τιμή (εκφρασμένη σε ποσοστό) του βαθμού σημαντικότητας κάθε αθλήματος (Πίνακες 9.14, 9.27, 9.40 και 9.48). Όμως, η διαδικασία αυτή δίνει διαφορετικά αποτελέσματα από την προσέγγιση των Tyrell και Johnston (2001) και για το λόγο αυτό δε χρησιμοποιήθηκε.

Πίνακας 14.45 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	1.457,76	564,94	–	131,82	1.199,84
Αθλούμενοι τουρίστες	945,54	552,27	406,91	–	819,39

Πίνακας 14.46 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	490,77	265,35	–	290	451,27
Αθλούμενοι τουρίστες	327,30	111,42	59,99	–	226,95

Διαιρώντας τα στοιχεία του Πίνακα 14.45 με την αντίστοιχη μέση διάρκεια παραμονής κάθε τμήματος (Πίνακας 9.9), προκύπτει η μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (Πίνακας 14.47). Οι ομάδες που έκαναν ημερήσια εκδρομή στη Μεσσηνία για να παίξουν γκολφ ξόδευσαν περισσότερα χρήματα από όλες τις υπόλοιπες, εκτός από αυτές που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Αυτό συμβαίνει επειδή οι δαπάνες τους ανά επίσκεψη ταυτίζονται με τις ημερήσιες δαπάνες τους και λόγω του υψηλού βαθμού σημαντικότητας του γκολφ στην απόφασή τους να επισκεφθούν την περιοχή. Έτσι, από τα €294,80 που ξόδευσαν (Πίνακας 14.3), τα €290 έλαβαν χώρα στο νομό εξαιτίας του γκολφ.

Τέλος, στον Πίνακα 14.48 παρουσιάζεται η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη. Από τα στοιχεία του πίνακα γίνεται φανερό ότι οι ημερήσιες δαπάνες είναι πολύ μεγαλύτερες για τους αθλητικούς τουρίστες σε όλα τα τμήματα. Συγκεντρωτικά, από τα €240,23 που ξόδευσαν ημερησίως (Πίνακας 14.4), τα €203,08 οφείλονται στο γκολφ. Αντίθετα, η δυνατότητα να ασχοληθούν με αυτό το άθλημα επηρέασε πολύ λιγότερο τους αθλούμενους τουρίστες στην απόφασή τους να επισκεφθούν την περιοχή. Έτσι, από τα συνολικά €159,32 μόνο τα €80,41 αποδίδονται σε αυτό.

Πίνακας 14.47 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€)

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	210,85	145,51	–	131,82	203,08
Αθλούμενοι τουρίστες	105,27	43,60	28,69	–	80,41

Πίνακας 14.48 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις		Συνολικές δαπάνες		% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	
Αθλητικοί τουρίστες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	627	37,19	1.460	34,45	10.091	28,91	2.127.756	50,58	83,91
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	161	9,57	294	6,95	1.143	3,27	166.260	3,95	91,44
	Ημερήσιοι επισκέπτες	81	4,79	178	4,19	178 ¹	0,51	23.402	0,56	98,37
Αθλούμενοι τουρίστες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	550	32,62	1.710	40,35	15.356	44	1.616.616	38,43	51,21
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	81	4,79	206	4,87	2.612	7,48	113.889	2,71	47,50
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	186	11,05	389	9,19	5.522	15,82	158.439	3,77	45,81
Σύνολο		1.686	100	4.237	100	34.902	100	4.206.362	100	64,87
Αθλητικοί τουρίστες		869	51,55	1.931	45,59	11.412	32,70	2.317.418	55,09	84,53
Αθλούμενοι τουρίστες		817	48,45	2.305	54,41	23.490	67,30	1.888.944	44,91	50,47

¹ Δεν αντιπροσωπεύει διανυκτερεύσεις.

Πολλαπλασιάζοντας τώρα τις παραπάνω μέσες δαπάνες με τα αντίστοιχα στοιχεία επισκεψιμότητας προκύπτουν οι συνολικές δαπάνες που έλαβαν χώρα στη Μεσσηνία εξαιτίας του γκολφ (Πίνακας 14.49). Από αυτόν τον πίνακα βλέπουμε ότι σε αντίθεση με τα στοιχεία του Πίνακα 14.5, οι αθλητικοί τουρίστες που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και στα λοιπά τουριστικά καταλύματα ξόδευσαν περισσότερα χρήματα από τους αντίστοιχους αθλούμενους. Συγκεντρωτικά, η συμμετοχή των αθλητικών τουριστών στις συνολικές δαπάνες είναι τώρα μεγαλύτερη, μολονότι πραγματοποίησαν λιγότερες διανυκτερεύσεις.

Συνολικά, από τα περίπου €6,5 εκατομμύρια που δαπανήθηκαν από όλες τις ομάδες επισκεπτών, μόνο τα €4,2 εκατομμύρια (ή το 64,87%) μπορούν να αποδοθούν στο γκολφ. Όπως ήταν αναμενόμενο, μεγαλύτερο ποσοστό επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας οφείλεται στο γκολφ στην περίπτωση των αθλητικών τουριστών, καθώς η εν λόγω δραστηριότητα ήταν σημαντικότερη για αυτούς.

14.6.1.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Το μέσο ημερήσιο καταναλωτικό πρότυπο κάθε τμήματος (Πίνακας 14.50) είναι περίπου το ίδιο με εκείνο στον Πίνακα 14.6, και επομένως τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι παρόμοια με εκείνα που παρουσιάστηκαν στην Ενότητα 14.5.1.2. Το μόνο που διαφέρει είναι φυσικά οι δαπάνες σε χρηματικές τιμές (€), αφού σε αυτές περιλαμβάνονται

Πίνακας 14.49 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες						Αθλούμενοι τουρίστες						Σταθμικός μέσος			
	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας		Λοιπά τουριστικά καταλύματα		Ημερήσιοι επισκέπτες		ΠΟΤΑ Μεσσηνίας		Λοιπά τουριστικά καταλύματα		Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς		Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	
	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%
Διαμονή	113,57	53,86	44,07	30,29	0,00	0,00	63,86	60,66	14,42	33,07	0,00	0,00	104,85	51,63	43,35	53,91
Εστίαση	44,36	21,04	32,35	22,23	31,91	24,21	22,90	21,75	17,01	39,02	14,56	50,76	42,97	21,16	20,28	25,22
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1,07	0,51	2,80	1,92	0,00	0,00	0,20	0,19	3,02	6,93	2,08	7,24	1,23	0,61	0,96	1,19
Ενοικίαση αυτοκινήτου	6,36	3,01	4,05	2,78	0,00	0,00	2,82	2,68	2,42	5,56	0,78	2,71	6,03	2,97	2,30	2,86
Βενζίνη / Πετρέλαιο	2,84	1,35	9,04	6,21	4,55	3,45	1,11	1,06	2,36	5,40	3,17	11,05	3,49	1,72	1,73	2,16
Υπηρεσίες ταξί	0,77	0,37	0,00	0,00	0,00	0,00	0,35	0,33	0,00	0,00	0,00	0,00	0,68	0,34	0,23	0,28
Δραστηριότητες γκολφ	27,87	13,22	42,82	29,42	73,09	55,45	8,42	8,00	3,23	7,41	5,70	19,88	30,07	14,81	7,20	8,96
Εισιτήρια	1,79	0,85	1,17	0,81	0,00	0,00	0,65	0,62	0,26	0,59	0,00	0,00	1,70	0,84	0,45	0,56
Άλλες λιανικές αγορές	7,03	3,33	8,91	6,12	18,18	13,79	3,75	3,56	0,88	2,01	2,40	8,36	7,39	3,64	3,11	3,87
Προσωπικές υπηρεσίες	5,18	2,46	0,00	0,00	4,09	3,10	0,96	0,91	0,00	0,00	0,00	0,00	4,65	2,29	0,63	0,78
Άλλο	0,00	0,00	0,31	0,21	0,00	0,00	0,26	0,25	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,02	0,17	0,21
Σύνολο	210,85	100	145,51	100	131,82	100	105,27	100	43,60	100	28,69	100	203,08	100	80,41	100

Πίνακας 14.50 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σύνολο	%	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Ημερήσιοι επισκέπτες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς				
Διαμονή	1.146.087	50.354	0	980.668	37.665	0	2.214.774	52,65	1.196.441	1.018.333
Εστίαση	447.690	36.957	5.665	351.594	44.445	80.416	966.767	22,98	490.312	476.456
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	10.829	3.199	0	3.109	7.893	11.478	36.508	0,87	14.028	22.480
Ενοικίαση αυτοκινήτου	64.147	4.628	0	43.349	6.330	4.300	122.754	2,92	68.775	53.979
Βενζίνη / Πετρέλαιο	28.685	10.324	807	17.091	6.155	17.505	80.567	1,92	39.816	40.751
Υπηρεσίες ταξί	7.780	0	0	5.319	0	0	13.099	0,31	7.780	5.319
Δραστηριότητες γκολφ	281.223	48.920	12.976	129.269	8.437	31.502	512.326	12,18	343.119	169.207
Εισιτήρια	18.077	1.342	0	9.951	677	0	30.048	0,71	19.420	10.628
Άλλες λιανικές αγορές	70.945	10.179	3.228	57.580	2.287	13.239	157.458	3,74	84.352	73.106
Προσωπικές υπηρεσίες	52.292	0	726	14.686	0	0	67.704	1,61	53.018	14.686
Άλλο	0	356	0	3.999	0	0	4.356	0,10	356	3.999
Σύνολο	2.127.756	166.260	23.402	1.616.616	113.889	158.439	4.206.362	100	2.317.418	1.888.944

μόνο εκείνες που αναλογούν στην επιρροή του γκολφ¹⁹⁹. Έτσι, οι τουρίστες που διανυκτέρευαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από όλους τους υπόλοιπους για διαμονή, υπηρεσίες ταξί, και προσωπικές υπηρεσίες. Αντίθετα, οι υπόλοιποι τουρίστες (πλην των ημερήσιων επισκεπτών) πραγματοποίησαν μεγαλύτερες ημερήσιες δαπάνες στα καταστήματα λιανικής πώλησης τροφίμων, ποτών και καπνού. Συνολικά, οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα σε όλες τις κατηγορίες δαπάνης, εκτός από την κατηγορία «Άλλο».

Από τα στοιχεία του Πίνακα 14.51 διαπιστώνουμε ότι το 87,88% των συνολικών δαπανών πραγματοποιήθηκε στον κλάδο της φιλοξενίας, της εστίασης, καθώς και στην επιχείρηση διαχείρισης των γηπέδων γκολφ. Το αντίστοιχο ποσοστό στις συνολικές δαπάνες χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας είναι σχεδόν το ίδιο (87,76%). Η σειρά κατάταξης παραμένει, επίσης, η ίδια: ακολουθούν δηλαδή κατά σειρά οι επιχειρήσεις λιανικής πώλησης λοιπών αγαθών, τα γραφεία ενοικίασεως αυτοκινήτων, τα πρατήρια βενζίνης, οι επιχειρήσεις παροχής προσωπικών υπηρεσιών, οι επιχειρήσεις λιανικής πώλησης τροφίμων, ποτών και καπνού, οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών ψυχαγωγικού, αθλητικού ή πολιτιστικού χαρακτήρα, οι οδηγοί ταξί, και οι λοιπές επιχειρήσεις.

14.6.1.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Σε γενικές γραμμές, η ποσοστιαία κατανομή των ημερήσιων δαπανών στις διάφορες περιοχές του νομού (Σχήμα 14.6) είναι περίπου η ίδια με εκείνη όπου λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των δαπανών στην περιοχή (Σχήμα 14.1). Αυτό φυσικά που διαφέρει είναι ότι σε όλα τα τμήματα των αθλούμενων τουριστών πραγματοποιήθηκαν εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας πολύ λιγότερες δαπάνες (Πίνακας 14.52). Έτσι, μπορεί οι αθλούμενοι τουρίστες να πραγματοποίησαν δαπάνες σε περισσότερες περιοχές του νομού, όμως οι περιοχές αυτές επωφελήθηκαν πολύ λιγότερο από το γκολφ σε σχέση με τους αθλητικούς τουρίστες.

Σε όλες τις κατηγορίες δαπάνης, εκτός από εκείνες όπου δεν υπάρχει αντίστοιχη επιχείρηση στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας καθώς και στην κατηγορία «Άλλο», έλαβαν χώρα περισσότερες δαπάνες εντός του τουριστικού θερέτρου (Πίνακας 14.53), όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση των συνολικών δαπανών χωρίς τη χρήση κλίμακας

¹⁹⁹ Στους Πίνακες Π3.11–Π3.16 παρουσιάζεται αναλυτικότερα για κάθε τμήμα χωριστά η κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, έχοντας λάβει υπόψη μόνο εκείνες τις δαπάνες που αναλογούν στο γκολφ.

Πίνακας 14.51 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σταθμικός μέσος	
	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Ημερήσιοι επισκέπτες	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	195,39	64,48	118,73	99,15	9,11	7,11	181,09	67,50
Πύλος	3,37	40,74		1,32	5,37	1,47	7,06	1,80
Γιάλοβα	3,23	16,35	7,27	0,86	6,55		4,60	1,29
Μαραθόπολη	1,23	0,98	5,82	0,73			1,28	0,48
Κορώνη	0,13			0,07	0,25	1,95	0,11	0,53
Μεθώνη		0,14		0,10	2,16		0,01	0,30
Φοινικούντα					4,36	0,24		0,54
Ρωμανός	0,61	2,10		0,30			0,75	0,20
Πετροχώρι		3,90					0,39	
Καλαμάτα	2,09	0,29		0,54			1,88	0,35
Μεσσήνη	0,08						0,07	
Χώρα	0,08			0,01	0,01		0,07	0,01
Κυπαρισσία				0,05		0,05		0,04
Καλό Νερό	0,09	0,42				0,05	0,12	0,01
Οιχαλία		0,59					0,06	
Αρχαία Μεσσήνη				0,01				0,01
Αεροδρόμιο Καλαμάτας				0,10				0,06
Κορυφάσιο				0,05				0,03
Ευαγγελισμός					0,25			0,03
Φοινίκη						0,31		0,07
Δ / Σ	4,55	15,53		1,99	15,54	17,51	5,58	7,15
Σύνολο εκτός ΠΟΤΑ	15,46	81,03	13,09	6,13	34,49	21,58	21,99	12,91
Σύνολο	210,85	145,51	131,82	105,27	43,60	28,69	203,08	80,41

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

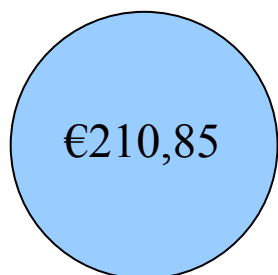
Πίνακας 14.52 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) εντός και εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες		Σύνολο		
	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	1.154.441	42.000	989.749	28.585	2.144.189	70.585	2.214.774
Εστίαση	381.754	108.558	320.239	156.216	701.993	264.774	966.767
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	14.028	–	22.480	–	36.508	36.508
Ενοικίαση αυτοκινήτου	42.536	26.239	28.145	25.834	70.682	52.072	122.754
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	39.816	–	40.751	–	80.567	80.567
Υπηρεσίες ταξί	–	7.780	–	5.319	–	13.099	13.099
Δραστηριότητες γκολφ	343.119	–	169.207	–	512.326	–	512.326
Εισιτήρια	17.861	1.559	9.680	948	27.542	2.507	30.048
Άλλες λιανικές αγορές	73.751	10.601	53.901	19.205	127.652	29.806	157.458
Προσωπικές υπηρεσίες	53.018	0	14.686	0	67.704	0	67.704
Άλλο	0	356	0	3.999	0	4.356	4.356
Σύνολο	2.066.480	250.937	1.585.607	303.337	3.652.088	554.274	4.206.362

Αθλητικοί τουρίστες

Αθλούμενοι τουρίστες

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	92,67%
Δ / Σ	2,16%
Πύλος	1,6%
Γιάλοβα	1,53%
Καλαμάτα	0,99%
Υπόλοιπες περιοχές	1,05%

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	94,18%
Δ / Σ	1,89%
Πύλος	1,25%
Γιάλοβα	0,82%
Μαραθόπολη	0,7%
Υπόλοιπες περιοχές	1,16%

Λοιπά τουριστικά καταλύματα

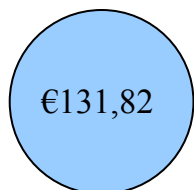
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	44,31%
Πύλος	27,99%
Γιάλοβα	11,24%
Δ / Σ	10,67%
Πετροχώρι	2,68%
Υπόλοιπες περιοχές	3,1%

Λοιπά τουριστικά καταλύματα

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	20,89%
Δ / Σ	35,65%
Γιάλοβα	15,03%
Πύλος	12,33%
Φοινικούντα	10,01%
Υπόλοιπες περιοχές	6,1%

Ημερήσιοι επισκέπτες

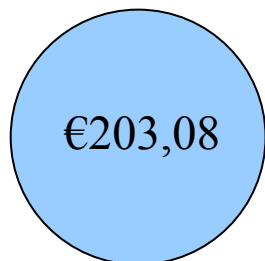
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	90,07%
Γιάλοβα	5,52%
Μαραθόπολη	4,41%

Παραθ. κατοικίες - Φίλοι & συγγενείς

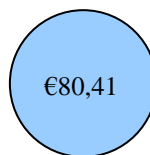
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	24,79%
Δ / Σ	61,03%
Κορόνη	6,8%
Πύλος	5,12%
Φοινίκη	1,1%
Υπόλοιπες περιοχές	1,16%

Αθλητικοί τουρίστες (σύνολο)

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	89,17%
Πύλος	3,48%
Δ / Σ	2,75%
Γιάλοβα	2,27%
Καλαμάτα	0,92%
Υπόλοιπες περιοχές	1,41%

Αθλούμενοι τουρίστες (σύνολο)

ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	83,94%
Δ / Σ	8,89%
Πύλος	2,24%
Γιάλοβα	1,61%
Φοινικούντα	0,67%
Υπόλοιπες περιοχές	2,65%

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Σχήμα 14.6 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (γκολφ, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Πίνακας 14.53 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Συνολικές δαπάνες	Ποσοστό	% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	3.652.088	86,82	65,55
Πύλος	122.911	2,92	77,44
Γιάλοβα	82.906	1,97	69,52
Καλαμάτα	29.713	0,71	80,20
Μαραθόπολη	25.849	0,61	83,87
Κορώνη	13.748	0,33	50,69
Ρωμανός	13.155	0,31	69,72
Υπόλοιπες περιοχές	34.363	0,82	30,03
Δ / Σ	231.630	5,51	57,74
Σύνολο	4.206.362	100	64,87

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

σημαντικότητας (Πίνακας 14.9). Αναλογικά, όμως, εντός της ΠΟΤΑ πραγματοποιήθηκε μεγαλύτερο ποσοστό στις κατηγορίες εστίαση (72,61%) και άλλες λιανικές αγορές (81,07%), μικρότερο ποσοστό στην ενοικίαση αυτοκινήτου (57,58%), ενώ περίπου το ίδιο ποσοστό στις κατηγορίες διαμονή (96,81%) και εισιτήρια (91,66%), σε σχέση με τον Πίνακα 14.9.

Τέλος, από τον Πίνακα 14.54 βλέπουμε ότι οι περιοχές (εκτός ΠΟΤΑ Μεσσηνίας) που επωφελήθηκαν περισσότερο είναι κατά σειρά η Πύλος, η Γιάλοβα, η Καλαμάτα, η Μαραθόπολη, η Κορώνη και ο Ρωμανός. Εκτός από την Καλαμάτα (επωφελήθηκε κυρίως λόγω της ενοικίασης αυτοκινήτων από τους διανυκτερεύοντες στο τουριστικό θέρετρο) και την Κορώνη (τοποθεσία τουριστικού ενδιαφέροντος), οι υπόλοιπες τέσσερις περιοχές βρίσκονται κοντά στην ΠΟΤΑ. Από αυτές, τη Μαραθόπολη φαίνεται να την επισκέπτονταν ομάδες για τις οποίες το γκολφ ήταν πολύ σημαντικό στην απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία (μεγάλο ποσοστό επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας).

14.6.2 Αθλήματα σέρφινγκ

14.6.2.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Στον Πίνακα 14.55 παρουσιάζεται αρχικά η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη. Σε αντίθεση με τα στοιχεία του Πίνακα 14.11, οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από τους αντίστοιχους αθλούμενους. Αυτό συμβαίνει επειδή τα αθλήματα σέρφινγκ επηρέασαν πιο πολύ την απόφαση των πρώτων να επισκεφθούν

Πίνακας 14.54 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	19,28	44,01	14,46	19,47
Αθλούμενοι τουρίστες	15,39	38,02	12,67	16,65

Πίνακας 14.55 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	56,97	121,03	49,15	58,26
Αθλούμενοι τουρίστες	39,28	98,84	31,67	42,28

το νομό, και επομένως μεγαλύτερο ποσοστό των δαπανών τους οφείλεται σε αυτά. Το ίδιο ισχύει φυσικά και με τους σταθμικούς μέσους των δύο τυπολογιών.

Τα ίδια συμπεράσματα προκύπτουν εξετάζοντας τη μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (Πίνακας 14.56). Σε αυτή την περίπτωση, πάντως, οι διαφορές στις ημερήσιες δαπάνες είναι ακόμα μεγαλύτερες για τις ομάδες που ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών λόγω του μεγαλύτερου μέσου όρου ατόμων που έχουν (βλέπε Πίνακα 9.20).

Διαφορετικά συμπεράσματα εξάγονται από τα στοιχεία του Πίνακα 14.57. Συγκεκριμένα, οι αθλούμενοι τουρίστες που διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα και σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς πραγματοποίησαν μεγαλύτερες δαπάνες καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψής τους από τους αντίστοιχους αθλητικούς τουρίστες. Αν και η ενασχόληση με τα αθλήματα σέρφινγκ ήταν λιγότερο σημαντική για τους πρώτους, η μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής τους στην περιοχή (βλέπε Πίνακα 9.22) οφείλεται για τις μεγαλύτερες δαπάνες. Συνολικά, όμως, οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευσαν στην επίσκεψή τους περισσότερα χρήματα.

Τέλος, η μέση δαπάνη μιας ομάδας ανά επίσκεψη είναι μεγαλύτερη για εκείνες που ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών, με εξαίρεση τις ομάδες που

Πίνακας 14.56 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	443,07	451,11	260,20	419,79
Αθλούμενοι τουρίστες	259,04	570,23	274,88	303,22

Πίνακας 14.57 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	1.309,37	1.240,55	884,66	1.256,21
Αθλούμενοι τουρίστες	661	1.482,60	687,21	770,22

διανυκτέρευσαν στα λοιπά τουριστικά καταλύματα (Πίνακας 14.58). Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, μπορεί τα αθλήματα σέρφινγκ να ήταν λιγότερο σημαντικά για τους αθλούμενους τουρίστες του συγκεκριμένου τμήματος, ωστόσο η μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής τους από το αντίστοιχο τμήμα της άλλης τυπολογίας (περίπου πέντε μέρες) εξηγεί τις μεγαλύτερες δαπάνες τους.

Συγκρίνοντας τώρα τις συνολικές δαπάνες του Πίνακα 14.59 με εκείνες του Πίνακα 14.15, διαπιστώνουμε ότι η σειρά κατάταξης των τμημάτων παραμένει η ίδια. Ωστόσο, οι δαπάνες των αθλούμενων τουριστών είναι κατά πολύ περισσότερο μειωμένες σε σχέση με τους αθλητικούς τουρίστες, κάτι το οποίο φαίνεται και από τα ποσοστά συμμετοχής τους στις συνολικές δαπάνες που είναι τώρα μικρότερα από εκείνα στον Πίνακα 14.15. Συγκεντρωτικά, οι αθλητικοί τουρίστες συμμετέχουν με ακόμα μεγαλύτερο ποσοστό (70,62%) στις συνολικές δαπάνες.

Συνολικά, από τα περίπου €1,5 εκατομμύρια που δαπανήθηκαν από όλες τις ομάδες

Πίνακας 14.58 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις		Συνολικές δαπάνες		% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	
Αθλητικοί τουρίστες	Κάμπινγκ	425	48,81	1.255	51,34	28.836	58,02	555.847	60,30	69,96
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	34	3,95	95	3,87	969	1,95	42.636	4,63	71,03
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	59	6,82	202	8,25	3.628	7,30	52.448	5,69	82,30
Αθλούμενοι τουρίστες	Κάμπινγκ	190	21,85	485	19,85	8.162	16,42	125.644	13,63	50,37
	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	43	4,94	112	4,57	1.675	3,37	63.694	6,91	50,68
	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	119	13,63	296	12,13	6.433	12,94	81.484	8,84	36
Σύνολο		870	100	2.444	100	49.703	100	921.752	100	60,65
Αθλητικοί τουρίστες		518	59,57	1.551	63,45	33.433	67,27	650.931	70,62	70,89
Αθλούμενοι τουρίστες		352	40,43	893	36,55	16.270	32,73	270.822	29,38	45,03

επισκεπτών, μόνο τα €0,92 εκατομμύρια (ή το 60,65%) μπορούν να αποδοθούν στις δραστηριότητες ιστιοσανίδας και αετοσανίδας. Αυτές ήταν πιο σημαντικές για τους αθλητικούς τουρίστες και έτσι μεγαλύτερο ποσοστό επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας οφείλεται σε αυτές στην περίπτωση τους.

14.6.2.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Λαμβάνοντας υπόψη μόνο τις δαπάνες που αναλογούν στα αθλήματα σέρφινγκ, το μέσο ημερήσιο καταναλωτικό πρότυπο κάθε τμήματος (Πίνακας 14.60) είναι περίπου το ίδιο με εκείνο στον Πίνακα 14.16 και επομένως προκύπτουν παρόμοια συμπεράσματα με εκείνα που παρουσιάστηκαν στην Ενότητα 14.5.2.2. Συνολικά, όμως, οι αθλητικοί τουρίστες πραγματοποίησαν περισσότερες δαπάνες όχι μόνο για εισιτήρια, αλλά και για διαμονή, εστίαση, λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού, άλλες λιανικές αγορές, και προσωπικές υπηρεσίες.

Οι επιχειρήσεις που επωφελήθηκαν περισσότερο λόγω των αθλημάτων σέρφινγκ ανήκουν στον κλάδο της φιλοξενίας, της εστίασης, και στο λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (Πίνακας 14.61). Μαζί συγκέντρωσαν το 75,8% των συνολικών δαπανών. Το αντίστοιχο ποσοστό τους στις συνολικές δαπάνες χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας είναι σχεδόν το ίδιο (75%). Η σειρά κατάταξης παρέμεινε η ίδια με εκείνη στον Πίνακα 14.17, με εξαίρεση τη φιλοξενία που επωφελήθηκε λίγο περισσότερο από τον κλάδο της εστίασης, και τις επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών αθλητικού, ψυχαγωγικού ή πολιτιστικού χαρακτήρα οι οποίες συγκέντρωσαν περισσότερα έσοδα από τις επιχειρήσεις στην κατηγορία «Άλλο» (κυρίως συνεργεία αυτοκινήτων και τεχνικοί για επισκευή βλαβών στις παραθεριστικές κατοικίες).

14.6.2.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Η ποσοστιαία κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης στις διάφορες περιοχές του νομού (Σχήμα 14.7) είναι περίπου η ίδια με εκείνη όπου λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των δαπανών των ομάδων επισκεπτών (Σχήμα 14.2). Αυτό που φυσικά διαφέρει είναι ότι σε όλα τα τμήματα των αθλούμενων τουριστών πραγματοποιήθηκαν λιγότερες ημερήσιες δαπάνες και επομένως αρκετές περιοχές επηρεάστηκαν πολύ λιγότερο από τα αθλήματα σέρφινγκ στην περίπτωση τους (Πίνακας 14.62). Οι περιοχές που επωφελήθηκαν περισσότερο είναι και πάλι η Φοινικούντα και η Γιάλοβα, καθώς και εκείνες που βρίσκονται κοντά σε αυτές (Μεθώνη, Πύλος και Κορώνη).

Πίνακας 14.59 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες						Αθλούμενοι τουρίστες						Σταθμικός μέσος			
	Κάμπινγκ		Λοιπά τουριστικά καταλύματα		Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς		Κάμπινγκ		Λοιπά τουριστικά καταλύματα		Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς		Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	
	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%
Διαμονή	6,47	33,58	16,59	37,69	0,00	0,00	5,13	33,31	17,46	45,93	0,08	0,65	6,06	31,14	4,40	26,45
Εστίαση	5,66	29,34	11,34	25,78	4,49	31,09	4,49	29,17	10,50	27,62	3,88	30,61	5,69	29,25	4,87	29,24
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	3,09	16,04	3,65	8,29	4,65	32,19	2,75	17,86	2,27	5,97	2,95	23,30	3,28	16,83	2,78	16,70
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,10	0,53	3,69	8,38	0,00	0,00	0,00	0,00	1,15	3,04	1,00	7,89	0,20	1,00	0,51	3,09
Βενζίνη / Πετρέλαιο	1,04	5,38	3,50	7,95	2,47	17,09	0,99	6,41	1,26	3,31	1,82	14,38	1,26	6,49	1,34	8,08
Υπηρεσίες ταξί	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	0,73	3,80	4,31	9,79	1,79	12,39	0,76	4,94	2,98	7,85	1,58	12,50	0,95	4,89	1,31	7,90
Εισιτήρια	0,72	3,74	0,25	0,56	0,00	0,00	0,00	0,00	0,41	1,07	0,00	0,00	0,63¹	3,23	0,04	0,2
Άλλες λιανικές αγορές	1,13	5,84	0,61	1,40	1,05	7,24	0,84	5,48	1,86	4,89	0,62	4,86	1,10	5,66	0,86	5,15
Προσωπικές υπηρεσίες	0,07	0,38	0,08	0,17	0,00	0,00	0,10	0,62	0,12	0,32	0,00	0,00	0,07	0,34	0,06	0,37
Άλλο	0,26	1,37	0,00	0,00	0,00	0,00	0,34	2,20	0,00	0,00	0,74	5,81	0,23	1,17	0,46	2,77
Σύνολο	19,28	100	44,01	100	14,46	100	15,39	100	38,02	100	12,67	100	19,47	100	16,65	100

¹Περιλαμβάνει δαπάνες (€0,13) για εισιτήρια άλλων αθλητικών και υπαίθριων δραστηριοτήτων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας 14.60 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σύνολο	%	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς				
Διαμονή	186.656	16.071	0	41.856	29.256	534	274.372	29,77	202.727	71.645
Εστίαση	163.102	10.990	16.306	36.654	17.595	24.942	269.589	29,25	190.398	79.191
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	89.130	3.536	16.882	22.441	3.802	18.985	154.776	16,79	109.548	45.228
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2.952	3.571	0	0	1.933	6.433	14.889	1,62	6.523	8.366
Βενζίνη / Πετρέλαιο	29.890	3.389	8.964	8.056	2.106	11.715	64.121	6,96	42.243	21.877
Υπηρεσίες ταξί	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0	0
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	21.147	4.173	6.497	6.209	5.001	10.184	53.210	5,77	31.816	21.394
Εισιτήρια	20.780	238	0	0	680	0	21.699	2,35	21.019 ¹	680
Άλλες λιανικές αγορές	32.444	595	3.799	6.885	3.114	3.960	50.797	5,51	36.838	13.959
Προσωπικές υπηρεσίες	2.126	73	0	782	206	0	3.188	0,35	2.199	989
Άλλο	7.619	0	0	2.761	0	4.731	15.111	1,64	7.619	7.492
Σύνολο	555.847	42.636	52.448	125.644	63.694	81.484	921.752	100	650.931	270.822

¹Περιλαμβάνει δαπάνες (€4.373) για εισιτήρια άλλων αθλητικών και υπαίθριων δραστηριοτήτων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας 14.61 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Αθλητικοί Τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σταθμικός μέσος	
	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
Φοινικούντα	11,91	12,65	6,66	9,19	14,22	4,81	11,36	7,98
Γιάλοβα	2,91	7,64		0,70		0,32	2,73	0,48
Μεθώνη	0,35	4,42		0,76	11,38	2,56	0,43	2,57
Πύλος	1,04	4,97	0,56	0,85	0,72	0,27	1,10	0,61
Κορώνη	0,12		1,25	0,03	4,17	0,14	0,24	0,50
Καλαμάτα	0,14		1,71	0,29		0,06	0,30	0,17
Μεσσήνη	0,17						0,15	
Καμάρια	0,15			0,26		0,09	0,13	0,16
Φοινίκη				0,04	3,08			0,34
Ευαγγελισμός	0,05			0,05		0,09	0,05	0,06
Λαχανάδα	0,07				0,55		0,06	0,06
Κυπαρισσία	0,09		1,65	0,09		0,10	0,25	0,08
Χαρακοπιό						0,10		0,04
Πεταλίδι						0,08		0,03
Μεσοχώρι				0,01		0,09		0,04
Καζάρμα				0,04		0,01		0,02
Ριζόμυλος				0,06				0,03
Άγιος Ανδρέας					0,37			0,04
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	0,15						0,13	
Ρωμανός	0,01				0,15		0,01	0,02
Πολυλίμνιο						0,01		0,004
Αρχαία Μεσσήνη	0,005						0,004	
Πήδημα						0,02		0,01
Στενωσιά	0,01						0,01	
Δ / Σ	2,10	14,33	2,64	3,02	3,38	3,93	2,51	3,42
Σύνολο	19,28	44,01	14,46	15,39	38,02	12,67	19,47	16,65

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Πίνακας 14.62 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

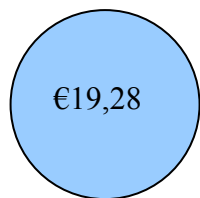
Περιοχή	Συνολικές δαπάνες	Ποσοστό	% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
Φοινικούντα	509.728	55,30	61,31
Γιάλοβα	99.053	10,75	74,85
Μεθώνη	56.216	6,10	54,57
Πύλος	46.717	5,07	66,92
Κορώνη	16.138	1,75	50,19
Καλαμάτα	12.881	1,40	70,06
Υπόλοιπες περιοχές	41.407	4,49	59,03
Δ / Σ	139.613	15,15	53,19
Σύνολο	921.752	100	60,65

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Αθλητικοί τουρίστες

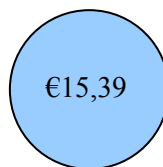
Αθλούμενοι τουρίστες

Κάμπινγκ

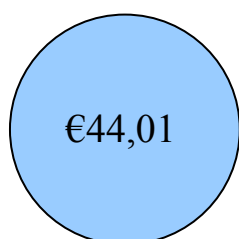
Φοινικούντα	61,8%
Γιάλοβα	15,09%
Δ / Σ	10,9%
Πύλος	5,39%
Μεθώνη	1,83%
Υπόλοιπες περιοχές	4,98%

Κάμπινγκ

Φοινικούντα	59,72%
Δ / Σ	19,6%
Πύλος	5,55%
Μεθώνη	4,95%
Γιάλοβα	4,55%
Υπόλοιπες περιοχές	5,63%

Λοιπά τουριστικά καταλύματα

Δ / Σ	32,57%
Φοινικούντα	28,74%
Γιάλοβα	17,35%
Πύλος	11,28%
Μεθώνη	10,05%

Λοιπά τουριστικά καταλύματα

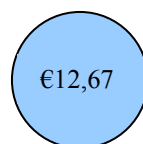
Φοινικούντα	37,41%
Μεθώνη	29,93%
Κορώνη	10,97%
Δ / Σ	8,9%
Φοινίκη	8,1%
Υπόλοιπες περιοχές	4,7%

Παραθ. κατοικίες - Φίλοι & συγγενείς

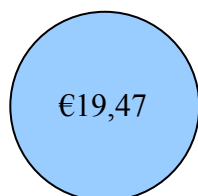
Φοινικούντα	46,04%
Δ / Σ	18,23%
Καλαμάτα	11,8%
Κυπαρισσία	11,39%
Κορώνη	8,63%
Υπόλοιπες περιοχές	3,91%

Παραθ. κατοικίες - Φίλοι & συγγενείς

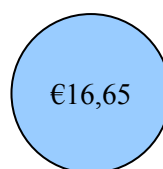
Φοινικούντα	37,98%
Δ / Σ	31,02%
Μεθώνη	20,2%
Γιάλοβα	2,5%
Πύλος	2,13%
Υπόλοιπες περιοχές	6,16%

Αθλητικοί τουρίστες (σύνολο)

Φοινικούντα	58,37%
Γιάλοβα	14,03%
Δ / Σ	12,91%
Πύλος	5,65%
Μεθώνη	2,22%
Υπόλοιπες περιοχές	6,82%

Αθλούμενοι τουρίστες (σύνολο)

Φοινικούντα	47,93%
Δ / Σ	20,52%
Μεθώνη	15,41%
Πύλος	3,66%
Κορώνη	3%
Υπόλοιπες περιοχές	9,48%

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Σχήμα 14.7 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (αθλήματα σέρφινγκ, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Τέλος, στον Πίνακα 14.63 παρατίθεται η γεωγραφική κατανομή των συνολικών δαπανών, καθώς και το ποσοστό επί των συνολικών δαπανών χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας αποδίδεται στα αθλήματα σέρφινγκ. Από τον πίνακα διαπιστώνουμε ότι η σειρά κατάταξης των περιοχών που επωφελήθηκαν περισσότερο από τα αθλήματα σέρφινγκ είναι η ίδια με εκείνη στον Πίνακα 14.19 όπου λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των δαπανών στην περιοχή. Η Γιάλοβα φαίνεται να δέχτηκε ομάδες επισκεπτών για τις οποίες η ιστιοσανίδα και η αετοσανίδα ήταν πιο σημαντικές στην απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία.

14.6.3 Ιππασία

14.6.3.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Στον Πίνακα 14.64 παρουσιάζεται αρχικά η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη. Σε αντίθεση με τα στοιχεία του Πίνακα 14.20, οι μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες έχουν τώρα μεγαλύτερη μέση ημερήσια δαπάνη από τους αθλούμενους τουρίστες. Αυτό συμβαίνει επειδή η ιππασία επηρέασε πολύ περισσότερο την απόφαση των πρώτων να επισκεφθούν τη Μεσσηνία και επομένως μεγαλύτερο ποσοστό των δαπανών τους αποδίδεται σε αυτήν. Οι υπόλοιποι αθλητικοί τουρίστες εξακολουθούν να έχουν τις μεγαλύτερες μέσες ημερήσιες δαπάνες. Συνολικά, οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευσαν ημερησίως περισσότερα χρήματα λόγω της ιππασίας.

Πολλαπλασιάζοντας τη μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη με το αντίστοιχο μέσο μέγεθος μιας ομάδας επισκεπτών (Πίνακας 9.33), διαπιστώνουμε ότι οι ομάδες που ανήκουν στην τυπολογία των αθλούμενων τουριστών έχουν μεγαλύτερες μέσες ημερήσιες δαπάνες από εκείνες που επισκέπτονταν τη Μεσσηνία καθόλη τη διάρκεια του έτους (Πίνακας 14.65). Αυτό οφείλεται στο ότι οι πρώτες αποτελούνταν από περισσότερα άτομα (2,47 έναντι 1,67). Δε συμβαίνει, όμως, το ίδιο και με τις ομάδες που ανήκουν στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών και επισκέφθηκαν το νομό το πολύ δύο φορές το χρόνο, οι οποίες έχουν μεγαλύτερες μέσες ημερήσιες δαπάνες, αν

Πίνακας 14.63 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€)

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	16,37	25,95	19,78
Αθλούμενοι τουρίστες	–	14,22	14,22

Πίνακας 14.64 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€)

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	27,29	38,92	32,68
Αθλούμενοι τουρίστες	–	35,13	35,13

και αποτελούνταν από λιγότερα άτομα (1,5), επειδή η ιππασία ήταν πιο σημαντική στην απόφασή τους να επισκεφθούν την περιοχή. Συνολικά, οι ομάδες που ανήκουν στους αθλούμενους τουρίστες ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από εκείνες που ανήκουν στους αθλητικούς, όπως συνέβαινε και στην περίπτωση που δεν χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα σημαντικότητας (όμως, με πολύ μικρότερη διαφορά: €2,5 έναντι €25).

Σε αντίθεση με τον Πίνακα 14.22, οι υπόλοιποι αθλητικοί τουρίστες έχουν μεγαλύτερη μέση δαπάνη ανά επίσκεψη από τους αθλούμενους (Πίνακας 14.66). Οι πρώτοι μπορεί να παρέμειναν στην περιοχή λιγότερες μέρες (13,88 έναντι 19,59), ωστόσο η μεγαλύτερη σημασία που είχε για αυτούς η ιππασία αιτιολογεί τις μεγαλύτερες δαπάνες που αποδίδονται σε αυτήν. Οι πολύ μικρές δαπάνες των μόνιμα επαναλαμβανόμενων επισκεπτών, καθώς και των αθλητικών τουριστών ως σύνολο, οφείλονται, όπως αναφέρθηκε και στην Ενότητα 14.5.3.1, στο ότι οι πρώτοι έκαναν πάρα πολλές επισκέψεις από τις οποίες οι μισές περίπου ήταν διάρκειας μίας ημέρας.

Τέλος, οι ομάδες που ανήκουν στους αθλούμενους τουρίστες έχουν τη μεγαλύτερη μέση δαπάνη ανά επίσκεψη (Πίνακας 14.67). Μπορεί η ιππασία να ήταν λιγότερο σημαντική στην απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία, όμως η μεγαλύτερη μέση διάρκεια παραμονής τους (19,59 μέρες) και το μεγαλύτερο μέσο μέγεθος της

Πίνακας 14.65 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	35,48	360,03	61,24
Αθλούμενοι τουρίστες	–	278,52	278,52

Πίνακας 14.66 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Αθλητικοί τουρίστες	59,13	540,05	101,17
Αθλούμενοι τουρίστες	–	688,12	688,12

Πίνακας 14.67 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τμήμα τουριστών

Τμήμα		Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις		Συνολικές δαπάνες		% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	€	%	
Αθλητικοί τουρίστες	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	546	76,26	910	71,14	1.972 ¹	22,52	32.282	22,81	96,92
	Υπόλοιποι επισκέπτες	52	7,31	78	6,13	1.089	12,43	28.249	19,96	76,51
Αθλούμενοι τουρίστες	Υπόλοιποι επισκέπτες	118	16,44	291	22,73	5.696	65,05	80.986	57,23	55,88
Σύνολο		716	100	1.279	100	8.756	100	141.517	100	65,77
Αθλητικοί τουρίστες		598	83,56	988	77,27	3.060	34,95	60.531	42,77	86,19
Αθλούμενοι τουρίστες		118	16,44	291	22,73	5.696	65,05	80.986	57,23	55,88

¹Περιλαμβάνει διανυκτερεύσεις και ημερήσιες επισκέψεις.

ομάδας τους (2,47 άτομα) οφείλονται για τις μεγαλύτερες δαπάνες από τα υπόλοιπα τμήματα.

Συγκρίνοντας τις συνολικές δαπάνες του Πίνακα 14.68 με εκείνες του Πίνακα 14.24 παρατηρούμε ότι στην τυπολογία των αθλητικών τουριστών οι μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες έχουν τώρα μεγαλύτερες δαπάνες από τους υπόλοιπους επισκέπτες. Αυτό συμβαίνει επειδή η ιπασία ήταν σημαντικότερη για τους πρώτους και επηρέαζε περισσότερο την απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία (βλέπε και Πίνακα 9.40). Οι αθλούμενοι τουρίστες συνεχίζουν να έχουν τις μεγαλύτερες δαπάνες λόγω των αρκετά περισσότερων διανυκτερεύσεων, ωστόσο η συμμετοχή τους μειώθηκε σημαντικά (περίπου 10 ποσοστιαίες μονάδες). Συνολικά, από τις €215 χιλιάδες που δαπανήθηκαν από όλες τις ομάδες επισκεπτών, μόνο οι €141 χιλιάδες (ή το 65,77%) μπορούν να αποδοθούν στην ιπασία.

14.6.3.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Λαμβάνοντας υπόψη μόνο τις δαπάνες που αναλογούν στην ιπασία, το μέσο ημερήσιο καταναλωτικό πρότυπο κάθε τμήματος (Πίνακας 14.69) είναι περίπου το ίδιο με το αντίστοιχο στον Πίνακα 14.25. Οι μόνες βασικές διαφορές είναι ότι στους αθλητικούς τουρίστες οι δαπάνες για διαμονή, και όχι για δραστηριότητες ιπασίας, αποτελούν πλέον το μεγαλύτερο ποσοστό των ημερήσιων δαπανών τους. Επίσης, στους αθλούμενους

Πίνακας 14.68 Κατανομή μέσης ημερησίας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες				Αθλούμενοι τουρίστες		Αθλητικοί τουρίστες	
	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες		Υπόλοιποι επισκέπτες		Υπόλοιποι επισκέπτες		Σταθμικός μέσος	
	€	%	€	%	€	%	€	%
Διαμονή	5,92	36,13	1,66	6,39	4,04	28,38	4,40	22,25
Εστίαση	2,41	14,74	5,68	21,87	3,42	24,07	3,57	18,07
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	0,75	4,58	3,06	11,79	2,29	16,08	1,57	7,95
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,06	0,36	2,01	7,75	0,07	0,51	0,75	3,81
Βενζίνη / Πετρέλαιο	1,47	8,95	3,45	13,28	1,29	9,04	2,17	10,97
Υπηρεσίες ταξί	0,09	0,52	0,00	0,00	0,04	0,31	0,06	0,28
Δραστηριότητες ιππασίας	2,75	16,81	7,28	28,05	1,81	12,75	4,36	22,06
Εισιτήρια	0,38	2,33	0,03	0,10	0,07	0,51	0,26	1,29
Άλλες λιανικές αγορές	0,84	5,15	2,07	7,98	0,93	6,53	1,28	6,47
Προσωπικές υπηρεσίες	1,71	10,41	0,72	2,78	0,26	1,82	1,35	6,85
Άλλο	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	16,37	100	25,95	100	14,22	100	19,78	100

τουρίστες οι δαπάνες για διαμονή είναι μεγαλύτερες από εκείνες για εστίαση και οι δαπάνες για δραστηριότητες ιππασίας μεγαλύτερες από εκείνες για βενζίνη / πετρέλαιο. Οι αθλητικοί τουρίστες ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από τους αθλούμενους σε όλες τις κατηγορίες δαπάνης, εκτός από τις λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού.

Ο κλάδος της φιλοξενίας επωφελήθηκε περισσότερο από τον κλάδο της εστίασης (Πίνακας 14.70). Το ίδιο συνέβη και με τις σχολές / κέντρα ιππασίας σε σχέση με τα καταστήματα λιανικής πώλησης τροφίμων, ποτών και καπνού. Στις τέσσερις αυτές κατηγορίες επιχειρήσεων συγκεντρώθηκε το 76,59% των συνολικών δαπανών. Το αντίστοιχο ποσοστό στις συνολικές δαπάνες χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας είναι 75,11% (Πίνακας 14.26). Η σειρά κατάταξης στις υπόλοιπες κατηγορίες παραμένει η ίδια: ακολουθούν δηλαδή κατά σειρά τα πρατήρια βενζίνης / πετρελαίου, οι επιχειρήσεις λιανικής πώλησης λοιπών αγαθών, οι επιχειρήσεις - επαγγελματίες παροχής προσωπικών υπηρεσιών, τα γραφεία ενοικίασεως αυτοκινήτων, οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών ψυχαγωγικού, αθλητικού ή πολιτιστικού χαρακτήρα, και τέλος οι οδηγοί ταξί.

Πίνακας 14.69 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο	%	Αθλητικοί τουρίστες
	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες			
Διαμονή	11.665	1.805	22.985	36.454	25,76	13.470
Εστίαση	4.758	6.179	19.495	30.432	21,50	10.937
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1.478	3.331	13.019	17.828	12,60	4.809
Ενοικίαση αυτοκινήτου	117	2.190	415	2.722	1,92	2.307
Βενζίνη / Πετρέλαιο	2.889	3.752	7.325	13.966	9,87	6.641
Υπηρεσίες ταξί	169	0	249	418	0,30	169
Δραστηριότητες ιππασίας	5.428	7.924	10.322	23.674	16,73	13.352
Εισιτήρια	753	27	415	1.196	0,84	780
Άλλες λιανικές αγορές	1.664	2.255	5.289	9.208	6,51	3.919
Προσωπικές υπηρεσίες	3.362	785	1.471	5.618	3,97	4.147
Άλλο	0	0	0	0	0,00	0
Σύνολο	32.282	28.249	80.986	141.517	100	60.531

Πίνακας 14.70 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες
	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σταθμικός μέσος
Καλαμάτα	8,73	8,61	2,68	8,69
Χράνοι		2,10	2,20	0,75
Αλμυρός		1,26	2,33	0,45
Άνω Καλό Νερό		0,05	0,01	0,02
Μικρή Μαντίνεια	1,78			1,14
Ελαία		0,90		0,32
Καλαμάκι			0,36	
Μεσσήνη			0,09	
Πύλος		0,75		0,27
Πεταλίδι			0,22	
Κορώνη			0,04	
Σάντοβα			0,33	
Κιτριές			0,33	
Καζάρμα		0,04		0,01
Δ / Σ	5,86	12,23	5,63	8,13
Σύνολο	16,37	25,95	14,22	19,78

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Αθλητικοί τουρίστες

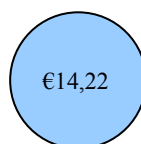
Αθλούμενοι τουρίστες

Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες

Καλαμάτα	53,34%
Δ / Σ	35,82%
Μικρή Μαντίνεια	10,84%

Υπόλοιποι επισκέπτες

Δ / Σ	39,59%
Καλαμάτα	18,87%
Αλμυρός	16,37%
Χράνοι	15,48%
Υπόλοιπες περιοχές	9,69%

Υπόλοιποι επισκέπτες

Δ / Σ	47,13%
Καλαμάτα	33,19%
Χράνοι	8,11%
Αλμυρός	4,86%
Υπόλοιπες περιοχές	6,72%

Αθλητικοί τουρίστες (σύνολο)

Καλαμάτα	43,93%
Δ / Σ	41,1%
Μικρή Μαντίνεια	5,78%
Χράνοι	3,78%
Υπόλοιπες περιοχές	5,4%

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Σχήμα 14.8 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (ιππασία, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Πίνακας 14.71 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Συνολικές δαπάνες	Ποσοστό	% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
Καλαμάτα	41.873	29,59	79,11
Χράνοι	14.829	10,48	60,91
Αλμυρός	14.631	10,34	86,85
Υπόλοιπες περιοχές	13.248	9,36	42,08
Δ / Σ	56.936	40,23	63,57
Σύνολο	141.517	100	65,77

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

14.6.3.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Η ποσοστιαία κατανομή των ημερήσιων δαπανών στις διάφορες περιοχές του νομού (Σχήμα 14.8) είναι περίπου η ίδια με εκείνη όπου λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των δαπανών (Σχήμα 14.3), για κάθε τμήμα και τυπολογία τουριστών. Αυτό που αλλάζει είναι οι λιγότερες δαπάνες, κυρίως στους υπόλοιπους αθλητικούς τουρίστες και στους αθλούμενους τουρίστες, με αποτέλεσμα αρκετές περιοχές να επωφεληθούν λιγότερο εξαιτίας της ιπασίας (Πίνακας 14.71). Η σειρά κατάταξης των περιοχών που επωφελήθηκαν περισσότερο (Πίνακας 14.72) παραμένει η ίδια με εκείνη στον Πίνακα 14.28, με τον Αλμυρό όμως να έχει τώρα σχεδόν το ίδιο μερίδιο στις συνολικές δαπάνες με τους Χράνους.

14.6.4 Αυτόνομη κατάδυση

14.6.4.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Από τον Πίνακα 14.73 παρατηρούμε ότι σε όλες τις κατηγορίες μέσης δαπάνης οι αθλητικοί τουρίστες παρουσιάζουν τώρα μεγαλύτερες δαπάνες, σε αντίθεση με τον Πίνακα 14.29 όπου οι αθλούμενοι είχαν μεγαλύτερες δαπάνες ανά επίσκεψη είτε ατομικά είτε ως ομάδα. Αυτό συμβαίνει επειδή η αυτόνομη κατάδυση επηρέασε περισσότερο τους πρώτους στην απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία και επομένως μεγαλύτερο ποσοστό των δαπανών τους αντιστοιχεί σε αυτή την αθλητική δραστηριότητα. Πολλαπλασιάζοντας τις μέσες δαπάνες με τα αντίστοιχα στοιχεία επισκεψιμότητας, προκύπτουν οι συνολικές δαπάνες που έλαβαν χώρα στο νομό λόγω της αυτόνομης κατάδυσης (Πίνακας 14.74). Από αυτόν τον πίνακα βλέπουμε ότι οι δύο τυπολογίες έχουν περίπου τις ίδιες δαπάνες. Οι αθλούμενοι τουρίστες εξακολουθούν να έχουν μεγαλύτερες επειδή διανυκτέρευσαν αρκετά περισσότερες ημέρες στην περιοχή. Παρόλα αυτά, η συμμετοχή τους στις συνολικές δαπάνες μειώθηκε κατά 23 ποσοστιαίες μονάδες (βλέπε και Πίνακα 14.30).

Πίνακας 14.72 Μέσες δαπάνες (€)

Τυπολογία	Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη	Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών	Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη	Μέση δαπάνη ομάδας ανά επίσκεψη
Αθλητικοί τουρίστες	61,41	109,17	429,88	764,22
Αθλούμενοι τουρίστες	14,97	30,65	164,64	337,12

Πίνακας 14.73 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τυπολογία τουριστών

Τυπολογία	Συνολικές επισκέψεις		Συνολικοί επισκέπτες		Συνολικές διανυκτερεύσεις		Συνολικές δαπάνες		% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	€	%	
Αθλητικοί τουρίστες	21	29,03	37	26,21	257 ¹	18,44	15.753	48,12	97,22
Αθλούμενοι τουρίστες	50	70,97	103	73,79	1.135	81,56	16.986	51,88	35,44
Σύνολο	71	100	140	100	1.391	100	32.739	100	51,05

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

Συνολικά, από τα περίπου €64 χιλιάδες που δαπανήθηκαν από όλες τις ομάδες επισκεπτών, μόνο οι €33 χιλιάδες (51,05%) μπορούν να αποδοθούν στην αυτόνομη κατάδυση²⁰⁰. Η δραστηριότητα αυτή ήταν λιγότερο σημαντική για τους αθλούμενους τουρίστες και έτσι μικρό ποσοστό (35,44%) επί των συνολικών δαπανών τους χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας αναλογεί σε αυτό το άθλημα, ενώ το αντίθετο ισχύει για τους αθλητικούς τουρίστες.

14.6.4.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Το μέσο ημερήσιο καταναλωτικό πρότυπο για τις δύο τυπολογίες (Πίνακας 14.75) είναι περίπου το ίδιο με εκείνο στον Πίνακα 14.31. Επίσης, οι αθλητικοί τουρίστες εξακολουθούν να έχουν μεγαλύτερες μέσες ημερήσιες δαπάνες σε όσες κατηγορίες ξόδευσαν χρήματα. Οι κατηγορίες επιχειρήσεων που επωφελήθηκαν περισσότερο είναι και πάλι της φιλοξενίας, της εστίασης, και τα καταδυτικά κέντρα (Πίνακας 14.76). Μαζί συγκέντρωσαν το 80,21% των συνολικών δαπανών, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στις συνολικές δαπάνες χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας ήταν 76,44%. Ακόμα, οι επιχειρήσεις λιανικής πώλησης τροφίμων, ποτών και καπνού επηρεάστηκαν πιο πολύ από τα γραφεία ενοικίασεως αυτοκινήτων. Η σειρά κατάταξης για τις υπόλοιπες κατηγορίες παρέμεινε η ίδια με εκείνη στον Πίνακα 14.32.

14.6.4.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Η ποσοστιαία κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης στις διάφορες περιοχές του νομού (Σχήμα 14.9) είναι περίπου η ίδια με εκείνη όπου λαμβάνεται

²⁰⁰ Εάν συμπεριλαμβάναμε στην ανάλυση τα καταδυτικά κέντρα της Πύλου και της Φοινικούντας, τότε λαμβάνοντας υπόψη τις επισκέψεις που πραγματοποιήθηκαν σε αυτά και με βάση τα αποτελέσματα του δείγματος, οι συνολικές δαπάνες ισούνται με €24.406 + €26.317 = €50.723 (βλέπε και υποσημείωση 195).

Πίνακας 14.74 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες		Αθλούμενοι τουρίστες	
	€	%	€	%
Διαμονή	26,96	43,91	5,67	37,90
Εστίαση	14,69	23,92	3,36	22,48
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	5,67	9,23	1,14	7,60
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,00	0,00	1,29	8,64
Βενζίνη / Πετρέλαιο	2,21	3,61	0,69	4,59
Υπηρεσίες ταξί	0,00	0,00	0,10	0,70
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	11,88	19,34	2,00	13,39
Εισιτήρια	0,00	0,00	0,32	2,13
Άλλες λιανικές αγορές	0,00	0,00	0,35	2,31
Προσωπικές υπηρεσίες	0,00	0,00	0,04	0,25
Άλλο	0,00	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	61,41	100	14,97	100

Πίνακας 14.75 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο	Ποσοστό
Διαμονή	6.917	6.438	13.354	40,79
Εστίαση	3.768	3.819	7.586	23,17
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1.454	1.291	2.745	8,39
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0	1.468	1.468	4,49
Βενζίνη / Πετρέλαιο	568	780	1.348	4,12
Υπηρεσίες ταξί	0	119	119	0,36
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	3.046	2.275	5.321	16,25
Εισιτήρια	0	362	362	1,11
Άλλες λιανικές αγορές	0	392	392	1,20
Προσωπικές υπηρεσίες	0	43	43	0,13
Άλλο	0	0	0	0,00
Σύνολο	15.753	16.986	32.739	100

υπόψη το σύνολο των δαπανών (Σχήμα 14.4). Έτσι, το μεγαλύτερο ποσοστό συγκεντρώνεται και πάλι στις τοποθεσίες όπου βρίσκονται τα καταδυτικά κέντρα ή σε περιοχές που γειτνιάζουν με αυτά. Οι δαπάνες των αθλούμενων τουριστών είναι περισσότερο μειωμένες από εκείνες των αθλητικών, με συνέπεια οι περιοχές του νομού να επηρεαστούν πολύ λιγότερο από τους πρώτους λόγω της αυτόνομης κατάδυσης (Πίνακας 14.77).

Πίνακας 14.76 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
Μαραθόπολη	40,80	4,88
Καρδαμύλη	10,79	1,42
Καλαμάτα		1,07
Στούπα		2,61
Μπούκα		1,77
Πύλος	0,45	0,08
Άγιος Νικόλαος		0,27
Κορώνη		0,02
Δ / Σ	9,38	2,84
Σύνολο	61,41	14,97

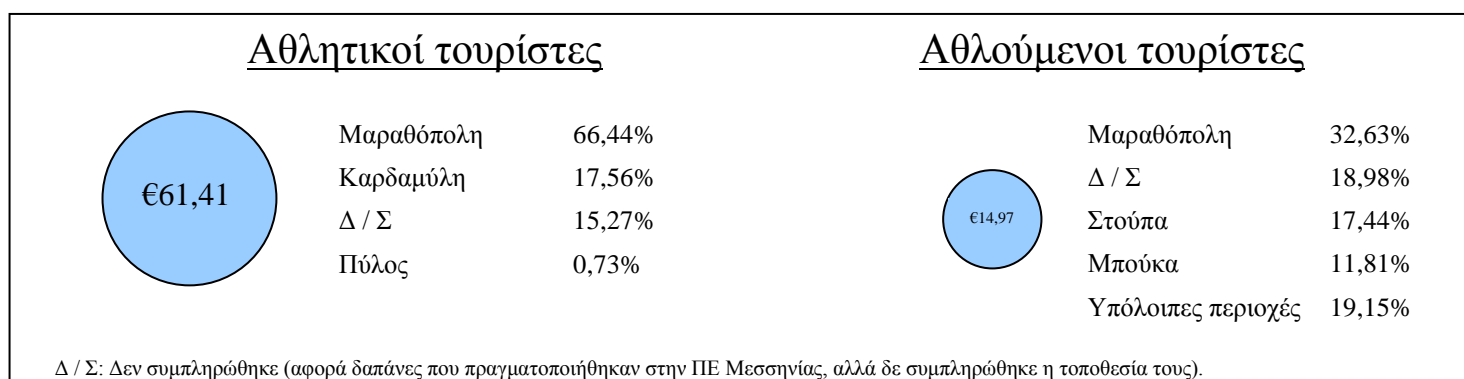
Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Πίνακας 14.77 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Συνολικές δαπάνες	Ποσοστό	% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
Μαραθόπολη	16.009	48,90	61,48
Καρδαμύλη	4.381	13,38	56,69
Στούπα	2.962	9,05	35,02
Υπόλοιπες περιοχές	3.758	11,48	50
Δ / Σ	5.628	17,19	39,11
Σύνολο	32.739	100	51,05

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Όσον αφορά τις συνολικές δαπάνες, η Μαραθόπολη επωφελήθηκε περισσότερο (Πίνακας 14.78), όπως συνέβη και στην ανάλυση χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας. Μάλιστα, φαίνεται να την επισκέπτονταν ομάδες (κυρίως Βέλγοι, όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 9.1.4) για τις οποίες η αυτόνομη κατάδυση ήταν περισσότερο σημαντική. Αντίθετα,

Σχήμα 14.9 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (αυτόνομη κατάδυση, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

στη Στούπα υπήρχαν ομάδες αθλούμενων τουριστών που επισκέφθηκαν το καταδυτικό κέντρο στην Καρδαμύλη, χωρίς ωστόσο η εν λόγω δραστηριότητα να επηρεάσει σημαντικά την απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία. Έτσι, οι δαπάνες που έλαβαν χώρα στη Στούπα είναι τώρα λιγότερες από εκείνες στην Καρδαμύλη. Σημειώνεται, ξανά, ότι ένα ποσοστό θα πραγματοποιήθηκε και σε περιοχές του Δήμου Πύλου-Νέστορος όπου βρίσκονται τα καταδυτικά κέντρα της Πύλου και της Φοινικούντας από τα οποία, όμως, δεν προέκυψαν δυστυχώς απαντήσεις (βλέπε Ενότητα 14.4.4).

14.6.5 Σύγκριση των δαπανών στις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες

Όπως έγινε στις Ενότητες 14.5.5.1–14.5.5.3, έτσι και εδώ παρουσιάζονται συγκεντρωτικά και συγκρίνονται οι μέσες και συνολικές δαπάνες, καθώς και η κατανομή τους στις διάφορες κατηγορίες επιχειρήσεων και περιοχές του νομού, που προέκυψαν σύμφωνα με το βαθμό επίδρασης - επιρροής της εκάστοτε αθλητικής δραστηριότητας στην απόφαση των ομάδων να επισκεφθούν τη Μεσσηνία. Οι συνολικές δαπάνες που προέκυψαν από κάθε μία δραστηριότητα χρησιμοποιώντας την κλίμακα σημαντικότητας θα χρησιμοποιηθούν στις Ενότητες 16.2.1 και 16.2.2 προκειμένου να εκτιμηθεί, εκ νέου, η συμβολή της κάθε μίας στο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας.

14.6.5.1 Μέσες και συνολικές δαπάνες

Στον Πίνακα 14.79 παρουσιάζεται αρχικά η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη. Σε αντίθεση με τα στοιχεία του Πίνακα 14.35, οι αθλητικοί τουρίστες έχουν μεγαλύτερες ημερήσιες δαπάνες σε κάθε άθλημα. Αυτό είναι αναμενόμενο από τη στιγμή που η συμμετοχή τους σε αθλητικές δραστηριότητες επηρέασε περισσότερο την απόφασή τους να επισκεφθούν το νομό και έτσι μεγαλύτερο ποσοστό των δαπανών τους αποδίδεται σε αυτές. Οι τουρίστες (αθλητικοί ή αθλούμενοι) του γκολφ συνεχίζουν να έχουν τις μεγαλύτερες ημερήσιες κατά κεφαλή δαπάνες.

Πίνακας 14.78 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€)

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	203,08	19,47	19,78	61,41
Αθλούμενοι τουρίστες	80,41	16,65	14,22	14,97

Πίνακας 14.79 Μέση ημερήσια δαπάνη ανά ομάδα επισκεπτών (€)

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	451,27	58,26	32,68	109,17
Αθλούμενοι τουρίστες	226,95	42,28	35,13	30,65

Πίνακας 14.80 Μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	1.199,84	419,79	61,24	429,88
Αθλούμενοι τουρίστες	819,39	303,22	278,52	164,64

Τα ίδια ισχύουν όσον αφορά τη μέση ημερήσια δαπάνη μιας ομάδας επισκεπτών (Πίνακας 14.80), με τη μόνη διαφορά ότι η τυπολογία των αθλητικών τουριστών στην ιππασία έχει λιγότερες δαπάνες από την αντίστοιχη των αθλούμενων. Αυτό συμβαίνει επειδή η ομάδα των πρώτων αποτελούνταν από λιγότερα άτομα (βλέπε Πίνακα Π2.1).

Οι μέσες δαπάνες καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψης εξακολουθούν να είναι μεγαλύτερες για τους αθλητικούς τουρίστες, είτε ατομικά (Πίνακας 14.81), είτε ως ομάδα (Πίνακας 14.82), εκτός από την περίπτωση της ιππασίας όπου παρέμειναν πολύ λιγότερες ημέρες από τους αντίστοιχους αθλούμενους τουρίστες (βλέπε Πίνακα Π2.2). Υπενθυμίζεται ότι η μικρή μέση διάρκεια παραμονής των πρώτων οφείλεται στις πολλές επισκέψεις των μόνιμα επαναλαμβανόμενων επισκεπτών, από τις οποίες οι μισές περίπου ήταν διάρκειας μίας ημέρας.

Τέλος, στον Πίνακα 14.83 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά οι συνολικές δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν λόγω των αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων. Ο νομός επωφελήθηκε περισσότερο κατά σειρά από το γκολφ, τα αθλήματα σέρφινγκ, την ιππασία, και την αυτόνομη κατάδυση²⁰¹, όπως ακριβώς συνέβη και με την ανάλυση τουριστικής δαπάνης χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας. Ως προς την τυπολογία,

Πίνακας 14.81 Μέση δαπάνη ομάδας επισκεπτών ανά επίσκεψη (€)

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	2.666,23	1.256,21	101,17	764,22
Αθλούμενοι τουρίστες	2.312,55	770,22	688,12	337,12

²⁰¹ Υπενθυμίζεται ότι δεν περιλαμβάνονται δεδομένα από τα καταδυτικά κέντρα της Πύλου και της Φοινικούντας. Λαμβάνοντας υπόψη τις επιπλέον επισκέψεις που πραγματοποιήθηκαν σε αυτά και με βάση τα αποτελέσματα του δείγματος, οι συνολικές δαπάνες ανέρχονται σε €50.723.

Πίνακας 14.82 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες, συνολικές διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες (€) ανά τυπολογία τουριστών και αθλητική δραστηριότητα

Τυπολογία	Αθλητική δραστηριότητα	Συνολικές επισκέψεις	Συνολικοί επισκέπτες	Συνολικές διανυκτερεύσεις	Συνολικές δαπάνες	% επί των συνολικών δαπανών χωρίς την κλίμακα σημαντικότητας
Αθλητικοί τουρίστες	Γκολφ	869	1.931	11.412 ¹	2.317.418	84,53
	Αθλήματα σέρφινγκ	518	1.551	33.433	650.931	70,89
	Ιππασία	598	988	3.060 ¹	60.531	86,19
	Αυτόνομη κατάδυση	21	37	257 ¹	15.753	97,22
Αθλούμενοι τουρίστες	Γκολφ	817	2.305	23.490	1.888.944	50,47
	Αθλήματα σέρφινγκ	352	893	16.270	270.822	45,03
	Ιππασία	118	291	5.696	80.986	55,88
	Αυτόνομη κατάδυση	50	103	1.135	16.986	35,44

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

οι τοπικές επιχειρήσεις επωφελήθηκαν περισσότερο από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ και των αθλημάτων σέρφινγκ, και από τους αθλούμενους της ιππασίας και της αυτόνομης κατάδυσης. Συνολικά, από τα €8,3 εκατομμύρια τουριστικά έσοδα του νομού, μόνο τα €5,3 εκατομμύρια (64,01%) μπορούν να αποδοθούν στις τέσσερις αθλητικές δραστηριότητες, εάν αθροίσουμε τις συνολικές δαπάνες (αναφέρονται σε διαφορετικά έτη).

14.6.5.2 Κατανομή δαπανών στις κατηγορίες επιχειρήσεων

Στους Πίνακες 14.84 και 14.85 παρατίθενται αντίστοιχα το μέσο ημερήσιο καταναλωτικό πρότυπο και η κατανομή των συνολικών δαπανών των δύο τυπολογιών στις διάφορες κατηγορίες επιχειρήσεων. Οι κλάδοι της τοπικής οικονομίας που επωφελήθηκαν περισσότερο λόγω των αθλητικών δραστηριοτήτων είναι και πάλι της φιλοξενίας και της εστίασης. Σημαντικές δαπάνες κατέληξαν στις επιχειρήσεις παροχής αθλητικών δραστηριοτήτων, στα καταστήματα λιανικής πώλησης λοιπών αγαθών (αναμνηστικά είδη, είδη ένδυσης, κλπ.), στα λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού, και στα πρατήρια υγρών καυσίμων. Ξανά, ένα πολύ μεγάλο μέρος των τουριστικών εσόδων (86,82% των συνολικών δαπανών στο γκολφ) έλαβε χώρα εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας 14.83 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Γκολφ						Αθλήματα σέρφινγκ		Ιππασία		Αυτόνομη κατάδυση	
	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο						
Διαμονή	101,16	3,68	104,85	42,13	1,22	43,35	6,06	4,40	4,40	4,04	26,96	5,67
Εστίαση	33,45	9,51	42,97	13,63	6,65	20,28	5,69	4,87	3,57	3,42	14,69	3,36
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	1,23	1,23	–	0,96	0,96	3,28	2,78	1,57	2,29	5,67	1,14
Ενοικίαση αυτοκινήτου	3,73	2,30	6,03	1,20	1,10	2,30	0,20	0,51	0,75	0,07	0,00	1,29
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	3,49	3,49	–	1,73	1,73	1,26	1,34	2,17	1,29	2,21	0,69
Υπηρεσίες ταξί	–	0,68	0,68	–	0,23	0,23	0,00	0,00	0,06	0,04	0,00	0,10
Αθλητικές δραστηριότητες ¹	30,07	–	30,07	7,20	–	7,20	0,95	1,31	4,36	1,81	11,88	2,00
Εισιτήρια	1,57	0,14	1,70	0,41	0,04	0,45	0,63 ²	0,04	0,26	0,07	0,00	0,32
Άλλες λιανικές αγορές	6,46	0,93	7,39	2,29	0,82	3,11	1,10	0,86	1,28	0,93	0,00	0,35
Προσωπικές υπηρεσίες	4,65	0,00	4,65	0,63	0,00	0,63	0,07	0,06	1,35	0,26	0,00	0,04
Άλλο	0,00	0,03	0,03	0,00	0,17	0,17	0,23	0,46	0,00	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	181,09	21,99	203,08	67,50	12,91	80,41	19,47	16,65	19,78	14,22	61,41	14,97

¹ Αφορά δαπάνες για δραστηριότητες γκολφ στην περίπτωση του γκολφ, για δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ στην περίπτωση των αθλημάτων σέρφινγκ, και ούτω καθεξής.

² Περιλαμβάνει δαπάνες (€0,13) για εισιτήρια άλλων αθλητικών και υπαίθριων δραστηριοτήτων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, οι οποίες για λόγους ευκολίας δεν παρουσιάζονται σε ξεχωριστή στήλη.

Πίνακας 14.84 Κατανομή συνολικών δαπανών (€) ανά κατηγορία δαπάνης

Κατηγορία δαπάνης	Γκολφ							Αθλήματα σέρφινγκ			Ιππασία			Αυτόνομη κατάδυση		
	Αθλητικοί τουρίστες			Αθλούμενοι τουρίστες			Σύνολο	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο										
Διαμονή	1.154.441	42.000	1.196.441	989.749	28.585	1.018.333	2.214.774	202.727	71.645	274.372	13.470	22.985	36.454	6.917	6.438	13.354
Εστίαση	381.754	108.558	490.312	320.239	156.216	476.456	966.767	190.398	79.191	269.589	10.937	19.495	30.432	3.768	3.819	7.586
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	14.028	14.028	–	22.480	22.480	36.508	109.548	45.228	154.776	4.809	13.019	17.828	1.454	1.291	2.745
Ενοίκιαση αυτοκινήτου	42.536	26.239	68.775	28.145	25.834	53.979	122.754	6.523	8.366	14.889	2.307	415	2.722	0	1.468	1.468
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	39.816	39.816	–	40.751	40.751	80.567	42.243	21.877	64.121	6.641	7.325	13.966	568	780	1.348
Υπηρεσίες ταξί	–	7.780	7.780	–	5.319	5.319	13.099	0	0	0	169	249	418	0	119	119
Αθλητικές δραστηριότητες ¹	343.119	–	343.119	169.207	–	169.207	512.326	31.816	21.394	53.210	13.352	10.322	23.674	3.046	2.275	5.321
Εισιτήρια	17.861	1.559	19.420	9.680	948	10.628	30.048	21.019 ²	680	21.699	780	415	1.196	0	362	362
Άλλες λιανικές αγορές	73.751	10.601	84.352	53.901	19.205	73.106	157.458	36.838	13.959	50.797	3.919	5.289	9.208	0	392	392
Προσωπικές υπηρεσίες	53.018	0	53.018	14.686	0	14.686	67.704	2.199	989	3.188	4.147	1.471	5.618	0	43	43
Άλλο	0	356	356	0	3.999	3.999	4.356	7.619	7.492	15.111	0	0	0	0	0	0
Σύνολο	2.066.480	250.937	2.317.418	1.585.607	303.337	1.888.944	4.206.362	650.931	270.822	921.752	60.531	80.986	141.517	15.753	16.986	32.739

¹ Αφορά δαπάνες για δραστηριότητες γκολφ στην περίπτωση του γκολφ, για δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ στην περίπτωση των αθλημάτων σέρφινγκ, και ούτω καθεξής.

² Περιλαμβάνει δαπάνες (€4.373) για εισιτήρια άλλων αθλητικών και υπαίθριων δραστηριοτήτων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, οι οποίες για λόγους ευκολίας δεν παρουσιάζονται σε ξεχωριστή στήλη.

14.6.5.3 Γεωγραφική κατανομή δαπανών

Στον Πίνακα 14.86 και στο Σχήμα 14.10 παρουσιάζεται αρχικά η γεωγραφική κατανομή της μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης των δύο τυπολογιών σε κάθε αθλητική τουριστική δραστηριότητα. Οι αθλούμενοι τουρίστες εξακολουθούν να έχουν δαπάνες σε περισσότερες περιοχές του νομού, ωστόσο στην περίπτωση τους αρκετές περιοχές

Πίνακας 14.85 Κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης (€) ανά γεωγραφική περιοχή

Περιοχή	Γκολφ		Αθλήματα σέρφινγκ		Ιππασία		Αυτόνομη κατάδυση	
	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	181,09	67,50	0,13					
Πύλος	7,06	1,80	1,10	0,61	0,27		0,45	0,08
Γιάλοβα	4,60	1,29	2,73	0,48				
Μαραθόπολη	1,28	0,48					40,80	4,88
Κορώνη	0,11	0,53	0,24	0,50		0,04		0,02
Μεθώνη	0,01	0,30	0,43	2,57				
Φοινικούντα		0,54	11,36	7,98				
Ρωμανός	0,75	0,20	0,01	0,02				
Πετροχώρι	0,39							
Καλαμάτα	1,88	0,35	0,30	0,17	8,69	2,68		1,07
Μεσσήνη	0,07		0,15			0,09		
Χώρα	0,07	0,01						
Κυπαρισσία		0,04	0,25	0,08				
Καλό Νερό	0,12	0,01						
Πεταλίδι				0,03		0,22		
Οιχαλία	0,06							
Πολυλίμνιο				0,004				
Αρχαία Μεσσήνη		0,01	0,004					
Αεροδρόμιο Καλαμάτας		0,06						
Κορυφάσιο		0,03						
Ευαγγελισμός		0,03	0,05	0,06				
Φοινίκη		0,07		0,34				
Χράνοι					0,75	2,20		
Καμάρια			0,13	0,16				
Λαχανάδα			0,06	0,06				
Στενωσιά			0,01					
Χαρακοπιό				0,04				
Μεσοχώρι				0,04				
Καζάρμα				0,02	0,01			
Ριζόμυλος				0,03				
Άγιος Ανδρέας				0,04				
Πήδημα				0,01				
Αλμυρός					0,45	2,33		
Άνω Καλό Νερό					0,02	0,01		
Μικρή Μαντίνεια					1,14			
Ελαία					0,32			
Καλαμάκι						0,36		
Σάντοβα						0,33		
Κιτριές						0,33		
Καρδαμύλη							10,79	1,42
Στούπα								2,61
Μπούκα								1,77
Άγιος Νικόλαος								0,27
Δ / Σ	5,58	7,15	2,51	3,42	8,13	5,63	9,38	2,84
Σύνολο	203,08	80,41	19,47	16,65	19,78	14,22	61,41	14,97

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

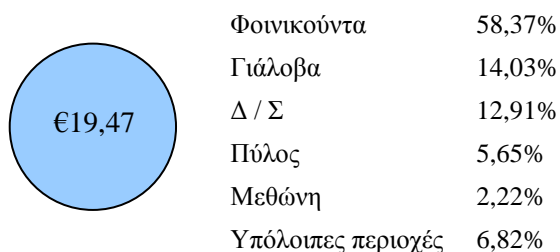
Αθλητικοί τουρίστες

Αθλούμενοι τουρίστες

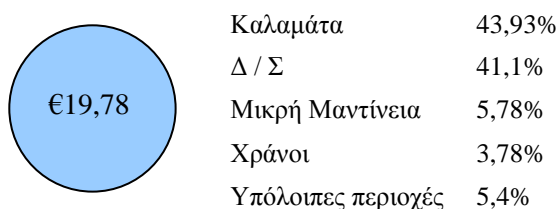
Αθλήματα σέρφινγκ

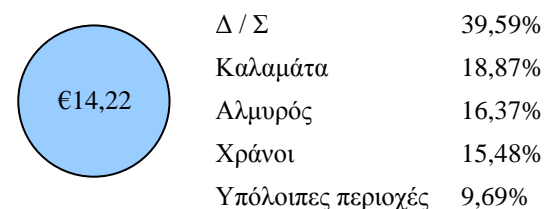
Αθλήματα σέρφινγκ

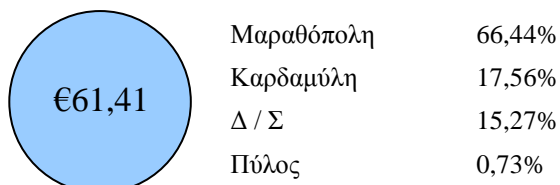
Ιππασία

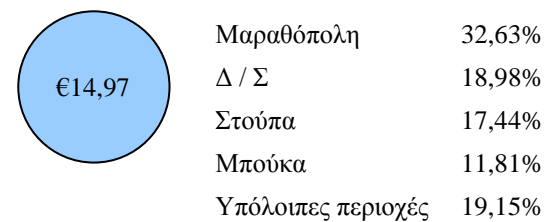
Ιππασία

Αυτόνομη κατάδυση

Αυτόνομη κατάδυση

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

Σχήμα 14.10 Ποσοστιαία κατανομή μέσης ημερήσιας κατά κεφαλή δαπάνης ανά γεωγραφική περιοχή (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία και αυτόνομη κατάδυση, με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Πίνακας 14.86 Γεωγραφική κατανομή συνολικών δαπανών (€)

Περιοχή	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση ¹
ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	3.652.088	4.373		
Πύλος	122.911	46.717	812	207
Γιάλοβα	82.906	99.053		
Καλαμάτα	29.713	12.881	41.873	1.212
Μαραθόπολη	25.849			16.009
Κορώνη	13.748	16.138	208	24
Ρωμανός	13.155	444		
Φοινικούντα	12.703	509.728		
Μεθώνη	7.249	56.216		
Χράνοι			14.829	
Αλμυρός			14.631	
Στούπα				2.962
Καρδαμύλη				4.381
Υπόλοιπες περιοχές	14.411	36.590	12.228	2.315
Δ / Σ	231.630	139.613	56.936	5.628
Σύνολο	4.206.362	921.752	141.517	32.739

Δ / Σ: Δεν συμπληρώθηκε (αφορά δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μεσσηνίας, αλλά δε συμπληρώθηκε η τοποθεσία τους).

¹ Δεν περιλαμβάνονται δεδομένα από τα καταδυτικά κέντρα Πύλου και Φοινικούντας.

επωφελήθηκαν πολύ λιγότερο από τα υπό εξέταση αθλήματα σε σχέση με τους αθλητικούς τουρίστες. Οι περιοχές που επωφελήθηκαν περισσότερο από κάθε μία αθλητική δραστηριότητα παρουσιάζονται συγκεντρωτικά στον Πίνακα 14.87 (σημειωμένες με έντονο (bold)). Επιβεβαιώνεται και πάλι ότι οι περισσότερες από αυτές βρίσκονται στις τοποθεσίες όπου είναι εγκατεστημένες οι αντίστοιχες επιχειρήσεις παροχής των αθλητικών δραστηριοτήτων ή σε περιοχές που γειτνιάζουν με αυτές.

14.7 Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύθηκαν οι τουριστικές δαπάνες σε κάθε μία από τις τέσσερις υπό εξέταση αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία και αυτόνομη κατάδυση). Τα αποτελέσματα που προέκυψαν όσον αφορά τη μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη επιβεβαίωσαν τη τουριστική βιβλιογραφία στο ότι οι γκόλφερ και οι αυτοδύτες δαπανούν στις περιοχές που επισκέπτονται περισσότερα χρήματα από τους τουρίστες στα άλλα δύο αθλήματα. Ωστόσο, στην παρούσα διατριβή οι δαπάνες αναλύθηκαν και ανά τυπολογία (αθλητικοί και αθλούμενοι) τουριστών. Μολονότι η διάκριση αυτή έχει παρουσιασθεί σε εννοιολογικά πλαίσια / μοντέλα (Gammon and Robinson, 1997; Standeven and De Knop, 1999; Sofield, 2003; Robinson and Gammon, 2004), εν τούτοις δεν έχει – από ό,τι γνωρίζουμε – εφαρμοστεί

σε μελέτες οικονομικών επιδράσεων του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού. Υπό αυτή τη διάκριση, οι αθλητικοί τουρίστες του γκολφ και της αυτόνομης κατάδυσης ξόδευαν ημερησίως περισσότερα χρήματα από τους αντίστοιχους αθλούμενους, ενώ το αντίθετο ισχύει για τα αθλήματα σέρφινγκ και την ιππασία.

Συγκρίνοντας, επίσης, τις δύο τυπολογίες παρατηρούμε ότι στους αθλητικούς τουρίστες μόνο εκείνοι των αθλημάτων σέρφινγκ είχαν μεγαλύτερη μέση τιμή στη διάρκεια παραμονής και στο μέγεθος ομάδας, και κατ' επέκταση μεγαλύτερη μέση δαπάνη ομάδας ανά επίσκεψη. Οι τουρίστες αυτοί έχουν δεθεί συναισθηματικά με την περιοχή, εξαιτίας κυρίως της φιλίας που έχουν αναπτύξει με τους ντόπιους κατοίκους (βλέπε Ενότητα 9.1.2). Ως αποτέλεσμα, επισκέπτονται το νομό κάθε χρόνο για πολλά συναπτά έτη συνδυάζοντας την αγαπημένη τους δραστηριότητα με τις κύριες διακοπές τους, φέρνοντας μαζί και τα παιδιά τους. Από την άλλη μεριά, οι αθλούμενοι τουρίστες στις υπόλοιπες τρεις δραστηριότητες συγκροτούν μεγαλύτερες ομάδες και διαμένουν περισσότερες μέρες στην περιοχή, πραγματοποιώντας έτσι υψηλότερες μέσες δαπάνες ανά επίσκεψη, διανυκτερεύσεις και συνολικές δαπάνες. Επιπρόσθετα, σε κάθε μία από τις τέσσερις δραστηριότητες ξόδευαν χρήματα σε περισσότερες τοποθεσίες καθότι αφιέρωναν πιο πολύ χρόνο σε άλλες μη αθλητικές δραστηριότητες, κάτι το οποίο παρατηρείται και στην περίπτωση του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων (Ritchie, 2004).

Από τη σύγκριση των συνολικών δαπανών στις τέσσερις αθλητικές δραστηριότητες διαπιστώνουμε ότι το γκολφ συνεισφέρει πολύ περισσότερο από τις υπόλοιπες στα τουριστικά έσοδα του νομού. Μάλιστα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε πρώτη φάση η δραστηριότητα αυτή διαθέτει το πρώτο χαρακτηριστικό μιας προωθητικής δραστηριότητας που είναι η δημιουργία μεγάλων επιδράσεων σε μια τοπική / περιφερειακή οικονομία (βλέπε Ενότητα 2.3.1). Φυσικά, απομένει και η εκτίμηση των επιδράσεων στο εισόδημα και στην απασχόληση (γίνεται στο Κεφάλαιο 16) όσον αφορά το χαρακτηριστικό αυτό. Από την άλλη μεριά, η συμβολή των αθλημάτων σέρφινγκ, ως ήπιας μορφής αθλητικού τουρισμού, θεωρείται αρκετά μεγάλη αναλογιζόμενοι το μικρό κόστος επένδυσης και τις ελάχιστες υποδομές που απαιτεί αυτή η δραστηριότητα.

Οι κλάδοι της τοπικής οικονομίας που επωφελήθηκαν περισσότερο είναι της φιλοξενίας και της εστίασης. Σημαντικές δαπάνες πραγματοποιήθηκαν, επίσης, στις επιχειρήσεις παροχής των αθλητικών δραστηριοτήτων, στα λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού, στα καταστήματα λιανικής πώλησης λοιπών αγαθών

(αναμνηστικά είδη, είδη ένδυσης, κλπ.), και στα πρατήρια υγρών καυσίμων. Ακόμα, σε όλες τις δραστηριότητες, οι δαπάνες των δύο τυπολογιών συγκεντρώθηκαν κυρίως σε μη αστικές περιοχές του νομού. Τα αποτελέσματα της χωρικής κατανομής των δαπανών, η οποία εξετάζεται σπάνια σε ανάλογες μελέτες, υποστηρίζουν τη θεωρία αθλητικού χώρου (sports space theory) που εφαρμόστηκε στον αθλητικό τουρισμό από τους Hinch και Higham (2011), σύμφωνα με την οποία ο ενεργητικός αθλητικός τουρισμός (και οι δαπάνες που απορρέουν) τείνει να επικρατεί στις περιφερειακές τοποθεσίες²⁰².

Ένα άλλο θέμα που τέθηκε στο παρόν κεφάλαιο είναι ότι η συνήθης πρακτική του να λαμβάνονται υπόψη όλες οι δαπάνες των ομάδων επισκεπτών μπορεί να είναι λανθασμένη. Πράγματι, κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι τα τουριστικά έσοδα που εισέπραξε ο νομός δεν οφείλονται μόνο στις αθλητικές δραστηριότητες, αλλά υπήρχαν και άλλοι λόγοι που σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό επηρέασαν την απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία. Για το λόγο αυτό εφαρμόστηκε μία εναλλακτική προσέγγιση εκτίμησης των τουριστικών δαπανών, αυτή των Tyrell και Johnston (2001). Χρησιμοποιώντας την προσέγγιση αυτή περίπου 1/3 των συνολικών τουριστικών δαπανών (εσόδων) δεν αναλογούν στις εξεταζόμενες δραστηριότητες. Ακόμα, οι αθλητικοί τουρίστες παρουσιάζουν σε κάθε άθλημα, πλην της ιππασίας, μεγαλύτερες δαπάνες σε όλες τις κατηγορίες μέσης δαπάνης, ενώ έχουν μεγαλύτερες συνολικές δαπάνες και στο γκολφ (εκτός από τα αθλήματα σέρφινγκ). Ο παραπάνω ισχυρισμός είναι βάσιμος και θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε μελέτες οικονομικών επιδράσεων του αθλητικού τουρισμού.

Κλείνοντας, πρέπει να αναφερθεί ότι η ανάλυση τουριστικής δαπάνης έγινε με κάποιους περιορισμούς (limitations). Συγκεκριμένα, η εξέταση περισσότερων από μία αθλητικών δραστηριοτήτων κατέστησε αναγκαία τη διεξαγωγή των ερευνών τουριστικών δαπανών σε διαφορετικές χρονιές, με αποτέλεσμα οι δαπάνες να αναφέρονται σε διαφορετικά έτη. Ωστόσο, οι μικρές μεταβολές στον ΔΤΚ κατά τη διάρκεια των ετών 2011–2013 επιτρέπουν τη σύγκριση των μέσων, αλλά και των συνολικών (επειδή δεν υπήρξαν σημαντικές μεταβολές στις συνολικές επισκέψεις πλην του γκολφ), δαπανών μεταξύ των αθλημάτων. Ακόμα, ο μικρός αριθμός των ομάδων επισκεπτών στην περίπτωση της ιππασίας και της αυτόνομης κατάδυσης οδήγησε σε μικρά δείγματα.

²⁰² Αντίθετα, οι αθλητικές διοργανώσεις τείνουν να πραγματοποιούνται στα αστικά κέντρα επειδή αυτά διαθέτουν τις απαραίτητες αθλητικές εγκαταστάσεις. Αυτό επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση της ΠΕ Μεσσηνίας, όπου η Καλαμάτα φιλοξενεί τις περισσότερες αθλητικές τουριστικές διοργανώσεις που διεξάγονται κάθε χρόνο στο νομό (βλέπε Πίνακα 9.50).

Το μέγεθος του δείγματος είναι επίσης μικρό σε ορισμένα τμήματα των άλλων δύο δραστηριοτήτων λόγω της τμηματοποίησης (segmentation) που έπρεπε να γίνει.

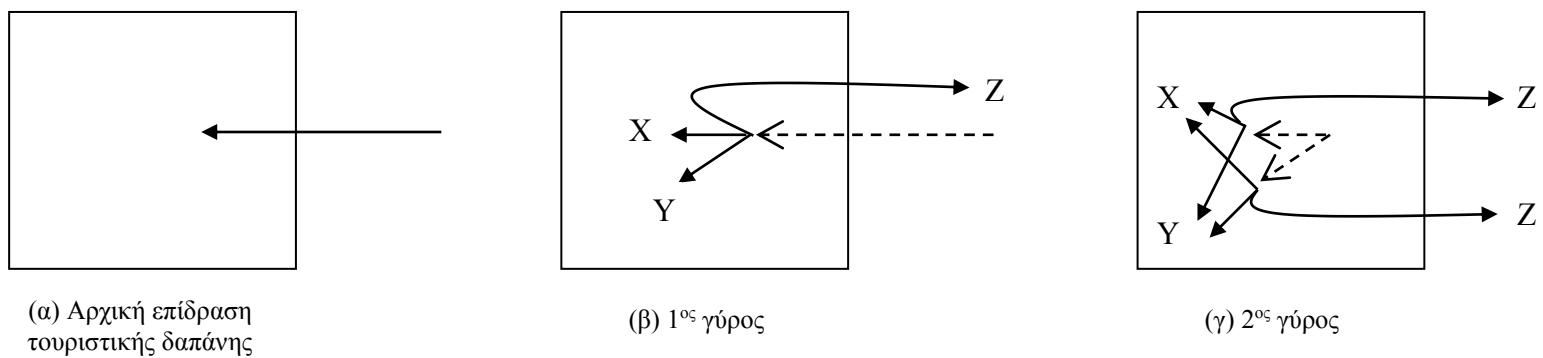
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ

15.1 Σχηματική παρουσίαση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων του τουρισμού σε μια τοπική οικονομία

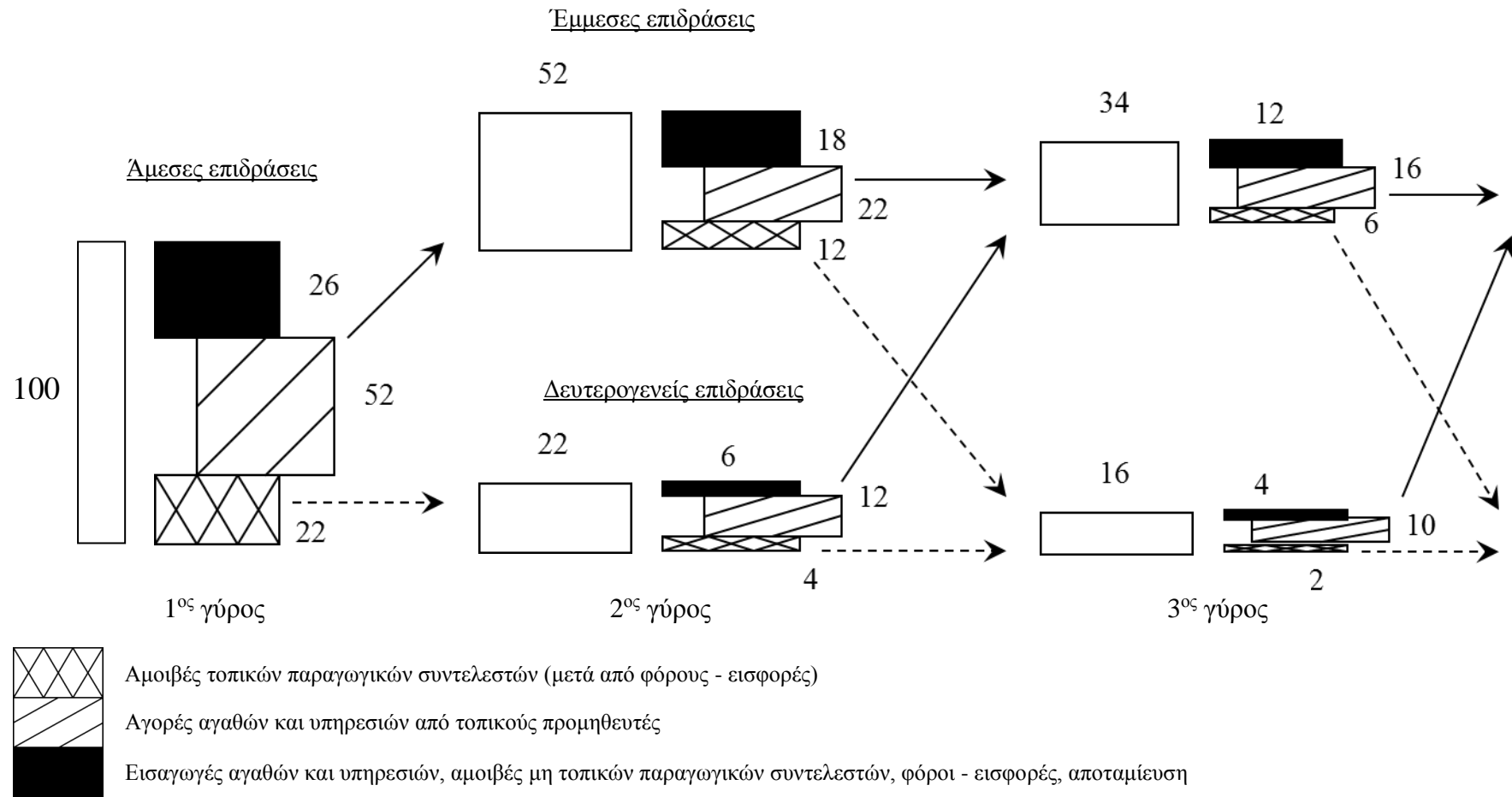
Στο Σχήμα 15.1 παρουσιάζονται τα διαδοχικά στάδια των οικονομικών επιδράσεων που προκαλεί ο τουρισμός σε μια τοπική οικονομία (για λόγους ευκολίας παρουσιάζονται μόνο δύο στάδια). Αρχικά, στο Σχήμα 15.1α το βέλος απεικονίζει τις τουριστικές δαπάνες που εισέρχονται στη χωρική ενότητα. Αυτές αποτελούν ταυτόχρονα τουριστικά έσοδα για τις τοπικές επιχειρήσεις που ικανοποιούν άμεσα τη τουριστική ζήτηση (μονάδες φιλοξενίας, εστίασης, λιανικού εμπορίου, κλπ.). Το Σχήμα 15.1β δείχνει πως μετατρέπονται τα τουριστικά έσοδα από αυτές τις επιχειρήσεις: χρησιμοποιούνται για α) μισθούς και ημερομίσθια, ενοίκια, τόκους, και κέρδη, που δημιουργούν τοπικό εισόδημα (ροή Y), β) αγορά αγαθών και υπηρεσιών από τοπικούς προμηθευτές (ροή X), και γ) αγορά αγαθών και υπηρεσιών από επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες εκτός χωρικής ενότητας (ροή Z). Ένα μέρος, συνεπώς, των τουριστικών εσόδων διαρρέει από την τοπική οικονομία. Το μέγεθος της διαρροής Z είναι ακόμα μεγαλύτερο εάν λάβουμε υπόψη τους μισθούς και τα ημερομίσθια, τα κέρδη, τα ενοίκια και τους τόκους που καταλήγουν σε άτομα και επιχειρήσεις εκτός τοπικής οικονομίας, και τους φόρους / τέλη που καταλήγουν στην κεντρική κυβέρνηση.

Τα χρήματα που παραμένουν στην τοπική οικονομία δημιουργούν πρόσθετη οικονομική δραστηριότητα μέσω ενός δεύτερου γύρου επιδράσεων (Σχήμα 15.1γ). Συγκεκριμένα, οι δαπάνες X που πραγματοποιήθηκαν σε τοπικούς προμηθευτές αποτελούν για αυτούς έσοδα, οι οποίοι με τη σειρά τους θα τα χρησιμοποιήσουν για αγορά αγαθών και υπηρεσιών, μισθούς και ημερομίσθια, κέρδη, κλπ., με κάποια εξ αυτών να παραμένουν και άλλα να διαρρέουν από την τοπική οικονομία. Επίσης, ένα μέρος του τοπικού εισοδήματος Y χρησιμοποιείται για καταναλωτικούς σκοπούς σε τοπικές επιχειρήσεις ενισχύοντας περαιτέρω τις αγορές αγαθών και υπηρεσιών και το τοπικό εισόδημα, ενώ το υπόλοιπο διαρρέει εξαιτίας των αγορών από μη τοπικές επιχειρήσεις, της επιβολής φόρων-εισφορών από την κεντρική κυβέρνηση, και της αποταμίευσης. Η διαδικασία αυτή συνεχίζεται και το τοπικό εισόδημα αυξάνεται με μειούμενο ρυθμό μέσα από διαδοχικά στάδια επιδράσεων, μέχρις ότου οι επιδράσεις να εξαλειφθούν και η αύξηση στο τοπικό εισόδημα να γίνει ουσιαστικά μηδενική.

Πηγή: Archer και Jones (1977, σελ. 8).

Σχήμα 15.1 Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις τουριστικής δαπάνης

Πηγή: Προσαρμοσμένο από Archer (1978, σελ. 132).

Σχήμα 15.2 Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις τουριστικής δαπάνης (αριθμητικό παράδειγμα)

Η διαδικασία δημιουργίας εισοδήματος μπορεί να παρουσιαστεί πιο λεπτομερώς με τη βοήθεια του Σχήματος 15.2 όπου γίνεται διάκριση μεταξύ έμμεσων και δευτερογενών επιδράσεων, χρησιμοποιώντας παράλληλα ένα αριθμητικό παράδειγμα. Ειδικότερα, το πάνω τμήμα του σχήματος δείχνει τις έμμεσες επιδράσεις που προκαλούνται από τις διαδοχικές αγορές αγαθών και υπηρεσιών (ενδιάμεσων εισροών) από τοπικούς προμηθευτές, ενώ το κάτω μέρος τις δευτερογενείς επιδράσεις που δημιουργούνται όταν μέρος του τοπικού εισοδήματος χρησιμοποιείται για καταναλωτικούς σκοπούς εντός της τοπικής οικονομίας. Έτσι, στον πρώτο γύρο επιδράσεων οι τοπικές επιχειρήσεις που ικανοποιούν άμεσα τη τουριστική ζήτηση χρησιμοποιούν τα τουριστικά έσοδα που εισπράττουν (υποθέτουμε 100 χρηματικές μονάδες) για αγορά ενδιάμεσων εισροών από τοπικούς προμηθευτές (52 χρηματικές μονάδες), για αμοιβές τοπικών παραγωγικών συντελεστών (22 χρηματικές μονάδες), ενώ το υπόλοιπο τμήμα (26 χρηματικές μονάδες) διαρρέει από την τοπική οικονομία. Τα έσοδα (52) των τοπικών προμηθευτών χρησιμοποιούνται με τη σειρά τους, στο δεύτερο γύρο επιδράσεων, για αγορά ενδιάμεσων εισροών από άλλους τοπικούς προμηθευτές (22), αμοιβές τοπικών παραγωγικών συντελεστών (12), με τις υπόλοιπες χρηματικές μονάδες (18) να διαρρέουν από το τοπικό οικονομικό κύκλωμα. Ταυτόχρονα, το τμήμα του τοπικού εισοδήματος που δε διαρρέει χρησιμοποιείται για καταναλωτικούς σκοπούς, με αποτέλεσμα τα έσοδα που εισπράττουν οι τοπικές επιχειρήσεις (22) να τα διαθέτουν για αγορά ενδιάμεσων εισροών (12) και αμοιβές τοπικών παραγωγικών συντελεστών (4). Η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται και στα υπόλοιπα στάδια. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η επίδραση της τουριστικής δαπάνης στο τοπικό εισόδημα, αλλά και στις πωλήσεις των τοπικών επιχειρήσεων, βαίνει συνεχώς μειούμενη λόγω των διαρροών που πραγματοποιούνται σε κάθε στάδιο επιδράσεων. Εν τέλει, οι διαρροές θα εξαλείψουν τις επιδράσεις καθιστώντας τις αυξήσεις στο εισόδημα και στις πωλήσεις ουσιαστικά μηδενικές.

15.2 Υποδείγματα εκτίμησης πολλαπλασιαστικών επιδράσεων

Για την εκτίμηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων που προκαλεί ο τουρισμός έχουν χρησιμοποιηθεί στη τουριστική βιβλιογραφία τέσσερα βασικά υποδείγματα: α) το υπόδειγμα οικονομικής βάσης, β) το κενύσιανό υπόδειγμα, γ) το υπόδειγμα εισροών-εκροών, και δ) το ad hoc υπόδειγμα (Archer, 1977; Fletcher and Archer, 1991; Frechtling, 1994; Lagos, 2009). Εκτός αυτών, έχουν χρησιμοποιηθεί και άλλα πιο

προχωρημένα, όπως το υπόδειγμα που βασίζεται στον πίνακα κοινωνικής λογιστικής και το υπολογιστικό υπόδειγμα γενικής ισορροπίας. Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται εν συντομία τα υποδείγματα αυτά, καθώς επίσης τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που έχουν όταν θέλουμε να τα χρησιμοποιήσουμε στην ανάλυση πολλαπλασιαστικών επιδράσεων του τουρισμού.

15.2.1 Το υπόδειγμα οικονομικής βάσης

Η θεωρία και ο πολλαπλασιαστής οικονομικής βάσης παρουσιάστηκαν στην Ενότητα 5.7.1. Όπως αναφέρθηκε, η οικονομία μιας περιφέρειας χωρίζεται σε δύο τομείς, στον βασικό ή εξαγωγικό και στον μη βασικό ή τοπικό, με τον πρώτο να περιλαμβάνει εκείνες τις δραστηριότητες που εξάγουν αγαθά και υπηρεσίες και τον δεύτερο εκείνες που υποστηρίζουν τον βασικό τομέα και καλύπτουν τις ανάγκες του πληθυσμού της περιφέρειας. Ο τουρισμός είναι μία δραστηριότητα που έχει τα χαρακτηριστικά του βασικού ή εξαγωγικού τομέα, με συνέπεια να μπορεί να θεωρηθεί και ως προωθητική δραστηριότητα (Vanhove, 1981). Σε αντίθεση, όμως, με άλλες δραστηριότητες που εξάγουν αγαθά και υπηρεσίες σε άλλες περιφέρειες ή / και στο εξωτερικό, τις εξαγωγές συνθέτουν (στην περίπτωση του τουρισμού) οι δαπάνες των επισκεπτών μέσα στα όρια της περιφέρειας. Η ανάπτυξη του τουριστικού - βασικού τομέα δημιουργεί πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στις μη βασικές δραστηριότητες της περιφέρειας μέσω α) της αγοράς αγαθών και υπηρεσιών από τους υποστηρικτικούς κλάδους και β) της δαπάνης του δημιουργούμενου εισοδήματος για τοπική κατανάλωση.

Η εφαρμογή του υποδείγματος είναι περιορισμένη στην περίπτωση του τουρισμού (Archer, 1977; Frechtling, 1994; Lagos, 2009). Αυτό οφείλεται στο ότι το υπόδειγμα και οι πολλαπλασιαστές του εκτιμούν συνολικές επιδράσεις για το σύνολο της οικονομίας (το ίδιο συμβαίνει και με το κεϋνσιανό υπόδειγμα όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα), χωρίς να επιτρέπουν ανάλυση σε κλαδικό επίπεδο και στα είδη (άμεσες, έμμεσες και δευτερογενείς) επιδράσεων (Eadington and Redman, 1991; Hodur and Leistritz, 2006). Άλλα μειονεκτήματα του υποδείγματος είναι α) ο υποκειμενικός διαχωρισμός των δραστηριοτήτων μεταξύ βασικού και μη βασικού τομέα, β) η υπόθεση ότι όλα τα είδη εξαγωγών έχουν το ίδιο πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα ανεξαρτήτως του κλάδου προέλευσης, και γ) η υπόθεση ότι η μεγέθυνση μιας οικονομίας εξαρτάται κυρίως ή εξ ολοκλήρου από τις εξαγωγές της (Archer, 1977; Frechtling, 1994; Lagos, 2009). Εμπειρικές μελέτες που έχουν χρησιμοποιήσει το υπόδειγμα οικονομικής βάσης για

την εκτίμηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων έχουν γίνει, μεταξύ άλλων, από τους Nathan Associates το 1966 και τους Pickett και Becher το 1972 (βλέπε στον Archer (1977, σελ 14–16) για περισσότερες λεπτομέρειες) και από τους Milon, Mulkey και Ellerbrock (1982).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η εφαρμογή του υποδείγματος σε τοπικό επίπεδο παρουσιάζει δυσχέρειες καθότι η ΕΛΣΤΑΤ δε δημοσιεύει στοιχεία απασχόλησης ή προστιθέμενης αξίας για κλάδους με διψήφιο κωδικό, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατό να διαπιστωθεί αν οι δραστηριότητες που συνθέτουν τον τομέα του τουρισμού είναι εξαγωγικές ή τοπικές²⁰³. Έτσι, η ανάλυση περιορίζεται και οι πολλαπλασιαστές που μπορούν να υπολογιστούν αφορούν μόνο τον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης (κλάδος Θ). Επισημαίνεται, πάντως, ότι οι εκτιμώμενοι πολλαπλασιαστές θα είναι εκφρασμένοι σε όρους απασχόλησης ή προστιθέμενης αξίας, κάτι που απαιτεί να είναι γνωστή η μεταβολή (στον ίδιο τον κλάδο) της απασχόλησης ή της προστιθέμενης αξίας που προκαλείται από την τουριστική δαπάνη, ώστε να εκτιμηθούν οι συνολικές επιδράσεις.

15.2.2 Το κεϋνσιανό υπόδειγμα

Το κεϋνσιανό υπόδειγμα βασίζεται στη λογική ότι μία μεταβολή στη τελική ζήτηση, που αποτελείται από την ιδιωτική κατανάλωση, τη δημόσια δαπάνη, την ιδιωτική επένδυση και τις εξαγωγές, προκαλεί πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στο εισόδημα μιας οικονομίας. Οι αυξήσεις (ή μειώσεις) που επέρχονται στο εισόδημα πραγματοποιούνται σε διαδοχικά στάδια, με μειούμενο, όμως, ρυθμό. Ο κεϋνσιανός πολλαπλασιαστής κ ισούται με το λόγο της μοναδιαίας μεταβολής της τελικής ζήτησης προς τις διαρροές που γίνονται στο εσωτερικό της οικονομίας, δηλαδή (Fletcher and Archer, 1991):

$$\kappa = \frac{1}{\text{διαρροές}} \quad (15.1)$$

Διάφορες μαθηματικές εκφράσεις του κεϋνσιανού πολλαπλασιαστή μπορούν να προκύψουν και να χρησιμοποιηθούν, ανάλογα με τη λεπτομέρεια που θέλουμε να δώσουμε στο υπόδειγμα και τις μεταβλητές που υπεισέρχονται σε αυτό. Έτσι, αρχικά έχουμε (Fletcher and Archer, 1991):

²⁰³ Για παράδειγμα, σε επίπεδο ΠΕ δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τις οικονομικές δραστηριότητες 77 (Δραστηριότητες ενοικίασης και εκμίσθωσης) και 79 (Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και άλλων υπηρεσιών κρατήσεων και συναφείς δραστηριότητες).

$$k = \frac{1}{1 - c + m} \quad (15.2)$$

όπου c = οριακή ροπή για κατανάλωση

m = οριακή ροπή για εισαγωγές.

Στον παραπάνω πολλαπλασιαστή, που προκύπτει από το βασικό κεϋνσιανό υπόδειγμα, μπορούμε να συμπεριλάβουμε την οριακή ροπή για επενδύσεις, ώστε το υπόδειγμα να γίνει πιο δυναμικό:

$$k = \frac{1}{1 - c + m - i} \quad (15.3)$$

όπου i = οριακή ροπή για επενδύσεις.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη και την επιβολή φόρων (άμεσων και έμμεσων) και τις μεταβιβαστικές πληρωμές, ο πολλαπλασιαστής που προκύπτει ισούται με:

$$k = \frac{1}{1 - c(1 - t_i)(1 - t_d - b) + m - i} \quad (15.4)$$

όπου t_i = το ποσοστό έμμεσου φόρου (ΦΠΑ)

t_d = το ποσοστό άμεσου φόρου και ασφαλιστικών κρατήσεων

b = το ποσοστό για μεταβιβαστικές πληρωμές.

Οι παραπάνω πολλαπλασιαστές μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην περίπτωση του τουρισμού, όταν θέλουμε να εκτιμήσουμε τις πολλαπλασιαστικές επιδράσεις που προκαλεί μία (μοναδιαία) μεταβολή της τουριστικής δαπάνης στο εισόδημα μιας οικονομίας. Σύμφωνα, όμως, με τον Archer (1976), σε μία περιφερειακή (ή τοπική) οικονομία είναι εύλογο να ισχυριστούμε ότι ένα μέρος της τουριστικής δαπάνης διαρρέει από το πρώτο στάδιο των επιδράσεων ή δεν καταλήγει ποτέ στη χωρική ενότητα (π.χ. δαπάνες για αεροπορικά εισιτήρια), χωρίς έτσι να δημιουργεί εισόδημα για τους κατοίκους της περιοχής²⁰⁴. Επομένως, πρέπει στον αριθμητή του πολλαπλασιαστή να αφαιρέσουμε τις άμεσες διαρροές. Έτσι, ο πολλαπλασιαστής της σχέσης (15.4) θα ισούται με (Fletcher and Archer, 1991):

$$k = \frac{1 - L}{1 - c(1 - t_i)(1 - t_d - b) + m - i} \quad (15.5)$$

όπου L = οι άμεσες διαρροές.

Ωστόσο, στην πρακτική εφαρμογή τους οι κεϋνσιανοί πολλαπλασιαστές παρέχουν περιορισμένη χρησιμότητα καθότι δε λαμβάνουν υπόψη τις κλαδικές αλληλεπιδράσεις

²⁰⁴ Το ίδιο μπορούμε να ισχυριστούμε και για την περίπτωση μιας εθνικής οικονομίας, όπου φυσικά το μέγεθος των διαρροών θα είναι πολύ μικρότερο.

και τις διαρροές που πραγματοποιούνται στα διαδοχικά στάδια των επιδράσεων. Επίσης, το κεϋνσιανό υπόδειγμα υιοθετεί μία συνολική προσέγγιση, υποθέτοντας ότι όλοι οι κλάδοι της οικονομίας υπόκεινται στην ίδια οριακή ροπή για κατανάλωση, για εισαγωγές, κλπ., ανεξαρτήτως της δομής της τελικής ζήτησης (Archer, 1976; Fletcher and Archer, 1991; Lagos, 2009). Στην πραγματικότητα, όμως, οι μεταβολές στα μέρη (επιμέρους στοιχεία) μπορούν να επιφέρουν μεταβολές στο σύνολο (Λίβας, 1994)²⁰⁵. Επομένως, για να επιτευχθεί μεγαλύτερη λεπτομέρεια στην ανάλυση, οι τουριστικές δαπάνες θα πρέπει να επιμεριστούν σε κλάδους (ή κατηγορίες επιχειρήσεων) και η συνεισφορά κάθε κλάδου να εξεταστεί χωριστά. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι διακλαδικές συναλλαγές και η δομή του κόστους παραγωγής κάθε κλάδου.

15.2.3 Το υπόδειγμα εισροών-εκροών

Το υπόδειγμα εισροών-εκροών (μαζί με το ad hoc υπόδειγμα που παρουσιάζεται αργότερα) προτιμάται περισσότερο από τους ερευνητές όταν επιχειρείται να γίνει εκτίμηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων που προκαλεί ο τουρισμός (Fletcher and Archer, 1991; Frechtling, 1994; Lagos, 2009). Το υπόδειγμα έχει χρησιμοποιηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία σε εθνικό (Heng and Low, 1990; Lee and Kwon, 1995; Archer and Fletcher, 1996), πολιτειακό (Stynes, Sun and Talhelm, 2000; West and Gamage, 2001) περιφερειακό (Chhabra, Sills and Cubbage, 2003; Saayman and Saayman, 2006), ακόμα και σε τοπικό (Frechtling and Horváth, 1999; West and Bayne, 2002) επίπεδο. Στην περίπτωση της Ελλάδας έχουν κατασκευαστεί στο παρελθόν πίνακες εισροών-εκροών της εθνικής οικονομίας για τον τουρισμό (Μυλωνάς, 1999), ενώ έχουν δημοσιευτεί και μελέτες (π.χ. Βαφειάδης, Κοντογεώργος και Παπακωνσταντινίδης, 1992; IOBE, 2012) που βασίζονται στο υπόδειγμα αυτό.

15.2.3.1 Ο πίνακας εισροών-εκροών

Η βάση της ανάλυσης εισροών-εκροών είναι ο πίνακας εισροών-εκροών ο οποίος παρουσιάζει, μεταξύ άλλων, τις διακλαδικές συναλλαγές που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό μιας οικονομίας. Πρόκειται, λοιπόν, για έναν πίνακα διπλής εισόδου όπου

²⁰⁵ Για παράδειγμα, εάν σε μία υποθετική οικονομία με δύο κλάδους η ιδιωτική κατανάλωση (τελική ζήτηση) μεταβληθεί κατά $\Delta C_1=5$ και $\Delta C_2=-5$ μονάδες, δηλαδή το σύνολο των καταναλωτικών δαπανών παραμένει αμετάβλητο ($\Delta C=0$), τότε σύμφωνα με το κεϋνσιανό υπόδειγμα η μεταβολή στο συνολικό εισόδημα θα είναι μηδενική ($\Delta Y=0$). Όμως, η μεταβολή στο συνολικό εισόδημα θα εξαρτηθεί και από τους κλαδικούς πολλαπλασιαστές εισοδήματος. Έτσι, εάν για παράδειγμα $Y_1=0,20$ και $Y_2=0,10$, τότε η μεταβολή στο συνολικό εισόδημα θα είναι: $\Delta Y=5*0,20 + (-5)*0,10 = 1 - 0,5 = 0,5$ μονάδες.

Πίνακας 15.1 Γενικός πίνακας εισροών-εκροών

ΕΚΡΟΕΣ ΕΙΣΡΟΕΣ		ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΖΗΤΗΣΗ						ΤΕΛΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ					ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ	
		1	2	3	...	j	...	n	C	G	K	St		E
1		X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	...	X _{1j}	...	X _{1n}	C ₁	G ₁	K ₁	St ₁	E ₁	X ₁
2		X ₂₁	X ₂₂	X ₂₃	...	X _{2j}	...	X _{2n}	C ₂	G ₂	K ₂	St ₂	E ₂	X ₂
3		X ₃₁	X ₃₂	X ₃₃	...	X _{3j}	...	X _{3n}	C ₃	G ₃	K ₃	St ₃	E ₃	X ₃
i		X _{i1}	X _{i2}	X _{i3}	...	X _{ij}	...	X _{in}	C _i	G _i	K _i	St _i	E _i	X _i
n		X _{n1}	X _{n2}	X _{n3}	...	X _{nj}	...	X _{nn}	C _n	G _n	K _n	St _n	E _n	X _n
ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΕΙΣΡΟΕΣ (ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ)	W	W ₁	W ₂	W ₃	...	W _j	...	W _n	W _C	W _G	W _K	W _{St}	W _E	W
	Pr	Pr ₁	Pr ₂	Pr ₃	...	Pr _j	...	Pr _n	Pr _C	Pr _G	Pr _K	Pr _{St}	Pr _E	Pr
	D	D ₁	D ₂	D ₃	...	D _j	...	D _n	D _C	D _G	D _K	D _{St}	D _E	D
	T	T ₁	T ₂	T ₃	...	T _j	...	T _n	T _C	T _G	T _K	T _{St}	T _E	T
	-S	-S ₁	-S ₂	-S ₃	...	-S _j	...	-S _n	-S _C	-S _G	-S _K	-S _{St}	-S _E	-S
Im	Im ₁	Im ₂	Im ₃	...	Im _j	...	Im _n	Im _C	Im _G	Im _K	Im _{St}	Im _E	Im	
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ		X ₁	X ₂	X ₃	...	X _j	...	X _n	C	G	K	St	E	

όπου:

i δηλώνει γραμμές και j δηλώνει στήλες, $i, j = 1, 2, 3, \dots, n$

X_i = συνολική παραγωγή του κλάδου i

X_{ij} = μέρος της παραγωγής του κλάδου i που καταναλώνεται από τον κλάδο j (ενδιάμεση ζήτηση)

C_i = μέρος της παραγωγής του κλάδου i που καταναλώνεται από τα νοικοκυριά (ιδιωτική κατανάλωση)

G_i = μέρος της παραγωγής του κλάδου i που καταναλώνεται από το δημόσιο (δημόσια κατανάλωση)

K_i = μέρος της παραγωγής του κλάδου i που χρησιμοποιείται για το σχηματισμό πάγιου κεφαλαίου

St_i = μεταβολές αποθεμάτων στον κλάδο i

E_i = μέρος της παραγωγής του κλάδου i που εξάγεται

W_j = μισθοί, ημερομίσθια και εργοδοτικές εισφορές στον κλάδο j

Pr_j = κέρδη στον κλάδο j

D_j = αποσβέσεις, τόκοι, ενοίκια, κλπ., στον κλάδο j

T_j = έμμεσοι φόροι στην παραγωγή του κλάδου j

$-S_j$ = επιδοτήσεις στον κλάδο j

Im_j = εισαγωγές του κλάδου j (εισαγόμενες εισροές)

$W_C, W_G, W_K, W_{St}, W_E$ = μισθοί, ημερομίσθια και εργοδοτικές εισφορές στα στοιχεία της τελικής ζήτησης

$Pr_C, Pr_G, Pr_K, Pr_{St}, Pr_E$ = κέρδη στα στοιχεία της τελικής ζήτησης

$D_C, D_G, D_K, D_{St}, D_E$ = αποσβέσεις, τόκοι, ενοίκια, κλπ., στα στοιχεία της τελικής ζήτησης

$T_C, T_G, T_K, T_{St}, T_E$ = έμμεσοι φόροι στα στοιχεία της τελικής ζήτησης

$-S_C, -S_G, -S_K, -S_{St}, -S_E$ = επιδοτήσεις στα στοιχεία της τελικής ζήτησης

$Im_C, Im_G, Im_K, Im_{St}, Im_E$ = εισαγωγές για τα στοιχεία της τελικής ζήτησης (καταναλωτικές και κεφαλαιουχικές εισαγωγές καθώς και επανεξαγωγές).

Πηγή: Προσαρμοσμένο από Λίβας (1994, σελ. 17–18).

οι γραμμές εμφανίζουν τους κλάδους ως πωλητές αγαθών και υπηρεσιών (εκροών) προς ικανοποίηση της ενδιάμεσης και της τελικής ζήτησης, και οι στήλες ως αγοραστές αγαθών και υπηρεσιών (εισροών) για την παραγωγή των προϊόντων τους. Εκτός από τις διακλαδικές συναλλαγές, ο πίνακας εισροών-εκροών παρέχει και άλλη πληροφόρηση.

Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει τέσσερα τεταρτημόρια (βλέπε Πίνακα 15.1): α) των διακλαδικών συναλλαγών, β) της τελικής ζήτησης, γ) των πρωτογενών (αρχικών) εισροών ή της προστιθέμενης αξίας, και δ) των πρωτογενών εισροών στην τελική ζήτηση²⁰⁶. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι η πληροφόρηση που περιέχεται στους εθνικούς λογαριασμούς περιέχεται επίσης στον πίνακα εισροών-εκροών, με τη διαφορά ότι ο δεύτερος την παρέχει και σε κλαδικό επίπεδο. Αυτό που πρέπει να επισημανθεί, πάντως, είναι ότι ο πίνακας παρέχει μόνο στατιστική πληροφόρηση, χωρίς να αποτελεί ταυτόχρονα υπόδειγμα.

15.2.3.2 Το ανοικτό υπόδειγμα εισροών-εκροών

Για να μετατρέψουμε τον πίνακα εισροών-εκροών σε ένα υπόδειγμα θα πρέπει να κατασκευάσουμε τη μήτρα των τεχνολογικών / άμεσων συντελεστών ή συντελεστών εισροών (βλέπε Πίνακα 15.2). Αυτό επιτυγχάνεται διαιρώντας κάθε στοιχείο στο πρώτο και τρίτο τεταρτημόριο του πίνακα εισροών-εκροών με το σύνολο της στήλης στην οποία αντιστοιχεί το υπόψη στοιχείο. Έτσι, εάν παραστήσουμε με α_{ij} το ποσό της εισροής που αγοράζεται από τον κλάδο i και χρησιμοποιείται ανά μονάδα παραγωγής του κλάδου j , τότε:

Πίνακας 15.2 Τεχνολογικοί συντελεστές

ΕΚΡΟΕΣ		ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΖΗΤΗΣΗ						
ΕΙΣΡΟΕΣ	ΚΛΑΔΟΙ	1	2	3	...	j	...	n
	1	α_{11}	α_{12}	α_{13}	...	α_{1j}	...	α_{1n}
	2	α_{21}	α_{22}	α_{23}	...	α_{2j}	...	α_{2n}
	3	α_{31}	α_{32}	α_{33}	...	α_{3j}	...	α_{3n}
	i	α_{i1}	α_{i2}	α_{i3}	...	α_{ij}	...	α_{in}
	n	α_{n1}	α_{n2}	α_{n3}	...	α_{nj}	...	α_{nn}
Πρωτογενείς εισροές		w_1	w_2	w_3	...	w_j	...	w_n
		pr_1	pr_2	pr_3	...	pr_j	...	pr_n
		d_1	d_2	d_3	...	d_j	...	d_n
		t_1	t_2	t_3	...	t_j	...	t_n
		$-s_1$	$-s_2$	$-s_3$...	$-s_j$...	$-s_n$
		im_1	im_2	im_3	...	im_j	...	im_n
	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ	1	1	1	...	1	...	1

Πηγή: Προσαρμοσμένο από Λίβας (1994, σελ. 24).

²⁰⁶ Το τελευταίο τεταρτημόριο παραμένει συνήθως κενό. Στην περίπτωση αυτή, όμως, δεν επιτυγχάνεται πλήρης αντιστοιχία μεταξύ των συστημάτων των εισροών-εκροών και των εθνικών λογαριασμών (Λίβας, 1994).

$$\alpha_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_j} \quad (15.6)$$

και ισχύει:

$$\alpha_{1j} + \alpha_{2j} + \alpha_{3j} + \dots + \alpha_{ij} + \dots + \alpha_{nj} + w_j + pr_j + d_j + t_j - s_j + im_j = 1 \quad (15.7)$$

$$\text{ή} \quad \sum_{i=1}^n \alpha_{ij} + v_j = 1 \quad (15.8)$$

όπου $v_j = w_j + pr_j + d_j + t_j - s_j + im_j$, και $i, j = 1, 2, 3, \dots, n$.

Συνεπώς, οι τεχνολογικοί (ή άμεσοι) συντελεστές αντιπροσωπεύουν τη δομή του κόστους παραγωγής κάθε κλάδου j .

Τώρα, το σύστημα εξισώσεων (15.9) που ισχύει από τον πίνακα εισροών-εκροών

$$\begin{aligned} X_1 &= X_{11} + X_{12} + \dots + X_{1n} + F_1 \\ X_2 &= X_{21} + X_{22} + \dots + X_{2n} + F_2 \\ &\vdots \\ X_i &= X_{i1} + X_{i2} + \dots + X_{in} + F_i \\ &\vdots \\ X_n &= X_{n1} + X_{n2} + \dots + X_{nn} + F_n \end{aligned} \quad (15.9)$$

όπου $F_i = C_i + G_i + K_i + St_i + E_i$, για $i = 1, 2, 3, \dots, n$,

μπορεί να γραφεί και ως:

$$\begin{aligned} X_1 &= \alpha_{11}X_1 + \alpha_{12}X_2 + \dots + \alpha_{1n}X_n + F_1 \\ X_2 &= \alpha_{21}X_1 + \alpha_{22}X_2 + \dots + \alpha_{2n}X_n + F_2 \\ &\vdots \\ X_i &= \alpha_{i1}X_1 + \alpha_{i2}X_2 + \dots + \alpha_{in}X_n + F_i \\ &\vdots \\ X_n &= \alpha_{n1}X_1 + \alpha_{n2}X_2 + \dots + \alpha_{nn}X_n + F_n \end{aligned} \quad (15.10)$$

Χρησιμοποιώντας γραμμική άλγεβρα, το σύστημα εξισώσεων (15.10) μπορεί να γραφεί και υπό μορφή μητρών:

$$X = AX + F \quad (15.11)$$

όπου X = το διάνυσμα στήλη ($n \times 1$) των κλαδικών επιπέδων παραγωγής

A = η μήτρα ($n \times n$) των τεχνολογικών συντελεστών

F = το διάνυσμα στήλη ($n \times 1$) των κλαδικών επιπέδων τελικής ζήτησης.

Από την εξίσωση (15.11) προκύπτει:

$$X - AX = F \quad (15.12)$$

και στη συνέχεια:

$$X = (I - A)^{-1} F \quad (15.13)$$

που αποτελεί και τη λύση του ανοικτού υποδείγματος εισροών-εκροών²⁰⁷. Η μήτρα $(I - A)^{-1}$ (διαστάσεων $n \times n$) καλείται αντίστροφη μήτρα του Leontief ή μήτρα

²⁰⁷ Για να υπάρχει λύση θα πρέπει να ισχύει η ολοκληρωμένη συνθήκη Hawkins-Simon, και πιο συγκεκριμένα $a_{ii} < 1$ και $\sum_{i=1}^n \alpha_{ij} < 1$ (Λίβας, 1994).

πολλαπλασιαστής²⁰⁸, και τα στοιχεία της συντελεστές αλληλεξάρτησης. Έτσι, κάθε συντελεστής αλληλεξάρτησης b_{ij} δείχνει πόσο θα μεταβληθεί άμεσα και έμμεσα η παραγωγή στον κλάδο i εάν μεταβληθεί η τελική ζήτηση για το προϊόν του κλάδου j κατά μία μονάδα, ενώ η ζήτηση για τα προϊόντα των άλλων κλάδων παραμένει σταθερή. Το άθροισμα των συντελεστών αλληλεξάρτησης μιας στήλης δίνει τον άμεσο και έμμεσο συντελεστή ή μερικό πολλαπλασιαστή (Λίβας, 1994) ή απλό πολλαπλασιαστή (Σκούντζος, 1993) παραγωγής ενός κλάδου. Οι πολλαπλασιαστές παραγωγής για όλους τους κλάδους προκύπτουν από τον πολλαπλασιασμό του μοναδιαίου διανύσματος γραμμή με την αντίστροφη μήτρα του Leontief, δηλαδή:

$$(1 \ 1 \ 1 \ \dots \ 1 \ \dots \ 1) (I - A)^{-1} \quad (15.14)$$

Αντίστοιχα, οι πολλαπλασιαστές των πρωτογενών (αρχικών) εισροών υπολογίζονται από τον πολλαπλασιασμό του διανύσματος γραμμή των άμεσων συντελεστών τους με την αντίστροφη μήτρα του Leontief, π.χ. για τους μισθούς, ημερομίσθια και εργοδοτικές εισφορές:

$$(w_1 \ w_2 \ w_3 \ \dots \ w_j \ \dots \ w_n) (I - A)^{-1} \quad (15.15)$$

Παρόμοια μπορούμε να υπολογίσουμε τους πολλαπλασιαστές απασχόλησης, εάν προηγουμένως έχουμε εξάγει τους άμεσους συντελεστές απασχόλησης l_i ²⁰⁹:

$$(l_1 \ l_2 \ l_3 \ \dots \ l_j \ \dots \ l_n) (I - A)^{-1} \quad (15.16)$$

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να γίνει μία διευκρίνηση σχετικά με τις τυπολογίες πολλαπλασιαστών που χρησιμοποιούνται. Οι πολλαπλασιαστές που παρουσιάστηκαν παραπάνω υπολογίζονται όταν θέλουμε να εκτιμήσουμε τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις που προκαλεί η μοναδιαία μεταβολή της τελικής ζήτησης σε έναν κλάδο j . Εκτός αυτών, υπάρχουν και οι πολλαπλασιαστές εισοδήματος και απασχόλησης Τύπου I (Σκούντζος, 1993), οι οποίοι χρησιμοποιούνται όταν γνωρίζουμε τις άμεσες επιδράσεις στο εισόδημα ή στην απασχόληση του κλάδου j . Δηλαδή, στη δεύτερη περίπτωση οι συνολικές (άμεσες και έμμεσες) επιδράσεις δε συσχετίζονται με την μεταβολή στη τελική ζήτηση (παραγωγή) του κλάδου, αλλά με τις άμεσες επιδράσεις. Οι πολλαπλασιαστές Τύπου I υπολογίζονται εάν διαιρέσουμε το άθροισμα των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων που προκαλούνται από την αύξηση της τελικής ζήτησης κατά μία μονάδα στον κλάδο j με τον άμεσο συντελεστή του ίδιου κλάδου. Ειδικότερα, για το εισόδημα (μισθοί, ημερομίσθια και εργοδοτικές εισφορές):

²⁰⁸ Ισχύει $(I - A)^{-1} = I + A + A^2 + A^3 + \dots + A^n$, δηλαδή τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα προκύπτουν ύστερα από n διαδοχικούς γύρους επιδράσεων.

²⁰⁹ Προκύπτουν από τη διαίρεση της απασχόλησης ενός κλάδου με τη συνολική παραγωγή του και υποδηλώνουν την απασχόληση ανά μονάδα παραγωγής.

$$W_{i,j} = \frac{\sum_{i=1}^n w_i b_{ij}}{w_j} \quad (15.17)$$

και για την απασχόληση:

$$L_{i,j} = \frac{\sum_{i=1}^n l_i b_{ij}}{l_j} \quad (15.18)$$

15.2.3.3 Το κλειστό υπόδειγμα εισροών-εκροών

Για τον υπολογισμό των συνολικών επιδράσεων απομένει η εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων, οι οποίες προκύπτουν όταν μέρος του άμεσου και έμμεσου εισοδήματος, που προκαλεί η μοναδιαία μεταβολή της τελικής ζήτησης σε έναν κλάδο, χρησιμοποιείται για καταναλωτικούς σκοπούς. Ωστόσο, στον πίνακα εισροών-εκροών, και κατ' επέκταση στο ανοικτό υπόδειγμα, η ιδιωτική κατανάλωση αποτελεί τμήμα της τελικής ζήτησης κάτι που σημαίνει ότι είναι ανεξάρτητη από τα επίπεδα του εισοδήματος και προσδιορίζεται εξωγενώς. Στην πραγματικότητα, όμως, τα επίπεδα κατανάλωσης των νοικοκυριών εξαρτώνται από τα επίπεδα (διαθέσιμου) εισοδήματος, τα οποία με τη σειρά τους εξαρτώνται από τη διάρθρωση της παραγωγής των κλάδων. Δηλαδή, υπάρχει επί της ουσίας μία αλληλεξάρτηση μεταξύ της κατανάλωσης των νοικοκυριών και της διάρθρωσης της παραγωγής. Έτσι, η ιδιωτική κατανάλωση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ενδογενής και να συμπεριληφθεί στο τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών. Αυτό επιτυγχάνεται με το «κλείσιμο» του πίνακα εισροών-εκροών ως προς τα νοικοκυριά, δηλαδή τη μετακίνηση της στήλης της ιδιωτικής κατανάλωσης και της γραμμής των εισοδημάτων των νοικοκυριών στο πρώτο τεταρτημόριο. Πλέον, τα νοικοκυριά αποτελούν έναν παραγωγικό κλάδο της οικονομίας, όπου η κατανάλωση θεωρείται αναγκαία εισροή για την παραγωγή του εισοδήματος.

Το διευρυμένο κατά μία γραμμή και μία στήλη τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών έχει ως αποτέλεσμα να διευρυνθεί ανάλογα και η μήτρα των τεχνολογικών συντελεστών A , δηλαδή να γίνει:

$$A^* = \begin{bmatrix} \alpha_{11} & \alpha_{12} & \dots & \alpha_{1,n+1} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} & \dots & \alpha_{2,n+1} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \alpha_{n+1,1} & \alpha_{n+1,2} & \dots & \alpha_{n+1,n+1} \end{bmatrix}$$

Ακολουθώντας πάλι τα βήματα των σχέσεων (15.10) έως (15.12) για $n+1$ κλάδους

και επίπεδα τελικής ζήτησης F_i^* (μειωμένα κατά το ποσό της ιδιωτικής κατανάλωσης), η λύση του κλειστού υποδείγματος εισροών-εκροών δίνεται από τη σχέση:

$$X^* = (I - A^*)^{-1} F^* \quad (15.19)$$

όπου:

$$X^* = \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ \vdots \\ X_{n+1} \end{bmatrix}, \quad (I - A^*)^{-1} = \begin{bmatrix} b_{11}^* & b_{12}^* & \dots & b_{1,n+1}^* \\ b_{21}^* & b_{22}^* & \dots & b_{2,n+1}^* \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ b_{n+1,1}^* & b_{n+1,2}^* & \dots & b_{n+1,n+1}^* \end{bmatrix}, \quad F^* = \begin{bmatrix} F_1^* \\ F_2^* \\ \vdots \\ F_{n+1}^* \end{bmatrix}$$

Η μήτρα $(I - A^*)^{-1}$ καλείται διευρυμένη αντίστροφη μήτρα του Leontief και κάθε συντελεστής αλληλεξάρτησης b_{ij}^* δείχνει τις άμεσες, έμμεσες και δευτερογενείς επιδράσεις που η κατά μία μονάδα μεταβολή της τελικής ζήτησης στον κλάδο j , ενώ η ζήτηση για τα προϊόντα των άλλων κλάδων παραμένει σταθερή, έχει πάνω στην παραγωγή του κλάδου i . Το άθροισμα των συντελεστών αλληλεξάρτησης μιας στήλης δίνει τον συνολικό συντελεστή ή συνολικό πολλαπλασιαστή (Λίβας, 1994) ή ολικό πολλαπλασιαστή (Σκούντζος, 1993) παραγωγής ενός κλάδου. Οι συνολικοί (ολικοί) πολλαπλασιαστές εισοδήματος για όλους τους κλάδους δίνονται από τα αντίστοιχα στοιχεία της $n+1$ γραμμής της διευρυμένης αντίστροφης μήτρας του Leontief. Οι πολλαπλασιαστές των υπόλοιπων πρωτογενών (αρχικών) εισροών και της απασχόλησης για όλους τους κλάδους υπολογίζονται από τον πολλαπλασιασμό του διανύσματος γραμμή των άμεσων συντελεστών τους με τη διευρυμένη αντίστροφη μήτρα, π.χ. για τις εισαγωγές:

$$(im_1 \ im_2 \ im_3 \ \dots \ im_j \ \dots \ im_{n+1}) (I - A^*)^{-1} \quad (15.20)$$

και για την απασχόληση:

$$(l_1 \ l_2 \ l_3 \ \dots \ l_j \ \dots \ l_{n+1}) (I - A^*)^{-1} \quad (15.21)$$

Όπως στο ανοικτό υπόδειγμα, έτσι και στο κλειστό υπάρχουν οι πολλαπλασιαστές εισοδήματος και απασχόλησης Τύπου II (Σκούντζος, 1993), οι οποίοι συσχετίζουν τις συνολικές (άμεσες, έμμεσες και δευτερογενείς) επιδράσεις με τις άμεσες επιδράσεις. Υπολογίζονται εάν διαιρέσουμε το άθροισμα των άμεσων, έμμεσων και δευτερογενών επιδράσεων που προκαλούνται από την αύξηση της τελικής ζήτησης κατά μία μονάδα στον κλάδο j με τον άμεσο συντελεστή του ίδιου κλάδου. Έτσι, για το εισόδημα Y :

$$Y_{II,j} = \frac{\sum_{i=1}^{n+1} \alpha_{n+1,i} b_{ij}^*}{\alpha_{n+1,j}} \quad (15.22)$$

και για την απασχόληση:

$$L_{n,j} = \frac{\sum_{i=1}^{n+1} l_i b_{ij}^*}{l_j} \quad (15.23)$$

Τελειώνοντας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το «κλείσιμο» του πίνακα εισροών-εκροών ως προς τα νοικοκυριά παρουσιάζει υπολογιστικές δυσκολίες όσον αφορά τη μεταφορά της γραμμής των εισοδημάτων από το τρίτο στο πρώτο τεταρτημόριο²¹⁰. Αυτό συμβαίνει επειδή το σύνολο των εισοδημάτων στο τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών θα πρέπει να ισούται με το σύνολο της ιδιωτικής κατανάλωσης. Συνεπώς, είναι απαραίτητο σε κάθε κλάδο το εισόδημα να διασπαστεί στα μέρη που αντιστοιχούν στην κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών, στα αδιανέμητα εταιρικά κέρδη, στους άμεσους φόρους, στις εισφορές, και στις αποταμιεύσεις. Στη συνέχεια θα πρέπει τα κλαδικά εισοδήματα που αντιστοιχούν στην ιδιωτική κατανάλωση να μεταφερθούν στο πρώτο τεταρτημόριο, ενώ το υπόλοιπο τμήμα τους να παραμείνει στο τρίτο ως πρωτογενείς εισροές (Λίβας, 1994). Για αυτόν το λόγο άλλωστε, στον πολλαπλασιαστική εισοδήματος Τύπου II της σχέσης (15.22) δε χρησιμοποιήθηκε ο άμεσος συντελεστής w_j (που περιλαμβάνει τους ακαθάριστους μισθούς και ημερομίσθια και τις εργοδοτικές εισφορές), αλλά ο άμεσος συντελεστής $a_{n+1,j}$ από τη μήτρα A^* , που θα πρέπει να αντιστοιχεί στο εισόδημα των νοικοκυριών (ανά μονάδα παραγωγής του κλάδου j) που χρησιμοποιείται για καταναλωτικούς σκοπούς.

15.2.3.4 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του υποδείγματος εισροών-εκροών

Η χρήση του υποδείγματος εισροών-εκροών για την εκτίμηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων του τουρισμού παρέχει ορισμένα πλεονεκτήματα έναντι των υποδειγμάτων που παρουσιάστηκαν προηγουμένως. Μερικά από αυτά είναι ότι επιτρέπει α) την ανάλυση σε κλαδικό επίπεδο καθώς εστιάζει στις διακλαδικές συνδέσεις και β) τον υπολογισμό των άμεσων, έμμεσων και δευτερογενών επιδράσεων ξεχωριστά (Fletcher, 1989; Lagos, 2009). Ακόμα, το υπόδειγμα γ) είναι ευέλικτο δίνοντας τη δυνατότητα στους ερευνητές να το προσαρμόσουν ανάλογα με τους σκοπούς της μελέτης. Έτσι, στην περίπτωση του τουρισμού, οι κλάδοι που ικανοποιούν άμεσα τη τουριστική ζήτηση μπορούν να χωριστούν σε υποκλάδους (ή οικονομικές δραστηριότητες) προκειμένου να αντιστοιχίσουμε σε αυτούς τις διάφορες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης και να εξετάσουμε στη συνέχεια τη συνεισφορά και τις επιδράσεις τους στην οικονομία. Η

²¹⁰ Δεν ισχύει το ίδιο για τη στήλη της ιδιωτικής κατανάλωσης η οποία μεταφέρεται ως έχει από το δεύτερο στο πρώτο τεταρτημόριο.

Ισπανία, για παράδειγμα, έχει καταρτίσει σε εθνικό επίπεδο ειδικούς πίνακες εισροών-εκροών για τον τουρισμό, διασπώντας τους κλάδους της φιλοξενίας και εστίασης, των μεταφορών, και της ψυχαγωγίας (Fletcher, 1989). Αλλά και στη χώρα μας έχουν δημοσιευτεί πίνακες εισροών-εκροών με επίκεντρο τον τουρισμό από το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ) για το έτος 1992 (Μυλωνάς, 1999), όπου γίνεται κλαδική ανάπτυξη σε εκείνες τις δραστηριότητες που παράγουν προϊόν απευθυνόμενο στον τουρίστα.

Οι πίνακες εισροών-εκροών, όμως, απαιτούν μεγάλη ποσότητα δεδομένων καθιστώντας την κατασκευή τους εξαιρετικά χρονοβόρα και κοστοβόρα (τόσο σε χρηματικούς όσο και σε ανθρώπινους πόρους). Ταυτόχρονα, το υπόδειγμα στηρίζεται σε ορισμένες περιοριστικές υποθέσεις, όπως (Λίβας, 1994; Frechtling, 1994; Ακαδημία Αθηνών, 2007; West and Bayne, 2002):

1. Κάθε προϊόν (ή ομάδα προϊόντων) παράγεται από έναν μόνο κλάδο. Αυτό σημαίνει ότι μία μόνο μέθοδος χρησιμοποιείται για την παραγωγή του προϊόντος (ή της ομάδας των προϊόντων) και ότι κάθε κλάδος έχει ένα μόνο κύριο προϊόν²¹¹.
2. Το συνολικό αποτέλεσμα της διεξαγωγής διαφόρων τύπων παραγωγής είναι το άθροισμα των επιμέρους αποτελεσμάτων. Η υπόθεση αυτή είναι γνωστή και ως υπόθεση της αθροιστικότητας και αποκλείει τις εξωτερικές οικονομίες ή αντιοικονομίες.
3. Οι εισροές που αγοράζει κάθε κλάδος είναι γραμμική και ομογενής συνάρτηση του επιπέδου παραγωγής του²¹². Με άλλα λόγια, εάν μεταβληθεί (διπλασιαστεί) το επίπεδο παραγωγής ενός κλάδου, τότε θα μεταβληθούν με την ίδια αναλογία (διπλασιαστούν) και οι χρησιμοποιούμενες εισροές του. Η υπόθεση αυτή είναι η βασικότερη από όλες τις άλλες και ουσιαστικά αποκλείει την ύπαρξη οικονομιών ή αντιοικονομιών κλίμακας και την υποκατάσταση των εισροών (η χρησιμοποιούμενη τεχνολογία, δηλαδή, είναι σταθερή).
4. Το καταναλωτικό πρότυπο των νοικοκυριών παραμένει αμετάβλητο ακόμα και όταν επέλθουν αυξήσεις στο εισόδημα ύστερα από αύξηση της τελικής ζήτησης. Το υπόδειγμα υιοθετεί δηλαδή μία γραμμική ομογενής συνάρτηση κατανάλωσης.
5. Δεν υπάρχει στενότητα πόρων και έτσι κάθε κλάδος μπορεί να αγοράσει όταν το χρειαστεί οποιαδήποτε ποσότητα εισροών.

Στο πεδίο του τουρισμού, οι περιοριστικές υποθέσεις του υποδείγματος μπορούν να

²¹¹ Στην πράξη, όμως, αρκετές επιχειρήσεις εκτός από την κύρια / πρωταρχική παραγωγή, που καθορίζει και την κλαδική τους ταξινόμηση, έχουν και δευτερεύουσα παραγωγή.

²¹² Η υπόθεση αυτή (όπως και η επόμενη) ισχύει και στην περίπτωση του υποδείγματος οικονομικής βάσης.

αντιμετωπιστούν μέσω της κατασκευής πιο προχωρημένων υποδειγμάτων εισροών-εκροών (Wanhill, 1988; Fletcher, 1989; Fletcher and Archer, 1991), τα οποία, όμως, αυξάνουν ακόμα περισσότερο τις απαιτήσεις σε δεδομένα. Σε κάθε περίπτωση, η χρήση των υποδειγμάτων δε συνιστάται για προβολή εκτιμήσεων στο μέλλον (άνω των πέντε ετών), καθώς δεν μπορεί να υποθεθεί ότι οι τεχνολογικοί συντελεστές μπορούν να παραμείνουν σταθεροί για πάνω από πέντε με έξι χρόνια (Archer, 1977; Briassoulis, 1991).

15.2.4 *To ad hoc υπόδειγμα*

Το ad hoc υπόδειγμα κατασκευάστηκε αρχικά από τους Archer και Owen (1971) και στη συνέχεια τροποποιήθηκε και ολοκληρώθηκε από τους Henderson και Cousins (1975) και Archer (1976). Ονομάζεται έτσι επειδή αναπτύσσεται διαφορετικά ανάλογα με την περίπτωση (σκοπούς μελέτης, διαθέσιμα στοιχεία, κλπ.)²¹³. Το υπόδειγμα αυτό συνδυάζει μία τροποποιημένη μορφή της ανάλυσης εισροών-εκροών με τον κεϋνσιανό πολλαπλασιαστή, και μαζί με το υπόδειγμα εισροών-εκροών προτιμάται περισσότερο από τους ερευνητές σε μελέτες εκτίμησης των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων του τουρισμού (Fletcher and Archer, 1991; Frechtling, 1994; Lagos, 2009). Ωστόσο, η χρήση του συνιστάται σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, όπου δεν υπάρχουν συνήθως διαθέσιμοι πίνακες εισροών-εκροών με το κόστος κατασκευής τους να είναι πολύ μεγάλο.

15.2.4.1 *Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος*

Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος υπολογίζεται από τον τύπο (Archer, 1976):

$$\sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^n Q_j K_{ji} Y_i \times \frac{1}{1 - c \sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i} \quad (15.24)$$

όπου j = κατηγορία (τυπολογία) τουριστών, $j = 1, 2, 3, \dots, N$

i = κατηγορία επιχειρήσεων (οικονομική δραστηριότητα), $i = 1, 2, 3, \dots, n$

Q_j = το ποσοστό επί της συνολικής (ή μοναδιαίας) τουριστικής δαπάνης που ξοδεύεται από την τυπολογία j

K_{ji} = το ποσοστό που δαπανάται από την j τυπολογία τουριστών σε κάθε i

²¹³ Στη τουριστική βιβλιογραφία αναφέρεται και ως υπόδειγμα του Archer ή υπόδειγμα αναλογικού πολλαπλασιαστή.

κατηγορία επιχειρήσεων

Y_i = το άμεσο και έμμεσο εισόδημα (ή προστιθέμενη αξία) που δημιουργείται ανά μονάδα εσόδων σε κάθε i κατηγορία επιχειρήσεων της χωρικής ενότητας (άμεσος και έμμεσος συντελεστής εισοδήματος ή προστιθέμενης αξίας)

c = η ροπή (μέση ή οριακή) για κατανάλωση

X_i = το ποσοστό επί της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης των κατοίκων της περιοχής που αντιστοιχεί στην i κατηγορία επιχειρήσεων

Z_i = η αναλογία των καταναλωτικών δαπανών στην i κατηγορία επιχειρήσεων που πραγματοποιείται σε τοπικές επιχειρήσεις.

Όπως βλέπουμε από τη σχέση (15.24), ο τουριστικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος αποτελείται από δύο τμήματα: α) τον όρο QKY που υποδηλώνει τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις που προκαλούνται στο εισόδημα ύστερα από μία αύξηση της τουριστικής δαπάνης κατά μία μονάδα, και β) τον πολλαπλασιαστή $\frac{1}{1 - c \sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i}$ που

πολλαπλασιαζόμενος με τον όρο QKY δίνει το πρόσθετο εισόδημα (δευτερογενείς επιδράσεις) που δημιουργείται όταν μέρος του άμεσου και έμμεσου εισοδήματος χρησιμοποιείται για καταναλωτικούς σκοπούς²¹⁴.

Ο άμεσος και έμμεσος συντελεστής εισοδήματος (ή προστιθέμενης αξίας) υπολογίζεται ως (Archer and Jones, 1977):

$$Y_i = \frac{W(1-h-t_w) + P(1-t_p) + F(1-t_f) + \sum_{a=1}^n M_{ia} Y_a}{D_i} \quad (15.25)$$

όπου W = οι ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια που πληρώνονται σε κατοίκους της περιοχής

h = το ποσοστό παρακράτησης εργατικών εισφορών

t_w = το ποσοστό άμεσου φόρου στους μισθούς και ημερομίσθια

P = τα κέρδη προ φόρων που καταλήγουν σε κατοίκους της περιοχής

t_p = το ποσοστό άμεσου φόρου στα κέρδη

F = τα ενοίκια προ φόρων που καταλήγουν σε κατοίκους της περιοχής

t_f = το ποσοστό άμεσου φόρου στα ενοίκια

M_{ia} = το κόστος αγορών για αγαθά και υπηρεσίες που πραγματοποιεί η i κατηγορία επιχειρήσεων από την a κατηγορία επιχειρήσεων

²¹⁴ Αυτός ουσιαστικά είναι ένας «ορθόδοξος» πολλαπλασιαστής υπό την έννοια ότι ο πολλαπλασιαστέος (QKY) είναι εκφρασμένος σε όρους εισοδήματος και όχι σε όρους δαπάνης.

$Y_a = 0$ άμεσος και έμμεσος συντελεστής εισοδήματος (ή προστιθέμενης αξίας) στην a κατηγορία επιχειρήσεων

$D_i =$ συνολικά έσοδα στην i κατηγορία επιχειρήσεων.

Η σχέση (15.25) μπορεί να διασπαστεί α) στον όρο $\frac{W(1-h-t_w) + P(1-t_p) + F(1-t_f)}{D_i}$

που αποτελεί τον άμεσο συντελεστή εισοδήματος και δείχνει τις αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών ανά μονάδα εσόδων της κατηγορίας επιχειρήσεων i , και

β) στον όρο $\frac{\sum_{a=1}^n M_{ia} Y_a}{D_i}$ που αποτελεί τον έμμεσο συντελεστή εισοδήματος και δείχνει τα εισοδήματα που θα δημιουργηθούν στην οικονομία εξαιτίας των αγορών από τοπικούς προμηθευτές.

Η χρήση του ad hoc υποδείγματος απαιτεί τη συλλογή πρωτογενών στοιχείων από επιχειρήσεις, δηλαδή έρευνα επιχειρήσεων. Έτσι, τα στοιχεία που συγκεντρώνονται ομαδοποιούνται σε κατηγορίες επιχειρήσεων (οικονομικές δραστηριότητες) για τον υπολογισμό του άμεσου και έμμεσου συντελεστή εισοδήματος. Οι τιμές των Y_i για όλες τις κατηγορίες επιχειρήσεων που περιλαμβάνονται στο υπόδειγμα προκύπτουν από την ταυτόχρονη λύση των εξισώσεων - τύπων της σχέσης (15.25) κάτι που αποτελεί μία δύσκολη διαδικασία, ιδιαίτερα αν υπάρχουν αρκετές κατηγορίες. Εναλλακτικά, η λύση του συστήματος των εξισώσεων μπορεί να γίνει με τη χρήση γραμμικής άλγεβρας. Συγκεκριμένα, ο τύπος της σχέσης (15.25) για κάθε i κατηγορία μπορεί να γραφεί και ως:

$$y = v + A^T y \quad (15.26)$$

όπου $y =$ το διάνυσμα στήλη ($n \times 1$) των άμεσων και έμμεσων συντελεστών εισοδήματος

$v =$ το διάνυσμα στήλη ($n \times 1$) των άμεσων συντελεστών εισοδήματος

$A^T =$ η ανάστροφη²¹⁵ μήτρα ($n \times n$) των τεχνολογικών συντελεστών.

Από τη σχέση (15.26) έχουμε:

$$y - A^T y = v \quad (15.27)$$

δηλαδή:

²¹⁵ Η ανάστροφη (transposed) μήτρα των τεχνολογικών συντελεστών $A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}$ είναι η

$$A^T = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{21} & \dots & a_{n1} \\ a_{12} & a_{22} & \dots & a_{n2} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{1n} & a_{2n} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}.$$

$$y = (I - A^T)^{-1} v \quad (15.28)$$

που είναι ίδια με τη λύση του ανοικτού υποδείγματος εισροών-εκροών για τον υπολογισμό των άμεσων και έμμεσων συντελεστών (ή μερικών πολλαπλασιαστών) εισοδήματος²¹⁶.

15.2.4.2 Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης

Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης δίδεται από τον τύπο (Archer, 1976):

$$\sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^n Q_j K_{ji} E_i + \left[\sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^n Q_j K_{ji} Y_i \left(\frac{1}{1 - c \sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i} \right) \right] \sum_{i=1}^n X_i E_i \quad (15.29)$$

όπου E_i = η άμεση και έμμεση απασχόληση που δημιουργείται ανά μονάδα εσόδων σε κάθε i κατηγορία επιχειρήσεων της χωρικής ενότητας (άμεσος και έμμεσος συντελεστής απασχόλησης)

και τα υπόλοιπα σύμβολα όπως ορίστηκαν στη σχέση (15.24).

Ο όρος QKE της εξίσωσης (15.29) υποδηλώνει τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις που προκαλούνται στην απασχόληση ύστερα από μία αύξηση της τουριστικής δαπάνης κατά μία μονάδα, ενώ το υπόλοιπο τμήμα την πρόσθετη απασχόληση που δημιουργείται δευτερογενώς όταν μέρος του εισοδήματος χρησιμοποιείται για καταναλωτικούς σκοπούς. Το τμήμα της εξίσωσης που βρίσκεται μέσα στις αγκύλες είναι ο τουριστικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος της εξίσωσης (15.24).

Ο άμεσος και έμμεσος συντελεστής απασχόλησης υπολογίζεται ως (Archer and Jones, 1977):

$$E_i = \frac{S_i + \sum_{a=1}^n M_{ia} E_a}{D_i} \quad (15.30)$$

όπου S_i = ο αριθμός των απασχολούμενων στην i κατηγορία επιχειρήσεων

E_a = ο άμεσος και έμμεσος συντελεστής απασχόλησης στην a κατηγορία επιχειρήσεων

και τα υπόλοιπα σύμβολα όπως ορίστηκαν στη σχέση (15.25).

Όπως και με το εισόδημα, οι τιμές των E_i για όλες τις κατηγορίες επιχειρήσεων μπορούν να προκύψουν από τη σχέση:

²¹⁶ Στο ανοικτό υπόδειγμα το διάνυσμα γραμμή $(1 \times n)$ των άμεσων συντελεστών εισοδήματος πολλαπλασιάζεται με την αντίστροφη μήτρα του Leontief $(I - A)^{-1}$ (όπως στη σχέση (15.15)). Το αποτέλεσμα που προκύπτει (άμεσοι και έμμεσοι συντελεστές εισοδήματος) είναι ακριβώς το ίδιο.

$$e = (I - A^T)^{-1} s \quad (15.31)$$

όπου e = το διάνυσμα στήλη ($n \times 1$) των άμεσων και έμμεσων συντελεστών απασχόλησης
 s = το διάνυσμα στήλη ($n \times 1$) των άμεσων συντελεστών απασχόλησης.

15.2.4.3 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του *ad hoc* υποδείγματος

Η ευρεία αποδοχή του *ad hoc* υποδείγματος οφείλεται σε ορισμένα πλεονεκτήματα που προσφέρει στην ανάλυση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων. Συγκεκριμένα, επιτρέπει α) την εξαγωγή διαφορικών πολλαπλασιαστών (differential multipliers) για διαφορετικές τυπολογίες τουρίστα (π.χ. ανάλογα με την εθνικότητα, το είδος διαμονής, το μέσο μεταφοράς στον προορισμό, την κοινωνική τάξη, το κίνητρο - σκοπό της επίσκεψης)²¹⁷. Επίσης, δίνει τη δυνατότητα β) εξαγωγής κλαδικών πολλαπλασιαστών, και ακόμα περισσότερο πολλαπλασιαστών σε επιχειρησιακό επίπεδο όπως έκαναν οι Liu και Var (1982) και ο Milne (1987). Τέλος, επιτρέπει την ανάλυση γ) στα διαφορετικά είδη επιδράσεων (άμεσες, έμμεσες και δευτερογενείς), δ) σε διαφορετικά γεωγραφικά επίπεδα (τοπικό, περιφερειακό και εθνικό), και ε) των άμεσων επιδράσεων στο εισόδημα και στην απασχόληση.

Από την άλλη μεριά, όμως, είναι πρακτικά πολύ δύσκολο να συμπεριληφθούν όλοι οι κλάδοι μιας οικονομίας σε ένα *ad hoc* υπόδειγμα, ενώ η επιλογή για το ποιοι θα συμπεριληφθούν είναι υποκειμενική και εξαρτάται από την κρίση του ερευνητή (Fletcher, 1989), αλλά και τους διαθέσιμους πόρους. Επιπρόσθετα, το *ad hoc* υπόδειγμα υιοθετεί τις ίδιες περιοριστικές υποθέσεις με την ανάλυση εισροών-εκροών επειδή βασίζεται σε αυτήν (Slee, Farr and Snowdon, 1997; Diniz, 1999).

15.2.4.4 Εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στο *ad hoc* υπόδειγμα

Η δυσκολία να συμπεριληφθούν όλοι οι κλάδοι μιας οικονομίας σε ένα *ad hoc* υπόδειγμα μπορεί να αντιμετωπιστεί εάν το συνδυάσουμε με το υπόδειγμα εισροών-εκροών. Στην περίπτωση αυτή, από διαθέσιμους πίνακες εισροών-εκροών υπολογίζονται οι άμεσοι και έμμεσοι συντελεστές εισοδήματος Y_i οι οποίοι στη συνέχεια εισάγονται στο υπόδειγμα του Archer για την εκτίμηση των συνολικών επιδράσεων (Liu and Var, 1982; Liu, Var and Timur, 1984; Var and Quayson, 1985; Liu, 1986). Σύμφωνα με τους Liu και Var (1982), η προσέγγιση αυτή δίνει ακριβώς τα ίδια αποτελέσματα με το κλειστό ως προς τα νοικοκυριά υπόδειγμα εισροών-εκροών, εάν θέσουμε στο

²¹⁷ Αυτό είναι εφικτό και με το υπόδειγμα εισροών-εκροών.

υπόδειγμα του Archer ροπή για κατανάλωση $c=100\%$.

Στην περίπτωση που δεν υπάρχουν διαθέσιμοι πίνακες, το ad hoc υπόδειγμα μπορεί να συνδυαστεί με το υπόδειγμα εισροών-εκροών κατασκευάζοντας τη μήτρα των συντελεστών εισροών για εκείνους μόνο τους κλάδους που επηρεάζονται (άλλοι περισσότερο και άλλοι λιγότερο) από την υπό εξέταση τουριστική δραστηριότητα. Η μέθοδος αυτή έχει εφαρμοστεί από τους Slee, Farr και Snowdon (1997), Diniz (1999) και Vaughan, Farr και Slee (2000) και αποτελεί μία μερική προσέγγιση του υποδείγματος εισροών-εκροών. Η συγκέντρωση πρωτογενών στοιχείων, μολονότι χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία, επιτρέπει μία πιο προσεκτική εκτίμηση του τοπικού εισοδήματος (ή προστιθέμενης αξίας) σε σχέση με τα δευτερογενή στοιχεία των πινάκων εισροών-εκροών, όπου βάση αυτών γίνονται αυθαίρετες υποθέσεις όσον αφορά τις διαρροές που δημιουργούνται από τις αμοιβές των κατόχων των παραγωγικών συντελεστών που κατοικούν / εδρεύουν εκτός της υπό εξέταση οικονομίας (βλέπε Var και Quayson, 1985).

15.2.5 Άλλα υποδείγματα εκτίμησης πολλαπλασιαστικών επιδράσεων

15.2.5.1 Ο πίνακας κοινωνικής λογιστικής

Ο πίνακας κοινωνικής λογιστικής (social accounting matrix) αποτελεί μία προέκταση του πίνακα εισροών-εκροών, καθώς κατασκευάζεται με βάση αυτόν αλλά παρέχει ταυτόχρονα επιπλέον στατιστική πληροφόρηση, όπως η διανομή του εισοδήματος (προστιθέμενης αξίας), η διάρθρωση των φόρων, οι πηγές των αποταμιεύσεων, κ.ά.²¹⁸. Μετά την κατάρτιση του πίνακα, οι μεταβλητές της οικονομίας διαχωρίζονται σε ενδογενείς και εξωγενείς και στη συνέχεια η ανάλυση ακολουθεί τη μεθοδολογία του ανοικτού υποδείγματος εισροών-εκροών. Η χρήση του πίνακα κοινωνικής λογιστικής ενδείκνυται όταν ο ερευνητής ενδιαφέρεται όχι μόνο για το μέγεθος του εισοδήματος που προκαλεί η μεταβολή της τελικής ζήτησης (τουριστικής δαπάνης), αλλά και για το πώς κατανέμεται το δημιουργούμενο εισόδημα μεταξύ των κατόχων των παραγωγικών συντελεστών (θεσμικών τομέων)²¹⁹. Έτσι, μπορούμε να διαπιστώσουμε τι μέρος του δημιουργούμενου εισοδήματος καταλήγει π.χ. σε νοικοκυριά υψηλού, μεσαίου και χαμηλού εισοδήματος ή σε αστικά, ημιαστικά και αγροτικά νοικοκυριά. Ωστόσο, η κατάρτιση του πίνακα απαιτεί πρόσθετα στατιστικά στοιχεία τα οποία α) καθιστούν

²¹⁸ Για τη δομή ενός πίνακα κοινωνικής λογιστικής βλέπε Σκούντζος (1992, σελ. 217–226).

²¹⁹ Στον πίνακα κοινωνικής λογιστικής της ελληνικής οικονομίας για το έτος 1975 οι θεσμικοί τομείς διακρίνονται σε α) επιχειρήσεις (ιδιωτικές και δημόσιες ανώνυμες εταιρίες), β) αστικά νοικοκυριά, γ) ημιαστικά νοικοκυριά, δ) αγροτικά νοικοκυριά, και ε) δημόσιο.

συχνά αναγκαία τη διεξαγωγή πρωτογενούς έρευνας αυξάνοντας έτσι το κόστος κατασκευής τους και β) περιορίζουν την ανάλυση σε μικρότερο αριθμό παραγωγικών κλάδων σε σχέση με την ανάλυση εισροών-εκροών. Ένα ακόμα μειονέκτημα είναι ότι τα υποδείγματα που προκύπτουν από τον πίνακα κοινωνικής λογιστικής υιοθετούν τις περιοριστικές υποθέσεις της ανάλυσης εισροών-εκροών (Loveridge, 2004). Ο πίνακας κοινωνικής λογιστικής έχει χρησιμοποιηθεί για την εκτίμηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων του τουρισμού (Jones, 2010; Akkemik, 2012), αλλά και ΕΕΜΤ όπως ο οικολογικός (Wagner, 1997) και ο αθλητικός (Daniels, Norman and Henry, 2004).

15.2.5.2 Το υπολογιστικό υπόδειγμα γενικής ισορροπίας

Ένα υπολογιστικό υπόδειγμα γενικής ισορροπίας (computable general equilibrium model) συνίσταται από α) εξισώσεις που περιγράφουν τις υπό εξέταση μεταβλητές του υποδείγματος και β) μία βάση δεδομένων που σχετίζεται με τις εξισώσεις αυτές. Η βάση δεδομένων περιλαμβάνει έναν πίνακα εισροών-εκροών ή κοινωνικής λογιστικής, καθώς και σχέσεις που περιγράφουν το πώς λειτουργεί η οικονομία (π.χ. η αγορά αγαθών και υπηρεσιών, η αγορά παραγωγικών συντελεστών, η ύπαρξη στενότητας πόρων, τα καταναλωτικά πρότυπα, κ.α.). Έτσι, σε αντίθεση με το βασικό υπόδειγμα εισροών-εκροών, οι συναρτήσεις παραγωγής δεν είναι γραμμικές, δεν υπάρχουν απεριόριστοι πόροι, και οι τιμές μπορούν να μεταβάλλονται. Επειδή τα υπολογιστικά υποδείγματα χρησιμοποιούν ρεαλιστικότερες υποθέσεις και εξετάζουν τις επιπτώσεις μιας μεταβολής της τελικής ζήτησης σε όλες τις πτυχές μιας οικονομίας λαμβάνοντας υπόψη και τις επιδράσεις ανάδρασης (feedback effects), τα αποτελέσματα που δίνουν είναι συνήθως πιο μετριοπαθή (ακόμα και αρνητικές επιδράσεις στις μεταβλητές) σε σχέση με τα υποδείγματα εισροών-εκροών (Dwyer, Forsyth and Spurr, 2004). Ωστόσο, οι μεγάλες απαιτήσεις σε δεδομένα α) αυξάνουν υπερβολικά το κόστος κατασκευής τους και β) περιορίζουν την ανάλυση σε μικρότερο αριθμό κλάδων ακόμα και σε σχέση με τον πίνακα κοινωνικής λογιστικής (Loveridge, 2004). Η χρήση τους συνιστάται όταν ο ερευνητής θέλει να εκτιμήσει τις επιδράσεις σε εθνικό ή πολιτειακό επίπεδο, και όχι σε τοπικό ή περιφερειακό, καθώς οι υποθέσεις που περιλαμβάνουν αφορούν το πώς λειτουργεί μία εθνική / πολιτειακή οικονομία στο σύνολό της (Dwyer, Forsyth and Spurr, 2004)²²⁰. Τα υπολογιστικά υποδείγματα έχουν χρησιμοποιηθεί για την εκτίμηση

²²⁰ Παρόλα αυτά έχουν αναπτυχθεί υπολογιστικά υποδείγματα και σε περιφερειακό επίπεδο τα οποία «μοντελοποιούν» την οικονομία με διαφορετικό τρόπο απ' ό τι τα εθνικά. Όμως, και για αυτά το κόστος κατασκευής είναι εξίσου μεγάλο (Loveridge, 2004).

των επιδράσεων που προκαλεί, είτε μία θετική (Narayan, 2004), είτε μία αρνητική (Zhou, Yanagida, Chakravorty and Leung, 1997) μεταβολή της τουριστικής δαπάνης.

15.3 Είδη τουριστικών πολλαπλασιαστών

Διάφορα είδη πολλαπλασιαστών χρησιμοποιούνται στη τουριστική βιβλιογραφία για την εκτίμηση των συνολικών επιδράσεων στα μεγέθη μιας οικονομίας. Αρχικά, ο πολλαπλασιαστής πωλήσεων (ή συναλλαγών) υπολογίζει τις συνολικές επιδράσεις που προκαλεί η μοναδιαία μεταβολή της τουριστικής δαπάνης στις πωλήσεις των επιχειρήσεων της υπό εξέταση οικονομίας. Με άλλα λόγια, ο πολλαπλασιαστής αυτός συσχετίζει τη τουριστική δαπάνη με τα δημιουργούμενα έσοδα στις επιχειρήσεις.

Παρόμοιος με τον πολλαπλασιαστή πωλήσεων είναι ο πολλαπλασιαστής παραγωγής, ο οποίος συσχετίζει τη μοναδιαία μεταβολή στη τουριστική δαπάνη με τα δημιουργούμενα επίπεδα παραγωγής στο σύνολο της οικονομίας. Η διαφορά μεταξύ τους έγκειται στο ότι ο δεύτερος λαμβάνει υπόψη του όχι μόνο τα επίπεδα πωλήσεων, αλλά και τις μεταβολές (θετικές ή αρνητικές) στα αποθέματα των επιχειρήσεων²²¹. Επειδή, όμως, είναι πολύ δύσκολο να συγκεντρωθούν πληροφορίες σχετικά με τα αποθέματα, οι δύο αυτοί πολλαπλασιαστές θεωρούνται συχνά ταυτόσημοι. Ο πολλαπλασιαστής παραγωγής παρέχει σημαντική πληροφόρηση καθώς ενημερώνει για τα επίπεδα παραγωγής που απαιτούνται ανά κλάδο της οικονομίας προκειμένου να ικανοποιηθεί μία δεδομένη μεταβολή στη τελική ζήτηση (τουριστική δαπάνη).

Ο πολλαπλασιαστής που εκτιμάται πιο συχνά στη τουριστική βιβλιογραφία είναι ο πολλαπλασιαστής εισοδήματος, ο οποίος υπολογίζει τις συνολικές επιδράσεις στο εισόδημα μιας οικονομίας που προκαλεί η μεταβολή της τουριστικής δαπάνης κατά μία μονάδα. Για αυτόν τον πολλαπλασιαστή είναι σημαντικό να διευκρινίζεται εάν αναφέρεται σε όρους ακαθάριστου ή διαθέσιμου εισοδήματος. Εάν θέλουμε να συμπεριλάβουμε στην ανάλυση τις δευτερογενείς επιδράσεις, τότε θα πρέπει να υπολογίσουμε τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (και όχι στο ακαθάριστο), καθώς αυτό χρησιμοποιείται από τα νοικοκυριά για κατανάλωση ή αποταμίευση.

Εξίσου σημαντικός είναι και ο πολλαπλασιαστής απασχόλησης, καθότι η ανάπτυξη του τουρισμού αποσκοπεί και στη δημιουργία θέσεων εργασίας. Όμως, η περιοριστική

²²¹ Για παράδειγμα, εάν σε μία επιχείρηση με ετήσιο τζίρο €100.000 τα αποθέματά της αυξήθηκαν κατά €10.000, τότε η ετήσια παραγωγή της είναι αξίας €110.000. Εάν, αντίθετα, χρησιμοποίησε αποθέματα από τα προηγούμενα έτη αξίας €10.000, τότε η ετήσια παραγωγή της ισούται με €90.000.

υπόθεση των γραμμικών και ομογενών συναρτήσεων παραγωγής επηρεάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό το μέγεθός του. Σύμφωνα με την παραπάνω υπόθεση, μία μεταβολή της τελικής ζήτησης (παραγωγής) θα ικανοποιηθεί από μία ανάλογη - ισόποση μεταβολή της απασχόλησης. Στην πράξη, όμως, οι επιχειρήσεις μπορούν να ανταποκριθούν στην αυξημένη ζήτηση αξιοποιώντας καλύτερα το υπάρχον προσωπικό τους ή επιβάλλοντας υπερωρίες ή τουλάχιστον αυξάνοντας την απασχόληση σε μικρότερη αναλογία. Επομένως, θα πρέπει να είμαστε προσεκτικοί στην ερμηνεία αυτών των πολλαπλασιαστών καθώς τείνουν, λόγω της περιοριστικής υπόθεσης, να είναι υπερεκτιμημένοι²²².

Τέλος, άλλοι δύο πολλαπλασιαστές μπορούν να εκτιμηθούν: ο πολλαπλασιαστής δημοσίων εσόδων και ο πολλαπλασιαστής εισαγωγών. Ο πρώτος δείχνει τις συνολικές επιδράσεις της μοναδιαίας μεταβολής της τουριστικής δαπάνης στα δημόσια έσοδα, που αποτελούνται από τους φόρους, τις εισφορές, τα τέλη, κλπ. Αντίστοιχα, ο δεύτερος υπολογίζει τις συνολικές επιδράσεις στις εισαγωγές που πραγματοποιούν οι κλάδοι της υπό εξέταση οικονομίας.

15.4 Τύποι τουριστικών πολλαπλασιαστών

Οι πολλαπλασιαστές που χρησιμοποιούνται συχνότερα στη τουριστική βιβλιογραφία είναι οι κανονικοί (normal) πολλαπλασιαστές, δηλαδή αυτοί που συσχετίζουν την τουριστική δαπάνη με τις συνολικές επιδράσεις²²³. Έτσι, όπως διατυπώθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, υπολογίζουν τις συνολικές επιδράσεις (στην παραγωγή, στο εισόδημα, στην απασχόληση, κλπ.) που προκαλεί η μοναδιαία μεταβολή της τουριστικής δαπάνης.

Στην περίπτωση, όμως, του εισοδήματος και της απασχόλησης χρησιμοποιούνται επίσης οι πολλαπλασιαστές «λόγου» (ratio multipliers), οι οποίοι διακρίνονται στους πολλαπλασιαστές Τύπου I και Τύπου II²²⁴. Ο πολλαπλασιαστής εισοδήματος (ή απασχόλησης) Τύπου I ορίζεται από τον λόγο των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων στο εισόδημα (απασχόληση) που προκαλεί η μεταβολή της τουριστικής δαπάνης κατά μία μονάδα προς τις άμεσες επιδράσεις στο εισόδημα (απασχόληση). Ο πολλαπλασιαστής εισοδήματος (ή απασχόλησης) Τύπου II ορίζεται από τον λόγο των άμεσων, έμμεσων

²²² Σύμφωνα με τον Fletcher (1989) μπορούμε με μία μήτρα απασχόλησης να εφαρμόσουμε μη γραμμικές συναρτήσεις στο υπόδειγμα εισροών-εκροών. Όμως, η τεχνική αυτή αυξάνει υπερβολικά τις απαιτήσεις σε δεδομένα.

²²³ Οι πολλαπλασιαστές αυτοί καλούνται και «ανορθόδοξοι» ή κεϋνσιανοί πολλαπλασιαστές (Archer, 1976, 1982, 1984).

²²⁴ Οι πολλαπλασιαστές αυτοί παρουσιάστηκαν και στο ανοικτό (Ενότητα 15.2.3.2) και κλειστό (Ενότητα 15.2.3.3) υπόδειγμα εισροών-εκροών, αντίστοιχα.

και δευτερογενών επιδράσεων στο εισόδημα (απασχόληση) που προκαλεί η μοναδιαία μεταβολή της τουριστικής δαπάνης προς τις άμεσες επιδράσεις στο εισόδημα (απασχόληση). Επομένως, στους πολλαπλασιαστές λόγου ο πολλαπλασιαστέος είναι εκφρασμένος σε όρους εισοδήματος (ή απασχόλησης), και όχι σε όρους τουριστικής δαπάνης²²⁵.

Εκ κατασκευής, συνεπώς, οι δύο πολλαπλασιαστές, κανονικός και λόγου, δίνουν διαφορετικές τιμές. Στο παρακάτω υποθετικό παράδειγμα βλέπουμε ότι ο κανονικός πολλαπλασιαστής ισούται με 0,45 (€45/€100), ενώ ο πολλαπλασιαστής λόγου Τύπου II με 1,8 (€45/€25).

Τουριστική δαπάνη	€100
Άμεσα εισοδήματα	€25
Έμμεσα εισοδήματα	€10
Δευτερογενή εισοδήματα	€10
<hr/>	
Συνολικά εισοδήματα	€45

Σύμφωνα με τον Archer (1982, 1984), ο πολλαπλασιαστής λόγου μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα, ενώ ως εργαλείο παρέχει ελάχιστη πληροφόρηση στους υπεύθυνους άσκησης τουριστικής πολιτικής και σχεδιασμού. Σίγουρα, ο πολλαπλασιαστής αυτός δίνει μία χρήσιμη εικόνα του μεγέθους των εσωτερικών διασυνδέσεων που υπάρχουν μεταξύ των κλάδων μιας οικονομίας, και ανάμεσα στους κλάδους και τα νοικοκυριά. Ωστόσο, από μόνος του δεν παρέχει καμία πληροφόρηση σχετικά με το πόσες μονάδες τουριστικής δαπάνης (εξωγενούς ζήτησης) απαιτούνται για τη δημιουργία μιας μονάδας άμεσου εισοδήματος (ή απασχόλησης), που αποτελεί μάλιστα τη βάση για τον υπολογισμό του. Με άλλα λόγια, πρόσθετη πληροφόρηση απαιτείται όσον αφορά τη σχέση τουριστικής δαπάνης και εισοδήματος (απασχόλησης). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, θα πρέπει να αποφεύγεται ο πολλαπλασιασμός του με μονάδες τουριστικής δαπάνης.

15.5 Η χρησιμοποιούμενη μέθοδος εκτίμησης των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων

Τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζουν το υπόδειγμα εισροών-εκροών και το ad hoc υπόδειγμα σε συνδυασμό α) με την έλλειψη δευτερογενών στοιχείων στο επίπεδο (κλαδικό και τοπικό) ανάλυσης που επιθυμείται στην περίπτωση του κεϋνσιανού υποδείγματος και του υποδείγματος οικονομικής βάσης και β) τα μειονεκτήματα (πολύ μεγάλο κόστος κατασκευής, ανάλυση σε μικρό αριθμό παραγωγικών κλάδων) που έχουν ο πίνακας

²²⁵ Για αυτόν το λόγο καλούνται και «ορθόδοξοι» πολλαπλασιαστές (Archer, 1976).

κοινωνικής λογιστικής και το υπολογιστικό υποδείγμα γενικής ισορροπίας, υπαγορεύουν την επιλογή υποδείγματος ανάμεσα στα πρώτα δύο. Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενες ενότητες, τα δύο αυτά υποδείγματα προτιμώνται περισσότερο από τους ερευνητές όταν πρόκειται να γίνει εκτίμηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων που προκαλεί ο τουρισμός.

Δυστυχώς, στην περίπτωση της Ελλάδας δεν υπάρχουν διαθέσιμοι πίνακες εισροών-εκροών σε τοπικό επίπεδο. Παρόλα αυτά, οι εθνικοί πίνακες που δημοσιεύονται (από την ΕΛΣΤΑΤ / EUROSTAT) μπορούν να περιφερειοποιηθούν με τη χρήση συντελεστών συμμετοχής (βλέπε McCann, 2003, σελ. 260–270). Το Γραφείο Οικονομικών Μελετών της Ακαδημίας Αθηνών (2007) έχει κατασκευάσει περιφερειακούς πίνακες εισροών-εκροών²²⁶ χρησιμοποιώντας Απλά Πηλίκια Εγκατάστασης (ΑΠΕ) και Διακλαδικά Πηλίκια Εγκατάστασης (ΔΠΕ), δηλαδή συντελεστές συμμετοχής και διακλαδικούς συντελεστές συμμετοχής (cross industry location quotients), για την περιφερειοποίηση των εθνικών συντελεστών εισροών-εκροών και την κατασκευή των τεταρτημορίων των διακλαδικών συναλλαγών και της προστιθέμενης αξίας. Όμως, η μετατροπή των εθνικών συντελεστών σε τοπικούς απαιτεί στατιστικά στοιχεία (παραγωγής ή απασχόλησης) που δεν υπάρχουν στο επιθυμητό επίπεδο (τοπικό και κλαδικό) ανάλυσης.

Για το λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαία η συγκέντρωση πρωτογενών στοιχείων για εκείνους τους κλάδους που επηρεάζονται άμεσα και έμμεσα από τις υπό εξέταση αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες προκειμένου να κατασκευαστεί η μήτρα των συντελεστών εισροών. Η μήτρα αυτή θα επιτρέψει σε πρώτη φάση την εξαγωγή των άμεσων και έμμεσων συντελεστών (ή μερικών πολλαπλασιαστών) μέσω της ανάλυσης εισροών-εκροών. Η εξαγωγή των συνολικών συντελεστών / πολλαπλασιαστών απαιτεί στη συνέχεια το κλείσιμο του υποδείγματος ως προς τα νοικοκυριά. Αυτή η διαδικασία, όμως, είναι ιδιαίτερα δύσκολη επειδή α) δεν υπάρχει διαθέσιμο το διάνυσμα - στήλη της ιδιωτικής κατανάλωσης και β) είναι απαραίτητο σε κάθε κλάδο να υπολογιστεί το μέρος του εισοδήματος που χρησιμοποιείται για κατανάλωση. Το άθροισμα δε των εισοδημάτων που χρησιμοποιούνται για κατανάλωση θα πρέπει να ισούται με το σύνολο της ιδιωτικής κατανάλωσης. Έτσι, είναι προτιμότερο ο υπολογισμός των δευτερογενών επιδράσεων να γίνει μέσω του ad hoc υποδείγματος²²⁷.

²²⁶ Οι πίνακες αυτοί αφορούν τις μείζονες περιφέρειες: 1) Κεντρική - Δυτική - Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, 2) Θεσσαλία - Ήπειρος και Στερεά Ελλάδα, 3) Δυτική Ελλάδα - Πελοπόννησος και Ιόνια Νησιά, 4) Βόρειο - Νότιο Αιγαίο και Κρήτη, και 5) Αττική.

²²⁷ Φυσικά, ο υπολογισμός των δευτερογενών επιδράσεων απαιτεί πρωτογενή στοιχεία από επιχειρήσεις που ικανοποιούν την τοπική κατανάλωση.

Η μέθοδος, επομένως, που θα χρησιμοποιηθεί βασίζεται στην ανάλυση εισροών-εκροών και στο ad hoc υπόδειγμα, και αποτελεί ουσιαστικά μία εναλλακτική μεθοδολογική προσέγγιση του ad hoc υποδείγματος όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 15.2.4.4. Η μέθοδος αυτή έχει εφαρμοστεί στη τουριστική βιβλιογραφία (Slee, Farr and Snowdon, 1997; Diniz, 1999; Vaughan, Farr and Slee, 2000) σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχουν διαθέσιμοι πίνακες εισροών-εκροών σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Συνιστά μία μερική προσέγγιση του υποδείγματος εισροών-εκροών από τη στιγμή που η ανάλυση δεν περιλαμβάνει όλους τους κλάδους της οικονομίας, αλλά μόνο εκείνους που επηρεάζονται από την υπό εξέταση τουριστική δραστηριότητα. Η κατασκευή, όμως, της μήτρας των συντελεστών εισροών απαιτεί έρευνα επιχειρήσεων, ο τρόπος διεξαγωγής της οποίας παρουσιάζεται στην ενότητα που ακολουθεί.

15.6 Έρευνα επιχειρήσεων

Η έρευνα επιχειρήσεων αποσκοπεί στη συλλογή οικονομικών στοιχείων από τις επιχειρήσεις τα οποία θα μας επιτρέψουν να εξετάσουμε α) πως μετατρέπονται τα έσοδα σε ενδιάμεσες εισροές και προστιθέμενη αξία, και β) τη σχέση μεταξύ εσόδων και δημιουργούμενης απασχόλησης²²⁸. Είναι προφανές ότι τα στοιχεία που ζητούνται αποτελούν ευαίσθητα δεδομένα για τις επιχειρήσεις. Έτσι, η μέθοδος του διανεμόμενου ερωτηματολογίου προς συμπλήρωση από τις ίδιες (self-administered questionnaire) θα οδηγούσε σε χαμηλά ποσοστά απόκρισης και θα αποτύγχανε να εκμαιεύσει τον απαιτούμενο βαθμό λεπτομέρειας και ακρίβειας. Για αυτόν το λόγο, προτιμήθηκε η διεξαγωγή της έρευνας να γίνει με τη μέθοδο των προσωπικών συνεντεύξεων.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τις περιόδους Δεκέμβριος 2011, Απρίλιος - Δεκέμβριος 2012, και Σεπτέμβριος 2013. Ξεκίνησε από τα είδη επιχειρήσεων που ικανοποιούν άμεσα τη τουριστική ζήτηση και βρίσκονται σε εκείνες τις τοποθεσίες που είχαν αναφέρει οι επισκέπτες στα ημερολόγια / ερωτηματολόγια τουριστικών δαπανών. Από αυτές ζητήθηκε να αναφέρουν, μεταξύ άλλων, τους τοπικούς προμηθευτές τους και τις τοποθεσίες όπου εδρεύουν. Οι απαντήσεις τους οδήγησαν σε εκείνους, από τους οποίους ζητήθηκε να αναφέρουν με τη σειρά τους τους δικούς τους τοπικούς

²²⁸ Εκτός από τη συλλογή οικονομικών στοιχείων, η έρευνα επιχειρήσεων μπορεί να στοχεύσει και στη συγκέντρωση άλλων πληροφοριών ανάλογα με τους σκοπούς μιας μελέτης. Για τους σκοπούς της παρούσας διατριβής, οι τοπικές επιχειρήσεις ρωτήθηκαν ακόμα για τυχόν πρωτοβουλίες ή κοινές δράσεις που αναλαμβάνουν για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού ή του τουρισμού γενικότερα, καθώς και εάν έχουν αναπτύξει τοπικά δίκτυα συνεργασιών (πρόσβαση σε κοινούς προμηθευτές ή πελάτες) ή πληροφόρησης. Τα θέματα αυτά παρουσιάζονται αναλυτικότερα στην Ενότητα 17.2.4.

προμηθευτές, κ.ο.κ. Έτσι, δημιουργήθηκε σταδιακά μία βάση δεδομένων που περιλάμβανε τους προμηθευτές του νομού και το πόσες φορές (και από ποιες επιχειρήσεις) είχαν αναφερθεί στην έρευνα. Μεγαλύτερη έμφαση στην επιλογή προμηθευτών δόθηκε σε εκείνα τα είδη επιχειρήσεων που αναφέρονταν πιο συχνά. Όμοια, μεγαλύτερη προτεραιότητα δόθηκε σε εκείνες τις επωνυμίες επιχειρήσεων που είχαν τις περισσότερες αναφορές. Τέλος, προς τους τελευταίους μήνες της έρευνας συγκεντρώθηκαν στοιχεία και από εκείνες τις επιχειρήσεις που ικανοποιούν τη τοπική ζήτηση. Αυτές επιλέχτηκαν κατά βάση από τοποθεσίες όπου κατοικούσε η πλειονότητα των απασχολούμενων στις επιχειρήσεις που επηρεάζονταν άμεσα και έμμεσα από τη τουριστική ζήτηση. Προς διευκόλυνση της διεξαγωγής της έρευνας ζητήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από το μητρώο επιχειρήσεων του Επιμελητηρίου Μεσσηνίας, καθώς και από ιστοσελίδες με επαγγελματικούς οδηγούς του νομού.

Μετά το τέλος της πρώτης περιόδου (Δεκέμβριος 2011) έγιναν κάποιες μικροαλλαγές στο χρησιμοποιούμενο ερωτηματολόγιο (βλέπε Παράρτημα 11)²²⁹. Αυτό συνοδεύονταν από ένα κείμενο που εξηγούσε τους σκοπούς της έρευνας και περιλάμβανε την ιδιότητα και τα στοιχεία επικοινωνίας του ερευνητή. Μαζί με το κείμενο δινόταν και μία επιστολή του προέδρου του Επιμελητηρίου Μεσσηνίας η οποία ενημέρωνε τα μέλη σχετικά με την έρευνα και τα καλούσε να συμμετάσχουν σε αυτή.

Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων μπορεί να γίνει α) με προσωπικές εκτιμήσεις των αποκρινόμενων (ιδιοκτήτες, διευθυντές, κλπ.) και β) βάση επίσημων οικονομικών στοιχείων (ισολογισμός, ανάλυση λογαριασμών, φορολογιστικά έντυπα Ε3 και Ε5). Αν και η δεύτερη μέθοδος θεωρείται ότι παρέχει πιο αξιόπιστα στοιχεία, εν τούτοις παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων και κατά την επεξεργασία των ερωτηματολογίων της πρώτης περιόδου ότι στα φορολογιστικά έντυπα των μικρών σε μέγεθος και τζίρο επιχειρήσεων (π.χ. ατομικές επιχειρήσεις, ελεύθεροι επαγγελματίες, ΕΕ, ΟΕ) υπήρχε μία τάση μείωσης (απόκρυψης) των πραγματικών εσόδων και κερδών και της απασχόλησης, με προφανή κίνδυνο την υποεκτίμηση των κλαδικών συντελεστών / πολλαπλασιαστών²³⁰. Για το λόγο αυτό, στην περίπτωση των παραπάνω επιχειρήσεων αποφασίστηκε να χρησιμοποιείται η πρώτη μέθοδος συλλογής στοιχείων. Σε αυτήν η ποιότητα των δεδομένων βασιζόταν στην εχεμύθεια, καθώς και στην οικειότητα που δημιουργούνταν μεταξύ ερευνητή και αποκρινόμενου κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

²²⁹ Χρησιμοποιήθηκαν τρία ερωτηματολόγια: για α) τον κλάδο της φιλοξενίας, β) τον κλάδο της εστίασης, και γ) τους υπόλοιπους κλάδους, τα οποία είχαν μικρές διαφορές μεταξύ τους.

²³⁰ Για παράδειγμα, ενώ στην αρχή του ερωτηματολογίου οι αποκρινόμενοι ανέφεραν έναν αριθμό απασχολούμενων, στα φορολογιστικά έντυπα τα έξοδα για αμοιβές προσωπικού ήταν μηδενικά.

Πίνακας 15.3 Κατανομή δείγματος έρευνας επιχειρήσεων

	Ερωτηματολόγια	Ποσοστό
Νομική μορφή		
Ατομική επιχείρηση	282	63,66
Ετερόρρυθμη Εταιρεία (ΕΕ)	14	3,16
Ομόρρυθμη Εταιρεία (ΟΕ)	57	12,87
Κοινωνία	2	0,45
Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης (ΕΠΕ)	9	2,03
Ανώνυμη Εταιρεία (ΑΕ)	33	7,45
Συνεταιρισμός	4	0,90
Σωματείο	1	0,23
Παραγωγός πρωτογενή τομέα	28	6,32
Συμπλοιοκτησία	3	0,68
Ελεύθερος επαγγελματίας ¹	8	1,81
Μέτοχος ΚΤΕΛ	2	0,45
Σύνολο	443	100
Προέλευση οικονομικών στοιχείων		
Εκτίμηση	349	78,78
Ανεπίσημα στοιχεία	39	8,80
Επίσημα στοιχεία	55	12,42
Σύνολο	443	100
Απάντηση		
Ιδιοκτήτης	395	89,16
Διευθυντής - manager	13	2,93
Λογιστής	19	4,29
Άλλο ²	16	3,61
Σύνολο	443	100
Οικονομικό έτος στοιχείων		
2010	16	3,61
2011	416	93,91
2012	11	2,48
Σύνολο	443	100

¹Αφορά τους οδηγούς ταξί.

²Συνιδιοκτήτες, υπεύθυνοι, τεχνικοί σύμβουλοι, μέλη διοικητικού συμβουλίου, κλπ.

Ωστόσο, αρκετές φορές οι αποκρινόμενοι είχαν στη διάθεσή τους ανεπίσημα στοιχεία²³¹ (από βιβλία εσόδων-εξόδων, αρχεία υπολογιστή, τον λογιστή τους, κλπ.) τα οποία και χρησιμοποιούνταν. Αντίθετα, στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις (ΑΕ, ΕΠΕ, ΕΕ και ΟΕ με μεγάλο τζίρο) επιδιώχθηκε η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου να γίνεται με βάση τα επίσημα οικονομικά στοιχεία.

Συνολικά, 443 επιχειρήσεις²³² δέχτηκαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο, ενώ 98 αρνήθηκαν, δίνοντας ένα ποσοστό απόκρισης 81,89%. Από παρόμοιες έρευνες σε άλλες μελέτες έχουν προκύψει ποσοστά απόκρισης 55%, 61% και 64% (Archer and Jones, 1977), 89% (Slee, Farr and Snowdon, 1997) και 92% (Milne, 1987) με τη μέθοδο των προσωπικών συνεντεύξεων, 61% (Stoekli, 2007) χρησιμοποιώντας διανεμόμενα

²³¹ Υπό την έννοια ότι δε δημοσιεύονται ή δεν αντλούνται από φορολογιστικά έντυπα.

²³² Για λόγους συντομίας με τον όρο «επιχείρηση» νοούνται και οι παραγωγοί του πρωτογενή τομέα, οι συμπλοιοκτήτες, οι ελεύθεροι επαγγελματίες, κλπ., που συμμετείχαν στην έρευνα επιχειρήσεων.

ερωτηματολόγια προς συμπλήρωση από τις ίδιες τις επιχειρήσεις, και 52% (Crabtree et al., 1994) χωρίς να προσδιορίζεται η μέθοδος. Τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια καλύπτουν 46 περιοχές (βλέπε Πίνακα Π11.1), εκ των οποίων τα περισσότερα προέρχονται από την πόλη της Καλαμάτας (πόλος ανάπτυξης του νομού), καθώς και από την Πύλο και τους Γαργαλιάνους (κέντρα ανάπτυξης). Ακόμα, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 15.3, η πλειονότητα των ερωτηματολογίων αφορά ατομικές επιχειρήσεις (63,66%), συμπληρώθηκε ύστερα από εκτιμήσεις των αποκρινόμενων (78,78%), απαντήθηκε από ιδιοκτήτες (89,16%), και περιλαμβάνει στοιχεία για το οικονομικό έτος 2011 (93,91%) καθότι ο κύριος όγκος της έρευνας διεξήχθη το 2012.

15.7 Η δομή του τεταρτημρίου των διακλαδικών συναλλαγών και των πρωτογενών εισροών

15.7.1 Το τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών

Η κατασκευή του τεταρτημρίου των διακλαδικών συναλλαγών έγινε με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετήσει τους σκοπούς της διατριβής. Έτσι, οι κλάδοι διασπάστηκαν περαιτέρω σε οικονομικές δραστηριότητες ακολουθώντας κατά βάση τη στατιστική ταξινόμηση των οικονομικών δραστηριοτήτων (ΣΤΑΚΟΔ) 2008 της ΕΛΣΤΑΤ. Το τεταρτημόριο που θα χρησιμοποιηθεί είναι μία τετραγωνική μήτρα διαστάσεων 36 x 36 (βλέπε Πίνακα Π4.1). Περιλαμβάνει εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που ικανοποιούν άμεσα τη τουριστική ζήτηση που προκύπτει από τις τέσσερις εξεταζόμενες αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες. Αυτό είναι απαραίτητο προκειμένου να πολλαπλασιαστούν στη συνέχεια οι τουριστικές δαπάνες (από τις διάφορες κατηγορίες) με τους αντίστοιχους κλαδικούς πολλαπλασιαστές. Η μήτρα περιλαμβάνει, επίσης, τις οικονομικές δραστηριότητες που επηρεάζονται έμμεσα από την ίδια τουριστική ζήτηση (βλέπε Παράρτημα 4 για τα είδη επιχειρήσεων ανά οικονομική δραστηριότητα). Οι χρηματικές αξίες²³³ των διακλαδικών συναλλαγών, όπως προέκυψαν από την έρευνα επιχειρήσεων, παρουσιάζονται στον Πίνακα Π4.2.

15.7.2 Το τεταρτημόριο των πρωτογενών εισροών

Το τεταρτημόριο αυτό (βλέπε Πίνακα 15.4) περιλαμβάνει το τοπικό εισόδημα που παραμένει στο νομό, δηλαδή τις αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών (ακαθάριστοι

²³³ Οι αγορές ενδιάμεσων εισροών, όπως και οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, περιλαμβάνουν την τελική τιμή ή τιμή αγοράς, δηλαδή και το ΦΠΑ που καταβάλλουν οι επιχειρήσεις στους προμηθευτές τους.

Πίνακας 15.4 Τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών

Οικονομικές δραστηριότητες	1. Φυτική παραγωγή	2. Ζωική παραγωγή	3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	...	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)
Πρωτογενείς εισροές							
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων							
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια Εργοδοτικές εισφορές Ενοίκια Τόκοι Αποσβέσεις Καθαρά κέρδη προ φόρων Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπτόμενοι) Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπτόμενοι) Καθαροί έμμεσοι φόροι Λοιποί φόροι - τέλη Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών παραγωγικών συντελεστών							

μισθοί και ημερομίσθια, ενοίκια, τόκοι, καθαρά κέρδη προ φόρων) των οποίων οι κάτοχοι κατοικούσαν ή έδρευαν στην ΠΕ Μεσσηνίας. Περιέχει, ακόμα, τις εργοδοτικές εισφορές, τις αποσβέσεις, τις εισαγωγές, και τις διάφορες κατηγορίες φόρων που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας. Τέλος, στο τεταρτημόριο αυτό έχουν μεταφερθεί οι δαπάνες για παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων. Παρακάτω, επεξηγείται αναλυτικά το τι περιλαμβάνει η κάθε μία εισροή, καθώς και η διαδικασία υπολογισμού που ακολουθήθηκε σε ορισμένες από αυτές. Στον Πίνακα Π4.3 παρουσιάζονται οι χρηματικές αξίες των πρωτογενών εισροών, όπως προέκυψαν από την έρευνα επιχειρήσεων²³⁴.

Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων

Οι υπηρεσίες παροχής νερού και επεξεργασίας λυμάτων προσφέρονται από τις Δημοτικές Επιχειρήσεις Ύδρευσης Αποχέτευσης (ΔΕΥΑ) του νομού, και συγκεκριμένα

²³⁴ Στον ίδιο πίνακα περιλαμβάνεται και η δημιουργούμενη απασχόληση (διακρίνεται σε αυτοαπασχολούμενα μέλη, οικογενειακά μέλη, και μισθωτούς και ημερομίσθιους), καθώς και το ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης (βλέπε Ενότητα 15.10.6 για τον τρόπο υπολογισμού του). Η συνολική απασχόληση θα χρησιμοποιηθεί αργότερα για την εξαγωγή του άμεσου συντελεστή απασχόλησης (αστάθμητου και σταθμισμένου) στον Πίνακα Π4.6.

από τις ΔΕΥΑ Καλαμάτας, Μεσσηνίας, Πύλου-Νέστορος και Τριφυλίας. Οι επιχειρήσεις αυτές θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στο τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών ως μία ξεχωριστή οικονομική δραστηριότητα. Αυτό φυσικά θα απαιτούσε ανάλυση της δομής του κόστους παραγωγής. Δυστυχώς, όμως, η συμπλήρωση ερωτηματολογίων από τις επιχειρήσεις αυτές δεν κατέστη δυνατή. Ταυτόχρονα, οι δαπάνες για παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων αποτελούν μέρος του κόστους παραγωγής των υπόλοιπων οικονομικών δραστηριοτήτων. Για τους παραπάνω λόγους αποφασίστηκε οι δαπάνες αυτές να ληφθούν υπόψη στην ανάλυση, αλλά να καταχωρηθούν στο τεταρτημόριο των πρωτογενών εισροών.

Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια

Οι ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια αποτελούν μέρος της προστιθέμενης αξίας ως αμοιβή του παραγωγικού συντελεστή εργασία. Περιλαμβάνουν τα εισοδήματα των εργαζομένων πριν την επιβολή άμεσου φόρου, καθώς και τις εργατικές εισφορές. Οι αμοιβές αυτές αφορούν εργαζόμενους που κατά την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση διέμεναν εντός της ΠΕ Μεσσηνίας. Σημειώνεται ότι οι αμοιβές σε είδος δεν καταχωρήθηκαν στην εισροή αυτή, αλλά στο τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών ή στις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών²³⁵.

Εργοδοτικές εισφορές

Οι εργοδοτικές εισφορές αποτελούν τμήμα της αμοιβής του παραγωγικού συντελεστή εργασία. Σε περίπτωση που δεν ήταν άμεσα διαθέσιμες από τους αποκρινόμενους (ιδιοκτήτες, λογιστές, διευθυντές, κλπ.), ο υπολογισμός τους γινόταν ως εξής: στο ερωτηματολόγιο της έρευνας επιχειρήσεων υπήρχε ερώτηση που αφορούσε τις θέσεις απασχόλησης / ειδικότητες που απασχολούσε μία επιχείρηση κατά τη διάρκεια ενός οικονομικού έτους (βλέπε Παράρτημα 11). Οι ειδικότητες αυτές σε συνδυασμό με τον κωδικό αριθμό δραστηριότητας (ΚΑΔ) της επιχείρησης επέτρεπαν τον προσδιορισμό του κωδικού πακέτου κάλυψης (ΚΠΚ) για κάθε εργαζόμενο και κατ' επέκταση το ποσοστό εργοδοτικής, αλλά και εργατικής, εισφοράς²³⁶. Στη συνέχεια βάση του ετήσιου ακαθάριστου μισθού / ημερομισθίου που αναφερόταν για κάθε υπάλληλο υπολογιζόταν η εργοδοτική εισφορά για κάθε έναν χωριστά. Εργοδοτικές εισφορές (όπως και εργατικές εισφορές και άμεσος φόρος εισοδήματος) δεν υπολογίζονταν για

²³⁵ Για παράδειγμα, τα έξοδα για ενδυμασία (στολές) του προσωπικού δε θεωρούνταν εισόδημα, αλλά ενδιάμεση εισροή που αγοράζόταν από κλάδο εντός ή εκτός της τοπικής οικονομίας.

²³⁶ Οι αναζητήσεις αυτές έγιναν μέσω της ιστοσελίδας www.hellastax.com.

εκείνους τους απασχολούμενους που δεν ήταν ασφαλισμένοι σύμφωνα με τους αποκρινόμενους.

Ενοίκια

Περιλαμβάνει εκείνα τα ενοίκια που καταβάλλονταν σε ιδιοκτήτες / επιχειρήσεις που κατοικούσαν / έδρευαν εντός του νομού.

Τόκοι

Οι τόκοι περιλαμβάνονται στο τεταρτημόριο αυτό επειδή αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της προστιθέμενης αξίας. Στην πράξη, όμως, όπως θα δούμε αργότερα οι τόκοι καταβάλλονταν σε υποκαταστήματα τραπεζών που έχουν την έδρα τους εκτός της ΠΕ Μεσσηνίας.

Αποσβέσεις

Αφορά την ανάλωση πάγιου κεφαλαίου από τις επιχειρήσεις.

Καθαρά κέρδη προ φόρων

Περιλαμβάνει το καθαρό αποτέλεσμα χρήσης μιας επιχείρησης πριν την επιβολή άμεσου φόρου σε αυτό. Για τον υπολογισμό του λαμβάνονται υπόψη μόνο τα ακαθάριστα έσοδα και έξοδα²³⁷ που αφορούν την παραγωγική διαδικασία της επιχείρησης, και όχι αυτά που δημιουργούνται από άλλες δραστηριότητες (π.χ. έσοδα από συμμετοχές). Σημειώνεται ότι σε περίπτωση που οι ιδιοκτήτες / εταίροι / μέτοχοι μιας επιχείρησης δεν ήταν μόνιμοι κάτοικοι του νομού, τα κέρδη προ φόρων καταχωρούνταν στις εισαγωγές παραγωγικών συντελεστών.

Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπόμενοι)

Οι καθαροί φόροι στην παραγωγή προκύπτουν εάν από τους φόρους στην παραγωγή αφαιρέσουμε τις επιδοτήσεις στην παραγωγή. Οι πρώτοι αποτελούνται από εκείνους τους φόρους που επιβαρύνουν τις επιχειρήσεις ως αποτέλεσμα της παραγωγικής διεργασίας, ανεξαρτήτως της ποσότητας ή της αξίας των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται ή πωλούνται. Επιβάλλονται, κυρίως, επί των πάγιων περιουσιακών στοιχείων,

²³⁷ Υπάρχουν ορισμένες κατηγορίες δαπανών (π.χ. το 50% των εξόδων για εταιρικά κινητά τηλέφωνα, το 30% ή το 65% των δαπανών συντήρησης, επισκευής, κυκλοφορίας και αποσβέσεων, και μίσθωσης που καταβάλλονται σε εταιρεία χρηματοδοτικής μίσθωσης ή οποιονδήποτε τρίτο, για τα επιβατικά αυτοκίνητα Ι.Χ. μέχρι 1.600 κ.ε. ή άνω των 1.600 κ.ε., αντίστοιχα) που δεν εκπίπουν από τα ακαθάριστα έσοδα και επομένως δε λήφθηκαν υπόψη στον υπολογισμό των καθαρών κερδών προ φόρων. Οι μη εκπιπόμενες δαπάνες προστίθενται αργότερα στα καθαρά κέρδη των επιχειρήσεων, έτσι ώστε να αναμορφώσουν τη βάση υπολογισμού του φόρου (φορολογική αναμόρφωση).

καθώς και για την απόκτηση επιχειρηματικών / επαγγελματικών αδειών. Οι δεύτερες αποτελούνται από τις επιδοτήσεις α) στην παραγωγή (στον πρωτογενή τομέα), β) στο επιτόκιο, και γ) στην απασχόληση. Στο συγκεκριμένο τεταρτημόριο λαμβάνονται υπόψη μόνο εκείνοι οι φόροι στην παραγωγή που εκπίπτονται από τα ακαθάριστα έσοδα (π.χ. τα τέλη κυκλοφορίας, το τέλος δημοσίευσης στο εθνικό τυπογραφείο²³⁸, οι φόροι για ορισμένες κατηγορίες απόκτησης επιχειρηματικών / επαγγελματικών αδειών), προκειμένου να προκύψει το αποτέλεσμα χρήσης της επιχείρησης.

Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπτόμενοι)

Περιλαμβάνονται οι δημοτικοί φόροι - τέλη που εκπίπτονται από τα ακαθάριστα έσοδα μιας επιχείρησης, όπως για παράδειγμα οι δημοτικοί φόροι - τέλη στους λογαριασμούς της ΔΕΗ, τα τέλη χρήσης κοινόχρηστων χώρων (πλατείες, πεζοδρόμια, κλπ.), προκειμένου να υπολογιστεί το αποτέλεσμα χρήσης.

Καθαροί έμμεσοι φόροι

Οι καθαροί έμμεσοι φόροι προκύπτουν εάν από τους έμμεσους φόρους αφαιρέσουμε τις επιδοτήσεις επί του προϊόντος. Οι έμμεσοι φόροι που καταβάλλουν οι επιχειρήσεις προκύπτουν από τη διαφορά μεταξύ ΦΠΑ εκροών και ΦΠΑ εισροών. Για τον υπολογισμό των παραπάνω ΦΠΑ λήφθηκαν υπόψη οι συντελεστές ΦΠΑ που ίσχυαν στα οικονομικά έτη 2010, 2011 και 2012, σύμφωνα με το άρθρο 12 του Ν. 3833/2010, το άρθρο 4 του Ν. 3845/2010, το άρθρο 4 του Ν. 3899/2010, και το άρθρο 34 του Ν. 3986/2011²³⁹. Ειδικότερα, για τον υπολογισμό του ΦΠΑ εκροών ακολουθήθηκε η εξής διαδικασία: από κάθε μία επιχείρηση ζητήθηκε να αναφέρει ποιες κατηγορίες συντελεστών ΦΠΑ (υπερμειωμένος, μειωμένος, κανονικός) επιβάλλονταν στις πωλήσεις της και σε τι ποσοστό επί των συνολικών εσόδων αντιστοιχούσε η κάθε μία (βλέπε Παράρτημα 11). Εάν υπήρχε μεταβολή στους συντελεστές κατά τη διάρκεια ενός έτους (αυτό συνέβη το 2010, και στον κλάδο της εστίασης το 2011), τότε ο υπολογισμός του φόρου που αναλογούσε σε κάθε έναν γινόταν βάση της μηνιαίας κατανομής των

²³⁸ Από 1/7/2014 καταργήθηκε η υποχρέωση των επιχειρήσεων να προχωρούν σε δημοσίευση των ισολογισμών και των τροποποιήσεων του καταστατικού τους σε ΦΕΚ.

²³⁹ Από τις 15/3/2010 οι συντελεστές ΦΠΑ αυξήθηκαν από 4,5% σε 5%, από 9% σε 10%, και από 19% σε 21% (άρθρο 12 του Ν. 3833/2010). Από 1/7/2010 οι συντελεστές αυξήθηκαν από 5% σε 5,5%, από 10% σε 11%, και από 21% σε 23% (άρθρο 4 του Ν. 3845/2010). Από 1/1/2011 ο υπερμειωμένος συντελεστής αυξήθηκε από 5,5% σε 6,5% και ο μειωμένος από 11% σε 13%, ενώ ο κανονικός συντελεστής παρέμεινε αμετάβλητος (23%). Ειδικά, όμως, για τη διανυκτέρευση και για ορισμένες κατηγορίες φαρμακευτικών ειδών και βιβλίων με εικόνες για παιδιά ο συντελεστής μειώθηκε (από 11%) στο 6,5%. Στην εστίαση ίσχυε ΦΠΑ 13%, εκτός από τη διάθεση ποτών που περιέχουν οινόπνευμα σε οποιαδήποτε αναλογία και τα κέντρα διασκέδασης (άρθρο 4 του Ν. 3899/2010). Τέλος, από 1/9/2011 αυξήθηκε ο ΦΠΑ στην εστίαση από 13% σε 23% (άρθρο 34 του Ν. 3986/2011).

εσόδων²⁴⁰. Στην περίπτωση του ΦΠΑ εισροών, εάν υπήρχε μεταβολή στους συντελεστές, τότε για εκείνες τις δαπάνες που είναι ανεξάρτητες του επιπέδου των πωλήσεων (π.χ. επισκευές και συντήρηση, διαφημιστικές υπηρεσίες) χρησιμοποιήθηκε η μέση τιμή των συντελεστών, ενώ για εκείνες που είναι ανάλογες (π.χ. αγορές τροφίμων και ποτών και κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος στα εστιατόρια) έγινε η υπόθεση ότι ακολουθούν την κατανομή των εσόδων και έτσι υπολογίστηκε στη συνέχεια ο φόρος που αντιστοιχούσε σε κάθε συντελεστή όπως έγινε με τον ΦΠΑ εκροών. Ακόμα, για τον υπολογισμό του ΦΠΑ εισροών λήφθηκε υπόψη σε ποιες παραδόσεις αγαθών και παροχές υπηρεσιών δεν υπάρχει ΦΠΑ σύμφωνα με τα άρθρα 22 και 27 του Ν. 2859/2000, και σε ποιες κατηγορίες δαπανών δεν εκπίπτει ο ΦΠΑ (μη εκπεστέος ΦΠΑ) σύμφωνα με το άρθρο 30 του ίδιου νόμου, όπως αυτά ίσχυαν μέχρι το τέλος του 2012. Τέλος, στην περίπτωση παραγωγών του πρωτογενή τομέα που δήλωσαν ότι υπάγονταν σε ειδικά καθεστάτα ΦΠΑ, ο υπολογισμός του φόρου έγινε σύμφωνα με το άρθρο 41²⁴¹ του Ν. 2859/2000 στην περίπτωση των αγροτών και κτηνοτρόφων, και το άρθρο 40²⁴² του ίδιου νόμου στην περίπτωση των αλιέων, όπως αυτά ίσχυαν μέχρι το τέλος του 2012.

Λοιποί φόροι - τέλη

Περιλαμβάνει φόρους που εξαρτώνται από το ύψος των πωλήσεων (της παραγωγής) μιας επιχείρησης, και συγκεκριμένα τον ειδικό φόρο κατανάλωσης που επιβάλλεται στον καπνό και σε ορισμένες κατηγορίες ποτών, καθώς και τους φόρους επί των ασφαλιστρών που καταβάλλουν οι ασφαλιστικές εταιρείες. Ακόμα, στην εισροή αυτή καταχωρούνται λοιποί φόροι - τέλη που περιλαμβάνονται στον λογαριασμό 63 των οργανικών εξόδων μιας επιχείρησης.

²⁴⁰ Για παράδειγμα, εάν ένα εστιατόριο ανέφερε ότι το 2011 πραγματοποίησε συνολικά έσοδα €100.000, ότι το 85% του τζίρου προερχόταν από πωλήσεις φαγητού και αναψυκτικών και το υπόλοιπο 15% από πωλήσεις οινοπνευματωδών ποτών (μπύρα, κρασί, ούζο, κλπ.), και με βάση τη μηνιαία κατανομή των εσόδων προέκυπτε ότι το 80% πραγματοποιήθηκε μέχρι το τέλος Αυγούστου, τότε ο ΦΠΑ εκροών ήταν ίσος με $((100.000 \cdot 80\% \cdot 85\%) / 1,13) + ((100.000 \cdot 80\% \cdot 15\%) / 1,23) + ((100.000 \cdot 20\%) / 1,23) = (68.000 / 1,13) + (12.000 / 1,23) + (20.000 / 1,23)$. Η διαδικασία αυτή δεν ακολουθήθηκε φυσικά για τις επιχειρήσεις που δεν ανήκουν στον κλάδο της εστίασης και ανέφεραν στοιχεία για το ίδιο οικονομικό έτος (2011), αφού οι συντελεστές ΦΠΑ (6,5%, 13% και 23%) παρέμειναν για αυτές αμετάβλητοι.

²⁴¹ Οι αγρότες και κτηνοτρόφοι που υπάγονται στο ειδικό καθεστώς του άρθρου 41 δεν υποχρεούνται στην τήρηση βιβλίων εσόδων και εξόδων, και επομένως στην καταβολή ΦΠΑ. Στην περίπτωση που πωλούν τα προϊόντα τους σε λαϊκές αγορές ή από δικό τους κατάστημα υποχρεούνται στην τήρηση βιβλίων εσόδων και εξόδων για την εν λόγω δραστηριότητα.

²⁴² Οι αλιείς που υπάγονται στο ειδικό καθεστώς του άρθρου 40 δεν υποχρεούνται στην τήρηση βιβλίων εσόδων και εξόδων (εκτός αν πωλούν τα προϊόντα τους σε λαϊκές αγορές ή από δικό τους κατάστημα), όμως, υποχρεούνται σε μία κατ' αποκοπή καταβολή ΦΠΑ. Το ποσό αυτό ρωτήθηκε από τους εν λόγω αλιείς.

Εισαγωγές

Διακρίνονται σε εισαγωγές α) αγαθών και υπηρεσιών και β) παραγωγικών συντελεστών. Οι πρώτες αφορούν τις αγορές προϊόντων από επιχειρήσεις που βρίσκονται εκτός νομού. Οι δεύτερες τις αμοιβές των κατόχων των παραγωγικών συντελεστών που κατοικούν / εδρεύουν εκτός του νομού με αποτέλεσμα το εισόδημα που δημιουργείται να διαρρέει από την τοπική οικονομία.

15.7.2.1 Το διευρυμένο τεταρτημόριο των πρωτογενών εισροών

Στο παραπάνω τεταρτημόριο των πρωτογενών εισροών (Πίνακας 15.4) οι αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών (ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια, ενοίκια, τόκοι, καθαρά κέρδη προ φόρων) δεν αντιπροσωπεύουν την τοπική προστιθέμενη αξία (ή τοπικό εισόδημα) που καταλήγει στους κατοίκους του νομού ως διαθέσιμο εισόδημα, απαραίτητο για την εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων. Για να γίνει αυτό θα πρέπει από τα εισοδήματα των παραγωγικών συντελεστών να αφαιρεθούν οι φόροι, τα τέλη και οι εισφορές που καταλήγουν στην κεντρική κυβέρνηση και στους δήμους. Η διαδικασία αυτή γίνεται σε ένα νέο διευρυμένο τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών (Πίνακας 15.5). Οι νέες εισροές που περιλαμβάνει, καθώς και οι μεταβολές που γίνονται στις προϋπάρχουσες, περιγράφονται αναλυτικά παρακάτω. Οι χρηματικές αξίες που αντιστοιχούν σε κάθε μία εισροή παρουσιάζονται στον Πίνακα Π4.4.

Μισθοί και ημερομίσθια

Για τον υπολογισμό των μισθών και ημερομισθίων που είναι διαθέσιμοι/α για τοπική κατανάλωση (και αποταμίευση) θα πρέπει από τους ακαθάριστους μισθούς και ημερομίσθια να αφαιρεθούν οι εργατικές εισφορές, οι άμεσοι φόροι και η εισφορά αλληλεγγύης. Η διαδικασία υπολογισμού των εργατικών εισφορών για κάθε εργαζόμενο είναι όμοια με εκείνη των εργοδοτικών εισφορών που διατυπώθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Ο άμεσος φόρος που αντιστοιχεί σε κάθε εργαζόμενο υπολογίστηκε βάση του ετήσιου καθαρού εισοδήματος (ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια μείον εργατικές εισφορές) και της κλίμακας φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων για τα οικονομικά έτη 2010, 2011 και 2012²⁴³. Τέλος, η εισφορά αλληλεγγύης υπολογίστηκε σύμφωνα

²⁴³ Ο άμεσος φόρος που μας ενδιαφέρει είναι αυτός που προκύπτει από την απασχόληση στην επιχείρηση και παρακρατείται από τον υπάλληλο. Το τι φόρο θα πληρώσει τελικά ο εργαζόμενος (το επόμενο έτος στο εκκαθαριστικό της φορολογικής δήλωσης), εξαρτάται από πολλούς παράγοντες (άλλα εισοδήματα, τεκμήρια, κλπ.) που δεν απασχολεί την παρούσα ανάλυση.

Πίνακας 15.5 Διευρυμένο τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών

Οικονομικές δραστηριότητες	1. Φυτική παραγωγή	2. Ζωική παραγωγή	3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	⋮	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)
Πρωτογενείς εισροές							
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων							
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών							
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων μη μόνιμων κατοίκων Ενοίκια σε φυσικά πρόσωπα σε νομικά πρόσωπα Τόκοι Αποσβέσεις Διανεμηθέντα κέρδη Παρακρατηθέντα κέρδη							
Φόροι, τέλη και εισφορές							
Άμεσοι φόροι Καθαροί έμμεσοι φόροι Καθαροί φόροι στην παραγωγή Δημοτικοί φόροι - τέλη Εισφορές Λοιποί φόροι - τέλη							
Εισαγωγές							
αγαθών και υπηρεσιών παραγωγικών συντελεστών							

με τις διατάξεις του άρθρου 29 του Ν. 3986/2011²⁴⁴. Στη συνέχεια, οι μισθοί και τα ημερομίσθια που απομένουν κατανέμονται μεταξύ αυτών που καταλήγουν α) σε μόνιμους κατοίκους του νομού και β) σε μη μόνιμους κατοίκους, οι οποίοι, όμως, διέμεναν εντός του νομού καθόλη την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση²⁴⁵. Στη δεύτερη περίπτωση το δημιουργούμενο εισόδημα δε διαρρέει εξ ολοκλήρου από την τοπική οικονομία. Απεναντίας, ένα μέρος του χρησιμοποιείται για τοπική κατανάλωση. Ωστόσο, το καταναλωτικό τους πρότυπο διαφέρει από εκείνο των μόνιμων κατοίκων,

²⁴⁴ Ειδική εισφορά 1% στο ετήσιο καθαρό εισόδημα που βρίσκεται στην κλίμακα 12.001–20.000 ευρώ, 2% στην κλίμακα 20.001–50.000 ευρώ, 3% στην κλίμακα 50.001–100.000 ευρώ, και 4% από 100.001 ευρώ και άνω.

²⁴⁵ Πρόκειται για εργαζόμενους σε τουριστικές επιχειρήσεις και στον πρωτογενή τομέα.

κάτι το οποίο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη όταν εκτιμηθούν αργότερα οι δευτερογενείς επιδράσεις.

Ενοίκια

Τα ενοίκια αποτελούν μία μορφή εισοδήματος και ως εκ τούτου θα πρέπει να αφαιρεθεί από αυτά ο άμεσος φόρος που αναλογεί²⁴⁶. Στη συνέχεια, τα ενοίκια που απομένουν διαχωρίζονται μεταξύ αυτών που καταλήγουν σε α) φυσικά πρόσωπα (μόνιμοι κάτοικοι του νομού) και β) νομικά πρόσωπα (τοπικές επιχειρήσεις). Η διάκριση αυτή γίνεται επειδή τα πρώτα προστίθενται στο διαθέσιμο εισόδημα των κατοίκων και μπορούν επομένως να χρησιμοποιηθούν για τοπική κατανάλωση, κάτι το οποίο δεν ισχύει για τα δεύτερα.

Διανεμηθέντα κέρδη

Υποδηλώνουν τα κέρδη των επιχειρήσεων που καταλήγουν ως διαθέσιμο εισόδημα στους μόνιμους κατοίκους του νομού. Για τον υπολογισμό τους θα πρέπει να αφαιρέσουμε από τα καθαρά κέρδη προ φόρων τους άμεσους φόρους στα κέρδη, τις εισφορές των αυτοαπασχολούμενων, τις εισφορές αλληλεγγύης των ιδιοκτητών, τις ειδικές εισφορές σε ταμεία, τους φόρους στην παραγωγή που δεν εκπίπτονται, και τα τέλη επί των ακαθάριστων εσόδων και διαμονής παρεπιδημούντων (βλέπε παρακάτω για αυτά). Σε περίπτωση που οι επιχειρήσεις διανέμουν μέρισμα / μερίδιο θα πρέπει να αφαιρεθεί η παρακράτηση φόρου στα διανεμόμενα κέρδη, αλλά και στις αμοιβές μελών ΔΣ, καθώς και τυχόν διαφορές φορολογικού ελέγχου που πρέπει να πληρώσουν πριν ξεκινήσει η διανομή των κερδών.

Παρακρατηθέντα κέρδη

Ορισμένες επιχειρήσεις αποφασίζουν να μην διανείμουν μέρισμα / μερίδιο κατά τη διάρκεια μιας χρήσης και ως εκ τούτου τα κέρδη που απομένουν δεν καταλήγουν ως εισόδημα στους κατοίκους του νομού, αλλά παραμένουν στην επιχείρηση αυξάνοντας το αποθεματικό της. Συνεπώς, τα κέρδη αυτά δε θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων.

Άμεσοι φόροι

Στην εισροή αυτή συγκαταλέγονται όλοι οι άμεσοι φόροι που επιβάλλονται στις

²⁴⁶ Για τη χρήση του 2010 ο φόρος στο ακαθάριστο εισόδημα από ενοίκια επαγγελματικής στέγης ή εμπορικής μίσθωσης ήταν 1,5%, ενώ για τις χρήσεις του 2011 και 2012 ήταν 3%.

αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών. Ο υπολογισμός του άμεσου φόρου στα εισοδήματα από εργασία και ενοίκια αναφέρθηκε παραπάνω. Στην περίπτωση των επιχειρήσεων (καθαρά κέρδη προ φόρων²⁴⁷), ο τρόπος υπολογισμού εξαρτάται από τη νομική μορφή. Έτσι, στις ατομικές επιχειρήσεις υπολογίστηκε βάση της κλίμακας φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων²⁴⁸, στις ΟΕ, ΕΕ και κοινωνίες βάση του άρθρου 6 του Ν. 3842/2010²⁴⁹, στις ΕΠΕ, ΑΕ και στους συνεταιρισμούς βάση του άρθρου 14 του Ν. 3943/2011²⁵⁰, και στα νομικά πρόσωπα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα (π.χ. σωματεία) βάση του άρθρου 19 του Ν. 3697/2008²⁵¹. Το ποσό παρακράτησης φόρου στα διανεμόμενα κέρδη (στους μετόχους) και στις αμοιβές μελών ΔΣ που διατίθενται από τα κέρδη προς διάθεση της επιχείρησης υπολογίστηκε βάση του άρθρου 14 του Ν. 3943/2011²⁵². Τέλος, στην περίπτωση των παραγωγών του πρωτογενή τομέα, ο άμεσος φόρος υπολογίστηκε βάση των κερδών που προέκυπταν από την παραγωγική διαδικασία (βάση εσόδων και εξόδων) και όχι σύμφωνα με το αντικειμενικό σύστημα φορολόγησης (έχει πλέον καταργηθεί σύμφωνα με τον Ν. 4172/2013). Επιπρόσθετα, στην εισροή αυτή καταχωρήθηκαν και οι άμεσοι φόροι που αναλογούσαν στα εισοδήματα των κατόχων των παραγωγικών συντελεστών που κατοικούσαν / έδρευαν εκτός νομού.

Καθαροί έμμεσοι φόροι

Στην περίπτωση της φυτικής και ζωικής παραγωγής λήφθηκε υπόψη η επιστροφή ΦΠΑ (11%) που δικαιούνται οι αγρότες και οι κτηνοτρόφοι που υπάγονταν στο ειδικό καθεστώς του άρθρου 41 του Ν. 2859/2000, όπως αυτό ίσχυε μέχρι το τέλος του 2012. Η επιστροφή αυτή αφαιρείται από τους καθαρούς έμμεσους φόρους (επειδή

²⁴⁷ Εάν υπήρχε φορολογική αναμόρφωση των δαπανών, τότε ο άμεσος φόρος υπολογιζόταν στα φορολογητέα κέρδη (καθαρά κέρδη προ φόρων + φορολογική αναμόρφωση) και όχι στα καθαρά κέρδη προ φόρων.

²⁴⁸ Και πάλι, όπως στην περίπτωση των απασχολούμενων, ενδιαφερόμαστε για τον άμεσο φόρο που προκύπτει από τη λειτουργία της επιχείρησης και μόνο, και όχι για τον τελικό φόρο που θα πληρώσει ένας ιδιοκτήτης από το εκκαθαριστικό της δήλωσης, ο οποίος είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων. Ειδικά για τη χρήση του 2011 αφαιρέθηκε από το ποσό του φόρου το 10% της αξίας των εισφορών του αυτοαπασχολούμενου σε ασφαλιστικά ταμεία (π.χ. ΟΑΕΕ), όπως προβλεπόταν.

²⁴⁹ Αφορά και τα τρία έτη (2010, 2011 και 2012). Οι ομόρρυθμοι εταίροι, και οι κοινοί κληρονομικού δικαίου, φυσικά πρόσωπα παίρνουν (μέχρι τρία πρόσωπα με τα μεγαλύτερα ποσοστά συμμετοχής) επιχειρηματική αμοιβή, ο φόρος της οποίας προέκυψε σύμφωνα με την κλίμακα φόρου εισοδήματος, και φορολογούνται στο όνομα της εταιρείας με φορολογικό συντελεστή (ΦΣ) 20%. Οι ετερόρρυθμοι εταίροι, οι ομόρρυθμοι εταίροι νομικά πρόσωπα και οι κοινοί σε μη κληρονομικού δικαίου κοινωνίες δεν παίρνουν επιχειρηματική αμοιβή και φορολογούνται μόνο στο όνομα της εταιρείας με ΦΣ 25%.

²⁵⁰ Προβλέπεται φόρος εισοδήματος 24% για τα κέρδη της χρήσης 2010 και 20% για τα κέρδη των χρήσεων 2011 και 2012.

²⁵¹ Προβλέπεται φόρος 24%, 23% και 22% για τα εισοδήματα των χρήσεων 2010, 2011 και 2012, αντίστοιχα.

²⁵² Παρακρατείται φόρος 21% στα διανεμόμενα κέρδη της χρήσης 2010 και 25% στα διανεμόμενα κέρδη των χρήσεων 2011 και 2012.

αποτελεί πληρωμή και όχι έσοδο για το κράτος) και προστίθεται ισόποσα ως διαθέσιμο εισόδημα στα διανεμηθέντα κέρδη. Αντίθετα, στην περίπτωση της αλιείας και υδατοκαλλιέργειας η κατ' αποκοπή καταβολή ΦΠΑ που ανέφεραν οι αλιείς που υπάγονταν στο ειδικό καθεστώς του άρθρου 40 του Ν. 2859/2000, προστέθηκε στους καθαρούς έμμεσους φόρους και αφαιρέθηκε ισόποσα από τα διανεμηθέντα κέρδη.

Καθαροί φόροι στην παραγωγή

Στους εκπιπτόμενους καθαρούς φόρους επί της παραγωγής προστίθενται φόροι στην παραγωγή που δεν εκπίπτονται από τα ακαθάριστα έσοδα σύμφωνα με το άρθρο 31 του Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος (ΚΦΕ). Αυτοί είναι το Ενιαίο Τέλος Ακινήτων (ΕΤΑΚ), ο Φόρος Ακίνητης Περιουσίας (ΦΑΠ), το τέλος επιτηδεύματος, και το Έκτακτο Ειδικό Τέλος Ηλεκτροδοτούμενων Δομημένων Επιφανειών (ΕΕΤΗΔΕ), που αναφέρθηκαν από τις επιχειρήσεις.

Δημοτικοί φόροι - τέλη

Στους εκπιπτόμενους δημοτικούς φόρους - τέλη προστίθενται το τέλος επί των ακαθάριστων εσόδων και το τέλος διαμονής παρεπιδημούντων. Το πρώτο επιβάλλεται σε επιχειρήσεις εστίασης, αθλητικών δραστηριοτήτων, πώλησης τουριστικών ειδών και ενοικίασης αυτοκινήτων, ενώ το δεύτερο σε επιχειρήσεις φιλοξενίας. Τα τέλη αυτά δεν αποτελούν οργανικά έξοδα για τις επιχειρήσεις (δεν εκπίπτονται), αλλά καταβάλλονται στους δήμους βάση των ακαθάριστων εσόδων των επιχειρήσεων²⁵³.

Εισφορές

Περιλαμβάνει τις εργοδοτικές εισφορές, τις εργατικές εισφορές, τις εισφορές των αυτοαπασχολούμενων (αυτασφάλιση), τις εισφορές αλληλεγγύης, καθώς και ειδικές εισφορές σε ταμεία (π.χ. στο ταμείο των βενζινοπωλών).

Λοιποί φόροι - τέλη

Περιλαμβάνει ότι και η αντίστοιχη εισροή στο τεταρτημόριο του Πίνακα 15.4 συν τη διαφορά φορολογικού ελέγχου που καλούνται να πληρώσουν οι επιχειρήσεις (κυρίως οι ΑΕ και ΕΠΕ που καταρτίζουν ισολογισμό) πριν διανείμουν ή παρακρατήσουν τα κέρδη τους.

²⁵³ Οι δήμοι αποφασίζουν εάν θα επιβάλλουν ή όχι τα τέλη αυτά στις επιχειρήσεις. Για τον υπολογισμό τους χρησιμοποιείται ο τύπος (Ακαθ. έσοδα) - (Ακαθ. έσοδα/1,005) ή (Ακαθ. έσοδα*0,005)/1,005, για τέλος 0,5% επί των ακαθάριστων εσόδων.

Εισαγωγές παραγωγικών συντελεστών

Από τις αμοιβές των κατόχων των παραγωγικών συντελεστών που κατοικούν / εδρεύουν εκτός της ΠΕ Μεσσηνίας αφαιρέθηκαν, κατά τον ίδιο τρόπο που αναφέρθηκε παραπάνω, οι φόροι, οι εισφορές και τα τέλη που καταβάλλονται στο δημόσιο και στην τοπική αυτοδιοίκηση, και που ταυτόχρονα μειώνουν το εισόδημα που καταλήγει σε αυτούς.

15.8 Η μήτρα των συντελεστών εισροών

Η μήτρα των συντελεστών εισροών που θα χρησιμοποιηθεί δείχνει πως τα συνολικά (συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ) έσοδα που εισπράττουν οι επιχειρήσεις μιας οικονομικής δραστηριότητας μετατρέπονται σε α) αγορά ενδιάμεσων εισροών από τοπικές επιχειρήσεις και β) πρωτογενείς εισροές που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας, ή με άλλα λόγια τη δομή του κόστους παραγωγής κάθε οικονομικής δραστηριότητας. Έτσι, η μήτρα αποτελείται ουσιαστικά από δύο υπομήτρες: α) την τετραγωνική (διαστάσεων 36 x 36) μήτρα A των τεχνολογικών συντελεστών και β) τη μήτρα των άμεσων συντελεστών των πρωτογενών εισροών. Προκύπτει διαιρώντας κάθε στοιχείο του τεταρτημορίου των διακλαδικών συναλλαγών και του τεταρτημορίου των πρωτογενών εισροών με τα συνολικά έσοδα της στήλης στην οποία ανήκει το υπόψη στοιχείο. Στον Πίνακα Π4.5 παρουσιάζεται η μήτρα των τεχνολογικών συντελεστών και στους Πίνακες Π4.6 και Π4.7 η μήτρα (μη διευρυμένη και διευρυμένη) των άμεσων συντελεστών των πρωτογενών εισροών, που προέκυψαν με βάση τους Πίνακες Π4.2, Π4.3 και Π4.4, αντίστοιχα.

15.9 Η μήτρα πολλαπλασιαστής

Για τον υπολογισμό των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων είναι απαραίτητο να εξαχθεί η μήτρα πολλαπλασιαστής ή αντίστροφη μήτρα του Leontief $(I - A)^{-1}$, που περιλαμβάνει τους συντελεστές αλληλεξάρτησης b_{ij} . Η μήτρα αυτή προκύπτει από την αντιστροφή της μήτρας που σχηματίζεται όταν αφαιρέσουμε τη μήτρα A των τεχνολογικών συντελεστών από τη μοναδιαία μήτρα I (διαστάσεων 36 x 36). Η μήτρα $(I - A)$ καλείται μήτρα του Leontief. Η μήτρα πολλαπλασιαστής παρουσιάζεται στον Πίνακα Π4.8²⁵⁴.

²⁵⁴ Όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 15.2.3.2, για να υπάρξει λύση στο υπόδειγμα εισροών-εκροών και επομένως να προκύψει η μήτρα $(I - A)^{-1}$ θα πρέπει να ικανοποιείται η ολοκληρωμένη συνθήκη Hawkins-Simon. Συγκεκριμένα, θα πρέπει α) όλα τα διαγώνια στοιχεία της μήτρας των τεχνολογικών συντελεστών (αυτοκατανάλωση ενός κλάδου) να είναι μικρότερα από τη μονάδα ($a_{ii} < 1$) και β) το

15.10 Άμεσοι και έμμεσοι συντελεστές (μερικοί πολλαπλασιαστές) οικονομικών δραστηριοτήτων

Η εξαγωγή της μήτρας $(I - A)^{-1}$ επιτρέπει να υπολογίσουμε στη συνέχεια τους άμεσους και έμμεσους συντελεστές ή μερικούς πολλαπλασιαστές των οικονομικών δραστηριοτήτων. Ο μερικός πολλαπλασιαστής δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθεί άμεσα και έμμεσα μία οικονομική μεταβλητή (το εισόδημα, η απασχόληση, κλπ.) στην τοπική οικονομία όταν η τελική ζήτηση για το προϊόν ενός κλάδου (οικονομικής δραστηριότητας) j μεταβληθεί κατά μία μονάδα, ενώ η τελική ζήτηση για τα προϊόντα των άλλων κλάδων (οικονομικών δραστηριοτήτων) παραμένει σταθερή. Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται αναλυτικά οι μερικοί πολλαπλασιαστές α) πωλήσεων, β) εισοδήματος (προστιθέμενης αξίας), γ) διαθέσιμου εισοδήματος, δ) φόρων, τελών και εισφορών, ε) εισαγωγών, και στ) απασχόλησης.

15.10.1 Μερικός πολλαπλασιαστής πωλήσεων

Ο μερικός πολλαπλασιαστής πωλήσεων δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθούν (αυξηθούν) άμεσα και έμμεσα οι πωλήσεις στις τοπικές επιχειρήσεις όταν η τελική ζήτηση για το προϊόν μιας οικονομικής δραστηριότητας μεταβληθεί (αυξηθεί) κατά μία μονάδα, ενώ η τελική ζήτηση για τα προϊόντα των άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων παραμένει σταθερή. Η άμεση επίδραση αφορά τις πωλήσεις (έσοδα) που κάνουν (εισπράττουν) οι επιχειρήσεις που ικανοποιούν την τελική ζήτηση (στήλη 1 στον Πίνακα 15.6). Οι επιχειρήσεις αυτές θα αγοράσουν αγαθά και υπηρεσίες (ενδιάμεσες εισροές) από τοπικούς προμηθευτές, ως αποτέλεσμα της αύξησης της τελικής ζήτησης. Οι αγορές αυτές καλούνται επιδράσεις πρώτου γύρου (ή αποτελέσματα πρώτης τάξης) και εμφανίζονται στη μήτρα A των τεχνολογικών συντελεστών (Πίνακας Π4.5). Έτσι, το σύνολο των ενδιάμεσων εισροών (ανά μονάδα εσόδων) που αγοράζει εντός νομού η κάθε οικονομική δραστηριότητα καταχωρείται στη στήλη 2. Όμως, οι επιδράσεις πρώτου γύρου θα προκαλέσουν επιδράσεις δεύτερου, τρίτου και λοιπών γύρων, καθώς η αύξηση στις πωλήσεις (παραγωγή) των τοπικών προμηθευτών θα τους αναγκάσει να αγοράσουν ενδιάμεσες εισροές από άλλους τοπικούς προμηθευτές, που με τη σειρά τους θα αγοράσουν ενδιάμεσες εισροές από άλλους τοπικούς προμηθευτές, κ.ο.κ.

άθροισμα των τεχνολογικών συντελεστών κάθε παραγωγικού κλάδου να είναι μικρότερο από τη μονάδα ($\sum_{i=1}^n \alpha_{ij} < 1$). Οι προϋποθέσεις αυτές ικανοποιούνται, όπως φαίνεται στον Πίνακα Π4.5.

Πίνακας 15.6 Μερικός πολλαπλασιαστικής πωλήσεων

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Επιδράσεις πρώτου γύρου (2)	Επιδράσεις διαδοχικών γύρων (3)	Έμμεση επίδραση (4) = (2) + (3)	Μερικός πολλαπλασιαστικής (5) = (1) + (4)
Φυτική παραγωγή	1	0,4693	0,0485	0,5177	1,5177
Ζωική παραγωγή	1	0,2807	0,0791	0,3598	1,3598
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	1	0,1145	0,0158	0,1304	1,1304
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	1	0,3396	0,0864	0,4260	1,4260
Βιομηχανία καπνού	1	0,0121	0,0039	0,0160	1,0160
Άλλη μεταποίηση	1	0,0365	0,0082	0,0447	1,0447
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	1	0,1329	0,0465	0,1795	1,1795
Χονδρικό εμπόριο καπνού	1	0,3128	0,0051	0,3179	1,3179
Άλλο χονδρικό εμπόριο	1	0,1079	0,0133	0,1213	1,1213
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	1	0,0020	0,0003	0,0023	1,0023
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	1	0,5196	0,1312	0,6508	1,6508
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	1	0,0545	0,0143	0,0688	1,0688
Πρατήρια υγρών καυσίμων	1	0,0034	0,0005	0,0038	1,0038
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	1	0,0721	0,0143	0,0864	1,0864
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	1	0,0633	0,0160	0,0792	1,0792
Επισκευές και συντήρηση	1	0,1783	0,0229	0,2012	1,2012
Εκμετάλλευση ταξί	1	0,4708	0,0377	0,5085	1,5085
ΚΤΕΛ	1	0,4943	0,1722	0,6665	1,6665
Μεταφορά και αποθήκευση	1	0,3508	0,0111	0,3619	1,3619
Φιλοξενία	1	0,3173	0,0761	0,3934	1,3934
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	1	0,1143	0,0255	0,1399	1,1399
Εστίαση	1	0,4285	0,1432	0,5717	1,5717
Ενημέρωση και επικοινωνία	1	0,1489	0,0286	0,1775	1,1775
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	1	0,0154	0,0024	0,0178	1,0178
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	1	0,0560	0,0071	0,0631	1,0631
Ενοίκιαση αυτοκινήτων	1	0,1319	0,0108	0,1427	1,1427
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	1	0,1115	0,0097	0,1211	1,1211
Εκπαίδευση	1	0,0590	0,0060	0,0650	1,0650
Ανθρώπινη υγεία	1	0,6420	0,0029	0,6449	1,6449
Γκολφ	1	0,1379	0,0160	0,1539	1,1539
Ιστιοσανίδα	1	0,0217	0,0016	0,0232	1,0232
Ιπασία	1	0,3634	0,1077	0,4711	1,4711
Αυτόνομη κατάδυση	1	0,1272	0,0105	0,1377	1,1377
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	1	0,1508	0,0147	0,1655	1,1655
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	1	0,0620	0,0086	0,0706	1,0706
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	1	0,0369	0,0054	0,0423	1,0423

Οι επιδράσεις διαδοχικών γύρων (στήλη 3) προκύπτουν από τη μήτρα $(I - A)^{-1} - I - A$, δηλαδή εάν από τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις στις πωλήσεις αφαιρέσουμε τις άμεσες πωλήσεις και τις πωλήσεις πρώτου γύρου. Το άθροισμα των επιδράσεων πρώτου και διαδοχικών γύρων δίνει την έμμεση επίδραση στις πωλήσεις των τοπικών επιχειρήσεων (στήλη 4). Εναλλακτικά, οι έμμεσες επιδράσεις στις πωλήσεις δίνονται από την μήτρα $(I - A)^{-1} - I$ (Πίνακας Π4.9). Τέλος, το άθροισμα της άμεσης και έμμεσης επίδρασης δίνει τον μερικό πολλαπλασιαστή πωλήσεων (στήλη 5), ο οποίος προκύπτει και από την μήτρα πολλαπλασιαστική $(I - A)^{-1}$ (Πίνακας Π4.8)²⁵⁵.

²⁵⁵ Υπενθυμίζεται ότι η μήτρα πολλαπλασιαστικής ισούται με $(I - A)^{-1} = I + A + A^2 + A^3 + \dots + A^n$.

Από τον Πίνακα 15.6 βλέπουμε ότι οι πέντε οικονομικές δραστηριότητες με τους μεγαλύτερους πολλαπλασιαστές είναι κατά σειρά το ΚΤΕΛ (1,6665), το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (1,6508), η ανθρώπινη υγεία (1,6449), η εστίαση (1,5717) και η φυτική παραγωγή (1,5177). Οι δραστηριότητες αυτές έχουν μεγάλο πολλαπλασιαστή επειδή μεγάλο ποσοστό των εσόδων τους χρησιμοποιείται για αγορά ενδιάμεσων εισροών από τοπικούς προμηθευτές (βλέπε Πίνακα Π4.5). Είναι προφανές ότι όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό αυτό τόσο μεγαλύτερος θα είναι ο πολλαπλασιαστής πωλήσεων, και το αντίστροφο.

15.10.2 Μερικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος (προστιθέμενης αξίας)

Το τοπικό εισόδημα (ή τοπική προστιθέμενη αξία) αφορά τις αμοιβές των κατόχων των παραγωγικών συντελεστών που κατοικούν ή εδρεύουν στην ΠΕ Μεσσηνίας, δηλαδή τους ακαθάριστους μισθούς και ημερομίσθια (συν τις εργοδοτικές εισφορές²⁵⁶), τα ενοίκια, τους τόκους, και τα καθαρά κέρδη προ φόρων που περιλαμβάνονται στο τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών (Πίνακας 15.4). Έτσι, ο μερικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος (προστιθέμενης αξίας) δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθεί άμεσα και έμμεσα το εισόδημα (προστιθέμενη αξία) στην τοπική οικονομία όταν η τελική ζήτηση για το προϊόν μιας οικονομικής δραστηριότητας μεταβληθεί κατά μία μονάδα, ενώ η τελική ζήτηση για τα προϊόντα των άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων παραμένει σταθερή. Η άμεση επίδραση (στήλη 1 στον Πίνακα 15.7) δίνεται από τον άμεσο συντελεστή εισοδήματος (προστιθέμενης αξίας), δηλαδή από το άθροισμα των επιμέρους άμεσων συντελεστών των ακαθάριστων μισθών και ημερομισθίων, εργοδοτικών εισφορών, ενοικίων, τόκων, και καθαρών κερδών προ φόρων που περιλαμβάνονται στον Πίνακα Π4.6. Η έμμεση επίδραση (στήλη 2) προκύπτει εάν πολλαπλασιάσουμε κάθε στοιχείο της στήλης μιας οικονομικής δραστηριότητας στη μήτρα $(I - A)^{-1} - I$ (Πίνακας Π4.9) με τους αντίστοιχους άμεσους συντελεστές εισοδήματος (προστιθέμενης αξίας), και στη συνέχεια αθροίσουμε τα γινόμενα αυτά. Τέλος, το άθροισμα της άμεσης και έμμεσης επίδρασης δίνει τον μερικό πολλαπλασιαστή εισοδήματος (στήλη 3). Εναλλακτικά, ο πολλαπλασιαστής αυτός υπολογίζεται από το άθροισμα των γινομένων που προκύπτουν πολλαπλασιάζοντας κάθε στοιχείο της στήλης μιας οικονομικής δραστηριότητας στη μήτρα $(I - A)^{-1}$ (Πίνακας Π4.8) με τους αντίστοιχους άμεσους συντελεστές εισοδήματος (προστιθέμενης αξίας).

²⁵⁶ Οι εργοδοτικές εισφορές αποτελούν τμήμα της αμοιβής του παραγωγικού συντελεστή εργασία.

Πίνακας 15.7 Μερικός πολλαπλασιαστής εισοδήματος

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Μερικός πολλαπλασιαστής (3) = (1) + (2)	Πολλαπλασιαστής Τύπου I (4) = (3) / (1)
Φυτική παραγωγή	0,4213	0,1001	0,5214	1,2377
Ζωική παραγωγή	0,5935	0,0777	0,6711	1,1308
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,3105	0,0216	0,3321	1,0695
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,1395	0,1018	0,2413	1,7295
Βιομηχανία καπνού	0,1418	0,0032	0,1450	1,0227
Άλλη μεταποίηση	0,2782	0,0092	0,2874	1,0331
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0919	0,0494	0,1413	1,5372
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0084	0,0454	0,0538	6,4303
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,1231	0,0246	0,1477	1,1997
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0258	0,0005	0,0263	1,0186
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,1403	0,0891	0,2294	1,6351
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,3070	0,0164	0,3233	1,0533
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0509	0,0010	0,0519	1,0193
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,2123	0,0187	0,2311	1,0883
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,1034	0,0144	0,1177	1,1390
Επισκευές και συντήρηση	0,3188	0,0308	0,3496	1,0966
Εκμετάλλευση ταξί	0,4373	0,0885	0,5258	1,2024
ΚΤΕΛ	0,2114	0,1262	0,3376	1,5970
Μεταφορά και αποθήκευση	0,2184	0,0373	0,2557	1,1709
Φιλοξενία	0,3532	0,0757	0,4289	1,2144
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,4578	0,0326	0,4903	1,0711
Εστίαση	0,3691	0,0898	0,4589	1,2432
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,3663	0,0414	0,4076	1,1130
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0846	0,0023	0,0869	1,0270
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,5443	0,0155	0,5598	1,0284
Ενοικίαση αυτοκινήτων	0,2710	0,0260	0,2970	1,0959
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,4132	0,0218	0,4350	1,0528
Εκπαίδευση	0,8645	0,0155	0,8800	1,0179
Ανθρώπινη υγεία	0,1483	0,0208	0,1692	1,1405
Γκολφ	1,1269	0,0270	1,1539	1,0240
Ιστιοσανίδα	0,2697	0,0081	0,2778	1,0302
Ιππασία	0,4186	0,1291	0,5477	1,3085
Αυτόνομη κατάδυση	0,4483	0,0440	0,4923	1,0982
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,2858	0,0332	0,3190	1,1161
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,4968	0,0155	0,5123	1,0312
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,5327	0,0119	0,5446	1,0223

Εκτός από τον μερικό πολλαπλασιαστή εισοδήματος, στον Πίνακα 15.7 παρατίθεται και ο πολλαπλασιαστής εισοδήματος Τύπου I (στήλη 4). Ο πολλαπλασιαστής αυτός χρησιμοποιείται όταν γνωρίζουμε τις άμεσες επιδράσεις στο εισόδημα (προστιθέμενη αξία). Δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθεί (αυξηθεί) άμεσα και έμμεσα το εισόδημα στην τοπική οικονομία όταν το εισόδημα σε μία οικονομική δραστηριότητα μεταβληθεί (αυξηθεί) κατά μία μονάδα. Έτσι, οι συνολικές (άμεσες και έμμεσες) επιδράσεις δε συσχετίζονται με την μεταβολή στη τελική ζήτηση, αλλά με τις άμεσες επιδράσεις. Υπολογίζεται διαιρώντας το άθροισμα της άμεσης και έμμεσης επίδρασης που προκαλείται από την αύξηση της τελικής ζήτησης κατά μία μονάδα με την άμεση

επίδραση, ή με άλλα λόγια διαιρώντας τον μερικό πολλαπλασιαστή (στήλη 3) με τον άμεσο συντελεστή (στήλη 1).

Οι πέντε οικονομικές δραστηριότητες με τους μεγαλύτερους μερικούς πολλαπλασιαστές είναι κατά σειρά το γκολφ (1,1539), η εκπαίδευση (0,88), η ζωική παραγωγή (0,6711), οι επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (0,5598) και η ιππασία (0,5477), ενώ αυτές με τους μεγαλύτερους πολλαπλασιαστές Τύπου Ι είναι κατά σειρά το χονδρικό εμπόριο καπνού (6,4303), η μεταποίηση τροφίμων και ποτών (1,7295), το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (1,6351), το ΚΤΕΛ (1,5970) και το χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (1,5372).

15.10.3 Μερικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος

Το διαθέσιμο εισόδημα αφορά τις αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών που καταλήγουν στους κατοίκους του νομού ύστερα από την αφαίρεση των φόρων, τελών και εισφορών. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει τους μισθούς και ημερομίσθια (μόνιμων και μη μόνιμων κατοίκων²⁵⁷), τα ενοίκια σε φυσικά πρόσωπα, και τα διανεμηθέντα κέρδη που περιέχονται στο διευρυμένο τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών (Πίνακας 15.5)²⁵⁸. Έτσι, υπολογίζοντας τον άμεσο συντελεστή διαθέσιμου εισοδήματος από τον Πίνακα Π4.7 και ακολουθώντας την ίδια διαδικασία που χρησιμοποιήθηκε στην περίπτωση του τοπικού εισοδήματος (Ενότητα 15.10.2), εξάγεται ο Πίνακας 15.8.

Ο πίνακας αυτός δείχνει ότι οι πέντε οικονομικές δραστηριότητες με τους μεγαλύτερους μερικούς πολλαπλασιαστές είναι κατά σειρά το γκολφ (0,7317), η εκπαίδευση (0,5848), η ζωική παραγωγή (0,5733), η φυτική παραγωγή (0,4514) και η ιππασία (0,4419). Σε σχέση με το τοπικό εισόδημα, η μόνη διαφορά έγκειται στην τέταρτη θέση όπου βρίσκεται πλέον η φυτική παραγωγή, και όχι οι επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες. Όσον αφορά τον πολλαπλασιαστή Τύπου Ι, μεταβάλλεται μόνο η σειρά κατάταξης με το χονδρικό εμπόριο καπνού (4,6630) και τη μεταποίηση τροφίμων και ποτών (1,9498) να εξακολουθούν να βρίσκονται στις δύο πρώτες θέσεις, αλλά το χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (1,7027), το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (1,6675) και το ΚΤΕΛ (1,5909) βρίσκονται πλέον στην τρίτη, τέταρτη και πέμπτη θέση, αντίστοιχα.

²⁵⁷ Το εισόδημα των μη μόνιμων κατοίκων, οι οποίοι διέμεναν εντός του νομού καθόλη την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση, δε διαρρέει εξ ολοκλήρου από την τοπική οικονομία, αλλά ένα μέρος του χρησιμοποιείται για τοπική κατανάλωση.

²⁵⁸ Τα ενοίκια σε νομικά πρόσωπα, οι τόκοι, και τα παρακρατηθέντα κέρδη δεν καταλήγουν ως διαθέσιμο εισόδημα στους κατοίκους του νομού.

Πίνακας 15.8 Μερικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Μερικός πολλαπλασιαστής (3) = (1) + (2)	Πολλαπλασιαστής Τύπου I (4) = (3) / (1)
Φυτική παραγωγή	0,3874	0,0640	0,4514	1,1652
Ζωική παραγωγή	0,5179	0,0554	0,5733	1,1069
Αλμεία και υδατοκαλλιέργεια	0,2125	0,0139	0,2264	1,0653
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0838	0,0796	0,1634	1,9498
Βιομηχανία καπνού	0,0591	0,0018	0,0609	1,0308
Άλλη μεταποίηση	0,1845	0,0056	0,1901	1,0304
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0569	0,0400	0,0968	1,7027
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0052	0,0192	0,0244	4,6630
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0790	0,0155	0,0945	1,1962
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0149	0,0003	0,0153	1,0212
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0933	0,0623	0,1556	1,6675
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,2246	0,0101	0,2347	1,0450
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0261	0,0006	0,0267	1,0244
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,1384	0,0116	0,1500	1,0838
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,0955	0,0091	0,1046	1,0954
Επισκευές και συντήρηση	0,2169	0,0194	0,2363	1,0894
Εκμετάλλευση ταξί	0,1927	0,0574	0,2501	1,2979
ΚΤΕΛ	0,1141	0,0674	0,1815	1,5909
Μεταφορά και αποθήκευση	0,1122	0,0228	0,1350	1,2036
Φιλοξενία	0,1889	0,0504	0,2393	1,2669
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,2832	0,0200	0,3032	1,0705
Εστίαση	0,2741	0,0628	0,3370	1,2291
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,3201	0,0254	0,3456	1,0794
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0561	0,0015	0,0576	1,0259
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,3622	0,0106	0,3728	1,0293
Ενοικίαση αυτοκινήτων	0,1824	0,0171	0,1995	1,0937
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,2369	0,0142	0,2510	1,0598
Εκπαίδευση	0,5742	0,0105	0,5848	1,0184
Ανθρώπινη υγεία	0,0976	0,0125	0,1101	1,1280
Γκολφ	0,7149	0,0169	0,7317	1,0236
Ιστιοσανίδα	0,2384	0,0054	0,2438	1,0225
Ιππασία	0,3393	0,1026	0,4419	1,3024
Αυτόνομη κατάδυση	0,3730	0,0289	0,4019	1,0774
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,2246	0,0200	0,2446	1,0889
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,3661	0,0102	0,3763	1,0279
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,3366	0,0070	0,3436	1,0208

15.10.4 Μερικός πολλαπλασιαστής φόρων, τελών και εισφορών

Ο πολλαπλασιαστής αυτός δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθούν άμεσα και έμμεσα οι φόροι, τα τέλη και οι εισφορές που καταβάλλουν οι τοπικές επιχειρήσεις στο δημόσιο, αλλά και στην τοπική αυτοδιοίκηση, όταν η τελική ζήτηση για το προϊόν μιας οικονομικής δραστηριότητας μεταβληθεί κατά μία μονάδα, ενώ η τελική ζήτηση για τα προϊόντα των άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων παραμένει σταθερή. Χρησιμοποιώντας τον άμεσο συντελεστή φόρων, τελών και εισφορών (από τον Πίνακα Π4.7) και με βάση τους Πίνακες Π4.9 και Π4.8, εξάγεται ο Πίνακας 15.9 ακολουθώντας την ίδια διαδικασία υπολογισμού που περιγράφηκε στην Ενότητα 15.10.2. Οι πέντε μεγαλύτεροι

Πίνακας 15.9 Μερικός πολλαπλασιαστής φόρων, τελών και εισφορών

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Μερικός πολλαπλασιαστής (3) = (1) + (2)
Φυτική παραγωγή	0,0473	0,0653	0,1127
Ζωική παραγωγή	0,0621	0,0399	0,1021
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,1171	0,0133	0,1304
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,1004	0,0328	0,1332
Βιομηχανία καπνού	0,6678	0,0026	0,6704
Άλλη μεταποίηση	0,1731	0,0080	0,1811
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0480	0,0155	0,0634
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0034	0,2081	0,2115
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0779	0,0170	0,0949
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0130	0,0003	0,0133
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0708	0,0563	0,1271
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,1689	0,0118	0,1807
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0377	0,0008	0,0385
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,1262	0,0142	0,1404
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,1675	0,0093	0,1768
Επισκευές και συντήρηση	0,1827	0,0216	0,2043
Εκμετάλλευση ταξί	0,2844	0,0620	0,3464
ΚΤΕΛ	0,1261	0,1156	0,2417
Μεταφορά και αποθήκευση	0,2114	0,0266	0,2380
Φιλοξενία	0,1744	0,0458	0,2202
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,2276	0,0204	0,2480
Εστίαση	0,1748	0,0441	0,2188
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,2329	0,0304	0,2633
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,2859	0,0024	0,2883
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,3167	0,0096	0,3263
Ενοικίαση αυτοκινήτων	0,2747	0,0312	0,3059
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,2862	0,0158	0,3020
Εκπαίδευση	0,2936	0,0100	0,3036
Ανθρώπινη υγεία	0,0651	0,0118	0,0769
Γκολφ	0,4710	0,0178	0,4888
Ιστιοσανίδα	0,1919	0,0048	0,1967
Ιππασία	0,2139	0,0469	0,2608
Αυτόνομη κατάδυση	0,1987	0,0265	0,2252
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,1331	0,0229	0,1561
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,2084	0,0095	0,2179
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,3173	0,0080	0,3253

πολλαπλασιαστές προκύπτουν κατά σειρά από τη βιομηχανία καπνού (0,6704), το γκολφ (0,4888), την εκμετάλλευση ταξί (0,3464), τις επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (0,3263) και τις δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (0,3253).

15.10.5 Μερικός πολλαπλασιαστής εισαγωγών

Ο μερικός πολλαπλασιαστής εισαγωγών δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθούν άμεσα και έμμεσα οι εισαγωγές που πραγματοποιούν οι τοπικές επιχειρήσεις όταν η τελική ζήτηση για το προϊόν μιας οικονομικής δραστηριότητας μεταβληθεί κατά μία μονάδα, ενώ η τελική ζήτηση για τα προϊόντα των άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων παραμένει σταθερή. Οι εισαγωγές αφορούν τις αγορές αγαθών και υπηρεσιών από

Πίνακας 15.10 Μερικός πολλαπλασιαστής εισαγωγών

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Μερικός πολλαπλασιαστής (3) = (1) + (2)
Φυτική παραγωγή	0,0771	0,3328	0,4100
Ζωική παραγωγή	0,1388	0,1763	0,3151
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,4994	0,0860	0,5854
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,4234	0,2215	0,6449
Βιομηχανία καπνού	0,2073	0,0074	0,2147
Άλλη μεταποίηση	0,5674	0,0223	0,5896
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,7487	0,0741	0,8228
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,6784	0,0688	0,7472
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,7194	0,0734	0,7928
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,9648	0,0014	0,9662
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,2993	0,3883	0,6877
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,5430	0,0309	0,5740
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,9322	0,0019	0,9340
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,6497	0,0450	0,6947
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,3383	0,0428	0,3811
Επισκευές και συντήρηση	0,4159	0,1343	0,5501
Εκμετάλλευση ταξί	0,0453	0,3485	0,3938
ΚΤΕΛ	0,2559	0,3010	0,5569
Μεταφορά και αποθήκευση	0,3056	0,3001	0,6057
Φιλοξενία	0,1931	0,2146	0,4077
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	-0,0237 ¹	0,0710	0,0474
Εστίαση	0,1083	0,3114	0,4197
Ενημέρωση και ελικοινωνία	0,3584	0,0900	0,4484
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,6416	0,0114	0,6530
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,2213	0,0353	0,2566
Ενοίκιαση αυτοκινήτων	0,3436	0,0827	0,4263
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,3336	0,0805	0,4141
Εκπαίδευση	0,0625	0,0379	0,1004
Ανθρώπινη υγεία	0,1951	0,6142	0,8093
Γκολφ	-2,2343 ¹	0,1005	-2,1338
Ιστιοσανίδα	0,5468	0,0109	0,5576
Ιππασία	0,0543	0,2071	0,2614
Αυτόνομη κατάδυση	0,2948	0,0688	0,3636
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,4885	0,1052	0,5937
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,3221	0,0413	0,3634
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	-0,4466 ¹	0,0210	-0,4256

¹Ο αρνητικός άμεσος συντελεστής οφείλεται στα αρνητικά κέρδη (ζημιές) που πραγματοποίησαν οι αντίστοιχες επιχειρήσεις.

επιχειρήσεις που βρίσκονται εκτός της ΠΕ Μεσσηνίας, καθώς και τις αμοιβές των κατόχων των παραγωγικών συντελεστών που κατοικούν / εδρεύουν εκτός του νομού και οι οποίες προκύπτουν ύστερα από την αφαίρεση των φόρων, τελών και εισφορών. Έτσι, με βάση τον άμεσο συντελεστή εισαγωγών (από τον Πίνακα Π4.7) και τους Πίνακες Π4.9 και Π4.8 εξάγεται κατά τα γνωστά ο Πίνακας 15.10. Από αυτόν βλέπουμε ότι οι πέντε οικονομικές δραστηριότητες που δημιουργούν τις μεγαλύτερες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στις εισαγωγές είναι κατά σειρά το χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (0,9662), τα πρατήρια υγρών καυσίμων (0,9340), το χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (0,8228), η ανθρώπινη υγεία (0,8093) και το άλλο χονδρικό εμπόριο (0,7928).

15.10.6 Μερικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης

Ο πολλαπλασιαστής αυτός δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθεί άμεσα και έμμεσα η απασχόληση στην τοπική οικονομία όταν η τελική ζήτηση για το προϊόν μιας οικονομικής δραστηριότητας μεταβληθεί κατά μία μονάδα, ενώ η τελική ζήτηση για τα προϊόντα των άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων παραμένει σταθερή. Επειδή, όμως, οι άμεσοι και έμμεσοι συντελεστές που προκύπτουν από τη μοναδιαία μεταβολή της τελικής ζήτησης είναι πάρα πολύ μικροί, οι πολλαπλασιαστές απασχόλησης εκφράζονται συνήθως για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 (ή 10.000) χρηματικών μονάδων. Η απασχόληση, επίσης, μπορεί να διακριθεί σε «αστάθμητη» και «σταθμισμένη». Η αστάθμητη αναφέρεται στο σύνολο των θέσεων απασχόλησης που δημιουργούνται ανεξαρτήτως της εποχικότητας και του ωραρίου εργασίας. Αντίθετα, η σταθμισμένη εκφράζεται σε όρους ισοδύναμου πλήρους απασχόλησης (ΠΠΑ), που ορίζεται ως ο συνολικός αριθμός ωρών εργασίας διά του ετήσιου αριθμού ωρών που αντιστοιχούν σε θέσεις πλήρους απασχόλησης. Στην έρευνα επιχειρήσεων, όμως, είναι πολύ δύσκολο να συγκεντρωθούν στοιχεία σχετικά με τις ετήσιες ώρες που απασχολήθηκε κάθε εργαζόμενος. Έτσι, οι ερευνητές διακρίνουν την απασχόληση σε μόνιμη / εποχική και πλήρη / μερική, και τη σταθμίζουν ανάλογα. Για τους σκοπούς της παρούσας διατριβής χρησιμοποιούνται οι σταθμίσεις από τη μελέτη των Archer και Jones (1977), όπου οι μόνιμοι πλήρους απασχόλησης ισοδυναμούν με μία ΠΠΑ, οι μόνιμοι μερικής με 0,5 ΠΠΑ, οι εποχικοί πλήρους με 0,5 ΠΠΑ, και οι εποχικοί μερικής με 0,25 ΠΠΑ. Η απασχόληση και το ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης για κάθε οικονομική δραστηριότητα παρουσιάζονται στον Πίνακα Π4.10.

Με βάση τα παραπάνω, τους άμεσους συντελεστές απασχόλησης (Πίνακας Π4.6) και τους Πίνακες Π4.9 και Π4.8 εξάγονται οι Πίνακες 15.11 και 15.12. Στους πίνακες αυτούς υπολογίζονται και οι πολλαπλασιαστές απασχόλησης Τύπου I, όπως έγινε στην περίπτωση του εισοδήματος (τοπικού και διαθέσιμου). Ο πολλαπλασιαστής Τύπου I δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθεί άμεσα και έμμεσα η απασχόληση στην τοπική οικονομία όταν η απασχόληση σε μία οικονομική δραστηριότητα μεταβληθεί κατά μία μονάδα. Από τον Πίνακα 15.11 βλέπουμε ότι οι πέντε μεγαλύτεροι μερικοί πολλαπλασιαστές προκύπτουν κατά σειρά από την αυτόνομη κατάδυση (0,1770), την ιππασία (0,1423), τη φυτική παραγωγή (0,1131), τη ζωική παραγωγή (0,1028) και τις άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (0,0941), ενώ οι πέντε μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές Τύπου I από το ΚΤΕΛ (3,3354), το χονδρικό

Πίνακας 15.11 Μερικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (αστάθμητος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Μερικός πολλαπλασιαστής (3) = (1) + (2)	Πολλαπλασιαστής Τύπου I (4) = (3) / (1)
Φυτική παραγωγή	0,1062	0,0068	0,1131	1,0643
Ζωική παραγωγή	0,0937	0,0092	0,1028	1,0979
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,0261	0,0016	0,0277	1,0601
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0093	0,0146	0,0239	2,5627
Βιομηχανία καπνού	0,0010	0,0003	0,0013	1,3280
Άλλη μεταποίηση	0,0206	0,0008	0,0215	1,0394
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0045	0,0089	0,0135	2,9845
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0005	0,0004	0,0009	1,9921
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0066	0,0019	0,0085	1,2939
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0009	0,00004	0,0009	1,0416
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0147	0,0096	0,0243	1,6526
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,0419	0,0015	0,0434	1,0353
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0015	0,0001	0,0016	1,0528
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,0131	0,0016	0,0147	1,1231
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,0275	0,0013	0,0288	1,0464
Επισκευές και συντήρηση	0,0228	0,0021	0,0248	1,0913
Εκμετάλλευση ταξί	0,0545	0,0061	0,0607	1,1122
ΚΤΕΛ	0,0053	0,0123	0,0176	3,3354
Μεταφορά και αποθήκευση	0,0230	0,0022	0,0252	1,0951
Φιλοξενία	0,0650	0,0069	0,0719	1,1065
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,0321	0,0030	0,0351	1,0937
Εστίαση	0,0664	0,0097	0,0761	1,1457
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,0244	0,0036	0,0279	1,1463
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0087	0,0002	0,0089	1,0210
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0470	0,0011	0,0481	1,0238
Ενοικίαση αυτοκινήτων	0,0206	0,0021	0,0227	1,1024
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,0418	0,0016	0,0434	1,0383
Εκπαίδευση	0,0733	0,0011	0,0744	1,0155
Ανθρώπινη υγεία	0,0068	0,0009	0,0078	1,1320
Γκολφ	0,0722	0,0020	0,0743	1,0283
Ιστιοσανίδα	0,0813	0,0006	0,0819	1,0079
Ιππασία	0,1212	0,0211	0,1423	1,1737
Αυτόνομη κατάδυση	0,1734	0,0036	0,1770	1,0206
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,0914	0,0027	0,0941	1,0296
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,0217	0,0011	0,0228	1,0518
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,0494	0,0011	0,0506	1,0228

εμπόριο τροφίμων και ποτών (2,9845), τη μεταποίηση τροφίμων και ποτών (2,5627), το χονδρικό εμπόριο καπνού (1,9921) και το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (1,6526). Σε όρους ισοδύναμου πλήρους απασχόλησης (Πίνακας 15.12), οι πέντε μεγαλύτεροι μερικοί πολλαπλασιαστές προκύπτουν κατά σειρά από την αυτόνομη κατάδυση (0,1042), την ιππασία (0,0894), τη ζωική παραγωγή (0,0837), τη φυτική παραγωγή (0,0682) και το γκολφ (0,0645), ενώ οι πέντε μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές Τύπου I από το ΚΤΕΛ (2,9584), τη μεταποίηση τροφίμων και ποτών (2,3885), το χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (2,3509), το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (1,5875) και το άλλο χονδρικό εμπόριο (1,2783).

Πίνακας 15.12 Μερικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (σταθμισμένος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Μερικός πολλαπλασιαστής (3) = (1) + (2)	Πολλαπλασιαστής Τύπου I (4) = (3) / (1)
Φυτική παραγωγή	0,0623	0,0059	0,0682	1,0953
Ζωική παραγωγή	0,0772	0,0066	0,0837	1,0851
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,0217	0,0013	0,0231	1,0609
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0077	0,0106	0,0183	2,3885
Βιομηχανία καπνού ¹	–	0,0003	–	–
Άλλη μεταποίηση	0,0181	0,0007	0,0188	1,0380
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0042	0,0056	0,0098	2,3509
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0004	0,0001	0,0005	1,2756
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0060	0,0017	0,0076	1,2783
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0009	0,00003	0,0009	1,0359
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0117	0,0069	0,0186	1,5875
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,0307	0,0012	0,0319	1,0402
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0013	0,0001	0,0013	1,0543
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,0114	0,0014	0,0127	1,1198
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,0153	0,0010	0,0163	1,0664
Επισκευές και συντήρηση	0,0205	0,0018	0,0223	1,0883
Εκμετάλλευση ταξί	0,0545	0,0053	0,0599	1,0980
ΚΤΕΛ	0,0053	0,0103	0,0156	2,9584
Μεταφορά και αποθήκευση	0,0192	0,0019	0,0211	1,0987
Φιλοξενία	0,0319	0,0054	0,0373	1,1692
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,0176	0,0022	0,0198	1,1251
Εστίαση	0,0378	0,0071	0,0449	1,1889
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,0230	0,0030	0,0260	1,1316
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0071	0,0002	0,0072	1,0213
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0399	0,0010	0,0409	1,0241
Ενοικίαση αυτοκινήτων	0,0121	0,0018	0,0139	1,1471
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,0288	0,0014	0,0302	1,0481
Εκπαίδευση	0,0455	0,0010	0,0465	1,0215
Ανθρώπινη υγεία	0,0060	0,0009	0,0068	1,1421
Γκολφ	0,0628	0,0017	0,0645	1,0266
Ιστιοσανίδα	0,0271	0,0005	0,0276	1,0202
Ιππασία	0,0758	0,0136	0,0894	1,1797
Αυτόνομη κατάδυση	0,1012	0,0031	0,1042	1,0302
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,0376	0,0021	0,0398	1,0566
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,0217	0,0010	0,0227	1,0443
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,0251	0,0008	0,0259	1,0321

¹Επειδή δεν υπολογίστηκε το ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης (βλέπε Πίνακα Π4.10) δεν είναι δυνατή η εξαγωγή του άμεσου συντελεστή και των πολλαπλασιαστών (μερικός και Τύπου I). Στην προκειμένη περίπτωση, ο άμεσος συντελεστής θεωρείται 0 στον υπολογισμό των έμμεσων επιδράσεων. Στην πράξη, όμως, ο άμεσος συντελεστής θα έχει τιμή μεταξύ 0 και 0,0010 (αστάθμητος), δηλαδή ο μερικός πολλαπλασιαστής θα έχει ανώτατο όριο 0,0013. Εάν χρησιμοποιούσαμε την τιμή 0,0010 στον υπολογισμό των έμμεσων επιδράσεων, οι μόνες διαφορές που προκύπτουν στους πολλαπλασιαστές είναι στο χονδρικό εμπόριο καπνού (μερικός (0,0008), Τύπου I (2,0455)) και στο λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (0,0187 και 1,5899, αντίστοιχα). Έτσι, ακόμα και στην περίπτωση των δύο ακραίων τιμών (0 και 0,0010) οι πολλαπλασιαστές είναι σχεδόν ίδιοι, με εξαίρεση το χονδρικό εμπόριο καπνού. Αυτό συμβαίνει επειδή από όλες τις οικονομικές δραστηριότητες μόνο το χονδρικό εμπόριο καπνού αγοράζει ενδιάμεσες εισροές από τη βιομηχανία καπνού.

15.10.7 Συγκεντρωτική παρουσίαση μερικών πολλαπλασιαστών

Στον Πίνακα 15.13 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά για όλες τις παραπάνω μεταβλητές οι μερικοί πολλαπλασιαστές των οικονομικών δραστηριοτήτων. Με έντονο (bold) τονίζονται οι πέντε μεγαλύτεροι ανά είδος πολλαπλασιαστή. Από τον πίνακα φαίνεται ότι η φυτική παραγωγή δημιουργεί μεγάλες άμεσες και έμμεσες επιδράσεις στις

Πίνακας 15.13 Μερικοί πολλαπλασιαστές

Οικονομικές δραστηριότητες	Πωλήσεων	Εισοδήματος	Διαθέσιμου εισοδήματος	Φόρων, τελών και εισφορών	Εισαγωγών	Απασχόλησης (αστάθμητος, για μεταβολή €1.000)	Απασχόλησης (σταθμισμένος, για μεταβολή €1.000)
Φυτική παραγωγή	1,5177	0,5214	0,4514	0,1127	0,4100	0,1131	0,0682
Ζωική παραγωγή	1,3598	0,6711	0,5733	0,1021	0,3151	0,1028	0,0837
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	1,1304	0,3321	0,2264	0,1304	0,5854	0,0277	0,0231
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	1,4260	0,2413	0,1634	0,1332	0,6449	0,0239	0,0183
Βιομηχανία καπνού	1,0160	0,1450	0,0609	0,6704	0,2147	0,0013	–
Άλλη μεταποίηση	1,0447	0,2874	0,1901	0,1811	0,5896	0,0215	0,0188
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	1,1795	0,1413	0,0968	0,0634	0,8228	0,0135	0,0098
Χονδρικό εμπόριο καπνού	1,3179	0,0538	0,0244	0,2115	0,7472	0,0009	0,0005
Άλλο χονδρικό εμπόριο	1,1213	0,1477	0,0945	0,0949	0,7928	0,0085	0,0076
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	1,0023	0,0263	0,0153	0,0133	0,9662	0,0009	0,0009
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	1,6508	0,2294	0,1556	0,1271	0,6877	0,0243	0,0186
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	1,0688	0,3233	0,2347	0,1807	0,5740	0,0434	0,0319
Πρατήρια υγρών καυσίμων	1,0038	0,0519	0,0267	0,0385	0,9340	0,0016	0,0013
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	1,0864	0,2311	0,1500	0,1404	0,6947	0,0147	0,0127
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	1,0792	0,1177	0,1046	0,1768	0,3811	0,0288	0,0163
Επισκευές και συντήρηση	1,2012	0,3496	0,2363	0,2043	0,5501	0,0248	0,0223
Εκμετάλλευση ταξί	1,5085	0,5258	0,2501	0,3464	0,3938	0,0607	0,0599
ΚΤΕΛ	1,6665	0,3376	0,1815	0,2417	0,5569	0,0176	0,0156
Μεταφορά και αποθήκευση	1,3619	0,2557	0,1350	0,2380	0,6057	0,0252	0,0211
Φιλοξενία	1,3934	0,4289	0,2393	0,2202	0,4077	0,0719	0,0373
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	1,1399	0,4903	0,3032	0,2480	0,0474	0,0351	0,0198
Εστίαση	1,5717	0,4589	0,3370	0,2188	0,4197	0,0761	0,0449
Ενημέρωση και επικοινωνία	1,1775	0,4076	0,3456	0,2633	0,4484	0,0279	0,0260
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	1,0178	0,0869	0,0576	0,2883	0,6530	0,0089	0,0072
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	1,0631	0,5598	0,3728	0,3263	0,2566	0,0481	0,0409
Ενοίκιαση αυτοκινήτων	1,1427	0,2970	0,1995	0,3059	0,4263	0,0227	0,0139
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	1,1211	0,4350	0,2510	0,3020	0,4141	0,0434	0,0302
Εκπαίδευση	1,0650	0,8800	0,5848	0,3036	0,1004	0,0744	0,0465
Ανθρώπινη υγεία	1,6449	0,1692	0,1101	0,0769	0,8093	0,0078	0,0068
Γκολφ	1,1539	1,1539	0,7317	0,4888	-2,1338	0,0743	0,0645
Ιστιοσανίδα	1,0232	0,2778	0,2438	0,1967	0,5576	0,0819	0,0276
Ιπασία	1,4711	0,5477	0,4419	0,2608	0,2614	0,1423	0,0894
Αυτόνομη κατάδυση	1,1377	0,4923	0,4019	0,2252	0,3636	0,1770	0,1042
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	1,1655	0,3190	0,2446	0,1561	0,5937	0,0941	0,0398
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	1,0706	0,5123	0,3763	0,2179	0,3634	0,0228	0,0227
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	1,0423	0,5446	0,3436	0,3253	-0,4256	0,0506	0,0259

πωλήσεις, στο εισόδημα (διαθέσιμο) και στην απασχόληση. Μεγάλες επιδράσεις στο εισόδημα και στην απασχόληση προκαλούνται επίσης από τη ζωική παραγωγή, το γκολφ (στην σταθμισμένη απασχόληση), και την ιππασία. Το γκολφ, εκτός από το εισόδημα, έχει την τάση να δημιουργεί μεγάλες επιδράσεις στους φόρους, τέλη και εισφορές, κάτι το οποίο ισχύει και για τις επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες. Τέλος, η ανθρώπινη υγεία έχει από τους μεγαλύτερους μερικούς πολλαπλασιαστές τόσο στις πωλήσεις όσο και στις εισαγωγές²⁵⁹.

Τα αποτελέσματα, όμως, που προκαλεί η μεταβολή της τελικής ζήτησης δεν τερματίζονται με τη θεώρηση μόνο των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων. Θα πρέπει, επιπρόσθετα, να υπολογιστούν οι δευτερογενείς επιδράσεις και κατ' επέκταση οι συνολικοί πολλαπλασιαστές. Οι πολλαπλασιαστές αυτοί θα αντιστοιχηθούν αργότερα με τις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης προκειμένου να εκτιμηθεί η συμβολή των τεσσάρων αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων στην τοπική οικονομία.

15.11 Εκτίμηση δευτερογενών επιδράσεων

Οι δευτερογενείς επιδράσεις προκαλούνται όταν μέρος του διαθέσιμου εισοδήματος, που δημιουργείται άμεσα και έμμεσα από τη μοναδιαία μεταβολή της τελικής ζήτησης σε μία οικονομική δραστηριότητα, χρησιμοποιείται για καταναλωτικούς σκοπούς. Στο ad hoc υπόδειγμα ο υπολογισμός των δευτερογενών επιδράσεων στο εισόδημα και στην απασχόληση γίνεται βάση των σχέσεων (15.24) και (15.29) που παρουσιάστηκαν στις Ενότητες 15.2.4.1 και 15.2.4.2, αντίστοιχα. Έτσι, στην περίπτωση του διαθέσιμου εισοδήματος θα πρέπει στην εκάστοτε οικονομική δραστηριότητα να πολλαπλασιάσουμε τον άμεσο και έμμεσο συντελεστή (μερικό πολλαπλασιαστή) με

τον όρο (πολλαπλασιαστή) $\frac{1}{1 - c \sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i}$. Στην περίπτωση της απασχόλησης θα

πρέπει να πολλαπλασιάσουμε τον συνολικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος με τον όρο $\sum_{i=1}^n X_i E_i$. Όσον αφορά τις υπόλοιπες μεταβλητές (πωλήσεις, φόροι κλπ.,

εισαγωγές), δεν έχουν παρουσιαστεί στη τουριστική βιβλιογραφία τύποι υπολογισμού

²⁵⁹ Σε κάθε οικονομική δραστηριότητα, το άθροισμα των μερικών πολλαπλασιαστών των πρωτογενών εισροών ισούται με τη μονάδα. Έτσι, εάν υπολογιζόταν ο μερικός πολλαπλασιαστής για τις υπόλοιπες πρωτογενείς εισροές που δεν περιλαμβάνονται στον Πίνακα 15.13 (παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων, ενοίκια σε νομικά πρόσωπα, τόκοι, αποσβέσεις, και παρακρατηθέντα κέρδη), τότε το άθροισμα των μερικών πολλαπλασιαστών διαθέσιμου εισοδήματος, φόρων, τελών και εισφορών, εισαγωγών, και υπόλοιπων πρωτογενών εισροών θα ισούται με τη μονάδα.

μέσω του ad hoc υποδείγματος. Ο υπολογισμός των δευτερογενών επιδράσεων στις μεταβλητές αυτές μπορεί να γίνει από κλειστά ως προς τα νοικοκυριά υποδείγματα εισροών-εκροών, κάτι που απαιτεί διαθέσιμους πίνακες εισροών-εκροών. Συνεπώς, στην παρούσα διατριβή θα εκτιμηθούν οι δευτερογενείς επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση, και κατ' επέκταση οι αντίστοιχοι συνολικοί πολλαπλασιαστές. Άλλωστε, οι μεταβλητές αυτές ενδιαφέρουν περισσότερο τους φορείς άσκησης (τουριστικής) πολιτικής σε σχέση με τις πωλήσεις, ενώ οι εισαγωγές και οι φόροι, τέλη και εισφορές δημιουργούνται μεν, αλλά καταλήγουν (με εξαίρεση τους δημοτικούς φόρους και τέλη) εκτός τοπικής οικονομίας.

Για την εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων στο εισόδημα και στην απασχόληση είναι απαραίτητο να υπολογιστούν οι μεταβλητές X_i , Z_i και c . Η μεταβλητή X_i υποδηλώνει το καταναλωτικό πρότυπο των κατοίκων της περιοχής. Η συλλογή στοιχείων για το καταναλωτικό πρότυπο με πρωτογενή έρευνα είναι μία δαπανηρή και χρονοβόρα διαδικασία και για το λόγο αυτό στις τουριστικές μελέτες αξιοποιούνται οι έρευνες οικογενειακών προϋπολογισμών (ΕΟΠ) (Archer, 1996). Δυστυχώς, όμως, η ΕΛΣΤΑΤ δε δημοσιεύει σε αυτή την έρευνα στοιχεία ανά περιφέρεια ή ΠΕ, αλλά μόνο κατά αστικές και αγροτικές περιοχές. Για τους σκοπούς της παρούσας διατριβής αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθεί το καταναλωτικό πρότυπο των νοικοκυριών στις αγροτικές περιοχές, δεδομένου ότι οι υπό εξέταση αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες (με εξαίρεση την ιπασία και την αυτόνομη κατάδυση στην Καλαμάτα) αναπτύσσονται σε περιοχές που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον αγροτικό τομέα (και σίγουρα δεν είναι αστικές), με συνέπεια το μεγαλύτερο μέρος των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων στο εισόδημα να δημιουργείται σε αυτές και στις γύρω περιοχές που θεωρούνται επίσης αγροτικές. Έτσι, με βάση την ΕΟΠ 2011 προκύπτουν τα ποσοστά δαπανών των νοικοκυριών σε κάθε μία από τις 12 κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών (δεύτερη στήλη στον Πίνακα 15.14)²⁶⁰.

Η μεταβλητή Z_i υποδηλώνει την αναλογία των δαπανών σε κάθε κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις. Δαπάνες στην ΕΟΠ που αποτελούν εισόδημα (π.χ. καταβαλλόμενο ενοίκιο, οικονομικές μεταβιβάσεις σε άλλα νοικοκυριά, οικιακές υπηρεσίες) ή φόρο / τέλη (π.χ. δημοτικοί - κοινοτικοί φόροι, δημοτικά - κοινοτικά τέλη για αποκομιδή και διάθεση απορριμμάτων) δεν καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις και επομένως δε συμπεριλαμβάνονται στη

²⁶⁰ Ως δαπάνες θεωρήθηκαν οι αγορές για απόκτηση αγαθών και υπηρεσιών, και όχι οι απολαβές σε είδος (από δική του παραγωγή, δική του επιχείρηση, από τον εργοδότη ή από άλλες πηγές).

Πίνακας 15.14 Δαπάνες νοικοκυριών (σε %)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	Καταναλωτικό πρότυπο (X)	Αναλογία δαπανών που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις (Z)	Δαπάνες που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις (X) x (Z)
1. Είδη διατροφής και μη οينوπνευματώδη ποτά	21,73	100	21,73
2. Οينوπνευματώδη ποτά και καπνός	4,02	100	4,02
3. Είδη ένδυσης και υπόδησης	6,31	95	5,99
4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας	11,30	66,82	7,55
5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	5,47	82,40	4,51
6. Υγεία	8,05	91,08	7,33
7. Μεταφορές	12,42	85,47	10,62
8. Επικοινωνίες	4,39	1,15	0,05
9. Αναψυχή και πολιτισμός	4,11	82,23	3,38
10. Εκπαίδευση	2,14	90,90	1,94
11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια	9,79	89,81	8,80
12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	10,27	63,36	6,51
Σύνολο	100		82,42

μεταβλητή Z. Το ίδιο συμβαίνει και με δαπάνες που καταβάλλονται σε μη τοπικές επιχειρήσεις, όπως π.χ. δαπάνες σε περίοδο διακοπών, για ηλεκτρισμό, συνδρομές σε τηλεοπτικά ιδιωτικά κανάλια. Για τα υπόλοιπα είδη δαπανών της ΕΟΠ δεν υπάρχει κάποιο κριτήριο ή πληροφόρηση σχετικά με το ποσοστό που καταλήγει σε τοπικές ή μη τοπικές επιχειρήσεις. Έτσι, αναγκαστικά το ποσοστό αυτό εκτιμάται από τον ίδιο τον ερευνητή με βάση την κρίση του και την εμπειρία που αποκόμισε κατά τη διάρκεια της έρευνας επιχειρήσεων. Φυσικά, η διαδικασία αυτή είναι καθαρά υποκειμενική και για το λόγο αυτό σε διάφορες τουριστικές μελέτες που εφαρμόζουν το ad hoc υπόδειγμα (π.χ. Henderson and Cousins, 1975; Archer, de Vane and Moore, 1977; Archer and Jones, 1977) χρησιμοποιούνται τεστ ευαισθησίας (sensitivity tests) προκειμένου να διαπιστωθεί η απόκλιση των αποτελεσμάτων σε διαφορετικές τιμές του Z. Από τους Πίνακες Π8.1 και Π8.2 παρατηρούμε ότι για θετικές ή αρνητικές μεταβολές του Z ο τουριστικός πολλαπλασιαστικός εισοδήματος και απασχόλησης μεταβάλλεται ελάχιστα. Συνεπώς, οι εκτιμώμενες τιμές του Z (τρίτη στήλη στον Πίνακα 15.14) μπορούν να υιοθετηθούν στην ανάλυσή μας.

Τέλος, η μεταβλητή c αφορά τη μέση (ή οριακή) ροπή για κατανάλωση. Για να εκτιμήσουμε τη μεταβλητή αυτή μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε, επίσης, στοιχεία της

ΕΟΠ. Έτσι, με βάση το καθαρό εισόδημα μείον τους φόρους (διαθέσιμο εισόδημα) και τις συνολικές χρηματικές αγορές για αγαθά και υπηρεσίες των νοικοκυριών²⁶¹, η μέση ροπή για κατανάλωση στις αγροτικές περιοχές το 2011 λαμβάνει την τιμή $c = 83,7\%$.

15.11.1 Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος

Έχοντας εκτιμήσει τη μεταβλητή c και τις δαπάνες που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις, δηλαδή το γινόμενο $X_i \times Z_i$, απομένει να πολλαπλασιάσουμε σε κάθε κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ τον αντίστοιχο μερικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος Y_i . Στην προκειμένη περίπτωση δεν μπορούμε να πάρουμε έτοιμους και να χρησιμοποιήσουμε τους μερικούς πολλαπλασιαστές από τον Πίνακα 15.8 για τον απλούστατο λόγο ότι στις περισσότερες κατηγορίες τα αγαθά και οι υπηρεσίες προσφέρονται από επιχειρήσεις που ανήκουν σε διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες. Επομένως, είναι απαραίτητο σε κάθε μία κατηγορία να συμπεριλάβουμε εκείνα τα είδη επιχειρήσεων που προσφέρουν τα αντίστοιχα αγαθά και υπηρεσίες – διαδικασία που παρουσιάζεται αναλυτικά στο Παράρτημα 5 – και στη συνέχεια βάση της δομής του κόστους παραγωγής τους να εξαχθούν οι αντίστοιχοι μερικοί πολλαπλασιαστές. Η εξαγωγή των μερικών πολλαπλασιαστών γίνεται χρησιμοποιώντας τη σχέση (15.25) που παρουσιάστηκε στην Ενότητα 15.2.4.1. Έτσι, με βάση τους Πίνακες Π5.1 και Π5.3 (ή εναλλακτικά τους Πίνακες Π5.4 και Π5.6) και τον Πίνακα 15.8 προκύπτουν οι μερικοί πολλαπλασιαστές ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ (τρίτη στήλη στον Πίνακα 15.15)²⁶².

Ο Πίνακας 15.15 δείχνει το εισόδημα που δημιουργείται δευτερογενώς στον δεύτερο γύρο επιδράσεων όταν τα νοικοκυριά δαπανούν εξ ολοκλήρου ($c = 100\%$) μία μονάδα διαθέσιμου εισοδήματος²⁶³. Συγκεκριμένα, από τη μία μονάδα μόνο €0,8242 καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις (από Πίνακα 15.14), οι οποίες μετατρέπουν το

²⁶¹ Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν από αρχείο μικροδεδομένων που απεστάλη από το Τμήμα Ειδικών Ερευνών Νοικοκυριών της ΕΛΣΤΑΤ.

²⁶² Οι πολλαπλασιαστές που εξάγονται χρησιμοποιώντας τη σχέση (15.25) είναι ακριβώς οι ίδιοι με αυτούς που προκύπτουν εάν θεωρήσουμε τα είδη επιχειρήσεων που συμπεριλαμβάνονται σε κάθε κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών ως ξεχωριστές οικονομικές δραστηριότητες και επομένως διευρύνουμε τη μήτρα των διακλαδικών συναλλαγών (Πίνακας Π4.2) – και κατ' επέκταση τη μήτρα A των τεχνολογικών συντελεστών (Πίνακας Π4.5) και τη μήτρα πολλαπλασιαστής (Πίνακας Π4.8) – κατά 10 γραμμές και 10 στήλες (η δομή του κόστους παραγωγής στις κατηγορίες «Εκπαίδευση» και «Ξενοδοχεία, καφεενεία και εστιατόρια» υπάρχει στις οικονομικές δραστηριότητες 28 και 22, αντίστοιχα). Στην περίπτωση αυτή θεωρείται ότι οι επιπλέον 10 οικονομικές δραστηριότητες εξυπηρετούν μόνο την τοπική κατανάλωση και ως εκ τούτου οι εκροές τους δεν χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία (ως ενδιάμεση ζήτηση) από τις υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες (είναι δηλαδή μηδενικές).

²⁶³ Ο πρώτος γύρος επιδράσεων αφορά την ίδια τη μοναδιαία δαπάνη (διαθέσιμο εισόδημα).

Πίνακας 15.15 Άθροισμα γινομένων $X_i Z_i Y_i$ (βάση ΕΟΠ)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	Δαπάνες που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις (X) x (Z)	Μερικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος (Y)	Δευτερογενής επίδραση στο διαθέσιμο εισόδημα (δεύτερος γύρος) (X) x (Z) x (Y)
1. Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	0,2173	0,1525	0,0331
2. Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	0,0402	0,1245	0,0050
3. Είδη ένδυσης και υπόδησης	0,0599	0,1349	0,0081
4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φατισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας	0,0755	0,0490	0,0037
5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	0,0451	0,0735	0,0033
6. Υγεία	0,0733	0,2780	0,0204
7. Μεταφορές	0,1062	0,0291	0,0031
8. Επικοινωνίες	0,0005	0,1328	0,0001
9. Αναψυχή και πολιτισμός	0,0338	0,1344	0,0045
10. Εκπαίδευση	0,0194	0,5848	0,0114
11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια	0,0880	0,3370	0,0296
12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	0,0651	0,1456	0,0095
Σύνολο	0,8242		0,1318

ποσό αυτό σε 0,1318 μονάδες (€) διαθέσιμου εισοδήματος (Πίνακας 15.15). Για $c = 83,7\%$, το εισόδημα που δημιουργείται στο δεύτερο γύρο είναι €0,1103. Με βάση τις

παραπάνω τιμές ($c = 0,837$, $\sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i = 0,1318$), ο πολλαπλασιαστής $\frac{1}{1 - c \sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i}$

ισούται με $1,1240$ (Πίνακας 15.16)²⁶⁴. Το εισόδημα που δημιουργείται στους υπόλοιπους γύρους επιδράσεων υπολογίζεται εάν από το συνολικό εισόδημα που δημιουργείται δευτερογενώς αφαιρέσουμε το εισόδημα που δημιουργείται στον πρώτο και δεύτερο γύρο επιδράσεων.

Η τιμή του πολλαπλασιαστή υποδηλώνει ότι μία μονάδα διαθέσιμου εισοδήματος δημιουργεί πρόσθετο εισόδημα €0,124 στην τοπική οικονομία. Πλέον, ο πολλαπλασιαστής

²⁶⁴ Ο πολλαπλασιαστής αυτός βασίζεται στον κενυσιανό πολλαπλασιαστή και είναι ουσιαστικά ένας «ορθόδοξος» πολλαπλασιαστής, υπό την έννοια ότι ο πολλαπλασιαστής (στην προκειμένη περίπτωση ο άμεσος και έμμεσος συντελεστής διαθέσιμου εισοδήματος) είναι εκφρασμένος σε όρους εισοδήματος και όχι σε όρους δαπάνης. Σε συγκλίνουσα σειρά δυνάμεων αναλύεται ως $1 + (cb) + (cb)^2 + (cb)^3 + \dots$

+ $(cb)^n$, εάν θέσουμε $b = \sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i$ (όπως δηλαδή και ο απλός κενυσιανός πολλαπλασιαστής

$\frac{1}{1 - c} = 1 + c + c^2 + c^3 + \dots + c^n$), δίνοντας τα αποτελέσματα στα διαδοχικά στάδια (γύρους) επιδράσεων.

Πίνακας 15.16 Δευτερογενής επίδραση στο διαθέσιμο εισόδημα - Τιμή πολλαπλασιαστή

Δευτερογενής επίδραση (πρώτος γύρος)	1
Δευτερογενής επίδραση (δεύτερος γύρος)	0,1103
Δευτερογενής επίδραση (υπόλοιποι γύροι)	0,0137
Σύνολο ($\frac{1}{1 - c \sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i}$)	1,1240

του Πίνακα 15.16 μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να υπολογιστεί ο συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος κάθε οικονομικής δραστηριότητας. Έτσι, πολλαπλασιάζοντας κάθε στοιχείο της στήλης 3 του Πίνακα 15.8 με την τιμή του πολλαπλασιαστή, προκύπτει ο συνολικός πολλαπλασιαστής (στήλη 4 στον Πίνακα 15.17). Η δευτερογενής επίδραση στο διαθέσιμο εισόδημα (στήλη 3 στον Πίνακα 15.17) προκύπτει εάν από τη στήλη 4 αφαιρέσουμε τις στήλες 1 και 2 του ίδιου πίνακα ή εναλλακτικά εάν πολλαπλασιάσουμε τον άμεσο και έμμεσο συντελεστή (ή μερικό πολλαπλασιαστή) διαθέσιμου εισοδήματος (άθροισμα στηλών 1 και 2) με την τιμή του πολλαπλασιαστή μείον τη μονάδα (δηλαδή με 0,1240).

Εκτός από τον συνολικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος, στον Πίνακα 15.17 παρατίθεται και ο πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος Τύπου II (στήλη 6). Όμοια με τον πολλαπλασιαστή Τύπου I, χρησιμοποιείται όταν γνωρίζουμε τις άμεσες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα. Δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθεί (αυξηθεί) άμεσα, έμμεσα και δευτερογενώς το διαθέσιμο εισόδημα στην τοπική οικονομία όταν αυτό μεταβληθεί (αυξηθεί) κατά μία μονάδα σε μια οικονομική δραστηριότητα. Υπολογίζεται διαιρώντας το άθροισμα της άμεσης, έμμεσης και δευτερογενούς επίδρασης που προκαλείται από την αύξηση της τελικής ζήτησης κατά μία μονάδα με την άμεση επίδραση, ή με άλλα λόγια διαιρώντας τον συνολικό πολλαπλασιαστή (στήλη 4) με τον άμεσο συντελεστή (στήλη 1).

Οι συνολικοί πολλαπλασιαστές του Πίνακα 15.17 υπολογίστηκαν χρησιμοποιώντας στην ανάλυση στοιχεία από την ΕΟΠ. Ωστόσο, σε ορισμένες οικονομικές δραστηριότητες (βλέπε επόμενη ενότητα) απασχολούνταν και μη μόνιμοι κάτοικοι που διέμεναν εντός του νομού καθόλη την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση, των οποίων οι μισθοί και τα ημερομίσθια συμπεριλήφθηκαν στον υπολογισμό του μερικού πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος (βλέπε Ενότητα 15.10.3). Όμως, τα καταναλωτικά πρότυπα αυτών των εργαζομένων διαφέρουν από εκείνα των μόνιμων κατοίκων. Επομένως,

Πίνακας 15.17 Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος (βάση ΕΟΠ)

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Δευτερογενής επίδραση (3)	Συνολικός πολλαπλασιαστής (4) = (1) + (2) + (3)	Πολλαπλασιαστής Τύπου I (5) = ((1) + (2)) / (1)	Πολλαπλασιαστής Τύπου II (6) = (4) / (1)
Φυτική παραγωγή	0,3874	0,0640	0,0560	0,5074	1,1652	1,3097
Ζωική παραγωγή	0,5179	0,0554	0,0711	0,6443	1,1069	1,2441
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,2125	0,0139	0,0281	0,2545	1,0653	1,1974
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0838	0,0796	0,0203	0,1837	1,9498	2,1915
Βιομηχανία καπνού	0,0591	0,0018	0,0076	0,0685	1,0308	1,1586
Άλλη μεταποίηση	0,1845	0,0056	0,0236	0,2137	1,0304	1,1582
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0569	0,0400	0,0120	0,1088	1,7027	1,9138
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0052	0,0192	0,0030	0,0275	4,6630	5,2411
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0790	0,0155	0,0117	0,1062	1,1962	1,3445
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0149	0,0003	0,0019	0,0171	1,0212	1,1478
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0933	0,0623	0,0193	0,1749	1,6675	1,8742
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,2246	0,0101	0,0291	0,2638	1,0450	1,1745
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0261	0,0006	0,0033	0,0300	1,0244	1,1514
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,1384	0,0116	0,0186	0,1686	1,0838	1,2182
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,0955	0,0091	0,0130	0,1176	1,0954	1,2312
Επισκευές και συντήρηση	0,2169	0,0194	0,0293	0,2656	1,0894	1,2244
Εκμετάλλευση ταξί	0,1927	0,0574	0,0310	0,2811	1,2979	1,4588
ΚΤΕΛ	0,1141	0,0674	0,0225	0,2040	1,5909	1,7882
Μεταφορά και αποθήκευση	0,1122	0,0228	0,0167	0,1518	1,2036	1,3528
Φιλοξενία	0,1889	0,0504	0,0297	0,2689	1,2669	1,4240
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,2832	0,0200	0,0376	0,3408	1,0705	1,2032
Εστίαση	0,2741	0,0628	0,0418	0,3787	1,2291	1,3815
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,3201	0,0254	0,0428	0,3884	1,0794	1,2133
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0561	0,0015	0,0071	0,0647	1,0259	1,1531
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,3622	0,0106	0,0462	0,4190	1,0293	1,1570
Ενοίκιαση αυτοκινήτων	0,1824	0,0171	0,0247	0,2242	1,0937	1,2293
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,2369	0,0142	0,0311	0,2821	1,0598	1,1912
Εκπαίδευση	0,5742	0,0105	0,0725	0,6573	1,0184	1,1446
Ανθρώπινη υγεία	0,0976	0,0125	0,0137	0,1238	1,1280	1,2678
Γκολφ	0,7149	0,0169	0,0907	0,8225	1,0236	1,1505
Ιστιοσανίδα	0,2384	0,0054	0,0302	0,2740	1,0225	1,1493
Ίππασία	0,3393	0,1026	0,0548	0,4967	1,3024	1,4638
Αυτόνομη κατάδυση	0,3730	0,0289	0,0498	0,4517	1,0774	1,2110
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,2246	0,0200	0,0303	0,2749	1,0889	1,2238
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,3661	0,0102	0,0467	0,4229	1,0279	1,1554
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,3366	0,0070	0,0426	0,3862	1,0208	1,1473

πριν αντιστοιχήσουμε τους συνολικούς πολλαπλασιαστές με τις τουριστικές δαπάνες θα πρέπει προηγουμένως να λάβουμε υπόψη και τις δευτερογενείς επιδράσεις που δημιουργούνται από τους μισθούς και τα ημερομίσθια των μη μόνιμων κατοίκων, κάτι το οποίο γίνεται στην ενότητα που ακολουθεί.

15.11.1.1 Δευτερογενείς επιδράσεις από μισθούς και ημερομίσθια μη μόνιμων κατοίκων

Στο διευρυμένο τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών (Πίνακας Π4.4) έγινε διάκριση στους μισθούς και ημερομίσθια που καταλήγουν σε α) μόνιμους κατοίκους του νομού και β) μη μόνιμους κατοίκους, οι οποίοι, όμως, διέμεναν εντός του νομού καθόλη την

περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση. Οι δεύτεροι αφορούν εποχικούς υπαλλήλους που απασχολούνται σε οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό (λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ), φιλοξενία, φιλοξενία (ΠΟΤΑ), εστίαση, γκολφ, ιστιοσανίδα, άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ), δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)), καθώς και σε οικονομικές δραστηριότητες του πρωτογενή τομέα (φυτική παραγωγή, αλιεία και υδατοκαλλιέργεια). Οι μισθοί και τα ημερομίσθια τους συμπεριλήφθηκαν στον υπολογισμό του άμεσου και έμμεσου συντελεστή διαθέσιμου εισοδήματος, καθώς το εισόδημά τους δε διαρρέει εξ ολοκλήρου από την τοπική οικονομία, αλλά αντιθέτως ένα μέρος του χρησιμοποιείται και για τοπική κατανάλωση. Ωστόσο, οι εργαζόμενοι της δεύτερης περίπτωσης δαπανούν συνήθως μικρότερο μέρος του εισοδήματός τους στην τοπική οικονομία, με αποτέλεσμα οι δαπάνες που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις (X_iZ_i) να διαφέρουν (να είναι μικρότερες) από εκείνες των μόνιμων κατοίκων. Σύμφωνα με τον Stynes (1999b), συχνά οι τουριστικές μελέτες δε λαμβάνουν το παραπάνω υπόψη τους, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων και κατ' επέκταση των συνολικών πολλαπλασιαστών.

Επομένως, είναι ορθό να διερευνηθούν τα καταναλωτικά πρότυπα αυτών των εργαζομένων και να μην βασιστούμε μόνο στην ΕΟΠ για την εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων. Ωστόσο, η συγκέντρωση τέτοιων στοιχείων αποτελεί μία δαπανηρή και χρονοβόρα διαδικασία και παρουσιάζει πρακτικές δυσκολίες, ιδιαίτερα στην περίπτωση των οικονομικών δραστηριοτήτων «Φυτική παραγωγή» και «Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια». Ούτως ή άλλως, όμως, οι συνολικοί πολλαπλασιαστές των δύο αυτών δραστηριοτήτων δεν πρόκειται να χρησιμοποιηθούν αργότερα στην εκτίμηση των συνολικών επιδράσεων που προκαλούν οι υπό εξέταση αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες, καθώς δεν αναφέρθηκαν τουριστικές δαπάνες για αυτές (δεν επηρεάζονται δηλαδή άμεσα). Έτσι, η εν λόγω έρευνα επικεντρώθηκε στους απασχολούμενους τουριστικών επιχειρήσεων. Για να εξοικονομηθούν πόροι (χρόνος και χρήμα) και για να αποφευχθούν οι πρακτικές δυσκολίες μίας τέτοιας έρευνας, αποφασίστηκε το σχετικό ερωτηματολόγιο να διανεμηθεί στις τουριστικές επιχειρήσεις της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Στις επιχειρήσεις αυτές απασχολούνται αρκετοί μη μόνιμοι κάτοικοι, οι οποίοι δε διαμένουν εντός, αλλά εκτός του τουριστικού θερέτρου.

Η έρευνα καταναλωτικού προτύπου (ΕΚΠ) απασχολούμενων σε τουριστικές επιχειρήσεις πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του 2012 και διεξήχθη με τη συνεργασία του τμήματος ανθρώπινου δυναμικού της Costa Navarino. Το τμήμα αυτό

προώθησε το ερωτηματολόγιο μόνο σε εκείνους τους υπαλλήλους που δεν ήταν μόνιμοι κάτοικοι του νομού και οι οποίοι εργάστηκαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας το 2011. Σημειώνεται ότι στην αρχή της έρευνας έγινε δοκιμή (pretesting) του ερωτηματολογίου η οποία συνέβαλε στο να γίνουν κάποιες αλλαγές στο τελικώς χρησιμοποιούμενο (βλέπε Παράρτημα 12). Συνολικά, από το τμήμα ανθρώπινου δυναμικού επιστράφηκαν 126 ερωτηματολόγια, από τα οποία συμπληρώθηκαν σωστά και χρησιμοποιήθηκαν τα 112.

Στον Πίνακα Π6.1 παρουσιάζεται τι ποσό από τις συνολικές καθαρές αποδοχές χρησιμοποιήθηκε για καταναλωτικές δαπάνες εντός και εκτός της ΠΕ Μεσσηνίας, καθώς και η κατανομή των δαπανών στις κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών. Από τον πίνακα αυτόν βλέπουμε ότι η μέση ροπή για κατανάλωση είναι $c = 75,85\%$. Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία του ίδιου πίνακα (ή εναλλακτικά τη δεύτερη στήλη του Πίνακα Π6.2) μπορούμε να υπολογίσουμε το άθροισμα των γινομένων $X_i Z_i Y_i$ (Πίνακας 15.18), ώστε στη συνέχεια να υπολογιστεί και η τιμή του πολλαπλασιαστή

Πίνακας 15.18 Άθροισμα γινομένων $X_i Z_i Y_i$ (βάση ΕΚΠ)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	Δαπάνες που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις ¹ (X) x (Z)	Μερικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος (Y)	Γινόμενο (X) x (Z) x (Y)
1. Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	0,1951	0,1525	0,0297
2. Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	0,0790	0,1245	0,0098
3. Είδη ένδυσης και υπόδησης	0,0348	0,1349	0,0047
4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας	0,0038	0,0490	0,0002
5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	0,0263	0,0735	0,0019
6. Υγεία	0,0062	0,2780	0,0017
7. Μεταφορές	0,1469	0,0291	0,0043
8. Επικοινωνίες	0,0251	0,1328	0,0033
9. Αναψυχή και πολιτισμός	0,0372	0,1344	0,0050
10. Εκπαίδευση	0,0030	0,5848	0,0018
11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια	0,0336	0,3370	0,0113
12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	0,0247	0,1456	0,0036
Σύνολο	0,6159		0,0774

¹Η στήλη αυτή αντιστοιχεί στη δεύτερη στήλη του Πίνακα Π6.2. Αυτό σημαίνει ότι οι δαπάνες που καταλήγουν εντός της ΠΕ Μεσσηνίας ισούνται με τις δαπάνες που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις. Αυτό, όμως, μπορεί να μην ισχύει σε όλα τα επιστρεφόμενα ερωτηματολόγια, καθώς είναι πιθανό ορισμένοι αποκρινόμενοι να συμπεριέλαβαν στην τέταρτη και πέμπτη κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών δαπάνες (καταβαλλόμενο ενοίκιο, δημοτικοί - κοινοτικοί φόροι και τέλη, οικιακές υπηρεσίες) που δεν καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις.

$\frac{1}{1 - c \sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i}$. Ο πολλαπλασιαστής αυτός ισούται τώρα με 1,0624 και είναι μικρότερος

από εκείνον που υπολογίστηκε λαμβάνοντας υπόψη μόνο την ΕΟΠ (1,1240). Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους. Πρώτον, όπως αναμενόταν, οι μη μόνιμοι κάτοικοι δαπανούν σε τοπικές επιχειρήσεις μικρότερο ποσοστό (61,59%) επί των συνολικών δαπανών τους σε σχέση με τους μόνιμους κατοίκους (82,42%), με συνέπεια το $\sum_{i=1}^n X_i Z_i Y_i$

(δηλαδή το εισόδημα που δημιουργείται δευτερογενώς στον δεύτερο γύρο επιδράσεων, αν $c = 100\%$) να είναι μικρότερο ($0,0774 < 0,1318$). Δεύτερον, η μέση ροπή για κατανάλωση των πρώτων (75,85%) είναι μικρότερη από εκείνη των δεύτερων (83,7%). Η τιμή του πολλαπλασιαστή υποδηλώνει ότι μία μονάδα διαθέσιμου εισοδήματος των μη μόνιμων κατοίκων δημιουργεί πρόσθετο εισόδημα €0,0624 στην τοπική οικονομία.

Έχοντας υπολογίσει την τιμή του παραπάνω πολλαπλασιαστή, οι συνολικοί πολλαπλασιαστές για τις οικονομικές δραστηριότητες που αναφέρθηκαν στην αρχή της ενότητας υπολογίζονται ως εξής: από τη μήτρα $(I - A)^{-1}$ (Πίνακας Π4.8) πολλαπλασιάζουμε κάθε στοιχείο της στήλης μιας οικονομικής δραστηριότητας με τους αντίστοιχους άμεσους συντελεστές διαθέσιμου εισοδήματος (Πίνακας Π4.7) που προκύπτουν από το άθροισμα των πρωτογενών εισροών μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων, ενοίκια σε φυσικά πρόσωπα, και διανεμηθέντα κέρδη. Το αποτέλεσμα (άμεσος και έμμεσος συντελεστής) για κάθε οικονομική δραστηριότητα παρουσιάζεται στη στήλη 1 του Πίνακα 15.19. Επαναλαμβάνουμε την ίδια διαδικασία πολλαπλασιάζοντας, όμως, κάθε στοιχείο μιας στήλης με τους αντίστοιχους άμεσους συντελεστές μισθών και ημερομισθίων μη μόνιμων κατοίκων (αποτέλεσμα στη στήλη 2). Το άθροισμα των στηλών 1 και 2 δίνει τον μερικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος (στήλη 3), που υπολογίστηκε και στην Ενότητα 15.10.3 (Πίνακας 15.8). Ουσιαστικά, με τη διαδικασία αυτή έγινε επιμερισμός του διαθέσιμου εισοδήματος μεταξύ αυτού που καταλήγει σε α) μόνιμους κατοίκους (στήλη 1) και β) μη μόνιμους κατοίκους που διέμεναν εντός του νομού καθόλη την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση (στήλη 2). Έτσι, μπορούμε τώρα να πολλαπλασιάσουμε τον άμεσο και έμμεσο συντελεστή διαθέσιμου εισοδήματος των μόνιμων κατοίκων (στήλη 1) με την τιμή του πολλαπλασιαστή που υπολογίστηκε βάση της ΕΟΠ (στήλη 4) και τον αντίστοιχο συντελεστή των μη μόνιμων κατοίκων (στήλη 2) με την τιμή του πολλαπλασιαστή που υπολογίστηκε βάση της ΕΚΠ απασχολουμένων σε τουριστικές

Πίνακας 15.19 Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος για τις οικονομικές δραστηριότητες όπου απασχολούνται μη μόνιμοι κάτοικοι που διέμεναν εντός του νομού καθόλη την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεσος και έμμεσος συντελεστής διαθέσιμου εισοδήματος		Μερικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος (3) = (1) + (2)	Τιμή πολ/στή βάση ΕΟΠ (4)	Τιμή πολ/στή βάση ΕΚΠ (5)	Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος (6) = ((1)*(4)) + ((2)*(5))
	μόνιμων κατοίκων (1)	μη μόνιμων κατοίκων (2)				
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,0749	0,0297	0,1046	1,1240	1,0624	0,1157
Φιλοξενία	0,2311	0,0082	0,2393			0,2684
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,2250	0,0782	0,3032			0,3360
Εστίαση	0,3151	0,0219	0,3370			0,3774
Γκολφ	0,6488	0,0829	0,7317			0,8174
Ιστιοσανίδα	0,1422	0,1016	0,2438			0,2678
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,0685	0,1761	0,2446			0,2640
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,2202	0,1234	0,3436			0,3786
Φυτική παραγωγή	0,4385	0,0129	0,4514			0,5066
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,2238	0,0027	0,2264			0,2543

επιχειρήσεις (στήλη 5)²⁶⁵. Το αλγεβρικό άθροισμα των δύο γινομένων δίνει τον συνολικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος (στήλη 6).

Η δευτερογενής επίδραση στο διαθέσιμο εισόδημα για τις οικονομικές δραστηριότητες του Πίνακα 15.19 προκύπτει εάν από τον συνολικό πολλαπλασιαστή (στήλη 4 στον Πίνακα 15.20) αφαιρέσουμε την άμεση και έμμεση επίδραση (στήλες 1 και 2 του ίδιου πίνακα). Συγκρίνοντας για τις ίδιες δραστηριότητες τις δευτερογενείς επιδράσεις και τις τιμές των συνολικών πολλαπλασιαστών και των πολλαπλασιαστών Τύπου II του Πίνακα 15.20 με τις αντίστοιχες του Πίνακα 15.17, διαπιστώνουμε ότι αυτές του πρώτου πίνακα είναι μικρότερες από εκείνες του δεύτερου. Έτσι, με τη διαδικασία που ακολουθήθηκε παραπάνω αποφεύχθηκε η μεγαλύτερη εκτίμησή τους.

Οι πέντε οικονομικές δραστηριότητες με τους μεγαλύτερους συνολικούς πολλαπλασιαστές είναι κατά σειρά το γκολφ (0,8174), η εκπαίδευση (0,6573), η ζωική παραγωγή (0,6443), η φυτική παραγωγή (0,5066) και η ιπασία (0,4967), ενώ αυτές με τους μεγαλύτερους πολλαπλασιαστές Τύπου II είναι κατά σειρά το χονδρικό εμπόριο καπνού (5,2411), η μεταποίηση τροφίμων και ποτών (2,1915), το χονδρικό

²⁶⁵ Για λόγους συνολικής παρουσίασης, η τιμή του πολλαπλασιαστή της στήλης 5 εφαρμόζεται και στις οικονομικές δραστηριότητες «Φυτική παραγωγή» και «Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια», αν και το καταναλωτικό πρότυπο των απασχολουμένων σε αυτές τις δραστηριότητες μπορεί να διαφέρει από εκείνο των απασχολουμένων στις τουριστικές επιχειρήσεις. Υπενθυμίζεται, πάντως, ότι οι συνολικοί πολλαπλασιαστές των δύο αυτών οικονομικών δραστηριοτήτων δεν πρόκειται να χρησιμοποιηθούν αργότερα στην εκτίμηση των συνολικών επιδράσεων που προκαλούν οι υπό εξέταση αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες.

Πίνακας 15.20 Συνολικός πολλαπλασιαστικής διαθέσιμου εισοδήματος (βάση ΕΟΠ και ΕΚΠ)

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Δευτερογενής επίδραση (3)	Συνολικός πολλαπλασιαστικής (4) = (1) + (2) + (3)	Πολλαπλασιαστικής Τύπου I (5) = ((1) + (2)) / (1)	Πολλαπλασιαστικής Τύπου II (6) = (4) / (1)
Φυτική παραγωγή	0,3874	0,0640	0,0552	0,5066	1,1652	1,3077
Ζωική παραγωγή	0,5179	0,0554	0,0711	0,6443	1,1069	1,2441
Άλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,2125	0,0139	0,0279	0,2543	1,0653	1,1966
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0838	0,0796	0,0203	0,1837	1,9498	2,1915
Βιομηχανία καπνού	0,0591	0,0018	0,0076	0,0685	1,0308	1,1586
Άλλη μεταποίηση	0,1845	0,0056	0,0236	0,2137	1,0304	1,1582
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0569	0,0400	0,0120	0,1088	1,7027	1,9138
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0052	0,0192	0,0030	0,0275	4,6630	5,2411
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0790	0,0155	0,0117	0,1062	1,1962	1,3445
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0149	0,0003	0,0019	0,0171	1,0212	1,1478
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0933	0,0623	0,0193	0,1749	1,6675	1,8742
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,2246	0,0101	0,0291	0,2638	1,0450	1,1745
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0261	0,0006	0,0033	0,0300	1,0244	1,1514
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,1384	0,0116	0,0186	0,1686	1,0838	1,2182
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,0955	0,0091	0,0111	0,1157	1,0954	1,2120
Επισκευές και συντήρηση	0,2169	0,0194	0,0293	0,2656	1,0894	1,2244
Εκμετάλλευση ταξί	0,1927	0,0574	0,0310	0,2811	1,2979	1,4588
ΚΤΕΛ	0,1141	0,0674	0,0225	0,2040	1,5909	1,7882
Μεταφορά και αποθήκευση	0,1122	0,0228	0,0167	0,1518	1,2036	1,3528
Φιλοξενία	0,1889	0,0504	0,0292	0,2684	1,2669	1,4213
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,2832	0,0200	0,0328	0,3360	1,0705	1,1862
Εστίαση	0,2741	0,0628	0,0404	0,3774	1,2291	1,3766
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,3201	0,0254	0,0428	0,3884	1,0794	1,2133
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0561	0,0015	0,0071	0,0647	1,0259	1,1531
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,3622	0,0106	0,0462	0,4190	1,0293	1,1570
Ενοικίαση αυτοκινήτων	0,1824	0,0171	0,0247	0,2242	1,0937	1,2293
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,2369	0,0142	0,0311	0,2821	1,0598	1,1912
Εκπαίδευση	0,5742	0,0105	0,0725	0,6573	1,0184	1,1446
Ανθρώπινη υγεία	0,0976	0,0125	0,0137	0,1238	1,1280	1,2678
Γκολφ	0,7149	0,0169	0,0856	0,8174	1,0236	1,1434
Ιστιοσανίδα	0,2384	0,0054	0,0240	0,2678	1,0225	1,1231
Ιππασία	0,3393	0,1026	0,0548	0,4967	1,3024	1,4638
Αυτόνομη κατάδυση	0,3730	0,0289	0,0498	0,4517	1,0774	1,2110
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,2246	0,0200	0,0195	0,2640	1,0889	1,1756
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,3661	0,0102	0,0467	0,4229	1,0279	1,1554
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,3366	0,0070	0,0350	0,3786	1,0208	1,1248

Σημείωση: Με πλάγια γραφή οι συντελεστές και οι πολλαπλασιαστές που διαφέρουν από τους αντίστοιχους του Πίνακα 15.17.

εμπόριο τροφίμων και ποτών (1,9138), το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (1,8742) και το ΚΤΕΛ (1,7882). Η σειρά κατάταξης στις πέντε πρώτες θέσεις είναι ίδια με εκείνη που προέκυψε λαμβάνοντας υπόψη μόνο τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (Ενότητα 15.10.3).

Εν κατακλείδι, με την προσέγγιση που περιγράφηκε στην παρούσα ενότητα επιτυγχάνεται μία πιο συντηρητική εκτίμηση των συνολικών πολλαπλασιαστών σε εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες όπου απασχολούνται μη μόνιμοι κάτοικοι που διαμένουν εντός της περιοχής μελέτης καθόλη την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση. Πλέον, οι συνολικοί πολλαπλασιαστές (στήλη 4) του Πίνακα 15.20

μπορούν να χρησιμοποιηθούν και να αντιστοιχηθούν με τις τουριστικές δαπάνες που προέκυψαν από την έρευνα τουριστικών δαπανών (Κεφάλαιο 14), προκειμένου να εκτιμηθούν οι συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα της τοπικής οικονομίας.

15.11.2 Συνολικός πολλαπλασιαστές απασχόλησης

Έχοντας υπολογίσει τον συνολικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος μπορούμε να εκτιμήσουμε τις δευτερογενείς επιδράσεις στην απασχόληση, και κατ' επέκταση τον συνολικό πολλαπλασιαστή απασχόλησης, σε κάθε οικονομική δραστηριότητα. Υπενθυμίζεται ότι οι δευτερογενείς επιδράσεις στην απασχόληση προκύπτουν εάν πολλαπλασιάσουμε τον συνολικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος με τον όρο $\sum_{i=1}^n X_i E_i$. Η εξαγωγή των μερικών πολλαπλασιαστών απασχόλησης για κάθε μία κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ γίνεται χρησιμοποιώντας τη σχέση (15.30) που παρουσιάστηκε στην Ενότητα 15.2.4.2. Έτσι, με βάση τους Πίνακες Π5.1 και Π5.2 (ή εναλλακτικά τους Πίνακες Π5.4 και Π5.5) και τους Πίνακες 15.11 και 15.12 προκύπτουν οι μερικοί πολλαπλασιαστές (αστάθμητοι και σταθμισμένοι) ανά κατηγορία

Πίνακας 15.21 Άθροισμα γινομένων $X_i E_i$ (αστάθμητη και σταθμισμένη απασχόληση)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	Καταναλωτικό πρότυπο (X)	Μερικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για μεταβολή €1.000) (Eα)	Γινόμενο (X) x (Eα)	Μερικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για μεταβολή €1.000) (Eσ)	Γινόμενο (X) x (Eσ)
1. Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	0,2173	0,0228	0,0050	0,0182	0,0040
2. Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	0,0402	0,0242	0,0010	0,0182	0,0007
3. Είδη ένδυσης και υπόδησης	0,0631	0,0147	0,0009	0,0131	0,0008
4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας	0,1130	0,0060	0,0007	0,0051	0,0006
5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	0,0547	0,0100	0,0005	0,0094	0,0005
6. Υγεία	0,0805	0,0194	0,0016	0,0185	0,0015
7. Μεταφορές	0,1242	0,0046	0,0006	0,0039	0,0005
8. Επικοινωνίες	0,0439	0,0170	0,0007	0,0151	0,0007
9. Αναψυχή και πολιτισμός	0,0411	0,0130	0,0005	0,0115	0,0005
10. Εκπαίδευση	0,0214	0,0744	0,0016	0,0465	0,0010
11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια	0,0979	0,0761	0,0075	0,0449	0,0044
12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	0,1027	0,0129	0,0013	0,0117	0,0012
Σύνολο	1,0000		0,0219		0,0163

Πίνακας 15.22 Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (αστάθμητος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Δευτερογενής επίδραση (3)	Συνολικός πολλαπλασιαστής (4) = (1) + (2) + (3)	Πολλαπλασιαστής Τύπου I (5) = ((1) + (2)) / (1)	Πολλαπλασιαστής Τύπου II (6) = (4) / (1)
Φυτική παραγωγή	0,1062	0,0068	0,0111	0,1241	1,0643	1,1686
Ζωική παραγωγή	0,0937	0,0092	0,0141	0,1169	1,0979	1,2483
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,0261	0,0016	0,0056	0,0332	1,0601	1,2733
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0093	0,0146	0,0040	0,0279	2,5627	2,9931
Βιομηχανία καπνού	0,0010	0,0003	0,0015	0,0028	1,3280	2,8276
Άλλη μεταποίηση	0,0206	0,0008	0,0047	0,0261	1,0394	1,2658
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0045	0,0089	0,0024	0,0158	2,9845	3,5124
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0005	0,0004	0,0006	0,0015	1,9921	3,3249
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0066	0,0019	0,0023	0,0109	1,2939	1,6456
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0009	0,00004	0,0004	0,0013	1,0416	1,4813
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0147	0,0096	0,0038	0,0281	1,6526	1,9131
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,0419	0,0015	0,0058	0,0492	1,0353	1,1729
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0015	0,0001	0,0007	0,0023	1,0528	1,4831
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,0131	0,0016	0,0037	0,0184	1,1231	1,4044
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,0275	0,0013	0,0025	0,0313	1,0464	1,1385
Επισκευές και συντήρηση	0,0228	0,0021	0,0058	0,0306	1,0913	1,3466
Εκμετάλλευση ταξί	0,0545	0,0061	0,0061	0,0668	1,1122	1,2249
ΚΤΕΑ	0,0053	0,0123	0,0045	0,0220	3,3354	4,1828
Μεταφορά και αποθήκευση	0,0230	0,0022	0,0033	0,0285	1,0951	1,2394
Φιλοξενία	0,0650	0,0069	0,0059	0,0778	1,1065	1,1969
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,0321	0,0030	0,0073	0,0425	1,0937	1,3226
Εστίαση	0,0664	0,0097	0,0083	0,0843	1,1457	1,2700
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,0244	0,0036	0,0085	0,0364	1,1463	1,4949
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0087	0,0002	0,0014	0,0103	1,0210	1,1833
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0470	0,0011	0,0092	0,0572	1,0238	1,2189
Ενοικίαση αυτοκινήτων	0,0206	0,0021	0,0049	0,0276	1,1024	1,3403
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,0418	0,0016	0,0062	0,0495	1,0383	1,1860
Εκπαίδευση	0,0733	0,0011	0,0144	0,0888	1,0155	1,2116
Ανθρώπινη υγεία	0,0068	0,0009	0,0027	0,0105	1,1320	1,5273
Γκολφ	0,0722	0,0020	0,0179	0,0921	1,0283	1,2759
Ιστιοσανίδα	0,0813	0,0006	0,0059	0,0878	1,0079	1,0799
Ιππασία	0,1212	0,0211	0,0109	0,1532	1,1737	1,2633
Αυτόνομη κατάδυση	0,1734	0,0036	0,0099	0,1869	1,0206	1,0775
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,0914	0,0027	0,0058	0,0999	1,0296	1,0928
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,0217	0,0011	0,0092	0,0321	1,0518	1,4780
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,0494	0,0011	0,0083	0,0588	1,0228	1,1903

αγαθών και υπηρεσιών (τρίτη και πέμπτη στήλη, αντίστοιχα, στον Πίνακα 15.21)²⁶⁶.

Στη συνέχεια υπολογίζεται στον Πίνακα 15.21 το άθροισμα των γινομένων $X_i E_i$ στην περίπτωση της αστάθμητης (τέταρτη στήλη) και σταθμισμένης (έκτη στήλη) απασχόλησης. Βάση αυτού του αθροίσματος και των συνολικών πολλαπλασιαστών διαθέσιμου εισοδήματος (Πίνακας 15.20) υπολογίζονται οι δευτερογενείς επιδράσεις στην απασχόληση και κατ' επέκταση οι συνολικοί πολλαπλασιαστές αστάθμητης

²⁶⁶ Προς επαλήθευση, οι πολλαπλασιαστές που εξάγονται χρησιμοποιώντας τη σχέση (15.30) είναι ίσοι με εκείνους που προκύπτουν από τη διεύρυνση της μήτρας των διακλαδικών συναλλαγών – και κατ' επέκταση της μήτρας A των τεχνολογικών συντελεστών και της μήτρας πολλαπλασιαστή – κατά 10 γραμμές και 10 στήλες (βλέπε και υποσημείωση 262).

Πίνακας 15.23 Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (σταθμισμένος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)

Οικονομικές δραστηριότητες	Άμεση επίδραση (1)	Έμμεση επίδραση (2)	Δευτερογενής επίδραση (3)	Συνολικός πολλαπλασιαστής (4) = (1) + (2) + (3)	Πολλαπλασιαστής Τύπου I (5) = ((1) + (2)) / (1)	Πολλαπλασιαστής Τύπου II (6) = (4) / (1)
Φυτική παραγωγή	0,0623	0,0059	0,0083	0,0765	1,0953	1,2279
Ζωική παραγωγή	0,0772	0,0066	0,0105	0,0942	1,0851	1,2211
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,0217	0,0013	0,0041	0,0272	1,0609	1,2516
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0077	0,0106	0,0030	0,0213	2,3885	2,7788
Βιομηχανία καπνού ¹	–	0,0003	0,0011	–	–	–
Άλλη μεταποίηση	0,0181	0,0007	0,0035	0,0222	1,0380	1,2307
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0042	0,0056	0,0018	0,0116	2,3509	2,7761
Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0004	0,0001	0,0004	0,0010	1,2756	2,3899
Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0060	0,0017	0,0017	0,0093	1,2783	1,5687
Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0009	0,00003	0,0003	0,0012	1,0359	1,3635
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0117	0,0069	0,0028	0,0215	1,5875	1,8301
Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)	0,0307	0,0012	0,0043	0,0362	1,0402	1,1802
Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0013	0,0001	0,0005	0,0018	1,0543	1,4391
Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,0114	0,0014	0,0027	0,0155	1,1198	1,3612
Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	0,0153	0,0010	0,0019	0,0182	1,0664	1,1897
Επισκευές και συντήρηση	0,0205	0,0018	0,0043	0,0266	1,0883	1,2997
Εκμετάλλευση ταξί	0,0545	0,0053	0,0046	0,0645	1,0980	1,1820
ΚΤΕΛ	0,0053	0,0103	0,0033	0,0189	2,9584	3,5898
Μεταφορά και αποθήκευση	0,0192	0,0019	0,0025	0,0236	1,0987	1,2273
Φιλοξενία	0,0319	0,0054	0,0044	0,0416	1,1692	1,3065
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	0,0176	0,0022	0,0055	0,0253	1,1251	1,4360
Εστίαση	0,0378	0,0071	0,0061	0,0511	1,1889	1,3516
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,0230	0,0030	0,0063	0,0323	1,1316	1,4071
Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0071	0,0002	0,0011	0,0083	1,0213	1,1701
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0399	0,0010	0,0068	0,0477	1,0241	1,1952
Ενοικίαση αυτοκινήτων	0,0121	0,0018	0,0037	0,0176	1,1471	1,4484
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,0288	0,0014	0,0046	0,0348	1,0481	1,2078
Εκπαίδευση	0,0455	0,0010	0,0107	0,0572	1,0215	1,2569
Ανθρώπινη υγεία	0,0060	0,0009	0,0020	0,0089	1,1421	1,4786
Γκολφ	0,0628	0,0017	0,0133	0,0778	1,0266	1,2387
Ιστιοσανίδα	0,0271	0,0005	0,0044	0,0320	1,0202	1,1812
Ιππασία	0,0758	0,0136	0,0081	0,0975	1,1797	1,2866
Αυτόνομη κατάδυση	0,1012	0,0031	0,0074	0,1116	1,0302	1,1030
Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	0,0376	0,0021	0,0043	0,0441	1,0566	1,1709
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	0,0217	0,0010	0,0069	0,0296	1,0443	1,3619
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)	0,0251	0,0008	0,0062	0,0320	1,0321	1,2783

¹ Δεν είναι δυνατή η εξαγωγή του άμεσου συντελεστή και των πολλαπλασιαστών επειδή δεν υπολογίστηκε το ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης (βλέπε και υποσημείωση στον Πίνακα 15.12).

(Πίνακας 15.22) και σταθμισμένης (Πίνακας 15.23) απασχόλησης. Στους δύο αυτούς πίνακες παρατίθεται και ο πολλαπλασιαστής απασχόλησης Τύπου II, που χρησιμοποιείται όταν γνωρίζουμε τις άμεσες επιδράσεις στην απασχόληση. Ειδικότερα, δείχνει κατά πόσο θα μεταβληθεί άμεσα, έμμεσα και δευτερογενώς η απασχόληση στην τοπική οικονομία όταν η απασχόληση σε μία οικονομική δραστηριότητα μεταβληθεί κατά μία μονάδα.

Από τον Πίνακα 15.22 βλέπουμε ότι οι πέντε μεγαλύτεροι συνολικοί πολλαπλασιαστές προκύπτουν κατά σειρά από την αυτόνομη κατάδυση (0,1869), την ιππασία (0,1532),

τη φυτική παραγωγή (0,1241), τη ζωική παραγωγή (0,1169) και τις άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας (0,0999), ενώ οι πέντε μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές Τύπου Ι από το ΚΤΕΛ (4,1828), το χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (3,5124), το χονδρικό εμπόριο καπνού (3,3249), τη μεταποίηση τροφίμων και ποτών (2,9931) και τη βιομηχανία καπνού (2,8276). Σε όρους ισοδύναμου πλήρους απασχόλησης (Πίνακας 15.23) οι πέντε μεγαλύτεροι συνολικοί πολλαπλασιαστές προκύπτουν κατά σειρά από την αυτόνομη κατάδυση (0,1116), την ιππασία (0,0975), τη ζωική παραγωγή (0,0942), το γκολφ (0,0778) και τη φυτική παραγωγή (0,0765), ενώ οι πέντε μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές Τύπου Ι από το ΚΤΕΛ (3,5898), τη μεταποίηση τροφίμων και ποτών (2,7788), το χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (2,7761), το χονδρικό εμπόριο καπνού (2,3899) και το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (1,8301). Οι συνολικοί πολλαπλασιαστές από τους Πίνακες 15.22 και 15.23 θα χρησιμοποιηθούν στο επόμενο κεφάλαιο για να πολλαπλασιαστούν με τις τουριστικές δαπάνες, προκειμένου να εκτιμηθούν οι συνολικές επιδράσεις στην απασχόληση (αστάθμητη και σταθμισμένη) της τοπικής οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΥΝΟΛΙΚΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Έχοντας εκτιμήσει τις συνολικές τουριστικές δαπάνες (Ενότητες 14.5 και 14.6) και τους συνολικούς πολλαπλασιαστές κάθε οικονομικής δραστηριότητας (Πίνακες 15.20, 15.22 και 15.23), μπορούμε στη συνέχεια να εκτιμήσουμε τη συμβολή κάθε μίας αθλητικής τουριστικής δραστηριότητας στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας. Αυτό γίνεται πολλαπλασιάζοντας τα χρηματικά ποσά στις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης με τους αντίστοιχους συνολικούς πολλαπλασιαστές των οικονομικών δραστηριοτήτων. Η διαδικασία αυτή μπορεί να γίνει ανά τυπολογία τουρίστα, αλλά και για το σύνολο αυτών. Με τον τρόπο αυτό εξάγονται οι συνολικές επιδράσεις, καθώς επίσης οι διαφορικοί πολλαπλασιαστές ή πολλαπλασιαστές ανά τυπολογία τουρίστα (tourist multipliers) και οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές (tourism multipliers) που δείχνουν τις επιδράσεις ανά μονάδα (στην περίπτωση του διαθέσιμου εισοδήματος) και ανά χίλιες μονάδες (στην περίπτωση της απασχόλησης) τουριστικής δαπάνης. Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται οι επιδράσεις χρησιμοποιώντας στην ανάλυση τις συνολικές δαπάνες που προέκυψαν και από τους δύο τρόπους υπολογισμού των τουριστικών δαπανών (χωρίς ή με κλίμακα σημαντικότητας). Οι επιδράσεις αυτές αναφέρονται σε διαφορετικά έτη καθώς οι έρευνες τουριστικών δαπανών διενεργήθηκαν αναγκαστικά σε διαφορετικές χρονιές: 2011 για το γκολφ, 2012 για τα αθλήματα σέρφινγκ και την ιππασία, και 2013 για την αυτόνομη κατάδυση.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων θεωρείται σκόπιμη μία επισήμανση. Έχουμε αναφέρει ότι οι πολλαπλασιαστές των οικονομικών δραστηριοτήτων δείχνουν κατά πόσο θα μεταβληθεί το διαθέσιμο εισόδημα ή η απασχόληση στην τοπική οικονομία όταν η τελική ζήτηση για το προϊόν τους μεταβληθεί κατά μία μονάδα (κατά χίλιες στην περίπτωση της απασχόλησης). Όμως, οι τουριστικές δαπάνες που χρησιμοποιούμε δεν εκφράζουν μεταβολή στην τελική ζήτηση. Για να γίνει αυτό θα έπρεπε η κάθε μία από τις τέσσερις έρευνες τουριστικών δαπανών να διεξαχθεί δύο φορές (για δύο συνεχόμενα έτη), κάτι το οποίο καθιστά εξαιρετικά χρονοβόρα και δαπανηρή την όλη διαδικασία. Ωστόσο, είναι κοινή πρακτική σε μελέτες οικονομικών επιδράσεων του τουρισμού να χρησιμοποιούνται οι «μέσες» και όχι οι οριακές μονάδες τουριστικής δαπάνης. Επομένως, θα πρέπει να είμαστε προσεκτικοί όσον αφορά τη διατύπωση των αποτελεσμάτων. Συγκεκριμένα, είναι λάθος να ισχυριστούμε ότι μία

αθλητική δραστηριότητα αύξησε το διαθέσιμο εισόδημα ή την απασχόληση κατά x ευρώ / θέσεις απασχόλησης από τη στιγμή που δε γνωρίζουμε τη μεταβολή (θετική ή αρνητική) στην τελική ζήτηση (τουριστική δαπάνη). Αντί αυτού, είναι πιο σωστό να αναφέρεται ότι συνεισέφερε ή συνέβαλε στο διαθέσιμο εισόδημα / απασχόληση της τοπικής οικονομίας κατά x ευρώ / θέσεις απασχόλησης.

16.1 Ανάλυση συνολικών επιδράσεων

16.1.1 Επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα

16.1.1.1 Γκολφ

Οι συνολικές επιδράσεις που προκαλούνται στο διαθέσιμο εισόδημα από το γκολφ παρουσιάζονται πρώτα ανά τυπολογία τουριστών (Πίνακες 16.1 και 16.2) και στη συνέχεια για το σύνολο αυτών (Πίνακας 16.3). Οι τουριστικές δαπάνες εμφανίζονται στους πίνακες τόσο σε χρηματικές μονάδες (€), όσο και σε ποσοστά εκφρασμένα ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης. Τα τελευταία δείχνουν το καταναλωτικό πρότυπο των τουριστών· δηλαδή στην περίπτωση των Πινάκων 16.1 και 16.2 αποτελούν τον όρο K_{ji} της σχέσης (15.24) (βλέπε Ενότητα 15.2.4.1). Έτσι, πολλαπλασιάζοντας τις τουριστικές δαπάνες με τους αντίστοιχους συνολικούς πολλαπλασιαστές διαθέσιμου εισοδήματος κάθε οικονομικής δραστηριότητας προκύπτει το συνολικά και ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης δημιουργούμενο εισόδημα στην τοπική οικονομία. Από το άθροισμα των γραμμών της τελευταίας στήλης εξάγονται οι διαφορικοί πολλαπλασιαστές των δύο τυπολογιών (Πίνακες 16.1 και 16.2) και ο τουριστικός πολλαπλασιαστής²⁶⁷ (Πίνακας 16.3) διαθέσιμου εισοδήματος. Οι πολλαπλασιαστές αυτοί προκύπτουν εναλλακτικά εάν διαιρέσουμε το συνολικό εισόδημα που δημιουργείται στην οικονομία με το σύνολο των τουριστικών δαπανών.

Από τους Πίνακες 16.1 και 16.2 βλέπουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες συνεισφέρουν περισσότερο στο συνολικά δημιουργούμενο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες. Αυτό συμβαίνει επειδή οι πρώτοι πραγματοποίησαν μεγαλύτερες τουριστικές δαπάνες στις περισσότερες κατηγορίες. Όμως, διαφορετικά συμπεράσματα προκύπτουν λαμβάνοντας υπόψη τον διαφορικό πολλαπλασιαστή. Συγκεκριμένα, οι αθλητικοί τουρίστες προκαλούν ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης μεγαλύτερες επιδράσεις (€0,0314) στο διαθέσιμο

²⁶⁷ Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής είναι ο σταθμικός μέσος των διαφορικών πολλαπλασιαστών. Έτσι, εάν σε κάθε τυπολογία σταθμίσουμε τον διαφορικό πολλαπλασιαστή με το αντίστοιχο ποσοστό επί της συνολικής (ή μοναδιαίας) τουριστικής δαπάνης που ξοδεύεται από την τυπολογία j (δηλαδή με τον όρο Q_j στη σχέση (15.24)), το άθροισμα των γινομένων δίνει τον τουριστικό πολλαπλασιαστή.

Πίνακας 16.1 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.823.015	0,6650	0,3360	612.465	0,2234
Διαμονή	45.674	0,0167	0,2684	12.260	0,0045
Εστίαση	121.885	0,0445	0,3774	45.998	0,0168
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	15.308	0,0056	0,1749	2.677	0,0010
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	51.670	0,0188	0,0834 ¹	4.310	0,0016
Ενοικίαση αυτοκινήτου	28.811	0,0105	0,2242	6.461	0,0024
Βενζίνη / Πετρέλαιο	44.103	0,0161	0,0300	1.325	0,0005
Υπηρεσίες ταξί	9.223	0,0034	0,2811	2.592	0,0009
Δραστηριότητες γκολφ	394.858	0,1440	0,8174	322.739	0,1177
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	27.354	0,0100	0,2640	7.222	0,0026
Εισιτήρια	1.650	0,0006	0,4044 ²	667	0,0002
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	93.456	0,0341	0,1157	10.816	0,0039
Άλλες λιανικές αγορές	11.586	0,0042	0,2638	3.056	0,0011
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	72.371	0,0264	0,3786	27.398	0,0100
Άλλο	422	0,0002	0,1703 ²	72	0,00003
Σύνολο	2.741.387	1,00		1.060.060	0,3867

¹ Δυστυχώς, για την επιχείρηση που λειτουργεί εντός της ΠΟΤΑ δεν κατέστη δυνατή η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Για την κάλυψη αυτού του κενού χρησιμοποιήθηκε η δομή του κόστους παραγωγής της οικονομικής δραστηριότητας «Ενοικίαση αυτοκινήτων», με τη μόνη διαφορά ότι τα διανεμηθέντα κέρδη διαρρέουν από το νομό και καταλήγουν ως εισαγωγές παραγωγικών συντελεστών καθότι η συγκεκριμένη επιχείρηση δεν ανήκει σε μόνιμους κατοίκους του νομού. Έτσι, ο άμεσος συντελεστής διαθέσιμου εισοδήματος μειώνεται κατά το ποσό 0,1253, ο έμμεσος συντελεστής παραμένει αμετάβλητος, ενώ για τον δευτερογενή χρησιμοποιείται η τιμή του πολλαπλασιαστή βάση ΕΟΠ (1,1240). Επομένως, ο συνολικός πολλαπλασιαστής προκύπτει από το άθροισμα: $0,0571 + 0,0171 + 0,0092 = 0,0834$.

² Στις κατηγορίες αυτές τα αγαθά και οι υπηρεσίες προσφέρονται στους τουρίστες από επιχειρήσεις που ανήκουν σε διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες. Έτσι, για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών ακολουθείται η ίδια διαδικασία που χρησιμοποιήθηκε στις κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ (βλέπε Παράρτημα 7).

Πίνακας 16.2 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	2.618.711	0,6997	0,3360	879.789	0,2351
Διαμονή	63.476	0,0170	0,2684	17.039	0,0046
Εστίαση	334.715	0,0894	0,3774	126.318	0,0338
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	52.111	0,0139	0,1749	9.113	0,0024
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	50.032	0,0134	0,0834	4.173	0,0011
Ενοικίαση αυτοκινήτου	43.815	0,0117	0,2242	9.825	0,0026
Βενζίνη / Πετρέλαιο	81.128	0,0217	0,0300	2.438	0,0007
Υπηρεσίες ταξί	9.198	0,0025	0,2811	2.586	0,0007
Δραστηριότητες γκολφ	287.633	0,0769	0,8174	235.098	0,0628
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	18.507	0,0049	0,2640	4.886	0,0013
Εισιτήρια	2.509	0,0007	0,4044	1.015	0,0003
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	95.380	0,0255	0,1157	11.038	0,0029
Άλλες λιανικές αγορές	42.567	0,0114	0,2638	11.229	0,0030
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	38.486	0,0103	0,3786	14.570	0,0039
Άλλο	4.186	0,0011	0,1703	713	0,0002
Σύνολο	3.742.451	1,00		1.329.830	0,3553

Πίνακας 16.3 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	4.441.726	0,6850	0,3360	1.492.255	0,2301
Διαμονή	109.150	0,0168	0,2684	29.299	0,0045
Εστίαση	456.600	0,0704	0,3774	172.316	0,0266
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	67.419	0,0104	0,1749	11.789	0,0018
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	101.702	0,0157	0,0834	8.483	0,0013
Ενοικίαση αυτοκινήτου	72.626	0,0112	0,2242	16.286	0,0025
Βενζίνη / Πετρέλαιο	125.231	0,0193	0,0300	3.763	0,0006
Υπηρεσίες ταξί	18.421	0,0028	0,2811	5.178	0,0008
Δραστηριότητες γκολφ	682.491	0,1053	0,8174	557.838	0,0860
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	45.861	0,0071	0,2640	12.109	0,0019
Εισιτήρια	4.158	0,0006	0,4044	1.682	0,0003
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	188.836	0,0291	0,1157	21.854	0,0034
Άλλες λιανικές αγορές	54.152	0,0084	0,2638	14.285	0,0022
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	110.857	0,0171	0,3786	41.968	0,0065
Άλλο	4.608	0,0007	0,1703	785	0,0001
Σύνολο	6.483.838	1,00		2.389.889	0,3686

εισόδημα. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι ξόδευσαν μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων τους σε δραστηριότητες γκολφ (14,40% έναντι 7,69%) απ' όπου προκύπτει πολύ μεγάλος, σε σχέση με τους υπόλοιπους, συνολικός πολλαπλασιαστικός διαθέσιμου εισοδήματος. Συνεπώς, μπορεί οι αθλούμενοι τουρίστες να συνεισφέρουν περισσότερο, λόγω του υπερδιπλάσιου αριθμού διανυκτερεύσεων που συντελεί σε μεγαλύτερες συνολικές δαπάνες (βλέπε Ενότητα 14.5.1.1), όμως οι αθλητικοί τουρίστες έχουν την τάση (ή ροπή) να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα της τοπικής οικονομίας.

Συνολικά, τα σχεδόν €6,5 εκατομμύρια που δαπάνησαν οι τουρίστες (αθλητικοί και αθλούμενοι) δημιούργησαν περίπου €2,4 εκατομμύρια διαθέσιμου εισοδήματος στην τοπική οικονομία (Πίνακας 16.3). Με άλλα λόγια, κάθε ευρώ που ξόδευαν μετατρέποταν σε €0,37 διαθέσιμο εισόδημα. Οι τρεις οικονομικές δραστηριότητες από τις οποίες προκλήθηκαν οι μεγαλύτερες επιδράσεις είναι η φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (62,44%), το γκολφ (23,34%) και η εστίαση (7,21%), καθώς σε αυτές συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο ποσό (ποσοστό) των τουριστικών δαπανών.

Τέλος, στον Πίνακα 16.4 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά τα παραπάνω μεγέθη, καθώς επίσης οι συνολικοί επισκέπτες και οι συνολικές διανυκτερεύσεις προκειμένου να απομονωθεί η επίδρασή τους στα αποτελέσματα. Από τον πίνακα φαίνεται ότι

Πίνακας 16.4 Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ

	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
Συνολικοί επισκέπτες	1.931	2.305	4.237
Συνολικές διανυκτερεύσεις	11.412 ¹	23.490	34.902
Συνολικές δαπάνες	2.741.387	3.742.451	6.483.838
Ποσοστό συνολικών δαπανών (Qj)	42,28%	57,72%	100%
Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (€)	1.060.060	1.329.830	2.389.889
Πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	0,3867	0,3553	0,3686
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	548,85	576,86	564,09
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	92,89	56,61	68,47

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

ένας μέσος αθλούμενος τουρίστας δημιούργησε στην τοπική οικονομία καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψής του 28,01 μονάδες (€) διαθέσιμου εισοδήματος παραπάνω από τον αντίστοιχο αθλητικό τουρίστα. Σε αυτό, όμως, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι οι πρώτοι παρέμειναν κατά μέσο όρο περισσότερες ημέρες από τους δεύτερους (10,19 έναντι 5,91 ημερών) στην περιοχή. Εξετάζοντας, λοιπόν, το δημιουργούμενο εισόδημα ανά διανυκτέρευση βλέπουμε ότι ένας μέσος αθλητικός τουρίστας συνεισέφερε στην τοπική οικονομία ανά ημέρα 36,28 μονάδες διαθέσιμου εισοδήματος παραπάνω από τον αντίστοιχο αθλούμενο. Επομένως, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι εάν στόχος των φορέων άσκησης τουριστικής πολιτικής του νομού είναι η αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος στην περιοχή, η προσέλκυση περισσότερων αθλητικών τουριστών με παράλληλα κίνητρα για μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής τους θα λειτουργούσε πιο αποτελεσματικά προς την επίτευξη αυτού του στόχου.

16.1.1.2 Αθλήματα σέρφινγκ

Στους Πίνακες 16.5 και 16.6 παρουσιάζονται αρχικά το δημιουργούμενο εισόδημα και οι διαφορικοί πολλαπλασιαστές ανά τυπολογία τουριστών. Συγκρίνοντας τους πίνακες βλέπουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες δημιούργησαν περισσότερο διαθέσιμο εισόδημα στην τοπική οικονομία από τους αθλούμενους τουρίστες. Αυτό συνέβη επειδή οι πρώτοι πραγματοποίησαν διπλάσιες συνολικές διανυκτερεύσεις στην περιοχή (βλέπε Πίνακα 16.8) με συνέπεια να ξοδεύσουν πιο πολλά χρήματα στις περισσότερες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης. Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν εξετάζοντας και τους διαφορικούς πολλαπλασιαστές. Οι αθλητικοί τουρίστες προκάλεσαν ανά μονάδα

Πίνακας 16.5 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	288.886	0,3146	0,2684	77.546	0,0844
Εστίαση	273.843	0,2982	0,3774	103.346	0,1125
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	154.011	0,1677	0,1749	26.932	0,0293
Ενοικίαση αυτοκινήτου	8.382	0,0091	0,2242	1.880	0,0020
Βενζίνη / Πετρέλαιο	56.691	0,0617	0,0300	1.703	0,0019
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	43.907	0,0478	0,2678	11.756	0,0128
Εισιτήρια	22.124	0,0241	0,4870 ¹	10.775	0,0117
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	5.466	0,0060	0,2640 ²	1.443	0,0016
Άλλες λιανικές αγορές	50.433	0,0549	0,2638	13.304	0,0145
Προσωπικές υπηρεσίες	3.565	0,0039	0,4229	1.508	0,0016
Άλλο	10.957	0,0119	0,1703 ¹	1.866	0,0020
Σύνολο	918.265	1,00		252.058	0,2745

¹Στις κατηγορίες αυτές τα αγαθά και οι υπηρεσίες προσφέρονται στους τουρίστες από επιχειρήσεις που ανήκουν σε διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες. Έτσι, για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών ακολουθείται η ίδια διαδικασία που χρησιμοποιήθηκε στις κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ (βλέπε Παράρτημα 7).

²Στην κατηγορία αυτή αναφέρθηκαν δαπάνες για αθλητικές (πλην γκολφ) και υπαίθριες δραστηριότητες στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Έτσι, ο πολλαπλασιαστής αυτός προέρχεται από την οικονομική δραστηριότητα «Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)».

Πίνακας 16.6 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	142.990	0,2377	0,2684	38.383	0,0638
Εστίαση	177.761	0,2955	0,3774	67.085	0,1115
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	102.469	0,1704	0,1749	17.919	0,0298
Ενοικίαση αυτοκινήτου	18.598	0,0309	0,2242	4.170	0,0069
Βενζίνη / Πετρέλαιο	57.236	0,0952	0,0300	1.720	0,0029
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	46.830	0,0779	0,2678	12.539	0,0208
Εισιτήρια	2.268	0,0038	0,4870	1.105	0,0018
Άλλες λιανικές αγορές	31.048	0,0516	0,2638	8.190	0,0136
Προσωπικές υπηρεσίες	1.896	0,0032	0,4229	802	0,0013
Άλλο	20.372	0,0339	0,1703	3.469	0,0058
Σύνολο	601.468	1,00		155.381	0,2583

τουριστικής δαπάνης μεγαλύτερες επιδράσεις (€0,0162) στο διαθέσιμο εισόδημα. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι ξόδευσαν μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων τους για διαμονή (31,46% έναντι 23,77%) με αποτέλεσμα το ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης δημιουργούμενο εισόδημα σε αυτή την κατηγορία να είναι για αυτούς μεγαλύτερο κατά €0,0206.

Πίνακας 16.7 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	431.876	0,2842	0,2684	115.928	0,0763
Εστίαση	451.604	0,2972	0,3774	170.431	0,1121
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	256.480	0,1688	0,1749	44.850	0,0295
Ενοικίαση αυτοκινήτου	26.980	0,0178	0,2242	6.050	0,0040
Βενζίνη / Πετρέλαιο	113.926	0,0750	0,0300	3.423	0,0023
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	90.737	0,0597	0,2678	24.296	0,0160
Εισιτήρια	24.392	0,0161	0,4870	11.880	0,0078
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	5.466	0,0036	0,2640	1.443	0,0009
Άλλες λιανικές αγορές	81.480	0,0536	0,2638	21.494	0,0141
Προσωπικές υπηρεσίες	5.462	0,0036	0,4229	2.310	0,0015
Άλλο	31.330	0,0206	0,1703	5.334	0,0035
Σύνολο	1.519.732	1,00		407.440	0,2681

Οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες δαπάνησαν συνολικά €1,5 εκατομμύρια περίπου, από τα οποία δημιουργήθηκαν λίγο πάνω από €400 χιλιάδες διαθέσιμο εισόδημα, δίνοντας έτσι έναν τουριστικό πολλαπλασιαστή ίσο με 0,2681 (Πίνακας 16.7). Αυτό σημαίνει ότι για κάθε ευρώ που ξόδευαν, σχεδόν €0,27 κατέληγαν ως διαθέσιμο εισόδημα στην τοπική οικονομία. Οι μεγαλύτερες επιδράσεις προκλήθηκαν από την εστίαση (41,83%), τη φιλοξενία (28,45%) και το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (11,01%), καθώς σε αυτές τις οικονομικές δραστηριότητες συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο ποσό (ποσοστό) των τουριστικών δαπανών.

Από τον Πίνακα 16.8 βλέπουμε ότι ένας μέσος αθλούμενος τουρίστας συνεισέφερε στην τοπική οικονομία περισσότερες χρηματικές μονάδες διαθέσιμου εισοδήματος από έναν μέσο αθλητικό τουρίστα καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψής του (€11,41), αλλά και ανά ημέρα διανυκτέρευσης (€2,01). Αυτό αποδίδεται στη μεγαλύτερη μέση κατά κεφαλή δαπάνη που είχαν ανά επίσκεψη και ανά ημέρα (βλέπε Πίνακες 14.13 και 14.11), αντίστοιχα. Ωστόσο, όπως είδαμε παραπάνω οι αθλητικοί τουρίστες έχουν (εξαιτίας του καταναλωτικού τους προτύπου) μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή και επομένως την τάση / ροπή να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα. Συνεπώς, οι φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής του νομού θα πρέπει να στρέψουν το ενδιαφέρον τους σε αυτή την τυπολογία και να επιδιώξουν παράλληλα αύξηση της κατά κεφαλή δαπάνης της, εάν στόχος τους είναι η αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος στην περιοχή. Είναι σκόπιμο, όμως, η αύξηση της δαπάνης να κατευθυνθεί

Πίνακας 16.8 Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
Συνολικοί επισκέπτες	1.551	893	2.444
Συνολικές διανυκτερεύσεις	33.433	16.270	49.703
Συνολικές δαπάνες	918.265	601.468	1.519.732
Ποσοστό συνολικών δαπανών (Qj)	60,42%	39,58%	100%
Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (€)	252.058	155.381	407.440
Πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	0,2745	0,2583	0,2681
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	162,55	173,97	166,72
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	7,54	9,55	8,20

σε οικονομικές δραστηριότητες που έχουν υψηλούς πολλαπλασιαστές. Μία καλή στρατηγική είναι η παροχή κινήτρων για συμμετοχή τους σε συναφείς αθλητικές ή υπαίθριες δραστηριότητες (π.χ. καταδύσεις, ενοικίαση σκαφών αναψυχής), οι οποίες προκαλούν μεγάλες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα.

16.1.1.3 Ιππασία

Ξεκινώντας με τη σύγκριση των δύο τυπολογιών (Πίνακες 16.9 και 16.10) βλέπουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες δημιούργησαν περισσότερο διαθέσιμο εισόδημα στην τοπική οικονομία. Αυτό συνέβη επειδή ξόδευσαν πιο πολλά χρήματα στις περισσότερες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης, καθώς πραγματοποίησαν σχεδόν διπλάσιες διανυκτερεύσεις στην περιοχή (Πίνακας 16.12). Εξετάζοντας, όμως, τους διαφορικούς πολλαπλασιαστές διαπιστώνουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες προκάλεσαν ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης μεγαλύτερες (€0,0379) επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι διέθεσαν μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων τους σε δραστηριότητες ιππασίας (22,58% έναντι 10,91%) και προσωπικές υπηρεσίες²⁶⁸ (6,80% έναντι 1,36%), από τις επιχειρήσεις των οποίων προκύπτουν οι υψηλότεροι συνολικοί πολλαπλασιαστές. Επομένως, μπορεί οι αθλούμενοι τουρίστες να συνεισέφεραν περισσότερο σε όρους συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος, όμως οι αθλητικοί έχουν την τάση να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο εισόδημα αυτό.

Συνολικά, οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες δαπάνησαν στην τοπική οικονομία περίπου €215 χιλιάδες, τα οποία μετατράπηκαν από τις τοπικές επιχειρήσεις (μέσω των πολλαπλασιαστικών τους επιδράσεων) σε περίπου €62 χιλιάδες διαθέσιμο

²⁶⁸ Αφορά κυρίως δαπάνες για κτηνιατρικές υπηρεσίες (θεραπεία και φροντίδα των αλόγων).

Πίνακας 16.9 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες της ιππασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	14.811	0,2109	0,2684	3.976	0,0566
Εστίαση	13.168	0,1875	0,3774	4.969	0,0708
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	5.687	0,0810	0,1749	995	0,0142
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2.405	0,0342	0,2242	539	0,0077
Βενζίνη / Πετρέλαιο	7.869	0,1120	0,0300	236	0,0034
Υπηρεσίες ταξί	175	0,0025	0,2811	49	0,0007
Δραστηριότητες ιππασίας	15.861	0,2258	0,4967	7.878	0,1122
Εισιτήρια	816	0,0116	0,3182 ¹	260	0,0037
Άλλες λιανικές αγορές	4.663	0,0664	0,2638	1.230	0,0175
Προσωπικές υπηρεσίες	4.775	0,0680	0,4229	2.019	0,0288
Σύνολο	70.230	1,00		22.151	0,3154

¹ Στην κατηγορία αυτή οι υπηρεσίες προσφέρονται στους τουρίστες από επιχειρήσεις που ανήκουν σε διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες. Έτσι, για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών ακολουθείται η ίδια διαδικασία που χρησιμοποιήθηκε στις κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ (βλέπε Παράρτημα 7).

Πίνακας 16.10 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	32.677	0,2255	0,2684	8.771	0,0605
Εστίαση	36.277	0,2503	0,3774	13.691	0,0945
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	27.312	0,1884	0,1749	4.776	0,0330
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1.038	0,0072	0,2242	233	0,0016
Βενζίνη / Πετρέλαιο	16.615	0,1146	0,0300	499	0,0034
Υπηρεσίες ταξί	277	0,0019	0,2811	78	0,0005
Δραστηριότητες ιππασίας	15.819	0,1091	0,4967	7.857	0,0542
Εισιτήρια	1.108	0,0076	0,3182	353	0,0024
Άλλες λιανικές αγορές	11.838	0,0817	0,2638	3.123	0,0215
Προσωπικές υπηρεσίες	1.973	0,0136	0,4229	834	0,0058
Σύνολο	144.935	1,00		40.215	0,2775

εισόδημα (Πίνακας 16.11). Δηλαδή, για κάθε ένα ευρώ που ξόδευαν σχεδόν €0,29 κατέληγαν ως διαθέσιμο εισόδημα στην τοπική οικονομία. Οι μεγαλύτερες επιδράσεις προκλήθηκαν από την εστίαση (29,92%), την ιππασία (25,23%) και τη φιλοξενία (20,44%). Μολονότι η ιππασία εισέπραξε λιγότερα τουριστικά έσοδα από τη φιλοξενία και το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού, εντούτοις δημιούργησε περισσότερο διαθέσιμο εισόδημα από τις άλλες δύο οικονομικές δραστηριότητες επειδή έχει πιο μεγάλο συνολικό πολλαπλασιαστή.

Πίνακας 16.11 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	47.488	0,2207	0,2684	12.747	0,0592
Εστίαση	49.445	0,2298	0,3774	18.660	0,0867
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	32.999	0,1534	0,1749	5.770	0,0268
Ενοικίαση αυτοκινήτου	3.444	0,0160	0,2242	772	0,0036
Βενζίνη / Πετρέλαιο	24.484	0,1138	0,0300	736	0,0034
Υπηρεσίες ταξί	452	0,0021	0,2811	127	0,0006
Δραστηριότητες ιππασίας	31.680	0,1472	0,4967	15.734	0,0731
Εισιτήρια	1.924	0,0089	0,3182	612	0,0028
Άλλες λιανικές αγορές	16.502	0,0767	0,2638	4.353	0,0202
Προσωπικές υπηρεσίες	6.748	0,0314	0,4229	2.854	0,0133
Σύνολο	215.164	1,00		62.366	0,2899

Τέλος, από τον Πίνακα 16.12 φαίνεται ότι ένας μέσος αθλούμενος τουρίστας συνεισέφερε στην επίσκεψή του αρκετά περισσότερες χρηματικές μονάδες (€115,89) διαθέσιμου εισοδήματος στην τοπική οικονομία. Αυτό οφείλεται φυσικά στην πολύ μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής του στην περιοχή (19,59 έναντι 3,1 ημερών). Αντίθετα, ο μέσος αθλητικός τουρίστας δημιούργησε περισσότερο εισόδημα (€0,18) ανά ημέρα διανυκτέρευσης (ή παραμονής²⁶⁹). Παρόλο που η μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη του ήταν μικρότερη κατά €2,5 (βλέπε Πίνακα 14.20), η κατανομή της στις διάφορες τοπικές επιχειρήσεις ήταν τέτοια ώστε να προκαλεί μεγαλύτερες επιδράσεις στο εισόδημα²⁷⁰. Το παραπάνω, σε συνδυασμό με τον μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή που έχει, καθιστά την τυπολογία των αθλητικών τουριστών περισσότερο ελκυστική για τους φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής, εάν αυτοί αποβλέπουν στην αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος στην περιοχή. Οι φορείς θα πρέπει να επιδιώξουν την προσέλκυση περισσότερων αθλητικών τουριστών στην ιππασία, δεδομένου ότι οι 910 από τους συνολικά 988 προέρχονταν μόνο από τις επτά ομάδες επισκεπτών που πήγαιναν στην Καλαμάτα καθόλη τη διάρκεια του έτους (βλέπε και Πίνακα 9.34). Στους αθλητικούς τουρίστες, εν τέλει, θα βασιστεί η ανάπτυξη του ιππικού τουρισμού στη Μεσσηνία, ο οποίος βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο.

²⁶⁹ Υπενθυμίζεται ότι οι μισές περίπου επισκέψεις των μόνιμα επαναλαμβανόμενων επισκεπτών ήταν ημερήσιες.

²⁷⁰ Το μέσο ημερήσιο καταναλωτικό πρότυπο (Πίνακας 14.25) είναι το ίδιο με αυτό του Πίνακα 16.9. Το ίδιο ισχύει αντίστοιχα και για τους αθλούμενους τουρίστες.

Πίνακας 16.12 Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας

	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
Συνολικοί επισκέπτες	988	291	1.279
Συνολικές διανυκτερεύσεις	3.060 ¹	5.696	8.756
Συνολικές δαπάνες	70.230	144.935	215.164
Ποσοστό συνολικών δαπανών (Qj)	32,64%	67,36%	100%
Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (€)	22.151	40.215	62.366
Πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	0,3154	0,2775	0,2899
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	22,41	138,30	48,75
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	7,24	7,06	7,12

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

16.1.1.4 Αυτόνομη κατάδυση

Από τους Πίνακες 16.13 και 16.14 βλέπουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες συνεισέφεραν περισσότερο (73,91%) στο συνολικά δημιουργούμενο εισόδημα από τους αθλητικούς (26,09%), καθότι ξόδευσαν περισσότερα χρήματα σε όλες τις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης. Αντίθετα, οι δεύτεροι παρουσιάζουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή (κατά 0,0131). Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι διέθεσαν μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων τους για δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης, απ' όπου προκύπτει και ο υψηλότερος συνολικός πολλαπλασιαστής, καθώς και για διαμονή, με αποτέλεσμα το ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης δημιουργούμενο εισόδημα να είναι μεγαλύτερο για αυτούς παρότι δεν προκάλεσαν επιδράσεις σε ορισμένες κατηγορίες. Συνεπώς, μπορεί η τοπική οικονομία να επωφελήθηκε πιο πολύ από τους αθλούμενους τουρίστες, επειδή παρέμειναν αρκετά περισσότερες ημέρες στην περιοχή (βλέπε Πίνακα 16.16),

Πίνακας 16.13 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	7.100	0,4382	0,2684	1.906	0,1176
Εστίαση	3.928	0,2424	0,3774	1.482	0,0915
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1.500	0,0926	0,1749	262	0,0162
Βενζίνη / Πετρέλαιο	595	0,0367	0,0300	18	0,0011
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	3.080	0,1901	0,4517	1.391	0,0859
Σύνολο	16.204	1,00		5.060	0,3123

Πίνακας 16.14 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	16.388	0,3419	0,2684	4.399	0,0918
Εστίαση	12.177	0,2541	0,3774	4.595	0,0959
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	3.431	0,0716	0,1749	600	0,0125
Ενοικίαση αυτοκινήτου	4.943	0,1031	0,2242	1.108	0,0231
Βενζίνη / Πετρέλαιο	2.447	0,0511	0,0300	74	0,0015
Υπηρεσίες ταξί	216	0,0045	0,2811	61	0,0013
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	6.346	0,1324	0,4517	2.867	0,0598
Εισιτήρια	612	0,0128	0,3998 ¹	245	0,0051
Άλλες λιανικές αγορές	1.188	0,0248	0,2638	313	0,0065
Προσωπικές υπηρεσίες	180	0,0038	0,4229	76	0,0016
Σύνολο	47.928	1,00		14.338	0,2992

¹ Στην κατηγορία αυτή οι υπηρεσίες προσφέρονται στους τουρίστες από επιχειρήσεις που ανήκουν σε διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες. Έτσι, για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών ακολουθείται η ίδια διαδικασία που χρησιμοποιήθηκε στις κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ (βλέπε Παράρτημα 7).

Πίνακας 16.15 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	23.488	0,3662	0,2684	6.305	0,0983
Εστίαση	16.105	0,2511	0,3774	6.078	0,0948
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	4.931	0,0769	0,1749	862	0,0134
Ενοικίαση αυτοκινήτου	4.943	0,0771	0,2242	1.108	0,0173
Βενζίνη / Πετρέλαιο	3.043	0,0474	0,0300	91	0,0014
Υπηρεσίες ταξί	216	0,0034	0,2811	61	0,0009
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	9.427	0,1470	0,4517	4.258	0,0664
Εισιτήρια	612	0,0095	0,3998	245	0,0038
Άλλες λιανικές αγορές	1.188	0,0185	0,2638	313	0,0049
Προσωπικές υπηρεσίες	180	0,0028	0,4229	76	0,0012
Σύνολο	64.132	1,00		19.398	0,3025

ωστόσο οι αθλητικοί τουρίστες είναι πιο αποδοτικοί στη δημιουργία διαθέσιμου εισοδήματος.

Οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες δαπάνησαν συνολικά λίγο πάνω από €64 χιλιάδες από τα οποία δημιουργήθηκαν περίπου €19 χιλιάδες διαθέσιμου εισοδήματος (Πίνακας 16.15)²⁷¹. Με άλλα λόγια, κάθε ευρώ που ξόδευαν μετατρέποταν σε €0,30

²⁷¹ Εάν συμπεριλαμβάναμε στην ανάλυση τα καταδυτικά κέντρα της Πύλου και της Φοινικούντας, τότε με βάση τις συνολικές δαπάνες που αναφέρθηκαν στην υποσημείωση 195 και τους διαφορικούς

διαθέσιμο εισόδημα. Οι μεγαλύτερες επιδράσεις προκλήθηκαν από τη φιλοξενία (32,5%), την εστίαση (31,33%) και την αυτόνομη κατάδυση (21,95%), καθώς σε αυτές τις οικονομικές δραστηριότητες συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο ποσό (ποσοστό) των τουριστικών δαπανών.

Τέλος, από τον Πίνακα 16.16 διαπιστώνουμε ότι ένας μέσος αθλούμενος τουρίστας συνεισέφερε στην επίσκεψή του ελάχιστα περισσότερες χρηματικές μονάδες (€0,89) διαθέσιμου εισοδήματος στην τοπική οικονομία, παρότι η μέση κατά κεφαλή του δαπάνη ανά επίσκεψη ήταν μεγαλύτερη κατά €22,35 (βλέπε Πίνακα 14.29). Από την άλλη μεριά, ο μέσος αθλητικός τουρίστας δημιουργούσε περισσότερο εισόδημα (€7,09) ανά ημέρα διανυκτέρευσης / παραμονής. Αυτό οφείλεται όχι μόνο στην μεγαλύτερη (κατά €20,94) μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη του, αλλά και στο ότι το μέσο ημερήσιο καταναλωτικό του πρότυπο (ίδιο με αυτό στον Πίνακα 16.13) δημιουργούσε μεγαλύτερες επιδράσεις στο εισόδημα. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, αλλά και το ότι ο αθλητικός τουρίστας παρουσιάζει μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή, μπορούμε να πούμε ότι η τυπολογία του καθίσταται περισσότερο ωφέλιμη για τους φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής όσον αφορά τη δημιουργία διαθέσιμου εισοδήματος. Οι φορείς θα πρέπει να στοχεύσουν σε αυτή την τυπολογία, αναλογιζόμενοι μάλιστα και την επικείμενη λειτουργία των δύο υποβρύχιων αρχαιολογικών μουσείων στην περιοχή.

Πίνακας 16.16 Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
Συνολικοί επισκέπτες	37	103	140
Συνολικές διανυκτερεύσεις	257 ¹	1.135	1.391
Συνολικές δαπάνες	16.204	47.928	64.132
Ποσοστό συνολικών δαπανών (Qj)	25,27%	74,73%	100%
Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (€)	5.060	14.338	19.398
Πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	0,3123	0,2992	0,3025
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	138,08	138,97	138,73
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	19,73	12,63	13,94

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

πολλαπλασιαστές των δύο τυπολογιών, οι συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα ισούνται αντίστοιχα με €7.839 + €22.214 = €30.053 (τουριστικός πολλαπλασιαστής ίσος με 0,3025).

16.1.2 Επιδράσεις στην απασχόληση

Οι συνολικές επιδράσεις που προκαλούνται στην απασχόληση (αστάθμητη ή σταθμισμένη) της τοπικής οικονομίας παρουσιάζονται, όπως και στην περίπτωση του διαθέσιμου εισοδήματος, πρώτα ανά τυπολογία τουριστών και στη συνέχεια για το σύνολο αυτών. Επειδή, όμως, οι συνολικοί πολλαπλασιαστές απασχόλησης είναι εκφρασμένοι στις 1.000 χρηματικές μονάδες, οι τουριστικές δαπάνες εμφανίζονται στους πίνακες σε χιλιάδες ευρώ. Έτσι, πολλαπλασιάζοντας τις τουριστικές δαπάνες με τους αντίστοιχους συνολικούς πολλαπλασιαστές κάθε οικονομικής δραστηριότητας προκύπτει η συνολική και η ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης δημιουργούμενη απασχόληση στην τοπική οικονομία. Κατά τα γνωστά, από το άθροισμα των γραμμών της τελευταίας στήλης εξάγονται οι διαφορικοί και ο τουριστικός²⁷² πολλαπλασιαστής απασχόλησης (εκφρασμένοι στις χίλιες χρηματικές μονάδες). Οι πολλαπλασιαστές αυτοί προκύπτουν εναλλακτικά εάν διαιρέσουμε τη συνολική απασχόληση που δημιουργείται στην οικονομία με το σύνολο των τουριστικών δαπανών.

16.1.2.1 Γκολφ

Από τους Πίνακες 16.17 και 16.18 βλέπουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες συνέβαλαν περισσότερο στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης επειδή ξόδευσαν πιο πολλά χρήματα στις περισσότερες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης. Αντίθετα, οι αθλητικοί τουρίστες προκάλεσαν ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης μεγαλύτερες επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση (το ίδιο ισχύει φυσικά και ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης). Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι διέθεσαν πολύ μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων τους σε δραστηριότητες γκολφ (14,40% έναντι 7,69%) απ' όπου προκύπτει ένας από τους μεγαλύτερους συνολικούς πολλαπλασιαστές απασχόλησης.

Σε όρους σταθμισμένης απασχόλησης (Πίνακες 16.19 και 16.20) προκύπτουν τα ίδια συμπεράσματα: οι αθλούμενοι τουρίστες οφείλονται για τη δημιουργία πιο πολλών θέσεων ισοδύναμου πλήρους απασχόλησης (ΠΠΑ), ενώ οι αθλητικοί παρουσιάζουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι εάν οι φορείς τουριστικής πολιτικής του νομού ενδιαφέρονται για την αύξηση της απασχόλησης, η τυπολογία του αθλητικού τουρίστα συνδράμει πιο αποτελεσματικά προς την επίτευξη αυτού του στόχου, καθότι έχει την τάση να προκαλεί μεγαλύτερες

²⁷² Όμοια με το διαθέσιμο εισόδημα, ο τουριστικός πολλαπλασιαστής είναι ο σταθμικός μέσος των διαφορικών πολλαπλασιαστών. Ο συντελεστής στάθμισης σε κάθε τυπολογία είναι ο όρος Q_j στη σχέση (15.29).

επιδράσεις στην απασχόληση (αστάθμητη ή σταθμισμένη).

Πίνακας 16.17 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.823,015	0,6650	0,0425	77,39	0,0282
Διαμονή	45,674	0,0167	0,0778	3,55	0,0013
Εστίαση	121,885	0,0445	0,0843	10,28	0,0037
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	15,308	0,0056	0,0281	0,43	0,0002
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	51,670	0,0188	0,0246 ¹	1,27	0,0005
Ενοικίαση αυτοκινήτου	28,811	0,0105	0,0276	0,80	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	44,103	0,0161	0,0023	0,10	0,00004
Υπηρεσίες ταξί	9,223	0,0034	0,0668	0,62	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	394,858	0,1440	0,0921	36,38	0,0133
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	27,354	0,0100	0,0999	2,73	0,0010
Εισιτήρια	1,650	0,0006	0,1466 ²	0,24	0,0001
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	93,456	0,0341	0,0313	2,92	0,0011
Άλλες λιανικές αγορές	11,586	0,0042	0,0492	0,57	0,0002
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	72,371	0,0264	0,0588	4,26	0,0016
Άλλο	0,422	0,0002	0,0195 ²	0,01	0,000003
Σύνολο	2.741,387	1,00		141,55	0,0516

¹Σε αυτή την κατηγορία χρησιμοποιήθηκε η δομή του κόστους παραγωγής της οικονομικής δραστηριότητας «Ενοικίαση αυτοκινήτων», όπως έγινε και στην περίπτωση του διαθέσιμου εισοδήματος (βλέπε υποσημείωση 1 στον Πίνακα 16.1). Έτσι, ο συνολικός πολλαπλασιαστής προκύπτει από το άθροισμα: $0,0206 + 0,0021 + (0,0834 \cdot 0,0219) = 0,0246$.

²Βλέπε Παράρτημα 7 για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών.

Πίνακας 16.18 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	2.618,711	0,6997	0,0425	111,17	0,0297
Διαμονή	63,476	0,0170	0,0778	4,94	0,0013
Εστίαση	334,715	0,0894	0,0843	28,23	0,0075
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	52,111	0,0139	0,0281	1,46	0,0004
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	50,032	0,0134	0,0246	1,23	0,0003
Ενοικίαση αυτοκινήτου	43,815	0,0117	0,0276	1,21	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	81,128	0,0217	0,0023	0,18	0,00005
Υπηρεσίες ταξί	9,198	0,0025	0,0668	0,61	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	287,633	0,0769	0,0921	26,50	0,0071
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	18,507	0,0049	0,0999	1,85	0,0005
Εισιτήρια	2,509	0,0007	0,1466	0,37	0,0001
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	95,380	0,0255	0,0313	2,98	0,0008
Άλλες λιανικές αγορές	42,567	0,0114	0,0492	2,09	0,0006
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	38,486	0,0103	0,0588	2,26	0,0006
Άλλο	4,186	0,0011	0,0195	0,08	0,00002
Σύνολο	3.742,451	1,00		185,18	0,0495

Πίνακας 16.19 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.823,015	0,6650	0,0253	46,10	0,0168
Διαμονή	45,674	0,0167	0,0416	1,90	0,0007
Εστίαση	121,885	0,0445	0,0511	6,22	0,0023
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	15,308	0,0056	0,0215	0,33	0,0001
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	51,670	0,0188	0,0153 ¹	0,79	0,0003
Ενοικίαση αυτοκινήτου	28,811	0,0105	0,0176	0,51	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	44,103	0,0161	0,0018	0,08	0,00003
Υπηρεσίες ταξί	9,223	0,0034	0,0645	0,59	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	394,858	0,1440	0,0778	30,71	0,0112
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	27,354	0,0100	0,0441	1,21	0,0004
Εισιτήρια	1,650	0,0006	0,0759 ²	0,13	0,00005
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	93,456	0,0341	0,0182	1,70	0,0006
Άλλες λιανικές αγορές	11,586	0,0042	0,0362	0,42	0,0002
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	72,371	0,0264	0,0320	2,32	0,0008
Άλλο	0,422	0,0002	0,0173 ²	0,01	0,000003
Σύνολο	2.741,387	1,00		93,02	0,0339

¹Ο συνολικός πολλαπλασιαστής προκύπτει από το άθροισμα: $0,0121 + 0,0018 + (0,0834 \cdot 0,0163) = 0,0153$.

²Βλέπε Παράρτημα 7 για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών.

Πίνακας 16.20 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	2.618,711	0,6997	0,0253	66,23	0,0177
Διαμονή	63,476	0,0170	0,0416	2,64	0,0007
Εστίαση	334,715	0,0894	0,0511	17,09	0,0046
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	52,111	0,0139	0,0215	1,12	0,0003
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	50,032	0,0134	0,0153	0,76	0,0002
Ενοικίαση αυτοκινήτου	43,815	0,0117	0,0176	0,77	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	81,128	0,0217	0,0018	0,15	0,00004
Υπηρεσίες ταξί	9,198	0,0025	0,0645	0,59	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	287,633	0,0769	0,0778	22,37	0,0060
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	18,507	0,0049	0,0441	0,82	0,0002
Εισιτήρια	2,509	0,0007	0,0759	0,19	0,0001
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	95,380	0,0255	0,0182	1,74	0,0005
Άλλες λιανικές αγορές	42,567	0,0114	0,0362	1,54	0,0004
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	38,486	0,0103	0,0320	1,23	0,0003
Άλλο	4,186	0,0011	0,0173	0,07	0,00002
Σύνολο	3.742,451	1,00		117,32	0,0313

Πίνακας 16.21 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	4.441,726	0,6850	0,0425	188,57	0,0291
Διαμονή	109,150	0,0168	0,0778	8,49	0,0013
Εστίαση	456,600	0,0704	0,0843	38,51	0,0059
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	67,419	0,0104	0,0281	1,89	0,0003
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	101,702	0,0157	0,0246	2,50	0,0004
Ενοικίαση αυτοκινήτου	72,626	0,0112	0,0276	2,01	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	125,231	0,0193	0,0023	0,28	0,00004
Υπηρεσίες ταξί	18,421	0,0028	0,0668	1,23	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	682,491	0,1053	0,0921	62,87	0,0097
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	45,861	0,0071	0,0999	4,58	0,0007
Εισιτήρια	4,158	0,0006	0,1466	0,61	0,0001
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	188,836	0,0291	0,0313	5,91	0,0009
Άλλες λιανικές αγορές	54,152	0,0084	0,0492	2,66	0,0004
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	110,857	0,0171	0,0588	6,52	0,0010
Άλλο	4,608	0,0007	0,0195	0,09	0,00001
Σύνολο	6.483,838	1,00		326,72	0,0504

Πίνακας 16.22 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	4.441,726	0,6850	0,0253	112,33	0,0173
Διαμονή	109,150	0,0168	0,0416	4,55	0,0007
Εστίαση	456,600	0,0704	0,0511	23,32	0,0036
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	67,419	0,0104	0,0215	1,45	0,0002
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	101,702	0,0157	0,0153	1,55	0,0002
Ενοικίαση αυτοκινήτου	72,626	0,0112	0,0176	1,28	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	125,231	0,0193	0,0018	0,23	0,00004
Υπηρεσίες ταξί	18,421	0,0028	0,0645	1,19	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	682,491	0,1053	0,0778	53,08	0,0082
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	45,861	0,0071	0,0441	2,02	0,0003
Εισιτήρια	4,158	0,0006	0,0759	0,32	0,00005
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	188,836	0,0291	0,0182	3,44	0,0005
Άλλες λιανικές αγορές	54,152	0,0084	0,0362	1,96	0,0003
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	110,857	0,0171	0,0320	3,55	0,0005
Άλλο	4,608	0,0007	0,0173	0,08	0,00001
Σύνολο	6.483,838	1,00		210,34	0,0324

Συνολικά, τα σχεδόν €6,5 εκατομμύρια που δαπάνησαν οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες συνέβαλαν στη δημιουργία 327 θέσεων απασχόλησης (Πίνακας 16.21) ή 210 θέσεων ΠΠΑ (Πίνακας 16.22). Δηλαδή, κάθε €1.000 (€1.000.000) που ξόδευαν συνεισέφεραν 0,05 (50) θέσεις απασχόλησης ή 0,03 (32) θέσεις ΠΠΑ στην τοπική οικονομία. Οι τρεις οικονομικές δραστηριότητες από τις οποίες προκλήθηκαν οι πιο μεγάλες επιδράσεις στην αστάθμητη και σταθμισμένη απασχόληση είναι η φιλοξενία (ΠΟΤΑ), το γκολφ, και η εστίαση, καθώς σε αυτές συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο ποσό (ποσοστό) των τουριστικών δαπανών.

16.1.2.2 Αθλήματα σέρφινγκ

Ξεκινώντας τη σύγκριση των δύο τυπολογιών σε όρους αστάθμητης απασχόλησης (Πίνακες 16.23 και 16.24) διαπιστώνουμε ότι στους αθλητικούς τουρίστες αναλογούν πιο πολλές δημιουργούμενες θέσεις απασχόλησης, καθώς πραγματοποίησαν μεγαλύτερες τουριστικές δαπάνες στις περισσότερες κατηγορίες. Επιπρόσθετα, η ίδια τυπολογία εμφανίζει και μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή (κατά 0,0069). Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι διέθεσε μεγαλύτερο ποσοστό από τη συνολική της δαπάνη για διαμονή (31,46% έναντι 23,77%) με συνέπεια η ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης δημιουργούμενη απασχόληση σε αυτή την κατηγορία να είναι μεγαλύτερη από τους

Πίνακας 16.23 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	288,886	0,3146	0,0778	22,47	0,0245
Εστίαση	273,843	0,2982	0,0843	23,09	0,0251
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	154,011	0,1677	0,0281	4,33	0,0047
Ενοικίαση αυτοκινήτου	8,382	0,0091	0,0276	0,23	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	56,691	0,0617	0,0023	0,13	0,0001
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	43,907	0,0478	0,0878	3,85	0,0042
Εισιτήρια	22,124	0,0241	0,1822 ¹	4,03	0,0044
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	5,466	0,0060	0,0999 ²	0,55	0,0006
Άλλες λιανικές αγορές	50,433	0,0549	0,0492	2,48	0,0027
Προσωπικές υπηρεσίες	3,565	0,0039	0,0321	0,11	0,0001
Άλλο	10,957	0,0119	0,0195 ¹	0,21	0,0002
Σύνολο	918,265	1,00		61,49	0,0670

¹Βλέπε Παράρτημα 7 για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών.

²Ο πολλαπλασιαστής αυτός προέρχεται από την οικονομική δραστηριότητα «Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)» (βλέπε και υποσημείωση 2 στον Πίνακα 16.5).

Πίνακας 16.24 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	142,990	0,2377	0,0778	11,12	0,0185
Εστίαση	177,761	0,2955	0,0843	14,99	0,0249
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	102,469	0,1704	0,0281	2,88	0,0048
Ενοικίαση αυτοκινήτου	18,598	0,0309	0,0276	0,51	0,0009
Βενζίνη / Πετρέλαιο	57,236	0,0952	0,0023	0,13	0,0002
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	46,830	0,0779	0,0878	4,11	0,0068
Εισιτήρια	2,268	0,0038	0,1822	0,41	0,0007
Άλλες λιανικές αγορές	31,048	0,0516	0,0492	1,53	0,0025
Προσωπικές υπηρεσίες	1,896	0,0032	0,0321	0,06	0,0001
Άλλο	20,372	0,0339	0,0195	0,40	0,0007
Σύνολο	601,468	1,00		36,14	0,0601

αθλούμενους τουρίστες κατά 0,006 μονάδες απασχόλησης. Σε όρους σταθμισμένης απασχόλησης (Πίνακες 16.25 και 16.26), οι αθλητικοί τουρίστες συνεχίζουν να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στη συνολική απασχόληση (εκφρασμένη σε μονάδες ΠΠΑ) και να έχουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή (αν και με μικρότερη διαφορά σε σχέση με την αστάθμητη απασχόληση). Τα παραπάνω συνηγορούν στο ότι η τυπολογία τους είναι πιο αποτελεσματική στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, και κατ' επέκταση

Πίνακας 16.25 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	288,886	0,3146	0,0416	12,03	0,0131
Εστίαση	273,843	0,2982	0,0511	13,99	0,0152
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	154,011	0,1677	0,0215	3,31	0,0036
Ενοικίαση αυτοκινήτου	8,382	0,0091	0,0176	0,15	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	56,691	0,0617	0,0018	0,10	0,0001
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	43,907	0,0478	0,0320	1,41	0,0015
Εισιτήρια	22,124	0,0241	0,1025 ¹	2,27	0,0025
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	5,466	0,0060	0,0441 ²	0,24	0,0003
Άλλες λιανικές αγορές	50,433	0,0549	0,0362	1,83	0,0020
Προσωπικές υπηρεσίες	3,565	0,0039	0,0296	0,11	0,0001
Άλλο	10,957	0,0119	0,0173 ¹	0,19	0,0002
Σύνολο	918,265	1,00		35,61	0,0388

¹Βλέπε Παράρτημα 7 για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών.

²Ο πολλαπλασιαστής αυτός προέρχεται από την οικονομική δραστηριότητα «Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)».

Πίνακας 16.26 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	142,990	0,2377	0,0416	5,95	0,0099
Εστίαση	177,761	0,2955	0,0511	9,08	0,0151
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	102,469	0,1704	0,0215	2,20	0,0037
Ενοικίαση αυτοκινήτου	18,598	0,0309	0,0176	0,33	0,0005
Βενζίνη / Πετρέλαιο	57,236	0,0952	0,0018	0,10	0,0002
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	46,830	0,0779	0,0320	1,50	0,0025
Εισιτήρια	2,268	0,0038	0,1025	0,23	0,0004
Άλλες λιανικές αγορές	31,048	0,0516	0,0362	1,13	0,0019
Προσωπικές υπηρεσίες	1,896	0,0032	0,0296	0,06	0,0001
Άλλο	20,372	0,0339	0,0173	0,35	0,0006
Σύνολο	601,468	1,00		20,93	0,0348

πιο επωφελής για τους φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής, εάν αυτοί επιδιώκουν την αύξηση της απασχόλησης στην περιοχή.

Τα περίπου €1,5 εκατομμύρια που δαπάνησαν συνολικά οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες συνέβαλαν στη δημιουργία 98 θέσεων απασχόλησης (Πίνακας 16.27) ή 57 θέσεων ΠΙΑ (Πίνακας 16.28). Με άλλα λόγια, κάθε €1.000 (€100.000) που ξόδευαν συνεισέφεραν 0,064 (6,4) θέσεις απασχόλησης ή 0,037 (3,7) θέσεις ΠΙΑ

Πίνακας 16.27 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	431,876	0,2842	0,0778	33,59	0,0221
Εστίαση	451,604	0,2972	0,0843	38,08	0,0251
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	256,480	0,1688	0,0281	7,20	0,0047
Ενοικίαση αυτοκινήτου	26,980	0,0178	0,0276	0,75	0,0005
Βενζίνη / Πετρέλαιο	113,926	0,0750	0,0023	0,26	0,0002
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	90,737	0,0597	0,0878	7,97	0,0052
Εισιτήρια	24,392	0,0161	0,1822	4,44	0,0029
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	5,466	0,0036	0,0999	0,55	0,0004
Άλλες λιανικές αγορές	81,480	0,0536	0,0492	4,01	0,0026
Προσωπικές υπηρεσίες	5,462	0,0036	0,0321	0,18	0,0001
Άλλο	31,330	0,0206	0,0195	0,61	0,0004
Σύνολο	1.519,732	1,00		97,63	0,0642

Πίνακας 16.28 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	431,876	0,2842	0,0416	17,98	0,0118
Εστίαση	451,604	0,2972	0,0511	23,06	0,0152
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	256,480	0,1688	0,0215	5,51	0,0036
Ενοικίαση αυτοκινήτου	26,980	0,0178	0,0176	0,47	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	113,926	0,0750	0,0018	0,21	0,0001
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	90,737	0,0597	0,0320	2,90	0,0019
Εισιτήρια	24,392	0,0161	0,1025	2,50	0,0016
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	5,466	0,0036	0,0441	0,24	0,0002
Άλλες λιανικές αγορές	81,480	0,0536	0,0362	2,95	0,0019
Προσωπικές υπηρεσίες	5,462	0,0036	0,0296	0,16	0,0001
Άλλο	31,330	0,0206	0,0173	0,54	0,0004
Σύνολο	1.519,732	1,00		56,55	0,0372

στην τοπική οικονομία. Οι τρεις μεγαλύτερες επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση προκλήθηκαν από την εστίαση, τη φιλοξενία, και την ιστιοσανίδα (κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων), ενώ στη σταθμισμένη απασχόληση από την εστίαση, τη φιλοξενία, και το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού.

16.1.2.3 Ιππασία

Από τους Πίνακες 16.29 και 16.30 βλέπουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευσαν πιο πολλά χρήματα στις περισσότερες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης και ως εκ τούτου αποδίδονται σε αυτούς περισσότερες δημιουργούμενες θέσεις απασχόλησης. Ωστόσο, εάν δαπανούσαν ακριβώς τα ίδια χρήματα με τους αθλητικούς τουρίστες θα προκαλούσαν μικρότερες επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση, καθότι έχουν μικρότερο διαφορικό πολλαπλασιαστή (κατά 0,0107). Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι οι αθλητικοί τουρίστες διέθεσαν μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων τους σε δραστηριότητες ιππασίας (22,58% έναντι 10,91%), από τις επιχειρήσεις των οποίων προκύπτει ο μεγαλύτερος συνολικός πολλαπλασιαστής, και έτσι η ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης δημιουργούμενη απασχόληση σε αυτή την κατηγορία είναι μεγαλύτερη για αυτούς κατά 0,0179 μονάδες απασχόλησης. Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν εξετάζοντας τη σταθμισμένη απασχόληση (Πίνακες 16.31 και 16.32). Πιο συγκεκριμένα, οι αθλούμενοι τουρίστες οφείλονται για τη δημιουργία περισσότερων θέσεων ΠΠΑ, ενώ οι αθλητικοί παρουσιάζουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή

Πίνακας 16.29 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της ιπασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	14,811	0,2109	0,0778	1,15	0,0164
Εστίαση	13,168	0,1875	0,0843	1,11	0,0158
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	5,687	0,0810	0,0281	0,16	0,0023
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2,405	0,0342	0,0276	0,07	0,0009
Βενζίνη / Πετρέλαιο	7,869	0,1120	0,0023	0,02	0,0003
Υπηρεσίες ταξί	0,175	0,0025	0,0668	0,01	0,0002
Δραστηριότητες ιπασίας	15,861	0,2258	0,1532	2,43	0,0346
Εισιτήρια	0,816	0,0116	0,1382 ¹	0,11	0,0016
Άλλες λιανικές αγορές	4,663	0,0664	0,0492	0,23	0,0033
Προσωπικές υπηρεσίες	4,775	0,0680	0,0321	0,15	0,0022
Σύνολο	70,230	1,00		5,44	0,0775

¹Βλέπε Παράρτημα 7 για τον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή.

Πίνακας 16.30 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της ιπασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	32,677	0,2255	0,0778	2,54	0,0175
Εστίαση	36,277	0,2503	0,0843	3,06	0,0211
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	27,312	0,1884	0,0281	0,77	0,0053
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1,038	0,0072	0,0276	0,03	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	16,615	0,1146	0,0023	0,04	0,0003
Υπηρεσίες ταξί	0,277	0,0019	0,0668	0,02	0,0001
Δραστηριότητες ιπασίας	15,819	0,1091	0,1532	2,42	0,0167
Εισιτήρια	1,108	0,0076	0,1382	0,15	0,0011
Άλλες λιανικές αγορές	11,838	0,0817	0,0492	0,58	0,0040
Προσωπικές υπηρεσίες	1,973	0,0136	0,0321	0,06	0,0004
Σύνολο	144,935	1,00		9,67	0,0667

(όμως, με μικρότερη διαφορά). Συνεπώς, οι τελευταίοι δείχνουν να είναι πιο αποτελεσματικοί στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης (αστάθμητης ή σταθμισμένης).

Τα συνολικά €215 χιλιάδες που ξόδευσαν οι δύο τυπολογίες συνέβαλαν στη δημιουργία 15 θέσεων απασχόλησης (Πίνακας 16.33) ή εννέα θέσεων ΠΑ (Πίνακας 16.34), δίνοντας έτσι έναν τουριστικό πολλαπλασιαστή απασχόλησης ίσο με 0,0703 (αστάθμητο) και 0,0434 (σταθμισμένο), αντίστοιχα. Αυτό σημαίνει ότι κάθε €1.000 (€100.000) που δαπανούσαν συνεισέφεραν 0,07 (7) θέσεις απασχόλησης ή 0,043 (4,3) θέσεις ΠΑ στην τοπική οικονομία. Οι μεγαλύτερες επιδράσεις προκλήθηκαν

Πίνακας 16.31 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της ιπασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	14,811	0,2109	0,0416	0,62	0,0088
Εστίαση	13,168	0,1875	0,0511	0,67	0,0096
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	5,687	0,0810	0,0215	0,12	0,0017
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2,405	0,0342	0,0176	0,04	0,0006
Βενζίνη / Πετρέλαιο	7,869	0,1120	0,0018	0,01	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,175	0,0025	0,0645	0,01	0,0002
Δραστηριότητες ιπασίας	15,861	0,2258	0,0975	1,55	0,0220
Εισιτήρια	0,816	0,0116	0,0598 ¹	0,05	0,0007
Άλλες λιανικές αγορές	4,663	0,0664	0,0362	0,17	0,0024
Προσωπικές υπηρεσίες	4,775	0,0680	0,0296	0,14	0,0020
Σύνολο	70,230	1,00		3,38	0,0482

¹Βλέπε Παράρτημα 7 για τον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή.

Πίνακας 16.32 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της ιπασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	32,677	0,2255	0,0416	1,36	0,0094
Εστίαση	36,277	0,2503	0,0511	1,85	0,0128
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	27,312	0,1884	0,0215	0,59	0,0041
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1,038	0,0072	0,0176	0,02	0,0001
Βενζίνη / Πετρέλαιο	16,615	0,1146	0,0018	0,03	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,277	0,0019	0,0645	0,02	0,0001
Δραστηριότητες ιπασίας	15,819	0,1091	0,0975	1,54	0,0106
Εισιτήρια	1,108	0,0076	0,0598	0,07	0,0005
Άλλες λιανικές αγορές	11,838	0,0817	0,0362	0,43	0,0030
Προσωπικές υπηρεσίες	1,973	0,0136	0,0296	0,06	0,0004
Σύνολο	144,935	1,00		5,96	0,0411

από την ιπασία, παρότι σε αυτή την οικονομική δραστηριότητα δε συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο ποσό (ποσοστό) των τουριστικών δαπανών, και στη συνέχεια από την εστίαση και τη φιλοξενία.

16.1.2.4 Αυτόνομη κατάδυση

Στην περίπτωση της αυτόνομης κατάδυσης οι αθλούμενοι τουρίστες ξόδευσαν πιο πολλά χρήματα σε όλες τις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης, κάτι που δε συνέβη στις άλλες τρεις αθλητικές δραστηριότητες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αναλογούν σε

Πίνακας 16.33 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	47,488	0,2207	0,0778	3,69	0,0172
Εστίαση	49,445	0,2298	0,0843	4,17	0,0194
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	32,999	0,1534	0,0281	0,93	0,0043
Ενοικίαση αυτοκινήτου	3,444	0,0160	0,0276	0,10	0,0004
Βενζίνη / Πετρέλαιο	24,484	0,1138	0,0023	0,06	0,0003
Υπηρεσίες ταξί	0,452	0,0021	0,0668	0,03	0,0001
Δραστηριότητες ιππασίας	31,680	0,1472	0,1532	4,85	0,0226
Εισιτήρια	1,924	0,0089	0,1382	0,27	0,0012
Άλλες λιανικές αγορές	16,502	0,0767	0,0492	0,81	0,0038
Προσωπικές υπηρεσίες	6,748	0,0314	0,0321	0,22	0,0010
Σύνολο	215,164	1,00		15,12	0,0703

Πίνακας 16.34 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	47,488	0,2207	0,0416	1,98	0,0092
Εστίαση	49,445	0,2298	0,0511	2,53	0,0117
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	32,999	0,1534	0,0215	0,71	0,0033
Ενοικίαση αυτοκινήτου	3,444	0,0160	0,0176	0,06	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	24,484	0,1138	0,0018	0,04	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,452	0,0021	0,0645	0,03	0,0001
Δραστηριότητες ιππασίας	31,680	0,1472	0,0975	3,09	0,0144
Εισιτήρια	1,924	0,0089	0,0598	0,12	0,0005
Άλλες λιανικές αγορές	16,502	0,0767	0,0362	0,60	0,0028
Προσωπικές υπηρεσίες	6,748	0,0314	0,0296	0,20	0,0009
Σύνολο	215,164	1,00		9,35	0,0434

αυτούς περισσότερες δημιουργούμενες θέσεις απασχόλησης (Πίνακες 16.35 και 16.36). Από την άλλη μεριά, το καταναλωτικό πρότυπο των αθλητικών τουριστών είναι τέτοιο ώστε να προκαλεί ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης μεγαλύτερες επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση. Πιο συγκεκριμένα, αρκετά μεγαλύτερο ποσοστό από τη συνολική τους δαπάνη χρησιμοποιήθηκε για διαμονή (43,82% έναντι 34,19%) και για δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης (19,01% έναντι 13,24%) απ' όπου προκύπτουν υψηλοί συνολικοί πολλαπλασιαστές, με συνέπεια ο διαφορικός πολλαπλασιαστής να

είναι μεγαλύτερος για αυτούς παρότι δεν προκάλεσαν επιδράσεις σε ορισμένες κατηγορίες τουριστικής δαπάνης.

Εξετάζοντας τη σταθμισμένη απασχόληση (Πίνακες 16.37 και 16.38) διαπιστώνουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες εξακολουθούν να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στη συνολική απασχόληση (εκφρασμένη σε μονάδες ΠΠΑ) και οι αθλητικοί να έχουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή (όμως, με μικρότερη διαφορά). Συνεπώς, η τυπολογία των τελευταίων καθίσταται πιο επωφελής για τους φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής, εάν αυτοί ενδιαφέρονται για την αύξηση της απασχόλησης στην περιοχή, καθότι έχει την τάση να προκαλεί μεγαλύτερες επιδράσεις τόσο σε όρους αστάθμητης όσο και σε όρους σταθμισμένης απασχόλησης.

Πίνακας 16.35 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	7,100	0,4382	0,0778	0,55	0,0341
Εστίαση	3,928	0,2424	0,0843	0,33	0,0204
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1,500	0,0926	0,0281	0,04	0,0026
Βενζίνη / Πετρέλαιο	0,595	0,0367	0,0023	0,001	0,0001
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	3,080	0,1901	0,1869	0,58	0,0355
Σύνολο	16,204	1,00		1,50	0,0927

Πίνακας 16.36 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	16,388	0,3419	0,0778	1,27	0,0266
Εστίαση	12,177	0,2541	0,0843	1,03	0,0214
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	3,431	0,0716	0,0281	0,10	0,0020
Ενοικίαση αυτοκινήτου	4,943	0,1031	0,0276	0,14	0,0028
Βενζίνη / Πετρέλαιο	2,447	0,0511	0,0023	0,01	0,0001
Υπηρεσίες ταξί	0,216	0,0045	0,0668	0,01	0,0003
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	6,346	0,1324	0,1869	1,19	0,0247
Εισιτήρια	0,612	0,0128	0,1428 ¹	0,09	0,0018
Άλλες λιανικές αγορές	1,188	0,0248	0,0492	0,06	0,0012
Προσωπικές υπηρεσίες	0,180	0,0038	0,0321	0,01	0,0001
Σύνολο	47,928	1,00		3,89	0,0812

¹Βλέπε Παράρτημα 7 για τον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή.

Πίνακας 16.37 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	7,100	0,4382	0,0416	0,30	0,0182
Εστίαση	3,928	0,2424	0,0511	0,20	0,0124
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1,500	0,0926	0,0215	0,03	0,0020
Βενζίνη / Πετρέλαιο	0,595	0,0367	0,0018	0,001	0,0001
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	3,080	0,1901	0,1116	0,34	0,0212
Σύνολο	16,204	1,00		0,87	0,0539

Πίνακας 16.38 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	16,388	0,3419	0,0416	0,68	0,0142
Εστίαση	12,177	0,2541	0,0511	0,62	0,0130
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	3,431	0,0716	0,0215	0,07	0,0015
Ενοικίαση αυτοκινήτου	4,943	0,1031	0,0176	0,09	0,0018
Βενζίνη / Πετρέλαιο	2,447	0,0511	0,0018	0,004	0,0001
Υπηρεσίες ταξί	0,216	0,0045	0,0645	0,01	0,0003
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	6,346	0,1324	0,1116	0,71	0,0148
Εισιτήρια	0,612	0,0128	0,0725 ¹	0,04	0,0009
Άλλες λιανικές αγορές	1,188	0,0248	0,0362	0,04	0,0009
Προσωπικές υπηρεσίες	0,180	0,0038	0,0296	0,01	0,0001
Σύνολο	47,928	1,00		2,28	0,0477

¹Βλέπε Παράρτημα 7 για τον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή.

Η περιορισμένη ανάπτυξη του καταδυτικού τουρισμού είχε ως αποτέλεσμα τα περίπου €64 χιλιάδες που δαπάνησαν οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες να συμβάλλουν στη δημιουργία μόνο πέντε θέσεων απασχόλησης (Πίνακας 16.39) ή μόνο τριών θέσεων ΠΠΑ (Πίνακας 16.40)²⁷³. Ωστόσο, η αυτόνομη κατάδυση εμφανίζει μεγαλύτερο τουριστικό πολλαπλασιαστή αστάθμητης ή σταθμισμένης απασχόλησης από τις άλλες τρεις αθλητικές δραστηριότητες (βλέπε και Πίνακα 16.82). Έτσι, κάθε €1.000 (€10.000)

²⁷³ Εάν συμπεριλαμβάναμε στην ανάλυση τα καταδυτικά κέντρα της Πύλου και της Φοινικούντας, τότε με βάση τις συνολικές δαπάνες που αναφέρθηκαν στην υποσημείωση 195 και τους διαφορικούς πολλαπλασιαστές των δύο τυπολογιών, οι συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση ισούνται αντίστοιχα με $2,33 + 6,03 = 8,36$ θέσεις απασχόλησης (τουριστικός πολλαπλασιαστής ίσος με 0,0841) και στη σταθμισμένη απασχόληση με $1,35 + 3,54 = 4,89$ θέσεις ΠΠΑ (τουριστικός πολλαπλασιαστής ίσος με 0,0492).

που ξόδευαν οι τουρίστες αυτής της δραστηριότητας συνεισέφεραν 0,08 (0,8) θέσεις απασχόλησης ή 0,05 (0,5) θέσεις ΠΠΑ στην τοπική οικονομία. Οι τρεις μεγαλύτερες επιδράσεις προήλθαν από τη φιλοξενία, την αυτόνομη κατάδυση, και την εστίαση, καθώς σε αυτές τις οικονομικές δραστηριότητες συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο ποσό (ποσοστό) των τουριστικών δαπανών.

Πίνακας 16.39 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	23,488	0,3662	0,0778	1,83	0,0285
Εστίαση	16,105	0,2511	0,0843	1,36	0,0212
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	4,931	0,0769	0,0281	0,14	0,0022
Ενοικίαση αυτοκινήτου	4,943	0,0771	0,0276	0,14	0,0021
Βενζίνη / Πετρέλαιο	3,043	0,0474	0,0023	0,01	0,0001
Υπηρεσίες ταξί	0,216	0,0034	0,0668	0,01	0,0002
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	9,427	0,1470	0,1869	1,76	0,0275
Εισιτήρια	0,612	0,0095	0,1428	0,09	0,0014
Άλλες λιανικές αγορές	1,188	0,0185	0,0492	0,06	0,0009
Προσωπικές υπηρεσίες	0,180	0,0028	0,0321	0,01	0,0001
Σύνολο	64,132	1,00		5,39	0,0841

Πίνακας 16.40 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	23,488	0,3662	0,0416	0,98	0,0153
Εστίαση	16,105	0,2511	0,0511	0,82	0,0128
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	4,931	0,0769	0,0215	0,11	0,0017
Ενοικίαση αυτοκινήτου	4,943	0,0771	0,0176	0,09	0,0014
Βενζίνη / Πετρέλαιο	3,043	0,0474	0,0018	0,01	0,0001
Υπηρεσίες ταξί	0,216	0,0034	0,0645	0,01	0,0002
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	9,427	0,1470	0,1116	1,05	0,0164
Εισιτήρια	0,612	0,0095	0,0725	0,04	0,0007
Άλλες λιανικές αγορές	1,188	0,0185	0,0362	0,04	0,0007
Προσωπικές υπηρεσίες	0,180	0,0028	0,0296	0,01	0,0001
Σύνολο	64,132	1,00		3,16	0,0492

16.2 Ανάλυση συνολικών επιδράσεων με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες

16.2.1 Επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα

16.2.1.1 Γκολφ

Λαμβάνοντας υπόψη μόνο τις τουριστικές δαπάνες που αποδίδονται στο γκολφ, διαπιστώνουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες δημιούργησαν περισσότερο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους (Πίνακες 16.41 και 16.42), καθότι είναι αυτοί τώρα (σε αντίθεση με την Ενότητα 16.1.1.1) που πραγματοποίησαν μεγαλύτερες δαπάνες στις περισσότερες κατηγορίες. Επίσης, οι πρώτοι εξακολουθούν να παρουσιάζουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή (κατά 0,0286), όμως με μικρότερη διαφορά σε σχέση με την ανάλυση των επιδράσεων χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας (0,0314). Επομένως, ανεξάρτητα της μεθόδου που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό των συνολικών δαπανών, οι αθλητικοί τουρίστες έχουν την τάση να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα της τοπικής οικονομίας.

Συνολικά, τα €4,2 εκατομμύρια που έλαβαν χώρα στο νομό λόγω του γκολφ δημιούργησαν σχεδόν €1,6 εκατομμύρια διαθέσιμου εισοδήματος στην τοπική οικονομία (Πίνακας 16.43). Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής που προκύπτει είναι ελάχιστα

Πίνακας 16.41 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.536.194	0,6629	0,3360	516.104	0,2227
Διαμονή	42.000	0,0181	0,2684	11.274	0,0049
Εστίαση	108.558	0,0468	0,3774	40.969	0,0177
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	14.028	0,0061	0,1749	2.453	0,0011
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	42.536	0,0184	0,0834	3.548	0,0015
Ενοικίαση αυτοκινήτου	26.239	0,0113	0,2242	5.884	0,0025
Βενζίνη / Πετρέλαιο	39.816	0,0172	0,0300	1.196	0,0005
Υπηρεσίες ταξί	7.780	0,0034	0,2811	2.187	0,0009
Δραστηριότητες γκολφ	343.119	0,1481	0,8174	280.450	0,1210
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	17.861	0,0077	0,2640	4.716	0,0020
Εισιτήρια	1.559	0,0007	0,4044	630	0,0003
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	73.751	0,0318	0,1157	8.535	0,0037
Άλλες λιανικές αγορές	10.601	0,0046	0,2638	2.796	0,0012
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	53.018	0,0229	0,3786	20.072	0,0087
Άλλο	356	0,0002	0,1703	61	0,00003
Σύνολο	2.317.418	1,00		900.876	0,3887

Πίνακας 16.42 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.309.988	0,6935	0,3360	440.107	0,2330
Διαμονή	28.585	0,0151	0,2684	7.673	0,0041
Εστίαση	156.216	0,0827	0,3774	58.955	0,0312
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	22.480	0,0119	0,1749	3.931	0,0021
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	28.145	0,0149	0,0834	2.348	0,0012
Ενοικίαση αυτοκινήτου	25.834	0,0137	0,2242	5.793	0,0031
Βενζίνη / Πετρέλαιο	40.751	0,0216	0,0300	1.224	0,0006
Υπηρεσίες ταξί	5.319	0,0028	0,2811	1.495	0,0008
Δραστηριότητες γκολφ	169.207	0,0896	0,8174	138.303	0,0732
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	9.680	0,0051	0,2640	2.556	0,0014
Εισιτήρια	948	0,0005	0,4044	383	0,0002
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	53.901	0,0285	0,1157	6.238	0,0033
Άλλες λιανικές αγορές	19.205	0,0102	0,2638	5.066	0,0027
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	14.686	0,0078	0,3786	5.560	0,0029
Άλλο	3.999	0,0021	0,1703	681	0,0004
Σύνολο	1.888.944	1,00		680.313	0,3602

μεγαλύτερος (κατά 0,0073) από εκείνον του Πίνακα 16.3 (0,3686). Συνεπώς, με ή χωρίς κλίμακα σημαντικότητας, κάθε μονάδα τουριστικής δαπάνης μετατρέπεται σε 37–38

Πίνακας 16.43 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	2.846.182	0,6766	0,3360	956.211	0,2273
Διαμονή	70.585	0,0168	0,2684	18.947	0,0045
Εστίαση	264.774	0,0629	0,3774	99.923	0,0238
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	36.508	0,0087	0,1749	6.384	0,0015
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	70.682	0,0168	0,0834	5.895	0,0014
Ενοικίαση αυτοκινήτου	52.072	0,0124	0,2242	11.677	0,0028
Βενζίνη / Πετρέλαιο	80.567	0,0192	0,0300	2.421	0,0006
Υπηρεσίες ταξί	13.099	0,0031	0,2811	3.682	0,0009
Δραστηριότητες γκολφ	512.326	0,1218	0,8174	418.753	0,0996
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	27.542	0,0065	0,2640	7.272	0,0017
Εισιτήρια	2.507	0,0006	0,4044	1.014	0,0002
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	127.652	0,0303	0,1157	14.773	0,0035
Άλλες λιανικές αγορές	29.806	0,0071	0,2638	7.863	0,0019
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	67.704	0,0161	0,3786	25.631	0,0061
Άλλο	4.356	0,0010	0,1703	742	0,0002
Σύνολο	4.206.362	1,00		1.581.188	0,3759

Πίνακας 16.44 Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες (με κλίμακα σημαντικότητας) και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ

	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
Συνολικοί επισκέπτες	1.931	2.305	4.237
Συνολικές διανυκτερεύσεις	11.412 ¹	23.490	34.902
Συνολικές δαπάνες	2.317.418	1.888.944	4.206.362
Ποσοστό συνολικών δαπανών (Qj)	55,09%	44,91%	100%
Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (€)	900.876	680.313	1.581.188
Πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	0,3887	0,3602	0,3759
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	466,43	295,11	373,21
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	78,94	28,96	45,30

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

λεπτά διαθέσιμου εισοδήματος. Οι τρεις μεγαλύτερες συνολικές επιδράσεις προκλήθηκαν και πάλι από τη φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (60,47%), το γκολφ (26,48%) και την εστίαση (6,32%).

Τέλος, από τον Πίνακα 16.44 βλέπουμε ότι ένας μέσος αθλητικός τουρίστας συνεισέφερε στην τοπική οικονομία περισσότερες μονάδες διαθέσιμου εισοδήματος καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψής του (€171,32), σε αντίθεση με τα στοιχεία του Πίνακα 16.4, αλλά και ανά ημέρα διανυκτέρευσης / παραμονής (€49,98). Αυτό ήταν αναμενόμενο καθώς το γκολφ επηρέασε περισσότερο την απόφασή του να επισκεφθεί τη Μεσσηνία, με αποτέλεσμα να έχει μεγαλύτερη μέση κατά κεφαλή δαπάνη ανά επίσκεψη και ανά ημέρα (βλέπε Πίνακες 14.45 και 14.47). Εκείνο, όμως, που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι παρόλο τις μεταβολές που έγιναν στο καταναλωτικό πρότυπο των δύο τυπολογιών, οι αθλητικοί τουρίστες εξακολουθούν να έχουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή και κατ' επέκταση να είναι πιο αποτελεσματικοί στη δημιουργία εισοδήματος. Η εφαρμογή του εναλλακτικού τρόπου υπολογισμού των τουριστικών δαπανών επαλήθευσε ότι η τυπολογία τους είναι περισσότερο ωφέλιμη για τους φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής του νομού, εάν αυτοί αποβλέπουν στην αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος.

16.2.1.2 Αθλήματα σέρφινγκ

Χρησιμοποιώντας την κλίμακα σημαντικότητας για τον υπολογισμό των τουριστικών δαπανών που αναλογούν στα αθλήματα σέρφινγκ, διαπιστώνουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες συνεχίζουν να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα,

Πίνακας 16.45 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	202.727	0,3114	0,2684	54.418	0,0836
Εστίαση	190.398	0,2925	0,3774	71.854	0,1104
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	109.548	0,1683	0,1749	19.157	0,0294
Ενοικίαση αυτοκινήτου	6.523	0,0100	0,2242	1.463	0,0022
Βενζίνη / Πετρέλαιο	42.243	0,0649	0,0300	1.269	0,0020
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	31.816	0,0489	0,2678	8.519	0,0131
Εισιτήρια	16.645	0,0256	0,4870	8.107	0,0125
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	4.373	0,0067	0,2640	1.155	0,0018
Άλλες λιανικές αγορές	36.838	0,0566	0,2638	9.718	0,0149
Προσωπικές υπηρεσίες	2.199	0,0034	0,4229	930	0,0014
Άλλο	7.619	0,0117	0,1703	1.297	0,0020
Σύνολο	650.931	1,00		177.887	0,2733

Πίνακας 16.46 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	71.645	0,2645	0,2684	19.232	0,0710
Εστίαση	79.191	0,2924	0,3774	29.886	0,1104
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	45.228	0,1670	0,1749	7.909	0,0292
Ενοικίαση αυτοκινήτου	8.366	0,0309	0,2242	1.876	0,0069
Βενζίνη / Πετρέλαιο	21.877	0,0808	0,0300	657	0,0024
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	21.394	0,0790	0,2678	5.728	0,0212
Εισιτήρια	680	0,0025	0,4870	331	0,0012
Άλλες λιανικές αγορές	13.959	0,0515	0,2638	3.682	0,0136
Προσωπικές υπηρεσίες	989	0,0037	0,4229	418	0,0015
Άλλο	7.492	0,0277	0,1703	1.276	0,0047
Σύνολο	270.822	1,00		70.996	0,2621

τόσο συνολικά όσο και ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης (Πίνακες 16.45 και 16.46). Ωστόσο, η διαφορά ανάμεσα στους δύο διαφορετικούς πολλαπλασιαστές είναι τώρα μικρότερη (0,0111 αντί 0,0162). Αυτό συμβαίνει επειδή οι μεταβολές που έγιναν στο καταναλωτικό πρότυπο των δύο τυπολογιών είχαν ως αποτέλεσμα να μειωθεί ο πολλαπλασιαστής των αθλητικών τουριστών (κατά 0,0012) και να αυξηθεί παράλληλα ο πολλαπλασιαστής των αθλούμενων (κατά 0,0038).

Πίνακας 16.47 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	274.372	0,2977	0,2684	73.650	0,0799
Εστίαση	269.589	0,2925	0,3774	101.740	0,1104
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	154.776	0,1679	0,1749	27.066	0,0294
Ενοίκιαση αυτοκινήτου	14.889	0,0162	0,2242	3.339	0,0036
Βενζίνη / Πετρέλαιο	64.121	0,0696	0,0300	1.927	0,0021
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	53.210	0,0577	0,2678	14.247	0,0155
Εισιτήρια	17.326	0,0188	0,4870	8.439	0,0092
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	4.373	0,0047	0,2640	1.155	0,0013
Άλλες λιανικές αγορές	50.797	0,0551	0,2638	13.400	0,0145
Προσωπικές υπηρεσίες	3.188	0,0035	0,4229	1.348	0,0015
Άλλο	15.111	0,0164	0,1703	2.573	0,0028
Σύνολο	921.752	1,00		248.883	0,2700

Συνολικά, από τα περίπου €920 χιλιάδες που αποδίδονται στα αθλήματα σέρφινγκ δημιουργήθηκαν σχεδόν €250 χιλιάδες διαθέσιμου εισοδήματος, δίνοντας έτσι έναν τουριστικό πολλαπλασιαστή ίσο με 0,27 (Πίνακας 16.47). Ο πολλαπλασιαστής αυτός είναι ελάχιστα μεγαλύτερος (κατά 0,0019) από εκείνον που προέκυψε χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας (0,2681). Συνεπώς, και από τους δύο τρόπους υπολογισμού των τουριστικών δαπανών συνάγεται ότι κάθε τουριστικό ευρώ μετατρέπεται σε 27 λεπτά διαθέσιμου εισοδήματος. Οι τρεις οικονομικές δραστηριότητες από τις οποίες προκλήθηκαν οι μεγαλύτερες συνολικές επιδράσεις είναι ξανά η εστίαση (40,88%), η φιλοξενία (29,59%) και το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (10,87%).

Πίνακας 16.48 Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες (με κλίμακα σημαντικότητας) και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ

	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
Συνολικοί επισκέπτες	1.551	893	2.444
Συνολικές διανυκτερεύσεις	33.433	16.270	49.703
Συνολικές δαπάνες	650.931	270.822	921.752
Ποσοστό συνολικών δαπανών (Qj)	70,62%	29,38%	100%
Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (€)	177.887	70.996	248.883
Πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	0,2733	0,2621	0,2700
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	114,72	79,49	101,84
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	5,32	4,36	5,01

Τέλος, σε αντίθεση με τα στοιχεία του Πίνακα 16.8, ο μέσος αθλητικός τουρίστας συνεισέφερε στην τοπική οικονομία περισσότερες μονάδες διαθέσιμου εισοδήματος κατά την επίσκεψή του (€35,23), αλλά και ανά ημέρα διανυκτέρευσης (€0,96) (Πίνακας 16.48), απόρροια της μεγαλύτερης μέσης κατά κεφαλή δαπάνης του ανά επίσκεψη και ανά ημέρα (βλέπε Πίνακες 14.56 και 14.54), αντίστοιχα. Επίσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η επίδρασή του ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης παρέμεινε μεγαλύτερη. Το τελευταίο καταδεικνύει ότι ανεξάρτητα της μεθόδου που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό των τουριστικών δαπανών, η τυπολογία του καθίσταται περισσότερο επωφελής για τους φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής όσον αφορά τη δημιουργία διαθέσιμου εισοδήματος στην περιοχή.

16.2.1.3 Ιππασία

Από τους Πίνακες 16.49 και 16.50 βλέπουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες δημιούργησαν περισσότερο διαθέσιμο εισόδημα στην τοπική οικονομία, ακόμα και με τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας. Αυτό συμβαίνει επειδή διανυκτέρευσαν σχεδόν διπλάσιες ημέρες στην περιοχή (βλέπε Πίνακα 16.52) με αποτέλεσμα οι συνολικές τους δαπάνες, αν και περισσότερο μειωμένες σε σχέση με τους αθλητικούς τουρίστες, να είναι μεγαλύτερες στις πιο πολλές κατηγορίες. Από την άλλη μεριά, οι αθλητικοί τουρίστες συνεχίζουν να έχουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή, ωστόσο με μικρότερη διαφορά (0,0244 αντί 0,0379). Οι μεταβολές στο καταναλωτικό πρότυπο μείωσαν τον

Πίνακας 16.49 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	13.470	0,2225	0,2684	3.616	0,0597
Εστίαση	10.937	0,1807	0,3774	4.128	0,0682
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	4.809	0,0795	0,1749	841	0,0139
Ενοίκιαση αυτοκινήτου	2.307	0,0381	0,2242	517	0,0085
Βενζίνη / Πετρέλαιο	6.641	0,1097	0,0300	200	0,0033
Υπηρεσίες ταξί	169	0,0028	0,2811	48	0,0008
Δραστηριότητες ιππασίας	13.352	0,2206	0,4967	6.631	0,1096
Εισιτήρια	780	0,0129	0,3182	248	0,0041
Άλλες λιανικές αγορές	3.919	0,0647	0,2638	1.034	0,0171
Προσωπικές υπηρεσίες	4.147	0,0685	0,4229	1.754	0,0290
Σύνολο	60.531	1,00		19.016	0,3142

Πίνακας 16.50 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	22.985	0,2838	0,2684	6.170	0,0762
Εστίαση	19.495	0,2407	0,3774	7.357	0,0908
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	13.019	0,1608	0,1749	2.277	0,0281
Ενοικίαση αυτοκινήτου	415	0,0051	0,2242	93	0,0012
Βενζίνη / Πετρέλαιο	7.325	0,0904	0,0300	220	0,0027
Υπηρεσίες ταξί	249	0,0031	0,2811	70	0,0009
Δραστηριότητες ιππασίας	10.322	0,1275	0,4967	5.127	0,0633
Εισιτήρια	415	0,0051	0,3182	132	0,0016
Άλλες λιανικές αγορές	5.289	0,0653	0,2638	1.395	0,0172
Προσωπικές υπηρεσίες	1.471	0,0182	0,4229	622	0,0077
Σύνολο	80.986	1,00		23.463	0,2897

πολλαπλασιαστή τους κατά 0,0013, ενώ αντίθετα αύξησαν τον πολλαπλασιαστή των αθλούμενων τουριστών κατά 0,0123.

Τα περίπου €140 χιλιάδες που έλαβαν χώρα στο νομό εξαιτίας της ιππασίας δημιούργησαν €42,5 χιλιάδες διαθέσιμο εισόδημα (Πίνακας 16.51). Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής που προκύπτει είναι λίγο μεγαλύτερος (κατά 0,0103) από τον αντίστοιχο του Πίνακα 16.11 (0,2899). Συνεπώς, με ή χωρίς κλίμακα σημαντικότητας, κάθε ευρώ που ξόδευαν οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες μετατρέπονταν σε 29–30 λεπτά διαθέσιμου εισοδήματος. Οι τρεις μεγαλύτερες συνολικές επιδράσεις

Πίνακας 16.51 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	36.454	0,2576	0,2684	9.785	0,0691
Εστίαση	30.432	0,2150	0,3774	11.485	0,0812
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	17.828	0,1260	0,1749	3.118	0,0220
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2.722	0,0192	0,2242	610	0,0043
Βενζίνη / Πετρέλαιο	13.966	0,0987	0,0300	420	0,0030
Υπηρεσίες ταξί	418	0,0030	0,2811	118	0,0008
Δραστηριότητες ιππασίας	23.674	0,1673	0,4967	11.758	0,0831
Εισιτήρια	1.196	0,0084	0,3182	381	0,0027
Άλλες λιανικές αγορές	9.208	0,0651	0,2638	2.429	0,0172
Προσωπικές υπηρεσίες	5.618	0,0397	0,4229	2.376	0,0168
Σύνολο	141.517	1,00		42.479	0,3002

Πίνακας 16.52 Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες (με κλίμακα σημαντικότητας) και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας

	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
Συνολικοί επισκέπτες	988	291	1.279
Συνολικές διανυκτερεύσεις	3.060 ¹	5.696	8.756
Συνολικές δαπάνες	60.531	80.986	141.517
Ποσοστό συνολικών δαπανών (Qj)	42,77%	57,23%	100%
Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (€)	19.016	23.463	42.479
Πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	0,3142	0,2897	0,3002
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	19,24	80,69	33,21
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	6,21	4,12	4,85

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

προκλήθηκαν από τις ίδιες οικονομικές δραστηριότητες, όμως στην πρώτη θέση βρίσκεται τώρα η ιππασία (27,68%), και ακολουθούν η εστίαση (27,04%) και η φιλοξενία (23,04%).

Τέλος, από τον Πίνακα 16.52 απορρέουν παρόμοια συμπεράσματα με εκείνα από τον Πίνακα 16.12. Πιο συγκεκριμένα, ο μέσος αθλούμενος τουρίστας συνεισέφερε στην επίσκεψή του περισσότερες χρηματικές μονάδες διαθέσιμου εισοδήματος, αν και η διαφορά είναι πλέον μικρότερη (€61,46 από €115,89). Επίσης, ο μέσος αθλητικός τουρίστας δημιουργούσε περισσότερο εισόδημα ανά ημέρα διανυκτέρευσης / παραμονής (€2,09 από €0,18). Αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία, πάντως, είναι ότι παρόλο τις μεταβολές που έγιναν στο καταναλωτικό πρότυπο των δύο τυπολογιών, η επίδραση του αθλητικού τουρίστα ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης παρέμεινε μεγαλύτερη. Η εφαρμογή του εναλλακτικού τρόπου υπολογισμού των τουριστικών δαπανών επιβεβαίωσε ότι η τυπολογία του είναι περισσότερο αποτελεσματική στη δημιουργία διαθέσιμου εισοδήματος.

16.2.1.4 Αυτόνομη κατάδυση

Στην περίπτωση της αυτόνομης κατάδυσης βλέπουμε ότι η συνεισφορά των δύο τυπολογιών στο συνολικά δημιουργούμενο εισόδημα είναι περίπου η ίδια (Πίνακες 16.53 και 16.54). Ειδικότερα, η συνεισφορά των αθλούμενων τουριστών είναι ελάχιστα μεγαλύτερη, μολονότι οι συνολικές τους δαπάνες μειώθηκαν αρκετά περισσότερο σε σχέση με τους αθλητικούς τουρίστες. Ακόμα, οι διαφορετικοί πολλαπλασιαστές τους παρέμειναν ουσιαστικά αμετάβλητοι. Συγκεκριμένα, ο πολλαπλασιαστής των αθλητικών

Πίνακας 16.53 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	6.917	0,4391	0,2684	1.857	0,1179
Εστίαση	3.768	0,2392	0,3774	1.422	0,0903
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1.454	0,0923	0,1749	254	0,0161
Βενζίνη / Πετρέλαιο	568	0,0361	0,0300	17	0,0011
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	3.046	0,1934	0,4517	1.376	0,0873
Σύνολο	15.753	1,00		4.926	0,3127

Πίνακας 16.54 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	6.438	0,3790	0,2684	1.728	0,1017
Εστίαση	3.819	0,2248	0,3774	1.441	0,0848
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1.291	0,0760	0,1749	226	0,0133
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1.468	0,0864	0,2242	329	0,0194
Βενζίνη / Πετρέλαιο	780	0,0459	0,0300	23	0,0014
Υπηρεσίες ταξί	119	0,0070	0,2811	33	0,0020
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	2.275	0,1339	0,4517	1.027	0,0605
Εισιτήρια	362	0,0213	0,3998	145	0,0085
Άλλες λιανικές αγορές	392	0,0231	0,2638	103	0,0061
Προσωπικές υπηρεσίες	43	0,0025	0,4229	18	0,0011
Σύνολο	16.986	1,00		5.075	0,2988

τουριστών αυξήθηκε κατά 0,0004, ενώ των αθλούμενων μειώθηκε κατά το ίδιο μέγεθος. Έτσι, ο πολλαπλασιαστής των πρώτων συνεχίζει να είναι μεγαλύτερος (κατά 0,0139 αντί 0,0131).

Από τα συνολικά €33 χιλιάδες που πραγματοποιήθηκαν στη Μεσσηνία λόγω της αυτόνομης κατάδυσης δημιουργήθηκε διαθέσιμο εισόδημα ίσο με €10 χιλιάδες (Πίνακας 16.55)²⁷⁴. Ο τουριστικός πολλαπλασιαστής που εξάγεται είναι ελάχιστα μεγαλύτερος (κατά 0,003) από εκείνον που προέκυψε χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας (0,3025). Επομένως, βάση και των δύο τρόπων υπολογισμού των συνολικών δαπανών,

²⁷⁴ Εάν συμπεριλαμβάναμε στην ανάλυση τα καταδυτικά κέντρα της Πύλου και της Φοινικούντας, τότε με βάση τις συνολικές δαπάνες που αναφέρθηκαν στην υποσημείωση 200 και τους διαφορικούς πολλαπλασιαστές των δύο τυπολογιών, οι συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα ισούνται αντίστοιχα με €7.632 + €7.863 = €15.494 (τουριστικός πολλαπλασιαστής ίσος με 0,3055).

Πίνακας 16.55 Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής διαθέσιμου εισοδήματος	Δημιουργούμενο εισόδημα	
	€	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολικό εισόδημα	Ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	13.354	0,4079	0,2684	3.585	0,1095
Εστίαση	7.586	0,2317	0,3774	2.863	0,0874
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	2.745	0,0839	0,1749	480	0,0147
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1.468	0,0449	0,2242	329	0,0101
Βενζίνη / Πετρέλαιο	1.348	0,0412	0,0300	40	0,0012
Υπηρεσίες ταξί	119	0,0036	0,2811	33	0,0010
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	5.321	0,1625	0,4517	2.403	0,0734
Εισιτήρια	362	0,0111	0,3998	145	0,0044
Άλλες λιανικές αγορές	392	0,0120	0,2638	103	0,0032
Προσωπικές υπηρεσίες	43	0,0013	0,4229	18	0,0006
Σύνολο	32.739	1,00		10.001	0,3055

καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι για κάθε ευρώ που ξόδευαν οι τουρίστες αυτής της δραστηριότητας 30–31 λεπτά κατέληγαν στην τοπική οικονομία ως διαθέσιμο εισόδημα. Οι τρεις μεγαλύτερες συνολικές επιδράσεις προκλήθηκαν και πάλι από τη φιλοξενία (35,84%), την εστίαση (28,63%) και την αυτόνομη κατάδυση (21,95%).

Τέλος, ο Πίνακας 16.56 υποδηλώνει ότι ο μέσος αθλητικός τουρίστας συνεισέφερε περισσότερες μονάδες διαθέσιμου εισοδήματος τόσο κατά την επίσκεψή του (€85,23), σε αντίθεση με τον Πίνακα 16.16, όσο και ανά ημέρα διανυκτέρευσης / παραμονής (€14,73). Αυτό οφείλεται στο ότι η αυτόνομη κατάδυση άσκησε μεγαλύτερη επιρροή στην απόφασή του να επισκεφθεί τη Μεσσηνία, με αποτέλεσμα η μέση κατά κεφαλή

Πίνακας 16.56 Στοιχεία επισκεψιμότητας, τουριστικές δαπάνες (με κλίμακα σημαντικότητας) και επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης

	Αθλητικοί τουρίστες	Αθλούμενοι τουρίστες	Σύνολο
Συνολικοί επισκέπτες	37	103	140
Συνολικές διανυκτερεύσεις	257 ¹	1.135	1.391
Συνολικές δαπάνες	15.753	16.986	32.739
Ποσοστό συνολικών δαπανών (Qj)	48,12%	51,88%	100%
Συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα (€)	4.926	5.075	10.001
Πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος	0,3127	0,2988	0,3055
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	134,42	49,19	71,53
Δημιουργούμενο διαθέσιμο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	19,20	4,47	7,19

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

δαπάνη του ανά επίσκεψη και ανά ημέρα να είναι πιο μεγάλη (βλέπε Πίνακα 14.72). Ακόμα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η επίδρασή του ανά μονάδα τουριστικής δαπάνης παρέμεινε μεγαλύτερη. Το τελευταίο επαλήθευσε ότι η τυπολογία του είναι περισσότερο αποδοτική στη δημιουργία διαθέσιμου εισοδήματος, όπως ακριβώς συνέβη και με τις άλλες τρεις αθλητικές δραστηριότητες.

16.2.2 Επιδράσεις στην απασχόληση

16.2.2.1 Γκολφ

Λαμβάνοντας υπόψη μόνο τις τουριστικές δαπάνες που αναλογούν στο γκολφ, διαπιστώνουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες συνέβαλαν περισσότερο στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης από τους αθλούμενους (Πίνακες 16.57 και 16.58) καθότι είναι αυτοί τώρα, σε αντίθεση με την Ενότητα 16.1.2.1, που πραγματοποίησαν μεγαλύτερες δαπάνες στις πιο πολλές κατηγορίες. Επίσης, οι πρώτοι συνεχίζουν να έχουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή με τη διαφορά να παραμένει ουσιαστικά αμετάβλητη (0,0021 αντί 0,0022), καθώς ο πολλαπλασιαστής των δύο τυπολογιών αυξήθηκε μόλις 0,0001 και 0,0002, αντίστοιχα.

Πίνακας 16.57 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.536,194	0,6629	0,0425	65,22	0,0281
Διαμονή	42,000	0,0181	0,0778	3,27	0,0014
Εστίαση	108,558	0,0468	0,0843	9,15	0,0040
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	14,028	0,0061	0,0281	0,39	0,0002
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	42,536	0,0184	0,0246	1,04	0,0005
Ενοικίαση αυτοκινήτου	26,239	0,0113	0,0276	0,73	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	39,816	0,0172	0,0023	0,09	0,00004
Υπηρεσίες ταξί	7,780	0,0034	0,0668	0,52	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	343,119	0,1481	0,0921	31,61	0,0136
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	17,861	0,0077	0,0999	1,78	0,0008
Εισιτήρια	1,559	0,0007	0,1466	0,23	0,0001
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	73,751	0,0318	0,0313	2,31	0,0010
Άλλες λιανικές αγορές	10,601	0,0046	0,0492	0,52	0,0002
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	53,018	0,0229	0,0588	3,12	0,0013
Άλλο	0,356	0,0002	0,0195	0,01	0,000003
Σύνολο	2.317,418	1,00		119,99	0,0518

Πίνακας 16.58 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.309,988	0,6935	0,0425	55,61	0,0294
Διαμονή	28,585	0,0151	0,0778	2,22	0,0012
Εστίαση	156,216	0,0827	0,0843	13,17	0,0070
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	22,480	0,0119	0,0281	0,63	0,0003
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	28,145	0,0149	0,0246	0,69	0,0004
Ενοικίαση αυτοκινήτου	25,834	0,0137	0,0276	0,71	0,0004
Βενζίνη / Πετρέλαιο	40,751	0,0216	0,0023	0,09	0,00005
Υπηρεσίες ταξί	5,319	0,0028	0,0668	0,36	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	169,207	0,0896	0,0921	15,59	0,0083
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	9,680	0,0051	0,0999	0,97	0,0005
Εισιτήρια	0,948	0,0005	0,1466	0,14	0,0001
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	53,901	0,0285	0,0313	1,69	0,0009
Άλλες λιανικές αγορές	19,205	0,0102	0,0492	0,94	0,0005
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	14,686	0,0078	0,0588	0,86	0,0005
Άλλο	3,999	0,0021	0,0195	0,08	0,00004
Σύνολο	1.888,944	1,00		93,76	0,0496

Πίνακας 16.59 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.536,194	0,6629	0,0253	38,85	0,0168
Διαμονή	42,000	0,0181	0,0416	1,75	0,0008
Εστίαση	108,558	0,0468	0,0511	5,54	0,0024
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	14,028	0,0061	0,0215	0,30	0,0001
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	42,536	0,0184	0,0153	0,65	0,0003
Ενοικίαση αυτοκινήτου	26,239	0,0113	0,0176	0,46	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	39,816	0,0172	0,0018	0,07	0,00003
Υπηρεσίες ταξί	7,780	0,0034	0,0645	0,50	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	343,119	0,1481	0,0778	26,69	0,0115
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	17,861	0,0077	0,0441	0,79	0,0003
Εισιτήρια	1,559	0,0007	0,0759	0,12	0,00005
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	73,751	0,0318	0,0182	1,34	0,0006
Άλλες λιανικές αγορές	10,601	0,0046	0,0362	0,38	0,0002
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	53,018	0,0229	0,0320	1,70	0,0007
Άλλο	0,356	0,0002	0,0173	0,01	0,000003
Σύνολο	2.317,418	1,00		79,15	0,0342

Πίνακας 16.60 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	1.309,988	0,6935	0,0253	33,13	0,0175
Διαμονή	28,585	0,0151	0,0416	1,19	0,0006
Εστίαση	156,216	0,0827	0,0511	7,98	0,0042
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	22,480	0,0119	0,0215	0,48	0,0003
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	28,145	0,0149	0,0153	0,43	0,0002
Ενοικίαση αυτοκινήτου	25,834	0,0137	0,0176	0,45	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	40,751	0,0216	0,0018	0,07	0,00004
Υπηρεσίες ταξί	5,319	0,0028	0,0645	0,34	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	169,207	0,0896	0,0778	13,16	0,0070
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	9,680	0,0051	0,0441	0,43	0,0002
Εισιτήρια	0,948	0,0005	0,0759	0,07	0,00004
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	53,901	0,0285	0,0182	0,98	0,0005
Άλλες λιανικές αγορές	19,205	0,0102	0,0362	0,70	0,0004
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	14,686	0,0078	0,0320	0,47	0,0002
Άλλο	3,999	0,0021	0,0173	0,07	0,00004
Σύνολο	1.888,944	1,00		59,96	0,0317

Σε όρους σταθμισμένης απασχόλησης (Πίνακες 16.59 και 16.60) απορρέουν ανάλογα συμπεράσματα: οι αθλητικοί τουρίστες οφείλονται για τη δημιουργία περισσότερων θέσεων ΠΠΑ και παρουσιάζουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή (κατά 0,0024 αντί 0,0026). Συνεπώς, και με τους δύο τρόπους υπολογισμού των συνολικών δαπανών αποδεικνύεται ότι η τυπολογία τους έχει την τάση να προκαλεί μεγαλύτερες επιδράσεις στην απασχόληση (αστάθμητη ή σταθμισμένη).

Συνολικά, τα €4,2 εκατομμύρια που έλαβαν χώρα στο νομό λόγω του γκολφ συνέβαλαν στη δημιουργία 214 θέσεων απασχόλησης (Πίνακας 16.61) ή 139 θέσεων ΠΠΑ (Πίνακας 16.62). Οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές που προέκυψαν αυξήθηκαν ελάχιστα σε σχέση με εκείνους των Πινάκων 16.21 και 16.22 (+ 0,0004 στην αστάθμητη και + 0,0006 στη σταθμισμένη απασχόληση). Έτσι, με ή χωρίς κλίμακα σημαντικότητας, κάθε €1.000 (€1.000.000) που ξόδευαν οι δύο τυπολογίες συνεισέφεραν 0,05 (50–51) θέσεις απασχόλησης ή 0,03 (32–33) θέσεις ΠΠΑ στην τοπική οικονομία. Οι τρεις οικονομικές δραστηριότητες από τις οποίες προκλήθηκαν οι μεγαλύτερες επιδράσεις στην αστάθμητη και σταθμισμένη απασχόληση είναι ξανά η φιλοξενία (ΠΟΤΑ), το γκολφ, και η εστίαση.

Πίνακας 16.61 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	2.846,182	0,6766	0,0425	120,83	0,0287
Διαμονή	70,585	0,0168	0,0778	5,49	0,0013
Εστίαση	264,774	0,0629	0,0843	22,33	0,0053
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	36,508	0,0087	0,0281	1,03	0,0002
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	70,682	0,0168	0,0246	1,74	0,0004
Ενοικίαση αυτοκινήτου	52,072	0,0124	0,0276	1,44	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	80,567	0,0192	0,0023	0,18	0,00004
Υπηρεσίες ταξί	13,099	0,0031	0,0668	0,88	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	512,326	0,1218	0,0921	47,20	0,0112
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	27,542	0,0065	0,0999	2,75	0,0007
Εισιτήρια	2,507	0,0006	0,1466	0,37	0,0001
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	127,652	0,0303	0,0313	3,99	0,0009
Άλλες λιανικές αγορές	29,806	0,0071	0,0492	1,47	0,0003
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	67,704	0,0161	0,0588	3,98	0,0009
Άλλο	4,356	0,0010	0,0195	0,09	0,00002
Σύνολο	4.206,362	1,00		213,75	0,0508

Πίνακας 16.62 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες του γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή και εστίαση (εντός ΠΟΤΑ)	2.846,182	0,6766	0,0253	71,98	0,0171
Διαμονή	70,585	0,0168	0,0416	2,94	0,0007
Εστίαση	264,774	0,0629	0,0511	13,52	0,0032
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	36,508	0,0087	0,0215	0,78	0,0002
Ενοικίαση αυτοκινήτου (εντός ΠΟΤΑ)	70,682	0,0168	0,0153	1,08	0,0003
Ενοικίαση αυτοκινήτου	52,072	0,0124	0,0176	0,91	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	80,567	0,0192	0,0018	0,15	0,00004
Υπηρεσίες ταξί	13,099	0,0031	0,0645	0,84	0,0002
Δραστηριότητες γκολφ	512,326	0,1218	0,0778	39,85	0,0095
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	27,542	0,0065	0,0441	1,21	0,0003
Εισιτήρια	2,507	0,0006	0,0759	0,19	0,00005
Άλλες λιανικές αγορές (εντός ΠΟΤΑ)	127,652	0,0303	0,0182	2,32	0,0006
Άλλες λιανικές αγορές	29,806	0,0071	0,0362	1,08	0,0003
Προσωπικές υπηρεσίες (εντός ΠΟΤΑ)	67,704	0,0161	0,0320	2,17	0,0005
Άλλο	4,356	0,0010	0,0173	0,08	0,00002
Σύνολο	4.206,362	1,00		139,11	0,0331

16.2.2.2 Αθλήματα σέρφινγκ

Χρησιμοποιώντας την κλίμακα σημαντικότητας, βλέπουμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες εξακολουθούν να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση, τόσο συνολικά όσο και ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης (Πίνακες 16.63 και 16.64). Όμως, η διαφορά ανάμεσα στους δύο διαφορετικούς πολλαπλασιαστές είναι τώρα μικρότερη (0,0052 αντί 0,0069). Οι μεταβολές στο καταναλωτικό πρότυπο των δύο

Πίνακας 16.63 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	202,727	0,3114	0,0778	15,77	0,0242
Εστίαση	190,398	0,2925	0,0843	16,06	0,0247
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	109,548	0,1683	0,0281	3,08	0,0047
Ενοικίαση αυτοκινήτου	6,523	0,0100	0,0276	0,18	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	42,243	0,0649	0,0023	0,10	0,0001
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	31,816	0,0489	0,0878	2,79	0,0043
Εισιτήρια	16,645	0,0256	0,1822	3,03	0,0047
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	4,373	0,0067	0,0999	0,44	0,0007
Άλλες λιανικές αγορές	36,838	0,0566	0,0492	1,81	0,0028
Προσωπικές υπηρεσίες	2,199	0,0034	0,0321	0,07	0,0001
Άλλο	7,619	0,0117	0,0195	0,15	0,0002
Σύνολο	650,931	1,00		43,47	0,0668

Πίνακας 16.64 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	71,645	0,2645	0,0778	5,57	0,0206
Εστίαση	79,191	0,2924	0,0843	6,68	0,0247
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	45,228	0,1670	0,0281	1,27	0,0047
Ενοικίαση αυτοκινήτου	8,366	0,0309	0,0276	0,23	0,0009
Βενζίνη / Πετρέλαιο	21,877	0,0808	0,0023	0,05	0,0002
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	21,394	0,0790	0,0878	1,88	0,0069
Εισιτήρια	0,680	0,0025	0,1822	0,12	0,0005
Άλλες λιανικές αγορές	13,959	0,0515	0,0492	0,69	0,0025
Προσωπικές υπηρεσίες	0,989	0,0037	0,0321	0,03	0,0001
Άλλο	7,492	0,0277	0,0195	0,15	0,0005
Σύνολο	270,822	1,00		16,67	0,0615

Πίνακας 16.65 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	202,727	0,3114	0,0416	8,44	0,0130
Εστίαση	190,398	0,2925	0,0511	9,72	0,0149
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	109,548	0,1683	0,0215	2,35	0,0036
Ενοικίαση αυτοκινήτου	6,523	0,0100	0,0176	0,11	0,0002
Βενζίνη / Πετρέλαιο	42,243	0,0649	0,0018	0,08	0,0001
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	31,816	0,0489	0,0320	1,02	0,0016
Εισιτήρια	16,645	0,0256	0,1025	1,71	0,0026
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	4,373	0,0067	0,0441	0,19	0,0003
Άλλες λιανικές αγορές	36,838	0,0566	0,0362	1,34	0,0021
Προσωπικές υπηρεσίες	2,199	0,0034	0,0296	0,06	0,0001
Άλλο	7,619	0,0117	0,0173	0,13	0,0002
Σύνολο	650,931	1,00		25,16	0,0387

Πίνακας 16.66 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	71,645	0,2645	0,0416	2,98	0,0110
Εστίαση	79,191	0,2924	0,0511	4,04	0,0149
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	45,228	0,1670	0,0215	0,97	0,0036
Ενοικίαση αυτοκινήτου	8,366	0,0309	0,0176	0,15	0,0005
Βενζίνη / Πετρέλαιο	21,877	0,0808	0,0018	0,04	0,0001
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	21,394	0,0790	0,0320	0,68	0,0025
Εισιτήρια	0,680	0,0025	0,1025	0,07	0,0003
Άλλες λιανικές αγορές	13,959	0,0515	0,0362	0,51	0,0019
Προσωπικές υπηρεσίες	0,989	0,0037	0,0296	0,03	0,0001
Άλλο	7,492	0,0277	0,0173	0,13	0,0005
Σύνολο	270,822	1,00		9,61	0,0355

τυπολογιών μείωσαν τον πολλαπλασιαστή των αθλητικών τουριστών κατά 0,0002, ενώ αντίθετα τον αύξησαν στους αθλούμενους κατά 0,0015. Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν εξετάζοντας τη σταθμισμένη απασχόληση (Πίνακες 16.65 και 16.66). Πιο συγκεκριμένα, οι αθλητικοί τουρίστες συνεχίζουν να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στη συνολική απασχόληση (εκφρασμένη σε μονάδες ΠΙΑ) και να έχουν μεγαλύτερο διαφορικό πολλαπλασιαστή (κατά 0,0032 αντί 0,0040). Τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι ανεξάρτητα της μεθόδου που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό

των δαπανών, η τυπολογία του αθλητικού τουρίστα είναι πιο αποτελεσματική στη δημιουργία απασχόλησης (αστάθμητης ή σταθμισμένης) και κατ' επέκταση πιο επωφελής για τους φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής, εάν αυτοί επιδιώκουν την αύξηση της απασχόλησης στην περιοχή.

Τα περίπου €920 χιλιάδες που αποδίδονται στα αθλήματα σέρφινγκ συνέβαλαν στη δημιουργία 60 θέσεων απασχόλησης (Πίνακας 16.67) ή 35 θέσεων ΠΙΑ (Πίνακας

Πίνακας 16.67 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	274,372	0,2977	0,0778	21,34	0,0231
Εστίαση	269,589	0,2925	0,0843	22,73	0,0247
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	154,776	0,1679	0,0281	4,35	0,0047
Ενοικίαση αυτοκινήτου	14,889	0,0162	0,0276	0,41	0,0004
Βενζίνη / Πετρέλαιο	64,121	0,0696	0,0023	0,15	0,0002
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	53,210	0,0577	0,0878	4,67	0,0051
Εισιτήρια	17,326	0,0188	0,1822	3,16	0,0034
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	4,373	0,0047	0,0999	0,44	0,0005
Άλλες λιανικές αγορές	50,797	0,0551	0,0492	2,50	0,0027
Προσωπικές υπηρεσίες	3,188	0,0035	0,0321	0,10	0,0001
Άλλο	15,111	0,0164	0,0195	0,30	0,0003
Σύνολο	921,752	1,00		60,14	0,0652

Πίνακας 16.68 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	274,372	0,2977	0,0416	11,43	0,0124
Εστίαση	269,589	0,2925	0,0511	13,77	0,0149
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	154,776	0,1679	0,0215	3,33	0,0036
Ενοικίαση αυτοκινήτου	14,889	0,0162	0,0176	0,26	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	64,121	0,0696	0,0018	0,12	0,0001
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	53,210	0,0577	0,0320	1,70	0,0018
Εισιτήρια	17,326	0,0188	0,1025	1,78	0,0019
Εισιτήρια (εντός ΠΟΤΑ)	4,373	0,0047	0,0441	0,19	0,0002
Άλλες λιανικές αγορές	50,797	0,0551	0,0362	1,84	0,0020
Προσωπικές υπηρεσίες	3,188	0,0035	0,0296	0,09	0,0001
Άλλο	15,111	0,0164	0,0173	0,26	0,0003
Σύνολο	921,752	1,00		34,77	0,0377

16.68). Οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές που εξάγονται είναι ελάχιστα μεγαλύτεροι (0,0010 στην αστάθμητη και 0,0005 στη σταθμισμένη απασχόληση) από τους αντίστοιχους στους Πίνακες 16.27 και 16.28. Έτσι, και με τους δύο τρόπους υπολογισμού των συνολικών δαπανών συνάγεται ότι κάθε €1.000 (€100.000) που ξόδευαν οι τουρίστες αυτής της δραστηριότητας συνεισέφεραν 0,064–0,065 (6,4–6,5) θέσεις απασχόλησης ή 0,037–0,038 (3,7–3,8) θέσεις ΠΠΑ στην τοπική οικονομία. Ξανά, οι τρεις μεγαλύτερες επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση προκλήθηκαν από την εστίαση, τη φιλοξενία, και την ιστιοσανίδα (κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων), ενώ στη σταθμισμένη από την εστίαση, τη φιλοξενία, και το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού.

16.2.2.3 Ιππασία

Από τους Πίνακες 16.69 και 16.70 διαπιστώνουμε ότι οι αθλούμενοι τουρίστες συνεχίζουν να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στη συνολική απασχόληση, ακόμα και με τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας. Μολονότι οι συνολικές τους δαπάνες μειώθηκαν πολύ περισσότερο σε σχέση με τους αθλητικούς τουρίστες, εν τούτοις παρέμειναν μεγαλύτερες στις πιο πολλές κατηγορίες. Ωστόσο, εξακολουθούν να έχουν μικρότερο διαφορικό πολλαπλασιαστή με τη διαφορά όμως να μειώνεται σημαντικά υπέρ τους (0,0057 αντί 0,0107). Ειδικότερα, ο πολλαπλασιαστής τους αυξήθηκε κατά 0,0047, ενώ αντίθετα ο πολλαπλασιαστής των αθλητικών τουριστών μειώθηκε κατά 0,0003.

Πίνακας 16.69 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	13,470	0,2225	0,0778	1,05	0,0173
Εστίαση	10,937	0,1807	0,0843	0,92	0,0152
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	4,809	0,0795	0,0281	0,14	0,0022
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2,307	0,0381	0,0276	0,06	0,0011
Βενζίνη / Πετρέλαιο	6,641	0,1097	0,0023	0,02	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,169	0,0028	0,0668	0,01	0,0002
Δραστηριότητες ιππασίας	13,352	0,2206	0,1532	2,04	0,0338
Εισιτήρια	0,780	0,0129	0,1382	0,11	0,0018
Άλλες λιανικές αγορές	3,919	0,0647	0,0492	0,19	0,0032
Προσωπικές υπηρεσίες	4,147	0,0685	0,0321	0,13	0,0022
Σύνολο	60,531	1,00		4,67	0,0772

Πίνακας 16.70 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	22,985	0,2838	0,0778	1,79	0,0221
Εστίαση	19,495	0,2407	0,0843	1,64	0,0203
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	13,019	0,1608	0,0281	0,37	0,0045
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,415	0,0051	0,0276	0,01	0,0001
Βενζίνη / Πετρέλαιο	7,325	0,0904	0,0023	0,02	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,249	0,0031	0,0668	0,02	0,0002
Δραστηριότητες ιππασίας	10,322	0,1275	0,1532	1,58	0,0195
Εισιτήρια	0,415	0,0051	0,1382	0,06	0,0007
Άλλες λιανικές αγορές	5,289	0,0653	0,0492	0,26	0,0032
Προσωπικές υπηρεσίες	1,471	0,0182	0,0321	0,05	0,0006
Σύνολο	80,986	1,00		5,79	0,0715

Σε όρους σταθμισμένης απασχόλησης (Πίνακες 16.71 και 16.72) εξάγονται ανάλογα συμπεράσματα: οι αθλούμενοι τουρίστες οφείλονται για τη δημιουργία περισσότερων θέσεων ΙΠΑ (αν και με μικρή διαφορά), αλλά παρουσιάζουν μικρότερο πολλαπλασιαστή (κατά 0,0042 αντί 0,0071). Συνεπώς, η εφαρμογή του εναλλακτικού τρόπου υπολογισμού των τουριστικών δαπανών επιβεβαίωσε ότι η τυπολογία του αθλητικού τουρίστα είναι πιο αποδοτική στη δημιουργία αστάθμητης ή σταθμισμένης απασχόλησης.

Πίνακας 16.71 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	13,470	0,2225	0,0416	0,56	0,0093
Εστίαση	10,937	0,1807	0,0511	0,56	0,0092
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	4,809	0,0795	0,0215	0,10	0,0017
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2,307	0,0381	0,0176	0,04	0,0007
Βενζίνη / Πετρέλαιο	6,641	0,1097	0,0018	0,01	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,169	0,0028	0,0645	0,01	0,0002
Δραστηριότητες ιππασίας	13,352	0,2206	0,0975	1,30	0,0215
Εισιτήρια	0,780	0,0129	0,0598	0,05	0,0008
Άλλες λιανικές αγορές	3,919	0,0647	0,0362	0,14	0,0023
Προσωπικές υπηρεσίες	4,147	0,0685	0,0296	0,12	0,0020
Σύνολο	60,531	1,00		2,90	0,0479

Πίνακας 16.72 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	22,985	0,2838	0,0416	0,96	0,0118
Εστίαση	19,495	0,2407	0,0511	1,00	0,0123
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	13,019	0,1608	0,0215	0,28	0,0035
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,415	0,0051	0,0176	0,01	0,0001
Βενζίνη / Πετρέλαιο	7,325	0,0904	0,0018	0,01	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,249	0,0031	0,0645	0,02	0,0002
Δραστηριότητες ιππασίας	10,322	0,1275	0,0975	1,01	0,0124
Εισιτήρια	0,415	0,0051	0,0598	0,02	0,0003
Άλλες λιανικές αγορές	5,289	0,0653	0,0362	0,19	0,0024
Προσωπικές υπηρεσίες	1,471	0,0182	0,0296	0,04	0,0005
Σύνολο	80,986	1,00		3,54	0,0437

Τα περίπου €140 χιλιάδες που έλαβαν χώρα στο νομό εξαιτίας της ιππασίας συνέβαλαν στη δημιουργία 10 θέσεων απασχόλησης (Πίνακας 16.73) ή έξι θέσεων ΠΙΑ (Πίνακας 16.74), δίνοντας έτσι έναν τουριστικό πολλαπλασιαστή απασχόλησης ίσο με 0,0739 (αστάθμητος) και 0,0455 (σταθμισμένος), αντίστοιχα. Οι πολλαπλασιαστές αυτοί είναι λίγο μεγαλύτεροι από τους αντίστοιχους στους Πίνακες 16.33 (+ 0,0037) και 16.34 (+ 0,0020). Επομένως, βάση και των δύο τρόπων υπολογισμού των συνολικών δαπανών, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι κάθε €1.000 (€100.000) που ξόδευαν οι τουρίστες

Πίνακας 16.73 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	36,454	0,2576	0,0778	2,83	0,0200
Εστίαση	30,432	0,2150	0,0843	2,57	0,0181
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	17,828	0,1260	0,0281	0,50	0,0035
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2,722	0,0192	0,0276	0,08	0,0005
Βενζίνη / Πετρέλαιο	13,966	0,0987	0,0023	0,03	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,418	0,0030	0,0668	0,03	0,0002
Δραστηριότητες ιππασίας	23,674	0,1673	0,1532	3,63	0,0256
Εισιτήρια	1,196	0,0084	0,1382	0,17	0,0012
Άλλες λιανικές αγορές	9,208	0,0651	0,0492	0,45	0,0032
Προσωπικές υπηρεσίες	5,618	0,0397	0,0321	0,18	0,0013
Σύνολο	141,517	1,00		10,46	0,0739

Πίνακας 16.74 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της ιππασίας (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	36,454	0,2576	0,0416	1,52	0,0107
Εστίαση	30,432	0,2150	0,0511	1,55	0,0110
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	17,828	0,1260	0,0215	0,38	0,0027
Ενοικίαση αυτοκινήτου	2,722	0,0192	0,0176	0,05	0,0003
Βενζίνη / Πετρέλαιο	13,966	0,0987	0,0018	0,03	0,0002
Υπηρεσίες ταξί	0,418	0,0030	0,0645	0,03	0,0002
Δραστηριότητες ιππασίας	23,674	0,1673	0,0975	2,31	0,0163
Εισιτήρια	1,196	0,0084	0,0598	0,07	0,0005
Άλλες λιανικές αγορές	9,208	0,0651	0,0362	0,33	0,0024
Προσωπικές υπηρεσίες	5,618	0,0397	0,0296	0,17	0,0012
Σύνολο	141,517	1,00		6,44	0,0455

αυτής της δραστηριότητας συνεισέφεραν 0,070–0,074 (7–7,4) θέσεις απασχόλησης ή 0,043–0,045 (4,3–4,5) θέσεις ΙΠΑ στην τοπική οικονομία. Οι τρεις μεγαλύτερες συνολικές επιδράσεις προκλήθηκαν από τις ίδιες οικονομικές δραστηριότητες (ιππασία, εστίαση, και φιλοξενία), όμως στην περίπτωση της αστάθμητης απασχόλησης η φιλοξενία βρίσκεται στη δεύτερη θέση αντί της εστίασης.

16.2.2.4 Αυτόνομη κατάδυση

Στην περίπτωση της αυτόνομης κατάδυσης βλέπουμε ότι οι αθλητικοί και οι αθλούμενοι τουρίστες προκαλούν την ίδια περίπου επίδραση στη συνολική απασχόληση (Πίνακες 16.75 και 16.76). Ειδικότερα, η επίδραση των δεύτερων είναι ελάχιστα μικρότερη, παρόλο που οι συνολικές τους δαπάνες είναι λίγο μεγαλύτερες στις περισσότερες κατηγορίες. Όσον αφορά τους διαφορικούς πολλαπλασιαστές, οι αθλητικοί τουρίστες συνεχίζουν να έχουν μεγαλύτερο, όμως με μικρότερη διαφορά (0,0103 αντί 0,0115). Οι μεταβολές στο καταναλωτικό πρότυπο των δύο τυπολογιών αύξησαν τους πολλαπλασιαστές τους κατά 0,0004 και 0,0016, αντίστοιχα. Ακριβώς τα ίδια συμπεράσματα προκύπτουν εξετάζοντας τη σταθμισμένη απασχόληση (Πίνακες 16.77 και 16.78). Ο πολλαπλασιαστής των αθλητικών τουριστών είναι τώρα μεγαλύτερος κατά 0,0058 αντί 0,0062. Συνεπώς, ανεξαρτήτως της μεθόδου που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό των συνολικών δαπανών, η τυπολογία του αθλητικού τουρίστα δείχνει να είναι πιο αποτελεσματική στη δημιουργία απασχόλησης (αστάθμητης ή σταθμισμένης), όπως ακριβώς συνέβη και με τις άλλες τρεις αθλητικές δραστηριότητες.

Πίνακας 16.75 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	6,917	0,4391	0,0778	0,54	0,0341
Εστίαση	3,768	0,2392	0,0843	0,32	0,0202
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1,454	0,0923	0,0281	0,04	0,0026
Βενζίνη / Πετρέλαιο	0,568	0,0361	0,0023	0,001	0,0001
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	3,046	0,1934	0,1869	0,57	0,0361
Σύνολο	15,753	1,00		1,47	0,0931

Πίνακας 16.76 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	6,438	0,3790	0,0778	0,50	0,0295
Εστίαση	3,819	0,2248	0,0843	0,32	0,0190
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1,291	0,0760	0,0281	0,04	0,0021
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1,468	0,0864	0,0276	0,04	0,0024
Βενζίνη / Πετρέλαιο	0,780	0,0459	0,0023	0,002	0,0001
Υπηρεσίες ταξί	0,119	0,0070	0,0668	0,01	0,0005
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	2,275	0,1339	0,1869	0,43	0,0250
Εισιτήρια	0,362	0,0213	0,1428	0,05	0,0030
Άλλες λιανικές αγορές	0,392	0,0231	0,0492	0,02	0,0011
Προσωπικές υπηρεσίες	0,043	0,0025	0,0321	0,001	0,0001
Σύνολο	16,986	1,00		1,41	0,0828

Πίνακας 16.77 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	6,917	0,4391	0,0416	0,29	0,0183
Εστίαση	3,768	0,2392	0,0511	0,19	0,0122
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1,454	0,0923	0,0215	0,03	0,0020
Βενζίνη / Πετρέλαιο	0,568	0,0361	0,0018	0,001	0,0001
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	3,046	0,1934	0,1116	0,34	0,0216
Σύνολο	15,753	1,00		0,85	0,0541

Πίνακας 16.78 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο (K _{ji})		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	6,438	0,3790	0,0416	0,27	0,0158
Εστίαση	3,819	0,2248	0,0511	0,20	0,0115
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	1,291	0,0760	0,0215	0,03	0,0016
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1,468	0,0864	0,0176	0,03	0,0015
Βενζίνη / Πετρέλαιο	0,780	0,0459	0,0018	0,001	0,0001
Υπηρεσίες ταξί	0,119	0,0070	0,0645	0,01	0,0005
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	2,275	0,1339	0,1116	0,25	0,0149
Εισιτήρια	0,362	0,0213	0,0725	0,03	0,0015
Άλλες λιανικές αγορές	0,392	0,0231	0,0362	0,01	0,0008
Προσωπικές υπηρεσίες	0,043	0,0025	0,0296	0,001	0,0001
Σύνολο	16,986	1,00		0,82	0,0483

Τα συνολικά €33 χιλιάδες που δαπανήθηκαν στη Μεσσηνία λόγω της αυτόνομης κατάδυσης συνέβαλαν στη δημιουργία μόλις τριών θέσεων απασχόλησης (Πίνακας 16.79) ή δύο θέσεων ΠΑ (Πίνακας 16.80). Οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές που εξαγονται είναι λίγο μεγαλύτεροι (0,0037 στην αστάθμητη και 0,0019 στη σταθμισμένη απασχόληση) από τους αντίστοιχους στους Πίνακες 16.39 και 16.40. Έτσι, με ή χωρίς κλίμακα σημαντικότητας, κάθε €1.000 (€10.000) συνεισέφεραν 0,08–0,09 (0,8–0,9) θέσεις απασχόλησης ή 0,05 (0,5) θέσεις ΠΑ στην τοπική οικονομία. Οι τρεις μεγαλύτερες

Πίνακας 16.79 Συνολικές επιδράσεις στην αστάθμητη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	13,354	0,4079	0,0778	1,04	0,0317
Εστίαση	7,586	0,2317	0,0843	0,64	0,0195
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	2,745	0,0839	0,0281	0,08	0,0024
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1,468	0,0449	0,0276	0,04	0,0012
Βενζίνη / Πετρέλαιο	1,348	0,0412	0,0023	0,003	0,0001
Υπηρεσίες ταξί	0,119	0,0036	0,0668	0,01	0,0002
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	5,321	0,1625	0,1869	0,99	0,0304
Εισιτήρια	0,362	0,0111	0,1428	0,05	0,0016
Άλλες λιανικές αγορές	0,392	0,0120	0,0492	0,02	0,0006
Προσωπικές υπηρεσίες	0,043	0,0013	0,0321	0,001	0,00004
Σύνολο	32,739	1,00		2,87	0,0878

Πίνακας 16.80 Συνολικές επιδράσεις στη σταθμισμένη απασχόληση από τους αθλητικούς και αθλούμενους τουρίστες της αυτόνομης κατάδυσης (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Τουριστικές δαπάνες		Συνολικός πολ/στής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000)	Δημιουργούμενη απασχόληση	
	Σε χιλιάδες ευρώ	Καταναλωτικό πρότυπο		Συνολική απασχόληση	Ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης
Διαμονή	13,354	0,4079	0,0416	0,56	0,0170
Εστίαση	7,586	0,2317	0,0511	0,39	0,0118
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	2,745	0,0839	0,0215	0,06	0,0018
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1,468	0,0449	0,0176	0,03	0,0008
Βενζίνη / Πετρέλαιο	1,348	0,0412	0,0018	0,002	0,0001
Υπηρεσίες ταξί	0,119	0,0036	0,0645	0,01	0,0002
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	5,321	0,1625	0,1116	0,59	0,0181
Εισιτήρια	0,362	0,0111	0,0725	0,03	0,0008
Άλλες λιανικές αγορές	0,392	0,0120	0,0362	0,01	0,0004
Προσωπικές υπηρεσίες	0,043	0,0013	0,0296	0,001	0,00004
Σύνολο	32,739	1,00		1,67	0,0511

συνολικές επιδράσεις (αν και πολύ μικρές) προκλήθηκαν από τις ίδιες οικονομικές δραστηριότητες (φιλοξενία, αυτόνομη κατάδυση, και εστίαση), όμως στην περίπτωση της σταθμισμένης απασχόλησης η αυτόνομη κατάδυση βρίσκεται στην πρώτη θέση αντί της φιλοξενίας.

16.3 Σύγκριση των επιδράσεων από τις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες

Στον Πίνακα 16.81 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά οι συνολικές επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα της τοπικής οικονομίας από τις τέσσερις υπό εξέταση αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες χρησιμοποιώντας και τους δύο τρόπους υπολογισμού των συνολικών δαπανών. Από τον πίνακα φαίνεται καθαρά ότι το γκολφ δημιούργησε με διαφορά τις μεγαλύτερες επιδράσεις. Ακολουθούν κατά σειρά τα αθλήματα σέρφινγκ, η ιππασία και η αυτόνομη κατάδυση²⁷⁵. Εξετάζοντας, όμως, το δημιουργούμενο εισόδημα ανά επισκέπτη και ανά διανυκτέρευση βλέπουμε ότι η αυτόνομη κατάδυση βρίσκεται στην τρίτη θέση αντί της ιππασίας και στη δεύτερη αντί των αθλημάτων σέρφινγκ, αντίστοιχα (και στους δύο τρόπους υπολογισμού των συνολικών δαπανών). Οι επιδράσεις ανά επισκέπτη και ανά διανυκτέρευση αποτελούν ένα καταλληλότερο κριτήριο άμεσης σύγκρισης των παραπάνω δραστηριοτήτων από τη στιγμή που ο αριθμός των συνολικών επισκεπτών και των συνολικών διανυκτερεύσεων αναφέρεται σε διαφορετικά έτη

²⁷⁵ Οι συνολικές επιδράσεις της αυτόνομης κατάδυσης υπολείπονται των αντίστοιχων της ιππασίας ακόμα και αν συμπεριλαμβάναμε στην ανάλυση τα καταδυτικά κέντρα της Πύλου και της Φοινικούντας (βλέπε υποσημειώσεις 272 και 275).

Πίνακας 16.81 Επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα από τις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες

	Γκολφ		Αθλήματα σέρφινγκ		Ιππασία		Αυτόνομη κατάδυση	
	Αθλητικοί	Αθλούμενοι	Αθλητικοί	Αθλούμενοι	Αθλητικοί	Αθλούμενοι	Αθλητικοί	Αθλούμενοι
Συνολικές επιδράσεις (€)	1.060.060	1.329.830	252.058	155.381	22.151	40.215	5.060	14.338
	2.389.889		407.440		62.366		19.398	
Δημιουργούμενο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	548,85	576,86	162,55	173,97	22,41	138,30	138,08	138,97
	564,09		166,72		48,75		138,73	
Δημιουργούμενο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	92,89	56,61	7,54	9,55	7,24	7,06	19,73	12,63
	68,47		8,20		7,12		13,94	
Πολλαπλασιαστής	0,3867	0,3553	0,2745	0,2583	0,3154	0,2775	0,3123	0,2992
	0,3686		0,2681		0,2899		0,3025	
Με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες								
Συνολικές επιδράσεις (€)	900.876	680.313	177.887	70.996	19.016	23.463	4.926	5.075
	1.581.188		248.883		42.479		10.001	
Δημιουργούμενο εισόδημα (€) ανά επισκέπτη	466,43	295,11	114,72	79,49	19,24	80,69	134,42	49,19
	373,21		101,84		33,21		71,53	
Δημιουργούμενο εισόδημα (€) ανά διανυκτέρευση	78,94	28,96	5,32	4,36	6,21	4,12	19,20	4,47
	45,30		5,01		4,85		7,19	
Πολλαπλασιαστής	0,3887	0,3602	0,2733	0,2621	0,3142	0,2897	0,3127	0,2988
	0,3759		0,2700		0,3002		0,3055	

(2011 για το γκολφ, 2012 για τα αθλήματα σέρφινγκ και την ιππασία, 2013 για την αυτόνομη κατάδυση). Με τους δείκτες αυτούς απομονώνεται η επίδραση του αριθμού τους στα αποτελέσματα.

Όσον αφορά τη συνεισφορά των δύο τυπολογιών δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο γενικό συμπέρασμα. Το ποια από τις δύο τυπολογίες συνεισφέρει περισσότερο στο διαθέσιμο εισόδημα εξαρτάται από την αθλητική δραστηριότητα, τον τρόπο υπολογισμού των συνολικών δαπανών και το κριτήριο σύγκρισης (συνολικές επιδράσεις, επιδράσεις ανά επισκέπτη / διανυκτέρευση) που θα χρησιμοποιηθεί. Παρόλα αυτά, από τα στοιχεία του πίνακα παρατηρούμε ότι ο μέσος αθλούμενος τουρίστας σε όλες τις εξεταζόμενες δραστηριότητες δημιούργησε στην επίσκεψή του περισσότερες χρηματικές μονάδες διαθέσιμου εισοδήματος από τον αντίστοιχο μέσο αθλητικό τουρίστα, όταν υπολογίζονται οι συνολικές δαπάνες χωρίς τη χρήση κλίμακας σημαντικότητας. Αντίθετα, ο μέσος αθλητικός τουρίστας δημιούργησε περισσότερο εισόδημα ανά ημέρα διανυκτέρευσης / παραμονής σε όλες τις εξεταζόμενες δραστηριότητες χρησιμοποιώντας τον εναλλακτικό τρόπο υπολογισμού των συνολικών δαπανών.

Στον Πίνακα 16.81 παρατίθενται, επίσης, οι διαφορικοί και οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές. Από τον πίνακα γίνεται φανερό ότι σε όλες τις εξεταζόμενες δραστηριότητες και ανεξάρτητα της μεθόδου που χρησιμοποιείται στις τουριστικές δαπάνες, οι αθλητικοί τουρίστες έχουν την τάση / ροπή να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα της τοπικής οικονομίας. Ακόμα, ο μεγαλύτερος τουριστικός πολλαπλασιαστής προέρχεται από το γκολφ. Έτσι, κάθε ευρώ που ξόδευαν οι τουρίστες αυτής της δραστηριότητας δημιουργούσε περισσότερες μονάδες διαθέσιμου εισοδήματος από τις άλλες τρεις δραστηριότητες. Συγκεκριμένα, περίπου €0,07 παραπάνω από την αυτόνομη κατάδυση, €0,08 από την ιπασία, και €0,10–0,11 από τα αθλήματα σέρφινγκ. Οι παραπάνω διαφορές υποδηλώνουν και τη σειρά κατάταξης των τριών δραστηριοτήτων ως προς το μέγεθος του πολλαπλασιαστή τους.

Οι συνολικές επιδράσεις στην απασχόληση (αστάθμητη ή σταθμισμένη) παρουσιάζονται συγκεντρωτικά στον Πίνακα 16.82²⁷⁶. Όμοια με το διαθέσιμο εισόδημα, οι μεγαλύτερες επιδράσεις δημιουργήθηκαν κατά σειρά από το γκολφ, τα αθλήματα σέρφινγκ, την

Πίνακας 16.82 Επιδράσεις στην απασχόληση (αστάθμητη ή σταθμισμένη) από τις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες

	Γκολφ		Αθλήματα σέρφινγκ		Ιπασία		Αυτόνομη κατάδυση	
	Αθλητικοί	Αθλούμενοι	Αθλητικοί	Αθλούμενοι	Αθλητικοί	Αθλούμενοι	Αθλητικοί	Αθλούμενοι
Συνολικές επιδράσεις (αστάθμητη)	141,55	185,18	61,49	36,14	5,44	9,67	1,50	3,89
	326,72		97,63		15,12		5,39	
Συνολικές επιδράσεις (σταθμισμένη)	93,02	117,32	35,61	20,93	3,38	5,96	0,87	2,28
	210,34		56,55		9,35		3,16	
Πολλαπλασιαστής (αστάθμητος)	0,0516	0,0495	0,0670	0,0601	0,0775	0,0667	0,0927	0,0812
	0,0504		0,0642		0,0703		0,0841	
Πολλαπλασιαστής (σταθμισμένος)	0,0339	0,0313	0,0388	0,0348	0,0482	0,0411	0,0539	0,0477
	0,0324		0,0372		0,0434		0,0492	
Με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες								
Συνολικές επιδράσεις (αστάθμητη)	119,99	93,76	43,47	16,67	4,67	5,79	1,47	1,41
	213,75		60,14		10,46		2,87	
Συνολικές επιδράσεις (σταθμισμένη)	79,15	59,96	25,16	9,61	2,90	3,54	0,85	0,82
	139,11		34,77		6,44		1,67	
Πολλαπλασιαστής (αστάθμητος)	0,0518	0,0496	0,0668	0,0615	0,0772	0,0715	0,0931	0,0828
	0,0508		0,0652		0,0739		0,0878	
Πολλαπλασιαστής (σταθμισμένος)	0,0342	0,0317	0,0387	0,0355	0,0479	0,0437	0,0541	0,0483
	0,0331		0,0377		0,0455		0,0511	

²⁷⁶ Στον πίνακα αυτόν, όπως και στις προηγούμενες ενότητες που αφορούν τις επιδράσεις στην απασχόληση, δεν παρουσιάζονται η δημιουργούμενη απασχόληση ανά επισκέπτη και ανά διανυκτέρευση επειδή οι τιμές που λαμβάνουν οι δείκτες αυτοί είναι πολύ μικρές. Επιπρόσθετα, δεν έχει βρεθεί κάποια μελέτη στη τουριστική βιβλιογραφία που να χρησιμοποιεί αυτούς τους δείκτες.

ιπασία και την αυτόνομη κατάδυση χρησιμοποιώντας και τους δύο τρόπους υπολογισμού των συνολικών δαπανών. Ως προς την τυπολογία, πάλι δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο γενικό συμπέρασμα σχετικά με το ποια από τις δύο συνεισέφερε περισσότερο στην απασχόληση. Αυτό εξαρτάται από την εξεταζόμενη δραστηριότητα και τη μέθοδο που χρησιμοποιείται στις τουριστικές δαπάνες. Το μόνο που ισχύει είναι ότι όταν σε μία δραστηριότητα μία τυπολογία συνεισφέρει περισσότερο σε όρους αστάθμητης απασχόλησης, τότε το ίδιο συμβαίνει και σε όρους σταθμισμένης απασχόλησης²⁷⁷.

Αντίθετα, εξετάζοντας τους διαφορικούς πολλαπλασιαστές βλέπουμε ότι σε όλες τις περιπτώσεις οι αθλητικοί τουρίστες παρουσιάζουν μεγαλύτερο πολλαπλασιαστή. Αυτό σημαίνει ότι είναι πιο αποτελεσματικοί στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης (αστάθμητης ή σταθμισμένης). Όσον αφορά τους τουριστικούς πολλαπλασιαστές, ο μεγαλύτερος συναντάται στην αυτόνομη κατάδυση. Αυτό οφείλεται στο καταναλωτικό πρότυπο των τουριστών αυτής της δραστηριότητας, αλλά και στο ότι τα καταδυτικά κέντρα έχουν μεγαλύτερο συνολικό πολλαπλασιαστή απασχόλησης (αστάθμητο ή σταθμισμένο) από την επιχείρηση γκολφ, το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων και τα κέντρα ιπασίας, όπου συγκεντρώνεται σημαντικό ποσοστό των τουριστικών δαπανών. Ακολουθούν στη συνέχεια ο πολλαπλασιαστής της ιπασίας και των αθλημάτων σέρφινγκ, ενώ αυτός του γκολφ βρίσκεται στη τελευταία θέση (σε αντίθεση με τον πολλαπλασιαστή του στο διαθέσιμο εισόδημα που καταλαμβάνει την πρώτη θέση).

16.4 Σύγκριση των πολλαπλασιαστών με άλλες μελέτες στη τουριστική βιβλιογραφία

Έχοντας εκτιμήσει τους τουριστικούς και διαφορικούς πολλαπλασιαστές, παρουσιάζει ενδιαφέρον να τους συγκρίνουμε με αντίστοιχους από ανάλογες μελέτες της τουριστικής βιβλιογραφίας. Η σύγκριση αυτή, πάντως, θα πρέπει να γίνεται με προσοχή καθώς ακολουθούνται διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις (χρησιμοποιούμενο υπόδειγμα, συμπερίληψη ή όχι των δευτερογενών επιδράσεων, κλπ.) για την εκτίμησή τους, ενώ συχνά ο ορισμός του εισοδήματος ή / και της απασχόλησης διαφέρει μεταξύ των μελετών ή είναι ασαφής. Στον Πίνακα 16.83 παρατίθενται οι πολλαπλασιαστές εισοδήματος και απασχόλησης από διάφορες τουριστικές μελέτες²⁷⁸. Αυτοί αφορούν τους κανονικούς (normal) πολλαπλασιαστές που χρησιμοποιούνται στη παρούσα διατριβή και συσχετίζουν

²⁷⁷ Αυτό θα μπορούσε να μην ίσχυε γιατί οι τυπολογίες «χάνουν» διαφορετικό αριθμό μονάδων απασχόλησης όταν η επίδραση υπολογίζεται σε μονάδες ΙΠΑ.

²⁷⁸ Πρόκειται για μελέτες που εξετάστηκαν από τον ερευνητή.

Πίνακας 16.83 Τουριστικοί και διαφορικοί πολλαπλασιαστές εισοδήματος και απασχόλησης σε διάφορες τουριστικές μελέτες

Χωρική ενότητα	Πολ/στής εισοδήματος		Πολ/στής απασχόλησης ¹		Υπόδειγμα	Πηγή
	Τουριστικός	Διαφορικός	Τουριστικός	Διαφορικός		
Εθνικές οικονομίες						
Τουρκία	1,98	1,97–2,03			Ad hoc και E-E	Liu, Var and Timur (1984)
N. Κορέα	1,32		0,0745 (Στ)		E-E	Lee and Kwon (1995)
Ισραήλ	0,85				E-E	Fleischer and Freeman (1997)
Τανζανία ²	0,69		0,0042 (Ασ)		E-E	Kweka, Morrissey and Blake (2001)
Κένυα ²	0,64		0,0007 (Ασ)		E-E	Summary (1987)
Μαλαισία	0,35		0,0001 (Στ)		E-E	Mazumder, Ahmed and Al-Amin (2009)
Νησιωτικές οικονομίες (κράτη, υπερπόντια εδάφη, συνδεδεμένα νησιά)						
Βερμούδες	1,09	0,93–1,11	0,0322 (Ασ) ²		E-E	Archer (1995)
Σιγκαπούρη	1,01	0,97–1,02	0,0282 (Ασ)	0,0276–0,0344 (Ασ)	E-E	Heng and Low (1990)
Μαυρίκιος	0,96	0,92–1			E-E	Archer (1985)
Σεϋχέλλες	0,88	0,88–0,89	0,0158 (Στ)	0,0156–0,0159 (Στ)	E-E	Archer and Fletcher (1996)
Τζαμάικα ²	0,60	0,58–0,61	0,0499	0,0478–0,0504	E-E	Fletcher (1989)
Βανουάτου	0,56		0,0010 (Ασ), 0,0009 (Στ)		Ad hoc	Milne (1990)
Νήσοι Κουκ	0,43		0,0010 (Ασ) 0,0008 (Στ)		Ad hoc	Milne (1992)
Τόνγκα	0,42		0,0014 (Ασ) 0,0010 (Στ)		Ad hoc	Milne (1992)
Κιριμπάτι	0,37		0,0009 (Ασ) 0,0007 (Στ)		Ad hoc	Milne (1992)
Νιούε	0,35		0,0010 (Ασ) 0,0007 (Στ)		Ad hoc	Milne (1992)
Μεγάλες χωρικές ενότητες (τμήματα κρατών, πολιτείες)						
Νότια Νέα Ζηλανδία	0,99		0,0193 (Ασ)		E-E	Ritchie and Hall (1999)
Μίσιγκαν	0,83		0,0310 (Ασ)		E-E	Stynes, Sun and Talhelm (2000)
Χαβάη	0,80	0,84–0,79	0,0798 (Ασ)	0,0741–0,0891 (Ασ)	Ad hoc και E-E	Liu (1986)
Βερμόντ	0,63		0,0364 (Ασ)		E-E	Lin et al. (1999)
Σκωτία ²	0,32		0,2420 (Στ)		E-E	Baster (1980)
Μικρές χωρικές ενότητες (περιφέρειες, κομητείες, τμήματα κομητειών)						
Οκάναγκεν	0,73	0,66–0,77	0,0091 (Ασ)	0,0078–0,0094 (Ασ)	Ad hoc και E-E	Var and Quayson (1985)
Μπάντενοχ και Στράθσπι ³	0,42 και 0,30		0,082 και 0,053 (Ασ) 0,048 και 0,034 (Στ)		Ad hoc και E-E	Slee, Farr and Snowdon (1997)
Κάμπρια (Απλμπι)	0,39	0,25–0,48			Ad hoc	Archer and Jones (1977)
Κάμπρια (Σέντμπεργκ)	0,38	0,26–0,44			Ad hoc	Archer and Jones (1977)
Χρυσή Ακτή (Αυστραλία)	0,38	0,37–0,39	0,0143 (Στ)	0,0140–0,0147 (Στ)	E-E	West and Bayne (2002)
Γκουίνεντ	0,37	0,21–0,64			E-E	Archer (1978)
Ανατολική Αγγλία	0,35	0,28–0,48			Ad hoc	Archer, de Vane and Moore (1977)
Κάμπρια (Κέσγουικ)	0,35	0,25–0,41			Ad hoc	Archer and Jones (1977)
Εξμορ ⁴	0,34 και 0,34		0,0439 και 0,0423 (Στ)		Ad hoc και E-E	Vaughan, Farr and Slee (2000)
Τισαίντ	0,32	0,28–0,52	0,412 (Ασ) 0,192 (Στ)	0,310–0,770 (Ασ) 0,144–0,256 (Στ)	Ad hoc	Henderson and Cousins (1975)
Ορκάδες (αρχιπέλαγος)	0,32		0,0640 (Στ)		Ad hoc	Crabtree et al. (1994)
Χάιλαντς του Περθσάιρ	0,32		0,0667 (Στ)		Ad hoc	Crabtree et al. (1994)
Άνγκλεσι	0,25	0,14–0,58	0,4832 (Ασ)	0,36–0,49 (Ασ)	Ad hoc	Archer and Owen (1971), Archer (1973)
Wester Ross	0,23		0,0761 (Στ)		Ad hoc	Crabtree et al. (1994)
Πόλεις						
Εδιμβούργο	0,26	0,25–0,26	0,0269 (Στ)	0,0252–0,0284 (Στ)	E-E	Parlett, Fletcher and Cooper (1995)
Άπλμπι	0,25	0,13–0,34	0,144 (Στ)		Ad hoc	Archer and Jones (1977)
Σέντμπεργκ	0,25	0,13–0,34	0,201 (Στ)		Ad hoc	Archer and Jones (1977)
Κέσγουικ	0,24	0,15–0,31	0,141 (Στ)	0,012–0,200 (Στ)	Ad hoc	Archer and Jones (1977)
Ουάσινγκτον, Π.Κ.	0,17		0,0090 (Ασ)		E-E	Frechtling and Horváth (1999)

Ασ: Αστάθμητος, Στ: Σταθμισμένος, E-E: Εισροών-Εκροών.

¹Εκφρασμένοι ανά χίλιες μονάδες τουριστικής δαπάνης.

²Δεν υπολογίζονται οι δευτερογενείς επιδράσεις.

³Οι πρώτες τιμές πολλαπλασιαστή αφορούν τον ήπιο τουρισμό και οι δεύτερες τον «σκληρό».

⁴Οι πρώτες τιμές πολλαπλασιαστή αφορούν τον αγροτουρισμό και οι δεύτερες τον μη αγροτουρισμό.

την τουριστική δαπάνη με τις συνολικές επιδράσεις, και όχι τους πολλαπλασιαστές λόγου (ratio multipliers) Τύπου I ή Τύπου II που συσχετίζουν τις άμεσες επιδράσεις στο εισόδημα / απασχόληση με τις συνολικές επιδράσεις (και είναι πάντα μεγαλύτεροι της μονάδας).

Από τον πίνακα γίνεται φανερό ότι όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος της γεωγραφικής περιοχής, τόσο πιο μεγάλο θα είναι και το ύψος του πολλαπλασιαστή εισοδήματος. Όπως αναφέρθηκε και στην Ενότητα 2.5, υπάρχει μία θετική συσχέτιση μεταξύ μεγέθους χωρικής ενότητας και τουριστικού (αλλά και διαφορικού) πολλαπλασιαστή εισοδήματος (Baaijens, Nijkamp and Montfort, 1998)²⁷⁹. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος της ΠΕ Μεσσηνίας θα περίμενε κάποιος οι τιμές των εκτιμώμενων πολλαπλασιαστών να βρίσκονται κοντά σε εκείνες των μικρών χωρικών ενότητων του Πίνακα 16.83. Πράγματι, το εύρος των τουριστικών (0,27–0,38) και διαφορικών (0,26–0,39) πολλαπλασιαστών που εκτιμήθηκαν στη παρούσα διατριβή συναντάται σε τουριστικές μελέτες για μικρές χωρικές ενότητες (περιφέρειες, κομητείες, τμήματα κομητειών).

Αντίθετα, με βάση τα στοιχεία του ίδιου πίνακα, το ύψος του πολλαπλασιαστή απασχόλησης (αστάθμητου ή σταθμισμένου) δε φαίνεται να επηρεάζεται από το μέγεθος της χωρικής ενότητας. Μάλιστα, δεν υπάρχει – ή τουλάχιστον δε βρέθηκε – κάποια μέτα-ανάλυση που να εξετάζει τη συσχέτιση αυτή, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του εισοδήματος (Baaijens, Nijkamp and Montfort, 1998) και της παραγωγής (Van Leeuwen, Nijkamp and Rievel, 2009). Πάντως, οι τιμές των τουριστικών και των διαφορικών πολλαπλασιαστών απασχόλησης που εκτιμήθηκαν βρίσκονται στα ίδια περίπου επίπεδα με εκείνες άλλων τουριστικών μελετών.

16.5 Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό εκτιμήθηκε η συμβολή κάθε μίας από τις τέσσερις εξεταζόμενες δραστηριότητες στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας. Συγκρίνοντας τις συνολικές τους επιδράσεις διαπιστώσαμε ότι το γκολφ συνεισέφερε πολύ περισσότερο από τις υπόλοιπες δραστηριότητες τόσο στο διαθέσιμο εισόδημα όσο και στην απασχόληση (αστάθμητη ή σταθμισμένη). Με βάση τα αποτελέσματα θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η δραστηριότητα αυτή διαθέτει το πρώτο χαρακτηριστικό μιας προωθητικής δραστηριότητας που αφορά τη δημιουργία μεγάλων

²⁷⁹ Το ίδιο ισχύει και για τον πολλαπλασιαστή παραγωγής (Van Leeuwen, Nijkamp and Rievel, 2009).

επιδράσεων στο εισόδημα και στην απασχόληση μιας τοπικής / περιφερειακής οικονομίας (το ίδιο προέκυψε όσον αφορά τη συμβολή στα τουριστικά έσοδα). Επειδή, όμως, οι συνολικές επιδράσεις επηρεάζονται από τα στοιχεία επισκεψιμότητας χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες των επιδράσεων ανά επισκέπτη και ανά διανυκτέρευση στην περίπτωση του διαθέσιμου εισοδήματος, όπου πάλι το γκολφ δημιούργησε τις μεγαλύτερες επιδράσεις²⁸⁰. Η μεγαλύτερη συνεισφορά του γκολφ στο διαθέσιμο εισόδημα καταδεικνύεται και από τον υψηλότερο τουριστικό πολλαπλασιαστή, κάτι όμως που δεν ισχύει στην περίπτωση της απασχόλησης.

Στο παρόν κεφάλαιο εκτιμήθηκαν, επίσης, οι διαφορικοί πολλαπλασιαστές των αθλητικών και αθλούμενων τουριστών, κάτι το οποίο δεν έχει γίνει – από ό,τι γνωρίζουμε – σε ανάλογες μελέτες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού, αλλά και του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων. Από τη σύγκρισή τους συνάγεται ότι σε όλες τις περιπτώσεις (βλέπε Πίνακες 16.81 και 16.82) οι αθλητικοί τουρίστες έχουν την τάση / ροπή να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας. Αυτό οφείλεται στο καταναλωτικό τους πρότυπο και κυρίως στο ότι ξόδευαν μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων τους για διαμονή και αθλητικές δραστηριότητες, όπου οι συνολικοί πολλαπλασιαστές των αντίστοιχων οικονομικών δραστηριοτήτων είναι συγκριτικά υψηλοί. Επομένως, οι φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής του νομού θα πρέπει να στοχεύσουν ή να εστιάσουν περισσότερο σε αυτή την τυπολογία, εάν επιδιώκουν την αύξηση του εισοδήματος και της απασχόλησης στην περιοχή. Άλλωστε, η προσέλκυση περισσότερων αθλητικών τουριστών θα συνδράμει αποτελεσματικότερα στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού.

Η ανάλυση των συνολικών επιδράσεων δεν έγινε χωρίς οριοθέτηση (delimitation) και περιορισμούς (limitations). Όσον αφορά την οριοθέτηση, χρησιμοποιήθηκαν οι «μέσες» και όχι οι οριακές μονάδες τουριστικής δαπάνης. Αυτό, όμως, είναι κοινή πρακτική σε τουριστικές μελέτες οικονομικών επιδράσεων, καθώς είναι εξαιρετικά χρονοβόρα και δαπανηρή η διεξαγωγή έρευνας τουριστικών δαπανών (στην ίδια εξεταζόμενη δραστηριότητα) για δύο συναπτά έτη. Για το λόγο αυτό είναι πιο σωστό να αναφέρεται στα αποτελέσματα η συμβολή / συνεισφορά και όχι η δημιουργία νέου

²⁸⁰ Υπενθυμίζεται ότι στην περίπτωση της απασχόλησης δεν χρησιμοποιήθηκαν αντίστοιχοι δείκτες επειδή οι τιμές που λαμβάνουν είναι πολύ μικρές, ενώ δε συναντώνται στη τουριστική βιβλιογραφία. Εάν εξάγουμε τους δείκτες, τότε το γκολφ παρουσιάζει τις μεγαλύτερες τιμές σε όλες τις περιπτώσεις (δημιουργούμενη απασχόληση ανά επισκέπτη / διανυκτέρευση, αστάθμητη / σταθμισμένη απασχόληση, χωρίς / με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες).

εισοδήματος ή απασχόλησης, καθώς δεν είναι γνωστή η μεταβολή (θετική ή αρνητική) στη τελική ζήτηση (τουριστική δαπάνη). Ένας περιορισμός είναι ότι οι έρευνες τουριστικών δαπανών διενεργήθηκαν αναγκαστικά σε διαφορετικές χρονιές με συνέπεια οι επιδράσεις των τεσσάρων δραστηριοτήτων να αναφέρονται σε διαφορετικά έτη. Για να απομονωθεί η επιρροή των στοιχείων επισκεψιμότητας στα αποτελέσματα χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες των επιδράσεων ανά επισκέπτη και ανά διανυκτέρευση (στην περίπτωση του διαθέσιμου εισοδήματος), καθώς και οι πολλαπλασιαστές, που αποτελούν ένα καταλληλότερο κριτήριο για την άμεση σύγκριση των δραστηριοτήτων. Ένας άλλος περιορισμός είναι ότι το ad hoc υπόδειγμα (βάση του οποίου υπολογίστηκαν οι επιδράσεις) υιοθετεί τις περιοριστικές υποθέσεις της ανάλυσης εισροών-εκροών, με τη βασικότερη εξ αυτών να είναι οι σταθερές αναλογίες κλίμακας στη χρησιμοποίηση των εισροών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΠΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Στην Ενότητα 2.4.1.2 έγινε αναφορά στο τοπικό τουριστικό παραγωγικό σύστημα (ΤΤΠΣ) ή τοπικό τουριστικό σύστημα (ΤΤΣ) το οποίο χρησιμοποιείται στη τουριστική βιβλιογραφία ως χωρικό μοντέλο ανάλυσης ενός τουριστικού προορισμού και των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων (δημόσιων, ιδιωτικών, μη κερδοσκοπικών). Όπως αναφέρθηκε, το μοντέλο αυτό βασίζεται ουσιαστικά στη θεωρία του βιομηχανικού τόπου. Ως εκ τούτου, το ΤΤΠΣ (ή ΤΤΣ) αποτελείται από έναν μεγάλο αριθμό μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) που εξειδικεύονται στον τουρισμό. Επιπρόσθετα, οι επιχειρήσεις αυτές συνυπάρχουν με την τοπική κοινωνία (κάτοικοι, κοινωνικοί φορείς, αναπτυξιακοί φορείς) δημιουργώντας οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις. Ένα άλλο χαρακτηριστικό που έχει αναφερθεί σε σχετικές μελέτες, αλλά δεν έχει – εξ όσων γνωρίζουμε – μελετηθεί διεξοδικά σε οικονομικούς όρους, αφορά τις οικονομικές σχέσεις (συνδέσεις) μεταξύ των επιχειρήσεων. Θεωρείται ότι οι επιχειρήσεις (οικονομικές δραστηριότητες) που συνιστούν το ΤΤΠΣ αναπτύσσουν ισχυρές οικονομικές συνδέσεις με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας.

Στο κεφάλαιο αυτό χρησιμοποιείται το παραπάνω μοντέλο και διερευνάται εάν η ΠΕ Μεσσηνίας ικανοποιεί τις προϋποθέσεις / κριτήρια για τη λειτουργία ενός ΤΤΠΣ. Παράλληλα, η ανάλυση στο μοντέλο επεκτείνεται, σε σχέση με τις άλλες συναφείς μελέτες, ως προς την εξέταση των οικονομικών συνδέσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων του ΤΤΠΣ και των κλάδων της τοπικής οικονομίας. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιούνται στοιχεία από την έρευνα επιχειρήσεων της παρούσας διατριβής. Από τα στοιχεία της έρευνας επιχειρήσεων εξετάζεται ακόμα εάν έχει δημιουργηθεί στο νομό οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα στον τομέα του τουρισμού.

17.1 Μεθοδολογία για τη διερεύνηση ΤΤΠΣ

Σύμφωνα με τους Carone και Boix (2008) τα βήματα που ακολουθούνται για την εύρεση ΤΤΠΣτων είναι:

1. Επιλογή της χωρικής ενότητας ανάλυσης.
2. Ορισμός των οικονομικών δραστηριοτήτων που αποτελούν ένα ΤΤΠΣ.
3. Χρήση ενός δείκτη ώστε να προσδιοριστεί εάν υφίσταται ένα ΤΤΠΣ.

Οι Lazzeretti και Carone (2006, 2008, 2009) και Carone και Boix (2008) χρησιμοποιούν ως χωρική ενότητα ανάλυσης την «περιοχή τοπικής αγοράς εργασίας» (local labour market area) ή το «τοπικό σύστημα εργασίας» (local labour system) που αντιπροσωπεύουν καθημερινές ροές μετακινήσεων του μόνιμου πληθυσμού για λόγους εργασίας. Οι παραπάνω χωρικές ενότητες υπονοούν τη συνύπαρξη οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των κατοίκων και των επιχειρήσεων. Ως προς το δεύτερο βήμα, οι Lazzeretti και Carone (2006) χρησιμοποιούν δύο προσεγγίσεις: στην πρώτη λαμβάνουν υπόψη τους μόνο τους κλάδους της φιλοξενίας και της εστίασης, ενώ στη δεύτερη συμπεριλαμβάνουν οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως η ενοικίαση αυτοκινήτων, τα ταξιδιωτικά πρακτορεία, οι υπηρεσίες μεταφορών, κλπ. Τέλος, εφαρμόζουν συντελεστές συμμετοχής (LQs) χρησιμοποιώντας δεδομένα απασχόλησης προκειμένου να διαπιστώσουν ποιες περιοχές τοπικής αγοράς εργασίας (ή τοπικά συστήματα εργασίας) εξειδικεύονται στον τουρισμό.

Σε αντίθεση με την Ιταλία, αλλά και το Ηνωμένο Βασίλειο όπου «περιοχές μετακίνησης-για-εργασία» (travel-to-work areas) έχουν καθοριστεί από την εθνική στατιστική υπηρεσία (Coombes and Bond, 2008) και χρησιμοποιούνται ως χωρική ενότητα ανάλυσης (π.χ. Nolan, Reynolds and Trotter, 2012; Rae, 2012), δεν υπάρχει στη χώρα μας επίσημος ορισμός ή οριοθέτηση περιοχών τοπικής αγοράς εργασίας / περιοχών μετακίνησης-για-εργασία²⁸¹. Στην περίπτωση μας, η χωρική ενότητα ανάλυσης δε μπορεί να είναι μικρότερη από την ΠΕ (NUTS III). Σε επίπεδο δήμων, η ΕΛΣΤΑΤ δε δημοσιεύει στοιχεία ΑΠΑ, ενώ τα στοιχεία απασχόλησης (αντλούνται από τις απογραφές) αναφέρονται μόνο στους τομείς (πρωτογενής, δευτερογενής και τριτογενής) και όχι στους κλάδους της οικονομίας.

Όσον αφορά τις οικονομικές δραστηριότητες που αποτελούν ένα ΤΤΠΣ, η ανάλυσή μας περιορίζεται αναγκαστικά στη φιλοξενία και την εστίαση (κλάδος Θ), καθώς η ΕΛΣΤΑΤ δε δημοσιεύει σε επίπεδο ΠΕ δεδομένα ΑΠΑ και απασχόλησης για τις οικονομικές δραστηριότητες (κλάδους με διψήφιο κωδικό). Αντίθετα, παρέχει στοιχεία μόνο για τους κλάδους (Α, Β, Γ, κλπ.), με συνέπεια ο διαχωρισμός αυτών των στοιχείων στις οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό να μην είναι δυνατός²⁸².

²⁸¹ Στον προγραμματισμό του ΕΣΠΑ 2014–2020 λαμβάνονται υπόψη αντίστοιχες χωρικές ενότητες με την ονομασία «ημερήσιο σύστημα μετακινήσεων», χωρίς όμως να έχουν οριοθετηθεί συγκεκριμένες περιοχές.

²⁸² Για παράδειγμα, η ΕΛΣΤΑΤ δημοσιεύει στοιχεία (ΑΠΑ και απασχόλησης) για τον κλάδο Ν (Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες), αλλά όχι για τις οικονομικές δραστηριότητες που τον

Τέλος, συντελεστές συμμετοχής βασιζόμενοι σε στοιχεία απασχόλησης και ΑΠΑ θα χρησιμοποιηθούν ως δείκτες προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η ΠΕ Μεσσηνίας εξειδικεύεται στις δραστηριότητες (φιλοξενία και εστίαση) που συνιστούν το ΤΠΣ. Οι συντελεστές αυτοί έχουν χρησιμοποιηθεί όχι μόνο για την εύρεση ΤΠΣτων, αλλά και τουριστικών συστάδων (Segarra-Oña, Miret-Pastor and Peiro-Signes, 2012).

Έχοντας, επομένως, επιλέξει τη χωρική ενότητα ανάλυσης, τις σχετικές οικονομικές δραστηριότητες και τον χρησιμοποιούμενο δείκτη, τα παρακάτω χαρακτηριστικά / κριτήρια θα εξεταστούν στην περίπτωση της Μεσσηνίας:

1. Εξειδικεύεται στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης.
2. Υπάρχει μία υψηλή συγκέντρωση μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις αυτές επιλέγουν να απασχολούν εργαζόμενους από την περιοχή.
3. Οι οικονομικές δραστηριότητες που συνιστούν το ΤΠΣ αναπτύσσουν ισχυρές οικονομικές συνδέσεις με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας.
4. Οι οικονομικές δραστηριότητες του ΤΠΣ δημιουργούν δεσμούς με την τοπική κοινωνία (κατοίκους, κοινωνικούς φορείς, αναπτυξιακούς φορείς).

17.2 Διερεύνηση ΤΠΣ στη Μεσσηνία

17.2.1 Εξειδίκευση στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης

Για να εξετάσουμε εάν η ΠΕ Μεσσηνίας ειδικεύεται στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης, ο ακόλουθος συντελεστής συμμετοχής (LQ) χρησιμοποιείται:

$$LQ_{ir} = \frac{A_{ir}}{A_r} / \frac{A_{in}}{A_n} \quad (17.1)$$

όπου A_{ir} = ο αριθμός των απασχολούμενων ή η ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ) στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης i στη Μεσσηνία r

A_r = ο αριθμός των απασχολούμενων ή η ΑΠΑ στη Μεσσηνία r

A_{in} = ο αριθμός των απασχολούμενων ή η ΑΠΑ στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης i στη μεγαλύτερη χωρική ενότητα αναφοράς n (Περιφέρεια Πελοποννήσου, Ελλάδα)

A_n = ο αριθμός των απασχολούμενων ή η ΑΠΑ στη μεγαλύτερη χωρική ενότητα αναφοράς n .

συγκροτούν, όπως ο κλάδος 77 (Δραστηριότητες ενοικίασης και εκμίσθωσης) και 79 (Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και άλλων υπηρεσιών κρατήσεων και συναφείς δραστηριότητες).

Όπως παρουσιάστηκε και στην Ενότητα 5.6.1, εάν $LQ > 1$ τότε ο κλάδος της φιλοξενίας και εστίασης είναι περισσότερο ανεπτυγμένος στη Μεσσηνία απ' ό τι στην Περιφέρεια Πελοποννήσου ή στο σύνολο της χώρας. Με άλλα λόγια, η ΠΕ Μεσσηνίας έχει μία συγκέντρωση δραστηριοτήτων φιλοξενίας και εστίασης πάνω από τον περιφερειακό ή εθνικό μέσο όρο. Κατά συνέπεια ειδικεύεται σε αυτόν τον κλάδο, ο οποίος θεωρείται βασικός ή εξαγωγικός.

Στον Πίνακα 17.1 παρατίθενται στοιχεία απασχόλησης από την απογραφή του 2011 και τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία ΑΠΑ, από το 2011 έως το 2014, ενώ στον Πίνακα 17.2 εξάγονται οι αντίστοιχοι συντελεστές συμμετοχής (ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου και την Ελλάδα) με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 17.1. Από τον Πίνακα 17.2 παρατηρούμε ότι η ΠΕ Μεσσηνίας ειδικεύεται στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου χρησιμοποιώντας είτε στοιχεία απασχόλησης είτε στοιχεία ΑΠΑ. Ωστόσο, η ειδίκευση αυτή είναι οριακή. Αντίθετα, οριακά δεν παρουσιάζει ειδίκευση ως προς το σύνολο της χώρας. Επομένως, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι εντός της Περιφέρειας Πελοποννήσου η ΠΕ Μεσσηνίας ικανοποιεί το πρώτο κριτήριο / χαρακτηριστικό (εξειδίκευση) για τη λειτουργία ενός ΤΤΠΣ.

Πίνακας 17.1 Απασχόληση και ΑΠΑ στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης και στο σύνολο των κλάδων της ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας

Απασχόληση (2011)								
Χωρική ενότητα	Φιλοξενία και εστίαση				Σύνολο			
ΠΕ Μεσσηνίας	4.183				53.892			
Περιφέρεια Πελοποννήσου	14.778				196.761			
Ελλάδα	291.589				3.727.633			
ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)								
Χωρική ενότητα	2011		2012		2013		2014	
	Φ & Ε	Σύνολο	Φ & Ε	Σύνολο	Φ & Ε	Σύνολο	Φ & Ε	Σύνολο
ΠΕ Μεσσηνίας	89,33	1.970,42	86,68	1.870,37	101,70	1.729,25	102,35	1.729,05
Περιφέρεια Πελοποννήσου	345,17	7.737,55	325,26	7.309,16	376,65	7.014,84	376,39	6.779,24
Ελλάδα	8.501,53	181.909,19	8.219,93	168.978,96	9.524,25	159.983,22	9.489,67	157.187,43

Φ & Ε: Φιλοξενία και εστίαση.

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας 17.2 Συντελεστές συμμετοχής του κλάδου φιλοξενίας και εστίασης της ΠΕ Μεσσηνίας

Απασχόληση				
Ως προς την	2011			
Περιφέρεια Πελοποννήσου	1,03			
Ελλάδα	0,99			
ΑΠΑ				
Ως προς την	2011	2012	2013	2014
Περιφέρεια Πελοποννήσου	1,02	1,04	1,10	1,07
Ελλάδα	0,97	0,95	0,99	0,98

Σημείωση: LQ>1 σημειωμένο με έντονο (bold).

17.2.2 Συγκέντρωση μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων

Το επόμενο χαρακτηριστικό που πρέπει να εξεταστεί είναι εάν υπάρχει υψηλή συγκέντρωση MME²⁸³ στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης. Για να εξακριβωθεί ο αριθμός τους χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος (για τα ξενοδοχεία και τα κάμπινγκ), τον ΕΟΤ της Περιφέρειας Πελοποννήσου (για τα ενοικιαζόμενα δωμάτια, τα επιπλωμένα διαμερίσματα, και τις τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες), και το Επιμελητήριο Μεσσηνίας (για την εστίαση). Τα στοιχεία αυτά, που παρουσιάζονται στον Πίνακα 17.3, αντιπροσωπεύουν μονάδες φιλοξενίας και εστίασης. Όσον αφορά το μέγεθός τους, συγκεντρώθηκαν πρωτογενή στοιχεία α) μέσω της προσωπικής επικοινωνίας του ερευνητή με ιδιοκτήτες / υπεύθυνους ξενοδοχείων (τριών αστέρων και άνω) και κάμπινγκ, καθώς και με υπαλλήλους του ΕΟΤ - Περιφέρειας Πελοποννήσου, το 2014, και β) από την έρευνα επιχειρήσεων (βλέπε Ενότητα 15.6).

Στην περίπτωση των ξενοδοχείων υπάρχει μία μόνο μεγάλη επιχείρηση στο νομό, η Costa Navarino, που περιλαμβάνει τις δύο ξενοδοχειακές μονάδες στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, κάθε μία από τις οποίες απασχολεί πάνω από 250 εργαζόμενους. Από τα υπόλοιπα 149 ξενοδοχεία, 143 είναι μικρού (έως 49 απασχολούμενοι) και μόλις έξι μεσαίου (50–249 απασχολούμενοι) μεγέθους. Οι μονάδες των ενοικιαζόμενων δωματίων, επιπλωμένων διαμερισμάτων και τουριστικών επιπλωμένων κατοικιών, καθώς και τα κάμπινγκ, είναι μικρές/ά σε μέγεθος με απλή οργανωτική δομή. Ανάλογη εικόνα παρατηρείται και στις επιχειρήσεις της εστίασης, όπου σύμφωνα με την έρευνα επιχειρήσεων απασχολούν κατά μέσο όρο 7,42 άτομα συμπεριλαμβάνοντας μόνιμους

²⁸³ Το μέγεθος των MME ορίζεται σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (έως 249 απασχολούμενοι).

Πίνακας 17.3 Αριθμός και μέγεθος μονάδων φιλοξενίας και εστίασης

	Αριθμός	Έτος	Μέγεθος
Ξενοδοχεία	151	2014	<ul style="list-style-type: none"> • Μεγάλο (2) • Μεσαίο (6) • Μικρό (143)
Ενοικιαζόμενα δωμάτια, επιπλωμένα διαμερίσματα και τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες	547	2014	Μικρό
Κάμπινγκ	17	2014	Μικρό
Εστίαση	1.392 ¹	2011	Μικρό

¹Πολλές μονάδες επηρεάζονται σε πολύ μικρό ποσοστό ή ελάχιστα από τον τουρισμό.

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, ΕΟΤ Περιφέρειας Πελοποννήσου, Επιμελητήριο Μεσσηνίας, προσωπική επικοινωνία, έρευνα επιχειρήσεων.

και εποχικούς υπαλλήλους, καθώς και μέλη της οικογένειας. Οι περισσότερες επιχειρήσεις της φιλοξενίας και της εστίασης ανήκουν σε μόνιμους κατοίκους του νομού και τείνουν να απασχολούν προσωπικό από την περιοχή. Εκείνοι οι εργαζόμενοι που δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι, είναι κυρίως φοιτητές που επιστρέφουν στον τόπο καταγωγής τους κατά τη διάρκεια της καλοκαιρινής περιόδου και επιθυμούν να αποκτήσουν κάποιο εισόδημα.

17.2.3 Τοπικές οικονομικές συνδέσεις

Οι τοπικές οικονομικές συνδέσεις των δραστηριοτήτων που συνιστούν το ΤΠΠΣ εξετάζονται χρησιμοποιώντας στοιχεία από την έρευνα επιχειρήσεων. Για να αυξηθεί, όμως, ο βαθμός ανάλυσης και ο αριθμός των εξεταζόμενων οικονομικών συνδέσεων, η φιλοξενία και η εστίαση διακρίνονται περαιτέρω σε εστιατόρια και καφετέριες, και ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια - επιπλωμένα διαμερίσματα, και κάμπινγκ. Επιπλέον, εξετάζονται οι συνδέσεις άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα από τον τουρισμό, και συγκεκριμένα της φιλοξενίας (ΠΟΤΑ), εκείνων που ανήκουν στον κλάδο του λιανικού εμπορίου, του χονδρικού εμπορίου και της μεταποίησης, και σχετιζόμενων με την παροχή υπηρεσιών μεταφοράς.

Οι δαπάνες για αγορές ενδιάμεσων εισροών (αγαθών και υπηρεσιών) που πραγματοποιούν οι παραπάνω οικονομικές δραστηριότητες παρουσιάζονται σε ποσοστά επί του συνόλου στον Πίνακα 17.4²⁸⁴. Οι δαπάνες αυτές διαχωρίζονται σε εντός και εκτός τοπικής οικονομίας. Εκείνες που λαμβάνουν χώρα εντός Μεσσηνίας, επιμερίζονται σε κλάδους ακολουθώντας κατά βάση τη στατιστική ταξινόμηση των οικονομικών

²⁸⁴ Για τις αγορές ενδιάμεσων εισροών σε απόλυτες τιμές (σε ευρώ) βλέπε Πίνακα Π9.1. Ως ενδιάμεσες εισροές νοούνται και οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών που προορίζονται για ενδιάμεση χρήση / κατανάλωση.

δραστηριοτήτων (ΣΤΑΚΟΔ) 2008 της ΕΛΣΤΑΤ²⁸⁵. Από τον Πίνακα 17.4 βλέπουμε ότι οι οικονομικές δραστηριότητες που δαπανούν το μεγαλύτερο μέρος (άνω του 50%) επί της συνολικής αξίας των ενδιάμεσων εισροών τους στην τοπική οικονομία είναι κατά σειρά η εκμετάλλευση ταξί, τα εστιατόρια, οι καφετέριες, τα ξενοδοχεία, το λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού, τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και επιπλωμένα διαμερίσματα, τα κάμπινγκ, και τέλος οι υπηρεσίες μεταφοράς εμπορευμάτων και αλληλογραφίας. Αντίθετα, οι υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες ξοδεύουν στην τοπική οικονομία λιγότερο από 50%, είτε γιατί τα αγαθά που εμπορεύονται ή οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούν δεν παράγονται στο νομό (άλλο λιανικό εμπόριο, πρατήρια υγρών καυσίμων, άλλο χονδρικό εμπόριο, άλλη μεταποίηση), είτε επειδή αναγκάζονται να αγοράσουν εξειδικευμένες υπηρεσίες, καθώς και αγαθά και υλικά συσκευασίας, που δεν υπάρχουν ή διατίθενται σε ανεπαρκείς ποσότητες εντός του νομού (φιλοξενία (ΠΟΤΑ), χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών, μεταποίηση τροφίμων και ποτών, ενοικίαση αυτοκινήτων).

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι οι μικρού μεγέθους επιχειρήσεις της φιλοξενίας και εστίασης αναπτύσσονται σε μεγάλο βαθμό οικονομικές σχέσεις με τους υπόλοιπους κλάδους της τοπικής οικονομίας. Οι κλάδοι που επωφελούνται περισσότερο είναι κυρίως το χονδρικό και το λιανικό εμπόριο, καθώς επίσης οι άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών (επισκευές και συντήρηση), η μεταποίηση, οι επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (νομικές, λογιστικές, και διαφημιστικές υπηρεσίες), οι διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (στην περίπτωση της φιλοξενίας), και η φυτική και ζωική παραγωγή, αλιεία (ιδιαίτερα στην περίπτωση των εστιατορίων). Τα δεδομένα του Πίνακα 17.4 επαληθεύουν τη τουριστική βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία οι μικρές σε μέγεθος τουριστικές επιχειρήσεις αναπτύσσονται αναλογικά μεγαλύτερες οικονομικές συνδέσεις εντός της τοπικής οικονομίας τους σε σύγκριση με τις μεγάλου μεγέθους (βλέπε Ενότητα 2.5). Παρόλα αυτά, η συνεισφορά της φιλοξενίας (ΠΟΤΑ) στην περίπτωση μας δε μπορεί να θεωρηθεί αμελητέα καθώς δαπανά μεγάλα ποσά εντός του νομού (βλέπε Πίνακα Π9.1). Μάλιστα, από τις συνολικές δαπάνες για τρόφιμα και ποτά το 36% και 76%, αντίστοιχα, καταλήγει σε τοπικές

²⁸⁵ Οι δαπάνες για επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών περιλαμβάνονται στις «Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών» (μαζί με την επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής ή οικιακής χρήσης) και όχι στο «Λιανικό εμπόριο». Ακόμα, οι δαπάνες για εστίαση, φιλοξενία, εκπαίδευση, και ιατρικές υπηρεσίες ήταν πολύ μικρές ή αναφέρθηκαν από ελάχιστες επιχειρήσεις και ως εκ τούτου δεν καταχωρήθηκαν σε ξεχωριστό κλάδο, αλλά συμπεριλήφθηκαν στις «Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών» (εστίαση, φιλοξενία, εκπαίδευση) ή στις «Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες» (ιατρικές υπηρεσίες).

Πίνακας 17.4 Δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές ανά οικονομική δραστηριότητα (σε ποσοστά)

Οικονομική δραστηριότητα \ Κλάδος	Φυτική και ζωική παραγωγή, αλιεία	Λιανικό εμπόριο	Χονδρικό εμπόριο	Μεταποίηση	Ενημέρωση και επικοινωνία	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών ¹	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Μεταφορά και αποθήκευση	Ασφαλιστικές δραστηριότητες	Εντός Μεσσηνίας (Σύνολο)	Εκτός Μεσσηνίας (Σύνολο)	Σύνολο
Εστιατόρια (n=44)	7,97	29,30	39,53	3,89	0,47	2,50	1,51	0,27	0,14	0,41	86,00	14,00	100
Καφετέριες (n=22)	2,34	19,50	53,23	2,54	0,35	1,66	1,33	0,01	0,11	1,05	82,13	17,87	100
Ξενοδοχεία (n=15)	0,99	19,73	23,24	4,80	0,09	15,00	3,45	4,84	0,01	3,01	75,16	24,84	100
Ενοικιαζόμενα δωμάτια και επιπλωμένα διαμερίσματα (n=11)	0,00	19,75	16,73	0,72	0,23	9,23	3,94	9,16	0,06	4,51	64,32	35,68	100
Κάμπινγκ (n=3)	2,55	12,71	27,30	4,26	0,34	4,82	6,24	2,21	0,11	0,96	61,52	38,48	100
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	0,17	0,79	7,19	1,99	0,04	0,30 ²	0,67 ³	5,76	2,55	0,00	19,46	80,54	100
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)	4,69	1,09	47,82	10,27	0,05	0,39	0,59	0,00	0,08	0,18	65,16	34,84	100
Άλλο λιανικό εμπόριο (n=33) ⁴	0,00	1,50	1,24	0,78	0,30	0,43	1,77	0,01	3,31	0,30	9,64	90,36	100
Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	0,00	0,01	0,06	0,00	0,00	0,07	0,09	0,00	0,05	0,08	0,36	99,64	100
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	8,99	2,80	0,06	1,77	0,03	0,84	0,19	0,06	0,44	0,07	15,25	84,75	100
Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=10) ⁵	0,00	8,14	2,24	5,42	0,17	1,58	0,86	0,00	2,31	0,22	20,93	79,07	100
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	14,02	2,22	24,46	0,89	0,20	1,30 ⁶	0,58 ³	0,36	2,14	0,24	46,41	53,59	100
Άλλη μεταποίηση (n=6)	0,00	1,29	0,26	0,00	0,18	0,21	0,63	0,00	2,69	0,81	6,07	93,93	100
Ενοίκια αυτοκινήτων (n=5)	0,00	3,81	0,20	0,37	0,01	9,38	1,36	1,21	0,21	16,35	32,90	67,10	100
Εκμετάλλευση ταξί (n=8)	0,00	46,76	0,00	0,00	0,00	32,89	3,82	1,19	0,00	6,58	91,23	8,77	100
Υπηρεσίες μεταφοράς εμπορευμάτων και αλληλογραφίας (n=8) ⁷	0,00	47,36	0,63	1,73	0,56	5,52	1,53	0,00	0,63	1,53	59,50	40,50	100
Σύνολο	6,20	3,42	10,31	2,03	0,09	0,95	0,48	0,94	1,07	0,22	25,73	74,27	100

¹Περιλαμβάνει ακόμα την επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών.

²Συμπεριλαμβάνει δαπάνες για εστίαση και εκπαίδευση.

³Συμπεριλαμβάνει δαπάνες για ιατρικές υπηρεσίες.

⁴Περιλαμβάνει επιχειρήσεις από τις οικονομικές δραστηριότητες «Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)», «Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)» και «Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)» που επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα (σε πρώτο στάδιο) από τον τουρισμό.

⁵Περιλαμβάνει επιχειρήσεις του άλλου χονδρικού εμπορίου που επηρεάζονται έμμεσα (σε πρώτο στάδιο) από τον τουρισμό.

⁶Συμπεριλαμβάνει δαπάνες για φιλοξενία.

⁷Περιλαμβάνει επιχειρήσεις από την οικονομική δραστηριότητα «Μεταφορά και αποθήκευση» που ασχολούνται με την μεταφορά εμπορευμάτων και αλληλογραφίας.

επιχειρήσεις. Τα παραπάνω οφείλονται εν μέρει στο μεγάλο της μέγεθος, αλλά επίσης στην πολιτική της εταιρείας για, όσο το δυνατόν, αγορές από τοπικούς προμηθευτές. Όμως, η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών από τα δύο ξενοδοχεία πέντε αστέρων και οι μεγάλες ποσότητες αγαθών που απαιτούνται, οδηγούν στην πραγματοποίηση μεγαλύτερων δαπανών εκτός Μεσσηνίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, να εξεταστεί πού προσανατολίζονται οι βασικές δαπάνες των οικονομικών δραστηριοτήτων. Για το λόγο αυτό, εφαρμόζεται και πάλι ο συντελεστής συμμετοχής χρησιμοποιώντας ως μεταβλητή τις δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές. Έτσι, ο ακόλουθος «διακλαδικός συντελεστής» (inter-sectoral quotient - IQ), που αποτελεί μία προσαρμογή του LQ_{ir} (σχέση (17.1)) για την ανάλυση των διακλαδικών συνδέσεων, χρησιμοποιείται:

$$IQ_{ij} = \frac{A_{ij} / A_{it}}{A_j / A_t} \quad (17.2)$$

όπου A_{ij} = οι δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές στον κλάδο i από την οικονομική δραστηριότητα j

A_j = οι συνολικές δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές από την οικονομική δραστηριότητα j

A_{it} = οι δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές στον κλάδο i από όλες τις οικονομικές δραστηριότητες t

A_t = οι συνολικές δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές από όλες τις οικονομικές δραστηριότητες t .

Ο αριθμητής της σχέσης (17.2) υποδηλώνει τι ποσοστό επί των συνολικών δαπανών της οικονομικής δραστηριότητας j δαπανάται σε κάθε κλάδο i από την ίδια δραστηριότητα j , ενώ το αντίστοιχο ισχύει για όλες τις οικονομικές δραστηριότητες t στον παρονομαστή. Η βασική δαπάνη προκύπτει όταν $IQ > 1$. Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 17.4, οι διακλαδικοί συντελεστές εξάγονται στον Πίνακα 17.5. Από τον πίνακα αυτόν βλέπουμε ότι τα εστιατόρια και τα κάμπινγκ δημιουργούν τις περισσότερες βασικές δαπάνες (συνολικά οκτώ) σε κλάδους της τοπικής οικονομίας. Ακολουθούν τα ξενοδοχεία, οι καφετέριες, τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και επιπλωμένα διαμερίσματα, και η μεταποίηση τροφίμων και ποτών (επτά η κάθε μία). Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι η παραγωγική δραστηριότητα των ΜΜΕ στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης προσανατολίζεται σε περισσότερους κλάδους της τοπικής οικονομίας σε σχέση με εκείνη της μεγάλης τουριστικής επιχείρησης. Ακόμα, οι υπόλοιπες δραστηριότητες προσανατολίζονται σε περισσότερους κλάδους απ' ότι η μεγάλη τουριστική επιχείρηση, όμως, σε λιγότερους

Πίνακας 17.5 Συντελεστές συμμετοχής δαπανών για ενδιάμεσες εισροές

Οικονομική δραστηριότητα \ Κλάδος	Φυτική και ζωική παραγωγή, αλιεία	Λιανικό εμπόριο	Χονδρικό εμπόριο	Μεταποίηση	Ενημέρωση και επικοινωνία	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Μεταφορά και αποθήκευση	Ασφαλιστικές δραστηριότητες	Εντός Μεσοημιάς (Σύνολο)	Εκτός Μεσοημιάς (Σύνολο)
Εστιατόρια (n=44)	1,29	8,57	3,83	1,91	5,60	2,62	3,06	0,29	0,13	1,84	3,34	0,19
Καφετέριες (n=22)	0,38	5,73	4,98	1,26	4,86	1,75	3,40	0,01	0,11	4,80	3,14	0,26
Ξενοδοχεία (n=15)	0,16	5,77	2,25	2,36	0,97	15,72	7,19	5,12	0,01	13,58	2,92	0,33
Ενοικιαζόμενα δωμάτια και επιπλωμένα διαμερίσματα (n=11)	0,00	5,77	1,62	0,35	2,59	9,67	8,20	9,70	0,06	20,34	2,50	0,48
Κάμπινγκ (n=3)	0,41	3,72	2,65	2,10	3,80	5,06	13,00	2,34	0,11	4,35	2,39	0,52
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	0,03	0,23	0,70	0,98	0,43	0,31	1,39	6,10	2,39	0,00	0,76	1,08
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)	0,76	0,32	4,64	5,06	0,61	0,41	1,24	0,00	0,08	0,79	2,53	0,47
Άλλο λιανικό εμπόριο (n=33)	0,00	0,44	0,12	0,38	3,38	0,45	3,68	0,01	3,10	1,38	0,37	1,22
Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	0,00	0,003	0,01	0,0004	0,003	0,07	0,18	0,00	0,05	0,35	0,01	1,34
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	1,45	0,82	0,01	0,87	0,30	0,88	0,39	0,06	0,42	0,32	0,59	1,14
Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=10)	0,00	2,38	0,22	2,67	1,93	1,65	1,79	0,00	2,16	0,97	0,81	1,06
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	2,26	0,65	2,37	0,44	2,24	1,36	1,21	0,38	2,01	1,08	1,80	0,72
Άλλη μεταποίηση (n=6)	0,00	0,38	0,02	0,00	2,06	0,22	1,32	0,00	2,52	3,65	0,24	1,26
Ενοικίαση αυτοκινήτων (n=5)	0,00	1,11	0,02	0,18	0,06	9,83	2,83	1,28	0,20	73,80	1,28	0,90
Εκμετάλλευση ταξί (n=8)	0,00	13,67	0,00	0,00	0,00	34,47	7,95	1,26	0,00	29,68	3,55	0,12
Υπηρεσίες μεταφοράς εμπορευμάτων και αλληλογραφίας (n=8)	0,00	13,84	0,06	0,85	6,30	5,79	3,18	0,00	0,59	6,91	2,31	0,55

Σημείωση: Βασική δαπάνη σημειωμένη με έντονο (bold).

όταν συγκρίνονται με τις δραστηριότητες που αποτελούν το ΤΠΠΣ.

Τα παραπάνω αποτελέσματα ικανοποιούν το τρίτο κριτήριο / χαρακτηριστικό που αφορά την ανάπτυξη ισχυρών οικονομικών συνδέσεων μεταξύ των οικονομικών δραστηριοτήτων του ΤΠΠΣ και των κλάδων της τοπικής οικονομίας. Αυτό που απομένει να εξεταστεί είναι εάν οι δραστηριότητες του ΤΠΠΣ δημιουργούν δεσμούς με την τοπική κοινωνία.

17.2.4 Τοπικές δικτυώσεις

Όπως αναφέρθηκε και στην Ενότητα 15.6, η έρευνα επιχειρήσεων αποσκοπούσε ακόμα στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις σχέσεις συνεργασίας - δικτυώσεις που αναπτύσσουν οι επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, ρωτήθηκαν εάν:

- Συνεργάζονται με κοινωνικούς και αναπτυξιακούς φορείς του νομού για την ανάπτυξη και προώθηση του τουρισμού / αθλητικού τουρισμού (ή για άλλα θέματα που αφορούν τις ίδιες).
- Πραγματοποιούν κοινές δράσεις με επιχειρήσεις του ίδιου ή άλλων κλάδων του νομού.
- Αναπτύσσουν δίκτυα συνεργασιών (πρόσβαση σε κοινούς πελάτες ή προμηθευτές) ή πληροφόρησης με επιχειρήσεις ή κοινωνικούς / αναπτυξιακούς φορείς.

Μία σημαντική πρωτοβουλία για το σχηματισμό ενός τοπικού δικτύου προήλθε από την πρώην Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μεσσηνίας και αφορούσε τη δημιουργία ενός τοπικού συμφώνου ποιότητας. Σε αυτό θα συμμετείχαν επιχειρήσεις από τον κλάδο της φιλοξενίας (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια) και εστίασης, οι οποίες θα είχαν πρόσβαση και θα προτιμούσαν τοπικούς προμηθευτές διασφαλίζοντας έτσι καλύτερη ποιότητα και τιμές στα προϊόντα που θα αγόραζαν. Ωστόσο, μολονότι είχαν εγγραφεί αρκετά μέλη, το εγχείρημα αυτό δε συνεχίστηκε επειδή δε διαμορφώθηκε η κατάλληλη συναίνεση και ο απαραίτητος συντονισμός, και δεν υπήρξε ουσιαστική βούληση από τις ίδιες τις επιχειρήσεις.

Το 2014, το Επιμελητήριο Μεσσηνίας, σε συνεργασία με διεθνή επιστημονική ομάδα 13 εταίρων από έξι μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Αίγυπτος, Λίβανος και Τυνησία), δημιούργησε το κοινό «Σήμα Ποιότητας Μεσογειακής Διατροφής MedDiet»²⁸⁶. Το σήμα απευθύνεται σε εστιατόρια (εκτός ή εντός ξενοδοχείων) του

²⁸⁶ Το σχέδιο αυτό χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (90%) και από εθνικούς πόρους (10%) και σκοπεύει να εξαπλώσει σταδιακά τη χρήση του σήματος και εκτός της περιοχής της Μεσογείου.

νομού που σκοπεύουν να αποκτήσουν προφίλ μεσογειακού εστιατορίου. Σε αντίθεση με το τοπικό σύμφωνο ποιότητας, δεν περιορίζεται σε τοπικούς προμηθευτές καθώς τα εστιατόρια μπορούν να χρησιμοποιούν προϊόντα από την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου αρκεί να είναι παραδοσιακά ή / και πιστοποιημένα. Όμως, στα εστιατόρια παρέχονται κίνητρα (καλύτερη βαθμολογία στη διαδικασία αξιολόγησης) ώστε να επιλέγουν προϊόντα από τοποθεσίες που βρίσκονται κοντά τους. Μέχρι στιγμής, το σήμα βρίσκεται στο στάδιο της ένταξης όπου χορηγείται χωρίς κόστος και ύστερα από αξιολόγηση σε 40 εστιατόρια.

Μία άλλη ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία για τη δημιουργία τοπικού δικτύου, που όμως απέτυχε να γίνει πράξη, αναφέρθηκε στον τομέα της μεταποίησης. Συγκεκριμένα, ένας ιδιοκτήτης ποτοποιίας πρότεινε οι τέσσερις μεγάλες ποτοποιίες του νομού να σχηματίσουν νέα εταιρεία και να παράγουν ένα κοινό ούζο, το «Ούζο Καλαμάτας», σε κοινό εμφιαλωτήριο. Ένα παρόμοιο σχήμα έχει εφαρμοστεί στην Ιταλία σύμφωνα με τον ιδιοκτήτη, αλλά και με οινοποιεία στη Νέα Ζηλανδία (Hall, 2005) όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 2.4.1.1. Παρόλα αυτά, η πρότασή του δεν υλοποιήθηκε επειδή οι ιδιοκτήτες δε συμφώνησαν στους όρους / παραμέτρους της συνεργασίας.

Ορισμένες επιχειρήσεις ανέφεραν συνεργασίες με τις δημοτικές αρχές του νομού. Ειδικότερα, κάποια ξενοδοχεία παρέχουν δωρεάν δωμάτια για τη φιλοξενία τουριστικών δημοσιογράφων ή τηλεοπτικών συνεργείων που πηγαίνουν για να γνωρίσουν και να προβάλλουν την ευρύτερη περιοχή, ενώ ύστερα από συνεννόηση με τους δήμους και τους αθλητικούς φορείς προσφέρουν χαμηλότερες τιμές στους τουρίστες που συμμετέχουν σε αθλητικές διοργανώσεις. Καλύτερες τιμές προσφέρονται και από εστιατόρια για τις δημόσιες σχέσεις των δήμων με φιλοξενούμενους δημοσιογράφους. Τέλος, κάποιες επιχειρήσεις της μεταποίησης και του χονδρικού εμπορίου συνεργάζονται με τους δήμους όταν διοργανώνονται (συνήθως τους καλοκαιρινούς μήνες) εκθέσεις τοπικών προϊόντων ή όταν επισκέπτονται την περιοχή τουρ οπερέιτορ που επιθυμούν στην παραμονή τους να μάθουν για τη Μεσσηνιακή κουζίνα και να δοκιμάσουν τοπικά προϊόντα.

Τα καταλύματα φιλοξενίας συνεργάζονται, επίσης, με την Ένωση Ξενοδόχων Μεσσηνίας και τους συλλόγους ενοικιαζόμενων δωματίων και διαμερισμάτων. Ωστόσο, το γεγονός ότι υπάρχουν περισσότεροι από ένας σύλλογοι (Παμμεσηνιακός, Τριφυλίας, Λεύκτρου) έχει ως αποτέλεσμα να μην αναπτύσσονται συλλογικές δράσεις και να περιορίζεται έτσι η ενιαία προβολή του νομού. Ο γραμματέας του Παμμεσηνιακού Συλλόγου Ενοικιαζόμενων Δωματίων & Διαμερισμάτων δήλωσε ότι υπάρχει πρόθεση

να συνεργαστούν και να σχηματίσουν ομοσπονδία στο μέλλον, όμως αυτό είναι δύσκολο επειδή απαιτούνται τουλάχιστον έξι σύλλογοι σύμφωνα με το νόμο.

Αρκετές επιχειρήσεις στους κλάδους της φιλοξενίας, της εστίασης, και του λιανικού εμπορίου συνεργάζονται με τοπικούς πολιτιστικούς – και εμπορικούς / επαγγελματικούς – συλλόγους και έτσι υποστηρίζουν ως χορηγοί ή / και συμμετέχουν ενεργά σε πολιτιστικές εκδηλώσεις (π.χ. παζάρι παραδοσιακών προϊόντων, γιορτές τοπικών προϊόντων, παραδοσιακοί χοροί) που διοργανώνονται κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Οι εκδηλώσεις αυτές συμβάλλουν στη διατήρηση της τοπικής ταυτότητας και στην ενδυνάμωση των κοινωνικών σχέσεων των επιχειρήσεων με τους κατοίκους της περιοχής. Επιπρόσθετα, εξοικειώνουν τους επισκέπτες με την τοπική πολιτιστική και γαστρονομική παράδοση. Στους κλάδους του χονδρικού εμπορίου, αλλά και της μεταποίησης, τροφίμων και ποτών ορισμένοι επιχειρηματίες εργάζονται από κοινού με το Επιμελητήριο Μεσσηνίας για την προβολή των προϊόντων τους σε εκδηλώσεις και εκθέσεις της Ελλάδας και του εξωτερικού. Επίσης, συμμετέχουν σε ημερίδες του επιμελητηρίου με σκοπό την ενημέρωση των τοπικών τουριστικών επιχειρήσεων, καθώς και δημοσιογράφων από άλλους νομούς, για τα μεσσηνιακά προϊόντα και τα οφέλη τους. Τέλος, κάποιες από αυτές συμμετέχουν και στην Ομάδα Γευσιγνωσίας Ελαιολάδου Καλαμάτας, που ξεκίνησε να λειτουργεί το 2010 από το ΤΕΙ Καλαμάτας.

Οι επιχειρήσεις πραγματοποιούν ακόμα κοινές δράσεις χωρίς τη συνδρομή ή τη βοήθεια των κοινωνικών και αναπτυξιακών φορέων του νομού. Ενδεικτικά αναφέρονται η έκδοση ενημερωτικών φυλλαδίων για τους τουρίστες, η δημιουργία ιστοσελίδων για την προβολή των περιοχών τους, και ο εθελοντικός καθαρισμός παραλιών και τοπικών κοινοτήτων πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου. Άξιες αναφοράς είναι και οι εκδηλώσεις γευσιγνωσίας που διοργανώνουν από κοινού οινοποιεία της περιοχής με στόχο την προώθηση των τοπικών ποικιλιών κρασιού.

Από την πλευρά της, η μεγάλη τουριστική επιχείρηση στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας αναπτύσσει σχέσεις συνεργασίας με όλες σχεδόν τις κατηγορίες φορέων που αναφέρθηκαν παραπάνω. Συγκεκριμένα, συνεργάζεται με δήμους για τη φιλοξενία και ξενάγηση τουριστικών και αθλητικών δημοσιογράφων, τη διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων, και τη διεξαγωγή σεμιναρίων για επαγγελματίες στο χώρο του τουρισμού. Μαζί με το Επιμελητήριο Μεσσηνίας, διοργανώνει στις εγκαταστάσεις της σεμινάρια γαστρονομίας και κατέβαλε προσπάθειες ώστε να προστεθούν διεθνείς πτήσεις στο αεροδρόμιο της Καλαμάτας. Έχει, επίσης, δημιουργήσει σχέσεις με τοπικούς πολιτιστικούς φορείς (π.χ. Γαργαλιάνων, Πύλου, Γλυφάδας), με την Ένωση Ξενοδόχων Μεσσηνίας (π.χ. φιλοξενία

τουριστικών δημοσιογράφων), και με αθλητικούς φορείς για τη διεξαγωγή αθλητικών διοργανώσεων ή επισκέψεων στις εγκαταστάσεις της. Με εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπως το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και το ΤΕΙ Καλαμάτας, διοργανώνει εκπαιδευτικά προγράμματα και επισκέψεις στο ερευνητικό της περιβαλλοντικό παρατηρητήριο 'Navarino Environmental Observatory', ενώ με σχολεία της ευρύτερης περιοχής υλοποιεί προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ή χορηγεί σε μαθητές υποτροφίες για αθλητικές της δραστηριότητες. Σημειώνεται ότι εκτός από τους φορείς συνεργάζεται και με τοπικές επιχειρήσεις. Για παράδειγμα, διοργανώνει με οινοποιεία και ελαιοτριβεία της περιοχής επισκέψεις γευσιγνωσίας για τους τουρίστες που διαμένουν στα ξενοδοχεία της, ενώ με τον Συνεταιρισμό Πιστοποιημένων Αγροτικών Προϊόντων Νηλέας συμμετέχει σε υποστηριζόμενο από την ΕΕ πρόγραμμα για την αειφόρα ελαιοπαραγωγή.

Συνοψίζοντας, από τον Πίνακα 17.6 βλέπουμε ότι οι επιχειρήσεις της φιλοξενίας και της εστίασης συνεργάζονται με περισσότερες κατηγορίες φορέων σε σχέση με τις υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες, κάτι το οποίο ισχύει και για τη μεγάλη τουριστική επιχείρηση στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι οι δικτύώσεις αυτές δεν είναι πάντα έντονες, με εξαίρεση εκείνες που διαμορφώνονται με τους πολιτιστικούς και εμπορικούς / επαγγελματικούς συλλόγους. Οι σχέσεις συνεργασίας με τους υπόλοιπους ενδιαφερόμενους φορείς (δήμοι, Επιμελητήριο Μεσσηνίας, Ένωση Ξενοδόχων Μεσσηνίας, σύλλογοι ενοικιαζόμενων δωματίων και διαμερισμάτων, αθλητικοί φορείς) για θέματα που αφορούν την ανάπτυξη και προώθηση του τουρισμού αναπτύσσονται από ορισμένες μόνο επιχειρήσεις της φιλοξενίας και εστίασης. Από τις απαντήσεις των επιχειρήσεων προέκυψε, επίσης, ότι δεν έχει δημιουργηθεί στο νομό κάποιο οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα στον τουρισμό.

Πίνακας 17.6 Δικτύώσεις μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικών κοινωνικών και αναπτυξιακών φορέων

	Δήμοι	Επιμε- λητήριο Μεσσηνίας	Ένωση Ξενοδόχων Μεσσηνίας	Σύλλογοι ενοικιαζόμενων δωματίων και διαμερισμάτων	Πολιτι- στικοί σύλλογοι	Εμπορικοί - Επαγγελματι- κοί σύλλογοι	Αθλη- τικοί φορείς	Εκπαι- δευτικοί φορείς
Φιλοξενία	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Εστίαση	✓	✓			✓	✓		
Λιανικό εμπόριο ¹					✓	✓		
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	✓	✓						✓
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	✓	✓						✓
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	✓	✓	✓		✓		✓	✓

¹ Δεν περιλαμβάνει τα πρατήρια υγρών καυσίμων καθότι δεν ανέφεραν αξιοσημείωτα παραδείγματα συνεργασιών.

17.3 Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό διερευνήθηκε η δυνατότητα λειτουργίας ΤΠΠΣ στην ΠΕ Μεσσηνίας εφαρμόζοντας το μοντέλο των Lazzaretti και Capone (2006, 2008, 2009) και Capone και Boix (2008). Έτσι, τα χαρακτηριστικά / στοιχεία ενός τέτοιου συστήματος, όπως έχουν διατυπωθεί από τους παραπάνω συγγραφείς, εξετάστηκαν στην περίπτωση της Μεσσηνίας. Επιπρόσθετα, το μοντέλο επεκτάθηκε αναλύοντας ακόμα τις οικονομικές συνδέσεις των δραστηριοτήτων του ΤΠΠΣ με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης δείχνουν ότι ο νομός ικανοποιεί και τα τέσσερα κριτήρια για τη λειτουργία ενός ΤΠΠΣ. Ωστόσο, παρουσιάζει δυνατά και αδύνατα σημεία στα χαρακτηριστικά του συστήματος. Όσον αφορά τα δυνατά σημεία, οι οικονομικές δραστηριότητες που συνθέτουν το ΤΠΠΣ αναπτύσσουν σε μεγάλο βαθμό οικονομικές σχέσεις με τους υπόλοιπους κλάδους της τοπικής οικονομίας και η παραγωγική τους δραστηριότητα προσανατολίζεται σε περισσότερους τοπικούς κλάδους συγκρινόμενη με εκείνη των υπόλοιπων εξεταζόμενων δραστηριοτήτων. Ακόμα, υπάρχει μία υψηλή συγκέντρωση μικρών, κυρίως, τουριστικών επιχειρήσεων στο νομό. Αντίθετα, η ΠΕ Μεσσηνίας παρουσιάζει οριακή ειδίκευση στον κλάδο της φιλοξενίας και εστίασης ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου. Οι επιχειρήσεις αυτού του κλάδου σχηματίζουν δικτύωσεις με τους αναπτυξιακούς και κοινωνικούς φορείς του νομού, όμως αυτές δεν είναι πάντα έντονες, με εξαίρεση εκείνες που διαμορφώνονται με τους πολιτιστικούς και εμπορικούς / επαγγελματικούς συλλόγους. Επομένως, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ενώ υπάρχουν οι προϋποθέσεις, δεν έχει εδραιωθεί ακόμα ένα ισχυρό ΤΠΠΣ.

Από τις συνεντεύξεις στην έρευνα επιχειρήσεων προέκυψε, επίσης, ότι δεν έχει δημιουργηθεί στο νομό κάποιο οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα στον τομέα του τουρισμού. Ειδικότερα, δεν υπάρχει ένας κεντρικός φορέας που να οργανώνει και να συντονίζει τις προσπάθειες των ενδιαφερόμενων φορέων. Επιπρόσθετα, οι δικτύωσεις που σχηματίζονται προκύπτουν ανάλογα με την περίπτωση και είναι προσωρινού χαρακτήρα, ενώ αντίθετα δεν υπάρχουν σταθερές συνεργασίες που να αποβλέπουν αποκλειστικά στη γενικότερη ανάπτυξη και προώθηση του τουρισμού. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στο νομό έχει δημιουργηθεί ένα είδος άτυπου δικτύου μεταξύ ορισμένων επιχειρήσεων και συγκεκριμένων αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων.

Φυσικά, η παρούσα ανάλυση δεν έγινε χωρίς κάποιον περιορισμό. Συγκεκριμένα, οι οικονομικές δραστηριότητες που αποτελούν το ΤΤΠΣ προέρχονται μόνο από τους κλάδους της φιλοξενίας και της εστίασης. Ο περιορισμός αυτός επιβλήθηκε από την ΕΛΣΤΑΤ καθώς δε δημοσιεύει σε επίπεδο ΠΕ δεδομένα ΑΠΑ και απασχόλησης – απαραίτητα για την εξαγωγή των συντελεστών συμμετοχής – για οικονομικές δραστηριότητες (κλάδους με διψήφιο κωδικό) που σχετίζονται με τον τουρισμό και θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν σε ένα ΤΤΠΣ.

ΜΕΡΟΣ IV

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ - ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

18.1 Συμπεράσματα

18.1.1 Αξιολόγηση πολιτικής για τον αθλητικό τουρισμό

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου μέσω των ΠΕΠ (2007–2013 και 2014–2020), αλλά και ο κεντρικός προγραμματιστής μέσω του ΕΠΑΕ και του ΕΠΑνΕΚ, στοχεύουν στη διαμόρφωση ενός μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης που θα βασίζεται σε ΕΕΜΤ και ήπιες τουριστικές δραστηριότητες. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και ο αθλητικός τουρισμός. Ωστόσο, με εξαίρεση τα ΠΑΑ 2007–2013 και ΕΠΑΛ, όπου εμπεριέχονται δράσεις που αφορούν την ανάπτυξη ήπιων αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων, στα υπόλοιπα ΕΠ που μελετήθηκαν (ΠΕΠ ΔΕΠΙΝ, ΠΕΠ Πελοποννήσου, ΕΠΑΕ, ΕΠΑνΕΚ, ΠΑΑ 2014–2020 και ΕΠΑΛΘ) δε γίνεται ρητή αναφορά στον αθλητικό τουρισμό. Παρόλα αυτά, η ανάπτυξή του μπορεί να επιδιωχθεί μέσω δράσεων που σχετίζονται με την ενίσχυση δραστηριοτήτων ειδικών μορφών τουρισμού. Στα ΠΕΠ, επίσης, δεν προβλέπεται η κατασκευή, βελτίωση ή συντήρηση αθλητικών υποδομών, απαραίτητων για τη διεξαγωγή αθλητικών τουριστικών διοργανώσεων ή την ανάπτυξη του προπονητικού αθλητικού τουρισμού. Η ενίσχυση των δημόσιων επενδύσεων για αθλητικές υποδομές με κοινοτική χρηματοδότηση μπορεί να γίνει μόνο στις αγροτικές περιοχές μέσω των ΠΑΑ, όμως αυτές αφορούν υποδομές μικρής κλίμακας που αποσκοπούν περισσότερο στην ικανοποίηση της ανάγκης των τοπικών κοινωνιών για άθληση, παρά στην ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού.

Σε επίπεδο πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης, μόνο εκείνοι οι δήμοι όπου συναντώνται οι περισσότερες και κυριότερες αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες (Δήμοι Καλαμάτας, Πύλου-Νέστορος και Μεσσήνης) περιλαμβάνουν τον αθλητικό τουρισμό στο στρατηγικό σχεδιασμό τους. Όλοι οι δήμοι, πάντως, υιοθετούν δράσεις / ενέργειες (στον τομέα του αθλητισμού ή του τουρισμού) που μπορούν να συνδράμουν στην ανάπτυξή του. Ωστόσο, μεγαλύτερη έμφαση δίνεται στη διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων παρά στην υποβοήθηση των δραστηριοτήτων του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού.

Συμπερασματικά, από τα ΕΠ της Περιφέρειας Πελοποννήσου και του κεντρικού προγραμματιστή ο αθλητικός τουρισμός φαίνεται να κατέχει θέση στην αναπτυξιακή διαδικασία, όχι όμως ως ξεχωριστή μορφή, αλλά στο πλαίσιο της διαφοροποίησης

του τουριστικού προϊόντος μέσω της ανάδειξης EEMT. Ένα κενό που παρατηρείται, όμως, είναι ότι δεν υπάρχει η δυνατότητα χρηματοδότησης (με κοινοτικούς πόρους) αθλητικών υποδομών σε μη αγροτικές περιοχές. Έτσι, οι ενδιαφερόμενοι φορείς αναγκάζονται να αναζητήσουν εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης (π.χ. ίδιοι πόροι της περιφέρειας), κάτι που είναι πολύ δύσκολο στην τρέχουσα οικονομική συγκυρία. Όσον αφορά τους δήμους, ο αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνεται στον στρατηγικό σχεδιασμό ορισμένων εξ αυτών, ωστόσο κρίνεται αναγκαία η επέκταση των δράσεων / ενεργειών στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού από όλους τους δήμους.

18.1.2 Γενικά συμπεράσματα από την εμπειρική έρευνα

18.1.2.1 Σύγκριση οικονομικής συνεισφοράς αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων και τυπολογιών

Στα Κεφάλαια 14 και 16 εκτιμήθηκε η συμβολή κάθε μίας από τις τέσσερις εξεταζόμενες δραστηριότητες στα τουριστικά έσοδα, στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας. Συγκρίνοντας τις τουριστικές δαπάνες (έσοδα) και τις συνολικές επιδράσεις, διαπιστώθηκε ότι το γκολφ συνεισέφερε πολύ περισσότερο από τις υπόλοιπες δραστηριότητες σε όλες τις παραπάνω μεταβλητές. Στην περίπτωση του διαθέσιμου εισοδήματος χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες των επιδράσεων ανά επισκέπτη και ανά διανυκτέρευση, όπου πάλι το γκολφ δημιούργησε τις μεγαλύτερες επιδράσεις²⁸⁷. Η εν λόγω δραστηριότητα έχει και τον μεγαλύτερο τουριστικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος, κάτι όμως που δεν ισχύει στην περίπτωση της απασχόλησης (τον έχει η αυτόνομη κατάδυση). Επισημαίνεται ότι όλα τα παραπάνω ισχύουν και με τις δύο μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό των τουριστικών δαπανών (χωρίς / με κλίμακα σημαντικότητας).

Επιπρόσθετα, στα ίδια κεφάλαια συγκρίθηκε η συνεισφορά των αθλητικών και αθλούμενων τουριστών. Μολονότι ο διαχωρισμός των δύο τυπολογιών έχει παρουσιασθεί σε εννοιολογικά πλαίσια / μοντέλα του αθλητικού τουρισμού (Gammon and Robinson, 1997; Standeven and De Knop, 1999; Sofield, 2003; Robinson and Gammon, 2004), εν τούτοις δεν έχει – από όσο γνωρίζουμε – εφαρμοστεί σε μελέτες οικονομικών επιδράσεων. Από τη σύγκριση διαπιστώσαμε ότι οι αθλητικοί τουρίστες έχουν

²⁸⁷ Όπως αναφέρθηκε στην υποσημείωση 280, οι αντίστοιχοι δείκτες δε χρησιμοποιήθηκαν στην περίπτωση της απασχόλησης επειδή οι τιμές που λαμβάνουν είναι πολύ μικρές, ενώ δε συναντώνται στη τουριστική βιβλιογραφία. Το γκολφ, πάντως, παρουσιάζει τις μεγαλύτερες τιμές εάν εξάγουμε αυτούς τους δείκτες.

μεγαλύτερους διαφορικούς πολλαπλασιαστές σε όλες τις περιπτώσεις, και επομένως την τάση / ροπή να προκαλούν μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας. Όσον αφορά τις τουριστικές δαπάνες, μόνο οι αθλητικοί τουρίστες των αθλημάτων σέρφινγκ είχαν μεγαλύτερη μέση τιμή στη διάρκεια παραμονής και στο μέγεθος ομάδας, και κατ' επέκταση μεγαλύτερη μέση δαπάνη ομάδας ανά επίσκεψη²⁸⁸, κάτι που αποδόθηκε στο συναισθηματικό τους δέσιμο με την περιοχή. Το δέσιμο (ή αφοσίωση) με έναν τόπο (place attachment) έχει βρεθεί να επηρεάζεται, όταν εξετάζονται οι τουρίστες που συμμετέχουν σε αθλητικές δραστηριότητες, από το επίπεδο ανάμειξης και ειδίκευσης σε μια δραστηριότητα (Bricker and Kerstetter, 2000; Kyle, Graefe, Manning and Bacon, 2003), την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών (Alexandris, Kouthouris and Meligdis, 2006; Theodorakis, Tsigilis and Alexandris, 2009), τα χαρακτηριστικά της εικόνας ενός προορισμού (Kaplanidou, Jordan, Funk and Ridinger, 2012), την εμπειρία που αποκτάται (Hammit, Backlund and Bixler, 2004), καθώς και από την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων (Bricker and Kerstetter, 2002). Ωστόσο, στην περίπτωσή μας το δέσιμο αυτό δημιουργήθηκε κυρίως μέσω των δεσμών φιλίας που αναπτύχθηκαν με τους ντόπιους, με συνέπεια οι αθλητικοί τουρίστες (windsurfer) να επισκέπτονται το νομό, μαζί με τα παιδιά τους, για πολλά συναπτά έτη συνδυάζοντας την αγαπημένη τους δραστηριότητα με τις κύριες διακοπές τους.

18.1.2.2 Το γκολφ ως προωθητική δραστηριότητα

Στην Ενότητα 2.3.1 αναφέρθηκε ότι μία τουριστική δραστηριότητα μπορεί να θεωρηθεί προωθητική εάν παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- Προκαλεί, μέσω διασυνδέσεων, μεγάλες επιδράσεις στην τοπική / περιφερειακή οικονομία σε όρους παραγωγής, εσόδων, εισοδήματος και απασχόλησης.
- Συγκεντρώνει επιχειρήσεις / επενδύσεις στον πόλο της (ή στην ευρύτερη περιοχή).
- Δημιουργεί οικονομίες αστικής συγκέντρωσης²⁸⁹, οικονομίες κλίμακας και εξωτερικές οικονομίες για άλλες σχετικές (οικονομικές ή τουριστικές) δραστηριότητες.

Στην περίπτωσή μας, το γκολφ διαθέτει τα παραπάνω χαρακτηριστικά και συνεπώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μία προωθητική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, δημιουργεί μεγάλες επιδράσεις στο εισόδημα και στην απασχόληση του νομού,

²⁸⁸ Ισχύει όταν δεν χρησιμοποιείται η κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες.

²⁸⁹ Επιτυγχάνονται όταν η τουριστική δραστηριότητα λαμβάνει χώρα σε πόλεις (π.χ. αστικός τουρισμός).

καθώς και στα τουριστικά έσοδα (παραγωγή) των τοπικών επιχειρήσεων. Δεύτερον, η αυξημένη και ποιοτικότερη ζήτηση που προέκυψε από την ανάπτυξη αυτής της δραστηριότητας οδήγησε στη συγκέντρωση νέων ή στην αναβάθμιση υφιστάμενων τουριστικών επιχειρήσεων στη γύρω περιοχή. Η συγκέντρωση αυτή συντελεί με τη σειρά της στη δημιουργία οικονομιών κλίμακας. Επιπρόσθετα, το γκολφ συνέβαλε με τη δρομολόγηση πτήσεων από μεγάλες αγορές γκολφ της Ευρώπης στη βελτίωση της προσβασιμότητας και στην αύξηση των αφίξεων στο αεροδρόμιο Καλαμάτας, προκαλώντας έτσι εξωτερικές οικονομίες σε άλλες οικονομικές / τουριστικές δραστηριότητες. Το παραπάνω, μάλιστα, σε συνδυασμό με τις προσπάθειες του παρόχου αυτής της δραστηριότητας να εμπλουτίσει την εικόνα της Μεσσηνίας ως ένα προορισμό αθλητικού τουρισμού, μπορεί να δώσει ώθηση και στις υπόλοιπες αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες που προσφέρονται. Επομένως, το γκολφ έχει τη δυνατότητα να λειτουργεί προωθητικά όχι μόνο για την τοπική οικονομία, αλλά και για το αθλητικό τουριστικό προϊόν του νομού.

18.1.2.3 Η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας πόλος (τουριστικής) ανάπτυξης

Η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, από την πλευρά της, λειτουργεί ως πόλος ανάπτυξης (σύμφωνα με την προσέγγιση του Peggoux όπου ο πόλος δεν ταυτίζεται απαραίτητα με το αστικό κέντρο), καθώς υιοθετεί τα χαρακτηριστικά μιας προωθητικής βιομηχανίας που είναι (Κόνσολας, 1997):

- Η δημιουργία αναπτυξιακού κλίματος στην ευρύτερη περιοχή με τη διαδικασία της μίμησης.
- Η συγκέντρωση και άλλων επιχειρήσεων στον πόλο ανάπτυξης με τον μηχανισμό της πολωτικής διαδικασίας.
- Η διάχυση της ανάπτυξης από τον πόλο στην περιφέρεια, που αποτελεί τη ζώνη επιρροής του.

Πράγματι, η εισροή τουριστών υψηλής εισοδηματικής κλίμακας, σε συνδυασμό με την αναβάθμιση της λειτουργίας του αεροδρομίου Καλαμάτας, έδωσε κίνητρο για τουριστικές επενδύσεις υψηλών προδιαγραφών (ξενοδοχειακές μονάδες τεσσάρων και πέντε αστέρων) σε διάφορες περιοχές του νομού μετά την επένδυση της ΠΟΤΑ (βλέπε και Πίνακα 6.2). Παράλληλα, νέες τουριστικές επιχειρήσεις δημιουργήθηκαν γύρω από την ΠΟΤΑ, ενώ αρκετές αναγκάστηκαν να αναβαθμίσουν τις παρεχόμενες υπηρεσίες τους, όπως διαπιστώθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας επιχειρήσεων.

Αλλά και εντός ΠΟΤΑ, νέες συμπληρωματικές εγκαταστάσεις αναψυχής, άθλησης και γενικά υπηρεσιών διάθεσης του ελεύθερου χρόνου των τουριστών συγκεντρώνονται σταδιακά. Σε αυτές θα πρέπει να προστεθούν και οι παραθεριστικές κατοικίες που αναπτύσσονται. Τέλος, οι επιχειρήσεις της ΠΟΤΑ δημιουργούν σημαντικές διασυνδέσεις (αγορές ενδιάμεσων αγαθών και υπηρεσιών) με οικονομικές δραστηριότητες του νομού (βλέπε Πίνακα Π4.2), ενισχύοντας έτσι την παραγωγή πολλών τοπικών επιχειρήσεων.

Ταυτόχρονα, η ΠΟΤΑ κατέχει σημαντική θέση και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την τουριστική ανάπτυξη του νομού. Όπως είδαμε στην Ενότητα 6.3, τα δύο ξενοδοχεία της διαθέτουν περίπου το 1/5 (18–20%) των ξενοδοχειακών κλινών του νομού, ενώ η συμμετοχή τους στις συνολικές διανυκτερεύσεις (στα ξενοδοχειακά καταλύματα) κυμάνθηκε μεταξύ 30% έως 41% στα έτη 2011–2015. Επίσης, η μεγάλη τουριστική επένδυση συμβάλλει στη σύνδεση του αεροδρομίου Καλαμάτας με αρκετές πρωτεύουσες και μεγάλες πόλεις του εξωτερικού, καθώς προσελκύει (με κύρια δραστηριότητα το γκολφ) το ενδιαφέρον ελληνικών και ξένων αεροπορικών εταιριών. Μεγάλη είναι η συνεισφορά της επένδυσης και στη συγκροτημένη διαφημιστική εικόνα και τουριστική προβολή του νομού σε διεθνές επίπεδο, δημιουργώντας φυσικά εξωτερικές οικονομίες για τις υπόλοιπες τουριστικές επιχειρήσεις.

18.1.2.4 Συνεργασίες (δικτύωσεις) μεταξύ εμπλεκόμενων φορέων στον αθλητικό τουρισμό

Συνεργασίες για την ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού παρατηρούνται κυρίως στις αθλητικές διοργανώσεις. Ειδικότερα, οι δήμοι, και σε μικρότερο βαθμό το Επιμελητήριο και η Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας, συνεργάζονται με αθλητικούς συλλόγους και ομίλους του νομού για την επιτυχή διεξαγωγή τους χρηματοδοτώντας (στο μέτρο του δυνατού) και στηρίζοντας οργανωτικά τις περισσότερες από αυτές. Επίσης, ορισμένα ξενοδοχεία προσφέρουν χαμηλότερες τιμές στους τουρίστες που συμμετέχουν σε αθλητικές διοργανώσεις ύστερα από συνεννόηση με τους δήμους και τους αθλητικούς φορείς, ενώ η Costa Navarino συνεργάζεται με τους προαναφερθέντες για τη διεξαγωγή κάποιων διοργανώσεων. Συνέργειες έχουν πραγματοποιηθεί και στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού νοσταλγίας (μεταξύ Δήμου Πύλου-Νέστορος και Διαδημοτικής Επιτροπής Τουρισμού Μεσσηνίας) όταν έγιναν εκδηλώσεις τιμής για τον Ολυμπιονίκη Κώστα Τσικλητήρα το 2012 και το 2013.

Αντίθετα, οι τοπικοί αναπτυξιακοί φορείς έχουν αναπτύξει ελάχιστες συνεργασίες με τους αθλητικούς συλλόγους / ομίλους και τις αθλητικές τουριστικές επιχειρήσεις

στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού. Συνέργειες έχουν υπάρξει στην περίπτωση του Δήμου Καλαμάτας με την Αερολέσχη Καλαμάτας (διαμόρφωση του χώρου απογείωσης αλεξιπτώτου πλαγιάς στην Άνω Βέργα), του Δήμου Πύλου-Νέστορος με την Costa Navarino (υποδοχή και ξενάγηση αθλητικών δημοσιογράφων), και του ΕΟΣ Καλαμάτας με τοπικές κοινότητες (ανάδειξη αναρριχητικού πάρκου στη Νέδουσα) και την Αναπτυξιακή Μεσσηνίας (εκπόνηση μελέτης για την καταγραφή και χαρτογράφηση όλων των μονοπατιών του νομού). Σε αυτή την κατηγορία, μάλιστα, δε συνεργάζονται ούτε οι αθλητικοί φορείς και οι επιχειρήσεις που προσφέρουν την ίδια δραστηριότητα (ιπασία, αυτόνομη κατάδυση).

Απουσία συνεργασιών παρατηρείται και σε ότι αφορά την προβολή και προώθηση των αθλητικών τουριστικών δραστηριοτήτων εκτός Μεσσηνίας. Αυτή βασίζεται ως επί το πλείστον στις ιδιωτικές πρωτοβουλίες και ενέργειες των αθλητικών συλλόγων / ομίλων και των αθλητικών τουριστικών επιχειρήσεων, και σε μικρότερο βαθμό των δήμων. Σχέσεις συνεργασίας πάνω σε αυτό το ζήτημα δεν αναπτύσσονται, επίσης, μεταξύ του ΕΟΤ Καλαμάτας και των αθλητικών φορέων και επιχειρήσεων, καθώς ο ρόλος του πρώτου είναι περισσότερο γραφειοκρατικός και δύσκολα προχωρά σε ενέργειες που βρίσκονται εκτός των αρμοδιοτήτων του. Επισημαίνεται, πάντως, ότι το φαινόμενο της μη συνεργασίας μεταξύ αθλητικών και τουριστικών φορέων συναντάται συχνά και στη διεθνή πρακτική (Weed and Bull, 2009).

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι δεν έχει δημιουργηθεί στο νομό ένα οργανωμένο δίκτυο (ή συστάδα) στον αθλητικό τουρισμό. Οι δικτυώσεις που σχηματίζονται είναι περιορισμένες δημιουργώντας ένα είδος άτυπου δικτύου στην κατηγορία του αθλητικού τουρισμού διοργανώσεων (απουσία κεντρικού φορέα - συντονιστή, δικτυώσεις μόνο σε συγκεκριμένα χρονικά σημεία του έτους). Κρίνονται, μάλιστα, ανεπαρκείς για την περαιτέρω ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού. Καθίσταται, συνεπώς, αναγκαία η επέκταση των συνεργασιών στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού και η από κοινού προβολή και προώθηση των αθλητικών δραστηριοτήτων. Η κάλυψη των παραπάνω κενών θα ενισχύσει ακόμα περισσότερο το προϊόν που προσφέρεται, βοηθώντας παράλληλα να αντιμετωπιστεί ο αυξανόμενος ανταγωνισμός.

18.1.2.5 Δίκτυο / συστάδα στον τουρισμό και ΤΠΠΣ

Όσον αφορά τον τουρισμό γενικότερα, δεν υπάρχουν σταθερές συνεργασίες μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων που να αποσκοπούν στη συνολική ανάπτυξη και προώθησή

του. Αντίθετα, οι δικτυώσεις που σχηματίζονται προκύπτουν ανάλογα με την περίπτωση και είναι προσωρινού χαρακτήρα. Επιπλέον, δεν υπάρχει ένας κεντρικός φορέας που να οργανώνει και να συντονίζει τις προσπάθειες των εταίρων, με συνέπεια να μην έχει δημιουργηθεί ένα οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα. Παρόλα αυτά, οι σχέσεις συνεργασίας που αναλύθηκαν στην Ενότητα 17.2.4 μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι έχει δημιουργηθεί ένα άτυπο δίκτυο μεταξύ ορισμένων επιχειρήσεων και συγκεκριμένων αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων.

Σχετικά με τη δυνατότητα λειτουργίας ΤΠΠΣ, είδαμε ότι η ΠΕ Μεσσηνίας διαθέτει και τα τέσσερα χαρακτηριστικά ενός τέτοιου συστήματος. Ωστόσο, σε δύο από αυτά (ειδίκευση στον τουρισμό, κοινωνικές σχέσεις / δεσμοί μεταξύ τουριστικών επιχειρήσεων και τοπικής κοινωνίας) παρουσιάζει αδυναμίες, με συνέπεια να μην έχει παγιωθεί ακόμα ένα ισχυρό ΤΠΠΣ. Δεδομένου ότι η ειδίκευση του νομού στον τουρισμό εξαρτάται και από εξωγενείς παράγοντες, οι ενδιαφερόμενοι φορείς θα πρέπει να εστιάσουν στην ενδυνάμωση των κοινωνικών σχέσεων (συνεργασιών) μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων και των τοπικών φορέων. Η πύκνωση των παραπάνω δικτυώσεων θα ενισχύσει ακόμα περισσότερο το ΤΠΠΣ και θα εδραιώσει την παρουσία του στο νομό.

18.1.2.6 Περιορισμοί στην εμπειρική έρευνα

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να αναφερθούν ξανά οι περιορισμοί (limitations) στην ανάλυση της τουριστικής δαπάνης, των συνολικών επιδράσεων και της δυνατότητας λειτουργίας ΤΠΠΣ. Πρώτον, τα αποτελέσματα στις δύο πρώτες αναλύσεις αναφέρονται σε διαφορετικά έτη επειδή οι έρευνες τουριστικών δαπανών διενεργήθηκαν αναγκαστικά σε διαφορετικές χρονιές (2011, 2012 και 2013). Ωστόσο, οι μικρές μεταβολές του ΔΤΚ σε αυτά τα έτη επιτρέπουν τη σύγκριση των μέσων, αλλά και των συνολικών (δεν υπήρξαν σημαντικές μεταβολές στις συνολικές επισκέψεις πλην του γκολφ), δαπανών. Επιπρόσθετα, για να απομονωθεί η επιρροή των στοιχείων επισκεψιμότητας στα αποτελέσματα, χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες των επιδράσεων ανά επισκέπτη και ανά διανυκτέρευση, καθώς και οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές, που αποτελούν καταλληλότερα κριτήρια για την άμεση σύγκριση των δραστηριοτήτων. Δεύτερον, στην ανάλυση τουριστικής δαπάνης το μέγεθος του δείγματος είναι μικρό στην περίπτωση της ιππασίας και της αυτόνομης κατάδυσης εξαιτίας του μικρού αριθμού ομάδων που επισκέφθηκαν τα αντίστοιχα κέντρα / σχολές, καθώς και σε ορισμένα

τμήματα των άλλων δύο δραστηριοτήτων λόγω της τμηματοποίησης που έπρεπε να γίνει. Τρίτον, η χρήση του ad hoc υποδείγματος για τον υπολογισμό των συνολικών επιδράσεων συνεπάγεται την υιοθέτηση των περιοριστικών υποθέσεων της ανάλυσης εισροών-εκροών, με την πιο βασική να είναι οι σταθερές αναλογίες κλίμακας στη χρησιμοποίηση των εισροών. Στο εν λόγω υπόδειγμα, επίσης, οι τιμές Z_i για ορισμένα είδη δαπανών της ΕΟΠ εκτιμήθηκαν από τον ίδιο τον ερευνητή με βάση την κρίση του και την εμπειρία που αποκόμισε κατά τη διάρκεια της έρευνας επιχειρήσεων, ωστόσο από το τεστ ευαισθησίας διαπιστώθηκε ότι οι μεταβολές (θετικές ή αρνητικές) στις τιμές της μεταβλητής Z δεν επηρεάζουν σημαντικά τα αποτελέσματα. Τέλος, οι οικονομικές δραστηριότητες που συνιστούν το ΤΠΣ προέρχονται μόνο από τους κλάδους της φιλοξενίας και της εστίασης, καθώς η ΕΛΣΤΑΤ δε δημοσιεύει σε επίπεδο ΠΕ (NUTS III) δεδομένα ΑΠΑ και απασχόλησης, απαραίτητα για την εξαγωγή συντελεστών συμμετοχής, για κλάδους με διψήφιο κωδικό και συνεπώς για οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται άμεσα με τον τουρισμό.

18.2 Προεκτάσεις

18.2.1 Θεωρητικές προεκτάσεις

Στην παρούσα διατριβή εξετάστηκαν οι δύο θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης (πολική και τοπική - ενδογενής ανάπτυξη) στο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού, αλλά και του τουρισμού γενικότερα. Έτσι, με βάση τη θεωρία των πόλων ανάπτυξης, το γκολφ μπορεί να θεωρηθεί ως μία προωθητική δραστηριότητα, ενώ ο πάροχος αυτής της δραστηριότητας ως ένας πόλος (τουριστικής) ανάπτυξης. Όσον αφορά τα χωρικά μοντέλα τοπικής τουριστικής ανάπτυξης, διαπιστώσαμε ότι δεν έχει δημιουργηθεί στο νομό ένα οργανωμένο δίκτυο ή συστάδα στον αθλητικό τουρισμό ή στον τομέα του τουρισμού. Παρόλα αυτά λειτουργεί ένα ΤΠΣ, αν και μη ισχυρό. Πέρα, όμως, από τα παραπάνω συμπεράσματα, προκύπτουν και θεωρητικές προεκτάσεις.

18.2.1.1 Προσθήκη του πόλου / πυρήνα τουριστικής ανάπτυξης στο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης με θύλακες

Στο Κεφάλαιο 13 είδαμε ότι με βάση τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης των Κοκκώση και Τσάρτα (2001), το πρότυπο που έχει διαμορφωθεί στην ΠΕ Μεσσηνίας ύστερα από το 2010, και αναμένεται μάλιστα να καθιερωθεί και τα επόμενα χρόνια, είναι η τουριστική ανάπτυξη με θύλακες. Θύλακες στην προκειμένη περίπτωση είναι οι περιοχές

της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας που λειτουργούν ή αναμένεται να λειτουργήσουν στο μέλλον. Ωστόσο, ο όρος *θύλακας* παραπέμπει περισσότερο σε μία χωρική μονάδα που δεν αλληλεπιδρά με το τοπικό οικονομικό και κοινωνικό της περιβάλλον. Η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, αντίθετα, αναπτύσσει σε τοπικό επίπεδο οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις. Συγκεκριμένα, αγοράζει αγαθά και υπηρεσίες από αρκετούς τοπικούς προμηθευτές (περίπου 45 το 2013), ενώ συνεργάζεται με παραγωγούς τοπικών προϊόντων (ελιές, λάδι, παστέλι, μέλι, ξύδι, γλυκά κουταλιού) τα οποία συσκευάζονται και πωλούνται εγχώρια ή στο εξωτερικό υπό την επωνυμία 'Navarino Icons'. Παράλληλα, δημιουργεί σχέσεις συνεργασίας με τοπικούς αναπτυξιακούς και κοινωνικούς φορείς (βλέπε Ενότητα 17.2.4). Συνστήνεται, συνεπώς, στην περίπτωση μας αντί του όρου *θύλακας* να χρησιμοποιείται ο όρος *πόλος* ή *πυρήνας* τουριστικής ανάπτυξης, καθώς η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας δεν αποτελεί μία απομονωμένη και αποκλεισμένη μονάδα από το τοπικό παραγωγικό κύκλωμα και την τοπική κοινωνία. Άλλωστε, ένα χαρακτηριστικό του θύλακα ανάπτυξης είναι ότι μπορεί να λειτουργήσει ως πόλος ανάπτυξης στην ευρύτερη περιοχή. Προτείνεται δε στο συγκεκριμένο πρότυπο των Κοκκώση και Τσάρτα (2001) να περιλαμβάνεται και ο πόλος / πυρήνας τουριστικής ανάπτυξης, καθώς ο θύλακας ανάπτυξης από μόνος του αποκλείει την ύπαρξη περιπτώσεων (τουριστικά χωριά, θεματικά πάρκα, κλπ.) που λειτουργούν ως πόλοι ανάπτυξης και δημιουργούν παράλληλα οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις σε τοπικό επίπεδο. Το συγκεκριμένο πρότυπο θα μπορούσε να μετονομαστεί σε «τουριστική ανάπτυξη με θύλακες ή πόλους / πυρήνες».

18.2.1.2 Διπλό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης όπου ο πόλος λειτουργεί ενισχυτικά στο ΤΠΣ

Η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, όμως, δε λειτουργεί μόνη της, αλλά συνυπάρχει με ένα – μη ισχυρό – ΤΠΣ. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι στο νομό έχει διαμορφωθεί ένα διπλό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης. Από τη μία πλευρά υπάρχει μία μεγάλη τουριστική επιχείρηση (Costa Navarino) που κατέχει σημαντική θέση και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την τουριστική ανάπτυξη του νομού. Από την άλλη, μία υψηλή συγκέντρωση μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων που αναπτύσσουν ισχυρές οικονομικές συνδέσεις με τους κλάδους της τοπικής οικονομίας.

Σε μεταποιητικούς κλάδους, μία μεγάλη επιχείρηση μπορεί να δώσει ώθηση σε ένα τοπικό παραγωγικό σύστημα (ΤΠΣ). Οι Albino, Garavelli και Schiuma (1998), για παράδειγμα, περιγράφουν πώς η διεθνοποίηση μίας μεγάλης μεταποιητικής επιχείρησης (Natuzzi) στην Ιταλία και η μεταφορά γνώσης στους τοπικούς προμηθευτές της ενίσχυσαν

την ανάπτυξη ενός βιομηχανικού τόπου. Κάτι παρόμοιο ισχύει στην περίπτωση μας. Η λειτουργία της μεγάλης τουριστικής επιχείρησης και οι προσπάθειες που καταβάλλει για να καταστήσει τη Μεσσηνία δημοφιλή τουριστικό προορισμό της Μεσογείου, έχουν αυξήσει τις διεθνείς πτήσεις στο αεροδρόμιο Καλαμάτας και την αναγνωρισιμότητα της περιοχής, προς όφελος των επιχειρήσεων του ΤΠΣ. Επιπλέον, τα στελέχη της συμμετέχουν σε τουριστικά και γαστρονομικά σεμινάρια για μικρές επιχειρήσεις της φιλοξενίας και εστίασης που αποσκοπούν στη βελτίωση του τουριστικού προϊόντος, μέσω της διάδοσης ειδικών γνώσεων στο τουριστικό μάνατζμεντ, και στην προώθηση της τοπικής γαστρονομικής παράδοσης, αντίστοιχα. Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι η ΠΟΤΑ δεν λειτουργεί ανταγωνιστικά, αλλά ως μία προωθητική δραστηριότητα του ΤΠΣ. Συνεπώς, η ώθηση που μπορεί να δώσει μία μεγάλη επιχείρηση σε ένα ΤΠΣ, και που συναντάται κυρίως σε μεταποιητικούς κλάδους, μπορεί να επεκταθεί και στο πεδίο του τουρισμού.

18.2.2 Μεθοδολογικές προεκτάσεις

18.2.2.1 Χρήση κλίμακας σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες

Ένα ζήτημα που τέθηκε στο Κεφάλαιο 14 είναι ότι η συνήθης πρακτική του να λαμβάνονται υπόψη όλες οι δαπάνες των ομάδων επισκεπτών μπορεί να είναι λανθασμένη. Πράγματι, κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι τα τουριστικά έσοδα που εισέπραξε ο νομός δεν οφείλονται αποκλειστικά και μόνο στις αθλητικές δραστηριότητες. Αντίθετα, υπήρχαν και άλλοι λόγοι που σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό επηρέασαν την απόφαση των ομάδων να επισκεφθούν τη Μεσσηνία. Για το λόγο αυτό εφαρμόστηκε μία εναλλακτική προσέγγιση, αυτή των Tyrell και Johnston (2001), σύμφωνα με την οποία λαμβάνονται υπόψη μόνο εκείνες οι δαπάνες που αντιστοιχούν στον βαθμό επίδρασης / επιρροής της εκάστοτε δραστηριότητας στην απόφαση των ομάδων να επισκεφθούν την περιοχή. Χρησιμοποιώντας την προσέγγιση αυτή περίπου 1/3 των συνολικών τουριστικών δαπανών (εσόδων) δεν αναλογούν (οφείλονται) στις εξεταζόμενες δραστηριότητες. Κατ' επέκταση οι επιδράσεις των δραστηριοτήτων στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση είναι αρκετά μικρότερες (περίπου στην ίδια αναλογία με τα τουριστικά έσοδα). Ακόμα, οι αθλητικοί τουρίστες παρουσιάζουν σε όλα τα αθλήματα, πλην της ιππασίας, μεγαλύτερες δαπάνες σε όλες τις κατηγορίες μέσων δαπανών, ενώ έχουν μεγαλύτερες συνολικές δαπάνες και στο γκολφ (εκτός από τα αθλήματα σέρφινγκ). Επισημαίνεται, πάντως, ότι τα γενικότερα

συμπεράσματα που προέκυψαν (βλέπε Ενότητα 18.1.2.1) ισχύουν και με τις δύο μεθόδους εκτίμησης των τουριστικών δαπανών (χωρίς / με κλίμακα σημαντικότητας). Φυσικά, υπάρχουν και άλλες εναλλακτικές προσεγγίσεις που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν (βλέπε Ενότητα 14.6). Αυτό που έχει σημασία είναι ότι το παραπάνω ζήτημα θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε μελέτες οικονομικών επιδράσεων του αθλητικού τουρισμού (ή άλλων EEMT).

18.2.2.2 Συντηρητικότερη εκτίμηση συνολικών πολλαπλασιαστών σε συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες

Συχνά οι τουριστικές μελέτες δε διαχωρίζουν στα υποδείγματα που χρησιμοποιούν τους εργαζόμενους σε α) μόνιμους κατοίκους και β) μη μόνιμους κατοίκους που διαμένουν, όμως, εντός της περιοχής μελέτης κατά την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση. Η παράβλεψη αυτή μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων και κατ' επέκταση των συνολικών πολλαπλασιαστών (Stynes, 1999b). Για να αποφευχθεί αυτό, στο υπόδειγμα της παρούσας διατριβής πολλαπλασιάστηκε (στις οικονομικές δραστηριότητες όπου απασχολούνταν και μη μόνιμοι κάτοικοι) α) ο άμεσος και έμμεσος συντελεστής διαθέσιμου εισοδήματος των μόνιμων κατοίκων με την τιμή του πολλαπλασιαστή που υπολογίστηκε βάση της ΕΟΠ και β) ο αντίστοιχος συντελεστής των μη μόνιμων κατοίκων με την τιμή του πολλαπλασιαστή που υπολογίστηκε βάση της ΕΚΠ απασχολούμενων σε τουριστικές επιχειρήσεις. Το αλγεβρικό άθροισμα των παραπάνω δύο γινομένων δίνει τον συνολικό πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος (βλέπε και Πίνακα 15.19). Με την προσέγγιση αυτή επιτυγχάνεται μία πιο συντηρητική εκτίμηση των συνολικών πολλαπλασιαστών σε εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες όπου απασχολούνται και εργαζόμενοι της δεύτερης περίπτωσης. Αυτό είναι σημαντικό επειδή ορισμένοι από αυτούς τους πολλαπλασιαστές θα αντιστοιχηθούν με τις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης προκειμένου να προκύψουν οι συνολικές επιδράσεις και οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές.

18.2.2.3 Επέκταση του μοντέλου για τη διερεύνηση της δυνατότητας λειτουργίας ΤΠΠΣ

Στο Κεφάλαιο 17 διερευνήθηκε η δυνατότητα λειτουργίας ΤΠΠΣ στην ΠΕ Μεσσηνίας επεκτείνοντας παράλληλα το χρησιμοποιούμενο μοντέλο των Lazzaretti και Carone (2006, 2008, 2009) και Carone και Boix (2008). Ειδικότερα, η ανάλυση επεκτάθηκε – σε σχέση με τις άλλες συναφείς μελέτες – ως προς την εξέταση των οικονομικών

σχέσεων (συνδέσεων) μεταξύ των δραστηριοτήτων του ΤΤΠΣ και των κλάδων της τοπικής οικονομίας. Η εξέτασή τους παρέχει μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα του βαθμού έντασής τους και επιτρέπει, επίσης, μία πιο σωστή αξιολόγηση της δυνατότητας λειτουργίας ενός ΤΤΠΣ. Στην περίπτωση μας, για παράδειγμα, η επιβεβαίωση των ισχυρών οικονομικών συνδέσεων αντισταθμίζει τις αδυναμίες στα άλλα χαρακτηριστικά του συστήματος που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μία λανθασμένη εκτίμηση της ικανότητας λειτουργίας του. Για το λόγο αυτό συνιστάται σε μελλοντικές μελέτες που θα διερευνήσουν τη δυνατότητα λειτουργίας ενός ΤΤΠΣ να συμπεριλάβουν στην ανάλυση τις παραπάνω οικονομικές σχέσεις.

18.3 Προτεινόμενες παρεμβάσεις

18.3.1 Ενέργειες για την προσέλκυση / προσέγγιση αθλητικών και αθλούμενων τουριστών

Οι φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής του νομού θα πρέπει να στοχεύσουν ή να εστιάσουν περισσότερο στην τυπολογία του αθλητικού τουρίστα καθώς, όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 16, η εν λόγω τυπολογία έχει την τάση / ροπή να προκαλεί μεγαλύτερες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα και στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας. Η προσέλκυση περισσότερων αθλητικών τουριστών μπορεί να προέλθει μέσω κατάλληλων ενεργειών προβολής και προώθησης εκτός νομού. Για παράδειγμα, οι ενδιαφερόμενοι φορείς θα μπορούσαν να συμμετέχουν συλλογικά, και όχι ατομικά όπως γίνεται σε ορισμένες περιπτώσεις, σε εγχώριες και διεθνείς εκθέσεις αθλητικών δραστηριοτήτων με σκοπό να προβληθούν τα πλεονεκτήματα που προσφέρει ο νομός σε αυτές τις δραστηριότητες. Επίσης, θα μπορούσαν να επιδιώξουν καταχωρήσεις σε εξειδικευμένα αθλητικά περιοδικά προσελκύνοντας αθλητικούς δημοσιογράφους ή ειδικούς που δοκιμάζουν αθλητικό εξοπλισμό και καταγράφουν παράλληλα τις εντυπώσεις τους για τη δραστηριότητα που αναπτύσσεται στην περιοχή. Αλλά και εντός νομού, οι ενδιαφερόμενοι φορείς πρέπει να παραδειγματιστούν από το δέσιμο (ή αφοσίωση) των windsurfer με την περιοχή, που δημιουργήθηκε κυρίως μέσω των δεσμών φιλίας με τους ντόπιους κατοίκους, και να προσπαθήσουν να ενθαρρύνουν τους ντόπιους να καλλιεργήσουν σχέσεις με τους αθλητικούς τουρίστες στις σχετικά νέες (γκολφ) και λιγότερο ανεπτυγμένες δραστηριότητες του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού. Αυτό θα αύξανε την πιθανότητα επαναλαμβανόμενων επισκέψεων ή / και επισκέψεων μεγαλύτερης διάρκειας, και κατ' επέκταση τις συνολικές τουριστικές δαπάνες και επιδράσεις.

Φυσικά, η μεγαλύτερη έμφαση και βαρύτητα στους αθλητικούς τουρίστες δε σημαίνει απαραίτητα ότι θα πρέπει να παραμεληθεί η τυπολογία των αθλούμενων. Ο βαθμός σημαντικότητας που απέδωσαν οι δεύτεροι στις αθλητικές δραστηριότητες έδειξε ότι οι περισσότεροι από αυτούς δε συμμετείχαν τυχαία ή συμπτωματικά σε αυτές (ήπιος ορισμός στο εννοιολογικό πλαίσιο των Robinson και Gammon (2004)), αλλά αντίθετα οι δραστηριότητες λειτούργησαν ενισχυτικά στην απόφασή τους να επισκεφθούν την περιοχή (στενός ορισμός). Συνεπώς, είναι σκόπιμο να υλοποιηθούν ενέργειες που θα αποβλέπουν στην αύξηση της επίγνωσης για τα αθλήματα σε μη ενήμερους τουρίστες, αλλά και της ενασχόλησης με αυτά. Οι Weed και Bull (2009), για παράδειγμα, συνιστούν την παροχή πληροφόρησης σε στρατηγικά σημεία ή μέσω φυλλαδίων / αφισών σε τοπικές επιχειρήσεις φιλοξενίας ώστε να ενημερώνονται και εκείνοι οι επισκέπτες που δε γνωρίζουν την ύπαρξή τους στην περιοχή. Ακόμα, περιγράφουν πρωτοβουλίες επιχειρήσεων που στοχεύουν σε εκείνους που έχουν την πρόθεση να ασχοληθούν με τον αθλητισμό κατά τη διάρκεια των διακοπών τους ('intenders'), όπως π.χ. η προσφορά οικονομικών πακέτων για τη βελτίωση της τεχνικής σε ένα άθλημα, τακτική η οποία μπορεί να εφαρμοστεί και σε άλλους αθλούμενους τουρίστες και δυνητικά να τους μετατρέψει σε αθλητικούς, με πιθανό όφελος για την ίδια την περιοχή.

18.3.2 Στρατηγικές ενίσχυσης διαθέσιμου εισοδήματος και απασχόλησης

Εκτός από τη στόχευση στους αθλητικούς τουρίστες, η αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος και της απασχόλησης θα μπορούσε να προέλθει στρέφοντας τη ζήτηση των τουριστών, αθλητικών και αθλούμενων, σε οικονομικές δραστηριότητες που προκαλούν μεγάλες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις. Αναμφίβολα, η πρακτική αυτή είναι μία δύσκολη διαδικασία καθώς το πρότυπο δαπάνης εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τους ίδιους τους τουρίστες. Ωστόσο, με κατάλληλες ενέργειες θα μπορούσε να επηρεαστεί και να κατευθυνθεί σε επιθυμητές οικονομικές δραστηριότητες. Ένα καλό εγχείρημα είναι η παροχή κινήτρων στους τουρίστες για συμμετοχή σε συναφείς δραστηριότητες (π.χ. αθλήματα σέρφινγκ, αυτόνομη κατάδυση, ενοικίαση σκαφών αναψυχής) από τις οποίες προκύπτουν μεγάλες επιδράσεις στο διαθέσιμο εισόδημα ή στην απασχόληση. Ασφαλώς, το παραπάνω απαιτεί τη δικτύωση των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων.

Εναλλακτικά, η αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος και της απασχόλησης μπορεί

να προέλθει από τη μείωση των διαρροών (leakages) που συμβαίνουν στο τοπικό οικονομικό κύκλωμα. Δεδομένου ότι οι φόροι - εισφορές και η αποταμίευση δεν εξαρτώνται από τοπικούς παράγοντες, η μείωση των διαρροών μπορεί να επιτευχθεί διαμέσου της οικονομικής συμπεριφοράς των τοπικών επιχειρήσεων. Αυτές επιλέγουν να απασχολούν, όσο το δυνατόν περισσότερο, κατοίκους της περιοχής με συνέπεια οι μισθοί και τα ημερομίσθια να παραμένουν στο νομό²⁹⁰. Επιπρόσθετα, οι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων είναι στην πλειονότητά τους μόνιμοι κάτοικοι του νομού με αποτέλεσμα το μεγαλύτερο μέρος των καθαρών κερδών που δημιουργείται να μη διαρρέει, αλλά να παραμένει στην περιοχή ως διαθέσιμο εισόδημα. Αυτό στο οποίο θα πρέπει να δοθεί έμφαση είναι η τόνωση των διακλαδικών συνδέσεων. Αρκετές επιχειρήσεις, κυρίως εκτός ΤΤΠΣ, προτιμούν να μην αγοράζουν αγαθά και υπηρεσίες από διαθέσιμους τοπικούς προμηθευτές, αλλά για δικούς τους λόγους (χαμηλότερες τιμές, καλύτερη ποιότητα, κλπ.) να τα εισάγουν από επιχειρήσεις που βρίσκονται εκτός Μεσσηνίας. Η τόνωση των διακλαδικών συνδέσεων θα ενίσχυε την οικονομική δραστηριότητα στο νομό, και κατ' επέκταση τους αντίστοιχους συνολικούς πολλαπλασιαστές.

18.3.3 Δημιουργία δικτύου στον αθλητικό τουρισμό

Η επέκταση των συνεργασιών στην κατηγορία του ενεργητικού αθλητικού τουρισμού και η από κοινού προβολή και προώθηση των αθλητικών δραστηριοτήτων, απαραίτητα για την περαιτέρω ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού, δύνανται να επιτευχθούν με τη δημιουργία ενός δικτύου στα πρότυπα των Wäsche και Woll (2010, 2013) και Wäsche, Dickson και Woll (2013). Έτσι, είναι επιθυμητό να συμμετέχουν σε αυτό όσο το δυνατόν περισσότεροι εταίροι - εμπλεκόμενοι φορείς, όπως αθλητικοί φορείς (σύλλογοι, όμιλοι), επιχειρήσεις που προσφέρουν τις αθλητικές δραστηριότητες, αναπτυξιακοί φορείς (Δήμοι, Επιμελητήριο και Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας), τουριστικοί πράκτορες, εκπρόσωποι καταλυμάτων φιλοξενίας (Ενωση Ξενοδόχων και σύλλογοι ενοικιαζόμενων δωματίων και διαμερισμάτων Μεσσηνίας), ακόμα και ομάδες / σύλλογοι κατοίκων προκειμένου να μεταδοθεί σε αυτούς η σημασία της ανάπτυξης του αθλητικού τουρισμού. Απαραίτητη προϋπόθεση, όμως, για την εύρυθμη λειτουργία του είναι η ύπαρξη ενός κεντρικού φορέα - οργανισμού, ο οποίος θα αναλαμβάνει να παροτρύνει και να συντονίζει τις συνεργασίες μεταξύ των εταίρων, να επιλύει τις

²⁹⁰ Οι απασχολούμενοι στις τουριστικές επιχειρήσεις που προέρχονται από άλλους νομούς και διαμένουν στην περιοχή κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου δαπανούν σημαντικό μέρος του εισοδήματός τους εντός νομού, ενισχύοντας έτσι την τοπική κατανάλωση και το εισόδημα.

αντιπαραθέσεις, να οικοδομεί συναίνεση, και να προβάλλει το αθλητικό τουριστικό προϊόν του νομού. Δεδομένης της απουσίας ενός τέτοιου φορέα, προτείνεται η σύνθεσή του με εκπροσώπους από τους αθλητικούς και τουριστικούς οργανισμούς των δήμων.

Η χρησιμότητα ενός δικτύου είναι μεγάλη. Κοινά προϊόντα, για παράδειγμα, θα μπορούσαν να δημιουργηθούν και να δοκιμαστούν στην περίπτωση της ιππασίας και της αυτόνομης κατάδυσης (π.χ. οικονομικά πακέτα που περιλαμβάνουν τα διαφορετικά είδη ιππασίας ή τις τοποθεσίες κατάδυσης που προσφέρονται στο νομό), ενθαρρύνοντας έτσι την ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ των αντίστοιχων κέντρων / σχολών και ενισχύοντας παράλληλα το προϊόν τους. Το παραπάνω, μάλιστα, θα μπορούσε να εφαρμοστεί και σε δραστηριότητες που είναι συναφείς μεταξύ τους (αθλήματα σέρφινγκ, αυτόνομη κατάδυση, ενοικίαση σκαφών αναψυχής). Συνέργειες μπορούν να γίνουν και για την από κοινού προβολή των αθλητικών δραστηριοτήτων, είτε στο πλαίσιο ενός συνολικού αθλητικού τουριστικού προϊόντος, είτε προωθώντας κοινές δραστηριότητες (π.χ. αγώνες δρόμου / ποδηλασίας που διεξάγονται στο νομό). Οι εμπλεκόμενοι φορείς, ακόμα, έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με ομάδες κατοίκων που τυχόν συμμετέχουν στο δίκτυο ζητώντας τη συνεισφορά τους (π.χ. καλλιέργεια δεσμών φιλίας με τους αθλητικούς τουρίστες). Σε κάθε περίπτωση, η ενίσχυση και η επέκταση των συνεργασιών που θα επιτευχθεί με τη δημιουργία ενός δικτύου θα βελτιώσει την ποιότητα και την εικόνα του προσφερόμενου προϊόντος.

Στο πλαίσιο αυτό, η προωθητική αθλητική τουριστική δραστηριότητα του νομού (γκολφ) μπορεί να παρακινήσει ή κινητοποιήσει τη δημιουργία του. Η επιχείρηση γκολφ, ακόμα, θα μπορούσε με την εμπειρογνωσία και τεχνογνωσία που διαθέτει να συμβάλει στη δημιουργία και μεταφορά γνώσης (σημαντικών στοιχείων για την επιτυχία ενός δικτύου) μέσω της συστηματικής επικοινωνίας με τους παρόχους των άλλων αθλητικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, οι υπεύθυνοι διαχείρισης του δικτύου θα πρέπει να αποτρέψουν την κυριαρχία της προωθητικής δραστηριότητας σε αυτό, καθώς κάτι τέτοιο θα επηρέαζε αρνητικά την αξιοπιστία, την εμπιστοσύνη, και την ισότητα μεταξύ των εταίρων, θέτοντας σε κίνδυνο τη σταθερότητα και την υπόστασή του.

18.3.4 Σχηματισμός συστάδας στον τουρισμό

Οι ενδιαφερόμενοι φορείς στον τουρισμό θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τις δικτυώσεις που έχουν δημιουργηθεί μεταξύ τουριστικών επιχειρήσεων και τοπικών φορέων, με το να σχηματίσουν και να τις ενσωματώσουν σε μία συστάδα. Φυσικά, η

συστάδα θα είναι μεγαλύτερη σε μέγεθος και εύρος από το δίκτυο στον αθλητικό τουρισμό. Έτσι, σε αυτή μπορούν να συμμετέχουν, επιπλέον, εκπρόσωποι και από άλλες οικονομικές δραστηριότητες (π.χ. εμπορικοί - επαγγελματικοί σύλλογοι), το Γραφείο Υποστήριξης Τουρισμού (EOT) Καλαμάτας, θέλγητρα (μουσεία, κλπ.) συμβουλευτικές εταιρείες, κ.α. Επίσης, εταίροι με ενδιαφέρον στις EEMT, όπως πολιτιστικοί σύλλογοι, περιβαλλοντικοί σύλλογοι, ιδιωτικά κέντρα υγείας, ομάδες παραγωγών, κ.α. Ως ξεχωριστός εταίρος μπορεί να συμμετέχει βέβαια και ο κεντρικός φορέας του αθλητικού τουριστικού δικτύου.

Απαραίτητη για τη λειτουργία μιας συστάδας είναι η σύσταση ενός δημόσιου ή ημι-δημόσιου οργανισμού, καθώς αυτός μπορεί να παρακινήσει τους εταίρους και να διευκολύνει τη δημιουργία της, ενεργώντας ως κεντρικός φορέας (Svensson, Nordin and Flagestad, 2005). Την απουσία ενός τέτοιου οργανισμού θα μπορούσε να καλύψει αρχικά η Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας, μολονότι οι ενέργειές της για την τουριστική προβολή και ανάπτυξη του νομού έχουν ατονήσει τα τελευταία χρόνια. Περισσότεροι φορείς θα μπορούσαν να συμμετάσχουν σε αυτή την επιτροπή, όπως για παράδειγμα το Επιμελητήριο Μεσσηνίας (έχουν συνεργαστεί στο παρελθόν), η Ένωση Ξενοδόχων και οι σύλλογοι ενοικιαζόμενων δωματίων και διαμερισμάτων, φέρνοντας στο τραπέζι των συζητήσεων τις δικές τους ιδέες και προτάσεις. Καθώς η επιτροπή ωριμάζει, θα μπορεί να μετατραπεί σε έναν ανεξάρτητο οργανισμό, ο οποίος θα αναλαμβάνει (μεταξύ άλλων) να φέρνει σε επαφή και να συντονίζει τις προσπάθειες των εμπλεκόμενων με τον τουρισμό φορέων.

Αναμφίβολα, η λειτουργία μιας συστάδας προκαλεί πολλά οφέλη, με κυριότερο τη βελτίωση της ποιότητας και της εικόνας του προσφερόμενου προϊόντος (όπως θα συμβεί και στην περίπτωση του αθλητικού τουριστικού δικτύου). Επιπρόσθετα, όμως, δίνει τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις (οικονομικές δραστηριότητες) να τονώσουν τις οικονομικές τους συνεργασίες (διακλαδικές συνδέσεις) μειώνοντας έτσι τις διαρροές από το τοπικό οικονομικό κύκλωμα (Gollub, Hosier and Woo, 2003). Το παραπάνω θα συμβάλει φυσικά στην αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος και της απασχόλησης, όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 18.3.2. Επίσης, η δημιουργία μιας συστάδας θα λειτουργήσει προς όφελος του ΤΠΠΣ, καθώς θα γίνουν εντονότερες οι δικτύώσεις μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων και των τοπικών φορέων (αδύνατο σημείο στα χαρακτηριστικά του συστήματος), ενισχύοντας ακόμα περισσότερο την παρουσία του στο νομό. Τέλος, μέσω της συστάδας οι αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες μπορούν

να συνδυαστούν με τις υπόλοιπες EEMT σχηματίζοντας «πλέγματα» δραστηριοτήτων που ικανοποιούν ομοειδή ή συναφή κίνητρα.

18.4 Θέματα για περαιτέρω διερεύνηση

Κλείνοντας, ορισμένα θέματα από την παρούσα διατριβή θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν προς περαιτέρω διερεύνηση. Όσον αφορά τις δύο τυπολογίες, είναι ενδιαφέρον να εξεταστεί σε μελλοντικές εργασίες εάν μεταξύ των αθλητικών και αθλούμενων τουριστών υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις δαπάνες τους, και αν αυτό συμβαίνει τότε σε ποιες κατηγορίες δαπάνης παρατηρείται. Ακόμα, εάν αλλάξει το πρωταρχικό κίνητρο της επίσκεψης ενός τουρίστα στον ίδιο προορισμό (π.χ. από αθλούμενος γίνει αθλητικός), τότε θα αλλάξει η καταναλωτική και τουριστική συμπεριφορά του;

Επιπλέον, παρουσιάζει ενδιαφέρον να συνδυαστούν τα τουριστικά δίκτυα και οι τουριστικές συστάδες (ως χωρικά μοντέλα τοπικής τουριστικής ανάπτυξης) με το κοινωνικό κεφάλαιο, καθώς αυτό μπορεί να αξιοποιηθεί από τα βασικά μέσα περιφερειακής πολιτικής (συστάδες επιχειρήσεων, τοπικά παραγωγικά συστήματα, κλπ.) και να συμβάλλουν στη διαδικασία της ενδογενούς ανάπτυξης (Papadaskalopoulos and Nikolopoulos, 2018). Μελέτες περίπτωσης στη τουριστική βιβλιογραφία συνηγορούν στο ότι υπάρχει μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ τουριστικών δικτύων / συστάδων και κοινωνικού κεφαλαίου (von Friedrichs Grängsjö and Gummesson, 2006; Sainaghi and Baggio, 2014). Επομένως, θα ήταν χρήσιμο να διερευνηθεί κατά πόσο το κοινωνικό κεφάλαιο επηρεάζει τη λειτουργία και απόδοση ενός οργανωμένου τουριστικού δικτύου (ακόμα και ενός άτυπου δικτύου, όπως στην περίπτωση της ΠΕ Μεσσηνίας) ή μίας τουριστικής συστάδας.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Α΄ Νομικές και διοικητικές πράξεις

ΑΔΑ: 68Α1ΩΞ4-ΘΛΠ, «Ψήφιση του προϋπολογισμού και του Ολοκληρωμένου Πλαισίου Δράσης του Δήμου Οιχαλίας έτους 2016».

Αριθμ. 21527/16.10.2014 (ΦΕΚ Β΄ 2905/29.10.2014), «Καθορισμός προδιαγραφών Γηπέδων Γκολφ».

ΚΥΑ 5673/400/1997 (ΦΕΚ Β΄ 192/14.3.1997), «Μέτρα και όροι για την επεξεργασία αστικών λυμάτων».

ΚΥΑ (ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΑΧ Φ41/176862/94489/11963/5535) (ΦΕΚ Β΄ 2489/3.10.2013), «Ίδρυση Ενάλιων Επισκέψιμων Αρχαιολογικών Χώρων – όροι, προϋποθέσεις λειτουργίας και επιτρεπόμενες δραστηριότητες εντός αυτών, σε θαλάσσιες περιοχές της Μεθώνης και του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου του κόλπου του Ναυαρίνου, Δήμου Πύλου – Νέστορος, Περιφέρειας Πελοποννήσου».

Ν. 2539/1997 (ΦΕΚ Α΄ 244/4.12.1997), «Συγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης».

Ν. 2545/1997 (ΦΕΚ Α΄ 254/15.12.1997), «Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές και άλλες διατάξεις».

Ν. 2859/2000 (ΦΕΚ Α΄ 248/7.11.2000), «Κύρωση Κώδικα Φόρου Προστιθέμενης Αξίας».

Ν. 3409/2005 (ΦΕΚ Α΄ 273/4.11.2005), «Καταδύσεις αναψυχής και άλλες διατάξεις».

Ν. 3697/2008 (ΦΕΚ Α΄ 194/25.9.2008), «Ενίσχυση της διαφάνειας του Κρατικού Προϋπολογισμού, έλεγχος των δημοσίων δαπανών, μέτρα φορολογικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις».

Ν. 3833/2010 (ΦΕΚ Α΄ 40/15.3.2010), «Προστασία της εθνικής οικονομίας - Επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής κρίσης».

Ν. 3842/2010 (ΦΕΚ Α΄ 58/23.4.2010), «Αποκατάσταση φορολογικής δικαιοσύνης, αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και άλλες διατάξεις».

Ν. 3845/2010 (ΦΕΚ Α΄ 65/6.5.2010), «Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη-μέλη της Ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο».

- N. 3851/2010 (ΦΕΚ Α΄ 85/4.6.2010), «Επιτάχυνση της ανάπτυξης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και άλλες διατάξεις σε θέματα αρμοδιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής αλλαγής».
- N. 3852/2010 (ΦΕΚ Α΄ 87/7.6.2010), «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης».
- N. 3899/2010 (ΦΕΚ Α΄ 212/17.12.2010), «Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του προγράμματος στήριξης της ελληνικής οικονομίας».
- N. 3943/2011 (ΦΕΚ Α΄ 66/31.3.2011), «Καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, στελέχωση των ελεγκτικών υπηρεσιών και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Οικονομικών».
- N. 3986/2011 (ΦΕΚ Α΄ 152/1.7.2011), «Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012 - 2015».
- N. 4001/2011 (ΦΕΚ Α΄ 179/22.8.2011), «Για τη λειτουργία Ενεργειακών Αγορών Ηλεκτρισμού και Φυσικού Αερίου, για Έρευνα, Παραγωγή και δίκτυα μεταφοράς Υδρογονανθράκων και άλλες ρυθμίσεις».
- N. 4172/2013 (ΦΕΚ Α΄ 167/23.7.2013), «Φορολογία εισοδήματος, επείγοντα μέτρα εφαρμογής του ν. 4046/2012, του ν. 4093/2012 και του ν. 4127/2013 και άλλες διατάξεις».

Β΄ Συνεντεύξεις

Προσωπικές

- Αερολέσχη Καλαμάτας, Φενέκος, Θ. (έφορος), Νοέμβριος 2012 και Οκτώβριος 2017 (τηλεφωνική επικοινωνία).
- Αθλητικός Γυμναστικός Σύλλογος (ΑΓΣ) Ταεκβοντό Καλαμάτας, Παναγιωτόπουλος, Γ. (προπονητής), Μάιος 2013 και Οκτώβριος 2017 (τηλεφωνική επικοινωνία).
- Αθλητικός Ιππικός Όμιλος Τριφυλίας, Τεριζάκης, Γ. (πρόεδρος), Μάιος 2012.
- Γήπεδα γκολφ ‘The Dunes Course’ και ‘The Bay Course’, Τουργκαΐδης, Π. (υπεύθυνος διαχείρισης), Σεπτέμβριος 2011.
- Δήμος Καλαμάτας, Αθλητικός Οργανισμός (πρώην Φορέας Κοινωνικής Προστασίας και Αθλητισμού), Βακαλόπουλος, Χ. (υπεύθυνος), Νοέμβριος 2012.
- Δήμος Πύλου-Νέστορος, Καφαντάρης, Δ. (Δήμαρχος), Νοέμβριος 2012.

Διαδημοτική Επιτροπή Τουρισμού Μεσσηνίας, Κούλη, Π. (πρώην γραμματέας), Νοέμβριος 2012.

Διεθνής Συνάντηση Ρυθμικής Γυμναστικής «Κύπελλο Καλαμάτας», Κουβάτσου, Β. (πρόεδρος οργανωτικής επιτροπής), Μάιος 2013.

Διεθνής Συνάντηση Στίβου «Τα Παπαφλέσσεια», Πουλόπουλος, Δ. (διευθυντής διοργάνωσης), Δεκέμβριος 2012 και Σεπτέμβριος 2017 (τηλεφωνική επικοινωνία).

Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος (ΕΟΣ) Καλαμάτας, Αλεξόπουλος, Θ. (μέλος), Νοέμβριος 2012.

Επιμελητήριο Μεσσηνίας, Μανιάτης, Δ. (πρώην πρόεδρος), Μάιος 2013.

Επισκέψιμο αγρόκτημα στο Άνω Καλό Νερό, Καραγεώργου, Α. (ιδιοκτήτρια και δασκάλα ιππασίας του Αθλητικού Ιππικού Ομίλου Τριφυλίας), Μάιος 2012.

Καταδυτικά κέντρα στην Πύλο και τη Φοινικούντα ‘Pilos Dive Center’ και ‘Fini Divers’, Πυλιώτης, Ν. (ιδιοκτήτης), Μάιος 2012.

Καταδυτικό κέντρο στη Μαραθόπολη ‘Ionian Dive Center’, Ζάνικ, Χ. (ιδιοκτήτρια), Μάιος 2012.

Καταδυτικό κέντρο στην Καλαμάτα ‘Dive Way’, Γιαννούκος, Π. (ιδιοκτήτης), Ιούνιος 2012.

Κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων στη Φοινικούντα ‘Alpha Watersports Center’, Martin, Κ. και Martin, Κ. (ιδιοκτήτες), Μάιος 2012.

Κέντρο ιππασίας στους Χράνους «Περιπέτεια», Μπάλινγκερ, Ι. (ιδιοκτήτρια), Μάιος 2012.

Ναυτικός Αθλητικός Σύλλογος (ΝΑΣ) Καλαμάτας «Αίολος», Βγενής, Χ. (πρόεδρος), Δεκέμβριος 2012 και Νοέμβριος 2013 (τηλεφωνική επικοινωνία).

Ναυτικός Όμιλος Καλαμάτας (ΝΟΚ) «ο Ποσειδών», Κακαλίκας, Δ. (πρόεδρος), Μάιος 2013.

Όμιλος Αντισφαίρισης Καλαμάτας (ΟΑΚ), Κουνάδης, Γ. (πρώην πρόεδρος), Μάιος 2012 και Χριστόπουλος, Χ. (προπονητής), Ιούλιος 2018 (τηλεφωνική επικοινωνία).

Σύλλογος Δρομέων Υγείας Μεσσηνίας (ΣΔΥΜ), Ζάννης, Α. (πρόεδρος), Μάιος 2013.

Σχολή ιππασίας - Ιππικός Όμιλος Καλαμάτας, Δρούγας, Ν. (ιδιοκτήτης), Μάιος 2012 και Νοέμβριος 2013 (τηλεφωνική επικοινωνία).

Σχολή ιππασίας στον Αλμυρό, Μποςίνη, Α. (ιδιοκτήτρια), Ιούλιος 2012.

Τμήμα ποδηλασίας Μεσσηνιακού ΓΣ, Νταβουντιάν, Κ. (προπονητής και ιδιοκτήτης εταιρείας ποδηλατικού τουρισμού), Δεκέμβριος 2012.

Τηλεφωνικές

- Αγώνες δρόμου ‘Taygetos Challenge’, Αβραμέας, Γ. (ιδιοκτήτης επιχείρησης ‘2407 Mountain Activities’), Απρίλιος 2014.
- Αγώνες Πανελλήνιου Πρωταθλήματος ελεύθερης κατάδυσης, Καστρινάκης, Σ. (συνδιοργανωτής), Αύγουστος 2018.
- Αθλητικός Σκοπευτικός Όμιλος Καλαμάτας (ΑΣΟΚ), Μπαρδουνιώτης, Ι. (πρόεδρος), Απρίλιος 2014.
- Άρτεμις Σκοπευτικός Αθλητικός Σύλλογος Γαργαλιάνων, Κρανιδιώτη, Α. (γραμματέας), Απρίλιος 2014.
- Άρτεμις Σκοπευτικός Όμιλος Καλαμάτας, Γιαννουλάκης, Π. (εκπαιδευτής), Απρίλιος 2014.
- Δήμος Δυτικής Μάνης, Κυβέλος, Β. (πρώην Αντιδήμαρχος, υπεύθυνος για θέματα οικονομικών και τουριστικής ανάπτυξης), Απρίλιος 2014 και Νηφάκου, Χ.-Φ. (υπεύθυνη στο Τμήμα Τεχνικών Υπηρεσιών), Σεπτέμβριος 2017.
- Δήμος Μεσσήνης, αυτοτελές Τμήμα Κοινωνικής Προστασίας, Παιδείας και Πολιτισμού, Μαραβά, Γ. (προϊσταμένη), Απρίλιος 2014.
- Δήμος Οιχαλίας, Γυπατίδης, Σ. (ειδικός συνεργάτης του πρώην Δημάρχου), Απρίλιος 2014 και Λάρδα, Χ. (προϊσταμένη στην Τεχνική Υπηρεσία), Σεπτέμβριος 2017.
- Δήμος Τριφυλίας, Φορέας Κοινωνικής Προστασίας, Αλληλεγγύης & Αθλητισμού, Χριστοπούλου, Α. (υπεύθυνη στον αθλητικό τομέα), Απρίλιος 2014 και Οκτώβριος 2017.
- Δίκτυο Επιλεγμένων Παραδοσιακών Αγροτουριστικών Καταλυμάτων ‘Guest Inn’, Μπαλιτσάρη, Π. (συνιδρύτρια δικτύου), Οκτώβριος 2014 και Νοέμβριος 2017.
- Καταδυτικό κέντρο στην Καρδαμύλη ‘Kardamyli Dive Center’, Παπανέστορας, Χ. (ιδιοκτήτης), Δεκέμβριος 2013.
- Καταδυτικός Οδηγός Ελλάδας, Τζανάκης, Γ. (υπεύθυνος), Δεκέμβριος 2013.
- Μεσογειακό Κέντρο Διακοπών Αιμοκάθαρσης «Μεσόγειος», Παρασκευόπουλος, Κ. (διευθυντής ιατρικού κέντρου Μεσσήνης), Σεπτέμβριος 2014.
- Οίκος Φιλοξενίας «Παπαδοπούλειον», Καλογεροπούλου, Α. (υπεύθυνη Τμήματος Μάρκετινγκ), Νοέμβριος 2017.
- Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εκπαιδευτών Κατάδυσης (ΠΣΕΚ), Τζανουδάκης, Ν. (πρόεδρος), Δεκέμβριος 2013.

Σύλλογος για την Προστασία της Θαλάσσιας Χελώνας «ΑΡΧΕΛΩΝ», Θεοδώρου, Π.
(υπεύθυνη για τα προγράμματα Πελοποννήσου), Σεπτέμβριος 2014.

Σύλλογος Πεζοπόρων Ορειβατών Καλαμάτας (ΣΠΟΚ) «ο Ευκλής», Δημητρακόπουλος,
Δ. (πρώην έφορος τμήματος ποδηλασίας), Ιανουάριος 2014 και Οικονομοπούλου,
Ε. (Α΄ Αντιπρόεδρος), Σεπτέμβριος 2017.

Γ΄ Οργανισμοί παροχής στατιστικών στοιχείων

Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία (ΕΜΥ)

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) Περιφέρειας Πελοποννήσου

Κρατικός Αερολιμένας Καλαμάτας

Κεντρικό Λιμεναρχείο Καλαμάτας

Λιμεναρχείο Πύλου

Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ)

Δ΄ Ιστοσελίδες

2407 Mountain Activities: <http://www.2407m.com>

AIDA Hellas: <http://www.aidahellas.gr>

Chamber of Diving & Water Sports (CDWS): <http://www.cdws.travel>

Costa Navarino: <http://www.costanavarino.com>

Costa Navarino - Awards: <https://www.costanavarino.com/awards>

Energy Register AE: <https://www.energyregister.gr>

French Equestrian Tourism Committee: <http://www.cnte.fr>

Hellas Tax - Ελληνική φορολογική και λογιστική βιβλιοθήκη: <http://www.hellastax.com>

Hellenic Seaplanes: <http://www.hellenic-seaplanes.com>

Hellenic SkyRunning Association: <http://www.hsra.gr>

Hungarian Equestrian Tourism Association: <http://www.equi.hu>

International Association of Golf Tour Operators: <http://www.iagto.com>

K&G Mediterranean Marinas Management: <http://medmarinas.com>

Marathonswim.gr: <http://www.marathonswim.gr>

National Geographic Traveler Magazine: <http://travel.nationalgeographic.com/travel/traveler-magazine>

Navarino Challenge: <http://navarinochallenge.com>

Tourism Awards: <http://www.tourismawards.gr>

Video Art Festival Μηδέν: <http://www.festivalmiden.gr>

World Travel & Tourism Council: <http://www.wttc.org>

ΑΓΣ Ταεκβοντό Καλαμάτας: <https://taekwondo-kalamata.gr>

Αερολέσχη Καλαμάτας: <https://airclubkalamata.gr>

Αναπτυξιακή Μεσσηνίας - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ: <http://www.anmess.gr>

Άτλας Υγείας: <https://healthatlas.gov.gr>

Βιοποικιλότητα στην Ελλάδα: <http://www.biodiversity.gr>

Γενικό Νοσοκομείο - Κ.Υ. Κυπαρισσίας: <http://www.noskypar.gr>

Γενικό Νοσοκομείο Καλαμάτας: <http://www.nosokomeiokalamatas.gr>

Γραφείο Υποδοχής Συνεδρίων, Επισκεπτών & Θεματικού Τουρισμού Μεσσηνίας:
<http://www.discovermessinia.gr>

Δήμος Δυτικής Μάνης: <http://www.dimosdytikismanis.gr>

Δήμος Καλαμάτας: <http://www.kalamata.gr>

Δήμος Μεσσήνης: <http://www.messini.gr>

Δήμος Οιχαλίας: <http://oichalia.gov.gr>

Δήμος Πύλου-Νέστορος: <http://www.pylos-nestor.gr>

Δήμος Τριφυλίας: <http://www.dimotrifylias.gr>

Διάπλαση - Πρότυπο Κέντρο Αποκατάστασης & Αποθεραπείας Καλαμάτας: <http://www.diaplasia.eu>

Διεθνές τουρνουά γκολφ 'Aegean Airlines Pro-Am': <http://www.aegeanproam.com>

Διεθνές τουρνουά γκολφ 'Messinia Pro-Am': <https://messiniaproam.costanavarino.com>

Διεθνές Φεστιβάλ Χορού Καλαμάτας: <http://kalamatadancefestival.gr>

Δίκτυο Επιλεγμένων Παραδοσιακών Αγροτουριστικών Καταλυμάτων 'Guest Inn':
<http://www.guestinn.gr/gr>

Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007–2013: <https://2007-2013.espa.gr>

Ειδική Γραμματεία Υδάτων - Εθνική Βάση Δεδομένων των Εγκαταστάσεων Επεξεργασίας
Λυμάτων: <http://astikalimata.ypeka.gr>

Ειδική Γραμματεία Υδάτων - Μητρώο ταυτοτήτων υδάτων κολύμβησης της Ελλάδας:
<http://www.bathingwaterprofiles.gr>

Ελληνική Γυμναστική Ομοσπονδία (ΕΓΟ): <http://www.gymnastics.gr>

Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης (ΕΕΠΦ): <http://eepf.gr>

Ελληνική Ομοσπονδία Γκολφ (ΕΟΓ): <http://www.hgf.gr>

Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας - Αναρρίχησης (ΕΟΟΑ): <http://www.eooa.gr>
Ελληνική Ομοσπονδία Ποδηλασίας (ΕΟΠ): <http://www.hellenic-cycling.gr>
Ελληνική Ομοσπονδία Ταεκβοντό (ΕΛΟΤ): <http://www.elot-tkd.gr/web>
Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία: <http://www.ornithologiki.gr>
Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος (ΕΟΣ) Καλαμάτας: <http://www.eoskal.gr>
ΕΛΠΕ ανανεώσιμες: <http://www.elperes.gr>
Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Μεσσηνίας: <http://www.epsmes.gr>
Επιμελητήριο Μεσσηνίας: <http://www.messinianchamber.gr>
Επιτροπή Αλεξιπτωτισμού Πλαγιάς: <http://eap.elao.gr>
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας 2007–2013: <http://www.alieia.gr>
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα: <http://www.antagonistikotita.gr>
Κολυμβητική Ομοσπονδία Ελλάδος (ΚΟΕ): <http://www.koe.org.gr>
Μανιατάκειο Ίδρυμα: <http://www.maniatakeion.gr>
Μαραθώνιος Μεσσήνης: <http://www.messini-marathon.com/el>
Μεσόγειος - Νεφρολογικά Κέντρα: <http://mesogeios.gr>
Παπαδοπούλειο, Οίκος Φιλοξενίας ΑΕ: <https://www.papadopoulion.gr>
Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δυτικής Ελλάδας - Πελοποννήσου - Ιονίων Νήσων: <http://www.dytikiellada-peloponnisos-ionio.gr>
Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007–2013 «Αλέξανδρος Μπαλτατζής»: <http://www.agrotikianaptixi.gr>
Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΕ): <http://www.rae.gr>
Σύλλογος για την Προστασία της Θαλάσσιας Χελώνας «ΑΡΧΕΛΩΝ»: <http://www.archelon.gr>
Σύλλογος Δρομέων Υγείας Μεσσηνίας (ΣΔΥΜ): <http://www.sdym.gr>
Σύλλογος Φίλων του Σιδηροδρόμου Μεσσηνίας (ΣΦΣΜ): <http://www.s fsm.gr>
Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων: <http://sete.gr>
Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου ΑΕ (ΤΑΙΠΕΔ): <http://www.hradf.com>
Τμήμα Ποδηλασίας Συλλόγου Πεζοπόρων Ορειβατών Καλαμάτας (ΣΠΟΚ) «ο Ευκλής»: <http://euklispodilasia.wordpress.com>
Φιλότης - βάση δεδομένων για την Ελληνική φύση, Τομέας Υδατικών Πόρων & Περιβάλλοντος, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο: <http://filotis.itia.ntua.gr>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ακαδημία Αθηνών (2007), *Διακλαδικές σχέσεις της ελληνικής οικονομίας σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο*, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Αποστολόπουλος, Κ. και Σδράλη, Δ. (2009), *Εναλλακτικός και ήπιος τουρισμός υπαίθρου: Θεωρητική προσέγγιση και εφαρμογές*, Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.
- Βαρβαρέσος, Σ. (2000), *Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές: Η ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα: Προπομπός.
- Βαφειάδης, Γ., Κοντογεώργος, Χ. και Παπακωνσταντινίδης, Λ. (1992), *Αγροτουρισμός και ισόρροπη ανάπτυξη*, Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα.
- Βενετσανοπούλου, Μ. (2006), *Η κρατική συμβολή στον τουρισμό: Εναλλακτικές μορφές τουρισμού: Ιστορική εξέλιξη – θεσμικό πλαίσιο*, Αθήνα: Interbooks.
- Γκιόσος, Ι., Παπαδημητρίου, Δ. και Συναδινός, Π. (2000), *Μεγάλες διοργανώσεις: Η περίπτωση των Ολυμπιακών Αγώνων*, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Γκουτζιούπας, Γ. (2006), *Αθλητικός τουρισμός: Δεδομένα και ζητούμενα στην ελληνική πραγματικότητα 2003–2006*, http://traveldailynews.gr/pdf/SportTourismBook_by_Goutziouras_George.pdf, [πρόσβαση 5/11/2011].
- Δήμος Δυτικής Μάνης (2012), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Δυτικής Μάνης 2012–2014*, Καρδαμύλη, Οκτώβριος 2012.
- Δήμος Καλαμάτας (2012α), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2012–2014: Α΄ Φάση - Στρατηγικός Σχεδιασμός*, Καλαμάτα, Νοέμβριος 2012.
- Δήμος Καλαμάτας (2012β), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2012–2014: Β΄ Φάση - Επιχειρησιακός Προγραμματισμός*, Καλαμάτα, Δεκέμβριος 2012.
- Δήμος Καλαμάτας (2015), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2015–2019: Α΄ Φάση - Στρατηγικός Σχεδιασμός*, Καλαμάτα, Νοέμβριος 2015.
- Δήμος Καλαμάτας (2016), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2015–2019: Β΄ Φάση - Επιχειρησιακός Προγραμματισμός*, Καλαμάτα, Ιούνιος 2016.
- Δήμος Μεσσήνης (2011), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2011–2014 του Δήμου Μεσσήνης. Α΄ Φάση: Ανάλυση και αξιολόγηση υφιστάμενης κατάστασης - Στρατηγικός Σχεδιασμός του Δήμου*, Μεσσήνη, Σεπτέμβριος 2011.
- Δήμος Μεσσήνης (2012), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2011-2014 του Δήμου Μεσσήνης. Β΄ Φάση: Επιχειρησιακό Σχέδιο*, Μεσσήνη, Δεκέμβριος 2012.

- Δήμος Μεσσήνης (2015), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2014–2019 του Δήμου Μεσσήνης. Α΄ Φάση: Ανάλυση και αξιολόγηση υφιστάμενης κατάστασης - Στρατηγικός Σχεδιασμός του Δήμου*, Μεσσήνη, Νοέμβριος 2015.
- Δήμος Οιχαλίας (2013), *Ετήσιο Πρόγραμμα Δράσης για το έτος 2013*, Μελιγαλάς, Μάρτιος 2013.
- Δήμος Πύλου-Νέστορος (2013α), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2013-2014 Δήμου Πύλου-Νέστορος: Α΄ Φάση - Στρατηγικός Σχεδιασμός*, Πύλος, Φεβρουάριος 2013.
- Δήμος Πύλου-Νέστορος (2013β), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2013-2014 Δήμου Πύλου-Νέστορος: Β΄ Φάση - Επιχειρησιακός Προγραμματισμός*, Πύλος, Φεβρουάριος 2013.
- Δήμος Πύλου-Νέστορος (2015), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Πύλου-Νέστορος 2015-2020. Α΄ Φάση: Στρατηγικός Σχεδιασμός*, Πύλος, Φεβρουάριος 2015.
- Δήμος Τριφυλίας (2012), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2012–2014*, Κυπαρισσία, Ιανουάριος 2012.
- Δήμος Τριφυλίας (2013), *Ετήσιο Πρόγραμμα Δράσης Δήμου Τριφυλίας 2013*, Κυπαρισσία, Μάρτιος 2013.
- Δήμος Τριφυλίας (2015), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Τριφυλίας. Α΄ Φάση: Στρατηγικός Σχεδιασμός 2015–2019*, Κυπαρισσία, Οκτώβριος 2015.
- Δήμος Τριφυλίας (2016), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Τριφυλίας. Β΄ Φάση: Επιχειρησιακός Σχεδιασμός - Οικονομικός Προγραμματισμός 2015–2019*, Κυπαρισσία, Μάρτιος 2016.
- Δρακάκης, Π. (2008), *Τουριστική ανάπτυξη: Αναφορά στο μοντέλο ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και προοπτικές*, Διπλωματική εργασία, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- ΕΘΝΟΑ (Εθνική Ολυμπιακή Ακαδημία) (2014), «Στη Μεσσηνία γιορτάστηκε η φετινή Ολυμπιακή ημέρα», <http://hoa.org.gr/?p=4958>, [πρόσβαση 26/6/2014].
- ΕΘΝΟΑ (Εθνική Ολυμπιακή Ακαδημία) (2015), «Εναρξη της συνεργασίας της ΕΘΝ.Ο.Α. με την Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος και ο εορτασμός της Ολυμπιακής Ημέρας 2015 αύριο στην Καλαμάτα!», <http://hoa.org.gr/?p=7724>, [πρόσβαση 30/6/2015].
- Ελευθερία (2012), «“Μαρίνα Καλαμάτας Α.Ε.”: 15 χρόνια συμβάλει στην ανάπτυξη της περιοχής», <http://www.eleftheriaonline.gr/oikonomia/item/18903>, [πρόσβαση 8/4/2014].
- Ελευθερία (2013), «Νέος κύκλος διεθνών πτήσεων για Καλαμάτα», <http://www.eleftheriaonline.gr/oikonomia/tourismos/item/23987-neos-kyklos-ptiseis>, [πρόσβαση 9/3/2013].

- ΕΟΕ (Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία) (2011), *Πρόγραμμα Πύλου: Δράσεις διατήρησης και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης στην προστατευόμενη περιοχή της λ/θ Γιάλοβα*, Αθήνα: ΕΟΕ.
- ΕΟΜΜΕΧ (Ελληνικός Οργανισμός Μικρών-Μεσαίων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας) (2009), *Εγχειρίδιο δικτύων επιχειρηματικότητας (networking) και «συστημάτων-συστάδων» επιχειρήσεων (clustering)*, Αθήνα: ΕΟΜΜΕΧ.
- ΕΟΟΑ (Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας - Αναρρίχησης) (2013), «Περί ορειβασίας», http://www.eooa.gr/wp-content/uploads/2010/07/peri_oreivasias.pdf, [πρόσβαση 16/12/2013].
- ΕΠΕΜ (Εταιρεία Περιβαλλοντικών Μελετών ΑΕ) (2010), *Στρατηγική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων (Σ.Μ.Π.Ε.) του επικαιροποιημένου ΠΕΣΔΑ Περιφέρειας Πελοποννήσου*, Αθήνα: Ενδιάμεση Διαχειριστική Επιτροπή Περιφέρειας Πελοποννήσου.
- Ζαχαράτος, Γ. (1986), *Τουριστική κατανάλωση: Η μέθοδος υπολογισμού και η χρησιμότητά της για την έρευνα των επιδράσεων του τουρισμού στην εθνική οικονομία*, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης (2010), *Επιπτώσεις αναπτυξιακού προγραμματισμού στο νομό Μεσσηνίας: Η διαμορφούμενη κατάσταση του νομού Μεσσηνίας από τις νέες προοπτικές*, Αθήνα: Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης.
- ΙΟΒΕ (Ιδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών) (2012), *Η επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία*, Αθήνα: ΙΟΒΕ.
- Καλυβιώτης, Γ. (2013), «Διεθνής συνάντηση στίβου «Παπαφλέσσεια 2006-2013: Στατιστική ανάλυση και αξιολόγηση της διοργάνωσης», <http://www.messiniakos.com/news/2013/jul/8/die8nhs-synanthsh-stiboy-papaflesseia-2006-2013-st>, [πρόσβαση 10/1/2014].
- Καπετανάκη-Μπριασούλη, Ε. (2005), «Τουρισμός και γήπεδα γκολφ: Ότι λάμπει δεν είναι χρυσός ...», http://www.ekke.gr/estia/Cooper/Golf_3-05/Golf_3-05.htm [πρόσβαση 23/1/2014].
- Καραλής, Κ. (2013), «Ντοκιμαντέρ αφιερωμένο στον Κωστή Τσικλητήρα από το κρατικό κανάλι της Σουηδίας SVT1», <http://kpylos.blogspot.gr/2013/10/svt1.html>, [πρόσβαση 26/10/2013].
- Καραλής, Κ. (2014), «Η καρδιά της Volkswagen “χτυπά” στη Μεσσηνία», <http://kpylos.blogspot.gr/2014/11/volkswagen.html>, [πρόσβαση 16/11/2014].
- Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π. (2001), *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, Αθήνα: Κριτική.

- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. και Γκρίμπα, Ε. (2011), *Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού: Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού*, Αθήνα: Κριτική.
- Κόνσολας, Ν. (1997), *Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Λαγός, Δ. (2017α), *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, Αθήνα: Κριτική.
- Λαγός, Δ. (2017β), «Στόχος η υψηλή διεθνής ανταγωνιστικότητα», *Το Βήμα*, 9 Ιουλίου, σελ. 18-20.
- Λαγός, Δ. (2018), *Τουριστική οικονομική* (2^η έκδοση), Αθήνα: Κριτική.
- Λίβας, Π. (1994), *Ανάλυση εισροών-εκροών*, Αθήνα: Σταμούλης.
- Μυλωνάς, Ν. Α. (1999), *Πίνακες εισροών-εκροών της ελληνικής οικονομίας για τον τουρισμό: Μεθοδολογία κατάρτισης των ΠΕΕ-ΤΟΥΡ/92 και υπολογισμός των άμεσων και έμμεσων συντελεστών*, Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων.
- ΟΑΣΠ (Οργανισμός Αντισεισμικού Σχεδιασμού και Προστασίας) (2003), *Νέος χάρτης σεισμικής επικινδυνότητας της Ελλάδας*, Αθήνα: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.
- Οικονομοπούλου, Γ. (2011), «Windsurfing στη Φοινικούντα», http://old.tharrosnews.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=31841&Itemid=32, [πρόσβαση 12/4/2012].
- Παπαδασκαλόπουλος, Α. (1995), *Πρότυπα και πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Παπαδασκαλόπουλος, Α. (2000), *Μέθοδοι περιφερειακής ανάλυσης*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Πλεμμένος, Δ. (2013), «“Mästarnas mästare 2013”: Εκατομμύρια τηλεθεατών βλέπουν Μεσσηνία», <http://www.eleftheriaonline.gr/koinonia/item/24477-mastarnas-mastare-2013-ekatommyria-tiletheaton-vlepoun-messinia>, [πρόσβαση 28/3/2013].
- Πλεμμένος, Δ. (2017), «Ο μεγάλος τελικός του ‘Survivor’ της Μεσσηνίας στη Νορβηγική τηλεόραση», <https://www.eleftheriaonline.gr/local/koinonia/item/119514-omegalos-telikos-tou-survivor-tis-messinias-sti-norvigiki-tileorasi>, [πρόσβαση 19/3/2017].
- Σινάπης, Γ. (2013), «Βάση της Aegean η Καλαμάτα με 12 πτήσεις την εβδομάδα», <http://www.eleftheriaonline.gr/oikonomia/tourismos/item/24036-aegean-12-ptiseis>, [πρόσβαση 12/3/2013].
- Σκούντζος, Θ. (1992), *Οικονομικός προγραμματισμός*, Πειραιάς: Σταμούλης.
- Σκούντζος, Θ. (1993), *Περιφερειακή οικονομική ανάλυση και πολιτική: Τεχνικές αναλύσεως (τόμος Β')*, Αθήνα: Σταμούλης.
- Σφακιανάκης, Μ. (2000), *Εναλλακτικές μορφές τουρισμού*, Αθήνα: Έλλην.

- Τσάρτας, Π. και Κοκκώσης, Χ. (1999), *Ανάπτυξη και περιβάλλον στον τουρισμό*, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- ΥΠΑΑΤ (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων) (2014α), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας 2007–2013* (3^η τροποποίηση), Αθήνα, Μάιος 2014.
- ΥΠΑΑΤ (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων) (2014β), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας και Θάλασσας 2014–2020* (1^η έκδοση), Αθήνα, Οκτώβριος 2014.
- ΥΠΑΑΤ (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων) (2015), *Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007–2013* (15^η έκδοση), Αθήνα, Σεπτέμβριος 2015.
- ΥΠΑΑΤ (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων) (2017), *Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2014–2020* (έκδοση 2.2), Αθήνα, Ιούνιος 2017.
- ΥΠΑΑΝ (Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας) (2013), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα 2007–2013*, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2013.
- ΥΠΑΑΝ (Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας) (2014), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πελοποννήσου 2014–2020*, Αθήνα, Δεκέμβριος 2014.
- Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης (2017), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία 2014–2020* (3^η έκδοση), Αθήνα, Απρίλιος 2017.
- ΥΠΟΙΟ (Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών) (2007), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δυτικής Ελλάδος, Πελοποννήσου, Ιονίων Νήσων 2007–2013*, Αθήνα, Ιούνιος 2007.
- Φαρσάρη, Ι. (2009), «Εννοιολογικές προσεγγίσεις», στον συλλογικό τόμο Σωτηριάδης, Μ. και Φαρσάρη, Ι. (επιμελητές έκδοσης), *Εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού: Σχεδιασμός, management και marketing*, Αθήνα: Interbooks, σελ. 37-54.
- Φώσκολος, Γ. (2012), «Ο καταδυτικός τουρισμός σε...ανάδυση», *Έθνος*, 25 Αυγούστου, σελ. 24, 33.
- Χαραλαμπίδης, Χ. (2014), «Πελοπόννησος και Καλαμάτα στο επίκεντρο του τουριστικού ενδιαφέροντος», <http://www.tharrosnews.gr/news/content/πελοπόννησος-και-καλαμάτα-στο-επίκεντρο-του-τουριστικού-ενδιαφέροντος>, [πρόσβαση 24/3/2013].
- Χριστοφάκης, Μ. (2001), *Τοπική ανάπτυξη και περιφερειακή πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήση.
- McCann, P. (2003), *Αστική και περιφερειακή οικονομική*, (Π. Ρυλμόν, Μεταφρ.), Αθήνα: Κριτική.
- Nerco - Χλύκας, Ν. & Συνεργάτες και Αργυρόπουλος, Δ. & Συνεργάτες (2017), *Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων: Γήπεδο γκολφ 36 οπών και συνοδών*

εγκαταστάσεων αυτού στη θέση «Κυνηγός», Τ.Κ. Κυνηγού, Δ.Ε. Πύλου, Δ. Πύλου-Νέστορος, Π.Ε. Μεσσηνίας, Αθήνα, Φεβρουάριος 2017.

Ξενόγλωσση

- Akkemik, K. A. (2012), “Assessing the importance of international tourism for the Turkish economy: A social accounting matrix analysis”, *Tourism Management*, **33** (4), pp. 790-801.
- Albino, V., Garavelli, A. C. and Schiuma, G. (1998), “Knowledge transfer and inter-firm relationships in industrial districts: The role of the leader firm”, *Technovation*, **19** (1), pp. 53-63.
- Alexandris, K., Kouthouris, C. and Meligdis, A. (2006), “Increasing customers’ loyalty in a skiing resort: The contribution of place attachment and service quality”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, **18** (5), pp. 414-425.
- Andriotis, K. (2002), “Scale of hospitality firms and local economic development – evidence from Crete”, *Tourism Management*, **23** (4), pp. 333-341.
- ANNA (Airline Network News and Analysis) (2014), “European airports see traffic grow by 5.5% in 2014”, <http://www.anna.aero/2015/02/18/european-airports-see-traffic-grow-5-5-2014>, [accessed 10/5/2014].
- Archer, B. H. (1973), *The impact of domestic tourism*, Cardiff: University of Wales Press.
- Archer, B. H. (1976), “The anatomy of a multiplier”, *Regional Studies*, **10** (1), pp. 71-77.
- Archer, B. H. (1977), *Tourism multipliers: The state of the art*, Cardiff: University of Wales Press.
- Archer, B. H. (1978), “Domestic tourism as a development factor”, *Annals of Tourism Research*, **5** (1), pp. 126-141.
- Archer, B. H. (1982), “The value of multipliers and their policy implications”, *Tourism Management*, **3** (4), pp. 236-241.
- Archer, B. H. (1984), “Economic impact: Misleading multiplier”, *Annals of Tourism Research*, **11** (3), pp. 517-518.
- Archer, B. H. (1985), “Tourism in Mauritius: An economic impact study with marketing implications”, *Tourism Management*, **6** (1), pp. 50-54.

- Archer, B. H. (1995), "Importance of tourism for the economy of Bermuda", *Annals of Tourism Research*, **22** (4), pp. 918-930.
- Archer, B. H. (1996), "Economic impact analysis", *Annals of Tourism Research*, **23** (3), pp. 704-707.
- Archer, B. H., de Vane, R. and Moore, J. H. (1977), *Tourism in the coastal strip of East Anglia*, London: Department of the Environment.
- Archer, B. H. and Fletcher, J. (1996), "The economic impact of tourism in the Seychelles", *Annals of Tourism Research*, **23** (1), pp. 32-47.
- Archer, B. H. and Jones, D. R. (1977), *Tourism in Appleby, Keswick and Sedbergh*, Bangor: Institute of Economic Research, University College of North Wales.
- Archer, B. H. and Owen, C. B. (1971), "Towards a tourist regional multiplier", *Regional Studies*, **5** (4), pp. 289-294.
- Archer, B. H. and Shea, S. (1975), "Length of stay problems in tourist research", *Journal of Travel Research*, **13** (3), pp. 8-10.
- Arfini, F., Bertoli, E., Donati, M. and Mancini, M. C. (2002), "The wine routes: Analysis of a rural development tool", *Paper presented at the 2002 SYAL Congress*, 16-18 October 2002, SYAL, Montpellier, France.
- Auchter, K. (2008), *An analysis of Kentucky equestrian trail riders: Determining rider behaviors and valuing site amenities that contribute to repeat visits*, Master's thesis, University of Kentucky.
- Baaijens, S. R., Nijkamp, P. and Montfort, K. V. (1998), "Explanatory meta-analysis for the comparison and transfer of regional tourist income multipliers", *Regional Studies*, **32** (9), pp. 839-849.
- Baster, J. (1980), "Input-output analysis of tourism benefits: Lessons from Scotland", *International Journal of Tourism Management*, **1** (2), pp. 99-108.
- Bélisle, F. J. (1984), "Tourism and food imports: The case of Jamaica", *Economic Development and Cultural Change*, **32** (4), pp. 819-842.
- Binns, T. and Nel, E. (2002), "Tourism as a local development strategy in South Africa", *The Geographical Journal*, **168** (3), pp. 235-247.
- Booyens, I. (2016), "Global-local trajectories for regional competitiveness: Tourism innovation in the Western Cape", *Local Economy*, **31** (1-2), pp. 142-157.
- Breen, H., Bull, A. and Walo, M. (2001), "A comparison of survey methods to estimate visitor expenditure at a local event", *Tourism Management*, **22** (5), pp. 473-479.

- Brenner, L. and Aguilar, A. G. (2002), "Luxury tourism and regional economic development in Mexico", *The Professional Geographer*, **54** (4), pp. 500-520.
- Briassoulis, H. (1991), "Methodological issues: Tourism input-output analysis", *Annals of Tourism Research*, **18** (3), pp. 485-495.
- Bricker, K. S. and Kerstetter, D. L. (2000), "Level of specialization and place attachment: An exploratory study of whitewater recreationists", *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*, **22** (4), pp. 233-257.
- Bricker, K. S. and Kerstetter, D. L. (2002), "An interpretation of special place meanings whitewater recreationists attach to the South Fork of the American River", *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, **4** (4), pp. 396-425.
- Capone, F. (2006), "Systemic approaches for the analysis of tourism destination: Towards the tourist local systems", in Lazzeretti, L. and Petrillo, C. S. (eds.), *Tourism local systems and networking*, Oxford: Elsevier, pp. 7-23.
- Capone, F. and Boix, R. (2008), "Sources of growth and competitiveness of local tourist production systems: An application to Italy (1991–2001)", *The Annals of Regional Science*, **42** (1), pp. 209-224.
- Carson, D. A., Carson, D. B. and Hodge, H. (2014), "Understanding local innovation systems in peripheral tourism destinations", *Tourism Geographies*, **16** (3), pp. 457-473.
- Champ, P. A. and Bishop, R. C. (1996), "Evidence on the accuracy of expenditures reported in recreational surveys", *Journal of Agricultural and Resource Economics*, **21** (1), pp. 150-159.
- Che, D., Veeck, A. and Veeck, G. (2005), "Sustaining production and strengthening the agritourism product: Linkages among Michigan agritourism destinations", *Agriculture and Human Values*, **22** (2), pp. 225-234.
- Chhabra, D., Sills, E. and Cabbage, F. W. (2003), "The significance of festivals to rural economies: Estimating the economic impacts of Scottish Highland Games in North Carolina", *Journal of Travel Research*, **41** (4), pp. 421-427.
- Christofakis, M. (2010), "Strategic options for tourism impacts on local sustainability: A conceptual approach", *Local Economy*, **25** (7), pp. 586-598.
- Coombes, M. and Bond, S. (2008), *Travel-to-work areas: The 2007 review*, London: Office for National Statistics.

- Crabtree, J. R., Leat, P. M. K., Santarossa, J. and Thomson, K. J. (1994), "The economic impact of wildlife sites in Scotland", *Journal of Rural Studies*, **10** (1), pp. 61-72.
- Crompton, J. L. (1995), "Economic impact analysis of sports facilities and events: Eleven sources of misapplication", *Journal of Sport Management*, **9** (1), pp. 14-35.
- Crompton, J. L., Lee, S. and Shuster, T. J. (2001), "A guide for undertaking economic impact studies: The Springfest example", *Journal of Travel Research*, **40** (1), pp. 79-87.
- Daniels, M. J. and Norman, W. C. (2005), "Motivations of equestrian tourists: An analysis of the colonial cup races", *Journal of Sport & Tourism*, **10** (3), 201-210.
- Daniels, M. J., Norman, W. C. and Henry, M. S. (2004), "Estimating income effects of a sport tourism event", *Annals of Tourism Research*, **31** (1), pp. 180-199.
- Del Chiappa, G. and Presenza, A. (2013), "The use of network analysis to assess relationships among stakeholders within a tourism destination: An empirical investigation on Costa Smeralda-gallura, Italy", *Tourism Analysis*, **18** (1), pp. 1-13.
- Della Lucia, M. (2006), "Local development in the tourist sector. The application of a model to analyze industrial development", *Paper presented at the 4th international doctoral tourism and leisure colloquium of the 15th international leisure and tourism symposium*, 3-4 May 2006, ESADE, Barcelona, Spain.
- Della Lucia, M. (2007), "Local tourist systems designed from the top-down and developing from the bottom-up. The case of the Dolomites and Lake Garda", *Paper presented at the 5th international doctoral tourism and leisure colloquium of the 16th international leisure and tourism symposium*, 23 May 2007, ESADE, Barcelona, Spain.
- Delpy, L. (1998), "An overview of sport tourism: Building towards a dimensional framework", *Journal of Vacation Marketing*, **4** (1), pp. 23-38.
- Diniz, F. (1999), "Rural tourism impact in local economies – Proportional income and employment multipliers (The case of Douro region)", *Paper presented at the 12th Summer Institute of ERSA: Tourism, Sustainability and Territorial Organisation*, 5-9 July 1999, ERSA, Faro, Portugal.
- Ditton, R. B., Thailing, C. E., Riechers, R. and Osburn, H. R. (2002), "The economic impacts of sport divers using artificial reefs in Texas offshore waters", *Paper presented at the 53rd annual Gulf and Caribbean Fisheries Institute*, 6-10 November 2000, GCFI, Biloxi, MS, USA.

- Dixon, A. W., Backman, S., Backman, K. and Norman, W. (2012), "Expenditure-based segmentation of sport tourists", *Journal of Sport & Tourism*, **17** (1), pp. 5-21.
- Dixon, A. W., Dixon, H. and Cockrell, R. (2014), "Economic significance of active sport tourist: Non-resident hunters in Alabama", *Paper presented at the Spring 2014 Southeast Travel and Tourism Research Association Meeting, 23-25 March 2014, SETTRA, Lexington, KY, USA.*
- Downward, P., Lumsdon, L. and Weston, R. (2009), "Visitor expenditure: The case of cycle recreation and tourism", *Journal of Sport & Tourism*, **14** (1), pp. 25-42.
- Dredge, D. (2006), "Policy networks and the local organisation of tourism", *Tourism Management*, **27** (2), pp. 269-280.
- Dwyer, L., Forsyth, P. and Spurr, R. (2004), "Evaluating tourism's economic effects: New and old approaches", *Tourism Management*, **25** (3), pp. 307-317.
- Eadington, W. R. and Redman, M. (1991), "Economics and tourism", *Annals of Tourism Research*, **18** (1), pp. 41-56.
- ESPON (2010), *The ESPON 2013 programme: Territorial diversity* (Final Report), Luxembourg: ESPON.
- Faulkner, B. and Raybould, M. (1995), "Monitoring visitor expenditure associated with attendance at sporting events: An experimental assessment of the diary and recall methods", *Festival Management & Event Tourism*, **3** (2), pp. 73-81.
- Flagestad, A., Hope, C. A., Svensson, B. and Nordin, S. (2005), "The tourist destination: a local innovation system? The creation of a model", *Paper presented at the 55th AIEST Congress, 28 August - 1 September 2005, AIEST, Brainerd, MN, USA.*
- Fleischer, A. and Freeman, D. (1997), "Multiregional input-output analysis", *Annals of Tourism Research*, **24** (4), pp. 998-1001.
- Fletcher, J. E. (1989), "Input-output analysis and tourism impact studies", *Annals of Tourism Research*, **16** (4), pp. 514-529.
- Fletcher, J. E. and Archer, B. H. (1991), "The development and application of multiplier analysis", in Cooper, C. P. (ed.), *Progress in tourism, recreation and hospitality management (Vol. 3)*, Lympington: Belhaven Press, pp. 28-47.
- Frechtling, D. C. (1994), "Assessing the impacts of travel and tourism – Measuring economic benefits", in Ritchie, J. R. B. and Goeldner, C. R. (eds.), *Travel, tourism and hospitality research: A handbook for managers and researchers* (2nd ed.), New York: John Wiley and Sons, pp. 367-392.

- Frechtling, D. C. (2006), "An assessment of visitor expenditure methods and models", *Journal of Travel Research*, **45** (1), pp. 26-35.
- Frechtling, D. C. and Horváth, E. (1999), "Estimating the multiplier effects of tourism expenditures on a local economy through a regional input-output model", *Journal of Travel Research*, **37** (4), pp. 324-332.
- Gammon, S. and Robinson, T. (1997), "Sport and tourism: a conceptual framework", *Journal of Sport & Tourism*, **4** (3), pp. 11-18.
- Gazel, R. C. and Schwer, R. K. (1997), "Beyond rock and roll: The economic impact of the Grateful Dead on a local economy", *Journal of Cultural Economics*, **21** (1), pp. 41-55.
- Gelan, A. (2003), "Local economic impacts: The British Open", *Annals of Tourism Research*, **30** (2), pp. 406-425.
- Giannone, M. (2002), "Tourist local systems and territorial development", *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, **3** (1-2), pp. 125-131.
- Gibson, H. (1998a), "Active sport tourism: who participates?", *Leisure Studies*, **17** (2), pp. 155-170.
- Gibson, H. (1998b), "Sport tourism: A critical analysis of research", *Sport Management Review*, **1** (1), pp. 45-76.
- Gibson, H. (2003), "Sport tourism", in Parks, J. B. and Quarterman, J. (eds.), *Contemporary sport management*, Champaign, IL: Human Kinetics, pp. 337-360.
- Gollub, J., Hosier, A. and Woo, G. (2003), *Using cluster-based economic strategy to minimize tourism leakages*, Madrid: World Tourism Organization.
- Hackbert, P. H. and Lin, X. (2009), "Equestrian trail riding: An emerging economic contributor to the local rural Appalachian economy", *Journal of Business Case Studies*, **5** (6), pp. 47-58.
- Hall, C. M. (1992), "Adventure, sport and health tourism", in Weiler, B. and Hall, C. M. (eds.), *Special interest tourism*, London: Bellhaven Press, pp. 141-158.
- Hall, C. M. (2003), "Spa and health tourism", in Hudson, S. (ed.), *Sport and adventure tourism*, Binghamton, NY: Haworth Hospitality Press, pp. 273-292.
- Hall, C. M. (2005), "Rural wine and food tourism cluster and network development", in Hall, D., Kirkpatrick, I. and Mitchell, M. (eds.), *Rural tourism and sustainable business*, Clevedon: Channel View Publications, pp. 149-164.

- Hammit, W. E., Backlund, E. A. and Bixler, R. D. (2004), "Experience use history, place bonding and resource substitution of trout anglers during recreation engagements", *Journal of Leisure Research*, **36** (3), pp. 356-378.
- Hautbois, C. and Durand, C. (2004), "Public strategies for local development: The effectiveness of an outdoor activities model", *Managing Leisure*, **9** (4), pp. 212-226.
- Hautbois, C., Ravenel, L. and Durand, C. (2003), "Sport tourism and local economic development: The importance of an initial diagnosis of supplier's geographical concentration: A case study of France", *Journal of Sport & Tourism*, **8** (4), pp. 240-259.
- Haydu, J. J. and Hodges, A. W. (2002), *Economic impacts of the Florida golf course industry*, Gainesville, FL: Institute of Food and Agricultural Sciences, University of Florida.
- Henderson, D. M. and Cousins, R. L. (1975), *The economic impact of tourism: A case study in Greater Tayside*, Edinburgh: Tourism and Recreation Research Unit, University of Edinburgh.
- Hennessey, S. M., Macdonald, R. and Maceachern, M. (2008), "A framework for understanding golfing visitors to a destination", *Journal of Sport & Tourism*, **13** (1), pp. 5-35.
- Heng, T. M. and Low, L. (1990), "Economic impact of tourism in Singapore", *Annals of Tourism Research*, **17** (2), pp. 246-269.
- Higham, J. (1999), "Commentary – Sport as an avenue of tourism development: An analysis of the positive and negative impacts of sport tourism", *Current Issues in Tourism*, **2** (1), pp. 82-90.
- Hinch, T. D. and Higham, J. E. S. (2001), "Sport tourism: A framework for research", *International Journal of Tourism Research*, **3** (1), pp. 45-58.
- Hinch, T. D. and Higham, J. E. S. (2011), *Sport tourism development* (2nd ed.), Bristol: Channel View Publications.
- Hjalager, A.-M. (2000), "Tourism destinations and the concept of industrial districts", *Tourism and Hospitality Research*, **2** (3), pp. 199-213.
- Hjalager, A.-M. (2009), "Cultural tourism innovation systems – The Roskilde festival", *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, **9** (2-3), pp. 266-287.
- Hjalager, A.-M. (2010), "Regional innovation systems: The case of angling tourism", *Tourism Geographies*, **12** (2), pp. 192-216.

- Hjalager, A.-M., Huijbens, E. H., Björk, P., Nordin, S., Flagestad, A. and Knútsson, Ö. (2008), *Innovation systems in Nordic tourism*, Oslo: Nordic Innovation Centre.
- Hodur, N. M. and Leistritz, F. L. (2006), "Estimating the economic impact of event tourism", *Journal of Convention & Event Tourism*, **8** (4), pp. 63-79.
- Howard, D. R., Lankford, S. V. and Havitz, M. E. (1991), "A method for authenticating pleasure travel expenditures", *Journal of Travel Research*, **29** (4), pp. 19-23.
- Hudson, S. (ed.) (2003), *Sport and adventure tourism*, Binghamton, NY: Haworth Hospitality Press.
- Hudson, S. and Hudson, L. (2009), *Golf tourism*, Woodeaton, Oxford: Goodfellow Publishers.
- Huhtala, M. (2007), "Assessment of the local economic impacts of national park tourism: The case of Pallas-Ounastunturi National Park", *For. Snow Landsc. Res.*, **81** (1/2), pp. 223-238.
- Huse, M., Gustavsen, T. and Almedal, S. (1998), "Tourism impact comparisons among Norwegian towns", *Annals of Tourism Research*, **25** (3), pp. 721-738.
- Irwin, R. L., Wang, P. and Sutton, W. A. (1996), "Comparative analysis of diaries and projected spending to assess patron expenditure behavior at short-term sporting events", *Festival Management & Event Tourism*, **4** (1-2), pp. 29-37.
- Jack, A. (2012), *Niche tourism within small island tourism economies: An analysis of scuba tourists in Bermuda*, Master's thesis, Arizona State University.
- Jones, S. (2010), "The economic contribution of tourism in Mozambique: Insights from a social accounting matrix", *Development Southern Africa*, **27** (5), pp. 679-696.
- Kaplanidou, K., Jordan, J. S., Funk, D. and Ridinger, L. L. (2012), "Recurring sport events and destination image perceptions: Impact on active sport tourist behavioral intentions and place attachment", *Journal of Sport Management*, **26** (3), pp. 237-248.
- Kim, K., Hallab, Z. and Smith, M. (2008), "Tourism economic impacts: The case of equine camping in southern Illinois", in Chen, J. S. (ed.), *Advances in hospitality and leisure (Vol. 4)*, Bingley: Emerald, pp. 245-260.
- Kim, S. and Kim, K. (1998), "Impact of tourism on local economies: An income multiplier analysis", *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, **2** (2), pp. 49-56.
- Krakover, S. (2004), "Tourism development – centres versus peripheries: the Israeli experience during the 1990s", *International Journal of Tourism Research*, **6** (2), pp. 97-111.

- Kurtzman, J. (1995), "Sports tourism categories revisited", *Journal of Sport & Tourism*, **2** (3), pp. 6-11.
- Kurtzman, J. (2005a), "Sports tourism categories", *Journal of Sport & Tourism*, **10** (1), pp. 15-20.
- Kurtzman, J. (2005b), "Economic impact: Sport tourism and the city", *Journal of Sport & Tourism*, **10** (1), pp. 47-71.
- Kurtzman, J. and Zauhar, J. (1993), "Research: Sport as a touristic endeavour", *Journal of Sport & Tourism*, **1** (1), pp. 30-50.
- Kurtzman, J. and Zauhar, J. (1995), "Tourism Sport International Council", *Annals of Tourism Research*, **22** (3), pp. 707-708.
- Kurtzman, J. and Zauhar, J. (1997), "A wave in time – the sports tourism phenomena", *Journal of Sport & Tourism*, **4** (2), pp. 7-24.
- Kweka, J., Morrissey, O. and Blake, A. (2001), "Is tourism a key sector in Tanzania? Input-output analysis of income, output, employment and tax revenue", Discussion paper, https://www.researchgate.net/publication/242083105_Is_tourism_a_key_sector_in_Tanzania_Input-output_analysis_of_income_output_employment_and_tax_revenue, [accessed 12/12/2017].
- Kyle, G., Graefe, A., Manning, R. and Bacon, J. (2003), "An examination of the relationship between leisure activity involvement and place attachment among hikers along the Appalachian Trail", *Journal of Leisure Research*, **35** (3), pp. 249-273.
- Lagos, D. (2009), "Multiplier analysis and tourism development", *Paper presented at the 2nd International Conference on Quantitative and Qualitative Methodologies in the Economic and Administrative Sciences*, 25-27 May 2009, TEI of Athens, Athens, Greece.
- Lamont, M. (2009), "Reinventing the wheel: A definitional discussion of bicycle tourism", *Journal of Sport & Tourism*, **14** (1), pp. 5-23.
- Lazzeretti, L. and Capone, F. (2006), "Identification and analysis of tourist local systems: An application to Italy (1996–2001)", in Lazzeretti, L. and Petrillo, C. S. (eds.), *Tourism local systems and networking*, Oxford: Elsevier, pp. 25-41.
- Lazzeretti, L. and Capone, F. (2008), "Mapping and analysing local tourism systems in Italy, 1991–2001", *Tourism Geographies*, **10** (2), pp. 214-232.

- Lazzeretti, L. and Capone, F. (2009), "Spatial spillovers and employment dynamics in local tourist systems in Italy (1991–2001)", *European Planning Studies*, **17** (11), pp. 1665-1683.
- Lee, C.-K. and Kwon, K.-S. (1995), "Importance of secondary impact of foreign tourism receipts on the South Korean economy", *Journal of Travel Research*, **34** (2), pp. 50-54.
- Lin, T., Halbrendt, C., Liang, C.-L. and Wood, N. (1999), "The impact of the tourism sector on the Vermont economy: The input-output analysis", *Paper presented at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting*, 8-11 August 1999, AAEA, Nashville, TN, USA.
- Liu, J. (1986), "Resident attitudes toward tourism impacts in Hawaii", *Annals of Tourism Research*, **13** (2), pp. 193-214.
- Liu, J. and Var, T. (1982), "Differential multipliers for the accommodation sector", *Tourism Management*, **3** (3), pp. 177-187.
- Liu, J., Var, T. and Timur, A. (1984), "Tourist-income multipliers for Turkey", *Tourism Management*, **5** (4), pp. 280-287.
- Loveridge, S. (2004), "A typology and assessment of multi-sector regional economic impact models", *Regional Studies*, **38** (3), pp. 305-317.
- Magas, D. and Basan, L. (2007), "Tourism destination management company (DMC): A central actor of a destination as a milieu", *Tourism and Hospitality Management*, **13** (3), pp. 615-626.
- Maitland, R. (1997), "Cities, tourism and mixed uses", in Coupland, A. (ed.), *Reclaiming the city: Mixed use development*, London: E&FN Spon, pp. 87-116.
- Mak, J., Moncur, J. and Yonamine, D. (1977), "How or how not to measure visitor expenditures", *Journal of Travel Research*, **16** (1), pp. 1-4.
- Martin, S. A. and Assenov, I. (2012), "The genesis of a new body of sport tourism literature: A systematic review of surf tourism research (1997-2011)", *Journal of Sport & Tourism*, **17** (4), pp. 257-287.
- Maulet, G. (2006), "A framework to identify a localised tourism system", in Lazzeretti, L. and Petrillo, C. S. (eds.), *Tourism local systems and networking*, Oxford: Elsevier, pp. 43-55.
- Mazumder, M. N. H., Ahmed, E. M. and Al-Amin, A. Q. (2009), "Does tourism contribute significantly to the Malaysian economy? Multiplier analysis using I-O technique", *International Journal of Business and Management*, **4** (7), pp. 146-159.

- Milne, S. S. (1987), "Differential multipliers", *Annals of Tourism Research*, **14** (4), pp. 499-515.
- Milne, S. S. (1990), "Tourism and economic development in Vanuatu", *Singapore Journal of Tropical Geography*, **11** (1), pp. 13-26.
- Milne, S. S. (1992), "Tourism and development in South Pacific microstates", *Annals of Tourism Research*, **19** (2), pp. 191-212.
- Milon, J. W., Mulkey, W. D. and Ellerbrock, M. J. (1982), "Regional impact analysis and recreation multipliers", *Review of Regional Studies*, **12** (3), pp. 11-21.
- Montanari, A. and Staniscia, B. (2009), "Culinary tourism as a tool for regional re-equilibrium", *European Planning Studies*, **17** (10), pp. 1463-1483.
- Morse, K. S. and Anderson, R. S. (1988), *Tourism in the Columbia River Gorge: A profile of visitors, accommodations, and economic impacts*, Seattle: Washington Sea Grant.
- Murphy, M. and Bernal, M. (2008), *The impact of surfing on the local economy of Mundaka, Spain*, Davenport, CA: Save The Waves Coalition.
- Murphy, P. E. and Andressen, B. (1988), "Tourism development on Vancouver Island: An assessment of the core-periphery model", *The Professional Geographer*, **40** (1), pp. 32-42.
- Narayan, P. K. (2004), "Economic impact of tourism on Fiji's economy: empirical evidence from the computable general equilibrium model", *Tourism Economics*, **10** (4), pp. 419-433.
- Nelson, F. (2004), *The evolution and impacts of community-based ecotourism in northern Tanzania*, Issue paper no. 131, London: International Institute for Environment and Development.
- Nolan, M. A., Reynolds, M. and Trotter, S. (2012), "Does the local economic performance league table lie? Concentric banding and the index of multiple deprivation 2010", *Local Economy*, **27** (4), pp. 403-418.
- Nordin, S. (2003), *Tourism clustering and innovation – Paths to economic growth and development*, Oestersund, Sweden: European tourism Research Institute, Mid-Sweden University.
- Novelli, M., Schmitz, B. and Spencer, T. (2006), "Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience", *Tourism Management*, **27** (6), pp. 1141-1152.
- O'Hare, G. and Barrett, H. (1999), "Regional inequalities in the Peruvian tourist industry", *The Geographical Journal*, **165** (1), pp. 47-61.

- Ollenburg, C. (2005), "Worldwide structure of the equestrian tourism sector", *Journal of Ecotourism*, **4** (1), pp. 47-55.
- Oppermann, M. (1992), "International tourism and regional development in Malaysia", *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, **83** (3), pp. 226-233.
- Oppermann, M. (1993), "Tourism space in developing countries", *Annals of Tourism Research*, **20** (3), pp. 535-556.
- Palmer, C. (2004), "More than just a game: The consequences of golf tourism", in Ritchie, B. and Adair, D. (eds.), *Sport tourism: Interrelationships, impacts and issues*, Clevedon: Channel View, pp. 117-134.
- Papadaskalopoulos, A. and Nikolopoulos, P. (2018), "The role of social capital in regional development", *Regional Science Inquiry*, **X** (1), pp. 125-140.
- Parlett, G., Fletcher, J. and Cooper, C. (1995), "The impact of tourism on the Old Town of Edinburgh", *Tourism Management*, **16** (5), pp. 355-360.
- Pearce, D. G. (1981), "Estimating visitor expenditure: A review and a New Zealand case study", *International Journal of Tourism Management*, **2** (4), pp. 240-252.
- Pigeassou, C. (2004), "Contribution to the definition of sport tourism", *Journal of Sport & Tourism*, **9** (3), pp. 287-289.
- Pigeassou, C., Bui-Xuan, G. and Gleyse, J. (1999), "Epistemological issues on sport tourism: Challenge for a new scientific field", *Journal of Sport & Tourism*, **5** (2), pp. 18-27.
- Prats, L., Guia, J. and Molina, F.-X. (2008), "How tourism destinations evolve: The notion of tourism local innovation system", *Tourism and Hospitality research*, **8** (3), pp. 178-191.
- Prezenza, A. and Cipollina, M. (2010), "Analysing tourism stakeholders networks", *Tourism Review*, **65** (4), pp. 17-30.
- Rae, A. (2012), "Spatial patterns of labour market deprivation in Scotland: Concentration, isolation and persistence", *Local Economy*, **27** (5-6), pp. 593-609.
- Ramshaw, G. and Gammon, S. (2005), "More than just nostalgia? Exploring the heritage/sport tourism nexus", *Journal of Sport & Tourism*, **10** (4), pp. 229-241.
- Rinne, P. and Saastamoinen, O. (2005), "Local economic role of nature-based tourism in Kuhmo municipality, eastern Finland", *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, **5** (2), pp. 89-101.
- Ritchie, B. W. (2004), "Exploring small-scale sport event tourism: The case of Rugby Union and the Super 12 Competition", in Ritchie, B. and Adair, D. (eds.), *Sport*

- tourism: Interrelationships, impacts and issues*, Clevedon: Channel View Publications, pp. 135-154.
- Ritchie, B. W. and Adair, D. (2004), "Sport tourism: An introduction and overview", in Ritchie, B. W. and Adair, D. (eds.), *Sport tourism: Interrelationships, impacts and issues*, Clevedon: Channel View Publications, pp. 1-29.
- Ritchie, B. W. and Hall, C. M. (1999), "Bicycle tourism and regional development: A New Zealand case study", *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, **10** (2), pp. 89-112.
- Robinson, T. and Gammon, S. (2004), "A question of primary and secondary motives: Revisiting and applying the sport tourism framework", *Journal of Sport & Tourism*, **9** (3), pp. 221-233.
- Rodenburg, E. E. (1980), "The effects of scale in economic development: Tourism in Bali", *Annals of Tourism Research*, **7** (2), pp. 177-196.
- Rogerson, C. M. (2002a), "Tourism and local economic development: The case of the Highlands Meander", *Development Southern Africa*, **19** (1), pp. 143-167.
- Rogerson, C. M. (2002b), "Tourism-led local economic development: the South African experience", *Urban Forum*, **13** (1), pp. 95-119.
- Roncin, N., Alban, F., Charbonnel, E., Crec'hriou, R., Modino, R., Culioli, J.-M., ... Boncoeur, J. (2008), "Uses of ecosystem services provided by MPAs: How much do they impact the local economy? A southern Europe perspective", *Journal for Nature Conservation*, **16** (4), pp. 256-270.
- Rylander, R. G., Propst, D. B. and Mcmurty, T. R. (1995), "Nonresponse and recall biases in a survey of traveler spending", *Journal of Travel Research*, **33** (4), pp. 39-45.
- Saarinen, J. (2003), "The regional economics of tourism in northern Finland: The socio-economic implications of recent tourism development and future possibilities for regional development", *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, **3** (2), pp. 91-113.
- Saayman, M. and Saayman, A. (2006), "Estimating the economic contribution of visitor spending in the Kruger National Park to the regional economy", *Journal of Sustainable Tourism*, **14** (1), pp. 67-81.
- Sainaghi, R. and Baggio, R. (2014), "Structural social capital and hotel performance: Is there a link?", *International Journal of Hospitality Management*, **37**, pp. 99-110.

- Scheyvens, R. and Russell, M. (2012), "Tourism and poverty alleviation in Fiji: Comparing the impacts of small- and large-scale tourism enterprises", *Journal of Sustainable Tourism*, **20** (3), pp. 417-436.
- Segarra-Oña, M., Miret-Pastor, L. G., Peiro-Signes, A. and Verma, R. (2012), "The effects of localization on economic performance: Analysis of Spanish tourism clusters", *European Planning Studies*, **20** (8), pp. 1319-1334.
- Shani, A., Wang, Y., Hutchinson, J. and Lai, F. (2010), "Applying expenditure-based segmentation on special-interest tourists: The case of golf travelers", *Journal of Travel Research*, **49** (3), pp. 337-350.
- Slee, B., Farr, H. and Snowdon, P. (1997), "The economic impact of alternative types of rural tourism", *Journal of Agricultural Economics*, **48** (2), pp. 179-192.
- Sofield, T. H. B. (2003), "Sports tourism: From binary division to quadripartite construct", *Journal of Sport & Tourism*, **8** (3), pp. 144-165.
- Spivack, S. E. (1998), "Health spa development in the US: A burgeoning component of sport tourism", *Journal of Vacation Marketing*, **4** (1), pp. 65-77.
- Standeven, J. and De Knop, P. (1999), *Sport tourism*, Champaign, IL: Human Kinetics.
- Stoeckl, N. (2007), "Using surveys of business expenditure to draw inferences about the size of regional multipliers: A case-study of tourism in Northern Australia", *Regional Studies*, **41** (7), pp. 917-931.
- Stynes, D. J. (1999a), "Guidelines for measuring visitor spending", <https://msu.edu/course/prr/840/econimpact/pdf/ecimpvol3.pdf>, [accessed 4/12/2017].
- Stynes, D. J. (1999b), "Multipliers", Training bulletin, <https://msu.edu/course/prr/840/econimpact/multipliers.htm>, [accessed 4/12/2017].
- Stynes, D. J. and Sun, Y. (2001), *Economic impacts of Michigan downhill skiers and snowboarders, 2000-01*, East Lansing, MI: Department of Park, Recreation and Tourism Resources, Michigan State University.
- Stynes, D. J. and White, E. M. (2006), "Reflections on measuring recreation and travel spending", *Journal of Travel Research*, **45** (1), pp. 8-16.
- Stynes, D. J., Sun, Y.-Y. and Talhelm, D. R. (2000), *Michigan golf tourists – Economic impacts*, East Lansing, MI: Department of Park, Recreation and Tourism Resources, Michigan State University.
- Summary, R. M. (1987), "Tourism's contribution to the economy of Kenya", *Annals of Tourism Research*, **14** (4), pp. 531-540.

- Svensson, B., Nordin, S. and Flagestad, A. (2005), "A governance perspective on destination development – exploring partnerships, clusters and innovation systems", *Tourism Review*, **60** (2), pp. 32-37.
- Swarbrooke, J., Beard, C., Leckie, S. and Pomfret, G. (2003), *Adventure tourism: The new frontier*, Oxford: Elsevier.
- Swart, K. and Bob, U. (2007), "The eluding link: Toward developing a national sport tourism strategy in South Africa beyond 2010", *Politikon: South African Journal of Political Studies*, **34** (3), pp. 373-391.
- Tassiopoulos, D. and Haydam, N. (2008), "Golf tourists in South Africa: A demand-side study of a niche market in sports tourism", *Tourism Management*, **29** (5), pp. 870-882.
- Telfer, D. J. (2002), "Tourism and regional development issues", in Sharpley, R. and Telfer, D. J. (eds.), *Tourism and development: Concepts and issues*, Aspects in Tourism Series No. 5, Clevedon: Channel View Publications, pp. 112-148.
- Telfer, D. J. and Wall, G. (2000), "Strengthening backward economic linkages: Local food purchasing by three Indonesian hotels", *Tourism Geographies*, **2** (4), pp. 421-447.
- Theodorakis, N. D., Tsigilis, N. and Alexandris, K. (2009), "The mediating role of place attachment on the relationship between service quality and loyalty in the context of skiing", *International Journal of Sport Management and Marketing*, **6** (3), pp. 277-291.
- Tinsley, R. and Lynch, P. (2001), "Small tourism business networks and destination development", *International Journal of Hospitality Management*, **20** (4), pp. 367-378.
- Tosun, C., Timothy, D. J. and Öztürk, Y. (2003), "Tourism growth, national development and regional inequality in Turkey", *Journal of Sustainable Tourism*, **11** (2-3), pp. 133-161.
- Tyrrell, T. J. and Johnston, R. (2001), "A framework for assessing direct economic impacts of tourist events: Distinguishing origins, destinations, and causes of expenditures", *Journal of Travel Research*, **40** (1), pp. 94-100.
- Upneja, A., Shafer, E. L., Seo, W. and Yoon, J. (2001), "Economic benefits of sport fishing and angler wildlife watching in Pennsylvania", *Journal of Travel Research*, **40** (1), pp. 68-78.

- Van Leeuwen, E. S., Nijkamp, P. and Rietveld, P. (2009), "A meta-analytic comparison of regional output multipliers at different spatial levels: Economic impacts of tourism", in Matias, Á., Nijkamp, P. and Sarmiento, M. (eds.), *Advances in tourism economics: New developments*, Heidelberg: Physica-Verlag, pp. 13-33.
- Van Rheenen, D., Cernaianu, S. and Sobry, C. (2017), "Defining sport tourism: A content analysis of an evolving epistemology", *Journal of Sport & Tourism*, **21** (2), pp. 75-93.
- Vanhove, N. (1981), "Tourism and employment", *International Journal of Tourism Management*, **2** (3), pp. 162-175.
- Var, T. and Quayson, J. (1985), "The multiplier impact of tourism in the Okanagan", *Annals of Tourism Research*, **12** (4), pp. 497-514.
- Vaughan, D. R., Farr, H. and Slee, R. W. (2000), "Estimating and interpreting the local economic benefits of visitor spending: An explanation", *Leisure Studies*, **19** (2), pp. 95-118.
- von Friedrichs Grängsjö, Y. and Gummesson, E. (2006), "Hotel networks and social capital in destination marketing", *International Journal of Service Industry Management*, **17** (1), pp. 58-75.
- Wagner, J. E. (1997), "Estimating the economic impacts of tourism", *Annals of Tourism Research*, **24** (3), pp. 592-608.
- Wall, G. (1997), "Scale effects on tourism multipliers", *Annals of Tourism Research*, **24** (2), pp. 446-450.
- Wanhill, S. R. C. (1988), "Tourism multipliers under capacity constraints", *The Service Industries Journal*, **8** (2), pp. 136-142.
- Wanhill, S. R. C. (1994), "The measurement of tourist income multipliers", *Tourism Management*, **15** (4), pp. 281-283.
- Wäsche, H., Dickson, G. and Woll, A. (2013), "Quality in regional sports tourism: A network approach to strategic quality management", *Journal of Sport & Tourism*, **18** (2), pp. 81-97.
- Wäsche, H. and Woll, A. (2010), "Regional sports tourism networks: A conceptual framework", *Journal of Sport & Tourism*, **15** (3), pp. 191-214.
- Wäsche, H. and Woll, A. (2013), "Managing regional sports tourism networks: A network perspective", *European Sport Management Quarterly*, **13** (4), pp. 404-427.
- Weed, M. E. (2005), "Sports tourism theory and method – Concepts, issues and epistemologies", *European Sport Management Quarterly*, **5** (3), pp. 229-242.

- Weed, M. E. (2006), "Sports tourism research 2000-2004: A systematic review of knowledge and a meta-evaluation of methods", *Journal of Sport & Tourism*, **11** (1), pp. 5-30.
- Weed, M. E. (2008), *Olympic tourism*, Oxford, UK: Elsevier.
- Weed, M. E. (2009), "Progress in sports tourism research? A meta-review and exploration of futures", *Tourism Management*, **30** (5), pp. 615-628.
- Weed, M. E. (2014), "After 20 years, what are the big questions for sports tourism research?", *Journal of Sport & Tourism*, **19** (1), pp. 1-4.
- Weed, M. E. and Bull, C. J. (2004), *Sports tourism: Participants, policy & providers*, Oxford: Elsevier.
- Weed, M. E. and Bull, C. J. (2009), *Sports tourism: Participants, policy & providers* (2nd ed.), Oxford: Elsevier.
- West, G. and Bayne, B. (2002), *The economic impacts of tourism on the Gold Coast*, Altona, Vic, Australia: Common Ground Publishing.
- West, G. and Gamage, A. (2001), "Macro effects of tourism in Victoria, Australia: A nonlinear input-output approach", *Journal of Travel Research*, **40** (1), pp. 101-109.
- Wheeler, K. and Nauright, J. (2006), "A global perspective on the environmental impact of golf", *Sport in Society: Cultures, Commerce, Media, Politics*, **9** (3), pp. 427-443.
- Williams, A. M. and Shaw, G. (1995), "Tourism and regional development: Polarization and new forms of production in the United Kingdom", *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, **86** (1), pp. 50-63.
- Williams, F. and Copus, A. (2005), "Business development, rural tourism, and the implications of milieu", in Hall, D., Kirkpatrick, I. and Mitchell, M. (eds.), *Rural tourism and sustainable business*, Clevedon: Channel View Publications, pp. 305-322.
- Wilton, J. J. and Nickerson, N. P. (2006), "Collecting and using visitor spending data", *Journal of Travel Research*, **45** (1), pp. 17-25.
- WTO (World Tourism Organization) (2000), *Measuring total tourism demand*, Madrid: WTO.
- WTTC (World Travel & Tourism Council) (2017a), *Travel & tourism: Economic impact 2017 – World*, London: WTTC.
- WTTC (World Travel & Tourism Council) (2017b), *Travel & tourism: Economic impact 2017 – Greece*, London: WTTC.

- Yuan, M. S. (2001), "Reoperationalizing economic data collection", *Annals of Tourism Research*, **28** (3), pp. 727-737.
- Yuan, M. S. and Yuan, S. M. (1996), "Sixteen versus nine expenditure categories in tourism surveys: Is there a difference?", *Journal of Travel Research*, **34** (4), pp. 59-62.
- Zapata, M. J., Hall, C. M., Lindo, P. and Vanderschaeghe, M. (2011), "Can community-based tourism contribute to development and poverty alleviation? Lessons from Nicaragua", *Current Issues in Tourism*, **14** (8), pp. 725-749.
- Zauhar, J. (2004), "Historical perspectives of sports tourism", *Journal of Sport & Tourism*, **9** (1), pp. 5-101.
- Zhang, J., Madsen, B. and Jensen-Butler, C. (2007), "Regional economic impacts of tourism: The case of Denmark", *Regional Studies*, **41** (6), pp. 839-854.
- Zhou, D., Yanagida, J. F., Chakravorty, U. and Leung, P. (1997), "Estimating economic impacts from tourism", *Annals of Tourism Research*, **24** (1), pp. 76-89.
- Zhou, Z. (2000), "The impact of memory on expenditures recall in tourism conversion studies", *Journal of Travel Research*, **38** (3), pp. 304-308.
- Zimmerman, F. (1998), "Austria: Contrasting seasons and contrasting regions", in Williams, A. and Shaw, G. (eds.), *Tourism economic development: European experiences* (3rd ed.), Chichester: Wiley, pp. 175-197.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΠΙΝΑΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΓΩΓΗ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Πίνακας Π1.1 Κλαδική διάρθρωση απασχόλησης στην ΠΕ Μεσσηνίας, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στην Ελλάδα (2011)

Κλάδοι		ΠΕ Μεσσηνίας	Περιφέρεια Πελοποννήσου	Ελλάδα
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	14.536	50.439	372.209
B	Ορυχεία και λατομεία	59	356	7.888
Γ	Μεταποίηση	2.995	12.982	341.418
Δ	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	592	2.795	31.335
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	223	893	19.655
ΣΤ	Κατασκευές	4.486	16.714	254.081
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	7.681	28.605	651.739
H	Μεταφορές και αποθήκευση	1.861	7.399	192.871
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	4.183	14.778	291.589
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	514	1.889	90.743
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	803	3.118	102.307
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	88	318	7.443
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	1.990	7.241	200.963
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	875	3.543	102.192
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	4.627	15.220	359.779
O	Εκπαίδευση	3.513	12.545	294.359
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	2.673	9.244	236.831
P	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	423	2.839	47.401
Σ	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	992	3.468	70.721
T-Y	Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ιδία χρήση – Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	778	2.375	52.109
Σύνολο		53.892	196.761	3.727.633

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας Π1.2 Κατανομή ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας ανά τομέα παραγωγής (2009)

Χωρική ενότητα	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
ΠΕ Μεσσηνίας	136,15	420,85	1.650,68	2.207,69
Περιφέρεια Πελοποννήσου	634,96	2.112,24	6.115,71	8.862,91
Ελλάδα	6.662,73	36.374,73	169.353,41	212.390,87

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας Π1.3 Κατανομή ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων (2014)

Κλάδοι		ΠΕ Μεσσηνίας	Περιφέρεια Πελοποννήσου	Ελλάδα
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	158,14	572,20	5.843,07
B-Δ	Ορυχεία και λατομεία – Μεταποίηση – Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	210,44	1.296,84	18.775,56
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	21,60	77,38	2.337,88
ΣΤ	Κατασκευές	51,29	239,22	3.935,09
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	188,08	698,69	16.757,75
H	Μεταφορές και αποθήκευση	45,83	273,96	11.364,49
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	102,35	376,39	9.489,67
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	19,05	109,53	5.238,24
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	45,98	175,85	7.655,46
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	387,38	1.219,64	28.787,05
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	23,07	89,35	5.305,06
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	13,71	33,35	2.253,09
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	194,47	605,08	15.950,90
O	Εκπαίδευση	100,76	371,45	9.810,88
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	95,25	331,38	7.283,37
P-Τ	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία – Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών – Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση	71,65	308,92	6.399,87
Σύνολο		1.729,05	6.779,24	157.187,43

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Πίνακας Π1.4 Κατανομή ΑΠΑ (σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) ΠΕ Μεσσηνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου και Ελλάδας ανά κλάδο οικονομικών δραστηριοτήτων (2009)

Κλάδοι		ΠΕ Μεσσηνίας	Περιφέρεια Πελοποννήσου	Ελλάδα
A	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	136,15	634,96	6.662,73
B-Δ	Ορυχεία και λατομεία – Μεταποίηση – Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	256,91	1.480,62	22.413,65
E	Παροχή νερού – επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	29,62	92,54	3.411,51
ΣΤ	Κατασκευές	134,31	539,08	10.549,57
Z	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	291,60	1.154,82	26.505,44
H	Μεταφορές και αποθήκευση	72,77	398,56	14.848,53
Θ	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	101,645	408,22	10.065,57
I	Ενημέρωση και επικοινωνία	31,84	182,96	8.568,09
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	59,33	225,54	9.774,64
Λ	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	392,66	1.238,71	29.544,29
M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	38,44	200,41	8.298,99
N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	26,73	89,26	5.164,07
Ξ	Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	255,32	809,71	21.821,26
O	Εκπαίδευση	145,61	552,12	12.361,91
Π	Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	115,89	434,63	12.532,47
P-T	Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία – Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών – Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση	118,25	420,77	9.868,17
Σύνολο		2.207,69	8.862,91	212.390,87

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΓΚΟΛΦ, ΑΘΛΗΜΑΤΑ ΣΕΡΦΙΝΓΚ, ΙΠΠΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΚΑΤΑΔΥΣΗ

Στο παράρτημα αυτό παρουσιάζονται συγκεντρωτικά τα στοιχεία επισκεψιμότητας στις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες όπου διεξήχθη έρευνα τουριστικών δαπανών (γκολφ, αθλήματα σέρφινγκ, ιππασία και αυτόνομη κατάδυση). Οι πίνακες αυτού του παραρτήματος (όπως και των Ενοτήτων 9.1.1–9.1.4) χρησιμοποιούνται στο Κεφάλαιο 14 για την εκτίμηση των συνολικών τουριστικών δαπανών στις παραπάνω δραστηριότητες. Στον Πίνακα Π2.1 παρατίθεται αρχικά το μέσο μέγεθος μιας ομάδας επισκεπτών στις δύο τυπολογίες. Από αυτόν βλέπουμε ότι σε όλες τις δραστηριότητες, με εξαίρεση τα αθλήματα σέρφινγκ, οι αθλούμενοι τουρίστες αποτελούνται κατά μέσο όρο από περισσότερα άτομα. Η ομάδα με τα περισσότερα και λιγότερα μέλη είναι αυτή των αθλητικών τουριστών στα αθλήματα σέρφινγκ και στην ιππασία, αντίστοιχα.

Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν και από τη μέση διάρκεια παραμονής (Πίνακας Π2.2). Η μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής των αθλητικών τουριστών στα αθλήματα σέρφινγκ οφείλεται στο ότι η φύση του αθλήματος επέτρεπε σε αυτούς να το συνδυάσουν με τις κύριες διακοπές τους. Επίσης, η πλειονότητα διανυκτέρευε σε κάμπινγκ, τα οποία προσφέρουν έναν οικονομικό τρόπο διαμονής. Αντίθετα, η πολύ μικρή διάρκεια παραμονής των αθλητικών τουριστών στην ιππασία οφείλεται στους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες (αθλητικοί τουρίστες που ταξίδευαν στο νομό σε μόνιμη βάση όλο το χρόνο), των οποίων οι μισές περίπου επισκέψεις ήταν διάρκειας μιας ημέρας (ημερήσιοι επισκέπτες).

Πίνακας Π2.1 Μέσο μέγεθος ομάδας επισκεπτών

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	2,22	2,99	1,65	1,78
Αθλούμενοι τουρίστες	2,82	2,54	2,47	2,05

Πίνακας Π2.2 Μέση διάρκεια παραμονής

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	5,91	21,56	3,10	7
Αθλούμενοι τουρίστες	10,19	18,22	19,59	11

Πίνακας Π2.3 Συνολικές επισκέψεις, συνολικοί επισκέπτες και συνολικές διανυκτερεύσεις ανά τυπολογία τουριστών

Τυπολογία	Αθλητική δραστηριότητα	Συνολικές επισκέψεις	Συνολικοί επισκέπτες	Συνολικές διανυκτερεύσεις
Αθλητικοί τουρίστες	Γκολφ	869	1.931	11.412 ¹
	Αθλήματα σέρφινγκ	518	1.551	33.433
	Ιππασία	598	988	3.060 ¹
	Αυτόνομη κατάδυση	21	37	257 ¹
Αθλούμενοι τουρίστες	Γκολφ	817	2.305	23.490
	Αθλήματα σέρφινγκ	352	893	16.270
	Ιππασία	118	291	5.696
	Αυτόνομη κατάδυση	50	103	1.135

¹Περιλαμβάνει και ημερήσιες επισκέψεις.

Συγκεντρωτικά, τα στοιχεία επισκεψιμότητας στις τέσσερις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες εμφανίζονται στον Πίνακα Π2.3. Οι περισσότερες διανυκτερεύσεις (ή ημέρες παραμονής) πραγματοποιήθηκαν στην περίπτωση των αθλημάτων σέρφινγκ, ως αποτέλεσμα της πολύ μεγάλης διάρκειας παραμονής των τουριστών σε αυτή τη δραστηριότητα (βλέπε Πίνακα Π2.2). Ακολουθούν κατά σειρά αυτές που έγιναν στην περίπτωση του γκολφ, της ιππασίας και της αυτόνομης κατάδυσης. Επισημαίνεται, πάντως, ότι τα παραπάνω στοιχεία αναφέρονται σε διαφορετικά έτη (2011 για το γκολφ, 2012 για τα αθλήματα σέρφινγκ και την ιππασία, και 2013 για την αυτόνομη κατάδυση) και επομένως η σύγκρισή τους θα πρέπει να γίνεται με προσοχή. Ως προς την τυπολογία, οι αθλούμενοι τουρίστες διανυκτέρευσαν (ή παρέμειναν) πιο πολλές μέρες στο νομό από τους αντίστοιχους αθλητικούς τουρίστες, με εξαίρεση τα αθλήματα σέρφινγκ όπου οι δεύτεροι πραγματοποίησαν περισσότερες επισκέψεις και είχαν μεγαλύτερο μέσο μέγεθος ομάδας και μέση διάρκεια παραμονής.

Εξετάζοντας πόσα άτομα από κάθε ομάδα συμμετείχαν ενεργά στις αθλητικές δραστηριότητες, παρατηρούμε ότι τα ποσοστά συμμετοχής είναι μεγαλύτερα για την τυπολογία των αθλητικών τουριστών σε κάθε μία δραστηριότητα (Πίνακας Π2.4). Στις ομάδες των αθλητικών τουριστών συμμετείχαν ενεργά πιο πολλά άτομα στην ιππασία

Πίνακας Π2.4 Ποσοστό συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	76,18	66,09	89,21	87,50
Αθλούμενοι τουρίστες	56,54	64,18	65,12	69,77

Πίνακας Π2.5 Επισκέπτες που συμμετείχαν ενεργά στις αθλητικές δραστηριότητες

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	1.471	1.025	882	32
Αθλούμενοι τουρίστες	1.304	573	189	72
Σύνολο	2.775	1.598	1.071	104
Ποσοστό επί των συνολικών επισκεπτών του Πίνακα Π2.3	65,5	65,38	83,73	74,41

και στην αυτόνομη κατάδυση απ' ότι στο γκολφ και στα αθλήματα σέρφινγκ. Στην τυπολογία των αθλούμενων τουριστών, οι ομάδες που ασχολήθηκαν με το γκολφ παρουσιάζουν τα χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής.

Εφαρμόζοντας τα ποσοστά του Πίνακα Π2.4 στους συνολικούς επισκέπτες του Πίνακα Π2.3, προκύπτει ο συνολικός αριθμός μόνο εκείνων των τουριστών που συμμετείχαν ενεργά σε κάποια από τις παραπάνω δραστηριότητες (Πίνακας Π2.5). Οι περισσότεροι συναντώνται στο γκολφ και ακολουθούν κατά σειρά αυτοί που ασχολήθηκαν με τα αθλήματα σέρφινγκ, την ιππασία και την αυτόνομη κατάδυση. Οι αθλητικοί τουρίστες είναι τώρα περισσότεροι σε κάθε δραστηριότητα, εκτός από την αυτόνομη κατάδυση όπου πραγματοποίησαν λιγότερες επισκέψεις (βλέπε Πίνακα Π2.3). Επίσης, στον Πίνακα Π2.5 παρουσιάζεται και τι ποσοστό ως προς τους συνολικούς επισκέπτες αποτελούν οι ενεργητικοί τουρίστες. Το πολύ μεγάλο ποσοστό στην περίπτωση της ιππασίας οφείλεται στους μόνιμα επαναλαμβανόμενους επισκέπτες.

Τέλος, όπως ήταν αναμενόμενο, οι αθλητικοί τουρίστες επηρεάστηκαν περισσότερο από τις αθλητικές δραστηριότητες στην απόφασή τους να επισκεφθούν τη Μεσσηνία (Πίνακας Π2.6). Η προοπτική ενασχόλησής τους με τα αθλήματα επηρέασε κατά σειρά περισσότερο εκείνους στην αυτόνομη κατάδυση, στο γκολφ, στην ιππασία, και τέλος στα αθλήματα σέρφινγκ. Οι αθλητικοί τουρίστες της τελευταίας δραστηριότητας επηρεάζονταν και από άλλους παράγοντες (καλό κλίμα, φυσικό τοπίο, μακρόχρονη γνωριμία με τους κατοίκους της περιοχής), όπως διαπιστώθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας τουριστικών δαπανών. Αντίθετα, η αυτόνομη κατάδυση άσκησε τη μικρότερη επιρροή στην τυπολογία των αθλούμενων τουριστών.

Πίνακας Π2.6 Βαθμός σημαντικότητας των αθλητικών δραστηριοτήτων

Τυπολογία	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
Αθλητικοί τουρίστες	8,78	7,2	8,5	9,78
Αθλούμενοι τουρίστες	5,27	5	4,17	3,59

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ

Πίνακας Π3.1 Χρησιμοποιούμενα ημερολόγια / ερωτηματολόγια για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης στο γκολφ

Τυπολογία	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Ημερήσιοι επισκέπτες	Σύνολο
Αθλητικοί τουρίστες	58	17	–	5	80
Αθλούμενοι τουρίστες	55	9	11	–	75

Πίνακας Π3.2 Χρησιμοποιούμενα ημερολόγια / ερωτηματολόγια για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης στα αθλήματα σέρφινγκ

Τυπολογία	Κάμπινγκ	Λοιπά τουριστικά καταλύματα	Παραθ. κατοικίες - φίλοι & συγγενείς	Σύνολο
Αθλητικοί τουρίστες	67	4	5	76
Αθλούμενοι τουρίστες	29	5	10	44

Πίνακας Π3.3 Χρησιμοποιούμενα ερωτηματολόγια για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης στην ιππασία

Τυπολογία	Μόνιμα επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες	Υπόλοιποι επισκέπτες	Σύνολο
Αθλητικοί τουρίστες	6	8	14
Αθλούμενοι τουρίστες	–	17	17

Πίνακας Π3.4 Χρησιμοποιούμενα ερωτηματολόγια για την ανάλυση τουριστικής δαπάνης στην αυτόνομη κατάδυση

Τυπολογία	Ερωτηματολόγια
Αθλητικοί τουρίστες	9
Αθλούμενοι τουρίστες	21

Πίνακας Π3.5 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλητικών τουριστών που διανυκτέρευαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	133,97	0,09 ¹	134,06
Εστίαση	44,42	8,76	53,18
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	1,16	1,16
Ενοικίαση αυτοκινήτου	4,65	2,74	7,39
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	3,18	3,18
Υπηρεσίες ταξί	–	0,91	0,91
Δραστηριότητες γκολφ	32,58	–	32,58
Εισιτήρια	2,71	0,02	2,73
Άλλες λιανικές αγορές	8,48	0,51	9,00
Προσωπικές υπηρεσίες	7,09	0,00	7,09
Άλλο	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	233,91	17,37	251,28

¹ Αναφέρθηκαν λιγοστές δαπάνες και για διαμονή εκτός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας Π3.6 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλητικών τουριστών που διανυκτέρευαν σε λοιπά τουριστικά καταλύματα

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	9,10 ¹	39,22	48,32
Εστίαση	7,05	27,95	35,00
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	3,14	3,14
Ενοικίαση αυτοκινήτου	4,15	1,04	5,19
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	9,85	9,85
Υπηρεσίες ταξί	–	0,00	0,00
Δραστηριότητες γκολφ	46,36	–	46,36
Εισιτήρια	0,00	1,25	1,25
Άλλες λιανικές αγορές	4,03	5,62	9,65
Προσωπικές υπηρεσίες	0,00	0,00	0,00
Άλλο	0,00	0,37	0,37
Σύνολο	70,69	88,44	159,13

¹ Υπήρχαν περιπτώσεις όπου οι αθλητικοί τουρίστες διανυκτέρευαν για λίγες ημέρες και εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας Π3.7 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλητικών τουριστών που δε διανυκτέρευαν (ημερήσιοι επισκέπτες)

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	0,00	0,00	0,00
Εστίαση	24,55	8,55	33,09
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	0,00	0,00
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,00	0,00	0,00
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	4,55	4,55
Υπηρεσίες ταξί	–	0,00	0,00
Δραστηριότητες γκολφ	73,64	–	73,64
Εισιτήρια	0,00	0,00	0,00
Άλλες λιανικές αγορές	18,18	0,00	18,18
Προσωπικές υπηρεσίες	4,55	0,00	4,55
Άλλο	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	120,91	13,09	134,00

Πίνακας Π3.8 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	127,11	0,07	127,18
Εστίαση	40,95	5,93	46,87
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	0,36	0,36
Ενοικίαση αυτοκινήτου	3,26	1,51	4,77
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	2,07	2,07
Υπηρεσίες ταξί	–	0,59	0,59
Δραστηριότητες γκολφ	13,12	–	13,12
Εισιτήρια	1,21	0,07	1,28
Άλλες λιανικές αγορές	6,06	0,51	6,57
Προσωπικές υπηρεσίες	2,51	0,00	2,51
Άλλο	0,00	0,26	0,26
Σύνολο	194,20	11,36	205,57

Πίνακας Π3.9 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν σε λοιπά τουριστικά καταλύματα

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	6,33 ¹	23,92	30,25
Εστίαση	3,55	32,92	36,47
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	6,17	6,17
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,00	4,57	4,57
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	4,87	4,87
Υπηρεσίες ταξί	–	0,00	0,00
Δραστηριότητες γκολφ	6,82	–	6,82
Εισιτήρια	0,00	0,54	0,54
Άλλες λιανικές αγορές	0,57	1,54	2,11
Προσωπικές υπηρεσίες	0,00	0,00	0,00
Άλλο	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	17,27	74,53	91,80

¹Υπήρχαν περιπτώσεις όπου οι αθλούμενοι τουρίστες διανυκτέρευσαν για λίγες ημέρες και εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας Π3.10 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	0,00	0,00	0,00
Εστίαση	2,19	28,56	30,76
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	5,52	5,52
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,00	1,56	1,56
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	6,64	6,64
Υπηρεσίες ταξί	–	0,04	0,04
Δραστηριότητες γκολφ	12,39	–	12,39
Εισιτήρια	0,00	0,00	0,00
Άλλες λιανικές αγορές	0,15	5,55	5,70
Προσωπικές υπηρεσίες	0,00	0,00	0,00
Άλλο	0,00	0,03	0,03
Σύνολο	14,73	47,90	62,64

Πίνακας Π3.11 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλητικών τουριστών που διανυκτέρευαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	113,48	0,09 ¹	113,57
Εστίαση	36,69	7,68	44,36
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	1,07	1,07
Ενοικίαση αυτοκινήτου	3,84	2,52	6,36
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	2,84	2,84
Υπηρεσίες ταξί	–	0,77	0,77
Δραστηριότητες γκολφ	27,87	–	27,87
Εισιτήρια	1,77	0,02	1,79
Άλλες λιανικές αγορές	6,56	0,47	7,03
Προσωπικές υπηρεσίες	5,18	0,00	5,18
Άλλο	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	195,39	15,46	210,85

¹ Αναφέρθηκαν λιγοστές δαπάνες και για διαμονή εκτός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας Π3.12 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλητικών τουριστών που διανυκτέρευαν σε λοιπά τουριστικά καταλύματα

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	8,07 ¹	36,00	44,07
Εστίαση	6,48	25,87	32,35
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	2,80	2,80
Ενοικίαση αυτοκινήτου	3,32	0,73	4,05
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	9,04	9,04
Υπηρεσίες ταξί	–	0,00	0,00
Δραστηριότητες γκολφ	42,82	–	42,82
Εισιτήρια	0,00	1,17	1,17
Άλλες λιανικές αγορές	3,80	5,11	8,91
Προσωπικές υπηρεσίες	0,00	0,00	0,00
Άλλο	0,00	0,31	0,31
Σύνολο	64,48	81,03	145,51

¹ Υπήρχαν περιπτώσεις όπου οι αθλητικοί τουρίστες διανυκτέρευαν για λίγες ημέρες και εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας Π3.13 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλητικών τουριστών που δε διανυκτέρευαν (ημερήσιοι επισκέπτες)

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	0,00	0,00	0,00
Εστίαση	23,36	8,55	31,91
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	0,00	0,00
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,00	0,00	0,00
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	4,55	4,55
Υπηρεσίες ταξί	–	0,00	0,00
Δραστηριότητες γκολφ	73,09	–	73,09
Εισιτήρια	0,00	0,00	0,00
Άλλες λιανικές αγορές	18,18	0,00	18,18
Προσωπικές υπηρεσίες	4,09	0,00	4,09
Άλλο	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	118,73	13,09	131,82

Πίνακας Π3.14 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	63,82	0,05	63,86
Εστίαση	20,05	2,85	22,90
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	0,20	0,20
Ενοικίαση αυτοκινήτου	1,83	0,99	2,82
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	1,11	1,11
Υπηρεσίες ταξί	–	0,35	0,35
Δραστηριότητες γκολφ	8,42	–	8,42
Εισιτήρια	0,63	0,02	0,65
Άλλες λιανικές αγορές	3,45	0,30	3,75
Προσωπικές υπηρεσίες	0,96	0,00	0,96
Άλλο	0,00	0,26	0,26
Σύνολο	99,15	6,13	105,27

Πίνακας Π3.15 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν σε λοιπά τουριστικά καταλύματα

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	3,74 ¹	10,68	14,42
Εστίαση	2,01	15,00	17,01
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	3,02	3,02
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,00	2,42	2,42
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	2,36	2,36
Υπηρεσίες ταξί	–	0,00	0,00
Δραστηριότητες γκολφ	3,23	–	3,23
Εισιτήρια	0,00	0,26	0,26
Άλλες λιανικές αγορές	0,12	0,75	0,88
Προσωπικές υπηρεσίες	0,00	0,00	0,00
Άλλο	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	9,11	34,49	43,60

¹Υπήρχαν περιπτώσεις όπου οι αθλούμενοι τουρίστες διανυκτέρευσαν για λίγες ημέρες και εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Πίνακας Π3.16 Μέση ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη (€, με κλίμακα σημαντικότητας) αθλούμενων τουριστών που διανυκτέρευσαν σε παραθεριστικές κατοικίες ή φίλους & συγγενείς

Κατηγορία δαπάνης	Εντός ΠΟΤΑ	Εκτός ΠΟΤΑ	Σύνολο
Διαμονή	0,00	0,00	0,00
Εστίαση	1,28	13,28	14,56
Λιανικές αγορές τροφίμων, ποτών και καπνού	–	2,08	2,08
Ενοικίαση αυτοκινήτου	0,00	0,78	0,78
Βενζίνη / Πετρέλαιο	–	3,17	3,17
Υπηρεσίες ταξί	–	0,00	0,00
Δραστηριότητες γκολφ	5,70	–	5,70
Εισιτήρια	0,00	0,00	0,00
Άλλες λιανικές αγορές	0,12	2,27	2,40
Προσωπικές υπηρεσίες	0,00	0,00	0,00
Άλλο	0,00	0,00	0,00
Σύνολο	7,11	21,58	28,69

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΑΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΜΗΤΡΕΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΕΙΣΡΟΩΝ-ΕΚΡΟΩΝ

Παρακάτω παρουσιάζεται αναλυτικά το τι περιλαμβάνει η κάθε μία οικονομική δραστηριότητα του τεταρτημορίου των διακλαδικών συναλλαγών.

1. Φυτική παραγωγή

Περιλαμβάνει παραγωγούς που ασχολούνται με την καλλιέργεια οπωροκηπευτικών, εσπεριδοειδών, σταφυλιών, ελαιωδών καρπών, πυρηνόκαρπων και ξηρών καρπών. Αυτοί δραστηριοποιούνται είτε αποκλειστικά σε μία, είτε σε δύο από τις παραπάνω κατηγορίες καλλιέργειας.

2. Ζωική παραγωγή

Στη δραστηριότητα αυτή περιλαμβάνονται παραγωγοί που ασχολούνται με την κτηνοτροφία και τη μελισσοκομία, και συγκεκριμένα επτά κτηνοτρόφοι και τρεις μελισσοκόμοι.

3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια

Η δραστηριότητα αυτή αποτελείται από ιδιοκτήτες σκαφών παράκτιας αλιείας (8), μέσης αλιείας (1) και ένα ιχθυοτροφείο.

4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών

Περιλαμβάνει βιομηχανίες, βιοτεχνίες και εργαστήρια μεταποίησης τροφίμων και ποτών, όπως αρτοποιεία (5), οινοποιεία (5), επεξεργασίας κρέατος - παρασκευής αλλαντικών (4), τυροκομεία - παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων (4), ποτοποιείες (3), ζαχαροπλαστικής - παραδοσιακών προϊόντων (3), οξοποιείες (2), ζυμαρικών (2), αγροτικών προϊόντων (1), παγοποιία (1), καφεκοπτείο (1) και κυλινδρόμυλο (1).

5. Βιομηχανία καπνού

Στη Μεσσηνία λειτουργεί μία καπνοβιομηχανία η οποία συγκαταλέγεται, μάλιστα, στις μεγαλύτερες εξαγωγικές εταιρείες της Ελλάδας. Εντός νομού προμηθεύει μόνο έναν αποκλειστικό αντιπρόσωπο - χονδρέμπορα καπνού. Η επιχείρηση αυτή περιλαμβάνεται στο τεταρτημόριο ως ξεχωριστή οικονομική δραστηριότητα, καθώς οι πολύ μεγάλες τιμές που έχει στα συνολικά έσοδα, στις ενδιάμεσες εισροές και στις πρωτογενείς

εισροές (βλέπε Πίνακες Π4.2 και Π4.3) θα στρέβλωναν, ως ακραίες τιμές, τη δομή του κόστους παραγωγής στις δραστηριότητες 4 (μεταποίηση τροφίμων και ποτών) ή 6 (άλλη μεταποίηση). Άλλωστε, η παραγωγή προϊόντων καπνού αποτελεί, σύμφωνα με τη ΣΤΑΚΟΔ 2008, ξεχωριστό κλάδο (κωδικός 12).

6. Άλλη μεταποίηση

Στη δραστηριότητα αυτή περιλαμβάνονται άλλα είδη μεταποιητικών επιχειρήσεων που αναφέρθηκαν ως προμηθευτές στην έρευνα επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, τέσσερα τυπογραφεία που ασχολούνται με εκτυπώσεις και γραφικές τέχνες, και δύο βιοτεχνίες κατασκευής πλαστικών ειδών (σακούλες - τσάντες συσκευασίας, γεωργικά εφόδια).

7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών

Περιλαμβάνει δέκα επιχειρήσεις που ασχολούνται κατά κύριο λόγο με την αντιπροσωπεία - διανομή διάφορων ειδών τροφίμων και ποτών (χωρίς αυτό να αποκλείει και την εμπορία άλλων αγαθών σε ορισμένες από αυτές), καθώς και επιχειρήσεις που ασχολούνται αποκλειστικά με την εμπορία γεωργικών - αγροτικών προϊόντων (6), αναψυκτικών - ποτών (4), υλών αρτοποιίας - πρώτων υλών ζαχαροπλαστικής (2), αυγών - πουλερικών (1), αλιευτικών (1) και ξηρών καρπών (1).

8. Χονδρικό εμπόριο καπνού

Περιλαμβάνονται οι τρεις κύριοι αντιπρόσωποι που ασχολούνται αποκλειστικά με την εμπορία προϊόντων καπνού σε όλο το νομό. Όπως συνέβη με τη βιομηχανία καπνού, οι επιχειρήσεις αυτές αποτελούν ξεχωριστή οικονομική δραστηριότητα γιατί θα επηρέαζαν σημαντικά τη δομή του κόστους παραγωγής των δραστηριοτήτων 7 (χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών) ή 9 (άλλο χονδρικό εμπόριο) εάν συμπεριλαμβάνονταν σε αυτές.

9. Άλλο χονδρικό εμπόριο

Αφορά άλλες επιχειρήσεις χονδρικής πώλησης που αναφέρθηκαν ως προμηθευτές στην έρευνα επιχειρήσεων. Πρόκειται για χονδρέμπορους υλικών άμεσης ανάλωσης και εξοπλισμού καταστημάτων (5), ηλεκτρονικού και ψυκτικού υλικού, χρωμάτων, υδραυλικών και γεωργικών εργαλείων (4), γεωργικών εφοδίων και ζωοτροφών (2), ανταλλακτικών και εργαλείων μηχανοκίνητων οχημάτων (2) και ιατρικού υλικού και εξοπλισμού (2).

10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών

Αφορά τον συνεταιρισμό φαρμακοποιών νότιας Πελοποννήσου που έχει την έδρα του στην Καλαμάτα και εξυπηρετεί τις ΠΕ Αρκαδίας, Ηλείας, Λακωνίας και Μεσσηνίας. Πρόκειται για έναν συνεταιρισμό με πολύ μεγάλα οικονομικά μεγέθη και ως εκ τούτου δε συγκαταλέγεται στις επιχειρήσεις της οικονομικής δραστηριότητας 9 (άλλο χονδρικό εμπόριο) καθώς θα στρέβλωνε τη δομή του κόστους παραγωγής τους, αλλά παρουσιάζεται ως ξεχωριστή δραστηριότητα.

11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού

Περιλαμβάνει 17 super / mini market, εννέα κρεοπωλεία, πέντε καταστήματα πώλησης ψιλικών - τσιγάρων, τέσσερα ιχθυοπωλεία, τρία καταστήματα πώλησης παραδοσιακών προϊόντων, δύο μανάβικα, και δύο περίπτερα. Η δραστηριότητα αυτή εξυπηρετεί τόσο την τουριστική όσο και την ενδιάμεση κατανάλωση.

12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)

Στη δραστηριότητα αυτή περιλαμβάνονται επιχειρήσεις που πουλάνε κατά κύριο λόγο τουριστικά είδη, είναι συνήθως εποχικές, και πάνω από το 50% του τζίρου τους οφείλεται στον τουρισμό. Οι επιχειρήσεις αυτές εισπράττουν τις δαπάνες για «άλλες λιανικές αγορές» στο ερωτηματολόγιο της έρευνας τουριστικών δαπανών.

13. Πρατήρια υγρών καυσίμων

Οι επιχειρήσεις της δραστηριότητας αυτής εξυπηρετούν την τουριστική και ενδιάμεση ζήτηση για βενζίνη - πετρέλαιο.

14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)

Περιλαμβάνει εκείνα τα είδη επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο λιανικό εμπόριο αγαθών (εκτός των τροφίμων, ποτών και καπνού, και της βενζίνης - πετρελαίου) και ταυτόχρονα αναφέρθηκαν ως προμηθευτές στην έρευνα επιχειρήσεων. Ειδικότερα, καταστήματα πώλησης ειδών hardware - software και εξοπλισμού γραφείου (4), γεωργικών εφοδίων και ζωοτροφών (4), βιβλιοπωλεία (3), αλιευτικών - ναυτιλιακών ειδών (2), ειδών κλινοστρωμνής (2) και ειδών κομμωτηρίου (1).

15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)

Αφορά επιχειρήσεις που λειτουργούν εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και οι οποίες εισπράττουν τις τουριστικές δαπάνες για «άλλες λιανικές αγορές» στην περίπτωση

του γκολφ. Περιλαμβάνει τέσσερα καταστήματα πώλησης: α) παραδοσιακών προϊόντων και χειροποίητων ειδών, β) καλλυντικών, γ) βιβλίων και εφημερίδων, και δ) ειδών ένδυσης. Στη δραστηριότητα αυτή συμπεριλήφθηκε, ακόμα, το λιανικό κομμάτι των επιχειρήσεων του γκολφ και του spa, έχοντας κάνει επιμερισμό στις δαπάνες των επιχειρήσεων μεταξύ εκείνων που αντιστοιχούσαν στις λιανικές πωλήσεις και στην παροχή υπηρεσιών²⁹¹. Τέλος, προστέθηκε μία επιχείρηση με είδη δώρων από τη δραστηριότητα 12 (λιανικό εμπόριο (τουρισμός)), καθώς το ένα από τα δύο καταστήματά της λειτουργούσε εντός της ΠΟΤΑ, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη μόνο τα έσοδα και τις δαπάνες της επιχείρησης που αντιστοιχούσαν στο εν λόγω κατάστημα.

16. Επισκευές και συντήρηση

Περιλαμβάνει επιχειρήσεις επισκευής και συντήρησης μηχανοκίνητων οχημάτων, ειδών οικιακής χρήσης και ηλεκτρονικών υπολογιστών, μηχανικού εξοπλισμού, και αλιευτικών σκαφών. Ειδικότερα, εννέα συνεργεία (αυτοκινήτων, φορτηγών, γεωργικών οχημάτων, κλπ.), επτά τεχνικούς (ηλεκτρολόγοι, υδραυλικοί, ψυκτικοί, ηλεκτρονικών υπολογιστών, ανελκυστήρων), ένα μηχανουργείο, και ένα καρνάγιο.

17. Εκμετάλλευση ταξί

Η δραστηριότητα αυτή διαχωρίζεται από τις υπόλοιπες υπηρεσίες μεταφορών προκειμένου να αντιστοιχηθεί αργότερα με την κατηγορία τουριστικής δαπάνης «υπηρεσίες ταξί». Περιλαμβάνει οκτώ ιδιοκτήτες - οδηγούς ταξί.

18. ΚΤΕΛ

Το ΚΤΕΛ Μεσσηνίας διαχωρίζεται από τη δραστηριότητα 19 (μεταφορά και αποθήκευση), όχι μόνο λόγω των μεγάλων τιμών που παρουσιάζει στα συνολικά έσοδα και στις αγορές εισροών, αλλά και επειδή έχει διαφορετική δομή κόστους παραγωγής. Για παράδειγμα, το καθαρό αποτέλεσμα που απομένει σε μία διαχειριστική χρήση δεν αποτελεί εισόδημα, αλλά εκ του νομοθετικού πλαισίου που ισχύει για τα ΚΤΕΛ δίνεται ως ανταμοιβή στους μετόχους ΚΤΕΛ για τη μίσθωση των λεωφορείων τους. Αποτελεί, δηλαδή, για την επιχείρηση δαπάνη (καταχωρείται στον λογαριασμό 62) και για τους μετόχους έσοδο. Επίσης, το ΚΤΕΛ του νομού δεν καλύπτει στους μετόχους

²⁹¹ Για παράδειγμα, στην περίπτωση του γκολφ το κόστος πωληθέντων αφορούσε μόνο το λιανικό κομμάτι της επιχείρησης, ενώ η αγορά λιπασμάτων και άλλων υλικών συντήρησης των γηπέδων μόνο την παροχή υπηρεσιών. Όσον αφορά τις κοινές δαπάνες (π.χ. γραφική ύλη και υλικά εκτυπώσεων), η κατανομή τους έγινε σύμφωνα με το ποσοστό εσόδων που αντιστοιχούσε στο λιανικό κομμάτι και στην παροχή υπηρεσιών.

- ιδιοκτήτες λεωφορείων τα έξοδα για ασφάλιση, βενζίνη - πετρέλαιο, και επισκευές και συντήρηση, αλλά μόνο στα λίγα ιδιόκτητα λεωφορεία.

19. Μεταφορά και αποθήκευση

Αφορά τις υπηρεσίες μεταφοράς επιβατών, εμπορευμάτων και αλληλογραφίας. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει έξι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στις εθνικές - διεθνείς μεταφορές εμπορευμάτων, δύο επιχειρήσεις ταχυμεταφορών, δύο ιδιοκτήτες λεωφορείων ΚΤΕΛ (έναν που απασχολεί και έναν που δεν απασχολεί οδηγό), και μία επιχείρηση εκμετάλλευσης σκαφών αναψυχής.

20. Φιλοξενία

Περιλαμβάνει 15 ξενοδοχεία (τρία ενός αστεριού, εννέα δύο αστέρων, και τρία τριών αστέρων), εννέα επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων δωματίων - επιπλωμένων διαμερισμάτων (μία με μονάδες ενός κλειδιού, τρεις με δύο κλειδιών, τρεις με τριών κλειδιών, και δύο με τεσσάρων κλειδιών), δύο τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες, και τρία κάμπινγκ.

21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)

Πρόκειται για την επιχείρηση εκμετάλλευσης των δύο ξενοδοχείων (και των καταστημάτων εστίασης) που λειτουργούν εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Τα δύο ξενοδοχεία είναι πολυτελή πέντε αστέρων και φυσικά η δομή του κόστους παραγωγής τους είναι πολύ διαφορετική από εκείνη των μονάδων φιλοξενίας στη δραστηριότητα 20.

22. Εστίαση

Περιλαμβάνει 44 επιχειρήσεις που ασχολούνται κατά κύριο λόγο με την παροχή γεύματος (εστιατόρια, ταβέρνες, ψησταριές, ψαροταβέρνες, πιτσαρίες, κλπ.) και 22 με την παροχή καφέ, αναψυκτικών και ποτών με ή χωρίς συνοδεία φαγητού (καφετέριες, αναψυκτήρια, καφέ - μπαρ / σνακ μπαρ, καφέ - ζαχαροπλαστεία, internet καφέ, κλπ.).

23. Ενημέρωση και επικοινωνία

Στην έρευνα επιχειρήσεων αναφέρθηκαν δαπάνες για διαφημιστικές υπηρεσίες, συνδρομές και δημοσιεύσεις σε μέσα μαζικής ενημέρωσης, καθώς και για παροχή συμβουλών και προγραμματισμό ηλεκτρονικών υπολογιστών. Έτσι, σε αυτή την οικονομική δραστηριότητα συμπεριλήφθηκαν δύο εκδοτικές εταιρείες (μία εφημερίδα και ένα περιοδικό), ένας τηλεοπτικός και ένας ραδιοφωνικός σταθμός, και μία επιχείρηση παροχής συμβουλών και λογισμικού ηλεκτρονικών υπολογιστών.

24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες

Περιλαμβάνει ασφαλιστικά γραφεία - πρακτορεία ασφαλίσεων που παρέχουν διάφορα είδη ασφάλειας (οχημάτων, κλοπής, πυρκαγιάς, κλπ.) στις επιχειρήσεις.

25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες

Η δραστηριότητα αυτή αποτελείται από οκτώ λογιστικά γραφεία, δύο κτηνιατρεία, και ένα δικηγορικό γραφείο.

26. Ενοικίαση αυτοκινήτων

Η ενοικίαση αυτοκινήτων διαχωρίζεται από την οικονομική δραστηριότητα 27 (διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες), όπου ανήκει σύμφωνα με τη ΣΤΑΚΟΔ 2008, ώστε να αντιστοιχηθεί αργότερα με την κατηγορία τουριστικής δαπάνης «ενοικίαση αυτοκινήτου».

27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες

Από τη δραστηριότητα αυτή προσεγγίστηκαν εκείνα τα είδη επιχειρήσεων που αναφέρθηκαν ως προμηθευτές (πάροχοι υπηρεσιών) στην έρευνα επιχειρήσεων. Έτσι, συγκεντρώθηκαν στοιχεία από επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών πλυσίματος ιματισμού καταλυμάτων φιλοξενίας (3), υγιεινής και ασφάλειας κτιρίων (2), φύλαξης κτιρίων (1), αποφράξεων (1), πυρασφάλειας (1), καθαρισμού πισίνας (1), καθώς και από ένα ταξιδιωτικό πρακτορείο.

28. Εκπαίδευση

Η δραστηριότητα αυτή εξυπηρετεί περισσότερο την τοπική, παρά την ενδιάμεση, κατανάλωση. Ωστόσο, στην έρευνα επιχειρήσεων αναφέρθηκαν δαπάνες σε κέντρα ξένων γλωσσών (συγκεκριμένα από την επιχείρηση εκμετάλλευσης των ξενοδοχείων στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας) και για το λόγο αυτό συμπεριλήφθηκε στο τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών. Επειδή, όμως, η δραστηριότητα αυτή πρόκειται να χρησιμοποιηθεί αργότερα στην εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων, η επιλογή των επιχειρήσεων (φροντιστηρίων), που ούτως ή άλλως έχουν παρόμοια δομή κόστους παραγωγής, έγινε βάση της κατανομής των δαπανών των νοικοκυριών στην έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών (βλέπε Παράρτημα 5). Έτσι, περιλαμβάνει πέντε φροντιστήρια ξένων γλωσσών, τέσσερα φροντιστήρια μέσης εκπαίδευσης, και ένα κέντρο πληροφορικής.

29. Ανθρώπινη υγεία

Στην έρευνα επιχειρήσεων αναφέρθηκαν δαπάνες για φαρμακευτικά προϊόντα και ιατρικές υπηρεσίες, και επομένως η δραστηριότητα αυτή συμπεριλήφθηκε στο τεταρτημόριο των διακλαδικών συναλλαγών, αν και εξυπηρετεί περισσότερο την τοπική κατανάλωση. Περιλαμβάνει τρία φαρμακεία και μία ατομική επιχείρηση γιατρού (παθολόγος)²⁹².

30. Γκολφ

Αφορά την επιχείρηση εκμετάλλευσης των γηπέδων γκολφ στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας. Στην επιχείρηση αυτή έγινε επιμερισμός των δαπανών και λήφθηκαν υπόψη μόνο εκείνες που αναλογούν στην παροχή υπηρεσιών (και όχι στις λιανικές αγορές), καθώς η δραστηριότητα θα αντιστοιχηθεί αργότερα με την κατηγορία τουριστικής δαπάνης «δραστηριότητες γκολφ».

31. Ιστιοσανίδα

Αφορά το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων στην περιοχή της Φοινικούντας.

32. Ιππασία

Περιλαμβάνει τα τρία κέντρα ιππασίας του νομού που βρίσκονται στην Καλαμάτα, στον Αλμυρό και στους Χράνους. Οι χώροι ιππασίας που βρίσκονται στη Μαραθόπολη και στο Άνω Καλό Νερό δεν αποτελούν επιχειρήσεις (με σκοπό τη δημιουργία κέρδους) και ως εκ τούτου δε συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα επιχειρήσεων²⁹³.

33. Αυτόνομη κατάδυση

Περιλαμβάνει τις δύο από τις τέσσερις επιχειρήσεις λειτουργίας καταδυτικών κέντρων. Δυστυχώς, δεν κατέστη δυνατή η συμπλήρωση ερωτηματολογίου με τον ιδιοκτήτη των καταδυτικών κέντρων στην Πύλο και στη Φοινικούντα, και με τον ιδιοκτήτη του καταδυτικού κέντρου στην Καρδαμύλη.

34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)

Αφορά επιχειρήσεις που λειτουργούν εντός της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και προσφέρουν

²⁹² Αργότερα, στην εκτίμηση των δευτερογενών επιδράσεων θα προστεθούν στη δραστηριότητα αυτή άλλες πέντε ατομικές επιχειρήσεις ιατρών διαφόρων ειδικοτήτων (οφθαλμίατρος, οδοντίατρος, παιδίατρος, γυναικολόγος, μικροβιολογικό εργαστήριο) και μία ιδιωτική κλινική (βλέπε Παράρτημα 5).

²⁹³ Ο πρώτος χώρος, όπου στεγάζεται ο Αθλητικός Ιππικός Όμιλος Τριφυλίας, προσφέρει αφιλοκερδώς τις υπηρεσίες του στους τουρίστες. Ο δεύτερος αποτελεί επί της ουσίας ένα επισκέψιμο αγρόκτημα (χωρίς δυνατότητα διαμονής) που λειτουργεί κάτω από την ομπρέλα του ίδιου ομίλου.

άλλες αθλητικές (εκτός του γκολφ) και υπαίθριες δραστηριότητες στο πλαίσιο των ποικίλων υπηρεσιών αναψυχής και άθλησης που παρέχονται στο τουριστικό θέρετρο. Οι συντελεστές που θα προκύψουν από αυτή την οικονομική δραστηριότητα θα πολλαπλασιαστούν αργότερα με τις τουριστικές δαπάνες της κατηγορίας «εισιτήρια» που πραγματοποιούνται εντός της ΠΟΤΑ.

35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών

Τη δραστηριότητα αυτή συνθέτουν επιχειρήσεις τα έσοδα των οποίων προέρχονται από την κατηγορία τουριστικής δαπάνης «προσωπικές υπηρεσίες». Σε αυτή την κατηγορία αναφέρθηκαν δαπάνες σε κομμωτήρια και για ιατρικές και κτηνιατρικές υπηρεσίες. Έτσι, στη δραστηριότητα περιλαμβάνονται τρία κομμωτήρια, τρία ιατρεία (παθολόγου, παιδίατρο, οδοντίατρο) που είναι πιθανό να επισκεφθούν οι τουρίστες, και δύο κτηνιατρεία²⁹⁴.

36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)

Αφορά το κέντρο θαλασσοθεραπείας που λειτουργεί στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, το οποίο προσφέρει διάφορες υπηρεσίες σχετικές με τη φυσική ευεξία. Στην επιχείρηση αυτή έγινε επιμερισμός των δαπανών και λήφθηκαν υπόψη μόνο εκείνες που αντιστοιχούν στην παροχή υπηρεσιών (και όχι στις λιανικές αγορές).

²⁹⁴ Το παθολογικό ιατρείο και τα δύο κτηνιατρεία περιλαμβάνονται, επίσης, στις δραστηριότητες 29 (ανθρώπινη υγεία) και 25 (επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες), αντίστοιχα.

Πίνακας Π4.1 Τεταρτημόριο διακλαδικών συναλλαγών (οικονομικές δραστηριότητες)

<div style="text-align: center;">ΕΚΠΡΟΣ</div> <div style="text-align: center;">ΕΙΣΠΡΟΣ</div>	1. Φυτική παραγωγή (n=15)	2. Ζωική παραγωγή (n=10)	3. Άλιεία και υδατοκαλλιέργεια (n=10)	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	5. Βιομηχανία καπνού (n=1)	6. Άλλη μεταποίηση (n=6)	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού (n=3)	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=15)	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (n=1)	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός) (n=20)	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση) (n=16)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ) (n=7)	16. Επισκευές και συντήρηση (n=18)	17. Εκμετάλλευση ταξί (n=8)	18. ΚΤΕΛ (n=1)	19. Μεταφορά και αποθήκευση (n=11)	20. Φιλοξενία (n=29)	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	22. Εστίαση (n=66)	23. Ενημέρωση και επικοινωνία (n=5)	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες (n=4)	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (n=11)	26. Ενοίκια αυτοκινήτων (n=5)	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (n=16)	28. Εκπαίδευση (n=10)	29. Ανθρώπινη υγεία (n=4)	30. Γκολφ (n=1)	31. Ιστιοσανίδα (n=1)	32. Ιππασία (n=3)	33. Αυτόνομη κατάδυση (n=2)	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ) (n=2)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (n=8)	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ) (n=1)
1. Φυτική παραγωγή																																				
2. Ζωική παραγωγή																																				
3. Άλιεία και υδατοκαλλιέργεια																																				
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών																																				
5. Βιομηχανία καπνού																																				
6. Άλλη μεταποίηση																																				
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών																																				
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού																																				
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο																																				
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών																																				
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού																																				
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)																																				
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων																																				
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)																																				
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)																																				
16. Επισκευές και συντήρηση																																				
17. Εκμετάλλευση ταξί																																				
18. ΚΤΕΛ																																				
19. Μεταφορά και αποθήκευση																																				
20. Φιλοξενία																																				
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)																																				
22. Εστίαση																																				
23. Ενημέρωση και επικοινωνία																																				
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες																																				
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες																																				
26. Ενοίκια αυτοκινήτων																																				
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες																																				
28. Εκπαίδευση																																				
29. Ανθρώπινη υγεία																																				
30. Γκολφ																																				
31. Ιστιοσανίδα																																				
32. Ιππασία																																				
33. Αυτόνομη κατάδυση																																				
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)																																				
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών																																				
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)																																				
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού																																				

Πίνακας Π4.2 Τεταρτημύριο διακλαδικών συναλλαγών (σε €)

ΕΚΠΡΟΣ	1. Φυτική παραγωγή (n=15)	2. Ζωική παραγωγή (n=10)	3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια (n=10)	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	5. Βιομηχανία καπνού (n=1)	6. Άλλη μεταποίηση (n=6)	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού (n=3)	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=15)	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (n=1)	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός) (n=20)	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)
ΕΙΣΠΡΟΣ													
1. Φυτική παραγωγή		17.700,00		1.386.988,41			3.302.686,25				199.750,24		
2. Ζωική παραγωγή				1.833.007,98			17.500,00				68.316,52		
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια							400.000,00				101.584,00		
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών		44.000,00		120.570,43			654.675,82		20.000,00		799.897,12	9.112,14	
5. Βιομηχανία καπνού								15.808.000,00					
6. Άλλη μεταποίηση	40.250,00	1.100,00	800,00	83.526,68			78.206,90	29.000,00	181.755,44		8.940,00	997,47	150,00
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών		7.000,00		5.542.010,08		1.500,00	21.701,03		20.064,04		2.840.158,65	152,78	
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού											901.870,80		
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	62.500,00	16.000,00	1.350,00	76.560,28	527.711,18	600,00	4.600,00	1.500,00	58.317,91		23.388,00	2.161,78	11.960,00
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών													
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού		400,00	18.000,00	4.540,00	131.749,30	1.980,00	281,57		150,00	14.760,00	1.047,48	953,24	
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)													
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	81.970,00	8.080,00	60.795,00	478.484,12	207.913,23	2.980,00	1.138.619,45	81.000,00	293.605,25	55.350,00	78.030,47	3.430,00	
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	229.080,00	10.423,00	36.700,00	26.872,81	86.176,88	5.540,00	18.558,20		8.397,14	12.300,00	6.460,00	713,24	2.300,00
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)													
16. Επισκευές και συντήρηση	49.500,00	9.070,00	15.600,00	297.815,02	169.697,95	1.700,00	348.220,13	16.000,00	84.743,16	49.200,00	30.510,00	850,00	14.000,00
17. Εκμετάλλευση ταξί													
18. ΚΤΕΛ				1.747,50							460,00		50,00
19. Μεταφορά και αποθήκευση	35.600,00	3.800,00	2.770,00	490.336,77	3.748.346,28	21.939,99	184.091,27		177.323,76		6.229,90	23.363,84	10.550,00
20. Φιλοξενία				318,36	278.728,02								
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)													
22. Εστίαση					132.353,75				255,93				
23. Ενημέρωση και επικοινωνία			200,00	46.106,39		1.506,00	11.217,85		12.557,44	774,75	4.276,00	483,24	50,00
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	5.570,00	3.190,00		55.135,00		6.602,00	29.392,00	16.000,00	12.313,00		13.810,00	800,00	15.830,00
25. Παγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	7.930,00	9.600,00	8.650,00	128.905,39	204.379,65	5.159,99	77.109,39	11.500,00	91.770,28	14.760,00	46.820,10	11.523,40	17.600,00
26. Ενοίκια αυτοκινήτων													
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες				82.391,86			24.062,90		2.920,00				
28. Εκπαίδευση													
29. Ανθρώπινη υγεία		1.500,00		4.440,63					18,76				
30. Γκολφ													
31. Ιστιοσανίδα													
32. Ιπασία													
33. Αυτόνομη κατάδυση													
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)													
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών													
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)													
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	512.400,00	131.863,00	144.865,00	10.659.757,72	5.487.056,24	49.507,98	6.310.922,75	15.963.000,00	964.192,10	147.144,75	5.131.549,29	54.541,15	72.490,00

Πίνακας Π4.2 (συνέχεια)

ΕΚΠΡΟΣ	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση) (n=16)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ) (n=7)	16. Επισκευές και συντήρηση (n=18)	17. Εκμετάλλευση ταξί (n=8)	18. ΚΤΕΛ (n=1)	19. Μεταφορά και αποθήκευση (n=11)	20. Φιλοξενία (n=29)	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	22. Εστίαση (n=66)	23. Ενημέρωση και επικοινωνία (n=5)	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες (n=4)	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (n=11)	26. Ενοικίαση αυτοκινήτων (n=5)
ΕΙΣΠΡΟΣ													
1. Φυτική παραγωγή		15,92					11.546,33	29.461,28	125.585,26				
2. Ζωική παραγωγή									10.254,81				
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια							300,00		99.650,00				
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	1.200,00	23.551,90					43.777,53	244.258,51	126.082,75				
5. Βιομηχανία καπνού													
6. Άλλη μεταποίηση	8.070,00	3.095,54	5.560,00		24.600,00	27.750,00	700,00	95.355,99	4.500,00	28.348,96		2.550,04	1.230,00
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	17.650,00	6.609,34					209.268,12	1.084.660,81	1.500.118,37	240,00		615,00	
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού													
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	10.700,00	9.267,99	298.500,00			9.000,00	40.072,25	140.915,41	108.368,96	740,00		307,50	677,48
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών												2.000,00	
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	1.150,00	790,00	1.950,00				123.661,50	2.500,00	934.039,06	15.818,04	2.220,00	1.033,15	550,00
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)													
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	25.760,00	8.867,84	42.820,00	35.400,00	185.033,17	811.660,00	72.386,21	119.557,15	31.453,89	98.271,93	4.440,00	738,00	10.730,00
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	6.500,00	837,01	7.422,05		821,64	9.800,00	6.500,14	12.720,22	21.400,66	9.636,86	2.210,00	15.964,36	1.300,00
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)													
16. Επισκευές και συντήρηση	15.300,00		7.700,00	24.900,00	102.129,24	91.100,00	135.770,80	800,53	84.270,94	39.481,95	200,00	4.428,00	31.001,98
17. Εκμετάλλευση ταξί									600,00				
18. ΚΤΕΛ		1.236,35	3.548,00					308.784,82	50,00		250,00		110,00
19. Μεταφορά και αποθήκευση	79.185,00	9.376,35	30.905,00		8.208.738,33	10.000,00	400,00	125.972,40	4.285,81	180.584,06	630,00	660,00	600,00
20. Φιλοξενία													
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)													
22. Εστίαση		62,16						17.977,81					
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	5.680,00	5,10	1.016,00		25.717,47	8.908,00	1.637,81	6.535,33	18.021,93	2.067,75	150,00	4.588,90	18,00
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	9.486,00	600,00	11.400,00	4.980,00		24.440,00	31.676,69		22.476,12	13.124,75	3.750,00	110,00	54.061,00
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	27.800,00	4.206,94	19.162,00	2.890,00	42.066,00	25.630,00	43.353,02	94.763,27	56.781,00	94.519,67	250,00	1.450,00	4.500,00
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων													
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	597,00	2.811,25	1.000,00	900,00	41.761,94		55.322,07	981.037,71	7.220,00	123,00		1.357,92	4.000,00
28. Εκπαίδευση								31.893,34					
29. Ανθρώπινη υγεία		25,33			4.515,33			19.175,86					
30. Γκολφ													
31. Ιστιοσανίδα													
32. Ιπασία													
33. Αυτόνομη κατάδυση													
34. Άλλες αθλητικές και παιθρίες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)													
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών													
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)													
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	209.078,00	71.359,03	430.983,05	69.070,00	8.635.383,12	1.021.288,00	776.372,48	3.316.370,44	3.155.159,55	482.956,96	14.100,00	35.802,87	108.778,46

Πίνακας Π4.2 (συνέχεια)

ΕΚΠΟΕΣ	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (n=10)	28. Εκπαίδευση (n=10)	29. Ανθρώπινη υγεία (n=4)	30. Γκολφ (n=1)	31. Ιστιοσανίδα (n=1)	32. Ιππασία (n=3)	33. Αυτόνομη κατάδυση (n=2)	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ) (n=2)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (n=8)	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ) (n=1)	Σύνολο
ΕΙΣΠΟΕΣ											
1. Φυτική παραγωγή				43,96		15.400,00				72,57	5.089.250,23
2. Ζωική παραγωγή											1.929.079,31
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια											601.534,00
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών				182,94					295,57		2.087.604,72
5. Βιομηχανία καπνού											15.808.000,00
6. Άλλη μεταποίηση	20.700,00	600,00	50,00	10.284,83				2.349,52	210,00	280,05	660.961,41
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	3.220,00	100,00		5.935,29						3.848,40	11.267.851,92
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού											901.870,80
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	1.000,00	50,00		43.909,48		8.000,00		4.050,58	4.740,00	1.085,01	1.468.033,81
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών			732.150,00						2.000,00		2.000,00
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	2.000,00	750,00				1.200,00			1.450,00		1.262.973,32
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)											0,00
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	134.440,00	5.250,00	2.400,00	11.366,40	61,50	4.000,00	700,00	9.402,17	1.200,00	3.156,44	4.109.352,22
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	10.870,00	9.000,00	2.590,00	672,48	799,50	1.290,00		2.308,86	13.640,00	1.088,22	580.893,26
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)											0,00
16. Επισκευές και συντήρηση	49.800,00	2.050,00	1.300,00	21,24		2.000,00	400,00	727,80	950,00		1.681.238,72
17. Εκμετάλλευση ταξί											600,00
18. ΚΤΕΛ									75,00	912,85	317.224,52
19. Μεταφορά και αποθήκευση	21.015,00	290,00		4.911,29			100,00	2.898,55	775,00	525,20	13.386.203,82
20. Φιλοξενία											279.005,92
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)											0,00
22. Εστίαση				185,76						178,50	150.994,69
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	10.435,25	2.415,00	720,00	17,21		1.270,00			1.102,00		167.477,41
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	19.720,00	800,00	4.300,00								359.566,56
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	21.875,00	3.320,00	5.500,00	2.670,60	738,00	2.810,00	1.000,00	1.166,47	3.760,00	389,79	1.096.309,98
26. Ενοίκιαση αυτοκινήτων											0,00
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	1.069,00	320,00		7.388,20				5.111,43	500,00	15.613,19	1.235.507,47
28. Εκπαίδευση											31.893,34
29. Ανθρώπινη υγεία			1.000,00	261,65				16,98	1.000,00	177,28	32.131,82
30. Γκολφ											0,00
31. Ιστιοσανίδα											0,00
32. Ιππασία											0,00
33. Αυτόνομη κατάδυση											0,00
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)											0,00
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών											0,00
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)											0,00
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	296.144,25	24.945,00	750.010,00	87.851,33	1.599,00	35.970,00	2.200,00	28.032,35	31.402,00	27.623,08	65.239.209,26

Πίνακας Π4.3 Τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών (σε €)

Οικονομικές δραστηριότητες	1. Φυτική παραγωγή (n=15)	2. Ζωική παραγωγή (n=10)	3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια (n=10)	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	5. Βιομηχανία καπνού (n=1)	6. Άλλη μεταποίηση (n=6)	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού (n=3)	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=15)	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (n=1)	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)
Πρωτογενείς εισροές											
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	4.580,00	250,00	500,00	31.601,72	15.532,88	1.030,80	6.340,62	240,00	3.612,41	708,00	7.082,90
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	190.945,00	21.850,00	113.306,65	2.700.170,23	15.133.940,81	144.025,61	1.933.248,77	208.600,00	417.530,56	1.242.000,00	365.529,67
Εργοδοτικές εισφορές			10.431,76	730.849,56	3.794.427,00	26.944,79	511.042,64	62.237,56	80.081,90	358.000,00	85.348,17
Ενοίκια	21.000,00	7.000,00	4.170,00	150.710,44	41.966,00	6.000,00	130.773,12	8.400,00	135.073,04		117.036,00
Τόκοι											
Αποσβέσεις	16.000,00		25.000,00	1.601.175,15	7.500.435,00	51.214,89	566.981,76	2.500,00	150.437,01	280.000,00	143.427,55
Καθαρά κέρδη προ φόρων	248.025,39	249.964,59	264.864,35	798.738,72	45.093.822,24	200.353,46	1.788.257,62	147.788,90	467.045,38	276.000,00	817.654,84
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπόμενοι)	-23.140,00	-14.160,00	2.110,00	9.836,50	493,50	780,00	-27.317,61	1.950,00	-2.514,50	-69.000,00	2.155,00
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπόμενοι)	7.134,00	60,00	50,00	7.246,09		2.064,00	5.325,44	120,00	2.394,42	1.200,00	3.063,00
Καθαροί έμμεσοι φόροι	30.632,61	10.977,41	67.970,75	848.936,28	915.968,34	104.837,36	694.267,96	13.595,04	287.396,59	194.881,35	224.360,38
Λοιποί φόροι - τέλη		-3.200,00		558.425,05	277.657.825,42		6.426,74		1.770,61		2.821,30
Εισαγωγές	84.330,00	65.190,00	631.726,50	13.293.804,85	96.082.417,57	769.449,50	35.543.088,16	34.619.980,00	6.427.485,90	70.272.239,90	2.976.301,28
αγαθών και υπηρεσιών	62.030,00	64.790,00	631.726,50	12.310.732,39	89.851.387,32	766.449,50	35.065.526,94	34.619.980,00	6.349.002,25	69.296.239,90	2.743.370,17
παραγωγικών συντελεστών	22.300,00	400,00		983.072,45	6.231.030,25	3.000,00	477.561,22		78.483,65	976.000,00	232.931,10
Συνολικά έσοδα	1.091.907,00	469.795,00	1.264.995,00	31.391.252,31	451.723.885,00	1.356.208,39	47.469.357,98	51.028.411,50	8.934.505,43	72.703.174,00	9.876.329,37
Αυτοαπασχολούμενα μέλη	19	14	16	46	3	8	41	5	22		44
Οικογενειακά μέλη	19	20	7	38		7	17		9		55
Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη	38	34	23	84	3	15	58	5	31		99
Μισθωτοί και ημερομίσθιοι	78	10	10	209	448	13	156	18	28	62	46
Σύνολο απασχολουμένων	116	44	33	293	451	28	214	23	59	62	145
Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης ¹	68	36,3	27,5	240,8	- ²	24,5	198	20,5	53,3	62	116

Πίνακας Π4.3 (συνέχεια)

Οικονομικές δραστηριότητες	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός) (n=20)	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση) (n=16)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ) (n=7)	16. Επισκευές και συντήρηση (n=18)	17. Εκμετάλλευση ταξί (n=8)	18. ΚΤΕΛ (n=1)	19. Μεταφορά και αποθήκευση (n=11)	20. Φιλοξενία (n=29)	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	22. Εστίαση (n=66)
Πρωτογενείς εισροές											
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	1.379,00	4.970,00	3.066,00		3.010,00		503,86	1.182,00	34.975,49	199.117,19	34.346,55
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	10.508,65	98.910,86	120.507,64	101.599,14	262.818,61		2.955.816,58	190.020,00	281.714,47	9.866.957,08	1.050.889,24
Εργοδοτικές εισφορές	2.629,35	18.927,28	25.057,55	26.492,04	18.642,28		692.588,61	108.682,90	47.162,37	2.628.671,00	164.151,28
Ενοίκια	72.080,00	42.600,00	60.500,00	544,98	28.626,80		35.310,00	55.800,00	39.000,00	781.928,00	305.696,83
Τόκοι											
Αποσβέσεις	7.600,74	10.500,00	36.303,00	424.619,15	7.300,00	1.000,00	190.070,00	57.000,00	209.013,92	11.358.352,00	71.615,99
Καθαρά κέρδη προ φόρων	222.157,88	940.375,04	409.391,64	-12.062,02	460.637,36	64.152,94	9.440,00	281.347,70	496.353,00		1.197.392,95
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπόμενοι)	290,00	10.090,00	-3.935,00	505,00	4.361,00	2.136,00	37.349,50	24.524,33	-115,00		-11.119,27
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπόμενοι)	2.556,00	1.420,00	1.740,00		2.438,00	50,00	6.584,00	1.270,00	21.964,00	23.034,00	39.755,00
Καθαροί έμμεσοι φόροι	81.611,01	265.866,82	142.385,76	81.665,69	193.221,74	3.651,06	331.961,66	230.822,07	35.933,53	1.212.035,61	528.328,63
Λοιποί φόροι - τέλη	776,61			632,32			22.766,99		5.701,82	183.875,00	
Εισαγωγές	545.142,83	20.143.850,00	1.894.681,22	432.426,49	1.005.475,96	6.640,00	4.553.268,09	939.218,00	498.971,53	-565.081,66	827.889,72
αγαθών και υπηρεσιών	493.124,36	20.139.850,00	1.846.374,00	648.967,52	974.780,35	6.640,00	4.024.088,90	647.558,00	312.785,01	13.726.022,41	580.044,46
παραγωγικών συντελεστών	52.018,47	4.000,00	48.307,22	-216.541,03	30.695,61		529.179,19	291.660,00	186.186,52	-14.291.104,08	247.845,26
Συνολικά έσοδα	1.001.273,21	21.610.000,00	2.898.775,80	1.127.781,83	2.417.514,80	146.700,00	17.471.042,41	2.911.155,00	2.447.047,59	29.005.258,66	7.364.106,47
Αυτοαπασχολούμενα μέλη	22	11	18	5	20	8		17	41		72
Οικογενειακά μέλη	18	11	9	1	7			13	35		123
Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη	40	22	27	6	27	8		30	76		195
Μισθωτοί και ημερομίσθιοι	2	11	11	25	28		92	37	83	931	294
Σύνολο απασχολουμένων	42	33	38	31	55	8	92	67	159	931	489
Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης ¹	30,8	27,5	33	17,3	49,5	8	92	56	78	510,8	278,3

Πίνακας Π4.3 (συνέχεια)

Οικονομικές δραστηριότητες	23. Ενημέρωση και επικοινωνία (n=5)	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες (n=4)	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (n=11)	26. Ενοικίαση αυτοκινήτων (n=5)	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (n=10)	28. Εκπαίδευση (n=10)	29. Ανθρώπινη υγεία (n=4)	30. Γκολφ (n=1)	31. Ιστιοσανίδα (n=1)	32. Ιππασία (n=3)	33. Αυτόνομη κατάδοση (n=2)
Πρωτογενείς εισροές											
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	655,00	320,00	1.116,97	100,00	2.815,00	515,00	280,00		90,40	2.880,00	110,00
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	1.301.835,05		92.051,73	49.877,16	672.464,12	119.600,00	53.000,00	567.157,40	15.000,00	23.000,00	2.000,00
Εργοδοτικές εισφορές	154.732,76		24.645,19	13.078,14	166.247,58	31.681,12	12.642,59	148.923,44	1.403,00		
Ενοίκια	20.400,00	1.200,00	33.345,00	7.560,00	38.640,00	22.440,00	8.230,00	1.839,02	3.500,00	900,00	4.750,00
Τόκοι											
Αποσβέσεις	180.068,45	604,00	26.889,11	55.428,22	36.000,00	4.000,00		1.217.138,83			
Καθαρά κέρδη προ φόρων	-289.272,13	76.412,00	197.717,41	152.931,12	220.551,43	191.998,88	99.418,22			17.534,41	1.005,61
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπτόμενοι)	-8.173,00	980,00	120,00	42.800,00	12.716,00	885,00	1.010,00		350,00	700,00	
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπτόμενοι)	7.987,03	90,00	2.100,00	72,00	984,00	288,00			550,00	70,00	60,00
Καθαροί έμμεσοι φόροι	218.454,48		83.721,80	108.127,40	304.346,66		15.596,69	35.556,27	8.424,30	12.555,59	2.074,39
Λοιποί φόροι - τέλη	10.633,89	234.720,00						2.039,58			
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	1.162.503,61	588.574,00	141.371,68	285.823,56	906.160,95	26.673,00	228.050,00	1.423.428,59	42.883,30	5.370,00	5.100,00
παραγωγικών συντελεστών	1.069.868,50	581.530,00	140.601,13	221.820,20	759.110,75	19.173,00	222.050,00	545.649,18	27.826,30	5.370,00	5.100,00
	92.635,11	7.044,00	770,55	64.003,36	147.050,20	7.500,00	6.000,00	-1.969.077,78	15.057,00		
Συνολικά έσοδα	3.242.782,09	917.000,00	638.881,76	824.576,07	2.657.070,00	423.026,00	1.168.237,50	637.077,27	73.800,00	98.980,00	17.300,00
Αυτοαπασχολούμενα μέλη	6	4	12	8	15	11	4		1	3	2
Οικογενειακά μέλη		4	4	2	4	1				4	
Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη	6	8	16	10	19	12	4		1	7	2
Μισθωτοί και ημερομίσθιοι	73		14	7	92	19	4	46	5	5	1
Σύνολο απασχολουμένων	79	8	30	17	111	31	8	46	6	12	3
Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης ¹	74,5	6,5	25,5	10	76,5	19,3	7	40	2	7,5	1,8

Πίνακας Π4.3 (συνέχεια)

Οικονομικές δραστηριότητες	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ) (n=2)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (n=8)	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ) (n=1)	Σύνολο
Πρωτογενείς εισροές				
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων		830,00		363.741,80
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	46.255,00	10.800,00	313.014,31	40.676.944,33
Εργοδοτικές εισφορές	6.892,00		85.676,38	10.038.290,22
Ενοίκια		31.200,00		2.218.219,23
Τόκοι				0,00
Αποσβέσεις	557,00	20.201,72	565.645,01	24.817.078,51
Καθαρά κέρδη προ φόρων		209.838,03		55.327.257,93
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπόμενοι)		410,00		-2.922,55
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπόμενοι)		2.340,00		144.008,98
Καθαροί έμμεσοι φόροι	12.068,86	36.604,25	90.606,42	-1.664.126,27
Λοιποί φόροι - τέλη	651,00		123,10	278.685.989,43
Εισαγωγές	91.473,55	163.264,00	-334.254,21	302.004.270,43
αγαθών και υπηρεσιών	106.415,32	163.264,00	336.777,12	308.432.235,24
παραγωγικών συντελεστών	-14.941,77		-671.031,33	-6.427.964,81
Συνολικά έσοδα	185.929,76	506.890,00	748.434,09	777.847.961,31
Αυτοαπασχολούμενα μέλη	2	9		509
Οικογενειακά μέλη				408
Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη	2	9		917
Μισθωτοί και ημερομίσθιοι	15	2	37	2.912
Σύνολο απασχολουμένων	17	11	37	3.829
Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης ¹	7	11	18,8	1.824,3

¹Βλέπε αναλυτικότερα στον Πίνακα Π4.10.

²Λόγω του μεγάλου αριθμού απασχολουμένων δεν κατέστη δυνατή η κατανομή της μισθωτής εργασίας σε μόνιμους / εποχικούς υπαλλήλους και σε πλήρους / μερικής απασχόλησης (βλέπε Πίνακα Π4.10).

Πίνακας Π4.4 Διευρυμένο τεταρτημόριο πρωτογενών εισροών (σε €)

Οικονομικές δραστηριότητες	1. Φυτική παραγωγή (n=15)	2. Ζωική παραγωγή (n=10)	3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια (n=10)	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	5. Βιομηχανία καπνού (n=1)	6. Άλλη μεταποίηση (n=6)	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού (n=3)	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=15)	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (n=1)	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)
Πρωτογενείς εισροές											
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	4.580,00	250,00	500,00	31.601,72	15.532,88	1.030,80	6.340,62	240,00	3.612,41	708,00	7.082,90
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	439.015,84	243.307,25	339.712,68	4.255.035,02	50.932.169,72	301.429,30	3.334.636,52	269.956,92	843.723,91	1.464.942,47	1.082.128,05
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	190.945,00	21.850,00	99.437,36	2.086.780,92	11.706.105,70	124.694,56	1.518.000,17	163.050,12	326.426,78	937.434,97	302.622,19
μη μόνιμων κατοίκων	176.845,00	21.850,00	96.081,75	2.086.780,92	11.706.105,70	124.694,56	1.518.000,17	163.050,12	326.426,78	937.434,97	302.622,19
μη μόνιμων κατοίκων	14.100,00		3.355,60								
Ενοίκια	20.685,00	6.895,00	4.044,90	146.474,14	40.707,02	5.820,00	126.849,93	8.148,00	131.020,85		113.524,92
σε φυσικά πρόσωπα	20.685,00	6.895,00	2.444,40	134.850,16	40.707,02	5.820,00	70.887,60	8.148,00	131.020,85		96.297,72
σε νομικά πρόσωπα			1.600,50	11.623,99			55.962,33				17.227,20
Τόκοι											
Αποσβέσεις	16.000,00		25.000,00	1.601.175,15	7.500.435,00	51.214,89	566.981,76	2.500,00	150.437,01	280.000,00	143.427,55
Διανεμηθέντα κέρδη	211.385,84	214.562,25	166.969,91	409.710,50	14.945.400,00	119.699,85	1.110.425,35	96.258,80	248.360,76	148.504,50	522.553,39
Παρακρατηθέντα κέρδη			44.260,51	10.894,31	16.739.522,00		12.379,31		-12.521,48	99.003,00	
Φόροι, τέλη και εισφορές	51.698,16	29.184,75	148.190,82	3.152.688,00	301.667.229,54	234.790,81	2.276.445,68	175.234,58	695.671,10	945.634,38	699.244,48
Άμεσοι φόροι	38.961,75	51.661,55	41.063,26	359.581,55	14.939.648,98	41.939,01	501.865,25	31.384,95	139.253,41	244.313,46	177.429,71
Καθαροί έμμεσοι φόροι	-7.198,04	-20.749,89	69.067,75	848.936,28	915.968,34	104.837,36	694.267,96	13.595,04	287.396,59	194.881,35	224.360,38
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	-21.100,00	-14.060,00	2.510,00	27.544,50	493,50	3.680,00	832,39	5.750,00	12.088,13	-54.625,00	39.808,00
Δημοτικοί φόροι - τέλη	7.134,00	60,00	50,00	7.246,09		2.064,00	5.325,44	120,00	2.394,42	1.200,00	3.063,00
Εισφορές	33.900,44	15.473,10	35.499,81	1.350.954,53	6.099.248,00	82.270,43	1.067.300,65	124.384,58	234.740,09	559.864,56	251.462,09
Λοιποί φόροι - τέλη		-3.200,00		558.425,05	279.711.870,72		6.853,99		19.798,46		3.121,30
Εισαγωγές	84.213,00	65.190,00	631.726,50	13.292.169,85	93.621.896,62	769.449,50	35.541.012,41	34.619.980,00	6.427.305,90	70.144.744,40	2.956.324,66
αγαθών και υπηρεσιών	62.030,00	64.790,00	631.726,50	12.310.732,39	89.851.387,32	766.449,50	35.065.526,94	34.619.980,00	6.349.002,25	69.296.239,90	2.743.370,17
παραγωγικών συντελεστών	22.183,00	400,00		981.437,45	3.770.509,30	3.000,00	475.485,47		78.303,65	848.504,50	212.954,49
Συνολικά έσοδα	1.091.907,00	469.795,00	1.264.995,00	31.391.252,31	451.723.885,00	1.356.208,39	47.469.357,98	51.028.411,50	8.934.505,43	72.703.174,00	9.876.329,37

Πίνακας Π4.4 (συνέχεια)

Οικονομικές δραστηριότητες	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός) (n=20)	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατάλυση) (n=16)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ) (n=7)	16. Επισκευές και συντήρηση (n=18)	17. Εκμετάλλευση ταξί (n=8)	18. ΚΤΕΛ (n=1)	19. Μεταφορά και αποθήκευση (n=11)	20. Φιλοξενία (n=29)	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	22. Εστίαση (n=66)
Πρωτογενείς εισροές											
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	1.379,00	4.970,00	3.066,00		3.010,00		503,86	1.182,00	34.975,49	199.117,19	34.346,55
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	232.489,74	574.483,30	437.597,54	485.961,97	536.414,07	29.266,52	2.160.812,11	383.640,41	736.288,74	19.573.353,07	2.090.427,37
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	8.560,00	85.591,33	97.592,29	83.916,48	243.070,54		1.953.122,40	149.748,22	247.833,96	7.456.530,91	929.493,10
μη μόνιμων κατοίκων	8.560,00	85.591,33	97.592,29	50.448,28	243.070,54		1.953.122,40	149.748,22	228.340,96	5.190.063,10	772.430,88
Ενοίκια σε φυσικά πρόσωπα	70.052,60	41.322,00	58.685,00	528,63	27.768,00		34.250,70	54.126,00	37.830,00	758.470,16	296.853,48
σε νομικά πρόσωπα	70.052,60	41.322,00	58.685,00	528,63	23.112,00		34.250,70	54.126,00	37.830,00	758.470,16	296.853,48
Τόκοι					4.656,00						
Αποσβέσεις	7.600,74	10.500,00	36.303,00	424.619,15	7.300,00	1.000,00	190.070,00	57.000,00	209.013,92	11.358.352,00	71.615,99
Διανεμηθέντα κέρδη	146.276,40	437.069,97	245.017,25	23.241,43	258.275,53	28.266,52	6.136,00	122.766,19	176.489,71		792.464,80
Παρακρατηθέντα κέρδη				-46.343,72			-22.766,99		65.121,15		
Φόροι, τέλη και εισφορές	169.148,49	814.206,70	365.759,32	188.943,30	441.774,31	41.723,48	2.203.385,73	615.460,15	426.844,02	6.602.765,02	1.286.974,28
Άμεσοι φόροι	30.156,79	325.716,71	96.267,11	49.932,84	98.513,55	950,62	461.858,11	77.965,94	114.739,11	683.219,80	194.278,21
Καθαροί έμμεσοι φόροι	81.611,01	265.866,82	142.385,76	81.665,69	193.221,74	3.651,06	331.961,66	230.822,07	35.933,53	1.212.035,61	528.328,63
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	4.090,00	26.300,00	5.471,00	1.005,00	23.130,00	4.616,00	37.349,50	58.624,33	75.048,00		23.346,51
Δημοτικοί φόροι - τέλη	3.930,67	1.420,00	1.740,00		2.438,00	50,00	6.584,00	1.270,00	30.435,08	143.759,40	72.469,35
Εισφορές	48.583,41	194.903,17	119.895,45	55.707,44	124.471,01	32.455,80	1.342.865,48	246.777,80	163.856,49	4.379.875,21	468.551,58
Λοιποί φόροι - τέλη	776,61			632,32			22.766,99		6.831,82	183.875,00	
Εισαγωγές	543.714,83	20.143.850,00	1.883.274,94	381.517,53	1.005.333,37	6.640,00	4.470.957,59	889.584,44	472.566,86	-686.347,07	797.198,73
αγαθών και υπηρεσιών	493.124,36	20.139.850,00	1.846.374,00	648.967,52	974.780,35	6.640,00	4.024.088,90	647.558,00	312.785,01	13.726.022,41	580.044,46
παραγωγικών συντελεστών	50.590,47	4.000,00	36.900,94	-267.449,99	30.553,02		446.868,69	242.026,44	159.781,85	-14.412.369,48	217.154,27
Συνολικά έσοδα	1.001.273,21	21.610.000,00	2.898.775,80	1.127.781,83	2.417.514,80	146.700,00	17.471.042,41	2.911.155,00	2.447.047,59	29.005.258,66	7.364.106,47

Πίνακας Π4.4 (συνέχεια)

Οικονομικές δραστηριότητες	23. Ενημέρωση και επικοινωνία (n=5)	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες (n=4)	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (n=11)	26. Ενοικίαση αυτοκινήτων (n=5)	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (n=10)	28. Εκπαίδευση (n=10)	29. Ανθρώπινη υγεία (n=4)	30. Γκολφ (n=1)	31. Ιστοσοανίδα (n=1)	32. Ιαπασία (n=3)	33. Αυτόνομη κατάδυση (n=2)
Πρωτογενείς εισροές											
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	655,00	320,00	1.116,97	100,00	2.815,00	515,00	280,00		90,40	2.880,00	110,00
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	841.764,93	52.077,01	258.286,82	205.843,33	711.314,09	246.921,69	114.042,03	1.672.565,66	17.595,00	33.583,36	6.453,11
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	994.268,80		74.738,87	39.762,00	534.383,77	98.832,52	42.666,91	453.642,98	14.200,00	23.000,00	2.000,00
μη μόνιμων κατοίκων	994.268,80		74.738,87	39.762,00	534.383,77	98.832,52	42.666,91	400.822,31	6.700,00	23.000,00	2.000,00
Ενοίκια	19.788,00	1.164,00	32.344,65	7.333,20	37.480,80	21.766,80	7.983,10	1.783,85	3.395,00	873,00	4.607,50
σε φυσικά πρόσωπα	19.788,00	1.164,00	32.344,65	7.333,20	37.480,80	21.766,80	7.983,10	1.783,85	3.395,00	873,00	4.607,50
σε νομικά πρόσωπα											
Τόκοι											
Αποσβέσεις	180.068,45	604,00	26.889,11	55.428,22	36.000,00	4.000,00		1.217.138,83			
Διανεμηθέντα κέρδη	24.017,91	50.309,01	124.314,19	103.319,91	57.463,58	122.322,37	63.392,01			9.710,36	-154,39
Παρακρατηθέντα κέρδη	-376.378,23				45.985,94						
Φόροι, τέλη και εισφορές	755.197,10	262.140,31	202.303,42	226.511,59	760.474,92	124.196,31	76.035,47	300.088,88	14.163,64	21.176,64	3.436,89
Άμεσοι φόροι	130.928,08	10.601,97	23.913,49	35.002,82	72.913,44	28.018,87	21.314,17	43.770,00	1.307,26	131,05	142,50
Καθαροί έμμεσοι φόροι	218.454,48		83.721,80	108.127,40	304.346,66		15.596,69	35.556,27	8.424,30	12.555,59	2.074,39
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	8.397,00	1.880,00	4.971,00	49.792,50	19.231,00	5.488,00	3.650,00		750,00	1.600,00	
Δημοτικοί φόροι - τέλη	7.987,03	90,00	2.100,00	72,00	984,00	288,00			848,51	70,00	60,00
Εισφορές	378.796,62	14.848,34	87.597,13	33.516,86	362.999,82	90.401,44	35.474,62	218.723,03	2.833,57	6.820,00	1.160,00
Λοιποί φόροι - τέλη	10.633,89	234.720,00						2.039,58			
Εισαγωγές	1.162.208,11	588.362,68	141.371,68	283.342,69	886.321,73	26.448,00	227.870,00	-1.423.428,59	40.351,96	5.370,00	5.100,00
αγαθών και υπηρεσιών	1.069.868,50	581.530,00	140.601,13	221.820,20	759.110,75	19.173,00	222.050,00	545.649,18	27.826,30	5.370,00	5.100,00
παραγωγικών συντελεστών	92.339,61	6.832,68	770,55	61.522,49	127.210,98	7.275,00	5.820,00	-1.969.077,78	12.525,66		
Συνολικά έσοδα	3.242.782,09	917.000,00	638.881,76	824.576,07	2.657.070,00	423.026,00	1.168.237,50	637.077,27	73.800,00	98.980,00	17.300,00

Πίνακας Π4.4 (συνέχεια)

Οικονομικές δραστηριότητες	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ) (n=2)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (n=8)	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ) (n=1)	Σύνολο
Πρωτογενείς εισροές				
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων		830,00		363.741,80
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	42.316,89	205.750,49	817.555,25	95.991.400,28
Μισθοί και ημερομίσθια	41.759,89	10.800,00	251.910,24	31.314.772,99
μόνιμων κατοίκων	9.017,24	10.800,00	159.564,55	28.635.417,16
μη μόνιμων κατοίκων	32.742,65		92.345,69	2.679.355,83
Ενοίκια		30.264,00		2.152.840,22
σε φυσικά πρόσωπα		30.264,00		2.061.770,21
σε νομικά πρόσωπα				91.070,01
Τόκοι				0,00
Αποσβέσεις	557,00	20.201,72	565.645,01	24.817.078,51
Διανεμηθέντα κέρδη		144.484,77		21.147.552,76
Παρακρατηθέντα κέρδη				16.559.155,80
Φόροι, τέλη και εισφορές	24.755,35	105.643,51	237.509,97	317.261.942,94
Άμεσοι φόροι	843,92	28.773,74	10.716,93	19.116.096,00
Καθαροί έμμεσοι φόροι	12.068,86	36.604,25	90.606,42	-1.732.587,22
Καθαροί φόροι στην παραγωγή		3.610,00		361.271,37
Δημοτικοί φόροι - τέλη		2.340,00		307.592,99
Εισφορές	11.191,57	34.315,52	136.063,52	18.449.649,98
Λοιποί φόροι - τέλη	651,00		123,10	280.759.919,83
Εισαγωγές	90.825,17	163.264,00	-334.254,21	298.991.667,03
αγαθών και υπηρεσιών	106.415,32	163.264,00	336.777,12	308.432.235,24
παραγωγικών συντελεστών	-15.590,15		-671.031,33	-9.440.568,22
Συνολικά έσοδα	185.929,76	506.890,00	748.434,09	777.847.961,31

Πίνακας Π4.5 Μήτρα Α των τεχνολογικών συντελεστών (σε ποσοστά)

ΕΚΡΟΕΣ	ΕΙΣΡΟΕΣ																	
	1. Φυτική παραγωγή (n=15)	2. Ζωική παραγωγή (n=10)	3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια (n=10)	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	5. Βιομηχανία καπνού (n=1)	6. Άλλη μεταποίηση (n=6)	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού (n=3)	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=15)	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (n=1)	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός) (n=20)	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση) (n=16)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ) (n=7)	16. Επισκευές και συντήρηση (n=18)	17. Εκμετάλλευση ταξί (n=8)	18. ΚΤΕΛ (n=1)
1. Φυτική παραγωγή	3,77		4,42			6,96					2,02				0,001			
2. Ζωική παραγωγή			5,84			0,04					0,69							
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια						0,84					1,03							
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	9,37		0,38			1,38					8,10	0,91		0,04	2,09			
5. Βιομηχανία καπνού							30,98											
6. Άλλη μεταποίηση	3,69	0,23	0,06	0,27		0,16	0,06	2,03			0,09	0,10	0,001	0,28	0,27	0,23		0,14
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	1,49		17,65			0,11	0,05	0,22			28,76	0,02		0,61	0,59			
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού											9,13							
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	5,72	3,41	0,11	0,24	0,12	0,04	0,01	0,003	0,65		0,24	0,22	0,06	0,37	0,82	12,35		
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών																		
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,09	1,42	0,01	0,03	0,15	0,0006			0,002	0,02	0,01	0,10		0,04	0,07	0,08		
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)																		
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	7,51	1,72	4,81	1,52	0,05	0,22	2,40	0,16	3,29	0,08	0,79	0,34		0,89	0,79	1,77	24,13	1,06
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	20,98	2,22	2,90	0,09	0,02	0,41	0,04		0,09	0,02	0,07	0,07	0,01	0,22	0,07	0,31		0,005
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)																		
16. Επισκευές και συντήρηση	4,53	1,93	1,23	0,95	0,04	0,13	0,73	0,03	0,95	0,07	0,31	0,08	0,06	0,53		0,32	16,97	0,58
17. Εκμετάλλευση ταξί																		
18. ΚΤΕΛ				0,01							0,005		0,0002		0,11	0,15		
19. Μεταφορά και αποθήκευση	3,26	0,81	0,22	1,56	0,83	1,62	0,39		1,98		0,06	2,33	0,05	2,73	0,83	1,28		46,98
20. Φιλοξενία				0,001	0,06													
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)																		
22. Εστίαση					0,03				0,003									0,01
23. Ενημέρωση και επικοινωνία			0,02	0,15		0,11	0,02		0,14	0,001	0,04	0,05	0,0002	0,20	0,0005	0,04		0,15
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,51	0,68		0,18		0,49	0,06	0,03	0,14		0,14	0,08	0,07	0,33	0,05	0,47	3,39	
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,73	2,04	0,68	0,41	0,05	0,38	0,16	0,02	1,03	0,02	0,47	1,15	0,08	0,96	0,37	0,79	1,97	0,24
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων																		
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες				0,26			0,05		0,03					0,02	0,25	0,04	0,61	0,24
28. Εκπαίδευση																		
29. Ανθρώπινη υγεία		0,32		0,01					0,0002						0,002			0,03
30. Γκολφ																		
31. Ιστιοσανίδα																		
32. Ίππασία																		
33. Αυτόνομη κατάδυση																		
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)																		
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών																		
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)																		
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	46,93	28,07	11,45	33,96	1,21	3,65	13,29	31,28	10,79	0,20	51,96	5,45	0,34	7,21	6,33	17,83	47,08	49,43

Πίνακας Π4.5 (συνέχεια)

ΕΚΠΡΟΣ	ΕΙΣΠΡΟΣ																		
	19. Μεταφορά και αποθήκευση (n=11)	20. Φιλοξενία (n=29)	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	22. Εστίαση (n=66)	23. Ενημέρωση και επικοινωνία (n=5)	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες (n=4)	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (n=11)	26. Ενοικίαση αυτοκινήτων (n=5)	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (n=10)	28. Εκπαίδευση (n=10)	29. Ανθρώπινη υγεία (n=4)	30. Γκολφ (n=1)	31. Ιστιοσανίδα (n=1)	32. Ιππασία (n=3)	33. Αυτόνομη κατάδυση (n=2)	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ) (n=2)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (n=8)	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ) (n=1)	
1. Φυτική παραγωγή		0,47	0,10	1,71								0,01		15,56				0,01	
2. Ζωική παραγωγή				0,14															
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια		0,01		1,35															
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών		1,79	0,84	1,71								0,03						0,04	
5. Βιομηχανία καπνού																			
6. Άλλη μεταποίηση	0,95	0,03	0,33	0,06	0,87		0,40	0,15	0,78	0,14	0,004	1,61				1,26	0,04	0,04	
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,10	8,55	3,74	20,37	0,01		0,10		0,12	0,02		0,93						0,51	
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού																			
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,31	1,64	0,49	1,47	0,02		0,05	0,08	0,04	0,01		6,89		8,08		2,18	0,94	0,14	
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών							0,31											0,39	
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού		5,05	0,01	12,68	0,49	0,24	0,16	0,07	0,08	0,18				1,21			0,29		
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)																			
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	27,88	2,96	0,41	0,43	3,03	0,48	0,12	1,30	5,06	1,24	0,21	1,78	0,08	4,04	4,05	5,06	0,24	0,42	
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,34	0,27	0,04	0,29	0,30	0,24	2,50	0,16	0,41	2,13	0,22	0,11	1,08	1,30		1,24	2,69	0,15	
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)																			
16. Επισκευές και συντήρηση	3,13	5,55	0,003	1,14	1,22	0,02	0,69	3,76	1,87	0,48	0,11	0,003		2,02	2,31	0,39	0,19		
17. Εκμετάλλευση ταξί				0,01															
18. ΚΤΕΛ			1,06	0,001		0,03		0,01									0,01	0,12	
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,34	0,02	0,43	0,06	5,57	0,07	0,10	0,07	0,79	0,07		0,77			0,58	1,56	0,15	0,07	
20. Φιλοξενία																			
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)																			
22. Εστίαση			0,06									0,03						0,02	
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,31	0,07	0,02	0,24	0,06	0,02	0,72	0,002	0,39	0,57	0,06	0,003		1,28			0,22		
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,84	1,29	0,31	0,40	0,41	0,02	0,02	6,56	0,74	0,19	0,37								
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,88	1,77	0,33	0,77	2,91	0,03	0,23	0,55	0,82	0,78	0,47	0,42	1,00	2,84	5,78	0,63	0,74	0,05	
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων																			
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες		2,26	3,38	0,10	0,004		0,21	0,49	0,04	0,08		1,16				2,75	0,10	2,09	
28. Εκπαίδευση			0,11																
29. Ανθρώπινη υγεία			0,07									0,09	0,04			0,01	0,20	0,02	
30. Γκολφ																			
31. Ιστιοσανίδα																			
32. Ιππασία																			
33. Αυτόνομη κατάδυση																			
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)																			
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών																			
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)																			
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	35,08	31,73	11,43	42,85	14,89	1,54	5,60	13,19	11,15	5,90	64,20	13,79	2,17	36,34	12,72	15,08	6,20	3,69	

Πίνακας Π4.6 Μήτρα των άμεσων συντελεστών πρωτογενών εισροών (σε ποσοστά)

Οικονομικές δραστηριότητες	1. Φυτική παραγωγή (n=15)	2. Ζωική παραγωγή (n=10)	3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια (n=10)	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	5. Βιομηχανία καπνού (n=1)	6. Άλλη μεταποίηση (n=6)	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού (n=3)	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=15)	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (n=1)	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός) (n=20)	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση) (n=16)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΓΑ) (n=7)	16. Επισκευές και συντήρηση (n=18)	17. Εκμετάλλευση τάξι (n=8)	18. ΚΤΕΛ (n=1)
Πρωτογενείς εισροές																		
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	0,42	0,05	0,04	0,10	0,003	0,08	0,01	0,0005	0,04	0,001	0,07	0,14	0,02	0,11		0,12		0,003
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	17,49	4,65	8,96	8,60	3,35	10,62	4,07	0,41	4,67	1,71	3,70	1,05	0,46	4,16	9,01	10,87		16,92
Εργοδοτικές εισφορές			0,82	2,33	0,84	1,99	1,08	0,12	0,90	0,49	0,86	0,26	0,09	0,86	2,35	0,77		3,96
Ενοίκια	1,92	1,49	0,33	0,48	0,01	0,44	0,28	0,02	1,51		1,19	7,20	0,20	2,09	0,05	1,18		0,20
Τόκοι																		
Αποσβέσεις	1,47		1,98	5,10	1,66	3,78	1,19	0,005	1,68	0,39	1,45	0,76	0,05	1,25	37,65	0,30	0,68	1,09
Καθαρά κέρδη προ φόρων	22,71	53,21	20,94	2,54	9,98	14,77	3,77	0,29	5,23	0,38	8,28	22,19	4,35	14,12	-1,07	19,05	43,73	0,05
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπτόμενοι)	-2,12	-3,01	0,17	0,03	0,0001	0,06	-0,06	0,004	-0,03	-0,09	0,02	0,03	0,05	-0,14	0,04	0,18	1,46	0,21
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπτόμενοι)	0,65	0,01	0,004	0,02		0,15	0,01	0,0002	0,03	0,002	0,03	0,26	0,01	0,06		0,10	0,03	0,04
Καθαροί έμμεσοι φόροι	2,81	2,34	5,37	2,70	0,20	7,73	1,46	0,03	3,22	0,27	2,27	8,15	1,23	4,91	7,24	7,99	2,49	1,90
Λοιποί φόροι - τέλη		-0,68		1,78	61,47		0,01		0,02		0,03	0,08			0,06			0,13
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	7,72	13,88	49,94	42,35	21,27	56,74	74,88	67,84	71,94	96,66	30,14	54,44	93,22	65,36	38,34	41,59	4,53	26,06
παραγωγικών συντελεστών	5,68	13,79	49,94	39,22	19,89	56,51	73,87	67,84	71,06	95,31	27,78	49,25	93,20	63,69	57,54	40,32	4,53	23,03
	2,04	0,09		3,13	1,38	0,22	1,01		0,88	1,34	2,36	5,20	0,02	1,67	-19,20	1,27		3,03
Συνολικά έσοδα	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Απασχόληση (αστάθμητη) ¹	0,11	0,09	0,03	0,01	0,001	0,02	0,005	0,0005	0,01	0,001	0,01	0,04	0,002	0,01	0,03	0,02	0,05	0,01
Απασχόληση (σταθμισμένη) ¹	0,06	0,08	0,02	0,01	–	0,02	0,004	0,0004	0,01	0,001	0,01	0,03	0,001	0,01	0,02	0,02	0,05	0,01

Πίνακας Π4.6 (συνέχεια)

Οικονομικές δραστηριότητες	19. Μεταφορά και αποθήκευση (n=11)	20. Φιλοξενία (n=29)	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	22. Εστίαση (n=66)	23. Ενημέρωση και επικοινωνία (n=5)	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες (n=4)	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (n=11)	26. Ενοίκιαση αυτοκινήτων (n=5)	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (n=10)	28. Εκπαίδευση (n=10)	29. Ανθρώπινη υγεία (n=4)	30. Γκολφ (n=1)	31. Ιστιοσανίδα (n=1)	32. Ιππασία (n=3)	33. Αυτόνομη κατάδυση (n=2)	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ) (n=2)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (n=8)	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ) (n=1)
Πρωτογενείς εισροές																		
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	0,04	1,43	0,69	0,47	0,02	0,03	0,17	0,01	0,11	0,12	0,02		0,12	2,91	0,64		0,16	
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	6,53	11,51	34,02	14,27	40,15		14,41	6,05	25,31	28,27	4,54	89,02	20,33	23,24	11,56	24,88	2,13	41,82
Εργοδοτικές εισφορές	3,73	1,93	9,06	2,23	4,77		3,86	1,59	6,26	7,49	1,08	23,38	1,90			3,71		11,45
Ενοίκια	1,92	1,59	2,70	4,15	0,63	0,13	5,22	0,92	1,45	5,30	0,70	0,29	4,74	0,91	27,46		6,16	
Τόκοι																		
Αποσβέσεις	1,96	8,54	39,16	0,97	5,55	0,07	4,21	6,72	1,35	0,95		191,05				0,30	3,99	75,58
Καθαρά κέρδη προ φόρων	9,66	20,28		16,26	-8,92	8,33	30,95	18,55	8,30	45,39	8,51			17,72	5,81			41,40
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπόμενοι)	0,84	-0,005		-0,15	-0,25	0,11	0,02	5,19	0,48	0,21	0,09		0,47	0,71			0,08	
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπόμενοι)	0,04	0,90	0,08	0,54	0,25	0,01	0,33	0,01	0,04	0,07			0,75	0,07	0,35		0,46	
Καθαροί έμμεσοι φόροι	7,93	1,47	4,18	7,17	6,74		13,10	13,11	11,45		1,34	5,58	11,42	12,68	11,99	6,49	7,22	12,11
Λοιποί φόροι - τέλη		0,23	0,63		0,33	25,60						0,32				0,35		0,02
Εισαγωγές	32,26	20,39	-1,95	11,24	35,85	64,18	22,13	34,66	34,10	6,31	19,52	-223,43	58,11	5,43	29,48	49,20	32,21	-44,66
αγαθών και υπηρεσιών	22,24	12,78	47,32	7,88	32,99	63,42	22,01	26,90	28,57	4,53	19,01	85,65	37,71	5,43	29,48	57,23	32,21	45,00
παραγωγικών συντελεστών	10,02	7,61	-49,27	3,37	2,86	0,77	0,12	7,76	5,53	1,77	0,51	-309,08	20,40			-8,04		-89,66
Συνολικά έσοδα	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Απασχόληση (αστάθμητη) ¹	0,02	0,06	0,03	0,07	0,02	0,01	0,05	0,02	0,04	0,07	0,01	0,07	0,08	0,12	0,17	0,09	0,02	0,05
Απασχόληση (σταθμισμένη) ¹	0,02	0,03	0,02	0,04	0,02	0,01	0,04	0,01	0,03	0,05	0,01	0,06	0,03	0,08	0,10	0,04	0,02	0,03

¹Μονάδες απασχόλησης για μεταβολή τελικής ζήτησης €1.000.

Πίνακας Π4.7 Διευρυμένη μήτρα των άμεσων συντελεστών πρωτογενών εισροών (σε ποσοστά)

Οικονομικές δραστηριότητες	1. Φυτική παραγωγή (n=15)	2. Ζωική παραγωγή (n=10)	3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια (n=10)	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	5. Βιομηχανία καπνού (n=1)	6. Άλλη μεταποίηση (n=6)	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού (n=3)	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=15)	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (n=1)	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός) (n=20)	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση καταναλωση) (n=16)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ) (n=7)	16. Επισκευές και συντήρηση (n=18)	17. Εκμετάλλευση ταξί (n=8)	18. ΚΤΕΛ (n=1)
Πρωτογενείς εισροές																		
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	0,42	0,05	0,04	0,10	0,003	0,08	0,01	0,0005	0,04	0,001	0,07	0,14	0,02	0,11		0,12		0,003
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	40,21	51,79	26,85	13,55	11,28	22,23	7,02	0,53	9,44	2,01	10,96	23,22	2,66	15,10	43,09	22,19	19,95	12,37
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	17,49	4,65	7,86	6,65	2,59	9,19	3,20	0,32	3,65	1,29	3,06	0,85	0,40	3,37	7,44	10,05		11,18
μη μόνιμων κατοίκων	16,20	4,65	7,60	6,65	2,59	9,19	3,20	0,32	3,65	1,29	3,06	0,85	0,40	3,37	4,47	10,05		11,18
Ενοίκια σε φυσικά πρόσωπα	1,29		0,27												2,97			
Ενοίκια σε νομικά πρόσωπα	1,89	1,47	0,32	0,47	0,01	0,43	0,27	0,02	1,47		1,15	7,00	0,19	2,02	0,05	1,15		0,20
Τόκοι	1,89	1,47	0,19	0,43	0,01	0,43	0,15	0,02	1,47		0,98	7,00	0,19	2,02	0,05	0,96		0,20
Αποσβέσεις			1,98	5,10	1,66	3,78	1,19	0,005	1,68	0,39	1,45	0,76	0,05	1,25	37,65	0,30	0,68	1,09
Διανεμηθέντα κέρδη	19,36	45,67	13,20	1,31	3,31	8,83	2,34	0,19	2,78	0,20	5,29	14,61	2,02	8,45	2,06	10,68	19,27	0,04
Παρακρατηθέντα κέρδη			3,50	0,03	3,71		0,03		-0,14	0,14					-4,11			-0,13
Φόροι, τέλη και εισφορές	4,73	6,21	11,71	10,04	66,78	17,31	4,80	0,34	7,79	1,30	7,08	16,89	3,77	12,62	16,75	18,27	28,44	12,61
Άμεσοι φόροι	3,57	11,00	3,25	1,15	3,31	3,09	1,06	0,06	1,56	0,34	1,80	3,01	1,51	3,32	4,43	4,07	0,65	2,64
Καθαροί έμμεσοι φόροι	-0,66	-4,42	5,46	2,70	0,20	7,73	1,46	0,03	3,22	0,27	2,27	8,15	1,23	4,91	7,24	7,99	2,49	1,90
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	-1,93	-2,99	0,20	0,09	0,0001	0,27	0,002	0,01	0,14	-0,08	0,40	0,41	0,12	0,19	0,09	0,96	3,15	0,21
Δημοτικοί φόροι - τέλη	0,65	0,01	0,004	0,02		0,15	0,01	0,0002	0,03	0,002	0,03	0,39	0,01	0,06		0,10	0,03	0,04
Εισφορές	3,10	3,29	2,81	4,30	1,35	6,07	2,25	0,24	2,63	0,77	2,55	4,85	0,90	4,14	4,94	5,15	22,12	7,69
Λοιποί φόροι - τέλη		-0,68		1,78	61,92		0,01		0,22		0,03	0,08			0,06			0,13
Εισαγωγές	7,71	13,88	49,94	42,34	20,73	56,74	74,87	67,84	71,94	96,48	29,93	54,30	93,22	64,97	33,83	41,59	4,53	25,59
αγαθών και υπηρεσιών παραγωγικών συντελεστών	5,68	13,79	49,94	39,22	19,89	56,51	73,87	67,84	71,06	95,31	27,78	49,25	93,20	63,69	57,54	40,32	4,53	23,03
	2,03	0,09		3,13	0,83	0,22	1,00		0,88	1,17	2,16	5,05	0,02	1,27	-23,71	1,26		2,56
Συνολικά έσοδα	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πίνακας Π4.7 (συνέχεια)

Οικονομικές δραστηριότητες	Πρωτογενείς εισροές																		
	19. Μεταφορά και αποθήκευση (n=11)	20. Φιλοξενία (n=29)	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)	22. Εστίαση (n=66)	23. Ενημέρωση και επικοινωνία (n=5)	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες (n=4)	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (n=11)	26. Ενοικίαση αυτοκινήτων (n=5)	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (n=10)	28. Εκπαίδευση (n=10)	29. Ανθρώπινη υγεία (n=4)	30. Γκολφ (n=1)	31. Ιστιοσανίδα (n=1)	32. Ιππασία (n=3)	33. Αυτόνομη κατάδυση (n=2)	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ) (n=2)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (n=8)	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ) (n=1)	
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	0,04	1,43	0,69	0,47	0,02	0,03	0,17	0,01	0,11	0,12	0,02		0,12	2,91	0,64		0,16		
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	13,18	30,09	67,48	28,39	25,96	5,68	40,43	24,96	26,77	58,37	9,76	262,54	23,84	33,93	37,30	22,76	40,59	109,24	
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	5,14	10,13	25,71	12,62	30,66		11,70	4,82	20,11	23,36	3,65	71,21	19,24	23,24	11,56	22,46	2,13	33,66	
μη μόνιμων κατοίκων	5,14	9,33	17,89	10,49	30,66		11,70	4,82	20,11	23,36	3,65	62,92	9,08	23,24	11,56	4,85	2,13	21,32	
Ενοίκια σε φυσικά πρόσωπα	1,86	1,55	2,61	4,03	0,61	0,13	5,06	0,89	1,41	5,15	0,68	0,28	4,60	0,88	26,63		5,97		
σε νομικά πρόσωπα	1,86	1,55	2,61	4,03	0,61	0,13	5,06	0,89	1,41	5,15	0,68	0,28	4,60	0,88	26,63		5,97		
Τόκοι																			
Αποσβέσεις	1,96	8,54	39,16	0,97	5,55	0,07	4,21	6,72	1,35	0,95		191,05				0,30	3,99	75,58	
Διανεμηθέντα κέρδη	4,22	7,21		10,76	0,74	5,49	19,46	12,53	2,16	28,92	5,43			9,81	-0,89		28,50		
Παρακρατηθέντα κέρδη		2,66			-11,61					1,73									
Φόροι, τέλη και εισφορές	21,14	17,44	22,76	17,48	23,29	28,59	31,67	27,47	28,62	29,36	6,51	47,10	19,19	21,39	19,87	13,31	20,84	31,73	
Άμεσοι φόροι	2,68	4,69	2,36	2,64	4,04	1,16	3,74	4,24	2,74	6,62	1,82	6,87	1,77	0,13	0,82	0,45	5,68	1,43	
Καθαροί έμμεσοι φόροι	7,93	1,47	4,18	7,17	6,74		13,10	13,11	11,45		1,34	5,58	11,42	12,68	11,99	6,49	7,22	12,11	
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	2,01	3,07		0,32	0,26	0,21	0,78	6,04	0,72	1,30	0,31		1,02	1,62			0,71		
Δημοτικοί φόροι - τέλη	0,04	1,24	0,50	0,98	0,25	0,01	0,33	0,01	0,04	0,07			1,15	0,07	0,35		0,46		
Εισφορές	8,48	6,70	15,10	6,36	11,68	1,62	13,71	4,06	13,66	21,37	3,04	34,33	3,84	6,89	6,71	6,02	6,77	18,18	
Λοιποί φόροι - τέλη		0,28	0,63		0,33	25,60						0,32				0,35		0,02	
Εισαγωγές	30,56	19,31	-2,37	10,83	35,84	64,16	22,13	34,36	33,36	6,25	19,51	-223,43	54,68	5,43	29,48	48,85	32,21	-44,66	
αγαθών και υπηρεσιών	22,24	12,78	47,32	7,88	32,99	63,42	22,01	26,90	28,57	4,53	19,01	85,65	37,71	5,43	29,48	57,23	32,21	45,00	
παραγωγικών συντελεστών	8,31	6,53	-49,69	2,95	2,85	0,75	0,12	7,46	4,79	1,72	0,50	-309,08	16,97			-8,38		-89,66	
Συνολικά έσοδα	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Πίνακας Π4.8 Μήτρα πολλαπλασιαστής (I – A)⁻¹

ΕΚΠΡΟΣ	1. Φυτική παραγωγή	2. Ζωική παραγωγή	3. Άλεια και υδατοκαλλιέργεια	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	5. Βιομηχανία καπνού	6. Άλλη μεταποίηση	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)
ΕΙΣΠΡΟΣ												
1. Φυτική παραγωγή	1,0001	0,0444	0,0007	0,0595	0,00003	0,0001	0,0705	0,00001	0,0003	0,00001	0,0456	0,0006
2. Ζωική παραγωγή	0,00002	1,0056	0,0002	0,0592	0,00001	0,00002	0,0012	0,000002	0,0001	0,000002	0,0121	0,0006
3. Άλεια και υδατοκαλλιέργεια	0,00002	0,0003	1,0002	0,0015	0,00001	0,00003	0,0085	0,000003	0,00002	0,000003	0,0128	0,00003
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0003	0,0952	0,0013	1,0120	0,0001	0,0001	0,0140	0,00002	0,0023	0,00002	0,0867	0,0093
5. Βιομηχανία καπνού	0,0000	0,00003	0,0004	0,00001	1,00001	0,00004	0,000005	0,3098	0,000003	0,00001	0,0283	0,00003
6. Άλλη μεταποίηση	0,0393	0,0055	0,0009	0,0059	0,0001	1,0002	0,0046	0,0006	0,0208	0,00001	0,0037	0,0014
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0016	0,0324	0,0045	0,1799	0,0002	0,0016	1,0031	0,0001	0,0028	0,0001	0,3034	0,0021
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0000	0,0001	0,0013	0,00003	0,00003	0,0001	0,00001	1,00001	0,00001	0,00002	0,0913	0,0001
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0647	0,0404	0,0029	0,0101	0,0013	0,0008	0,0057	0,0005	1,0080	0,0001	0,0069	0,0026
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0000	0,0021	0,00002	0,0002	0,000002	0,00001	0,00001	0,000001	0,00004	1,000001	0,0001	0,00004
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0002	0,0010	0,0143	0,0003	0,0004	0,0015	0,0002	0,0001	0,0001	0,0002	1,0004	0,0010
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)												1,0000
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0916	0,0288	0,0499	0,0319	0,0029	0,0070	0,0326	0,0025	0,0394	0,0008	0,0231	0,0105
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,2111	0,0326	0,0295	0,0151	0,0002	0,0043	0,0157	0,0001	0,0015	0,0002	0,0113	0,0013
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)												
16. Επισκευές και συντήρηση	0,0487	0,0238	0,0129	0,0158	0,0007	0,0019	0,0113	0,0005	0,0105	0,0007	0,0091	0,0019
17. Εκμετάλλευση ταξί	1,51074E-10	9,49956E-11	1,64276E-11	2,36733E-11	2,38756E-08	2,79327E-12	1,35194E-11	7,39655E-09	2,35262E-09	3,42339E-13	6,91722E-10	6,67718E-12
18. ΚΤΕΛ	0,0001	0,00004	0,00002	0,0001	0,000001	0,000004	0,00002	0,000001	0,00002	0,000001	0,0001	0,000004
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,0412	0,0134	0,0034	0,0201	0,0084	0,0165	0,0073	0,0026	0,0208	0,00002	0,0057	0,0238
20. Φιλοξενία	0,00000001	0,000001	0,0000003	0,00001	0,0006	0,00000003	0,0000001	0,0002	0,00000003	3,74567E-09	0,00002	0,0000001
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)												
22. Εστίαση	0,000002	0,000001	0,0000002	0,0000003	0,0003	0,00000003	0,0000002	0,0001	0,00003	4,2017E-09	0,00001	0,0000001
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,0008	0,0005	0,0003	0,0017	0,00003	0,0012	0,0004	0,00001	0,0016	0,00001	0,0007	0,0007
24. Ασφάλιστικές δραστηριότητες	0,0068	0,0077	0,0003	0,0030	0,0001	0,0051	0,0012	0,0003	0,0018	0,00001	0,0023	0,0011
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0110	0,0225	0,0074	0,0068	0,0006	0,0041	0,0027	0,0004	0,0108	0,0002	0,0067	0,0119
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων												
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,0001	0,0003	0,00003	0,0028	0,00002	0,00001	0,0006	0,00001	0,0004	0,000001	0,0004	0,0001
28. Εκπαίδευση												
29. Ανθρώπινη υγεία	0,0000003	0,0032	0,000001	0,0003	0,00000003	0,0000001	0,00001	0,00000001	0,000003	0,00000001	0,0001	0,000003
30. Γκολφ												
31. Ιστιοσανίδα												
32. Ιππασία												
33. Αυτόνομη κατάδυση												
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)												
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών												
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)												
Σύνολο	1,5177	1,3598	1,1304	1,4260	1,0160	1,0447	1,1795	1,3179	1,1213	1,0023	1,6508	1,0688

Πίνακας Π4.8 (συνέχεια)

ΕΚΠΡΟΣ	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	16. Επισκευές και συντήρηση	17. Εκμετάλλευση ταξί	18. ΚΤΕΛ	19. Μεταφορά και αποθήκευση	20. Φιλοξενία	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	22. Εστίαση	23. Ενημέρωση και επικοινωνία	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες
ΕΙΣΠΡΟΣ												
1. Φυτική παραγωγή	0,000001	0,0005	0,0017	0,0001	0,00002	0,00004	0,0001	0,0141	0,0042	0,0383	0,0002	0,0001
2. Ζωική παραγωγή	0,0000001	0,00004	0,0013	0,00003	0,00001	0,000002	0,000004	0,0018	0,0005	0,0042	0,0001	0,00003
3. Άλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,0000001	0,0001	0,0001	0,00001	0,000004	0,00001	0,00001	0,0015	0,0003	0,0169	0,0001	0,00003
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,000002	0,0006	0,0213	0,0004	0,0001	0,00002	0,00004	0,0238	0,0091	0,0314	0,0004	0,0002
5. Βιομηχανία καπνού	0,0000001	0,00001	0,00002	0,00002	0,00001	0,000002	0,000003	0,0014	0,00001	0,0036	0,0001	0,0001
6. Άλλη μεταποίηση	0,00003	0,0033	0,0032	0,0051	0,0010	0,0061	0,0099	0,0021	0,0041	0,0032	0,0095	0,00003
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,00001	0,0064	0,0099	0,0006	0,0002	0,0005	0,0011	0,1045	0,0393	0,2461	0,0017	0,0008
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0000004	0,00004	0,0001	0,0001	0,00002	0,00001	0,00001	0,0046	0,00002	0,0116	0,0005	0,0002
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0006	0,0047	0,0086	0,1250	0,0214	0,0042	0,0073	0,0249	0,0055	0,0197	0,0023	0,0001
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,000003	0,00003	0,00003	0,00003	0,0001	0,0002	0,00003	0,0001	0,0004	0,00004	0,0001	0,000001
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,000004	0,0004	0,0007	0,0009	0,0003	0,0001	0,0001	0,0507	0,0002	0,1272	0,0050	0,0024
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)												
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	1,0002	0,0173	0,0117	0,0266	0,2464	0,1431	0,2812	0,0381	0,0105	0,0180	0,0467	0,0052
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,0001	1,0028	0,0013	0,0036	0,0012	0,0020	0,0039	0,0067	0,0017	0,0121	0,0041	0,0025
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)			1,0000									
16. Επισκευές και συντήρηση	0,0007	0,0064	0,0009	1,0050	0,1710	0,0210	0,0319	0,0585	0,0018	0,0166	0,0143	0,0003
17. Εκμετάλλευση ταξί	1,50615E-12	1,11751E-11	4,51121E-09	2,92328E-10	1,0000000001	9,78684E-12	1,70608E-11	9,23503E-11	5,05129E-08	0,0001	8,67435E-12	1,79703E-12
18. ΚΤΕΛ	0,000004	0,00001	0,0011	0,0015	0,0003	1,00003	0,00005	0,0001	0,0106	0,00004	0,00002	0,0003
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,0005	0,0279	0,0096	0,0163	0,0030	0,4723	1,0046	0,0033	0,0104	0,0047	0,0565	0,0009
20. Φιλοξενία	8,69048E-11	0,00000001	0,0000002	0,00000002	0,00000001	1,37184E-09	2,07628E-09	1,000001	0,0000001	0,000003	0,0000001	0,00000004
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)								1,0000				
22. Εστίαση	0,00000002	0,0000001	0,0001	0,000004	0,000001	0,0000001	0,0000002	0,000001	0,0006	1,000002	0,000001	0,00000002
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,00001	0,0021	0,0001	0,0007	0,0003	0,0030	0,0032	0,0011	0,0005	0,0028	1,0011	0,0002
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0007	0,0036	0,0007	0,0051	0,0352	0,0043	0,0089	0,0138	0,0005	0,0039	0,0047	1,0041
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0008	0,0101	0,0041	0,0095	0,0216	0,0071	0,0096	0,0195	0,0040	0,0100	0,0300	0,0003
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων												
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,000002	0,0002	0,0026	0,0005	0,0063	0,0024	0,00004	0,0228	0,0339	0,0012	0,0001	0,000003
28. Εκπαίδευση									0,0011			
29. Ανθρώπινη υγεία	2,97906E-09	0,0000002	0,00003	0,000001	0,0000001	0,0003	0,00000005	0,00001	0,0007	0,00002	0,0000003	0,0000002
30. Γκολφ												
31. Ιστιοσανίδα												
32. Ίππασία												
33. Αυτόνομη κατάδυση												
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)												
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών												
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)												
Σύνολο	1,0038	1,0864	1,0792	1,2012	1,5085	1,6665	1,3619	1,3934	1,1399	1,5717	1,1775	1,0178

Πίνακας Π4.8 (συνέχεια)

ΕΚΠΡΟΣ	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	26. Ενοικίαση αυτοκινήτων	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	28. Εκπαίδευση	29. Ανθρώπινη υγεία	30. Γκολφ	31. Ιστιοσανίδα	32. Ιππασία	33. Αυτόνομη κατάδυση	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)
ΕΙΣΠΡΟΣ												
1. Φυτική παραγωγή	0,0002	0,00004	0,0001	0,0001	0,00001	0,0008	0,00001	0,1562	0,00001	0,00002	0,0001	0,0005
2. Ζωική παραγωγή	0,00002	0,00001	0,00001	0,00002	0,000002	0,00004	0,000001	0,0002	0,00002	0,000004	0,00004	0,00003
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,00003	0,00001	0,00002	0,00003	0,000002	0,0001	0,000001	0,0002	0,00002	0,000003	0,00004	0,00005
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0002	0,0001	0,0001	0,0002	0,00001	0,0006	0,00001	0,0013	0,00002	0,0001	0,0003	0,0005
5. Βιομηχανία καπνού	0,00005	0,00002	0,00002	0,0001	0,000004	0,000002	0,000001	0,0003	0,000003	0,000002	0,0001	0,000001
6. Άλλη μεταποίηση	0,0042	0,0018	0,0081	0,0016	0,0001	0,0178	0,0001	0,0082	0,0004	0,0136	0,0008	0,0006
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0016	0,0003	0,0015	0,0009	0,0001	0,0097	0,0001	0,0043	0,0001	0,0002	0,0011	0,0053
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0002	0,0001	0,0001	0,0002	0,00001	0,00001	0,000002	0,0011	0,00001	0,00001	0,0003	0,000005
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0015	0,0056	0,0029	0,0009	0,0002	0,0697	0,0001	0,0943	0,0030	0,0228	0,0098	0,0016
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0031	0,00002	0,00003	0,00003	0,6273	0,0003	0,00003	0,0001	0,0002	0,0001	0,0052	0,0002
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0017	0,0009	0,0008	0,0018	0,0002	0,0001	0,00002	0,0123	0,0001	0,0001	0,0029	0,0001
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)												
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0026	0,0149	0,0538	0,0135	0,0027	0,0238	0,0010	0,0596	0,0429	0,0577	0,0040	0,0060
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,0252	0,0021	0,0045	0,0216	0,0025	0,0016	0,0111	0,0470	0,0016	0,0129	0,0273	0,0017
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)												
16. Επισκευές και συντήρηση	0,0074	0,0380	0,0193	0,0052	0,0016	0,0014	0,0001	0,0293	0,0239	0,0054	0,0023	0,0006
17. Εκμετάλλευση ταξί	4,68957E-12	1,36191E-11	7,26897E-12	3,29161E-12	6,02391E-13	2,39198E-08	1,69214E-13	2,28398E-10	7,18966E-12	5,31429E-11	2,49226E-11	1,94358E-08
18. ΚΤΕΛ	0,00001	0,0002	0,00003	0,00001	0,000003	0,000002	0,0000002	0,00004	0,00004	0,00001	0,0002	0,0012
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,0024	0,0016	0,0088	0,0018	0,0001	0,0097	0,0003	0,0097	0,0063	0,0170	0,0028	0,0016
20. Φιλοξενία	0,00000003	0,00000002	0,00000002	0,00000003	2,76886E-09	0,00000001	4,56806E-10	0,0000002	2,24694E-09	1,79564E-09	0,0000001	0,00000001
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)												
22. Εστίαση	0,0000001	0,0000002	0,0000001	0,00000004	0,00000001	0,0003	2,07685E-09	0,000003	0,0000001	0,000001	0,0000003	0,0002
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,0073	0,0001	0,0041	0,0058	0,0007	0,0003	0,0001	0,0134	0,0005	0,0003	0,0023	0,0001
24. Ασφάλιστικές δραστηριότητες	0,0004	0,0661	0,0077	0,0021	0,0037	0,0004	0,00004	0,0015	0,0002	0,0006	0,0002	0,0002
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	1,0029	0,0060	0,0088	0,0083	0,0049	0,0053	0,0101	0,0319	0,0583	0,0072	0,0080	0,0008
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων		1,0000										
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,0021	0,0049	1,0004	0,0008	0,00001	0,0116	0,00002	0,0001	0,0001	0,0275	0,0010	0,0209
28. Εκπαίδευση				1,0000								
29. Ανθρώπινη υγεία	0,0000001	0,0000001	0,0000001	0,0000001	1,0009	0,0004	3,32901E-09	0,000001	0,00000002	0,0001	0,0020	0,0002
30. Γκολφ						1,0000						
31. Ιστιοσανίδα							1,0000					
32. Ιππασία								1,0000				
33. Αυτόνομη κατάδυση									1,0000			
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)										1,0000		
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών											1,0000	
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)												1,0000
Σύνολο	1,0631	1,1427	1,1211	1,0650	1,6449	1,1539	1,0232	1,4711	1,1377	1,1655	1,0706	1,0423

Πίνακας Π4.9 Η μήτρα (I – A)⁻¹ – I

ΕΚΠΡΟΣ	1. Φυτική παραγωγή	2. Ζωική παραγωγή	3. Άλγεια και υδατοκαλλιέργεια	4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	5. Βιομηχανία καπνού	6. Άλλη μεταποίηση	7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)
ΕΙΣΠΡΟΣ												
1. Φυτική παραγωγή	0,0001	0,0444	0,0007	0,0595	0,00003	0,0001	0,0705	0,00001	0,0003	0,00001	0,0456	0,0006
2. Ζωική παραγωγή	0,00002	0,0056	0,0002	0,0592	0,00001	0,00002	0,0012	0,000002	0,0001	0,000002	0,0121	0,0006
3. Άλγεια και υδατοκαλλιέργεια	0,00002	0,0003	0,0002	0,0015	0,00001	0,00003	0,0085	0,000003	0,00002	0,000003	0,0128	0,00003
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0003	0,0952	0,0013	0,0120	0,0001	0,0001	0,0140	0,00002	0,0023	0,00002	0,0867	0,0093
5. Βιομηχανία καπνού	0,0000	0,00003	0,0004	0,00001	0,00001	0,00004	0,000005	0,3098	0,000003	0,00001	0,0283	0,00003
6. Άλλη μεταποίηση	0,0393	0,0055	0,0009	0,0059	0,0001	0,0002	0,0046	0,0006	0,0208	0,00001	0,0037	0,0014
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0016	0,0324	0,0045	0,1799	0,0002	0,0016	0,0031	0,0001	0,0028	0,0001	0,3034	0,0021
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0000	0,0001	0,0013	0,00003	0,00003	0,0001	0,00001	0,00001	0,00001	0,00002	0,0913	0,0001
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0647	0,0404	0,0029	0,0101	0,0013	0,0008	0,0057	0,0005	0,0080	0,0001	0,0069	0,0026
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0000	0,0021	0,00002	0,0002	0,000002	0,00001	0,00001	0,000001	0,00004	0,000001	0,0001	0,00004
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0002	0,0010	0,0143	0,0003	0,0004	0,0015	0,0002	0,0001	0,0001	0,0002	0,0004	0,0010
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)												
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0916	0,0288	0,0499	0,0319	0,0029	0,0070	0,0326	0,0025	0,0394	0,0008	0,0231	0,0105
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,2111	0,0326	0,0295	0,0151	0,0002	0,0043	0,0157	0,0001	0,0015	0,0002	0,0113	0,0013
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)												
16. Επισκευές και συντήρηση	0,0487	0,0238	0,0129	0,0158	0,0007	0,0019	0,0113	0,0005	0,0105	0,0007	0,0091	0,0019
17. Εκμετάλλευση ταξί	1,51074E-10	9,49956E-11	1,64276E-11	2,36733E-11	2,38756E-08	2,79327E-12	1,35194E-11	7,39655E-09	2,35262E-09	3,42339E-13	6,91722E-10	6,67718E-12
18. ΚΤΕΛ	0,0001	0,00004	0,00002	0,0001	0,000001	0,000004	0,00002	0,000001	0,00002	0,000001	0,0001	0,000004
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,0412	0,0134	0,0034	0,0201	0,0084	0,0165	0,0073	0,0026	0,0208	0,00002	0,0057	0,0238
20. Φιλοξενία	0,00000001	0,000001	0,0000003	0,00001	0,0006	0,00000003	0,0000001	0,0002	0,00000003	3,74567E-09	0,00002	0,0000001
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)												
22. Εστίαση	0,000002	0,000001	0,0000002	0,0000003	0,0003	0,00000003	0,0000002	0,0001	0,00003	4,2017E-09	0,00001	0,0000001
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,0008	0,0005	0,0003	0,0017	0,00003	0,0012	0,0004	0,00001	0,0016	0,00001	0,0007	0,0007
24. Ασφάλιστικές δραστηριότητες	0,0068	0,0077	0,0003	0,0030	0,0001	0,0051	0,0012	0,0003	0,0018	0,00001	0,0023	0,0011
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0110	0,0225	0,0074	0,0068	0,0006	0,0041	0,0027	0,0004	0,0108	0,0002	0,0067	0,0119
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων												
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,0001	0,0003	0,00003	0,0028	0,00002	0,00001	0,0006	0,00001	0,0004	0,000001	0,0004	0,0001
28. Εκπαίδευση												
29. Ανθρώπινη υγεία	0,0000003	0,0032	0,000001	0,0003	0,00000003	0,0000001	0,00001	0,00000001	0,000003	0,00000001	0,0001	0,000003
30. Γκολφ												
31. Ιστιοσανίδα												
32. Ιππασία												
33. Αυτόνομη κατάδυση												
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)												
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών												
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)												
Σύνολο	0,5177	0,3598	0,1304	0,4260	0,0160	0,0447	0,1795	0,3179	0,1213	0,0023	0,6508	0,0688

Πίνακας Π4.9 (συνέχεια)

ΕΚΠΡΟΣ	13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)	16. Επισκευές και συντήρηση	17. Εκμετάλλευση ταξί	18. ΚΤΕΛ	19. Μεταφορά και αποθήκευση	20. Φιλοξενία	21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)	22. Εστίαση	23. Ενημέρωση και επικοινωνία	24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες
ΕΙΣΠΡΟΣ												
1. Φυτική παραγωγή	0,000001	0,0005	0,0017	0,0001	0,00002	0,00004	0,0001	0,0141	0,0042	0,0383	0,0002	0,0001
2. Ζωική παραγωγή	0,0000001	0,00004	0,0013	0,00003	0,00001	0,000002	0,000004	0,0018	0,0005	0,0042	0,0001	0,00003
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,0000001	0,0001	0,0001	0,00001	0,000004	0,00001	0,00001	0,0015	0,0003	0,0169	0,0001	0,00003
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,000002	0,0006	0,0213	0,0004	0,0001	0,00002	0,00004	0,0238	0,0091	0,0314	0,0004	0,0002
5. Βιομηχανία καπνού	0,0000001	0,00001	0,00002	0,00002	0,00001	0,000002	0,000003	0,0014	0,00001	0,0036	0,0001	0,0001
6. Άλλη μεταποίηση	0,00003	0,0033	0,0032	0,0051	0,0010	0,0061	0,0099	0,0021	0,0041	0,0032	0,0095	0,00003
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,00001	0,0064	0,0099	0,0006	0,0002	0,0005	0,0011	0,1045	0,0393	0,2461	0,0017	0,0008
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0000004	0,00004	0,0001	0,0001	0,00002	0,00001	0,00001	0,0046	0,00002	0,0116	0,0005	0,0002
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0006	0,0047	0,0086	0,1250	0,0214	0,0042	0,0073	0,0249	0,0055	0,0197	0,0023	0,0001
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,000003	0,00003	0,00003	0,00003	0,0001	0,0002	0,00003	0,0001	0,0004	0,00004	0,0001	0,000001
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,000004	0,0004	0,0007	0,0009	0,0003	0,0001	0,0001	0,0507	0,0002	0,1272	0,0050	0,0024
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)												
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0002	0,0173	0,0117	0,0266	0,2464	0,1431	0,2812	0,0381	0,0105	0,0180	0,0467	0,0052
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,0001	0,0028	0,0013	0,0036	0,0012	0,0020	0,0039	0,0067	0,0017	0,0121	0,0041	0,0025
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)												
16. Επισκευές και συντήρηση	0,0007	0,0064	0,0009	0,0050	0,1710	0,0210	0,0319	0,0585	0,0018	0,0166	0,0143	0,0003
17. Εκμετάλλευση ταξί	1,50615E-12	1,11751E-11	4,51121E-09	2,92328E-10	5,01794E-11	9,78684E-12	1,70608E-11	9,23503E-11	5,05129E-08	0,0001	8,67435E-12	1,79703E-12
18. ΚΤΕΛ	0,000004	0,00001	0,0011	0,0015	0,0003	0,00003	0,00005	0,0001	0,0106	0,00004	0,00002	0,0003
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,0005	0,0279	0,0096	0,0163	0,0030	0,4723	0,0046	0,0033	0,0104	0,0047	0,0565	0,0009
20. Φιλοξενία	8,69048E-11	0,00000001	0,0000002	0,0000002	0,0000001	1,37184E-09	2,07628E-09	0,000001	0,0000001	0,000003	0,0000001	0,00000004
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)												
22. Εστίαση	0,00000002	0,0000001	0,0001	0,000004	0,000001	0,0000001	0,0000002	0,000001	0,0006	0,000002	0,0000001	0,00000002
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,00001	0,0021	0,0001	0,0007	0,0003	0,0030	0,0032	0,0011	0,0005	0,0028	0,0011	0,0002
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,0007	0,0036	0,0007	0,0051	0,0352	0,0043	0,0089	0,0138	0,0005	0,0039	0,0047	0,0041
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0008	0,0101	0,0041	0,0095	0,0216	0,0071	0,0096	0,0195	0,0040	0,0100	0,0300	0,0003
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων												
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,000002	0,0002	0,0026	0,0005	0,0063	0,0024	0,00004	0,0228	0,0339	0,0012	0,0001	0,000003
28. Εκπαίδευση									0,0011			
29. Ανθρώπινη υγεία	2,97906E-09	0,0000002	0,00003	0,000001	0,0000001	0,0003	0,00000005	0,00001	0,0007	0,00002	0,0000003	0,0000002
30. Γκολφ												
31. Ιστιοσανίδα												
32. Ιππασία												
33. Αυτόνομη κατάδυση												
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)												
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών												
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)												
Σύνολο	0,0038	0,0864	0,0792	0,2012	0,5085	0,6665	0,3619	0,3934	0,1399	0,5717	0,1775	0,0178

Πίνακας Π4.9 (συνέχεια)

ΕΚΠΡΟΣ	25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	26. Ενοικίαση αυτοκινήτων	27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	28. Εκπαίδευση	29. Ανθρώπινη υγεία	30. Γκολφ	31. Ιστιοσανίδα	32. Ιππασία	33. Αυτόνομη κατάδυση	34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)	35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)
ΕΙΣΠΡΟΣ												
1. Φυτική παραγωγή	0,0002	0,00004	0,0001	0,0001	0,00001	0,0008	0,00001	0,1562	0,00001	0,00002	0,0001	0,0005
2. Ζωική παραγωγή	0,00002	0,00001	0,00001	0,00002	0,000002	0,00004	0,000001	0,0002	0,00002	0,000004	0,00004	0,00003
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,00003	0,00001	0,00002	0,00003	0,000002	0,0001	0,000001	0,0002	0,00002	0,000003	0,00004	0,00005
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	0,0002	0,0001	0,0001	0,0002	0,00001	0,0006	0,00001	0,0013	0,00002	0,0001	0,0003	0,0005
5. Βιομηχανία καπνού	0,00005	0,00002	0,00002	0,0001	0,000004	0,000002	0,000001	0,0003	0,000003	0,000002	0,0001	0,000001
6. Άλλη μεταποίηση	0,0042	0,0018	0,0081	0,0016	0,0001	0,0178	0,0001	0,0082	0,0004	0,0136	0,0008	0,0006
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	0,0016	0,0003	0,0015	0,0009	0,0001	0,0097	0,0001	0,0043	0,0001	0,0002	0,0011	0,0053
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	0,0002	0,0001	0,0001	0,0002	0,00001	0,00001	0,000002	0,0011	0,00001	0,00001	0,0003	0,000005
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,0015	0,0056	0,0029	0,0009	0,0002	0,0697	0,0001	0,0943	0,0030	0,0228	0,0098	0,0016
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών	0,0031	0,00002	0,00003	0,00003	0,6273	0,0003	0,00003	0,0001	0,0002	0,0001	0,0052	0,0002
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,0017	0,0009	0,0008	0,0018	0,0002	0,0001	0,00002	0,0123	0,0001	0,0001	0,0029	0,0001
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)												
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	0,0026	0,0149	0,0538	0,0135	0,0027	0,0238	0,0010	0,0596	0,0429	0,0577	0,0040	0,0060
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,0252	0,0021	0,0045	0,0216	0,0025	0,0016	0,0111	0,0470	0,0016	0,0129	0,0273	0,0017
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)												
16. Επισκευές και συντήρηση	0,0074	0,0380	0,0193	0,0052	0,0016	0,0014	0,0001	0,0293	0,0239	0,0054	0,0023	0,0006
17. Εκμετάλλευση ταξί	4,68957E-12	1,36191E-11	7,26897E-12	3,29161E-12	6,02391E-13	2,39198E-08	1,69214E-13	2,28398E-10	7,18966E-12	5,31429E-11	2,49226E-11	1,94358E-08
18. ΚΤΕΛ	0,00001	0,0002	0,00003	0,00001	0,000003	0,000002	0,0000002	0,00004	0,00004	0,00001	0,0002	0,0012
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,0024	0,0016	0,0088	0,0018	0,0001	0,0097	0,0003	0,0097	0,0063	0,0170	0,0028	0,0016
20. Φιλοξενία	0,00000003	0,00000002	0,00000002	0,00000003	2,76886E-09	0,00000001	4,56806E-10	0,0000002	2,24694E-09	1,79564E-09	0,0000001	0,00000001
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)												
22. Εστίαση	0,0000001	0,0000002	0,0000001	0,00000004	0,00000001	0,0003	2,07685E-09	0,000003	0,0000001	0,000001	0,0000003	0,0002
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,0073	0,0001	0,0041	0,0058	0,0007	0,0003	0,0001	0,0134	0,0005	0,0003	0,0023	0,0001
24. Ασφάλιστικές δραστηριότητες	0,0004	0,0661	0,0077	0,0021	0,0037	0,0004	0,00004	0,0015	0,0002	0,0006	0,0002	0,0002
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,0029	0,0060	0,0088	0,0083	0,0049	0,0053	0,0101	0,0319	0,0583	0,0072	0,0080	0,0008
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων												
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,0021	0,0049	0,0004	0,0008	0,00001	0,0116	0,00002	0,0001	0,0001	0,0275	0,0010	0,0209
28. Εκπαίδευση												
29. Ανθρώπινη υγεία	0,0000001	0,0000001	0,0000001	0,0000001	0,0009	0,0004	3,32901E-09	0,000001	0,00000002	0,0001	0,0020	0,0002
30. Γκολφ												
31. Ιστιοσανίδα												
32. Ιππασία												
33. Αυτόνομη κατάδυση												
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)												
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών												
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)												
Σύνολο	0,0631	0,1427	0,1211	0,0650	0,6449	0,1539	0,0232	0,4711	0,1377	0,1655	0,0706	0,0423

Πίνακας Π4.10 Απασχόληση και ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης ανά οικονομική δραστηριότητα

Οικονομικές δραστηριότητες	Μισθωτή εργασία								Σύνολο	Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη								Σύνολο	Σύνολο								Σύνολο	ΠΠΑ
	Άνδρες				Γυναίκες					Άνδρες				Γυναίκες					Άνδρες				Γυναίκες					
	Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί			Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί			Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί			
	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π		Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π		Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π		
1. Φυτική παραγωγή (n=15)	0	7	33	25	0	5	4	4	78	2	17	1	4	2	10		2	38	2	24	34	29	2	15	4	6	116	68
2. Ζωική παραγωγή (n=10)	4	1	5						10	2	19			2	11			34	6	20	5		2	11			44	36,3
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια (n=10)		5		5					10		15	1	1	2	3	1		23		20	1	6	2	3	1		33	27,5
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)	1	92	15	15	3	42	4	37	209	4	43	3		7	24	3		84	5	135	18	15	10	66	7	37	293	240,8
5. Βιομηχανία καπνού (n=1) ¹	-	-	-	-	-	-	-	-	448		3							3	-	-	-	-	-	-	-	-	451	-
6. Άλλη μεταποίηση (n=6)	1	7			3	2			13	1	7			3	5			15	1	14			6	7			28	24,5
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)	3	104		14	5	30			156	2	42			2	12			58	5	146		14	7	42			214	198
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού (n=3)	5	11				2			18		4				1			5	5	15				3			23	20,5
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=15)	2	19		1	1	4		1	28	2	18			1	8		2	31	4	37		1	2	12		3	59	53,3
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών (n=1)		49				13			62									0		49				13			62	62
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)	3	8	3		18	7	1	6	46	5	40		4	8	35	2	5	99	8	48	3	4	26	42	3	11	145	116
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός) (n=20)								2	2	2	10	1	7	1	10		9	40	2	10	1	7	1	10		11	42	30,8
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)	1	7		2		1			11	3	12			5	2			22	4	19		2	5	3			33	27,5
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση) (n=16)	1	5	1		3	1			11	2	11			1	11	2		27	3	16	1		1	14	3		38	33
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ) (n=7)		1		3		1		20	25		1	1	1		1		2	6		2	1	4		2		22	31	17,3
16. Επισκευές και συντήρηση (n=18)	1	18	4	2		3			28	1	22			1	3			27	2	40	4	2	1	6			55	49,5
17. Εκμετάλλευση ταξί (n=8)									0		8							8		8							8	8
18. ΚΤΕΛ (n=1)		89				3			92									0		89				3			92	92
19. Μεταφορά και αποθήκευση (n=11)	9	19	5		1	2	1		37		18		3		9			30	9	37	5	3	1	11	1		67	56
20. Φιλοξενία (n=29)	1	2	9	10		3	32	26	83		9	4	28		7	3	25	76	1	11	13	38		10	35	51	159	78
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)		73	10	470		26	7	345	931									0		73	10	470		26	7	345	931	510,8
22. Εστίαση (n=66)	3	15	46	75	11	15	58	71	294	4	60	8	39	4	38	9	33	195	7	75	54	114	15	53	67	104	489	278,3
23. Ενημέρωση και επικοινωνία (n=5)	3	40				4	26		73	1	4		1					6	4	44				5	26		79	74,5
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες (n=4)									0		2				4	2		8		2				4	2		8	6,5
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (n=11)		3				6	3	2	14		10				6			16		13				6	9	2	30	25,5
26. Ενοίκια αυτοκινήτων (n=5)		1		5				1	7	3	1		2		1		3	10	3	2		7		1		4	17	10
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (n=10)	6	26	12	36	5	7			92		11	2	1		5			19	6	37	14	37	5	12			111	76,5
28. Εκπαίδευση (n=10)	6		2			7		4	19		5				6	1		12	6	5	2			7	6	5	31	19,3
29. Ανθρώπινη υγεία (n=4)						2	2		4		4							4		4				2	2		8	7
30. Γκολφ (n=1)		33		5		1		7	46									0		33		5		1		7	46	40
31. Ιστιοσανίδα (n=1)			4					1	5				1					1			4	1				1	6	2
32. Ιππασία (n=3)	3					2			5	3	1			1	2			7	6	1			3	2			12	7,5
33. Αυτόνομη κατάδυση (n=2)			1						1		1						1	2		1	1					1	3	1,8
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ) (n=2)			4	8			1	2	15			1	1					2			5	9			1	2	17	7
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (n=8)							2		2		4				5			9		4				7			11	11
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ) (n=1)				6		2	3	26	37									0			6		2	3	26		37	18,8

Μ: Μερικής απασχόλησης, Π: Πλήρους απασχόλησης, ΠΠΑ: Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης.

Μόνιμοι πλήρους απασχόλησης: 1 ΠΠΑ, Μόνιμοι μερικής απασχόλησης: 0,5 ΠΠΑ, Εποχικοί πλήρους απασχόλησης: 0,5 ΠΠΑ, Εποχικοί μερικής απασχόλησης: 0,25 ΠΠΑ.

¹ Λόγω του μεγάλου αριθμού απασχολουμένων δεν κατέστη δυνατή η κατανομή της μισθωτής εργασίας σε μόνιμους / εποχικούς υπαλλήλους και σε πλήρους / μερικής απασχόλησης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΑΓΑΘΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΟΠ

Για την εξαγωγή των μερικών πολλαπλασιαστών που αντιστοιχούν στις κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών (ΕΟΠ) είναι απαραίτητο σε κάθε μία από αυτές να συμπεριληφθούν εκείνα τα είδη επιχειρήσεων που προσφέρουν τα αντίστοιχα αγαθά και υπηρεσίες. Στις περισσότερες κατηγορίες η επιλογή των επιχειρήσεων έγινε με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε η ποσοστιαία συμμετοχή τους σε κάθε μία υποκατηγορία να προσεγγίζει όσο το δυνατόν περισσότερο την ποσοστιαία κατανομή των δαπανών των νοικοκυριών στις υποκατηγορίες (βλέπε αναλυτικότερα παρακάτω). Επισημαίνεται ότι στην ποσοστιαία κατανομή των δαπανών δεν λήφθηκαν υπόψη εκείνες οι δαπάνες που αποτελούν εισόδημα (καταβαλλόμενο ενοίκιο, οικιακές υπηρεσίες, οικονομικές μεταβιβάσεις σε άλλα νοικοκυριά) ή φόρο / τέλη (δημοτικοί - κοινοτικοί φόροι, δημοτικά - κοινοτικά τέλη για αποκομιδή και διάθεση απορριμμάτων) επειδή δεν καταλήγουν ως έσοδα σε τοπικές επιχειρήσεις, καθώς και ορισμένες δαπάνες που διαρρέουν από την τοπική οικονομία (π.χ. δαπάνες για ηλεκτρισμό). Επίσης, η επιλογή των επιχειρήσεων που ικανοποιούν μόνο την τοπική κατανάλωση (δεν επηρεάζονται, δηλαδή, άμεσα και έμμεσα από τις υπό εξέταση αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες) έγινε με βάση την ΕΟΠ 2010, επειδή κατά τη διάρκεια της έρευνας επιχειρήσεων δεν ήταν διαθέσιμη η ΕΟΠ 2011. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα σε ορισμένες υποκατηγορίες η απόκλιση μεταξύ της ποσοστιαίας συμμετοχής των επιχειρήσεων και της ποσοστιαίας κατανομής των δαπανών να είναι μεγαλύτερη από την επιθυμητή. Παρακάτω παρουσιάζεται αναλυτικά ποια είδη επιχειρήσεων συμπεριλαμβάνονται σε κάθε μία κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών.

1. Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά

Περιλαμβάνονται οι επιχειρήσεις (42) από την οικονομική δραστηριότητα «Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού» και πέντε επιχειρήσεις (αρτοποιεία) από την «Μεταποίηση τροφίμων και ποτών». Σημειώνεται ότι η ποσοστιαία συμμετοχή των εννέα κρεοπωλείων (19,14%), πέντε αρτοποιείων (10,63%) και τεσσάρων ιχθυοπωλείων (8,51%) στο σύνολο των επιχειρήσεων είναι περίπου η ίδια με την ποσοστιαία κατανομή των δαπανών για κρέας (25,95%), ψωμί και είδη αρτοποιίας (10,45%) και ψάρια (8,05%) στην κατηγορία αυτή.

2. Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός

Σε αυτή την κατηγορία επιλέχθηκαν εκείνες οι επιχειρήσεις από το «Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού» που πουλάνε οινοπνευματώδη ποτά και καπνό. Πιο συγκεκριμένα, πέντε super / mini market, πέντε καταστήματα πώλησης ψιλικών - τσιγάρων, και δύο περίπτερα.

3. Είδη ένδυσης και υπόδησης

Περιλαμβάνει εννέα επιχειρήσεις που πουλάνε ανδρικά, γυναικεία, και παιδικά - βρεφικά είδη ένδυσης και υπόδησης. Στην κατηγορία αυτή προστέθηκε και μία επιχείρηση (στεγνοκαθαριστήριο) από τις «Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες».

4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας

Συμπεριλήφθηκαν δύο επιχειρήσεις από την οικονομική δραστηριότητα «Επισκευές και συντήρηση» που παρέχουν υπηρεσίες συντήρησης και επισκευής κατοικίας, επτά πρατήρια υγρών καυσίμων από την αντίστοιχη δραστηριότητα, και μία επιχείρηση εμπορίας υγραερίου από το «Άλλο χονδρικό εμπόριο» που εξυπηρετεί και τα νοικοκυριά (τελική κατανάλωση - ζήτηση).

Υποκατηγορίες ¹	Κατανομή δαπανών	Ερωτηματολόγια	Ποσοστιαία συμμετοχή
Συντήρηση και επισκευές κατοικίας	15,82%	2	20%
Καύσιμα της κατοικίας	84,18%	8	80%
Σύνολο	100%	10	100%

¹ Δεν περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες «Καταβαλλόμενο ενοίκιο» και «Δημοτικός - Κοινοτικός φόρος», καθώς οι δαπάνες δεν καταλήγουν ως έσοδα στις επιχειρήσεις, αλλά αποτελούν εισόδημα και φόρο, αντίστοιχα. Επίσης, την υποκατηγορία «Άλλες υπηρεσίες που σχετίζονται με την κατοικία», που αφορά κυρίως τις δαπάνες για αποκομιδή και διάθεση απορριμμάτων (αποτελούν δημοτικά / κοινοτικά τέλη) και ύδρευση και αποχέτευση (δεν κατέστη δυνατή η συμπλήρωση ερωτηματολογίων από τις Δημοτικές Επιχειρήσεις Ύδρευσης Αποχέτευσης (ΔΕΥΑ) του νομού, όπως αναφέρθηκε και στην Ενότητα 15.7.2).

5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες

Για αυτή την κατηγορία συγκεντρώθηκαν ερωτηματολόγια από επτά επιχειρήσεις που ικανοποιούν την τελική κατανάλωση, ενώ σε αυτές προστέθηκαν μία επιχείρηση (είδη κλινοστρωμένης) από το «Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)», μία επιχείρηση (υπηρεσίες πλυντηρίου) από τις «Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες», και τρεις επιχειρήσεις (ανταλλακτικά ηλεκτρικών συσκευών, εργαλεία και εξοπλισμός για το σπίτι και τον κήπο, και προϊόντα καθαρισμού και συντήρησης οικίας) από το «Άλλο χονδρικό εμπόριο». Στις τρεις τελευταίες επιχειρήσεις οι ιδιοκτήτες ανέφεραν ότι εκτός από τις τοπικές επιχειρήσεις εξυπηρετούσαν και τα νοικοκυριά σε μεγάλο

βαθμό.

Υποκατηγορίες	Κατανομή δαπανών	Ερωτηματολογία	Ποσοστιαία συμμετοχή
Έπιπλα, καλύμματα δαπέδου, φωτιστικά και είδη διακόσμησης	11,84%	2	16,67%
Είδη επίπλωσης και κλινοστρωμνής	11,71%	1	8,33%
Συσκευές θέρμανσης και μαγειρικής. Ψυγεία, πλυντήρια και παρόμοιες μεγάλες οικιακές συσκευές, ανταλλακτικά και επισκευές τους.	16,42%	2	16,67
Πιατικά, υαλικά, μαχαιροπήρουνα και οικιακά σκεύη	6,30%	1	8,33%
Εργαλεία και εξοπλισμός για το σπίτι και τον κήπο	4,13%	1	8,33%
Αγαθά και υπηρεσίες για τη συνήθη οικιακή συντήρηση	49,59%	5	41,67%
Σύνολο	100%	12	100%

6. Υγεία

Περιλαμβάνει δύο ιατρεία (οφθαλμίατρο, γυναικολόγου), ένα μικροβιολογικό εργαστήριο, μία ιδιωτική κλινική, καθώς επίσης τρία φαρμακεία και ένα παθολογικό ιατρείο από την οικονομική δραστηριότητα «Ανθρώπινη υγεία», και δύο ιατρεία (παιδιάτρο, οδοντίατρο) από τις «Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών».

Υποκατηγορίες	Κατανομή δαπανών	Ερωτηματολογία	Ποσοστιαία συμμετοχή
Φάρμακα, φαρμακευτικά είδη, θεραπευτικές συσκευές και εξοπλισμός	43,58%	3	30%
Υπηρεσίες ιατρών κάθε ειδικότητας (εκτός νοσοκομείου)	42,95%	6	60%
Νοσοκομειακή περίθαλψη (ιδιωτική)	13,45%	1	10%
Σύνολο	100%	10	100%

Σημείωση: Θα ήταν προτιμότερο εάν στη θέση ενός ιατρείου υπήρχε ένα ακόμα φαρμακείο. Όμως, η επιλογή των επιχειρήσεων έγινε με βάση παλαιότερη ΕΟΠ (2010) όπου το ποσοστό των δαπανών για ιατρικές υπηρεσίες (εκτός νοσοκομείου) ήταν μεγαλύτερο, ενώ αυτό για φάρμακα κλπ. μικρότερο.

7. Μεταφορές

Συμπεριλαμβάνονται τρεις επιχειρήσεις εμπορίας μέσω μεταφοράς (αυτοκινήτων, μοτοποδηλάτων, και ποδηλάτων), μία σχολή οδηγών, καθώς και εννέα πρατήρια υγρών καυσίμων από την αντίστοιχη οικονομική δραστηριότητα, μία επιχείρηση εμπορίας ανταλλακτικών από το «Άλλο χονδρικό εμπόριο», ένα συνεργείο αυτοκινήτων από τις «Επισκευές και συντήρηση», και ένας οδηγός ταξί από την «Εκμετάλλευση ταξί».

Υποκατηγορίες	Κατανομή δαπανών	Ερωτηματολόγια	Ποσοστιαία συμμετοχή
Αγορά μεταφορικών μέσων	12,87%	3	18,75%
Κίνηση και συντήρηση μεταφορικών μέσων	79,83%	12	75%
Ανταλλακτικά και εξαρτήματα	6,11%	1	8,33%
Καύσιμα και λιπαντικά	71,29%	9	75%
Συντήρηση και επισκευές	10,29%	1	8,33%
Άλλες υπηρεσίες	12,31%	1	8,33%
Μετακινήσεις και μεταφορές	7,30%	1	6,25%
Σύνολο	100%	16	100%

8. Επικοινωνίες

Η κατανομή των δαπανών στις υποκατηγορίες είναι: «Επικοινωνίες (ταχυδρομικές υπηρεσίες)» (0,34%), «Τηλεφωνικός εξοπλισμός» (0,39%) και «Υπηρεσίες τηλεφωνίας και τηλεομοιοτυπίας» (99,27%). Όμως, ελάχιστες δαπάνες στην τρίτη υποκατηγορία καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις καθώς αφορούν, σχεδόν στο σύνολό τους, δαπάνες για σταθερή / κινητή τηλεφωνία και internet. Έτσι, για κάθε υποκατηγορία χρησιμοποιούνται δύο επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, δύο επιχειρήσεις ταχυμεταφορών από την οικονομική δραστηριότητα «Μεταφορά και αποθήκευση», δύο καταστήματα πώλησης συσκευών τηλεφώνου από το «Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)» και την κατηγορία «Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες», και δύο επιχειρήσεις (ένα κατάστημα πώλησης ειδών hardware - software από το «Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)» που δέχεται και εξοφλήσεις λογαριασμών κινητής τηλεφωνίας, και ένα internet καφέ από την «Εστίαση»), αντίστοιχα.

9. Αναψυχή και πολιτισμός

Για αυτή την κατηγορία συγκεντρώθηκαν ερωτηματολόγια από πέντε επιχειρήσεις (δύο πρακτορεία ΟΠΑΠ, ένα κατάστημα φωτογραφίας, ένα παιχνιδιών, και ένα με κυνηγητικά είδη), ενώ σε αυτές προστέθηκαν έξι επιχειρήσεις (δύο καταστήματα πώλησης ειδών hardware - software, ένα γεωπονικό κέντρο, και τρία βιβλιοχαρτοπωλεία) από το «Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)», μία επιχείρηση παροχής κτηνιατρικών υπηρεσιών και προϊόντων σχετικών με τα κατοικίδια ζώα από τις «Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες», και τέλος ένα ταξιδιωτικό πρακτορείο από τις «Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες». Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε ώστε η συμμετοχή των πρακτορείων ΟΠΑΠ, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο τζίρο,

στο σύνολο των επιχειρήσεων (είναι 15,38%) να προσεγγίζει την ποσοστιαία δαπάνη για τυχερά παιχνίδια (15,19%) στο σύνολο της κατηγορίας.

Υποκατηγορίες	Κατανομή δαπανών	Ερωτηματολόγια	Ποσοστιαία συμμετοχή
Συσκευές λήψης ήχου και εικόνας, και εξοπλισμός επεξεργασίας δεδομένων, εξαρτήματα και επισκευές	13,57%	2	15,38%
Λοιπά είδη αναψυχής και πολιτισμού, επισκευές	2,07%	1	7,69%
Άλλα είδη αναψυχής και εξοπλισμός, άνθη, κατοικίδια ζώα	23,96%	3	23,08%
Υπηρεσίες αναψυχής και πολιτισμού	33% ¹	3	23,08%
Εφημερίδες, βιβλία και είδη χαρτοπωλείου	23,41%	3	23,08%
Ομαδικά ταξίδια	4,01%	1	7,69%
Σύνολο	100%	13	100%

¹ Περίπου το 1/3 των δαπανών σε αυτή την υποκατηγορία αφορά δαπάνες για τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά τέλη, και συνδρομές σε ιδιωτικά συνδρομητικά κανάλια, που δεν καταλήγουν σε επιχειρήσεις του νομού.

10. Εκπαίδευση

Στην κατηγορία αυτή δαπανούνται περισσότερα χρήματα για ξένες γλώσσες, φροντιστήρια και ιδιαίτερα μαθήματα, και πολύ λιγότερα για δίδακτρα σε ιδρύματα πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (αυτό συμβαίνει φυσικά επειδή η εκπαίδευση σε αυτές τις βαθμίδες είναι τις περισσότερες φορές δωρεάν). Ακόμα, ένα ποσοστό (9,88%) δαπανάται στην υποκατηγορία «Εκπαίδευση που δεν μπορεί να ταξινομηθεί με βάση το επίπεδο». Έτσι, περιλαμβάνονται πέντε φροντιστήρια ξένων γλωσσών, τέσσερα φροντιστήρια μέσης εκπαίδευσης, και ένα κέντρο πληροφορικής. Υπενθυμίζεται ότι οι ίδιες επιχειρήσεις συνθέτουν και την οικονομική δραστηριότητα «Εκπαίδευση» (βλέπε Παράρτημα 4).

11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια

Σε αυτή την κατηγορία λαμβάνονται υπόψη μόνο οι δαπάνες για υπηρεσίες εστίασης (που πραγματοποιούνται εκτός διακοπών), και όχι οι δαπάνες για υπηρεσίες ξενοδοχείων, πανσιόν και ενοικιαζόμενων δωματίων καθότι θεωρείται ότι λαμβάνουν χώρα εκτός νομού. Έτσι, στην κατηγορία περιλαμβάνονται οι επιχειρήσεις (66) από την οικονομική δραστηριότητα «Εστίαση».

12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες

Συγκεντρώθηκαν ερωτηματολόγια από πέντε επιχειρήσεις (δύο καταστήματα οπτικών ειδών, δύο με γυναικεία αξεσουάρ, και ένα με κοσμήματα, ωρολόγια και ασημικά), ενώ σε αυτές προστέθηκαν τέσσερις επιχειρήσεις (ασφαλιστικά γραφεία - πρακτορεία ασφαλίσεων) από την οικονομική δραστηριότητα «Ασφαλιστικές δραστηριότητες»,

τρία κομμωτήρια από τις «Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών», μία επιχείρηση με είδη κομμωτηρίου από το «Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)», και ένα δικηγορικό γραφείο από τις «Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες».

Υποκατηγορίες ¹	Κατανομή δαπανών	Ερωτηματολόγια	Ποσοστιαία συμμετοχή
Ατομικός ευπρεπισμός	45,82%	6	42,86%
Προσωπικά είδη	8,43%	3	21,43%
Κοινωνική προστασία	1,04%	-	0%
Ασφάλεια	29,81%	4	28,57%
Οικονομικές υπηρεσίες	3,24%	-	0%
Διάφορες υπηρεσίες	11,65%	1	7,14%
Σύνολο	100%	14	100%

¹ Δεν περιλαμβάνεται η υποκατηγορία «Οικονομικές ενισχύσεις» καθότι αφορά οικονομικές μεταβιβάσεις σε άλλα νοικοκυριά (που κατοικούν στο εσωτερικό ή εξωτερικό).

Έχοντας, επομένως, προσδιορίσει τα είδη επιχειρήσεων που συμπεριλαμβάνονται σε κάθε μία κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών, μπορούμε να εξάγουμε (ανά κατηγορία) τη δομή του κόστους παραγωγής των επιχειρήσεων αυτών, ώστε στη συνέχεια να εκτιμηθούν οι αντίστοιχοι μερικοί πολλαπλασιαστές.

Πίνακας Π5.1 Ενδιάμεσες εισροές επιχειρήσεων (σε €, ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ)

ΕΚΡΟΕΣ	1. Είδη διατροφής και μη ονοπνευματώδη ποτά (n=47)	2. Ονοπνευματώδη ποτά και καπνός (n=12)	3. Είδη ένδυσης και υποδήσης (n=10)	4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κυρίας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας (n=10)	5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες (n=12)	6. Υγεία (n=10)	7. Μεταφορές (n=16)	8. Επικοινωνίες (n=6)	9. Αναψυχή και πολιτισμός (n=13)	10. Εκπαίδευση (n=10)	11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια (n=66)	12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (n=14)
ΕΙΣΡΟΕΣ												
1. Φυτική παραγωγή	214.980,54	20.499,99									125.585,26	
2. Ζωική παραγωγή	91.161,96	2.650,00									10.254,81	
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	101.584,00										99.650,00	
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	819.897,12	21.839,54									126.082,75	
5. Βιομηχανία καπνού												
6. Άλλη μεταποίηση	16.090,00	2.095,00	600,00	1.650,00	2.150,00	2.510,00	910,00	1.100,00	5.520,00	600,00	4.500,00	1.150,00
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	3.769.800,83	655.018,95	3.000,00		3.000,00	194.292,40	240,00	2.439,74	200,00	100,00	1.500.118,37	17.820,00
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	901.870,80	901.870,80										
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	39.748,00	4.070,00	60.150,00	101.420,00	48.150,00	18.510,15	36.940,00	300,00	5.645,28	50,00	108.368,96	3.788,40
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών						732.150,00			2.000,00			
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	3.887,48		250,00		1.140,00	1.460,00	440,00	2.979,75	1.657,97	750,00	934.039,06	3.860,00
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)												
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	240.930,47	8.623,73	18.800,00	25.800,00	40.040,00	2.400,00	12.700,00	36.660,00	24.960,00	5.250,00	31.453,89	4.440,00
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	6.750,00	1.350,00	1.030,00	6.100,00	2.600,00	19.092,69	3.300,00	1.850,00	6.545,95	9.000,00	21.400,66	20.568,45
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)												
16. Επισκευές και συντήρηση	94.110,00	17.500,00	6.000,00	14.500,00	7.450,00	11.704,53	19.000,00	8.600,00	15.225,95	2.050,00	84.270,94	3.700,00
17. Εκμετάλλευση ταξί											600,00	
18. ΚΤΕΑ	460,00			50,00				2.200,00			50,00	325,00
19. Μεταφορά και αποθήκευση	10.229,90	2.810,00	3.550,00	12.950,00	61.990,00	3.797,85	20.020,00	25.275,00	53.782,97	290,00	4.285,81	7.025,00
20. Φιλοξενία												
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)												
22. Εστίαση												
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	11.331,10	3.690,00	4.560,00	50,00	2.470,00	4.675,78	2.026,00	4.088,00	9.290,00	2.415,00	18.021,93	3.214,98
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	17.810,00	2.500,00	300,00	6.580,00	4.725,00	7.200,00	14.910,00	5.740,00	12.246,00	800,00	22.476,12	4.850,00
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	51.340,10	10.854,50	14.750,00	13.720,00	12.770,00	16.322,50	22.000,00	15.791,00	22.682,97	3.320,00	56.781,00	10.710,00
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων												
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες			330,00	40,00	300,00	52.155,92	690,00	300,00	582,00	320,00	7.220,00	500,00
28. Εκπαίδευση												
29. Ανθρώπινη υγεία						1.240,00						
30. Γκολφ												
31. Ιστιοσανίδα												
32. Ιππασία												
33. Αυτόνομη κατάδυση												
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)												
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών												
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)												
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	6.391.982,31	1.655.372,51	113.320,00	182.860,00	186.785,00	1.067.511,82	135.376,00	105.123,49	160.339,10	24.945,00	3.155.159,55	81.951,83

Πίνακας Π5.2 Πρωτογενείς εισροές (σε €) και απασχόληση επιχειρήσεων (ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	1. Είδη διατροφής και μη οινόπνευματώδη ποτά (n=47)	2. Οινόπνευματώδη ποτά και καπνός (n=12)	3. Είδη ένδυσης και υπόδησης (n=10)	4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας (n=10)	5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες (n=12)	6. Υγεία (n=10)	7. Μεταφορές (n=16)	8. Επικοινωνίες (n=6)	9. Ανασυγγή και πολιτισμός (n=13)	10. Εκπαίδευση (n=10)	11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια (n=66)	12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (n=14)	
Πρωτογενείς εισροές													
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	9.352,90	650,00	2.490,00	3.650,00	2.850,00	9.508,22	5.690,00	924,80	3.074,75	515,00	34.346,55	2.645,00	
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	842.910,62	18.403,48	77.120,00	112.029,03	87.427,13	603.282,77	131.985,52	114.361,99	105.869,31	119.600,00	1.050.889,24	153.160,78	
Εργοδοτικές εισφορές	220.367,22	2.358,02	20.624,10	12.909,11	20.311,36	175.580,52	24.877,57	21.694,53	17.642,83	31.681,12	164.151,28	22.128,83	
Ενοίκια	159.636,00	13.980,00	142.960,00	15.600,00	69.800,00	88.392,01	31.800,00	38.000,00	73.800,00	22.440,00	305.696,83	84.060,00	
Τόκοι													
Αποσβέσεις	389.427,55	14.413,15		10.500,00	7.825,00	61.303,75	20.000,00	11.000,00	40.800,00	4.000,00	71.615,99	60.904,00	
Καθαρά κέρδη προ φόρων	877.529,21	225.601,07	89.876,96	271.289,57	232.786,93	337.329,62	397.591,71	106.072,10	238.959,79	191.998,88	1.197.392,95	362.863,36	
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπτόμενοι)	13.008,50	1.260,00	452,50	3.136,00	-235,00	-60.643,18	-3.341,00	1.753,00	5.915,00	885,00	-11.119,27	-3.986,50	
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπτόμενοι)	3.643,00	1.140,00	795,00	1.000,00	2.484,00	330,00	3.548,00	270,00	1.512,00	288,00	39.755,00	630,00	
Καθαροί έμμεσοι φόροι	325.178,75	18.792,93	89.061,94	104.633,87	112.942,30	119.341,86	149.221,20	72.701,24	96.520,46		528.328,63	146.342,96	
Λοιποί φόροι - τέλη	2.821,30					4.493,86						234.720,00	
Εισαγωγές	4.842.857,68	283.775,40	1.549.744,50	4.979.042,41	2.871.153,27	560.599,80	10.346.976,00	1.001.345,37	1.678.510,02	26.673,00	827.889,72	1.850.382,65	
αγαθών και υπηρεσιών	4.456.632,57	251.535,40	1.517.904,50	4.967.100,00	2.817.347,50	426.829,52	10.327.576,00	992.685,37	1.669.150,02	19.173,00	580.044,46	1.819.322,45	
παραγωγικών συντελεστών	386.225,11	32.240,00	31.840,00	11.942,41	53.805,77	133.770,28	19.400,00	8.660,00	9.360,00	7.500,00	247.845,26	31.060,20	
Συνολικά έσοδα	14.078.715,03	2.235.746,56	2.086.445,00	5.696.650,00	3.594.130,00	2.967.031,04	11.243.725,00	1.473.246,52	2.422.943,27	423.026,00	7.364.106,47	2.995.802,90	
Αυτοαπασχολούμενα μέλη	51	14	11	11	19	17	19	10	14	11	72	16	
Οικογενειακά μέλη	65	17	9	10	7		17	2	3	1	123	8	
Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη	116	31	20	21	26	17	36	12	17	12	195	24	
Μισθωτοί και ημερομίσθιοι	91	9	9	11	7	33	13	11	11	19	294	13	
Σύνολο απασχολούμενων	207	40	29	32	33	50	49	23	28	31	489	37	
Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης ¹	173	30,8	25,8	26,8	31	49	41,8	20,5	24,8	19,3	278,3	33,8	

¹Βλέπε αναλυτικότερα στον Πίνακα Π5.7.

Πίνακας Π15.3 Πρωτογενείς εισροές επιχειρήσεων (σε €, ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	1. Είδη διατροφής και μη οινόπνευματόδη ποτά (n=47)	2. Οινόπνευματόδη ποτά και καπνός (n=12)	3. Είδη ένδυσης και υποδήσης (n=10)	4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας (n=10)	5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες (n=12)	6. Υγεία (n=10)	7. Μεταφορές (n=16)	8. Επικοινωνίες (n=6)	9. Αναψυχή και πολιτισμός (n=13)	10. Εκπαίδευση (n=10)	11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια (n=66)	12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (n=14)
Πρωτογενείς εισροές												
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	9.352,90	650,00	2.490,00	3.650,00	2.850,00	9.508,22	5.690,00	924,80	3.074,75	515,00	34.346,55	2.645,00
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	1.786.097,91	181.699,43	221.164,71	267.177,80	249.111,08	826.252,98	324.851,25	191.344,02	339.535,31	246.921,69	2.090.427,37	486.055,11
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	681.769,57	16.886,93	62.686,00	98.830,13	70.541,84	448.332,50	112.619,78	94.294,52	88.482,93	98.832,52	929.493,10	130.869,73
μη μόνιμων κατοίκων	681.769,57	16.886,93	60.686,00	98.830,13	70.541,84	448.332,50	112.619,78	94.294,52	88.482,93	98.832,52	772.430,88	130.869,73
Ενοίκια σε φυσικά πρόσωπα	154.846,92	13.560,60	138.671,20	15.132,00	67.706,00	85.740,25	30.846,00	36.860,00	71.586,00	21.766,80	296.853,48	81.538,20
σε νομικά πρόσωπα	137.619,72	13.560,60	138.671,20	15.132,00	67.706,00	85.740,25	30.846,00	36.860,00	71.586,00	21.766,80	296.853,48	81.538,20
Τόκοι	17.227,20										157.062,22	
Αποσβέσεις	389.427,55	14.413,15		10.500,00	7.825,00	61.303,75	20.000,00	11.000,00	40.800,00	4.000,00	71.615,99	60.904,00
Διανεμηθέντα κέρδη	571.443,88	136.838,75	64.179,70	142.715,67	103.038,24	230.876,48	161.385,47	49.189,50	138.666,38	122.322,37	792.464,80	210.334,01
Παρακρατηθέντα κέρδη	-11.390,01		-44.372,18									2.409,17
Φόροι, τέλη και εισφορές	1.069.858,85	114.616,42	200.272,99	263.919,79	285.047,85	506.430,08	430.831,75	174.744,64	241.592,09	124.196,31	1.286.974,28	575.524,31
Άμεσοι φόροι	208.223,42	37.380,27	25.770,63	51.688,39	38.191,60	115.903,97	81.957,67	22.622,20	49.409,25	28.018,87	194.278,21	92.837,85
Καθαροί έμμεσοι φόροι	325.178,75	18.792,93	89.061,94	104.633,87	112.942,30	119.341,86	149.221,20	72.701,24	96.520,46		528.328,63	146.342,96
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	52.821,50	20.630,00	4.417,50	12.991,00	9.330,00	-55.403,18	22.089,00	4.003,00	12.459,00	5.488,00	23.346,51	3.391,50
Δημοτικοί φόροι - τέλη	3.643,00	1.140,00	795,00	1.000,00	2.484,00	330,00	3.548,00	326,42	1.512,00	288,00	72.469,35	630,00
Εισφορές	476.870,89	36.673,21	80.227,91	93.606,52	122.099,95	321.763,57	174.015,88	75.091,77	81.691,38	90.401,44	468.551,58	97.602,01
Λοιποί φόροι - τέλη	3.121,30					4.493,86						234.720,00
Εισαγωγές	4.821.423,07	283.408,20	1.549.197,30	4.979.042,41	2.870.336,07	557.327,93	10.346.976,00	1.001.109,57	1.678.402,02	26.448,00	797.198,73	1.849.626,65
αγαθών και υπηρεσιών	4.456.632,57	251.535,40	1.517.904,50	4.967.100,00	2.817.347,50	426.829,52	10.327.576,00	992.685,37	1.669.150,02	19.173,00	580.044,46	1.819.322,45
παραγωγικών συντελεστών	364.790,49	31.872,80	31.292,80	11.942,41	52.988,57	130.498,42	19.400,00	8.424,20	9.252,00	7.275,00	217.154,27	30.304,20
Συνολικά έσοδα	14.078.715,03	2.235.746,56	2.086.445,00	5.696.650,00	3.594.130,00	2.967.031,04	11.243.725,00	1.473.246,52	2.422.943,27	423.026,00	7.364.106,47	2.995.802,90

Πίνακας Π5.4 Τεχνολογικοί συντελεστές (σε %, ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ)

ΕΙΣΠΡΟΣ	ΕΚΠΡΟΣ											
	1. Είδη διατροφής και μη οινόπνευματώδη ποτά (n=47)	2. Οινόπνευματώδη ποτά και καπνός (n=12)	3. Είδη ένδυσης και υπόδησης (n=10)	4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας (n=10)	5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες (n=12)	6. Υγεία (n=10)	7. Μεταφορές (n=16)	8. Επικοινωνίες (n=6)	9. Ανανοχή και πολιτισμός (n=13)	10. Εκπαίδευση (n=10)	11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια (n=66)	12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (n=14)
1. Φυτική παραγωγή	1,53	0,92									1,71	
2. Ζωική παραγωγή	0,65	0,12									0,14	
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	0,72										1,35	
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	5,82	0,98									1,71	
5. Βιομηχανία καπνού												
6. Άλλη μεταποίηση	0,11	0,09	0,03	0,03	0,06	0,08	0,01	0,07	0,23	0,14	0,06	0,04
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών	26,78	29,30	0,14		0,08	6,55	0,002	0,17	0,01	0,02	20,37	0,59
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού	6,41	40,34										
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	0,28	0,18	2,88	1,78	1,34	0,62	0,33	0,02	0,23	0,01	1,47	0,13
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών						24,68			0,08			
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,03		0,01			0,05	0,004	0,20	0,07	0,18	12,68	0,13
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)												
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	1,71	0,39	0,90	0,45	1,11	0,08	0,11	2,49	1,03	1,24	0,43	0,15
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,05	0,06	0,05	0,11	0,07	0,64	0,03	0,13	0,27	2,13	0,29	0,69
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)												
16. Επισκευές και συντήρηση	0,67	0,78	0,29	0,25	0,21	0,39	0,17	0,58	0,63	0,48	1,14	0,12
17. Εκμετάλλευση ταξί											0,01	
18. ΚΤΕΛ	0,003			0,001				0,02			0,001	0,01
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,07	0,13	0,17	0,23	1,72	0,13	0,18	1,72	2,22	0,07	0,06	0,23
20. Φιλοξενία												
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)												
22. Εστίαση												
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,08	0,17	0,22	0,001	0,07	0,16	0,02	0,28	0,38	0,57	0,24	0,11
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,13	0,11	0,01	0,12	0,13	0,24	0,13	0,39	0,51	0,19	0,31	0,16
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,36	0,49	0,71	0,24	0,36	0,55	0,20	1,07	0,94	0,78	0,77	0,36
26. Ενοίκιαση αυτοκινήτων												
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες			0,02	0,001	0,01	1,76	0,01	0,02	0,02	0,08	0,10	0,02
28. Εκπαίδευση												
29. Ανθρώπινη υγεία						0,04						
30. Γκολφ												
31. Ιστιοσανίδα												
32. Ιππασία												
33. Αυτόνομη κατάδυση												
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)												
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών												
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)												
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	45,40	74,04	5,43	3,21	5,20	35,98	1,20	7,14	6,62	5,90	42,85	2,74

Πίνακας Π5.5 Άμεσοι συντελεστές πρωτογενών εισροών (σε %) και απασχόλησης (ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	1. Είδη διατροφής και μη οινόπνευματώδη ποτά (n=47)	2. Οινόπνευματώδη ποτά και καπνός (n=12)	3. Είδη ένδυσης και υπόδησης (n=10)	4. Στέγωση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας (n=10)	5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης καταναλώσεως και οικιακές υπηρεσίες (n=12)	6. Υγεία (n=10)	7. Μεταφορές (n=16)	8. Επικοινωνίες (n=6)	9. Αναρχή και πολιτισμός (n=13)	10. Εκπαίδευση (n=10)	11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια (n=66)	12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (n=14)
Πρωτογενείς εισροές												
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	0,07	0,03	0,12	0,06	0,08	0,32	0,05	0,06	0,13	0,12	0,47	0,09
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	5,99	0,82	3,70	1,97	2,43	20,33	1,17	7,76	4,37	28,27	14,27	5,11
Εργοδοτικές εισφορές	1,57	0,11	0,99	0,23	0,57	5,92	0,22	1,47	0,73	7,49	2,23	0,74
Ενοίκια	1,13	0,63	6,85	0,27	1,94	2,98	0,28	2,58	3,05	5,30	4,15	2,81
Τόκοι												
Αποσβέσεις	2,77	0,64		0,18	0,22	2,07	0,18	0,75	1,68	0,95	0,97	2,03
Καθαρά κέρδη προ φόρων	6,23	10,09	4,31	4,76	6,48	11,37	3,54	7,20	9,86	45,39	16,26	12,11
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπόμενοι)	0,09	0,06	0,02	0,06	-0,01	-2,04	-0,03	0,12	0,24	0,21	-0,15	-0,13
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπόμενοι)	0,03	0,05	0,04	0,02	0,07	0,01	0,03	0,02	0,06	0,07	0,54	0,02
Καθαροί έμμεσοι φόροι	2,31	0,84	4,27	1,84	3,14	4,02	1,33	4,93	3,98		7,17	4,88
Λοιποί φόροι - τέλη	0,02					0,15						7,83
Εισαγωγές	34,40	12,69	74,28	87,40	79,88	18,89	92,02	67,97	69,28	6,31	11,24	61,77
αγαθών και υπηρεσιών	31,66	11,25	72,75	87,19	78,39	14,39	91,85	67,38	68,89	4,53	7,88	60,73
παραγωγικών συντελεστών	2,74	1,44	1,53	0,21	1,50	4,51	0,17	0,59	0,39	1,77	3,37	1,04
Συνολικά έσοδα	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Απασχόληση (αστάθμητη) ¹	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02	0,004	0,02	0,01	0,07	0,07	0,01
Απασχόληση (σταθμισμένη) ¹	0,01	0,01	0,01	0,005	0,01	0,02	0,004	0,01	0,01	0,05	0,04	0,01

¹Μονάδες απασχόλησης για μεταβολή τελικής ζήτησης €1.000.

Πίνακας Π5.6 Άμεσοι συντελεστές πρωτογενών εισροών (σε %, ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	1. Είδη διατροφής και μη ονοπνευματώδη ποτά (n=47)	2. Ονοπνευματώδη ποτά και καπνός (n=12)	3. Είδη ένδυσης και υποδήσης (n=10)	4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερευούσας ή εξοχικής κατοικίας (n=10)	5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες (n=12)	6. Υγεία (n=10)	7. Μεταφορές (n=16)	8. Επικοινωνίες (n=6)	9. Ανανοχή και πολιτισμός (n=13)	10. Εκπαίδευση (n=10)	11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια (n=66)	12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (n=14)
Πρωτογενείς εισροές												
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	0,07	0,03	0,12	0,06	0,08	0,32	0,05	0,06	0,13	0,12	0,47	0,09
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	12,69	8,13	10,60	4,69	6,93	27,85	2,89	12,99	14,01	58,37	28,39	16,22
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	4,84	0,76	3,00	1,73	1,96	15,11	1,00	6,40	3,65	23,36	12,62	4,37
μη μόνιμων κατοίκων	4,84	0,76	2,91	1,73	1,96	15,11	1,00	6,40	3,65	23,36	10,49	4,37
Ενοίκια			0,10								2,13	
σε φυσικά πρόσωπα	1,10	0,61	6,65	0,27	1,88	2,89	0,27	2,50	2,95	5,15	4,03	2,72
σε νομικά πρόσωπα	0,98	0,61	6,65	0,27	1,88	2,89	0,27	2,50	2,95	5,15	4,03	2,72
Τόκοι												
Αποσβέσεις	2,77	0,64		0,18	0,22	2,07	0,18	0,75	1,68	0,95	0,97	2,03
Διανεμηθέντα κέρδη	4,06	6,12	3,08	2,51	2,87	7,78	1,44	3,34	5,72	28,92	10,76	7,02
Παρακρατηθέντα κέρδη	-0,08		-2,13									0,08
Φόροι, τέλη και εισφορές	7,60	5,13	9,60	4,63	7,93	17,07	3,83	11,86	9,97	29,36	17,48	19,21
Άμεσοι φόροι	1,48	1,67	1,24	0,91	1,06	3,91	0,73	1,54	2,04	6,62	2,64	3,10
Καθαροί έμμεσοι φόροι	2,31	0,84	4,27	1,84	3,14	4,02	1,33	4,93	3,98		7,17	4,88
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	0,38	0,92	0,21	0,23	0,26	-1,87	0,20	0,27	0,51	1,30	0,32	0,11
Δημοτικοί φόροι - τέλη	0,03	0,05	0,04	0,02	0,07	0,01	0,03	0,02	0,06	0,07	0,98	0,02
Εισφορές	3,39	1,64	3,85	1,64	3,40	10,84	1,55	5,10	3,37	21,37	6,36	3,26
Λοιποί φόροι - τέλη	0,02					0,15						7,83
Εισαγωγές	34,25	12,68	74,25	87,40	79,86	18,78	92,02	67,95	69,27	6,25	10,83	61,74
αγαθών και υπηρεσιών	31,66	11,25	72,75	87,19	78,39	14,39	91,85	67,38	68,89	4,53	7,88	60,73
παραγωγικών συντελεστών	2,59	1,43	1,50	0,21	1,47	4,40	0,17	0,57	0,38	1,72	2,95	1,01
Συνολικά έσοδα	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πίνακας Π5.7 Απασχόληση και ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης (ανά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών της ΕΟΠ)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	Μισθωτή εργασία								Σύνολο	Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη								Σύνολο	Σύνολο								Σύνολο	ΙΠΑ
	Άνδρες				Γυναίκες					Άνδρες				Γυναίκες					Άνδρες				Γυναίκες					
	Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί			Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί			Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί			
	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π		Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π		Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π		
1. Είδη διατροφής και μη οινόπνευματώδη ποτά (n=47)	3	36	3		18	22	3	6	91	6	47	1	4	8	40	5	5	116	9	83	4	4	26	62	8	11	207	173
2. Οινόπνευματώδη ποτά και καπνός (n=12)	2		1		5	1			9	2	9		2	4	12		2	31	4	9	1	2	9	13		2	40	30,8
3. Είδη ένδυσης και υπόδησης (n=10)		1			6	1	1		9		7	2		1	10			20		8	2		1	16	1	1	29	25,8
4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας (n=10)		7		2		2			11	3	10			4	3	1		21	3	17		2	4	5	1		32	26,8
5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες (n=12)		5			1	1			7		13	2			11			26		18	2		1	12			33	31
6. Υγεία (n=10)					2	31			33		14			3				17		14			2	34			50	49
7. Μεταφορές (n=16)	2	7		2		2			13	4	21			5	5	1		36	6	28		2	5	7	1		49	41,8
8. Επικοινωνίες (n=6)	3	6			1	1			11		5			1	6			12	3	11			2	7			23	20,5
9. Αναψυχή και πολιτισμός (n=13)	1	4			3	2	1		11	1	7				9			17	2	11			3	11	1		28	24,8
10. Εκπαίδευση (n=10)	6		2		7		4		19		5			6	1			12	6	5	2		7	6	5		31	19,3
11. Ξενοδοχεία, καφεενεία και εστιατόρια (n=66)	3	15	46	75	11	15	58	71	294	4	60	8	39	4	38	9	33	195	7	75	54	114	15	53	67	104	489	278,3
12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (n=14)		1			1	10	1		13	1	8			13	2			24	1	9			1	23	3		37	33,8

Μ: Μερικής απασχόλησης, Π: Πλήρους απασχόλησης, ΙΠΑ: Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης.

Μόνιμοι πλήρους απασχόλησης: 1 ΙΠΑ, Μόνιμοι μερικής απασχόλησης: 0,5 ΙΠΑ, Εποχικοί πλήρους απασχόλησης: 0,5 ΙΠΑ, Εποχικοί μερικής απασχόλησης: 0,25 ΙΠΑ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

ΔΑΠΑΝΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Πίνακας Π6.1 Δαπάνες (σε €) απασχολουμένων σε τουριστικές επιχειρήσεις (n = 112)

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	Δαπάνες που καταλήγουν εντός ΠΕ Μεσσηνίας	Δαπάνες που καταλήγουν εκτός ΠΕ Μεσσηνίας	Σύνολο
1. Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	91.275,38	15.780,51	107.055,89
2. Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	36.968,83	7.710,85	44.679,68
3. Είδη ένδυσης και υπόδησης	16.304,06	16.619,63	32.923,69
4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας	1.785,00	40.325,66	42.110,66
5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	12.309,94	7.713,16	20.023,10
6. Υγεία	2.894,23	13.437,95	16.332,17
7. Μεταφορές	68.749,20	15.089,24	83.838,44
8. Επικοινωνίες	11.759,52	17.519,39	29.278,91
9. Αναψυχή και πολιτισμός	17.409,97	12.302,11	29.712,08
10. Εκπαίδευση	1.415,00	4.119,88	5.534,88
11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια	15.735,30	6.387,99	22.123,29
12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	11.575,94	22.727,56	34.303,50
Σύνολο	288.182,37	179.733,91	467.916,28
Συνολικές καθαρές αποδοχές	616.861,61		
Μέση ροπή για κατανάλωση	75,85%		

Πίνακας Π6.2 Δαπάνες (σε %) απασχολουμένων σε τουριστικές επιχειρήσεις

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	Δαπάνες που καταλήγουν εντός ΠΕ Μεσσηνίας	Δαπάνες που καταλήγουν εκτός ΠΕ Μεσσηνίας	Σύνολο
1. Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	19,51	3,37	22,88
2. Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	7,90	1,65	9,55
3. Είδη ένδυσης και υπόδησης	3,48	3,55	7,04
4. Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας	0,38	8,62	9,00
5. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	2,63	1,65	4,28
6. Υγεία	0,62	2,87	3,49
7. Μεταφορές	14,69	3,22	17,92
8. Επικοινωνίες	2,51	3,74	6,26
9. Αναψυχή και πολιτισμός	3,72	2,63	6,35
10. Εκπαίδευση	0,30	0,88	1,18
11. Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια	3,36	1,37	4,73
12. Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	2,47	4,86	7,33
Σύνολο	61,59	38,41	100,00

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7

ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ «ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ» ΚΑΙ «ΑΛΛΟ»

Στις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης «Εισιτήρια» και «Άλλο» τα αγαθά και οι υπηρεσίες προσφέρονται από επιχειρήσεις που ανήκουν σε διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες. Επομένως, είναι απαραίτητο σε κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες να συμπεριλάβουμε εκείνα τα είδη επιχειρήσεων που προσφέρουν τα αντίστοιχα αγαθά και υπηρεσίες, και στη συνέχεια βάση της δομής του κόστους παραγωγής τους να εξαχθούν οι αντίστοιχοι μερικοί πολλαπλασιαστές, και κατ' επέκταση οι συνολικοί πολλαπλασιαστές. Παρακάτω παρουσιάζεται αναλυτικά ποια είδη επιχειρήσεων περιλαμβάνονται σε αυτές τις κατηγορίες τουριστικής δαπάνης.

1. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ)

Περιλαμβάνονται το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων, δύο κέντρα ιππασίας, δύο καταδυτικά κέντρα, και μία επιχείρηση εκμετάλλευσης σκαφών αναψυχής από την οικονομική δραστηριότητα «Μεταφορά και αποθήκευση». Στην κατηγορία αυτή δε συμπεριλήφθηκαν αρχαιολογικοί χώροι, κάστρα και μουσεία του νομού καθότι υπάγονται στο Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού ή στους Δήμους, με συνέπεια να μην είναι δυνατή η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου στην έρευνα επιχειρήσεων (το ίδιο ισχύει για την ίδια κατηγορία τουριστικής δαπάνης στις άλλες τρεις αθλητικές τουριστικές δραστηριότητες).

2. Άλλο

Σε αυτή την κατηγορία αναφέρθηκαν δαπάνες μόνο στα ερωτηματολόγια του γκολφ και των αθλημάτων σέρφινγκ. Το 50% των περιπτώσεων αφορούσε δαπάνες σε συνεργεία αυτοκινήτων, το 10% για επισκευές και συντήρηση οικίας, το 20% σε φαρμακεία, και το υπόλοιπο 20% στο ΚΤΕΛ του νομού. Έτσι, συμπεριελήφθησαν πέντε συνεργεία αυτοκινήτων και ένας υδραυλικός - ηλεκτρολόγος από την οικονομική δραστηριότητα «Επισκευές και συντήρηση», δύο φαρμακεία από την «Ανθρώπινη υγεία», και δύο ιδιοκτήτες λεωφορείων ΚΤΕΛ (ένας που απασχολεί και ένας που δεν απασχολεί οδηγό) από τη «Μεταφορά και αποθήκευση». Σκόπιμα δε χρησιμοποιήθηκε το ΚΤΕΛ, αλλά αντ' αυτού οι δύο ιδιοκτήτες λεωφορείων ΚΤΕΛ, επειδή οι πολύ μεγάλες τιμές στα συνολικά έσοδα, στις ενδιάμεσες εισροές και στις πρωτογενείς εισροές που έχει

θα στρέβλωναν, ως ακραίες τιμές, τη δομή του κόστους παραγωγής σε αυτή την κατηγορία.

3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ)

Περιλαμβάνονται δύο κέντρα ιππασίας, δύο καταδυτικά κέντρα, και η επιχείρηση εκμετάλλευσης σκαφών αναψυχής από την οικονομική δραστηριότητα «Μεταφορά και αποθήκευση».

4. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας)

Περιλαμβάνει το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων, δύο καταδυτικά κέντρα, και την επιχείρηση εκμετάλλευσης σκαφών αναψυχής από την οικονομική δραστηριότητα «Μεταφορά και αποθήκευση».

5. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης)

Περιλαμβάνονται το κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων, δύο κέντρα ιππασίας, και η επιχείρηση εκμετάλλευσης σκαφών αναψυχής από την οικονομική δραστηριότητα «Μεταφορά και αποθήκευση».

Η εξαγωγή των άμεσων και έμμεσων συντελεστών διαθέσιμου εισοδήματος γίνεται χρησιμοποιώντας τη σχέση (15.25) που παρουσιάστηκε στην Ενότητα 15.2.4.1. Έτσι, με βάση τους Πίνακες Π7.4 και Π7.6 (ή εναλλακτικά τους Πίνακες Π7.7 και Π7.9) και τον Πίνακα 15.8 προκύπτουν οι άμεσοι και έμμεσοι συντελεστές ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης (Πίνακας Π7.1). Για την εξαγωγή των συνολικών πολλαπλασιαστών διαθέσιμου εισοδήματος χρησιμοποιούνται οι τιμές των πολλαπλασιαστών βάση ΕΟΠ (1,1240) και ΕΚΠ (1,0624).

Πίνακας Π7.1 Συνολικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Άμεση επίδραση	Έμμεση επίδραση	Δευτερογενής επίδραση	Συνολικός πολλαπλασιαστής
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ)	0,3081	0,0539	0,0425	0,4044
Άλλο	0,1302	0,0213	0,0188	0,1703
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ)	0,3501	0,0832	0,0537	0,4870
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας)	0,2722	0,0148	0,0313	0,3182
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης)	0,3018	0,0563	0,0418	0,3998

Η εξαγωγή των άμεσων και έμμεσων συντελεστών απασχόλησης γίνεται χρησιμοποιώντας τη σχέση (15.30) που παρουσιάστηκε στην Ενότητα 15.2.4.2. Έτσι, με βάση τους Πίνακες Π7.4 και Π7.5 (ή εναλλακτικά τους Πίνακες Π7.7 και Π7.8) και τους Πίνακες 15.11 και 15.12 προκύπτουν οι άμεσοι και έμμεσοι συντελεστές (αστάθμητοι και σταθμισμένοι) ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης (Πίνακες Π7.2 και Π7.3). Οι δευτερογενείς επιδράσεις υπολογίζονται βάση του συνολικού πολλαπλασιαστή διαθέσιμου εισοδήματος (Πίνακας Π7.1) και του αθροίσματος γινομένων $X_i E_i$ (Πίνακας 15.21).

Πίνακας Π7.2 Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης (αστάθμητος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Άμεση επίδραση	Έμμεση επίδραση	Δευτερογενής επίδραση	Συνολικός πολλαπλασιαστής
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ)	0,1275	0,0103	0,0088	0,1466
Άλλο	0,0139	0,0019	0,0037	0,0195
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ)	0,1555	0,0161	0,0107	0,1822
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας)	0,1295	0,0017	0,0070	0,1382
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης)	0,1231	0,0109	0,0087	0,1428

Πίνακας Π7.3 Συνολικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης (σταθμισμένος, για μεταβολή τελικής ζήτησης 1.000 χρηματικών μονάδων)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Άμεση επίδραση	Έμμεση επίδραση	Δευτερογενής επίδραση	Συνολικός πολλαπλασιαστής
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ)	0,0625	0,0068	0,0066	0,0759
Άλλο	0,0128	0,0017	0,0028	0,0173
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ)	0,0839	0,0107	0,0079	0,1025
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας)	0,0532	0,0015	0,0052	0,0598
Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης)	0,0588	0,0072	0,0065	0,0725

Πίνακας Π7.4 Ενδιάμεσες εισροές επιχειρήσεων (σε €, ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης)

ΕΚΡΟΕΣ ΕΙΣΡΟΕΣ	1. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ) (n=6)	2. Άλλο (n=10)	3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ) (n=5)	4. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας) (n=4)	5. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης) (n=4)
	1. Φυτική παραγωγή	13.400,00		13.400,00	
2. Ζωική παραγωγή					
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια					
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών					
5. Βιομηχανία καπνού					
6. Άλλη μεταποίηση	500,00	650,00	500,00	500,00	500,00
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών					
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού					
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	10.000,00	178.280,00	10.000,00	2.000,00	10.000,00
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών		708.400,00			
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	1.200,00	200,00	1.200,00		1.200,00
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)					
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	7.761,50	81.320,00	7.700,00	3.761,50	7.061,50
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	1.339,50	1.520,00	540,00	1.049,50	1.339,50
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)					
16. Επισκευές και συντήρηση	2.400,00	7.500,00	2.400,00	400,00	2.000,00
17. Εκμετάλλευση ταξί					
18. ΚΤΕΛ		3.548,00			
19. Μεταφορά και αποθήκευση	100,00	8.980,00	100,00	100,00	
20. Φιλοξενία					
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)					
22. Εστίαση					
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	1.270,00	1.056,00	1.270,00		1.270,00
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	300,00	7.100,00	300,00	300,00	300,00
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	4.948,00	9.590,00	4.210,00	2.488,00	3.948,00
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων					
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες					
28. Εκπαίδευση					
29. Ανθρώπινη υγεία					
30. Γκολφ					
31. Ιστιοσανίδα					
32. Ιππασία					
33. Αυτόνομη κατάδυση					
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)					
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών					
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)					
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	43.219,00	1.008.144,00	41.620,00	10.599,00	41.019,00

Πίνακας Π7.5 Πρωτογενείς εισροές (σε €) και απασχόληση επιχειρήσεων (ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	1. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ) (n=6)	2. Άλλο (n=10)	3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ) (n=5)	4. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας) (n=4)	5. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης) (n=4)
Πρωτογενείς εισροές					
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	2.600,40	820,00	2.510,00	200,40	2.490,40
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	44.200,00	117.603,52	29.200,00	21.200,00	42.200,00
Εργοδοτικές εισφορές	1.403,00	18.455,98		1.403,00	1.403,00
Ενοίκια	9.150,00	14.830,00	5.650,00	8.250,00	4.400,00
Τόκοι					
Αποσβέσεις		32.500,00			
Καθαρά κέρδη προ φόρων	16.263,42	195.094,91	16.263,42	4.032,42	15.257,82
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπτόμενοι)	2.478,00	2.090,00	2.128,00	1.778,00	2.478,00
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπτόμενοι)	610,00	600,00	60,00	610,00	550,00
Καθαροί έμμεσοι φόροι	22.722,88	62.341,10	14.298,58	11.743,88	20.648,48
Λοιποί φόροι - τέλη					
Εισαγωγές	53.363,30	341.808,00	10.480,00	48.283,30	48.263,30
αγαθών και υπηρεσιών	38.306,30	321.808,00	10.480,00	33.226,30	33.206,30
παραγωγικών συντελεστών	15.057,00	20.000,00		15.057,00	15.057,00
Συνολικά έσοδα	196.010,00	1.794.287,50	122.210,00	108.100,00	178.710,00
Αυτοαπασχολούμενα μέλη	8	11	7	6	6
Οικογενειακά μέλη	4	3	4		4
Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη	12	14	11	6	10
Μισθωτοί και ημερομίσθιοι	13	11	8	8	12
Σύνολο απασχολουμένων	25	25	19	14	22
Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης ¹	12,3	23	10,3	5,8	10,5

¹Βλέπε αναλυτικότερα στον Πίνακα Π7.10.

Πίνακας Π7.6 Πρωτογενείς εισροές επιχειρήσεων (σε €, ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	1. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ) (n=6)	2. Άλλο (n=10)	3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ) (n=5)	4. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας) (n=4)	5. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης) (n=4)
Πρωτογενείς εισροές					
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	2.600,40	820,00	2.510,00	200,40	2.490,40
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	60.382,19	266.107,80	42.787,19	29.422,24	53.929,08
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	43.400,00	102.108,38	29.200,00	20.400,00	41.400,00
μη μόνιμων κατοίκων	35.900,00	102.108,38	29.200,00	12.900,00	33.900,00
Ενοίκια	7.500,00			7.500,00	7.500,00
σε φυσικά πρόσωπα	8.875,50	14.385,10	5.480,50	8.002,50	4.268,00
σε νομικά πρόσωπα	8.875,50	14.385,10	5.480,50	8.002,50	4.268,00
Τόκοι					
Αποσβέσεις		32.500,00			
Διανεμηθέντα κέρδη	8.106,69	117.114,32	8.106,69	1.019,74	8.261,08
Παρακρατηθέντα κέρδη					
Φόροι, τέλη και εισφορές	38.976,45	177.407,70	24.812,81	22.126,40	35.539,56
Άμεσοι φόροι	1.883,50	30.900,54	576,24	1.752,44	1.741,00
Καθαροί έμμεσοι φόροι	22.722,88	62.341,10	14.298,58	11.743,88	20.648,48
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	3.678,00	11.820,00	2.928,00	2.478,00	3.678,00
Δημοτικοί φόροι - τέλη	908,51	600,00	60,00	908,51	848,51
Εισφορές	9.783,57	71.746,06	6.950,00	5.243,57	8.623,57
Λοιποί φόροι - τέλη					
Εισαγωγές	50.831,96	341.808,00	10.480,00	45.751,96	45.731,96
αγαθών και υπηρεσιών	38.306,30	321.808,00	10.480,00	33.226,30	33.206,30
παραγωγικών συντελεστών	12.525,66	20.000,00		12.525,66	12.525,66
Συνολικά έσοδα	196.010,00	1.794.287,50	122.210,00	108.100,00	178.710,00

Πίνακας Π7.7 Τεχνολογικοί συντελεστές (σε %, ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης)

ΕΚΡΟΕΣ ΕΙΣΡΟΕΣ	1. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ) (n=6)	2. Άλλο (n=10)	3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ) (n=5)	4. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας) (n=4)	5. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης) (n=4)
1. Φυτική παραγωγή	6,84		10,96		7,50
2. Ζωική παραγωγή					
3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια					
4. Μεταποίηση τροφίμων και ποτών					
5. Βιομηχανία καπνού					
6. Άλλη μεταποίηση	0,26	0,04	0,41	0,46	0,28
7. Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών					
8. Χονδρικό εμπόριο καπνού					
9. Άλλο χονδρικό εμπόριο	5,10	9,94	8,18	1,85	5,60
10. Χονδρικό εμπόριο φαρμακευτικών ειδών		39,48			
11. Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού	0,61	0,01	0,98		0,67
12. Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)					
13. Πρατήρια υγρών καυσίμων	3,96	4,53	6,30	3,48	3,95
14. Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)	0,68	0,08	0,44	0,97	0,75
15. Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)					
16. Επισκευές και συντήρηση	1,22	0,42	1,96	0,37	1,12
17. Εκμετάλλευση ταξί					
18. ΚΤΕΛ		0,20			
19. Μεταφορά και αποθήκευση	0,05	0,50	0,08	0,09	
20. Φιλοξενία					
21. Φιλοξενία (ΠΟΤΑ)					
22. Εστίαση					
23. Ενημέρωση και επικοινωνία	0,65	0,06	1,04		0,71
24. Ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,15	0,40	0,25	0,28	0,17
25. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	2,52	0,53	3,44	2,30	2,21
26. Ενοικίαση αυτοκινήτων					
27. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες					
28. Εκπαίδευση					
29. Ανθρώπινη υγεία					
30. Γκολφ					
31. Ιστιοσανίδα					
32. Ιππασία					
33. Αυτόνομη κατάδυση					
34. Άλλες αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (ΠΟΤΑ)					
35. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών					
36. Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (ΠΟΤΑ)					
Σύνολο ενδιάμεσων εισροών εντός νομού	22,05	56,19	34,06	9,80	22,95

Πίνακας Π7.8 Άμεσοι συντελεστές πρωτογενών εισροών (σε %) και απασχόλησης (ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	1. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ) (n=6)	2. Άλλο (n=10)	3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέφρινγκ) (n=5)	4. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας) (n=4)	5. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης) (n=4)
Πρωτογενείς εισροές					
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	1,33	0,05	2,05	0,19	1,39
Ακαθάριστοι μισθοί και ημερομίσθια	22,55	6,55	23,89	19,61	23,61
Εργοδοτικές εισφορές	0,72	1,03		1,30	0,79
Ενοίκια	4,67	0,83	4,62	7,63	2,46
Τόκοι					
Αποσβέσεις		1,81			
Καθαρά κέρδη προ φόρων	8,30	10,87	13,31	3,73	8,54
Καθαροί φόροι στην παραγωγή (εκπιπόμενοι)	1,26	0,12	1,74	1,64	1,39
Δημοτικοί φόροι - τέλη (εκπιπόμενοι)	0,31	0,03	0,05	0,56	0,31
Καθαροί έμμεσοι φόροι	11,59	3,47	11,70	10,86	11,55
Λοιποί φόροι - τέλη					
Εισαγωγές	27,22	19,05	8,58	44,67	27,01
αγαθών και υπηρεσιών	19,54	17,94	8,58	30,74	18,58
παραγωγικών συντελεστών	7,68	1,11		13,93	8,43
Συνολικά έσοδα	100	100	100	100	100
Απασχόληση (αστάθμητη) ¹	0,13	0,01	0,16	0,13	0,12
Απασχόληση (σταθμισμένη) ¹	0,06	0,01	0,08	0,05	0,06

¹Μονάδες απασχόλησης για μεταβολή τελικής ζήτησης €1.000.

Πίνακας Π17.9 Άμεσοι συντελεστές πρωτογενών εισροών (σε %, ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	1. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ) (n=6)	2. Άλλο (n=10)	3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ) (n=5)	4. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας) (n=4)	5. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης) (n=4)
Πρωτογενείς εισροές					
Παροχή νερού και επεξεργασία λυμάτων	1,33	0,05	2,05	0,19	1,39
Τοπική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μετά από αφαίρεση φόρων, τελών και εισφορών	30,81	14,83	35,01	27,22	30,18
Μισθοί και ημερομίσθια μόνιμων κατοίκων	22,14	5,69	23,89	18,87	23,17
μη μόνιμων κατοίκων	18,32	5,69	23,89	11,93	18,97
3,83			6,94	4,20	
Ενοίκια	4,53	0,80	4,48	7,40	2,39
σε φυσικά πρόσωπα	4,53	0,80	4,48	7,40	2,39
σε νομικά πρόσωπα					
Τόκοι					
Αποσβέσεις		1,81			
Διανεμηθέντα κέρδη	4,14	6,53	6,63	0,94	4,62
Παρακρατηθέντα κέρδη					
Φόροι, τέλη και εισφορές	19,88	9,89	20,30	20,47	19,89
Άμεσοι φόροι	0,96	1,72	0,47	1,62	0,97
Καθαροί έμμεσοι φόροι	11,59	3,47	11,70	10,86	11,55
Καθαροί φόροι στην παραγωγή	1,88	0,66	2,40	2,29	2,06
Δημοτικοί φόροι - τέλη	0,46	0,03	0,05	0,84	0,47
Εισφορές	4,99	4,00	5,69	4,85	4,83
Λοιποί φόροι - τέλη					
Εισαγωγές	25,93	19,05	8,58	42,32	25,59
αγαθών και υπηρεσιών	19,54	17,94	8,58	30,74	18,58
παραγωγικών συντελεστών	6,39	1,11		11,59	7,01
Συνολικά έσοδα	100	100	100	100	100

Πίνακας Π7.10 Απασχόληση και ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης (ανά κατηγορία τουριστικής δαπάνης)

Κατηγορία τουριστικής δαπάνης	Μισθωτή εργασία								Σύνολο	Αυτοαπασχολούμενα και οικογενειακά μέλη								Σύνολο	Σύνολο								Σύνολο	ΠΠΑ		
	Άνδρες				Γυναίκες					Άνδρες				Γυναίκες					Άνδρες				Γυναίκες							
	Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί			Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί			Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί					
	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π		Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π		Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π	Μ	Π				
1. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο γκολφ) (n=6)	3		6		2		1	1		13	3	2		4	1	1		1		12	6	2	6	4	3	1	1	2	25	12,3
2. Άλλο (n=10)	1	6		1	1	2				11	1	12			1					14	2	18		1	1	3		25	23	
3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αθλημάτων σέρφινγκ) (n=5)	3		2		2		1			8	3	2		3	1	1		1		11	6	2	2	3	3	1	1	1	19	10,3
3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο ιππασίας) (n=4)			6				1	1		8		1		4				1	2	6		1	6	4		1	2	14	5,8	
3. Εισιτήρια (στο ερωτηματολόγιο αυτόνομης κατάδυσης) (n=4)	3		5		2		1	1		12	3	1		4	1	1				10	6	1	5	4	3	1	1	1	22	10,5

Μ: Μερικής απασχόλησης, Π: Πλήρους απασχόλησης, ΠΠΑ: Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης.

Μόνιμοι πλήρους απασχόλησης: 1 ΠΠΑ, Μόνιμοι μερικής απασχόλησης: 0,5 ΠΠΑ, Εποχικοί πλήρους απασχόλησης: 0,5 ΠΠΑ, Εποχικοί μερικής απασχόλησης: 0,25 ΠΠΑ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8

ΤΕΣΤ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑΣ

Στους Πίνακες Π8.1 και Π8.2 παρουσιάζονται οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές διαθέσιμου εισοδήματος και απασχόλησης που προκύπτουν σε κάθε μία εξεταζόμενη αθλητική τουριστική δραστηριότητα με τους δύο τρόπους υπολογισμού των τουριστικών δαπανών, για διαφορετικές τιμές της μεταβλητής Z (αναλογία δαπανών νοικοκυριών που καταλήγουν σε τοπικές επιχειρήσεις). Η γραμμή που αντιστοιχεί στις εκτιμώμενες τιμές Z_i δείχνει τους πολλαπλασιαστές που προέκυψαν εισάγοντας στο υπόδειγμα, και πιο συγκεκριμένα στις σχέσεις (15.24) και (15.29), τις τιμές Z_i του Πίνακα 15.14²⁹⁵. Το υπόδειγμα «ξανατρέχτηκε» για θετικές (+5%, +10%) και αρνητικές (-5%, -10%, -15%, -20%) μεταβολές στις τιμές της μεταβλητής Z προκειμένου να εξεταστεί η ευαισθησία του στις μεταβολές αυτές²⁹⁶. Από τους πίνακες παρατηρούμε ότι οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές μεταβάλλονται ελάχιστα. Ειδικότερα, στην περίπτωση του διαθέσιμου εισοδήματος η πιο μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο μεγαλύτερων μεταβολών στις τιμές Z_i (+10% και -20%) εντοπίζεται στο γκολφ (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες) και είναι μόλις 0,0081, δηλαδή κάτω από ένα λεπτό του ευρώ. Αντίστοιχα, στην περίπτωση της απασχόλησης (αστάθμητης και σταθμισμένης) η μεγαλύτερη απόκλιση είναι 0,0002 μονάδες απασχόλησης / ΠΙΑ.

Οι μικρές αποκλίσεις στις τιμές των πολλαπλασιαστών έχουν ως αποτέλεσμα να είναι μικρές και οι διαφορές στις συνολικές επιδράσεις (Πίνακες Π8.3 και Π8.4). Έτσι, ακόμα και εάν οι τιμές Z_i μεταβληθούν από +10% σε -20%, η μεγαλύτερη μείωση στο διαθέσιμο εισόδημα παρατηρείται στο γκολφ και είναι μόνο €51.157 (-2,14%). Όμοια, στην περίπτωση της αστάθμητης και σταθμισμένης απασχόλησης η πιο μεγάλη διαφορά εντοπίζεται και πάλι στο γκολφ όπου είναι μόλις 1,12 και 0,83 μονάδες απασχόλησης και ΠΙΑ, αντίστοιχα.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι οι μεταβολές στις τιμές της μεταβλητής Z δεν επηρεάζουν σημαντικά τα αποτελέσματα. Συνεπώς, οι εκτιμώμενες τιμές Z_i μπορούν να υιοθετηθούν στην ανάλυσή μας.

²⁹⁵ Η εξαγωγή αυτών των πολλαπλασιαστών παρουσιάζεται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 16.

²⁹⁶ Οι μεταβολές εφαρμόστηκαν σε όλα τα είδη δαπανών της ΕΟΠ, εκτός φυσικά από εκείνες τις δαπάνες που αποτελούν εισόδημα, φόρο / τέλη, ή καταβάλλονται σε μη τοπικές επιχειρήσεις. Έτσι, εάν η εκτιμώμενη τιμή για ένα είδος δαπανών ήταν $Z_i = 90\%$, τότε για μεταβολές +5% και -10% οι τιμές της μεταβλητής Z γίνονταν ίσες με $Z_i = 95\%$ και $Z_i = 80\%$, αντίστοιχα.

Πίνακας Π8.1 Τουριστικοί πολλαπλασιαστές

Τιμές Z_i	Τουριστικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος				Τουριστικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000 τουριστικής δαπάνης)				Τουριστικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000 τουριστικής δαπάνης)			
	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
+ 10%	0,3691	0,2685	0,2903	0,3030	0,0504	0,0643	0,0703	0,0841	0,0324	0,0372	0,0435	0,0492
+ 5%	0,3689	0,2684	0,2902	0,3028	0,0504	0,0642	0,0703	0,0841	0,0324	0,0372	0,0434	0,0492
Εκτιμώμενες	0,3686	0,2681	0,2899	0,3025	0,0504	0,0642	0,0703	0,0841	0,0324	0,0372	0,0434	0,0492
- 5%	0,3667	0,2665	0,2880	0,3006	0,0503	0,0642	0,0702	0,0841	0,0324	0,0372	0,0434	0,0492
- 10%	0,3648	0,2649	0,2863	0,2987	0,0503	0,0642	0,0702	0,0840	0,0324	0,0372	0,0434	0,0492
- 15%	0,3630	0,2633	0,2845	0,2969	0,0503	0,0641	0,0701	0,0840	0,0323	0,0371	0,0434	0,0491
- 20%	0,3612	0,2618	0,2828	0,2951	0,0502	0,0641	0,0701	0,0839	0,0323	0,0371	0,0433	0,0491

Πίνακας Π8.2 Τουριστικοί πολλαπλασιαστές (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Τιμές Z_i	Τουριστικός πολλαπλασιαστής διαθέσιμου εισοδήματος				Τουριστικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (αστάθμητος, για €1.000 τουριστικής δαπάνης)				Τουριστικός πολλαπλασιαστής απασχόλησης (σταθμισμένος, για €1.000 τουριστικής δαπάνης)			
	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
+ 10%	0,3764	0,2704	0,3007	0,3060	0,0508	0,0653	0,0739	0,0878	0,0331	0,0377	0,0455	0,0511
+ 5%	0,3762	0,2703	0,3005	0,3058	0,0508	0,0652	0,0739	0,0878	0,0331	0,0377	0,0455	0,0511
Εκτιμώμενες	0,3759	0,2700	0,3002	0,3055	0,0508	0,0652	0,0739	0,0878	0,0331	0,0377	0,0455	0,0511
- 5%	0,3740	0,2684	0,2983	0,3036	0,0508	0,0652	0,0739	0,0877	0,0330	0,0377	0,0454	0,0511
- 10%	0,3721	0,2668	0,2965	0,3017	0,0507	0,0652	0,0738	0,0877	0,0330	0,0377	0,0454	0,0511
- 15%	0,3702	0,2652	0,2946	0,2999	0,0507	0,0651	0,0738	0,0876	0,0330	0,0376	0,0454	0,0510
- 20%	0,3683	0,2637	0,2929	0,2981	0,0507	0,0651	0,0738	0,0876	0,0329	0,0376	0,0454	0,0510

Πίνακας Π8.3 Συνολικές επιδράσεις

Τιμές Z _i	Διαθέσιμο εισόδημα (€)				Απασχόληση (αστάθμητη)				Απασχόληση (σταθμισμένη)			
	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
+ 10%	2.393.057	408.071	62.466	19.429	326,79	97,64	15,12	5,39	210,39	56,56	9,35	3,16
+ 5%	2.391.907	407.842	62.430	19.417	326,77	97,64	15,12	5,39	210,37	56,55	9,35	3,16
Εκτιμώμενες	2.389.889	407.440	62.366	19.398	326,72	97,63	15,12	5,39	210,34	56,55	9,35	3,16
- 5%	2.377.556	404.983	61.977	19.277	326,45	97,58	15,11	5,39	210,14	56,51	9,34	3,16
- 10%	2.365.496	402.581	61.595	19.159	326,19	97,52	15,10	5,39	209,94	56,47	9,34	3,15
- 15%	2.353.618	400.216	61.220	19.043	325,93	97,47	15,09	5,39	209,75	56,43	9,33	3,15
- 20%	2.341.900	397.882	60.850	18.928	325,67	97,42	15,08	5,38	209,56	56,39	9,32	3,15

Πίνακας Π8.4 Συνολικές επιδράσεις (με κλίμακα σημαντικότητας στις τουριστικές δαπάνες)

Τιμές Z _i	Διαθέσιμο εισόδημα (€)				Απασχόληση (αστάθμητη)				Απασχόληση (σταθμισμένη)			
	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση	Γκολφ	Αθλήματα σέρφινγκ	Ιππασία	Αυτόνομη κατάδυση
+ 10%	1.583.291	249.268	42.548	10.017	213,80	60,15	10,46	2,87	139,14	34,77	6,44	1,67
+ 5%	1.582.528	249.128	42.523	10.011	213,78	60,14	10,46	2,87	139,13	34,77	6,44	1,67
Εκτιμώμενες	1.581.188	248.883	42.479	10.001	213,75	60,14	10,46	2,87	139,11	34,77	6,44	1,67
- 5%	1.573.000	247.382	42.214	9.939	213,57	60,10	10,46	2,87	138,98	34,74	6,43	1,67
- 10%	1.564.993	245.914	41.954	9.878	213,40	60,07	10,45	2,87	138,85	34,72	6,43	1,67
- 15%	1.557.107	244.468	41.698	9.818	213,23	60,04	10,44	2,87	138,72	34,70	6,42	1,67
- 20%	1.549.328	243.042	41.445	9.759	213,06	60,01	10,44	2,87	138,59	34,67	6,42	1,67

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 9

ΑΓΟΡΕΣ ΕΝΔΙΑΜΕΣΩΝ ΕΙΣΡΟΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΕΞΕΤΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΠΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Πίνακας Π9.1 Δαπάνες για ενδιάμεσες εισροές ανά οικονομική δραστηριότητα (σε €)

Οικονομική δραστηριότητα	Κλάδος	Φυτική και ζωική παραγωγή, αλιεία	Λιανικό εμπόριο	Χονδρικό εμπόριο	Μεταποίηση	Ενημέρωση και επικοινωνία	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών ¹	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Μεταφορά και αποθήκευση	Ασφαλιστικές δραστηριότητες	Εντός Μεσσηνίας (Σύνολο)	Εκτός Μεσσηνίας (Σύνολο)	Σύνολο
Εστιατόρια (n=44)		209.312	769.090	1.037.639	102.085	13.181	65.721	38.640	7.100	3.676	10.676	2.257.119	367.536	2.624.656
Καφετέριες (n=22)		26.178	217.804	570.849	28.498	4.841	18.550	18.141	120	1.260	11.800	898.040	212.508	1.110.548
Ξενοδοχεία (n=15)		7.346	147.042	173.201	35.778	649	111.805	25.746	36.062	100	22.422	560.150	185.163	745.313
Ενοικιαζόμενα δωμάτια και επιπλωμένα διαμερίσματα (n=11)		0	33.106	28.040	1.200	389	15.466	6.607	15.360	100	7.555	107.823	59.822	167.644
Κάμπινγκ (n=3)		4.500	22.400	48.100	7.500	600	8.500	11.000	3.900	200	1.700	108.400	67.800	176.200
Φιλοξενία (ΠΟΤΑ) (n=1)		29.461	134.777	1.225.576	339.615	6.535	50.672 ²	113.939 ³	981.038	434.757	0	3.316.370	13.726.022	17.042.393
Λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού (n=42)		369.651	85.538	3.765.417	808.837	4.276	30.510	46.820	0	6.690	13.810	5.131.549	2.743.370	7.874.919
Άλλο λιανικό εμπόριο (n=33) ⁴		0	28.356	23.415	14.680	5.713	8.020	33.313	147	62.339	5.746	181.729	1.702.954	1.884.683
Πρατήρια υγρών καυσίμων (n=11)		0	2.300	11.960	150	50	14.000	17.600	0	10.600	15.830	72.490	20.139.850	20.212.340
Χονδρικό εμπόριο τροφίμων και ποτών (n=25)		3.720.186	1.157.459	26.301	732.883	11.218	348.220	77.109	24.063	184.091	29.392	6.310.923	35.065.527	41.376.450
Άλλο χονδρικό εμπόριο (n=10) ⁵		0	271.590	74.704	180.905	5.766	52.700	28.750	40	77.025	7.200	698.680	2.639.409	3.338.089
Μεταποίηση τροφίμων και ποτών (n=32)		3.219.996	509.897	5.618.570	204.097	46.106	298.133 ⁶	133.346 ³	82.392	492.084	55.135	10.659.758	12.310.732	22.970.490
Άλλη μεταποίηση (n=6)		0	10.500	2.100	0	1.506	1.700	5.160	0	21.940	6.602	49.508	766.450	815.957
Ενοικίαση αυτοκινήτων (n=5)		0	12.580	677	1.230	18	31.002	4.500	4.000	710	54.061	108.778	221.820	330.599
Εκμετάλλευση ταξί (n=8)		0	35.400	0	0	0	24.900	2.890	900	0	4.980	69.070	6.640	75.710
Υπηρεσίες μεταφοράς εμπορευμάτων και αλληλογραφίας (n=8) ⁷		0	746.810	10.000	27.250	8.908	87.100	24.080	0	10.000	24.140	938.288	638.658	1.576.946
Σύνολο		7.586.631	4.184.649	12.616.549	2.484.707	109.757	1.166.999	587.642	1.155.122	1.305.572	271.049	31.468.676	90.854.263	122.322.939

¹ Περιλαμβάνει ακόμα την επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών.

² Συμπεριλαμβάνει δαπάνες για εστίαση και εκπαίδευση.

³ Συμπεριλαμβάνει δαπάνες για ιατρικές υπηρεσίες.

⁴ Περιλαμβάνει επιχειρήσεις από τις οικονομικές δραστηριότητες «Λιανικό εμπόριο (τουρισμός)», «Λιανικό εμπόριο (ενδιάμεση κατανάλωση)» και «Λιανικό εμπόριο (ΠΟΤΑ)» που επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα (σε πρώτο στάδιο) από τον τουρισμό.

⁵ Περιλαμβάνει επιχειρήσεις του άλλου χονδρικού εμπορίου που επηρεάζονται έμμεσα (σε πρώτο στάδιο) από τον τουρισμό.

⁶ Συμπεριλαμβάνει δαπάνες για φιλοξενία.

⁷ Περιλαμβάνει επιχειρήσεις από την οικονομική δραστηριότητα «Μεταφορά και αποθήκευση» που ασχολούνται με την μεταφορά εμπορευμάτων και αλληλογραφίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 10

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ / ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΓΚΟΛΦ

ΕΝΟΤΗΤΑ Ι

(Ερωτήσεις 1–8)

E1. Είστε:

Ανδρας

Γυναίκα

E2. Ποια είναι η ηλικία σας;

< 20 ετών

20–29

30–39

40–49

50–59

60–69

70 +

E3. Που βρίσκεται η κύρια κατοικία σας;

Μεσσηνία

Υπόλοιπη Ελλάδα

Υπόλοιπη Ευρώπη

ΗΠΑ / Καναδάς

Κεντρική / Νότια Αμερική

Μέση Ανατολή

Ασία

Αφρική

Ωκεανία

E4. Που μένετε κατά τη διάρκεια της επίσκεψής σας;

Costa Navarino

Αλλού

Παρακαλώ αναφέρετε _____

Ε5. Πόσες ημέρες σκοπεύετε να παραμείνετε στη Μεσσηνία;

_____ Ημέρα / Ημέρες

Παρακαλώ διευκρινίστε	☐	☐	Απριλίου	μέχρι και	☐	☐	Απριλίου
	☐	☐	Μαΐου		☐	☐	Μαΐου
	☐	☐	Ιουνίου		☐	☐	Ιουνίου
	☐	☐	Ιουλίου		☐	☐	Ιουλίου
	☐	☐	Αυγούστου		☐	☐	Αυγούστου
	☐	☐	Σεπτεμβρίου		☐	☐	Σεπτεμβρίου
	☐	☐	Οκτωβρίου		☐	☐	Οκτωβρίου
	☐	☐	Νοεμβρίου		☐	☐	Νοεμβρίου
	☐	☐	Δεκεμβρίου		☐	☐	Δεκεμβρίου

Ε6. Ήταν το γκολφ το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας στη Μεσσηνία;

Ναι

Όχι

Ε7. **ΕΑΝ ΟΧΙ**, τότε ποιο ήταν το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας;

(Επιλέξτε μόνο ένα).

Ξεκούραση / Αναψυχή

Αξιοθέατα

Συνέδριο

Spa / Θαλασσοθεραπεία

Άλλο Παρακαλώ αναφέρετε _____

Ε8. Πόσο σημαντικό ήταν το γκολφ στην απόφασή σας να επισκεφθείτε την περιοχή;

(Παρακαλώ κυκλώστε ένα σημείο στην παρακάτω κλίμακα).

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|

Καθόλου σημαντικό Εξαιρετικά σημαντικό

ΕΝΟΤΗΤΑ II

(Ερωτήσεις 9–14)

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να συγκεντρωθούν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το μέγεθος και το είδος των δαπανών που πραγματοποιήσατε στο νομό Μεσσηνίας. Η χρήση ημερολογίου θεωρείται στη τουριστική βιβλιογραφία η πιο κατάλληλη μέθοδος για τη συγκέντρωση δεδομένων τουριστικής δαπάνης και θα χρειαστούν λίγα μόνο λεπτά στο τέλος κάθε ημέρας για να το συμπληρώσετε. Όσες περισσότερες πληροφορίες γίνουν διαθέσιμες στον ερευνητή, τόσο πιο αξιόπιστα θα είναι τα αποτελέσματα της έρευνας.

E9. Αγοράσατε τουριστικό πακέτο;

Ναι

Όχι

→ Συνεχίστε στην E11

E10α. Πόσο στοίχισε το πακέτο;

Ποσό

Νόμισμα (€, US\$, £, κλπ.)

E10β. Ποια από τα παρακάτω περιλαμβάνει το πακέτο;

Αεροπορικά & Μεταφορά από/προς το αεροδρόμιο

Διαμονή

Πρωινό

Άλλα γεύματα

Προσφορές γκολφ

Προσφορές Spa & Θαλασσοθεραπείας

Άλλες Αθλητικές & Υπαίθριες δραστηριότητες

Συνεχίστε στην E11 για να καταγράψετε όλες τις υπόλοιπες δαπάνες σας ΠΟΥ ΔΕΝ ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ στο τουριστικό πακέτο.

E11. Παρακαλώ καταγράψτε όλες τις δαπάνες που αφορούν εσάς και άλλα μέλη της οικογένειας / παρέας σας. Συμπληρώστε τα χρηματικά ποσά **για κάθε μέρα** της επίσκεψής σας (1–5 μέρες, ανάλογα με τη διάρκεια παραμονής) που αφορούν είτε προκαταβολές, είτε άλλους τρόπους πληρωμής. Αναφερθείτε στο χάρτη (στο πίσω μέρος του ημερολογίου) για να συμπληρώσετε την ονομασία της πόλης ή του χωριού εάν πραγματοποιήσατε δαπάνες εκτός του θερέτρου.

1^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Εντός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Εκτός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	€	
Εστίαση (εστιατόρια, καφετέριες, μπαρ, κλπ.)	€	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού (super/mini markets, περίπτερα, παντοπωλεία, κλπ.)		€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο		€	
Υπηρεσίες ταξί		€	
Δραστηριότητες γκολφ	€		
Εισιτήρια (άλλες αθλητικές, υπαίθριες και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, μουσεία, ιστορικά μνημεία, κλπ.)	€	€	
Άλλες λιανικές αγορές (αναμνηστικά είδη, ένδυση, αθλητικός εξοπλισμός, κλπ.)	€	€	
Προσωπικές υπηρεσίες (spa / καλλωπισμού, απασχόληση παιδιών, ιατρικές, κλπ.)	€	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	€	

2^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Εντός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Εκτός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	€	
Εστίαση	€	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού		€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο		€	
Υπηρεσίες ταξί		€	
Δραστηριότητες γκολφ	€		
Εισιτήρια	€	€	
Άλλες λιανικές αγορές	€	€	
Προσωπικές υπηρεσίες	€	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	€	

3^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Εντός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Εκτός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	€	
Εστίαση	€	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού		€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο		€	
Υπηρεσίες ταξί		€	
Δραστηριότητες γκολφ	€		
Εισιτήρια	€	€	
Άλλες λιανικές αγορές	€	€	
Προσωπικές υπηρεσίες	€	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	€	

4^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Εντός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Εκτός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	€	
Εστίαση	€	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού		€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο		€	
Υπηρεσίες ταξί		€	
Δραστηριότητες γκολφ	€		
Εισιτήρια	€	€	
Άλλες λιανικές αγορές	€	€	
Προσωπικές υπηρεσίες	€	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	€	

5^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Εντός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Εκτός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	€	
Εστίαση	€	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού		€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο		€	
Υπηρεσίες ταξί		€	
Δραστηριότητες γκολφ	€		
Εισιτήρια	€	€	
Άλλες λιανικές αγορές	€	€	
Προσωπικές υπηρεσίες	€	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	€	

E12. Πόσα άτομα καλύπτουν οι παραπάνω δαπάνες σας;

_____ Άτομο / Άτομα

E13. Πόσα από αυτά τα άτομα συμμετείχαν σε δραστηριότητες γκολφ;

_____ Άτομο / Άτομα

E14. Πόσες φορές:

Παίξατε γκολφ (σε γύρους) _____

Παρακολούθησατε μαθήματα γκολφ _____

Παίξατε μόνο στο driving range _____

**Παρακαλώ επιστρέψτε το ημερολόγιο στο Golf Pro Shop ή
ζητήστε από την υποδοχή να το κάνει για εσάς.**

Σας ευχαριστώ θερμά για τη συμμετοχή σας σε αυτή την έρευνα.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΚΟΛΦ

ΕΝΟΤΗΤΑ Ι

(Ερωτήσεις 1–9)

E1. Είστε:

Άνδρας

Γυναίκα

E2. Ποια είναι η ηλικία σας;

< 20 ετών

20–29

30–39

40–49

50–59

60–69

70 +

E3. Που βρίσκεται η κύρια κατοικία σας;

Μεσσηνία

Μέση Ανατολή

Υπόλοιπη Ελλάδα

Ασία

Υπόλοιπη Ευρώπη

Αφρική

ΗΠΑ / Καναδάς

Ωκεανία

Κεντρική / Νότια Αμερική

E4. Που μείνατε κατά τη διάρκεια της επίσκεψής σας;

Costa Navarino

Άλλού Παρακαλώ αναφέρετε _____

E5. Πόσες ημέρες παραμείνατε στη Μεσσηνία;

_____ Ημέρα / Ημέρες

Παρακαλώ Απριλίου μέχρι και Απριλίου

διευκρινίστε Μαΐου Μαΐου

☐ ☐	Ιουνίου	☐ ☐	Ιουνίου
☐ ☐	Ιουλίου	☐ ☐	Ιουλίου
☐ ☐	Αυγούστου	☐ ☐	Αυγούστου
☐ ☐	Σεπτεμβρίου	☐ ☐	Σεπτεμβρίου
☐ ☐	Οκτωβρίου	☐ ☐	Οκτωβρίου
☐ ☐	Νοεμβρίου	☐ ☐	Νοεμβρίου
☐ ☐	Δεκεμβρίου	☐ ☐	Δεκεμβρίου

E6. Ήταν το γκολφ το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψή σας στη Μεσσηνία;

Ναι

Όχι

E7. **ΕΑΝ ΟΧΙ**, τότε ποιο ήταν το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψή σας;
(Επιλέξτε μόνο ένα).

Ξεκούραση / Αναψυχή

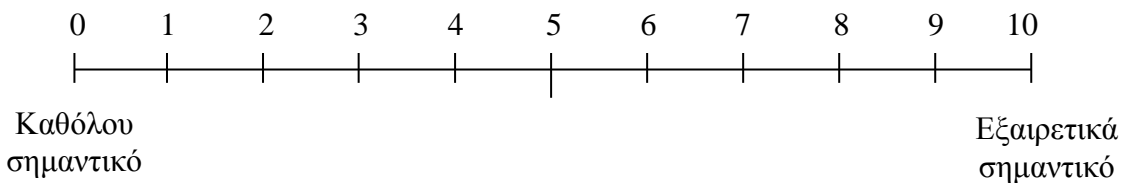
Αξιοθέατα

Συνέδριο

Spa / Θαλασσοθεραπεία

Άλλο Παρακαλώ αναφέρετε _____

E8. Πόσο σημαντικό ήταν το γκολφ στην απόφασή σας να επισκεφθείτε την περιοχή;
(Παρακαλώ κυκλώστε ένα σημείο στην παρακάτω κλίμακα).

E9. Πόσες φορές:

Παίζατε γκολφ (σε γύρους) _____

Παρακολουθήσατε μαθήματα γκολφ _____

Παίζατε μόνο στο driving range _____

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙ

(Ερωτήσεις 10–14)

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να συγκεντρωθούν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το μέγεθος και το είδος των δαπανών που πραγματοποιήσατε στο νομό Μεσσηνίας. Όσο πιο ακριβείς είναι οι απαντήσεις σας, τόσο πιο αξιόπιστα θα είναι τα αποτελέσματα της έρευνας.

E10. Αγοράσατε τουριστικό πακέτο;

Ναι

Όχι

→ Συνεχίστε στην E12

E11α. Πόσο στοίχισε το πακέτο;

Ποσό

Νόμισμα (€, US\$, £, κλπ.)

E11β. Ποια από τα παρακάτω περιλάμβανε το πακέτο;

Αεροπορικά & Μεταφορά από/προς το αεροδρόμιο

Διαμονή

Πρωινό

Άλλα γεύματα

Προσφορές γκολφ

Προσφορές Spa & Θαλασσοθεραπείας

Άλλες Αθλητικές & Υπαίθριες δραστηριότητες

Συνεχίστε στην E12 για να καταγράψετε όλες τις υπόλοιπες δαπάνες σας ΠΟΥ ΔΕΝ ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ στο τουριστικό πακέτο.

E12. Παρακαλώ καταγράψτε όλες τις δαπάνες που αφορούν εσάς και άλλα μέλη της οικογένειας / παρέας σας. Συμπληρώστε τα χρηματικά ποσά που δαπανήσατε **καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψής σας** και αφορούν είτε προκαταβολές, είτε άλλους τρόπους πληρωμής. Εάν πραγματοποιήσατε δαπάνες εκτός του θερέτρου αναφερθείτε στο χάρτη για να συμπληρώσετε την ονομασία της πόλης ή του χωριού και χρησιμοποιήστε ξεχωριστή γραμμή σε περίπτωση που οι δαπάνες σας αντιστοιχούν σε περισσότερες από μία τοποθεσίες.

Κατηγορία δαπάνης	Εντός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Εκτός θερέτρου (χρηματικό ποσό)	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	€	
Εστίαση (εστιατόρια, καφετέριες, μπαρ, κλπ.)	€	€	
		€	
		€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού (super/mini markets, περίπτερα, παντοπωλεία, κλπ.)		€	
		€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο		€	
		€	
Υπηρεσίες ταξί		€	
		€	
Δραστηριότητες γκολφ	€		
Εισιτήρια (άλλες αθλητικές, υπαίθριες και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, μουσεία, ιστορικά μνημεία, κλπ.)	€	€	
		€	
		€	
Άλλες λιανικές αγορές (αναμνηστικά είδη, ένδυση, αθλητικός εξοπλισμός, κλπ.)	€	€	
		€	
		€	
Προσωπικές υπηρεσίες (spa / καλλωπισμού, απασχόληση παιδιών, ιατρικές, κλπ.)	€	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	€	

E13. Πόσα άτομα καλύπτουν οι παραπάνω δαπάνες σας;

_____ Άτομο / Άτομα

E14. Πόσα από αυτά τα άτομα συμμετείχαν σε δραστηριότητες γκολφ;

_____ Άτομο / Άτομα

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΑΘΛΗΜΑΤΩΝ ΣΕΡΦΙΝΓΚ

E1. Είστε:

Άνδρας

Γυναίκα

E2. Ποια είναι η ηλικία σας;

< 20 ετών

20–29

30–39

40–49

50–59

60–69

70 +

E3. Που βρίσκεται η κύρια κατοικία σας;

Μεσσηνία

Μέση Ανατολή

Υπόλοιπη Ελλάδα

Ασία

Υπόλοιπη Ευρώπη

Αφρική

ΗΠΑ / Καναδάς

Ωκεανία

Κεντρική / Νότια Αμερική

E4. Που μένετε κατά τη διάρκεια της επίσκεψής σας;

Ξενοδοχείο

Παραθεριστική κατοικία

Ενοικιαζόμενα δωμάτια

Φίλους & συγγενείς

Επιπλωμένα διαμερίσματα

Τροχόσπιτο (εκτός κάμπινγκ)

Κάμπινγκ

Σκάφος αναψυχής

Άλλο

Παρακαλώ αναφέρετε _____

E5. Σε ποια περιοχή του νομού Μεσσηνίας;

Τοποθεσία _____

E6. Πόσες ημέρες σκοπεύετε να παραμείνετε στη Μεσσηνία;

_____ Ημέρα / Ημέρες

Παρακαλώ διευκρινίστε	☐	☐	Μαΐου	μέχρι και	☐	☐	Μαΐου
	☐	☐	Ιουνίου		☐	☐	Ιουνίου
	☐	☐	Ιουλίου		☐	☐	Ιουλίου
	☐	☐	Αυγούστου		☐	☐	Αυγούστου
	☐	☐	Σεπτεμβρίου		☐	☐	Σεπτεμβρίου
	☐	☐	Οκτωβρίου		☐	☐	Οκτωβρίου
	☐	☐	Νοεμβρίου		☐	☐	Νοεμβρίου
	☐	☐	Δεκεμβρίου		☐	☐	Δεκεμβρίου

E7. Ήταν τα αθλήματα σέρφινγκ (windsurfing, kitesurfing, κλπ.) το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας στη Μεσσηνία;

Ναι

Όχι

E8. **ΕΑΝ ΟΧΙ**, τότε ποιο ήταν το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας; (Επιλέξτε μόνο ένα).

Ξεκούραση / Αναψυχή

Αξιοθέατα

Παραθεριστική κατοικία

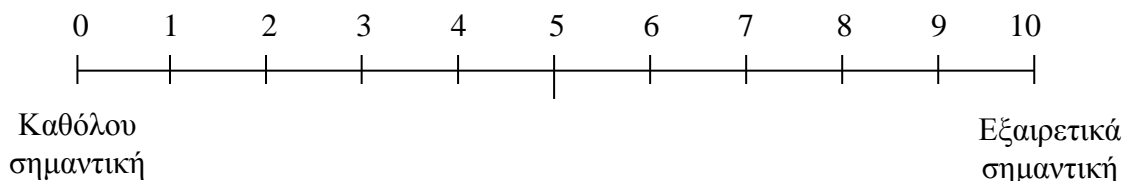
Επαγγελματικοί λόγοι

Άλλο

Παρακαλώ αναφέρετε _____

E9. Πόσο σημαντική στην απόφασή σας να επισκεφθείτε την περιοχή ήταν η δυνατότητα να ασχοληθείτε με τα αθλήματα σέρφινγκ;

(Παρακαλώ κυκλώστε ένα σημείο στην παρακάτω κλίμακα).

E10. Παρακαλώ καταγράψτε όλες τις δαπάνες που αφορούν εσάς και άλλα μέλη της οικογένειας / παρέας σας. Συμπληρώστε τα χρηματικά ποσά **για κάθε μέρα** της επίσκεψής σας (1–5 μέρες, ανάλογα με τη διάρκεια παραμονής) που αφορούν είτε προκαταβολές, είτε άλλους τρόπους πληρωμής. Αναφερθείτε στο χάρτη (στο πίσω μέρος του ημερολογίου) για να συμπληρώσετε την ονομασία της πόλης ή του χωριού όπου έλαβαν χώρα οι δαπάνες σας.

1^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή (συμπεριλαμβανομένης της εστίασης και λοιπών αγορών εντός ξενοδοχείου ή κάμπινγκ)	€	
Εστίαση εκτός καταλυμάτων (εστιατόρια, καφετέριες, μπαρ, κλπ.)	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού (super/mini markets, περίπτερα, παντοπωλεία, κλπ.)	€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο	€	
Υπηρεσίες ταξί	€	
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας (ενοικίαση ιστιοσανίδας, παρακολούθηση μαθημάτων, κλπ.)	€	
Εισιτήρια (άλλες αθλητικές, υπαίθριες και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, μουσεία, ιστορικά μνημεία, κλπ.)	€	
Άλλες λιανικές αγορές (αναμνηστικά είδη, ένδυση, κλπ.)	€	
Προσωπικές υπηρεσίες (καλλωπισμού, ιατρικές, κλπ.)	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	

2^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	
Εστίαση εκτός καταλυμάτων	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού	€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο	€	
Υπηρεσίες ταξί	€	
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	€	
Εισιτήρια	€	
Άλλες λιανικές αγορές	€	
Προσωπικές υπηρεσίες	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	

3^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	
Εστίαση εκτός καταλυμάτων	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού	€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο	€	
Υπηρεσίες ταξί	€	
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	€	
Εισιτήρια	€	
Άλλες λιανικές αγορές	€	
Προσωπικές υπηρεσίες	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	

4^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	
Εστίαση εκτός καταλυμάτων	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού	€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο	€	
Υπηρεσίες ταξί	€	
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	€	
Εισιτήρια	€	
Άλλες λιανικές αγορές	€	
Προσωπικές υπηρεσίες	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	

5^η ΗΜΕΡΑ

Κατηγορία δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή	€	
Εστίαση εκτός καταλυμάτων	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού	€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο	€	
Υπηρεσίες ταξί	€	
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας	€	
Εισιτήρια	€	
Άλλες λιανικές αγορές	€	
Προσωπικές υπηρεσίες	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	

E11. Πόσα άτομα καλύπτουν οι παραπάνω δαπάνες σας;

_____ Άτομο / Άτομα

E12. Πόσα από αυτά τα άτομα συμμετείχαν σε δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ;

_____ Άτομο / Άτομα

**Παρακαλώ επιστρέψτε το ημερολόγιο στο κέντρο θαλάσσιων αθλημάτων
ή στην υποδοχή του κάμπινγκ που διαμένετε.**

Σας ευχαριστώ θερμά για τη συμμετοχή σας σε αυτή την έρευνα.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΘΛΗΜΑΤΩΝ ΣΕΡΦΙΝΓΚ

E1. Είστε:

Άνδρας

Γυναίκα

E2. Ποια είναι η ηλικία σας;

< 20 ετών

20–29

30–39

40–49

50–59

60–69

70 +

E3. Που βρίσκεται η κύρια κατοικία σας;

Μεσσηνία

Μέση Ανατολή

Υπόλοιπη Ελλάδα

Ασία

Υπόλοιπη Ευρώπη

Αφρική

ΗΠΑ / Καναδάς

Ωκεανία

Κεντρική / Νότια Αμερική

E4. Που μένατε κατά τη διάρκεια της επίσκεψής σας;

Ξενοδοχείο

Παραθεριστική κατοικία

Ενοικιαζόμενα δωμάτια

Φίλους & συγγενείς

Επιπλωμένα διαμερίσματα

Τροχόσπιτο (εκτός κάμπινγκ)

Κάμπινγκ

Σκάφος αναψυχής

Άλλο

Παρακαλώ αναφέρετε _____

E5. Σε ποια περιοχή του νομού Μεσσηνίας;

Τοποθεσία _____

Ε6. Πόσες ημέρες παραμείνατε στη Μεσσηνία;

_____ Ημέρα / Ημέρες

Παρακαλώ διευκρινίστε	☐	☐	Μαΐου	μέχρι και	☐	☐	Μαΐου
	☐	☐	Ιουνίου		☐	☐	Ιουνίου
	☐	☐	Ιουλίου		☐	☐	Ιουλίου
	☐	☐	Αυγούστου		☐	☐	Αυγούστου
	☐	☐	Σεπτεμβρίου		☐	☐	Σεπτεμβρίου
	☐	☐	Οκτωβρίου		☐	☐	Οκτωβρίου
	☐	☐	Νοεμβρίου		☐	☐	Νοεμβρίου
	☐	☐	Δεκεμβρίου		☐	☐	Δεκεμβρίου

Ε7. Ήταν τα αθλήματα σέρφινγκ (windsurfing, kitesurfing, κλπ.) το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας στη Μεσσηνία;

Ναι

Όχι

Ε8. **ΕΑΝ ΟΧΙ**, τότε ποιο ήταν το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας; (Επιλέξτε μόνο ένα).

Ξεκούραση / Αναψυχή

Αξιοθέατα

Παραθεριστική κατοικία

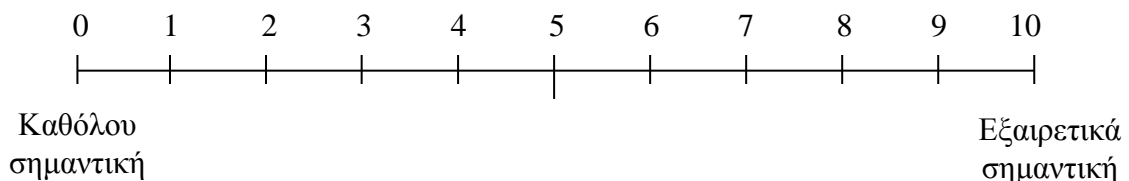
Επαγγελματικοί λόγοι

Άλλο

Παρακαλώ αναφέρετε _____

Ε9. Πόσο σημαντική στην απόφασή σας να επισκεφθείτε την περιοχή ήταν η δυνατότητα να ασχοληθείτε με τα αθλήματα σέρφινγκ;

(Παρακαλώ κυκλώστε ένα σημείο στην παρακάτω κλίμακα).

E10. Παρακαλώ καταγράψτε όλες τις δαπάνες που αφορούν εσάς και άλλα μέλη της οικογένειας / παρέας σας. Συμπληρώστε τα χρηματικά ποσά που δαπανήσατε **καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψής σας** και αφορούν είτε προκαταβολές, είτε άλλους τρόπους πληρωμής. Αναφερθείτε στο χάρτη για να συμπληρώσετε την ονομασία της πόλης ή του χωριού και χρησιμοποιήστε ξεχωριστή γραμμή σε περίπτωση που οι δαπάνες σας αντιστοιχούν σε περισσότερες από μία τοποθεσίες.

Κατηγορία δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή (συμπεριλαμβανομένης της εστίασης και λοιπών αγορών εντός ξενοδοχείου ή κάμπινγκ)	€	
Εστίαση εκτός καταλυμάτων (εστιατόρια, καφετέριες, μπαρ, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού (super/mini markets, περίπτερα, παντοπωλεία, κλπ.)	€	
	€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο	€	
	€	
Υπηρεσίες ταξί	€	
	€	
Δραστηριότητες ιστιοσανίδας (ενοικίαση ιστιοσανίδας, παρακολούθηση μαθημάτων, κλπ.)	€	
Εισιτήρια (άλλες αθλητικές, υπαίθριες και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, μουσεία, ιστορικά μνημεία, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Άλλες λιανικές αγορές (αναμνηστικά είδη, ένδυση, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Προσωπικές υπηρεσίες (καλλωπισμού, ιατρικές, κλπ.)	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	

E11. Πόσα άτομα καλύπτουν οι παραπάνω δαπάνες σας;

_____ Άτομο / Άτομα

E12. Πόσα από αυτά τα άτομα συμμετείχαν σε δραστηριότητες αθλημάτων σέρφινγκ;

_____ Άτομο / Άτομα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΗΛΑΣΙΑΣ

E1. Είστε:

Άνδρας

Γυναίκα

E2. Ποια είναι η ηλικία σας;

< 20 ετών

20–29

30–39

40–49

50–59

60–69

70 +

E3. Που βρίσκεται η κύρια κατοικία σας;

Μεσσηνία

Μέση Ανατολή

Υπόλοιπη Ελλάδα

Ασία

Υπόλοιπη Ευρώπη

Αφρική

ΗΠΑ / Καναδάς

Ωκεανία

Κεντρική / Νότια Αμερική

E4. Που μένετε κατά τη διάρκεια της επίσκεψής σας;

Ξενοδοχείο

Παραθεριστική κατοικία

Ενοικιαζόμενα δωμάτια

Φίλους & συγγενείς

Επιπλωμένα διαμερίσματα

Τροχόσπιτο (εκτός camping)

Camping

Σκάφος αναψυχής

Άλλο

Παρακαλώ αναφέρετε _____

E5. Σε ποια περιοχή του νομού Μεσσηνίας;

Τοποθεσία _____

E6. Πόσες ημέρες σκοπεύετε να παραμείνετε στη Μεσσηνία;

_____ Ημέρα / Ημέρες

Παρακαλώ διευκρινίστε	☐	☐	Μαΐου	μέχρι και	☐	☐	Μαΐου
	☐	☐	Ιουνίου		☐	☐	Ιουνίου
	☐	☐	Ιουλίου		☐	☐	Ιουλίου
	☐	☐	Αυγούστου		☐	☐	Αυγούστου
	☐	☐	Σεπτεμβρίου		☐	☐	Σεπτεμβρίου
	☐	☐	Οκτωβρίου		☐	☐	Οκτωβρίου
	☐	☐	Νοεμβρίου		☐	☐	Νοεμβρίου
	☐	☐	Δεκεμβρίου		☐	☐	Δεκεμβρίου

E7. Ποια ημέρα της παραμονής σας (π.χ. 5^η, 14^η) συμπληρώσατε το ερωτηματολόγιο;

_____ Ημέρα

E8. Ήταν οι δραστηριότητες ιππασίας το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας στη Μεσσηνία;

Ναι

Όχι

E9. **ΕΑΝ ΟΧΙ**, τότε ποιο ήταν το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας; (Επιλέξτε μόνο ένα).

Εεκούραση / Αναψυχή

Αξιοθέατα

Παραθεριστική κατοικία

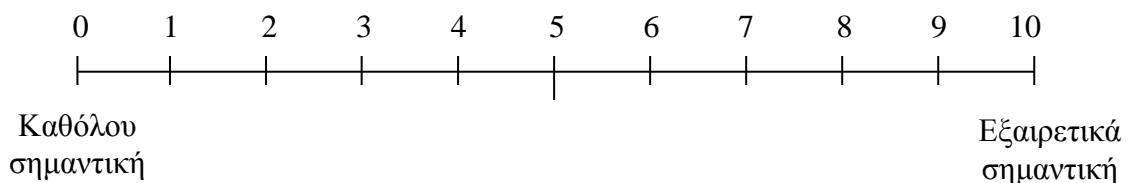
Επαγγελματικοί λόγοι

Άλλο

Παρακαλώ αναφέρετε _____

E10. Πόσο σημαντική στην απόφασή σας να επισκεφθείτε την περιοχή ήταν η δυνατότητα να συμμετάσχετε σε δραστηριότητες ιππασίας;

(Παρακαλώ κυκλώστε ένα σημείο στην παρακάτω κλίμακα).

E11. Παρακαλώ καταγράψτε όλες τις δαπάνες που αφορούν εσάς και άλλα μέλη της οικογένειας / παρέας σας. Συμπληρώστε τα χρηματικά ποσά που δαπανήσατε και σκοπεύετε να δαπανήσετε για όλη τη διάρκεια της επίσκεψής σας και αφορούν είτε προκαταβολές, είτε άλλους τρόπους πληρωμής. Αναφερθείτε στο χάρτη για να συμπληρώσετε την ονομασία της πόλης ή του χωριού και χρησιμοποιήστε ξεχωριστή γραμμή σε περίπτωση που οι δαπάνες σας αντιστοιχούν σε περισσότερες από μία τοποθεσίες.

Κατηγορία δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή (συμπεριλαμβανομένης της εστίασης και λοιπών αγορών εντός ξενοδοχείου ή camping)	€	
Εστίαση εκτός καταλυμάτων (εστιατόρια, καφετέριες, μπαρ, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού (super/mini markets, περίπτερα, παντοπωλεία, κλπ.)	€	
	€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο	€	
	€	
Υπηρεσίες ταξί	€	
	€	
Δραστηριότητες ιππασίας	€	
Εισιτήρια (άλλες αθλητικές, υπαίθριες και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, μουσεία, ιστορικά μνημεία, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Άλλες λιανικές αγορές (αναμνηστικά είδη, ένδυση, αθλητικός εξοπλισμός, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Προσωπικές υπηρεσίες (καλλωπισμού, ιατρικές, κλπ.)	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	

E12. Πόσα άτομα καλύπτουν οι παραπάνω δαπάνες σας;

_____ Άτομο / Άτομα

E13. Πόσα από αυτά τα άτομα συμμετείχαν σε δραστηριότητες ιππασίας;

_____ Άτομο / Άτομα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΥΤΟΝΟΜΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΗΣ

E1. Είστε:

Άνδρας

Γυναίκα

E2. Ποια είναι η ηλικία σας;

< 20 ετών

20–29

30–39

40–49

50–59

60–69

70 +

E3. Που βρίσκεται η κύρια κατοικία σας;

Μεσσηνία

Μέση Ανατολή

Υπόλοιπη Ελλάδα

Ασία

Υπόλοιπη Ευρώπη

Αφρική

ΗΠΑ / Καναδάς

Ωκεανία

Κεντρική / Νότια Αμερική

E4. Που μένετε κατά τη διάρκεια της επίσκεψής σας;

Ξενοδοχείο

Παραθεριστική κατοικία

Ενοικιαζόμενα δωμάτια

Φίλους & συγγενείς

Επιπλωμένα διαμερίσματα

Τροχόσπιτο (εκτός camping)

Camping

Σκάφος αναψυχής

Άλλο

Παρακαλώ αναφέρετε _____

E5. Σε ποια περιοχή του νομού Μεσσηνίας;

Τοποθεσία _____

E6. Πόσες ημέρες σκοπεύετε να παραμείνετε στη Μεσσηνία;

_____ Ημέρα / Ημέρες

Παρακαλώ διευκρινίστε	☐	☐	Μαΐου	μέχρι και	☐	☐	Μαΐου
	☐	☐	Ιουνίου		☐	☐	Ιουνίου
	☐	☐	Ιουλίου		☐	☐	Ιουλίου
	☐	☐	Αυγούστου		☐	☐	Αυγούστου
	☐	☐	Σεπτεμβρίου		☐	☐	Σεπτεμβρίου
	☐	☐	Οκτωβρίου		☐	☐	Οκτωβρίου
	☐	☐	Νοεμβρίου		☐	☐	Νοεμβρίου
	☐	☐	Δεκεμβρίου		☐	☐	Δεκεμβρίου

E7. Ποια ημέρα της παραμονής σας (π.χ. 5^η, 14^η) συμπληρώσατε το ερωτηματολόγιο;

_____ Ημέρα

E8. Ήταν οι δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας στη Μεσσηνία;

Ναι

Όχι

E9. **ΕΑΝ ΟΧΙ**, τότε ποιο ήταν το πρωταρχικό / κύριο κίνητρο της επίσκεψής σας; (Επιλέξτε μόνο ένα).

Εεκούραση / Αναψυχή

Αξιοθέατα

Παραθεριστική κατοικία

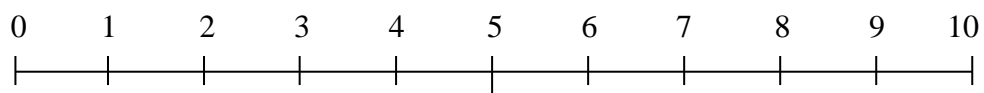
Επαγγελματικοί λόγοι

Άλλο

Παρακαλώ αναφέρετε _____

E10. Πόσο σημαντική στην απόφασή σας να επισκεφθείτε τη Μεσσηνία ήταν η δυνατότητα να συμμετάσχετε σε δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης;

(Παρακαλώ κυκλώστε ένα σημείο στην παρακάτω κλίμακα).

Καθόλου
σημαντική

Εξαιρετικά
σημαντική

E11. Παρακαλώ καταγράψτε όλες τις δαπάνες που αφορούν εσάς και άλλα μέλη της οικογένειας / παρέας σας. Συμπληρώστε τα χρηματικά ποσά που δαπανήσατε και σκοπεύετε να δαπανήσετε για όλη τη διάρκεια της επίσκεψής σας και αφορούν είτε προκαταβολές, είτε άλλους τρόπους πληρωμής. Αναφερθείτε στο χάρτη για να συμπληρώσετε την ονομασία της πόλης ή του χωριού και χρησιμοποιήστε ξεχωριστή γραμμή σε περίπτωση που οι δαπάνες σας αντιστοιχούν σε περισσότερες από μία τοποθεσίες.

Κατηγορία δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Ονομασία πόλης / χωριού
Διαμονή (συμπεριλαμβανομένης της εστίασης και λοιπών αγορών εντός ξενοδοχείου ή camping)	€	
Εστίαση εκτός καταλυμάτων (εστιατόρια, καφετέριες, μπαρ, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Αγορές από λιανικά καταστήματα τροφίμων, ποτών και καπνού (super/mini markets, περίπτερα, παντοπωλεία, κλπ.)	€	
	€	
Ενοικίαση αυτοκινήτου	€	
Βενζίνη / Πετρέλαιο	€	
	€	
Υπηρεσίες ταξί	€	
	€	
Δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης	€	
Εισιτήρια (άλλες αθλητικές, υπαίθριες και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, μουσεία, ιστορικά μνημεία, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Άλλες λιανικές αγορές (αναμνηστικά είδη, ένδυση, κλπ.)	€	
	€	
	€	
Προσωπικές υπηρεσίες (καλλωπισμού, ιατρικές, κλπ.)	€	
Άλλο, παρακαλώ αναφέρετε:	€	

E12. Πόσα άτομα καλύπτουν οι παραπάνω δαπάνες σας;

_____ Άτομο / Άτομα

E13. Πόσα από αυτά τα άτομα συμμετείχαν σε δραστηριότητες αυτόνομης κατάδυσης;

_____ Άτομο / Άτομα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 11
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΚΛΑΔΟΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

Είδος επιχείρησης _____

Τοποθεσία _____

Οικονομικό έτος _____

1. Είστε: α) ιδιοκτήτης
 β) manager
 γ) λογιστής
 δ) άλλο _____

2. Επιχείρηση καταχωρημένη ως: α) ατομική επιχείρηση
 β) ομόρρυθμη εταιρεία
 γ) ετερόρρυθμη εταιρεία
 δ) ανώνυμη εταιρεία
 ε) εταιρεία περιορισμένης ευθύνης
 στ) συνεταιρισμός
 ζ) δημόσια επιχείρηση
 η) άλλο _____

3. Περίοδος λειτουργίας της επιχείρησης κατά τη διάρκεια του έτους:

_____ μέχρι _____

5. Θα μπορούσατε να αναφέρετε τα αυτοαπασχολούμενα και λοιπά οικογενειακά (που δεν λογίζονται ως μισθωτοί / ημερομίσθιοι) μέλη της επιχείρησής σας κατά το ίδιο έτος;

	Αριθμός	Άνδρες				Γυναίκες				Θέση απασχόλησης
		Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί		
		Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	
Συνέταιρος										
Σύζυγος										
Παιδί										
Άλλοι										
Σύνολο										

6. Πόσοι από τους παραπάνω απασχολούμενους έχουν κύρια κατοικία που βρίσκεται:

στο νομό Μεσσηνίας _____

εκτός νομού Μεσσηνίας _____

Σύνολο

7. Θα μπορούσατε να αναφέρετε την τοποθεσία που διέμεναν οι παραπάνω απασχολούμενοι κατά την περίοδο απασχόλησής τους στην επιχείρηση;

Τοποθεσία	Απασχολούμενοι που έχουν κύρια κατοικία:	
	στο νομό Μεσσηνίας	εκτός νομού Μεσσηνίας
Σύνολο		

8. Πόσα ήταν τα συνολικά έσοδα (συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ) της επιχείρησής σας κατά το εξεταζόμενο οικονομικό έτος;

€

9. Θα μπορούσατε να κατανείμετε τα παραπάνω έσοδα στις ακόλουθες κατηγορίες και να αναφέρετε το συντελεστή ΦΠΑ, το τέλος διαμονής παρεπιδημούντων και το τέλος επί των ακαθάριστων εσόδων που ισχύει για κάθε μία από αυτές;

Κατηγορίες	Ποσοστό (%)	Έσοδα (σε €)	Συντελεστής ΦΠΑ	Τέλος διαμ. παρεπιδ.	Τέλος επί των ακαθ. εσόδων
Χρεώσεις διανυκτερεύσεων					—
Επισιτιστικά τμήματα				—	
Καταστήματα				—	
Άλλες υπηρεσίες				—	
Σύνολο	100%				

10. Από το σύνολο των δαπανών σας για αγορές αγαθών και υπηρεσιών πόσα αντιστοιχούν σε:

Κατηγορίες δαπανών	Δαπάνες (σε €)	Ποσοστό (%)	Ποσοστιαία κατανομή δαπανών		Συντελ. ΦΠΑ
			εντός νομού (%)	εκτός νομού (%)	
Λιανέμπορους					
Χονδρέμπορους					
Παραγωγούς					
Βιοτεχνίες - Βιομηχανίες					
Επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας (ρεύμα, νερό, τηλέφωνο, κλπ.)					
Πετρέλαιο - Βενζίνη					
Επισκευές & συντήρηση					
Ασφάλιση					
Γραφική ύλη & υλικά εκτυπώσεων					
Νομικές & λογιστικές υπηρεσίες					
Διαφημιστικές υπηρεσίες					
Υπηρεσίες μεταφορών					
Λοιπά υλικά άμεσης ανάλωσης					
Συνδρομές					
Άλλο					
Σύνολο		100%			

11. Ποιο ήταν το συνολικό ποσό που δαπάνησε η επιχείρησή σας για ακαθάριστους μισθούς και ημερομίσθια κατά το ίδιο οικονομικό έτος;

€

12. Θα μπορούσατε να αναφέρετε τι ποσό καταβάλλατε για:

εργατικές εισφορές _____ €
εργοδοτικές εισφορές €
φόρους εισοδήματος μισθωτών και ημερομίσθιων
εργαζομένων _____ €
εισφορές αυτοαπασχολούμενων _____ €

13. Τι χρηματικά ποσά δαπανήσατε για ενοίκιαση κτιρίων και τόκους επιχειρηματικών δανείων σε ιδιοκτήτες / επιχειρήσεις που κατοικούν / εδρεύουν εντός ή εκτός του νομού Μεσσηνίας;

	Εντός νομού	Εκτός νομού	Σύνολο
Ενοίκια			<input type="text"/>
Τόκοι			<input type="text"/>

14. Τι φόρους επί της παραγωγής (για πάγια περιουσιακά στοιχεία, για απόκτηση επιχειρηματικών / επαγγελματικών αδειών, τέλος επιτηδεύματος, κλπ.) καταβάλλατε;

€

15. Πήρατε κάποια επιδότηση επί της παραγωγής ή επί του προϊόντος; Ναι

Όχι

Αν ΝΑΙ, τι ποσό; _____ € Επιδότηση επί _____

16. Πόσες είναι οι αποσβέσεις για το ίδιο έτος;

€

17. Πόσα είναι τα κέρδη προ φόρων για το ίδιο έτος;

€

18. Από αυτά, τι ποσό καταβάλλατε ως φόρο άμεσου εισοδήματος;

_____ €

Καθαρά Κέρδη €

19. Τι ποσό / ποσοστό από τα καθαρά κέρδη της επιχείρησης:

Διανέμεται στους ιδιοκτήτες / εταίρους / μετόχους / μέλη του Δ.Σ.
της επιχείρησης _____

Παρακρατείται για αύξηση των ιδίων κεφαλαίων της επιχείρησης _____

Σύνολο _____

20. Τι ποσό / ποσοστό από τα διανεμηθέντα κέρδη της επιχείρησης καταλήγει σε άτομα των οποίων η κύρια κατοικία βρίσκεται:

εντός του νομού Μεσσηνίας _____

εκτός του νομού Μεσσηνίας _____

Σύνολο _____

21. Θα μπορούσατε να κάνετε μία μηνιαία κατανομή των εσόδων σας, είτε σε ποσοστά είτε σε χρηματικά ποσά;

Μήνας	Ποσοστό (%)	Ποσό (σε €)
Ιανουάριος		
Φεβρουάριος		
Μάρτιος		
Απρίλιος		
Μάιος		
Ιούνιος		
Ιούλιος		
Αύγουστος		
Σεπτέμβριος		
Οκτώβριος		
Νοέμβριος		
Δεκέμβριος		
Σύνολο	100%	

ΚΛΑΔΟΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ

Είδος επιχείρησης _____

Τοποθεσία _____

Οικονομικό έτος _____

1. Είστε: α) ιδιοκτήτης
 β) manager
 γ) λογιστής
 δ) άλλο _____

2. Επιχείρηση καταχωρημένη ως: α) ατομική επιχείρηση
 β) ομόρρυθμη εταιρεία
 γ) ετερόρρυθμη εταιρεία
 δ) ανώνυμη εταιρεία
 ε) εταιρεία περιορισμένης ευθύνης
 στ) συνεταιρισμός
 ζ) δημόσια επιχείρηση
 η) άλλο _____

3. Περίοδος λειτουργίας της επιχείρησης κατά τη διάρκεια του έτους:

_____ μέχρι _____

4. Θα μπορούσατε να αναφέρετε τις θέσεις απασχόλησης μισθωτής και ημερομίσθιας εργασίας (συμπεριλαμβάνοντας τυχόν μέλη της οικογένειας) που δημιούργησε η επιχείρηση κατά το εξεταζόμενο οικονομικό έτος;

Θέση απασχόλησης	Αριθμός	Άνδρες				Γυναίκες			
		Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί	
		Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης
Managers									
Supervisors									
Sommeliers									
Chefs									
Μάγειροι									
Λαντζέρηδες									
Σερβιτόροι									
Προσωπικό bar									
Υποδοχή									
Καθαρίστριες									
Λοιπό προσωπικό κουζίνας									
Άλλες									
Σύνολο									

5. Θα μπορούσατε να αναφέρετε τα αυτοαπασχολούμενα και λοιπά οικογενειακά (που δεν λογίζονται ως μισθωτοί / ημερομίσθιοι) μέλη της επιχείρησής σας κατά το ίδιο έτος;

	Αριθμός	Άνδρες				Γυναίκες				Θέση απασχόλησης
		Μόνιμοι		Εποχικοί		Μόνιμοι		Εποχικοί		
		Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	Μερικής απασχόλησης	Πλήρους απασχόλησης	
Συνέταιρος										
Σύζυγος										
Παιδί										
Άλλοι										
Σύνολο										

8. Πόσα ήταν τα συνολικά έσοδα (συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ) της επιχείρησής σας κατά το εξεταζόμενο οικονομικό έτος;

€

9. Ποιος είναι ο συντελεστής ΦΠΑ που επιβάλλεται επί των πωλήσεών σας;

Συντελεστής ΦΠΑ				
Ποσοστό επί των συνολικών εσόδων που αντιστοιχεί ο παραπάνω συντελεστής				100%

10. Επιβάλλεται τέλος επί των ακαθάριστων εσόδων στην επιχείρησή σας; Ναι

Όχι

Αν ΝΑΙ, πόσο είναι αυτό; _____ %

11. Από το σύνολο των δαπανών σας για αγορές αγαθών και υπηρεσιών πόσα αντιστοιχούν σε:

Κατηγορίες δαπανών	Δαπάνες (σε €)	Ποσοστό (%)	Ποσοστιαία κατανομή δαπανών		Συντελ. ΦΠΑ
			εντός νομού (%)	εκτός νομού (%)	
Λιανέμπορους					
Χονδρέμπορους					
Παραγωγούς					
Βιοτεχνίες - Βιομηχανίες					
Επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας (ρεύμα, νερό, τηλέφωνο, κλπ.)					
Πετρέλαιο - Βενζίνη					
Επισκευές & συντήρηση					
Ασφάλιση					
Γραφική ύλη & υλικά εκτυπώσεων					
Νομικές & λογιστικές υπηρεσίες					
Διαφημιστικές υπηρεσίες					
Υπηρεσίες μεταφορών					
Λοιπά υλικά άμεσης ανάλωσης					
Συνδρομές					
Άλλο					
Σύνολο		100%			

12. Ποιο ήταν το συνολικό ποσό που δαπάνησε η επιχείρησή σας για ακαθάριστους μισθούς και ημερομίσθια κατά το ίδιο οικονομικό έτος;

€

13. Θα μπορούσατε να αναφέρετε τι ποσό καταβάλλατε για:

εργατικές εισφορές _____ €
εργοδοτικές εισφορές €
φόρους εισοδήματος μισθωτών και ημερομίσθιων
εργαζομένων _____ €
εισφορές αυτοαπασχολούμενων _____ €

14. Τι χρηματικά ποσά δαπανήσατε για ενοίκιαση κτιρίων και τόκους επιχειρηματικών δανείων σε ιδιοκτήτες / επιχειρήσεις που κατοικούν / εδρεύουν εντός ή εκτός του νομού Μεσσηνίας;

	Εντός νομού	Εκτός νομού	Σύνολο
Ενοίκια			<input type="text"/>
Τόκοι			<input type="text"/>

15. Τι φόρους επί της παραγωγής (για πάγια περιουσιακά στοιχεία, για απόκτηση επιχειρηματικών / επαγγελματικών αδειών, τέλος επιτηδεύματος, κλπ.) καταβάλλατε;

€

16. Πήρατε κάποια επιδότηση επί της παραγωγής ή επί του προϊόντος;

Ναι
Όχι

Αν ΝΑΙ, τι ποσό; _____ € Επιδότηση επί _____

17. Πόσες είναι οι αποσβέσεις για το ίδιο έτος;

€

18. Πόσα είναι τα κέρδη προ φόρων για το ίδιο έτος;

€

19. Από αυτά, τι ποσό καταβάλλατε ως φόρο άμεσου εισοδήματος;

_____ €

Καθαρά Κέρδη €

20. Τι ποσό / ποσοστό από τα καθαρά κέρδη της επιχείρησης:

Διανέμεται στους ιδιοκτήτες / εταίρους / μετόχους / μέλη του Δ.Σ.

της επιχείρησης _____

Παρακρατείται για αύξηση των ιδίων κεφαλαίων της επιχείρησης _____

Σύνολο _____

21. Τι ποσό / ποσοστό από τα διανεμηθέντα κέρδη της επιχείρησης καταλήγει σε άτομα των οποίων η κύρια κατοικία βρίσκεται:

εντός του νομού Μεσσηνίας _____

εκτός του νομού Μεσσηνίας _____

Σύνολο _____

22. Τι ποσοστό από τα συνολικά σας έσοδα (τζίρο) οφείλεται στον τουρισμό;

_____ %

23. Θα μπορούσατε να κάνετε μία μηνιαία κατανομή των εσόδων σας, είτε σε ποσοστά είτε σε χρηματικά ποσά;

Μήνας	Ποσοστό (%)	Ποσό (σε €)
Ιανουάριος		
Φεβρουάριος		
Μάρτιος		
Απρίλιος		
Μάιος		
Ιούνιος		
Ιούλιος		
Αύγουστος		
Σεπτέμβριος		
Οκτώβριος		
Νοέμβριος		
Δεκέμβριος		
Σύνολο	100%	

ΥΠΟΛΟΙΠΟΙ ΚΛΑΔΟΙ

Κλάδος _____

Είδος επιχείρησης _____

Τοποθεσία _____

Οικονομικό έτος _____

1. Είστε: α) ιδιοκτήτης
 β) manager
 γ) λογιστής
 δ) άλλο _____

2. Επιχείρηση καταχωρημένη ως: α) ατομική επιχείρηση
 β) ομόρρυθμη εταιρεία
 γ) ετερόρρυθμη εταιρεία
 δ) ανώνυμη εταιρεία
 ε) εταιρεία περιορισμένης ευθύνης
 στ) συνεταιρισμός
 ζ) δημόσια επιχείρηση
 η) άλλο _____

3. Περίοδος λειτουργίας της επιχείρησης κατά τη διάρκεια του έτους:

_____ μέχρι _____

8. Πόσα ήταν τα συνολικά έσοδα (συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ) της επιχείρησής σας κατά το εξεταζόμενο οικονομικό έτος;

€

9. Ποιος είναι ο συντελεστής ΦΠΑ που επιβάλλεται επί των πωλήσεών σας;

Συντελεστής ΦΠΑ				
Ποσοστό επί των συνολικών εσόδων που αντιστοιχεί ο παραπάνω συντελεστής				100%

10. Επιβάλλεται τέλος επί των ακαθάριστων εσόδων στην επιχείρησή σας; Ναι

Όχι

Αν ΝΑΙ, πόσο είναι αυτό; _____ %

11. Από το σύνολο των δαπανών σας για αγορές αγαθών και υπηρεσιών πόσα αντιστοιχούν σε:

Κατηγορίες δαπανών	Δαπάνες (σε €)	Ποσοστό (%)	Ποσοστιαία κατανομή δαπανών		Συντελ. ΦΠΑ
			εντός νομού (%)	εκτός νομού (%)	
Λιανέμπορους					
Χονδρέμπορους					
Παραγωγούς					
Βιοτεχνίες - Βιομηχανίες					
Επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας (ρεύμα, νερό, τηλέφωνο, κλπ.)					
Πετρέλαιο - Βενζίνη					
Επισκευές & συντήρηση					
Ασφάλιση					
Γραφική ύλη & υλικά εκτυπώσεων					
Νομικές & λογιστικές υπηρεσίες					
Διαφημιστικές υπηρεσίες					
Υπηρεσίες μεταφορών					
Λοιπά υλικά άμεσης ανάλωσης					
Συνδρομές					
Άλλο					
Σύνολο		100%			

12. Ποιο ήταν το συνολικό ποσό που δαπάνησε η επιχείρησή σας για ακαθάριστους μισθούς και ημερομίσθια κατά το ίδιο οικονομικό έτος;

€

13. Θα μπορούσατε να αναφέρετε τι ποσό καταβάλλατε για:

εργατικές εισφορές _____ €
εργοδοτικές εισφορές €
φόρους εισοδήματος μισθωτών και ημερομίσθιων
εργαζομένων _____ €
εισφορές αυτοαπασχολούμενων _____ €

14. Τι χρηματικά ποσά δαπανήσατε για ενοικίαση κτιρίων και τόκους επιχειρηματικών δανείων σε ιδιοκτήτες / επιχειρήσεις που κατοικούν / εδρεύουν εντός ή εκτός του νομού Μεσσηνίας;

	Εντός νομού	Εκτός νομού	Σύνολο
Ενοίκια			<input type="text"/>
Τόκοι			<input type="text"/>

15. Τι φόρους επί της παραγωγής (για πάγια περιουσιακά στοιχεία, για απόκτηση επιχειρηματικών / επαγγελματικών αδειών, τέλος επιτηδεύματος, κλπ.) καταβάλλατε;

€

16. Πήρατε κάποια επιδότηση επί της παραγωγής ή επί του προϊόντος;

Ναι
Όχι

Αν ΝΑΙ, τι ποσό; _____ € Επιδότηση επί _____

17. Πόσες είναι οι αποσβέσεις για το ίδιο έτος;

€

18. Πόσα είναι τα κέρδη προ φόρων για το ίδιο έτος;

€

19. Από αυτά, τι ποσό καταβάλλατε ως φόρο άμεσου εισοδήματος;

_____ €

Καθαρά Κέρδη €

20. Τι ποσό / ποσοστό από τα καθαρά κέρδη της επιχείρησης:

Διανέμεται στους ιδιοκτήτες / εταίρους / μετόχους / μέλη του Δ.Σ.

της επιχείρησης _____

Παρακρατείται για αύξηση των ιδίων κεφαλαίων της επιχείρησης _____

Σύνολο _____

21. Τι ποσό / ποσοστό από τα διανεμηθέντα κέρδη της επιχείρησης καταλήγει σε άτομα των οποίων η κύρια κατοικία βρίσκεται:

εντός του νομού Μεσσηνίας _____

εκτός του νομού Μεσσηνίας _____

Σύνολο _____

22. Τι ποσοστό από τα συνολικά σας έσοδα (τζίρο) οφείλεται στον τουρισμό;

_____ %

23. Θα μπορούσατε να κάνετε μία μηνιαία κατανομή των εσόδων σας, είτε σε ποσοστά είτε σε χρηματικά ποσά;

Μήνας	Ποσοστό (%)	Ποσό (σε €)
Ιανουάριος		
Φεβρουάριος		
Μάρτιος		
Απρίλιος		
Μάιος		
Ιούνιος		
Ιούλιος		
Αύγουστος		
Σεπτέμβριος		
Οκτώβριος		
Νοέμβριος		
Δεκέμβριος		
Σύνολο	100%	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 12

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ Ι

(Ερωτήσεις 1-5)

1. Είστε:

Ανδρας

Γυναίκα

2. Ποια είναι η ηλικία σας; _____ ετών

3. Που βρίσκεται η κύρια / βασική κατοικία σας;

Πόλη / Οικισμός _____ Νομού _____

4. Σας παρείχε ο εργοδότης σας κατοικία κατά τη διάρκεια απασχόλησής σας στην επιχείρηση;

Ναι

Όχι

Αν ΝΑΙ, σε ποια περιοχή του νομού Μεσσηνίας; _____

5. Για πόσο χρονικό διάστημα απασχοληθήκατε στην επιχείρηση **το έτος 2011**;

_____ Μήνες και _____ Μέρες

ή

_____ Μέρες

ΕΝΟΤΗΤΑ II

(Ερωτήσεις 6–8)

6. Πόσες ήταν οι συνολικές αποδοχές που αποκομίσατε από την επιχείρηση καθόλη τη διάρκεια απασχόλησής σας **το έτος 2011**; Παρακαλώ αναφέρετε τις συνολικές **καθαρές** αποδοχές (μην συμπεριλάβετε δηλαδή τις κρατήσεις για εργατικές εισφορές και φόρο εισοδήματος) και ενδεχόμενα φιλοδώρηματα (tips).

_____ €

7. Από το παραπάνω διαθέσιμο εισόδημα, τι ποσό:

- α) δαπανήσατε για αγορές αγαθών και υπηρεσιών σε επιχειρήσεις / άτομα που εδρεύουν / κατοικούν **εντός** του νομού Μεσσηνίας,
β) δαπανήσατε για αγορές αγαθών και υπηρεσιών σε επιχειρήσεις / άτομα που εδρεύουν / κατοικούν **εκτός** του νομού Μεσσηνίας, και
γ) παρέμεινε ως αποταμίευση (η αποταμίευση περιλαμβάνει επίσης τυχόν αγορές επενδυτικών στοιχείων και πληρωμές για δόσεις στεγαστικών δανείων);

Παρακαλώ αναφέρετε τις δαπάνες που πραγματοποιήσατε όταν βρισκόσασταν **εντός και εκτός** του νομού Μεσσηνίας **έως το τέλος του 2011**. Σιγουρευτείτε ότι το άθροισμα των παρακάτω τριών ποσών που θα αναφέρετε ισοδυναμεί με το διαθέσιμο εισόδημα που αναφέρατε στην ερώτηση 6.

Δαπάνες εντός νομού

_____ €

Δαπάνες εκτός νομού

_____ €

Αποταμίευση

_____ €

8. Παρακαλώ μεταφέρετε από την ερώτηση 7 τα χρηματικά ποσά που αντιστοιχούν στις δαπάνες **εντός** και **εκτός** νομού στα κελιά 1 και 2 του παρακάτω πίνακα, αντίστοιχα. Στη συνέχεια κατανείμετε τα ποσά αυτά σε ποσοστά στις παρακάτω κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών. Παρακαλώ, λάβετε υπόψη σας όλες τις πιθανές κατηγορίες δαπανών που αφορούσαν είτε εσάς προσωπικά, είτε το νοικοκυριό σας. Επίσης, σιγουρευτείτε ότι το άθροισμα των γραμμών **κάθε μίας στήλης ξεχωριστά** ισοδυναμεί με 100%.

Σημείωση: Οι λεπτομέρειες για το τι περιλαμβάνει η κάθε μία κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών εμφανίζονται στο ίδιο αρχείο **πατώντας CTRL + click** σε κάθε μία από αυτές.

Κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών	Δαπάνες που πραγματοποιήσατε σε επιχειρήσεις / άτομα:	
	εντός νομού	εκτός νομού
	1 €	2 €
1. <u>Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά</u>	%	%
2. <u>Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός</u>	%	%
3. <u>Είδη ένδυσης και υπόδησης</u>	%	%
4. <u>Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας</u>	%	%
5. <u>Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες</u>	%	%
6. <u>Υγεία</u>	%	%
7. <u>Μεταφορές</u>	%	%
8. <u>Επικοινωνίες</u>	%	%
9. <u>Αναψυχή και πολιτισμός</u>	%	%
10. <u>Εκπαίδευση</u>	%	%
11. <u>Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια</u>	%	%
12. <u>Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες</u>	%	%
	100%	100%

Οι παραπάνω κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών εμφανίζονται σύμφωνα με την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

Σας ευχαριστώ θερμά για τη συμμετοχή σας σε αυτή την έρευνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 13

ΧΑΡΤΗΣ ΠΕ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Πηγή: Hotelsline.gr.

Εικόνα Π13.1 Χάρτης ΠΕ Μεσσηνίας